

Universitat de Girona

LA INTERVENCIÓ DE JOAN COROMINES EN ALGUNS DELS GRANS EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA DEL S. XX (AMB UN APÈNDIX D'OBSERVACIONS SOBRE LA LLENGUA CATALANA DE JOAN COROMINES)

Robert GÓMEZ-TEN

ISBN: 978-84-694-1114-8

Dipòsit legal: GI-50-2011

<http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0119111-134208/>

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Universitat de Girona

TESI DOCTORAL

La intervenció de Joan Coromines en alguns dels grans episodis de la història de la llengua catalana del s. xx (amb un apèndix d'observacions sobre la llengua catalana de Joan Coromines)

Robert Gómez-Ten

2010

Doctorat de Lletres

Tesi doctoral presentada al Departament de Filologia i Comunicació de la
Facultat de Lletres de la Universitat de Girona

Dirigida per: Dr. Joan Ferrer Costa

Memòria presentada per optar al títol de doctor per la Universitat de Girona

Universitat de Girona

El Dr. Joan Ferrer Costa, professor titular d'universitat, del Departament de Filologia i Comunicació de la Universitat de Girona,

CERTIFICO:

Que aquest treball, titulat LA INTERVENCIÓ DE JOAN COROMINES EN ALGUNS DELS GRANS EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA DEL S. XX (AMB UN APÈNDIX D'OBSERVACIONS SOBRE LA LLENGUA CATALANA DE JOAN COROMINES), que presenta Robert Gómez-Ten per a l'obtenció del títol de doctor, ha estat realitzat sota la meva direcció.

Signatura

Girona, 21 de juny del 2010

**LA INTERVENCIÓ DE JOAN COROMINES EN ALGUNS DELS GRANS EPISODIS
DE LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA DEL S. XX (AMB UN APÈNDIX
D'OBSERVACIONS SOBRE LA LLENGUA CATALANA DE JOAN COROMINES)**

Introducció	11
Objectius i metodologia	15
I – El substrat cultural de l’activitat de Coromines	26
1.1 El catalanisme i la llengua	26
1.1.1 La Catalunya del Nord	45
1.2 Cronologia de referència (1898-1939)	50
II – Les idees sobre la llengua	64
2.1 Els anys de l’educació	64
2.2 La relació entre Joan Coromines i Pere Coromines	66
2.3 La sensibilitat filològica de Joan Coromines	74
2.4 L’adolescència de Joan Coromines	77
2.5 Els anys de la formació acadèmica: Montpeller: relació amb Georges Millardet i Maurice Grammont	80
2.6 Madrid: la relació amb Menéndez Pidal	83
2.7 Zuric: El contacte amb Jud	94
2.8 El problema de la codificació lingüística	105
2.9 El substrat cultural de l’Institut d’Estudis Catalans	108
2.10 Abans de l’Institut d’Estudis Catalans	116
2.11 L’Institut d’Estudis Catalans	121
2.12 La difusió de la norma	131
2.13 La projecció pública de la llengua catalana	144
2.14 El contacte i col·laboració amb Fabra	151
2.15 L’aixecament de l’ardida piràmide	165
2.16 La segona edició del <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> de Pompeu Fabra	183
2.17 La relació entre Joan Coromines i l’Institut d’Estudis Catalans	196
2.18 Joan Coromines entre els dos diccionaris: <i>El Diccionari català-valencià-balear</i> i el <i>Diccionari general de la llengua catalana</i>	211
2.19 Joan Coromines i les seves relacions epistolars	228
2.19.1 Joan Coromines i Joan Sales	239
2.19.2 La trajectòria de l’Institut d’Estudis Catalans	248
2.19.3 Alguns criteris de Joan Coromines	260
2.19.4 Coromines i l’Institut d’Estudis Catalans	271

2.19.5 El <i>cas Artells</i> —————	279
2.19.6 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 60: llengua parlada i llengua escrita —————	292
2.19.7 La tenacitat de Joan Coromines —————	305
2.19.8 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 80 —————	309
III – Els usos lingüístics de Coromines: Coromines com a escriptor ———	316
3.1 Les proses de Joan Coromines —————	328
3.2 El temperament de Joan Coromines —————	334
3.3 Algunes reflexions a propòsit de la figura de Joan Coromines ———	341
IV – Recapitulació —————	351
4.1 El catalanisme i la llengua —————	351
4.2 El problema de la codificació lingüística —————	352
4.3 Les idees sobre la llengua: els anys de l’educació —————	354
4.4 Entorn de l’Institut d’Estudis Catalans —————	355
4.5 Els anys de la formació acadèmica de Joan Coromines —————	362
4.6 El contacte i col·laboració amb Fabra—————	366
4.7 La segona edició del <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> de Pompeu Fabra —————	372
4.8 Joan Coromines entre els dos diccionaris: El <i>Diccionari català-valencià-balear</i> i el <i>Diccionari general de la llengua catalana</i> ———	378
4.9 Joan Coromines i les seves relacions epistolars —————	382
4.9.1 Joan Coromines i Joan Sales —————	382
4.9.2 La trajectòria de l’Institut d’Estudis Catalans —————	386
4.9.3 Alguns criteris de Joan Coromines —————	387
4.9.4 Coromines i l’Institut d’Estudis Catalans —————	390
4.9.5 El <i>cas Artells</i> —————	393
4.9.6 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 60: llengua parlada i llengua escrita —————	396
4.9.7 La tenacitat de Joan Coromines —————	402
4.9.8 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 80—————	402
V – Conclusions —————	407
Apèndix. Altres aspectes de la llengua de Coromines. —————	411
6. Apèndix d’observacions sobre la llengua de Joan Coromines ———	411
6.1 Morfologia —————	413
6.1.1 Variabilitat o invariabilitat dels adjectius —————	413

6.1.2 L'article personal <i>el / en</i>	414
6.1.3 L'ús de <i>tot lo més</i>	416
6.1.4 L'ús de <i>ací</i>	417
6.1.5 L'ús de <i>aqueix</i>	419
6.1.6 La utilització de la forma <i>llur</i>	425
6.1.7 Sobre l'ús de ... <i>i tants</i>	427
6.1.8 L'ús de <i>un poc</i> i <i>un xic</i>	427
6.1.9 La concordança de <i>massa</i> , <i>gaire</i> i <i>força</i>	428
6.1.10 <i>molt</i> , <i>massa</i> i <i>gaire</i> : distinció possible?	429
6.1.11 <i>Un</i> i <i>cap</i> en oracions negatives	432
6.1.12 Sobre l'ús de <i>varis</i>	432
6.1.13 Sobre l'ús de la forma <i>altre tant</i>	433
6.1.14 <i>Cada u</i> , <i>cada un</i> i <i>cadascun</i>	434
6.1.15 Sobre l'ús de la construcció <i>tot Ø altre</i> (sense cap article)	434
6.1.16 L'ús de frases on apareixen els pronoms en forma plena	435
6.1.17. L'ús de Coromines de la forma verbal <i>desmento</i> per <i>desmenteixo</i>	437
6.1.18 Els verbs velaritzats	437
6.1.19 L'ús de la forma perifràstica en lloc de la forma composta	437
6.1.20 L'ús de les formes del condicional optatiu en la forma composta	439
6.1.21 Els límits de la derivació successiva i la parasíntesi	439
6.1.22 El sufix <i>-al</i>	440
6.1.23 <i>Pirinenc</i> o <i>pirenaic</i> ?	441
6.1.24 <i>Irani</i> , <i>irànic</i> o <i>iraní</i> ?	441
6.1.25 Derivats de Coromines amb afixos a la dreta del radical	442
6.1.26 Tria particular de sufixos	444
6.1.27 <i>Esborrany</i> o <i>esborrall</i> : sobre el sufix <i>-all</i>	444
6.1.28 Sobre el sufix <i>-ívol</i>	447
6.1.29 L'ús del sufix <i>-issa</i>	449
6.1.30 Tria del sufix <i>-í</i> , o <i>-ès</i> , per formar adjectius de procedència	452
6.1.31 Una tria: <i>retard</i> o <i>tardança</i> , <i>comparació</i> o <i>comparança</i> , <i>partida</i> o <i>partença</i> i <i>cobrament</i> o <i>cobrança</i>	453
6.1.32 Sobre el sufix <i>-illa</i>	455
6.1.33 El doble valor del sufix <i>-dor</i>	456
6.1.34 <i>Incompletat</i> o <i>incomplet</i> ?	457
6.1.35 Els prefixos preaccentuats	457
6.1.36 L'ús de derivats postverbals	458
6.1.37 L'ús de <i>llogaret</i> en detriment del de <i>llogarret</i>	461
6.1.37 La composició i la juxtaposició de Coromines	462
6.1.38 L'ús de Coromines d'alguns glotònims: <i>rètics</i> o <i>romanxes</i> per <i>retoromànics</i> i <i>llengua ucraniana</i> per <i>llengua ucraïnesa</i>	463
6.1.39 Lexicalització possible de mots compostos	465

6.1.40 Formes negatives d'imperatiu	467
6.1.41 L'alternança en la utilització de construccions de formes verbals amb el pronom enclíctic o proclíctic	468
6.1.42 <i>Sortir-se amb la seva, sortir amb la seva, sortir-ne amb la seva o sortir-se'n amb la seva?</i>	470
6.1.43 <i>Venir bé o venir a bé?</i>	473
6.2 Sintaxi	476
6.2.1 Elisió del verb <i>ser</i> i <i>estar</i>	476
6.2.2 L'ús de les formes dels presentatius <i>heus aquí</i> o <i>vet aquí</i>	476
6.2.3 La substitució pronominal	489
6.2.4 Un cas curiós de substitució pronominal	490
6.2.5 La preposició <i>a</i> i davant d'un sintagma nominal en funció d'objecte directe	490
6.2.6 <i>Dignar-se</i> + infinitiu o <i>dignar-se a</i> + infinitiu?	496
6.2.7 Un ús estrany del verb <i>penetrar</i>	499
6.2.8 Usos de Coromines de la concordança amb el participi passat	499
6.2.9 Les discordances en relació amb l'absència d'una <i>de</i> per marcar la substitució d'un nom el·líptic	499
6.2.10 L'ús de <i>allavors</i>	507
6.2.11 L'ús de <i>suara</i> i <i>adés</i>	508
6.2.12 La <i>de</i> obligatòria que introdueix clàusules contrafactives i oracions de pseudonucli nominal	512
6.2.13 Una construcció emfàtica	513
6.2.14 Alternança d'esquivar el pronom de represa en dislocacions	513
6.2.15 L'ús de preposicions locatives que presenten usos temporals en la negació expletiva	514
6.2.16 Un pronom de represa <i>hi</i> sintàcticament prescindible però lèxicament imprescindible	516
6.2.17 Un tel molt fi entre la pragmàtica i la sintaxi pel que fa a la dosificació d'informacions	516
6.2.18 Elisió de la flexió verbal, recuperada pel sentit	517
6.2.19 Inversió de subjecte i verb en oracions subordinades relatives	517
6.2.20 Els pronoms forts referits a inanimats	518
6.2.21 Reduplicació emfàtica o pleonasme?	523
6.2.22 Utracorrecció?	523
6.2.23 L'ús dels clítics lèxics	524
6.2.24 L'ús del verb <i>venir-se'n</i>	524
6.2.25 L'ús de <i>pensar-s'ho</i> i <i>pensar-s'hi</i>	525

6.2.26 La combinació de pronoms <i>els hi</i> —————	532
6.2.27 El creuament semàntic entre les formes <i>saber-hi, saber-ne i saber</i> —————	533
6.2.28 Els sintagmes nominals escarits —————	537
6.2.29 Els possessius, la definitud i l'especificitat —————	542
6.2.30. La substitució del pronom relatiu per una forma de possessiu amb la inserció del possessiu seguit de l'antecedent —————	544
6.2.31 L'ús emfàtic, i idiomàtic de <i>tots</i> posposat —————	545
6.2.32 Sobre el <i>que</i> emfàtic, quantificat i ponderatiu —————	546
6.2.33 El fenomen d'inserció de la preposició <i>de</i> en l'ús de construccions pseudopartitives —————	558
6.2.34 La inserció de la preposició <i>de</i> davant de <i>altres</i> en relació amb l'aparició vacil·lant de la partícula <i>de</i> davant d'adjectius i participis passats —————	560
6.2.35 Sobre el mot <i>inclús</i> amb el significat de 'fins i tot' —————	568
6.2.36 El canvi de preposició en els sintagmes preposicionals en complements verbals no obligatoris —————	570
6.2.37 <i>Pregnant</i> : adjectiu amb predicació? —————	572
6.2.38 L'ús de les locucions prepositives temàtiques —————	574
6.2.39 Coromines utilitza simplement el mot central que constitueix la locució en lloc de la locució completa —————	576
6.2.40 L'ús de la locució preposicional <i>de resultes de</i> —————	577
6.2.41 L'ús de la locució preposicional <i>per intermedi de</i> —————	577
6.2.42 Les locucions prepositives <i>respecte a</i> i <i>respecte de</i> —————	578
6.2.43 L'ús de <i>amb vista a</i> (o <i>amb vistes a</i>) i <i>en vistes de</i> —————	578
6.2.44 L'ús de l'expressió temporal introduïda per <i>d'aquí, dintre, dintre de, dins</i> i <i>en</i> —————	579
6.2.45 L'ús de <i>dessota, lla</i> i <i>dellà</i> —————	584
6.2.46 Algun ús particular de les preposicions —————	586
6.2.47 Un estil de llengua flexible —————	586
6.2.48 La utilització de <i>fins (a) / fins i tot</i> —————	588
6.2.49 El fenomen del canvi i caiguda de preposicions —————	589
6.2.50 El canvi de les preposicions <i>en</i> i <i>amb</i> per <i>a</i> o <i>de</i> davant d'infinitiu quan aquest és el nucli d'una subordinada exigida pel verb —————	593
6.2.51 Usos de Coromines d'estructures del tipus <i>entrar i sortir de casa</i> —————	593
6.2.52 La preposició <i>a</i> que introdueix un infinitiu en la funció de règim d'un substantiu o de pronoms —————	595
6.2.53 Contacte entre preposicions i conjuncions —————	598
6.2.54 Sobre l'ús de la forma <i>per mor de / permor de</i> —————	598
6.2.55 Sobre l'ús de la forma <i>de més a més</i> en lloc de <i>a més</i> o bé <i>a més a més</i> —————	600

6.2.56	La <i>de</i> facultativa al davant dels infinitius	602
6.2.57	Canvis de preposició o de locució prepositiva dins la llengua escrita?	605
6.2.58	L'ús d' <i>haver menester</i> i <i>haver de menester</i>	607
6.2.59	El comportament de les preposicions <i>a</i> , <i>en</i> i <i>amb</i>	609
6.2.60	<i>Per</i> i <i>per a</i>	610
6.2.61	L'ús de la preposició <i>ultra</i>	616
6.2.62	L'ús de les formes <i>malgrat</i> i <i>malgrat de</i>	617
6.2.63	<i>Si fa no fa</i> en lloc de <i>si fa o no fa</i>	619
6.2.64	La juxtaposició de dos adverbis acabats amb <i>-ment</i>	619
6.2.65	L'opció intransitiva del verb <i>escapar</i>	619
6.2.66	Canvi de paradigma pronominal del verb <i>pregar</i>	619
6.2.67	Un ús estrany del verb <i>avisar</i>	628
6.2.68	Un ús estrany del verb <i>posar</i>	630
6.2.69	Pronominalització optativa del verb	630
6.2.70	El comportament del verb <i>quedar-se</i> com a quasicopulatiu	630
6.2.71	Una pronominalització optativa?	631
6.2.72	Verb <i>ser</i> o <i>estar</i>	632
6.2.73	El tractament de la passiva pronominal	633
6.2.74	Exemples de Coromines que ens poden sorprendre a causa de la manca de conjunció	638
6.2.75	L'ús de les locucions conjuntives <i>amb tot i això</i> (o <i>amb tot i + oració substantiva</i>) o bé <i>tot i això</i> (o <i>tot i + oració substantiva</i>) o <i>tot i així</i>	639
6.2.76	Sobre l'alternança de formes com <i>si per cas / (per) si de cas / en cas de</i>	639
6.2.77	Sobre l'ús de <i>sigui</i> o <i>sia</i> com a formes que componen la locució <i>com sigui que</i> o <i>com sia que</i>	640
6.2.78	Sobre l'ús de <i>puix que</i>	642
6.2.79	Sobre l'ús de la conjunció <i>car</i>	643
6.2.80	La forma <i>no obstant</i> sense el subjecte	646
6.2.81	L'ús de <i>degut a</i> causal	647
6.2.82	Les oracions reduïdes	648
6.2.83	L'elisió de la conjunció que introdueix una completiva	653
6.2.84	El comportament del verb <i>témer</i> i els predicats de temor	656
6.2.85	<i>Fer saber</i> i <i>fer a saber</i>	659
6.2.86	<i>Veure venir</i> o <i>veure a venir?</i>	663
6.2.87	L'ús de <i>sentir dir / parlar / contar/fer</i> o bé <i>sentir a dir / parlar / contar / fer</i>	666
6.2.88	Alternança entre <i>donar entenent-donar a entenent</i> i <i>donar entendre-donar a entendre</i>	671
6.2.89	La caiguda d'article davant d'infinitiu	673

6.2.90	<i>Ço que</i> com a pronom relatiu	677
6.2.91	Un ús curiós de Coromines de construccions amb l'adverbi <i>on</i>	679
6.2.92	L'ús d'algunes oracions de relatiu	680
6.2.93	Usos de la <i>consecutio temporum</i>	681
6.2.94	L'ús de Coromines del futur amb valor de probabilitat	683
6.2.95	<i>Començar a</i> + infinitiu i <i>començar de</i> + infinitiu	684
6.2.96	<i>Acostumar a</i> + infinitiu, <i>acostumar de</i> + infinitiu o <i>acostumar</i> + infinitiu; <i>aprendre a</i> + infinitiu i <i>aprendre de</i> + infinitiu	685
6.2.97	Alternança entre <i>tornar a</i> + infinitiu i <i>tornar</i> + infinitiu	688
6.2.98	L'ús de la perífrasi d'obligació <i>tenir de</i> + infinitiu	689
6.2.99	Un ús amb el quantificador <i>pla</i>	689
6.2.100	L'estructura SN + <i>no</i> + V+ <i>sinó</i> + SN en lloc de SN + <i>només</i> + verb <i>ser</i> conjugat+ SN	690
6.2.101	La doble negació	691
6.2.102	La construcció <i>al</i> + infinitiu amb valor temporal	692
6.2.103	L'ús de <i>de tard en tard</i> i de <i>de tant en tant</i>	693
6.2.104	L'ús de <i>quasi</i> i <i>gairebé</i>	694
6.2.105	Les construccions absolutes dins una part de les oracions subordinades sense predicat verbal	697
6.2.106	La legitimitat funcional que Coromines atorga a formes com per exemple <i>tot seguit / tot seguit que</i>	701
6.2.107	L'ús de <i>bo i</i> + participi passat i <i>bo i</i> + gerundi	704
6.2.108	Els usos de <i>en tant que</i>	706
6.2.109	El superlatiu en la predicació	708
6.2.110	L'ús de les construccions superlatives	710
6.2.111	L'ús de <i>a l'últim</i>	711
6.2.112	Sobre la genuïnitat fraseològica de l'ús de <i>al capdavall</i> i <i>al cap</i> i <i>a la fi</i> o <i>al fi</i> i <i>al cap</i>	712
6.2.113	Un cas del verb <i>haver-hi</i> com a connector que, a més, pot elidir informació	713
6.2.114	Usos de Coromines que ens sorprenen	713
6.3	Lèxic	715
6.3.1	<i>Deixar córrer</i> i <i>deixar-se córrer</i>	715
6.3.2	La vacil·lació entre <i>medis</i> i <i>mitjans</i>	717
6.3.3	L'ús de Coromines del verb <i>reparar</i>	718
6.3.4	L'ús de Coromines de <i>sojorn</i>	718
6.3.5	Sobre <i>fi d'any</i> i <i>cap d'any</i>	719
6.3.6	Sobre l'ús de <i>servar</i> i <i>conservar</i>	720
6.3.7	Sobre l'ús d' <i>oir</i> i <i>sentir</i>	721
6.3.8	Sobre l'ús de <i>dar</i> i <i>donar</i>	722

6.3.9	Sobre l'ús de l'alternança entre les formes <i>ésser</i> i <i>ser</i>	723
6.3.10	Sobre l'ús dels verbs <i>haver</i> , <i>heure</i> i <i>tenir</i>	724
6.3.11	Sobre l'ús de <i>rompre</i> i <i>trencar</i>	725
6.3.12	Sobre l'ús de <i>cloure</i> i <i>tancar</i>	726
6.3.13	Sobre l'ús del mot <i>companyonia</i>	726
6.3.14	<i>Gran</i> o <i>gros</i> ?	727
6.3.15	Alternança entre <i>conquerir</i> i <i>conquistar</i>	729
6.3.16	Sobre l'ús del mot <i>suggestió</i>	729
6.3.17	Sobre l'alternança de l'ús de <i>vejam</i> i <i>veiam</i>	730
6.3.18	Sobre l'ús d' <i>assentar</i> / <i>sentar</i> 'establir' i de <i>sentada</i> / <i>sentar</i> 'seure'	731
6.3.19	Sobre l'ús del verb <i>eixeribir</i>	735
6.3.20	Sobre l'ús del mot <i>trifulca</i>	737
6.3.21	Sobre l'ús de <i>recrutes</i>	738
6.3.22	Sobre l'ús del mot <i>decepcionar</i>	739
6.3.23	Sobre l'ús del mot estres 'estris'	740
6.3.24	Sobre l'ús de <i>puja-i-baixa</i>	741
6.3.25	Sobre l'ús del mot <i>peató</i>	742
6.3.26	Sobre l'ús del mot <i>bufa</i>	743
6.3.27	Sobre l'ús del mot <i>transsucrònic</i>	743
6.3.28	Sobre l'ús de <i>llomes</i>	744
6.3.29	Sobre l'ús del verb <i>colrar</i>	745
6.3.30	Sobre l'ús de <i>casc urbà</i>	746
6.3.31	Sobre l'ús de la substantivació de <i>endret</i>	746
6.3.32	Sobre l'ús del verb <i>deure</i>	747
6.3.33	Sobre l'ús del verb <i>despatxar</i>	749
6.3.34	Sobre l'ús del mot <i>bolado</i>	751
6.3.35	Sobre l'ús del mot <i>gimnàssia</i>	751
6.3.36	Sobre l'ús del mot <i>tom</i>	752
6.3.37	Sobre l'ús de <i>quint</i>	753
6.3.38	Sobre l'ús del mot <i>imbècil</i>	756
6.3.39	Sobre el gènere del mot <i>anàlisi</i> , mot <i>entreviu</i> i <i>corrent</i>	757
6.3.40	Sobre la dualitat d'usos dels mots <i>estrafolari</i> / <i>estrafalari</i>	761
6.3.41	Sobre l'ús del verb <i>sirgar</i>	761
6.3.42	Sobre l'ús del mot <i>carpó</i>	762
6.3.43	Sobre l'ús del mot <i>petxuga</i>	762
6.3.44	Sobre l'ús de <i>nadiu</i> i <i>natiu</i> (amb totes les formes flexionades)	763
6.3.45	Sobre l'ús de <i>menuderies</i> en el sentit de <i>minúcies</i>	763
6.3.46	Sobre l'ús de <i>espaial</i> / <i>espacial</i> i de <i>anual</i> / <i>anyal</i>	764
6.3.47	Sobre la vacil·lació de mots com <i>alternància</i> per <i>alternança</i> o bé <i>creències</i> per <i>creences</i>	765
6.3.48	Sobre l'ús de Coromines de formes cultes	765

6.3.49 Sobre l'ús de <i>plovinejar</i> i de <i>plovisquejar</i> —————	767
6.3.50 Sobre l'ús de <i>cessar (de)</i> i <i>deixar (de)</i> —————	768
6.3.51 Sobre la dualitat de formes del verb <i>treure</i> (i tots els seus derivats) i <i>traure</i> —————	770
6.3.52 L'ús de <i>fadat</i> —————	773
6.3.53 L'ús del verb <i>cotejar</i> —————	773
6.3.54 L'ús del mot <i>babarota</i> —————	774
6.3.55 L'ús de <i>reconegut per agrait</i> —————	775
6.3.56 L'ús de <i>solt</i> i <i>solter</i> —————	775
6.3.57 L'ús de <i>conrear</i> i <i>conreuar</i> —————	776
6.3.58 L'ús de <i>quadro/quadre</i> —————	777
6.3.59 L'ús de <i>tio</i> —————	778
6.3.60 L'ús de <i>pors / porus</i> —————	779
6.3.61 L'ús de <i>forro</i> —————	779
6.3.62 L'ús coherent de <i>fondo</i> , <i>pregon</i> i <i>profund</i> —————	782
6.3.63 L'ús de <i>amanyagar</i> i <i>acariciar</i> —————	783
6.3.64 L'ús de <i>convidar</i> i <i>invitar</i> —————	784
6.3.65 L'ús de <i>acomiar</i> i <i>despedir</i> —————	785
6.3.66 Sobre la distinció entre <i>grandesa</i> i <i>grandària</i> —————	787
6.3.67 Sobre la distinció entre <i>gegantesc</i> i <i>gegantí</i> —————	787
6.3.68 L'ús de <i>nano</i> —————	788
6.3.69 L'ús de <i>postura</i> i <i>positura</i> —————	788
6.3.70 L'ús de <i>cita</i> i <i>citació</i> —————	789
6.3.71 L'ús de <i>cércol</i> —————	789
6.3.72 L'ús de <i>veral</i> , <i>espenyar</i> , <i>caio</i> , <i>almogàver/almugàver</i> i <i>xampurrar</i> , <i>llaga</i> i <i>políglot/políglota</i> —————	790
6.3.73 L'ús del verb <i>parterir</i> —————	796
6.3.74 L'ús de <i>veral</i> i <i>rodal</i> —————	798
6.3.75 L'alternança d'ús entre <i>melancolia</i> i <i>malenconia</i> —————	801
6.3.76 <i>Caut</i> i <i>caute</i> —————	802
6.3.77 L'ús de <i>sèrio</i> i <i>serietat</i> —————	804
6.3.78 L'ús de <i>d'estel</i> i <i>estrella</i> —————	805
6.3.79 L'ús de <i>rublert</i> —————	807
6.3.80 L'ús del mot <i>delfi</i> —————	810
6.3.81 L'ús de <i>sòmies</i> , <i>somiar</i> i <i>somniar</i> —————	811
6.3.82 L'ús dels mots <i>novici</i> , <i>compatrici</i> i <i>compatriota</i> —————	816
6.3.83 L'ús de <i>vergonyós</i> i <i>vergonyant</i> —————	817
6.3.84 L'ús de <i>atrevit</i> i <i>atrevir-se</i> —————	818
6.3.85 L'ús de derivats no rizotònics —————	819
6.3.86 <i>Habitació</i> o <i>habitable</i> ? —————	819
6.3.87 <i>Cínyer</i> o <i>cenyir</i> ? —————	822
6.3.88 L'ús de <i>contentar</i> o <i>aconcentrar</i> —————	822
6.3.89 L'ús de la forma <i>da-li</i> —————	825

6.3.90 L'ús dels numerals cardinals	825
6.4 Ortografia: opcions ortogràfiques de Coromines	827
6.4.1 L'ús de les formes <i>pendre</i> (i derivats) i de <i>recó</i> (i derivats)	827
6.4.2 Un guionet estrany: <i>no-res</i> però <i>*no-ningú</i>	828
6.5 Fraseologia	830
6.5.1 Diversos usos fraseològics de Coromines en relació amb postulats seus	832
6.5.2 Alguns usos figurats que Coromines intenta restablir tot atorgant-los la legitimitat del registre literari	839
6.6 Puntuació	842
6.6.1 Ambigüitat prosòdica?	842
6.6.2 Manca de coma després de connectors com <i>ara bé</i> i <i>de fet</i>	842
6.6.3 L'accentuació de les unitats melòdiques a dins d'un límit de domini entonatiu	843
6.6.4 Manca de coma per marcar una dislocació a l'esquerra	843
6.6.5 Manca de coma pròpia d'una escriptura a raig	844
6.6.6 La puntuació de Coromines després del reformulador <i>total</i>	844
7. Les «Converses Filològiques» no publicades	846

Introducció

Darrere paraules que abasten conceptes prou amplis i genèrics com *ira*, *ironia* i *humor*, s’hi sol aplegar la simplificació que es fa de la complexitat del pensament que només s’explica si es té en compte que les classificacions atractives, afinades i estrictes acostumen a ser el recurs usat per aquells que no saben tractar la complexitat i que sempre l’acabaran tallant a trossets i congelant-la («mític», «religiós», «racional», «científic», «poètic», «humanístic», etc.). Però el que sol passar és que sovint abaixem la guàrdia quan sentim paraules com aquestes. És en aquest moment quan és més necessari reflexionar sobre l’etimologia de les paraules perquè, si el nom d’una cosa no només no la fa, sinó que la desfà, és perquè entre el llenguatge i el pensament hi ha hagut incoherències. Això passa quan tendim a pensar que el llenguatge funciona com la lògica perquè, de fet, tan incoherent és pretendre fer lògic allò que no ho és, per fer-ne ciència, com qualificar de poc científic tot allò que no sigui dominable per la lògica. Així, si no se sap reflexionar o no se sap llegir —que vol dir comprendre com més millor el sentit de la paraula— s’és incapaç de qualsevol relació respectuosa amb allò que anomenem l’*Altre*.¹ Això que en diem el pensament, per ser-ho, ha de ser encabit en el llenguatge i, per tant, en una llengua. L’important és el pensament, d’acord, però no hi ha pensament sense que sigui formalitzat pel llenguatge, per una llengua. Amb les llengües, cadascú amb la seva, anomenem el món i aquest anomenar particular el compulsem amb el dels altres: la llengua es fixa. L’escriptura és el procediment bàsic de fixació de la llengua i, si en l’escriptura es pot perdre l’espontaneïtat del parlar impulsiu, no cal dir que hi guanyem la solidesa d’allò que ha estat consolidat: gràcies a l’escriptura podem accedir a les formalitzacions temporals successives del definir, designar, dubtar, comprendre, i unifiquem també el nostre marc de referències conceptuals comú.² També gràcies a l’escriptura podem accedir directament a la veu original però... ho podem fer directament? Ensenyar a llegir és ensenyar a

¹ Des d’aquí dono les gràcies als professors d’Història de la Llengua, de manera especial a Xavier Lamuela, a Francesc Feliu i a Joan Ferrer, pel guiatge en la tasca de redacció d’aquest treball.

² No pretenc aquí referir-me a cap tipus de noció de cognitivisme científic així com tampoc a les estructures lexicoconceptuals representades en el lexicó i derivades dels mots, sinó al que Josep Ferrater Mora anomenava «trets comuns de característiques variades aplegades en el que Wittgenstein anomenava “un aire de família”» (per a més detalls vegeu *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*, de Josep Ferrater Mora, Edicions 62 i “la Caixa” MOLC, Barcelona, 1980, p. 125-126 i 133-144). El sentit, doncs, s’apropa més al concepte saussureià de llengua estàndard: «(d) funció de marc de referència per tal com és la provisió d’una norma codificada que constitueix una mesura per a la correcció», (vegeu «Les idees lingüístiques de Joan Fuster: l’aportació personal a la llengua literària comuna», de Lluís Gimeno, dins *Fuster entre nosaltres*, València: Generalitat Valenciana, 1993, p. 193). Notem com també s’hi refereix de manera clarivident Josep M. Nadal al pròleg de *La llengua de 1907*, de Margarida Casacuberta *et al.*, editat per l’Institut d’Estudis Catalans, la Universitat de Girona i CCG Edicions, Girona, 2008, p. 12, a més de «No pots entendre el català mediàtic si no saps castellà», entrevista a la lingüista Rosa Calafat, de Germà Capdevila, dins *El Punt* (Girona), 30 de setembre del 2009, p. 15.

aprendre a saber que la lectura mai no és absolutament satisfactòria. Cada escriptura és una visió del món i no solament per allò que vol comunicar sinó per com ho comunica: el significat de la forma. La lectura ens posa en contacte amb el text de l'*Altre* del qual fem una traducció a les nostres possibilitats. A través d'aquesta llengua nostra personal, passa al nostre nucli més profund allò del nucli més profund de l'autor.³

Però la fixació de la llengua sol ser una feina de neteja conceptual de les paraules. És cert que ningú no té dret a apropiarse dels termes, però també ho és que la claredat i la precisió terminològica contribueixen molt positivament a la transparència i a la claredat conceptuals. El primer objectiu que es proposà Joan Coromines amb el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* era produir una obra fruit de la reflexió etimològica sobre la llengua catalana. Fer una valoració de conjunt d'aquesta obra tan vasta no resulta, doncs, ni gens fàcil ni gens lícita.⁴ Aquesta obra és part del tresor de la memòria col·lectiva d'aquestes terres, documentada de manera molt rigorosa arreu de les nostres contrades durant molts anys, amb l'objectiu de restituir als conceptes les paraules que ancestralment els han estat atorgades: rescatar paraules. Rescatant paraules de Perejaume, «Coromines encarna una figura de l'avi patriarcal que havia fet crosta en la ferida de la Guerra Civil i que havia connectat el món de la República amb el món de la democràcia. Coromines tot i que venia d'un exili molt llunyà també venia de molt endins»: de les entranyes de la culturalitat catalana d'uns anys puntals. «Coromines es trobà amb una llengua agrària, allocada, posada i viva sobre un territori i sustentada per un mateix territori a diferència de la llengua actual, que és una llengua que es belluga, que oscil·la, llevadissa, que va d'una banda a l'altra. Actualment la llengua camina, però a l'època de Coromines la llengua no caminava, i com que les paraules no caminaven, va haver de ser ell que va haver d'anar a peu i fer moltíssims quilòmetres per lligar totes aquestes paraules, i —mai millor dit— establir una sintaxi entre totes aquestes paraules que encara eren al seu lloc. La situació actual és tota una altra. Actualment les paraules es desplacen i caminen totes soles, però ens toca a nosaltres, i als escriptors, de trobar alguna mena de connexió o lligam que ens permeti mantenir totes les qualitats expressives que tenia aquella llengua de fa només cinquanta anys amb totes les possibilitats comunicatives que té la llengua actual.» Establir aquest teixit és doncs, aquesta «grossa tasca» que ens ha quedat pendent. Coromines gairebé encarna les qualitats de caire estrictament geogràfic que pretén abastar. Cap als anys vint, Coromines estableix un llistat de les seves excursions, que va reescriure obsessivament fins a onze vegades, la darrera de les quals correspon a l'any 1979 i consta

³ Vegeu *Aprendre de lletra*, de Narcís Comadira, Girona: Universitat de Girona, 1998, p. 7-14.

⁴ Vegeu «Les confessions de Coromines» de Lluís Bonada, dins *El Temps*, 22-27 de febrer de 1988, p. 57-60.

de 1.332 excursions, la majoria ascensions.⁵ A aquest llistat d'ascensions, s'hi hauria d'afegir la pròpia obra, la muntanya final: «l'ardida piràmide».

Coromines, però, també creà una obra amb valors d'altra mena que ja havien estat aportats en forma de treball de recerca com els seus records; les adhesions incondicionals als seus principis professionals com el sorotàptic; el mossàrab; l'especial estimació personal per Pere Coromines, el seu pare; les pujades de to envers altres (normalment per atacs d'ira, ironia i humor); la creació de proses de combat científic, d'*excursus* corominians, i altres tipologies de textos amb prou autonomia i cohesió textual, com per exemple, proses populars, pintoresques, referències locals... De fet, Coromines es mou en els seus diccionaris amb una gran llibertat a l'hora d'incloure aquests aspectes que no són estrictament lexicogràfics.⁶ S'ha afirmat sovint que Coromines és un gran escriptor perquè redacta amb un model de llengua elegant i extremadament precís, tot mantenint una coherència rigorosíssima entre el que defensa i la seva manera d'usar la llengua.⁷ En definitiva, crea el seu propi estil. Un estil que «és el resultat de l'adequació dels mitjans expressius al propòsit retòric de cada discurs realitzat a partir de la imitació de models;» i en què, alhora, «sempre és el subjecte que tria la conveniència d'usar el recurs més adequat a cada circumstància, i això és el que el fa forçosament personal» (Carner 1979: 10-11). Amb aquest estil redacta els seus records personals, crea el seu propi registre corominià (que sovint recorda la confidencialitat més sincera) i a més, també recopila una bona quantitat de materials i notícies del seu temps: crea així un diccionari d'autoritats interessantíssim per al camp de la història de la llengua literària, a través de referències a A.

⁵ Vegeu *Amidament de Joan Coromines*, de Perejaume, editat amb col·laboració de la Fundació Pere Coromines i la Fundació Caixa de Catalunya, p. 9: «A més a més de les onze llibretes, cal afegir un plec de nou fulls mecanografiats on es detallen les excursions de l'Argentina —des de la 326 a la 391 (1939-1945)— i finalment els sis sobres amb fulls manuscrits on Coromines redacta els itineraris definitius de 215 excursions que constitueixen un llibre encara inèdit (1924-1934). De tota l'enumeració d'excursions, Coromines destaca en majúscules la núm. 391 —CERRO DE PLATA (6.310 m)— i la núm. 1259 —MONTARDO, *jubileu* (en la qual commemora els 50 anys de la seva ascensió a la mateixa muntanya numerada com a excursió 71). Per a més informació sobre aquesta llista, vegeu l'article de Joan Pujades "Notes bibliogràfiques" i el d'Àlvar Maduell "La llarga llista de les mil excursions" (*Àlbum Joan Coromines*, a cura de J. Ferrer i J. Pujadas).»

⁶ Vegeu «Joan Coromines literari» de Joan Abril Español, dins *El Punt* (Girona), 14 de gener del 1997, p. 5.

⁷ Avui encara quedem astorats de coincidències com el que dirà sobre *treure* i *llevar* en el Parlament de Joan Coromines al Teatre de l'Ateneu Santboià, de Sant Boi de Llobregat, el 24 d'abril de 1960, en l'homenatge pòstum dedicat al poeta i humanista Carles Riba i al DECLC: TREURE VIII,799a36-53: «Quant a accs. especials, podent confiar en els extensos articles dels *DAG.*, *DFa.* i *AlcM.*, ens limitem també a coses poc comunes o no prou estudiades encara. És ben cert que la llengua antiga i comuna ha distingit millor els usos de *llevar* i *treure* que el cat. central modern; veg en aquest sentit el que en diuen aquestes obres i el que n'hem dit a *LLEVAR*. En canvi, l'ús valencià, en aquest punt és modèlic, i fóra convenient que tothom s'atingués a les normes val. i a les que se n'indiquen allí. Així ho veiem en la llengua antiga. De tota manera no ignorem que aquesta extensió de l'ús de *traure* ja té arrels antigues: "*trahent-se* la corona de lor del cap ---", *Decam.* v, §374.10; i encara que no ho fan gaire els bons escr. Renaix., ja es troba també des de fi del S. XVIII en el llenguatge tradicionalista d'homes com el B. de Maldà: "amb lloba, per *treure-se-la*, i vestir-se sos pulcros hàbits" (*Col·l. B. V.*, 139).»

M. Alcover (i a la seva obra) amb el seu judici personal, a autors diversos (i a les seves obres) també amb el seu judici personal, i amb referències a Fabra, a l'IEC, a la 2a edició del Diccionari Fabra i als correctors... Alhora, ens proposa la reflexió sobre la seva prescripció i els seus criteris d'ús de la llengua. També s'ha afirmat sovint que coneixent l'etimologia de les paraules ens coneixem millor a nosaltres mateixos, pel fet que com més dominem una llengua més ens deixem dominar per aquesta. Però en aquest cas, la reverberació cultural de les paraules i el pòsit cultural que traspua aquest diccionari van des de la més rigorosa científicitat del moment fins a la picabaralla dialèctica entre capelletes, originada entremig de parets de passadissos efervescents o d'escalons, sovint baixats expeditivament a ritme de sotana.

Aquest estudi es nodreix d'una base de dades provinent del treball de recerca *Catalogació dels materials extralingüístics del Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana de Joan Coromines*, on la complementarietat d'aquesta obra és fruit de la seva preparació.⁸ La cosa va arribar a tenir un caire llegendari.⁹

Coromines és un filòleg que uneix la tradició lingüística i la filològica i, en aquest sentit, ha de conjuminar aquestes dues grans disciplines de principis de segle XX per poder-ne fer una tria paramètrica i crear un model de llengua en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, que és fruit d'un projecte dels anys vint. És el fet de complementar indissolublement la tradició filològica amb la modernitat lingüística allò que el converteix en un filòleg amb una llengua viva, i aquest és un aspecte poc o gens valorat per més d'un crític, però de gran interès tant literari com biogràfic per entendre una mica millor el seu caràcter i les seves referències vitals i literàries.

⁸ Vegeu *Amidament de Joan Coromines*, de Perejaume, editat amb col·laboració de la Fundació Pere Coromines i la Fundació Caixa de Catalunya, p. 9: «La preparació tenaç i l'ordre amb vista a un vast i premeditat projecte és especialment present en múltiples anotacions que es conserven del lingüista, com ara aquesta escrita l'1 d'octubre de 1926, en la qual Coromines copia "l'horari a què em vull subjectar aquests dies que em queda d'estar a Sant Pol: 7.00-7.15 Arreglar-se. 7.15-7.30. Diari del dia abans. 7.30-8.45 Dret. 8.45-9 Esmorzar i llegir els diaris. 9.00-10.30 Aranès: Etimologia. 10.30-11.00 Aranès: Filologia. 11.00-1.00 Natació i rem. 1.00-2.00 Aranès: Filologia. 2.00-2.45 Dinar. 2.45-3.30 Lectura alemany (a la platja). 3.30-4.30 (dill., dim. i div.) Llatí medieval (dim., dij. i diss.) Recerques romàntiques diverses. 4.30-5.15 Català antic. 5.15-7.15 Passeig. 7.15-8.15 Lectura llatina. 8.15-9.15 Traducció del grec. 9.15-10 Sopar. 10.00-10.30 (dill. i dij.) Xenofont (dim. i div.) Gramàtica històrica del grec (dim. i diss.) Indoeuropeu. 10.30-12 A can Vives. 12.00-7.00 Dormir."». Tot això ajuda a entendre que el 7-8-1932 Coromines es queixi en una carta enviada a Pere Coromines (vegeu Ferrer, *Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, editat per Josep Ferrer i Joan Pujadas, Barcelona: Edicions Curial, vol. X, 2006, p. 726: «Jo també necessitava molt aquesta setmana de repòs que he fet. Una mica, perquè estava realment cansat per la llarga tongada de treball seguit que porto i molt més perquè el meu gènere de vida de pur treball intel·lectual acaba per desmoralitzar. Amb aquesta interrupció i la que faré a fi de mes, aprofitant els quinze dies de vacances a què encara tinc dret per estar-me a Sant Pol, desapareixerà l'estat de depressió més moral que intel·lectual que vaig sofrir ara fa dos mesos.»

⁹ Vegeu en aquest sentit «El cedulari de Joan Coromines» de Perejaume dins *Repòrter* (Pineda de Mar), febrer del 1997, núm. 55, p. 8.

Objectius i metodologia

Gràcies a Karl R. Popper (1902-1994), avui sabem que, per definició, qualsevol teoria científica és sempre revisable. En aquest sentit, es tracta de veure si els nostres coneixements es poden falsar. Mentre no els puguem falsar, els continuarem mantenint i els tindrem per acceptables, per verídics. Per tant, només es considerarà *científica* una afirmació que sigui falsable, encara que fins avui no ho hagi estat. Si no és falsable, doncs, no pot ser tinguda per verídica des del punt de vista de la ciència. Per tant, si s'accepta o es rebutja una afirmació que de cap manera no pot ser falsada, no s'accepta o es rebutja per cap consideració científica, sinó per altres raons com podrien ser... per fe, costum, tradició, desig o bé conveniència. Si les Humanitats poden ser tots aquells trets de la nostra cultura que ens ajuden a tenir sentit d'humanitat, també ens ajuden a entendre el món tal com és i ens obren possibilitats de transformar-lo.

Josep Pla s'hi refereix quan ens diu:

«Hi ha hagut erudits, historiadors, arqueòlegs, intel·lectuals, poetes, interessats en la vida del passat, degustadors de la vida provincial, persones que consideraren que la seva vida era perfectament compatible amb el passat. ¿I per què no hi havia de ser compatible? No hi ha cap persona humana que no sigui una resultant fatídica del seu passat, del tronc de la seva família, de la seva més arcaica i personal mitologia. És per aquesta raó que tots els homes i totes les dones són diferents. L'existència humana és el seu passat. El futur és una pura il·lusió de l'esperit. El passat ho explica tot. El futur no explica res.» (Pla, 2004 e: 346-347).

Tant si partim dels principis científics com dels objectius humanístics, l'objectiu general, bàsic i final d'aquesta tesi és justificar aquest postulat inicial: «Cal situar com és degut Joan Coromines en l'àmbit de la història de la llengua catalana perquè constitueix un referent de primeríssim ordre pel que fa a la fixació d'un model de llengua catalana moderna i culta.» Per fer-ho, reunim i ordenem dins d'un discurs personal les dades conegudes i d'altres que hem anat aplegant per a la realització d'aquesta tesi.

Pel que fa a les dades, com que l'obra de Joan Coromines s'ha considerat tan polièdrica sobretot pel que fa a l'aspecte temàtic, s'han hagut d'acotar, entre totes les obres relacionables amb el camp de la història de la llengua, les obres més significatives i essencials segons la perspectiva d'història externa i de reflexió sobre la figura de Coromines que hem adoptat aquí. En aquest sentit, les dades i els materials que han constituït la base d'aquest estudi procedeixen del buidatge dels textos donats a conèixer fa molt poc

en els epistolaris de Coromines a través de la Fundació Coromines de Sant Pol de Mar a més del corpus textual que configurava el treball de recerca *Catalogació dels materials extralingüístics del Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana de Joan Coromines*, on es desgranen tots aquells aspectes extralingüístics que confirmen la complementarietat d'aquesta obra colossal, part integrant del projecte de l'«ardida piràmide». Recordem que aquesta obra és el resultat del buidatge d'una gran quantitat de cèdules lexicogràfiques (escrites a mà o amb una màquina d'escriure Underwood), producte de la transcripció d'un alfabet fonètic propi en llibretes d'enquestes que Coromines es va negar a gravar (parlem de xifres de milió). Els cedularis resultants d'aquest esforç, completats amb el buidatge de textos històrics juntament amb la preparació lingüística de Coromines havien de permetre-li la redacció dels seus grans projectes, els més centrals dels quals, el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i l'*Onomasticon Cataloniae*, posposat per diverses vicissituds, no comença a escriure fins a l'any 1976 i 1985 respectivament. Escriu aquestes obres, doncs, en els darrers anys de la seva vida, a contratemps, gairebé sense repòs, amb la por de no poder-les acabar.

Pel que fa a la metodologia d'aquesta tesi, sobretot pel que fa a l'apartat 2.1 corresponent a les cartes, resulta senzilla, concreta i sistemàtica. Com que l'obra de Coromines es va editar treballant amb linotípia i sense cap procés informàtic al darrere («la ciència es fa amb plom»), van ser raons, de pes, les que em van obligar a repicar i transcriure digitalment tots els fragments que formen aquesta base de dades per poder-los reordenar alfabèticament, pel que fa als materials provinents del diccionari, a més de reordenar-los cronològicament i classificar-los per personatges, en el cas d'aquells de qui tenim constància que es van cartejar amb Coromines al llarg de tota la seva vida.

La Fundació Pere Coromines va tenir una gran iniciativa quan va decidir d'anar publicant tots els epistolaris de Joan Coromines a través de dues persones incansables que han editat fins ara deu volums de la sèrie (el primer dels quals amb Joan Ferrer): Josep Ferrer i Joan Pujadas. Joan Coromines guardava escrupolosament tot el que rebia igual que també guardava en còpia tot el que enviava en mecanoscrits. La correspondència de Joan Coromines estava ben conservada però en alguns casos no era prou completa. Val a dir que encara ens fem creus no tan sols de la quantitat de cartes que va poder escriure un home acarnissat amb la tasca titànica de redacció dels seus diccionaris (Solà, 2005: 7), sinó de la qualitat de la seva prosa.

Fins ara han sortit a la llum: el volum de Fabra (*Pompeu Fabra i Joan Coromines: la correspondència dels anys de l'exili*, 1998, amb 6 cartes de Fabra i 9 de Coromines, a més de la correspondència amb Ferran Rahola i l'edició de dues cartes inèdites més de Coromines publicades a la *Revista*

de Catalunya, núm. 208, juliol-agost 2005, sota el títol de «Dues cartes inèdites de Joan Coromines a Pompeu Fabra»); el volum de Moll (*Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll*, 2000, amb 114 cartes de Moll i 107 de Coromines d'entre 1933-1980); el volum de Pla (*Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*, 2001, amb 4 cartes de Pla i 8 de Coromines d'entre 1961-1974); el de Fuster (*Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*, 2002, amb 14 cartes de Fuster i 22 de Coromines d'entre 1955-1991); el de Riba (*Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, 2002, amb 13 cartes de Riba i 28 de Coromines d'entre 1928-1960); el dels exiliats d'Amèrica, Nadal + Artís, (*Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís Balaguer*, 2003, amb 14 cartes d'H. Nadal i 6 de Coromines d'entre 1941-1970); el de Sales (*Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, 2004, amb 88 cartes de Sales i 29 de Coromines d'entre 1946-1983); el de Josep M. de Casacuberta (*Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta*, 2005, amb 102 cartes d'entre 1926-1981); el de Manuel Sanchis Guarner (*Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner*, 2006, amb 28 cartes de Sanchis i 46 de Coromines d'entre 1935-1974); el de Pere Coromines (*Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, 2006, amb 318 cartes d'entre 1925-1939); el de Ramon Menéndez Pidal (*Epistolario Joan Coromines & Ramón Menéndez Pidal*, 2006, amb 47 cartes de Coromines i 46 de Ramon Menéndez Pidal); el de Nicolau d'Olwer (*Epistolari Joan Coromines & Lluís Nicolau d'Olwer*, 2008, amb 44 cartes, 21 de Coromines i 23 d'Olwer); el de Francesc Cambó (*Epistolari Joan Coromines & Francesc Cambó. La gènesi de la «Miscel·lània Fabra»*, 2008, amb l'aportació de 80 cartes noves de Coromines i 18 de Francesc Cambó; 9 de Rafael Patxot i 2 de Ramon de Fortuny i 4 de Ramon Girona de l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana; 3 de l'Impremta Coni, 20 de diversos col·laboradors, i 48 de varis); i finalment el de Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner (*Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner* 2009 amb l'aportació de 59 cartes noves de Coromines, 28 de Josep M. Batista i Roca, 14 de Joan Triadú, 19 d'Albert Manent i 11 de Max Cahner).

Donada la gran categoria de tots aquests interlocutors i el seu gran domini de la llengua exceptuant l'epistolari amb don Ramon Menéndez Pidal (juntament, és clar, amb el domini de la llengua per part de Joan Coromines), totes les cartes que configuren aquest corpus representen un punt clau en la història de la nostra cultura i en concret de la història de la llengua, sobretot a partir de la darrera dictadura. Aleshores la duríssima realitat diària no es reflectia a la premsa. Alhora, és la darrera expressió d'un gènere literari important, el gènere epistolar, que actualment està condemnat a la desaparició. La correspondència per carta, doncs, sol ser

considerada un gènere menor, fins i tot la intercanviada entre personalitats literàries o científiques d'alt nivell, pel fet, potser, que les cartes se solen redactar de pressa, a base de primeres impressions i judicis ràpids, amb espontaneïtat i poc retocades, potser perquè el seu contingut sol ser circumstancial, relacionat amb petits esdeveniments de la vida quotidiana com avisos, recordatoris, encàrrecs, etc., més que no pas grans fets transcendentals. Però podem espigolar sorpreses i aportacions curioses d'àmbit històric i cultural.

Des del punt de vista informàtic, pel que fa a l'edició d'aquests materials que constitueixen el corpus textual, els índexs dels autors citats han estat de les tasques més laborioses i elaborades pel fet que Coromines utilitza una manera de citar que sovint no és homogènia ni sistemàtica. Per això, a vegades hi ha noms d'autors que apareixen escrits o abreujats de quatre o cinc maneres diferents i això fa que es multipliquin exponencialment les cerques informàtiques. És el cas, per exemple, de Josep Giner i Marco, anomenat per Coromines en el seu diccionari com Josep Giner i March, J. Giner i March, Giner March, J. G. M. A més, com que a dins de tot aquest corpus textual hi ha una grandiosa quantitat de personatges, n'hi ha hagut algun que no s'ha pogut identificar per una total manca d'índexs.

Fent referència a la bibliografia, cal destacar que hi ha hagut una tasca de recerca bàsica afegida pel que fa a l'atestació i el buidatge de totes les revistes, diaris i altres publicacions periòdiques que fan referència a Coromines per tal de poder-s'hi atansar de la manera més actualitzada i rigorosa. Per això, m'he hagut de valer de petites però autèntiques batalles amb els cercadors informàtics juntament amb les cerques avançades, que sovint són ineficaces, en els catàlegs digitals, incipients en alguns casos.

A més de totes aquestes gimcanes, perseguint i resseguint les traces burocràtiques de documents de tot tipus i suportant esperes llarguíssimes per l'abast de la simple consulta de documents —i de vegades l'accés— també hi ha hagut la consulta de correspondències privades i epistolares d'altres autors relacionats amb Joan Coromines per donar l'explicació d'episodis de la seva vida privada desconeguts fins avui. En aquest sentit, he de destacar, en un àmbit de recerca molt més privat, que algunes entrevistes amb gent de Pineda de Mar relacionada amb el vessant i l'entorn excursionista de Joan Coromines, àmbit col·lateral però proper a la seva figura des del punt de vista del tracte humà, m'han costat algunes llargues caminades per algun racó del Montnegre. En aquest sentit, he d'agrair les entrevistes amb Joan Palau i Joaquim Maresme, en Quimet de can Tresó. Aquest tipus d'activitats també estan relacionades amb la recuperació i documentació d'indrets que ja havien estat esmentats per Coromines en el diccionari, com són el *Pla de les Sitges*, també conegut com el *Pla de can Sitjà* amb referències al *forat bufador*, d'on surt vapor a l'hivern, o les *pinades de Moré*, també conegut com *els pins de Can Moré*,

o el vell mas de Ca N'Estolt damunt Calella del Maresme. Pel que fa al context simbòlic i patriòtic podem donar fe de trobades entre Coromines i el seu grup de caminants i Mn. Pere Ribot a l'ermita de Riells i, en aquest sentit, relacionar-hi la carta de Fuster a Vicenç Riera Llorca del 3-7-1954 de l'*Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, editat per Josep Ferrer i Joan Pujadas, Curial Edicions Catalanes SA, Barcelona, p. 356.

Seran tots aquests episodis els que ens permetran entrar per primer cop en la intimitat de Joan Coromines i els que ens il·luminaran amb coneixement nou i no només estrictament en un camp històric o biogràfic. També és en aquest sentit que es transcendeix la bibliografia publicada fins avui.

Per tant:

1- L'objectiu d'aquest treball és fonamentar i il·lustrar el postulat de partida que cal situar com és degut Joan Coromines en l'àmbit de la història de la llengua catalana utilitzant la combinació de diverses fonts documentals que permetin dibuixar un panorama prou rigorós sobre aquesta història des de la perspectiva de Coromines i els seus interlocutors.

2- Sense pretendre caure en cap biografia habitual, es parteix d'una visió d'adhesió total i incondicional a la figura de Joan Coromines i es dona un assaig subjectiu i intens el resultat del qual és un discurs personal en què la veu del narrador no té més remei que cedir amb modèstia davant de la paraula, desbordant, del mateix Coromines. La interpretació de les dades esdevé crucial. Malgrat tot, amb això, es pretén mostrar i demostrar que la reconstrucció transversal d'aquestes dades, reconstrucció interessada a demostrar uns objectius previs, en constitueix una interpretació a més d'una anàlisi. Que aquestes dades ja estiguin publicades de manera fragmentària encara corrobora més la interpretació que se'n fa i que se n'ha fet, perquè contrasta el caràcter contradictori dels judicis que se n'han després durant el llarg dels anys en què va viure Coromines.

3- Hi ha hagut una tasca d'investigació i de recerca bàsica afegida pel que fa al rastreig de biblioteques i hemeroteques, a més d'establir un sistema de referències creuades entre els materials provinents dels epistolaris i del buidatge del diccionari. En aquest sentit, hem de fer constar que el rescat d'algun article inexistent fins i tot a les grans biblioteques, hemeroteques i arxius, ha estat possible gràcies a la gentilesa de la recopilació de dades que ha fet efectiva la Biblioteca Serra Moret de Pineda de Mar en l'elaboració dels dossiers de premsa de Joan Coromines.

4- Més enllà dels fets objectius que es puguin arribar a atestar, identificar i a descriure dins d'aquest marc metodològic i bibliogràfic, val a dir que hi

ha tota una altra tasca: la constatació, a partir de testimonis reals, d'alguna d'aquestes anècdotes que conformen l'enfilall característic, perdurable a través de la història, de la biografia de Joan Coromines.

La divisió de les parts d'aquest estudi s'ha fet tenint en compte la història de la llengua i, per tant, seguint un eix cronològic. Com que des del punt de vista metodològic hem considerat del tot indispensable oferir una cronologia de referència, considerada quasi obligada en un qualsevol estudi històric amb pretensions de rigor, l'hem feta començar l'any 1898 i acabar l'any 1939, rememorant i constatant també així l'any del «grau zero de la cultura catalana». Hem decidit d'aturar la cronologia històrica en aquest any perquè considerem que és el període de la preguerra i de la guerra el que podem veure com a marc de la gestació de la figura de Joan Coromines i també com un entramat de fets lligats a un projecte prou coherent de país i de model dels funcionaments lingüístics. En aquest sentit, els referents històrics del període posterior ens apareixen en un context de major dispersió i, d'altra banda, són més pròxims al lector actual i, per tant, alhora més coneguts i més difícilment reductibles a l'orientació general de la tria d'una perspectiva històrica.

Aquest estudi consta de cinc parts:

La primera part es titula **El substrat cultural de l'activitat de Coromines** i se subdivideix en dos apartats: *El catalanisme i la llengua* i la *Cronologia de referència* que va de 1898 a 1939. En l'apartat de *El catalanisme i la llengua* hi ha un supapartat referent a *La Catalunya del Nord*.

En aquesta part es pretén contextualitzar el moment cultural, fruit de la història i la política, amb relació al context del naixement i joventut de Coromines en el si d'una família benestant de Barcelona fins a l'any 1925, que se'n va a Montpeller, i fins l'any 1939 a causa de la Guerra Civil Espanyola.

La segona part es titula **Les idees sobre la llengua** i se subdivideix en dinou apartats, que recorren la vida de Coromines.

Com que les notícies de Coromines durant tots aquests anys són per carta, i només són les que són pel fet que es trobava a l'estranger, per demostrar la relació de Coromines amb alguns dels seus professors hem hagut de recórrer al contrast entre el to de les cartes del jove Coromines i el to d'un Coromines molt més gran, a través de l'*homenot* de Josep Pla o bé del *Lleures i converses d'un filòleg* del mateix Coromines. N'és un bon exemple el cas de la relació entre la joventut i la maduresa de Coromines en relació amb Ramón Menéndez Pidal, en què s'ha fet prevaldre aquest

critèri de contrast de fonts, per demostrar l'evolució d'aquesta relació de Coromines amb aquest mestre seu, sent prou conscients que l'extensió de les cartes de Coromines sovint és massa exagerada. Per això les citacions de les cartes de Coromines també esdevenen llargues ja que el fet d'escapar-les trairia del tot la capacitat d'enfrontament rigorós metodològic pel que fa a la literalitat de les fonts.

Paral·lelament, i alhora, el context històric al voltant de: *El problema de la codificació lingüística*; *El substrat cultural de l'Institut d'Estudis Catalans*; *Abans de l'Institut d'Estudis Catalans*; *l'Institut d'Estudis Catalans*; *La difusió de la norma*; *La projecció pública de la llengua catalana*; *El contacte i col·laboració amb Fabra* serveix per demostrar que Coromines esdevé la jove promesa continuadora de l'obra de Pompeu Fabra, una obra de Fabra que s'emmarcava dins d'un projecte nacional de sobirania lingüística de la llengua catalana, un projecte estroncat l'any 1939 a causa de la Guerra Civil Espanyola. Com que Fabra ja arrossegava una bona colla de detractors, no s'han pogut obviar les al·lusions a personatges com Jaume Collell, mossèn Alcover, i fins i tot el pare Calveras; però més que a les al·lusions, també s'ha fet referència als textos més punyents d'aquests personatges a l'hora d'atestar les seves intervencions i els seus posicionaments. Aquests textos també han constituït part dels materials que complementen l'obra de Coromines per poder-la analitzar, raonar i confrontar millor.

A la part 1 i 2 d'aquesta tesi, es parteix de la base que un «presentisme» obvi actual no pot fer perdre de vista el fil de la història pel que fa a episodis de la cultura catalana que han servit de detonants crucials, interessants i imprescindibles per a la nostra història de la llengua contemporània. Alguns exemples en serien el I Congrés de la llengua catalana, el conflicte entre els dos diccionaris, quan Coromines assisteix, el 1953, al VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona, quan Coromines es reuneix, el 1958, amb els escriptors, per evitar una separació promoguda pel grup d'escriptors vinculats a «El Club de Novel·listes» que volien crear una «Acadèmia dels Novel·listes» capacitada per prendre acords en matèria de normativa al marge de l'Institut. Amb això, s'entén que hi haurà uns aspectes que, com és evident, seran més susceptibles d'estudiar des de l'àmbit de la diacronia i d'altres de la sincronia però malgrat això aquests episodis, tan anecdòtics com crucials, no s'han obviat.

A continuació vénen els capítols dedicats a *L'aixecament de l'ardida piràmide*, *La segona edició del Diccionari general de la llengua catalana de Pompeu Fabra*, *La relació entre Joan Coromines i l'Institut d'Estudis*

Catalans; *Joan Coromines entre els dos diccionaris: El Diccionari català-valencià-balear i el Diccionari general de la llengua catalana* i finalment el dinovè apartat, que fa referència a *Joan Coromines i les seves relacions epistolars* s'ha subdividit en 8 supapartats, que són: *Joan Coromines i Joan Sales*; *La trajectòria de l'Institut d'Estudis Catalans*; *Alguns criteris de Joan Coromines*; *Coromines i l'Institut d'Estudis Catalans*; *El cas Artells*; *El context cultural i lingüístic a partir dels anys 60: la llengua parlada i la llengua escrita*; *La tenacitat de Joan Coromines*; i finalment, *El context cultural i lingüístic a partir dels anys 80*.

Aquests tres capítols, juntament amb el capítol de *Joan Coromines i les seves relacions epistolars* que veurem tot seguit, han esdevingut més difícils d'acotar cronològicament, ja que se solapen massa. Per exemple, el 1954 Coromines parla del seu ritme de treball en les seves sortides filològiques amb Josep Maria de Casacuberta; alhora debat amb Moll si hi ha prou lèxic valencià i balear a dins de la 2a edició del diccionari de Fabra; alhora, es queixa a Riba del doble pròleg de la segona edició del diccionari de Fabra; alhora es queixa a Nicolau d'Olwer del poc cas de les seves esmenes en aquest diccionari, alhora que intenta posar pau entre Moll i Riba pel conflicte dels dos diccionaris. Per aquest motiu, i per una bona planificació en aquests capítols, s'ha preferit anteposar el tema a l'ordre cronològic i per això el capítol de *Joan Coromines i les seves relacions epistolars* es reprèn des del 1952 i no a partir del 1955-56.

Finalment, el capítol *Joan Coromines i les seves relacions epistolars* pretén mostrar les intervencions i els judicis de Joan Coromines des de l'exili, a partir de l'any 1952 fins al final de la seva vida. Per això, és imprescindible, més que mai, fer al·lusió a totes les dades (testimonis, cartes, documents) que atesten la relació entre Coromines a partir del 1939 i les personalitats més influents fins aleshores, es trobessin o no a l'exili, amb relació a tot tipus de judicis de Coromines que fan referència al curs de la història de la llengua catalana. En aquest capítol hi ha temes en què, a causa de la manca de documentació, hi han quedat buits documentals i han quedat, per tant, sense continuïtat, talment com els camins de carboner. Aquests temes queden inconnexos per aquest motiu, tot i que al cap de molt poc ja hi ha la irrupció del debat amb Sales.

La tercera part, **Els usos lingüístics de Coromines: Coromines com a escriptor**, se subdivideix en tres apartats que són *Les proses de Joan Coromines*, *El temperament de Joan Coromines* i *Algunes reflexions a propòsit de la figura de Coromines*.

Aquest apartat classifica i analitza l'estil dels diferents registres de Coromines alhora que els relaciona amb la seva memòria. A més, mostra la

part més íntima del Coromines escriptor com els seus records i els seus sistemes d'escriptura propis d'una escriptura a raig.

La quarta part és la **Recapitulació**. És una síntesi del treball de tesi. Consisteix a descriure i estudiar el paper de Coromines en la història de la llengua catalana del segle XX, especialment a partir del material donat a conèixer fa molt poc en els epistolaris de Coromines i de les informacions sobre les seves preses de posició en temes concrets que l'estudiós inclou dins els llargs articles de caràcter fonamentalment etimològic i històric del seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

Aquesta llarga recapitulació (com no podria ser d'altra manera tractant-se de fonts de Coromines) també l'hem subdividida en 10 apartats, per amenitzar-ne la lectura, a més d'ajudar a no perdre el fil del context històric.

La reordenació i síntesi de totes les dades històriques que hem tingut a l'abast, ens ha donat l'enfilall de títols de tots aquests subapartats que, a més, han esdevingut claus per justificar el postulat inicial de partida d'aquesta tesi.

La cinquena part es titula **Conclusions**. S'explica en quina mesura la tesi fa efectives les aportacions que s'havien enumerat al capítol d'objectius, quines dificultats, ja siguin pel que fa a la recerca diària, metodològica, o bibliogràfica, han entrebancat la feina i quins eventuais desenvolupaments futurs podrien seguir els diversos aspectes tractats en aquesta tesi.

Finalment, hi ha els **Apèndixs**. Entenem per apèndix 'un text afegit a una obra, que no en constitueix una part essencial (sinó només una part, en aquest cas la sisena), com un cos de notes explicatives, una bibliografia o uns documents justificatius'. El primer apèndix es titula **Altres aspectes de la llengua de Coromines. Apèndix d'observacions sobre la llengua catalana de Joan Coromines**. Es tracta de notes explicatives sobre observacions lingüístiques. La seva planificació se subdivideix en 6 apartats, per bé que en l'índex inicial, s'hi desgrana cada observació: *Morfologia Sintaxi, Lèxic, Ortografia, Fraseologia i Puntuació*. Aquests 6 subapartats poden resultar una classificació incòmode i fins i tot reduccionista, talment com si hi hagués els pensaments separats pels calaixets de què parlàvem a la introducció, perquè es tracta d'apartats que no són pas independents sinó ben al contrari, estan ben relacionats, però que corresponen, això sí, exactament als mateixos criteris de classificació de la gramàtica descriptiva (de fet, també prescriptiva) més recent que s'ha fet, que és la *Gramàtica del català contemporani* i que, actualment, és la que ha esdevingut de referència comuna. Aquests criteris de classificació, doncs, no poden ser sempre homogenis per tal com els seus apartats tampoc

no constitueixen aspectes estancs entre si i, per això, no es tracta d'un criteri semàntic o bé temàtic, com una classificació còmode podria haver esperat inicialment, sinó formals i amb un objectiu purament descriptiu i identificatiu.

En aquest apartat ens cuidem de fer unes observacions lingüístiques que tracten sobre alguns fenòmens gramatical atribuïbles als usos lingüístics de Joan Coromines. Per fer-ho es resseguirà la documentació de Coromines, bàsicament a partir dels textos del DECLC que havien constituït el corpus textual de l'anterior treball de recerca, a més de tot l'epistolari de què disposem actualment, per poder comprovar si Coromines predicava o no predicava amb l'exemple, sobretot a partir dels seus usos lingüístics.

Aquestes observacions resulten atractives pel fet de provenir d'una figura com Coromines, ser paranormatives i, per tant, fins a un cert punt polèmiques. Per aquest fet, són igualment susceptibles de tenir en compte pel que fa una obra de referència comuna com seria una gramàtica d'una qualsevol llengua, que ha d'intentar donar comptes de tots els fenòmens de la llengua que pretén abastar abans que els seus usuaris s'avergonyeixin del seu l'ús. Alhora, aquestes observacions pretenen confrontar l'estat de la qüestió actual amb les poques obres actuals de referència comuna que més s'hi adequen, amb vista a picar la curiositat de cara a futurs estudis, sobretot tenint en compte tant la seva magnitud com la complexitat del seu tractament.

Pel que fa a la metodologia, cal fer esment que en el subapartat de *fraseologia*, hem topat amb una dificultat afegida, i és que actualment, ens és difícil definir i acotar de manera prou satisfactòria i rigorosa què són (i què no són) ben bé, les unitats fraseològiques, anomenades també *frasesmes* o bé *fraseologismes*. Es parteix d'una definició considerada prou àmplia i alhora precisa: 'combinacions estables de paraules que constitueixen expressions idiomàtiques'. Efectivament, ens trobem sovint que en el *DIEC-2* (i això també val pel *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* i el *Diccionari català-valencià-balear*) només es recullen algunes unitats fraseològiques a través dels exemples que donen a dins dels articles de les entrades, i això en limita i en dificulta la seva cerca. Per això, potser el més convenient seria establir un sistema de referències creuades que solucionés aquest problema.

L'objectiu, en aquest cas específic i formal, d'aquestes parts de recerca, per tant, és, dedicar com a apèndix de l'estudi unes observacions sobre la llengua de Coromines amb aspectes lingüístics que completen els que fins ara ja hi havia, o bé, que incorporen els que fins ara no s'havien identificat o no s'havien tingut en compte.

El segon apèndix són **Les «converses filològiques» no publicades**. Aquest es dedica a tots els fragments de les cartes de Joan Coromines que

tracten aspectes relacionats tant amb llengua com amb la història de la llengua. Amb això, es pretén mostrar com la simple reconstrucció transversal de les dades, està encarada a justificar uns objectius previs, en constitueix una interpretació a més d'una anàlisi. El fet que aquestes dades ja estiguin publicades de manera fragmentària encara corrobora més la interpretació que se'n fa *avui*, que se n'ha fet, o que *no* se n'ha fet, tot destacant el caràcter contradictori dels judicis que se n'han després, precisament durant al llarg dels anys. Com que es parteix de la premissa que un epistolari no pretén sinó poc més que donar a conèixer un seguit de cartes, l'objectiu específic, bàsic i final d'aquest capítol serà demostrar la relació i la coherència entre els postulats de Coromines tant sobre llengua (de manera interna), com sobre la història de la llengua (de manera externa) i exposar així tot aquests materials que, tot i haver estat publicats *només* de manera fragmentària, epistolar i personal, (ja que són producte de la propietat del correu personal de Coromines) pel fet de provenir d'una sensibilitat com la del nostre il·lustre filòleg, ens haurien de sorprendre pel que fa al seu interès, sobretot a causa de la polèmica que han suscitat.

I. EL SUBSTRAT CULTURAL DE L'ACTIVITAT DE JOAN COROMINES

1.1 El catalanisme i la llengua

Com a punt de partença pel que fa al context històric relacionat amb el catalanisme i la llengua hem considerat oportú d'escollir l'any 1898. Sovint els llibres d'història agafen com a punt de referència del segle XX no pas l'any 1900 sinó el 1898. Per fer un seguiment cronològic de les dades històriques hem utilitzat com a base de dades l'obra *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, dirigida per Borja de Riquer i Permanyer, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, volums 7 i 8. Hem escollit el 1898, de fet, no només pel fet que de l'abril fins a desembre hi hagués la Guerra hispano-nord-americana i que posteriorment, amb la pau de París, Espanya perdés el seu imperi colonial i finalment Cuba, Puerto Rico i Filipines quedessin sota el control nord-americà. La data que hem escollit fa referència a la interiorització, cada cop més punyent, de l'anàlisi comparada de les societats que viuen en el que ara fa una cinquantena d'anys molta gent començà a denominar els Països Catalans: el món valencià, el balear, el rossellonès i el català.

Reprent les reflexions de Ginebra, 2007 a: 52, als catalans que vivim en aquest començament del segle XXI i que intentem treballar per dignificar el nostre idioma i estendre'n l'ús,¹⁰ som plenament conscients de les dificultats que té aquesta llengua per superar l'estat de subordinació política. Més encara si som persones que ens adonem que cal ser crítics amb la manipulació de la història (i sobretot amb els objectius inconfessables que sovint la provoquen) i que, per exemple, sentim repugnància davant l'oblit pactat de la història recent

¹⁰ En aquest sentit, cal tenir en compte l'actualitat: «Alerten que el català és la llengua més desprotegida a la UE» de Redacció, dins *Avui* (Barcelona), 18 de febrer del 2010, p. 26; «Els articles artesanals o amb denominació són els únics afectats per la llei de política lingüística» d'A. Puig, dins *El Punt* (Girona), 8 de març del 2010, p. 3; «Futurs jutges qüestionen la necessitat d'usar el català» de Jordi Panyella, dins *Avui* (Barcelona), 14 de març del 2010, p. 32; «Marginació del català a la justícia i la publicitat» de G. Vidal, dins *El Punt* (Girona), 22 de gener del 2010, p. 39; «L'Estat incompleix la llei de política lingüística a les carreteres» d'Oriol Mas, dins *El Punt* (Girona), 24 de gener del 2010 titular de portada i p. 7; «El català no s'utilitza ni en la meitat dels judicis a les comarques gironines» de Josep Maria Sebastian dins *El Punt* (Girona), 4 d'abril del 2010, p. 2 i portada; «Europa prescindeix del seu únic traductor de català» d'Albert Segura, dins *Avui* (Barcelona), 22 de febrer del 2010, p. 7. Pel que fa a l'etiquetatge, vegeu l'entrevista «estimem molt poc el català» d'Andreu Mas, dins *El Punt* (Girona), 26 de febrer del 2009, p. 15. Pel que fa als aeroports, vegeu «Aena no es fa responsable del català a l'aeroport» de Redacció Barcelona, dins *Avui* (Barcelona), 17 de març de 2009, p. 25. Pel que fa a les polítiques de màrqueting, vegeu «Una oferta que arracona el català» de Maria Sistachs, dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer del 2010, p. 24; Pel que fa a l'ús del català a internet vegeu «La llengua frega el 60% d'ús a internet» de Redacció Barcelona, dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer del 2010, p. 25; Confronteu en aquest últim sentit «Els joves releguen el català» de Lurdes Artigas, dins *El Punt* (Girona), 9 de desembre del 2009, p. 38; «La llengua dels mil noms. Les Corts d'Aragó debaten una llei de llengües que nega la cooficialitat del català a la Franja i obre la porta a denominacions localistes» de David Marín, dins *El Punt* (Girona), 11 d'octubre del 2009, p. 12.

dels Països Catalans;¹¹ i més encara si ens rebel·lem davant del reduccionisme simplificador de qui sent que precisament la història li ha donat la reponsabilitat d'eliminar del món la dissidència.

El concepte de Països Catalans, tot i suggerir una juxtaposició de característiques moderadament federals, s'ha acabat tenyint d'un cert voluntarisme i d'una possibilitat d'instrumentació política. Tot i així, és de sobres conegut que hi ha una sintonia de fons que des de la darrereria del segle XIX va afectar de manera creixent no pas només la dinàmica exclusivament espanyola, sinó tota la dinàmica europea occidental. Els seus efectes foren evidents en el si de la societat catalana. Tots els historiadors —tots— han coincidit a remarcar el caràcter diametralment oposat amb què aquest punt d'inflexió històric fou viscut per la societat espanyola en general i per la societat catalana en particular (vegeu en aquest sentit Benet, 1964, especialment: 14-20 i, com a complement, la font no acadèmica del programa televisiu *Històries de Catalunya*, capítol 4, *La llengua*, emès el 12-5-2003 per TV3). Tot el món occidental es va veure afectat pel que es coneix com la crisi imperialista. Els avenços tècnics havien permès mundialitzar els mercats d'aprovisionament de les primeres matèries i això va ensorrar materialment la rendibilitat de les petites i cares explotacions agràries. Milions de persones es van veure desplaçades del seu hàbitat natural, obligades a anar-se'n cap a les ciutats o cap a d'altres continents. La coincidència amb l'extensió de l'epidèmia de la fil·loxera a la vinya catalana acabà d'agreujar tot aquest panorama.

En l'àmbit del pensament, el positivisme i materialisme, com a formulacions extremes del racionalisme burgès que arrenca de la Il·lustració de la segona meitat del XVIII, seran objecte d'una repulsa creixent i tendiran a ser reemplaçats per un idealisme i per un subjectivisme de nou encuny, adequats, doncs, a les exigències de la burgesia del moment, i constituïran els exponents més representatius de l'irracionalisme modern.

Començaran a proliferar els moviments *neo-* (neokantisme, neotomisme, neovitalisme, neoespiritualisme, etc.), en una clara maniobra d'entroncament amb uns precedents més o menys remots. Nietzsche exaltarà les virtualitats de la voluntat transformadora, i veurà en aquesta la gran superadora dels límits de la raó, fins a convertir aquesta voluntat en l'única raó possible de viure i actuar. Bergson i Croce, cadascun pel seu compte, posaran en dubte la validesa científica i metodològica de les concepcions positivistes, i advocaran, enfront d'una observació analítica i parcialitzada de la realitat, per una comprensió global d'aquesta a través de l'experiència vital i de la intuïció imaginativa.

No és gens estrany que de tots aquests trets se'n servís preferentment la burgesia catalana a l'hora d'iniciar, també aquesta, la seva gestió com a classe

¹¹ Pel que fa a l'actualitat, vegeu en aquest sentit «Actors i escriptors denuncien setanta anys d'agressions contra el català», de Gerard Ariño, dins *El Punt*, (Girona), 20 d'abril del 2009, p. 33.

no tan sols dominant, sinó també dirigent. En una aparent coincidència feliç, aquella burgesia trobava precisament a Europa —exemple i estímul ja de feia temps per a diversos nuclis de la societat catalana—, i just en el moment oportú, el 1898, aquells elements que, cadascun des del seu prestigi i la seva procedència, millor havien de contribuir a justificar el seu intent d’afirmació hegemònica. No és doncs o que la burgesia catalana manipulés o instrumentalitzés el catalanisme, ja que —segons ha observat Borja de Riquer— «no hi havia un “catalanisme” únic, veritable, immaculat que pogués ésser manipulat per ningú», sinó que la burgesia crea «una política catalanista pròpia que volia integrar allò que ella pensava que era el fet nacional amb els seus interessos de classe». El seu «projecte nacional» —sempre segons Borja de Riquer— no podia ser, en conseqüència, sinó el d’un «catalanisme lògicament conservador i burgès» (vegeu Riquer, 1977: 41-42 i especialment Ginebra, 2007 a: 54 nota 1).

Des d’una òptica ara ja no tan general com el món i Espanya, i sense posar tant d’èmfasi en els fets que fan referència a la política i a les institucions sinó més en fets de caire social, econòmic i urbà, destacarem com a fet clau de 1898 la campanya per a la revisió del procés de Montjuïc i les seves repercussions en la vida del pare de Joan Coromines. Acusat d’intervenir a l’atemptat anarquista del carrer Canvis Nous a Barcelona, l’any 1896, Pere Coromines fou detingut preventivament el 18 d’agost, igual com la majoria de republicans de Barcelona. Va tenir la mala sort que aquesta detenció coincidís amb un canvi d’orientació en la investigació de l’atemptat, que va passar a centrar-se sobre els habituals d’un Centre de Carreters del carrer d’En Jupí, on Pere Coromines havia fet algunes de les seves xerrades. A conseqüència d’això fou traslladat al castell de Montjuïc i inclòs entre els processats per l’atemptat. El fiscal va arribar a demanar la pena de mort per a ell, però gràcies a una vigorosa campanya organitzada pels seus amics i que va comptar amb la col·laboració d’importants personalitats de Madrid i Barcelona, va sortir-se’n amb una pena més lleu (Riquer, 1986: 146-151, vol. 8). Fou condemnat a vuit anys de presó. Posteriorment el procés seria revisat i, al cap de deu mesos, la condemna es va canviar per l’exili. Tot i així, Pere Coromines va gaudir de prestigi dins del camp àcrata i tenia relacions d’amistat amb Maragall i Unamuno. Seguidament cultivà la novel·la, però ja en les seves primeres col·laboracions a *La República*, *Ciència Social*, etc., mostrà el seu desencantament polític. Les primeres proses de Pere Coromines (1870-1939) també estan vinculades a l’experiència personal. *Les presons imaginàries* (1899) deriven del testimoni d’una estada no gens imaginària a la presó, sinó que ben real. La seva prosa narrativa a *Les presons imaginàries* resta, tanmateix, dintre dels pressupòsits moderns, tot i el seu rebuig de certs extrems esteticitzants (vegeu Marco, 1983: 49-50).

Per aquest motiu doncs, pretenem fer unes pinzellades històriques que, a manera de volada d’ocell a partir del 1898 fins a 1936, ens posen en sintonia

amb tots els fets que, si bé poden no ser sempre de manera biunívoca pròpiament relacionables al catalanisme polític en són, de ben segur, manifestacions ben simptomàtiques.

El 1898, a Palma de Mallorca, el regeneracionisme es va veure impulsat, sobretot, per l'aparició de la revista *Nova Palma*. Sota la direcció de Joan Torrandell i Escalas, col·laboren en la revista Miquel dels Sants Oliver, Lluís Martí i Ximenis, Fèlix Escalas i Chamení, Gabriel Alomar i Villalonga i Benet Pons i Fàbregues. Aquest grup mallorquí va tenir una actuació molt destacada a Barcelona: Miquel dels Sants Oliver com a director del *Diario de Barcelona*, a l'Ateneu Barcelonès, a l'Institut d'Estudis Catalans, etc.; Torrendell arribà a ser redactor en cap de *La Veu de Catalunya* i responsable del portaveu noucentista *La Cataluña*; Escalas, a la Cambra de Comerç; Al seu costat encara hi havia el nucli de mossèn Antoni Maria Alcover; o gent més jove, com Miquel Ferrà i Joan (1885-1947) que, a partir del 1913, impulsà la Residència d'Estudiants de Barcelona; sense oblidar Joan Estelrich i Artigues (1896-1958), que destacà en l'òrbita de Francesc Cambó, i per la tasca de mecenatge cultural, com a un dels més intel·ligents superadors i revisors del noucentisme. L'altra gran tendència cultural del moment va ser el modernisme.

El concepte, contraposat al tradicionalisme de la Renaixença, ja havia estat utilitzat el 1884 a les planes de la revista barcelonina *L'Avenç* (1881-85 i 1889-93). L'empresa, tal com la descrigué un dels seus principals promotors, Jaume Massó i Torrents (1863-1943), va abastar molts projectes: va fer un gran esforç per normalitzar el català, sobretot l'escrit (primers treballs de Pompeu Fabra), i per apropar-se a tot el que significava una cultura oberta, antieclesiàstica i antitradicionalista, explícitament el que es feia per Europa (empremta de Jaume Brossa o Pere Coromines). Van ser introduïts Wagner, Ibsen, Proudhon, Maeterlinck, Nietzsche, Spencer, Schopenhauer, Tolstoi, Baudelaire, Zola, entre d'altres.

Va ser, també, una plataforma de consolidació dels postulats estètics i literaris en voga: el naturalisme, el simbolisme, el vitalisme (tasca de crític de Raimon Casellas) i la nova estètica representada per Santiago Rusiñol i magnificada per les Festes Modernistes de Sitges (1892-99). El conjunt va obrir un àmbit de debat i modernització de la teoria del catalanisme i de la seva evolució cap a postulats clarament nacionalistes (reflexions d'Alexandre Cortada, etc). Igualment va fomentar el refinat Art Nouveau, de seguida orientat cap a l'exaltació de les formes de vida burgeses i urbanes, la qual cosa representà la gran florida de l'arquitectura (Lluís Domènech i Montaner) i de les arts decoratives. La figura més representativa del món cultural del començament de segle era Joan Maragall i Gorina. A l'Ateneu Barcelonès, M. dels Sants Oliver el 2 d'abril de 1912 va fer una nota necrològica en la qual reflectia molt bé la força de la influència de Maragall: hi acabava demanant, fins i tot, l'existència d'un poble digne d'ell, disposat a seguir el seu mestratge. Maragall va saber aportar a les classes mitjanes barcelonines un sentit d'obertura cultural que fins aleshores només es concebia en els cercles més esquerrans i radicals. De fet, es va convertir en el prototip d'intel·lectual a

la francesa, d'aquells que des de la representativitat professional incidien en l'opinió pública. Les primeres campanyes moralitzadores de Maragall es remuntaven al 1893, després de l'impacte, damunt la ciutat, de la cèlebre bomba del Liceu, que ell presencià en directe. Però no va ser fins a la guerra colonial que va assolir un ampli ressò, tot lligant el vell regeneracionisme del «pessimisme ibèric» amb el nou d'inclinació catalanista. Maragall va saber fixar una bona part de l'aparell conceptual i fins i tot mític sobre el qual descansaren les formulacions pràctiques del catalanisme polític: Catalunya regeneradora d'una Espanya prostrada; la Paraula Viva i tot el complex d'elements amb què forçava el catalanisme a lligar-se a les realitats concretes i a una modernització identificada amb Europa; la necessitat de superar el «trágico conflicto», és a dir, d'arribar al punt en què pogués conviure l'obligatorietat que Catalunya tenia de salvar-se com a poble, amb la participació activa en la salvació de l'Estat espanyol.

A partir de 1903-1904, Maragall va exercir aquest paper de definidor de la vida pública i política catalana amb vertadera autoritat; en bona part li provenia del fet que no va estar mai lligat a cap diari ni a cap opció política concreta i exclusiva. El moment culminant va arribar amb l'anàlisi dels fets i els comportaments mantinguts durant la Setmana Tràgica i les seves conseqüències més directes: articles com ara «L'església cremada» o «La ciutat del perdó», aquest darrer no publicat però àmpliament conegut, es van convertir en veritables crits de denúncia contra els dèficits de fons que evidenciava Catalunya, com també contra la curtedat de mires d'alguns sectors burgesos que, amb la seva intransigència amb les classes populars, no feien altra cosa que retardar la solució dels problemes i la consolidació d'una situació moderna.

El primer quinquenni del segle XX vingué determinat per la irrupció política i la consolidació social del republicanisme i del catalanisme i, en menor grau, per la represa dels esforços de l'obrerisme per assolir una forma organitzativa general com les que havia assajat amb la Primera Internacional. A les eleccions generals del maig de 1901 i en les municipals del novembre del mateix any, els catalanistes de la nounada Lliga Regionalista i els republicans de la Unión Republicana, que començava a liderar Alejandro Lerroux, van desbancar la vella política oficial que depenia de Madrid. L'impacte dels primers catalanistes a les Corts va anar molt més enllà de la seva força numèrica. Les intervencions d'Albert Rusiñol i Prats sobre el regionalisme i les del doctor Bartomeu Robert i Yarzabal sobre la necessitat de concedir autonomia administrativa i un concert econòmic a Catalunya, van trasbalsar la política espanyola i van crear expectatives que el nou corrent arrelés entre les forces vives catalanes.

L'obrerisme i, explícitament, la qüestió social van continuar essent temes essencials, ja que possibilitaven la mínima estabilitat política, sobretot quan la societat donava senyals d'un dinamisme creixent. És per aquest motiu que

l'onada de vagues iniciada al final del 1901 i que culminà en la vaga general del febrer de 1902, va tenir repercussions molt fondes i variades. A les Corts espanyoles, tot just iniciat el conflicte barceloní, es va desenvolupar un ampli debat on totes les forces polítiques es van pronunciar i van actualitzar el vell tema de la revolta catalana i de les responsabilitats que hi podia tenir el govern. Però a l'interior de Catalunya, les vagues i la seva brutal repressió van tenir efectes més concrets: la fractura entre el món burgès i el popular i obrer encara es va fer més palesa. En els ambients obrers es va dir que la repressió i el lerrouxisme havien estat els grans neutralitzadors i retardadors de la moderna organització obrera. En els sectors conservadors l'alarma va ser molt gran: les organitzacions patronals es van radicalitzar, es van crear comitès de Defensa Social, es va mirar d'aconseguir el suport dels sectors més tradicionalistes de l'Església, etc. Dins la Lliga Regionalista aquestes posicions trobaren ressò en la figura del seu president A. Rusiñol i, a partir d'aleshores, s'inicià un procés clar de dretanització i l'allunyament dels nuclis més liberals, afins al republicanisme catalanista. L'escissió definitiva es va produir el 1904 amb motius de la visita d'Alfons XIII i Antoni Maura a Barcelona.

El segon quinquenni va estar presidit per l'eclosió del moviment de Solidaritat Catalana i per la fixació política del catalanisme i el republicanisme. Solidaritat Catalana va ser el nom que va prendre el moviment de repulsa envers l'assalt, per part d'uns militars de la guarnició de Barcelona, el novembre del 1905, a les redaccions de la revista satírica *Cucut!* i del portaveu regionalista *La Veu de Catalunya*. Aquest assalt era la resposta a un acudit aparegut a la revista, on es ridiculitzava l'exèrcit i s'al·ludia a la desfeta del 1898. Però, sobretot, Solidaritat va ser el moviment polític aglutinat contra l'actuació del govern liberal, presidit per Segismundo Moret, davant els fets de Barcelona: la ràpida aprovació d'una llei especial (la Llei de Jurisdiccions, que no s'abolí fins a la Segona República) que castigava tot atac contra la «pàtria» i els seus símbols.

El punt culminant de Solidaritat Catalana es va produir en el moment en què els parlamentaris catalans van abandonar en bloc les Corts amb motiu de l'aprovació d'aquella llei tan implícitament anticatalanista. A Barcelona s'organitzà un comitè executiu de Solidaritat, el principal animador del qual va ser Cambó. El 20 de maig de 1906 va organitzar un gran acte de rebuda (la Festa de l'Homenatge) als parlamentaris catalans, que presidí el vell Nicolás Salmerón. L'èxit va ser total: per sota de l'Arc del Triomf de Barcelona van desfilar unes 200.000 persones, xifra excepcional, donat el caràcter eminentment polític de la convocatòria, en una ciutat que feia ben poc havia superat el mig milió d'habitants. J. Maragall va poder parlar d'un veritable «alçament» i el catalanisme cregué haver retrobat el front unitari i la massa social que hi donés suport. La impressió es va confirmar en les eleccions de 1907, en què les candidatures solidàries van triomfar tot derrotant les

lerrouxistes antisolidàries. A més, les seves propostes semblaven despertar l'electorat urbà, tradicionalment abstencionista, i acomplir, així, el vell somni participatiu dels programes regeneracionistes: el 1905, a Barcelona, havien votat només el 29 % dels electors; el 1907, el 60 %. Coincidint amb l'èxit de Solidaritat es van produir, com a mínim, tres fets que van acabar de donar relleu al moment: el primer, la formulació inicial del noucentisme polític; el segon, el mateix 1907, l'elecció d'Enric Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona, fet que va permetre que l'acció institucional del catalanisme ampliés considerablement l'horitzó pressupostari i de competències; el tercer, la coincidència de la recuperació de la Lliga amb el denominat «govern llarg» d'A. Maura. El polític conservador mallorquí va centrar el seu mandat en l'intent de revitalitzar el sistema de la Restauració. Ho va plantejar en el projecte de llei d'administració local, sobre la base de dignificar el sufragi, revitalitzar la vida municipal i possibilitar les mancomunitats municipals i provincials i modernitzar els mecanismes polítics i administratius del país.

La coincidència implícita entre Maura i Cambó al Parlament va ajudar a precipitar la crisi interna de Solidaritat. Els sectors més liberals (independents, federals, republicans catalanistes agrupats al voltant de *El Poble Català*, etc.) no van tolerar el protagonisme dels regionalistes, especialment de Cambó, ni tampoc la possibilitat que el moviment acceptés postulats típicament tradicionalistes (com la substitució parcial del sufragi universal pel corporatiu). Més enllà, la Lliga no dubtava a consolidar la seva posició política i electoral amb mètodes que recordaven els del vell caciquisme. L'oposició de la Lliga al Pressupost Extraordinari de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona (1908) i la mort del líder solidari N. Salmerón van acabar de precipitar la crisi. Al mes de desembre, els lerrouxistes tornaven a recuperar-se electoralment i iniciaven un període de gran violència anticatalanista i antiobrera. El mateix 1908, Lerroux va crear el Partit Republicà Radical i, enlluernat pel seu nou èxit a Catalunya i pel suport tàctic que va rebre al País Valencià, pretengué estendre's en el conjunt de la política espanyola. Aquest fet marcarà l'inici de la davallada del lerrouxisme com a organitzador de masses.

Abans, però, el protagonisme de Lerroux encara va sobresortir en els fets de la Setmana Tràgica del juliol del 1909. Els esdeveniments d'aquesta setmana (a vegades denominada també Sagnant, o Roja) van marcar profundament la política catalana: la Lliga es va ensorrar electoralment i no va començar a recuperar-se fins als anys 1911-12; Joan Coromines en parla clarament a l'entrada VIA IX,268a26-43 del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*:

«L'Alcalde¹² de Real Orden Domingo Sanllehy impedí que es realitzés el pressupost, posant-hi el veto. És el mateix que prohibí el juliol de 1909 que la guàrdia municipal sortís a defensar les esglésies i els convents, dels incendiaris lerrouxistes, i s'evités la tragèdia d'aquella Setmana, famosa per a vilipendi d'una ciutat, dels carrers de la qual estan expulsats els patriotes Claris, Prat, Companys i Coromines. Aquest gran pressupost progressista (del qual Coromines fou un dels tres redactors, i del preàmbul consta que va ser escrit d'ell) havia estat aprovat amb el vot unànim de tots els regidors nacionals, de dreta a esquerra, des de Cambó i Prat de la Riba fins a Coromines, Zulueta i Ignasi Iglésias. Però Bna. té encara dedicada una plaça a aquell insigne botifler. I aquella estàtua de Montjuïc! Qualsevol sorge i tots els judes s'hi veuran sempre amb cor a Barcelona.»

El desprestigi de Prat de la Riba semblà per moments irreparable: se l'arribà a relacionar amb l'onada repressiva que va seguir els fets, i que personificà (aquí i arreu d'Europa) l'afusellament del pedagog lliurepensador Francesc Ferrer i Guàrdia. Finalment, al Parlament espanyol, l'ensulsiada del maurisme va acabar de minar la capacitat d'actuació que havia caracteritzat la primera irrupció de Cambó a la política catalana i espanyola.

Però més enllà de l'anècdota concreta, allò que caracteritzà aquest tercer quinquenni va ser el desconcert, els replantejaments i les incerteses. Per un moment, el republicanisme catalanista (a partir de l'abril del 1910 agrupat en la Unió Federal Nacionalista Republicana presidida per Pere Coromines) va semblar que recuperava l'espai electoral que deixava la crisi de la Lliga. Però, al capdavant, es veié forçat a acceptar el pacte electoral que oferí el Partit Radical (pacte de Sant Gervasi, març de 1914), amb la qual cosa retornaren les contradiccions internes i les escissions. A la nova generació republicana, la dels Antoni Rovira i Virgili, Francesc Layret i Foix, Lluís Companys i Jover, Alfred Pereña i Reixachs, Marcel·lí Domingo i Sanjuán, Santiago Valentí i Camp, entre d'altres, no els quedà més remei que col·laborar en el ventall institucional dirigit pel regionalisme i esperar una nova oportunitat de formular una oferta catalanista d'esquerres: de fet, aquesta no arribà fins al març del 1931, amb la creació de l'Esquerra Republicana de Catalunya de Francesc Macià i Llussà. Cambó parlà d'una nova fase del «catalanisme constructiu» i Prat de la Riba de l'«escola de la Lliga». Tot plegat culminà el 16 de maig de 1911 en una sessió de la Diputació de Barcelona on es demanà la constitució d'una mancomunitat de les províncies catalanes. Pel juliol es reuní una comissió de les quatre diputacions per redactar-ne les bases i al desembre foren presentades al govern que presidia José Canalejas. Cambó, el

¹² Per seguir un criteri al màxim de fidedigne a la font inicial, en la redacció d'aquest treball seguirem el criteri de no sagnar inicialment les citacions.

8 de maig de 1912, va tornar a les Corts i aquell mateix estiu realitzà importants intervencions en «defensa de les mancomunitats». Es tractava d'un estímul per a la comissió parlamentària que discutia el projecte, de la qual formaven part Alfons Sala i Argemí i Pere Coromines.

No sense fortes oposicions i, sobretot, gràcies a la pressió que exercí Canalejas, el projecte que facultava les mancomunitats va ser aprovat el 17 d'octubre a les Corts. Aleshores calia superar el tràmit del Senat, però el 12 de novembre Canalejas fou assassinat, amb la qual cosa l'aprovació definitiva s'ajornà fins al 18 de desembre de l'any següent. Calgué redactar l'estatut (aprovat per reial decret del 26 de març de 1914) pel qual s'havia de regir el nou organisme català i procedir a la definitiva constitució oficial de la Mancomunitat de Catalunya. Aquest acte es produí el 6 d'abril d'aquell any. Mancaven quatre mesos perquè esclatés la Gran Guerra, amb la qual s'havia de cloure definitivament tota una etapa històrica.

Uns dels elements que palesen de manera més clara els canvis que s'estaven produint en el si de la societat catalana fou el catalanisme noucentista. No és estrany, doncs, que el seu origen es localitzés a la Catalunya urbana, concretament a Barcelona, l'àmbit més sensible a les transformacions.

Prenem doncs, el concepte de catalanisme noucentista com el conjunt d'idees i proposicions posades en funcionament des de 1904-06 per un nucli en el qual de seguida va sobresortir Eugeni d'Ors i Rovira (1881-1954), i que des de l'inici es va subordinar a la política catalanista que inspirava Prat de la Riba. Els primers passos d'aquest noucentisme (el pensament adaptat al nou-cents, al nou segle) van ser fonamentalment inconnexos; en cap sentit se'l pot considerar com un corpus tancat d'idees. En el fons, reflectia la preocupació d'uns quants intel·lectuals barcelonins (amb contactes evidents amb l'estètica modernista) per donar forma, coherència i unitat d'acció a un pensament de crisi, amb necessitat d'enfrontar-se a les tensions que provocava el creixement de la gran ciutat. Aquests noucentistes no van dubtar a declarar-se joves (contraposats a les velles maneres de veure i valorar les coses); positius (contraposats als decadentismes de la fi de segle); arbitraris (convençuts de la pròpia vàlua i, en funció d'aquesta, predestinats a l'acció i la influència públiques); classicistes (referits amb orgull a les essències culturals pròpies, identificades al límit amb Grècia i la Mediterrània); civils (adaptats a la vida de la ciutat, l'àmbit que es contraposa a la ruralia i que es considera rector dels processos humans); i com a culminació, imperialistes (ja que consideraven l'imperialisme la fase culminant de tot nacionalisme complet, la manifestació suprema d'una autoconfiança que els permetia superar les estretors del vell regeneracionisme vuitcentista).

Es va caracteritzar per una grandiloqüència verbal, un èmfasi i sovint una petulància molt grans. Part de la responsabilitat va recaure en la personalitat de l'iniciador, Eugeni d'Ors: va arribar a ser proverbial la seva predisposició a

afegir complexitat a les afirmacions que considerava massa lineals i entenedores. El fet contrastava amb l'afirmació que el seu mètode era l'«heliomàquia», és a dir, el combat per la llum amb què des del segle XVIII la intel·ligència lluitava contra la ignorància i el fanatisme de les ombres. Al marge d'aquestes característiques personals, molt fortes, el d'Ors inicial va ser un fenomenal adaptador del pensament europeu modern a la realitat i a les possibilitats catalanes. Aquesta influència orsiana es féu més persistent en triar l'article curt periodístic com a principal vehicle quotidià d'exposició de les seves teories. Ens referim al «Glossari» que, després d'una curta etapa a *El Poble Català* i aviat amb el pseudònim de Xènius, va desenvolupar a *La Veu de Catalunya* des de la primavera de 1906. Des d'aquesta tribuna, d'Ors va voler crear conscientment un grup compacte, va donar des de bons començaments vertaderes patents de noucentisme a persones, institucions i iniciatives de tota mena, va pretendre imposar una nova sensibilitat i estendre la idea que l'intel·lectual havia d'abandonar la «torre d'ivori» i incidir professionalment en la configuració de la moderna societat catalana. De seguida va ser seguit per un nucli que no va parar de créixer. Josep Carner i Puig-Oriol, Jaume Bofill i Mates, Josep Maria López-Picó, Francesc Sitjà i Pineda, Emili Vallès, Ramon Rucabado, i també Josep Pijoan o Raimon Casellas.

El 1910 Jaume Bofill ja havia interpretat el pensament governamental d'Enric Prat de la Riba: equiparava l'acció de govern a la d'una gran empresa creadora de serveis estimuladors de l'acció i de la cooperació privades. Sorpren, sovint, el contrast entre el tarannà conservador dels protagonistes i el sentit modern i obert que tenien d'aquesta tasca de govern. Així, per exemple, sobresurt la preocupació per generar mapes (agrícoles, d'aprofitament hidràulic, de parcs naturals, geològics, etc.) i fins i tot un servei de mapes on, entre altres, treballaren Pau Vila i Dinarès i Eduard Fontserè i Riba. Aquesta acció va resultar essencial per començar a donar solució a una de les grans qüestions pendents del catalanisme, la de la divisió interna moderna del Principat. S'havia avançat aquesta preocupació a les Bases de Manresa (1892), i havia estat integrada per gent com Esteve Sunyol (conferència a l'Ateneu Barcelonès, 1897) en el programa teòric i estratègic del catalanisme. Però no va ser fins aquest moment que es començà a superar la visió folklòricohistoricista de la qüestió.

La història del corrent cultural i polític noucentista va ser paral·lela a la del mateix catalanisme polític, i es pot dividir en tres grans períodes: un d'inicial, eufòric i fonamentalment improvisat, que girà al voltant de Solidaritat Catalana; un segon, més cautelós, en el qual es va fer la definició més acabada del corrent, i situat en l'onada de replantejaments que seguiren l'esclat de la Setmana Tràgica; i finalment, un darrer, en el qual es produí la principal irradiació temàtica i geogràfica, però en què ja s'apreciaren les primeres

crítiques i necessitats de revisió interna, i que va arrencar el 1915, fruit dels enormes efectes produïts per la Gran Guerra.

El noucentisme s'identificà amb la tasca institucional del catalanisme, i va seguir la inspiració de Josep Pijoan i Soteras que, el 1907 afirmava que «en aquest rebullir incessant de Catalunya es comença a sentir la necessitat de tenir institucions modernament organitzades per a la cultura».

La Primera Guerra Mundial (1914-18) va contribuir a precipitar els canvis que s'havien anat apuntant en la dècada anterior. Els observadors més inquiets de seguida s'adonaren que el que havia succeït era que l'Espanya urbana s'estava convertint en una societat de masses moderna. Els mitjans de comunicació s'acomodaren ràpidament a aquesta massificació: el consum de periòdics es disparà materialment i assolí tirades molt altes. El mateix Prat de la Riba, cautelós amb els pronunciaments sobre la guerra europea, va acabar per demanar a l'influent Jaume Bofill que inclogués a *La Veu de Catalunya* comentaris sobre la Gran Guerra, si no volia que el portaveu regionalista perdés lectors. El 10 de juliol de 1915 Miquel Duran i Tortajada, l'actiu Duran de València, pronuncia una conferència al CADCI amb el títol de «Catalunya i València nació»:

«La llengua, diu en Prat de la Riba, és la manifestació més perfecta de l'esperit nacional. Una de les característiques que determinen, doncs, la unitat de la nostra pàtria, catalans de València, i de les Mallorques, i de Catalunya, i del Rosselló, és la llengua. Una llengua que's parla des de la Provença fins a Elx i que encara s'extén mar endins dins a les Mallorques i fins a les daurades platges d'Itàlia.»

Prat de la Riba deia això, i Duran es limita a dir el que deia el líder. D'Elx a Provença, un idioma; però, de Salses a Guardamar, una pàtria (vegeu Rafanell, 2006: 476).

Un altre dels elements que caracteritzà aquesta nova societat de masses va ser l'extraordinària revaloració de l'educació i la producció, la distribució i el consum cultural. També en aquest cas, l'esfera pública va recuperar bona part de l'espai ocupat anteriorment pel mecenatge i l'acció privats. S'evidenciava en tots aquests sectors l'evolució paral·lela de l'àmbit català amb la resta d'occident. Des de la darrerria del vuit-cents, l'acció cultural i educativa, coordinada i inspirada pels poders públics, s'havia convertit en un formidable vehicle de nacionalització i uniformització de les masses; però el seu protagonisme no va correspondre a l'acció de l'Estat central, sinó que fou un dels elements cabdals de l'actuació del catalanisme polític. En aquest sentit es constata una remarcable catalanització de la vida pública i, consegüentment, de les masses catalanes.

Aquesta catalanització es va poder estendre, realment, gràcies a una acció institucional de la Mancomunitat, que va assolir la màxima efectivitat a l'inici

dels anys vint. Tot i l'evident manca de recursos, els dirigents d'aquest organisme català van saber interpretar molt bé el projecte inicial concebut pel grup de Prat de la Riba. Els impulsava una clara voluntat nacionalitzadora, en sintonia amb els anhels propis de tot nacionalisme reivindicatiu però, alhora, amb l'esperit de l'època.

Una prova d'aquest voluntarisme nacionalitzador, vist a la resta d'Espanya com una acció subversiva de desafiament, va ser l'intent de Prat de la Riba de crear un Institut d'Educació Nacional: era l'encarregat d'aquesta democratització de la cultura, i el tercer element d'un vast programa que completava l'Institut d'Estudis Catalans (l'acadèmia generadora d'alta cultura) i l'estructura universitària i d'ensenyament tècnic (la responsable de crear els quadres). L'Institut no va acabar de funcionar mai; aquest va ser el destí efímer de moltes de les iniciatives de la Mancomunitat. Però, en canvi, sí que es va posar en marxa el seu organisme gestor, la Comissió d'Educació General i, sota la direcció de Jaume Bofill i Mates (poeta que escrivia amb el pseudònim de Guerau de Liost), va emprendre força programes de difusió cultural, conferències, certàmens de «bon gust», d'urbanitat, de disseny i mobiliari de la llar; visites, exposicions, etc.

Tot i que enmig de fortes contradiccions, la democratització i la massificació de la societat va acabar per afectar la vida política catalana. Però quan aquest estadi més nou es va manifestar amb més força va ser a partir de la Gran Guerra; una altra vegada la dinàmica interior es va afegir a la general europea, enmig d'una situació de desprestigi creixent de la política professional i del parlamentarisme de la vella escola.

Malgrat que ningú no es va adonar de la crisi política immediatament, els vells partits i els polítics vells van començar a fer fallida. L'espai que deixaven buit es va omplir amb noves formes organitzatives: proliferaren les plataformes d'opinió, les convocatòries puntuals a través de manifestos, les pressions sobre els poders públics saltant-se els conductes normals establerts pel sistema de representació parlamentària, els aplecs i les agrupacions patriòtiques. Per tot l'àmbit català l'abstencionisme electoral va tornar a assolir nivells molt alts. A Catalunya, l'àrea barcelonina va representar una espècie de compendi de tots els impactes. Una abundant literatura, la difusió periodística, la memòria individual i col·lectiva, van convertir aquesta conjuntura en mite i en argument per intervenir com a lloc comú des de la literatura fins a l'esquema polític. Es va poder parlar de malalties epidèmiques asiàtiques; d'un creixement urbà sense precedents; de l'aparició del vici, del joc o la droga a gran escala; de l'evidència del desarrelament social dels nouvinguts i de la segregació en tots els ordres; de l'aparició del nou ric i de l'efecte quotidià de la carestia o de l'augment inèdit del preu de les subsistències.

En primer lloc, el 1915 es va produir la renovació del maurisme entorn de les Joventuts Mauristes, que la premsa d'opinió saludà com un «*simpático*

movimiento de rebeldes»; Antoni Maura n'estava parcialment al marge, però a l'abril del mateix any es pronuncià, en una conferència al Teatro Real de Madrid, respecte de la línia a seguir, dins la seva vella ortodòxia regeneracionista.

En segon lloc, hi hagué els intents de renovació del liberalisme: els més moderats, obra de García Prieto o de Rafael Gasset, i el més nou i tecnicista, obra de Santiago Alba. Aquest darrer, el 1916 va publicar un recull de vells treballs amb el títol de *Problemas de España*, on combinava l'agrarisme castellà amb el vell regeneracionisme i, amb l'èmfasi posat en l'antimilitarisme, buscava un enfortiment del poder civil i la seva independència respecte a la Corona. L'actuació d'Alba en aquesta conjuntura va tenir una especial incidència a Catalunya, ja que es va convertir en el principal detractor de les tesis catalanistes defensades per Cambó, i en l'autor d'un front electoral anticatalanista, que va fracassar en el seu intent de frenar l'ascens de la Lliga l'any 1916.

En tercer lloc, se situava el corrent reformista institucionalitzat per Melquíades Álvarez el 1913, que tingué una actuació parlamentària força activa.

En quart lloc, sobresortí la conjunció republicanosocialista sorgida després de la Setmana Tràgica. Aquest corrent se situava en una constant oposició parlamentària i en una equívoca política social, de manera que tingué serioses dificultats per vertebrar un programa coherent i trobar seguidors estables. Entre els anys 1915 i 1916 entrà una espècie de revitalització de la mà d'un nucli d'intel·lectuals (aviat es parlà de Generació del 14) que des de l'Ateneu de Madrid realitzaren un debat sobre la crisi europea i espanyola del moment i l'esforç constituent que convenia fer per superar-la. Entre aquests intel·lectuals va començar a sobresortir Manuel Azaña i, des de Catalunya, el tortosí Marcel·lí Domingo.

En cinquè lloc, finalment, cal destacar el catalanisme i el protagonisme parlamentari de F. Cambó, l'impulsor d'aquesta projecció (iberisme) que convertí el catalanisme en el principal eix de la discussió política espanyola de la postguerra mundial. Sota la direcció de la Lliga, el 1916, aquest catalanisme va assolir èxits electorals notables, resistí les campanyes governamentals en contra i culminà la campanya de catalanització oficial de l'Ajuntament de Barcelona; Cambó parlà de l'«any heroic» de la Lliga i, sobre la base d'aquesta empenta va plantejar l'intervencionisme modernitzador a Espanya, amb el qual el catalanisme volia contribuir a superar la crisi del sistema de la Restauració.

El març del mateix any 1916, Prat de la Riba redactà un dels seus darrers textos polítics (morí l'estiu del 1917), el manifest titulat «Per Catalunya i per l'Espanya Gran». La Lliga Regionalista intenta posar al dia les velles idees fundacionals del govern de la Mancomunitat. En aquest manifest tornava a incidir en el caràcter modern del catalanisme, en la missió regeneradora de

l'Espanya en crisi: una força amb capacitat d'aglutinar tots els elements sans i reals del país, en primer lloc els representants econòmics i socials dels interessos de la perifèria. En un altre ordre, hi havia pel mig la guerra europea i l'interès que manifestava la burgesia catalana de treure'n el màxim profit. D'aquest manifest en surt també la ratificació de Prat de la Riba del tomb iberista que alguns intel·lectuals ja havien anat anunciant des de feia temps. Amb aquesta bandera Cambó va intervenir en el debat polític de la discussió del Missatge de la Corona, a la represa de les sessions parlamentàries del final de juny del 1916. Els seus discursos foren publicats després amb el títol genèric d'*El Problema Català* (1935).

En la conjuntura de la postguerra mundial, el catalanisme que inspirava la Lliga Regionalista va assolir, doncs, una expansió remarcable. Aquesta mateixa creixença, però localitzada en un període de forts canvis i tensions, va comportar una important crisi i transformació del moviment. A l'interior de Catalunya, per exemple, s'assolí el màxim desenvolupament institucional de la Mancomunitat; però això no va ser possible fer-ho sense generar una crisi interna del corrent i del sector professional encarregat de la direcció de la institució catalana: es tracta de la crisi que acabà centrant la moció de censura contra Eugeni d'Ors, coneguda en els ambients catalanistes amb la significativa expressió de la «defenestració de Xènius» (Pla, 2004 c: 69-86 i Díaz-Plaja, 1967).

En el pla polític, i en el moment de màxima extensió territorial per Catalunya, aquest catalanisme va aconseguir impulsar la campanya en pro de l'autonomia i obligar el govern que dirigia Manuel García Prieto a discutir la qüestió com un element ineludible. A l'interior de Catalunya va aconseguir una notable unanimitat, reflectida en el 98 % de vots afirmatius en el plebiscit entre ajuntaments catalans que organitzà l'Escola de Funcionaris de la Mancomunitat. Però la unanimitat també es va assolir en la política espanyola, amb una fenomenal campanya, el desembre de 1918, en la qual l'argument aglutinador va ser la denúncia de l'egoisme separatista català. Cambó va haver de suportar pressions molt fortes a les Corts, fins a l'extrem de veure's forçat a abandonar-les, el 12 de desembre, amb recolzaments de tot el grup català.

El radicalisme verbal i tàctic de Cambó a les Corts tingué una correspondència amb la crispació nacionalista i antinacionalista que es respirava a Barcelona, un reflex més de les tensions que caracteritzaven aquest període i que tant espantava els líders regionalistes conservadors.

Es continuava parlant de les interferències centralistes. Pel mateix febrer de 1919 es creà a Barcelona la Unión Monàrquica Nacional, sota el patrocini de la mateixa Corona, que per aquestes dates desenvolupà un intervencionisme febril en els afers polítics i militars del país. El conservadorisme va haver de fer marxa enrere en les reivindicacions nacionalistes i tancar files en la defensa de l'ordre social. Cambó, que travessava una de les fases més brillants de la seva trajectòria personal, però també una de les més complexes de la

seva vida política, va acabar per plegar-se a l'evidència i col·laborà en els governs de concentració nacional que, *in extremis*, havien de servir per salvar la crisi del règim.

Tot i els intents de reforma, promoguts des de dintre o fora del sistema polític oficial, aquest va oposar l'immobilisme i l'esclerosi de les seves estructures a qualsevol intent de renovació. Les camarilles polítiques van continuar fent valer la seva tradicional bona adaptació al joc polític real: el monarca continuava actuant de forma complementària i, a vegades, quasi substitutòria de la lògica parlamentària. I, sobretot, l'exèrcit va augmentar el seu poder d'influència i, el 1919-20, acaparava més de la meitat del pressupost estatal. Aquest control oligàrquic i altament militaritzat de la vida política i pública del país va rebre un cop, a la llarga mortal, el juliol de 1921 en produir-se l'escandalosa derrota de les tropes espanyoles a Annual, al nord d'Àfrica. Les responsabilitats van arribar a afectar la corona i a desbaratar les més mínimes possibilitats de sortida per al règim de la Restauració.

Aquests fets es van reflectir en l'estructura dels partits polítics, sobretot de Catalunya, on la Lliga començà a ser contestada fins i tot electoralment en el seu feu barceloní.

Entre el 1919 i el 1923 es crearen la Federació Democràtica Nacionalista i, més tard, Estat Català com a primeres organitzacions del nacionalisme més radical i del separatisme. Al seu costat va sorgir la Unió Socialista de Catalunya, amb gent tan activa i important en el pla doctrinal com Rafael Campalans i Puig i Manuel Serra i Moret. Finalment, com a resultat de la Conferència Nacional Catalana del juny del 1922, es constituí Acció Catalana, la primera escissió oficial de la Lliga i, per això mateix desprestigiada, que s'anomenà la «Lligueta».

La capacitat d'integració dels intel·lectuals en el projecte social i polític noucentista encapçalat per la Lliga Regionalista va dotar la feina intel·lectual d'una dimensió social fins aleshores desconeguda. Això és especialment tangible a partir de la creació de la Mancomunitat de Catalunya, l'any 1914, en la qual els projectes culturals tingueren el suport institucional suficient per esdevenir una realitat: la Junta de Museus, l'Institut d'Estudis Catalans, la Biblioteca de Catalunya, la xarxa de biblioteques populars o l'Escola del Treball, en són una bona mostra. Amb tot, cal no oblidar el grau d'implicació amb el desenvolupament i la modernització de la societat dels intel·lectuals catalans, que superava sens dubte la simple submissió a les directrius polítiques de la Lliga Regionalista. Així, ja el mateix any de la mort del cap visible d'aquest projecte nacionalista burgès, Enric Prat de la Riba, el 1917, es va produir la primera fissura en el moviment noucentista, i els sectors intel·lectuals, tot mantenint els principis bàsics del moviment, iniciaren un progressiu distanciament d'aquest partit, que culminà, l'any 1922, amb la creació d'un altre partit polític, Acció Catalana. La dretanització progressiva de les posicions de la Lliga Regionalista, que arribà fins el punt de recolzar la

Dictadura de Primo de Rivera el 1923, va malmetre la credibilitat del caràcter interclassista del seu projecte social en el si d'aquesta intel·lectualitat que havia possibilitat d'aquesta manera la unitat d'acció sobre la base del treball per i per a Catalunya.

A partir del 1918, doncs, i a mesura que l'hegemonia del moviment noucentista s'anava diluint, el panorama cultural català es diversificà, de manera semblant a la mateixa societat catalana, que visqué un període de transformacions socials amb un marcat caràcter conflictiu. Tot aquest procés es va reflectir de manera immediata i precisa en el món del periodisme i de l'assaig. Quant al primer, cal destacar els noms d'Antoni Rovira i Virgili, el primer periodista professional; Carles Soldevila, autor de la famosa secció «Full de dietari» a *La Publicitat*; Agustí Calvet, Gaziell, corresponal a París durant la Gran Guerra, i Josep Pla, que des dels llocs més diversos —París, Rússia, Anglaterra o Madrid— amb cròniques, reportatges i comentaris polítics començà a donar forma a la seva particular prosa narrativa. Pel que fa a l'assaig, polític, filosòfic o cultural, Joan Creixells i Vallhonrat, Francesc Cambó, Carles Pi i Sunyer, Lluís Nicolau d'Olwer, Rafael Campalans i Puig, entre altres, en són una mostra.

Paral·lelament, proliferaren les empreses culturals de signe i d'intenció diversa. Cal destacar la creació d'un nombre considerable de revistes, algunes de contingut estrictament literari, com ara *La Revista* (1915), de Josep Maria López-Picó; d'altres, amb un ventall d'interessos més ampli, que abraçaven la cultura, la divulgació o la reflexió política, com *La Revista de Catalunya* (1924), fundada per Antoni Rovira i Virgili, o *Mirador* (1929), impulsada per Amadeu Hurtado i Miró. Al costat d'aquestes, també van aparèixer nous diaris, com *La Nau* (1927) o *El Matí* (1929), d'inspiració cristiana. Un nombre considerable d'editorials van intentar també adaptar-se a les noves condicions, i van atribuir al públic, i per tant al consum de béns culturals, un paper primordial en detriment del mecenatge institucional, el qual, però, començà a declinar i va desaparèixer definitivament amb la implantació de la Dictadura de Primo de Rivera. Així, Editorial Barcino (1924), que recuperava els clàssics catalans de manera paral·lela a la traducció dels clàssics grecollatins que portava a terme la Fundació Bernat Metge (1923), patrocinada per Francesc Cambó; Edicions Proa, amb la seva col·lecció «A tot vent», orientada cap a la narrativa, juntament amb l'aparició de les editorials de consum, adreçades majoritàriament a un públic popular.

Des del periodisme o des de la literatura, amb llibertat o sota la repressió, els sectors intel·lectuals catalans, compromesos amb la societat de la qual formaven part, participaren des de la pluralitat d'opcions polítiques i d'orientacions ideològiques en l'assoliment d'un grau de normalitat, similar a aquell de què gaudien les societats europees modernes de l'època, que caracteritzà la societat catalana en la dècada dels anys trenta.

En aquest sentit destaca l'anomenat Grup de Sabadell. El Grup de Sabadell fou una agrupació de gent jove a l'entorn de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell amb motiu de renovar la vida cultural de la seva ciutat i, a un nivell més ampli, de Catalunya. En formaven part artistes i escriptors com Joan Oliver, Francesc Trabal, Armand Obiols, Ricard Marlet, Lluís Parcerisa, Antoni Vila Arrufat, Josep Maria Trabal, Miquel Carreras i Joan Garriga, entre altres.

El grup va publicar un full dominical de caire satíric anomenat «La Fulla Salau» i va organitzar nombroses lectures i tertúlies que van comptar amb la presència d'alguns dels intel·lectuals més destacats del moment com Josep Carner o Carles Riba. Serà un grup marcat pel rebuig a la burgesia i pel desig de provocar la societat del moment. En aquesta línia, organitzen actes com els Anti-Jocs Florals, creen un Club de Senyors del qual nomenen un ase com a president, i celebren conferències grotesques. Treballen per difondre la literatura catalana a Sabadell i al Vallès. El seu projecte més ambiciós és la creació de Edicions La Mirada que, a més de publicar títols escandalosos per a les tendències d'aquell moment, també edita autors com Josep Carner i Carles Riba. Francesc Trabal i Joan Oliver seran, principalment, els qui elaboraran les obres literàries més reeixides.

En aquest grup, Joan Oliver hi practica una literatura a mig camí de la iconoclàstia avantguardista, de caire cosmopolita, i de la pura facècia de regust més local —aquest últim aspecte, una mica en la línia de les humorades de Santiago Rusiñol, per exemple. El seu gust per l'humor absurd es manifesta en el volum col·lectiu *L'any que ve*, conjunt d'acudits i estirabots diversos firmat per Trabal però on tots intervenen. L'any 1923 es fan càrrec del *Diari de Sabadell*, del qual Oliver serà el director i on usará pseudònims diversos (Feliu Camp de la Sang, Florentí Carvallà Cot i Joan Pendonista, Orella Dreta, entre d'altres). El pseudònim que ja sempre més utilitzarà per aquest gènere serà Pere Quart, que ja utilitza per signar articles contra la Dictadura de Primo de Rivera, i que forma a partir del segon nom de baptisme i del fet de ser el quart fill de la família.

Francesc Trabal, doncs, col·labora en la creació de Edicions La Mirada, de Sabadell, que més tard es fusionaria amb l'editorial Proa amb el nom de Col·lecció “La Mirada”. I és en aquestes edicions sabadellenques on apareix, l'any 1925, el seu primer llibre, *L'any que ve*, que el situarà com a humorista i escriptor. Estem força a prop de l'humor avantguardista, de la reflexió sobre la incapacitat que té el llenguatge codificat per comunicar idees molt subjectives o noves, i de la fita de buscar els jocs de paraules ambigües, de múltiple significat. Al capdavall, la influència dels corrents europeus de l'època. Les Edicions La Mirada del Grup de Sabadell va ser una remarcable iniciativa editorial que publicarà divuit volums i fulls solts —d'autors com Carner, Riba a més d'ells mateixos. Veiem així com en el grup de Sabadell es combinen la

influència avantguardista amb l'humorisme més local i, en el camp de l'edició, el gust pel rigor i l'obra ben feta d'herència noucentista.

En aquest context de voluntat de normalitat europea, hem d'entendre un judici com el següent, en un carta de Coromines al seu pare, el 18-10-1930 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 692):

«és veritat que l'Estelrich ha dit a En Balcells que aquesta assignatura i les altres que es troben en el mateix cas seran pagades sigui per la Diputació sigui amb els cabals particulars d'En Cambó, però, a part que això no ho ha dit el mateix interessat, a mi no em faria cap goig d'haver de dependre moralment d'aquest personatge.»¹³

¹³ Vegeu també el to de correctíssim distanciament que Coromines pren amb Francesc Cambó en la carta que li escriu el 20-10-1942 demanant que utilitzi la seva influència per aturar el pressumpte lliurament de Nicolau d'Olwer a les autoritats franquistes de la Gestapo. Per sort, només van ser rumors. En dona comptes l'*Epistolari Joan Coromines i Lluís Nicolau d'Olwer*, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 2008, p. 263: «Sé molt bé que ni vostè és correligionari polític dels qui amenacen aquesta vida ni jo puc vantar-me de pertànyer al partit de vostè.»

1.1.1 La Catalunya del Nord

Pel que fa a la Catalunya del Nord, en aquesta mateixa època i com a il·lustració clara d'aquesta efervescència intel·lectual nasqueren i moriren moltes revistes: *Muntanyes Regalades* (1915-20), *La Veu del Canigó* (1910-14), *Le Bulletin historique des Pyrénées Orientales*, *La Revue Historique et Littéraire du Diocèse de Perpignan* (1921-34), *Le Coq Catalan* (1917-24), *Le Cri Catalan* (1908-17), *Le Tenor* (1921-22), *Le Vallespir* (1921-32). Tampoc no es poden oblidar els nombrosos articles apareguts a *L'indépendant*, en defensa de la llengua catalana, signats per E. Brousse, J. Escarguel i H. Chauvet.

L'any 1922, la revista bimensual *L'éveil Catalan* prengué el relleu de *La Renaissance*. En aquesta nova revista el to fou encara més fort i radical en els articles d'A. Janicot, de Just Calveyrach i de P. Francis i Ayrol. La publicació obrí les seves columnes al debat polític sobre la qüestió catalana i el catalanisme rossellonès. La publicació va prendre partit per l'Acció Catalana, per l'Estat Català, i donà suport a Francesc Macià, al qual dedicà un article a primera pàgina (una mena d'entrevista, l'1 d'octubre de 1923) i es va fer campanya perquè el procés a Macià es fes a Perpinyà i el número que relatà els esdeveniments va llançar 2.000 exemplars que es van vendre en un tres i no res. La revista deixà de publicar-se el 1931.

En aquesta mateixa època havia nascut, l'any 1921, una nova associació catalana, la Colla del Rosselló, sota la direcció d'Horaci Chauvet. Al seu voltant hi havia Carles Grandó, P. Francis, Enric Aragon, Pau Bergue i Jordi Artus. La seva acció va tenir lloc en el vast camp de l'expansió popular, amb uns horitzons il·limitats i no en el cercle estret d'un grup d'estudis amb esforços sovint estèrils. En l'ambient de la postguerra les manifestacions de patriotisme (francès) eren nombroses i el grup va haver de defensar-se sovint de les acusacions de separatisme. També es mantingué al marge del moviment felibre, massa a la dreta, a fi de trobar un equilibri fora dels moviments polítics i separatistes. La política també entra en el debat sobre la llengua en la immediata postguerra i les polèmiques foren apassionades. La Colla havia estat hostil a les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans de Barcelona. Recordem que en la reunió que la Secció Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans va mantenir el 10 de juny de 1922, Pere Coromines, element notable tant d'aquesta secció com de la Historico-arqueològica, «defensà la necessitat de publicar un anuari que resumís el moviment científic de la “nostra terra”, entenent com a tal “Catalunya, València, Mallorca, Rosselló i els pobles germans de llengua provençal”». Aquesta idea no va ser desestimada del tot fins a la sessió de l'11 d'octubre, quan Joan Estelrich, director d'Expansió Catalana, va proposar d'excloure del planejament inicial les terres d'Oc, basant-se en la noció d'«àrea geogràfica» formulada per l'astrònom i membre destacat de la secció Eduard Fontserè. El Pere

Coromines que el 1907 es deixava aconsellar per Joan Maragall sobre una Exposició Llatina no ha canviat tant. El seu matrimoni amb Celestina Vigneaux, una descendent de gascons, no l'ha apartat, encara, de l'antiga persuasió (vegeu Rafanell, 2006: 598-599).

L'any 1923, amb L. Pastre, la Colla creà seccions artístiques, el 1925 va organitzar un concurs de música catalana i el 1926 un primer saló de tardor que va reunir 57 expositors; el mateix any proposà la creació d'un museu d'art popular, i a partir del 1923 col·laborà en *L'Almanach Català-Rossellonès de la Veu del Canigó* que dirigia H. Chauvet. La principal acció de la Colla va ser l'organització dels homenatges públics a personalitats literàries o artístiques rosselloneses, homenatges que prenen forma de veritables festes arreu del país: J. S. Pons (1921), A. Saisset (1923), Déodat de Severac (1924), P. Talrich (1925), J. Bonnafont (1926), F. Tressere (1929), P. Vidal (1930), Pau Bergue (1931) i Esteve Caseponce (1932). En aquest mateix esperit, l'organització dels Jocs Florals, a partir del 1924 van permetre que els poetes catalans del sud es poguessin expressar durant la Dictadura.

La Colla del Rosselló es dedicà cada vegada més a aquesta activitat de promoció de la creació poètica i anà deixant de mica en mica de participar en el debat més polític sobre el catalanisme. En centrar-se gairebé exclusivament a mantenir les tradicions populars, havia creat un buit. De la presa de consciència d'aquestes insuficiències i de la manca de revistes catalanes va néixer, l'any 1937, en unes condicions difícils, un moviment totalment diferent: Nostra Terra, Joventut Catalanista del Rosselló, Vallespir, Cerdanya, Conflent i Capcir. El seu objectiu era «renovar la cultura catalana, sense cap preocupació de caràcter polític o econòmic». Malgrat aquesta restricció, l'associació s'afirmava catalanista i parlava de «pàtria» catalana. Tot sortint del marc rossellonès se situava en el moviment pancatalà i anomenà el Rosselló Catalunya del Nord. L'associació publicà un *Butlletí mensual* fins a la seva prohibició l'any 1939.

Com que la Dictadura es va imposar, segons declaracions de Primo de Rivera, per posar fi al descrèdit i la corrupció política generalitzada i amb la llavor separatista que es manifestava cada dia amb més força a Catalunya, la conseqüència immediata va ser la proscripció i prohibició dels vells polítics i el desmantellament de les institucions, associacions, partits i grups d'àmbit estatal i també, i encara més, dels específicament catalans. Primo de Rivera perpetra un cop d'Estat. El rei Alfons XIII el consent i lliura al militar els plens poders. Els senyors de la Lliga, que per força havien d'estar al cas dels moviments de Capitània, saluden un aixecament que es proposava aturar el desordre públic, fastiguejats per l'obrerisme tumultuós i el terrorisme més o menys selectiu. S'inicia una dictadura militar tan contundent pel que fa a la repressió i els mètodes com incerta pel que fa a la ideologia a què donava cobertura.

Primo de Rivera va sentir sempre un cert menyspreu o incomprensió pels intel·lectuals, i la seva reacció enfront d'ells va vacil·lar entre aquest desdeny i l'enfrontament obert. Aquesta actitud va abocar-los a una politització i a una oposició oberta, encara més perquè a Catalunya la Dictadura no es va limitar a reprimir sinó que va intentar agredir i desvertebrar els pilars culturals amb els quals s'identificava la societat catalana.

Les activitats i el protagonisme dels intel·lectuals quedaven en conseqüència no solament justificades sinó fins i tot estimulades, i el seu apropament a la vida pública va comportar una sensibilització cívica i política nova. En certa manera, es podria dir que van ser ells l'única oposició a la Dictadura, i tot i que es van centrar en les seves activitats pròpies, es van mostrar eficaços, deslegitimant les accions del règim dictatorial i assumint una responsabilitat política que poques vegades s'havien plantejat abans tan obertament. Val a dir que aquest compromís, al costat d'una generalitzada actitud d'oposició a la Dictadura, va ser més compartit entre els intel·lectuals catalans que no pas entre els de la resta de l'Estat. I és que els primers, a diferència d'aquests últims, veien perillar no solament les seves llibertats sinó també la seva llengua i la seva cultura. Difícilment fou possible trobar a Catalunya intel·lectuals de prestigi que lloessin la Dictadura o col·laborant en alguna de les seves institucions. Avui ens costa fer-nos la idea del clima d'anticatalanisme i d'exaltació espanyola que es vivia a Madrid cap els volts de 1928 i que Joan Coromines reporta en un parell de cartes al seu pare. El dia 28-1-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 303-304) li diu:

«Allí vaig sentir contar un fet revoltant: un pobre xicot català, de 16 anys, que no havia estat mai a la Serra havia sortit el dia abans amb una colla de companys d'estudis molt més grans que ell i *skiadors* experimentats; van obligar-lo a posar-se uns *skis* i a seguir-los amb la motxilla plena al refugi de Los Cotos, set quilòmetres lluny: la pobra criatura va estar a punt de desgraciar-se amb aquells estris que no havia portat mai; a l'últim va haver de treure-se'ls i duent-los a coll seguir corrents, ací caic aquí m'aixeco, aquells cafres que s'alabaven a l'hotel d'haver rebentat un *separatista*. En el tren hi havia un altre noi català, més gran aquest, que anava amb una colla de madrilenys que no van parar d'estar-li a sobre inquietant-lo, tractant-lo de *torpe*, de *separatista* i de *catalán* (això últim és el que pronunciaven amb més menyspreu). Estava decidit a intervenir si haguessin passat a maltractar-lo o insultar-lo, però havent-se contentat amb paraules, els vaig deixar estar. Dubto que mai hi hagi hagut una hostilitat tan general contra nosaltres.»

I en una del 7-2-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 320-321):

«Diumenge vaig anar a sentir la Novena Simfonia tocada per l'Orquestra Simfònica. En ser a dins, vaig trobar-me que entre l'Obertura dels Mestres Cantors i la gran Simfonia havien col·locat tres cançons carrinclones d' «autores nacionales». Pels comentaris de l'auditori, vaig comprendre que per a ells era un favor que es feia a Wagner i Beethoven de deixar-los anar en tal companyia, tan desmesurat és l'orgull nacional d'aquest poble. La part coral era a càrrec d'una «Masa Coral de Madrid» que ells han creat *per no ser menys que Barcelona* i no es cansen d'elogiar-la. El nom li escau perquè és realment una *massa* informe de gent que canten. Tractant-se d'una obra incipient, el director havia d'haver escollit un petit nombre de veus ben timbrades i obedients, però així ja no valia la pena perquè era condició precisa que fossin *més* que l'Orfeó Català. I ho són: pel que diuen la gent, es comprèn que la jovenalla s'ho ha pres com una agència de casoris. La qualitat ja és més difícil d'aconseguir que la quantitat, però ja se sap que per al poble elegit de Déu no hi ha res impossible... Indignat per aquell *sandwich* monstruós, en començar el darrer temps i sobretot en veure que el solista, amb actitud de *divo*, girant-se de cara al públic i amb una mà en l'aire començava «cantemos, sí cantemos la alegría» (!) vaig tocar el dos.»

I molt probablement va ser el mateix tarannà d'aquells intel·lectuals i el fet que la seva acció fos en favor dels drets culturals i lingüístics, sense connotacions polítiques partidistes, allò que els va convertir en una plataforma oberta, democràtica i no discriminatòria. Aquesta imatge va possibilitar unes relacions noves i infreqüents entre els intel·lectuals catalans i castellans al llarg d'aquest període, concretades principalment en tres accions testimonials de desigual ressonància.

Arran del cop d'estat de Primo de Rivera, sense la Mancomunitat i amb unes diputacions i uns ajuntaments totalment controlats des del poder central, la iniciativa privada hagué de tornar a suplir, tot i que amb limitacions allò que deixaven de fer les institucions públiques. En aquest sentit, val la pena assenyalar la fundació a Barcelona de la Mútua Escolar Blanquerna establerta pels pares dels alumnes de les escoles Montessori de la Diputació i de l'Escola Marcel·lí Antich de Badalona, que més endavant fou l'Escola Catalana, creada per aquest pedagog, sota la influència de Pompeu Fabra. Cal precisar, però, que no tots els centres educatius vinculats al catalanisme polític complien els requisits que hem esmentat. En molts centres, l'acció es limitava a canviar la cartilla o el llibre del text castellà per un altre de similar escrit en català. Malgrat els recels d'alguns sectors obreristes, la reivindicació lingüística esdevingué un dels trets més comuns d'una bona part dels grups que lluitaven per a la millora de l'escola a Catalunya. Val a dir, però, que fins al Congrés de

l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, l'abril del 1936, no es començà a dibuixar una concepció que considerés el català com a llengua nacional.

El model d'Escola Nova europea, el projecte educatiu dels institucionalistes i la renovació que tenia lloc a Catalunya, influïren directament o indirecta sobre determinats grups i persones de les Illes, especialment de Mallorca, on durant el període 1920-30 s'endegaren una sèrie d'experiències pedagògicament renovadores i començaren a aparèixer reivindicacions a favor de la recuperació de la llengua del poble com a possible vehicle d'escolarització.

1.2 Cronologia de referència

1898

Es publica a Palma de Mallorca la revista literària «Nova Palma», dirigida per Joan Torrandell.

Campanya per a la revisió del procés de Montjuïc.

Pompeu Fabra publica *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*.

1899

Comença a publicar-se a Barcelona el diari *La Veu de Catalunya*, dirigit per Enric Prat de la Riba, identificat amb el catalanisme conservador i que esdevindrà el portaveu de la Lliga Regionalista i el diari català de més llarga durada.

Creació de l'Agrupació Protectora de l'Ensenyança Catalana, entitat que impulsà les actuacions proescuela catalana.

Apareixen a Barcelona les revistes *Pèl & Ploma* i *Quatre Gats*, que marquen el moment culminant del Modernisme a Catalunya.

1900

El Centre Nacional Català i *La Veu de Catalunya* se separen de la Unió Catalanista.

El 3 de febrer-21 d'abril. S'inicia la primera etapa de «La Veu de Mallorca», publicació mallorquina de contingut polític catalanista dirigida per Joan Torrandell.

1901

Comencen les tasques del *Diccionari català-valencià-balear* (1901-62), d'Antoni Maria Alcover i Sureda i Francesc de Borja Moll i Casanovas.

Raimon Caselles publica *Els sots feréstecs* que és considerada la primera novel·la modernista. S'inicia l'anomenada «novel·la rural».

1902

Enric Prat de la Riba, director de *La Veu de Catalunya*, és empresonat per la publicació d'un article.

Moren Bartomeu Robert i Yarzábal i mossèn Cinto Verdaguer.

Alexandre de Riquer publica el seu primer llibre en vers *Enyorances*.

Víctor Català (pseudònim de Caterina Albert) publica *Drames rurals*. El títol del llibre s'utilitza per designar tot un gènere narratiu.

Els Jocs Florals se celebren a Perpinyà davant la prohibició de fer-ho a Barcelona.

1903

Juliol. Es funda a Barcelona, per intel·lectuals de tendències republicanes i obreristes, l'Ateneu Enciclopèdic Popular.

Apareix la revista *Catalunya* (1903-05), dirigida per Josep Carner i Ribalta, que acollí amb preferència els poetes mallorquins.

L'escriptor mallorquí Joan Alcover adopta el català com a llengua de creació única.

Apareix la revista *Il·lustració Catalana*, que promou Francesc Matheu.

1904

Gener. Surt *En Patufet* de Josep Maria Folch i Torres, que dura fins al 1938.

Abril. La Lliga s'escindeix per l'esquerra. Els dissidents funden *El Poble Català* (12 de novembre).

Novembre. Apareix el setmanari *El Poble Català*.

Té lloc a Vinaròs una vaga general protagonitzada pels jornalers del camp en atur a causa de la fil·loxera. Es produeix una gran onada de vagues vitícoles a la Catalunya del Nord.

El poble d'Horta s'agrega a Barcelona.

Gabriel Alomar pronuncia a l'Ateneu Barcelonès la conferència «El futurisme».

1905

21 de març. Neix a Barcelona Joan Coromines

Víctor Català (Caterina Albert) publica *Solitud*.

Josep Carner estrena les obres teatrals *El comte Arnau*, *El miracle del Tallat* i *La Fustots*, les dues primeres amb música d'Enric Morera i la darrera amb il·lustracions musicals de Schumann.

28 d'abril. Es torna a publicar el *Cu-cut!*, després del tancament del 1905.

11 de maig-14 d'abril 1918. *El Poble Català* es transforma en diari. A partir del 1909 es lliga a la Unió Federal Nacionalista Republicana fins al 1914.

31 de maig. Té lloc a Madrid l'atemptat contra Alfons XIII realitzat per Mateu Morral, professor de l'Escola Moderna.

1906

Febrer. Neix Solidaritat Catalana, moviment polític català que reuneix diverses forces i té l'oposició dels lerrouxistes. A València té l'adhesió dels republicans de Soriano i l'oposició del blasquisme. El dia 11 se celebra el primer gran míting a Girona.

23 de març. Es promula a Espanya la Llei de jurisdiccions per reprimir els delictes contra l'exèrcit i la unitat espanyola.

Es funda a Perpinyà la Societat d'Estudis Catalans, primera entitat catalanista. S'inicia el Noucentisme. En són representants, entre d'altres, Eugeni d'Ors amb el *Glossari*, Josep Carner amb *Els fruits saborosos*, i Costa i Llobera amb *Horacianes*. Perdura fins al 1923.

S'inicia el procés a Francesc Ferrer i Guàrdia per l'atemptat a Alfons XIII i es clausura l'Escola Moderna.

Se celebra el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona.

Enric Prat de la Riba publica *La Nacionalitat Catalana*.

Prudenci Bertrana publica *Josafat*.

Apareix a Palma de Mallorca la revista *Migjorn*, introductora del Noucentisme a l'illa.

Desembre-maig del 1907. Es produeix l'actuació terrorista de Joan Rull i Queraltó, confident de la policia, que guanya diners descobrint les bombes que ell mateix posa en diversos indrets de Barcelona.

1907

Gener. Un sector més esquerranista, escindit de la Lliga, funda el Centre Nacionalista Republicà. Té com a portaveu *El Poble Català*.

21 d'abril. Prat de la Riba és nomenat president de la diputació de Barcelona.

S'inicia l'activitat parlamentària de Francesc Cambó.

L'ajuntament de Mallorca es vincula a Solidaritat Catalana.

18 de juny. Es crea l'Institut d'Estudis Catalans.

L'escultor Josep Llimona crea *El desconsol*, que és emplaçada al parc de la Ciutadella de Barcelona.

Santiago Rusiñol publica *L'auca del senyor Esteve*.

1908

Alejandro Lerroux funda el Partit Radical.

Gener. Es crea l'Associació Catalana d'Estudiants.

25 de gener. Comença a publicar-se, per iniciativa del dibuixant Feliu Elias (Apa), el setmanari *Papitu*, destinat a fer riure sense intencions polítiques.

Març. S'inicia el procés contra Joan Rull i Queraltó.

1909

26 de juliol-2 agost. Es produeixen protestes contra l'enviament de tropes al Marroc. Esclata a Barcelona la Setmana Tràgica, durant la qual es produeix la crema de convents i esglésies. A Alcoi, les vagues i manifestacions són reprimides per les forces de la guarnició.

11 d'octubre. Té lloc l'afusellament de cinc professors pels fets de la Setmana Tràgica, entre els quals hi ha el fundador de l'Escola Moderna, Francesc Ferrer i Guàrdia.

1910

Josep Maria Folch i Torres inicia *Aventures extraordinàries d'en Massagan*.

Neix a la Catalunya del Nord la publicació *Veu del Canigó* dirigida per Horaci Chauvet.

1911

20 de juliol. Es reuneixen a Barcelona els representants de les quatre diputacions catalanes sota la presidència de Prat de la Riba. Li encarreguen de confeccionar el projecte de reglament de la Mancomunitat de Catalunya.

Setembre. Hi ha protestes contra la guerra del Marroc. A València, vint societats obreres acorden la vaga general; es tanca la Casa del Poble i l'Escola Moderna; les forces de l'exèrcit utilitzen artilleria contra els revoltats. A Cullera, es produeix l'assassinat de tres funcionaris judicials. Hi ha una intensa agitació i vagues més o menys generals en nombroses localitats valencianes. El govern dissol la CNT.

Ressorgeix el moviment obrer a les Illes, després d'un buit entre el 1857 i el 1910, i estableix contactes amb el moviment català.

Es reorganitza l'Institut d'Estudis Catalans i la biblioteca d'aquest. S'hi crea la Secció Filològica.

1912

17 d'octubre. Es vota a les Corts el Projecte de mancomunitats.

La Diputació de Barcelona crea l'Escola d'Administració Pública.

Antoni Rovira i Virgili inicia la publicació de la *Història dels moviments nacionalistes*.

La secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans s'organitza en filials, la primera de les quals és la Societat de Biologia de Barcelona. L'any següent la societat aprova els seus estatuts.

1913

Pompeu Fabra estableix les normes ortogràfiques de la llengua catalana.

Juliol-setembre. Té lloc una vaga d'obriers del tèxtil a Barcelona que s'estén a Sabadell, Igualada, Mataró i Vilanova. La promesa del govern de regular la jornada laboral fa tornar els obrers al treball.

18 de desembre. Es promulga el decret que concedeix la Mancomunitat a Catalunya.

Adrià Gual, que havia fundat el Teatre Íntim el 1898, esdevé primer director de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, dependent de la Mancomunitat de Catalunya.

S'introdueix l'escoltisme a Catalunya. L'any següent es federa amb els Exploradores de España.

1914

Febrer-maig. Es produeix el primer dels grans conflictes dels obrers traginers, amb tres morts.

Març. Té lloc una vaga general a València.

6 d'abril. Es constitueix la Mancomunitat de Catalunya sota la presidència de Prat de la Riba.

24 de maig. Comença a funcionar la Biblioteca de Catalunya.

Juny. Antoni Rovira i Virgili funda Esquerra Catalanista.

1 d'agost. Alemanya declara la guerra a Rússia i França i envaeix Bèlgica. Comença la Primera Guerra Mundial. Espanya es declara neutral.

L'Institut d'Estudis Catalans crea per encàrrec de la diputació de Barcelona el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments.

En el transcurs de la Primera Guerra Mundial els alemanys afusellen cinc mallorquins a Lieja.

1915

Albert Einstein formula la seva teoria general de la relativitat.

Durant els Jocs Florals celebrats a València té lloc la ruptura definitiva entre valencianistes i ratpenatistes.

Es crea l'escola Montessori. L'any següent Maria Montessori hi imparteix el seu primer curs a Barcelona.

Comencen a funcionar les Biblioteques Populars, que es repartiran arreu de la geografia de Catalunya.

Apareix *La Revista* de López-Picó, que dura fins al 1936. Serà una de les publicacions catalanes de més llarga durada.

La Mancomunitat de Catalunya crea l'Escola Superior de Bibliotecàries.

1916

22 de febrer. Té lloc a l'ajuntament de Barcelona un debat sobre l'oficialitat de la llengua catalana.

9 d'abril. Es produeix el triomf electoral de la Lliga Regionalista a Catalunya. Prat de la Riba redacta el «Missatge del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya en defensa dels drets de la llengua catalana» adreçat al president del govern.

Joves universitaris mallorquins col·laboren en la fundació de l'associació Nostra Parla, que té per àmbit els Països Catalans. N'és primer president l'arquitecte i urbanista mallorquí Guillem Forteza.

L'Institut d'Estudis Catalans encarrega la creació del Seminari-Laboratori de Pedagogia.

1917

Juliol. Vaga d'obriers agrícoles a Xiva, Xest, Godelleta, Gestalgar i Utiel contra l'encariment de la vida. Del 19 al 22 es produeix a València i altres poblacions del país un moviment revolucionari.

21 de juliol. El Capità General Antonio Tovar proclama a València l'estat de guerra.

Agost-setembre. Té lloc una revolta dels jornalers de l'arròs al País Valencià que s'estén per tota la Ribera Baixa.

1 d'agost. Mor Enric Prat de la Riba. Romà Sol és nomenat president interí de la Mancomunitat.

Desembre. Neix a Mallorca el Centre Regionalista, presidit per Guillem Forteza i orientat pel periòdic *La Veu de Mallorca*, que dirigeix Joan Estelrich. Més tard passa a Barcelona al servei de la Lliga.

Antoni Rovira i Virgili publica *El nacionalismo catalán*.

1918

8 de gener. És assassinat el patró Josep A. Barret. El fet influeix fortament en la lluita social de l'època.

11 de novembre. Finalitza la Primera Guerra Mundial. Alemanya signa l'armistici.

S'inicia la gran campanya catalana proautonòmica.

El financer Joan March comença a intervenir activament a la política mallorquina al capdavant del Partit Liberal.

Antoni Maria Alcover trenca amb l'Institut d'Estudis Catalans.

Darrera gran epidèmia de grip.

1919

25 de gener. La Mancomunitat aprova en assemblea general el Projecte d'Estatut de Catalunya enmig d'un ambient d'agitació nacionalista.

2 de febrer. Francesc Macià funda la Federació Democràtica Nacionalista.

Es reorganitza el sometent a Barcelona.

Es constitueixen els Estudis Normals orientats per Alexandre Galí.

1920

Gandhi inicia a l'Índia la campanya de desobediència civil.

Maig. A València se celebra la Festa del Treball amb vagues i manifestacions seguides de vuit dies de vaga general.

Assassinat de l'advocat laboralista i diputat Francesc Layret.

S'inicia la crisi econòmica de postguerra, que s'allarga fins a l'any 1923.

1921

21 de juliol. Les tropes espanyoles són derrotades a Annual (Marroc).

Desembre. Neix la República d'Irlanda. L'IRA s'oposa a l'acord.

Comença la inflació a Alemanya. Es produeix un ràpid descens del valor del marc.

Agost. Es forma el segon govern de coalició d'Antoni Maura. Francesc Cambó és nomenat ministre d'Hisenda.

S'inicia una crisi industrial durant la qual el 50 % dels obrers metal·lúrgics catalans es queden sense feina.

A Mallorca apareix el diari *El Día*, creat per Joan March.

També a Mallorca apareix la publicació *Almanac de les Lletres*, que dura fins el 1936.

1922

Febrer. Francesc Cambó implanta un nou aranzel ultraproteccionista.

Març. Cau el govern Antoni Maura-Francesc Cambó.

18 de juliol. Francesc Macià funda el partit Estat Català.

1 d'octubre. Apareix *La Publicitat*. Acció Catalana compra *La Publicitat* i la va catalanitzant fins que surt totalment en català.

28 d'octubre. Té lloc la marxa feixista sobre Roma. El rei Víctor Manuel III ofereix el càrrec de primer ministre a Mussolini.

Antoni Rovira i Virgili inicia la *Història nacional de Catalunya*.

1923

Març. Tenen lloc els assassinats del líder de la CNT Salvador Seguí, el Noi del Sucre, principal dirigent de la CNT, i de Francesc Comas.

Abril. Es funda l'Associació per la Cultura de Mallorca.

Maig-juny. Es produeix una violenta vaga del transport a Barcelona, la més important des de la de La Canadenca.

Setembre. La CNT declara la vaga general després del cop d'estat. Aquesta fracassa i no és secundada per la UGT tot i la crida cenatista.

13 de setembre. Comença la dictadura de Miguel Primo de Rivera a Espanya.

Novembre. S'inicia el Pla Dawes de pagament de reparacions de guerra per a Alemanya.

El revolucionari mexicà Pancho Villa és assassinat.
Desembre. Es prohibeix d'ensenyar el català a les escoles.
Sergei Eisenstein dirigeix la pel·lícula *El cuirassat Potemkin*.
La Fundació Bernat Metge, patrocinada per Francesc Cambó, inicia la traducció al català dels clàssics antics.

1924

Gener. A la Unió Soviètica mor Lennin, i Stalin pren el poder.
Març. Un grup d'intel·lectuals castellans escriu un document en defensa del català, perseguit per la Dictadura.
Novembre. Té lloc l'intent d'assalt de la caserna de les Drassanes a Barcelona per elements anarquistes.
André Breton publica el seu «Manifest del surrealisme».
Es posa en marxa a Barcelona una Societat d'Estudis Militars, de tendència nacionalista radical.
Antoni Rovira i Virgili funda la *Revista de Catalunya*.

1925

Gener. El partit feixista és proclamat únic per llei a Itàlia.
6 de maig. Fracassa el complot de Garraf contra el rei que havien organitzat Jaume Comte, Miquel Badia i altres membres d'Estat Català.
Juliol. Se suprimeix la Mancomunitat de Catalunya.
Del 1922 al 1925 es creen les editorials Bernat Metge, Editorial Barcino, Revista de Catalunya, Fundació Bíblica catalana i Criterion.
L'escriptor rossellonès Josep Sebastià Pons publica *Canta perdiu*.

1926

4 de novembre. Fracassa la conspiració organitzada per Francesc Macià a Prats de Molló.

1927

J. M. Batista i Roca organitza els Minyons de Muntanya, que tenen un caràcter clarament nacionalista.

1928

Gener. A Mallorca es funda la revista *La Nostra Terra* que des de 1930 serví de portaveu a l'Associació per la Cultura de Mallorca.
18 de febrer. Apareix el setmanari *L'Opinió*, que influí decisivament en el naixement d'Esquerra Republicana.
1 d'octubre. S'inicia el primer Pla Quinquennal a la Unió Soviètica. Comença la col·lectivització de l'agricultura.
Novembre. Es funda el Partit Comunista Català (PCC).
Antoni Rovira i Virgili funda Acció Republicana.
Edicions Proa, sota la direcció del novel·lista Joan Puig i Ferrater, tradueix obres cabdals de la novel·lística moderna al català.

1929

Gener. Trotski és expulsat de la Unió Soviètica. Comença la col·lectivització de l'agricultura.

Març-juny. Es produeixen aldarulls estudiantils a Madrid, Barcelona i València. Es tanquen les universitats.

24 de setembre. S'enfonsa la Borsa de Nova York. És el Divendres Negre. Comença la gran depressió econòmica als Estats Units.

Antoni Rovira i Virgili crea la Fundació Valentí Almirall, de caire cultural i polític.

Se celebren a Mallorca les festes per commemorar el setè centenari de la reconquesta pel rei Jaume I.

1930

28 de gener. Es produeix a Espanya la dimissió de Miguel Primo de Rivera. Es crea el govern provisional presidit pel general Dámaso Berenguer.

Març. Es tributa a Barcelona un homenatge als intel·lectuals castellans que havien signat el manifest del 1924.

14 de setembre. Té lloc el primer triomf dels nazis en les eleccions alemanyes.

1931

20 de gener. Es publica la revista *La dona i la llar*, en la qual col·labora Josep Maria Folch i Torres.

22 de febrer. Francesc Macià torna a Catalunya, comptant que el govern de Juan Batista Aznar decreti una amnistia; el seu retorn accelera el procés d'unificació de republicans i nacionalistes catalans, que culminarà amb la convocatòria d'una Conferència d'Esquerres Catalanes.

17-19 de març. A Barcelona, en el decurs de la Conferència d'Esquerres Catalanes, neix Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).

12 d'abril. En les eleccions municipals, ERC és el partit més votat a Catalunya.

12 d'abril. Victòria republicana en les eleccions municipals espanyoles.

14 d'abril. Proclamació de la República espanyola i expatriació d'Alfons XIII.

Desembre. Fundació de les JONS (Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista).

14 d'abril. A Barcelona, Lluís Companys proclama la República; més tard, Francesc Macià proclama la República Catalana com a Estat integrant de la Federació Ibèrica i assumeix provisionalment la presidència del govern de Catalunya.

15 d'abril. Francesc Macià forma el govern de la República Catalana amb Ventura Gassol i Joan Casanovas (ERC), Manuel Serra i Moret i Rafael Campalans (USC), Manuel Carrasco i Formiguera (PCR), Salvador Vidal i Rossell (UGT) i Casimir Giralt (PR); la CNT no accepta de participar-hi.

28 de juny. En les eleccions a Corts Constituents, ERC és altre cop el partit més votat, seguit per la Lliga Regionalista.

2 d'agost. L'Estatut de Núria és referendat favorablement per la immensa majoria del poble català.

Josep Maria de Sagarra estrena *L'hostal de la Glòria*.

Jordi Rubió i Balaguer passa a ser professor de bibliologia i de literatura catalana a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Prudenci Bertrana publica *L'hereu*, primera part de la trilogia *Entre la terra i els núvols*.

Eduard Toldrà compon la sardana *Cantallops*.

1932

Gener. Dissolució de la Companyia de Jesús i entrada en vigor de la Llei del divorci a Espanya.

13 de juny. La Generalitat crea el Comissariat de la Casa Obrera.

31 de juliol. En les eleccions al Reichstag, el Partit Nacionalsocialista, el més votat, guanya 230 dels 608 escons de la cambra.

20 de novembre. Victòria d'ERC i la USC en les eleccions al Parlament de Catalunya.

14 de desembre. Francesc Macià, president de la Generalitat.

19 de desembre. Francesc Macià forma un govern monocolor d'ERC, presidit per Joan Lluhí i Vallescà, en el qual té l'hegemonia el grup de *L'Opinió*.

Publicació del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra.

Josep Maria de Sagarra publica *Vida privada*.

1933

Gener. Insurreccions anarquistes a Catalunya —Ripollet— i al País Valencià —Bétera, Riba-roja de Túria, Pedralba i Simat de Valldigna. A Catalunya els caps d'Estat Català, partidaris de mantenir l'ordre social, impedeix que el grup de *L'Opinió* aconseguixi el seu propòsit de facilitar l'apropament entre ERC i la massa obrera anarcosindicalista.

5 de març. Es constitueix la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA).

24 de març. Hitler obté plens poders per a quatre anys. Fi de la República de Weimar.

1 de juny. Creació de la Universitat Autònoma. Pere Bosch i Gimpera n'és nomenat rector.

14 de juliol. El NSDAP (Partit Obrer Nacionalsocialista Alemany) és declarat l'únic partit polític legal a Alemanya.

19 de novembre. Victòria electoral de les dretes a Espanya.

4 d'octubre. Les tensions dins ERC sobre els conflictes al camp duen a la formació d'un nou govern de la Generalitat, encapçalat per Miquel Santaló i Parvorell.

19 de novembre. La Lliga Catalana triomfa en les eleccions legislatives a les Corts.

25 de desembre. Mor Francesc Macià.

31 de desembre. El Parlament de Catalunya elegeix Lluís Companys president de la Generalitat.

Formació de la Unió Excursionista de Catalunya.

Sagarra estrena *El cafè de la Marina*.

Lluís Nicolau d'Olwer publica *Del patriotisme i la democràcia en el procés constitucional de la Catalunya antiga*.

Francesc Carreras i Candi i el seu equip publiquen *Folklore y costumbres de España*.

Els nous aranzels britànics sobre l'arròs i la taronja provoquen el col·lapse de les exportacions d'aquests productes, amb greus conseqüències per a l'economia del País Valencià.

1934

3 de gener. Lluís Company forma un govern de concentració de centreesquerra, amb participació d'ERC, ACR, PNRE i USC.

14 de gener. Les eleccions municipals a Catalunya donen la victòria a la coalició d'esquerres. Després de les eleccions, la Lliga Catalana es retira del Parlament de Catalunya.

Febrer. Fusió de la Falange i les JONS.

2 de març. La Generalitat crea el Tribunal de Cassació de Catalunya, amb competència absoluta en matèria de dret català.

8 de març. Es restableix la pena de mort a Espanya.

9 de juny. Els diputats catalans d'esquerra es retiren del Parlament Espanyol en ser anul·lada la Llei de contractes de conreu.

14-15 de juny. Entrevista de Mussolini i Hitler a Venècia.

1 d'agost. Mor Hidenburg. Hitler és proclamat Reichsfürer (concentrant la presidència del govern i de l'Estat).

4 d'octubre. Comencen els Fets d'Octubre. L'Aliança Obrera declara la vaga general a Catalunya, no secundada per la CNT, que es fa efectiva l'endemà.

6 d'octubre. Al matí, forces de la Generalitat ocupen llocs estratègics de la ciutat de Barcelona; al vespre, Lluís Companys proclama l'Estat Català dins la República Federal Espanyola. Maó i es Castell se solidaritzen amb la vaga de Barcelona. El general Domènec Batet proclama l'estat de guerra; a la nit, les tropes assetgen el palau de la Generalitat.

7 d'octubre. Rendició de Lluís Companys, detingut amb el seu govern; també són detinguts l'alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, i altres regidors. El coronel Francisco Jiménez Arenas, president accidental de la Generalitat. Suspensió de l'Estatut d'Autonomia.

10 d'octubre. Comencen els consells de guerra contra els inculpats pels Fets d'Octubre.

Desembre. El nombre de detinguts a Catalunya arran dels Fets d'Octubre s'eleva a tres mil quatre-cents.

Josep Pla publica *Viatge a Catalunya* i Xavier Berenguer la novel·la *El teu secret*.

El meteoròleg i sismòleg Eduard Fontserè és nomenat president de l'Ateneu Barcelonès.

El prehistoriador i arqueòleg Pere Bosch i Gimpera publica *Etnologia de la península ibèrica* i Nicolau d'Olwer l'obra *Mitologia barcelonina*.

1935

Abril. Es retornen a la Generalitat les competències d'Hisenda i d'Instrucció, però no les d'Ordre Públic.

10-16 de setembre. Lleis racials de Nuremberg.

Esprui publica *Ariadna al laberint grotesc*.

Eduard Toldrà compon la música per a un cicle de sis cançons per a veu i orquestra, *La rosa als llavis*, de Salvat-Papasseit.

Es funda com a filial de l'Institut d'Estudis Catalans i sota els auspicis d'Eduard Fontserè, la Societat Catalana de Geografia. El primer president n'és Pau Vila.

Bosch i Gimpera organitza a Barcelona la Conferència Internacional de Prehistòria de la Mediterrània.

1936

16 de febrer. Victòria del Front Popular en les eleccions legislatives espanyoles.

16 de febrer. Victòria del Front d'Esquerres a Catalunya en les eleccions a Corts. Són alliberats els condemnats pels Fets d'Octubre; Lluís Companys torna a Catalunya.

19 de febrer. Quart govern Azaña; amnistia als presos polítics. Es reinicia la reforma agrària endegada per la República.

22 de febrer. Crema d'esglésies a Alzira, Ontinyent, Benigànim i altres poblacions del País Valencià.

29 de febrer. Lluís Companys és confirmat com a president de la Generalitat pel Parlament, el qual confirma també el nou govern empresonat a l'octubre.

Març. Nous incendis d'edificis religiosos al País Valencià.

10 de maig. Azaña és nomenat president de la República.

13 de juliol. Assassinat de José Calvo Sotelo.

17-20 de juliol. Pronunciament militar al Marroc i a la Península.

Assassinat de F. García Lorca, que aquest any havia escrit *La casa de Bernarda Alba*.

18 de juliol. Els militars revoltats són derrotats a Barcelona. A Tarragona l'oficialitat resta indecisa; a Lleida i Girona el cop fracassa. S'obren les presons de Catalunya. Comencen els assassinats de religiosos i civils a Barcelona.

23 de juliol. Comencen els bombardeigs republicans sobre Mallorca.

26 de juliol. Primers bombardeigs de Menorca.

31 de juliol. Lluís Companys forma un nou govern, encapçalat per Joan Casanovas, en què ERC té l'hegemonia i en el qual participen el PSUC, l'ACR i la Unió de Rabassaires (UR). Es crea una Conselleria de Defensa, que envaeix competències de l'Estat.

Juliol. Després de l'aixecament militar, surten des de Barcelona cap al front d'Aragó les columnes confederals de Durruti, d'Ortiz, Aguiluchos de la

FAI i Roja i Negra, així com una columna del POUM i la Columna Carles Marx del PSUC. Creació de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya, amb motiu de la fusió de les organitzacions juvenils del Partit Comunista de Catalunya i de la Federació Catalana del PSOE. L'organització juvenil del POUM passarà a dir-se Joventut Comunista Ibèrica.

5 d'octubre. Es crea el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.

12 d'octubre. Arriben a Barcelona els primers contingents de voluntaris de les Brigades Internacionals.

Octubre. Ventura Gassol, conseller de Cultura, ha d'exiliar-se per les amenaces d'elements anarcosindicalistes.

Novembre. Neix el Departament de Cinema del Comissariat de Propaganda català. Té com a productora cinematogràfica Laia Films.

El PSUC confisca *El Matí*, diari catòlic, i el converteix en *Treball*; Estat Català transforma *El Brusí* en *Diari de Barcelona: portaveu d'Estat Català*; el POUM confisca *El Correo Catalán* per tal de treure *La Batalla* i *Avant*. Són suprimides les publicacions *La Veu de Catalunya* i *El Be Negre*.

Antoni Rovira i Virgili publica *Resum d'història del catalanisme*.

Francesc Trabal publica l'obra *Vals*.

1937

5 de gener. La Generalitat estableix el racionament d'aliments.

Febrer. Es crea a Catalunya el Servei de Biblioteques al Front.

16 de març. Primer atac aeri sobre Barcelona; abans havien estat bombardejades Flix i Tarragona.

29 de març. L'hel·lenista Lluís Segalà mor a Barcelona, víctima d'un bombardeig.

Març. Neix a Catalunya la revista femenina *Companya*, en la qual col·laboren Aurora Bertrana, Mercè Rodoreda, Anna Murià, entre altres.

26 d'abril. Bombardeig de Gernika.

5 de maig. El govern de la República es fa càrrec dels serveis d'Ordre Públic a Catalunya; es forma un nou govern català, compost per ERC, CNT, UR i UGT.

3 de maig. Inici dels Fets de Maig a Barcelona, amb l'enfrontament de les forces de seguretat del govern català i del PSUC contra forces anarcosindicalistes i del POUM.

19 de juny. Presa de Bilbao per les tropes franquistes.

23 de juny. Alemanya i Itàlia abandonen el Comitè de No Intervenció a la Guerra Civil Espanyola.

Juliol. El govern basc s'instal·la a Barcelona.

Octubre. Joan Estelrich funda a París la revista profranquista en llengua francesa *Occident*.

14 de desembre. Inici de l'ofensiva republicana sobre Terol.

Pere Calders escriu la crònica de guerra *Unitats de xoc*.

Josep Maria Folch i Torres publica la novel·la sentimental *Les memòries de Maria Vilamari*.

1938

31 de gener. Primer govern franquista que incorpora membres civils (Gobierno nacional).

Gener-abril. Contraofensiva de les tropes franquistes des de Terol fins al delte de l'Ebre.

22 de febrer. Bombardeig del port de Sagunt i de València.

9 de març. Comença l'ofensiva nacionalista a Aragó. Promulgació del Fuero del Trabajo.

16-18 de març. Més d'un miler de morts a Barcelona amb motiu de tretze atacs aeris.

Març. Inici de l'ofensiva franquista sobre Catalunya.

3 d'abril. Ocupació de Lleida.

5 d'abril. Un decret de Francisco Franco deroga l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

15 d'abril. Els franquistes ocupen Vinaròs; el territori controlat per la República resta dividit en dos.

14 de juny. Els franquistes entren a Castelló.

5 de juliol. Inici de l'ofensiva franquista sobre València.

11 d'agost. El govern de la República expropia les indústries de guerra de Catalunya.

Eugeni d'Ors, cap de la Jefatura Nacional de Bellas Artes, organitza la representació franquista a la Biennal de Venècia.

Agost. El govern de la República decreta la confiscació de la indústria de guerra.

1 d'octubre. El Parlament català elegix president Josep Irla.

Novembre. La legislació antisemita és introduïda a Itàlia.

23 de desembre. Inici de l'ofensiva final sobre Catalunya.

Mercè Rodoreda publica *Aloma*.

Joan Oliver estrena *La fam*.

Carles Pi i Sunyer publica *La porta oberta*.

1939

1 de febrer. Última reunió de les corts republicanes al castell de Figueres.

13 de gener. Mobilització de les lleves del 1919, el 1920 i el 1921.

15 de gener. L'exèrcit franquista ocupa Tarragona.

26 de gener. Cau Barcelona en mans de l'exèrcit rebel. Es crea un règim especial d'ocupació de la província de Barcelona.

4 de febrer. Girona és ocupada per les tropes franquistes.

5 de febrer. Azaña, Companys i Aguirre passen la frontera cap a França.

- 7 de febrer. Ocupació d'Olot. Arriba a Menorca el representant del govern franquista, el comte de San Lluís, per tal de negociar la rendició de l'illa amb les autoritats republicanes.
- 8 de febrer. Figueres cau en poder dels franquistes. A Menorca, Joan Thomàs, comandant un grup d'oficials republicans, inicia una revolta a la zona de Ciutadella i estableix l'anomenat front de Ferreries.
- 9 de febrer. Menorca es ret als franquistes.
- 10 de febrer. Els franquistes ocupen la frontera catalanofrancesa.
- 16 de febrer. Es prohibeix per decret l'ús del català.
- 28 de març. Tropes de Franco entren a Madrid.
- 1 d'abril. Fi de la Guerra Civil Espanyola.
- 22 de maig. Pacte d'acer entre Itàlia i Alemanya.
- A causa de la Guerra Civil, Catalunya ha perdut entre 130.000 i 150.000 persones (comptant morts i exiliats), xifra superior al 4,5 % de la població existent al 1936.
- 31 de desembre. El Govern Civil de Barcelona prohibeix les representacions d'*Els pastorets* fora de l'àmbit familiar.
- Esprui escriu a la Barcelona ocupada l'obra de teatre *Antígona*, que no s'edità fins el 1955 i que s'estrenà el 1958.

II. LES IDEES SOBRE LA LLENGUA

2.1 Els anys de l'educació

La lectura transversal de tots els epistolaris de Coromines ens obre moltes finestres a partir de les quals podem tenir accés a les millors fonts escrites per molts personatges de primer ordre en la història de la cultura. Josep Ferrer proposava una lectura transversal dels episodis més punyents de la història de la llengua contemporània que consistia en tots els episodis que envoltaven tres grans temes (gairebé tabús) com són: la conferència de Francesc de Borja Moll a Barcelona el 1954 sobre «els dos diccionaris»; la segona edició del *Diccionari* de Fabra; finalment, el model de llengua de la segona meitat del segle XX (Ferrer i Pujades, 2006 d:121-142).

Com que de biografies de Joan Coromines ja n'hi ha, deixarem que sigui el mateix Joan Coromines qui ens guiï, amb les seves pròpies paraules, sobre la seva formació. Per fer-ho, també hem utilitzat l'*homenot* (Pla, 1970: 259-293) publicat en l'obra completa de Josep Pla. «Pla des de 1962 havia contribuït d'una manera decisiva en la “revelació” del personatge Coromines al públic del seu país. Cal dir que l'*homenot* de Coromines ho és en un doble sentit: perquè és un text literari que parla de Coromines i perquè Coromines pren la paraula i rarament la deixa. És a dir, Pla mostra que Coromines no sols és un personatge sinó que també és un escriptor, i un escriptor molt brillant.» (Ferrer, 2007: 373-387.)

Durant tota la seva vida, Joan Coromines va demostrar una especial estimació per la figura del seu pare, Pere Coromines. Havia estat una gran figura de la nostra cultura i de la nostra política, i li havia significat un gran referent que calia, en tot moment, tenir present i tenir en compte. Amb el seu exemple, Pere Coromines l'impulsà a escollir el camí del servei al seu país a través de la cultura i la ciència. També li va transmetre el seu catalanisme, l'exemple de l'actuació política activa, el gust per les excursions i el contacte amb la naturalesa. S'ha de tenir en compte que Pere Coromines ja era un exemple claríssim de l'home que, arreu on anava, tenia sempre a mà una llibreteta per les seves anotacions. Ho podem comprovar a JAQUIR IV,879a43-57, ESCA III,449a9-15, ETZIBAR III,842b41-48, FAS III,903a9-38 i GAROTA IV,379b2-11. i MOTA V,817b4-37.

Com a membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans i, durant un temps, president de la Secció de Ciències, Pere Coromines tenia amistat amb Pompeu Fabra i per això Joan Coromines coneixia Fabra des de molt jovenet. També hi ha mostres de relació epistolar entre Fabra i Pere Coromines:

«“no us podeu *afigurar* quant desitjo tornar a Barcelona” escrivia Fabra a Coromines des del seu exili de Bilbao, en una carta del 27-i-

1908 agraint-li les gestions que feia aquest perquè el seu savi amic pogués establir-s'hi.» (FIGURA III,1018a29-33, vegeu també SOBRE VII,979b41-47 i TERRA VIII,448a36-40);

Sembla que va ser per consell del mateix Fabra, que Joan Coromines s'inclinà cap als estudis de lingüística. Però Joan Coromines havia nascut envoltat de la flor i nata de la intel·lectualitat i la política catalana del moment, i tenia al seu abast totes les facilitats i possibilitats per desenvolupar la seva intel·ligència. Per fer-nos-en una idea, vegem per un moment, el cercle social que envoltava Pere Coromines i de retruc Joan Coromines per una seva carta el 2-9-1934 al seu pare (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 760):

«Fa uns vuit dies va venir a casa el Sr. Carles Pardo i Wehrle, que ja deu recordar del Banc de Catalunya. Com que vaig dir-li que vostè trigaria encara a tornar, va demanar-me que li transmetés el que demana, per si ho pot fer vostè d'aquí estant o de seguida que torni. Voldria que escrivís a En Companys recomanant-lo i preguntant-li que el recomani a En Comorera. Ell té demanat que el nomenin caixer de la Caixa de Crèdit Agrícola i Cooperatiu que acaba de crear la Generalitat.»

Com fa notar August Rafanell, l'ambient en què es va nodrir era el dels «efluvis saborosos del Noucentisme» (Rafanell, 2006: 365). També ho repesca Coromines a FIMBRAR III,1035b25-40:

«Em recorda, i ho comprovo amb l'autògraf, que ell havia escrit *cimbrejant*, i que en llegir-m'ho, com solia fer quan acabava un capítol, havent-me preguntat si m'agradava el mot, vaig dir “no li sembla que té gust acastellanat?”: hi estiguérem d'acord, i li preguntava si no es diria bé *fimbradís*: va substituir-ho joiosament, i tots dos ens preguntàrem si no ho havíem sentit ja o si ho forjàvem sense adonar-nos-en. Però li agradava la paraula: a la 1.ª ed. de *Les Presons Imag.* (p. XVI) havia imprès “La planúria daurada de *cimbrejantes* espigues”, i en fer la 2.ª ed. (c. 1930) ho canvià ell sol (jo estudiava a París) en *fimbradisses*. De fet funciona bé com a paral·lel de *vincladís*, *bellugadís*, etc. Ell o jo crec que ho vàrem dir a Fabra, que l'inclogués en el *DFa*. (> *AlcM*).»

2.2 La relació entre Joan Coromines i Pere Coromines

Coromines fou el segon fill del matrimoni entre Pere Coromines i Celestina Vigneaux, i va néixer el 21 de març de 1905. La mort del primer fill, quan encara era nadó, convertí Joan Coromines en l'hereu de la família. Pere Coromines era el prototipus de persona culta i polifacètica del segle XIX: polític, líder de la Unió Federal i Nacionalista Republicana, director del diari *El Poble Català*, regidor a l'Ajuntament de Barcelona, diputat, conseller de Justícia, escriptor, economista. Celestina Vigneaux va ser una reputada pedagoga, introductora del mètode Montessori a Catalunya. Aquest matrimoni era el d'una família benestant.

Probablement per tots aquests motius, al final de la seva vida, Joan Coromines va voler crear una fundació cultural dedicada a la seva figura per tal de contribuir al progrés de les disciplines socials i humanístiques que el seu pare va impulsar, a més d'aquelles altres en què ell mateix havia treballat. Joan Coromines guardava totes les fonts principals del seu pare com cartes, dietaris, articles més o menys autobiogràfics, diversos passatges d'obres seves, i fins i tot anàlisis fetes a partir d'escrits seus d'altres interessos amb els originals copiats a màquina i arxivats ordenadament. A més, Joan Coromines va recollir tots els records que en tenia per incloure'ls a l'apartat de notes biogràfiques i bibliogràfiques fet per ell mateix dins *Obres Completes* de Pere Coromines, ed. Selecta, Barcelona, 1972. A més, inclogué moltes citacions d'obres de Pere Coromines en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. De bon començament, a la pàgina 20 del primer volum, ja hi ha la primera citació que, per la seva ubicació, marca de seguida una bona declaració de principis:

«en Coromines, prosista de gust clàssic i exigent, però tant refractari al lèxic poc paït o artificios, el veiem des de les seves obres més antigues, i amb expressiu i precisat matís: [...]» (ABRUSAR I,20a4-7).

També hi fa referència Carbonell, 1997: 48:

«En primer lloc, la influència del seu pare, Pere Coromines, que el filòleg admirava profundament, assenyala d'una manera decisiva el seu pòsit ideològic essencial. Una dedicatòria com la del darrer volum del diccionari n'és una il·lustració clara: "A la memòria de Coromines, creador: de l'home, de la consciència i del saber." I Pere Coromines —el coromines per excel·lència en l'íntima convicció del seu fill— era, no solament un gran escriptor, que el lingüista cita, abundantment i encomiàstica, en els seus estudis, sinó també un

referent amb una gran consciència política, nacional i esquerrana: des de la seva presència a l'Associació Escolar Catalanista als 18 anys, segueix una llarga trajectòria política, republicana i d'acció social que el dugué a la presó (1896), a la presidència de la Unió Federal Nacionalista Republicana i a la direcció de *El poble català* (1909) —un diari que compta, entre molts, amb la col·laboració d'homes com Gabriel Alomar, Claudi Ametlla, Andreu Nin, A. Rovira i Virgili, Josep Pous i Pagès—, a la comissió redactora de l'Estatut de Núria (1931), al lloc de diputat a Madrid per Esquerra Republicana de Catalunya (1936) i, finalment, a l'exili a Buenos Aires, on es va morir el mateix any de l'arribada.»

Ja sigui per claredat conceptual o per rigorositat metodològica, per entendre la fisonomia moral, particular, de Joan Coromines és imprescindible que ens referim a Pere Coromines. Pere Coromines, nascut a Barcelona el 1870, fill d'un fadristern empordanès que s'hi havia establert de carnisser, s'havia distingit a començaments de la dècada de 1890 com a líder dels estudiants republicans barcelonins i havia ocupat càrrecs d'alguna importància local dins el Partido Republicano Centralista de Salmerón. Interessat per la «qüestió social», el 1895 va entrar en contacte amb un grup d'anarquistes a partir de Jaume Brossa. L'octubre d'aquell any, Pere Coromines amb Jaume Brossa van esdevenir els principals redactors de *Ciència Social*. Alhora, va conèixer els modernistes de *L'Avenç* i va interessar-se pel moviment literari coetani. Va participar a la creació del Teatre Independent, que va donar una única representació d'*Espectres* d'Ibsen, la qual va anar precedida d'una conferència seva —el seu primer text en català, tret d'algunes poesies d'adolescència. Pere Coromines i Jaume Brossa van començar el 1896 a fer una sèrie de conferències «sociològiques» a centres obrers. L'atemptat del 7 de juny al carrer de Canvis Nous, va posar abruptament fi a aquestes activitats.

Com hem apuntat dins el capítol del catalanisme i la llengua, les primeres proses de Pere Coromines (1870-1939) també estan vinculades a l'experiència personal. *Les presons imaginàries* (1899) deriven del testimoni d'una estada no gens imaginària a la presó. Joan Coromines posa de manifest la figura i obra del seu pare, ja sigui en un àmbit més lingüístic o en enfocaments que, com a fill, desenvolupa des d'una òptica purament personal. Podrem comprovar fins a quin punt Pere Coromines era «refractari al purisme» COMÚ II,864a23-30:

«La literatura nostra des de la Renaixença ha seguit fidel a la flexió correcta i popular, des de la generació iniciadora —“tots hi hem de posar la part en aquesta obra *comuna*”, Genís i Aguilar, *Julita*, p. 66— fins a aquells continuadors barcelonins que, tot essent de llenguatge

ben català, passen per més refractaris al purisme: “la dignitat *comuna*”, “una representació *comuna*”, “en les hores *comunes* les multituds comencen a obrar immoralment”, Coromines (*La Vida Austera* III, cap. 9; v, cap. 5, *O.C.*, 782b9; comprovats tots tres en l'autògraf, sense retoc, i en la 1.ª i 3.ª ed., pp. 218, 219)».

També es podrà veure com i per què la figura i l'obra del seu pare esdevenen un referent de primer grau i un model d'escriptor a seguir per part de Joan Coromines SOL-SOLA VIII,23b19-22:

«I hi podríem afegir cites d'altres escriptors encara, entre ells aquestes de Coromines, un altre prosador màxim i que no s'inspirava mai en lèxics ni en teories lingüístiques ni bevia gaire en models d'altri: [...]».

«Coromines, refractari al llenguatge de cenacle, i que ja hem vist usant el mot en l'altre sentit, el té també en aquest en obres escrites abans de 1920.» (TANT VIII,278a16-19).

Tinguem ben present que Pere Coromines va viure a Madrid fins el 1902. Quan va tornar a Barcelona, el 1908, publicà *La vida austera* i representà, dintre el moviment catalanista, una ala republicana d'esquerra. A partir de 1910, doncs, es pot afirmar que la prosa narrativa catalana ja disposa d'uns models. Vegem com Joan Coromines parla amb els seus pares, sobre l'ambient de lletres, cultural i editorial barceloní d'entre el 1901 i 1905, el 12-2-1926 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 170-172). Aquesta carta ens revela de quina manera va ser percebuda per Coromines la recepció d'algunes novetats editorials, a més de novetats pel que fa a l'àmbit de recerca, per part de l'immobilisme més ranci de la intel·lectualitat barcelonina del moment:

«[...] Aquest silenci revoltant que han adoptat les publicacions davant aquesta obra és un resultat de l'ambient d'insinceritat i de mesquinesa en què es mouen la part més vistent (és a dir, més bellugadissa) dels homes de lletres barcelonins. I la causa d'això és, al meu entendre, la inexistència d'una classe mitjana literària. A tots els països d'Europa em fa l'efecte que hi ha una massa considerable d'homes instruïts i intel·ligents que serien capaços, si s'ho proposaven, d'escriure un article de diari o un conte correctament o bé un vers passador, però que, sabent que no hi excel·lirien, encaminen les seves activitats cap a una altra matèria.[...] Són ells que fixen el valor de tal o tal llibre, encara més que els crítics de professió. [...] Per acabar això s'hauria de fundar una revista (però no

de Sant Pol) que aplegués aqueixos homes lliures de compromís i provinents de tots els camps, com En Rusiñol, En Pous, En Ruyra, V. Català, S. Albert, F. Pujols, Apa, J. S. Pons i algun altre, que publicués i comentés en tota llibertat. Tindria un èxit immens. No sé si avui és realitzable.»

És interessant mostrar fins a quin punt Joan Coromines ajudava el seu pare a corregir els originals de les seves publicacions i, pel que sembla, també de les seves publicacions periòdiques a *El Poble Català* a COMIAT II854b2-12:

«Ell em deixava llegir els seus originals i em permetia suggerir-li canvis d'estil, però encara que netejador intransigent de “castellanismes” no vaig gosar aquí servir-me del llapis juvenil amb què els hi proposava. I no era solament per totes les raons modernes, que ja coneixia bastant llavors i que aviat m'anaren augmentant els dubtes.» (Vegeu també CUIDAR II,1090a37-43, FIMBRAR III,1035b25-40, GARBA IV,357a23-34 i MOLSA V,763b6-30);

«“Mira, fill meu --- quan siguis gran, pensa que ni nosaltres ni la nostra pàtria serem lliures mentre no puguem ordenar en llengua catalana totes les *funcions* públiques ni privades de la nostra vida”, Coromines (article d’“El Poble Català”, 1-x-1916), frase esborrada per la censura feixista a les *O. C.*, 1474b31 ss.» (FUNCIO IV,229b25-31).

És interessant, a més, notar que determinades opcions lingüístiques de Pere Coromines de 1909 s'anticipaven a les opcions assenyalades més tard per Fabra a partir de 1917 (en aquest sentit vegeu ENDEGAR III,330b53-331a29).

També podrem veure fragments de cartes de Pere Coromines (escrites quan era líder de l'esquerra catalana, el 1915) a Macià en el moment de la retirada del Parlament espanyol (PAS VI,322a43-52, SEGUIR VII,746b20-41 i TORN VIII,613a8-29). Recordem que Pere Coromines des del 13 i 15 de febrer de 1914, es resigna a una coalició electoral amb els radicals, que havia combatut amb totes les seves forces. Fins i tot el 13 de febrer de 1914 feia assegut el viatge nocturn a Madrid perquè no li donaven *sleeping* si no era posant-lo en el mateix compartiment que Lerroux, amb qui li repugnava el tracte (com explica en carta a la família). Ja el 14 d'abril de 1914 aportà una col·laboració activíssima i d'influència decisiva a les gestions de Prat de la Riba per aconseguir l'aprovació de la Mancomunitat, i aquell dia Prat li enviava una carta d'agraïment, que es conserva, reconeixent-ho. Per aquesta i la resta d'informació cronològica sobre Pere Coromines (vegeu

Coromines, 1972: 33-72). També es demostra que la cordialitat que hi havia entre Macià i Pere Coromines era mútua: «[...] Francesc Macià deia a Coromines, quan el sorprenia a la penya nocturna del Cafè de Catalunya: “el convido a unes rodanxes de pernil: perquè vostè hi té *un dèbil*”: de la necrologia de Macià per Coromines, publ. el 25-XII-1933 (i reproduïda a les *O.C.* d'aquest, 1501).» (DÈBIL III,37b25-30);

Finalment, en un àmbit molt més íntim, Joan Coromines també ens ensenya fragments de les cartes inèdites del festeig entre Pere Coromines i la seva futura esposa Celestina Vigneaux en el seu *Diccionari*: «Cosa que no és dir que hi sigui ben conegut de tothom, sobretot en la parla ciutadana: havent-lo usat el meu pare en una poesia de festeig que envià a la meva futura mare (a. 1900) –“*deu* gemada de tendres alegries---”–, i notant que ella no l'entenia, la renyava en una carta que conservo: “i ¿una gironina com tu no sap què és una *deu*?”.» (DEU III,108a35-42); «“la flor de la meva joventut caurà, perquè surti la fruita madura: el *tropell de saba* del meu esperit s'escamparà harmònicament per les meves obres”, Coromines (un de molts bocins antològics del seu carteig encara inèdit amb la promesa, sovint tan vident com poemàtic, 28-IX-1900).» (TROP VIII,881b30-35). Vegeu també la carta sencera, a Coromines (1972: 1641). Recordem que la primera trobada entre Pere Coromines i Celestina Vigneaux tingué lloc en una visita a Toledo de l'any 1899, quan pujaven l'escala de cargol d'un campanar i, queixant-se ella que era molt dur i pesat, ell replicà que allò no tenia més que un remei, que era no fixar-s'hi gaire. Pel que es veu, la forma de dir aquella mena de coses va fer gràcia a ella, i ell aquell dia va trobar-la «molt bonica però no pensava enamorar-me'n d'aquella manera», (Coromines, 1972: 42).

Així doncs, també podrem veure un petit fragment de cartes de Pere Coromines a Celestina Vigneaux quan, casats de feia relativament poc, s'havien de separar altre cop (vegeu TRASBALSAR VIII,720b8-12. Aquest últim fragment no figura a Coromines, 1972: 1650-1651. Vegeu també JUTGE IV,934a9-15).

Recordem que Celestina Vigneaux guanyà per oposicions una bona plaça a Madrid, i ella i la seva germana Dolors s'hi havien establert des de 1898, en un ambient de gran amistat amb la gent de la Institución Libre de Enseñanza, en particular Agustí Sardà i la seva família, i a l'ombra i alta direcció de F. Giner de los Ríos. Pere Coromines es volia establir a Barcelona, però a Celestina li dolia abandonar la plaça que havia guanyat i, a més, volia ajudar la seva germana a guanyar-n'hi una per eixugar el dèficit econòmic dels seus parents de Girona.

És interessant veure que a partir del *Diccionari* podem anar seguint el rastre de la relació epistolar de Pere Coromines: «El duplicat savi *pignorar*, que *AlcM* ja exemplifica en la *Febre d'Or* de Noller no és (com diuen els *DFa.* i *AlcM*) sinònim d'*empenyorar*, sinó terme financer més complex que

almenys en part crec expressar bé com ‘deixar en dipòsit i penyora, en un banc, una acció de cost desemborsat o quasi, a condició que el banc ens pagui els dividends, tot seguit, o així que amb aquests l’hagi acabada de pagar’: i alhora, d’altra banda, ‘acceptar el banc la pignoració així entesa’: “Jo no sé què faré amb les *Papeleras*, perquè ara em diuen qu’al Banc d’Espanya només *pignoraran* valors completament desembolsats”, “ja he pagat les *Papeleras*: pel quart dividendo; o les *pignoraré* o en vendré unes quantes”, cartes familiars de Coromines (II, III, 1902);» (PENYORAR VI,437b44-60); vegeu també (TAULA VIII,349b21-28). En aquest cas, fins i tot tenim accés a mostres de fragments de cartes de Pere Coromines on dóna consells a una embarassada primerenca, per poder afrontar bé el primer embaràs, a MIOLAR V,697b5-12; TÍTOL VIII,519a15-16 i PELL VI,398a24-28;

Fins i tot hi ha al·lusions de 1903 en cartes de Pere Coromines a la seva esposa, en el moment del seu primer infantament: «cosa que deu explicar una locució proverbial que trobo usada només en una carta familiar del meu pare, 1903: la meva mare, el dia del seu primer infantament, quan encara no s’havien instal·lat bé a la nova llar barcelonina: “tot el dematí va corre per casa, i fins volia ajudar-me a endressar el pis, qu’encara estava *a +divuit de mantellina*: falten dues caixes per desembalar, i els llibres ho invadien tot; am prou feines jo ho tinc tot arreglat per anar tirant”, o sigui ‘a mig fer, més o menys’ ¿potser com una mantellina amb divuit passades que una dona ha deixat sense acabar, amb perill que se li desfaci?). *Emmantellinar*.» (MANTELL V,442b10-21).

Hi ha també altres citacions, també de 1903, però més vagues de context: a ESCÀS III,506a33-38.

També podem anar seguint algunes intrigues de Pere Coromines de caire molt més personal i familiar a TERRA VIII,449a33-48 o simplement aclariments lingüístics a MATÍ V,544a21-31. Aquest últim és força interessant:

«És bo de resistir-se contra aqueixos vulgarismes, i de fet s’hi reacciona. N’hi ha hagut de més grossos: “ara sempre rebo les teves cartes al *de-bon-de-matí*” escrivia el meu pare a la meva mare durant una absència, 20-X-1903, i fins posà una vegada *al de bon de matí* en uns versos, que va escriure per a ella (*O.C.*, 1288*b* i n.13), però jo no els ho vaig sentir dir mai, ni verament ho he sentit en ma vida: es veu que degué ser una expressió vulgar molt casolana, que tothom sentí com a massa impròpia, i aviat cauria en complet desús.»

Vegem com ho reprèn el mateix Joan Coromines a l’*homenot* Pla, 1970: 257:

«La seva pregunta [...] planteja el problema de la meua herència familiar filològica. No. El meu pare, de lingüista no en tingué mai res, i de filòleg, parlant pròpiament, tampoc no ho fou mai.»

Com veiem, Coromines puntualitza sempre que pot la diferència entre la filologia i la lingüística.¹⁴ Notem fins a quin punt Coromines és coherent amb el que diu i per què ho diu. Vegem com en una carta del 15-12-1928 també ho justifica des d'un punt de vista purament tècnic, d'especialitat (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 452):

«En canvi, amb tot i que és ben atrevit de judicar un home així, especialista, respectat per tothom, amb els coneixements meus de novici acabat d'arribar, em permeto de dubtar de la seva competència en el gòtic. Es conserven massa pocs documents d'aquesta època perquè sigui possible d'estudiar-la fructuosament amb el mètode filològic que consisteix a col·leccionar gran nombre d'exemples i a deduir per la simple comparació d'uns amb altres els principis gramaticals sense conèixer les lleis generals de la llengua, que només el lingüista pot descobrir. Ara bé, el Sr. Bachmann és un filòleg i no un lingüista, perfecte coneixedor de les llengües germàniques (o més exactament l'alemany), però poc fort en llatí, en grec i en gramàtica comparada de l'indoeuropeu. Ara bé, el gòtic, com ja deia més amunt, no es pot estudiar sinó partint de l'indoeuropeu, i els estudis d'aquest ram semblen ésser-li bastant estrangers. Això es coneix en una munió de detalls: parla de les lleis fonètiques com d'una espècie de curiositat científica, d'una subtilitat especulativa sense aplicació pràctica i és evident que en la fonètica l'home no parla de sons, dels quals té nocions molt vagues, sinó de lletres, que no en són més que la vestidura irreal i enganyadora.»

Segons ens reporta Joan Coromines a l'*homenot*, Pere Coromines era (entre altres coses, i aquesta més que cap) un escriptor. Per Joan Coromines un escriptor i un lingüista són qualitats que rarament coincideixen; en canvi creia que un escriptor, si és un bon estilista, tindrà alguna cosa de filòleg, prenent aquest terme, és clar, en un sentit molt ampli.

Joan Coromines ens fa notar que el seu pare ja era capaç d'observar molt agudament el llenguatge del poble i dels clàssics i d'extreure'n tot el que tenia de millor. Sobretot del vocabulari popular vivent i encara més de la fraseologia del poble. Com ens diu, li repugnava d'inventar mots i de treure'n dels diccionaris o dels estudis gramaticals filològics, li hauria fet horror; tampoc no era gens propens a imitar mots o frases de cap altra

¹⁴ Vegeu *Lleures i converses d'un filòleg*, de Joan Coromines, Club Editor, Barcelona, 1989 p. 398-399 i la nota 48 d'aquest treball.

llengua (encara que llegia molt en castellà, llatí, italià, anglès i enormement en francès). Però sabia descobrir la fraseologia i el lèxic populars fins en la boca de la gent més vulgar o corrupta o dialectal. De jove, a la Universitat, havia assistit a classes del senyor Balari i Jovany, considerable personatge oblidat, i n'havia après l'hàbit i la tècnica d'escriure fitxes lexicals i estilístiques. Joan Coromines reconeix també que el seu pare li havia transmès el *nulla dies sine linea*, aplicat a les cèdules lingüístiques, que tota la vida ha estat per ell una consigna i, per dir-ho així, una recepta filològica. Aquest hàbit, el va assajar; Joan Coromines conservava com un document preciós un plec de cèdules de vocabulari empordanès, escrites de mà seva l'any 1898, quan va tornar a l'exili després del procés de Montjuïc i visqué a Llers i a Torroella de Fluvià, terra dels seus pares, avis de Joan Coromines.

Joan Coromines va quedar marcat i fascinat per la seva primera educació, el que avui designaríem com l'educació familiar. Veia Pere Coromines com un gran model a seguir. A l'*homenot* ens reporta informació sobre els procediments i actituds de Pere Coromines envers la llengua (Pla, 1970: 259-261).

2.3 La sensibilitat filològica de Joan Coromines

Pel que fa als moments en què la curiositat i sensibilitat filològica va despuntar en la consciència de Joan Coromines, s'explica detalladament a Pla, 1970: 261. El cas és que abans dels divuit anys Coromines havia fet un vocabulari de la Crònica de Jaume I i una edició crítica d'un trobador tolosà inèdit, Bertran de Falgar, desxifrat en el manuscrit únic de la Biblioteca de Catalunya. Segons ell, la passió patriòtica el portava a l'aprenentatge de la filologia catalana antiga i moderna i, més endavant, de la romànica en general. Pel que fa a la seva habilitat poliglòtica cal assenyalar que estudiava alhora i aprenia en part sense mestre però amb gran eficàcia l'anglès, l'alemany, el llatí i l'àrab, una mica més tard el grec i el sànscrit, etc. i a més començava els estudis de la gramàtica comparada indoeuropea. Coromines tenia, a més, com a hobby, l'excursionisme, a què es lliurava cada diumenge amb una gran il·lusió, donava aliment als estudis de toponomàstica, on trobaven una aplicació combinada amb els seus coneixements d'indoeuropeística i els de lingüística romànica.

Coromines va estudiar a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Va ser alumne de Joaquim Balcells, professor de llatí a partir del qual va poder conèixer Meyer-Lübke. Com sembla, se'l va endur al seu mas d'Alforja i va mantenir-hi a ell i les dues enormes i voraces matrones de la seva dona i la seva filla durant moltes setmanes, en els anys de postguerra, en l'època de la més profunda crisi monetària alemanya. Coromines recorda aspectes de la seva formació a TÒRCER VIII,590b12-16:

«A l'Institut d'Estudis Catalans vaig ésser deixeble de Massó i Torrents en occità antic; de Nicolau d'Olwer, en baix llatí; a la Fundació Bernat Metge, vaig fer els cursos de grec amb Carles Riba; a la Facultat, vaig aprendre les primícies del basc amb Odón de Apraiz; de l'àrab, amb Maximiliano Alarcón, i de toponomàstica i fonètica, amb Josep M. de Casacuberta (que aleshores encara feia el servei militar i un dia es presentà a la Universitat, distretament, amb ros de soldat i americana de paisà).»

Notem com Coromines recorda les classes de Riba en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* a propòsit de DELER III,56b50-53:

«*Delejar* [...]. Carles Riba se'n serví més d'un cop en escrits seus, i recordo un cop que la proposava en l'ensenyament als seus deixebles humanistes.»;

També a propòsit de DUR III,221a11-32:

«Recordo que Carles Riba no sols ho ensenyava i tendia a practicar-ho ell mateix en els seus escrits, sinó que en el seminari de grec de la F. B. Metge ens invitava als seus alumnes a adaptar les nostres traduccions a aquesta norma.»;

MOLL V,746b10-15:

«el nostre mestre Carles Riba ensenyava a la F^o Bernat Metge a traduir sempre per *mollesa* el ll. *mollities*, i ell ho escriví en admirables passatges de les seves obres: tenia raó i crec que hauríem de reservar el cultisme *mol·licie* per a l'acc. medical 'tovor anormal d'un òrgan'»;

I finalment a propòsit de SÍ VII,913b57-914a23:

«Entre les innovacions modernes i acceptades, i no incorrectes, hem de posar en l'ús d'*així* posposat amb caràcter adjectiu i el valor de 'tal'; recordo que Carles Riba, a la F.B.M. (1928) desaconsellava que se'n servissin, als seus deixebles hel·lenistes; no és l'expressió pròpia de l'estil més acurat, però tampoc es pot excloure: la vida de la llengua, imposant-se al gramàtic, féu que Guimerà escrivís "un home *així* no pot / entrar en aquesta casa"».

Dins el *Diccionari* també hi ha referències al mestre de baix llatí Lluís Nicolau d'Olwer¹⁵ a propòsit de PARE VI,281a60-281b15:

¹⁵ Nicolau d'Olwer (Barcelona, 1888-Mèxic, 1991) va ser historiador, helenista i polític. Ingressà el 1917 a l'Institut d'Estudis Catalans. Participà en la creació d'Acció Catalana i dirigí entre 1922-1923 el diari *La Publicitat*. Va ser elegit diputat, el 1923, de l'Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya. Durant la dictadura de Primo de Rivera s'exilià a Ginebra i actuà prop de la Societat de Nacions en defensa de Catalunya. Com sembla, durant l'any 1924 encara dirigia *La Publicitat* ja que arran de l'assassinat de Matteotti, Josep Pla va publicar en aquesta revista un o dos articles amb un to de total indignació que va fer que l'ambaixada d'Itàlia protestés al diari *La Publicitat*. Sembla que Nicolau d'Olwer, en lloc de defensar i donar comptes d'aquells fets, va encarregar a Foix que escrivís uns articles purament objectius i sense prendre cap mena de partit sobre la teoria del feixisme. El març de 1931 el seu partit es fusiona amb Acció Republicana de Catalunya i es crea així Acció Catalana Republicana (la lligueta), on configurarà al capdavant juntament amb Rovira i Virgili i Bofill i Mates. Va ser ministre d'Economia Nacional el 1931 i durant la república, catedràtic de llatí medieval a la Universitat Autònoma de Barcelona (on ensenyà baix llatí a Joan Coromines), diputat a Corts, el 1931 i 1936, i governador del Banc d'Espanya, el 1936. S'exilià el 1939 a París, on presidí la Junta de Ayuda a los republicanos Espanyoles (JARE). En produir-se la invasió nazi, fou empresonat, entre 1940 i 1941 a instàncies del govern franquista i confiscats els béns familiars, personals i els fons de la JARE. Ambaixador de la República a Mèxic, on s'establí, fou mantenidor dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a Montpeller, el 1946 i presidí els de Nova York el 1951 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 263 n. 22, Rafanell, 2006: 957, Ferrater, 1987, i Lujan, 2008: 46).

«|pàtria| Ara bé el mot ja usat a Cat. en baix llatí, junt amb *compatriotes* –“compatriotes meos” 1062–, si bé en aquest ambient objectiu (Nicolau d’Olwer, *Arch. Lat. M-Aevi* III, 145ss);»

Pel que fa al mestre d’arab Maximiliano Alarcón, a propòsit de SAFAREIG VII,577a46-49:

«el meu enyorat mestre Maximiliano Alarcón em deia que en el Marroc el pronuncien amb *s* no emfàtica. Vacil·lació que confirma netament el caràcter adventici del mot.»

2.4 L'adolescència de Joan Coromines

El jove Joan Coromines, va haver de tranquil·litzar la seva mare sobre rumors de bullangues estudiantils (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 13):

«Potser haurà llegit en algun diari els aldarulls de la Universitat amb motiu de nosaltres exigir que dimitís En Martínez Vargas», tot fent referència a l'esbirro que ocupava el càrrec de rector de la Universitat de Barcelona, conegut amb l'expressiu motiu de *Rei Herodes*. Era la primera referència a la Dictadura de miguel Primo de Rivera que, sota el regnat d'Alfons XIII, entre el setembre de 1923 i gener de 1930, va patir tot l'Estat i que, com acostuma a ser habitual, es va acarnissar especialment amb Catalunya. Finalment, la dictadura va acabar amb la fugida parisenca del militarot i l'exili del borbó.»

El cas és que eren temps de la Dictadura de Primo de Rivera i Coromines, juntament amb algun grup, es preparaven per prendre part en un alçament de Macià, i es va escapar per pocs minuts d'anar a passar una llarga temporada a la Model i va passar a França.

En aquest context, Coromines participà en les activitats clandestines de la Societat d'Estudis Militars (SEM), el 1924, organització paramilitar de la qual encara avui se saben molt poques coses,¹⁶ formada pel prestigiós intel·lectual Lluís Nicolau d'Olwer, Miquel Aiguadé, Ferran Cuito i Miquel Ferrer, d'Acció Catalana, Abelard Tona, del CADCI, i Miquel A. Baltà, que n'era el principal dirigent i instructor. En l'entrevista de Josep Maria Espinàs, emesa en el programa *Stromboli*, del canal 33, Joan Coromines comentava:

«Teníem un cap |a la Societat d'Estudis Militars| que era enginyer químic i farmacèutic, que es deia Miquel Baltà. Ell es va oferir a fer de cap. Inicialment érem quinze, però vam arribar a ser una trentena més endavant. Fèiem exercicis militars. Ens vam procurar un fusell metrallador. Jo m'havia fet soci del *Tiro Nacional* i en diversos concursos va resultar que era el número 1 en punteria...»

Així doncs, participaren en exercicis paramilitars en el Pla d'Ardenya esmentat en l'*OnCat*: «altiplanície deserta llavors molt obscura i

¹⁶ Vegeu en aquest sentit «El filòleg que hauria guanyat la guerra» d' Oriol Cortacans, dins *El Temps* (València), el 20 de gener de 1997, núm. 657, p. 68-70. Per a més detalls, vegeu també l'estudi monogràfic «Dossier especial Francesc Macià» per Jordi Finestres, dins *Sàpiens*, núm. 84, octubre del 2009, p. 21-54 on a la p. 36 només aporta un petit matis en les inicials: «Acció Catalana, per exemple, a fi de contrarestar la força dels escamots d'Estat Català, crea un grup d'acció, el Servei d'Entrenament Militar (SEM), que no reeixirà».

desconeguda, on les milícies del Dr. Miquel Baltà i Francesc Macià férem els exercicis pre-militars en els anys 1924-5 preparant el cop contra el dictador, que no reeixí, a Prats de Molló i Garraf (1926); visitat per mi i un centenar de partidaris del Gran President una vintena de vegades» (vegeu Solà *et al.*, 2008: 514). Sigui com sigui, sembla que membres d'aquesta organització participaren en el complot del Garraf, nom amb què és conegut l'intent d'atemptar contra el tren en què viatjava el rei colpista Alfons XIII al seu pas pels túnels de Garraf. Avortat el complot, van ser enxampats diversos membres del SEM. Gràcies a uns avisos a temps, alertats per les primeres detencions i tement la repressió indiscriminada, Pere Coromines, que ja havia conegut en pròpia pell les males puces dels aparells repressors de l'Estat amb motiu de la seva vinculació amb el procés de Montjuïc (iniciat arran de l'atemptat anarquista de 1896 al carrer de Canvis Nous barceloní), va preferir curar-se amb salut i envià el seu fill cap a Montpeller. Pere Coromines era coneixedor de les dificultats que es passaven a la presó, i conscient que aquest fet podia marcar-lo per tota la vida, l'envià immediatament a Tarragona i el dia 21 embarcà cap al port de Seta (Occitània) tement represàlies per part de Primo de Rivera. El dia 23 es traslladà a Montpeller amb la finalitat de completar a la Universitat d'aquesta ciutat els estudis de llengua i literatura romàniques amb el professor Georges Millardet i de lingüística amb el professor Maurice Grammont, recomanats per Josep Maria de Casacuberta. Assistí assíduament a les classes del professor Millardet per a qui féu un treball sobre la *Doctrina cristiana en lengua arábica y castellana* del bisbe Martín de Ayala i una altra sobre *La Queste del Saint Graal*. En una entrevista de Joan F. Mira, publicada a la revista *El Temps*, Joan Coromines recordava aquests fets (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 13, 68 nota 2 i 100 nota 1):

«quan allò d'En Macià, jo era un de la primera línia: anàvem cada diumenge fora de Barcelona, i allà preparàvem l'alçament, abans de l'intent de Prats de Molló.¹⁷ Doncs a mi em van avisar a temps, i a molts altres els van agafar. I el meu pare llavors em va dir: 'No vull

¹⁷ Gràcies a la documentació inèdita oferta per l'estudi monogràfic «Dossier especial Francesc Macià», per Jordi Finestres, dins *Sàpiens*, núm. 84, octubre del 2009, p. 42-47, podem esclarir les causes del fracàs de l'alçament.

A la pel·lícula cinematogràfica *El coronel Macià*, es deixa intuir la complicitat per part de Joan Coromines pel que fa a la participació indirecta als fets de Prats de Molló. De fet, però, com que hi ha una el·lipsi temporal entre el complot del Garraf i els fets de Prats de Molló (és a dir, entre el 6 de maig de 1925 fins al 4 de novembre de 1926) aquests fets queden, en aquesta pel·lícula, una mica difuminats. Les últimes notícies que tenim de Joan Coromines per les seves cartes són que el 19 de maig de 1926 era a Montpeller i escrivia al seu pare explicant-li que ja havia de canviar de residència i venir: «sortiré de Montpeller dimarts a les 3.39 per arribar a Portbou a les 9.10». Pere Coromines escriurà al seu fill Joan el 18 d'agost de 1926, concretament des de Bagnères de Bigorra amb previsions d'una trobada o bé a Montréjeau o bé a Tolosa, ja que Joan Coromines es trobava a la Vall d'Aran (vegeu *Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, editat per Josep Ferrer i Joan Pujadas, Edicions Curial, Barcelona, 2006, vol. X.).

que tornis a Montjuïc, com jo' [...] em va dir: 'Ara t'escaparàs: jo sé que tu tens gran fe en un lingüista de Montpeller, i jo et pagaré una estada a Montpeller...' I allà va ser quan vaig començar a ser lingüista, en aquell mig any que estava exiliat'».

Vegem però com hi fa referència Carbonell (1997: 48):

«No és doncs gens sorprenent que el seu fill Joan, els anys d'estudiant a la deficient Universitat de Barcelona, als Estudis Universitaris Catalans, a la Fundació Bernat Metge, milités en l'esquerra nacionalista. No s'acostà a la dreta regionalista i promonàrquica de Francesc Cambó, sinó a l'esquerra, republicana i independentista, de Francesc Macià. Pel juny de 1925 s'implicà amb altres estudiants universitaris en l'atemptat de Garraf contra el rei Alfons XIII: el seu pare l'envià a França per evitar-ne la detenció. Era el seu primer exili i l'aprofita per estudiar lingüística a la Universitat de Montpeller, i a França forma part del grup, majoritàriament d'Estat Català, que segueix Francesc Macià en l'intent fallit d'invasió militar de la Garrotxa des de Prats de Molló, que tenia l'objectiu de provocar l'alçament de Catalunya contra la dictadura de Primo de Rivera. Ho recordava amb orgull en recents entrevistes.»

Efectivament, ho retrobem a Cortacans, 1997: 69:

«Un cop a França degué entrar en contacte, una volta més, amb Francesc Macià, que preparava l'entrada a Catalunya Sud per Prats de Molló a fi de provocar un aixecament armat. En Jaume Miravittles recorda a El complot de Prats de Molló, de Ricard Faura, que participants en aquella acció anaven d'excursió amb en Joan Coromines per recollir informació sobre camins i valls per on podrien passar els escamots.

»Però Macià va ser traït per un espia italià i la gendarmeria va aturar l'operatiu militar català. Coromines no fou detingut, i com que no el buscaven va tornar a Catalunya l'any 1929. [...]

»De retorn a Barcelona, s'apartà de la militància més activa, tot i que va arribar a fer un discurs polític a la primeria de la República, però en nom del seu pare, Pere Coromines, massa enfeinat per a fer propaganda electoral.»

2.5. Els anys de la formació acadèmica: Montpeller: relació amb Georges Millardet i Maurice Grammont

L'estada d'un any a Montpeller va marcar Joan Coromines per tota la vida ja que, segons ens reporta a Pla, 1970: 264, hi va tenir com a mestres dos lingüistes de primera qualitat: Maurice Grammont, i Georges Millardet. Vegem ara com Coromines explica al seu pare, per carta, quin caràcter tenia Georges Millardet al principi d'haver-s'hi posat en contacte el 25-11-1925 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 77):

«Ahir, dijous, al matí, vaig tornar a casa de Mr. Millardet. Contra el que esperava, em va atendre amb gran amabilitat; em preguntà per la majoria dels erudits catalans i demostrà conèixer molt bé la situació actual de Catalunya. Vaig explicar-li bastant detalladament tot el que fins ara he fet i estudiat de Filologia Romànica junt amb Mossèn Griera i separadament. Després s'interessà pel meu treball sobre l'aranès, tragué molts mapes per fer-se càrrec de la situació de la Vall d'Aran i en especial de Canejan, i per acabar em tirà un gerro d'aigua freda: «dubto que pugui fer la seva tesi en un any perquè (recalcant) ací a França som més exigents que a Alemanya quant a tesis doctorals». Ben entès que no li havia pas dit que fos aquest el meu intent, m'havia limitat a dir *que no era impossible* que ho intentés; ben entès, també, que cal no atribuir gaire crèdit a aquesta afirmació. Igual que amb En Grammont, no vaig aconseguir que em fes cap oferiment d'ensenyament fora de l'oficial. Tot això va durar una hora; llàstima que la dificultat de parlar en francès em va molestar contínuament.»

Però la tenacitat i les ganes de treballar de Joan Coromines superaven sovint les distàncies formals entre professor i deixeble el 3-12-1925 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 86):

«Vaig venir ací amb el propòsit de no deixar-me influir per la primera impressió, que altre valor no dono a tot això que els escric, ni voldria que Vostès l'hi donessin. Espero que quan em coneixeran millor, aquests dos Senyors [Mr. Millardet i Grammont] voldran fer per a mi el que no fan per als altres.»

En una carta del 4-3-1926 explica al seu pare una enrabiada formal (per bé que també personal) de Millardet dirigida a Coromines enmig d'una classe, causada per una carta de Joan Coromines el to de la qual devia anar més enllà del que era de preveure per part de Millardet (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 193):

«Ja els deia dissabte que em temia que En Millardet no s'havia pres bé el meu *devoir*. Aquest home, que és d'una supèrbia ridícula, es veu que es va ofendre de la carta que li vaig adjuntar i es va pensar que volia fer-li la lliçó amb les correccions que li indicava per al seu llibre no obstant la carta era redactada amb la major cortesia i amb la intenció d'ésser-li útil. Com que dissabte hi havia poca gent, no va dir res, però dilluns, que la sala era plena, es va revenjar assenyalant amb tota mena de comentaris irònics i bromes de mala intenció una distracció que havia comès en el meu *devoir*, la qual, segons ell, inutilitzava les teories que vaig exposar-hi i escrivint a la pissarra les faltes de francès que se m'hi havien escapat. No cal dir amb quina satisfacció van aprofitar els assistents l'ocasió de riure una mica a l'esquena d'un company avantatjat. Comprenent que era perillós de discutir amb un home enecat per l'amor propi, vaig romandre impassible com si tot allò no anés per a mi, sense respondre-li una paraula durant les dues hores i mitja que va fer les dues classes. Això devia irritar-lo molt perquè és un home que té una vera necessitat de barallar-se amb tothom que el contradia, així és que, a l'últim, per humiliar-me més, em va donar aquesta lamentable recensió que ha fet Mn. Griera del llibre de Meyer-Lübke, la qual naturalment està del tot en desacord amb les meves idees, perquè la llegís i li digués què en pensava.»

Però Coromines de seguida s'adona del talent de Grammont, i de l'avenc científic que aporten els seus coneixements en el si de la lingüística romànica de rang europeu. Ho conta, afalagat, al seu pare el 29-1-1926 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 152):

«En Grammont va adonar-se de la inconseqüència que això representava i, de cop i volta, sense preludi de cap mena, als 28 anys va llançar el seu llibre en què determinava la Llei que la regia |la dissimilació| i establia les vint formes en què podia manifestar-se, de tal manera que fins avui no ha calgut corregir-ne una sola. Va produir indignació en els Mestres que aquest jovenet els tanqués la *cambra dels mals endreços* i sobretot en veient que anava fent el mateix amb cada un dels fenòmens de què més amunt els parlava; van atacar-lo i ell es va haver de barallar amb tots. Així és com fins avui l'han tingut a Montpeller amb tot i que les seves idees s'han infiltrat ja pertot. Perquè ho vegin més clar, un exemple: quan l'Albert diu *bora nit* enlloc de *bona nit* obeeix a la llei de la Dissimilació que li impedeix de dir-lo al revés: *bonarit*.»

Per aquelles engires, Coromines també visitava Josep Sebastià Pons, el gran poeta, i prové d'aquí l'amistat que tenien.

2.6 Madrid: la relació amb Menéndez Pidal

L'any següent, 1928, va anar a Madrid i hi va fer la tesi doctoral. Hi va estudiar amb Menéndez Pidal i Américo Castro. Però Coromines reflexiona, per carta, a propòsit d'una teoria sobre el mossàrab on divergien de parer Ramon Menéndez Pidal i un altre professor de Coromines, Cándido Ángel González Palencia. La carta és del 7-2-1928 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 319):

«A àrab ja els vaig explicar que no hi vaig sinó els dissabtes, que explica història i literatura. Aquesta setmana ens va parlar dels mostàrabs que, com ja sap el Pare, és una qüestió que m'interessa molt. Ell la veu d'una manera bastant diferent que En Menéndez Pidal i diu que l'arabització va ésser molt ràpida i completa. Tanmateix, sembla que, arabitzats i tot de llengua, conservaven un esperit molt diferent del dels dominadors i del segle X existeixen dues cròniques en àrab escrites per mostàrabs que reflecteixen aquestes divergències.¹⁸ Penso indicar-li que un cop acabat el conte de les *Mil i una nits* que em va recomanar de llegir m'agradaria que em fes traduir una d'aquestes cròniques.»

Pel que fa a Millàs, Coromines només s'hi referirà indirectament a l'entrada del *Diccionari* a propòsit de la paraula TAGZIM VIII,211b36-44:

«Encara que ho afirmi cert “gran tastapastes” que quan fou catedràtic meu a Bna. (1924) s'esmunyí d'ensenyar-me l'àrab, i el 1928 em féu copiar a la Bibl. Nal. de Madrid un llarguíssim ms. d'astrologia cabalística en llatí, en lloc d'ensenyar-me l'hebreu talmúdic (un dels del grup d'Alhandreus, que després publicà sense esmentar la meva tasca). Prou devia costar-li al pobre d'arribar a Madrid; i si vaig ajudar-li no em dol, sense anar a tornajournals.»

A partir d'un seguit de cartes seves, l'anàlisi de les quals anirem atestant en aquest apartat a través de la selecció i classificació del correu personal de Joan Coromines, serviran per argumentar l'evolució de la relació del

¹⁸ Cándido Ángel González Palencia (Horcajo de Santiago, 1889-Madrid, 1949), arabista. Catedràtic de Dret de la Universitat de Madrid, edità nombrosos textos i documents de literatura espanyola, entre els quals destaca *Los mozárabes de Toledo en los siglos XII y XIII* (1926-1930). Menéndez Pidal s'hi referirà dins *Orígenes del español: estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI* en el capítol *Persistencia de ai entre los mozárabes*, concretament a la p. 91 n 4; en els capítols: *Diptongo de ò entre mozárabes*, p. 132 n. 1; a *Pérdida de -o y -a final entre mozárabes*, p. 177 n. 3, 178 n. 2, p. 179 n. 3; a *La j o g iniciales*, p. 237 n. 2; *Consonantes interiores; los grupos li, cl, gl*, p. 280 n. 1; *Los grupos ct, ult, entre los mozárabes*, p. 286 n. 1; finalment notem com en l'edició de 1972 haurà incorporat *El parlar de Cardós i Val Ferrera*, de Joan Coromines en el *Butlletí de Dialectologia Catalana* XXIII, 1935, p. 260, en la nota 1 de la p. 176.

Joan Coromines jove amb Ramón Menéndez Pidal professor. Per això, només citarem els fragments de carta que considerem imprescindibles per entreveure, demostrar, argumentar i analitzar l'evolució d'aquesta relació (l'extensió de les cartes de Coromines d'aquests anys és molt llarga). A la seva classe, només hi assistien Rafael Lapesa, ell i dos o tres estudiants més. Menéndez Pidal no preparava mai la lliçó (carta del 28-1-1928 dins Ferrer i Pujadas, 2006 b: 300-301):

«Tenien raó els meus companys de dir que la classe d'En Menéndez Pidal és ensopida. Com que ve a classe sense preparar la lliçó, s'ha d'interrompre de tant en tant per llegir les notes que té posades al seu exemplar del llibre de text; i aquestes notes són l'únic que ens diu. A mi em fa alguna pregunta sobre el català de tant en tant, però es veu que ni es recorda del meu nom. Els altres estan *in albis*, de manera que ahir que per excepció els va fer una pregunta sobre el castellà antic la vaig haver de respondre jo: va semblar que això l'entristia. En realitat, aquesta càtedra no és de filologia romànica, com la titulen, sinó de castellà; les altres llengües semblen interessar-li poquíssim. Dijous passat en Castro va venir a trencar aquesta monotonia: van voler que assistíssim a la discussió per ells dos d'una teoria del lingüista alemany Rohlfs. En Menéndez Pidal en el seu llibre *Orígenes del español*, basant-se en el nom de la ciutat d'Osca i en un canvi fonètic de l'antiga llengua osca que es retroba en català, en aragonès i en gascó, ha emès darrerament la hipòtesi que els pobladors romans de Catalunya, Gascunya i Aragó devien provenir d'una regió d'Itàlia on es parlava l'osc. Rohlfs s'ha alçat contra aquesta suposició aportant uns arguments bastant febles que no els va costar gens de destruir. Jo no crec, però, en la hipòtesi d'En Menéndez Pidal, però em vaig guardar molt de dir-ho, en primer lloc perquè em recordo massa del que em va costar a Montpeller el ser generós de les meves opinions, després per no fornir a dos lingüistes castellans elements de judici sobre un problema que no els toca de discutir a ells sinó a nosaltres. Si aquests senyors s'haguessin pres la molèstia d'estudiar el català abans de bastir-hi teories, s'haurien adonat que existeix un fet peremptori en la nostra llengua que obliga a col·locar aquell canvi fonètic molt tard, en una època en què de l'osc no en queda ni memòria.»

Coromines ens dirà ja de gran: «¿Per què l'hauria preparada? Amarat com estava de la matèria la classe resultava sempre nodrida i interessant per l'estudiant que ja hi venia preparat i amb ganes d'aprendre; els altres la trobaven descosida i apagada.» (Pla, 1970: 268). Vegem però com ho

explica el Coromines jove a través d'unes cartes del 1928 (carta del 22-2-1928, dins Ferrer i Pujadas, 2006 b: 330):

«A classe d'En Menéndez Pidal hem deixat de llegir el Cid (ara que el tinc; em serveix, però, per a la d'En Castro) i hem passat a altres textos antics, un document del segle XII trobat fa poc i a l'*Auto de los Reyes Magos*, d'allò que vam parlar no me n'ha dit res més, amb això penso fer-li'n memòria demà.»

(carta del 1-3-1928, dins Ferrer i Pujadas, 2006 b: 338-339):

«A còpia d'insistència i de portar-li a classe observacions plenes de dades del gascó i del català sobre els punts que ell va tocant, sembla que he aconseguit cridar fortament l'atenció d'En Menéndez Pidal sobre mi. L'altre dia li vaig portar una nota sobre un fenomen que ell ha assenyalat en la llengua de certs documents primitius i que l'intriga molt, el que es troba avui precisament en aranès, indicant-li les localitats de la Vall on es produeix i en quines paraules. Això li devia fer molt bon efecte quan el dia següent es va decidir a emprendre'm per parlar-me d'aquest treball que jo li havia demanat de posar-me.[...] Diu que es podria fer un estudi molt interessant replegant tots els noms de persona que apareixen en els documents dels segles IX, X, XI i XII (és a dir, de l'època estudiada en els seus *Orígenes del español*) i estudiant-los: ell s'ofereix a indicar-me els documents a despullar. De seguida vaig respondre que m'agradava.[...]

»Però abans de respondre-li he volgut començar quelcom del primer despullant els documents publicats en els *Orígenes del español*. És feina ràpida perquè els noms de persona (en majúscula) es veuen de lluny i es llegeix de pressa. Procuraré portar-li un dia d'aquests un despullament ordenat de tots els documents d'aquest llibre així com una base perquè aquest estudi no sigui ja un mer projecte i ell, veient que he estat prompte a aprofitar la seva suggestió, vulgui ajudar-me assenyalant-me altres fonts.»

Segons recordarà més tard Coromines, Menéndez Pidal era tan bondadós, que molts alumnes n'abusaven. Ens posa l'exemple d'un alumne que no va obrir un llibre en tot el curs ni hi va aprendre res, se li va acostar, pel maig, i li digué, enganyosament, que, encara que tindria matrícula d'honor a totes les altres assignatures, el fet de no tenir-ne amb ell li faria perdre la pensió que tenia demanada per anar a estudiar a l'estranger. Menéndez Pidal li va firmar, sense informar-se, la matrícula d'honor, i, amb el document a la mà, va anar fent el mateix amb els altres professors.

Coromines ens confessa però que en el fons no era tan fàcil d'enganyar, i que sabia molt bé que en aquell curs només havien tret profit Lapesa i ell, i que encara que ell sabia que Coromines era un catalanista apassionat, malgrat algun recel que això i els seus prejudicis de signe oposat haguessin pogut crear entre ells en certes zones mentals, va observar de seguida en Coromines els signes de l'estudiós de debò. Coromines ens afirma que tota la vida el va ajudar decididament i sense reserves (carta del 7-2-1928, dins Ferrer i Pujadas, 2006 b: 318 i 320):

«L'únic que fa diferència entre mi i els oficials és En Menéndez Pidal, i no cal dir que no serà perquè jo sàpiga menys, sinó perquè l'home, que es pren la classe com una hora de martiri que cal suportar amb resignació, deu pensar que ja fa prou preocupant-se dels que paguen perquè els ensenyin. Aquests es troben, en efecte, en un estat d'ignorància absoluta.»

»[...] En Menéndez Pidal deu haver comprès o li hauran dit que no interessava a ningú repetint a classe el manual de Bourciez; així és que des d'ahir llegim el *Poema del Cid*. En arribar en aquesta obra de la seva joventut l'home s'ha animat i la seva classe no sembla la mateixa.»

(carta del 14-3-1928, dins Ferrer i Pujadas, 2006 b: 343):

«Com més va, més profit trec de la classe d'En Menéndez Pidal. Al principi la sequedat de la seva explicació m'avorria i la seva exposició incoherent em desconcertava. Ara que he reflexionat que la gent s'ha de pendre tal com són sense demanar-los el que no poden donar i traient partit del que de bo tenen, i ell en té molt, no perdo una paraula del que diu a classe i no em puc queixar de la quantitat de dades ben comprovades que hi vaig recollint. Cert que a vegades falten idees generals, i la base lingüística sovint coixeja, però mai res que manqui del tot de fonament, conclusions sempre prudentes ja que no sempre veres. En fi, és un anti-Grammont, però, venint de Montpeller, el que senti ací d'erroni ja no pot danyar-me.»

Efectivament, Coromines també va col·laborar amb ell i Américo Castro en el Centro de Estudios Históricos. Es pot demostrar a través de la carta del 21-3-1928 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 351-353):

«Ahir vaig tenir una conversa llarga amb En Menéndez Pidal. Ja recordaran el treball que aquest em proposava: l'Onomàstica peninsular en els segles X-XII. Jo no n'hi havia parlat més perquè no m'agrada discutir projectes: ahir vaig portar-li posats en cèdules *tots*

els noms que apareixen en *tots* els documents que ell publica en els *Orígenes del español*. No va amagar la seva satisfacció perquè jo hagués emprès aquest treball, però va cuitar a prevenir-me contra els perills de posar-se a treballar sense pla, i em va exposar els escrúpols que li havien vingut després per haver-me proposat aquest tema.[...]

»Jo vaig dir llavors que tenia ja de temps el projecte de passar el curs que ve a estudiar amb el professor Jud a Zuric, on hi ha també bons germanistes, i ell ho trobà bé i mantingué el seu oferiment de pensionar-me. Agafant-me en aquesta ocasió delicada de la qual el Pare potser haurà trobat estrany que no els parlés en les cartes, per més que no he cessat de pensar-hi i de treballar-hi.

»Jo pensava anar-me'n a Zuric, vaig dir-li, per l'octubre o el novembre; per tant, em convindria tenir presentada i aprovada la memòria doctoral en aquest temps.

»Em temia que en deixar anar aquesta paraula l'home es posaria seriós i no trobaria sinó dificultats, com a Montpeller, però no va ésser així i de seguida em vaig adonar que ací són poc exigents en això.

»He pensat en tres temes dels quals Vostè em dirà quin li sembla millor.[...]

»Totes tres idees les va trobar excel·lents i realitzables d'ací a octubre i em deixà en llibertat de triar la que preferís o la que m'hagués de donar menys feina.

»Després d'això em vaig despedir quedant en ensenyar-li el que tinc fet de la Conjugació catalana i de l'Onomàstica dimecres de la setmana entrant.»

Per tant, gràcies a la selecció, classificació i anàlisi d'aquestes fonts estem en condició d'argumentar i justificar que la relació entre Coromines i Menéndez Pidal és intensa però contradictòria. Coromines recorda que una vegada li va sentir criticar els qui deien, afrancesadament, «antiguo castellano» o «antiguo provenzal» per «castellano o provenzal antiguo», i, sigui per la voluntat de respectar els drets de la llengua genuïna que això revelava en un que tornava d'estudiar a França, sigui perquè insinuant Menéndez el dubte que una construcció així fos més acceptable en català que en castellà, Coromines li va replicar resoltament que no ho era i que no per fugir del castellà els catalans volíem caure gens en l'afrancesament. Com ens diu, Menéndez va cuitar a felicitar-lo. Sempre més va notar que el mirava amb més comprensió que a d'altres, i mai més no li va demostrar desconfiança ni discriminació en aquest respecte. Van ésser Menéndez Pidal i el seu deixeble Amado Alonso els qui ajudaren Coromines a obtenir una càtedra a l'Argentina; ell i el seu amic de confiança Navarro Tomàs els qui, juntament amb les publicacions de Coromines, li van obrir les portes

de la Universitat de Chicago. Tot seguit, i per justificar l'objectiu d'aquest apartat, s'han de continuar atestant les cartes a partir de les quals es pot demostrar l'evolució d'aquesta relació i d'aquest contacte a través d'una altra selecció de cartes ordenades cronològicament. S'ha de començar per una carta del 2-5-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 374):

«Fa tan pocs dies que se'n va anar el Pare que tinc poques coses més per a contar-los. Decididament no hi ha gaire més cosa a treure de la classe d'En Pidal. Ahir va dir sense poder amagar la seva satisfacció «ya sólo quedan cinco o seis días de clase». La classe l'empipa i els deixebles encara més, tant si aquests s'interessen com si no per ella. A fora em tracta amb deferència i àdhuc amb interès, fins al punt en què un home com ell sigui capaç d'interès, però a classe són un alumne (nom odiat) i no hi ha res a fer. He intentat aquesta setmana fer-li algunes preguntes i respondre qüestions que ell plantejava. Llavors té una tendència invencible a trobar que no tens raó; quan no tindria més remei que dir-te que sí, entén malament les teves paraules i acaba donant la mateixa resposta que tu li donaves i ell no ha entès, cosa que un es guarda prou de fer-li notar, perquè, si ho fas, et demana excusa amb un cert aire d'incredulitat que fa venir ganes de callar perpètuament.»

Més tard, en la carta del 8-5-1928 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 383-384):

«En Menéndez Pidal em va cridar fa uns quants dies en sortint de classe per mostrar-me un diccionari alemany dels noms de persona germànics que ha fet venir en vistes als meu treball d'onomàstica. Com que ell en parlava com d'un projecte que jo hagués deixat córrer, li vaig dir que no sols no l'havia deixat córrer, sinó que tenia acabat el despullament dels seus *Orígenes del español* i molt avançat el dels seus *Documentos lingüísticos de Castilla* i que esperava tenir acabat aquest per a ensenyar-li el treball fet. Ell va dir que li donava una sorpresa molt agradable i va donar a entendre que el Sr. Castillejo li havia parlat de la visita del Pare i en dir-li jo que Vostè venia quasi tots els mesos, va semblar com si això li estranyés, cosa que jo vaig interpretar en el sentit que trobava estrany que no l'hagués anat a veure ell. Avui m'ha tornat a cridar per demanar-me unes dades sobre un punt de toponímia catalana que li he pogut donar en part i li he promès de cercar a casa entre els meus papers. S'ha admirat una mica que jo tingués notes personals sobre una matèria que fins ara no ha estudiat seriosament.»

Posteriorment, a una carta del 16-5-1928 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 390):

«Amb tot això em queda molt poca cosa per als *Glossaris* i l'Onomàstica, així és que encara no he pogut ensenyar a En Menéndez Pidal el que tinc fet d'això darrer, ocasió que esperava per a parlar-li de l'assumpte de la pensió.»

Vegem, també, una carta del 27-5-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 397):

«Els exàmens no sé encara quan els tindrè. En Pidal m'ha dit que ell no pensava pas examinar-me a mi. Els altres tres m'han anunciat que no em farien el mateix examen que els oficials i, com que el d'aquests ha estat senzill i de pura fórmula, no em preocupa.»

Una mica després, en una carta del 3-6-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 402-403):

«Vet aquí com he distribuït el treball per als dies que em queden d'estar a Madrid: necessito cinc dies i mig per a acabar els *Glossaris*, dissabte a migdia lliuraré, acabada completament, aquesta feina a En Castro i no caldrà que me n'endugui res a Barcelona. El dia d'avui el dedico sencer a escriure un pla de la memòria de doctorat i el de diumenge que ve a redactar-ne un capítol de mostra: amb això En Menéndez Pidal en tindrà prou per a poder-m'hi fer les seves observacions, que jo necessito conèixer abans de marxar per tenir-les en compte en treballar-hi aquest mes a Barcelona (la meva intenció és dedicar-hi exclusivament el mes de juny i deixar-ne feta una primera redacció perquè ells la puguin examinar de seguida). Altre mig dia per a l'Inventari Bibliogràfic de l'Onomàstica. Referent a aquesta, En Menéndez Pidal creu que haig d'aprofitar la meva estada ací per a despullar certs documents de l'Arxiu Històric Nacional que, no estant publicats, no trobaré enlloc més: es tracta dels cartularis de les abadies gallegues de Sobrallo i Celanova; hi dedicaré tres dies sencers.»

Fins i tot un cop Coromines ja era a Zuric, a final d'any, encara notem aquest contrast, en una relació de distanciament progressiu, sobretot pel que fa als objectius de Coromines i els que Menéndez Pidal pensava que aquest tindria. Ho demostra una carta del 15-12-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 450):

«Com Vostès saben, l'objecte de la meva vinguda a Zuric no ha estat solament el perfeccionament dels meus estudis romànics (professor

Jud) sinó també l'estudi de la lingüística germànica, no solament com a preparació del treball sobre l'onomàstica hispànica (la major part d'origen germànic) que el Sr. Menéndez Pidal em voldria fer fer, sinó també com a complement necessari per a l'estudi de les llengües nostres, que han rebut una gran influència germànica.»

Carta del 4-1-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 465):

«El dia de Cap d'Any el vam passar escrivint postals a tothom: als Srs. Gili, Vives, a la tia, a Girona, a en Balcells i jo en vaig escriure a una vintena d'amics i de professors. A En Fabra, i a En Menéndez Pidal, que són de més compliment, els enviaré una carta llarga com diu el Pare.»

Carta del 17-5-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 541):

«Altrament, el Pare no s'ha d'inquietar per aquests meus estudis de germànic. He complert perfectament amb En Menéndez Pidal, puix que tinc (o quan me'n vagi d'ací tindrè) tota la preparació necessària en llengües germàniques per a estudiar els noms de persona hispànics i, si res em queda per aprendre, serà d'aquelles coses que tan bé es poden aprendre a casa com a l'estranger.»

Com que ha estat possible de tenir accés al *Epistolario Joan Coromines y Ramón Menéndez Pidal*, hem pogut identificar, classificar, analitzar i citar la carta on Joan Coromines demana el permís per anar a París a Ramón Menéndez Pidal. Es tracta d'una carta enviada des de Zuric cap al final del mes de juny de 1929 (es troba dins Pascual i Pérez, 2006: 71-79). Per acabar de demostrar la relació controvertida de Coromines amb Menéndez Pidal farem referència a la carta del 14-7-1929 enviada als seus pares (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 561-562):

«Jo vaig presentar la instància demanant que se'm doni permís per a anar a París el curs que ve i per la carta d'En Menéndez Pidal que els adjunto podran veure que m'ha estat concedit. També demanava que em paguessin el viatge d'ací a Barcelona i el de Barcelona a París, però d'això no en diuen res per ara. Al mateix temps vaig escriure una llarga carta a En Menéndez Pidal raonant-li la necessitat d'anar a París, però al mateix temps demanant-li el seu parer sobre el que havia de fer i que m'aconsellés si per cas havia d'anar més aviat a Alemanya. Li vaig saber presentar la cosa com a convenient per als meus estudis germànics, car aquests no es poden considerar complets, li deia, si no es coneix la gramàtica comparada de

l'indoeuropeu (cosa que al capdavant és veritat) i avui és París el centre d'aquests estudis. La carta era al mateix temps un report detallat del que he fet del treball d'onomàstica durant aquest temps. Com veuran, ell em dóna la raó en la seva resposta, la qual cosa demostra al mateix temps que En Menéndez Pidal se'n riu pla bé d'aquelles preferències de l'Américo Castro.»

La propera carta que Coromines enviarà a Menéndez Pidal no serà fins el 21-4-1936 des de Barcelona. Coromines havia previst estudiar a Suïssa i França, però de molt abans ja havia llegit els escriptors clàssics grecs i llatins i havia portat a cap treballs de camp a la Vall d'Aran que li van ser útils i claus per a la seva tesi doctoral. A Montpeller va estudiar a despeses del seu pare. Després, la Junta de Ampliación de Estudios li donà una pensió d'un any, que li va servir per Suïssa i per París. Aquesta pensió, la va obtenir gràcies a Menéndez Pidal i Américo Castro, cosa que feia evident que Menéndez Pidal no va dubtar a acceptar una pensió madrilenya a un nacionalista com Coromines. La Junta l'envià a l'estranger amb l'encàrrec d'aprendre lingüística germànica, amb l'intent d'estudiar els noms de persona hispànics d'origen visigòtic, i, en efecte, els estudis que hi va fer amb Bechmann, Hotzeköcherle i Vendryes que li van servir de base per l'*Onomasticon Cataloniae*.

Coromines havia après fonètica amb Grammont i alhora gaudia de la confiança del Centro de Estudios Históricos, durant l'any que passà a Madrid preparant la seva tesi. Aleshores, el 1936, Coromines ja es veia capaç de començar a portar a cap la seva gran obra. La Lingüística europea juntament amb la romanística eren els seus grans camps per estudiar la història del lèxic català, concretament els dels noms de lloc. Partia del dialecte i completava la informació amb la recerca de dades en textos escrits, però amb una pretensió més lingüística que filològica; és a dir, sense conformar-se a en una mera i simple descripció. Per a això, estava decidit a completar les dades poc rellevants de la toponímia major acudint a les de la toponímia menor amb l'objectiu d'establir una sèrie d'hipòtesis referents a l'aportació prerromana a la llengua. Aquestes dades el van portar a eixamplar cap a orient el territori de substrat lingüístic basc. Alhora també va atendre a la importància que havia tingut el celta en una àmplia àrea del centre i de l'occident peninsular. Aprofitant els períodes de vacances va començar a recórrer la toponímia viva (a més de l'antroponímia) amb una tècnica simple i eficaç: començava estudiant els mapes i llavors, des de les línies de confí, a copiar la quasi totalitat dels noms dels llocs vius en cada terme municipal. Ho feia sobre el mateix terreny, en un quadern amb indicacions. Llavors els passava a cèdules, les ordenava alfabèticament i llavors això li permetia confrontar-les per comprovar si es repetia algun aspecte rellevant. Durant les vacances va

arribar a enquestar personalment 165 termes municipals, mentre els seus col·laboradors n'enquestaven 209 més. Si hagués mantingut aquest ritme hauria abastat tot el territori de Catalunya en menys de 4 anys, sense necessitat de disposar de cap ajuda. Les previsions també eren optimistes des del punt de vista de la recopilació de dades procedents de fonts escrites, particularment documentals: en aquells moments havia recollit unes 100.000 cèdules. Tots aquests objectius d'enllestir l'obra, però, van veure's estroncats a causa de la Guerra Civil.

Però ni la guerra ni l'exili van aconseguir que Coromines oblidés la realització de la seva obra, que va haver d'esperar a reemprendre molt de temps després, amb la mateixa metodologia d'enquesta que havia practicat abans de la guerra, amb la mateixa manera de comparar les dades, amb el mateix mètode per interpretar-los i amb la mateixa il·lusion per entendre una mica millor la realitat a què es referien. Només els seus coneixements havien canviat en aquests moments, després de la llarga aventura de l'estudi etimològic del lèxic castellà; però ara, amb 34 anys es veia obligat a llençar per la borda tots aquests plans, deixant de banda també una situació professional en què se li obria la possibilitat d'aconseguir una càtedra universitària de català i occità.

Amb la fugida a França s'obria un període molt difícil a la vida de Coromines, que es va alleugerir quan la primavera del 1939 va sortir del camp de concentració francès i es va dirigir a París, on va treballar un temps transcrivint les *Vides de Sants Rosselloneses*. Tant ell com Menéndez Pidal, que llavors també vivia a París no havien abandonat les seves tasques filològiques. Cap a l'octubre de 1939, arran de les gestions de Ramón Menéndez Pidal i la mediació d'Amado Alonso, va aconseguir sortir de França quan el país estava a punt de ser ocupat pels nazis alemanys. Va arribar a l'Argentina a ensenyar Gramàtica a la Universitat de Cuyo, acabada de crear, i fou on va començar el seu diccionari etimològic castellà.

Coromines publicà l'article «“saso”, “sarda”, “seix”, voces topogràficas de substrato» en el número XXXIX, de «Papeles de Son Armadans», el juny de 1959, a les pàgines 291-310, dedicat com a homenatge al senyor Ramon Menéndez Pidal amb ocasió del 90è aniversari del seu naixement.

Pel que fa a la relació, les cartes entre Coromines i Ramón Menéndez Pidal no busquen tant la confiança com el diàleg a propòsit de la feina etimològica i lingüística. En aquest diàleg, doncs, no hi falten algunes discrepàncies que, altrament, no afecten la relació entre els corresponents. Per tant, actualment això hauria de servir com a exemple de les actituds de dos grans savis que a través del respecte intel·lectual portaven a cap el diàleg científic. Coromines pel que fa a les relacions formals era molt disciplinat i el que sent pel seu mestre, per davant de tot, és el respecte per

l'*autoritas* que li reconeix. Però també la mostra d'agraïment pel suport constant que Menéndez Pidal li va concedir incondicionalment. No oblidem que Menéndez el va recomanar per una plaça, li va proposar una beca i va buscar la manera de convèncer un editor de la necessitat de publicar el DCEC. A més, va passar el mal tràngol d'haver-se de dirigir a la policia per facilitar les seves estades a l'Estat espanyol. La formalitat de les cartes enrigideix l'efusió, tot i que n'hi ha algunes on Coromines reconeix el profund afecte que li tenia. En aquesta correspondència (*Epistolario Joan Coromines y Ramón Menéndez Pidal*) hi ha llargs silencis significatius a propòsit de personalitats de la filologia hispànica de la generació de Coromines però en canvi hi ha mostres amistoses que fan al·lusió a Amado Alonso o Dámaso Alonso, independentment de mantenir diferents orientacions metodològiques. Si Menéndez Pidal gaudeix actualment d'un lloc honorífic dins la història de la Lingüística, Joan Coromines no hauria de ser menys, ja que les seves obres han contribuït a canviar de manera radical les possibilitats d'estudi del passat de la llengua castellana a més de la catalana.

2.7 Zuric: El contacte amb Jud

El curs següent de l'estada a Madrid, el 1928-1929, Coromines ja va anar a Zuric, on va seguir els cursos de Gauchat, de Steiger, de l'indòleg Manu Leuman i de l'arabista Herx von Wyas, i sobretot de Jacob Jud. Aquest últim és el que va tenir una més gran influència en Coromines i el que va persistir més a guiar-lo, per carta, després de perdre's de vista. (Pla, 1970: 264). Deixarem que sigui el mateix Joan Coromines qui ens guiï, amb les seves pròpies paraules, en la informació sobre el contacte que ell mateix va tenir amb Jacob Jud. Per fer-ho també hem utilitzat l'*homenot* (Pla, 1970: 259-293) publicat en l'obra completa de Josep Pla a més de la secció «Els mestres recordats» publicada dins la seva mateixa obra *Lleures i converses d'un filòleg*, (Coromines, 1989: 381-393) abans a «Estudis Romànics» II, IEC (1952):

Després d'arribar a Zuric, Coromines va visitar Jud a casa seva, armat de cartes de presentació de Fabra i d'un altre deixeble de l'estudiós suís: Josep Maria de Casacuberta. Coromines li havia escrit una carta llarga i molt explícita sobre els estudis que havia fet i els seus plans. El primer dia li va semblar que l'acollia amb una fredor reservada, però li donà cita a casa seva per al dissabte següent; el segon dia el va assetjar a preguntes encuriosides, sense parar durant unes quantes hores, i es va quedar el manuscrit de la seva tesi doctoral per llegir-lo; «A mi em rebé amb fredor el primer dia, amb curiositat crítica el segon, m'aclaparà de preguntes àrdues el tercer, i un cop vaig haver passat victoriosament aquestes proves, em va concedir, des de la meitat del meu primer mes a Zuric, l'usdefruit d'una tarda quasi completa de cada un dels seus dissabtes; quan me'n vaig anar el primer cop, m'enduïa tres o quatre llibres rars o poc coneguts, de la meva especialitat gascona i catalana, i un cop vaig haver-li mostrat les notes que n'havia tretes, totes les altres setmanes me n'anava amb una cartera plena d'obres d'aquestes.» (Coromines, 1989: 390).

També ens ho conta en una carta del 24-11-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 425-426 i 432):

«Per fi, en havent dinat, després d'un llarg pelegrinatge, vaig aconseguir trobar la casa el Sr. Jud, a Zollikon, un poblet dels afores (com si diguéssim el Masnou o Sant Just Desvern), a la vora del llac. Viu en un xalet gran i ben amoblat a cent metres damunt de l'aigua amb una vista magnífica sobre el llac i els afores de la ciutat. Em va fer una acollida molt atenta: dues hores i mitja vaig passar a casa seva sense que parés un moment d'ensenyar-me coses. Va mostrar-me tot el funcionament de la vasta empresa que ell i el professor Jaberg de Berna han muntat per a la publicació de l'*Atlas lingüístic*

d'Itàlia, un model de bona organització on tots els detalls han estat previstos i d'execució acurada i pacient. Em va fer pujar al seu estudi: tres grans sales plenes d'armaris i prestatges. En una hi ha la Biblioteca, que és una de les millors d'Europa en el seu ram, una altra conté l'Arxiu de l'Atlas Lingüístic, i la tercera el cedulari on s'han acumulat els resultats de vint-i-cinc anys de treball incessant: sis grans armaris alts com jo que ocupen les quatre parets i el centre de la sala i contenen uns quants centenars de calaixets tots ells plens de fitxes.

»Es va oferir fer-me buscar dispesa, si encara no en tenia, i, en saber que la Srta. Keller me n'havia buscada i jo no sabia com trobar-la, va telefonar ell mateix a dues o tres cases per dir-me on la podria trobar. Veient que això no donava resultat, va fer avisar un antic deixeble seu, el Sr. Steiger, avui ja professor a la Universitat, per al qual jo duia una carta de recomanació d'En Menéndez Pidal perquè m'anés a esperar a l'estació del tren en tornar a Zuric i m'acompanyés per tota la ciutat a cercar la Srta. Keller i, en cas que no la trobéssim, a cercar-me dispesa ell mateix. Quan va ser l'hora, m'acompanyà el Sr. Jud mateix a l'estació del tren.

»Malgrat totes aquestes atencions per al meu benestar a Zuric i l'activitat que ha desplegat els dies successius per fer-me treballar en coses profitoses per a mi, personalment ha adoptat una actitud de franca reserva (cosa natural fins a cert punt amb un vingut de nou per ben recomanat que vagi), i fins els diré que de certa desconfiança. La carta d'En Pidal (molt breu com totes les que fa ell) se la va guardar, però la d'En Casacuberta i la d'En Fabra, sobre la qual en especial vaig esforçar-me vanament a cridar-li l'atenció, les va llegir distretament i va tornar-me-les. Evidentment això ve de la baralla entre aquests dos i el seu «fidel deixeble» Mn. Griera. Jo no comprenc com dóna tanta importància a una relació que no l'honora gaire.

»[...] El Sr. Jud em va acompanyar personalment a casa del Sr. Bachmann, que és el cap dels germanistes d'ací (director del *Schweizerisches Idiotikon*, empresa anàloga al *Glossaire de la Suisse romande* del professor Gauchat, que ha publicat el diccionari dels dialectes germànics de Suïssa) i m'hi va presentar. Vaig ser-ne molt ben rebut i tinc la impressió que trauré molt de profit d'aquests dos cursos.

»A part de tot això el Sr. Jud em dóna particularment un curs de bibliografia lingüística per al qual vaig els dijous a la tarda a casa seva. Passo quasi tota la tarda treballant amb ell, manejant els llibres de la seva biblioteca i ell critica la meua manera de consultar-los i m'ensenya el que l'experiència li ha ensenyat a ell en el curs de tants

anys de treball: en realitat és tot un curs de metodologia que rebo allí, perquè a propòsit dels llibres es ve a tractar de tota mena de qüestions. El que tant havia cercat en va a Barcelona, a Montpeller i a Madrid, un mestre que em deixi aprofitar de la seva experiència personal, sembla, doncs, que a Zuric ho he trobat.»

Segons Coromines, alguns haurien volgut que Jud fos més exclusivista en la concessió d'aquests privilegis: que no els atorgués tan sovint als estrangers, o als suïssos deixebles d'altres universitats, o que almenys exigís un període previ més llarg de fidelitat a la Universitat de Zuric que, d'altra banda, no els refusés mai als estudiants de la seva Universitat, per poc que li haguessin demostrat alguns anys de constància. Però Jud, que era un patriota apassionat, en aquest punt es mostrava d'un rigorós internacionalisme. Com relata Coromines, la seva mirada al principi escorcollava l'acabat d'arribar amb una exigència crítica i desconfiada, però tot seguit penetrava en la intel·ligència del seu jove interlocutor i intuïa les seves qualitats de caràcter, i si li semblaven dignes d'una atenció especial, i no li veia petulància, suficiència ni superficialitat, li obria sense més espera les portes de casa seva (Coromines, 1989: 390). Ens ho conta en una carta del 13-2-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 492-493):

«Dijous passat vaig ensenyar per primera vegada la meua memòria doctoral al Sr. Jud. No pensava donar-la-hi fins al mes que ve, en què ell m'ha promès d'examinar-la amb detenció aprofitant les vacances de fi de semestre, i en què jo hauré acabat la revisió que n'estic fent amb els llibres del Seminari Romànic, però, com que ell, amb l'ocasió de l'obtenció del premi extraordinari, va manifestar desitjos de conèixer-la, vaig pensar que no seria de massa que la veiés per primera vegada essent-hi jo present i donant-li les explicacions necessàries. Aquesta visita em causava certa inquietud: el Sr. Jud és conegut en aquesta Universitat per ésser un jutge sever i un director de treballs exigent fins a l'extrem. Tant és així que tots els aspirants al grau de doctor presenten les memòries al Sr. Gauchat i només un, d'ençà que el Sr. Jud és professor, ha obtingut el títol de la seva mà. El meu treball, que per ser de caràcter lexicogràfic és de la seva especialitat, s'exposava més que cap a l'agudesia de la seva crítica. I hi ha també que el gran avantatge que tinc jo a Barcelona i a Madrid a causa de l'amplitud dels meus coneixements, que em permet de treballar amb una base de comparació molt més extensa que cap dels que treballen al meu voltant, ací no existeix, perquè el primer dels estudiants que comença d'estudiar en aquesta Universitat li donen tota feta i elaborada la massa de coneixements que jo he emmagatzemat amb tant d'esforç en el curs d'aquests cinc anys. No

és, doncs, pels materials de què em serveixo que ací puc brillar, com a Madrid, sinó únicament per la justesa de les meves solucions.»

També ens ho conta en una carta del 18-3-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 511-513):

«Aquesta setmana no cabo dintre la meua pell de satisfacció. Les dues persones d'aquest país que més admiro com a lingüistes m'han parlat de la meua tesi amb els més grans elogis possibles. Un d'ells és En Jud [...]. Fins ara ell havia adoptat amb mi una actitud molt reservada; molt atent i preocupant-se molt del meu treball (cosa que no es devia a interès personal sinó a les nombroses i importants cartes de recomanació), era evident que no donava cap importància al meu saber i fins els diré que em tractava amb un deix d'ironia bondadosa; [...] Aquesta vegada, en efecte, s'ha adonat enterament: els materials li han fet l'efecte d'estar molt ben recollits, les definicions són clares i exactes, el lèxic aranès li sembla enormement interessant, la part de comparació amb els altres dialectes gascons revela un coneixement complet d'aquests, finalment les discussions etimològiques són d'un crític penetrant i l'han fet canviar de parer en alguns problemes que ell creia resolts i en d'altres li han descobert punts de vista nous. Mentre descabdellava aquest reguitzell d'elogis amb el seu to fred i reposat, jo pensava per dintre meu: ara vindrà el *però*, però no va venir.[...] Segons ell, aquest treball està destinat a ésser consultat contínuament per tots els lingüistes que s'ocupen dels dialectes d'oc i, per tant, cal facilitar-los-en l'accés, cosa que es pot aconseguir mitjançant un sistema d'índexs: [...]. Cada dijous, quan vaig a casa seva, m'indica, a mida que se'n va recordant, un seguit de llibres que li semblen indispensables per a tot romanista; per altra part jo ja m'he acostumat d'ençà que sóc ací a consultar tots aquests llibres en el Seminari i el dia que em torni a instal·lar a Barcelona no me'n sabré passar; alguns d'ells són a la Biblioteca de Catalunya, però de la meitat no n'existeix cap exemplar en el nostre país.»

El resultat el devia satisfer perquè des del tercer dia el va acollir amb una cordialitat i un interès il·limitats; a part de les seves hores de càtedra i seminari li va reservar les tardes senceres de tots els dissabtes, li va prestar dotzenes de llibres i manuscrits inèdits, li va fer conèixer tots els seus col·legues i deixebles; i li va prodigar les seves atencions a una escala que rarament era comparable a cap dels seus deixebles suïssos. Coromines ens conta que els seus deixebles van tenir per Jud una veritable adoració: «Les seves classes eren captivants, aferraven i empunyaven irresistiblement l'interès de tothom que l'escoltava. I no pas per ésser de paraula fàcil o de

personalitat magnètica. Al principi devia haver estat d'una elocució més aviat treballosa, per bé que al cap de tants anys d'exercici intens havia acabat per adquirir una facilitat perfecta; la pronúncia guardava encara una certa rudesia suïssa, amb *rr* aspres i oclusives molt germàniques. Les seves actituds, absolutament mancades d'estudi i àdhuc familiars, no imposaven ningú. Però la simpatia pregonada de la seva mirada, la penetració amb què seguia el procés mental de tots els seus auditors, la gràcia natural amb què les seves preguntes i al·lusions personals a cada un dels estudiants aconseguïen mantenir sempre desperta llur atenció, i per damunt de tot l'interès vivíssim del que deia en tota la llargada de la seva exposició (mai mancada de preparació prèvia, però tampoc no tan detalladament preparada que perdés la vivacitat), feien que tots els seus alumnes visquessin en tensió fortíssima mentre l'escoltaven.» Sembla que era en els seminaris, que aquestes qualitats actuaven més efectivament que en altres classes. El seminari romànic de la Universitat de Zuric era la seva preocupació constant. «Ell sabia designar l'estudiant o estudianta més adequats per a cada tasca, i els estimulava a treballar més del que haurien pogut amb cap altre dirigent: la biblioteca del seminari era la seva sol·licitud contínua: en tinc moltes proves en les seves cartes, car se servia dels seus deixebles disseminats per tot el món per a completar-la constantment.» (Pla, 1970: 271).

A més, Jud organitzava cada semestre sortides d'excursió amb els estudiants, que aquests esperaven amb veritable deler pel fet que sabia mostrar-los relació afectuosa «que acabava de matar tota la resta de temor que l'alumne conservés davant un mestre tan savi i exigent.» Ens ho conta el mateix Coromines en una carta del 5-3-1929. Com que aquesta citació, juntament amb la informació que s'ha considerat pertinent l'hem prèviament identificada, ordenada, seleccionada i retallada del correu personal de Joan Coromines per justificar el que ara ens ocupa, ens limitarem a aportar aquesta informació de manera abreujada. Vegeu-la i confronteu-la amb el següent: Ferrer i Pujadas, 2006 b: 501 i 503-504, juntament amb la carta del 9-5-1929 i del 17-5-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 539 i 541).

Coromines insisteix, doncs, en la benvolença del savi Jud. «Per poc que l'estudiant hagués demostrat una intel·ligència o un interès més gran que la majoria, o sempre que els seus estudis el conduïen fins a la preparació d'una tesi doctoral, el mestre Jud sabia fer un lloc entre les seves infinites ocupacions, el cridava a casa seva, li dedicava una o dues hores a la setmana, l'iniciava en els arxius i en les riqueses immenses de la seva formidable biblioteca particular i li lliurava sense limitacions l'ús del seu cedulari, internacionalment famós» (Coromines, 1989: 390). Ens ho conta el mateix Coromines en una carta del 4-1-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 464 i 467):

«Aquesta setmana he trigat uns quants dies més a escriure esperant rebre carta de Vostès o almenys els diners que necessitem. Avui hem rebut la carta de la Mare del dia 1, on llegim amb sorpresa «ara hem estat quinze dies sense rebre carta vostra». No obstant, jo el dia de Nadal a la nit en vaig triar una de dotze pàgines, que haurien tingut temps de sobres d'haver rebut, on acabava de parlar-los de les classes de la Universitat així com del meu dinar a casa el Sr. Jud, els comunicava les recerques que he fet amb la Srta. Keller d'una escola per a en Jordi, i els demanava els diners que necessitàvem per a pagar la despesa el dilluns passat.

»[...]. La lliçó de llengües germàniques que em va cercar el Sr. Jud costarà 20 francs al mes: aquesta lliçó no és indispensable, perquè jo, estudiant sol, podria també, amb el temps, aprendre tot el que aquest xicot em pugui ensenyar, però el Sr. Jud me la va recomanar perquè entrés més de pressa en la matèria i aprofités més l'estada a Zuric. Si a Vostès els sembla, en prescindiré.»

Coromines cada quinze dies rebia una postal seva proposant-li la visita a un investigador o doctor de la seva escola, que per demanda expressa d'ell sovint el convidava a dinar o se l'enduia al seu poble. Efectivament, així va conèixer Hubschmied, Vieli, Gysling, Hotzenköcherle, Ribí, Keller (Coromines, 1989: 390). Ens ho conta el mateix Coromines en una carta del 15-12-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 452-453):

«El Sr. Jud, que té per mi les majors atencions, m'ha cercat encara una persona que em serà de gran ajuda per a introduir-me en els seus estudis germànics. És un jove de la meva edat, de nom Hotzenköcherle, que té una formació lingüística molt semblant a la meua, iniciat en les llengües clàssiques, romàniques i germàniques, però especialitzat en aquestes, a qui diversos sojorns a França i Itàlia han fet perdre les nebulositats alemanyes i que fins ha sofert, si bé no tan directament com jo, la influència d'En Grammont. Amb la seva ajuda preparo la traducció de gòtic i d'alemany mitjà.»

D'aquesta manera Von Planta i Shorta conduïren Coromines al castell dels Planta a Reichenau, en els Grisons; Així mateix Jaberg el cridà a casa seva a Berna; la influència de Jud li va servir per cercar mestres d'alt alemany antic, d'àrab, així com de lingüística llatina i sànscrita, i també va empènyer Steiger a donar-li cursos privats d'hispanoàrab (Coromines, 1989: 390-391). Ens ho conta el mateix Coromines en una carta del 30-11-1928 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 440-441):

«El Sr. Jud, que continua demostrant-me la mateixa sol·licitud, m'ha fet conèixer un jove germanista que m'ajudarà a preparar els textos que es llegeixen en les classes de gòtic i alemany mitjà, perquè pugui treure més profit de l'explicació. Amb el professor Sr. Steiger tenim també un projecte de treball en comú pel qual ell em comunicaria el resultat dels seus estudis lingüístics hispano-aràbics a canvi d'una lliçió meva de català.»

Ens ho conta també en una carta del 2-5-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 526):

«En el curs d'En Jud de lectura de Mistral, tindria potser més a aprendre En Jud si el feia jo que jo del que ell diu (i això no té res d'estrany perquè tots els lingüistes alemanys tenen una informació escassíssima del provençal modern) i ell ho deu sospitar perquè de tant en tant em mira amb certa inquietud, com si cerqués la meva aprovació, jo, per evitar-li una situació molesta, procuro esborrar-me tant com puc en aquesta classe i em passo l'hora de cap a la llibreta prenent apunts com si les coses que explica no em fossin conegudes; amb tot això, com que En Jud sempre és En Jud, no deixo de recollir-hi moltes dades i idees que desconeixia. Ell coneix, és clar, cent vegades millor les coses d'Itàlia, i així ha estat una sort que aquest curs llegeixi milanès, lliçó que m'és de gran profit. Però el que és admirable és el seu curs sobre els dialectes italians i ladins de Suïssa on, a base de troballes enginyosíssimes en els parlars moderns, reconstitueix la llengua i l'origen dels habitants primitius de Suïssa, un model a seguir a casa nostra per als ibers.

»El més útil per a mi és el seu curs particular que aquest semestre versa sobre la bibliografia de la morfologia, enllestida la dels diccionaris que vam fer el semestre passat. El procediment que seguim és d'escollir problemes en acció el seu sistema d'estudiar les qüestions i a quines fonts acut i de quins trucs i martingales se serveix per procurar-se ràpidament dades sobre qualsevol problema.»

Finalment també ens ho conta en una carta del 14-7-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 560):

«En quant a mi, acabo les classes el dijous, però el dissabte estaré convidat a dinar a casa d'En Jud i tinc de fer tantes visites de despedida (als professors Gauchat, Steiger, Bachmann, Gröger, Hess i a altres persones) que temo que necessitaré tot el diumenge. Per altra part, abans no hauria acabat tampoc la feina. En Jud em proposa d'aturar-me a Berna mig dia per poder visitar el professor Jaberg, per

a qui em donarà carta de presentació; jo crec que ho he de fer perquè és una persona de gran prestigi entre els romanistes i seria llàstima de marxar de Suïssa sense haver aprofitat l'ocasió de fer-hi coneixença.»

Coromines ens conta que Jud tenia predilecció en l'acte de cercar amistats per als seus deixebles i abandonava tota idea d'escola. Quan Wartburg (que no era dels més amics seus) va passar per Zuric, li escriví perquè Coromines el conegués, i va fer que li prestés (a canvi de certa reciprocitat per part d'ell) unes fonts gascones, manuscrites i inaccessibles, que li foren utilíssimes per a les seves recerques. Aquesta tutela continuà molt temps després de la partida de Coromines de Zuric. A Coromines, (1989: 391), se'ns reporta que les cartes de Jud a Coromines són plenes dels noms de la gent que li féu conèixer, com Duraffour, Schüle, Loriot, Hubschmid el jove, professors zuriquesos que passaven per París o per Xicago mentre aquest es trobava en aquestes universitats. Tot això, a la Universitat de Zuric, i que en arribar-hi ja duia feta la seva tesi doctoral, que Jud només li volia fer ampliar i perfeccionar. Ens ho conta el mateix Coromines en una carta del 27-6-1929 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 555-556):

«El Sr. Jud, que s'ha pres molt d'interès per fer-me fer relacions entre la gent de Zuric, m'ha fet invitar aquesta setmana pel professor Hubschmid. És un home que m'intrigava molt abans de conèixe'l, perquè en els seus treballs demostra un coneixement tan perfecte de la lingüística indoeuropea i de les llengües germàniques i celtes com de les llengües romàniques, i uneix a una erudició notable la novetat de les idees i un rar esperit d'intuïció.»

Fins i tot després de deixar la Universitat, Coromines va continuar estant en contacte amb Jud. Vint anys després de marxar de Zuric, va rebre d'ell seixanta-cinc cartes. Coromines ens destaca, a més, alguns altres atributs que feien referència a la bona competència de Jud pel que fa a la seva figura docent i investigadora: «Quan l'ex-alumne començava a publicar, Jud estava sempre a punt de llegir manuscrits i proves, i aquell rebia unes pàgines de la seva lletra, grossa i molt cursiva però claríssima, on abocava el seu saber sense egoisme; no donava directament *idees* als seus deixebles i amics, tement l'efecte esterilitzador que aquest paternalisme científic pot tenir per a l'estudiant; ara, les objeccions no les hi planyia pas.» (Coromines, 1989: 391-392). Com sembla, tampoc no li estalviava informació, tret de les fonts més inassequibles i rares, però sempre oportuna. Res no li feia tant de goig com veure un deixeble que s'apartava de les seves idees ja que, per poc que la idea nova li semblés defensable,

trobar-ne proves, i si el deixeble aconseguia reemplaçar la idea de Jud per una altra que tingués algun avantatge, cuitava a felicitar-lo i a proclamar la seva victòria amb un plaer visible. «La seva sol·licitud s'estenia després als deixebles dels deixebles: sempre recordaré com espurnejaren els ulls al meu alumne americà Robert Conboy, que m'ajudava modestament però útilment en l'ordenació de materials per al diccionari etimològic, quan vaig llegir-li aquestes paraules del meu mestre: “dites au linguiste qui vous aide avec une fidélité éprouvée mes meilleurs voeux et les sentiments de gratitude de ceux qui profitent de son dévouement illimité. Et cela quoique je n'aie pas l'honneur de les connaître”. Són les últimes paraules que vaig rebre d'ell.»

Jud era una persona molt generosa i emprenedora. Com es veu, era molt conscient que els projectes necessitaven alguna cosa més que terminis i burocràcia: «Si el deixeble passava angúnies econòmiques, la bossa de Jud li estava oberta sense demanar-ho, i encara s'enginyava a trobar miraments per a la seva susceptibilitat».

L'altra gran sol·licitud de Jud eren les empreses científiques col·lectives, i la protecció dels treballs d'altri. Sempre estava a punt de patrocinar alguna empresa d'aquestes, amb la seva influència, i a punt de perfeccionar-la amb el seu saber, regalat a mans plenes. «Els quatre glossaris de les quatre llengües nacionals de Suïssa figuren en primer lloc en la llista d'aquestes empreses, i el seu nom restarà lligat per sempre amb el de les dues menys privilegiades: sense la seva intervenció persistent, el *Diccionari Rumantsch-Grischun*, el *Rätisches Namenbuch* i el *Vocabolario della Svizzera Italiana* és dubtós que s'haguessin començat a publicar, i és segur que haurien valgut infinitament menys: a ells va consagrar molts mesos de la seva activitat científica. [...]» (Coromines, 1989: 392).

Quan l'amic no necessitava tant la seva col·laboració científica, no li planyia les cartes d'encoratjament, i les intervencions amistoses amb vistes a la publicació. Coromines se li sap deutor de la publicació a Suïssa del seu diccionari: li costà una dotzena d'informes escrits i altres tantes visites, i la vida li arribà just per assegurar-ho. Ell l'acabà de decidir també a emprendre la feixuga tasca de l'*Onomasticon Cataloniae*, amb una carta del darrer dia de l'any 1935 on, segons Coromines aquest exagera benèvolament la transcendència de l'empresa.

Per a Coromines, les més altes virtuts humanes de Jud van ser l'idealisme, la bondat i l'entusiasme. Restà sempre fidel a la idea de llibertat, profundament orgullós de la seva pàtria suïssa, i serà tant en les condemnes com en les aprovacions: «l'home estava plenament a l'altura de la grandesa del científic.» (Coromines, 1989: 393).

Per a Coromines, la personalitat científica de Jud excel·leix indiscutiblement per damunt de la de tots els seus col·legues coetanis: «Incomparablement més exacte i precís que Meyer-Lübke, més savi que un

Jaberg o un Duraffour, de coneixements més vastos i universals que un Menéndez Pidal, un Rohlf, un Migliorini o un Bertoldi, d'un mètode més segur i ponderat que Spitzer, més digne de confiança en les seves afirmacions que Gamillscheg, més original i també més savi que Wartburg, cap dels seus col·legues no pot posar-se al seu costat.» Segons un Coromines objectiu, Jud se situa, en la especialitat que compartien, com un home importantíssim i el temps ho confirma, ja que com a home de ciència la seva personalitat no ha fet més que créixer. Jacob Jud marca el moment en què la romanística, primer era mirada com una modesta rèplica de la lingüística indoeuropea, germana fàcil dels estudis de llengües clàssiques i germàniques i després (cap al temps de Meyer-Lübke) era admesa ja com a igual d'aquestes branques de la indoeuropeística. Per tant, amb Jud es col·loca a la capdavantera indiscutible i és contemplada com a model en el camp del mètode. La figura de Jud fou mirada per germanistes, celtistes, llatinistes i indoeuropeïstes amb una admiració i un respecte igualment profunds que per als seus col·legues estrictes del camp romànic (vegeu Pla 1978: 269-272).

Des de Zuric, Joan Coromines es traslladarà a París, a la prestigiosa École des Langues Orientales Vivantes on segueix els cursos que hi fan Oscar Bloch, Paul Boyer, Mario Roques i Antoine Meillet. Hi ha una carta de Coromines del 25-11-1929 que explica la famosa entrevista amb Meillet (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 574-576):

«A diferència del que em passava amb els professors de Zuric i de Montpeller, abans d'arribar aquí coneixia perfectament tots els llibres d'En Meillet i es pot dir que tots els meus estudis des del primer moment s'han fet sota la influència de les seves idees, que avui dia, ja format, comparteixo quasi totes. Per altra part, ara ja no sóc un mer principiant, com en fer coneixença amb M. Grammont, sinó un erudit aconseguit en plena possessió de la seva ciència. Refiant-me de tot això, he arribat a París amb les mans a la butxaca i amb la ingènua creença que En Meillet, el lingüista més complet dels nostres dies, rebria amb els braços oberts un dels joves d'avui que saben més Lingüística del món (que entre nosaltres ja podem dir aquesta veritat que davant d'altres sonaria immodesta). Si n'anava d'errat! El Sr. Meillet, llegida la carta de presentació de l'Estelrich (que jo portava com un senzill pretext per poder anar a veure'l a casa seva), m'ha pres per un jovenet presumptuós que anava a l'estranger sense cap preparació tècnica (estil Estelrich, Griera, etc.) i no s'ha cregut una paraula del que li he dit respecte als meus coneixements. No és pas que m'ho hagi dit, això no, la cortesia francesa no es desment mai, però és evident que ho ha pensat així. [...]»

«El primer dia d'anar-hi no em va poder rebre, va quedar-se la carta de presentació i em va dir que tornés. El dia fixat, dissabte (dia 31), em va fer entrar al seu estudi i va dir-me com si fos cosa entesa per endavant: «Alors vous venez faire de la Philologie Classique, Monsieur?» Una mica sorprès, vaig dir que no, que venia per estudiar Lingüística. Va ajuntar les celles i va respondre amb molta insistència: «Ah, ça c'est plus grave». És un senyor que parla molt expressivament, i això ho va dir amb un to que significava: a vosaltres, infeliços catalans, ja us deixem fer traduccions dels clàssics, però no us fiquéssiu pas en la Lingüística, pobrets, que això està per damunt de la vostra capacitat. No sé si el seu to va dir això en una vegada, però si de cas ho va anar dient en el curs de l'entrevista. Tement que em confongués amb algú altre, vaig recordar-li que jo era fill dels Srs. Coromines que ell havia conegut a Barcelona. –Oui, je m'en souviens très bien.– Vaig afegir que m'havien encarregat que el saludés, però no vaig gosar continuar parlant-li'n, perquè ell no es va dignar ni preguntar-me com estaven. –El que he estudiat més són les llengües romàniques, vaig continuar, i penso dedicar-me principalment a l'estudi del català. –Ah, oui... puisque vous êtes catalan. D'ailleurs l'étude de ce dialecte n'offre pas beaucoup de difficultés.– Em vaig permetre contradir-lo manifestant la meua opinió que això seria veritat mentre hom abordés l'estudi del català amb el còmode prejudici que és un dialecte provençal, però que les coses esdevenen molt més complexes des del moment en què se'l considera com un organisme autònom, perquè llavors cal refer tots els treballs que s'han fet fins avui sota l'imperi d'aquella idea falsa, i cal distingir el veritable català del llenguatge aprovençalat dels antics poetes; vaig retreure com a exemple el fet escandalós que els romanistes estrangers citen encara com a mostra del català antic, l'única que ells coneixen, un text en vers, escrit certament a Catalunya, però en *provençal*, que va ser durant tota l'Edat Mitjana el llenguatge artificial dels nostres poetes.»

2.8 El problema de la codificació lingüística

Fins que no es disposi d'una recopilació de dades completes sobre la història de la codificació lingüística, ens haurem de refiar del que han donat a conèixer esporàdicament acadèmics, estudiosos, erudits, erudits locals i els investigadors d'arxius municipals o parroquials. Llavors es podrà comprendre en la seva totalitat tot un aspecte de la història de la llengua, actualment tocat només parcialment i d'escallimpantes. Per algunes de les dades de què hem pogut disposar de la codificació de la llengua catalana, podem saber que pel que fa a la forma gràfica, comuna i freqüent, de la llengua catalana que es vol establir al s. XX, hi ha un pròleg d'Agustí Eura, que ja el 1730 fou molt significatiu pel que fa a la polèmica sobre la forma com s'ha d'escriure el català, i de si el català era o no era apte per a la diversitat d'usos lingüístics i gràfics com la prosa, la ciència, etc... (Casacuberta, *et al.*, 2008: 7-24).

El document més interessant sobre ortografia que trobem en el Principat és la polèmica apareguda en el *Diario de Barcelona* del 17 de juliol al 5 de novembre de l'any 1796.

El *Diario de Barcelona* amb aquesta disputa, doncs, ens fa parar esment a les qüestions ortogràfiques del català acadèmic, en poesia i en altres tipologies textuais. L'ús o el costum ha de ser el fonament de l'escriptura i la tradició.

Amb la restauració dels Jocs Florals, l'any 1859, la preocupació per l'aspecte formal de la llengua catalana i, en concret, per la fixació ortogràfica d'aquesta havia augmentat enormement. L'aparició dels l'Anuaris dels Jocs i de les primeres publicacions periòdiques en català van desfermar certàmens com *Calendari Català* (1865-1881), *Lo Gay Saber* (1868-1869; 1878-1882) i *La Renaixensa* (1871-1905). És lògic, doncs, que a partir d'aquell moment se succeïssin les iniciatives institucionals per donar uniformitat a l'ortografia (la del Consistori dels Jocs Florals de 1862, les de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona de 1862 i 1879). Així, pel que fa a la qüestió del procés de normativització i estandarització al segle XIX hi hagué tres grans tendències ortogràfiques. La predominant era, sens dubte, l'ortografia coneguda amb el nom d'acadèmica, que es limitava a continuar, amb petites diferències, l'ortografia esbossada per Josep Pau Bellot a la seva *Gramática de la llengua cathalana* (1813), difosa per Pere Labèrnia en el seu *Diccionari de la lengua catalana* (1817) i consolidada pels escriptors que iniciaren la Renaixença, especialment per Joaquim Rubió i Ors amb *Lo Gayté del Llobregat*. El teoritzador i defensor d'aquesta tendència ortogràfica en els anys centrals del segle XIX fou Antoni de Bofarull. Els seguidors, conscients o inconscients, foren la majoria d'escriptors i gramàtics del Principat i la quasi totalitat de les publicacions catalanes de caràcter culte. Un gran nombre de tractats

gramaticals tingueren en compte aquesta ortografia acadèmica i contribuïren a difondre-la: el *Projecte d'ortografia catalana* de Manuel Milà i Fontanals (1862); l'*Ensaig de ortografia catalana* dels Jocs Florals (1863); els *Estudios, sistema gramatical y crestomatia de la lengua catalana* de Bofarull; l'*Ortografia* de la segona edició del *Diccionari* de Labèrnia, obra d'Adolf Blanch i la *Gramática de la lengua catalana* (1867), confeccionada per aquest i per Bofarull; l'*Ortografia de la lengua catalana* de l'Acadèmia de Bones Lletres (1884). Manuel Milà i Fontanals també se'n serví en els seus escrits particulars fins el 1867, any que publicà la *Cansó del Pros Bernat*. Aquesta ortografia acadèmica es fonamentava en el principi equívoc de l'ús, que en aquest cas cal interpretar com la tradició que conformaren els escrits catalans dels segles XVI-XIX. Per Bofarull, la llengua més perfecta tocant a l'ortografia era la que s'estenia des del segle XVI fins a la Renaixença.

Una segona tendència ortogràfica important també pel nombre de seguidors amb què comptà fou l'arcaïtzant, que promogué l'il·lustre patrici de la Renaixença Marià Aguiló i Fuster al voltant del qual s'anaren aplegant un bon munt d'escriptors partidaris de la resurrecció de tota una sèrie de grafies i usos ortogràfics medievals, primer: Miquel V. Amer, Victòria Penya, Pere d'A. Penya, Tomàs Forteza, Josep Lluís Pons i Gallarza, Ramon Picó i Campamar, Bartomeu Ferrà, Jeroni Rosselló, Mateu Obrador... i després un bon nombre d'escriptors del Principat com Francesc Ubach, Francesc Matheu, Jaume Collell, Felip Pirozzini, Joan Montserrat, Jacint Verdager... Alguns, però, hi renunciaren posteriorment, quan els partidaris de l'ortografia acadèmica van assolir el control dels Jocs Florals l'any 1875. Aquest principi ortogràfic d'Aguiló i els seus, era també de la tradició, però el de la veritable tradició estroncada per tres segles d'abandó de la llengua catalana i de supeditació d'aquesta a la llengua dominant, el castellà. El model ortogràfic es remuntava a l'etapa clàssica de les nostres lletres, els segles XIII-XV època en què, segons aquest grup, la influència castellana no s'havia deixat sentir encara damunt l'ortografia i la llengua escrita era una de sola a totes les terres de parla catalana.

Una tercera escola ortogràfica, més minoritària i més difícil de caracteritzar pel gran nombre de discrepàncies que es donaven en els seus usos ortogràfics dels seus components, era la constituïda per uns quants gramàtics i escriptors partidaris d'una ortografia basada en la pronúncia. Ignasi Farré i Carrió, Llorenç Pahissa i Ribas i Andreu Pastells en foren els teoritzadors. Fredreic Soler (Serafí Pitarra) i els seus companys de «La Gata» i altres dramaturgs i escriptors de premsa satírica de la segona meitat del segle XIX en foren els principals difusors (per a més detalls i ampliació vegeu especialment Segarra, 1984: 195-210).

A grans trets, doncs, hi havia els partidaris de models històrics o acadèmics (el català «acadèmic») i els partidaris de la llengua viva (el

català «que ara es parla»). En el primer sector hi havia Marià Aguiló, que prenia com a model el català del segle XIII- XV; Manuel Milà i Fontanals, que prenia com a model el català dels segles XV i XVI; Bofarull-Blanch, que prenia com a model el català dels segles XVI-XIX. El català «acadèmic» sembla que s'originà com a confluència i barreja de dues variants gràfiques més o menys tradicionals, l'occidental (valenciana) i l'oriental i s'anà configurant a base d'una sèrie de convencions (o costums o rutines) morfològiques, lèxiques i gràfiques, mancades d'unitat en els diferents usuaris i força influïdes pel castellà i per la llengua antiga (quan aquesta divergia de la moderna o parlada). El català «que ara es parla», per contra, partia de la base que la llengua escrita havia de reflectir (en més o menys grau, segons les opinions) la llengua parlada moderna, en lèxic, en gramàtica i en ortografia (Solà, 1980: 47):

«Només que la llengua parlada no era la mateixa a tots els dialectes i, d'altra banda, era farcida de forasterismes i tant una cosa com l'altra privaven els seus partidaris de posar-se d'acord sobre la praxis d'aquesta llengua.»

2.9 El substrat cultural de l'Institut d'Estudis Catalans

La figura de Valentí Almirall, desvinculada del món dels Jocs Florals, anirà pel seu compte. Muntarà les seves plataformes autònomes com *Diari Català* o *La Campana de Gràcia*. Acabarà tenint importància en el model de llengua literària i en la gestació del catalanisme polític. Almirall representa la confluència de dos àmbits: el del món literari o cultural catalanista i el del món polític. Almirall també representa una evolució perquè abandonarà la militància federal i es convertirà en un impulsor del catalanisme. Ens trobem davant d'un personatge clau d'aquest moment (dècades del 80 i del 90 del segle XIX) perquè crea plataformes culturals en català. Almirall col·labora activament a *L'Avenç* i ja es planteja aquesta qüestió transcendental. És un moment clau d'inflexió. Té molt clar que vol fer una cultura moderna, que el català ha de ser una llengua de literatura en el sentit més ampli. Per fer aquesta operació, cal fer alguna altra cosa que escriure. Cal canviar la situació social de la llengua. Està proposant d'introduir la llengua catalana a les escoles. El problema que hi ha és que, al sistema escolar, l'única llengua que hi té presència és el castellà. Almirall està afirmant que la llengua és un problema social. El catalanisme es munta a partir de la base social de població que manté el català com a llengua familiar. Sobre aquesta base, per tant, recolzarà el catalanisme i la seva estratègia. L'ensenyament és en castellà i, per tant, ineficaç per a aquesta gent. Diu clarament que la cruïlla és optar entre «llegir be lo que enteném imperfectament ó llegir imperfectament lo que enteném be». Aquest és el problema social generat per la llengua. La primera aportació conceptual d'aquests sectors és el concepte de *llengua pròpia*. El gran objectiu del catalanisme polític és aconseguir els instruments de l'Estat per poder fer que la llengua tingui una consideració i un valor instrumental. L'estratègia és que la llengua catalana entri a l'ensenyament. Almirall s'adona que des de *L'Avenç* no ho pot canviar pas tot (ja que sap perfectament quines són les seves possibilitats), però el problema queda, en tot cas, enunciat. Milà i Fontanals es conformava amb el fet que la llengua catalana tingués un refugi de caire molt més testimonial i simbòlic que no pas pràctic i amb projecció social (1859).

El 1880, el grup dels modernistes es plantegen convertir el català en una llengua gramatitzada i útil. Aquesta generació fa un diagnòstic d'un problema i veu que hi ha dues grans opcions: o bé castellanitzar-se de dalt a baix (de casa a la universitat) o bé obrir una aventura: l'aventura de la història contemporània de la llengua catalana en relació amb les primeres manifestacions del catalanisme polític. S'insinuen bastants elements del nou model de llengua, en el pla morfològic i en el pla lèxic. Les solucions orals del català central passaran a ser les solucions de la llengua escrita (subjuntius en *-i*, formes col·loquials i vulgars, castellanismes populars...).

No estem tan lluny de les opcions lingüístiques del «català que ara es parla» però sí encara del seu plantejament cultural.

Almirall va ser l'impulsor dels congressos catalanistes (1880-83), vinculats al *Diari Català* (anys 1879-1881), la primer plataforma que dona a la llengua un espai diari. Almirall impulsa també *L'Avenç*, que a la dècada dels 90 té un paper important perquè aglutina tots aquests elements escampats. El que s'ha anomenat la campanya de reforma lingüística, bàsicament té lloc en el decurs de dos anys: els anys 1890 i 1891.

L'Avenç representa dues coses diferents des de dos punts de vista diferents: en el pla de les idees lingüístiques i en el pla del model de llengua.

Per una banda, una via oral. La campanya oral és un conjunt de 5 conferències que van tenir lloc l'any 1891 en el Centre Excursionista de Catalunya. Pel que fa a les conferències, els conferencians són Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra.

Per l'altra, una via escrita. La campanya escrita consisteix en la publicació de 5 articles a la revista *L'Avenç*. En la campanya escrita hi ha Eudald Canibell, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra.

Aquestes són una mica les persones que impulsen i dirigeixen la campanya de reforma. La campanya de reforma va lligada a la plataforma de *L'Avenç* en la seva segona etapa. Hi ha un objectiu comú molt clar, que és modernitzar la llengua. Però què s'entenia per modernitzar la llengua? Aquest grup té la idea que modernitzar la llengua implica tenir respecte per la tradició que ve de la Renaixença. El gran element nou que aportaran serà la incorporació de l'estudi i la presència de la llengua oral, parlada (vincle amb «el català que ara es parla»). Hi ha un altre element molt important que és la voluntat de dotar la llengua d'un valor funcional, instrumental. Estem molt lluny, per tant, culturalment, de la gent de la Renaixença, que plantejava la llengua com un refugi testimonial. És un plantejament que marcarà el futur de la llengua, que acabarà essent l'embrió de la norma de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquest model de llengua acabarà generalitzant-se en el món cultural en català. És un grup reduït de gent, però que es començarà a fer sentir pel que representa des d'un punt de vista de les idees lingüístiques i de moment de canvi.

El resum de la conferència pronunciada al Centre Excursionista de Catalunya fa referència a la llengua parlada com a objecte d'estudi. El plantejament de la gent de *L'Avenç* és modernitzar la llengua i donar-li una dignitat científica (digna de ser gramatitzada). Això és un moment de canvi importantíssim. Fan una operació inaudita en la tradició gramatical d'aquells anys. Pompeu Fabra utilitzarà la llengua antiga per tot allò que li interessi. Fabra tenia al cap que la llengua ha de ser llengua de cultura i tenir una repercussió social. Hi ha, per tant, cinc qüestions bàsiques: la

llengua parlada és un objecte digne d'estudi; la llengua medieval no ha de ser la base del català modern, actual; els arcaïsmes poden ser un obstacle per socialitzar la llengua; la llengua parlada que s'ha de prendre com a base és la del català central; finalment, hi ha la consciència que la proposta que estan fent és un model provisional.

Pel que fa a les solucions lingüístiques, encara trobem els plurals en *-as*. Ja hi ha unes quantes innovacions; per exemple, en qüestions morfològiques, hi ha l'extensió de les formes reforçades de l'article i dels pronoms febles, i les desinències del català central en el present (*-em*, *-eu*) i en el subjuntiu (*-i*). Tot allò que pot sonar antic ho evitaran. És un moment provisional, de fer experiments amb la llengua en la línia d'anar incorporant solucions pròpies de la llengua parlada.

Fabra ben aviat va mostrar la seva inquietud i el seu desig de donar al «dialecte de Catalunya», una estructura i uns criteris unificats que servissin tant a literats com a gent del carrer. Casas i Carbó i Jaume Massó i Torrents foren figures clau de la revista *L'Avenç*. Massó i Torrents fou fundador i alhora propietari de la publicació. Amb ell va fer pinya Joaquim Casas i Carbó, que s'hi incorporà el 1891 amb una nova aportació de capital i la ferma voluntat d'impulsar una reforma lingüística, i així van ser també els creadors d'una impremta i d'una editorial, amb les quals esperaven complementar la tasca reformadora de la revista. La campanya encapçalada per Fabra, Massó i Torrents i Casas Carbó va començar amb una sèrie d'articles del mateix 1891 a *L'Avenç* que no van obtenir la resposta esperada, ja que no es va aconseguir suscitar el debat sobre la temàtica lingüística. Tot i això, no es van fer enrere i van iniciar un cicle de conferències al Centre Excursionista. El 1891 hi ha la Conferència al Centre Excursionista de Catalunya, amb Cases i Carbó. Hi ha cinc conferències encarregades, i Pompeu Fabra les fa sobre qüestions molt tècniques; en destaca la que porta per títol «Conjugació del verb català».

Aquestes conferències van atraure l'interès del públic i aquesta atenció es va acabar de confirmar quan diferents obres literàries van veure la llum amb l'ortografia innovada que els “nois de *L'Avenç*” reclamaven. Però això no va agradar pas a tothom i la publicació d'obres amb un “nou català” va fer reaccionar els detractors de la campanya de *L'Avenç*, que en un seguit d'articles van mostrar-hi el seu desacord (vegeu Moyà, 2006-2007: 8). Algunes conferències van resultar molt polèmiques per a aquest altre sector preocupat pel català, exemplificat per Jaume Collell, un canonge de Vic preocupat per temes lingüístics (Requesens (ed.), 1994: 89-91). Collell, a propòsit de les conferències escrigué una rèplica en tres parts (de les quals en tenim una) a *La Veu de Catalunya*, núm. 50 (20-XII-1891) adscrita en el sector continuista:

«No pensàvem ocupar-nos de les innovacions ortogràfiques que en lo català està introduint un periòdic que per antinòmia s'anomena *L'Avenç*, puix creiem que seria una provatura passatgera o un capritxo personal que aixís com se pren se deixa. Però veient que ha caigut en l'engany un escriptor tan caracterisat i genial com nostre estimat amic don Carles Bosch de la Trinxeria, qui ha permès fos publicada sa última novel·la *Montalba* amb eixa nova forma ortogràfica tan lletja com immotivada, i veient per altra part que el grupo inventor i patrocinador del nou sistema està donant una sèrie de conferències que modestament titulen *Campanya lingüística de L'Avenç*, creiem el cas dir-hi, per ara, quatre paraules, no més, per a lamentar-nos de que, en moments de verdadera decadència literària com los que està passant lo catalanisme, hi hage qui s'entretenga en aqueix bizantinisme de cercar guinguetes ortogràfiques.[...]

»Tal com se presenta la *Campanya de L'Avenç*, no servirà per altra cosa sinó per acabar d'emmaranyar la confusió que regna en la manera d'escriure en català i podran dir, los qui temps ha desitgen i treballen per lograr alguna major uniformitat, allò d'aquell proverbi castellà, *éramos pocos i parió la abuela*.

»[...] No fa pas molt temps que un estranger al veure anunciada l'obra d'en Pompeu Fabra, *Ensayo de gramática de catalán moderno*, cregué haver trobat un llibre per iniciar-se en lo coneixement del nostre idioma, però hagué de deixar-ho córrer, puix trobà que sa lectura «*le enturbiava la cabeza*», paraules textuais del bon home del nord que ens ho contava. I és d'advertir que, a parer nostre, lo Sr. Fabra és lo qui va més ben calçat dels de la colla modernista.[...]

»Provatures aixís, per més ingenioses que sien, a una causa com la nostra no li fan cap bon servei, puix en compte de ser signes de vitalitat fan l'efecte tristíssim de símptomes de descomposició.

»Quan l'anèmia s'apodera d'un organisme, lo que convé són reconstituents que vigorisen, no derivatius que aflaqueixen.»

D'aquesta manera, s'iniciava el desitjat debat sobre el futur de la llengua catalana i la necessitat de canvi que Fabra tant havia perseguit. Altres revistes i diaris, com veiem, van servir de tribuna per a les opinions de tots dos bàndols. Acusacions, rèpliques i contrarèpliques, van continuar durant tot el 1891 i part de 1892 i van trobar la seva tribuna d'expressió més important al diari *La Vanguardia*.

Collell fou el primer en l'àmbit dels Jocs Florals, el 1868, i va publicar un article a *Lo Gay Saber* que es diu: «Contem massa y parlem poch»: es publica massa poesia i massa poca prosa perquè, efectivament, no hi havia, aleshores, cap diari en català. El model de llengua del català estava, doncs,

massa especialitzat en poesia. Collell era partidari d'una certa educació elitista; no veia gaire bé l'alfabetització cultural general i li feia més nosa que gràcia. L'Església vigatana va tenir un paper clau en les transformacions socials d'aquell moment, pel fet que a més de ser un sector catòlic apostòlic i romà era també un sector tradicionalista, carlista i ultraconservador. Collell era poeta i sabia escriure a la manera tradicional i es va trobar que un grup de joves com el de Pompeu Fabra li va sortir amb idees que li van tocar el seu sistema. Les qüestions del model de llengua literària politicosocial de Collell són clares, però el poder i el sector civil donarà suport a Fabra. Altres sectors, però, en seran detractors, com l'estament eclesiàstic, a més del catalanisme conservador de Collell propugnat en llengua i en dret, barrejat amb el concepte de tradició, en ple segle XIX, amb el carlisme (vegeu Ramisa, 1985). Però Collell més que un filòleg, era un poeta i un ideòleg. Tot i això, també hi havia filòlegs religiosos, com Antoni Maria Alcover, que s'hi oposaran amb fervor.

Cal destacar, en el context de la polèmica generada per la campanya de reforma lingüística, l'article de Fabra publicat a *La Vanguardia* «Sobre la reforma lingüística y literaria» el 22 i 23 de març del 1892, que dona moltes pistes de com va ser aquesta reforma.

Quan surt l'article la campanya de reforma lingüística ja s'ha acabat, però esporàdicament s'aniran fent reflexions. En aquest text Fabra replica un text previ jocfloralesc. Analitza en quina situació lingüística es troba la llengua d'aquell moment, i cap a on ha d'anar. Cal destacar-ne tres qüestions: Fabra denuncia una profunda anormalitat: el codi normatiu de l'època no tenia aplicació. Fa una anàlisi personal de la seva evolució, i diu que la gramàtica de Bofarull s'ha de deixar perquè no serveix per res (Fabra es fixa en algunes incoherències ortogràfiques). Davant d'aquesta situació de caos Fabra diu que s'ha d'avançar per assolir la uniformitat lingüística, a través de la via següent: convertir el català en objecte d'estudi lingüístic, que la llengua entri en el procés polític i que la llengua entri en el joc institucional. Ho veiem en el següent text: (Fabra, Pompeyo, *Ensayo de gramàtica del catalán moderno*, dins *L'Avenç*, 1891):

«Hi dividit aquet treball en dugas parts; en la primera estudio el sistema gramatical del català de Barcelona qu'és el parlat, am petitas modificacions, en tot Catalunya, excepte en algunas comarcas de las provincias de Lleyda y Tarragona; y en la segona, tracto de donar una idea de com s'escriu actualment la llengua catalana, tasca difícil per la confusió que hi hà en ortografia y sobre tot perquè el català escrit no és un; de manera qu'en el capítul titulat CATALÁN ACADÉMICO, en què indico las principales diferencias entre el català escrit y el parlat, pocas son las reglas que tothom segueixi, y en el capítul següent, havent d'adoptar un sistema ortogràfich, no em puch

limitar a establir els fets, sino qu'haig de seguir en cada cas una regla o altra, donant-ne algunas de novas, exigidas per la manera de ser del llenguatge parlat.

»L'ortografia adoptada no és gayre diferent de la de la REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS, qu'és la més generalment usada; en pochos punts me n'aparto, seguint a altres, y ben pocas son las innovacions qu'introduheixo; no perquè no cregui que se n'hàn de fer moltes. No hi comprès may, per exemple, per què no s'hàn d'usar la *d* y la *g* gutural en fi de dicció (fred, sord, grog, ving), usant-hi en cambi la *b* y la *g* paladial (adob, fuig); perquè s'hà d'escriure sempre *ch* en fi de paraula; per què s'hàn de representar amb el meteix signe la doble *l* y el so qu'els italians escriuen *gli*; ni per què s'hà d'escriure *y* en tots els diptongos acabats en la vocal *i*. Moltes innovacions s'hàn de fer; en aquet treball no hi vulgut separar-me gayre de lo d'are y n'hi introduhit ben pocas, algunas de las quals han sigut ja acceptadas d'uns quants avans meteix de la publicació d'aquet ensaig de gramàtica.

»El meu principal objecte ha sigut presentar el català tal com se parla.»

Publicat a l'Avenç el 1891, en aquest pròleg, Fabra orienta el seu treball. Es tracta d'una descripció del català de Barcelona principalment, i on fa prevaler el model de llengua viva i parlada per sobre del de la tradició gràfica per unificar així la pluralitat dels models escripturaris. Així Fabra, el 1891, és partidari del català «que ara es parla».

Però Fabra havia de tenir en compte que la llengua viva no podia entrar en contradicció amb l'altre model de llengua de la tradició mediavalitzant i del segle XVI-XVIII. Per tant, el català «que ara es parla» podia recórrer al model monodialectal (donar el prestigi d'estàndard a un sol dialecte determinat) que ha de tenir en compte el criteri històric (la tradició cultural) i el criteri demogràfic (el nombre de parlants del dialecte escollit); o bé també podia recórrer al model composicional que podria no respondre a cap parla actual tot i que tots els diferents parlars dialectals s'hi trobessin representats sense contradicció (com per exemple el fet de grafiar la *i* a *caixa* per poder donar representació a tots els dialectes occidentals).

Si la competència fonètica dels que eren especialistes en gramàtica era notòriament deficient, no és d'estranyar que els escriptors també cometessin errors greus a l'hora de representar gràficament els sons. Els disbarats ortogràfics no sempre es devien a la incompetència fonètica dels partidaris del català «que ara es parla». De vegades eren fruit del coneixement deficient que es tenia d'altres parts de la gramàtica com la morfologia i la sintaxi. Els *Singlots poétichs* de Pitarra, per exemple, eren plens de disbarats ortogràfics produïts en prendre l'autor una unitat

gramatical per una altra. Per exemple, a *L boig de les campanillas* trobem *m'ha n'han parlat* (14), *no'm sopat* (15), *y han pren un xich cada quart* (11), per *me n'han parlat*, *no hem sopat* i *i en pren un xich cada quart* (vegeu Segarra, 1985: 252).

La qüestió ortogràfica, doncs, s'havia de resoldre, en primer lloc, per la pronunciació: si hi ha model d'elocució (no espontani); en segon lloc per l'ús o costum gràfic (la tradició i l'ús fan la norma); i, finalment, per l'origen (l'etimologia). Els poetes i escriptors professionals detractors de Fabra i l'IEC foren Francesc Matheu, que aferrat a la grafia tradicional, continuava pensant que l'herència dels segles XVI, XVII i XVIII no era tan dolenta, i Narcís Oller, que fou president dels Jocs Florals el 1896. Aquest mateix any s'havia detectat la necessitat de fer l'ortografia catalana unitària i es va fer per manera que per mitjà de premis dels Jocs Florals es pogués fer un premi a la millor «Gramàtica de la llengua catalana raonada»: un premi donat pel bisbe de Vic.

A manera anecdòtica, explicarem que Pompeu Fabra hi va concórrer amb un esborrany i els membres del jurat no ho van saber avaluar prou bé. Ho van passar a una altra comissió que donà la resposta següent: que era molt interessant i que es mereixia el premi però que no era prou completa. Recomanaren que no se li donés el premi sinó només un accèssit. Narcís Oller va haver d'anar a consultar de pressa el bisbe de Vic a Vic, però no hi era perquè es trobava a Ripoll. Finalment va anar a Ripoll i quan va poder veure el bisbe, aquest acceptà. Però un cop Narcís Oller va haver tornat a Barcelona, es trobà Fabra en el teatre Romea la nit de l'estrena de *La festa del blat*, d'Àngel Guimerà, i li comentà que el bisbe havia accedit a l'accèssit. Fabra en un inici acceptà aquella decisió però finalment va canviar d'opinió i no ho va acceptar. Narcís Oller va quedar ben parat, sobretot després de les molèsties d'haver anat a trobar el bisbe a Ripoll expressament (per a més detalls vegeu Oller, 1962: 270-272 i 284).

La proposta no es cristal·litzà al s. XIX. Entre la campanya de reforma lingüística de *L'Avenç* i el procés d'institucionalització, hi ha dues dècades en què el món intel·lectual es planteja la professionalització de l'escriptor català. Els modernistes són els primers que es plantegen això. Aquest projecte és un projecte fallit, i el començarà a aconseguir la generació noucentista, gràcies sobretot a la via institucional. Veurem el cas de Joan Maragall i el cas d'Eugeni d'Ors. Joan Maragall fonamentalment era conegut per ser un columnista del *Diario de Barcelona*, però també representa l'escriptor català que té una obra de creació exclusivament en català. Maragall és fonamentalment un poeta, però representa aquesta dualitat de l'escriptor català contemporani (obra periodística en castellà i obra de creació en català). Maragall és una persona vinculada als cercles modernistes. És un personatge molt important de l'última dècada del segle XIX i de la primera dècada del segle XX. Serà un autor de referència en el

món de la literatura catalana i de la cultura. El grup de *L'Avenç* plantejava un gran problema: el fet que la llengua té un codi gramatical que no té una aplicació en la producció cultural escrita. És una situació anòmala, i aspiren a arribar a un procés de consens, d'unitat lingüística (que tot el món intel·lectual accepti una normativa comuna).

2.10 Abans de l'Institut d'Estudis Catalans

Però fins entrat el s. XX no hi haurà cap institució que avaluï la normativa fins el s. XX i falta la insistència d'una voluntat política i laica que vetlli per això. Si actualment tenim una ortografia unificada, la devem a Prat de la Riba amb l'obra de govern i no només exclusivament a la personalitat de Pompeu Fabra. A la primera dècada del segle XX, Barcelona no parava de créixer a causa de l'al·luvió migratori. Prat de la Riba hi aportaria el vessant de la voluntat política i ideològica. A Catalunya, es va poder plantejar la reanimació de la llengua perquè es va voler lluitar contra les causes de la seva prostració. Ja el 1904, Prat de la Riba té molt clar que el poder polític fa la llengua, i que una llengua no només la descriuen els tècnics en la matèria sinó els poderosos en la matèria (vegeu Rafanell, 2006: 244-250, 268). Amb aquest tàndem, Fabra, per la seva banda cercava la unitat de l'ortografia des dels seus primers anys com a gramàtic a *L'Avenç*. Però també s'han de destacar les institucions locals en la consecució dels desitjos fabrians. No es pot ignorar que sense la Diputació de Barcelona, que creà la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, no s'hauria aconseguit aquesta unificació. La importància de Fabra ha de jugar un paper clau no només per a la unificació sinó en la seva competència com a gramàtic. D'intents de fixació ortogràfica n'hi havia hagut molts durant la Renaixença (Jocs Florals i Acadèmia de Bones Lletres), que van fracassar per la irreflexió d'escriptors i gramàtics i per la incompetència d'aquells a qui s'havia encomanat de dur a terme aquella tasca. Fabra va reformar l'ortografia tot i les limitacions que comportava l'assoliment de la unitat i les crítiques tant d'il·lustres membres de la intel·lectualitat més rànica (Jaume Collell, Francesc Matheu, Ramon Miquel i Planas) com més endavant d'escriptors de les noves generacions (Eugeni d'Ors) ancorats en l'habitud. La reforma ortogràfica de Fabra va ser total, modernitzadora i simplificadora, a part de descastellanitzadora. Certament Fabra, a partir de la seva primera aparició en públic en ocasió de les conferències celebrades al Centre Excursionista de Catalunya per la gent de *L'Avenç* l'hivern de 1891, anà reelaborant i perfeccionant el seu sistema ortogràfic com en l'ús de l'apòstrof i el guionet, però no és ben bé cert que anés abandonant solucions que creia excessivament radicals. Les idees ortogràfiques de Fabra no coincidien totalment amb les dels homes de *L'Avenç* igual com tampoc les solucions donades a moltes qüestions. El sistema d'accentuació de *L'Avenç* era calcat al de l'italià per la pruija d'apartar-se del castellà i no podia ser obra de Fabra ja que no satisfieia cap de les pretensions d'un lingüista educat, com ell, en els principis de la Neogramàtica. Fabra no s'acontentà amb les primeres reformes proposades per *L'Avenç* i continuà assajant noves solucions. El primer d'aquests assaigs, el veiem en un article publicat el 1903 al *Botlletí del Diccionari de*

la Llengua Catalana, amb el títol «La representació de la *l* palatal en català», escrit com a resposta a un altre article de Melcior Cases, aparegut a la mateixa publicació. De totes maneres, en el sistema ortogràfic català de 1905, a la Catalunya de 1905, ningú no estava en disposició de renunciar a segons quines rutines que s'havien erigit en l'exponent més visible de la renaixença nacional catalana. Les concessions fetes a contracor pel jove Fabra davant del model de llengua tradicional són alguna cosa més que un reajustament. Per tant, que el català no estigués del tot definit de forma normativa també podia significar que no estava del tot mapat. Per això, la filologia catalana, en aquests moments, concedeix tanta envergadura a unes fronteres resguardadores de cara endins, però protectores de cara enfora (vegeu Rafanell, 2006: 286-288).

Amb la finalitat de fomentar els estudis de sintaxi, mossèn Alcover va organitzar i presidir el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, del 13 al 18 d'octubre de 1906 a Barcelona, on aquesta disciplina va tenir un lloc prou preferent i on es reafirmava la figura d'Alcover com a «Apòstol» de la llengua catalana ja des de 1901. Enmig d'un clima d'exaltació política i social de Catalunya, Antoni Maria Alcover va aconseguir reunir experts del català i aficionats per discutir sobre tot tipus de qüestions arran de la normativització de la llengua. El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, va ser, doncs, protagonitzat per Bernard Schädell i Mn. Antoni Maria Alcover, que treballaven seguint la Lletra de Convit del 1901, i per això es van convidar romanistes, especialistes i, simplement, gent interessada per la llengua i la cultura catalanes. Entre els patrocinadors hi havia les diputacions catalanes i molts ajuntaments del Principat i de les Illes Balears. També van col·laborar-hi diversos col·legis professionals, partits polítics, cercles culturals i altres personalitats.

Les actes publicades, el 1908, no responien ben bé al que es va dir al congrés, perquè al congrés hi hagué discussions. El congrés va tenir la virtut d'aglutinar diferents zones geogràfiques de llengua catalana (dialectologia d'alguerès, de rossellonès...) i en aquest sentit pretenia ser un punt de referència i ho va ser (tinguem en compte que hi van ser presents filòlegs no catalans com Marcelino Menéndez Pelayo i els romanistes Morel-Fatio i Aniceto R. Gonçalves Viana de ressò mundial). També va ser un esdeveniment social important perquè aplegà 3.000 congressistes, i això demostra que era un bon moment des del punt de vista politico-social. Evidentment, no es tractava de 3.000 gramàtics sinó de gent de tota mena de professions que estaven al cas de les discussions sobre l'ortografia i que els atreia la *Lletra de Convit* de l'obra del diccionari. Pretenia, a més, discutir qüestions de codificació de la llengua i aspectes gramaticals de la llengua catalana. Hi figurava la plana major del catalanisme filològic: entre altres, Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch, Josep Pijoan,

Joaquim Casas Carbó, Miquel Costa i Llobera, etc. El Primer Congrés de la Llengua Catalana va ser un fet important per a la història de la llengua, encara que no fos pels fruits lingüístics immediats que se'n varen treure. Durant tres dies, tots 3.000 participants van discutir 17 temes diferents i es van presentar 61 comunicacions i ponències. Les jornades es van dividir en tres seccions. La primera, la filològica, que va tractar qüestions relacionades amb el procés de normativització del català, va ser presidida per Alcover, i Fabra en va ser vicepresident. La segona, dedicada a la història de la literatura, buscava un model de llengua literària en relació amb els dialectes. La tercera, sobre dret català, es debatia la millor manera d'introduir l'escolarització en català (vegeu López i Roig, 2006-2007: p. 17). Representa, sobretot, un acte molt important de difusió de prestigi lingüístic per a la dignitat del català i com a llengua de ple dret, per si algú en dubtava. Mn. Antoni Maria Alcover defensava la independència de la sintaxi catalana, que és la part més descuidada de la gramàtica catalana, fins i tot en obres posteriors de Fabra. Entre els debats sobre la necessitat de codificació i els desacords manifestos es va arribar a un ventall massa gran de propostes per tot. Els objectius principals del Congrés van ser reforçar el renaixement lingüístic, sociolingüístic i literari dels Països Catalans. Tanmateix, tot i el nivell de molts dels congressistes i la varietat dels temes tractats, es van obrir molts punts de debat que van fer difícil arribar a un acord general.

Molta de la matèria tractada en aquell congrés és interessant perquè es proposava «restaurar, [...] reintegrar la nostra llengua en tot el seu primitiu esplendor i també en tots els seus drets, honors, prerrogatives i preeminències [...], entonar a chor ses albances y estudiarla, penetrarla y polirla [...], sa reconstrucció lèxica y orgànica». Les qüestions estudiades afecten la prosòdia, l'ortografia, la sintaxi (que en principi havia de ser l'únic tema del congrés) i el lèxic (vegeu Solà, 1977 b: 41). Però com que el Congrés era organitzat per mossèn Alcover, aquest no encarregà cap ponència a Fabra. Però Fabra s'inscriví com a congressista per poder tenir dret a prendre part en les sessions i a presentar-hi comunicacions. Fabra presentà esmenes a totes les propostes, algunes de les quals després incorporà a obres seves. El conjunt més interessant d'assaigs ortogràfics, el féu en una comunicació, «Qüestions d'ortografia catalana» (publicada el 1908, a les actes del congrés), dins la línia preconitzada per l'Avenç i inspirada en algunes publicacions seves (especialment el *Tractat de ortografia catalana*, de 1904). Però en aquest congrés es van produir les primeres friccions entre mossèn Alcover i Fabra, que van fer constar l'antagonisme de dues concepcions sobre la llengua literària i les diferències de caràcter i manera de fer de tots dos homes que, amb el temps, havien d'esdevenir inconciliables.

Fabra i mossèn Alcover no coincidien en matèria dels usos ortogràfics ni tampoc en la necessitat i la urgència d'una fixació ortogràfica per al català. Mentre que Fabra pensava que el primer graó de l'obra de redreçament de la llengua havia de ser l'establiment d'un codi ortogràfic uniforme, mossèn Alcover no ho va concebre mai així. De fet, per això havia permès que en la redacció de les cèdules del *diccionari Alcover*, cada col·laborador se servís de les seves convencions gràfiques.

Fabra el 1906 és partidari de suprimir totes les *h* etimològiques i mantenir les diacrítiques. Això aixecà rebombori en els gramàtics professionals. Moltes d'aquestes solucions no arribaren a ser assajades per Fabra, però d'altres sí. En la reforma ortogràfica defensada per Fabra abans i després de les Normes Ortogràfiques predominaren els següents criteris: el respecte envers l'etimologia, envers les grafies dels mots savis ja consagrades a les diferents llengües europees, i envers la pronúncia dels diferents dialectes catalans. Fabra era ben conscient de la necessitat d'un coneixement aprofundit de la fonètica catalana per fer una ortografia que no contrariés la pronúncia, i no podia desconèixer que la consagració de molts disbarats gràfics en l'ortografia tradicional era deguda a la ignorància en matèria fonètica dels seus antecessors i de la majoria dels seus coetanis (per exemple, la distinció entre *ig* i *tj* a final de dicció en l'*Ortografia* de l'Acadèmia de bones Lletres, 1884). La recerca de l'ortografia fonètica tenia dos objectius: volia una ortografia que no amagués les diferents oposicions fonològiques que es donaven en la nostra llengua, per això defensava el manteniment de les grafies *b* i *v*, la fixació de les quals havia de venir donada per la pronúncia que en feien aquells dialectes que no havien perdut la distinció entre un fonema bilabial i un altre de labiodental, i la distinció entre *a* i *e* àtones viva en els parlars occidentals, sinó que també cercava noves grafies que permetessin donar comptes d'altres oposicions fonològiques, com per exemple de la diferència de les *ee* i *oo* obertes i tancades. En segon lloc, era partidari de fer desaparèixer distincions gràfiques que no corresponien a oposicions fonològiques existents en cap dialecte en l'actualitat, com, per exemple, la que havia vingut a establir la resurrecció de la *ç*, l'ús de la qual només podia ser fixat amb un bon coneixement dels ètims, i que acabarà adoptant per solucionar els cultismes. Fabra, com a partidari d'escriure amb català «que ara es parla», pretenia crear una ortografia fonètica, però no era partidari de fer tantes ortografies com dialectes tenia la nostra llengua, sinó que cercava l'establiment d'una ortografia que ell mateix qualificava de nacional, o sigui, una ortografia que servís igualment per a tots els territoris de parla catalana. Aquesta ortografia, com que no s'havia de fer en benefici de cap dialecte, havia de representar les diferents pronúncies i havia de ser distintiva no només des d'un punt de vista fonètic sinó també gramatical.

La dicotomia establerta per Fabra del català «acadèmic» i el català «que ara es parla» és una posició inicialment molt radical i s'anirà temperant, tot i que mantindrà idees. És interessant veure exemples que encara avui són polèmics. Es tracta d'un article al diari *El poble català* la còpia del qual sortí publicada al recull Fabra (1911: 23-34). En aquest text, s'hi mostra una contradicció del català parlat i el català acadèmic. Hi ha una clara reflexió gramatical sobre la combinació dels pronoms *els hi* juntament amb certa noció d'autoritats, i s'ha de tenir en compte que falten dos anys per a la publicació de les *Normes ortogràfiques*, el 1913. Efectivament, que l'ús oral i escrit ha persistit amb la combinació de pronoms *els hi* ens ho constata la realitat actual.¹⁹ És interessant perquè Fabra ja distingeix adjunts regits i adjunts no regits a la nota a peu de pàgina. El sistema d'argumentació es basa en exemples antics o edicions modernes de les cròniques medievals. Fabra reestableix combinacions que ja existien, però que no eren regulars en aquell moment, però ho ha d'argumentar. La normativització, tot i que ha tingut un èxit favorable en molts tipus de canvis, aquest, en aquell moment i encara avui no l'ha pogut canviar, i Fabra n'era conscient. En aquest text, l'ús i la lògica se sospesen i preval la lògica en lloc de l'ús. Ho fa perquè l'ús d'aquesta combinació (*els hi*) és ambigua i pot remetre a massa tipus d'antecedents i complements. Hi ha el que s'anomena amfibologia, una múltiple representació de funcions. La forma gràfica indueix a l'error: l'exemple *els[i] agrada l'aigua* està mal resolt per la normativa segons els usos orals. Pel que fa a la combinació de pronoms, parlant n'usem dos com a màxim i quan hi ha el datiu, l'interès lògic (o logicista) per evitar l'amfibologia també ens deriva al problema de la dicotomia entre: *la hi* (pronom d'acusatiu femení + pronom de datiu) però *l'hi* (pronom d'acusatiu masculí + pronom de datiu) *versus* els exemples *la indústria*, però *l'Índia*. En aquest cas, Fabra fa prevaldre un criteri i un model molt lògic, però no sempre és així. La manera com Fabra argumenta és simple i lògica, perquè utilitza unes estructures senzilles però arriba a unes resolucions contundents.

¹⁹ En aquest sentit confronteu «“N’hi dono cinc”/“Li’n dono cinc”» de Joan Solà, dins *Avui*, 25 d’octubre de 2008, Suplement de Cultura, p. 6 i «“Deixa-l’hi”» de Joan Solà, dins *Avui*, 1 de novembre de 2008, Suplement de Cultura, p. 6.

2.11 L'Institut d'Estudis Catalans

El Congrés de la Llengua havia marcat una fita important. A més a més, hi havien sorgit propostes per a la creació d'un ens (o una acadèmia) que vetllés responsablement per la llengua catalana. Aquesta aspiració, molt compartida, era més compartida que canalitzada vers una realització tangible i eficaç. Enric Prat de la Riba covava un magne projecte cultural per refer la nació malmesa feia segles, una acció que hauria de recolzar sobre la llengua recobrada. Elegit president de la Diputació Provincial de Barcelona (1907) i anticipant-se a la Mancomunitat (de les quatre províncies), que no fou aconseguida fins el 1914, Prat de la Riba es llançà a dur a terme, amb prudència però també amb energia, el seu pla politicocultural, sempre atent a les vicissituds de la política estatal i catalana.

L'eficàcia organitzadora de mossèn Alcover i l'activitat frenètica que havia desplegat a favor de la llengua en aquells anys van fer que Enric Prat de la Riba, sempre envoltat d'intel·lectuals, hi pensés com la persona idònia destinada a dirigir l'Institut de la Llengua Catalana (actualment Secció Filològica) de l'Institut d'Estudis Catalans. El 9 de maig de 1911, el *diccionari Alcover* li obria les portes de la màxima entitat científica del país que el 1918 les hi tancaria. Així doncs, mossèn Antoni Maria Alcover va ser fundador i president de l'IEC del 1911 al 1918. En aquest període, obres com les *Normes ortogràfiques*, el *Diccionari ortogràfic*, la *Gramàtica catalana*, el *Butlletí de Dialectologia Catalana* van donar prestigi a la Secció Filològica (recordem que el *Butlletí de Dialectologia Catalana* serà la primera tribuna pública de la Secció Filològica de l'IEC).

El 4 de febrer de 1911 la Diputació de Barcelona, a proposta del seu president Enric Prat de la Riba, va aprovar per unanimitat l'ampliació de l'Institut d'Estudis Catalans amb una Secció de Ciències i una altra d'Estudis Filològics Catalans amb una Secció de Ciències i una altra d'Estudis Filològics i d'Expansió de la Llengua Catalana. El text d'aquella proposició fou recollit al *Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana* de mossèn Alcover i detalla la raó per crear la Secció Filològica i la missió que se li volia encomanar i el caràcter que havia de tenir.

Per a Prat de la Riba, la necessitat d'un organisme que s'ocupés de l'estudi i conreu de la llengua i la urgència d'instituir-lo es feien evidents en el cas d'un poble com Catalunya, amb un idioma que ha estat quatre segles sense conreu. Els objectius que s'havien confiat a la nova secció eren: codificar la llengua, normalitzar l'ús interior de la llengua i finalment normalitzar-ne l'ús exterior. Però la composició d'aquesta nova secció no va respondre totalment a aquella idea de Prat de la Riba, sinó que acabà sent una petita reunió de savis, heterogènia i, per tant, poc operativa. Hi havia, certament, dos lingüistes: Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover, el

qual en fou elegit president el 9 de maig en sessió solemne presidida pel mateix Prat de la Riba. Les altres persones que la Diputació designà per constituir la Secció Filològica no havien destacat precisament per llurs estudis lingüístics: mossèn Frederic Clascar i Lluís Segalà van ser triats pels seus mèrits com a traductors de llengües orientals i clàssiques (el primer fou nomenat bibliotecari i el segon vicepresident). Altres, com Joan Maragall i Àngel Guimerà com a autors de literatura de creació. Les úniques decisions que va prendre la Secció Filològica en els primers anys de funcionament foren la de confeccionar un diccionari català de caràcter normatiu que pogués satisfer les necessitats dels escriptors fins que no fos publicat el de mossèn Alcover i la d'ordenar alfabèticament els materials continguts dins la famosa calaixera del canonge mallorquí.

Aquests dos lingüistes eren els dos especialistes que durant els dos primers anys, decisius per a la història de la nostra llengua, que haurien de determinar les normes a partir de les quals s'havia de fixar la nostra ortografia. Però justament ho van haver de fer en gran part des de fora de Barcelona: mossèn Alcover perquè residia a Mallorca i Fabra perquè ocupava una càtedra de química a l'Escola d'Enginyers de Bilbao. Mentre es preparava la constitució de les noves seccions, se sentiren algunes veus a favor de la creació d'una acadèmia de la llengua catalana. El gener de 1911, el sacerdot Josep Casadessús, traductor de Milton al català i estudiós de la llengua, assegurava en una conferència a l'Ateneu Barcelonès que havia arribat el moment de fundar un organisme encarregat de la unificació, depuració i l'expansió del català. Segons Eugeni d'Ors, el moment era propici per a la creació d'un servei de les característiques d'un institut que vetllés per l'estudi l'ennobliment i la universalització del català. Es disposava ja d'un bagatge científic considerable, gràcies als treballs de Pompeu Fabra i a les investigacions de mossèn Alcover i els seus nombrosos col·laboradors. A més, recordava d'Ors, els tres filòlegs pensionats per la Diputació a Halle estaven a punt de finalitzar els seus estudis, i calia que a la seva tornada trobessin un organisme on poder posar en pràctica els seus coneixements. Uns dies més tard, d'Ors reclamava que entre els membres de la secció filològica hi figurés Pompeu Fabra.

Per a Prat de la Riba, la llengua catalana pateix dues mancances principals: la ruptura amb la tradició literària medieval i la inexistència d'institucions científiques dedicades a l'estudi i actualització de la llengua. La nova secció ha de portar a terme, d'una banda, una tasca estrictament filològica: l'estudi intern del català i la fixació d'un model únic de llengua literària, la qual cosa ha d'implicar «la organització de la col·laboració en totes les terres de llengua catalana, des de Perpinyà a Elx y des de Fraga de Aragó a Alguer de Sardenya». D'altra banda, la secció filològica ha de servir per a l'«expansió y l'enfortiment de la llengua catalana». En aquest sentit, Prat indica dos problemes que cal afrontar. El primer és la pràctica

desaparició de la consciència unitària del català, «fins al punt de fer creure que són llengües diferents les que s'usen a València, al Rosselló y a Mallorca, que'l català es no més el llenguatge del antich Principat de Catalunya». L'altre problema és que en determinats àmbits d'ús el català ha estat substituït per altres llengües —Prat es refereix, sense esmentar-les, a les llengües castellana i francesa. Cal, doncs, fomentar tant la producció literària en català com la lectura en aquesta llengua, «car no hi hà producció literària allà hont no hi hà lectors, ni's formen lectors de les llengües en les quals manquen llibres per llegir». Per tal de subministrar al mercat llibres en català, la nova secció de l'IEC es proposa també «la incorporació de la cultura universal al català», és a dir, la traducció a aquesta llengua «de totes les obres clàssiques de les llengües sabies y de les llengües vives, les obres mestres en tots els ordres del coneixement, les obres essencials consagrades pel temps, aixís com els instruments moderns més elementals de la vida de l'esperit» (Grau, 2006: 196-201).

Mossèn Alcover va col·laborar amb Fabra durant el llarg període de la confecció de les *Normes*. Va confiar-li la responsabilitat que confeccionés tot sol el document de partida, que l'IEC havia encarregat a tots dos: li va semblar bé que Fabra s'ocupés de la redacció del segon document de treball, on s'havia de fer constar els acords als quals havia arribat la Ponència durant les sessions de l'estiu de 1911, i que ho fes a Bilbao. A més, va fer mans i mànigues, juntament amb Josep Carner (que fou nomenat secretari) per ajornar l'aprovació d'un text de les Normes que modificava, per empitjorar, el que Fabra havia redactat. Així, l'endemà de la publicació de les *Normes* va renunciar, disciplinadament, a les seves conviccions ortogràfiques i va adoptar l'ortografia acadèmica en el seu «Bolletí» tot fent una crida als catalans, valencians i balears perquè també l'observessin, per patriotisme i amor a la llengua catalana.

Un cop nomenada la Ponència Ortogràfica, s'establí un complicat mecanisme que regulava la confecció de les *Normes*. Fabra havia de presentar un qüestionari perquè fos estudiat, discutit i votat, punt per punt, pels membres de la Ponència; després la Ponència havia de revisar les qüestions estudiades per tal d'arribar a un acord definitiu sobre cadascuna d'aquestes; el resultat d'aquesta entesa, un cop imprès, s'havia de repartir a tots els membres de l'Institut perquè aquests, d'acord amb el reglament, l'aprovesin en sessió plenària. Sabem que hi hagué unes sessions de treball a l'estiu del 1911, en les quals es va discutir el canemàs de les *Normes* que Fabra havia confeccionat.

Al llarg de 1912 continuà el procés de codificació del català iniciat l'estiu de 1911. El mes de juny, mentre la Ponència Ortogràfica discutia les normes ortogràfiques, la Diputació de Barcelona creà una Càtedra de Llengua Catalana i n'oferí la titularitat a Pompeu Fabra que, d'aquesta

manera, es pogué instal·lar definitivament a Barcelona (vegeu Grau, 2006: 201).

Amb l'inici del curs acadèmic 1911-1912, Fabra va tornar a Bilbao amb l'encàrrec de revisar els acords presos en aquelles sessions i redactar les conclusions a què havia arribat però no va poder dur-ho a terme en el termini assenyalat, el mes d'octubre. No va ser fins el desembre que Fabra va tenir enllestida la primera versió de les *Normes*, que envià a Josep Carner, aleshores secretari de la Secció Filològica. Les *Normes*, un cop refetes foren aprovades per les quatre cinquenes parts dels membres votants de l'Institut, quan Fabra ja havia tornat definitivament a Barcelona, i publicades, com a anònimes, el 24 de gener de 1913, amb la signatura dels vint membres que aleshores tenia l'Institut. Es tracta d'un document amb una prosa noucentista i diàfana, per explicar com s'havia arribat a l'entesa per poder establir les *Normes*. El pròleg és combatiu, i es preveu una reacció davant d'aquesta proposta. S'ha de tenir en compte que tant la Diputació de Barcelona, com la Mancomunitat, com la Generalitat de Catalunya hi donaven suport. El redactat dels llibrets és més entenedor que la pròpia redacció de les *Normes*. Hi havia un seguit de criteris: en primer lloc, la tradició escripturària clàssica medieval i especialment de la Cancelleria dels segles XIII-XVI (i no dels segles XIII-XIX); en segon lloc hi havia el criteri de l'etimologia; finalment, la fixació de la parla contemporània. Com a criteri de pronúncia es va prendre el model de Barcelona, certament força criticat ja que hi havia prou informació dialectal per a arribar a solucions definitives (vegeu Segarra, 2000: 199-226). En el tercer punt, per exemple, hi ha la lletra *h* que constitueix un problema gràfic constituït per l'aspiració d'aquesta lletra. Per exemple, *subhasta* < VENDERE SUB HASTA, 'vendre a sota el pal on marcava l'autoritat' ja hi és en llatí, tot i que la *h* ja no hi hauria de ser ni en llatí. Per tant, hi ha problemes a causa de les formes no genuïnes ja en llatí clàssic, com *subhasta*. Hi va haver algun problema a causa de les formes derivades, com HALERE > Øalè, i a causa dels cultismes, com EXHALARE > *exhalar*. Les dobles formes amb pèrdua i recuperació de la *h* constitueixen un problema. Fabra grafia la paraula *aura*, sense *h*, per bé que al final va haver de fer-se enrere i restablir-la-hi. De la qüestió sobre si cap a 1914 Fabra (amb paraules de Ferran Soldevila) «obsessionat per la conveniència d'acostar tant com fos possible les grafies catalanes a les provençals» havia tingut en compte la possibilitat d'admetre la grafia *ch* per representar el so xeix del català encara no en podem aventurar gaire res (vegeu Rafanell, 2006: 443-444).

Tot el que s'ha pogut saber sobre les *Normes* és gràcies a uns papers de Pere Coromines que van ser donats a l'Ateneu Barcelonès, relligats sota el títol de *Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, que ens han permès aclarir el procés de construcció d'aquest text. Es tracta de sis

galerades, en total, amb les correccions autògrafes de Pere Coromines, més una carta d'aquest a Manuel de Montoliu (el 7 d'abril de 1912) i el preàmbul manuscrit de les *Normes*. En primer lloc s'ha pogut saber quantes redaccions se'n van fer fins a arribar al text definitiu, així com les modificacions a què va ser sotmesa la primera redacció, obra de Fabra. En segon lloc hem pogut veure les esmenes presentades a la versió que va ser votada pel ple de l'Institut, cosa que ens revela l'actitud d'alguns ponents. En tercer lloc, sabem el nombre de vots favorables a cada una de les normes que van ser posades a deliberació de tot l'Institut (vegeu Segarra, 1985: 308, 288-382). La primera redacció és aquella que Fabra va confegir a Bilbao durant la tardor de 1911 i que va ser tramesa a Josep Carner pel desembre. La segona i la tercera redaccions, que difereixen en petits detalls, degueren ser fetes entre desembre de 1911 i setembre de 1912, quan Fabra ja havia tornat de Barcelona, és a dir, en absència seva. La quarta redacció fou la que es va posar a disposició de tots els membres de l'Institut perquè fos discutida i votada punt per punt però no era cap nova redacció, tot i la incorporació d'algunes esmenes. No sabem res de la cinquena i la sisena redacció. Tampoc no sabem en què consistien les rectificacions de què es queixava Fabra en la carta adreçada a mossèn Alcover. Tampoc no sabem el nombre de redaccions que es van fer de les *Normes* i n'ignorem el contingut, amb l'excepció de la primera versió, trobada amb l'autògraf de Fabra, entre les cartes que l'il·lustre gramàtic va enviar des de Bilbao a Joaquim Casas-Carbó, i de la versió definitiva que es publicà amb el vistiplau de tot l'Institut. En aquest context, també se'ns mostren cartes interessants, en aquest cas entre Pere Coromines i Fabra, com podem comprovar dins TARD VIII,308a30-36:

«“Amic Coromines: En Prat voldria tenir el preàmbul de les Normes aquesta *tarda* mateix; si ja l'heu fet, envieu-lo a l'Institut, si no, procureu tenir-lo dilluns al matí sens falta”[...]».

Les *Normes* ortogràfiques, al poc temps de ser publicades, van ser adoptades per la majoria dels escriptors catalans i això encoratjà l'Institut a prosseguir la seva obra de fixació de l'ortografia catalana. El primer pas ja estava donat amb la promulgació d'unes normes.

La Secció Filològica, doncs, del 1911 al 1913, havia funcionat a mig gas, en espera que Fabra tornés de Bilbao i que els becaris de la Diputació de Barcelona s'incorporessin als treballs científics per als quals havien estat preparats. Mossèn Alcover tenia l'esperança posada en aquests tres joves per fer el *diccionari Alcover* i per fer que l'ajudessin a convertir la Secció Filològica en un centre d'estudis superior, on es donaria prioritat a la investigació lingüística (fonètica, dialectologia i lexicografia) per damunt de les qüestions relatives a la fixació de la llengua i per damunt de

traduccions i edicions de textos. Curiosament, la proposició de formular un sistema ortogràfic al qual s'haurien de subjectar tots els membres i col·laboradors de l'Institut no va sorgir del si d'aquella secció, sinó de la Secció de Ciències, davant la necessitat imperiosa d'utilitzar una ortografia unitària en les seves publicacions. A aquest fi l'Institut nomenà una Ponència Ortogràfica formada per cinc membres de la Secció Filològica (Antoni Maria Alcover, Pompeu Fabra, Josep Carner, Frederic Clascar i Lluís Segalà), tres de la Secció Històrico-Arqueològica (Jaume Massó i Torrents, Miquel dels Sants Oliver i Antoni Rubió i Lluch) i dos de la Secció de Ciències (Pere Coromines i Eugeni d'Ors). Aquesta Ponència Ortogràfica inicià les sessions de treball i discussió a l'estiu de 1911, aprofitant que Pompeu Fabra era a Barcelona de vacances. Sembla que Fabra s'havia queixat, en ser nomenada la Ponència Ortogràfica, del fet que la Secció Filològica no fos l'encarregada de fixar l'ortografia, cosa que recordà a mossèn Alcover un cop van començar els entrebancs en els si de la Ponència.

Entre 1914 i 1918 les esperances de mossèn Alcover es van convertir en desil·lusions perquè la plaça que havia ocupat Joan Maragall no es va cobrir i Prat de la Riba es va negar a fer membres de ple dret, com a personal tècnic, els becaris que hi treballaven, fins que no demostrassin que s'ho mereixien. A més, la Secció Filològica no funcionava perquè en quatre anys (des del juny de 1914 fins al juny de 1918) mossèn Alcover només va assistir a tretze sessions. Sembla que va deixar d'anar a Barcelona, en esclatar la primera guerra mundial, per por de les represàlies dels aliats, ja que ell era germanòfil. Tinguem en compte que «l'esclat de les hostilitats francoalemanyes, l'agost de 1914, per Alcover, suposarà una declarada alienació germanòfila que, en endavant, el dissuadeix de tornar a visitar terra francesa. A partir de llavors, quan es doni el cas, seran els seus amics alemanys els que el vindran a veure: Schädel, Meyer-Lubke.» (Rafanell, 2006: 431). A més, després, raons de feina i de salut li ho van impedir. En aquest temps, a la Secció Filològica es van prendre moltes decisions sense el seu vistiplau i els altres membres, per fer-les efectives, es van voler deslliurar d'ell oferint-li una presidència honorífica, que no va voler acceptar. Entre aquestes decisions hi havia la reforma de les *Normes* i la confecció d'una gramàtica normativa. Fins el febrer de 1917 Alcover no es va assabentar d'aquesta reforma, que ja havia seguit el seu curs.

La manca d'algunes normes necessàries per poder fixar l'ortografia, juntament amb el caràcter provisional d'altres normes i la necessitat de fixar cada mot de la llengua d'acord amb les normes establertes, portaren la gent de l'Institut a fer un segon pas, que es concretà en l'edició d'un vocabulari que va sortir a la llum amb el títol de *Diccionari Ortogràfic* l'any 1917. Aquest fou el resultat de la tasca que dugué a terme una subsecció de la Secció Filològica de l'Institut, dirigida per Pompeu Fabra i

formada pel mateix Fabra i dos col·laboradors, Emili Guanyavens, corrector de proves de l'Institut, i Emili Vallès, que va consistir bàsicament en la confecció d'una llista alfabètica de mots que havien de figurar en el vocabulari. Per traçar aquesta llista se serviren dels materials arreplegats per les Oficines Lexicogràfiques per la confecció del *Diccionari de la Llengua Catalana*, que foren fixats d'acord amb les *Normes*, tot i que ampliades i precisades per Fabra, i en l'estudi dels mots d'ortografia dubtosa, cercant-ne l'origen, en el cas dels cultismes o mots amb grafies etimològiques (*h, ç*), o la pronúncia que en feien alguns dialectes, en el cas de sons que havien estat confosos en català central (*a, e; b, v*). El maig de 1917 la reforma de les *Normes* va ser discutida i acceptada tal com la proposava la Secció Filològica (Clascar, Carner i Fabra) pel ple de l'Institut, malgrat la forta oposició d'alguns dels seus membres que opinaven que no s'havien de tocar les *Normes* de 1913 (Eugeni d'Ors, Rubió i Lluch, Puig i Cadafalch i Martorell) i en contra del reglament que establí que en les reunions deliberatòries de l'Institut hi havien de ser presents tots els membres de les diferents seccions. Així, doncs, el *Diccionari ortogràfic* ja estava en premsa però no va veure la llum fins a la darrera del 1917, sense haver estat aprovat pel ple de l'IEC.

El *Diccionari* va aparèixer amb un pròleg on Fabra donava les raons de l'existència de cada una de les *Normes* promulgades per l'Institut i els motius que l'havien conduït a modificar-ne alguna i una *Exposició de l'Ortografia Catalana*. En aquest diccionari es donava l'ortografia d'uns 40.000 mots, amb tota una sèrie d'indicacions de gran utilitat per arribar a fer-ne un ús correcte. S'hi donaven paradigmes flexius de cada mot, la indicació de les combinacions vocàliques que formen diftongs i s'advertia sobre l'ortografia de mots homòfons. Acabava amb una relació de noms geogràfics estrangers grafats d'acord amb les normes establertes a l'*Exposició*, amb la qual cosa s'iniciava una tasca que havia quedat ajornada en el moment de la promulgació de les *Normes* i que acabà amb la publicació el 1933 de la *Llista dels noms dels municipis de Catalunya*, treball confeccionat per Fabra, Josep M. de Casacuberta i el mateix Joan Coromines. L'èxit assolit pel *Diccionari* exigí una nova edició que aparegué l'any 1923 amb algunes modificacions —poques d'ortogràfiques— explicades pel mateix Fabra en un segon pròleg, i encara una tercera (1931) i una quarta, preparada per Josep Miracle sota la direcció de l'il·lustre gramàtic el 1937.

Però mossèn Alcover tenia prevencions contra les *Normes*. Creia que algunes *Normes* no s'adequaven prou bé a la fonètica i la morfologia del dialecte balear i per aquest motiu, a petició d'alguns escriptors mallorquins, va redactar unes «Normes especials pels escriptors balears» que va mostrar a Fabra abans de donar-les a la impremta. Fabra, amb la intervenció de Prat de la Riba, va aconseguir convèncer mossèn Alcover que l'aparició

d'aquest opuscle faria esvaïr la imatge d'unitat de la llengua i que no el publicués sense el consentiment dels altres membres de la Secció Filològica. Així, va desistir de la seva intenció primera i es va avenir a fer-ne una edició gratuïta per als seus amics i coneguts. Aquest incident ja anunciava els conflictes que havien de venir a partir de l'1 d'agost de 1917, concretament a partir de l'abril de 1918 pel que fa als criteris del català que adoptaria Alcover, i que explicarem encara que sigui «perdre el temps» de manera «anecdòtica», Pla, 2004 a: 138-139.

Fabra no replicà a Alcover, però sí que ho feren els «fabristes» de la Secció Filològica, els quals, amb Josep Carner al capdavant, consideraven Alcover poc més que un aficionat, un *amateur* amb molt de voluntarisme però amb escassa formació científica. Va ser precisament Carner qui el juliol de 1917, en un intent de reduir al mínim les atribucions d'Alcover, li envià una carta proposant-li que la seva presidència fos únicament honorífica (vegeu Grau, 2006: 204). A la darrera del 1917, Alcover no va acceptar la presidència honorífica que li oferien però el que no s'esperava la resta de components de l'IEC és que trigués tant a respondre. Mentrestant, va morir Enric Prat de la Riba, i tres mesos més tard li van enviar una altra carta, on deien que la manca de resposta a la proposta de presidència honorífica els feia pensar que havia renunciat a la presidència i que els ho confirmés. Mossèn Alcover els va presentar una proposta de reestructuració de la Secció Filològica, el «Redreç de l'Institut de la llengua catalana», en què suggeria que la part lingüística (*diccionari Alcover*, Laboratori de Fonètica, *Butlletí de Dialectologia Catalana*) funcionés independentment dels literats i que se n'ocupessin ell, Fabra i els tres becaris. Fabra no podia acceptar una proposta com aquesta, ja que amb el nomenament de Barnils, Griera i Montoliu com a membres de ple dret quedava lligat de mans i peus per tirar endavant la seva obra de fixació de la llengua comuna. Mossèn Alcover va arribar a acceptar que els becaris no fossin numeraris de l'IEC i no va protestar quan se'ls va cessar dels seus càrrecs de secretaris redactors del *diccionari Fabra* i se'ls va contractar com a col·laboradors externs, però es va mostrar inflexible en l'autonomia en la confecció del *diccionari Alcover*. Trencades les negociacions, mossèn Alcover es va emportar la calaixera amb les cèdules del *diccionari Alcover* cap a Mallorca i va començar a fer manifestos en contra de l'IEC i de la Mancomunitat, a difamar Fabra i les noves *Normes*. Fins i tot en una lletra del 18 de setembre de 1918 a Irene Rocas, corresponsal a Llofriu, se li escapa també de parlar d'aquesta baralla que havia tingut amb l'IEC (Vila, 1996: 130-131):

«Jo li agraeisc de tot cor lo bon afecte que'm demostra i l'adhesió absoluta que'm testimonietja. Ja ho veu aqueys subjectes de la Secció Filològica a on son arribats! Res tinc que dir dels Drs.

Barnils, Griera i Montoliu, puys ells també son víctimes de les malvestats d'aquells subjectes, que tenen per cap en Fabra, que és un envejós colossal, que no pot sufrir que negú parli de filologia sino ell. Per aixó no'm pot veure a mi i m'impedeix que els Drs. Barnils, Griera i Montoliu sien Membres de l'Institut. Ell professa el principi degut no hi ha més català que lo barceloní: lo que no's diu a Barcelona no val res ni es català. Els altres de la *Secció* practicament pensen lo mateix. Per això no els importa res que no's fassa la replega del cabal lingüístic de tots els territoris catalans. Ells en tenen prou treynt paraules del francès i inventant-ne, creant una llengua nova. Són la major calamitat que es venguda demunt la nostra llengua. Hi ha que armar-se contra ells i despararlos bala rasa. Venc molt encoratjat de l'excursió que he feta per València i Catalunya occidental; per tot he rebudes mil protestes d'adhesió a mi i de renovació pels subjectes de la Secció Filològica i dels qui los empara, En Puig i Cadafalch.»

Després del primer manifest, en una sessió general de l'IEC del 21 de juny de 1918 es va prendre la decisió de suspendre'l del seu càrrec. Un cop fora de l'IEC, en la darrera fase del projecte del *diccionari Alcover* i quan es debilitaven tant les seves forces com els recursos econòmics per engegar-ne la publicació, va recórrer al govern de Madrid, per obtenir el patrocini del rei Alfons XIII, durant set anys, després que els organismes polítics i culturals catalans li haguessin tancat les portes.²⁰ El que no veia Alcover, obstinat, era que les subvencions del *Ministeri d'Instrucció Pública* espanyol interessaven no pas per tirar endavant el seu projecte lexicogràfic de gran ressò per a la llengua catalana sinó per dividir profundament la unitat de la llengua catalana en el si dels Països Catalans. Això suposà el canvi de títol, que passava de ser el *Diccionari de la llengua catalana* a ser el *Diccionari català-valencià-balear*, que va aparèixer l'any 1926 el primer volum del qual mossèn Alcover només veurà publicat en fascicles. En aquest context, Joan Coromines mai no podrà acabar de pair una traïció com aquesta feta amb la intenció de perjudicar no tan sols una institució catalana com l'IEC sinó el país. Alguns fragments traspuen aquest sentiment de recel i alhora dolor per aquest episodi tan contundent de la nostra història de la llengua com per exemple DESAR III,76b16-34, FEL III,935b27-29, FEL III,936a17-22, FEMS III,946b56-947a15 i Ferrer i Pujadas, 2000: 59-61). Els polítics catalans van fer el buit a l'edició del Diccionari Alcover que havia sortit tant sí com no amb l'ortografia prefabriana. Però el projecte era tècnicament mancat de recursos i impossible de dur a terme, perquè no tenia cap subvenció econòmica, tenia

²⁰ Per a més detalls vegeu *La il·lusió occitana*, d'August Rafanell, Quaderns Crema, Barcelona, 2006, p. 652-654.

l'oposició total de l'IEC i el suport nul de tot el Principat. Per sort, després, Francesc de Borja Moll, aprofitant el canvi de la lletra *B*, va poder reescriure el primer volum d'aquesta gegantina obra d'acord amb les *Normes* ortogràfiques oficials (Vegeu FICAR III,1012a4-42).

En aquest sentit, el que Fabra i posteriorment Joan Coromines li reprovaran serà: el fet que s'entossudeixi en la preponderància del dialecte baleàric a l'hora d'establir un ús general de la llengua i, per tant, l'extensió al Continent de l'estat propi de Mallorca-Menorca (per exemple ÀGUILA I,81b13-24, BENEIR I,765a9-16 i FANTASIA III,879a11-26); els prejudicis lingüístics que el portaven a considerar castellanismes formes que realment no ho són per culpa del fet de prendre el castellà com a llengua bàsica (per exemple BOLA II,62b12-42, DEPERT III,94a19-33, EIXAMORAR III,240b52-241a6 i FALDA III,859a19-26) probablement pel gran pes de segles de la tendència a tenir un paper sempre preponderant del castellà, que es trobava omnipresent a tots els repertoris lexicogràfics d'aquest període; finalment, el fet que es mostrés molt intolerant amb formes que realment no són castellanismes i en canvi molt tolerant amb formes que sí que ho són (vegeu per exemple DECIDIR III,39a29-41 i DEFENDRE i DEFENSAR III,41b6-45).

Els antinormistes, amb l'aparició del *Diccionari*, el 1917, renovaren les seves crítiques a la política uniformadora de l'Institut en matèria d'ortografia juntament amb la figura de Fabra, acusat ara d'haver modificat les *Normes Ortogràfiques* de l'Institut. Certament, Fabra, molt sagaçment, redactà algunes normes de manera provisional, justament per cobrir-se les espatlles amb canvis posteriors que resolguessin millor algunes solucions. Tot i això eren petits canvis com la norma 7: marcar la *l* doble amb un punt alçat intercalat; i la norma 17: «que en el cas d'emplear-se *an* en lloc de *a*, no s'escriurà *a n'* (ni *a-n*) sinó *an*». Efectivament reemplaçà la forma *an* per *a* perquè aquest era un canvi que, tot i no ocasionar cap daltabaix als usuaris de la llengua, ja que la majoria dels escriptors moderns només se serviren de *a* amb el complement indirecte, venia a solucionar un defecte greu de la llengua literària, que no era exclusivament ortogràfic. Però Fabra no es va posar mai fort en la defensa d'aquelles solucions.

2.12 La difusió de la norma

Poc després d'haver estat publicades les *Normes Ortogràfiques*, Prat de la Riba des de la *Veü de Catalunya* (31-1-1913) cridava a la unitat del català escrit, unitat que, gràcies a les normes promulgades per l'Institut d'Estudis Catalans, començava a fer-se possible. A aquesta crida respongueren immediatament un gran nombre d'escriptors, publicacions i entitats. En el número del *Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana* corresponent als mesos de febrer-març d'aquell any es fa la relació de 39 publicacions de 28 impremtes i corporacions d'arreu de Catalunya i de les Illes que havien acceptat les *Normes*. Entre les primeres cal destacar *La Veü de Catalunya*, òrgan de Prat de la Riba, *El Poble Català*, diari dirigit per Pere Coromines, la *Revue Catalane* de Perpinyà, *El Ideal* de Lleida, el *Pla de Bages* i *Germanor* de Manresa, el *Diario de Gerona*, *La Aurora* de Manacor, *Ca Nostra d'Inca*, etc. Entre les segones, cal esmentar l'Orfeo Català, La Lliga Regionalista, la Societé d'Études Catalans de Perpinyà, l'editorial d'Antoni López Benturas, la Impremta Elzeviriana, l'editorial Gustau Gili, la de Ramon Miquel i Planas, el fundador de qual primerament col·laborà amb l'Institut i després fou un dels més conspicus impugnadors de les seves reformes lingüístiques, i l'editorial Baguñà, que destacà per la publicació entre 1924 i 1928 de la col·lecció «Biblioteca Gentil» de Josep M. Folch i Torres.

En el mes d'agost-setembre del mateix any s'anunciaven les adhesions de publicacions, entitats i personatges importants: onze publicacions, entre les quals hi havia *La Revista de Girona* i el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*; cinc entitats i impremtes, entres les quals hi havia *L'Avenç* i *Lo Rat Penat* de València. Tres mestres en Gai saber, Joan Alcover, Llorenç Riber i Miquel Costa i Llobera, i altres llorejats als Jocs Florals com Salvador Galmés i Miquel Ferrà. Una acceptació tan ràpida de les *Normes* només s'entén per la situació política i cultural de la societat catalana de l'època. Entre els intel·lectuals hi havia arrelada la creença, amb el predomini de l'estètica i la ideologia noucentista i l'auge del catalanisme polític, que el català només seria una llengua apta per a tots els usos quan fossin fixades la seva ortografia i gramàtica. En definitiva, pel patriotisme al qual havia apel·lat Prat de la Riba en el seu escrit a *La Veü de Catalunya* el 1913. En totes les institucions, culturals, o acadèmiques que la Diputació i la Mancomunitat van crear s'endegà, amb més o menys èxit, una política de normalització lingüística que possibilità la difusió i la ràpida acceptació de l'obra de Fabra i els seus col·laboradors. La Lliga Regionalista sabia que l'èxit i continuïtat del catalanisme depenien de la catalanització de la vida i els costums públics i, especialment, de l'estructura escolar. Calia estendre qualitativament i quantitativament l'escola catalana. La Diputació crea l'any 1913 el Consell de Pedagogia

que, a partir de 1916 va rebre el nom de Consell d'Investigació Pedagògica. Aquesta entitat, alhora que intentà renovar les tècniques pedagògiques i crear una base pedagògica catalana amb la fundació de les Escoles d'Estiu (el 1914) i de l'Escola d'Estudis Normals (el 1919) i amb la publicació de revistes tècniques i obres de divulgació en català, va contribuir positivament a la popularització de la nova llengua literària entre mestres i alumnes, especialment a través de les publicacions que potencià: els *Quaderns d'Estudi* (1915-1923), revista pedagògica trimestral de caràcter teòric; el *Butlletí dels Mestres*, que començà a sortir, com a suplement d'aquesta, l'any 1922 i s'enviava a tots els mestres de Catalunya, i la col·lecció popular Minerva «dels coneixements indispensables», dirigida per Eugeni d'Ors, que arribà als cinquanta títols publicats. L'Ajuntament de Barcelona també contribuï a la tasca de difusió i consolidació de l'obra de fixació gramatical de Fabra, tot i la presència en la corporació dels regidors lerrouxistes, gràcies a la política de catalanització empresa per un conspicu noucentista, Jaume Bofill i Mates, que fou president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament, creada el 1916, entitat que endegà la construcció d'escoles municipals com l'Escola del Bosc, primera escola pública moderna que tingué el català com a vehicle escolar i féu possible la substitució del castellà pel català en la majoria de publicacions de caràcter pedagògic.

Cal fer constar que els òrgans de govern locals negligiren força la difusió directa de la nova llengua codificada, com a conseqüència de la ingenuïtat dels homes de la Lliga, que devien creure que no calia ensenyar el català als catalans perquè ja el sabien. L'únic que van fer la Diputació i la Mancomunitat, pel que fa a l'ensenyament de la llengua catalana va ser la creació, el 1912, de la càtedra de Pompeu Fabra que va ser una solució d'urgència perquè Fabra pogués deixar la càtedra de Bilbao i instal·lar-se a Barcelona; la creació d'una càtedra de dicció catalana a l'Escola d'Art Dramàtic, a càrrec del mateix Fabra, l'organització de cursos de català a l'Escola Tècnica d'Oficis d'Art, a l'Escola d'Infermeres, a l'Escola de Treball i a la Secció Preparatòria de la Universitat Industrial; finalment, la creació l'any 1921 per part de la Mancomunitat d'una Comissió Inspectorada dels Ensenyaments de Català, a càrrec també de Pompeu Fabra.

Altres entitats privades treballaren a favor de la catalanització del país, algunes de les quals realitzaren un esforç notable en la promoció i organització de l'ensenyament de la nostra llengua: l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, entitat fundada el 1889, i Nostra Parla. La llengua metoditzada i organitzada és la que ajudà a divulgar la Protectora amb la creació de càtedres de català, subvencionades per l'entitat, a les Escoles Normals de Mestres dependents de l'Estat, amb l'organització de cursos populars arreu de Catalunya, que es feren ininterrompudament fins al 1936. També organitzà concursos de lectura i escriptura catalanes, que se

celebraren fins a l'esclat de la guerra civil, i endegà una política editorial amb la intenció d'obviar el problema de fer una escola catalana sense llibres catalans. Després de molts d'entrebancs, començaren a aparèixer editats per la Protectora una sèrie de llibres de diferent temàtica i qualitat, entre els quals cal destacar la *Gramàtica de la llengua catalana. Curs mitjà* de Fabra (el 1918). L'altra entitat, Nostra Parla, va ser clau pel fet d'aplegar catalans del nord i del sud dels Pirineus, valencians i balears sota l'ideal comú de la normalització cultural, legal, cívica i escolar de la nostra llengua. Va adquirir un gran ressò ciutadà gràcies a l'organització de les Diades de la Llengua Catalana, celebrades arreu del Principat entre 1916 i 1923. Els fundadors i principals animadors eren dos joves entusiastes, Joaquim Civera i Josep M. de Casacuberta. L'agrupació Nostra Parla es convertirà en garant de la veritat d'una llengua catalana independent i posseïdora d'unes fronteres segures. L'expansionat Antoni Griera pren aquesta veritat com la comesa de la seva vida. Quan això succeeix, mossèn Griera ja s'ha significat com el dialectòleg oficiós de Catalunya. Els seus companys a Alemanya han triat uns altres camins: Pere Barnils, el de la fonètica experimental; Manuel de Montoliu el de la crítica literària. Per altra banda, en aquell temps mossèn Alcover ja ha embarcat cap a Mallorca el projecte de *Diccionari* amb totes les cèdul·les corresponents. Entre 1916 i 1917 el moment doncs, és crític: Prat de la Riba es morirà, i deixa el govern de la Mancomunitat en mans de Puig i Cadafalch, i el país experimenta moments de pistolisme. El català és una llengua unitària. Amb la llengua literària noucentista s'hauria produït l'abraçada fraternal del català oriental i el català de Mallorca.

A part del paper que representaren totes aquestes institucions, tant públiques com privades, en la difusió de la codificació de la nostra llengua, hem de valorar la tasca realitzada per Fabra des de les pàgines de *La Publicitat* amb les seves *Converses Filològiques* (Publicades des de 1919-1928 i recopilades després per l'editorial Barcino), les quals fomentaren, amb més èxit que tots els cursos, el coneixement popular de la llengua catalana. Hi podem aprofundir una mica gràcies a Costa, 2004: 247:

«Entre 1919 i 1928 es van publicar 841 *Converses* al diari *La Publicitat*. Al llarg dels anys se n'han fet reculls, els més exhaustius i moderns dels quals són l'edició de l'editorial Barcino, entre els anys 1954 i 1956, i la del mateix Rafel,²¹ encara pendent d'acabar, entre els anys 1983 i 1984.

»Com que l'edició de Barcino va ser deliberadament selectiva i la de Rafel només publica les *Converses* entre 1919 i 1924, molts d'aquests textos no han estat publicats novament des de la seva

²¹ Joaquim Rafel, autor de la que havia de ser l'edició completa de les *Converses* dels anys 1919-1924.

aparició al diari *La Publicitat*. Afortunadament, es conserven a la biblioteca del Seminari de Romàniques de la Universitat de Barcelona tots els fulls que van servir d'original per a l'edició de Barcino i també els que contenen les *Converses* originals no publicades.»

Però no queda clar quantes *Converses* hi ha en el recull de Barcino, el de Rafel i el de Pere Marcet i Joan Solà. N'hi ha però 842, però s'han de consultar a la biblioteca del Seminari de la Universitat de Barcelona.

Els impressors també s'adheriren amb entusiasme a les *Normes*. Era lògic perquè ells eren, juntament amb els mestres, els qui més necessitaven una ortografia unificada. L'estiu de 1919, Pompeu Fabra pronuncia una tanda de conferències sota els auspicis de Nostra Parla, amb la integritat de l'idioma dels catalans.

La general acceptació de les *Normes* va ser considerada pels defensors de la tradició com una imposició contra la qual s'havien de rebel·lar. Unes quantes publicacions comarcals es van arrencar amb els impulsors de les *Normes* i acolliren, de bon inici, a les seves pàgines, les crítiques dels elements més repatanis del país, alguns de força significatius en el món cultural de l'època (les crítiques de Bonaventura Riera i Weise aparegueren a *La Gazeta Montanyesa*, a *La Costa de Llevant* i a *Las Noticias*; les de Jaume Collell a *La Gazeta Montanyesa*; les de Josep Pin i Soler a *El Diario de Reus...*), d'altres no tant (les crítiques de Josep Saderra aparegueren a *El Deber* d'Olot i van ser reproduïdes a *La Gazeta Montanyesa* i a *La Costa de Llevant* a *El Correo Catalán*; les de Marià Serra i Font a *La Costa de Llevant...*). Ni l'Institut, com a institució, va respondre a cap d'aquests articles ni Fabra es va dignar a rebatre els arguments anticientífics dels detractors de la reforma lingüística que havia emprès. Tan sols s'hi referí d'una manera indirecta en els seus discursos dels jocs Florals de Lleida (1915) i de Mataró (1918) i en alguns articles on estudiava aspectes gramaticals.

Probablement això va ser el que va provocar que els insults i crítiques es desviessin cap a d'altres personatges, com ara mossèn Alcover, molt més disposat a botre per qualsevol motiu, el qual tothom sabia que no estava prou satisfet amb el resultat final de les *Normes*. Els indisciplinats eren personatges fruit de la Renaixença, alguns modernistes ressentits amb els noucentistes i gramàtics enemics de Fabra: Francesc Matheu, Jaume Collell, Joaquim Riera i Bertran, Conrad Roure, Ramon Picó i Campamar, Antoni Careta i Vidal, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Martí Genís i Aguilar, Francesc Carreras i Candi, Apel·les Mestres, Ramon Miquel i Planas, Víctor Català, Antoni Bulbena i Tusell, Bonaventura Riera i Weise, Jaume Nonell... Alguns dels detractors de la reforma lingüística de Fabra, la majoria, foren molt combatius i l'atacaren amb articles d'una gran

virulència, que anaren apareixent, com hem dit, en publicacions comarcals i, més rarament, en els diaris de Barcelona. D'altres treballaren més a l'ombra tot i que amb més eficàcia, en contra d'una reforma que, ja des d'un inici, havien tingut per una moda passatgera. En aquest sentit, Francesc Matheu, membre fundador de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, institució de caràcter secessionista i disgregador, va combatre, d'entrada, les *Normes* silenciosament creant, poc després d'haver estat publicades aquestes, una col·lecció de quaderns literaris que es titulaven «Lectura Popular» i editant les obres completes de Verdaguer en trenta volums (1913). També va ajudar a evitar, com a president del Consell Directiu dels Jocs Florals de Barcelona, l'adopció de les *Normes* per a les publicacions d'aquests, com veurem més endavant. Després de l'aparició del *Diccionari ortogràfic* (el 1917), va veure que la reforma de Fabra no era cap moda passatgera i passà a l'ofensiva. Davant del fracàs d'aquesta temptativa, va instigar dins l'Acadèmia de Bones Lletres perquè fossin adoptades les *Regles Ortogràfiques* que aquella entitat havia formulat l'any 1916. A més, des del començament de 1917 havia introduït una secció sobre llengua a *Il·lustració Catalana*, (revista que, sota la seva direcció, es venia publicant en la seva segona etapa des del 7 de juny de 1903). En aquesta secció, que es deia «De la llengua», Matheu, amagat sota el pseudònim «Amador», pretenia cantar les excel·lències de l'ortografia tradicional, de la qual ell era partidari. Aquesta secció va durar poc temps perquè *Il·lustració Catalana* va haver de reduir la grandària per dificultats econòmiques derivades principalment de la primera guerra mundial i el 30 de desembre de 1917 va acabar la seva existència. Però ràpidament trobà una solució ràpida: una revista poc luxosa que estigués a l'abast de totes les economies i que ocasionés poques despeses. Aquesta revista fou *Catalana*. Des de la secció «De la Llengua», Matheu exalçava la diversificació ortogràfica i gramatical, censurava algunes de les reformes de Fabra i feia comentaris sarcàstics sobre el lèxic utilitzat pels noucentistes. Sota el pseudònim «Amador», escrigué alguns breus articles en contra de Fabra i de l'Institut. Per exemple, va escriure durant el 1918 tres articles titulats «¿Ortografia “oficial”?» en contra de les declaracions del president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Manuel Duran i Folguera i una sèrie de cinc articles amb el títol sorneguer de «En defensa del Institut d'Estudis Catalans», en els quals feia afirmacions falses i «Com s'intenta una reforma ortogràfica», on comparava la rapidesa, manca de seny i irregularitat amb què, al seu entendre, l'Institut d'Estudis Catalans havia fet la seva reforma ortogràfica amb el sentit democràtic i la paciència amb què els britànics feien la seva. Més endavant tornaria a insistir en la qüestió de la irreflexió amb què els nostres dirigents havien fet la unificació ortogràfica, tot comparant-la en aquest cas amb la que es pretenia fer a

l'Occitània, on es convocava a tots els escriptors perquè donessin la seva opinió sobre l'ortografia que volien.

Un altre dels capitosts en contra de les *Normes* era Ramon Miquel i Planas. A diferència de molts antinormistes, que s'oposaven a les *Normes*, per les seves pròpies conviccions lingüístiques i ortogràfiques, Miquel i Planas es va veure empès a fer-ho pel seu odi envers els noucentistes. Des d'un inici donava suport a l'Institut d'Estudis Catalans i als seus homes i va ser un dels primers a adherir-se amb la seva editorial a les *Normes*. Però el 28 de desembre de 1914 treia a la llum el primer número d'una publicació titulada *El Noucentista*, que duia el subtítol aclaridor d'«Òrgan de l'escola Mediterrània. Arts. Ciències. Filosofia. Comissions. Representacions», en les pàgines de la qual es feia una sàtira mordaç de les figures més destacades d'aquell moviment: Carner, Bofill i Mates, Riba... L'any 1915 el trobem entre els membres fundadors de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, les Regles Ortogràfiques de la qual sancionà el 1916. Però el trencament definitiu amb l'Institut i la incursió en el carreró sense sortida de l'antinormisme no es produí fins a l'estiu de 1918 que va pronunciar, durant dues sessions a l'Ateneu Barcelonès, una conferència explosiva en contra de Fabra i de la reforma lingüística empresa per l'Institut. Al començament d'aquesta llarga conferència, que fou reproduïda íntegrament, com a text únic, al número 30 de juny d'aquell mateix any de *Catalana*, assegurava a aquells que podrien pensar que la seva conferència era fruit d'una lleugeresa o d'una resolució poc meditada que el seu acte representava un resum de les diferències de pensament. A continuació feia una història detallada de la reforma lingüística que l'any 1890 havien endegat els homes de *L'Avenç*, per demostrar que l'obra d'unificació ortogràfica que havien dut a terme els homes de l'Institut no era sinó aquella mateixa reforma, i n'assenyalava les deficiències. Seguidament passava a fer la relació de les incidències que es produïren a dins de l'Institut, que acabaren amb el triomf del sistema ortogràfic de Fabra el qual, segons Miquel i Planas, havia estat hàbilment introduït a l'Institut per Massó i Torrents perquè tirés endavant la reforma lingüística de *L'Avenç*. I acabava aquesta part de retrets acusant l'Institut d'haver bandejat els homes veritablement preparats per dur a terme la tan desitjada unificació ortogràfica recorrent a homes de ciència poc avesats als estudis gramaticals i desconexors, la majoria, de l'idioma, a l'hora de sancionar les *Normes*. Però el cas és que la majoria dels atacs anaven adreçats a Fabra per la seva intransigència gramatical. La conferència de Miquel i Planas no va tenir el ressò que els antinormistes esperaven, però l'antic col·laborador de l'Institut no es descoratjà i, llavors des de les pàgines de *Catalana*, va continuar llançant els seus insults envers Fabra i els noucentistes. En primer lloc, hi escrigué una ressenya crítica dels Jocs Florals de Mataró de 1918, que van ser presidits per Fabra i per als quals es demanava que els treballs

presentats fossin redactats amb *Normes*. L'article aparegué a *Catalana* el 25 d'agost d'aquell mateix any amb el títol sarcàstic de «Jochs Florals de Beocia y de Mataró». Miquel i Planas, ferit perquè Fabra no s'havia dignat a respondre a la seva conferència de l'Ateneu, hi establí una paral·lel entre els Jocs de Mataró i uns ficticis Jocs de Beòcia. Acabava l'article acusant Fabra de sectari.

Després de la normativa, hi ha un crític, el pare Josep Calveras, que amb l'ortografia fabriana fa una crítica (Calveras, 1925: 16-21). En aquest text es fa referència al que avui seria el llenguatge estàndard (correspon al punt 11 d'aquest text); a un llenguatge artificios (punt 12a); al registre (punt 12c); crítica contra la idea uniformadora de la normalització (punt 13). Per entendre la incidència de Fabra i ser rigorosos metodològicament pel que fa a la història de la recepció fabriana, s'ha d'introduir, i es farà succintament, el Pare Calveras. Coromines, de fet, també s'hi referirà un parell de vegades cap als anys trenta. Calveras és un jesuïta vilafranquí que no està d'acord amb Fabra però respecta l'ortografia i es proposa com s'ha de fer o refer el llenguatge literari català. Hem de tenir present que s'està en un procés de nova sistematització i reconstrucció de la llengua que entronca amb el que hi ha hagut anteriorment. Els models a seguir han de ser dels autors clàssics medievals. Calveras critica el procés de normativització i fa una argumentació molt lògica, també. La llengua escrita i literària havia de ser una ampliació perfeccionada de la llengua viva. Si amb la uniformització per a la normalització només hi té cabuda un model, Calveras reivindica que si es parla diferent a llocs diferents, tot s'ha de poder escriure. El model uniformitzador és agafat per Calveras com un atemptat als dialectes i per això denuncia el monolitisme:

«Conclusió

»62. –La dificultat més gran que hi ha a casa nostra per venir a una reconstrucció perfecta del llenguatge literari, no són tant les desviacions a corregir del parlar viu, que solament en la parla barrejada de les grans poblacions es fan de reparar, com una crisi de creixença (núms. 125). Hi ha entusiasmes i presses per tenir tot seguit un llenguatge fixat i integral; però amb la poca preparació literària i lingüística d'un costat i amb la febre depuradora contra el castellà d'un altre, la gran majoria es dóna a innovar arbitràriament i sobre els patrons castellans; que poc se'n coneixen d'altres.

»Doncs nodriment de bon llenguatge, orientacions equilibradores de l'esperit i exercicis de preparació és allò que ens convé, perquè tornin el bon temperament i l'equilibri als escriptors i al poble, i els agumentin amb això la capacitat de producció perfecta. Que una fixació prematura de gramàtica i diccionari imposada a tots per amor

de la unificació del llenguatge, faria d'aparell ortopèdic, que sense refer les forces vitals, encongiria i deformaria el desenrotllament natural del novell llenguatge (núm. 2).»

La crítica, doncs, va dirigida al poliedrisme de la llengua, és a dir, que els diferents nivells de variació de la llengua no s'havien tingut prou en compte per Fabra ni els seus col·laboradors. També va dirigida a la «crisi de creixença», és a dir, a la proposició d'un model gramatical que a parer seu és fet amb presses, que hi ha poca preparació i no es pot considerar una reconstrucció acabada sinó un pedaç simple i sobtat. Però en aquells anys restrictius primorriveristes, les vicissituds de la normalització cristal·litzen. El silenci forçós de l'idioma públic va contribuir a concebre la idea d'un idioma format entre les minories selectes.

Calveras ha estat titllat de naïf, o de fer una aproximació lingüísticament ingènua amb el concepte de *reconstrucció perfecta del llenguatge literari* juntament amb la idea que *tot allò perfecte no ha d'estar mai més tocat*. La crítica, doncs, no és gens gratuïta però fou de poca influència a part dels jesuítics i de la congregació de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura, creada a redós de la Biblioteca Balmes de Barcelona. Calveras sosté que l'aplicació del català literari de Fabra sacrifica una unitat superior de llengua, però utilitza unes categories massa taxatives amb molta filosofia —massa— al darrere de les seves afirmacions. Carles Cardó respondrà Calveras (Rafanell, 2006: 638 i 908).

Es va prendre com a model de referència el dialecte central (més important demogràficament, més uniforme i regular, més fort, més característic i més oposat al castellà)²² però amb aspectes compartits d'altres dialectes. L'objectiu de Fabra a l'hora de fer això és social i polític de fons. Cap a 1925, després del noucentisme, no hi ha prosa en català, hi ha la crisi de la novel·la i Fabra, juntament amb Prat de la Riba, pretenen que el català sigui una llengua de cultura moderna i nacional (amb les implicacions polítiques que té la paraula). Fabra serà molt dur amb posicions descastellanitzants d'altres estudiosos però, alhora, pretén que totes les distàncies amb el castellà estiguin argumentades i fonamentades de manera molt coherent: quan Fabra es manté ferm en mantenir que la paraula *ciència* té quatre síl·labes normativament a causa del *hiatus*: *ci-èn-*

²² Vegeu en aquest sentit el text publicat dins *L'Avenç*, anònim, el 1892, p. 223-4: «El modern vocabulari català està tot acastellanat. Els de L'AVENÇ treballem per a aconseguir la seva depuració i el seu enriquiment. [...] Hem preferit el dialecte més antagònic de l'espanyol, ens hem esforçat a provar la seva bondat, volem donar-li una ortografia que no sigui copia ridícula de la castellana, i això és el nostre tort. [...] Com ells, més qu'ells, nosaltros treballem per a depurar el vocabulari català. No venen amb nosaltros perquè són encare uns acastellanats. Això ho va fer veure ben clar en Fabra [...]. Segons ell, és preferible el llenguatge parlat, carregat i tot de paraules castellanques, an el català construït a la castellana que veiem en molts llibres i periòdics. [...] Que l'influència castellana es deixa sentir en el llenguatge escrit tant o més qu'en el llenguatge parlat, i qu'an ella es deu en part que les nostres reformes siguin mal vistes per la majoria dels catalanistes, això ho va vuguer fer veure el nostre company [Fabra].»

ci-a (ni tres: *ci-èn-cia*; ni dues: *cièn-cia*) és perquè a ningú se li acudiria discutir que la paraula *aviat* en té tres: *a-vi-at*.²³

Tot això va comportar problemes, perquè hi havia poesies que ja es podien llençar. Josep Carner va haver de tornar a escriure molts versos. El 98 % de versos coixos els tornarà a refer. L'objectiu és que la gramàtica de la llengua sigui fàcil de popularitzar. Hi ha excepcions tot i que en molts casos són argumentables. Com que l'objectiu és crear una llengua moderna i autònoma, sovint es retreu a Fabra que per defugir el castellà s'aproxima al francès.

Però la llengua literària, o la llengua estàndard, havia de ser supradialectal, aproximada a la llengua parlada i lògica: molts exemples de verbs amb pronoms havien de quedar molt clars pel que fa a la grafia: *facin-s'ho* no és el mateix que *faci'ns-ho*;²⁴ la preferència per la incorporació del pronom *-nos* a, per exemple, *acostar-nos*, en lloc de *acostan-se*, per no confondre aquesta última forma amb *acostant-se* era fruit d'aquesta lògica; l'establiment de distincions lèxiques entre *òrgan* ('peça funcional' o bé 'anatomia') i *orgue* ('instrument musical') i *llençar* i *llançar* també formava part del criteri logicista de Fabra. Però hi ha altres criteris latents: si el català ha de ser una llengua de cultura, amb segons quins aspectes tampoc no ha de ser gaire diferent de les altres llengües de cultura i el criteri etimològic era latent. És en l'ortografia dels cultismes que Fabra va recórrer a l'etimologia. Amb això aconseguia acostar l'ortografia catalana a l'ortografia de les altres llengües de cultura, cosa que no permetia l'ortografia tradicional, que desfigurava els cultismes donant-los un tractament idèntic al que rebien els mots hereditaris. El desig de no desfigurar els cultismes, juntament amb el respecte envers les grafies consagrades per les altres llengües europees, fou probablement el motiu que conduí Fabra a adoptar finalment la grafia *ç*, de la qual eren partidaris els seus col·legues de *L'Avenç*. Fabra utilitzarà tots els seus recursos i instruments per fer-ho: *Normes Ortogràfiques* (1913, document molt curt que apareix com a document de la institució IEC però que és fet d'en Fabra); *Diccionari Ortogràfic* (1917, on hi ha un pròleg, una argumentació i una justificació de l'ortografia. És un diccionari de formes recomanades i sense definicions); *Gramàtica oficial de l'IEC* (1918, volumet didàcticament dur de llegir, molt racionalista; una obra molt ben estructurada però amb una prosa molt eixuta. És més de referència que no de lectura ni de consulta); *Curs mitjà de gramàtica catalana* (1918, Fabra publica un curs de divulgació de la llengua catalana amb pretensions pedagògiques i amb continguts didàctics). Hi ha, doncs, un esforç

²³ Vegeu «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» de Joan Soler i Bou dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge* / Joan Solà (ed.); amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (aula de ciència i cultura; 4), Sabadell, 1999, p. 93.

²⁴ Vegeu *El català literari*, de Pompeu Fabra, Barcino, Barcelona, 1932, p. 54-55.

pedagògic per divulgar el que només comptava amb una gramàtica del 1918 molt eixuta.

Aleshores *La Publicitat* era un diari progressista proper a Acció Catalana que es publicava a la ciutat de Barcelona a començaments de segle XX. L'any 1922 va canviar la seva llengua de publicació, que passà a ser el català, i el diari es va convertir en el principal diari del catalanisme intel·lectual de l'època. En aquells anys comptava amb una tirada d'uns 85.000 exemplars. Durant un període intermitent de gairebé nou anys Pompeu Fabra va utilitzar un article diari per difondre la seva reforma de la llengua catalana sota el títol de *Converses filològiques*. En aquesta època (abans del 1922), en què els articles de Fabra eren l'únic del diari escrit en la nostra llengua, el lingüista hi va publicar dos-cents quaranta articles en forma d'orientació filològica, sobretot pel que fa a normes ortogràfiques i gramaticals. El primer article va ser el 18 de novembre de 1919, sota el títol de «Per la puresa de la llengua», en què parlava dels castellanismes dintre de la llengua catalana. Va deixar d'escriure aquesta sèrie d'articles al 1921 i els reprengué quan *La Publicidad* va passar a ser *La Publicitat*. En una primera etapa, que durà de 1923 a 1924, va publicar els articles de manera regular, ja que pràcticament escrivia un article diari (per això ja se'l considerava periodista), i va donar pas a una etapa menys creativa, de 1925 a 1928. Tot i això, són nou-cents articles els que Pompeu Fabra va publicar sota l'epígraf de *Converses filològiques* i que posteriorment van servir per a l'edició del seu llibre. Aquesta utilització dels mitjans de comunicació per fer arribar al públic els seus estudis va tenir molt efecte, ja que aquesta secció va ser una de les més llegides i amb més èxit de la premsa de l'època. Les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra són un dels cicles de més llarga durada de l'articulisme català especialitzat i potser el més constant en matèria de divulgació acadèmica i científica (vegeu Moyà, 2006-2007: 9). Les *Converses filològiques* de Fabra en aquest sentit, són una escola de bon gust exactitud i equilibri en l'ús d'arcaïsmes, dialectalismes, sinònims i innovacions. Els procediments solen ser la presentació del problema o fenomen; l'estudi dels avantatges o els desavantatges d'una forma o d'un significat; al·lusió a les solucions d'altres llengües; una mirada a l'estat de la qüestió en català antic; conclusió definitiva o provisional, ferma o proposada. La visió global és un dels punts forts de Fabra, i això fa que les *Converses filològiques* siguin el gran manual d'aprenentatge i fonamentació del català modern i que, alhora, donin una formació lingüística general al lector. Així, la majoria de catalans de 1918 no tenien cap dubte de quina era la referència que havia de guiar la normalització de la seva llengua. En aquest moment, l'inductor de la reforma ortogràfica catalana ja s'ha convertit en la peça clau de l'ordenació de l'idioma. La preparació de Pompeu Fabra, posada a prova en les campanyes de *L'Avenç* i reforçada amb les deliberacions del Congrés de

1906, ara disposa d'unes immillorables condicions per poder fructificar. Desaparegut el president Prat de la Riba, la topada violenta de Josep Puig i Cadafalch, el seu substitut, amb Antoni M. Alcover li acaba d'aplanar el terreny. *El Diccionari ortogràfic*, imprès per primer cop el 1917, suposa per a Fabra un pas decidit en d'edificació del futur vocabulari normatiu. Aquell 1918 Fabra encara va a més, i completa el cicle amb la publicació d'una gramàtica que de cop passa a convertir-se en la guia oficiosa de la llengua dels catalans. I això també es produeix gràcies al fet que l'antagonista Alcover s'aparta del catalanisme. El 1918 el canonge mallorquí escenifica la ruptura amb la Secció Filològica, que encara dirigia, quan s'endú la famosa calaixera.

Cap a 1919, hi ha altres sorpreses. Un cop acceptada la normativa hi ha temes en els quals la Gramàtica (fins i tot la de 1956) no s'acaba de posicionar prou bé: *Hi ha tres cotxes* o bé *Hi han tres cotxes*. En el primer cas *tres cotxes* seria l'objecte i en el segon seria el subjecte postverbal. Fabra no va dir mai que l'opció actual fos la més correcta. Va dir que era la més recomanable. A la *Gramàtica Catalana* de Fabra de 1956 revisada per Coromines hi ha una nota a peu de pàgina especificant aquesta afirmació. Les objeccions que tingué Fabra foren algunes. Això ens demostra l'interès lingüístic i gramatical però també l'interès de projecció pública i oficial de la llengua catalana.

Aquesta projecció pública de la llengua catalana també es manifesta encara pel que fa a una altra perspectiva, aleshores incipient. Es tracta de la del món dels creadors. Aquests dos exemples ens ajuden a comprendre l'evolució de la concepció de la llengua pròpia així com també la recepció estètica i estilística de les obres escrites en català, dos factors externs però també colaterals per entendre, situar i també contextualitzar la història de la llengua d'aquests anys. A partir de la renovació estètica dels anys 20 entraran en crisi els models literaris que s'havien difós a partir del Noucentisme. Això permet que entri en crisi el model de prosa noucentista que representava Eugeni d'Ors en els diaris. Des del món del periodisme, fruit també d'uns moments determinats de la història de la llengua en què la projecció pública de la llengua catalana pren gran importància, hi ha gent diversa, com ara Josep Pla, que comença a qüestionar el model estètic i els plantejaments literaris del Noucentisme. Serà la primera pedra sobre la qual entrarà un nou model de llengua més acostat a la llengua oral. Tot aquest món, vinculat al periodisme, dóna molta importància a la realitat. I arran d'això també comencen a introduir solucions de la llengua col·loquial i a convertir la prosa en un model menys artificios. En aquesta línia, els escriptors més importants són Josep Maria de Sagarra, Josep Pla i Carles Soldevila. Per veure el plantejament literari de fons d'això hi ha el pròleg de Josep Pla a *Coses vistes: «Quatre paraules»*. En el procés de la construcció de la norma és clau tot l'aspecte dels gramàtics, però hi ha una

altra peça que són els creadors, els escriptors. Tota aquesta generació de periodistes renovarà la prosa catalana, que serà vista com una prosa molt susceptible de ser treballada (Pla, 2004 c: 166-167). Reprenem-ne només un fragment per atestar-ne i avalar-ne l'autoritat, a Pla, 2004 c: 577:

«En els meus primers contactes amb el professor Vicens Vives, aquest senyor em digué que la característica principal de Catalunya és la voluntat d'ésser. Més tard, Vicens escriví i glossà aquesta observació copiosament i amb molt bon sentit. Jo crec que resumeix d'una manera exacta l'esperit de tota una generació —de la nostra generació. L'única arma important que tenim és la voluntat de personalització. Nosaltres, la generació postnoucentista, treballem i treballarem per augmentar la voluntat d'ésser. Una literatura —en totes les seves formes— és l'esperit d'una llengua. Fondre llengua i poble és donar-li un esperit. És la primera obligació d'un escriptor. Aquesta feina és la primordial, i, si convé sacrificar-hi tres generacions, cal fer-ho impertorbablement.»

Per tant, paral·lelament, pel que fa a la política, també es volen construir eines pel sistema educatiu, que traspuïn un model de llengua: el *Curs mitjà de gramàtica catalana* el publica l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (i no pas l'Institut d'Estudis Catalans) perquè emprenia una renovació pedagògica molt important en aquell moment (Portell i Marquès, 2008: 15-23, 28-30, 34-35, 45-50). El sistema educatiu depenia —com segueix depenent actualment— de la voluntat política. L'escola de magisteri n'era la responsable tot i que això durà relativament poc perquè es frenarà el 1923-29 per la dictadura de Primo de Rivera que sancionarà i perseguirà la formació en català.

Coromines també anota fragments de cartes que el seu pare li havia enviat a Montpeller, en el context de la dictadura de Primo de Rivera:

«“Si enviar-te l'Atlas Lingüístic no porta massa *masega* te l'enviaria” escrivia ell mateix al seu fill, que revoltat contra Primo de Rivera, estudiava lingüística exiliat a Montpeller, 2-II-1926.» (MASEGAR V,518b39-43).

Quatre anys més tard, el 3-1-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 609) en una carta al seu pare, Coromines palesa una situació política de progrés totalment estroncada: la professió vol eines i valen diners. Catalunya està endarrerida:

«Cada professió necessita les seves eines de treball i així com un metge, un advocat, un apotecari, necessiten fer una despesa forta per

instal·lar-se en el despatx, bufet o farmàcia, una cosa similar succeeix amb el catedràtic; només és que a aquest, en la seva qualitat de representant màxim de la cultura d'un país, se li exigeix encara una erudició més grossa que a cap.[...] Però per a una generació que s'ha vist en la vergonya horrible de no saber conquerir la llibertat de la seva pàtria no queda més que una redempció possible: haver col·locat aquesta pàtria al nivell de cultura dels altres països, fent-la així digna als ulls d'aquests de la llibertat que no li ha sabut guanyar. Fins ara no hem aconseguit més que aturar l'endarreriment de la cultura catalana, perquè els nostres progressos només han abastat a compensar els avanços dels altres països sense disminuir la distància que ens en separava: la missió dels que ara entrem a la palestra és de salvar aquesta distància d'un salt vigorós i abnegat. [...]

2.13 La projecció pública de la llengua catalana

Com a exemple d'aquesta projecció pública i oficial de la llengua catalana d'aquests moments, des d'un punt de vista sincrònic s'ha de tenir en compte el context dels avenços epistemològics en el marc dels estudis de lingüística d'aquests moments per no caure en la simple acumulació de dades. Mentrestant, en un treball de Mn. Griera de 1919, aquest insistia a posar èmfasi al seu gal·loromanisme. Ho reprèn dos anys després, el 1921 als *Quaderns d'Estudi*, on es proposa, de bon principi, «aclarir prèviament si el català és una llengua romànica o bé un dialecte provençal». Aquest treball dóna un bon estat de la qüestió al voltant d'aquest tema, on compareixen els concorrents principals de la discussió: des dels antics Raynouard, Milà i Alart fins als moderns Holle, Schädel, Morf, Salow. El 1922 Griera publica dins el *Butlletí de Dialectologia Catalana*, que ell mateix dirigia des de les oficines de l'IEC, la sonada contribució «Afro-romànic o ibero-romànic?», on proposa la teoria de la Reconquesta com a configuradora dels dominis ibèrics: «Els camins de la reconquesta, i els dos grans corrents culturals que predominen fins i tot després de l'esplendor aràbiga, són la causa de la formació dels dos grups romànics de les llengües de la península: un grup afro-romànic (espanyol, portuguès) i un grup gal·lo-romànic (català)». Aquest judici va fer córrer molta tinta, i no pas precisament als anys que el seu promotor es va posar a defensar-lo. Entre la tinta que s'hi va vessar hi ha reaccions d'Amado Alonso, Meyer-Lübke i fins a manera de confessió privada, del mateix Manuel de Montoliu a Josep Maria de Casacuberta: «El conceptuo molt flux; no demostra el que s'havia proposat i és confús i desordenat, és un treball pensat per fer la guitza a Menéndez-Pidal, animat, doncs, d'un interès extracientífic». Joan Coromines fins i tot li dedicarà, dècades després, una entrada específica del seu diccionari, AFRO-ROMÀNIC I,66a20-67b31 (per a més informació i ampliació vegeu Rafanell, 2006: 605-606).

Aquesta projecció pública de la llengua catalana també es manifesta encara pel que fa a una altra perspectiva, aleshores incipient. Es tracta de la del món dels creadors. Aquests dos exemples ens ajuden a comprendre l'evolució de la concepció de la llengua pròpia així com també la recepció estètica i estilística de les obres escrites en català, dos factors externs però també colaterals per entendre, situar i també contextualitzar la història de la llengua d'aquests anys. A partir de la renovació estètica dels anys 20 entraran en crisi els models literaris que s'havien difós a partir del Noucentisme. Això permet que entri en crisi el model de prosa noucentista que representava Eugeni d'Ors en els diaris. Des del món del periodisme, fruit també d'uns moments determinats de la història de la llengua en què la projecció pública de la llengua catalana pren gran importància, hi ha gent diversa, com ara Josep Pla, que comença a qüestionar el model estètic i els

plantejaments literaris del Noucentisme. Serà la primera pedra sobre la qual entrarà un nou model de llengua més acostat a la llengua oral. Tot aquest món, vinculat al periodisme, dóna molta importància a la realitat. I arran d'això també comencen a introduir solucions de la llengua col·loquial i a convertir la prosa en un model menys artificios. En aquesta línia, els escriptors més importants són Josep Maria de Sagarra, Josep Pla i Carles Soldevila. Per veure el plantejament literari de fons d'això hi ha el pròleg de Josep Pla a *Coses vistes*: «Quatre paraules». En el procés de la construcció de la norma és clau tot l'aspecte dels gramàtics, però hi ha una altra peça que són els creadors, els escriptors. Tota aquesta generació de periodistes renovarà la prosa catalana, que serà vista com una prosa molt susceptible de ser treballada (Pla, 2004 c: 166-167). Reprenem-ne només un fragment per atestar-ne i avalar-ne l'autoritat, a Pla, 2004 c: 577:

«En els meus primers contactes amb el professor Vicens Vives, aquest senyor em digué que la característica principal de Catalunya és la voluntat d'ésser. Més tard, Vicens escriví i glossà aquesta observació copiosament i amb molt bon sentit. Jo crec que resumeix d'una manera exacta l'esperit de tota una generació —de la nostra generació. L'única arma important que tenim és la voluntat de personalització. Nosaltres, la generació postnoucentista, treballem i treballarem per augmentar la voluntat d'ésser. Una literatura —en totes les seves formes— és l'esperit d'una llengua. Fondre llengua i poble és donar-li un esperit. És la primera obligació d'un escriptor. Aquesta feina és la primordial, i, si convé sacrificar-hi tres generacions, cal fer-ho impertorbablement.»

Per tant, paral·lelament, pel que fa a la política, també es volen construir eines pel sistema educatiu, que traspuïn un model de llengua: el *Curs mitjà de gramàtica catalana* el publica l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (i no pas l'Institut d'Estudis Catalans) perquè emprenia una renovació pedagògica molt important en aquell moment (Portell i Marquès, 2008: 15-23, 28-30, 34-35, 45-50). El sistema educatiu depenia —com segueix depenent actualment— de la voluntat política. L'escola de magisteri n'era la responsable tot i que això durà relativament poc perquè es frenarà el 1923-29 per la dictadura de Primo de Rivera que sancionarà i perseguirà la formació en català.

Coromines també anota fragments de cartes que el seu pare li havia enviat a Montpeller, en el context de la dictadura de Primo de Rivera:

«“Si enviar-te l'Atlas Lingüístic no porta massa *masega* te l'enviaria” escrivia ell mateix al seu fill, que revoltat contra Primo de

Rivera, estudiava lingüística exiliat a Montpeller, 2-II-1926.» (MASEGAR V,518b39-43).

Quatre anys més tard, el 3-1-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 609) en una carta al seu pare, Coromines palesa una situació política de progrés totalment estroncada: la professió vol eines i valen diners. Catalunya està endarrerida:

«Però el meu deure és aquest i cal acceptar-lo. Cada professió necessita les seves eines de treball i així com un metge, un advocat, un apotecari, necessiten fer una despesa forta per instal·lar-se en el despatx, bufet o farmàcia, una cosa similar succeeix amb el catedràtic; només és que a aquest, en la seva qualitat de representant màxim de la cultura d'un país, se li exigeix encara una erudició més grossa que a cap. Em contestaran que això seria veritat fora d'Espanya, on els catedràtics cobren un sou proporcionat, però no en un Estat on cobren menys que un obrer de la fàbrica Ford i on la cultura col·lectiva és d'una inferioritat sense remei. I en efecte, mirant-s'ho des d'un punt de vista espanyol, no hi ha res a dir contra aquesta objecció. Però per a una generació que s'ha vist en la vergonya horrible de no saber conquerir la llibertat de la seva pàtria no queda més que una redempció possible: haver col·locat aquesta pàtria al nivell de cultura dels altres països, fent-la així digna als ulls d'aquests de la llibertat que no li ha sabut guanyar. Fins ara no hem aconseguit més que aturar l'endarreriment de la cultura catalana, perquè els nostres progressos només han abastat a compensar els avanços dels altres països sense disminuir la distància que ens en separava: la missió dels que ara entrem a la palestra és de salvar aquesta distància d'un salt vigorós i abnegat. Els grans progressos volen grans sacrificis: no hem gosat a posar la nostra vida en joc, doncs el menys que podem fer és aventurar el nostre benestar.»

Griera havia estat un dels tres becaris (guanyadors del concurs de 1908 i estipendiats per la Diputació de Barcelona per doctorar-se a Europa) de l'IEC enviats un trienni a Alemanya juntament amb Montoliu i Pere Barnils per endegar la filologia catalana en el marc de la filologia romànica. En aquell moment encara no existia la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans que es va crear el 1911 juntament amb la Secció de Ciències. El marc de la filologia romànica ja comptava amb una experiència de mig segle de vida (recordem: en la gramàtica i el diccionari de Friedrich Diez, de 1863 i 1853 respectivament, la llengua catalana ja estava ben presa en consideració) i acabava d'assentar-se com una ciència reconeguda i autònoma en el món de la filologia i de la lingüística. Ho proven el

Grundriss der romanischen Philologie de Gustav Gröber (1888-1898) i la gramàtica de les llengües romàniques de Wilhelm Meyer-Lübke (1890-1899), ambdues obres també obertes a la llengua catalana. I si, per al *Grundriss*, Gröber encara no havia aconseguit de trobar un col·laborador del nostre país que es responsabilitzés del capítol de català (que fou redactat, en la primera edició, 1888, per Albert Moratel-Fatio, i que en la segona edició, 1904-1906, comptà amb la col·laboració de Jean Sarrailh), en el tombant de segle les coses havien madurat substancialment. Es trobaven una filologia catalana que adquiria personalitat i una filologia romànica que reconeixia i incorporava el català als seus components. Manuel de Motoliu, de febrer a maig de 1912, acabat de tornar de Halle, dicta vuit lliçons de Filologia Romànica a l'Ateneu, sota la protecció dels Estudis Universitaris Catalans de Rubió i Lluch.

«Pels diaris de l'època tenim notícia que va tractar diversos aspectes relacionats amb els límits de les llengües romàniques, la formació dels romanços literaris i la història lingüística d'aquests a partir del s. XIII. Per força, Manuel de Montoliu —el romanista català per excel·lència— havia de limitar-se a repetir el pensament del mestre Schädel amb poques variacions.» (Rafanell, 2006: 421-422).

Però el 1921, la ruptura de Griera amb el seu antic protector, Antoni Maria Alcover, el seu treball a les Oficines Lexicogràfiques, que era on portava el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (la revista de la Secció Filològica) la tasca de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* i la preparació del diccionari de dialectes van fer que es guanyés l'ingrés, com a membre adjunt, a l'Institut d'Estudis Catalans. El juliol de 1925, com a conseqüència de l'aixecament i cop d'Estat de Primo de Rivera l'estiu de 1923, les Oficines Lexicogràfiques passaven a dependre directament de la Diputació de Barcelona, presidida per Milà i Camps, amb el nom de *Servicios de Investigaciones Filológicas*. En aquests mateixos moments, el 1925, el renomnat lingüista Wilhem Meyer-Lübke dóna a l'estampa *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen*, que pretén confrontar la llengua dels catalans a les dues realitats a què se l'havia acostumat a adjuntar: la iberoromànica i la gal·loromànica. Meyer-Lübke s'havia posicionat en la defensa de les tesis gal·loromanistes, segons les quals el català en origen hauria estat una translació cap al sud de la llengua d'Oc, empresa al segle VIII de resultes de la progressió carolíngia pel nord-est peninsular (vegeu Rafanell, 2006: p. 642).

Vegem algunes cartes de Joan Coromines al seu pare, Pere Coromines, a Ferrer i Pujadas, 2006 b: 122-123, que mostren converses entre Joan Coromines i Grammont, sobre Barnils, Alcover i Griera, el 2-1-1926:

«L'endemà vaig visitar En Grammont en el seu Laboratori. Em va acollir amb molt d'interès (només cal dir que la visita va durar set quarts i gairebé tota l'estona va parlar ell) però em va semblar notar-li una certa hostilitat o almenys malfiança. Em va preguntar si volia que em fes una recensió de l'article a la *Revue des Langues Romanes*. Vaig dir-li que no valia la pena, però que em faria un favor grandíssim si volia fer-me'n una crítica particularment; no va prometre res. La conversa va recaure sobre Mn. Griera i el Sr. Fabra, dels quals no es va dignar dir bé ni mal. Després va aparentar estar molt estranyat de l'eclipsi de Mn. Alcover; jo li'n vaig dir les causes i afegí que, al meu entendre, havia estat més aviat una sort que una desgràcia; –«il est très influencé des Boches»–, va saltar amb agror. –Sí, però els seus defectes provenen més aviat del seu tarannà natural que no de les influències que pugui haver rebut i malauradament crec que massa temps va dirigir ja el nostre moviment filològic, perquè algun rastre ha deixat del seu desordre i poc rigor científic en alguns dels seus seguidors; –Oh, oui, Mrs. Barnils et Montoliu (va dir endevinant just) sont aussi *trrrès* influencés par la *méthod Boche*.
»Llavors, animant-se, es va aixecar i, com si estigués a classe, va començar a escriure paraules a la pissarra tot dient els més horribles penjaments d'En Barnils. Des d'aquest moment no vaig poder obrir la boca. Em va explicar amb gran profusió d'exemples molt ben trobats i amb la gràcia que el caracteritza en què consisteix *la méthode Boch* i va acabar declarant que tot, absolutament tot el que havien fet els alemanys en Filologia, era *papier noirci* i els treballs d'En Barnils igual (ja fa temps que jo pensava així del darrer). Ara bé, entre els mètodes que va criticar, al costat de molts que jo he rebutjat sempre, no li amagaré pas que n'hi havia alguns que jo crec legítims i practico.»

Al cap d'un temps, el 18-5-1926 encara encaparrat per judicar el millor mètode, Coromines escriurà a Josep Maria de Casacuberta, parlant de la metodologia francesa (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005: 24-25):

«Com més temps passa més m'afirmo en la idea que és un error de l'ensenyament francès aqueixa distància mantinguda entre Mestre i deixeble; la poca freqüència en les seves comunicacions. Els de dalt ajuden ben poc els que puguen, en la dura ascensió. Un braç allargat, a vegades un simple senyal de mà, estalviarien mesos i anys d'esforços tan penosos com sense profit. Però no, els que han arribat al cim es limiten a mostrar «d'un geste la grande route» (com deia En Grammont a En Fouché) i prou; així el començant tindrà la bona

direcció, però ningú li haurà ensenyat les dreces ni com ho ha de fer per cansar-se menys en la pujada i arribarà... a posta de sol!

»Això és particularment greu en una ciència jove com la que estudiem, on per manca de síntesis sòlides i comprovades, ningú no pot aspirar a fer res de no provisional, abans d'haver llegit i anotat l'imposant enfarfec de materials bruts publicats fins ara, feina que omple els millors quinze anys de la vida.»

Una mica més avall, a la mateixa carta, encara fa referència a la qualitat dels estudis del gascó i del provençal (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005: 26):

«He continuat aquests dies ocupant-me únicament en el domini provençal, i especialment en el gascó. Els nostres estudis pateixen d'un tal esmicolament i han estat talment embrollats pels incomptables estudiantets de Bonn o de Halle que els han fet víctima de les seves tesis que avui ha esdevingut necessari de formar-se una opinió personal de cada fet i de malfiar-se contínuament del treball dels altres. Això multiplica la feina fins a fer témer que sigui superior a les forces d'un home; els anys diran si aquesta previsió la sabré desmentir. De moment, ja hi ha un racó de la Romània en què em sento segur i això no és pas per a descoratjar-me.»

Vegem uns fragments on es qüestiona el mètode de Griera, el 18-3-1929 i el 25-11-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 514 i 576 respectivament):

«Com que el favor demanat no era dels que es concedeixen a tothom, li vaig enviar per donar-me a conèixer una crítica detallada dels mots aranesos que figuren en el seu diccionari: com que aquests mots estan plens d'errors (gràcies a la barroeria de Mn. Griera que els va publicar), jo li ofería enviar-li un exemplar del meu llibre de seguida que em tornin els que tinc prestats, perquè per als volums successius pugui poar en una font més pura.»

«Llavors vaig explicar-li la forma barroera i poc escrupolosa en què havia estat compilada aquesta obra, que en realitat, més que els parlars locals, ofereix el *català comú* que parlen les persones il·lustrades de cada població i que naturalment és sensiblement igual pertot. –Ell obria i tancava els ulls amb estranyesa mentre jo enraonava, com si pensés: quina audàcia aquest jovenet; i va acabar per dir: «alors je vois que vous avez déjà une orientation bien définie. Et vous venez à Paris pour...?»

El fragment següent qüestiona el mètode de Griera juntament amb el del de Mossèn Alcover 5-3-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 502-503):

«El resultat és modest per l'extensió geogràfica, però d'una extraordinària riquesa; i, sobretot, té el caràcter d'una cosa definitiva, que ja no caldrà tocar més ni tornar a començar. I és així com s'han de fer les coses pertot. ¿Que a Catalunya no tenim la gent necessària ni els diners, degut a l'absència del poder públic, per a fer-ho així? Doncs només ens queden dos camins: o contentar-nos a assenyalar les línies generals, a escriure llibres d'introducció i de caràcter provisional, en espera que les generacions venidores podran llaurar el terreny que nosaltres només podem desembrossar, o bé limitar-nos a una part de la feina i aquesta fer-la a consciència (la llengua literària o el català antic o, si no, tot el que es refereix a una regió determinada, per exemple, els Pirineus, o Mallorca, o el valencià o Catalunya la Vella) esperant que d'altres podran fer el que hem hagut de deixar. A l'ambició que empeteix la nostra llengua fins a creure's capaç d'abraçar-la tota amb els seus braços de pigmeu l'espera el fracàs de Mossèn Alcover i de Mossèn Griera.»

A la carta següent, veiem com Coromines analitza els mètodes europeus, i a partir d'aquí la conversa ja deriva al mètode utilitzat pels tres becaris estipendiats el 17-5-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 542):

«Les freqüents al·lusions que feia En Grammont al germànic i dos llibres francesos admirables: *Caractères généraux des langues germaniques* d'En Meillet i la *Gramàtica comparada de l'anglès i l'alemany* de Victor Henry, que vaig llegir a Madrid per la primavera de l'any passat. Vet aquí a qui dec el que sé de germànic. I és que per a la introducció a una branca qualsevol del saber no hi ha com els francesos, els alemanys no serveixen. Ací el que ja sap eixampla i dóna un valor pràctic als seus coneixements, i és per això que he tret tant de profit d'aquesta estada per als meus estudis romànics, però el que ve a fer-se ensinistrar en un terreny nou se'n torna quasi com abans (i això és el que va passar al trio Griera-Montoliu-Barnils).»

2.14 El contacte i col·laboració amb Fabra

Griera, però, es va anar tornant de tendències polítiques excessivament conservadores, (per a més detalls vegeu Rafanell, 2002: 30-39). Tot i això, Fabra continuà al front de les Oficines Lexicogràfiques. Griera va lliurar a Milà i Camps un escrit on es feia constar el catalanisme més o menys inflammat de Pompeu Fabra i on es demostrava la necessitat de treure el Mestre del seu lloc de director de les Oficines Lexicogràfiques. El president li degué respondre el que era de rigor en aquests casos però Milà i Camps, en comptes d'exigir urgentment aclariments d'aquelles denúncies, va informar el ponent de Cultura de la Diputació, Antoni Robert, perquè informés Fabra d'aquella carta. Milà i Camps no tan sols mostrà la carta a Fabra sinó que també li aconsellà que cessés Griera. Que Fabra era catalanista no era cap secret per Milà i Camps, i la carta de Griera no tenia sentit si es limitava a aquesta acusació. Així, la carta anà a parar a les mans de Fabra i va ser llegida a la reunió de la Secció Filològica de 1926. De moment, Pompeu Fabra s'acontentà amb l'expulsió de Griera de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, però malgrat això, el 1928, Griera va incrementar les relacions europees representant l'Institut d'Estudis Catalans al Primer Congrés Internacional de Lingüística Romànica i no serà fins el 1931, amb el canvi de règim polític, que la situació de Griera es tornarà precària. A partir de 1930, Fabra comptava amb un jove filòleg format a Zuric i a París, a més de Barcelona, per acabar de desplaçar Griera.

Vegem quin organigrama tan profètic que conté aquest fragment interessantíssim que Joan Coromines envia al seu pare el 12-3-1930 pel que fa als propis talents i les pròpies limitacions en relació amb la feina que aleshores s'havia de fer (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 658):

«Que jo no m'assemblaré a l'Alòs o a En Martorell és segur, perquè el mal d'aquests no és l'excessiva minuciositat, sinó (jo ho crec així) el poc treballar. No es cregui tampoc que En Menéndez Pidal sigui un home d'intel·ligència limitada (jo el tinc per més intel·ligent que un Ramiro de Maeztu), no serà vivaç ni prompta, però sí sòlida. En tot cas, un equivalent de l'obra lingüística d'En Menéndez Pidal per al català no em sembla aventurat d'assegurar que jo el faré abans d'arribar a la vellesa, però no oblidi que la massa principal de l'obra d'aquest home i la que li dona més fama està en la part històrico-literària i això ja hem quedat que no és per a mi. Grans síntesis com les d'un Meillet això és el que jo temo no poder fer mai i és que la meua ràpida comprensió i la meua penetració natural no els ha de fer oblidar que el meu talent no ha estat mai capaç de grans concepcions de conjunt. No es tracta, és clar, de fer renúncies definitives, que,

com els deia un dia, jo sóc home de desenrotllament lent i potser molts caires del meu talent estan encara en formació. Que no hagi pensat mai, com el Pare, a igualar Homer (tampoc no m'haig de comparar amb ell, la meua intel·ligència és d'una altra mena que la del Pare i en tot cas és molt menys potent), no vol dir que no hagi tingut els meus somnis, jo també he somiat de nen en ser rei i després president de la República, però ara tinc 25 anys i és hora de pensar no en el que desitjaria ser, sinó en el que seré. Introduir la ciència lingüística a Catalunya, posar les bases de l'estudi del català, ésser el col·laborador i segurament el continuador d'En Fabra en l'obra del Diccionari Nacional, no em sembla pas que siguin empreses petites.»

Es tractava de Coromines, el fill del president de la Secció de Ciències de l'Institut i conseller de Justícia de la Generalitat, Pere Coromines. Vegem una carta del 18-10-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 693-694):

«Amb en Fabra he tingut dues sentades llargues per fixar el pla del diccionari, i ja el tenim fixat en el conjunt i en molts detalls; en tot estem d'acord. Jo hi tindrè el càrrec de secretari i ara com ara seré el que portaré el pes de la feina. Ell no hi podrà treballar fins que tingui publicat el seu diccionari restringit, i En Griera, que nominalment hi té de figurar, hem quedat que no s'hi ha de ficar de cap manera, perquè, no havent-hi amb ell cap base comuna de discussió, la col·laboració és impossible. De nom hi ha de figurar, perquè altrament no cediria els materials dels dialectes, o sigui, els que havien enviat els col·laboradors dels diferents punts de Catalunya, que ell ja s'havia fet la il·lusió de publicar a nom seu amb el títol de *Diccionari dels dialectes catalans*. Ell no hi té cap dret perquè els col·laboradors els enviaven a l'Institut i no a ell i l'únic que ha fet és retallar les cèdules i ordenar-les alfabèticament. Amb tot això, aquest és el punt espinós: temo que farà escàndol, perquè ell ja s'ho tenia coll avall i fins ho havia anunciat a l'estranger.

»Quant a la data de la meua entrada, En Fabra va tornar a dir que seria aquest mes. Jo, amb l'excusa d'unes dades que m'ha demanat En Jud i que es troben en els cedularis de la Secció, hi vaig gairebé cada dia. Per ara encara no s'ha fixat el dia de la meua entrada, però sé que En Fabra ja n'ha parlat a En Griera i aquest no hi ha trobat res a dir.

»La meua tesi continua empantanegada perquè no arriben els caràcters fonètics de Londres; els de la impremta asseguren que els d'allí els han escrit dient que ja estaven en camí. Però ja fa vint dies que ho diuen això. Jo em temo que són ells els que ho retarden

esperant que baixi la lliura. Si és així, haurem de pendre un determini amb els de la Facultat.»

Primer, el 1931, Griera va perdre la direcció en exclusiva del *Butlletí de Dialectologia Catalana*. Això ja li va significar un cop dur. Els cursos de Ripoll van refermar la recerca de Griera d'un espai d'expressió propi. L'acompanyament de Barnils, l'altre membre de la primera volada de l'IEC que, com Griera se n'havia acabat separant demostra la pretensió de contrapunt que animava aquells cursos d'estiu. Els estudis oficials obrien la porta a Fabra perquè hi ensenyés català, a Nicolau d'Olwer perquè hi fes literatura trobadoresca, i a Joan Coromines perquè restaurés la vella càtedra de provençal antic, fundada per l'intocable Milà i Fonatnals (vegeu Rafanell, 2006: 1011-1012). Després, va considerar que li volien prendre el control de la seva obra predilecta, el diccionari de dialectes, i començà a publicar-lo pel seu compte el 1935, al marge de l'Institut, amb el títol de *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular a Catalunya*. Va ser aleshores que va ser expulsat de les Oficines Lexicogràfiques (Balcells 2000: 30-48):

«Resolta, amb separació del servei d'oficines al qual estava adscrit, la deslleialtat de mossèn Antoni Griera amb la Secció Filològica de l'Institut. Encara que sobrats de raó, és molt dolorosa una sanció d'aquesta mena. Serveixi de lliçó i torni l'autoritat a coordinar jeràrquicament l'Oficina Lexicogràfica massa refiada del paternalisme de Pompeu Fabra i del bon tarannà de tots els membres de la Secció»

(Per a més detalls vegeu també TARAL·LA VIII,303b44-56 i TARTANA VIII,323b22-45.) El 1941, quan l'Institut d'Estudis Catalans havia quedat anul·lat, Griera va poder crear el *Instituto Internacional de Cultura Románica* a l'antic monestir de Sant Cugat, integrat al *Consejo Superior de Investigaciones Científicas*, acabar de publicar les seves obres i es va poder mantenir ben relacionat internacionalment. Però Griera va gaudir d'una influència notòria fins molt entrats els anys cinquanta. Va ser professor de la Universitat de Barcelona, a més de catedràtic de llatí al Seminari Conciliar i fins i tot va presidir el tribunal d'oposicions que va concedir la càtedra a Antoni Maria Badia i Margarit, que també va presidir el famós Setè Congrés de Lingüística Romànica, celebrat a Barcelona el 1953, en el qual van participar (!) els membres de l'Institut d'Estudis Catalans. També Coromines devia haver tingut algun frec a frec amb mossèn Griera (o almenys això s'insinuarà en una carta de l'1-9-1944 de Coromines a Rafael Patxot dins Ferrer i Pujadas, 2008 b: 120-121). Això és el que es desprèn segons uns passatges d'una carta del 14-7-1929 que envia

al seu pare donant-li comptes i parlant-li de les seves relacions en societat (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 561):

«Fins ara he procurat fer coneixença amb tots els lingüistes que han passat per ací o que viuen a Zuric o prop de Zuric, perquè el cas de Mn. Griera, l'home mediocre que a l'estranger tothom respecta pel gran nombre de relacions que té i la influència que això li dóna, ens ensenya la importància i la utilitat de tenir nombroses coneixences; sense que això vulgui dir naturalment que l'hagi d'imitar en el restant de la seva conducta.»

En esmentar-lo, la cara de Coromines se li enfosquia: mal record, el d'aquell home que amb les seves intrigues gairebé aconseguí la fulminant destitució de Fabra com a cap de redacció del *diccionari Fabra*: «... sort d'un avís a temps, que, si no, podia haver estat fatal per al Mestre i de retop per a l'Institut i per al *diccionari*...» (Ramió, 1978: 19-21). Vegem com algunes cartes que Coromines envia al seu pare, demostren la tensió d'aquest ambient de feina, a les oficines de l'Institut entre octubre i novembre de 1930. Pel que fa a la primera carta, el 31-10-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 695-696):

«Avui m'ha dit En Fabra que des de dimarts ja puc començar a anar a la Secció. Jo havia demanat per veure'l amb la intenció de dir-li que, com que ja som a fi de mes i encara no he ingressat com em va prometre, li proposava de començar a anar-hi des de la setmana que ve sense sou i, quan poguessin, ja em pagarien. Per sort no ha estat necessari, perquè abans que obrís la boca ell ja m'ha dit això. Les hores d'oficina són de 9 a 1 del matí, i hi entro amb el càrrec de Secretari del Diccionari Català. Mentre no hagin votat una consignació a la Diputació (i això no podrà ésser fins als nous pressupostos) no podran dar-me més que els cabals sobrants de la quantitat que té assignada la Secció, que són 250 ptes. Al mes. Al capdavant, encara és més del que em pensava.

»A part d'això, ja li ha dit Mn. Griera que l'Institut li retira la direcció del *Butlletí de Dialectologia Catalana*, que passarà a un comitè format per En Fabra, Mn. Griera i jo; En Fabra diu, però, que ell hi serà només nominalment i que ens en cuidarem únicament Mn. Griera i jo. Diu que aquell s'ha queixat que li igualessin una persona com jo, «que és un principiant», però llavors En Fabra li ha fet entendre que la Secció el que volia en principi era treure-li del tot el *Butlletí* i encara ho pot fer. En l'obra del Diccionari quedaré jo amb completa llibertat, perquè ara En Fabra treballa en el seu Diccionari reduït i trigarà algun temps a poder-se dedicar a aquest. És clar que

jo treballaré d'acord amb el que em dirà En Fabra i, per altra part, per no ferir massa directament la susceptibilitat de Mn. Griera, convé que adopti ara com ara envers ell l'actitud d'un inferior i que li demani instruccions o consells per al treball del Diccionari, però fent-ho jo després en la forma que em sembli bé i, si Mn. Griera s'hi oposés, En Fabra ja em farà costat.»

Pel que fa a la segona, el 13-11-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 697-698):

«No sé si es figura, Pare, l'entusiasme amb què n'he posat a la tasca, poder servir alhora dos ideals que he estimat amb passió i encara, a més a més, guanyar-hi el pa és una felicitat que a poca gent deu ésser concedida.[...] En Fabra em va dir –Ara per ara no fixarem cap treball per a Vostè, aquests dies procuri fer-se càrrec del papers que tenim.– [...] A part d'això, hi ha els materials del *Diccionari Aguiló*, els particulars d'En Fabra i una munió de petites col·leccions de detall de Mn. Griera, d'En Montoliu i d'altra gent de fora i de la casa que les hi han aportades. En els pocs dies que hi sóc ja he fet una ordenació sumària de tots els calaixos de la meva habitació al mateix temps que prenia coneixement del contingut i he posat en els prestatges els dossiers del *Diccionari Aguiló* que En Montoliu havia deixat anar amuntegant en desordre damunt de les taules. La gent d'allí obrien els ulls com unes taronges en veure com anaven quedant desembarassades dues grans taules que feia anys no havien vist la llum del sol. Em penso que el Mn. Griera, en veure com m'omplia de pols, es devia fer la il·lusió de fer-me fer de criat seu: abans-d'ahir em va dir que caldria posar en ordre alfabètic el Diccionari de Dialectes, que només està ordenat fins a la lletra *J*. La difunta Srta. Raig, (gràcies a la mort de la qual resulta que jo he pogut entrar a la Secció) s'havia passat dos anys per a fer-ho. Jo vaig fer com si hagués entès que ho havia d'ordenar una altra persona. Ahir va tornar-m'ho a dir d'una manera més clara. Jo vaig dir, de tot això n'hem de parlar amb el Sr. Fabra per veure qui ho pot fer. Amb això el vaig rebentar doblement, perquè ell es fa la il·lusió de publicar aquest diccionari particularment i a nom seu, així que fa els possibles perquè En Fabra no hi tingui cap intervenció. Després vaig anar-ne a parlar a aquest; vaig dir-li que a mi no em fa res de treballar en fenies pesades, com és l'ordenació alfabètica, si ha d'ésser en benefici de tots, però que no em faria cap gràcia de prestar la mà d'obra, perquè Mn. Griera pogués desbarrar per les revistes.»

Pel que fa a la tercera, el 24-11-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b:701):

«Continuo molt satisfet del meu treball a l'Institut. Ha estat una sort que hi entrés, perquè cap de les persones que hi ha no tenia la noció del que és el treball disciplinat; tenien recollit molt de material, però no servia de res ni ningú el podia utilitzar, perquè estava en un desordre inextricable; jo en poc temps ho hauré ordenat tot.»

Efectivament, el Pare Calveras havia acusat constructivament el model de Fabra perquè era massa rigorós, perquè era inventat i perquè bandejava massa segons quins aspectes tradicionals. Això es repetí cap a 1920. Cap a 1920, la crítica que Fabra s'havia tret de la màniga un nou model de llengua és comuna en persones ultraconservadores que tenien usos i costums escripturaris que no volien abandonar, i es decantaven pel continuisme dels gramàtics del segle XVIII i XIX. Aquesta dissidència durarà fins cap a 1935. Vegem-ne una mostra en una carta de Joan Coromines a Pere Coromines el 29-8-1935 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 782-786):

«No sé si ja sap que la Secció Filològica vist l'expedient instruït per l'Alòs, va acordar destituir Mn. Griera i dissabte passat va comunicar-li la seva decisió. Ell és fora de Barcelona, amb això no és estrany que dimarts encara no se'n sabés res. Suposo que ara aviat deurà començar una campanya d'escàndol. Tot això sembla que ha obligat la Secció a fer examen de consciència i preparar un pla de treball.

» [...] A més a més sembla que van obtenir d'En Fabra que prometés plantejar a En Montoliu la qüestió de si s'estima més treballar eficaçment o deixar les Oficines. Com que es tem que En Fabra no gosaria fer-ho amb prou energia, es va decidir formar un Comitè de Direcció del Diccionari constituït per ell, En Nicolau i jo, i potser també En Riba: a aquest Comitè li serà més fàcil que a En Fabra sol de mostrar-se enèrgic amb En Montoliu i després fiscalitzar-lo.

»Per omplir aquests tres o quatre llocs vacants i treballar en el Diccionari, però més que res, em penso, per reforçar-se contra l'atac que s'espera de Mn. Griera, havien pensat a cridar a les Oficines En Moll i l'Aramon. En escoltar això, vaig sentir-me inquiet: dos catòlics, amics entre ells i fortament lligats tots dos amb el Foment de Pietat (P. Calveras), entrant alhora a les Oficines, podrien introduir-hi un esperit nou i corrosiu de l'obra de l'Institut i, si s'ho proposaven, podrien causar-me perjudicis a mi personalment. Especialment algú ja ha insinuat en altres ocasions que En Moll podria cessar en la seva actitud dissident amb el Diccionari Alcover si se'l feia membre de l'Institut; el mateix Moll, posat a l'Institut, pot

ésser un rival temible per a la successió d'En Fabra en la càtedra de la Universitat.

»Per això em vaig alegrar d'haver treballat ara fa dos anys per una aproximació d'En Moll a l'Institut. Això em va donar autoritat per a dir ara: tant com em semblava aconsellable que l'Institut ajudés En Moll a la publicació dels materials lexicogràfics de l'Alcover, em sembla prematur de cridar-lo a intervenir de ple en l'obra de l'Institut i acostar-lo a la seva direcció. Cal primer acabar d'assimilar-lo: vèncer els seus prejudicis contra l'orientació de la nostra obra i assegurar-se de la seva lleialtat i del seu catalanisme;[...] Sobretot no fem entrar junts aquest dos elements nous, lligats entre ells i amb el Foment de Pietat, sinó un després de l'altre i quan ja ens hàgim assegurat de la lleialtat del primer.

»Sospito que la idea de fer entrar aquests dos elements no havia sortit d'En Fabra ni d'En Nicolau sinó d'algú altre (potser l'Alòs) i que ell dos l'acceptaven més aviat a contracor, com un contrapès imposat per la preponderància d'elements no lingüistes dins la Secció i pels atacs que esperen de Mn. Griera.[...] En Nicolau va suggerir, com una idea que encara s'ha de meditar, de designar-lo per a omplir el buit que deixarà Mn. Griera en el Comitè de Direcció del *Butlletí de Dialectologia Catalana*. A canvi d'això, ell hauria de renunciar a continuar publicant el seu *Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana* i així tancaríem al P. Calveras la tribuna que hi té oberta per a exposar les seves opinions dissidents.»

Tinguem present que dins *Rudiments de Gramàtica Preceptiva per a ús dels escriptors baleàrics*, (text publicat el 1937 per l'editorial Moll), Moll mateix, després d'explicar l'accepció de llengua literària deixa de banda el concepte que en tenia Josep Calveras i que apareixia en la versió anterior (Miralles, 2005: 109). Però el model de llengua és un factor que preocupa Joan Coromines en aquests anys. Vegem una carta del 15-12-1928 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 453-454):

«Hem començat ja la lliçó recíproca planejada amb el professor Steiger. Ell m'ensenyà àrab d'Espanya i jo li ensenyo català. Un altre dia els parlaré d'aquest home, políglota formidable que (a part dels seus coneixements lingüístics) sap parlar correctament prop d'una vintena de llenguatges. Ara vol afegir-hi el català, que vol aprendre, no per llegir-lo sinó també per parlar-lo. Com a llibre de lectura no hem trobat ací més que les obres d'En Ruyra, que no em satisfan del tot perquè jo voldria ensenyar-li el bon català corrent parlat a Barcelona i el llenguatge d'En Ruyra és excessivament ric de termes, de vegades artificiosos i amb un lleuger colorit dialectal. Jo voldria fer-

li llegir un autor que escrigui en pur barceloní que al mateix temps sigui perfectament correcte i en bona ortografia i bon estil. Si no em toquessin de tant a prop els llibres del Pare, que reuneixen més que cap altre aquestes condicions, foren els més indicats, però aquest senyor (com veuran en una altra carta) no em mereix prou confiança per a donar-li aquesta prova de franquesa, que podria ésser presa per un acte de propaganda.

»Per aquells fins, res menys apropiat que En Carner, per exemple, que donaria una idea irreal i arbitrària del català; no queda gairebé sinó En Soldevila, però preferiria un autor de més mèrit per a mostrar-lo a un estranger. Si al Pare se li n'acut algun, que em faci el favor d'escriure-m'ho de manera que ho tingui el dissabte, primer dia de classe, així ell s'ho podria fer venir pel seu llibreter.»²⁵

Per Coromines, la personalitat de Fabra ultrapassava de molt i en tots els sentits els límits del llenguatge de la filologia. Havia afirmat que només cal llegir alguns articles del seu diccionari referents a les principals ciències pures i aplicades, i observar la claredat, la precisió i alhora l'originalitat de les seves definicions, per adonar-se de fins a quin punt la seva cultura científica era vasta i sense llacunes.

Per afirmar-ho, es fundava en el seu tracte quotidià amb ell a les Oficines de l'Institut, un any darrere l'altre, on es comentava l'actualitat de les novetats literàries barcelonines (i sovint les parisenques, etc.), i era allà on podia sentir dels seus llavis tota mena d'observacions literàries inèdites i que Coromines judicava justíssimes. La influència de Fabra en la constitució de la lingüística catalana, tant o més que per les seves publicacions, es va exercir pel seu contacte amb els seus col·legues, a l'Ateneu Barcelonès, a la Universitat de Barcelona (durant un període curt), i sobretot a les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC. Cada dia, tot conversant, comunicava al grupet de Coromines una pila d'observacions que sempre més judicava com a justes i precises sobre aquest tema, i per altra banda amb els seus mots d'aprovació, o amb un silenci escèptic o reservat, els indicava a tothora, amb un judici seguríssim, quan anaven pel bon camí o bé quan es deixaven endur per la fantasia o per aparences enganyoses.

Coromines adverteix que Griera no es mostrà gens receptiu davant aquesta orientació magistral. En canvi, Montoliu i Barnils l'escoltaren una mica més, no pas gaire, però com que aviat deixaren la lingüística, la ciència en tragué ben poc profit. Ho reafirmarà també en l'article «Fabra,

²⁵ Vegeu també «El cànon de Coromines», de Narcís Garolera, també amb el títol de «Verdaguer, Maragall, Pla...» dins *Cultura/s*, 15 de juny de 2005 recuperable per <http://www.geocities.com/infreflex/coromines.html>. Per a més informació vegeu també, «Un grandíssim escriptor» de Lluís Bonada, dins *Avui. Cultura i Espectacles* (Barcelona), núm. 6252, el 19 de març de 1995, p. B 4; «Coromines torna a Proust» de Lluís Bonada, dins *El Temps* (València), núm. 595, 13 de novembre de 1995, p. 73-76.

lingüista» el desembre de 1963 (recuperable dins Ferrer i Pujades, 2009: 433-434). Coromines esmenta sobretot els treballs sobre el llatí de Catalunya a l'Edat Mitjana fets per Nicolau d'Olwer, d'Estilística i de Lingüística Sincrònica de Carles Riba i d'Alexandre Galí, la publicació dels grans reculls lexicogràfics d'Aguiló i de Balari per M. de Montoliu, l'edició dels antics escriptors catalans "Els Nostres Clàssics", de J. M. de Casacuberta així com les personalitats que reberen les orientacions de Fabra d'una manera més indirecta, per via escrita, però amb un resultat a penes menys eficaç com el valencià Sanchis Guarner, i el menorquí Francesc de B. Moll continuador i deixeble d'Alcover, al qual la fesomia de les seves doctrines, i el seu estil de llengua i de construcció científica, li va ser molt més a prop dels de Fabra:

»En fi, permeteu-me que defineixi jo mateix la meua obra en lingüística com un producte nascut sota els raigs de la influència fecundant del meu mestre. Quantes vegades parlàrem d'aquestes coses durant cada un dels tres-cents i tants dies de treball de cada any del decenni que passàrem plegats a les Oficines Lexicogràfiques: jo treballava davant mateix de la porta del seu despatx i ell en sortia dues o tres vegades cada matí, sovint més i tot, cada cop que es volia donar algun repòs, després d'haver acabat un capítol o una sèrie d'articles, i en totes les ocasions en què desitjava un canvi d'impressions sobre un problema complicat o més o menys digne de cautela. Després d'aquests canvis d'impressions m'aprofitava jo per saber el seu parer sobre les qüestions d'etimologia o de gramàtica històrica que em preocupaven, i m'admirava de veure que gairebé sempre ell ja havia pensat en aqueixes qüestions que jo creia ben verges d'estudi, i que em fornien, si no judicis, en tot cas arguments de gran força o almenys ben ponderats; si més no, d'altres vegades, un complement a les meves reflexions, que per molt que fos ple de reserves o ocasionalment una mera aquiescència, no per això em resultava menys eficaç. [...]

»En ocasió de l'establiment de l'ortografia dels noms dels municipis de Catalunya, és quan em vaig poder adonar de l'extensió de la seva excel·lent preparació en aquesta matèria, i de les reflexions prolongades que devia haver-li dedicat. La Generalitat havia assignat a la Secció Filològica de l'Institut la missió d'establir les grafies correctes d'aquest miler de noms; i, a proposta de Fabra, la Secció ho havia encarregat a una comissió de tres, és a dir ell mateix, com a President, i J. M. de Casacuberta i jo com a membres. Em feren l'honor d'assignar-m'hi el paper de ponent: havia d'aportar una documentació copiosa sobre cadascun dels noms, i àdhuc suggerir diverses respostes possibles als problemes de forma i ortografia,

basant-me en les normes de l'ortografia general, en les dades de la història del nom, i en l'etimologia. No hi ha cap dubte que En Casacuberta em va ajudar molt a aplegar materials, però llur paper, tant el de Fabra com el d'ell, era més aviat el del jutge que el de l'advocat o del reportador, que era el meu.» (Coromines, 1989: 394-405).

Efectivament, doncs, Coromines comença a treballar com a professor de filologia romànica a la Universitat de Barcelona, i el 1931 ja inicia la recollida de dades per a l'elaboració de *l'Onomasticon Cataloniae*. A més, s'incorpora com a auxiliar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans en un moment de gran efervescència dins de l'Institut, ja que es treballava en el procés d'elaboració del *Diccionari general de la llengua catalana*.²⁶

El 1932 surt el *Diccionari General de la Llengua Catalana* (també anomenat *Diccionari Fabra*, vàlida exclusivament l'edició de 1932, ja que en aquesta edició no hi ha l'error de posar un mateix exemple amb *per* + infinitiu i *per a* + infinitiu a les entrades *pastar* i *treballar*). En aquest diccionari, Fabra fa una tria del model escripturari i dels criteris per dir allò que calia, i és rebut com un projecte de «germà petit» del projecte de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquest projecte quedà abandonat i es publicaren, en canvi, els *Materials Aguiló* que eren unes cèdules publicades, de Marià Aguiló, que reunia informació oral. Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu ho recolliren per fer-ne la publicació, juntament amb un altre diccionari. Es tractava d'unes fitxes lèxiques amb una informació folklòrica i històrica que retallaran com consideraran oportú Fabra i Montoliu: el signe * significa que està retallat, perquè hi ha molt de folklore i Materials del Cançoner Popular.

Quan finalment el 1932 es publica el *Diccionari General de la Llengua Catalana* va haver-hi una recepció estranya provocada pel fet que un diccionari és una eina molt enganyosa que mira d'objectivar paraules i a vegades aquestes són difícils d'objectivar i d'exemplificar. En aquest sentit, el professor Jordi Mascarella em fa notar que fins i tot actualment això és palès a l'entrada *enigma* de la segona edició del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC 2). A més, en el parlar quotidià algunes paraules s'utilitzen per a moltes altres coses. Això, juntament amb dues polèmiques: la primera, sobre quantes paraules havia de tenir aquest nou diccionari. El diccionari tenia 85.000 entrades a la primera edició. Les errades són curioses perquè el mateix Fabra el revisà i en va treure moltes a la llista de la fe d'errades, per bé que eren de caire més gramatical que tipogràfiques; la segona polèmica era sobre quina procedència han de tenir les paraules

²⁶ Vegeu «L'obstinació per la feina».de Josep Ferrer i Costa, dins *Repòrter* (Pineda de Mar). núm. 55, febrer de 1997, p. 10-11, 13, 15, 18.

que s'hi inclouen, quin abast tenen, amb quins materials es va fer el *Diccionari Fabra* i la zona geogràfica que es va triar (català oriental). Per altra banda hi havia un segon factor polèmic més intern: la qualitat de les definicions i com s'ajusten a la realitat. Fabra s'inspira en models francesos amb l'intent d'aïllar una paraula i definir-la. Finalment, si realment aquest diccionari havia de servir per tot i per tothom, ja que és un diccionari poc matisat. L'any 1932 això es notava poc, però al llarg dels anys, sobretot a partir dels anys setanta, quan el català tornarà a aparèixer als mitjans de comunicació i tornarà a tenir projecció pública notòria, es veuran aquests problemes justament pels problemes relacionats amb la creativitat, la llibertat i la representació. Pel que fa a la creativitat, fins a quin punt el català havia deixat de ser creatiu i s'havia de refiar de l'anglès i el castellà en el llenguatge informal i infantil. Pel que fa a la representació, els registres lingüístics seran eines per fer representacions de les situacions comunicatives. No podia ser que tots els elements socials parlessin com el diccionari de Fabra de 1932. Es tractava de l'última peça clau per enllestir el que Fabra (en el discurs com a president dels Jocs Florals del 1934) hagués anomenat la «grossa tasca» —encara per fer— en matèria de normativització lingüística que pretenia equiparar la llengua catalana a les altres llengües que gaudien de plena oficialitat (i només en casos molt específics i particulars de cooficialitat) i que no estaven perseguides amb intransigència.²⁷ El 1932 es va publicar el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, però era una publicació amb plena consciència d'una revisió relativament propera, ja que Fabra era conscient de la situació delicada del català i a més va ser prou hàbil per cobrir-se les espatlles metodològicament de cara a noves incorporacions que poguessin ser importants.

El *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra va arribar en una època de transformacions sociopolítiques profundes a Catalunya. Tinguem en compte que el 14 d'abril de 1931 es va proclamar la Segona República espanyola, que posava fi a la Restauració Borbònica. Des de 1923, el rei colpista Alfons XIII havia donat suport a la monarquia sota la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Durant el govern militar, Catalunya

²⁷ «Com tots els primers diumenges de maig, a Barcelona se celebrava la festa dels Jocs Florals. En aquesta ocasió la jornada es revestia d'una extraordinària solemnitat. L'acte central va tenir lloc al Palau de la Música Catalana. La concurrència es preveia nombrosíssima. I l'ordre del dia, ocupat per l'entrega dels premis, però sobretot per un parlament de Pompeu Fabra que havia de girar al voltant del procés de depuració de la llengua catalana: de les seves raons i dels seus èxits. Tot i això s'havia de manifestar dintre del que fins llavors havia constituït l'últim bastió de resistència a la normativització noucentista. [...] Com acostuma a passar, els primers a adonar-se de la càrrega de profunditat que tenien les tranquil·les paraules de Fabra seran els defensors de la unitat, no pas de la llengua catalana, sinó de la nació espanyola. [...]. La ressenya que el diari *El Sol* va dedicar als Jocs Florals de Barcelona de 1934 no té pèrdua. Després de glossar els mots de Fabra, el prestigiós rotatiu madrileny conclou: "Así se ha expresado Pompeyo Fabra, y debería ser oído aquí tanto como allí por lo que de irreparable para la unidad española hay en sus palabras"» (Vegeu *La il·lusió occitana*, d'August Rafanell, Quaderns Crema, Barcelona, 2006, p. 1174-1175).

va patir la repressió, per exemple, en suprimir-se la Mancomunitat el 1925. En aquest context, Fabra havia perdut un any abans la seva càtedra de Llengua Catalana. El desprestigi de la “Dictablanda” (mer eufemisme irònic de Dictadura) va portar Primo de Rivera a dimitir i el nou govern va projectar unes eleccions municipals per retornar una certa legitimitat a la Corona. L’oposició a la monarquia s’havia organitzat el 1930 en el Pacte de Sant Sebastià per derrocar el règim d’Alfons XIII i instaurar una república. Les candidatures republicanes es van imposar a les principals ciutats i finalment, doncs, el rei es va haver d’exiliar. A Catalunya Francesc Macià, el líder d’ERC, el partit més votat a les eleccions, va proclamar la República Catalana. Finalment, va pactar amb els republicans espanyols que l’autogovern català es restabliria en la institució històrica de la Generalitat i que es redactaria un Estatut d’Autonomia per al Principat. Pompeu Fabra va col·laborar amb el Consell de Cultura de la Generalitat durant la fase d’autonomia provisional. Els diputats catalans van elaborar un projecte que reconeixia Catalunya com un Estat dins la República espanyola, atorgava a la Generalitat competències en educació, sanitat o justícia i establia el català com la llengua oficial del país. El poble va aprovar majoritàriament l’Estatut de Núria l’any 1931, amb un 75 % de participació i un 99 % de vots afirmatius. La data clau de 1932 veuria l’aprovació de l’Estatut a les Corts espanyoles. El govern de la República havia endegat un ampli programa de reformes centrat en el camp, l’exèrcit i l’educació. A la tensió que van generar aquests projectes entre les capes més conservadores de la societat espanyola es va sumar la nova organització territorial que liderava Catalunya. Però les inèrcies centralistes van moure, un cop més, sectors importants de la política i la societat espanyola i, empeses pel cop d’estat del general Sanjurjo, van provocar que les Corts de Madrid acabessin aprovant un Estatut molt retallat: Catalunya passava de ser un estat a ser una regió autònoma. Els dirigents catalans en aquell moment van acceptar el nou marc jurídicopolític com un pas endavant per a la recuperació de les llibertats nacionals del Principat. Esquerra Republicana va guanyar les eleccions al Parlament de Catalunya i Francesc Macià va ser escollit president de la Generalitat. El programa progressista que va aplicar el govern republicà durant el Bienni Reformista (1931-1933) tenia la voluntat de transformar estructuralment la societat i l’economia espanyola. D’una banda, això va espantar molts de sectors conservadors, que després del gran trasbals de la República i el gran fracàs de la Sanjurjada van començar a organitzar l’oposició al voltant de partits de dreta monàrquica, com la CEDA, de Gil Robles, o feixistes, com la Falange, de José Antonio Primo de Rivera, fill del dictador. D’altra banda, la lentitud de les reformes va afavorir el descontentament de les classes més aviat afavorides. El moviment obrer revolucionari, liderat per l’anarcosindicalisme de la CNT i FAI i els sectors més radicals del PSOE, va aprofitar el desencís per iniciar

una estratègia d'insurrecció constant contra la República. La inestabilitat interna se sumava, a més, a la tensió creixent en l'escena internacional, amb la Revolució Soviètica encara fresca, l'ascens del feixisme a Itàlia i del nazisme a Alemanya i la crisi de la democràcia liberal.

Fabra, però, hi seguí treballant amb Joan Coromines, que era d'una generació més jove, però que ja des de 1930 va ser nomenat auxiliar de les oficines lexicogràfiques de l'Institut. Allà va ser on Coromines va rebre el mestratge de Josep Maria de Casacuberta i de Pompeu Fabra, de qui aprengué la necessitat de conjuminar l'amor a la terra i el treball de camp amb el rigor de l'anàlisi lingüística, i amb qui va participar d'una obra de planificació lingüística —d'una política de la llengua inserida en un context d'una política de construcció nacional— que s'emmarcava en un projecte nacional de sobirania lingüística de la llengua catalana.²⁸ Un cop Fabra va considerar que el deixeble ja havia superat el mestre, li cedí la plena autoritat intel·lectual en el camp de la normativa (vegeu CABELL II,368b1-7 i CERVO II,689a34-44). Fabra va morir el 1948 però fins aleshores tot el que feia referència a la revisió del seu diccionari es va decidir conjuntament entre ell i Joan Coromines. Fabra va trametre una part de les llistes a Coromines. Si resseguim Ferrer i Pujadas, 2006 d: 121-142: on Fabra, en una carta tramesa a Coromines pocs mesos després d'acabar la Guerra Civil, li comenta a aquest (el 8-4-1939, Ferrer i Pujadas, 1998: 27-28):

²⁸ Com a exemple del que s'acaba d'afirmar, s'adduirà el text següent:

«el 2 de març de 1932 Louis Albert dicta una conferència a la Universitat de Barcelona “suls parlars occitans”. Josep Carbonell s'encarrega d'organitzar-la i de convocar-hi la plana major de la cultura catalana del moment. Van presidir la taula Pompeu Fabra, el conseller de cultura de la Generalitat Ventura Gassol, el poeta i periodista Jaume Bofill i Mates, el dirigent de la Protectora de l'Ensenyança Catalana Alexandre Galí, i Carbonell mateix. Els objectius de Carbonell eren presentar els resultats de la infusió catalanitzant al nord del domini històric català i, per altre costat, promoure l'imminent ingrés d'Alibert a la Secció Filològica de l'IEC. En la introducció de l'acte, Fabra s'adreça al conferenciant dient-li, en català, que “la decadència de las variantes francesas de la lenga d'Oc comencet [...] plan abans aquela de la nostra lenga, aquí perquè lo vostre treball serà plan mai dur que lo que nos a calgut realizar” [Revista Oc, 5 (1932), 137-138]. Però Fabra tocava de peus a terra: era un empirista provat. Per a ell només la viabilitat d'una formulació en certificava la validesa. Jordi Mir ens ho transcriu els comentaris del Mestre: “Lúcid com en Fabra en l'exposició i el desenvolupament dels temes, [Louis Albert] no va amagar gens les dificultats que calia vèncer per a unificar científicament tants parlars, dialectes, subdialectes i patuesos de les comarques occitanes. En Fabra, atent i meravellat, gairebé feia claror. Però quan N'Alibert, un cop acabada la dissertació, feia grup amb els qui li manifestaven llur plaer d'oients, En Fabra, amb la cella de l'ull esquerre arquejada com mai, i fent foc a la pipa, li va dir baixet i matisant les 'es' com ell solia: –Ja tindreu feina!”. El posat del filòleg de Gràcia davant les efusions de l'apotecari de Mont-real mostren un cop més la seva propensió a la distància crítica. Més que això: mostren una descreença. En aquells moments, Fabra acabava d'enllestir el *Diccionari general*. En l'entrada *llengua d'oc* del gran inventari només hi figura la definició d'“antiga llengua provençal”. Joan Coromines, tres mesos després aprofitant la presentació en societat de la seva recent tesi doctoral, en un article a *La Publicitat* que és l'únic que va publicar a la premsa de l'avantguerra ha de puntualitzar que l'aranès no és un llenguatge català. És el moment de la segona època del “Butlletí de Dialectologia Catalana” de l'IEC, apareguda amb el subtítol de “Revista Catalana de Lingüística”». (*La il·lusió occitana*, d'August Rafanell, Quaderns Crema, Barcelona, 2006, p. 995-997 i 1006).

»“Jo estic consternat pel que m’ha passat amb els meus papers: amb les presses amb què vaig haver de sortir de Barcelona, no vaig poder emportar-me’ls, i entre ells hi havia una part ja redactada de la *Gramàtica* i totes les esmenes i addicions fetes al *Diccionari* en vistes a una segona edició. En *Torres* va rebre l’encàrrec de posar-los en un lloc segur; suposo que ho haurà fet; però la dificultat serà fer-los arribar a mans meves.”

»Fabra mateix, doncs, ens informa que havia deixat a Barcelona ja redactades «totes les esmenes i addicions fetes al *Diccionari* en vistes a una segona edició», notícia de la qual no teníem cap referència.» (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 d: 127).

2.15 L'aixecament de l'ardida piràmide

L'any 1939 s'estableix el règim dictatorial, militar encapçalat pel general Franco. Estem parlant d'un moment en què es crema la biblioteca de Fabra, per exemple. Tot això porta a la derogació de l'Estatut de Catalunya, l'abolició de les institucions pròpies i la depuració de mestres republicans entre moltes altres ensulsiades. La intransigència d'aquest nou règim intenta crear una societat nova. La relació del règim de Franco amb la llengua catalana és un pla d'una política lingüística que s'assegura que la llengua catalana sigui il·legal, no tingui presència ni pública ni institucional ni cultural i amb la més gran persecució que hagi patit mai una llengua. Quan entren els insurrectes, hi ha 1.200 publicacions periòdiques, 7 diaris a Barcelona i 16 diaris en català que han de tancar. Les editorials i els diaris es tanquen. Es tracta d'establir una societat nova, vigilar que les activitats de caràcter catalanista no tinguin cap mena de presència pública. Hi ha una autèntica depuració amb l'objectiu de procurar que no hi hagi cap possibilitat de regeneració cultural. Aquest és el punt de partida, que serà el que en essència es mantindrà fins a 1975.

Quan hi ha l'esclat de la Guerra Civil, Coromines és a Madrid participant en la reducció dels revoltats del Cuartel de Montaña.²⁹ Al cap de poc, retorna a Barcelona i l'11 de novembre es casa amb Bàrbara de Haro, una jove dependent d'una sabateria. L'any següent s'incorpora com a voluntari a l'Exèrcit Republicà i és destinat, aprofitant les seves qualitats poliglotes, com a traductor. Els fets es precipiten i dos anys més tard, un cop perduda la guerra, passa la frontera com a refugiat. S'instal·la a París amb la seva família amb la qual, poc després, s'exilia a l'Argentina, on a les darreries d'any mor el pare, Pere Coromines.

A partir del 1939 tot l'IEC (tant les oficines com la institució) va quedar desmantellat i expropiat, i tots els membres van haver d'exilar-se, per bé que hi hagués membres que tornessin a Barcelona al cap de poc temps. En moments com aquests, quan s'intenten reprendre les institucions a la clandestinitat, és quan es planteja la reedició del *diccionari Fabra*.

Per Joan Coromines, dedicar-se a l'execució del diccionari etimològic castellà li suposava una marrada provisional en la seva previsió fins que vinguessin temps millors. Coromines va arribar a posar a disposició del castellà tots els seus coneixements del català gràcies a l'argentí de tot el seu entorn a més de les seves lectures de la literatura castellana del període preclàssic. Però Coromines encara tenia mancances pel que feia als materials de què disposava en el camp de l'etimologia hispànica.

En el terreny de l'etimologia les condicions d'estudi del francès no tenien parió. Va ser per això que el diccionari de Coromines, publicat pocs

²⁹ Vegeu «L'obstinació per la feina» de Josep Ferrer, dins *Repòrter* (Pineda de Mar). núm. 55, febrer de 1997, p. 10-11, 13, 15 i 18.

anys després, va tenir una recepció pública de gran impressió. Quan Coromines va arribar a l'Argentina va suggerir a Ramón Menéndez Pidal la possibilitat de fer un diccionari etimològic del castellà presentant-li com una pensada del moment justificada pel fet que, com que l'etimologia era el terreny on es veia més capacitat, se sentia amb prou forces. Això mateix li explicava a F. de B. Moll el 7-7-1939 presentant-li com un entreteniment com aquell qui espera que arribin temps millors per poder-se dedicar al diccionari etimològic català (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 98).

Entre la infinitat de projectes que va tirar per terra l'ocupació de l'exèrcit franquista, també hi hagué l'homenatge que la Universitat de Barcelona, aleshores *Autònoma*, preparava per als 70 anys de Pompeu Fabra, el 1938. Aquest homenatge consistia en una *Miscel·lània Fabra* de treballs d'eminents científics de les terres de llengua catalana i d'altres països d'Europa i Amèrica. Joan Coromines, el seu deixeble, n'era l'impulsor i el coordinador (dins una comissió formada per R. Aramon, i J. M. de Casacuberta). És interessantíssim fins a quin punt la correspondència epistolar que s'estableix entre Coromines i Francesc Cambó el 1942 traspua exquisidesa i finor de tracte (vegeu Ferrer 2, 2008: 9). Hem de tenir present que Coromines i Francesc Cambó eren oposats pel que fa al punt de vista polític i ideològic, fins al punt que Cambó estava dolgut amb Fabra per la seva adhesió a les esquerres (Ferrer i Pujadas, 2008 b: 26 nota 2). Cambó, en un inici, busca pretextos per evitar la publicació immediata de l'homenatge, però Coromines sedueix Cambó a través del llenguatge fins que aconsegueix que Cambó l'ajudi i l'atengui, fins a 1947, aportant-hi la seva contribució econòmica.

Mentrestant, però, Coromines continuava treballant en el diccionari etimològic castellà. Una mica després ja el veiem submergit en aquesta aventura filològica. En dóna comptes a Pompeu Fabra l'abril de 1942, tot i que és fàcilment deduïble que ja porta tres estius dedicant-los a «llibres i revistes en el moment mateix de la seva arribada a l'Argentina a partir de 1940: *«A partir de 1940 vengo dedicando a la recolección de materiales para este libro los tres meses de verano íntegramente, y buena parte de los de invierno»* (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 124). Així doncs, si en un inici aquest diccionari etimològic no era la gran il·lusió de Coromines, al cap del temps s'hi va anar il·lusionant i va dedicar-hi totes les forces. Va planejar la tasca de manera que tot i els riscos no hagués d'acabar justificant l'explicació de cap incompliment sinó felicitar-se per la seva culminació en el moment previst, sense que sobrepassés el temps que Coromines desitjava dedicar ja de molt abans a l'estudi de l'onomàstica catalana.

Durant el llarg procés de recerca bibliogràfica, Coromines ja s'havia ocupat d'establir la major part de les etimologies de les entrades que localitzava alhora que examinava els problemes que se li anaven

presentant. Alguns els resolïa i la solució dels altres la deixava per una mica més endavant. Per això, l'etapa de redacció del diccionari suposava la culminació d'un llarg procés interpretatiu que venia de molt abans. Coromines, però, al final del 1944 va començar a donar forma de manera concreta a la interpretació dels materials mitjançant la redacció d'alguns estudis que servissin d'anticipació del que més tard seria el diccionari. Durant l'any 1945 va continuar les tasques bibliogràfiques tot alternant-les amb l'assaig de redacció d'algunes paraules de la seva obra. Al final del maig de 1946, a punt d'abandonar Nova York per poder-se fer càrrec de la seva plaça de professor de la Universitat de Chicago, ho feia amb la tranquil·litat que li donava el fet d'haver acabat la major part dels esbossos bibliogràfics. Coromines pensava que d'aquesta manera podria dedicar-se quasi exclusivament a l'última etapa del diccionari, ja que continuaria aportant bibliografia fins al final de la seva obra. Aleshores, fins i tot ni els millors mitjans de Chicago ja no li eren necessaris (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 9-63).

Una altra prova de la provisionalitat d'aquesta altra tasca titànica n'és el fet que el 1946 Joan Coromines encara enviés a Fabra les esmenes que el mateix Fabra havia acordat amb ell mateix. En una carta de Joan Coromines a Fabra del 22-9-1946 hi ha les esmenes de Pompeu Fabra i Joan Coromines al *Diccionari Fabra* de 1932 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 b: 132):

«Gràcies a la beca Guggenheim vaig poder dedicar-me intensament, la primera meitat d'aquest any, a l'arreglada de materials per als dos diccionaris etimològics, català i castellà. Vaig començar de treballar en aquell, molt de temps abans de l'exili; i en aquest, l'any 1940. En aquests sis anys he aplegat una vasta quantitat de materials per a tots dos, i vaig venir als EE.UU. decidit a acabar ràpidament aquesta etapa preparatòria. El dia 8 d'aquest mes vaig completar per fi els darrers despullements. Com que ja tinc gairebé acabada l'ordenació alfabètica de les cèdules, el mes entrant començaré la redacció del diccionari castellà. El català l'escriuré quan ja torni a ésser a Catalunya. O almenys a Europa, perquè no descarto la possibilitat d'haver de passar primer algun temps a França o a Madrid. Tanmateix no és el meu propòsit.

»No voldria que cregués que he negligit aquests anys l'estudi de la nostra llengua literària. Tinc reunida una llista de més de dues-centes observacions o addicions al seu *Diccionari general* o a punts de gramàtica, que li sotmetré des de Xicago d'ací algunes setmanes, quan ja tingui endegat el trimestre de tardor i encetat el meu diccionari. Va merèixer la seva aprovació la *Miscel·lània* des del punt de vista de la correcció de llenguatge? [...]

Al cap de poc, Coromines escriu a Joan Sales, per provar-lo. En el seu moment, ens cuidarem de presentar Joan Sales. Per ara, Coromines es cura amb salut i, amb to tranquil·litzador però ponderatiu dóna a entendre a Sales que comparteixen un ideari que en aquells moments era crucial. Ho fa en una seva carta del 21-10-1946 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 58-59):

«Sempre he combregat en la mateixa fe que els inspira: Catalunya primer que tot, la República no és més que una forma el valor del qual depèn del contingut que se li doni –avui és bo i demà pot ésser dolent– (tanmateix jo no diria que «les expressions *feixista* i *anti-feixista* són ben passades de moda»): el feixisme encara cueja i pot tornar a tenir bona salut, tant de bo que hi hagués feixistes que fossin bons catalans o amics de Catalunya però el fet desgraciat és que no n’hi ha); per Catalunya no s’ha de recular davant de res ni davant del recurs a les armes, per això la bona salut de la pàtria demana que tingui fills amb virtuts militars, mentre tinguin ben present la llei inexorable que en fa una aventura folla per a les nacions febles que no s’hi veuen absolutament acorralades. Especialment m’agrada la insistència amb què els *Quaderns* recalquen la necessitat de pensar sempre la nostra pàtria en termes globals i posant el País Valencià i les Balears tant en primer terme com el Principat; un dels pocs avantatges que ha dut la guerra civil sembla ésser la divulgació d’aquesta actitud, però jo que sóc dels pocs que la van adoptar des de molt abans de la República, noto amb goig que la seva revista s’hi até amb un to de convicció molt diferent del d’un que repeteix una consigna posada de moda.»

Alhora, però, Coromines preparava a màquina la primera redacció dels articles del diccionari etimològic castellà. En aquesta redacció hi afegia cents d’afegitons fets a mà. Passava a net, altre cop a màquina, aquesta redacció. En aquesta segona redacció en net, també hi afegia algunes anotacions a mà per la revisió final. Aquesta segona redacció amb menys anotacions a mà era la que duia a impremta. Les proves que sortien d’impremta les tornava a emplenar amb correccions i noves addicions. És per això que en aquesta tasca va ser clau la intervenció dels editors. El ritme de treball que va portar Coromines per portar a terme aquesta obra durant els períodes que es va marcar no eren pas propis d’una actitud que busqués només l’exhibició de coneixements sinó l’actitud de la persona que, amb responsabilitat, entenia la importància de fabricar una eina a l’abast dels filòlegs dirigida al coneixement de la història del lèxic, en aquest cas, primer en castellà.. I el fet és que en el ram del lèxic castellà encara no disposen de cap eina que hi sigui comparable. El 7-1-1947 ja va per la

redacció de les entrades de la lletra *B* (vegeu Ferrer i Pujadas, 1998: 66). El 28-8-1947 s'excusarà a Ferran Cuito pel retard de mig any en la contesta d'una carta on precisament al·legarà els detalls d'aquest intens ritme de treball (Ferrer i Pujadas, 2008 b: 338-339). El 3-9-1947 escrivia a Casacuberta: «Després de tants anys d'arplega de materials [...] vaig començar la redacció pel gener d'aquest any, i en set mesos i dies de maldar amb totes les forces he arribat al començament de la lletra *C*, la sisena part de l'obra» (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 34). El 8-12-1948 escrivia a Pompeu Fabra que anava per les entrades que començaven per *EN* (vegeu Ferrer i Pujadas, 1998: 95), i l'11-1-1949 per *ES* (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 225). El 16-2-1949 Coromines escriu a Carles Riba i li diu que va per la *F* (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 65). El 30-9-1950, després d'un llarg període de silenci, Coromines respon a Menéndez Pidal pel progrés del diccionari indicant-li que estava a la meitat de la *P* (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 233). El 21-5-1951 Coromines escriu a Moll i li diu que ja va per la lletra *T* del diccionari: «Ja sóc a la lletra *T* del diccionari» (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 146). Coromines va acabar de redactar el diccionari l'any 1951 però faltava que la impremta incorporés tots els últims afegits escrits a mà per Coromines mateix. A més s'havia d'unificar l'estil, els sistema de citacions, referències, sigles, i faltava la tasca dels índexs i de l'organització de des referències bibliogràfiques. Al final de l'agost de 1952 l'editorial ja disposava de la meitat del manuscrit i Coromines ja tenia una idea de com sortiria la seva obra (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 276). Però aquesta obra era millorable amb una altra correcció: per una banda, la gran seguretat que havia adquirit Coromines li permetia fer els acabats necessaris dels articles i dels arguments dels seus treballs, a més de completar amb molta més comoditat les dades de què havia pogut disposar fins aleshores, afegint dades recollides més tard de la seva redacció final. Es podia, alhora, resumir el text i donar-li més cohesió i coherència. Però Coromines va decidir iniciar les gestions perquè l'editorial Gredos es fes càrrec del pes de l'edició d'aquest diccionari, tot col·laborant-hi també Francke. Aquesta va ser la solució que va permetre disposar, al cap de poc, de l'obra impresa. Això va suposar una inversió en maquinària i personal per part d'aquesta editorial. El primer dels volums surt el novembre de 1954, (vegeu com Coromines li n'envia un juntament amb la carta, al mateix Ramón Menéndez Pidal el 9-11-1954 a Pascual i Pérez, 2006: 317). El segon volum apareix l'any 1955 (Joan Coromines torna a escriure a Menéndez Pidal per preguntar-li si l'editorial li ha fet arribar el segon volum, l'1-11-1955, vegeu Pascual i Pérez, 2006: 327). El 24-10-1957 s'acaba ja el quart volum on a part dels índexs, hi figuraven unes addicions importants que consistien en inclusions importants d'investigacions dels últims 10 anys en el camp etimològic, així com una gran massa de dades suplementàries (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 330). Però el desig de

Coromines de tornar a la pàtria era una condició irrevocable. Abans de res estava allunyat de la tasca de dedicar-se al català, però a més, a Cuyo, hi estava mancat de tot tipus de mitjans d'estudi a part de força aïllat: tinguem en compte que tenia 24 hores en tren fins a Buenos Aires. (vegeu Pascual i Pérez, 2006: 9-63 i Ferrer i Pujades 2008 b: 120-121).

Gairebé deu anys més tard, Fabra torna a escriure a Coromines, el 15-3-1948 (Ferrer i Pujadas, 1998: 70-71):

«Retardava la contesta de la vostra lletra perquè volia adjuntar-hi la llista de les innovacions ortogràfiques que penso proposar a l'Institut en ocasió d'haver emprès aquest la revisió del meu *Diccionari*. Però veient que a hores d'ara encara no tinc confeccionada sinó una petita part d'aquesta llista, no vull deixar passar més temps sense escriure-us acusant-vos la recepció de la vostra lletra, tot prometent-vos, però, que us la trametré com més aviat pugui, perquè abans d'enviar-la a la Secció Filològica voldria que ens poséssim d'acord vós i jo sobre les reformes que convé sotmetre a l'aprovació de l'Institut. I, a propòsit de l'Institut, no cal dir-vos quin va ésser el meu astorament quan vaig assabentar-me dels nomenaments d'en Segarra i de l'Aramon, fets sense consultar-los prèviament en Nicolau i a mi. Vull creure, com vós, que aquests nomenaments foren fets amb caràcter interí. Vaig demanar aclariments, però encara no m'han estat donats.»

Així doncs, com han notat Ferrer i Pujadas (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 d: 128):

«Per tant, Fabra tenia com a únic interlocutor d'aquestes “esmenes i addicions” al diccionari Fabra Joan Coromines. Hi ha proves d'aquesta connivència entre Fabra i Coromines en les cartes posteriors, en què Fabra li trametia una part de les llistes d'esmenes que l'Institut havia de sancionar, canvis que eren “en conjunt els mateixos que vos proposàveu de fer anys endarrera”».

En una carta posterior, doncs, del mateix Fabra a Coromines el 20-4-1948 (Ferrer i Pujadas, 1998: 72-74):

«Fent els de l'Institut una revisió del meu *Diccionari general*, jo els trameto llistes de les addicions, esmenes i supressions que crec que cal fer-hi. En fer-se aquesta revisió, he cregut que era l'hora de proposar a l'Institut de canviar la grafia d'un cert nombre de mots. Els canvis que penso proposar són en conjunt els mateixos que vós proposàveu de fer anys endarrera. En les llistes que he tramès fins ara, ja he fet alguns canvis de grafia sense esperar l'aprovació de

l'Institut, segur que no els ha de mancar ja que vénen a corregir veritables lapsus i grafies injustificables. Així, he adoptat sense vacil·lar les grafies: [...] Però hi ha canvis que cal evidentment sotmetre per endavant a l'aprovació de l'Institut, dels quals convé que parlem abans de proposar-ne l'admissió. Tinc motius per creure que alguns dels canvis que proposarem vós i jo no obtindran, absent jo, l'aprovació dels actuals membres actius de la Secció; però sense que això ens hagi de deturar de proposar totes les innovacions que creguem indispensables, vull dir-vos per endavant, jo, a qui no fan por les innovacions, que no crec que n'hi hagi prou que una grafia sigui indubtablement millor que l'actual perquè aquesta hagi d'ésser, sense més, *necessàriament* reemplaçada per aquella.[...].

»Em plau molt, com amic que us sóc i com a patriota, saber-vos esdevingut un lingüista de primera fila, que honora Catalunya; però això, enyorat Coromines, no em consola de la pena que em fa veure-us allunyat de la nostra terra, privat de dedicar-vos de ple a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua i d'ésser, com us pertoca, el cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut, de les nostres fins ara desgraciades Oficines. Jo que, quinze anys endarrera, esperava que, per fi, anàvem a redreçar-les un cop desembarassats dels qui tant entrebancaren el seu bon funcionament! Però confio que, amb mi o sense mi, l'obra interrompuda es reprendrà, i vós hi sereu.»

Coromines sintetitza molt bé les idees lingüístiques de Fabra, en una carta el 8-12-1948 (Ferrer i Pujadas, 1998: 84-95):

«Coincideixo del tot amb les seves idees. Resumint jo diria que les raons a tenir en compte es poden classificar per ordre de força en els grups següents:

a) pronúncia dels dialectes moderns que distingeixen (llevat si és evidentment deguda a una alteració moderna i sense arrelament) i dels textos antics escrits per gent que distingia oralment;

b) raons estructurals de l'idioma, de congruència dins el sistema (p. ex. *tros* - *destrossar*);

c) l'ús arrelat ja en la nostra ortografia, quan es tracta de mots importants la imatge dels quals s'ha fixat ja en la memòria de la gent: si són mots extraordinàriament importants aquesta raó pot passar de vegades a davant de *b)*, i àdhuc en algun cas extraordinari davant de *a)*, mentre que si són mots poc importants –mots de diccionari, com *fenal*, *sacotell*, etc.– aquesta raó té menys força àdhuc que *d)*;

d) l'etimologia, que solament té força com a subsidiària de les anteriors, com a raó de reforç d'aquestes, o en els casos en què tots els dialectes, ja des d'antic perderen la distinció o no la conegueren

mai. Finalment convé observar aquella norma de prudència comuna a tots els afers humans que recomana, en cas de dubte, d'abstenir-se de fer res, o bé, en el que ara ens interessa, esborrar el mot del diccionari, si no hi ha veritable necessitat d'incloure-l'hi.

»Crec que amb això que he dit no faig més que formular els principis que vostè ha seguit tota la vida, als quals em vaig atènyer essencialment des del començament i que amb els anys i l'experiència no han fet més que anar-se fortificant i precisant dintre meu.[...]»

Avui³⁰ resulta certament interessant comparar les idees lingüístiques de Fabra sintetitzades per Coromines el 1949 amb els criteris actuals del Termcat en els manlleus i calcs terminològics (Ginebra, 2006: 21-24).³¹

«El tercer capítol de l'obra, “Criteris per al tractament dels manlleus i dels calcs”, exposa, en primer lloc, els principis general d'aquesta política a què em referia. Pel que fa al tipus de recurs, s'estableix aquest ordre de prioritats: 1) seleccionar l'alternativa catalana que respongui als procediments neològics interns; 2) adequar el manlleu al sistema lingüístic (adaptació); 3) adoptar la forma manllevada sense modificacions (adopció). A més, s'indica que és necessari introduir el manlleu o el calc que siguin imprescindibles tenint en compte alhora el conjunt de la llengua i el llenguatge d'especialitat concret de què es tracti. Es fa saber que cal tenir respecte a les normes internacionals i a les tendències terminològiques pròpies de cada àrea d'especialitat (en relació amb el grau de tecnicitat, les llengües de més influència, etc.). I s'assenyala que cal buscar el consens dels professionals per garantir l'acceptació social i l'ús de la forma més adequada.

»En segon lloc, després d'aquests principis, es presenten els criteris concrets referents a l'admissió i no-admissió de manlleus i calcs, articulats de la manera següent:

- 1) manlleus que es poden incorporar al sistema lingüístic,
- 2) manlleus que no s'han d'incorporar al sistema lingüístic,
- 3) calcs que es poden incorporar al sistema lingüístic,
- 4) calcs que no s'han d'incorporar al sistema lingüístic.

³⁰ Pel que fa al repte del català actual en relació amb l'anglès, repte no només lingüístic sinó eminentment social, vegeu «¿Els mots estrangers també són catalans?» de Joan Abril Español, dins *El Punt* (Girona), 28-12-2008, p. 18.

³¹ En aquest sentit, les últimes notícies pel que fa al Termcat ens les reporta L. P. al diari *El Punt* (Girona), del 2-1-2009, p. 35, amb la notícia «Aproven incorporar 350 nous termes en català com “amazic” i “full-contact”».

»Cada un d'aquests apartats està organitzat en una relació de punts breus que condensen els criteris i els exemplifiquen. Així, a tall d'exemple, alguns dels punts dedicats als manlleus que es poden incorporar al sistema lingüístic són els següents:

- a) Formes creades amb elements cultes procedents del llatí o del grec.
- b) Manlleus que han passat a ser d'ús corrent en la llengua general, ja sigui adoptats o adaptats.
- c) Manlleus que s'han integrat dins el sistema lingüístic i han donat lloc a sèries derivatives o compositives»

Al cap de molt poc, a la diada de Nadal de 1948, moria Fabra. Joan Coromines va trigar una mica a enviar una carta de condol a Dolors Mestre, vídua de Fabra, i Carola Fabra el 15-2-1949 (vegeu Ferrer i Pujadas, 1998: 107). Al cap de molt poc, gairebé immediatament, Coromines es posà en contacte amb Carles Riba. Coromines se li queixa pel que fa a la legitimitat de la tria per part de l'Institut de membres adjunts i permanents el 16-2-1949 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 67-69):

»No cal que li digui la trista impressió que vaig rebre en saber que l'Institut havia nomenat membres de la Secció l'Aramon i En Segarra; membres permanents i no adjunts com se'ls hauria pogut nomenar quan hi havia mig Institut absent i tants col·laboradors de l'Institut érem absents forçosos. Ja farà dotze anys que el nostre estimat mestre Fabra i en Nicolau m'havien dit espontàniament que la primera reunió de l'Institut seria per nomenar-me membre en la vacant de Ruyra, a la qual poc després va afegir-se la de Segalà; van fer-ho espontàniament, sense que jo els hagués parlat *mai* d'ésser membre, perquè aleshores em sentia joveníssim. En una carta del 5 de novembre de 1945 En Nicolau m'ho refermava,[...]. Quant al nostre Mestre comú m'escrivia no fa gaire (15-III-1948):[...]. I el 8 de maig del mateix any passat hi afegia aquestes paraules, que ultra l'honor em sonen ara com un mandat: «Em plau molt, com amic que us sóc i com a patriota saber-vos esdevingut un lingüista de primera fila, que honora Catalunya; per això, enyorat Coromines, no em consola de la pena que em fa veure-us allunyat de la nostra terra, privat de dedicar-vos de ple a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua i d'ésser, com us pertoca, el cap de les Oficines lexicogràfiques de l'Institut, dels nostres fina ara desgraciades Oficines. Jo que, quinze anys endarrera, esperava que, per fi, anàvem a redreçar-les un cop desembarassats dels qui tant entrebancaren el seu bon funcionament! Però confio que, amb mi o sense mi, l'obra interrompuda es reprendrà, i vós hi sereu». Els morts són morts,

estimat senyor Riba, i els vius, quan són de la talla de vostè, els continuaran dignament i amb la reverència de mi i de tots, siguem o no siguem dins de l'Institut. Però tinc consciència, sense una modèstia que hauria d'ésser insincera, d'haver reunit sobre el català una massa de coneixements, gràcies a una sèrie de circumstàncies favorables, una massa de coneixements tècnics tan gran com cap altra persona vivent avui no ha pogut reunir-los. També tinc consciència que aquesta mena de coneixements no és tot, i que n'hi ha una altra que és igualment necessària per a la direcció de l'idioma. Però ni el meu sentit disciplinari, ni el meu patriotisme ardent, que mai res no farà flaquejar, no em permetrien negar que els qui privessin l'Institut d'aquest concurs que jo solament puc aportar-li, assumirien una feixuga responsabilitat.»

Al cap de poc Coromines escriurà a Sanchis Guarner per apaivagar, per mitjà d'un article un dels molts atacs a la unitat de la llengua. Ho fa el 21-9-1950 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 41-42):

«Si el llegeix, veurà que aquest article, ultra molts errors de detall, obeeix a una orientació general totalment equivocada, i s'inspira en l'antiga obsessió de separar el valencià de les altres formes de la nostra llengua. L'autor, després d'un llarg període de poc contacte amb la pàtria, s'ha quedat aturat en el temps de Nebot i Pérez i del Pare Fullana. Repari especialment en la nota n.º 16 de les pp. 269-70, on s'afirma que l'afirmació de la unitat del nostre idioma és l'obra tendenciosa d'un partit polític! Per desgràcia, als EE.UU. hi ha una ignorància esbalaïdora de les realitats lingüístiques d'Espanya: en els Congressos de Professors de Llengües Modernes he notat que més del 90 per cent ignoren totalment l'existència de la nostra llengua (o la creuen un dialecte igual al murcià etc.), i quasi tots els altres pensen que és una llengua medieval avui davallada al nivell d'idioma rústic i innocentment poètic. Ja veu el mal que pot fer aquesta nota en un ambient així. No li sembla que s'hi hauria de contestar? Estic disposat a fer-ho, i ho faré si d'altres no ho fan. Però jo crec que seria millor que la protesta vingués d'un valencià, i millor lingüista com vostè.»

Coromines, juntament amb Sanchis Guarner, donarà ressò i abast internacional a la rèplica de l'atac contra la unitat de la llengua el 4-12-1950 (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 49):

«Encara que aquests errors mostren el poc coneixement que té aquest senyor de la llengua antiga i clàssica, potser serà bo de redactar la

nota amb un cert mirament sense deixar de dir les coses que calgui, car el Sr. Corbató és home respectat a Califòrnia i àdhuc va fer un treball de mèrit sobre la història del teatre que vostè ja deu conèixer.»

Coromines a través d'una carta el 19-12-1950 a Sanchis Guarner, li fa saber la seva posició com a científic al servei de la llengua catalana. És una carta tan compromesa com sincera pel que fa als valors de Coromines. En primer lloc li parlarà sobre la seva gran prioritat: la unitat nacional (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 56):

«Pel que fa a la proposta del Sr. Balbín li agraeixo molt que me l'hagi transmesa. No es tracta de comportar-se com a més o menys enemic de l'abominable règim actual, que la meua actitud en aquest punt no pot oferir dubtes, però es tracta que la Pàtria necessita la presència dels fills que l'estimen més que la dels qui en volen viure; i es tracta també que primer hem de viure.»

Una mica més avall, a la mateixa carta també li posa de manifest que, més enllà de tacticismes sobre judicis que poden molestar el poder vigent, sobretot pel que fa al prestigi de segons quines personalitats, s'ha de ser científic per sobre de tot (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 56-57):

«Sobre la publicació del diccionari a Madrid m'agradaria de tenir el parer de vostè, relatiu al punt següent. El meu llibre pot afectar seriosament el prestigi científic d'alguns erudits madrilenys, sobretot el Sr. García de Diego: la seva obra era de palla i se n'ha anat quasi tota per terra. En el llibre evito tot personalisme però dono sempre el nom dels autors, i es notarà que en el que la seva obra tenia de personal (i no eco de Meyer Lübke o Menéndez Pidal) ha restat tota destruïda. Tampoc no m'abstinc de contradir Menéndez Pidal; aquest cas és del tot diferent: la seva obra és sòlida, i en la major part dels casos he pogut confirmar la seva opinió; àdhuc moltes vegades en què l'havien rebutjada gent de gran autoritat; però en d'altres ocasions, que s'ha errat, ho demostro així, i val a dir que això passa moltes vegades, i algunes d'elles són idees predilectes de Menéndez Pidal. Els savis castellans tenen forta repugnància a admetre manlleus en mots importants del seu idioma, i per això han bastit aquesta teoria del caràcter fluctuant de les lleis fonètiques, teoria duta a un extrem absurd per García de Diego; força més moderada i defensada més hàbilment per Menéndez Pidal.»

Encara una mica més avall, a la mateixa carta del 19-12-1950, notem com Coromines, en nom de la ciència, ha de rebutjar una doctrina, per molt que hi vagi el prestigi i el renom del mateix Menéndez Pidal (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 57):

«Aquest no és el moment d'exposar les meves idees sobre la qüestió, que és complicada, car jo no sóc un neo-gramàtic; però en la doctrina de Menéndez Pidal encara resten molts casos de fluctuació completament arbitrària, que jo he de rebutjar. En el meu diccionari he de reconèixer que el lèxic castellà és un mosaic de manlleus, francesos, occitans, italians, portuguesos, i que en especial hi ha una quantitat de catalanismes incomparablement més gran del que es creia.»

El primer permís que es demana per poder publicar en català és per publicar les obres completes de Verdaguer; i la condició del règim és que siguin escrites en ortografia prefabriana. Tot això va ser una maniobra que portava a associar tot allò que estigués escrit en català a una antigalla, i treure el català com a llengua de mercat cultural. El català és una llengua que queda a l'exili. La situació és que els escriptors que no s'exilien han de viure en la clandestinitat. El petit mercat ha de fer estratègies per publicar, com per exemple posar peus d'impresca anteriors al 1939. Ens trobem que a partir del 1939 hi ha un gran buit, perquè el règim de la dictadura de Franco aplica unes mesures d'asfíxia. Malgrat tot, hi ha petites escletxes per on la cultura catalana s'expressa. Hi ha alguna editorial, com per exemple l'editorial Moll (a Mallorca) i l'editorial Torre (València). També hi havia revistes de poesia en la clandestinitat, com per exemple *Ariel*.

A partir dels anys 50, es comencen a instituir els primers premis literaris en català (diversificació cultural: poesia, narració breu, biografia, assaig...). El primer premi de narració breu és el Víctor Català (1953).

Perquè tinguem una perspectiva una mica més àmplia del tarannà de Coromines, vegem amb quin pretext es dirigirà a Joan Fuster al cap de deu anys, el 30-3-1960 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 b: 42):

«Fa temps que tinc gran desig de tenir una conversa amb vós, un poc detinguda, per afers que ens interessin a vós, a mi i al país.»

Coromines, doncs, el 19-12-1950 torna a plantejar (des del 3-1-1930 d'una carta que havia enviat a Pere Coromines), la importància que té el poder i la ideologia sobre els mitjans de la ciència, i sobre la ciència al servei del poder. Amb paraules de Ginebra, Coromines era ben conscient que «desvincular la ciència de la política, i convèncer-nos a tots que a les

universitats i als centres acadèmics no s'ha de fer política és una de les conquestes més detestables del nou pensament únic, que imposa l'asèpsia com a mitjà de control intel·lectual» (Ginebra, 2007 a: 51). Efectivament, a vegades els que no en saben tant tenen massa poder de decisió. Ho podem repescar també dins el seu diccionari a RAI VII,49a40-45:

«Ja Ant. Thomas (*Rom.* XXXIX, 111) ho va posar en relació amb el *réyz* “radeaux” d'un venerable glossari hebreu-francès, estudiat en *Rom.* XXXV, 447, i cf. Mosemiller, *RDR* I, 420 (Wartburg com si tal cosa... posa unes coses a RATIS, unes altres a RADIUS i visca la ciència: aquí mano jo).»

Pel que fa al panorama polític i cultural del 1950 del País Valencià, ens la reporta Fuster en les seves cartes a Vicenç Riera Llorca a Ferrer i Pujadas, 1993: 42-43, 49-51, 58-62 i 73-76. Coromines, però, en aquesta carta a Sanchis Guarner del 19-12-1950 també fa referència al seu posicionament en el moment que la ideologia s'interposa a la ciència i els que en saben tenen poc poder de decisió (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 58):

«Pel que fa al llibre. En Menéndez Pidal va tenir en el seu poder gairebé un any l'original de tota la lletra *B*. Sé que va llegir-lo, i amb tot i que en aquesta lletra combató alguna de les seves idees predilectes (l'etimologia de *bravo*, per exemple), només em va fer algunes poques observacions sobre altres coses, molt poques i pertinents, que jo vaig tenir molt en compte. Una revisió per part d'ell no em preocuparia i seria útil fins i tot. Però no seria ell qui la faria, i allà no hi ha ningú més de qui m'interessi l'opinió.»³²

Però vegem si n'és de significativa una carta de Joan Coromines a Lluís Nicolau d'Olwer que parla dels mapes de les llengües i de la distorsió que pot arribar a originar un mal mapa del domini lingüístic en una seva carta del 5-10-1951 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 37-38):

«Quan va restar entès que no podia venir-hi, ara fa més d'un any, En Miravittles va demanar-me com un gran favor que escrivís un article de presentació històrica, geogràfica, lingüística i cultural de la llengua catalana per al públic: es publicaria abans dels Jocs. Vaig

³² I, efectivament, a vegades els que no en saben tant tenen massa poder de decisió. Vegem per exemple RAI VII,49a40-45: «Ja Ant. Thomas (*Rom.* XXXIX, 111) ho va posar en relació amb el *réyz* “radeaux” d'un venerable glossari hebreu-francès, estudiat en *Rom.* XXXV, 447, i cf. Mosemiller, *RDR* I, 420 (Wartburg com si tal cosa... posa unes coses a RATIS, unes altres a RADIUS i visca la ciència: aquí mano jo).»

fer-ho amb un gran esforç, perquè no estic avesat a escriure per al gran públic, i menys dels EE.UU.; va sortir-ne un treball en anglès que deuria omplir una quinzena de pàgines impreses. Un cop el va tenir (ja fa un any) devia ficar-lo en un calaix i no n'ha parlat més. Quinze dies abans dels Jocs, sense haver-me donat cap explicació ni donar-me-la aleshores, va limitar-se a dir-me que en lloc d'això sortiria un programa amb una pàgina d'explicació per al públic. Després m'ha escrit que l'opuscle projectat no s'havia publicat perquè dos altres compatriotes, que havien d'explicar-hi la història i la cultura catalana, no havien enviat els seus originals. És una excusa que no val, car en el meu (que ell va qualificar d'«obra mestra» en rebre'l, amb l'adulació que li és habitual) hi havia prou indicacions històriques i culturals en relació amb la llengua, perquè bastés tot sol com a presentació d'uns Jocs, lloc inadequat perquè no és un treball erudit ni un discurs de mantenidor, sinó una presentació a un públic ignorant, on es consignen fets molt coneguts. Una altra vegada el mateix Miravittles em va demanar una informació detallada sobre l'obra dels refugiats republicans a l'Argentina i Amèrica del Sud; un mes després d'enviar-la-hi, En Roura i Parella va escriure'm demanant-me dades sobre el mateix per a un informe general sobre l'obra dels intel·lectuals republicans, que li havia encarregat aleshores mateix el mateix Miravittles: evidentment aquest havia perdut el meu informe o simplement se n'havia oblidat. Amb la mateixa lleugeresa deu haver obrat aquesta vegada (amb el meu Pare va fer coses pitjors que lleugereses d'aquestes).

»El galdós full de presentació dels Jocs Florals Catalans que ha publicat en lloc del que em demanava, ja el deu haver vist. Ultra indicar malíssimament els límits de la llengua, insisteix en la lamentable confusió entre Provença i Catalunya (donant la impressió a aquest públic ignorant que la relació amb València, Balears i Rosselló és de la mateixa naturalesa fantàstica),³³ fa venir la nostra literatura ridículament de l'obra d'uns «saltimbanquis», i s'ho arregla per encabir en una pàgina més disbarats històrics que no n'hi solen cabre en tot un llibre; no parlem de les faltes d'anglès i de català, que hi abunden.»

El 1953 tornem a tenir cartes de Coromines. La primera que tenim descriu l'Institut l'any 1953 i li fa saber a Lluís Nicolau d'Olwer en una seva carta del 21-10-1953 (Ferrer i Pujadas, 2008 a: 62-69):

³³ Per fer referència als posicionaments de Joan Sales en aquest sentit vegeu *La il·lusió occitana*, d'August Rafanell, Quaderns Crema, Barcelona, 2006, p. 1265 i 1334-37. Vegeu en aquest sentit també «Agur Euskal Herria. El nou mapa del temps de la televisió pública exclou Navarra i Euskadi Nord. Era un dels punts de l'acord amb el PSE» de Xavi Tedó, dins *Avui* (Barcelona), 30 de juny del 2009, p. 8.

«Hi ha dues tendències que són perilloses. Una és l'excessiu personalisme de l'Aramon, molt ben intencionat políticament, però que per falta d'habilitat, de vegades intemperant, i per certa propensió a absorbir-ho tot en la seva persona, pot afavorir un dia la tendència contrària, més amenaçadora per als nostres ideals. [...]

»S'ha parlat d'una tendència que hi hauria en alguns membres de l'Institut a acceptar un enllaç o infeudació al Consejo Superior de Investigaciones Científicas.[...]

»Per ara sembla doncs que l'amenaça d'una pressió per a dur l'Institut al radi d'acció del Consejo, ha estat ajornada, no sé si per gaire temps.[...] Hi ha després el grup dels resoltament oposats a tota concessió d'aquesta mena: Fontserè (molt valent i decidit), Puig (més modernament), Aramon, jo, i gosaria assegurar que també En Soldevila i En Font i Quer i En Serra i Ràfols. Després els altres tenen una posició més vaga: Bohigas, Faraudo, López-Picó (probablement es decantaria cap a l'altra banda a última hora), Mn. Bataller etc.

»[...] Però la qüestió de l'elecció precipitada i subreptícia d'En Faraudo és més greu. Ja vaig escriure-li extensament sobre això.

»[...] En López Picó (i crec que En Rubió li faria costat) ha parlat moltes vegades de fer membre de la Filològica En Badia i Margarit. Per la carta de dimissió a què m'he referit i per la seva actuació en el Congrés, ja veu quines són les tendències d'aquest noi, però es deixa dur massa per Mn. Griera i ja veu quin és el seu tarannà polític: aquest sí que tiraria obertament cap a la unió de l'Institut amb el Consejo. Personalment és home molt atractiu (jo mateix hi estic en molts bons termes en el terreny privat) i és actiu; però la seva obra publicada és molt desigual, i en general tota ella és precipitada: molt insuficient, de la qual cosa certament no té la culpa, però és un fet. [...] La cosa és importantíssima i pot ésser molt urgent, car hi ha molts altres possibles candidats encara pitjors (Riquer, Montoliu) i tots ells, com En Badia, donarien la preponderància a la tendència desvergonyidament col·laboracionista.»

L'any següent, el 1953, Coromines assistirà al VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona. Vegem què ens en diu Ferrer i Pujadas, 2006 c: 53-71:

«[...] Les llengües oficials del Congrés eren el castellà i el francès, però, per a les comunicacions, es va tolerar l'ús del català, fet que no tots els col·legues catalans van aprofitar. De fet, durant la dècada dels cinquanta el franquisme va intentar obrir-se a l'exterior, fruit de

la recuperació econòmica que va gaudir l'estat durant aquell període. Part d'aquesta estratègia era encaminada a obtenir l'ingrés a la UNESCO, l'organisme internacional de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura, fet que va aconseguir aquell mateix any, concretament el 30 de juny de 1953. Per tant, al règim del general Franco li interessava maquillar una mica la situació de repressió cultural i lingüística que patia tot l'estat i, concretament, Catalunya i els Països Catalans. Dins d'aquesta estratègia s'explica la tímida permissivitat en aquest terreny.

»La clausura del Congrés va tenir lloc el divendres 10 d'abril. [...]A la sobretaula hi hagué diverses intervencions, entre les quals la de Joan Coromines, segons relata breument de passada la Crònica del Congrés redactada per A. M. Badia i Margarit. Fins ara només es tenien notícies indirectes d'aquest discurs de Joan Coromines, que va ser polèmic, pronunciat com a representant de la University of Chicago —recordem que Joan Coromines va obtenir la nacionalitat nord-americana el 1953 i que la va conservar la resta de la seva vida— en anglès i en part en castellà, perquè va criticar públicament la política del genocidi cultural i lingüístic que patia Catalunya i tots els Països Catalans. Cal remarcar el coratge de Joan Coromines a denunciar públicament aquests fets, tot i que suposava, com reconeixia al seu germà Albert, «barrotar-se» per sempre més la possibilitat, llargament acariciada, d'exercir la docència a cap universitat catalana o espanyola mentre durés el règim dictatorial.³⁴ La repercussió pública de les paraules de Joan Coromines foren pràcticament nul·les, fora de les persones que assistiren al sopar de gala, ja que la premsa silencià completament el contingut d'aquesta intervenció. En la intervenció en castellà del seu parlament, Joan Coromines féu una defensa aferrissada de don Ramón Menéndez Pidal, davant els atacs que havia rebut de Joaquín d'Entrabasaguas y Peña (Madrid 1904-1995), catedràtic de la Universitat de Madrid, especialista en l'obra de Lope de Vega. [...]»

Vegem algun fragment no pas, però, d'aquest discurs concretament en qüestió, sinó d'alguna carta que hem de situar dins aquest mateix context i que ens mostra com una institució com l'IEC es posava a prova a l'hora d'afrontar situacions prou compromeses. Comprovem que n'opina Coromines de la UNESCO, a través d'una seva carta a Lluís Nicolau

³⁴ Vegeu en aquest sentit «El filòleg que hauria guanyat la guerra» d'Oriol Cortacans, dins *El Temps* (València), 20 de gener del 1997, núm. 657, p. 70: «L'any 52, ensems amb deu professors catalans exiliats, signa una denúncia davant la UNESCO contra el “genocidi” a què és sotmès el poble català. L'any 53, durant el VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica torna a cridar la dictadura franquista. Per aquest fet de poc que no el detenen, però reeixí a sortir del país i des de llavors ja va venir sempre amb nacionalitat nord-americana».

d'Olwer ja una mica abans d'aquest congrés, el 15-12-1952 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 46-47, 51 i 52-53):

«Com era d'esperar, vaig notar-hi molta desorientació i desgana política; els únics que hi vaig veure actuar, el sector catòlic i especialment la Unió Democràtica, em van semblar plens de bona intenció i d'entusiasme, i crec que poden fer alguna cosa; per desgràcia em va semblar que encara que desitgen la caiguda del règim, es deuen veure frenats per gent que tenen ascendent damunt d'ells, i ells mateixos no sempre jutgen prou severament la conducta de certs elements governants; amb ocasió de l'entrada a la UNESCO, si no m'enganyo eren ells els qui dirigien la campanya en contra, per genocidi cultural contra Catalunya, i van fer projectes encertats, però no van mostrar prou decisió car en els EE.UU. solament vam arribar a rebre d'ells un *schéma de l'action à mener*, prèvia a l'edició de la memòria o al·legat imprès que s'adreçaria a la UNESCO; ara bé aquest *schéma* va arribar ací quan la UNESCO ja l'havia admès! Així i tot ells, són els únics que es mouen, que jo sàpiga, i el seu cap, Coll i Alentorn, em va fer bon efecte.[...]»

«També li adjunto el document que he redactat per aconseguir ajuda per al meu *Onomasticon Cataloniae*. Li agrairé molt que el llegeixi atentament, que al mateix temps li mostrarà com estan els treballs. Tinc algunes promeses de subvenció (per desgràcia encara poc concretes) del Centre Nacional francès de la Recherche Scientifique, i també d'un mecenes català. Però especialment trobo que el Centre Internacional de Toponímia de Brussel·les, depenent de la UNESCO, hauria de subvencionar l'*Onomasticon* en lloc d'enviar diners a un jove professor de la Universitat de Barcelona, que ha volgut imitar-me projectant un Corpus de Toponímia Catalana; és home que va entrar a la Universitat després de 1940, inexperimentat i autodidacte, i en matèria de recerca toponomàstica completament desorientat. [...]»

«Amb aquests sis membres tindria complet un excel·lent Comitè de Patronatge, i els proposaria aleshores d'adreçar una demanda d'ajuda al Centre de Toponímia de Brussel·les. Si convingués i ell s'hi prestés no tindria inconvenient a refundre amb el meu *Onomasticon* el Corpus d'En Badia (que és el nom del professor esmentat de Barcelona), mentre fos amb la condició de conservar totes les característiques de la meua empresa i de continuar jo com a director; car En Badia, si bé el tinc per intel·ligent i àdhuc ben intencionat, va desorientat en toponomàstica, i en tot cas és evident que és home menys preparat que jo.»

A la informació que dóna la crònica crítica titulada *El Congrés Internacional de Lingüística de Barcelona*, que el mateix Coromines féu circular anònimament o sota pseudònim en revistes catalanes de l'exili de Mèxic (*La Nostra Revista* i *Pont Blau*) i de l'Argentina (*Ressorgiment*), s'hi pot afegir la informació d'una seva carta a Lluís Nicolau d'Olwer del 21-10-1953 sobre l'assistència de personalitats obertament feixistes així com declaradament afines al règim del general Franco en aquest congrés (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 56-57):

«Entre els congressistes estrangers hi van haver un grup —sobretot Wartburg, Aebischer, Pop, i en forma més lletja que ningú el xerraire holandès Van Dam—, que va fer obertament el joc de Franco i de Mn. Griera, i es va desentendre del tot de la nostra tragèdia. En l'acte inaugural Wartburg (exnazi no penedit), designat president del Congrés per la Comissió organitzadora, va donar una conferència sobre geografia lingüística dels celtismes de França; jo vaig pendre la paraula per sorpresa tot lloant alguns aspectes dels que havia dit i àdhuc posant de relleu les coses noves que aportava (ben poques), vaig dirigir-li en formes molt corteses una crítica greu sobre el criteri bàsic en què es fundava (purament quantitatiu i mecànic, no qualitatiu) i anava a fer-n'hi d'altres quan ell mateix va retirar-me la paraula sota el pretext que estava fora d'ordre: la cosa va servir per a fer notar de bon principi que els filòlegs catalanistes, contra vents i marees, continuàvem essent els més ben preparats, àdhuc sobre temes no catalans, i que els col·laboradors dels franquistes havien de continuar comptant amb nosaltres.»

2.16 La segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra

Va caldre esperar el final de la Segona Guerra Mundial i un relaxament de les mesures repressores del franquisme contra l'edició en català per començar-se a plantejar la reedició del *Diccionari general de la llengua catalana* (Balcells i Pujol, 2003: 716). Després d'haver recuperat els permisos necessaris, cap a 1954, va ser quan es va decidir de procedir a l'execució de la 2a edició del *diccionari Fabra* (que havia quedat aturada) i que va resultar ser una font de conflictes entre diferents tendències culturals de tots els membres que hi estaven implicats: entre els intel·lectuals del país i els intel·lectuals exiliats i entre els intel·lectuals de Barcelona i els d'altres territoris.

Entre el desembre de 1947 i el novembre de 1948, la Secció Filològica de l'IEC examinà una primera llista d'esmenes trameses per Fabra, la majoria de les quals foren assumides. Un segon bloc de modificacions proposades per Fabra va ser discutit, després de la seva mort el desembre de 1948, durant el 1949 i el 1950. Però Fabra confeccionava una tercera llista el mes abans de morir que tenia projectada una quarta tramesa de modificacions. Sembla que aquesta tercera llista s'hauria perdut, segons la carta que Aramon escriví al gendre de Fabra, Ferran Rahola, el 8 de març del 1949, de la correspondència del secretari general entre 1944-1949 de l'arxiu de l'IEC: «Heu pogut trobar la tercera llista d'esmenes ortogràfiques, etc, que el mestre volia sotmetre a l'aprovació de l'IEC i de la qual m'havia anunciat la tramesa? Seria bo que ens la féssiu arribar, a fi que anéssim preparant la segona edició del Diccionari acordada per l'Institut i sobre la qual parlaren llargament Pompeu Fabra i Josep Puig i Cadafalch a Prada el novembre passat.» Segons una altra carta de Fabra a Coromines el 20-11-1948, el caràcter d'aquestes esmenes era més agosarat que no el de les dues llistes que ja havia tramès a l'Institut (Ferrer i Pujades, 1998: 77). La voluntat de Fabra perquè Coromines intervingués en aquesta revisió del Diccionari és present en aquest epistolari (Balcells i Pujol, 2003: 716).

El cas és que Coromines no formà part de l'IEC fins el 21-1-1950 (!) que serà quan el faran membre adjunt de l'IEC. Per això Fabra, el 15-3-1948, s'estranya (Ferrer i Pujadas, 1998: 70-71):

«I, a propòsit de l'Institut, no cal dir-vos quin va ésser el meu astorament quan vaig assabentar-me dels nomenaments d'en Segarra i de l'Aramon, fets sense consultar-nos prèviament en Nicolau i a mi. Vull creure, com vós, que aquests nomenaments foren fets amb caràcter interí. Vaig demanar aclariments, però encara no m'han estat donats.»

Per tant, puntualitzant Oriol Casassas en la presentació del segon volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, el dia 5 de març de 2007 (dins http://www.iec.cat/butlleti/pdf/104_butlleti_casassas2.pdf), és en aquest context i no pas en el de 1954 pel que fa a Ramon Aramon, que també s'ha d'entendre que Coromines, al cap de tres mesos, el 19 de juny de 1948, igual com Fabra, també demani explicacions d'aquest nomenament a qui tocava aleshores, que era Puig i Cadafalch (vegeu Balcells *et al.*, 2002-2007: 70). Coromines, com Fabra, se li queixava de no haver estat nomenat ell abans que Aramon. El 1950 és l'any que també fan president Carles Riba i Coromines es troba encara a l'exili.

Carles Riba era catedràtic de grec de la Fundació Bernat Metge des de 1925, i Joan Coromines es matriculà al *Grau elemental* del curs 1926-1927. Coromines col·laborarà amb la Fundació Bernat Metge revisant les versions que va fer el seu pare, Pere Coromines, de les *Comèdies* de Terenci, i fent ell mateix la traducció de les del darrer volum. Riba, cap a 1928, consultava Coromines sobre el text grec d'algunes edicions de Plutarc, i Coromines li responia des de Madrid, on rebia les classes de doctorat en filologia. El tracte s'amplià a partir de 1930, quan Fabra incorpora Coromines com a auxiliar a les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, de les quals Carles Riba era col·laborador des de 1923. També degueren coincidir a la Universitat de Barcelona, on Coromines comença a fer classes de filologia romànica, de la qual Riba era professor de llengua i literatura gregues des de 1927 (s'entenen en aquest context les referències a Riba de ASSUTZENA I,462a22-33, DELER III,56b50-53, FARALLÓ III,883b47-884a14, MÉS V,615a23-615b55, MOLL V,746b10-15 i RAPINYA VII, 111b29-39). A partir de 1949, es reestableix la seva relació epistolar gairebé sempre pels afers de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Precisament, al febrer d'aquell any, Coromines li escriurà des de la Universitat de Chicago en referència a la possibilitat de ser elegit com a adjunt de la Secció Filològica de l'IEC (Malé, 1998: 103-107).

El silenci absolut sobre la revisió del diccionari Fabra acabava sent força sospitós, però Coromines ja havia deixat enllestit un treball inèdit titulat *Addicions i modificacions al Diccionari general de P. Fabra* en data del 6-4-1948, de seixanta-tres pàgines, que la Fundació Pere Coromines té intenció de publicar tan aviat com sigui possible.

Però Coromines es veié envoltat d'alguns stratagemes i maquinacions per part d'un sector de membres de l'Institut. Concretament algunes al·legacions curioses, no tant pel que feia al contingut, sinó pel que feia a la forma, al procediment i a l'execució d'aquestes al·legacions. Tinguem present que Coromines era un bon tècnic i molt experimentat. Vegem com

ho explica en una carta del mateix 21-10-1953 a Lluís Nicolau d'Olwer (Ferrer i Pujadas, 2008 a: 69-71):

«Una altra qüestió que es va tornant urgent és la de la redacció del Diccionari Fabra, exhaurit fa tant de temps, i que tothom reclama. La família Fabra (sobretot la Carola) s'ha posat en moviment, els de la Catalunya (Cruzet i López Llausàs) també, i sembla que estan d'acord per a pagar algun dret a la família Fabra, i fer la reedició en la forma més barata possible, si pot ésser amb l'ajuda de l'Institut (però potser, si calgués, sense). En Riba, i jo pel meu compte, hem intervingut prop dels Fabra, i crec que els hem convençut (almenys el gendre) que en això han d'anar amb molt de compte i han de deixar la iniciativa en mans de l'Institut; car el que no pot ésser de cap manera és que es faci una reedició barata i a la lleugera, com per desgràcia van fer amb la primera. La tendència d'En Riba i l'Aramon sembla ésser a ajornar molt aquesta qüestió. Joestic d'acord que s'hi ha d'anar amb peus de plom, però temo que no podrem ajornar-ho massa, perquè la demanda del públic està creixent tant que pot donar atreviment als de la Catalunya i a la Carola Fabra (menys raonable que el seu cunyat) a procedir sense nosaltres i a la lleugera. D'altra banda, hi ha alguns canvis en les definicions i en la grafia de certs mots que són injornables: molt pocs, poquíssims en relació amb el nombre immens d'articles, però tanmateix bastant nombrosos en termes absoluts perquè exigeixin una atenció detinguda i prolongada per part de l'Institut; la major part d'aquests canvis ja els havia acceptats En Fabra en els darrers anys de la seva vida (*deler*, *tibar*, *destrossar* i sobretot un bon nombre de noms obscurs, de plantes etc.) i n'havia fet una llista que ens va comunicar per exemplar doble a l'Institut i a mi, i que l'Institut ja va aprovar quasi per enter. Però resta algun cas dubtós, en què Fabra vacil·lava, i resta també fer un examen del conjunt del diccionari per evitar que es produeixin inseqüències, i per a tot això la vida ja va faltar a En Fabra. També hi ha la qüestió de si cal aprofitar l'ocasió per a fer alguna petita concessió als valencians en les coses que tenen raó: per exemple: *vine* i no *vina*, cosa que ja havia acceptat En Fabra, potser alguna altra en què no sé si estava decidit del tot (*racó*), però en la major part s'haurà d'ajornar encara o dir que no, per allò de «Déu nos en guard d'un ja està fet» (per exemple *darrera* i no *darrere*), per molta raó que els valencians tinguin en això; més que més en casos ja més discutibles, com *devallar* per *davallar*.

»Finalment potser caldria, sobretot en la situació actual, en la imposició de certes formes estranyes al llenguatge parlat, sobretot quan la catalanitat de la forma col·loquial sembla ja aprovada en

forma indiscutible (com *viuda*, so- [...] *ar*), car en aquests casos es tractaria solament de canviar de lloc la definició posant-la en la variant <més> viva i no en l'arcaica, o bé posant-la a totes dues <sense> marcar preferència i deixant que l'ús acabi de <deci>dir; en alguns cas en què tothom usa ja poc o molt <la for>ma condemnada a desgrat de la condemna (alabar [...] es podria atenuar la condemna introduint un article que digués «alabar, V. lloar», [...] qui que *lloar* és preferible però l'ús de l'al<tra no es> pot condemnar absolutament. Per a tot això [...] la Filològica tracti d'això en sessió (cosa que no aconseguixo mai) o m'autoritzi a preparar un re<port> [...] <per dis>cutir després. Estic d'acord amb la majoria <que amb> això cal procedir amb la més gran cautela i [...].»

Per tant, la reedició del Diccionari s'havia tornat urgent gràcies a l'interès dels editors de l'antiga editorial Catalònia (Josep M. Cruzet i Antoni López-Llausàs) i dels hereus de Fabra de fer-ne una segona edició. A més, com que l'IEC havia donat suport explícit a la represa del diccionari d'Alcover-Moll, aquesta iniciativa entrava en clara competència amb el projecte d'aquesta segona edició del Diccionari.

Coromines en dona part a una carta que escriu a Avel·lí Artís Balaguer el 8-11-1953. Es tracta d'una carta interessant per la seva forma: Coromines fa un paral·lel entre els poetes Carles Riba i Verdaguer, un símil que sembla força assumit per part de Coromines (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 208, Annex I):

«I tinc molts motius per a creure que aquestes notes van contribuir a crear en En Riba l'estat d'esperit que l'ha dut en aquests mals passos, encara que els seus autors també poguessin ésser ben intencionats, i indubtablement ho era vostè en publicar-les. Recordi com l'orgull estúpid del bisbe Morgades va ésser el que conduí Verdaguer a la seva actitud de dignitat ferida; amb greu perjudici per a la causa catòlica a Catalunya, igualment cara a tots dos, no a mi, però com a estudiosos del caràcter català hem de tenir en compte aquests antecedents; també En Riba és poeta, amb les reaccions pròpies dels poetes, i és un mestre, amb justificada consciència del respecte que se li deu i dels sacrificis que ha fet.»

Vegem com Coromines hi torna en una seva carta del 14-2-1954 també a Lluís Nicolau d'Olwer (Ferrer i Pujadas, 2008 a: 80-81):

«Jo tenia molta raó d'estar preocupat per la possibilitat d'una reedició del diccionari Fabra, i el consell de vostè –que em va semblar encertat– va arribar molt oportunament. El meu

pressentiment que l'actitud d'ajornament indefinit, preconitzada per En Riba i l'Aramon, no ens duia per bon camí, es va confirmar més de pressa del que hauria convingut. De sobte, a fi de desembre, una carta d'un llibreter català de Buenos Aires va informar-me inesperadament que l'ex-Catalonia preparava una reedició, amb la intenció de posar-la a la venda a Barcelona el 23 d'abril d'aquest any. Ràpidament vaig escriure a En Riba donant-li la veu d'alarma, i aconsellant-li d'exigir intervenció en la impressió del llibre. Vaig permetre'm de citar les paraules de vostè i fer-me-les meves. No sé si ells ja tenien esment de la cosa; potser encara no i si en tenien havia d'ésser de pocs dies. Tot seguit van deixar córrer la idea de la desautorització, que ells sostenien pel juny passat. Ara temo només que no hagin anat massa enllà i no s'hagin compromès massa a avalar la nova edició. Essencialment sembla que ells i jo estem d'acord, com indubtablement ho estem vostè i jo. Però l'absència, amb la necessitat d'entendre's per carta, i la impossibilitat de concretar els detalls davant un text imprès i davant unes proves (d'impressió correcta i acurada o no?) és el que deixa encara un gran marge al dubte i àdhuc a la inquietud. També sembla que estan d'acord amb tots nosaltres els de la Catalònia, si he de jutjar pel que me'n diu En Riba i una carta directa que tinc d'En López Llausàs, però naturalment... de les dites a les fetes hi pot haver una gran distància, sobretot quan es tracta de l'editor de la primera edició del diccionari. La cosa és important i em té preocupat. M'hauria agradat de comunicar-li la meva correspondència sobre l'afer amb En Riba, Cruzet i López Llausàs, però no tinc temps de treure'n còpia, i temo que vostè no s'escaigui a ésser fora de Mèxic quan li arribi aquesta, car és necessari que jo tingui còpia d'aquestes cartes a Barcelona (vegi la nota de dalt).»

Des de l'IEC s'havia considerat que Fabra havia fet el seu diccionari amb materials de la institució i que per això corresponia a l'IEC de fer pel seu compte la segona edició de l'obra augmentada i corregida. Però des d'un punt de vista legal, això no és tan simple, com reflecteix una carta de Nicolau d'Olwer a Coromines del 28-2-1954:

«Jurídicament, l'Institut no hi té cap dret. L'edició diu: 'És propietat' o sigui que l'editor va registrar-la –a nom seu, és clar, perquè havia corregut amb totes les despeses. Els drets de l'Institut són només morals, i això davant d'un editor bon negociant no compta pas gaire. Així doncs i posat que l'editor s'hi avé, cal optar per la col·laboració.»

Per fer-nos el càrrec de com aquests esdeveniments van colpir Coromines veurem encara una altra carta que torna a enviar una mica més tard a Lluís Nicolau d'Olwer el 31-8-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 99-104):

«D'altra banda, el meu entendre, s'hi havia d'afegir alguns canvis més, o bé addicions: els uns no plantejats encara en vida d'En Fabra, alguns més (menys nombrosos) sobre els quals el Mestre vacil·lava.

»Calia renunciar a tot això per aquesta vegada? És el que volia l'Aramon, i menys decididament també s'hi decantava En Riba. A mi em sembla que no s'hi podia renunciar, per raons en part de congruència interna, i també per altres raons poderoses.

»Crec que la cosa millor que puc fer és enviar-hi una còpia de l'informe que vaig presentar a l'Institut raonant la necessitat de fer aquests canvis. Hi havia encara una altra raó molt forta. D'una edició a l'altra han passat vint-i-dos anys, i això essencialment no ha estat més que una reimpressió. Fins que es pugui fer una revisió a fons, una veritable *edició* nova, passarà menys temps? S'ha de témer que no, àdhuc és possible i versemblant que passi *més temps*. I aleshores no viuria cap de nosaltres.

»[...] Si repara bé en les qüestions que toco, veurà que els canvis que afecten els casos més importants, no són mai rectificacions de la doctrina anterior de l'Institut, sinó solament casos d'admissió d'una segona forma sense canviar la preferida per l'Institut. Així l'article *vídua* continuaria figurant intacte tal com està ara, amb la definició extensa, exemples etc.; i solament s'afegiria un altre article més breu que diria només «*viuda* f. *Vídua*» (vegi el full citat per a una part de les raons del canvi, d'altres les dono en l'article meu que està a punt de sortir en els *Estudis Romànics* sobre lleis fonètiques).

»Presentat l'informe, En Riba va declarar-se convençut, i va acceptar totes les meves propostes fora d'un parell de detalls en què va reservar la seva decisió fins a la deliberació de la Secció. L'Aramon també es va declarar d'acord en molts casos, però en molts altres s'hi va oposar. Vam tenir reunions prèvies per convèncer-lo, i vaig aconseguir que n'acceptés un o dos més, a canvi de renunciar jo a algun altre. Sobre els restants, que encara eren bastants, vam dur la discussió a l'Institut. Tots estaven d'acord amb mi. L'Aramon va mantenir l'oposició en tots els casos que no havia acceptat ja, i va aconseguir impedir que s'anés a una votació (val a dir que jo tampoc no vaig insistir-hi massa, per falta de temps: les sessions són curtes, carregades d'assumptes, només n'hi ha dues al mes, i per desgràcia no s'ha perdut el costum de fer-hi una mica de tertúlia). Hi va haver encara una altra reunió en petit comitè, i en definitiva, renunciant jo

a alguna altra proposta, hi ha acord en quasi tot, menys tres o quatre coses. La intransigència de l'Aramon arriba a l'extrem que aquestes quatre coses es va negar —valent-se d'ésser el secretari— fins i tot a deixar que constés en acta que jo les havia proposades! Va caldre una altra batalla per aconseguir que ho fes així en el cas de *viuda* i en el de *racó*; en el cas de *pendre* encara no he aconseguit (i quasi que em dono). Tot això per què? Al capdavall jo no he proposat *mai* que es canviï *vídua* en *viuda* (amb tot i que crec que seria millor), però des del principi vaig declarar que hi renunciava, ni menys *prendre* en *pendre*, sinó solament que es declari *tolerable* aquesta altra forma.»

Finalment, vegem com li ho explica al mateix Carles Riba en una seva carta des de Chicago del 14-10-1954 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 124-128):

«Sembla que tenia raó de témer aquesta estratagema. Sr. Riba, han passat 22 anys d'ençà que va sortir la primera edició del diccionari.

»[...] En realitat amb això no solament va contra meu, sinó contra la voluntat de tots. Ja sé que vostè manifestava algun dubte, especialment en el cas de *prendre*, ja sé que d'altres, sobretot en aquest cas, sense contradir-me tampoc no van arribar a manifestar-me una adhesió rotunda.[...]

»[...] Si no hi havia manera de fer esperar un parell de mesos més la impressió d'aquestes lletres, calia almenys escriure'm per avió: jo hauria contestat a l'acte amb un informe raonat sobre els tres casos, i s'haurien posat a votació.

»Ja que se m'imposava la inferioritat de l'absència, el menys que calia era deixar-me exposar les raons per escrit perquè tots els membres poguessin sospesar amb calma, abans de votar.

»Vostè recordarà en quina forma se'm va obligar a exposar aquestes qüestions en el si de la Secció: un vespre, a darrera hora, precipitadament, quan tothom estava cansat de tres hores de sessió i d'un dia enter de treball, a les 9 del vespre.

»[...] No és això empènyer-me a creure que la meua actitud de moderació, lleialtat i disciplina és una tàctica errada?

»Vull esperar encara que ho he entès malament, i que les lletres *P-V* o *R-V* encara no estan tirades; o bé que les tres variants en qüestió (almenys la primera i l'última) s'han inclòs en l'ordre alfabètic.

»Ja suposo —o també vaig errat?— que l'addenda i corrigenda està per tirar. Però ja veu que no és el mateix afegir aquestes coses en un suplement que quasi tothom passarà per alt. No cal dir que en últim terme insistiria absolutament perquè aquestes formes —totes tres aleshores— vagin allà.

»En conclusió d'aquesta qüestió, jo li demano, estimat Mestre, que si encara estan per tirar les darreres lletres, posi tota la seva autoritat perquè se n'ajorni la tirada fins a la primera sessió després del 20 de desembre, en què arribaré a Barcelona. I que aleshores s'aprovin aquests tres casos, o almenys es posi a votació el primer i l'últim, en els quals insisteixo amb tota l'energia.

»En segon lloc li demano –si fos impossible d'esperar aquest dos mesos– que em posi uns mots per avió (potser una postal) perquè pugui enviar el meu informe per escrit a cada un dels membres, i es duguin a votació en la primera sessió hàbil.

»I en tot cas li demano que s'oposi absolutament a la tirada de l'addenda i corrigenda fins a fi de desembre. Si fins aquest prec se'm refusés (cosa que em sembla inconcebible), què hauria de pensar, què hauria de fer?

»Hi havia encara algunes qüestions en què hi va haver unanimitat o majoria, i l'Aramon no va recordar o no va voler incloure en acta.[...]

Finalment el Diccionari sortí al carrer el 1954, amb un prefaci de Riba on feia una defensa no dogmàtica de la vigència de l'aportació fabriana, i una nota preliminar o un doble pròleg d'Aramon (que per encàrrec de l'Institut havia controlat la correcció de proves duta a terme per Josep Miracle i Bartomeu Bardagí), en què deia que s'havia assistit en la seva tasca per Jordi Carbonell i que havia comptat tothora «amb el valuós assessorament dels seus col·legues Carles Riba i Joan Coromines» (Balcells i Pujol, 2003: 719-721). El contacte entre Coromines i Riba s'incrementa l'any 1954 (com ho demostra el seu epistolari a més de FORMA IV,127b9-19). Les esmenes i modificacions legítimament pactades entre Fabra i Coromines resultaren només parcialment incorporades i, en part, substancialment silenciades en aquesta nova edició del *Diccionari Fabra*. Hi havia qüestions gramaticals que Fabra havia deixat en dubte i que Ramon Aramon, secretari de la Secció Filològica de l'IEC, juntament amb altres correctors de l'editorial Selecta havien resolt de manera purista. Com hem pogut veure fa dues cartes, la de Coromines a Nicolau d'Olwer del 31-8-1954, Riba havia acceptat totes les esmenes «fora d'un parell de detalls», mentre que Aramon va mantenir la seva oposició en allò que no estava d'acord i va evitar que es fes una votació. Les referències a Riba a CICLE II,693b32-35, FILO III,1034a7-20, s'entenen en aquest context. La polèmica se centrà, com hem vist en aquesta última carta, en els mots *viuda*, *pendre* i *racó*. Segons Josep Ferrer, «Coromines volia un IEC més actiu i tenia una posició més oberta en qüestions de llengua. [...] Coromines creia que s'hi havien d'incloure termes vius de territoris diversos de parla catalana. Se n'hi van incloure alguns, però no pas tots. A més, ell

considerava que li havien segat l'herba sota els peus, perquè creia que era ell qui havia de dirigir la segona edició del Fabra.» (vegeu http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=2864784 (23-5-2008)).

Això ja va significar tot un gest de desautorització legal i intel·lectual en la tasca d'aquesta 2a edició del *diccionari Fabra* a càrrec de Coromines. La voluntat de Fabra perquè Coromines intervingués en aquesta revisió del Diccionari era explícita en tot l'epistolari entre Coromines i Fabra (Ferrer i Pujadas, 1998, especialment p. 77, Balcells, 2003: 717, Ferrer i Pujadas, 2008 b: 18, 140).

En la nova presidència, Carles Riba va fer prou elogis de Fabra tot i que hi va prendre un distanciament ideològic significatiu. Va assumir també la crítica literària. Al llarg dels anys cinquanta, la relació entre Coromines i Riba tindrà com a escenari preponderant l'Institut d'Estudis Catalans i el tracte més intens serà justament el 1954 arran de la polèmica suscitada per la premsa amb què es va enllestir la reedició, ja denunciada per Coromines, i que Riba justificava al·legant la conjuntura del país (Malé, 1998: 106). De la represa d'aquesta relació a partir de 1954 en dona fe l'entrada LLUSTRE V,312a32-312b5. A més, encara va provocar molta més tensió el resultat d'una sèrie de propostes de Coromines a propòsit dels mots *viuda*, *pendre* i *racó* (que van resultar, certament, poc escoltades) que no va poder defensar personalment (ja que es trobava a Chicago) i va haver de defensar únicament a través d'informes. Probablement aquests fets s'haurien de tenir en compte a l'hora d'interpretar les notes de Soler, 1999: 91:

«Quines eren les possibilitats *reals* de Joan Coromines com a membre del IEC d'intervenir en les decisions de SF en matèria normativa? Al marge de qualsevol tipus d'observació externa, potser val la pena de remarcar que, objectivament, Coromines fou fins a la seva mort un membre de ple dret de l'IEC. La seva condició d'emèrit, que li fou atorgada automàticament en aplicació dels estatuts vigents (que daten de 1988) no el privava de cap de les seves atribucions (fins i tot les d'elegibilitat a tots els efectes) i li reportava l'avantatge d'ésser exonerat de les activitats corporatives (és a dir: de l'assistència obligatòria als plens i a les reunions de secció). Malgrat aquesta condició, Coromines, com és ben sabut, no féu ús de les seves capacitats com a membre de la corporació acadèmica. Els motius d'aquesta inhibició cal, segurament, cercar-los en vells problemes de tipus personal —que no ens interessa, ni ara ni aquí, de tractar— amb antics càrrecs de l'IEC;»

Pel que fa a *viudo*, per exemple, Coromines s'esforçà molt per fer-lo entrar amb tots els honors al Diccionari de l'IEC, en lloc de *vídua* i *vidu*, que Fabra havia preferit en el *Diccionari General* i que era defensat

reiteradament pels puristes. Va proposar repetidament la seva acceptació als companys de la Secció Filològica, sense èxit fins el 1961, en què segurament tingué el suport de Moll i Sanchis Guarner, tot just incorporats a la Secció Filològica i partidaris també de *viuda*. Però el terme no fou acceptat en lloc de *vídua*, sinó com a forma secundària d'aquesta, i tingué poca difusió. Efectivament ens ho recorda Joan Martí Castell dins la p. 8-9 de http://www.iec.cat/butlleti/pdf/116_butlleti_aramoncastell.pdf:

«Ens consta que Joan Coromines aspirava a tenir el paper més destacat en aquesta edició, que s'estimava més altres correctors que no els triats i que considerava que s'havia de valorar especialment allò que ell proposava; però coneixem la seva personalitat i, doncs, no ens han d'estranyar més del compte els desacords que pogué tenir i que en algun cas manifestà, encara que mai no deixà de reconèixer que la feina que encapçalava Aramon era excel·lent. Altrament, el concepte de llengua de l'un i de l'altre tampoc no era del tot coincident; Aramon no era tan permissiu com Coromines, com restà palès en els que foren els mots que provocaren major discòrdia *vídua/viuda*, *prendre/pendre* i *racó/recó*. Però hi ha raons que justifiquen la posició de cadascú: Aramon entén més la realitat sociolingüística de la llengua que no pas Coromines; tocava més de peus a la terra directament implicada, perquè hi vivia; Coromines en tenia una visió filtrada pel seu peculiar imaginari.»

En el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* es proposa resoldre definitivament la qüestió i després de donar per bo el que en diu *AlcM*, hi afegeix una quantitat aclaparadora de documentació que li permet dir: «esperem que no s'insistirà més en el restabliment impossible, gratuït i sense raó, de la forma cultista *vídua*, en perjudici immotivat de la que fou sempre la catalana autèntica» (Moll, 2005: 3-4). Per a més informació vegeu BOLA II,62b12-42 i VIUDA IX,331b10-26.

També cal destacar les desavinences que ja hi havia entre Coromines i el llavors secretari de la Secció, R. Aramon, que era el responsable que les propostes de Coromines no haguessin estat prou ateses i a qui Coromines acusà de fer-li el buit. Coromines el 4-12-1954 envia una carta a Carles Riba donant-li comptes i aclariments perquè aquest reflexioni fins a quin punt s'ha de ser tàctic i fins a quin punt s'ha de ser coherent i conseqüent (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 140-143):

«Però tot això en realitat esdevé secundari si tenim en compte el que està en joc. El que està en joc és l'actitud que tot revela en el *Secretari de l'Institut* envers un membre, en aquest cas el membre més interessat en la qüestió (passarà el mateix en totes les qüestions i

amb tots els membres? fa temps que m'ho pregunto). Aquesta actitud s'haurà revelat en forma ja inequívoca durant 3 períodes d'absència d'aquest membre, 3 períodes consecutius, i els 3 primers. Sobre això m'explico més avall. Però el mateix ha passat en els 3 primers períodes de presència.

»Durant totes les sessions en què he estat present, el secretari s'ho ha arreglat perquè no es tractessin més que qüestions de tràmit o bé d'interès minúscul (com s'ha d'escriure *Witiza!*).[...]

»El cas present ho prova. Ha acceptat la inclusió de les variants valencianes i mallorquines com *engan, faena, prest* etc., declarant que ell sempre hi ha estat favorable perquè pertanyen a la llengua literària comuna; sembla –m'ho diu ara vostè– que ha acabat per acceptar *racó* (imposant-ho com a grafia única, *contra el meu consell*). Va rebutjar, en canvi, la meua proposta d'admissió de *tupar, tomar* ('caure'), *madastra, padastre* etc., i rebutjats han restat, sense apel·lació. Amb l'excusa, que ell creu hàbil, de la «falta de memòria», va rebutjar tàcitament *darrere* (*rere* etc.) *desset, devuit, denou, endenyar, prompte* adv..., i encara és l'hora, a despit de cartes repetides, que no he pogut aclarir si els ha acceptats. Quina autoritat té ell per a erigir-se en àrbitre individual?

»I així és com s'ha oposat, per tots els mitjans, a admetre la inclusió de les variants secundàries *viuda* i *pendre*.

»[...] D'altra banda per a mi està fora de dubte que *recó, prendre, vídua, darrera* etc. són formes injustificades que hauria valgut més descartar del tot (si no fos per raons de transigència i oportunitat). A desgrat d'això començo per proposar que es conservin com a formes principals i no es doni a les úniques bones altre caràcter que el d'humilíssimes variants secundàries i tolerables: i es parlaria d'intransigència!

»Però l'oposició cega i obstinada de l'Aramon ha fet que cap d'aquestes qüestions no es pogués ventilar bé en el si de la Secció Filològica, i que no s'arribessin a votar. Si amb una arriba a transigir (*racó*) ha hagut d'ésser precisament en la forma que jo no recomanava.»

Vegem com ho explica a Josep Maria de Casacuberta el mateix dia en una seva carta del mateix 4-12-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 52):

«Per aquesta còpia veureu com està la qüestió de les esmenes al diccionari i com estic cada vegada més descontent del silenci considerat que guarda amb mi l'Aramon durant les meves absències. És evident que està decidit a ésser ell, amb En Riba, l'únic element d'assessor tècnic i de nom prestigiós. Espero encara que En Riba no

té aquest desig. En tot cas, jo no permetré que se m'assigni aquest paper. Fins ben aviat, que en podrem parlar llargament, de tot això.»

Vegem encara què escriu en una carta que Coromines envia a Lluís Nicolau d'Olwer al cap de set dies, l'11-12-1954 (Ferrer i Pujadas, 2008 a: 134 i 136-138):

«El 1953 jo plantejo la urgència de pendre contacte amb la Catalònia i la família Fabra, que anunciaven la reimpressió del diccionari, per tal d'evitar que es fes malament; se'm contesta que de cap manera perquè no es tolerarà tal reimpressió i si cal es desautoritzarà (se'm parla d'una reedició per part de l'editorial Alfa, etc.); al cap d'un parell de mesos la reimpressió ja s'havia emprès per part d'En López Llausàs d'acord amb en Riba i l'Aramon, a canvi d'un plat de lleties per a aquest (potser també per a aquell? és temerari conjecturar-ho), cosa que em guardaré de retreure-li perquè té una explicació ben humana i a mi no em feia falta; jo en vaig haver esment per la carta d'un estrany i no pas perquè ells m'ho diguessin, i quan vaig tornar ja em vaig trobar amb el fet consumat que la reimpressió es duia en forma que excloïa pràcticament del tot una vigilància per part meva. I ara en aquesta tercera absència meva, després de dir-me que ja hi hauria temps per a resoldre els detalls pendents quan jo tornaria, s'ha aprofitat per tercer cop el meu període d'absència per posar-me davant un tercer fet consumat. Això acaba de provar que en el cas de l'any anterior hi havia premeditació (almenys per part de l'Aramon, inquiet pel seu plat de lleties, que jo no tenia cap interès a discutir-li i menys a disputar-li) i que aquella amenaça de desautorització era una comèdia per evitar que jo em posés en contacte amb els interessats.»

Una mica més endavant encara hi torna:

«Ha estat una pràctica sistemàtica i irritant de l'Aramon la de no portar a discussió de la Secció Filològica altres qüestions de llengua literària que minúcies insignificants i tedioses: qüestions de puntuació, ús de majúscules, algun detallet de terminologia tècnica, grafia de nom d'algun personatge més o menys històric (amb gran repic de timbals i esmerç d'un temps preciós ens va fer discutir una vegada la grafia del nom de Witiza i de mitja dotzena de figures visigòtiques o comtals molt més obscures); en canvi s'oposa amb totes les astúcies de secretaria a tractar en sessió els dubtes d'algun relleu en la llengua literària, i els resol ell en consulta amb un parell de forasters més o menys vagament entesos: [...]. Aquesta actitud

pontifical, de despreocupació pel parer dels col·legues, hauria estat inhàbil i poc diplomàtica àdhuc si l'hagués presa un home com En Fabra; ho seria encara més si la prengués En Riba, jo o qualsevol altre; en el cas d'ell és intolerable.³⁵

»[...] A quins mitjans recorreré per aconseguir aquestes importants reformes? Aniré a visitar els membres un per un i procuraré convence'ls. Precisament pensant en això he procurat, en tot això, dissociar el cas Aramon del cas Riba, encara que hagi de reconèixer en el fons que En Riba deu tenir tanta o quasi tanta responsabilitat com l'Aramon en alguns dels torts de què em planyo. [...] La raó és sempre la forma sumària i despreocupada com actua amb els col·legues en tota mena de qüestions, la seva tendència a mirar-se dins l'Institut com una mena de secretari del Partit Comunista: l'Institut sóc jo, ha vingut a dir més d'un cop;

»[...] Si volem continuar comptant amb el seu prestigi i amb l'ajuda d'ells, hi ha d'haver un mínim de coses importants en què cal consultar-los constantment i amb tot el temps necessari. Per la meua part ho exigeixo. I si hi hagués resistència resolta contra els canvis que demano, si En Riba sobretot es posava en aquest punt al costat de l'Aramon i en forma decidida, crec que he d'usar els mitjans que tingui per fer pressió. Sigui com sigui, és veritat, jo estic decidit a no deixar l'Institut, mentre no passin fets incomparablement més greus encara. Però també crec que una amenaça de dimissió per part meua pot tenir efecte.»

³⁵ Potser doncs, «un Aramon i Serra tan bescantat per Coromines, que, en aquest volum III [de l'*Onomasticon Cataloniae*], torna a fer el paper de culpable.» dins la secció *La mà negra d'Aramon* de Bonada, Lluís, (1995). «Coromines torna a Proust» *El Temps* (València), núm 595 (13 XI), p. 75, s'hauria d'entendre a causa d'un context com aquest.

2.17 La realació entre Joan Coromines i l'Institut d'Estudis Catalans

Arribats aquí, hem de tenir en compte que el prefaci de Riba no era un prefaci qualsevol. Tenia una significació especial atesa la dimensió pública que l'autor havia adquirit des del retorn del seu exili el 1943, més enllà de la seva condició de president de la Secció Filològica.

Hi ha aspectes concrets de Riba que s'han d'esmentar i tenir en compte per poder entendre el xoc conceptual i el cop de timó de la Secció Filològica d'aleshores. Com per exemple, que pel que fa al pensament literari de Riba, la Guerra Civil Espanyola deixa poc rastre en l'obra d'aquest, però l'exili li'n deixa un de molt punyent amb una reacció d'humiliació, una humiliació provocada pel fet d'haver-ho perdut tot, fins i tot l'orgull. En arribar a Barcelona, Riba es va trobar amb una situació personal complicadíssima, ja que va haver de treballar sota els auspicis de la Fundació Bernat Metge, sota el mecenatge de Francesc Cambó. Però Riba tenia una consciència molt alta del seu valor intel·lectual, i d'allò que ell havia fet en l'ordre cultural en tenia molt d'orgull, tot i que, en el fons, ell no hi donava gaire importàcia (Ferrater, 1979: 100-101). D'això també se n'adona Joan Fuster, que afirma que en aquells moments, Riba tenia una autoritat moral «inqüestionada, suprema», de la qual no havia pogut gaudir a l'etapa de preguerra, quan era «un més» entre els intel·lectuals de l'època. Aquesta autoritat moral i intel·lectual de Riba havia de servir per avalar davant d'altres escriptors i filòlegs, la vigència de l'aportació fabriana, que començava a ser qüestionada (Balcells i Pujol, 2003: 721). El prefaci era una defensa de l'opció fabriana feta des de la consciència del caràcter necessàriament provisional que tenia el Diccionari Fabra, com a fruit d'un moment històric determinat. La mateixa prosa que utilitza per escriure'l pretenia demostrar que l'adopció de la normativa fabriana no era incompatible amb la consecució d'un estil propi d'alta volada. No oblidem que, com nota Mir, 2003: 230, Riba relaciona registres, època, tradició i gramàtica per explicar què és l'estil. En aquest prefaci, Riba explicà la preeminència de les formes i del to del dialecte central amb l'argument que, com havia succeït arreu en altres processos semblants, la llengua comuna escrita s'havia forjat allà on «el moviment literari té més pes». El fonament a partir del qual Fabra havia elaborat la seva proposta era, segons el parer de Riba, l'assumpció d'una «llengua comuna escrita», cosa que implicava que el seu *Diccionari* havia d'ésser necessàriament normatiu. Per això l'eficàcia d'aquesta obra com a instrument de treball s'havia de cercar «en la precisió i en la coherència amb què hi fossin definits i posats en relació els elements bàsics i essencials, justament els més coneguts», i no pas «tot allò que en una llengua és perifèric, especial, rar, merament saborós, repetició o pura excrescència». Per reforçar aquesta idea, Riba precisà que

tot i que Fabra havia dit que la seva obra era el «canemàs» d'un futur diccionari de la llengua literària no calia deduir d'això que el seu tingués «un valor normatiu precari a perdre així que surti un diccionari més gros», sinó que era senzillament el canemàs d'un repertori total, que compregués «tot allò que lingüísticament és català en l'ample sentit del mot»: arcaïsmes, dialectalismes, barbarismes, col·loquialismes, etc. Reconeixia que la confecció d'aquest diccionari totalitzador estava en curs, però precisava que es tractava d'un curs forçosament lent, ja que la seva urgència era molt relativa, sobretot perquè ja anava endavant la publicació del Diccionari Alcover. La reticència de Riba envers l'obra continuada de Moll es fa evident en aquest prefaci (Balcells i Pujol, 2003: 722-723). El to d'aquest prefaci i l'actitud envers la perifèria dialectal en matèria de concepció lingüística distancien força Riba de Coromines i, com veurem en el següent capítol, encara més de Francesc de B. Moll.

Però la gota que va fer vessar el got va ser la discrepància entre Coromines i Riba pel fet que aquest afirmés, en el pròleg de la segona edició del diccionari, que Fabra gaudia d'uns coneixements literaris moderats, o concretament «que la curiositat literària [de Fabra] hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*». Això va encendre Coromines, que després de dedicar un retrat a l'insigne lingüista dins *Lleures i converses d'un filòleg* escriurà que «això és un error enorme, és d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre que l'hauria hagut de conèixer millor». A més, presentà la dimissió de l'IEC (que per sort, finalment, no dugué a terme). Aquesta dimissió la podem trobar a l'annex II de l'epistolari entre ell i Carles Riba titulada *Dimissió de Joan Coromines de l'Institut d'Estudis Catalans* amb data 15-1-1955. Aquí n'hem recollit un petit fragment (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 258):

«Senyors, el qui signa això és conegut com a especialitzat en lexicografia; és més: és conegut com el lexicògraf de l'Institut d'Estudis Catalans. Així ho reconeixia el mestre Fabra, en una carta que m'escribí espontàniament, sense respondre a cap de meva, el 8 de maig de 1948; és una espècie de testament acadèmic del Mestre, escrit ben poc abans de morir, on es planyia de veure'm «privat encara –deia– d'ésser, com us pertoca, el cap de les Oficines lexicogràfiques de l'Institut, de les nostres fins ara desgraciades Oficines». La Secció Filològica, però, ha consentit que se m'arrabassés el renom que pogués correspondre a la meva tasca. I al mateix temps m'ha pres l'esperança de poder seguir contribuint, en el seu si, a l'obra de defensa i perfeccionament de la llengua literària.»

Per tant, és a través de l'anàlisi del correu personal de Coromines que veiem que hi ha un punt d'inflexió entre l'IEC i les relacions amb Coromines. Coromines va presentar a l'IEC la seva dimissió com a mesura de pressió,³⁶ però va acabar decidint de no fer-la efectiva, per evitar l'escàndol. Carles Riba es va trobar entre l'espasa i la paret, entre Aramon i Coromines. Per un cantó l'irritava que Coromines no es fés càrrec de la seva situació però, per l'altre, era sensible a la part de raó que evidentment tenia i perquè Coromines el pressionava directament fins l'últim moment. Riba es plany de no haver pogut tenir una conversa amb Coromines personalment. Al cap de setze anys, Coromines encara recordarà el fet (Coromines, 1989: 394-395):

«Amb horror vaig llegir fa setze anys aquesta frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català: “no crec que la seva curiositat literària hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*” (2.ª edició del Diccionari General, pàgina XIV).

»Doncs bé: això és un error enorme, és una afirmació d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home que l'hauria hagut de conèixer millor. Però aquest home era un poeta –de molta força, i que volia per damunt de tot ser un gran poeta– i prou sabem que sovint és perillós de mostrar a un escriptor així tot el que hom pensa de la poesia, o si voleu de la poesia d'un cert nombre de poetes. O *genus irritabile vatum!* El cas és que Fabra devia témer la irritabilitat del seu col·lega; i no solament no era home per fer badades, sinó que bé ens podem permetre de dir que, quan calia, no deixava de recórrer a una honesta astúcia. I així degué creure prudent de presentar-se al seu col·lega com a menys interessat, i menys al corrent de la literatura, que no ho era en realitat. És fàcil de percebre que el credo literari de Fabra no coincidia del tot amb el de Riba, i en tot cas es veu clarament que les idees estilístiques dels dos col·legues eren molt diferents, puix que llurs estils respectius són ben diversos i àdhuc oposats; basti, com a contraprova, la nota agredolça que el mateix Riba deixa anar en aquest prefaci, sobre l'estil de Fabra. Es comprèn, doncs, que el mestre de la filologia³⁷ catalana afectava sovint, davant Riba, de ser molt menys savi i menys interessat en literatura que no ho era de fet. D'una manera general, aquesta fou la seva actitud general enfront de tots els literats. Prou s'adonava que

³⁶ Ho podem comprovar en la carta que Coromines envia a Lluís Nicolau d'Olwer l'11-12-1954, dins l'*Epistolari Joan Coromines i Lluís Nicolau d'Olwer*, p. 138: «Sigui com sigui, és veritat, jo estic decidit a no deixar l'Institut, mentre no passin fets incomparablement més greus encara. Però també crec que una amenaça de dimissió per part meua pot tenir efecte. Com que del que es tracta és de no gastar massa aviat aquest recurs, potser l'actitud a què podria recórrer ara fóra la següent: [...]».

³⁷ Errada tipogràfica: filologia.

un aire una mica audaç i emprenedor en matèries literàries el podria perjudicar més aviat que ajudar-lo en la seva missió d'unificar la llengua literària. La susceptibilitat gairebé femenina dels pontífexs d'ateneu i dels caps de les capelletes literàries ho hauria pas deixat, ara i adés, de sentir recel o gelosia de la personalitat literària una mica massa forta d'un col·lega; mentre que ell necessitava, i acabà per obtenir ja en vida, el concurs de tothom. Heus ací per què deixava que la seva modèstia natural estengués un vel molt fi sobre aquells coneixements seus que no havien d'ajudar-lo a fer triomfar la seva autoritat allà on sabia que era necessària per als interessos de tots els catalans. Però els seus contemporanis, si més no els més dotats d'intuïció i que més familiaritat tenien amb ell, no s'enganyaven mai per aquesta habilitat.

»Meravella, doncs, de veure que Riba vagi pendre aquesta actitud al peu de la lletra, i ens preguntem si no és que ell mateix cregué oportú d'afectar creure-hi un poc més que no hi creia en el fons: era una manera de disminuir la importància que les idees literàries i estilístiques de Fabra, que no eren pas idèntiques a les seves. Car per a tots els qui freqüentaven la relació intel·lectual amb ell, és evident que Fabra era un home no solament dotat d'un bon gust literari natural, i d'un notable sentit literari i artístic, sinó també algú que disposava d'un judici crític superior, d'un tresor de lectures molt ampli i d'una informació enterament al dia de les tendències literàries d'Europa, tant les més recents com les més antigues.»

Hem deixat encara una carta al tinter, que és una carta de joventut de Coromines del 3-1-1930 enviada als seus pares que, tot i ser en un ambient molt diferent, també a través de la llunyania i distant als seus, ajuda a entendre i demostra prou bé el temperament de Coromines. El temperament (potser més que el caràcter) era el següent (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 610):

«Ara pensin quin efecte pot fer-me la Mare quan em diu que no compri més llibres perquè a casa ja n'hi ha unes quantes *tones*. M'he avergonyit per ella de la frivolitat d'aquesta raó. Jo veig que les mares s'esforcen per comprendre amb l'amor, ja que no amb la intel·ligència, la professió dels seus fills, que els encoratgen a salvar-ne les asprors i procuren revelar-ne els caires agradables; la meua em desenganya amb una paraula freda. Però això ho feu tots: quan parlo dels meus estudis ningú m'escolta, quan hi ha un foraster, es posen de relleu la poca elegància del meu exterior, la meua falta de tacte, el Pare es queixa de la meua poca sociabilitat i no veu que els altres, que massa se n'han adonat, se serviran d'aquesta inferioritat, que

tothom reconeix fins els Pares, com un trumfo contra meu. Tots aquests defectes vénen de l'excés de treball que he hagut de fer per compensar la falta d'un mestre que el meu país no em podia donar. Em consolo pensant que jo, sense voler, els dec causar a Vostès el mateix mal que a mi em causen, perquè aquest és el destí dels que neixen en un país petit i vençut: fer-se mal els uns als altres.»

Fins i tot Riba, segurament pensant en ell, tem que Coromines «sense adonar-se'n no s'abandoni una mica al complex de solitud i de recel propi de l'emigrat (jo també ho he estat)» (Miralles, 2003: 63). En tot cas, però, Coromines, després de Fabra, posa èmfasi en la necessitat de la formació i la instrucció i Riba posa més atenció al fet que no es perdi l'equilibri, que la idea de la llengua pugui sempre preservar-la, «gràcies al que ell anomena filologia, de la fragmentació, d'esdevenir “un camp d'experimentació de lingüistes”».

«D'altra banda, per a Riba, a més de la lingüística i la filologia hi ha la literatura», i que «la Secció “ha de reunir representants de la lingüística, de la filologia i de la literatura; sense el degut equilibri entre aquests tres ordres del saber i de l'experiència, difícilment la seva tasca de vetllar per la vida del català com a llengua de cultura, podria ésser duta endavant”» (Miralles, 2003: 65). Serà justament aquest punt on Coromines serà encara més crucial. Coromines farà de mitjancer no només entre Moll i Riba sinó també entre Riba i Joan Sales, el 1958.

Riba havia viscut els seus últims anys, en certa manera, en un estat d'ira constant sobretot pel fet que no volia acceptar la imatge d'ell mateix que tothom li servia i que era una versió simplista d'una imatge que ell en certa manera havia contribuït a crear: una realització cultural, del seu fet d'ésser humanista, del seu fet d'ésser traductor d'Homer, de Sòfocles, de Plutarc, etc. Això, trivialitzat, era el que la gent li pretenia imposar com la seva existència real, i ell s'hi negava (Ferrater, 1979: 104). Però aquí és on Riba se sentia fort pel que fa a les seves competències lingüística, filològica a més dels seus criteris literaris —com a poeta i com a crític— i per això es permetrà, corregir el català de la traducció iniciada per Pere Coromines de l'*Eunuc* de Terenci, el 1956, més enllà de la competència lingüística i de la norma. Per aquest motiu, Coromines trobava que s'excedia. Per això va escriure sobre Fabra «no crec que la seva curiositat literària hagués passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*». La crítica literària també era un punt fort de Riba. Pel que fa a la crítica literària, Riba havia seguit el procediment de posar èmfasi en alguns passatges concrets de les obres que analitzava en què detectava una particularitat d'estil. A partir d'aquí intentava deduir-ne un tret psicològic de l'autor que permetés explicar —com és el cas de l'estil de Josep Pla— la resta de l'obra originada en els mons interiors de l'autor. Riba s'esforçava per adequar les

fases del seu procés crític a les del procediment d'estilística i a vegades el duia a extreure i forçar certs judicis a fi de no desviar-se'n. Amb tot, Riba s'ocupà tant de la seva creació com de la seva recepció, i, sobretot, d'afrontar el problema essencial del llenguatge (Malé 1999: 423-425). Pel que fa a les idees estilístiques, Coromines ja apunta que divergien molt de les de Fabra i que els estils respectius eren diversos i fins i tot oposats.

Hem de tenir en compte que des de la renovació estètica dels anys 20 entren en crisi els models literaris que s'havien difós a partir del Noucentisme. També entra en crisi el model de prosa noucentista que representava Eugeni d'Ors en els diaris. Des del món del periodisme, hi ha gent com Josep Pla que comença a qüestionar el model estètic i els plantejaments literaris del Noucentisme. Serà la primera pedra sobre la qual entrarà un nou model de llengua més acostat a la llengua oral. Tot aquest món vinculat al periodisme dóna molta importància a la realitat. Arran d'això també començaran a introduir solucions de la llengua col·loquial i a convertir la prosa en un model menys artificiós. La generació de Pla serà la primera que marcarà els models de prosa i de llengua i els responsables del que seran els llibres d'estil dels mitjans de comunicació. La literatura noucentista passarà a ser un model de prosa artificiós que ja no serveix per la modernitat d'aquell moment. Per veure el plantejament literari de fons d'això hi ha el pròleg de Josep Pla a *Coses vistes*: «Quatre paraules». En el procés de la construcció de la norma és clau tot l'aspecte dels gramàtics, però hi ha una altra peça que són els creadors, els escriptors. La crítica literària, en aquest sentit, servirà de pretext a Riba per afrontar aquesta diferència. Pel que fa a Riba i l'estil de Josep Pla, vegeu la interessantíssima aportació de Malé 1999: 353-413.

Però no tot eren punts forts en Riba, ja que en escriure una mica més tard «*Esbós de tres oratoris*, el 1957, utilitzarà el mateix metre del *Nabí* de Josep Carner, on es va deixar endur a un terreny de la literatura on ell no era bo. Per escriure poemes narratius, s'ha de tenir un enorme control de la llengua que en podríem dir col·loquial, de la llengua del diàleg, de la llengua ordinària, i de control d'aquesta mena de llengua, Riba no en va tenir mai. De pujar i baixar d'una gamma a una altra, que és la condició imprescindible per escriure un bon poema narratiu, Riba no en va saber mai. Quan Riba va traduir Kavafis, que és un poeta molt col·loquial, de llengua molt viva i molt de cada dia, Riba es va trobar amb aquesta dificultat» (Ferrater, 1979: 115-116). Joan Sales també hi farà referència quan li preguntin per la seva poesia: «M'he negat i em nego, per les raons que li deia: la versificació seria correcta, el llenguatge també, però hi faltaria aquell alè que és l'essència de la poesia lírica. Miri, tenim el cas de Carles Riba, una persona honestíssima i un català exemplar, a més d'un intel·lectual rigorós, va escriure coses molt bones de jove, com el *Primer llibre d'estances*, però va cometre l'error d'insistir quan les muses el van

abandonar: va fer aleshores una poesia cerebral, que no fa ni fred ni calor. Ni el seu bagatge cultural ni el seu rigor intel·lectual li ho podien compensar.» (Ibarz, 1984: 13).

Pels volts de 1957, com veurem en el capítol següent, serà precisament aquest un dels punts forts de Coromines que serà clau pel que fa a la relació entre l'IEC i el Club dels Novel·listes amb Sales al capdavant. Coromines difereix de Riba en la flexibilitat pel que fa al model de llengua. Tinguem en compte que l'IEC renunciava a introduir altres esmenes que les presentades per Fabra i Coromines (que ja havien estat aprovades) i les que s'havien inclòs en l'edició del 1937 del *Diccionari ortogràfic*. Aquesta renúncia, però, no es degué fer del tot explícita o bé no fou plenament assumida per tots els membres de la Secció Filològica, perquè Coromines aspirava a poder introduir-hi alguns canvis i addicions no plantejats en vida de Fabra (i fins i tot alguns en què Fabra mateix vacil·lava) i aprofitar l'avinentesa per «fer alguna petita concessió als valencians en les coses que tenen raó», com hem vist a la carta que havia enviat a Nicolau d'Olwer el 21-10-1953 (Balcells i Pujol, 2003: 718-719). Coromines lluita altre cop per donar un cop de timó dins de l'IEC amb les premisses de Fabra però amb les seves pròpies especialitats. Per Riba, en tot cas, tant la mateixa missió d'unificar la llengua literària com la manera de realitzar-la no corresponia amb la de Coromines, i no cal dir amb Fabra. El conflicte de poder entre aquestes dues grans personalitats, juntament amb el *tour de force* per l'establiment de criteris del lideratge institucional dins la Secció Filològica de l'IEC, en aquest cas adopta el pretext de l'existència i legitimació del doble pròleg per part de Ramon Aramon a la segona edició del diccionari de Fabra, a més de la legitimació de les referències a l'autoritat fabriana en matèria de lectures per part de Riba. Per aquestes dates tornem a tenir altre cop el mateix debat incòmode que Coromines ja plantejava per carta el 3-1-1930 i el 19-12-1950: la importància que té el poder i la ideologia sobre els mitjans de la ciència, i sobre la ciència al servei del poder.

Potser doncs, per aquest motiu, de manera oficial, l'IEC obviarà aquest fet, tot i que a vegades encara no es podrà desprendre d'un cert excés de corporativisme a l'hora de reconèixer, valorar i situar les aportacions de Coromines. Vegem-ne una mostra a Alòs, 1997: 18:

«En medio de los elogios unanimes a la descomunal obra filológica de Joan Coromines, las relaciones del filólogo con el Institut d'Estudis Catalans (IEC) empezaron a concitar ayer opiniones enfrentadas. El lingüista Xavier Pericay calificó ayer de "lamentable", en declaraciones a Europa Press, que el nuevo diccionario del IEC no hayan tenido en cuenta las aportaciones de Coromines.

»Pericay asseguró que Coromines “**se ha centrado en la lengua real, viva y hablada**”, que no ha sido tenido suficientemente en cuenta por los ambientes académicos oficiales. Según Pericay, fue el propio Coromines quien decidió quedarse “**al margen**” del IEC “**por cuestiones personales, relacionadas con una cierta resistencia interna**”.

»Por su parte, el presidente de la sección filológica del IEC, Joan Antoni Argenté, respondió que persisten varios “**mitos**” injustificados sobre Coromines, como supuesto “**carácter atribiliario**” o su conflicto con el IEC, que, según Argenté, “**hay gente interesada en que perviva**”. Argenté sostiene que la lealtad hacia el país, sus instituciones y la figura de su padre (fundador del IEC) hacían imposible una situación de este tipo, más allá de “**problemas con algunas personas**”.

»Según Argenté, cabe distinguir entre una parte “**mayor**” de la obra de Coromines (historia de la lengua, gramática histórica y etimología) y otra “**menor**”, con “**posturas sobre aspectos de la normativa fabriana**”. Una parte que no necesariamente se vio reflejada de por la obra normativa de la sección filológica, que tiene un carácter “**colectivo y corporativo**”. El presidente del IEC, Manuel Castellet, aseguró que, en todo caso, Joan Coromines había tenido diferencias “**personales**” con miembros del instituto, pero no “**institucionales**”.»

Això va fer que Coromines sempre es mantingués com a membre adjunt de l'IEC. A més, tampoc no participà pràcticament en la reedició del diccionari per diversos factors de caire més personal.

Quan el 1954 es va publicar la segona edició, hi introduïren addicions i modificacions decidides per la Secció Filològica però també per la censura franquista obligatòria. No va quedar constància enlloc dels canvis que hi havia fet la censura, però en comparar les dues primeres edicions s'hi han trobat supressions, principalment d'exemples, que no semblen respondre a cap correcció ni canvi de criteri i que el més versemblant és atribuir-les a la censura, o bé a l'autocensura practicada preventivament pels mateixos editors de l'obra. Però el cas és que hi ha supressions que no semblen respondre a criteris de la censura ja que són molt poc justificades i la majoria d'aquestes es troben a la lletra A. Després d'aquesta lletra hi ha exemples, accepcions i entrades que, per coherència, el censor hauria hagut de suprimir i no ho ha fet. Això pot voler dir que la revisió d'aquest diccionari es va fer amb cura només al començament, i que a mesura que s'avançava s'hi parava menys atenció. Per tant, la censura espanyola va actuar sobre la segona edició del *diccionari Fabra*, segurament d'una manera directa, però potser també a través d'una revisió dels mateixos

editors en previsió de la censura, que va consistir en la supressió d'un seguit de temes considerats «compromesos» però de manera no sistemàtica ni regular. Això es veu perquè tan aviat trobem eliminades frases inofensives com «compromeses» o més ben dit «comprometedores», però val a dir que, en aquest sentit, gairebé no es va mutilar l'obra (Alsina, 1990: 203-209).

Així doncs, dins d'aquest context tan aferrissat, haurem d'entendre les referències directes a les llistes de Fabra (COLOR II,841a30-34, CUIDAR II,1090a55-1090b3), al·lusions directes a Aramon i companyia (PONDRE VI,687a25-687b18), així com també a les indirectes (PLOR VI,540a28-35), a les esmenes de Fabra al diccionari (CERT II,684a40-49), fer-nos el càrrec que els plats trencats de la proposta de *pendre* els paga més A. M. Alcover que no l'Institut o, més ben dit, l'Institut en temps de Fabra (PENDRE VI,414b41-415b41 i Solà 1990: 63-90). En aquest sentit Solà també arriba a afirmar que: «*pendre* no va ser acceptat per Fabra, perquè si Coromines té arguments per defensar-lo, també n'hi ha per rebutjar-lo (i potser són més convincents);» (Solà, 2008 f: 6). És en aquest context, doncs, que hem de saber situar la importància que fa prevaler Coromines a alguns dels judicis que provenien directament de Fabra i d'ell mateix, ja fossin provinents de la seva pròpia correspondència (DIGNE III,132b54-133a7) o bé d'informacions de Ruyra i Riba aprofitades per Fabra a la primera edició del *diccionari Fabra* de 1932 (DUBTAR III,215a3-18, ENLLEIR-SE III,368b24-26 i DUR III,221a11-32).

Fins i tot entrat ja el 1955, Coromines envia una carta a Jordi Rubió, que s'entendrà dins d'un context complicat pel que fa a la segona edició del diccionari de Fabra a més del clima de malentesos entre el conflicte dels dos diccionaris, la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* i el *Diccionari de la llengua catalana* que, per ironies del destí, es va acabar malanomenant *Diccionari català-valencià-balear*. Vegem doncs un fragment significatiu d'aquesta carta del 20-1-1955 de Coromines a Jordi Rubió, membre de la secció «històrico-arqueològica» de l'IEC (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 413-417):

«[...] Quan vaig anar a veure el Sr. Puig, abans de la sessió, per exposar-li el cas, va limitar-se a contestar-me amb el seu somriure amable i glacial, que no em contestaria res sense haver escoltat l'altra part, i ja va sentir amb quina sequedat i obstinació va respondre'm negativament l'altre dia. «Qui no hi és no hi és comptat» (l'Institut, doncs, és la taula d'En Bernat).³⁸ No equivalia això a dir: no crec res de la forma com contes els fets, ni el teu cas m'interessa gens? [...]

³⁸ Aquest comentari ferirà Coromines. Hi tornarà a fer referència en una carta de gairebé un any de diferència, el 17-12-1955 (vegeu *Epistolari Joan Coromines i Lluís Nicolau d'Olwer*, p. 158): «Puig i Cadafalch. La seva actitud va ésser descoratjadora. Quan vaig visitar-lo va escoltar cortesament i àdhuc

»Mai però mai, en cartes i converses amb En Moll i En Sanchis Guarnier —ni amb ningú més— jo no he al·ludit a l'existència de desacords en el si de la Secció Filològica. Aquesta actitud meva és la de sempre, i aquells plec de fulls esgrogueïts de 1931 que vaig posar l'altre dia damunt la taula, amb propostes meves de canvis al Diccionari Fabra, és ben segur que vostè ni els altres col·legues d'Institut no n'havien sentit a parlar mai en tants anys.

»[...] I vet aquí que poc després surt el Diccionari Fabra, firmat per Riba i Aramon, i on el meu nom s'esmenta només entre els assessors tècnics i barrejat amb els dels correctors de proves etc. L'existència d'aquells desacords es va propalar per lleugeresa, o amb la intenció que en veure-la seguida d'aquesta publicació tothom compregués que En Coromines és un «heterodox» l'opinió del qual no compta en el si de l'Institut?

»[...] El Sr. Riba venia a dir l'altre dia que jo obstaculitzava la publicació del diccionari no enviant-li tot seguit les notes que li havia promès per ajudar-lo a redactar el pròleg. Si ho hagués fet seria comprensible. Però ell es va guardar molt de dir-me que les notes es necessitessin de seguida, i tenia bones raons per no dir-m'ho. Car tot dos m'asseguraven que no hi havia cap pressa a discutir ni votar els casos com *viuda* puix que faltava molt de temps per a arribar tan enllà en la impressió del diccionari. [...] Aleshores és quan el Sr. Riba va llegir el seu pròleg en sessió de l'Institut, i si he de creure En Bohigas en fer aquesta lectura el pròleg ja estava fins i tot tirat. Ell em deia que m'enviaria el text del pròleg abans de publicar-lo per què hi fes observacions i el pròleg no l'he vist fins a arribar a Barcelona, en els exemplars exposats a les llibreries. En el pecat hauran dut la penitència, car ultra el parell de coses de fons, compromeses o arriscades, que jo li hauria desaconsellat de dir, els dos pròlegs contenen set o vuit entre castellanismes, usos impropis i faltes de gramàtica.[...]; res més que alçar una prohibició: però el que es vol és precisament continuar *prohibint* (a tort o amb raó, tan se val), mantenint l'actitud d'unitarisme rígid, en el moment en què això és més perillós. La veu comuna de la gent és: costa tant d'escriure en català, faria tantes faltes... Val més doncs escriure en castellà.

amb amabilitat. Amb la seva característica amabilitat *glacial*. Li vaig deixar còpia de tots els documents relatius a la qüestió de moltes de les meves cartes perquè les estudiés. No va servir absolutament de res, si no és perquè les donés a llegir a l'Aramón. És clar que està *casat* totalment amb el punt de vista d'aquest. Tothom està d'acord que s'ha identificat totalment amb l'Aramon i que hi creu sense reserves (sembla que l'única que li fa és d'ésser “massa radical i tossut”, diferència que ell deu interpretar com a deguda a l'edat). En la sessió de l'Institut d'Estudis Catalans (vegi el §2 de la meva carta a Rubió) va acollir la meva proposta d'informar millor els absents amb un refús indignat i total. No feia més que repetir amb obstinació senil la seva frase “qui no hi és no hi és comptat”»

»[...] Si després del que han fet em quedo mansament a la Secció Filològica, tothom em pendrà per un addicte incondicional del criteri intransigent Riba-Aramon, i perdré tota l'autoritat independent en aquestes coses.

»D'altra banda, m'han agafat presoner. Car no puc deixar de comprendre la raó que tenien l'altre dia els amics, en dir-me que si em retiro en el moment de sortir el diccionari, encoratjaré la formació de cismes i polèmiques. [...] Entre amics en qui hi ha perfecta confiança mútua es podrà potser demanar un vot de confiança cega; però qui pot esperar que jo tingui aquesta mena de confiança després del que ha passat?»

Vegem com en una seva carta a Lluís Nicolau d'Olwer del 21-1-1955 encara explica perplex el que li ha passat (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 152-153):

«Estimat Mestre:

»[...] Potser ja haurà vist com ha sortit el diccionari Fabra. Diu que, amb addenda-corrigenda, pròlegs i tot, ja estava tirat enterament per l'octubre, i el mateix octubre o el novembre ja estava a la venda. L'ha vist? En lloc del pròleg únic que s'havia compromès a publicar En Riba, ha sortit amb dos pròlegs, el d'ell i un de l'Aramon. En sortir prologat per *dos membres* es dona a entendre ben clarament que els altres, i especialment l'únic especialitzat en lexicografia — jo — no comptem per a res. En el pròleg de l'Aramon, cap al final, i a la cua d'un paràgraf on s'esmenten en primer lloc tres correctors de proves, m'anomena a mi com a «assessor» de la seva altíssima tasca! A la Secció Filològica sóc doncs un assessor tècnic i res més, menys que quan era empleat a les Oficines Lexicogràfiques. En donar-me aquesta qualificació (que també ve a usar En Riba en una de les seves cartes) és com si m'hagin expulsat automàticament de la Filològica. I trobo que si em retiro no faré més que introduir la claredat en una situació que de tota manera existirà de fet. Ben entès que jo no ho diré a ningú; per mi ningú no ho sabrà si no és els membres de l'Institut. Ni minvarà un àtom la meva actitud d'estricta disciplina i d'adhesió pública a l'Institut. En definitiva la resolució que he pres és la que enuncio en el paràgraf avantpenúltim de la carta a En Rubió. allò que més fortament m'hi mou és la negativa d'En Casacuberta (i en Moll) a acceptar que es posi la seva candidatura per a primera vacant a la Secció Filològica, negativa que encara ara persisteix.»

El 14-2-1955 donarà part d'aquestes intrigues i conspiracions al mateix Carles Riba en la mateixa línia (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 150-151):

«D'altres coses m'han alarmat més de cara al futur, molt més. Però potser encara he d'abstenir-me de formar un judici definitiu. Sigui com vulgui insisteixo encara en el que vaig declarar a l'última sessió en llegir i aprovar l'acta de la del 15 de gener (i em va saber molt greu que vostè no hi fos: ja sé que estava malalt). És a dir, que m'estranya que –segons l'acta, jo no ho havia sentit així– vostè vagi dir aquell dia que la meua declaració «contenia acusacions greus contra el President i el Secretari». Jo nego la primera part i em va semblar que el posar-l'hi a vostè (i en primer lloc) era una habilitat més de mala llei, de les que usa N'Aramon. Vaig callar en sentir que vostè havia llegit l'acta abans de la sessió i l'havia aprovada. Per cert que jo havia manifestat desigs de llegir l'acta abans de la sessió, i per telèfon vaig anunciar que passaria amb aquest objecte per l'Institut. N'Aramon, per casualitat, va trobar-me dijous (dos dies abans de la sessió) per carrer del Carme, i va dir-me que «no era possible d'accedir-hi perquè encara no era escrita». La diferència de tractament és evident i a mi no m'estranya gens, només ho faig notar perquè compregui que jo no puc tenir cap esperança de millora. Les sessions dels dissabtes, d'ençà que hi assisteixo, han començat sempre a 1 o 2 quarts de sis pel cap baix, per tant a la dissabte vaig arribar-hi en aquesta hora com sempre, però ja havia de fer tres quarts que havia començat. Els trucs parlamentaris de sempre! Es va aprofitar la meua absència per començar la sessió més d'hora i aprovar l'acta abans que jo hi fos. Aquestes habilitats, Sr. Riba, estan bé entre polítics, entre nosaltres fan mal efecte i proven definitivament, per si encara se'n pugués dubtar, que amb N'Aramon tota l'esperança de millora és ridículament vana. I el Sr. Puig després deia que ja havia arribat tard per a fer observacions a una acta aprovada!»

El 14-3-1955 Coromines torna a escriure a Manuel Sanchis Guarner per demanar-li que li faci una recensió de la seva magna obra del diccionari. Coromines demostra i defensa l'etimologia científicament, sense prejudicis ni autoodis (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 110):

«Si vós us volguéssiu encarregar de fer-ne una recensió un poc detinguda per a la Revista Valenciana de Filologia podria fer-vos enviar per a vós un exemplar del meu diccionari etimològic (d'altra manera no podria, car no dispo d'exemplars). Si llegiu el llibre

atentament veureu que no sols hi ha una infinitat de mots dels quals demostro la procedència catalana, sinó que de molts d'entre ells indico la probabilitat que vinguin de formes específicament valencianes (*fleje* per exemple) i d'altres per al judici dels quals alguna forma valenciana té una importància decisiva (*albricias*, *arisco*, *ronce* etc.). La revista d'En Zabala és doncs un bon lloc per a publicar-ne una recensió.»

Però tampoc no serà escoltat en aquesta petició, com veurem en una carta de 1957. Entrat el 1955 les cartes de Coromines ens mostren un Coromines desencisat pel fet que una institució com la que ell concebia que havia d'ésser l'IEC estava sota la pressió d'uns pocs que, sovint, no estaven a l'alçada de la situació. Coromines prendrà distància amb un IEC que considera acaparat per la personalitat d'Aramon. La carta següent, d'un to molt més confident a Lluís Nicolau d'Olwer, ens ajuda a comprendre i contextualitzar la carta que Coromines havia enviat el 20-1-1955 a Jordi Rubió. Ho explica en una seva carta del final d'aquest mateix any 1955, el 17-12-1955 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 155-156):

«*Aramon*. El meu judici i la meua actitud respecte d'ell s'ha fixat ja definitivament. Tota col·laboració resta exclosa. Ni un mot escrit per mi no apareixerà en els *Estudis Romànics*; em vaig donar de baixa de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i negaré la meua ajuda a qualsevol obra que ell organitzi o controli. Això significa que no podré publicar res a la Secció Filològica mentre sigui en una publicació on ell figuri com a director o secretari. Si algun dia es vol reparar aquest mal serà o bé per mi mateix (per exemple, com a mínim, es podria pensar en la publicació d'una revista de la Secció Filològica en dos fascicles per un any, un d'història literària i un de lingüística, repartint la filologia *stricto sensu* entre els dos, constant tots dos noms com a codirectors i advertint en una carta preliminar que d'aquest en sóc únicament responsable jo i d'aquell ho és ell). De moment els meus treballs de lingüística catalana sortiran tots en publicacions estrangeres: aquest any i el que ve en surten quatre, per exemple, un de gramàtica històrica a la *Hispanic Review*, dos de toponímia al *Recueil Clovis Brunel* i les Actes del 7.e Congrés de Lingüística Romànica i un de lingüística comparada a la *Nueva Revista de Filología Hispánica* tots en català (llevat el darrer, que afecta tant el castellà i l'italià com el català);[...]

»Si vol rellegir el setè paràgraf de la meua declaració del 15-I-55, al Ple de l'Institut i comparar-ho amb la carta a En Rubió (de les quals li vaig enviar còpia) veurà clar que jo no podré mai tractar amb menys rigor el qui m'ha suplantat com a revisor del Diccionari Fabra

i s'ha apropiat la meua tasca de vint-i-tres anys per millorar aquesta obra. Per si pogués quedar encara alguna ombra d'esperança d'esmena (error comès sense consciència completa, que es rectificaria d'ara endavant) l'actitud de l'Aramon pel gener i en els mesos següents acaba de matar aquesta esperança. Molt fàcilment hauria pogut reparar una part del mal en la seva Memòria de Sant Jordi, posant de relleu la meua participació en la revisió del diccionari; ara bé: no en va dir un mot (encara que gent com Casacuberta, Coll i Alentorn, Bohigas i d'altres que encara li són amics, i àdhuc Riba, sé que el van pressionar molt perquè no perdi ocasió de desfer el mal). Ben al contrari va continuar aplicant-me les seves habituals argücies de secretaria: l'acta de la sessió del 15 de gener, on s'havia ventilat la meua qüestió, no me la va deixar conèixer per endavant amb el pretext d'haver-la escrita a última hora —en canvi sí que l'havia llegida i aprovada per endavant En Riba, com hagué de reconèixer públicament en sessió quan jo dubtava que En Riba (que no assistia) estigués d'acord amb una part de l'acta—, i aquesta sessió on es va discutir la va fer començar prop d'una hora abans que l'hora en què sempre comencen habitualment les sessions (les convoquen per les 4 però sempre comencen habitualment prop de les 6) a fi que es llegís l'acta en absència meua: després el Sr. Puig s'oposava a deixar-me-la discutir quan vaig arribar i calgué una actitud enèrgica de la majoria a favor meu perquè s'hi avingués.»

Pel que fa als seus membres, resulta interessant destacar-ne alguns judicis, tot i que s'han de saber situar en aquest context. Coromines un cop haver tingut un primer xoc contundent contra el que probablement era la «capelleta» dominant dins l'IEC estableix *in mente* el nou organigrama de l'IEC. Pel que fa a Riba, però, Coromines no canviarà la seva actitud malgrat «que en algunes coses pensem diferent» (Malé, 1998: 106). Algunes comentaris en els articles de les entrades del diccionari de Coromines no es poden entendre si no és en aquest context:

«[...] (i no solament en els cercles i cenacles dirigents i arcaïtzants, on escriptors com Carner o Riba donaven en tals casos bon exemple, sinó en individus més independents) [...]» (FETILLER III,995a2-6).

«Se n'adonava ja CRiba (*LleuresC*, 46n), que el que és de purista no n'era pas poc!» (FONS IV,102b56-103a15).

«[...] que amb raó no s'estigué d'usar ni un escriptor de purisme tan rígid com Carles Riba, particularment en el sentit figurat de [...]» (RASTRE VII,118b15-29).

Coromines parla d'Aramon, com acabem de veure, com percep Puig i Cadafalch, Bohigas i altres membres de la Secció Filològica com Faraudo, López Picó, Rubió, Soldevila, Abadal, Duran i Sanpere, Font i Quer, Casacuberta, Fontserè, Segarra, Moll i Sanchis Guarner.

En aquest context, s'hi barrejaven moltes tendències fins el punt que per qualsevol conflicte sortia tot a la llum. Si caiem en un presentisme obvi, resulta fàcil —tant com gratuït— opinar, a manera de converseta de terútia, sobre les distintes tendències en l'organigrama de l'IEC d'aquell moment. Però Coromines no calla. A més de les cartes, notem també algunes declaracions prou concises —assenyalades en negreta— que Coromines deixa anar en ple diccionari, ni més ni menys que a l'entrada BOTJA II,174a54-59:

«AlcM arrenghera 13 herbes silvestres diferents anomenades botja, distingides o no amb adjectius catalans, amb llur traducció llatinoide o castellana; el DFa. **(o sigui pràcticament Font i Quer, que el revisà tant durant la redacció: en sóc testimoni)** en dóna 7, una plantaginàcia, tres papilionàcies i 3 compostes: [...].»

De manera rigorosa, però, actualment ens costa fer-nos una idea de quina pressió s'havia de suportar en aquells moments dins d'una institució com aquella. Vegem-ne algun exemple dins la mateixa carta del 17-12-1955 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 166-167) en aquest cas, de Coll i Alentorn:

«*Coll i Alentorn*. De diverses coses que he dit ja pot deduir com pensa. En el fons estava al costat meu en la qüestió present. Però és polític i com a tal, no essent encara membre, va mantenir tota la reserva possible. La qüestió religiosa ens separa. En això jo no em sento disposat a canviar gens. Ell estiujeja a Sant Pol, on té casa, i sap (pecat horrend en un poble!) que ni jo ni la meva dona no ens hem acostat a l'església; deu saber també que en moltíssimes converses privades jo he rebutjat amb indignació un tòpic corrent en les converses: que tot catalanista que vulgui avui continuar essent-ho ha de declarar-se catòlic actiu. Entre la gent conformista aquestes converses es fan córrer molt: fa dos anys vaig fer una visita de cortesia al canonge Cardó i esperava una acollida cordial (d'acord amb el to de les cartes que havíem bescanviat i pel que em deia En Joan Sales, amic entusiasta de tots dos) i em va tirar una galleda d'aigua freda rebent-me amb marcada indiferència i tebior. També per la banda d'En Coll, incomparablement més cordial, és probable que això ens separi i contribueixi a certa reserva que li vaig observar. En conjunt, però, ens entenem bé i espero molt d'ell per al futur.»

2.10 Joan Coromines entre els dos diccionaris: El *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari general de la llengua catalana*

La Lletra de Convit, del 1901, representa el punt de partida en la tasca d'aplec de materials per al futur *diccionari Alcover* però la concepció d'aquest projecte arrenca de les dues darreres dècades del segle XIX, en concret, de l'any 1881, moment en què Alcover comença a fer-se un lloc en el món de les lletres mallorquines. Ho fa participant a diversos certàmens convocats pel setmanari *L'Ignorancia*, on compon i dona a conèixer les seves primeres poesies i escriu articles a la premsa local, que actuen de caixa de ressonància de les polèmiques politicoreligioses del moment. És en aquest període que Alcover, acompanyat per Marian Aguiló i Tomàs Forteza, s'inicia en la lexicografia, en la recerca folklòrica i emprèn els primers estudis gramaticals. Aquest procés d'iniciació manca d'una formació acadèmica de caràcter lingüístic, i el canonge de Manacor la va anar adquirint de manera autodidàctica per mitjà de lectures d'obres relacionades amb la lingüística romànica, dels viatges que va fer a l'estranger i dels contactes que va establir amb lingüistes i romanistes del moment. S'han d'entendre en aquest sentit les crítiques que Coromines li fa a causa del poc rigor lingüístic que fa que, en una obra colossal com la que iniciarà, hi hagi sovint, unes formes de llatí clàssic mal aproximades o impossibles com veiem per exemple a BAIARD I,553a14-29 i ETZIBAR III,824a39-47. Dels seus dos mentors, Alcover va heretar l'interès per la cultura popular i va aprendre els rudiments de la lexicografia. Però aquests rudiments s'allunyaven de les convencions lexicogràfiques de l'època ja que la lexicografia catalana del segle XIX es caracteritzava, a grans trets, per dues tendències: d'una banda, per la fragmentació regional, resultat de la pèrdua de consciència de la unitat lingüística del català, la conseqüència immediata de la qual va ser l'elaboració de diversos diccionaris de caràcter autònom i sense cap interconnexió mútua; de l'altra, pel paper sempre preponderant del castellà, que es troba omnipresent a tots els repertoris lexicogràfics d'aquest període en forma de traducció del català. Amb aquests antecedents tan pesants, Aguiló i Forteza proposen una tipologia de diccionari que se separa completament d'aquests paradigmes en els seus objectius. Els seus pressupòsits recolzen en la concepció ideològica de la Renaixença, que promou la necessitat de conèixer d'una manera global totes les manifestacions de la cultura popular —i especialment de la llengua oral— amb la finalitat de recuperar les arrels veritables del país —«la llengua del cor, del bressol i del darrer sospir». Aquest moviment contribueix, d'altra banda, a l'establiment d'uns criteris més o menys unitaris amb relació a la futura producció lexicogràfica catalana. Aguiló i Forteza van recopilar materials per a diccionaris, i Alcover hi col·laborà, especialment pel que fa a l'obra de Forteza, tot replegant un bon nombre de

dades lexicogràfiques però també folklòriques. El *diccionari Aguiló* es va publicar entre 1915 i 1934, gràcies a la dedicació de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu però, anys abans, Alcover ja va fer grans esforços — sense èxit— per poder aprofitar aquests materials per al seu diccionari. Pel que fa als materials de Forteza, els va integrar al seu diccionari.

El *diccionari Alcover* és un diccionari històric que s'havia d'anomenar *Diccionari de la llengua catalana* i és on es manifesta la presència de tres elements: el vessant oral, a partir dels materials obtinguts durant un període de vint-i-vuit anys, en què Alcover va fer un exhaustiu treball de camp; la literatura popular, per mitjà, entre altres treballs, de les glosades de l'amo Antoni Vicens de Santandreu i de l'*Aplech de rondayes mallorquines* del mateix Alcover; i el recurs a un corpus de referència, que es va obtenir a partir del buidatge de més de mil dues-centes obres, que abastaven reculls lexicogràfics, obres literàries i documents d'arxiu, l'origen temporal dels quals és del segle XI. Cal destacar, en primer lloc, el caràcter col·lectiu que va suposar, per raó del seu abast, la participació d'un equip de col·laboradors i corresponsals que arribava a mil sis-centes quaranta persones dispersades per totes les àrees del domini lingüístic català i comunicades a través del *Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana (BDLC)*, la primera revista filològica de l'estat espanyol. En segon lloc, el recurs del treball de camp —projecte pioner a les terres catalanes— i l'aplicació d'un qüestionari sistemàtic de caràcter lèxic que es va haver d'anar perfeccionant progressivament i que va permetre aplegar un munt de dades lèxiques i gramaticals de primera mà en un conjunt de més de tres-centes localitats. En unes lletres del 30 d'abril de 1915 i el 17 d'octubre de 1919 de mossèn Alcover a Irene Rocas, corresponsal a Llofriu, Alcover dóna les instruccions de com elaborar les famoses cèdules del *diccionari Alcover*: «M'hauria de dir una frase a on tal paraula figuràs per fer-me'n càrrec, no sols de la seua morfologia, sinó també de la seua sintaxis.»; «Les cèdules han d'ésser de paper blanc qualsevol que vostè se pot fer tallar, de 165 milimetres de llarc per 73 d'ample. Pot comensar p'el primer qüestionari i seguir-los tots, fins que n'hi haja. En tenir-ne un paquet de mil o dos mil, el duga a la Llibreria Verdager, don el recullirà un amic meu que va sovint a Barcelona. Les me durà, jo me les miraré, i li faré les advertències convenientes;» (Vila, 1996: 126, 133). L'enquesta dialectal també li va ser útil per registrar els principals trets fonètics i morfològics de cada dialecte. En tercer lloc, convé destacar la incorporació d'elements folklòrics des d'una perspectiva etnogràfica, la qual propicià el recull de danses, costums, creences i festes populars. En quart lloc, l'adopció d'un punt de vista ampli, emmarcat en l'àmbit dialectal, i que representés el «llenguatge vivent». Aquest fet justifica la manca de concordança amb la visió més restrictiva que, paral·lelament, Fabra preconitzava des de l'Institut d'Estudis Catalans. En cinquè lloc, l'extensió de l'obra, que

guarda una relació directament proporcional amb el grau d'ambició dels objectius. Les quatre-centes mil entrades registrades en les gairebé mil pàgines del repertori es van seleccionar a partir de la confecció minuciosa d'uns tres milions de cèdules que, posteriorment van ser revisades al llarg de la laboriosa tasca de redacció de Moll.

L'Alcover lexicògraf es va implicar personalment, d'una manera apassionada, en l'elaboració del *diccionari Alcover* fins al punt que es va endeutar i va endeutar també la seva família i els col·laboradors més propers per poder eixugar les despeses que generava tirar endavant una obra com aquesta. El 1904 la famosa calaixera tenia ja unes 900.000 cèdules (amb 120 calaixos) i el 1924 en tenia prop d'uns 3 milions. Entre 1900 i 1923 va fer vint sortides de recerca lingüística (eixides filològiques) sense deixar-se cap comarca i, a vegades, en visitava alguna més d'un cop. Va enquestar personalment 250 localitats i en rebia informació directa d'unes 400. Va arribar a tenir milers de col·laboradors. De les set excursions realitzades per Alcover en aquesta primera època, s'ha de destacar l'única que va fer acompanyat, és a dir, la seva enquesta pel Pirineu amb Schädell. Mentre el filòleg alemany s'ocupava de la pronunciació, Alcover començava la recerca de la flexió verbal, cosa que el duu a plantejar-se la millor manera d'obtenir els diferents paradigmes dels verbs catalans. Primer conjugava ell mateix un temps amb un verb model, unitari a tot el català i no inclòs al qüestionari. Tot seguit demanava de fer això mateix a l'informant. Però experiències negatives amb adults d'escassa cultura, el porten a reservar la morfologia verbal per als infants en edat escolar que, a més de tenir fresc el concepte de conjugació, també tenien més temps i paciència que els adults per contestar la llarga llista de verbs d'Alcover (cap a vuitanta). Primer calia buscar un contacte a la localitat, sovint de rang eclesiàstic, que feia d'intermediari per trobar les persones adequades per fer l'entrevista i que havia de tenir prestigi i prou força perquè els possibles informants no abandonessin l'entrevista abans d'hora. Però el cert és que el valor científic, tant en mètodes com en descripcions, costa de descobrir al darrere d'unes narracions seminovel·lesques i d'uns títols que solen amagar els continguts reals dels treballs que encapçalen. En aquest context s'hauran d'entendre les crítiques que li farà Coromines sobre el rigor científic dels seus mètodes (per exemple a BOBINA II,15a13-14, DIA III,120b35-39, DUR III,221a2-7 i ENJONDRE III,368a57-60).

Francesc de B. Moll va ser l'encarregat de completar i culminar la tasca eminentment científica del projecte lexicogràfic endegat pel seu mestre Alcover. Amb només nou anys, el 1912, Moll coneix mossèn Alcover. Entra en contacte amb ell el 1917 quan aquest desembarca a Menorca per fer-hi una enquesta filològica. Moll estudiava al seminari i era el lletraferit escollit per passar l'enquesta de mossèn Alcover. Moll aleshores era un

jove tímid, somiador, dibuixant i enamorat de les campanes. El 1920 Moll abandona el seminari de Ciutadella i el dia de St. Esteve, se'n va de Ciutadella fins a Alcúdia amb el vaporet «Ciudadela» —de mal nom «sa sabateta» de petit que era—, d'allà fins Sa Pobla amb automòbil públic i d'allà fins a Ciutat amb tren. Només li quedava presentar-se al carrer Sant Bernat, número 5, que era on s'havia establert mossèn Alcover.³⁹ El 1921, un cop abandonat el seminari i descartada la seva vocació sacerdotal, va passar a incorporar-se al projecte en un moment que poca gent hagués triat, tenint en compte l'opinió pública del Principat. El 1924 ja treballa colze a colze amb mossèn Alcover en la redacció d'articles. El 1925 mossèn Alcover compra una impremta per treballar-hi. Moll tirà endavant aquest projecte fins i tot a partir de la mort de mossèn Alcover. Una obra amb centenars d'il·lustracions i uns 160 mil articles. El 1932, amb 28 anys, emprèn l'aventura editorial de l'obra. Ràpidament va refer les relacions amb el Principat i amb l'IEC per recuperar la confiança i el suport econòmic necessari per acabar de tirar endavant el projecte. Aquí és on va destacar Joan Coromines, que donà a Moll un suport incondicional en tot moment. Un suport incondicional excepte en un detall: el títol del Diccionari. Vegem la carta de Joan Coromines el 2-7-1933 (Ferrer i Pujadas, 2000: 60-61):

«És clar que, com a tot romanista, desitjo que la publicació del *Diccionari Alcover* continuï: ara, adoptant l'ortografia comuna desapareix una de les dues reserves que comportava la meua simpatia per l'esforç de vostè. L'altra es refereix al títol oficial de l'obra; i dic *oficial* perquè de fet tothom la coneix per *Diccionari Alcover*, i això no solament en les converses sinó també en el text dels treballs científics, mentre que l'altre nom no apareix sinó en les citacions bibliogràfiques, en què hom s'até escrupolosament al títol inscrit en la portada del llibre. Ja veu doncs que no trobo vàlida la seva principal objecció al canvi de títol: si creu que no alterarà la unitat de l'obra el canvi d'ortografia, que suposa una modificació del text, reconegui que menys ho farà l'abolició d'un títol que ja de fet no es deia. I aquest títol és inacceptable per a tot amador de la nostra llengua i per tant de la seva unitat, perquè, diguin el que vulguin, *Diccionari català-valencià-balear* només pot significar diccionari de les llengües catalana, valenciana i balear: en el títol d'un diccionari només es posa com a adjectiu el nom de la llengua i no el dels països que la parlen; si no, citi'm un diccionari austro-alemany o angloamericà. Repugna, aquest títol, a tot catalanista pel seu vici

³⁹ Vegeu el programa *El documental: El viatge de paraules* emès pel canal 33 el 21-04-2006 a les 23.40, coproducció de La Perifèrica Produccions, TVC, la Direcció General de Política Lingüística del Govern Balear i el Consell Insular de Mallorca.

d'origen com a suggerit per persona desafecta a les nostres coses (o imaginat per plaure-li, que és igual), i per ésser contradictori de tota la campanya de preparació de l'obra, que es va fer sota la bandera de la unitat de la llengua, la qual cosa fa que sigui una veritable decepció feta a la major part dels seus antics col·laboradors. La solució que ja li ha estat indicada, em penso, per gent de més autoritat, és l'única justa: per fugir d'aquest títol injustificable i com a homenatge al tresor d'entusiasme i de treball amb què hi contribuí el seu veritable mestre, l'obra s'hauria de titular *Diccionari Alcover.*»

Un cop enllestida la redacció del segon tom, Moll confessa que «el nostre Diccionari és mirat ja sense aversió, ans amb simpatia, en els cercles intel·lectuals més importants». Així Coromines, amb Fabra, havien anat aplanant el camí perquè la Generalitat subvencionés la continuació de l'obra. Al principi del 1934 arriba a les mans de Ventura Gassol una declaració col·lectiva que demanava la intervenció del Consell de Cultura en la pervivència del projecte. La firmava la flor i nata de la romanística internacional: Menéndez Pidal, Américo Castro, Meyer-Lübke, Gamillscheg, Krüger, Gauchat, Grammont i Leo Spitzer, entre altres (vegeu Rafanell, 2006: 1142-1143).

A més, el mateix 1934 el *Butlletí de Dialectologia Catalana* consigna un article titulat *Reaccionant davant l'Occitanisme*, segurament de Moll, en què es col·loca al costat de la plana major del catalanisme cultural del moment, al costat de Pompeu Fabra, etc., per respondre a la necessitat de destriar convenientment la llengua catalana de la llengua occitana, encara que la causa occitana pugui merèixer als ulls dels catalans una franca simpatia. També, en el número XVI del *Butlletí de Dialectologia Catalana* (1934), en l'apartat de *Crònica*, apareix un article titulat *Llengües germanes i... cosingermanes*, sense signar però segurament de Moll, en què es fa veure una vegada més la unitat de la llengua aplicada a l'etern problema del cas valencià. El comentari venia a propòsit de la convocatòria dels Jocs Florals de Manises (Miralles, 2005: 94-96).

La Secció Filològica de l'IEC presidida per Fabra nomenà Francesc de B. Moll membre de l'IEC el 1936, però no en serà membre numerari fins el 1941, amb Manuel Sanchis Guarner, gràcies a l'elecció promoguda per Coromines. El 1937, per culpa de l'esclat de la Guerra Civil, es va haver d'interrompre aquest gran projecte de publicació del *diccionari Alcover* quan estava pel fascicle 39 del tercer volum i no es reprendrà fins l'any 1949. En aquest període, Moll amb l'ajut de molts altres patriotes d'arreu de les contrades de parla catalana es va encarregar de difondre col·lectivament aquest diccionari, va crear una Comissió Patrocinadora, una Lliga de protectors i secretaris de Mallorca, Barcelona i València de l'Obra

del *diccionari Alcover* amb la intenció i el projecte de reunificar el símbol de la unitat lingüística disgregada per aquell nom. Coromines es posà en contacte amb Carles Riba essent professor de Chicago, ja des de l'any 1946, i havent estat un any a Nova York gaudint d'una beca de la Fundació Guggenheim per a la preparació del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Finalment, Coromines, va ser fet membre adjunt de la Secció Filològica de l'IEC l'any següent, el 21-1-1950. Coromines tornarà a posar els peus a Catalunya després de la Guerra Civil pel maig de 1952. A partir d'aleshores i fins a la seva jubilació l'any 1967 com a *full professor* de la Universitat de Chicago, quan es reincorporà definitivament a Catalunya, Coromines pogué concentrar la docència a la universitat i passar cada any un semestre a Catalunya fent enquestes per al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i per a l'*Onomasticon Cataloniae*.

Efectivament, Coromines feia aflorar un cop més el seu geni. En aquest sentit és significativa una carta que envia Francesc de B. Moll a Joan Coromines renyant-lo amicalment per intentar apagar les foguerades internes. Vegem-ne un fragment el 5-2-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 183-185):

«No cal dir que m'agradaria que mitiguéssiu també el rigor (d'expressió, no de fons) envers En Badia; per exemple, allò de «demostra ignorar tota la història de la llengua», ho trobo excessiu. Es poden cometre badades de detall i fins en coses fonamentals sense que impliquin una ignorància tan absoluta.

»Altrament, les llibertats que m'atribuïu amb el llatí vulgar, bé sabeu que han estat comeses per lingüistes anteriors i de categoria molt superior a la meva. I jo no gosaria dir que «fa somriure» Spitzer, per exemple, quan tantes vegades fa jugar la fantasia amb el llatí vulgar, amb el català i amb tot el que se li posa a tret.

»En resum: la vostra recensió s'ha de publicar, en benefici de tots els estudiosos; millor si es publica a l'estranger que a casa nostra, perquè ací es divulgaria entre gent que no hi veuria una ressenya objectiva sinó una rebentada que no heu tingut intenció de fer; i millor encara si en traieu les coses dures que us he indicat i alguns altres que deixo al vostre criteri, no perquè hagi de molestar-me si les dieu, sinó perquè en aquest moment el meu nom va lligat a més d'una empresa que interessa que conservi tot el prestigi possible (superior al que jo personalment pugui merèixer), per tal que aquestes empreses sien fructíferes en l'aspecte patriòtic i cultural de la nostra terra.

»També considero que sou una mica massa rigorós en dir que les dues gramàtiques no són en realitat històriques perquè no donen a conèixer la data de certs canvis fonètics. Vós mireu les coses des de la vostra alçada de Goliat, d'un home que ha pogut dedicar trenta anys de ple a la investigació històrica del català; no dubto que vós teniu materials suficients i sou l'home cridat a escriure la gran història de la nostra llengua; però mentre no la publiqueu, la gent necessita uns tractats, encara que modestos, que l'ajudin a treballar el nostre camp lingüístic; i donar-los aquests tractats modestos és el que hem fet En Badia i jo, conscients de les nostres limitacions, que forçosament han d'ésser moltes pel fet de no poder dedicar a la investigació sinó una petita part del nostre temps, distrets com estem per mil altres atencions familiars i professionals i en definitiva per la necessitat de guanyar-nos la vida amb activitats que no tenen res a veure amb la filologia.»

Enmig de totes les tensions arran de la reedició del diccionari Fabra, el filòleg menorquí va fer a Barcelona una conferència que causà un rebombori. Era el 20-5-1954 a la seu de la Caixa de Jubilacions i Subsidis del carrer Aragó, dins els actes de l'Obra del Diccionari. En aquesta conferència, Moll donava resposta de manera bel·ligerant a una sèrie de rumors, alguns dels quals un pèl malintencionats i d'altres d'una mala bava indissimulada, en contra del *Diccionari català-valencià-balear* en curs de publicació. Aquesta polèmica només apareix, en els annals de la història cultural del nostre país, en la menció que en fa F. de B. Moll en les seves memòries, però, per exemple (com apuntàvem en capítol anterior), alguns fragments del prefaci de Carles Riba a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, no s'entenen si no es té en compte aquest context. Aquesta polèmica va anar lligada a la confrontació comercial —pensem que al cap de poc (setembre de 1954) apareixeria als aparadors de les llibreries la nova edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, beneït per l'IEC—, discutia en el fons quin havia de ser el model de llengua literària —que era el terme que s'usava aleshores per referir-se a la llengua estàndard— que s'havia d'usar, quin havia de ser el tipus de llengua, prou ample, sense arribar a ser disgregador, que calia per tal que tots els parlants i escriptors dels Països Catalans s'hi sentissin còmodes. Hem de situar ja aquesta polèmica a la carta entre Joan Fuster i Vicenç Riera Llorca el 18-2-1954 (Ferrer i Pujadas, 1993: 332):

«Després, vam tocar —n'havíem quedat set o vuit— el tema de la llengua; ja pots imaginar-t'ho: el problema de la llengua de valencians i mallorquins. Riba estava irritat amb els mallorquins —jo,

càndid de mi, em pensava que Riba no s'irritava—, per certs excessos dialectalitzants: acabàrem coincidint que la meua posició era la més equànima i discreta [...]»

El cas és que Moll acabava la seva conferència amb les paraules següents (Ferrer i Pujadas, 1993: 332):

«El que fa perillar la unitat de la llengua no és l'ús de paraules dialectals, que són el fruit de la mateixa llengua; el que fa perillar la unitat és el prurit d'imposar un motllo unitari a tothom i no respectar la personalitat dels escriptors comarcals, que tenen perfectíssim dret a matisar els seus escrits amb mots i formes de les seves regions respectives. Així s'atura l'enriquiment del lèxic i al mateix temps es fomenta el divorci dels escriptors i lectors regionals, s'aconsegueix que es retreguin d'escriure i llegir en català, i es fa, a la llarga, una labor de disgregació, tota contrària de la unitat en nom de la qual es parla. I quan al·ludeixo a les comarques, no vull referir-me únicament a València i a les Illes, sinó a les mateixes regions del Principat; perquè és un fet innegable que en la política catalana s'ha tingut molt poc respecte als valors de Lleida, de l'Empordà, del Camp de Tarragona i d'altres comarques poc o molt allunyades de Barcelona.

»Els problemes del llenguatge, i més concretament del lèxic, han de tenir la solució escaient en els dos diccionaris: en un diccionari de criteri exhaustiu que aportí tots els materials, i en un diccionari normatiu que vingui després d'aquell i que n'aprofiti tot allò que no sigui barbarisme innecessari, arcaisme ja superat o simple variant local. I la labor pràctica del qui prepari el diccionari normatiu ha de consistir en tenir una major tolerància per a les paraules comarcals, sobretot per a les que bons escriptors ja han usat literàriament.

»Jo espero confiat el dia que l'Institut d'Estudis Catalans, amb els seu ben guanyat prestigi i amb la garantia dels noms il·lustres que figuren en la llista dels seus membres, ens doni el diccionari normatiu, ben fonamentat en la coneixença de totes les aportacions precedents, i en el qual figurin els mots catalans, no com una relació d'indultats del rigor acadèmic, sinó com un exponent de la riquesa exuberant de la nostra llengua, sia quina sia la regió on es parli, perquè sempre hem proclamat i proclamarem que allà on es parla català, per lluny que sigui, batega l'autèntic esperit de Catalunya.»

Fuster, però, segons una seva carta a Vicenç Riera Llorca del 3-7-1954 (Ferrer i Pujadas, 1993: 359) ja intueix que «la qüestió és, però, que ha començat una petita polèmica escrita i que, darrere dels qui la mantenen hi

ha, per una part l'Aramon i Riba, i per l'altra, Moll i Sanchis. Hi ha, segons les evidències, una discrepància "lingüística" en la superfície, i segons les meues sospites, un fons de rivalitat personal.» Vegem com el 1954 Moll es queixa de la forta censura franquista i que Ramon Aramon fa boicot al *Diccionari Alcover* 14-7-1954 (Ferrer i Pujadas, 2000: 195-196):

«Desgraciadament la censura ens ha entretingut la tramitació del permís, i encara estem sense poder treure el llibret al carrer. D'Amèrica estant no podeu veure les dificultats amb què hem de lluitar i que sempre ens endarrereixen les edicions, amb detriment de la producció editorial catalana. L'ambient rarificat en què hem d'obrar ens obliga a sacrificar molts de detalls importants per a limitar-nos a «anar fent». Si volem obtenir a ultrança la perfecció que en circumstàncies normals exigiríem rigorosament, el resultat és l'anul·lació de les activitats. Moltes vegades m'ha vingut la temptació de cessar totalment en l'edició de coses nostres, que no em porta més que maldecaps i disgusts. Fins ara l'he resistida. Ja ho veurem més endavant... Tot té un límit.

»[...] Ja veureu, per la conferència, amb quin respecte parlo de l'Institut, i com responc a la campanya que es fa contra el *Diccionari* per la persona que pel seu càrrec té més obligació de propagar tota cosa cultural catalana. Quina diferència entre l'actuació d'aquesta persona i la d'un home tan seriós com En Bohigas, per exemple! A En Bohigas la meua conferència no l'ha alarmat gens, ans l'ha satisfet. I com a ell, ha satisfet un gran sector de públic que no viu reclòs dins un ambient exclusivament intel·lectual sinó que sent els perills d'un academisme excessiu.»

Vegem com l'afany de revisió de Coromines porta a donar un toc d'avís —i també un cop de geni— tant a Moll com a Sanchis Guarner, en una seva carta enviada tant a Francesc de B. Moll com a Manuel Sanchis Guarner el 9-7-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 192-193):

«He llegit amb molta sorpresa la carta d'En Sanchis. No em pensava que em tractéssiu en una forma tan desimbolta. Dieu que a causa del meu viatge de nou dies de durada en Moll ha decidit tirar l'opuscle meu sense deixar-me veure cap prova ni del primer plec ni dels últims. En pocs mesos heu desatès un prec i dues decisions meves, formulats aquell amb l'interès més apassionat i aquest amb un dret indiscutible. Deixem estar aquell, però tot autor té un dret perfecte a decidir i encara més a saber allò que apareixerà sota la seva signatura. Jo no us vull fer barallar amb ningú i si no s'han fet més

que supressions *i en coses que puguin interessar* a qui pot més que nosaltres, callaré. Però el menys que havíeu fer era deixar-me veure el que publicava sota el meu nom.

»Exigeixo absolutament que m'envieu *per retorn de correu aeri* els plects que no he vist, estiguin o no tirats, o sigui el *primer* i els darrers. Si convé pagaré jo el franqueig (enviant-ho com a «papers de negocis» crec que costa menys, encara que sigui per avió, només que aleshores no hi pot anar carta).»

Tot i això, Coromines serà lleial tant amb Moll com amb l'Institut d'Estudis Catalans, però ràpidament farà saber la seva posició davant d'una situació com aquella, el 26-8-1954 (Ferrer i Pujadas, 2000: 199-202):

«Avui, amb més lleure que l'altre dia, en què vaig contestar amb urgència al vostre prec d'autoritzar la publicació del meu opuscle *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, i amb més lleure que a la darrera carta escrita a En Sanchis Guarner abans d'anar-me'n de Barcelona, vull contestar-vos a vós i a ell sobre la vostra conferència *Els dos diccionaris* (donada el 20 de maig darrer a Barcelona) i sobre altres qüestions que s'han ventilat darrerament amb referència a la unitat de la llengua literària.

»Sobre aquest tema existeixen moltes posicions i encara més matisos. Hi ha posicions extremes i posicions intermèdies, i la qüestió és molt clara, amic Moll: la raó està amb els del mig, i el tort en això està amb els extremistes, d'una i altra banda. Vós i jo hem estat sempre d'acord en aquest principi, i no ens cal convèncer-nos l'un amb l'altre. Cap a un dels extrems hi havia i hi ha gent com Saisset, Pitarra, J. J. Amengual, Escalante i una munió de vells escriptors, sobretot valencians; ja es veu un marcat matis d'atenuació en homes com Gabriel Maura o Antoni M. Alcover –que no vacil·lava a prescindir de l'article *es* i a usar termes com *caldre*, *existir* o *bescantar*, rebutjats com a no mallorquins per homes de la mena d'aquells–, però així i tot encara els hem de posar entre els extremistes d'aquella banda, perquè les coses ja havien canviat en el seu temps i ells havien canviat poc, relativament, en el bon sentit (tanmateix jo sóc dels qui creuen amb vós que Catalunya deu un homenatge pòstum a Mn. Alcover). Cap a l'altre extrem, amb alguns matisos bé podem posar-hi gent com J. V. Foix, Rovira i Virgili, Bulbena, i àdhuc si voleu, amb certes reserves, n'hi podríem posar d'altres com G. Alomar, en tot cas en aquest grup caben de ple tots aqueixos gramatiquets i gramaticastres de segon i tercer rengle, a qui tant sovint i amb tanta de raó al·ludiu. D'altra banda en les posicions intermèdies entren gramàtics i escriptors de totes les regions, com

Tomàs Forteza, Pompeu Fabra, amb la majoria dels escriptors actuals de pertot, i en ells hem d'incloure no sols En Sanchis, a vós i a mi, sinó també, ben entès, totes els actuals membres de l'Institut d'Estudis Catalans. Estigueu segur que homes com En Carles Riba i En R. Aramon, són gent que han lluitat i lluiten contra els exclusivismes i exageracions unificadores de molts, poc informats els uns i molt intolerants els altres.

»Això em sembla essencial per damunt de tot: tots els anomenats en últim lloc estem en una sola barca. I aquesta barca està travessant un tràngol assaltada per corrents i ràfegues d'una i altra direcció.

»També entre nosaltres hi ha diferències, diferències algunes vegades importants i generalment només de matís. És bo que tots exhortem el qui es trobi a l'arjau a servir a servir ben bé en la direcció precisa que cadascú creu la ideal, però no ens posem a forcejar violentament els uns amb els altres per imposar-la. No solament perquè podem bolcar la barca de tots, sinó encara més perquè les diferències en realitat són petites, i mostrem una manca de perspectiva si ens posem a polemitzar amb vehemència per discrepàncies de relleu escàs. Tots tenim un denominador comú: ni creiem que hi hagi cap dialecte amb dret a usurpar les funcions de la llengua literària o digne de suplantar-la per ell sol, ni volem que aquesta rebutgi les aportacions dialectals valuoses. Dintre aquesta tesi general els uns ens decantem a subratllar fortament la primera part d'aquesta definició, d'altres l'altra, i els altres a subratllar-les totes dues amb força igual. Darrera aquells i aqueixos hi ha gent més cridanera, que atia la lluita, homes com Ll. Villalonga, M. Dolç, J. V. Foix... Encara que més o menys disfressats, aquests jo crec que ja pertanyen als extremistes. Sigui per això o per altres raons, si és que atien (i els senyals no enganyen), malfiem-nos-en. Entre ells veig antics occitanistes, mallorquins més barcelonistes que els barcelonins i membres actius i aprofitadors del partit que més implacablement ens hagi perseguit mai: menes de gent, totes elles, que m'inspiren la més profunda desconfiança.»

Al cap de poc, el 30-8-1954, Coromines fa saber a Carles Riba el partit que pren davant d'aquest conflicte i com pensa: Coromines renya amicalment Moll en nom de l'IEC: l'Institut per davant de tot (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 115):

«He escrit una llarga carta a En Moll on tracto de qüestions d'interès comú, i de gran importància i delicadesa. Si llegeix la còpia que li n'adjunto veurà que hi aclareixo malentesos, li explico decisions de l'Institut d'Estudis Catalans que ja no hi ha inconvenient a citar

perquè s'han pres en ferm i consten en acta, i també el renyo amicalment i amb les precaucions degudes per algunes coses que no ens agraden.»

També hem de tenir en compte la carta que Coromines envia l'endemà a Lluís Nicolau d'Olwer el 31-8-1954 (Ferrer i Pujadas, 2008 a: 105-109):

«Més importància té la polèmica que ha esclatat entre alguns membres de la Secció Filològica i el grup del diccionari Alcover: Moll, Sanchis Guarner i els seus amics de Barcelona i de Mallorca; a Barcelona tenen molts amics (a Mallorca no cal dir-ho En Moll i En Sanchis donen tota la culpa a l'Aramon; aquest i En Riba la donen tota als de Mallorca); En Bohigas defensa els de Mallorca; amb aquest, En Casacuberta i jo mirem de posar pau, i jo crec que de culpa n'hi ha a totes dues bandes, i potser també en gent estranya, que deu haver contribuït a enverinar-ho especialment el mallorquí Miquel Dolç (home afavorit per la situació política actual, avui director de l'Institut d'Osca), que atia l'Aramon i En Riba; En J. V. Foix, que també ha atiat l'Aramon contra En Moll; i el falagista mallorquí Llorenç Villalonga («Dhey»), el qual sospito d'haver atiat En Moll contra l'Institut.[...]

»Respecte d'En Moll, d'En Riba i de l'Aramon, estic més ben informat, i és evident que hi ha poca o molta culpa per part de tots tres, encara que potser la d'En Riba és molt poca. [...]

»En Moll i els seus s'han exaltat, i sobretot En Moll va donar una conferència a Barcelona pel maig, de to molt polèmic, en què guarda molt les formes amb l'Institut i amb En Fabra, però en forma indirecta i dissimulada ve a rebaixar el mèrit del diccionari Fabra.

»De tota manera és evident que hi ha un tort tant per part d'En Moll com per part d'ell. D'altra banda és versemblant que l'Aramon i àdhuc En Riba hagin tendit a exagerar la importància de la polèmica per tenir un nou argument contra el meu intent de fer acceptar en el Diccionari Fabra un cert nombre de mallorquinismes i valencianismes.

»Indubtablement això ha estat un entrebanc per a mi. I en previsió d'això, tot seguit que vaig saber que En Moll anunciava una conferència a Barcelona sobre el tema «els dos diccionaris», recordant la campanya que uns i altres ja es feien a mitja veu, em vaig almar i vaig escriure a En Moll preguntant-li que no donés aquesta conferència, almenys en to polèmic, o que em consultés el seu text. [...]

»Vaig reclamar que m'enviessin el text complet de la conferència, i amb aquest a la vista, ja un poc menys almarat, li he escrit una llarga

carta, on d'una banda el renyo pel que ve a dir del Fabra, de l'altra el calmo per l'atac que van dirigir contra *Raixa*, i sobretot miro de posar pau entre ell i el grup Riba-Aramon. Li n'incloc una còpia.

»Si em fa el favor de llegir-la, veurà que procuro sobretot justificar del tot En Riba (que és el més important), i també atenuar l'actitud unitarista de l'Aramon, fins i tot anant bon tros més enllà de la veritat;[...] Suposo que coincidirà amb mi que en tot això he procurat deixar de banda les irritacions que l'Aramon em crea sovint, i fer tot el que podia per evitar una baralla que tant de mal pot fer a la causa de tots.»

Però observem si n'és d'interessant la carta que envia Coromines a Riba el 14-10-1954 puntualitzant que cap dels dos extrems de les concepcions és saludable pel que fa a la unitat de la llengua: cal doncs, la unitat de la llengua de fons, per davant de tot i de tothom, fins per sobre de minúcies d'execució (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 129-130):

«Quant a l'aspecte lingüístic de la discussió, l'aspecte de *llengua* literària, en això sembla que tot estant d'acord amb el seu judici general, no hi coincideixo ben bé. He atenuat, però, algunes de les meves expressions, en la carta a En Moll, que toquen la qüestió de *Raixa*. I explicat això, cuito a dir-li que parlar de «cisma» per l'estat actual de la controvèrsia em sembla exagerat, i àdhuc molt exagerat. Em sembla que és deixar que els arbres ens privin de veure el bosc. I quin bosc, o quina boscúria!

»En l'essencial En Moll coincideix amb nosaltres. I si bé no hi coincideix del tot, jo tampoc no coincideixo ben bé del tot amb vostè. Sóc lleial i he de dir-ho. Però ¿no és evident, tant per vostè com per a mi, que discrepem només en petits matisos o bé en minúcies? Val la pena d'inflar les minúcies addicionals en què el grup Moll se separa de nosaltres, fins a fer-ne una qüestió fonamental? Em sembla clar que no. Si es pretengués que el català tingués un uniformisme monolític a la manera del francès, aleshores sí que hi hauria una discrepància essencial. Però ningú no ho pretén.

»S'ha acabat, em diu allò de «puix parla en català, Déu li do glòria». Em sembla que l'entenc bé, i si és així hi estic d'acord. Sempre he batallat per anorrear aquells que interpretaven aquella divisa en el sentit de «com que és català, ja pot anar», i aquells que reclamaven el tristament famós «no ve d'un pam» com un privilegi per a la seva catalanitat. Amb aquests no hi transigirem mai, perquè si hi transigíem deixaríem d'ésser qui som.

»Però és clar que un poble que adoptés el principi de tractar els seus amics i aliats amb el mateix rigor que els seus enemics mortals, o els

seus fidels i entusiastes amb la mateixa severitat que els trànsfuges i renegats, seria un poble suïcida, i en les nostres circumstàncies simplement no seria un poble viable. Fóra alarmant una posició que ens obligués a barallar-nos amb els qui continuen publicant en català, i que ho arriquen tot per a fer-ho, només perquè discorden de nosaltres en certs matisos, i que ens conduís a estar d'acord amb un senyor que ocupa les nostres antigues càtedres universitàries i ho publica tot en llengua forastera, com B, o amb un altre que ocupa llocs de confiança dels nostres enemics i publica crítica literària i erudició en foraster, com D, o amb un que treballa activament per suprimir-nos des de les posicions d'influència que ocupa, que nega als seus fills l'aprenentatge de la nostra llengua, i ho publica tot, (àdhuc a l'estranger) en l'altra, com R. Aquests senyors i els de la seva mena no discuteixen mai les nostres normes lingüístiques, i si àdhuc algun d'ells es posa a la nostra banda quan algú altre les discuteix, això no li costa gens i no ens interessa perquè ells no usen mai la nostra llengua.»

D'aquesta manera, Coromines creava en bona manera un contrapunt conciliador des del punt de vista de les dues òptiques, i s'ha de reconèixer que quan Francesc de B. Moll publicà la conferència, introduí les modificacions que els comentaris de Coromines suggerien. Cal tenir present que Coromines va ser el gran avalador de Moll —i també de Manuel Sanchis Guarner— pel que fa al seu ingrés a la Secció Filològica de l'IEC, (vegeu Ferrer i Pujades, 2006 d: 134-137 i Miralles, 2005: 148 i ss.). El 1958 s'incorporà al projecte Aina Moll, la seva filla, en substitució de Manuel Sanchis Guarner fins que el 1962 es va publicar finalment l'últim volum d'aquesta obra gegantina.

A més, tinguem en compte que ja des del mateix 31-8-1954 (en la mateixa carta on Coromines explica a Lluís Nicolau d'Olwer el conflicte dels dos diccionaris) Coromines es queixa del retard d'ingrés de Moll a la Secció Filològica (vegeu Ferrer i Pujades, 2008 a: 112-113):

«En Moll? Ja veu com està la cosa. El que és evident és que per ara més val ajornar la seva candidatura. Vaig parlar-ne seriosament amb En Riba, l'Aramon i En Bohigas: els dos primers s'hi van declarar resoltament oposats, el darrer favorable. Sigui com vulgui, s'ha d'ajornar per tota mena de raons.

»Aquells van suggerir dos noms. L'Aramon proposava En J. V. Foix. No sé què en pensarà vostè, però gairebé em decantaria a creure que no serà massa diferent del que jo penso. Que com a poeta estaria molt bé que en tinguéssim una pila com ell, però que tanmateix... és de la pila. Cultura filològica? Magra i de mala llei (manies

etimològiques ridícules, a penes sap cap llengua, el seu català és rebuscat i artificios). Antic occitanista, i potser encara ho és. El seu paper en la controvèrsia Aramon-Moll ha estat perjudicial, encara que no sé realment si ha estat important.»

Al cap de poc, el 14-10-1954, Coromines escriu a Carles Riba per parlar-li de l'elecció de Francesc de B. Moll (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 128):

«I ara vaig a les altres coses. L'opinió de vostè sobre la qüestió Moll era tan important per a mi, que quan van passar els quinze dies no vaig pas enviar la carta, i no ho vaig fer fins ahir, després de llegir la de vostè, i fer a la meua alguns afegits i alguna rectificació en conseqüència.

»Em vaig alegrar que el paràgraf referent a una possible elecció d'ell li semblés bé, i així no hi he canviat res. Vaig afegir-hi d'altra banda la llarga postil·la adjunta, on reforço encara els meus advertiments sobre els perills de l'actitud polèmica d'En Moll davant el Diccionari Fabra, i l'exhorto fortament a la modèstia assenyalant-li un parell d'errors del diccionari d'ell, i les conseqüències que aquest errors porten en el públic impreparat.»

Fins i tot Joan Triadú fa referència a aquesta «guerra freda» en una carta que escriu a Coromines el 4-11-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2009: 139):

«Jo recorro tot seguit a vós perquè el vostre nom ens és indispensable. Comptem ja amb Ferran Soldevila, que parlarà de Rovira i Virgili. ¿Podríeu fer o tindríeu fet quelcom sobre Mestre Fabra? Si no, i cal deixar-ho per a més endavant, ¿què tindríeu ja ara del tipus dels articles de la primera secció de l'abans dita revista? ¿Teniu alguna cosa que ajudi a evitar que s'escalfi la guerra freda dels diccionaris?»

Vegem com al cap d'un temps, Moll dona explicacions a Coromines a propòsit del conflicte dels dos diccionaris i de la seva conferència, però com tot torna de seguida a la normalitat. Ho fa en una carta de Moll a Coromines el 7-1-1955 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 237-238):

«Estic pensant que convindrà editar la meua conferència perquè les coses quedin ben clares i no se'm puguin imputar conceptes que estic lluny d'haver expressat.[...]

»A casa hi ha constantment oberts dos exemplars del diccionari Fabra: un damunt la taula on treballa En Sanchis fent la classificació prèvia de les cèdules, i un altre damunt la tauleta de la màquina

d'escriure on jo faig la tria definitiva de significats i redacto els articles. Podeu haver-ho vist el parell de vegades que he tingut el goig de rebre la vostra visita. [...]

»[...] Els qui em volten, gent senzilla, sense pretensions d'intel·lectuals, tenen tots un denominador comú: un patriotisme abrandat, a prova de dificultats i de mesquineses d'altri; obren amb un desinterès exemplar, com jo no creia que n'existís encara, i posen per damunt tot, els interessos de l'obra patriòtica per la qual es mouen. Amb el mateix entusiasme propaguen el *Diccionari català-valencià-balear* que les publicacions Barcino, les de l'Óssa Menor o les de l'Institut d'Estudis Catalans. Però aquests homes carregats de fe i d'abnegació s'han trobat sovint que la seva propaganda del *Diccionari català-valencià-balear* era entrebancada per un treball de sapa que sempre procedia d'elements íntimament adherits a la més alta institució cultural catalana. Imagineu-vos el desencís que havia de produir-los aquest fet incomprensible!

»Concretament, a aquests amics els arriben pertot notícies de la consigna «No compreu el *Diccionari català-valencià-balear*», i aquesta consigna ha previngut la coneguda d'una massa important de patriotes que se n'han escandalitzat amb tota la raó. Però la reacció d'ells no ha estat de dir que no comprin el *Diccionari Fabra*, sinó al contrari, comprar-lo ells i recomanar-lo als amics i coneguts, com jo mateix he fet. Tota la informació que us hagi arribat en el sentit de dir que els elements de propaganda del *Diccionari català-valencià-balear* entorpeixen la difusió del *Diccionari Fabra*, és tendenciosa i falsa. [...]

»La teoria de la consigna de no comprar el *Diccionari català-valencià-balear* és que no convé que aquest vagi a altres mans que a les dels molt entesos. [...]

»Els salvadors del *Diccionari* seran una massa de catalans «no entesos», però vibrants de patriotisme sincer. I el *Diccionari*, desgraciadament, haurà hagut de fer-se a despit de molts dels «entesos». Bona dada, edificantíssima, per a la història.»

El dia 20-1-1955 (si ho recordem, el mateix dia que Coromines havia enviat la carta a Rubió a propòsit del sentiment d'hostilitat que havia notat per part d'alguns membres de l'IEC), Fuster donarà comptes a Vicenç Riera Llorca, de l'èxit pel que fa a la intervenció de Coromines en aquest afer (Ferrer i Pujadas, 1993: 375):

«Ara tenim ací Sanchis Guarner. Ha vingut a regentar la càtedra de cultura valenciana que han creat a la Universitat. Aquests cursos han estat un acudit d'uns catedràtics de la Facultat de Filosofia, i no

tenen cap segona intenció. Sanchis m'ha parlat extensament dels incidents haguts entre els del DCVB i els de l'Institut. Sembla que la intervenció de Joan Coromines ha aturat la polèmica, que, per altra banda, tenia menys substància de la que aparentava.»

2. 11 Joan Coromines i les seves relacions epistolars.

La Fundació Pere Coromines va tenir una gran iniciativa quan va decidir d'anar publicant tots els epistolars de Joan Coromines a través de dues persones incansables que han editat fins ara deu volums de la sèrie (el primer dels quals amb Joan Ferrer): Josep Ferrer i Joan Pujadas. Joan Coromines guardava escrupolosament tot el que rebia igual que també guardava en còpia tot el que enviava en mecanoscrits. La correspondència de Joan Coromines estava ben conservada però en alguns casos no era prou completa. Val a dir que encara ens fem creus no tan sols de la quantitat de cartes que va poder escriure un home acarnissat amb la tasca titànica de redacció dels seus diccionaris (Solà, 2005 b: 7), sinó de la qualitat de la seva prosa. En definitiva, crea el seu propi estil. Un estil que «és el resultat de l'adequació dels mitjans expressius al propòsit retòric de cada discurs realitzat a partir de la imitació de models;» i en què, alhora, «sempre és el subjecte que tria la conveniència d'usar el recurs més adequat a cada circumstància, i això és el que el fa forçosament personal» (Carner 1979: 10-11). Donada la gran categoria de tots aquests interlocutors i el seu gran domini de la llengua (juntament, és clar, amb el domini de la llengua per part de Joan Coromines), totes les cartes que configuren aquest corpus representen un punt clau en la història de la nostra cultura i en concret de la història de la llengua, sobretot a partir de la darrera dictadura. Aleshores la duríssima realitat diària no es reflectia a la premsa. Alhora, és la darrera expressió d'un gènere literari important, el gènere epistolar, que actualment està condemnat a la desaparició. La lectura transversal de tots aquests epistolars ens obre moltes finestres a partir de les quals podem tenir accés a les millors fonts escrites per tots aquests personatges de primer ordre en la història de la cultura.

Vegem què pensa Coromines sobre l'estat de la llengua del 1952 en una seva carta a Lluís Nicolau d'Olwer del 15-12-1952 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: p. 47):

«Quant al fervor catalanista, essencialment és el mateix de sempre; molts sectors han restat incomunicats; molts joves no saben res de res; però hi ha gent que treballa molt activament en aquest aspecte, i si s'afluixava la prohibició política crec que l'embranchida rependria tan forta com sempre. Les escoles fan tot el que poden per matar l'idioma; per ara em sembla que només aconseguen envilir-lo o empobrir-lo, i solament en algun cas, especialment entre algunes noietes de casa bona, han començat a tenir un cert començament d'èxit en una mesura molt limitada; de seguida que s'aconsegueixi reprendre públicament la propaganda satírica contra aquests casos ridículs i per ara bastant isolats, o de seguida que es torni a tolerar

l'ensenyament en català, desapareixerà aquest perill. Però quan serà?»

El 21-10-1953 Joan Coromines escriu a Hipòlit Nadal i Mallol per desmentir els rumors sobre la detenció de de Joan Coromines (vegeu Ferrer i Pujadas, 2003: 43).

«Altrament és absolutament fals que vagi pendre l'avió per escapar-me d'una detenció. En la relació ajunta dono compte detallat de la història. Vaig passar-hi mig any, com l'any passat, i fa tres setmanes que he tornat. M'interessaria molt de saber qui va llançar aquest rumor fals, o almenys qui li ho va dir a vostè. Convé rectificar-ho a *Ressorgiment* mateix, però voldria que de cap manera no hi posi més que el que he escrit a màquina; si es fa massa mullader en la qüestió ens exposem que l'any que ve no em deixin entrar o no em deixin sortir, amb gran dany per a útil paper d'enllaç que faig i que puc anar fent; si es revela que em van pendre el passaport, l'any que ve me'l poden pendre definitivament. Em sembla que la cosa millor seria publicar sencera tota aquesta relació, esborrant els afegits en tinta.»

És interessant notar que Coromines és molt conscient de la importància de la transmissió de la llengua —la llengua materna—⁴⁰ i com la recepció de la llengua és capaç de transformar el futur de la llengua i fer decantar la balança de la salut de la llengua cap a una banda o cap a l'altra. Coromines ens adverteix d'aquest fet sociolingüístic en un pròleg que és tota una declaració de principis en el *Lleures i converses d'un filòleg* (Coromines, 1989: 23) (la cursiva és meva):

«És l'ús sobretot que farà el paper decisiu. Però cal que hi aportin el seu esforç els escriptors, els filòlegs i lingüistes, i en particular els entesos en les matèries de caràcter tècnic, guiats tots ells per l'Institut d'Estudis Catalans i pels filòlegs més experimentats i coneixedors dels problemes del llenguatge. El “caràcter tècnic” el prenc en un sentit molt extens, incloent-hi per exemple la gent de lleis, la gent de mar, *la dona en els mots que interessin abans que tot a ella*, l'estudiant o el policia quan es tracta de l'argot juvenívol o delinqüent, el pagès o el bosquerol en les coses del camp, i no cal dir aquells en qui pensem abans que tot quan parlem de tecnicisme: els científics de cada especialitat.»

⁴⁰ Notem com el títol del suplement especial que fa referència a la llengua catalana amb motiu del Dia Internacional de la Llengua Materna, (el 21 de febrer) és «Llengua Materna. El català universal» dins *Avui* (Barcelona), 20 de febrer del 2009.

Vegem com en algunes entrades del seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* també fa referència al que potser avui designaríem com a fraseologia femenina «de moda» i que per culpa de tendències passatgeres (a vegades per purs prejudicis merament ideològics i de posició social i econòmica) o bé s'ha renunciat als recursos genuïns de la llengua pròpia o bé com s'ha resistit la forta pressió de la influència de la llengua castellana.⁴¹ També ho podem reprendre com a teló de fons en les entrades ENCINTA III,322a56-322b1; PERE VI,447a8-19; PILOTA VI,541b41-52; PITJAR VI,569a19-49; PLAT VI,596a9-11; TASCA VIII,332a52-332b10; XIC IX,537a56-537b5.

Coromines el 23-6-1954 escriu a Josep Maria de Casacuberta donant comptes dels seus col·laboradors de l'*Onomasticon Cataloniae* (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 42):

«Potser valdrà la pena que us indiqui els altres col·laboradors que s'han encarregat de recollir noms per a l'*Onomasticon*, ultra l'Escofet, que ja us vaig deixar indicat.

»En *Joan Sales*, treballarà per la banda de Montblanc i Prades i li vaig deixar 2.300 ptes., que deuran bastar-li per a fer uns quinze termes. Li escric que si contra les previsions en pot recollir més, us vingui a demanar els diners que necessiti, a raó de 150 ptes. per terme. Tractant-se d'ell, es pot tenir confiança i no cal que li feu lliurar el treball fet, feu només que us expliqui els seus plans i doneu-li el que demani per poc que sembli raonable.»

És interessant com la 2a edició del Diccionari Fabra i el conflicte dels dos diccionaris susciten controvèrsies entre Coromines i F. B. Moll un cop enfortida la seva amistat arran d'aquest conflicte d'interessos entre «capelletes». De nou cal que posem èmfasi en aquest aspecte, per acabar de resseguir aquest panorama tan i tan difuminat que envolta aquest conflicte. Entre Riba i Moll, a parer de Coromines, hi ha una aportació més complementària que contradictòria. Per Coromines, es tracta de trobar la intersecció entre dos conjunts que per separat estan condemnats al fracàs. La intervenció és el judici sobre la revisió crítica del concepte d'idioma comú, fixat i unificat. Coromines es queixava a Riba del to mordaç dirigit a Moll en el prefaci de la segona edició del diccionari en què justament

⁴¹ El Dr. Xavier Lamuela va posar molt d'èmfasi en aquests punts arran dels prejudicis ideològics i lingüístics com a conseqüència de l'actual globalització a propòsit de la sessió *La codificació lingüística en la perspectiva diastemàtica* a càrrec d'ell mateix, que va tenir lloc a la Sala d'Estudi de la secció Francesc Eiximenis de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes (5è pis de l'edifici de despatxos de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona) el 23 i 24 d'abril de 2008 a més d'una intervenció el 29 d'abril de 2008 dins *Lenguas, educación y asimetría social en los Altos de Chiapas* a càrrec de Susi Morales, Coordinadora de la titulació Lengua y Cultura de la Universidad Intercultural de Chiapas, que va tenir lloc en el mateix espai.

aflorava aquesta qüestió, «la qüestió és immensament més complexa que no es pensen certs renouers». La controvèrsia ara, —això sí, molt més fructífera des del punt de vista científic—, és si hi ha prou lèxic valencià i balear al *Diccionari Fabra* i si n’hi hauria d’haver més. Ho fa a través d’una seva carta a Moll el 26-8-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 209-213):

«Que en el diccionari Fabra falten alguns mots que no hi haurien de faltar, i que això es nota amb certa freqüència quan són mots solament valencians, balears i d’altres territoris extrems? Sí, sí, en això sí que teniu raó i de sobres. Era natural. Fabra va admetre-n’hi moltíssims, de mots valencians, balears etc., n’hi va admetre un nombre inacabable (quin altre diccionari català conté mots com *estugós, tirany, llanda*, ‘llauna’, *clòtxina* etc.? alguns dels quals manquen àdhuc a l’Aguiló), però d’altres li van passar per alt; àdhuc potser va excloure’n algun conscientment (per raons que ara no veiem o ja no ens convencen): ben pocs devien ésser aquests. Aquest mots, uns i altres, s’hi han d’afegir. Aprofitant la reimpressió que s’està preparant vaig donar una batalla, entre altres coses, perquè s’hi afegís tota una sèrie d’aquests mots i variants, que ara hi falten: [...]

»[...] És clar que ara mancaran en el diccionari Fabra mots, variants i accepcions, particularment vivaces en les dues grans regions del Migdia. Per què no hi han d’ésser mots com *trobiguera, xuquí, pèntol(a), coverbo, engospar, barquera, xàquera, engrunsar, pobil, rogle, rail, randell* (parrac)? [...]

»Tota aquesta mena de mots entraran en el Diccionari Fabra, i sense resistència de ningú, el dia que se’n faci una veritable reedició. La que ara es fa, essencialment no és més que una reimpressió. I per tant solament s’hi poden introduir: *A)* coses ja aprovades pel seu autor (i autoritzades per l’Institut), i *B)* un nombre *molt petit* de coses que estem ben segurs que ell no rebutjava, o no rebutjaria ara, incloses en els dos casos següents: *a)* errors indubtables de la primera edició, i *b)* aquella mena de mots que solament podien escapar per una distracció o una inconseqüència excepcional, i que són tan essencials que si hi manquen donen la impressió d’una condemna. Aquest és el cas dels citats *colp, aladre, faena, bístia, prest, enganar, qualcú, coa* etc.[...] I no obstant, aquesta absència sovint condueix els valencians i balears a dues conseqüències igualment errades: els uns creuen que són censurables i els eviten, els altres en dedueixen que el Fabra és solament un diccionari de la llengua del Principat, i que per tant és per ignorància o per esperit localista barceloní que hi manquen mots com *pues* o *candidat*, que ja s’haurien de mirar més a usar. En cavi una persona de bon sentit compendrà fàcilment que l’absència d’un

mot com *xuquí* o *randell* no és deguda a una negligència volguda envers la llengua dels nostres germans del Migdia. Per tant això ja no corria una pressa peremptòria. ¿Que ni quan hàgim completat el Fabra amb aquests mots menys importants, no serà cosa sana per a l'escriptor d'obeir al diccionari Fabra cegament? Conforme, si es tracta de gent veritablement culta. Però a la massa del públic serà enterament legítim aleshores de dir-li: els mots i formes i sentits que no figuren en el diccionari Fabra mireu-vos-hi molt amb usar-los. Una crossa així és indispensable per al públic i vosaltres teniu ja massa feina en altres coses per a poder fornir-la-hi.»

Una mica més avall, Coromines encara continua, a propòsit del *Diccionari català-valencià-balear* (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 217-218):

«No vull acabar aquesta carta tan llarga sense donar expansió a dues recances. Més d'una vegada he acariciat el projecte d'oferir-vos de col·laborar en el vostre diccionari llegint-ne una prova, o bé el manuscrit destinat a la impremta, i donant-vos a conèixer totes les crítiques i millores que aquesta lectura em suggerís. Deixem de banda les etimologies (és clar que tindria molt a dir-hi), però ben sovint els materials lexicogràfics que tinc recollits em permetrien d'omplir llacunes desconcertants que es noten en la vostra obra, i el meu coneixement de tots els parlars del Principat, coneixement directe i completat a cada moment durant molts decennis ja, supliria força deficiències que s'observen en la vostra informació d'aquesta zona: i encara hi ha errors d'altres menes (com quan doneu el nom del famós Còsroes, escrit *cosdre*, per un verb) que aleshores no se us escaparien. Els fets no han volgut que es realitzés aquest projecte, i començo de creure que no ho permetran mai. En el curs de gestions que he fet a l'Argentina i als Estats Units per aconseguir subvencions per l'Institut d'Estudis Catalans, havia fantasiat més d'una vegada que si obtenia tals subvencions i eren prou generoses, se'n podria destinar una porció al vostre diccionari, i d'aquesta porció se'n podria reservar una part a pagar-me aquesta tasca contribuint així a facilitar el meu trasllat definitiu a Catalunya. D'altres cops fins he pensat que, sense això, la meva situació econòmica podria millorar de tal manera que pogués fer aquesta tasca sense cap paga. Aquestes gestions per ara no han donat resultats, i aquella hipotètica millora és ben improbable. I (encara que les gestions tinguessin èxit, que bé pot ésser) cada dia veig més problemàtic, a mida que passen anys i em comprometo a acabar treballs de gran volada, que mai tingui prou lleure per a empendre-m'ho. Segurament sempre més haurà de restar en el terreny dels desigs piadosos. Només vull dir-vos que si mai

teniu l'esperança que us pugui resoldre algun dubte, no vaig tan escàs de lleures que hàgiu de pensar que per a coses així el meu temps no us pertany.»

El 16-10-1954 Coromines reporta a Josep Maria de Casacuberta el ritme de treball pel que fa a les sortides filològiques (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 49):

«Em vaig alegrar molt de la tasca feta per En R. de la Torre i em va semblar perfecte el que vós havíeu fet a propòsit d'això. Poc després vaig saber d'En Sales que havia fet l'enquesta a quinze pobles (catorze ajuntaments) de la Conca i de les muntanyes de Prades (zona que entre ell i jo ja hem deixat completa). Després he rebut carta de l'Escofet i còpia de les dues enquestes que ha fet a la Garrotxa (pobles de Tortellà i Argelaguer).»

Però tenim encara una altra prova de l'amistat tan sincera amb Moll. Es tracta d'una carta que Coromines envia a Moll el 3-5-1955 fent-li una consulta també arran d'una de les sortides filològiques que constituirà el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 252):

«Avui surto cap a Calasseit i d'ací a diumenge visitaré aquest poble i els de Cretes, Arenys, Arnes, Vall-de-roures, La Portellada, Beseit, Ràfels, Fondespatla i Pena-roja. Després seré a Barcelona el dia 9, dilluns, per tornar tot seguit al Baix Aragó començant per Mont-roig - Aiguaviva, i tirant al Nord fins Mequinensa, visitaré tots els pobles restants. Si, doncs, em poguéssiu donar alguna adreça d'aquests altres pobles per al dia 9 (o bé des de Valljunquera - La Freixeneda cap al Nord per al dia 16, que tornaré a ésser a Barcelona) encara seria a temps per a usar-la.»

L'estranya relació entre Coromines i Josep Maria de Sagarra es pot rastrejar en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* a través de les entrades següents: ARVENSE I,442b32-44; DICTAM III,127b43-51; ESLIP III,591b38-60; ESTAFAR III,733b53-734a5; ESTALÓ III,737a12-16; ESTUGÓS III,813b34-42; FERRO III,984b44-51; FREU IV,201a41-47; ORBECINA VI,92a58-92b11; POC VI,630b9-33; PRIM VI,812a7-26; RACÓ VII,31a9-17; REGA VII,192b22-44; REMUGAR VII,239b43-48; RÒS VII,463a47-51; RÒSSA VII,470b54-56; ROST VII,487a16-19; SAL VII,608b38-46; SEXE VII,903b54-904a6; SOGA VIII,12a9-16; SON VIII,70b17-71a17; VIOLA IX,295b35-41; XAL IX,419b9-16; XORRAR IX,591b1-11.

A més, és interessant destacar un fragment de Joan de Sagarra, 1989: 80:

«No tinc el gust de conèixer el senyor Coromines. Fa uns anys vaig fer amistat amb uns nebots seus, fills de la seva germana Carme, i gràcies a aquella amistat vaig tenir accés a part de la biblioteca del pare del filòleg, Pere Coromines, on hi havia si no tota, gairebé tota la *NRF*. Recordo haver passat unes tardes inoblidables en aquella biblioteca. Després, hi ha la famosa quarteta del meu pare en el ventall d'una meuca i que Baroja cita en les seves *Memorias*:

Ets fresca com una rosa,
més puta que les gallines
i pesada com la prosa
de don Pere Coromines.

»Als seus 84 anys el fill filòleg encara no ha paït aquells versos de joventut del meu pare, i en els seu *Diccionari* aprofita la més mínima ocasió per a dir pestes d'ell i principalment de la seva novel·la *Vida privada*, que al filòleg deu caure-li com un tir.»⁴²

Efectivament, en una entrevista feta a Joaquim Maresme, en Quimet de can Tresó (company de caminades⁴³ de Joan Coromines), que va tenir lloc al seu mateix domicili i que dec gràcies a la gentilesa i complicitat de Joan Palau Martorell, la tarda del 12-3-2007, així ho m'ho constatava: «Si l'haguessin atacat a ell, encara ho hagués deixat córrer, però com que venerava d'aquella manera tan exagerada el seu pare...».

És interessant de veure l'evolució de la relació de Coromines amb Josep Maria de Sagarra, ja que la carta que escriu Coromines contra Sagarra a Lluís Nicolau d'Olwer el 17-2-1955 és molt significativa (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 167):

«Ja que he parlat d'això: no hi ha dubte que (ja que no el veritable catalanisme) el conformisme religiós ha fet progressos a Barcelona. N'és un judici eloqüent el triomf d'obres teatrals com *La vida d'un home*, de Feliu Aleu, i sobretot *La ferida lluminosa*, la ridícula moixiganga jesuítica d'En Sagarra, d'un to literari lamentable, que l'autor ha escrit amb insinceritat manifesta i amb la mateixa

⁴² En dona fe l'article «Les confessions de Coromines» de Bonada, Lluís, dins *El Temps*, 22-27 de febrer de 1988, p. 59-60, tot i que els versos varien: «Sou més fresca que una rosa,/ més p... que les gallines/ i avorrida com la prosa/ de don Pere Coromines».

⁴³ Es dona fe de caminades i trobades entre Coromines i el seu grup de caminants i Mn. Pere Ribot a l'ermita de Riells. Pel que fa al context simbòlic i patriòtic, en aquest sentit, només cal reprendre la carta de Fuster a Vicenç Riera Llorca del 3-7-1954 del *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, editat per Josep Ferrer i Joan Pujadas, Curial Edicions Catalanes SA, Barcelona, p. 356.

bandarrereria i cinisme que li dictava *Vida privada* etc. D'un nivell literari més rebentat encara que aquesta obra, li ha donat encara més diners: hi ha hagut centenars de representacions. Això no vol dir, però, que hi hagi un veritable progrés de la gent de la «crosta»: tot això és terreny movedís, edificació sobre sorra i l'home de caràcter continua rient-se de tot això i *La ferida lluminosa* en certs ambients s'ha convertit en exemple típic de «literatura dolenta». No cal dir que gent com En Riba i en general els col·legues de l'Institut en parlen sarcàsticament. En Riba ben cert que no ha fet cap aproximació a la gent d'església. Prop d'alguns d'aquests, però, els sectors falangistes «avançats» tendeixen a adquirir cert prestigi. És trist. Si he parlat de la menyspreable farsa sagarrenca és perquè sortint de la representació (a la qual vaig assistir incautament) vaig explicar-me millor certs aspectes desagradables del que m'ha passat.»

El 9-5-1956 hi ha una carta de Coromines a Riba, amb un judici interessant sobre les esmenes que Riba li fa. Segons Malé (1998: 105-106), és on veiem que Coromines, quan toca, discrepa pel que fa a les qüestions lingüístiques que no considerava prou fonamentades i a les quals havia dedicat tants anys d'estudi i sobre les quals s'havia format un sòlid criteri (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 166-168):

«També he de dir, però, que m'ha sobtat la gran quantitat de correccions merament *de català*. Pensava en el que hauria fet En Fabra amb un escrit d'En Nicolau o d'En Ruyra, i descartava completament la possibilitat que els n'hagués fetes tantes: no pas perquè ells fossin més disciplinats que jo, certament el contrari més aviat, ni tampoc perquè jo hagi reflexionat menys que ells en aquestes coses.

»Hi he pensat bé i, tot admetent la major part de les seves esmenes, moltes altres no les he acceptades; també ho he fet, en pocs casos, en punts referents a la forma de traduir o a la comprensió de l'original (esmenes molt menys nombroses que les de català en la correcció de vostè). Tot això ho he fet pensant-hi amb calma i li prego que respecti la meva decisió d'autor. No perquè no reti tot l'homenatge que mereix el seu saber superior sinó perquè jo (i el meu pare, de qui vénen algunes d'aquestes coses) tenim dret al nostre estil propi; i prenc el mot en un sentit ampli!

»Com ja sap crec que es va massa enllà per part d'alguns en la tendència a fer prescripcions i proscripcions de llenguatge. No veig cap fonament per al bandejament de l'enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d'auxiliar (*vol donar-me'l* i anàlegs canviats sempre en *me'l vol donar*). Em fa repetir *sempre* les preposicions i

articles davant els complements dobles, i ho he admès quasi sempre, però estic lluny de reconèixer-ho com a principi absolut i ocasionalment ho he rebutjat. D'altres coses menys freqüents: *fa temps* i semblants per *temps ha* (catalaníssim i ben viu); bandejament de *en el*, *en la* etc.; construcció emfàtica a la francesa en lloc del tipus romànic comú («davant la casa de Tais és on...», «és ací on...»), certament més tradicional i popular en català, encara que aquella («és davant... que») no és tampoc desusada i la considero correcta i molt usual en una part dels casos. En algun cas simplement no m'explico la correcció (*bojament* i no *perdudament enamorat!*).

»Respecto en general la distinció que introdueix entre *dur* i *portar*, per bé que dubto que tingui cap fonament aquesta distinció sinonímica *en català*, en el llenguatge tradicional ni en la llengua parlada d'enlloc. Recordo que fa prop de 30 anys vostè em va parlar d'aquesta diferenciació, i des de llavors hi he estat molt atent i no he sabut veure que cap més escriptor antic i modern la practiqui, ni que existeixi en cap parlar actual; també recordo molt bé que en vaig parlar poc després a En Fabra i que ell va mostrar gran astorament i va dir-me que no creia que existís aquesta distinció (no l'admet en el seu diccionari). D'altres persones de llenguatge reflexiu i autoritzat amb qui n'he parlat han mostrat igual sorpresa. Doncs, en general ho respecto, però no sempre (particularment en el passatge on ens conduiria a la frase acastellanada *tirar a perdre*). La introducció de l'interrogant inicial de frase amb caràcter constant està en desacord amb la doctrina d'En Fabra (*Gramàtica* de 1940 § 111) i amb la pràctica tradicional de l'Institut; no obstant ho respecto, pensant que potser és norma actual de la Fundació (no es va aplicar, però, així en el 1.^r volum) i perquè considero d'importància escassa aquestes coses de puntuació. Com ja devia observar hem evitat en general els mots i formes no col·loquials com *féu*, *acabàrem*, *oir*, però només en els passatges col·loquials (o sigui no en els pròlegs, en algun fragment líric, i excepcionalment en algun altre cas, car àdhuc en Terenci es troba algun exemple d'influència de l'estil literari). En el llatí familiar els demostratius *iste*, *hic* etc. ja sovint s'acosten al valor d'un article i així ho tradueixo quan no existeix ni una engruna d'emfasi i la fraseologia catalana ho reclama (vv. 172, 193).»

En aquesta carta, doncs, Malé, 1998: 106, ja ens fa notar que Coromines «en relació amb algunes de les |correccions| que respectava no s'estava d'expressar-ne certs dubtes, com ara quan a la distinció sinonímica entre *dur* i *portar* —a la qual, precisament, es referirà a la conferència de 1960, bé que ja sense negar-li validesa.» Curiosament, Coromines també en

parlarà a les entrades DUR III,218b26-58 i DUR III,221a11-32. A més, pel que fa a *temps ha*, també s'hi refereix a ESTONA III,785b44-58.

El 27-7-1956 Coromines escriu a Josep Maria de Casacuberta a propòsit de les seves relacions socials (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 56-57):

«Com que se'ns en va el professor de literatura castellana del nostre departament (i ara sóc cap de la Secció d'Espanyol) he escrit, entre altres, a En Jordi Rubió demanant si me'n pot recomanar un. Em contesta en una carta molt amable recomanant-me, amb algunes reserves, quatre compatriotes: Jordi Carbonell, Ruiz Calonja, i dos auxiliars de la Universitat, A. Comas i J. Molas. A mi, però, això em posa en un escrúpol. Sobretot si són bons catalans, treure'ls de Catalunya quan aquesta conserva tan poca gent de valor que sigui de fiar, no em sembla bé. Si no són bons catalans ja és més enraonat però aleshores pot haver-hi altres raons per a no cridar-los; per exemple, m'inquietaria personalment de tenir al costat meu un home com A. Vilanova, perquè així com ha renegat del seu país pot mostrar-se deslleial en el tracte amb els seus col·legues. Potser en alguns d'aquests quatre no hi ha cap d'aquestes dues raons, però els conec poc per a jutjar-ho. D'En Carbonell em diu En Rubió «se li faria un favor traient-lo de l'ambient resclosit on ha de viure». Tanmateix ací desitgen un professor permanent i no pas per a un o dos anys (no cal dir que no li donarien llicències com a mi).»

El 7-1-1957 Coromines es lamenta que Sanchis Guarner no li hagués fet cap recensió del diccionari etimològic castellà (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 119):

«Em va saber greu que no us decidíssi a fer una recensió del meu diccionari, vós que podríeu fer-la amb competència: són tants els qui ho faran sense preparació o amb un esperit en el fons hostil!»

Amb tot, per Coromines, les crítiques o recensions «amb esperit en el fons hostil» no són científiques, i les de «manca de preparació» no fan trontollar res. El dia 11-10-1957 Coromines escriu a Riba a propòsit de la polèmica suscitada arran d'un article d'Enric Guiter. Aquí és on podem comprovar com la lleialtat institucional de Coromines el porta a proposar al mateix Riba que canalitzi la resposta a l'atac frontal al *Diccionari general de la llengua catalana* a pesar que fos una de les seves pedres d'escàndol més grosses pel que fa a les polèmiques i diferències amb part de la Secció Filològica de l'IEC (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 172):

«Ha sortit a *Vida Nova*, un article d'En Guiter on entre altres disbarats diu que *llur* és un «solecisme» que el canvi de *recó* en *racó* s'ha fet per obligar a comprar la nova edició del *Diccionari Fabra* etc. Crec que s'hi hauria de contestar, si li sembla bé. Si em decideixo a fer-ho li enviaré prèviament el text de la meva carta.»

El 3-12-1957 Coromines escriu a Joan Sales arran d'una sospita que li desperta una suposada relació entre una actitud per part de les editorials i els propòsits més o menys oportunistes que el mateix Coromines atribueix a Martí de Riquer (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 152):

«Una vegada feta l'obra, sembla que els editors del diccionari gros no tinguin gaire interès a publicar-la. Probablement és una actitud afectada per tal de mostrar-se més escassos en qüestió de drets d'autor. Estic segur que el *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana* es vendrà enormement, i se'n podria fer una tirada considerable, anant estontolat en el prestigi de l'obra grossa. D'altra banda temo que algú se m'anticipi publicant una reducció del meu llibre feta corrents per treure el suc pecuniari a costa del meu esforç (sé que En Martí de Riquer té aquest pla i àdhuc crec que ja ha començat a fer-hi alguna cosa).»

Hem de tenir present que el desembre de 1957 se celebrava el cinquantenari de l'IEC al domicili de Lluís Bonet Garí. Un xic més tard, el 29-1-1958, Coromines torna a escriure a Sales, adscrivint-se com a partidari de l'orientació a l'ensenyament normatiu de la llengua (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 159).

«Em sembla bé el que em dieu de l'orientació que s'hauria de donar a l'ensenyament normatiu de la nostra llengua. I com a reacció la vostra posició em sembla molt bona i beneficiosa. Em sap greu de no tenir temps ara per detallar el que penso. Enraonarem. Tot es redueix a calibrar bé l'embranchida d'aquesta reacció.»

2.19.1 Joan Coromines i Joan Sales

La present és una bona carta de presentació entre Coromines i Sales. La pregunta —actualment encara present— serà com ha de ser aquesta llengua normativa. S'ha de tenir en compte que Joan Sales és un autor polèmic i problemàtic, silenciats i marginats per qüestions sovint estrictament extraliteràries. Desgraciadament, el biografisme encara té massa pes en la nostra societat i la reflexió literària a vegades hi queda sotmesa. Malgrat això, en el nostre cas, la trajectòria ideològica de Joan Sales és important i s'entén pel context de la seva obra. És imprescindible que introduïm de manera satisfactòria, tot i que succinta, Joan Sales. Neix a Barcelona el 1912, és un escriptor pertanyent a la mateixa generació que Mercè Rodoreda (1909), Pere Calders (1912), Tísner (1912), Xavier Berenguer (1911) i Pere IV (1912), i en canvi n'és el menys conegut. És una de les generacions que visqueren amb més intensitat els anys de la República i que viurà més dramàticament l'esclat de la guerra. Sales sempre se sabrà sacrificat per la història pel que fa a la seva plenitud i la seva joventut. També va ser un dels escriptors que va participar a la guerra i la va perdre i donarà justificacions dels motius de les causes perdudes i de per què la seva generació va perdre la guerra. Molts escriptors d'aquesta generació són fills de la burgesia barcelonina i s'interessen per les lletres; els seus pares els obliguen a fer dret, però mai no exerciran d'advocat. Joan Sales s'apassionà per la llengua. La primera feina que tingué va ser de corrector de *La Nau*, dirigit per Antoni Rovira i Virgili. Sortí els anys 20, però va durar pocs anys.

Ideològicament Joan Sales va ser molt variant. Era un home independent, que no es va casar; no va voler pertànyer enlloc. En un inici va ser políticament independent. L'any 1928, però, comença militant al Partit Comunista Català (PCC) com a ideòleg marxista. És fundador del PCC que compaginava el catalanisme radical i el marxisme. Quan el PCC va esdevenir Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) ell ja no hi serà. Sales s'interessarà llavors per l'espiritisme i la màgia negra: «Eren altres coses: un grup del PCC, juntament amb gent de l'Esquerra Republicana, ens reuníem a casa d'en Lluís Companys i practicàvem —o ens ho semblava— l'espiritisme. El partit ens va cridar l'atenció i ens ho va prohibir.» (Ibarz, 1984: 14).

El 1932 Sales passa per un tribunal d'oposicions presidit per Fabra per ser professor de català, i en serà el primer professor de la República. Aleshores Sales tenia poques desviacions respecte a la normativa, però la seva visió de la normativa catalana durant els anys trenta ja era heterodoxa en la seva feina a l'Oficina de Català. Descobreix que el purisme afecta molts correctors, a més de la rigidesa del model de llengua que apliquen.

Pel que fa a les idees lingüístiques de Joan Sales, indefectiblement donaran sentit a la seva relació amb Coromines des d'un punt de vista crucial per a la història de la llengua contemporània. Com es resumeix i es pot concloure en Cornellà (2002: 16-374), Fabra decideix fonamentar la seva obra en la depuració dels castellanismes però, en realitat, Sales fonamenta les seves idees lingüístiques en una base gairebé tan científica com pragmàtica, perquè decideix anteposar la funció comunicativa del llenguatge a la simbòlica, cosa que fa possible l'allunyament de la normativa quan ho creu necessari. Aquest pragmatisme no serà gens entès després de la Guerra Civil Espanyola, en la qual el llenguatge i la normativa adquireixen una forta càrrega simbòlica. A causa dels intents de desprestigiar el català qualificant-lo d'idioma inventat o intentant convertir-lo en un dialecte, la defensa de la normativa esdevé un dels trets idiosincràtics del catalanisme en aquesta etapa de postguerra. Per això sorprendrà que un nacionalista reconegut com Sales adopti solucions lingüístiques contràries a la normativa.

Per tant, per Sales, la virtut principal de Fabra és que va intentar acostar el català escrit al català parlat, i per això sempre se'n va considerar un deixeble fidel. En la seva actitud lingüística, doncs, no hi ha cap voluntat de contradir-lo, sinó ben al contrari, de seguir i completar els objectius que el gramàtic s'havia fixat. No era un punt d'arribada sinó un punt de partida susceptible de ser completat. Se'n considera un continuador, i tot afirmant que el van acusar de pervertidor de l'idioma pel fet d'haver-lo acostat a la llengua parlada, ell mateix es presenta com un seguidor de la seva obra i justifica el seu posicionament (Cornellà 2002: 16-374). És una interpretació molt personal de l'obra fabriana, que més aviat va ser criticada pels antinormistes pel fet que s'allunyava massa de la llengua parlada. Al capdavall el mateix gramàtic havia escrit que per alliberar la llengua d'un castellanisme «hem de recórrer, sia a un arcaisme, sia a un dialectalisme, sia àdhuc a un neologisme» (Fabra, 1932: 128). D'altra banda, també és innegable que molts dels problemes sintàctics i lèxics en els quals no respecta la normativa perquè no en presenta una solució prou convincent, com la qüestió dels pronoms o la de *per* i *per a*, van ser originats pel gramàtic, encara que després —a la gramàtica de 1956— admetés uns criteris més laxos. És una visió, doncs, força idealitzada dels objectius de Fabra. Tot atribuint als puristes i als seguidors d'Eugeni d'Ors l'intent d'arcaïtzar la llengua aconsegueix deixar en una posició molt superior l'obra normativa fabriana, que pren com a base de les seves innovacions. Si Sales respecta l'ortografia i la base gramatical establerta per Fabra és perquè considera que no es pot crear una tradició literària moderna sense una codificació. Per a un escriptor, comptar amb una llengua normativitzada és indispensable per poder depurar l'estil sense haver-se de preocupar de l'ortografia ni de les qüestions més bàsiques del llenguatge.

Per això, durant l'exili revalorava la literatura de la Renaixença i en fa edicions amb l'ortografia regularitzada. Sales és conscient que un Verdaguer normativitzat serà més valorat i llegit; tal com Màrius Torres, que gràcies al fet de comptar amb una sòlida base normativa «en els seus versos desapareixen els últims arcaïsmes i es realitza l'ideal de Pompeu Fabra: cap divorci entre la llengua escrita i la parlada (cal entendre la parlada pel mateix que escriu).» (Janés, 1954: 301-310).

Sales creu que el català parlat ha tingut una evolució normal al llarg dels segles, cosa que li permet reivindicar la genuïnitat del llenguatge popular i rebutjar els arcaïsmes. Per això el català literari pel qual optarà anys després al Club s'allunya tant del model noucentista com el purista, considerats una desviació de l'autèntic ús natural de la llengua (Cornellà 2002: 16-374).

L'any 1930 Sales abandona progressivament la ideologia marxista i inicia l'evolució d'abandonament del comunisme al catolicisme, pel fet de participar en la guerra. Va estar molt influït pel que va veure durant la guerra en el seu bàndol republicà i sobretot l'afusellament de capellans, la profanació de tombes i la crema d'altars el marcaran; es convertirà al catolicisme.

La trajectòria, però, és poc habitual: profundament republicana i catalanista i progressivament catòlica. Reprènent el còmode reduccionisme de les etiquetes que tendeix al clicé diferenciat a què fèiem referència a la introducció, a la Guerra Civil Espanyola també hi va haver gent partidària del catolicisme, amb una postura intermèdia, com Joan Sales que estaven al bàndol republicà i eren antifeixistes. A Itàlia, posem per cas, haurien estat feixistes. El conflicte ideològic i moral que viu Joan Sales és que el seu bàndol rep un cúmul de bàndols (comunistes, anarquistes, socialdemòcrates, democratacristians): «ni rojos ni negres» (ni comunistes ni anarquistes).

Per això, en el cas que ara ens ocupa, la seva biografia és imprescindible a l'hora d'entendre la recepció de la seva obra i la concepció que Sales tenia de la tasca fabriana en relació amb la de Coromines per constatar-ne el contrast a partir d'informacions en la seves obres i en les seves cartes. Com veurem, hi haurà dues concepcions tant des del punt de vista de les idees lingüístiques així com des de la història de la ortografia, que més tard xocaran amb les de Coromines.

A Mèxic, l'obra de Sales serà molt mal rebuda per aquestes raons. Lluitarà en solitari i, si cal, es barallarà amb tothom. Joan Sales serà l'editor de Blai Bonet i de Mercè Rodoreda. Té predilecció per la reflexió lingüística. Té ideologia lingüística. Sales és una figura indispensable per entendre la cultura catalana de postguerra alhora que és una figura poc coneguda. Simbolitza el naixement d'un nou tipus d'intel·lectual fins llavors sense precedent, de la segona meitat del segle xx, i és un nou tipus-

model europeu: compromès. És un escriptor d'acció, militant i combatent (un escriptor i soldat que combat pels seus ideals). Després de la Segona Guerra Mundial, la figura que encarna Sales apareix a França com a escriptor adscrit al *engagement*, al compromís. Toca de peus a terra i vol canviar la realitat; és el contrari del que viu a la torre d'ivori: no és ni elitista ni tampoc cap noucentista que visqui al món del pensament ni de la cultura. El fet paradoxal és que en un moment donat, la capa més dura de la forma de resistència de la cultura catalana abandona el localisme i incorpora altres problemes de nivell europeu. Es tracta de la figura de Joan Sales; s'interessa per la realitat, i encara més, la vol canviar. Sales abandona el localisme i incorpora problemes de nivell europeu. Aquest és un punt d'inflexió en la cultura catalana; tinguem present que tant Albert Camus com André Malraux com Jean Paul Sartre, ni més ni menys que els pares de l'existencialisme, també són escriptors i també són combatents. Els ideals de Joan Sales són: republicà, nacionalista i catòlic, i és un sector ideològic amb simpaties als dos bàndols. La democràcia cristiana, però, és antifeixista en el cas de Catalunya i el País Basc. Joan Sales fa la guerra de la Generalitat el setembre de 1936, muntada per professionalitzar els militars per fer-hi participar els soldats i perquè sortissin amb el grau d'oficial. Al final del 1936 s'incorpora a la columna Durruti. Durant el 1936 hi ha el Front del País Valencià. El 1937 hi ha el Front d'Aragó i la batalla de l'Ebre. El 1939 surt com a comandant i abandona Catalunya, el febrer de 1939. «La guerra ha estat per mi la gran experiència de la meua vida. El que més m'ha interessat. El que més m'ha apassionat». Sales s'apassiona per la reflexió de l'experiència de la guerra des d'un punt de vista humà i filosòfic. La seva biografia, doncs, està *emmetzinada* per la guerra. El febrer de 1939, Joan Sales abandona Catalunya, va a França, és detingut i empresonat en un camp de concentració al final del 1939. S'escapa a Haití, i s'instal·la a Mèxic del 1940 fins el 1948. Entre 1940 i 1948, reflexiona sobre la llengua, l'estil, la novel·la catalana i la literatura catalana, i ens sorprèn el 1943, perquè un grup d'intel·lectuals catalans funden a l'exili *Quaderns de l'exili*. Entre aquest grup hi ha Pere Calders, Avel·lí Artís Gener, L. Ferran de Pol i Joan Sales. Sales hi col·labora des del primer número i destaca per ser un polemista terrible. Escriu «Contra la poesia de Josep Carner», quan Carner també està exiliat a Mèxic; ni més ni menys que Carner: el príncep dels poetes.

Al segon número fa un altre article «Els òrsides», que va contra Eugeni d'Ors, i els seus seguidors (els òrsides), i contra el noucentisme. Aquí defineix la seva ideologia lingüística i estilística. Sales no és elitista; és un partidari de la novel·la i la reivindica així, carregant-se els escriptors i poetes que ell considerava que vivien a la torre d'ivori. Aquí diu que el principal culpable de l'allunyament entre el públic i la literatura a Catalunya és el noucentisme, pel model de llengua allunyat del model de

llengua oral. Joan Sales té un altre model de llengua estilístic i és partidari d'acostar-se a la llengua oral, de tocar la realitat i estar-s'hi a dins: és partidari de ser un combatent, i no pas a la torre d'ivori. La llengua literària ha de ser tan igual a la llengua oral com ho permeti la correcció. No és partidari d'arcaïsmes noucentistes i propugna un model de llengua espontània i no enrigidida ni encarcerada. Prefereix una descripció directa dels fets que no pas la inhibició de la realitat per mitjà d'una façana o d'una postal (fent clara referència als noucentistes). És partidari de l'acceptació de castellanismes si ja estan dins la tradició. Segons Cornellà 2002: 16-374, en una primera etapa, del 1940 fins el 1948, té una visió polèmica perquè està feta des de l'exili. Reflexiona i arriba a la conclusió que per normalitzar la literatura catalana, es necessita la novel·la, que és el gènere literari de la modernitat i com a escriptor propugna això.

En general, els articles sobre llengua escrits a l'exili tenen l'objectiu d'assenyalar el camí que ha de prendre la llengua catalana després de la crisi de la Guerra Civil Espanyola, que creu provocada per la manera d'expressar-se la generació anterior, manera que rebutja totalment. Per aquest motiu la nova generació —que representen ell i els seus companys— haurà de modificar moltes coses, entre les quals la direcció poc natural que havia pres la llengua. Aquesta serà la carta de presentació o la declaració de principis de les idees que s'aplicaran al Club i que justificarà, interpretant Fabra segons els propis interessos. Destaca que el fet de tenir present la seva obra gramatical anterior a l'adoptada per la Secció Filològica com a oficial mostra dues coses: un ample coneixement de l'obra del gramàtic i una visió de la llengua molt poc dogmàtica.

Després de la Guerra Civil Espanyola, a partir del número 8 del *Full Català*, Sales escriu una secció anomenada *Qüestions de llenguatge*, una mena de «converses filològiques» en què soluciona problemes lingüístics als lectors. Aquesta secció surt en cinc ocasions però ja s'hi plantegen algunes de les constants dels seus articles i pròlegs posteriors. A la qüestió titulada «Pronoms i adjectius possessius», recomana no utilitzar els possessius «arcaïcs»: «L'ús d'aquestes formes, com el de tot allò que és clàssic, tindrà sempre un lloc en la poesia, etc. però seria inoportú en la prosa corrent.» La seva recomanació és utilitzar el possessiu compost perquè «té l'avantatge d'estar d'acord amb el llenguatge vivent.» (Sales 1942: 7).

Pel que fa a la realització concreta d'aquesta llengua viva, tenint en compte Cornellà (2002: 16-374), hem de considerar que la deixa publicada a les obres del Club dels Novel·listes, des de 1955, perquè no la sistematitza mai extensament; només se'n troben indicis en algun pròleg. S'han de buscar, per força, en els usos lingüístics dels llibres del Club.

Sales és un crític polèmic que, com els seus companys de la revista, tracta amb duresa els llibres que no li agraden. L'estil del llibre de Rafael

Tasis *Històries de coneguts*, per exemple, és descrit així: «La prosa d'en Tasis rivalitza amb el plom». Un fragment important de qualsevol de les ressenyes que publica sempre està dedicat a comentar l'estil i la llengua de l'escriptor, cosa que permet seguir les idees que posteriorment aplicarà a l'editorial i a la seva pròpia obra literària. Com que en els *Quaderns*, s'hi defensa un ideal de literatura antiintel·lectualista i popular, l'estil és un dels elements que més s'examina i valora de la prosa d'un autor. Un dels exemples de les primeres consideracions sobre el perill de confondre l'abast d'allò que es considera popular la trobem a les *Cartes a Màrius Torres*. En principi, aquest poeta veia amb desconfiança les recomanacions estilístiques que li feia Sales; tenia certa prevenció contra els gramàtics i escrivia amb una espontaneïtat buscada. Sales, però, ja l'insistia perquè destaqués l'esforç que requereix qualsevol creació literària i en la necessitat de fer que la transmissió de l'expressió poètica no deixés de banda les propietats formals que requereix el vers: qualsevol obra, si pretén ser bona, no pot menystenir l'estil.

Per això, segons Cornellà 2002: 16-374, més tard, al Club, s'accepten uns marges lingüístics amples i flexibles que no rebutgen l'ús de castellanismes quan són utilitzats per tots els parlants. Des del Club es vol evitar una llengua excessivament rígida i formalitzada; el contingut s'ha d'expressar de la manera més natural possible. Com que la gramàtica és un producte cultural que també es pot confrontar amb la vida, depenent de les circumstàncies se'n pot prescindir. Es rebutgen, doncs, les actituds conservadores basades en la paràfrasi de l'obra de Fabra, que s'accepta i s'elogia, però només es considera una base sobre la qual s'haurà de crear una llengua d'expressió cada vegada més natural.

L'obra de Pompeu Fabra és considerada per Sales com l'*instrument* que ha fet possible l'*inici* d'una literatura normalitzada que pot arribar al nivell de qualsevol país europeu. L'estil natural a què s'aspira, doncs, no és pas un caos lingüístic que obri la porta a una qualsevol forma, sinó que aquest estil només es pot assolir mitjançant una bona descripció de les bases lèxiques, sintàctiques i morfològiques de l'idioma. Aquesta base normativa dota l'escriptor d'unes eines aptes per desenvolupar un estil segons les seves necessitats expressives. Sales, doncs, observa una continuïtat entre les característiques de la prosa noucentista i la de postguerra (Cornellà 2002: 16-374). El context del Club dels Novel·listes esdevé un intent aïllat de defensar i aplicar un nou concepte de llengua literària que tardarà anys a ser entès i acceptat, fins que l'increment d'editorials i l'aparició de premsa diària en català faci més difícil utilitzar el model de llengua formalitzat. En aquell moment era el model que els correctors aplicaven a qualsevol escrit, que es caracteritzava per la llengua que resulta dels punts gramaticals convertits en indiscutibles de Fabra i pel decantament constant cap a les formes més literàries i allunyades del castellà.

El 1948 el règim franquista permet tornar als exiliats sense pena de mort, i Sales torna a Barcelona, s'instal·la i és condemnat a 30 anys de presó, tot i que serà amnistiàt. Ell era corrector, llicenciat en Dret i professor de llengua catalana. Com a poeta, el 1952 escriurà *Viatge d'un moribund* influït per la poesia francesa del s. XIX, Baudelaire (*Les fleurs du mal*). El 1948, però, torna i troba feina de linotipista a l'impremta i com a corrector a l'editorial Ariel. El 1950 l'editorial Aymà i l'editorial Selecta comencen a publicar en català. Dins Aymà, Sales funda «El Club dels novel·listes» que és una col·lecció de llibres dirigida per ell a més de Joan Oliver i Xavier Berenguer. El 1952 es queda sol i es planta per lliure. Queda com a únic director, es baralla amb l'editorial Aymà, i funda la seva editorial: Club dels novel·listes (1956) que després (1959) serà Club editor. Sales viurà aïllat; ha trencat relacions amb molts dels seus companys de generació. Quan deixi Barcelona s'establirà a Siurana, que serà una altra manera d'aïllar-se. Aquesta serà una editorial que només publicarà novel·la, i serà una editorial militant i combatent. Publicarà *El mar* de Blai Bonet, *K. L. Reich* de Josep Amat i Piniella, l'obra de Mercè Rodoreda i *Bearn o la casa de les nines*, de Llorenç Villalonga. No publica, però, l'obra de Josep Pla. El problema serà la censura i el públic. Per això, com a club, es crea una subscripció que arribà de seguida a 1.000 subscriptors i la fórmula funcionà. Viurà un moment de glòria, l'any 1962 amb l'obra de Rodoreda, sobretot, *La plaça del diamant* i a més, les novel·les de Llorenç Villalonga.⁴⁴ A aquest, li manipula l'epíleg de *Bearn o la casa de les nines*. L'epíleg explicava la clau de la novel·la i Sales va preferir que cada lector la descobrís. També li varia el títol, (*Bearn*). Ell decideix què es publica i què no. A més, també tradueix els estrangers: és traductor de Dostoievski a partir del francès.

Però a part de ser editor, Joan Sales també és novel·lista, amb *Incerta Glòria* (1956). Aquesta novel·la no és cap novel·la dogmàtica sinó tolerant i autocrítica. Quan es publica el 1956, però, ningú no en fa cap elogi: ni els franquistes, ni els comunistes, ni tampoc els anarquistes. Com que Sales no és de cap partit i, a més, a *Incerta glòria* es demostra que la realitat és complexa, aquesta novel·la serà silenciada per la crítica, i a més resultarà incòmode per la crítica catalana a partir de 1960, dominada pel marxisme. Els catòlics, que són els que en podrien fer elogis, no en fan. Joan Sales és un convers al catolicisme, i serà més papista que el papa: més catòlic que els catòlics. És un home d'acció: un activista polític, intel·lectual i és el model de l'escriptor militant de les causes que ell considera justificades: catòlic, republicà i catalanista. *Incerta Glòria* és una novel·la sobre la Guerra Civil Espanyola des del punt de vista dels perdedors (té, per tant, valor històric) i és complexa, llarga i susceptible de moltes lectures. Per

⁴⁴ Vegeu i confronteu, en aquest sentit, «Manual per a editors» d'Isabel Olesti, dins *Avui* (Barcelona), 8 de gener del 2009, p. 24.

tant, esmentar aquesta novel·la és interessant per abonar la idea que Sales té el costum d'incloure una nota o un pròleg polèmic a la col·lecció «Club dels Novel·listes». S'inicia en el volum cinquè, que correspon a la primera edició d'*Incerta glòria*, de l'any 1956 (Cornellà 2002: 16-374). La nota, molt coneguda, és la següent:

«NOTA.— L'autor d'aquest llibre creu que els gèneres literaris que es proposen reflectir ambients i personatges corrents dels nostres temps no han d'escriure's a la manera d'uns exercicis de gramàtica, sinó —sobretot en els diàlegs— acomodar-se al llenguatge vivent. No s'atribueixi, doncs, a ignorància o negligència l'ús de formes vives encara no admeses per les gramàtiques o els diccionaris; l'autor hi RECORRE deliberadament sempre que la corresponent forma acadèmica resultaria desplaçada per rebuscada o arcaica. Creu l'autor que en tot conflicte entre la gramàtica i la vida, les persones de seny donaran sempre preferència a la vida.[«Nota», dins *Incerta glòria*. Barcelona: Aymà, 1956, p. [10].]»

L'any 1956 un aclariment com aquest era polèmic perquè rebutjava la idea dominant —i gairebé única— de com havia de ser la llengua escrita. (Tinguem present que és en aquest any, el 1956, on les discrepàncies entre Coromines i Riba des de 1954 referents tant a la reedició del *Diccionari general de la llengua catalana* com pel conflicte amb Moll entre els dos diccionaris cuegen pel que fa al model de llengua.) No obstant això, la nota és més una defensa que no pas un atac; si l'autor adverteix als seus lectors que les formes vives no admeses al *Diccionari general de la llengua catalana* utilitzades no són producte de la ignorància és perquè, efectivament, un lector corrent amb prou coneixements de la llengua per descobrir-les hauria atribuït a una mala correcció. La frase final, en canvi, sí que sembla adreçada a proposar un nou model de llengua. L'any 1956 l'activitat literària i editorial en la llengua catalana encara era molt escassa, per això el conflicte entre gramàtica i vida que s'hi planteja és més proposat per al futur que no pas una crítica de la llengua escrita del context.

A més hi ha una qüestió que podia haver influït en la seva retirada: les idees de Sales sobre la llengua i l'estil evolucionen, i en la segona versió —i encara més a la tercera— hi ha la tendència de normativitzar diversos aspectes lèxics i sintàctics del text; per això la nota perd força.

Contra una tradició gramatical que per raons històriques observa la llengua oral amb desconfiança, sempre suspecta de castellanització, Sales creu en la genuïtat de la comunicació espontània, i per això creu que no ha de ser el parlant qui s'acomodi a la gramàtica normativa, sinó que ha de ser la gramàtica que s'adapti al parlant. Sales no fonamenta mai la naturalitat i la senzillesa en la gramàtica, sinó en la llengua parlada.

Aquesta premissa és l'origen de la diferència entre els criteris lingüístics aplicats al Club i els dels correctors i les altres editorials.

Segons Cornellà (2002: 16-374), a les novel·les del Club es vol evitar l'ús d'una llengua desconnotada, bona i útil com a forma d'expressió neutra però incapaç de reflectir la varietat lingüística de la societat i per tant molt limitada des del punt de vista de la creació literària. Sales inicia una discussió sobre el paper i la forma que han de tenir els registres en la literatura catalana que encara avui no s'ha solucionat; la falta d'una tradició i l'existència d'un estàndard sempre vacil·lant provoca encara controvèrsies sobre aquesta qüestió. L'interès per les varietats geogràfiques i socials i per la creació de veus diferenciades que individualitzin els personatges no és només una característica important d'*Incerta glòria*, sinó que també és fonamental en moltes de les novel·les publicades al Club dels Novel·listes, perquè va convèncer diversos autors per tal que introduïssin dialectes, llengües estrangeres i fins i tot llengües macarròniques a les seves obres. I en alguns casos ho va fer ell mateix.

Els correctors del país, mentrestant, emfasitzant l'anticastellanisme, van provocar que la llengua escrita es trobés amb greus desequilibris que afectaven el lèxic, però també la morfologia i la sintaxi. L'aplicació rigorosa de la normativa i la correcció d'estil van conduir a un únic registre escrit contra el qual Sales va lluitar. En els anys cinquanta i seixanta l'estàndard tenia un ús molt limitat, perquè precisament era propi dels àmbits que estaven ocupats pel castellà, i això li impedia de tenir cap funció real.

2.19.2 La trajectòria de l'Institut d'Estudis Catalans

Mentrestant, a Barcelona, pel que fa a l'Institut d'Estudis Catalans, l'ambient que s'hi viu és particular. S'explica en una carta de Coromines a Moll del 2-2-1958 (Ferrer i Pujadas, 2000: 275):

«Penseu d'altra banda que l'atmosfera de l'Institut i dels cercles afins s'ha anat acostant molt a l'actitud més liberal que vós i jo hem defensat sempre en qüestions de llengua normativa; amb la desaparició del Sr. Puig, l'Aramon ha perdut un suport molt poderós del seu criteri intransigent: els nuclis barcelonins propugnadors d'una actitud d'ampla tolerància fan sentir una veu cada vegada més forta: no són solament els més joves, En Joan Sales no fa gaire s'expressava en aquest sentit amb una gran vehemència; i àdhuc En Riba, que és molt sensible als canvis de l'ambient i que ha admès sempre que en alguns casos s'havia anat massa lluny pel camí del purisme i la unificació, seria accessible a una pressió duta en forma hàbil i persistent.»

És interessant, però, el que li contesta Lluís Nicolau d'Olwer a Coromines, el 19-2-1958 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 193-196):

»He llegit la carta d'aquest amic, que us retorno. [...]
»Com vós dieu molt bé, el moment de modificar, “simplificar” l'ortografia, ja ha passat i trigarà molt a tornar. Fabra ja va obtenir molt, però li calgué renunciar a algunes simplificacions que hauria desitjat, especialment *h* i *ç*. [...]
»Penso que sempre i arreu hi ha hagut diferència entre la llengua com es parla i la llengua com s'escriu. Allò que hem d'evitar és que els dos *coms*, les dues maneres, esdevinguin dos dialectes diferents. Jo crec que per a la salut d'una llengua és necessària la concurrència del corrent vitalista amb el corrent purista, igual que la bona política d'un país requereix l'existència d'una opinió progressista i d'una conservadora. «L'català'qu'ara's parla» va enterrar els arcaïsmes i l'encarcament dels prohoms de la Renaixença; però també el desig de depuració que quest van introduir i atiar, van fer impossible que, àdhuc en el teatre popular es perpetués aquell català de «entre mig d'aquells tussinus |vam passar ratus divinus», «que si tens tan poc caletu | et futeré un cop de cetru» i «altres pitarrades». [...]
»Hi ha sobretot el problema de la unitat. És evident que aquesta no la pot pas donar una llengua de «mandarins» ni de «precioses ridícules»; tampoc, però, no pot donar-la la llengua popular, perquè l'essencial d'aquesta és la seva diversificació regional i comarcal.

Aquí veig la part més flaca de la posició actual de Sales. I avui menys que mai no podria ésser a base de la unitat el català parlat de Barcelona —que aviat mereixerà el nom de murcio-català. En fi jo crec que el millor camí, més ben dit l'únic, és el que havia senyalat en Fabra. Hi caben petits retocs, que han d'ésser principalment l'obra dels escriptors i d'un criteri ample de l'Institut. Sobretot en el lèxic. Totes les paraules vives, que no són una simple modalitat regional o una deformació vulgar de la paraula comuna, han d'ésser admeses; no podran ésser proscrites com a vulgars els arcaïsmes conservats vius a tal o qual comarca. Ni pensades de savis, ni vulgaritats d'ignorants. Mirant les coses amb la més gran objectivitat possible, em sembla evident que el català està avui en estat de guerra. La més justa i la més exposada de les guerres: la defensiva.⁴⁵ [...]

»És per això, amic Corominas, que sense sentir-ne cap vocació vaig entrar a la política, i que malgrat el temps i totes les altres coses que hi he perdut, no em penedeixo d'haver-ho fet. La nostra llengua, o serà mestressa de casa nostra o no serà res. Compreneu doncs com han estat benvingudes les noves que em doneu de l'estat d'esperit de bona part el nostre jovent. D'ells ens refiem; tanmateix la lluita que menaran serà molt dura.»

Als anys seixanta es creia que entre Sales i Coromines hi havia, en qüestions lingüístiques, una comunió d'interessos molt més gran de la que en realitat hi va haver mai. Per tant, ens interessa destacar que no podem fer una lectura ingènua des d'una sola perspectiva, ni per part de Coromines ni per part de Sales. Coromines i Sales es coneixien des de feia massa anys (recordem que Sales el 1954 ja era corresponsal de Coromines per l'*Onomasticon*). Tots dos coneixien el peu que calçava cadascú. Tenint en compte això, si recordem l'edició i intervenció dels textos per part de Sales amb l'exemple de Rodoreda, ens pot semblar estrany que al cap d'un temps, el 6-7-1981, el mateix Sales se sorprengui de la manera de treballar de Coromines en una carta a Max Cahner (Ferrer i Pujadas, 2009: 479-480):

»Estimat amic:

⁴⁵ Però per esmolada que estigués la llengua de Carner, (vegeu *La llengua de 1907*, de Margarida Casacuberta *et al.*, IEC, CCG, UdG, Girona, 2008, p. 127-128) la llengua era, és i serà una qüestió política; i en aquest sentit anava el lema «Definir una llengua, construir una cultura» de la jornada d'estudi que la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona va organitzar el 12 de desembre de 2007 a l'aula de música. L'excusa, el centenari del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans. L'article que dona comptes d'aquest esdeveniment és dins *Engega* núm. 4, febrer de 2007 i és recuperable per http://www.udg.edu/Portals/0/engega/num4/definir_engega04%2014.pdf (27-5-2008).

»Us agraeixo molt la tramesa del segon volum del diccionari d'en Coromines, que fa tantíssima patxoca. Llàstima només que hagi trigat un any i mig a sortir, quan, si ens hagués donat poders suficients a vós i a mi per despatxar proves de galerada i de plana, ja faria un any que podria haver sortit.

»Però ell és com és i a l'edat que té no el canviarem pas. Us repeteixo que j us planyo; jo que sé el que vaig patir amb *Lleures i converses d'un filòleg*, que era un sol volum de 450 pàgines normals, puc imaginar-me molt vivament el que deueu haver patit vós per coronar aquests dos volumassos a doble columna i de 850 i 1.120 pàgines respectivament. Catalunya us ho haurà d'agrair eternament.

»Vam ser a passar la tarda amb ell en vigílies de Sant Joan i el vam trobar molt bé, havent superat el cop de la mort de la Bàrbara i molt ple de delit per continuar el *Diccionari* (ens va dir que ja està acabant la ela.) Però totes les meves indirectes relativament a la possibilitat que ens deixi una altra vegada corregir proves a fi que ell es pogués dedicar exclusivament a redactar matèria nova, van topar com amb un mur inexpugnable. Res a fer. Les vol corregir ell en persona; per més que reconeix que el linotipista és un sant baró digne de ser posat en els altars, diu que li fa tantes errades. És naturalment una excusa que es dóna a si mateix per justificar la seva obstinació a corregir unes galerades i unes planes que podria corregir jo perfectament, però ¿què li voleu anar a dir?

»El cas és que el diccionari fa un efecte extraordinari i que és ben cert que els retocs i els afegits que hi fa cada carregida de proves n'augmenten l'interès i el valor, però prou que m'afiguro com tot això recau damunt vostre, que ja aneu amb el feix de la Conselleria de Cultura. Que Déu us ho pagui.»

Coromines, tal com Sales, pensava que el paper dels correctors era excessiu, però com es veu en el fragment citat creia que les idees defensades per Sales eren excessives, tot i que veia en les seves actituds una mostra important de la tolerància lingüística d'alguns cercles barcelonins en relació amb la intransigència de l'IEC, i especialment de Ramon Aramon; vegem què diu Coromines a Moll el 8-4-1958 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 279):

«Penseu d'altra banda que l'atmosfera de l'Institut i dels cercles afins s'ha anat acostant molt a l'actitud més liberal que vós i jo hem defensat sempre en qüestions de llengua normativa; amb la desaparició del Sr. Puig l'Aramon ha perdut un suport molt poderós del seu criteri intransigent. Els nuclis barcelonins propugnadors d'una actitud d'ampla tolerància fan sentir una veu cada cop més

forta. I no són solament els més joves; En Joan Sales no gaire s'expressava en aquest sentit no sense vehemència; i àdhuc En Riba, que és molt sensible als canvis de l'ambient i que ha admès sempre que alguns anaven massa lluny pel camí del purisme i de la unificació, seria accessible a una pressió duta en forma hàbil i persistent. »

El 12-4-1958 Joan Coromines informa Joan Fuster pel que fa als informants valencians. Sembla que Casacuberta li havia donat bones referències, i això va fer que Coromines li demanés consell (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 b: 36-37):

«El que m'interessaria sobretot des d'ara és trobar alguns col·laboradors valencians en la tasca de recollir la toponímia viva. M'explicaré clarament: vostè, home de tanta capacitat, té entre mans obra més important i interessant que aquesta; però té molts amics a València i En Casacuberta em diu que s'interessa molt activament en la joventut valenciana. En aquesta és en la que és més probable que es trobin col·laboradors com els que em convindria trobar; voldria, en efecte, persones metòdiques, amb un mínim de condicions per a l'observació del llenguatge (capaç, per exemple, de distingir impertorbablement una *è* o *ò* d'una *é* o *ó*, percebre sense vacil·lar una *s* sonora, notar objectivament si en un poble es pronuncien diferents la *v* de la *b* i atènyer-se en això al que senti en cada cas, etc.) i disposades a caminar, que poguessin dedicar-hi de tant en tant alguns dies (ni que fos només algun diumenge) i que es prestessin a adaptar-se a les meves instruccions sobre la forma de recollir els noms; no solament els pagaria totes les despeses sinó també uns modestos honoraris per cada dia que poguessin dedicar-hi.

»Deixi'm aclarir que el que es tracta és únicament de recollir la tradició estrictament popular dels noms de lloc; la tradició culta i la forma antiga dels noms ja la trobo en els llibres i arxius, i és una feina a part que cal tenir enterament separada de l'altra. A cada poble cerco un informador popular –llauradors, caçadors o gent del camp sense lletra o de poca lletra, però molt coneixedors del terme, si pot ser gent loquaç i de molta memòria; fem un petit recorregut del terme municipal (generalment a peu, de vegades amb vehicle) i en el camp mateix apuntem els noms. Doncs la forma millor de fer-ho, apresada en una experiència de molts anys, és el que em plauria d'ensenyar a alguns possibles col·laboradors valencians.»

Per tant, a partir del 1958, tant pel que fa referència a les cartes amb Lluís Nicolau d'Olwer com amb Joan Sales, ens mostraran els documents

que atesten l'esforç per part de Joan Coromines per evitar una separació de la unitat ortogràfica que aleshores hauria pogut esdevenir fatal. Aquesta separació va ser promoguda pel grup d'escriptors vinculats a «El Club de Novel·listes» (Xavier Berenguer, Noel Carasó i Joan Oliver) que volien crear una «Acadèmia dels Novel·listes» capacitada per prendre acords en matèria de normativa al marge de l'Institut, atès que entenien —Joan Sales el primer de tots— que no es podia fer novel·la contemporània versemblant amb instruments obsolets. Sales aleshores plantejava un debat molt interessant i molt vigent, que era la permissibilitat quant al vocabulari i algunes construccions sintàctiques. Sales creia que calia forjar un model de llengua funcional, apte per a tothom, proper a la naturalitat, a la senzillesa i a la parla espontània (de les persones, naturalment, que parlaven amb correcció).

Però Coromines, que era un gat vell pel que fa a aquest tipus de propostes, rebatrà els arguments de Sales un per un, amb fermesa i convicció, a partir de la idea bàsica que no es podia actuar amb presses.⁴⁶ A la carta següent, per exemple, pel que fa als models de llengua, Coromines adverteix Joan Sales que s'ha d'anar amb peus de plom amb els canvis i que amb llengua a vegades no es pot matar tot el que és gras. És interessant com li ho explica en una seva carta el 4-10-1958 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 172-173):

«En el que vau dir vós i els vostres dos col·legues vaig sentir moltes coses enraonades i àdhuc carregades de raó, segurament la major part. Està molt bé que defenseu les viudes... i donzelles, vull dir moltes altres coses d'aquesta mena, fins potser coses com *cuidar*. Que preferiu *puro* i *cigarret*, ben mirat és indiferent, i bé podeu tenir raó. Fins davant *tonto*, *barco* i qüestions d'aquest nivell em sento inclinat a la indulgència, ja que no a l'aprovació. Per aquest camí del lèxic i de la fraseologia es pot anar força enllà sense escandalitzar-me. I la vostra pressió, lluny de ser dolenta ens serà útil, si l'exerciu damunt l'Institut i sense precipitacions. Hi ha temps, creieu, i si no n'hi hagués, malaventurat, per allò que us deia En Nicolau, o diguem perquè no es canvia de cavalls al mig de la riuada.

»Que en qüestió de gramàtica, de sons i lletres, hi pot haver algun detall tan innocu, relativament, com aquest? No us ho negaré del tot però a condició que no ho estengueu a res que tingui categoria de norma. Vós mateix us mostràveu conscient de la necessitat d'un major rigor en matèria gramatical que de lèxic quan em parlàveu de la vostra preferència per a l'ús dels noms propis amb article, perquè us permetien de prescindir de la *a* del complement directe.

⁴⁶ Vegeu Bacardí, Montserrat (2004). «En Sales proposa i en Coromines disposa». dins *Serra d'Or* (Barcelona), núm 538, octubre, p. 74.

»Però creieu-me: deixeu córrer del tot la idea de canviar normes ortogràfiques ni gramaticals, i aquelles més que cap. Em sembla que us mostreu hipersensible a minúcies de pronunciació quan voldríeu abolir la *l·l* i el *per a*. De debò us escriuiu si sentiu un barceloní pronunciar *bèl·lic* amb *l* doble i *per a* com a dissíl·lab? Potser doncs serà millor que no ho faci. Però això us conduiria a escriure *pro* i no *però*; *aquet*; *estrem*; *custió*; *xixanta*; *lligeix*; *dons*; *abre*; *vui no vull*; i fins i tot *rellotxe* i anàlegs, *pudó* i anàlegs... Distingireu entre prosa doctrinal i diàleg usant en aquest aqueixes formes orals? Passem perquè ho feu en algun cas com *istiu*; però la major part trobarem que l'ús d'aquestes formes té un aire absurd en un text escrit de qualsevol mena, i tothom estarà d'acord que us mostreu massa sensible a detalls minúsculs en coses a què tothom ja s'ha acostumat. I no podreu impedir que el mallorquí que ha sentit dir *col·legi* i *col·locar* amb dues *l* als pares, avis i besavis, i el tarragoní que els ha sentit dir *vull*, es quedin amb la impressió que els parlu no en català sinó en «barceloní»; i tindran aquesta impressió més fortament que els barcelonins quan veuen les altres formes, perquè ara nosaltres ja hi estem acostumats. Suposo que també bandejareu *jo* i *ja* per *io* i *ia* (o *ià*); si no, no us hi poseu.»

Vegem com una mica més avall Coromines li posa l'exemple del *per a* (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 173-174):

«*Per a* és la forma viva a més de la meitat del territori lingüístic, o sigui a tot el territori occidental i valencià; alguns allí el mutilen en *pa*, però això no és general enlloc, i encara menys diuen *per* en aquelles regions. Amb astorament vaig sentir a un company vostre afirmar que l'ús de *per* amb aquest valor no pot donar mai lloc a equívocs; no devia ser aquesta la impressió d'un col·lega d'ell quan va escriure una frase així: «no tenia prou instrucció *com per ser* mestre» (recordeu alguna cosa d'això?), locució que no sols no és catalana sinó tampoc a penes espanyola, i només hispanoamericana: «... instrucció *per a ser* mestre» hauria estat perfecte, i en un cas així fins un barceloní s'hauria pogut permetre, per èmfasi, de pronunciar *per a* en dues síl·labes; per què no?

»A la vostra novel·la –parlem de tot– em semblen bé gairebé tots els detalls lingüístics fora de la proscripció de *per a*; en tot cas jo no hi criticaria res de lèxic, o no ho criticaria severament, i àdhuc quan hi llegeixo *primorós* o *no està mal*, el context em recorda que esteu fent el retrat d'un ambient lingüístic impuríssim, i reconec que aneu molt menys enllà per aquest camí que un Narcís Oller. Raríssimament hi trobo algun tomb sintàctic o alguna torçada semàntica que em fan

saltar: «en el *propi* Barcelona» (per què no *a Barcelona mateix?*), «un forat on arraulir-se, on oblidar...» (diem *per a arraulir-s'hi, per a oblidar-hi*, en aquesta llengua nostra tan poc amiga dels relatius, com ho és *on*, i que en canvi disposa del pronom demostratiu *hi*, que fa tanta falta al castellà). Però no hi ha cap obra humana on no es pugui trobar algun pèl o senyal si ho cerquem amb lupa!»

Coromines encara va més enllà en aquesta mateixa carta a Joan Sales a propòsit de la llengua dels escriptors. En aquest cas, fa referència a Emile Zola i reflexiona sobre els límits de l'eixamplament del model de llengua que cal triar en una novel·la on s'hagi de representar algun registre lingüístic amb poca o gens tradició escrita en el nostre idioma; sobre quins són els mecanismes que ha d'utilitzar el català de la llengua escrita per crear un registre real però sense tradició escrita (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 174-175):

«Estic d'acord que per a cada ambient lingüístic useu només el lèxic que li és propi. Però ho extremaríeu si presentàveu tots els barcelonins parlant aquest llenguatge depauperat de cert joves que no diuen mai expressions com *gaire, gens, sovint, glaç, cal* etc. També són barcelonins al capdavant la gent d'altres famílies que no han deixat d'usar-ho, i Barcelona és plena de persones originàries de fora, per exemple de Camprodon, de Gadesa etc.: aquests segurament deixaran córrer, en assimilar-se a l'ambient barceloní els mots com *ací, gorit, llur, nafra*, que encara belluguen en aquelles comarques però ja hi són cosa de vells o dels muntanyencs, i està bé que vosaltres els exclogueu dels vostres diàlegs i fins, si voleu, del text, però no deixaran córrer aquells altres mots de què us parlava suara, estigueu-ne segur; i per què hauríeu d'introduir vosaltres una selecció a la inversa? Per molt realista que sigui l'escriptor, desenganyeu-vos: ni un Zola no feia parlar els seus personatges en un llenguatge tan vulgar, tan cru i tan pobre com el dels minaires de l'Artois, encara que algunes vegades s'hi acostés força, i en un grau més o menys lleuger també admetia alguna selecció o enriquiment de llenguatge en els diàlegs. Suposo que ni vosaltres mateixos ni ningú no us acusarà si en fer parlar aquells joves els feu dir *gaire, gens, cal* i semblants; ni si quan feu parlar un home de fora, encara que sigui jove, li deixeu dir *ací* o *nafrar*, us acusarien amb raó si els fèieu dir molts com *calb, vídua* o *vaixell* i feu bé de negar-vos-hi.»

Però aquest mateix dia, el 4-10-1958, Coromines escriu a Carles Riba i li dóna els seu parer sobre aquesta reunió (on va haver-hi aquest intercanvi d'idees i de criteris lingüístics) que va tenir amb els escriptors. Li explica la

relació que la Secció Filològica de l'Institut hauria d'anar travant entre els autors i els gramàtics per no fracassar en els seus objectius (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 179-182):

«[...] Pel que fa a la força de la pressió que ens fa aquest grup, jo vaig treure la impressió que cal distingir: hi ha entre ells una convicció general i poc precisa però ferma que caldria fer alguna cosa i admetre alguns canvis, però només una part d'ells voldria fer canvis molt considerables;[...].

»Davant d'això vaig i vam insistir amb la més gran energia que aquestes eren qüestions intangibles, i que les iniciatives s'havien de restringir a certes qüestions de lèxic i fraseologia, i potser excepcionalment a alguna qüestió sintàctica; altrament, d'això últim, que és el que penso, ja no en vaig parlar, ni tampoc de la possibilitat d'algun canvi individual en l'ortografia o en la forma d'un mot determinat; i d'una manera general vaig evitar de descendir a casos concrets;[...]

»En definitiva em sembla que cal anar-los escoltant, frenant-los en uns casos, aturant-los en d'altres, aprovant-los quan tinguin raó; i si en aquest cas es vol presentar el cas com una concessió, no m'hi oposaré, encara que pròpiament no hi ha concessió quan es rectifica un error sinó només quan mostrem tolerància davant els mals inevitables. Si cedim, com un dia suggeria vostè com a cosa concebible, en un cas com el de *tonto*, que no sigui sense sospesar-ho molt i potser hauríem d'ajornar-ho més, o a tot estirar fer-ho amb l'aire del qui es resigna davant una fatalitat, deixant-li encara un estigma, com aquell «hab.(itual)» que usava de vegades el *Diccionari ortogràfic*; o es podria pensar a donar a conèixer una llista de mots dolents però ja arrelats i tolerats si ens demanen que hi posem mots com *trumfo*, *puro* o *misto*⁴⁷ no crec que n'hi hagi per a fer-hi escarafalls, car no són pas més prescindibles (ni potser pitjors en el fons) que *dentadura*, admès pel mateix Fabra, i ho són menys que, en lloc de *cigarret*, dir *cigarreta*, que encara ningú no ha gosat pronunciar sense un somriure o un deix de pedanteria. [...]

»Ara la meva absència pot ésser una raó de més per a diferir decisions en ferm sobre casos concrets o sèries de casos; però potser ja valdria més acceptar llur suggestió de sotmetre a l'Institut, per a l'estudi ulterior, llistes de problemes, de propostes i de dubtes; i anar concretant un procediment general.»

⁴⁷ Per *misto* vegeu *Lingüística i normativa*, de Joan Solà, Empúries, Barcelona, 1990, p. 76-77.

Vegem com Coromines escriu aquest mateix dia a Josep Maria de Casacuberta i també li fa saber alguns temes importants de la reunió amb els escriptors (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 98-100):

«He escrit una carta a En Riba explicant-li la reunió de l'altre dia i la seva preparació, però convé molt que vós ho corroboreu amb les vostre paraules.

»Vos vàreu dir-hi coses molt encertades i totes molt oportunes, i espero que les meves també us vagin satisfer. [...] D'altres, però, em deixaren molt capficat. [...] El que alarmava era de sentir-los parlar de «decisiones» que pensaven pendre o han pres (encara que no puc creure que sigui això últim). Escric a En Sales mostrant-li tota la inquietud que em causen aquests projectes, àdhuc si es limiten a les coses defensables (si no les consulten abans i amb temps) i esforçant-me enèrgicament a recomanar-los que m'abstinguin del tot d'entrar en el terreny ortogràfic i fins el gramatical.

»[...] La falta d'intercanvi d'idees afavoreix l'oblit d'aspectes importants de les qüestions, quan es plantegen aquestes. Aquell se sent xocat perquè els valencians escriuen *meua* o *cantara*, un altre perquè usen *ací* (i voldria bandejar-lo de la llengua literària), un altre perquè nosaltres no arraconem *estic preocupat* (expressió comuna a totes les llengües d'Occident) i no ens servim molt més d'*estic amoïnàt*, castellanisme fins ahir (exclòs encara del *Diccionari ortogràfic*), naturalitzat avui en el Principat, però que els valencians encara senten i rebutgen com a castellanisme (és derivat de *mohino*, que sempre ens ha estat estrany, i que en portuguès és *mofino*); d'altra banda el matís de les dues expressions no és ben bé el mateix i per tant convé no preterir l'una ni l'altra.

»Cal, doncs, tornar al diàleg i intesificar-lo [...]; i quan no n'hi pugui haver reemplaçar-lo amb les comunicacions escrites. Si no, tornarà a amenaçar-nos l'atomització dialectal o el divorci entre el parlar dels diversos grups socials i fins els parlars individuals. I cal també que abans de pendre decisions o d'establir preferències noves ens consultem els uns als altres i sapiguem el parer dels qui han reflexionat més en aquestes qüestions. [...] Les discussions poden ésser perilloses si es duen en forma intemperant, però el silenci encara ho és més perquè el pensament de cada u s'enfila per una banda diferent, i si el diàleg resta clos entre gent del mateix lloc, del mateix nivell social, del mateix ofici i del mateix grau de preparació, com en aquest Club dels Novel·listes, no és més que un monòleg.»

L'endemà mateix, el 5-10-1958, Coromines torna a cridar l'atenció a Joan Sales arran dels canvis que afecten més l'ortografia que no els que

afecten els recursos de la llengua a l'hora d'adoptar registres, i ho fa a propòsit de la justificació d'un mot la reflexió del qual el porta a fer una digressió de la història de la llengua en temps de Fabra (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 178-179):

«Ara em cal justificar aquest mot d'«insensat», que potser us haurà semblat fort i en el qual, però, no hi ha gens d'exageració. Ja fa 40 anys, estimat Sales, que joestic ficat en aquestes qüestions d'ortografia i de fonètica, i com que aquest tipus de qüestions han constituït i constitueixen el meu camp professional més estricte (per a vós són una cosa molt menys important en la vostra vida) suposo que reconeixeu que hi he d'haver reflexionat molt profundament i constantment. Confesso que d'aquests 40 anys en fa 25 o 30 que vaig arribar a la conclusió que la nostra ortografia tenia imperfeccions d'importància. Mentre totes ens ponien, i comptàvem amb l'escola i amb la premsa, el mal en definitiva era lleu, i no ha començat d'ésser important fins que els déus se'ns han girat d'esquena. Si aquells maleïts pedants que van forçar la mà a En Fabra i l'obligaren –a canvi d'altres simplificacions exigides per Fabra– a acceptar, vulgues no vulgues, la *ç*, la *h* i d'altres complicacions supèrflues, haguessin tingut veritable consciència nacional, s'haurien escruixit del mal que feien, però la seva pedanteria era més forta que el seu patriotisme, i d'altra banda el patriotisme que tenien era de la mena ibèrica, patriotisme més aviat negatiu: interessat més que res a diferenciar-se dels castellans i a combatre'ls, però bastant indiferent i fins despectiu davant el bé de les nostres classes populars, a les quals ells no pertanyien. En les circumstàncies actuals la complicació de la nostra ortografia he esdevingut perillosa, però reconeguem que aquestes circumstàncies no les preveia ningú, ni el mateix Fabra, que si les hagués previstes, ell, que sí que ho era molt de patriota i no pas a la manera ibèrica, no solament hauria resistit més contra aquestes imposicions, sinó que s'hauria revoltat contra d'altres complicacions encara, que li venien imposades pels seus companys de l'Avenç (gent com En Cases Carbó, que també era d'aquella mena de pedants rics): les *dd* i *gg* finals de mot, la *l·l*, el doble valor de la *x* i alguna altra minúcia. I fins podem reconèixer que alguna d'aquestes coses pogué contribuir un error juvenívol del mateix Fabra (qui no ha fet errors de joventut, estimat Sales, autor d'*Incerta glòria!*).[...].
»Però bé, tot això és història, és un fet acomplert i sense remei! I aquest fet és l'única cosa que, en el fons, ens interessa *ara*.»

Coromines li conta a Sales com els criteris d'aquest model de llengua escrita no poden atemptar contra la unitat de la llengua i han de tenir els

mecanismes adients per adaptar i normalitzar tots els dialectes del català de manera normal. Per aconseguir aquest objectiu s'ha d'actuar de manera prou cauta i subtil perquè els resultats no es percebin com un pastitx fragmentari des de cap racó concret del domini lingüístic (Ferrer i Pujadas, 2004: 180-181):

»I la segona raó és que nosaltres tenim un sistema de dialectes diferenciat sobretot en qüestions de pronunciació, i aquests dialectes ens imposen encara moltes altres complicacions ortogràfiques inevitables: el català occidental ens obliga a distingir entre *a* i *e* àtones i entre *o* i *u* àtones, distinció que en català oriental seria innecessària; el valencià ens imposa la *r* final muda i d'altres coses; el balear ens força a conservar la *t* i la *p* finals mudes darrera nasal (que sense balears i valencians podríem suprimir), la distinció entre *o* i *u* àtones, la conservació de la *l·l* en un bon nombre de casos almenys (a Mallorca he sentit pronunciar «popularment» *col·legi*, *col·locar* etc.); el tarragoní ens imposa el respecte de la *v*, que els barcelonins podríem abolir; el català oriental és causa d'altres ensopegalls ortogràfics (la muda de la *i* davant *x*, que en català occidental i valencià es pronuncia; el fet que *bl*, *pl*, *cl* unes vegades sonen dobles, d'altres senzilles, cosa que no passa en valencià, com aquest no distingeix tampoc entre *j* i *tj*, mentre que nosaltres sí que ho distingim). Etcètera, etcètera (són força més encara les complicacions imposades pels dialectes, entre altres la d'escriure *per a*, *però*, *escarabat*, *caragol*, *veremar* etc., com es pronuncia en català occidental i valencià, i no *per*, *pro*, *escarbat*, *cargol*, *vermar* com ho diem nosaltres). Sembla que el nostre amic i company Clarasó proposaria de tirar al dret, riure's dels dialectes i simplificar l'ortografia, tant si s'hi avenen els valencians etc. com si no: Barcelona, demogràficament més forta s'imposaria als altres dialectes, i els parlants d'aquests es resignarien a aquest llenguatge mig estranger per a ells, o si no, que ens abandonessin. Doncs és clar que ens abandonarien; probablement també ens abandonarien els lleidatans, tortosins, pallaresos i tarragonins, i seria la liquidació de tot, perquè Barcelona ja només és *mig* nostra, mentre que els catalans comarcals són nostres encara en gran majoria. Però suposem que als catalans comarcals guanyéssim la batalla: pel que fa als valencians, balears i rossellonesos no hi pot haver dubte que la perdríem, i quin patriota es resignaria a reduir a poc més de la meitat el nombre de la gent que reconeixeria la nostra llengua com a pròpia? I quin patriota o quin escriptor conscient es resignaria a introduir un divorci radical entre la llengua literària del segle XX i la llengua dels Clàssics de la Renaixença? Ja veig que direu que m'embalo i que potser l'amic

Clarasó no proposa que escriguem *cantà* per *cantar* ni *den* per *dent* (probablement perquè en aquests casos el seu caríssim castellà l'ajuda i està de la banda dels valencians); però tot és començar: si ell no ho proposa ho proposarà un altre (per què no En Guiter, que no es preocupa més que del seu Rosselló, i es riu del valencià, del barceloní i del castellà), i si diguéssim que sí als uns, d'altres es pendrien d'altres iniciatives diferents i no menys motivades.»

Una mica més avall, i el mateix dia, Coromines explica a Sales com els seus criteris, eclipsats per altres tendències dins el si de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, són l'exemple d'antipurisme i de flexibilitat lingüística. Coromines és partidari de no enrigidir la llengua (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 186-187):

»En el lèxic, el sector liberal de l'Institut també ho és de reformista; jo he donat batalles aferrissades per aqueixes «viudes i donzelles» que vosaltres defenseu: jo sostindré a peu i a cavall el dret de l'escriptor a usar en el diàleg *cego*, *calbo*, *manco*, *ranco*, a proscriure-hi l'ús de *llur*, o de *guarir*, i fins (segurament, si bé d'això encara caldrà parlar-ne) *fondo* adj., *cuidar*, *alabar*, i àdhuc potser, en certes circumstàncies especials, *despreci*, *gasto*, *barco*, *tonto* etc., encara que això últim no sigui sense moltes reserves.»

2.19.3 Alguns criteris de Joan Coromines

Al cap de poc, el 29-12-1958 Coromines escriurà a Hipòlit Nadal i Mallol a propòsit d'uns seus comentaris a un article de Víctor Castells dins *Ressorgiment*. Aquesta carta resultarà força contundent des d'un punt de vista polític i lingüístic però ens ajuda a fer-nos una idea de la situació lingüística de la llengua catalana en aquells anys (vegeu Ferrer i Pujadas, 2003: 55-58):

«L'article de Víctor Castells «L'espanyolització de Catalunya» està informat d'un esperit excel·lent. Fa molt bé d'oposar un desmentiment resolt a les sirenes que ens voldrien inculcar aquesta falòrnia que «las naciones cambian de idioma sin perder sus rasgos nacionales»; concedida la possibilitat que alguns pocs distintius nostres sobrevisquessin a una catàstrofe lingüística, afanyem-nos a assegurar que la majoria dels trets catalans, i segurament els millors, hi naufragarien sense remei. Si algun dia els pobladors de Catalunya tornaven a reaccionar i a superar un poc el seu provincianisme, aquella gent ja no serien com nosaltres, i ens mirarien amb l'allunyament, la ignorància i la relativa indiferència amb què mirem Indíbil i Mandoni o el comte Paulus; serien de Catalunya sí, però no catalans sinó *cataluñenses*.

»En els fets que el senyor Castells posa com a premisses, n'hi ha alguns de no prou ben exactes. Passi que a Catalunya el castellà ha penetrat en massa (*massivament* no és mot català ni usual) si bé en forma superposada; però l'oposició radical que afirma existir entre Portugal i Catalunya pel que fa a la penetració del castellà després de l'Edat Mitjana, és molt exagerada. En el segle XVI i primers del XVII a Portugal el castellà havia penetrat molt més fortament que a Catalunya: els més grans clàssics portuguesos d'aquell temps, Gil Vicente, Sá de Miranda, Jorge de Montemor, F. M. de Melo etc., foren escriptors bilingües o més castellans que portuguesos. El mateix Camões, capdavanter de la reacció nacional, havia escrit famosos sonets en castellà (i no mancava d'apreciació i simpatia per aquesta llengua: «observa bem, Urbano, | quan bem que soa o verso castellano», va escriure una vegada). Però si no hagués vingut ben aviat una reacció nacionalista enèrgica i idiomàtica exclusivament, Portugal i el Brasil (i no pas solament la seva llengua!) haurien estat ben perduts. Ensenyament que hem de treure'n: igual que Camões i els seus amics, encara som a temps de reprendre l'ofensiva, car recordem que quan Portugal va recobrar la seva independència (en bona part gràcies a la coordinació i aliança amb l'alçament català de 1640), la causa del castellà a Portugal ja fa temps que era perduda,

per obra del patriotisme renaixent dels seus escriptors i de la resistència civil portuguesa. Com sol passar, la independència política vingué solament després, com el darrer fruit del redreçament civil de l'esperit portuguès.

»L'Estat franquista és passatger, Catalunya serà eterna. Però a condició que reobrem aviat contra l'onada d'emigració que amb raó denuncia Castells. Cal posar-hi un dic moral, i cal que aquells bons catalans emigrats a qui els mitjans econòmics materialment ho permetin, procurin tornar a la pàtria: el qui pugui, amb caràcter permanent; el qui no pugui tant, a temporades; el qui pugui encara menys, treballi per tornar-hi com més aviat, amb una fe invencible. Reconeguem tots la mentida dels qui per no fer-ho donen l'excusa de la repugnància que inspira el règim actual. El drac no el combatrem des dels núvols. Des d'Amèrica no podem impedir l'avenç del castellà a Catalunya, i ni la llengua catalana pot perdurar fora del país on té les arrels, ni l'esperit català sobreviure a la ruïna de la llengua.»

Fixem-nos en els judicis de Coromines sobre l'actitud i el partit que s'ha de prendre i sobre com incidir amb coherència, en una seva carta a Joan Sales el 7-2-1959 (a Ferrer i Pujadas, 2004: 219-221):

«I per començar, dient-ho ras i curt (hi insistiré, però, en moltes altres formes), jo em sento en desacord amb vós en moltes coses. Més endavant us en diré les més essencials: des d'ara, aquesta: en les vostres cartes toqueu algunes coses que més valdria ajornar (en part potser només per alguns mesos), perquè plantejant-les amb urgència podeu fer que cristal·litzin posicions i oposicions personals que més valdria que desapareguessin per a bé de tots. Penso, d'una banda, en coses de fons i essencials. La mateixa qüestió de principi de si s'ha d'escriure aproximadament tal com es parla o en una llengua depurada a ultrança i en certa manera remodelada; hi ha cinc o sis posicions intermèdies, que són segurament les més assenyades, i el debat entre totes elles és tan complicat i delicat que perillem greument, si insistim des d'ara a voler-lo resoldre, de veure'ns dispersats i batallant porfidiosament uns amb altres, sense cap profit més que per a l'enemic comú. En les coses de detall, penso, en dir-vos el que he dit, en qüestions com les de *per a*, ~ *per*; *viuda*, *calbo*, *fondo*...; *moreno*, *despremiar*... En un grau o altre teniu raó en aquestes qüestions (i d'altres ho han plantejat fa temps), en unes en teniu molta, en d'altres molta menys (en la de *per a*, per exemple, en teniu molt poca, en les últimes solament en tindreu una mica si hi feu un «distinguo» essencial); però el que hi ha de comú en totes

aquestes coses és que està arribant el moment de resoldre-les bé, i un pas precipitat podria espatllar-ho tot. Per l'amor de Déu, no mostreu aquest paràgraf a ningú, ni d'una banda *ni de l'altra*, ni torneu a al·ludir a aquests detalls concrets en cartes ni converses vostres, car podeu contribuir a una victòria (provisional, és clar) dels qui més detesteu: deixeu-ho dormir un curt temps.

»Altrament en les coses que m'escriviu toqueu moltes tecles, i n'hi toqueu de bones; sovint, diguem-ho tot, esteu carregat de raó. És ben clar on ens conduirien els infeliços que s'escandalitzen dels *golfs d'una porta*; o per fugir de *riscos*, no permetrien dir altra cosa que *perills*; i que d'altra banda, no tenen cap escrúpol a arraconar el catalaníssim i irreprotxable *perillar*, i escriuen a tot drap *riscar*, que encara que afrancesat i estrany al català de sempre, té als seus ulls la virtut de ser una mica pretensió i pedantesc (com soleu dir vós, encertadament). Aquesta gent han perdut definitivament el Nord de la catalanitat; no saben el que és català i solament saben, però en la forma més grossera i superficial, el que és castellà, que ells confonen una mica, i de la manera més estranya, amb el que és usual, i no tenen altra obsessió que la de fugir dels mots en *-o* i altres minúcies ridícules i inexactes com aquesta. Em recorda això el cas còmic d'un que li «sonava castellà i vulgarot» això de la *indústria del suro* (perquè acabava en *-o*) i deia que valia més *suro-taponera*. Seria còmic tot això si no fos trist per a una llengua tan malmenada com la nostra.»

Encara una mica més avall, Coromines exemplifica a Sales la tria de Stendhal en una seva carta del 7-2-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 222-223):

«Sí, Stendhal donava «miralls de vida» i per tant no feia parlar als seus personatges la llengua de Racine, però encara menys deixava dir «c'est pas vrai», «qu'est que ça?», «qui que l'a dit?» o «elle est moche», com ho sentia dir a moltíssims al voltant seu. DINS EL QUE ERA VIU, TRIAVA.

»Si l'escriptor és bo s'haurà de pendre amb la vida mateixa, i amb el que té de pedestre, avorrit, o simplement poca-solta, llibertats molt més grans (pel camí de l'estilització, la tipificació, l'impressionisme etc.), que la que es pren amb l'expressió verbal, en fer parlar els seus personatges un llenguatge però no tan corrumput, empobrit i ineficax com el de cert jovent barceloní. La literatura pot ser un retrat de vida, però no una fotografia; d'això se'n diu folklore. I així com la novel·la, a diferència d'aquest, dóna una visió impressionista i estilitzada de la vida, també en matèria de llenguatge hi ha una

diferenciació paral·lela entre folklore i literatura; el folklorista que retoca el llenguatge quotidià i pedestre fa folklore dolent, el literat que no ho fa gens escriu mala literatura o literatura en mal estil.»

És interessant que Coromines també fos sensible en qüestions relacionades amb sociolingüística, pel que fa al retrocés del català contra les opcions del castellà, però alhora sense perdre com diria Modest Prats el «dring més autèntic del català parlat i que és susceptible d'expressar-se amb la riquesa, la precisió i la gràcia» (Garolera, 1997: 14-16). Ho veiem en una seva carta a Sales el 10-4-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 226-230):

«Està bé la naturalitat. Però en totes les llengües del moment es considera natural i viu, no solament el que diuen els joves de 20 anys sinó també els homes de 40 i 50, és evident, i també el que diuen els vells de 70, almenys si són vells desperts i influents. [...]

»Ara bé, la naturalitat consisteix a admetre coses d'aquesta darrera mena? De cap manera. Consisteix a dir el que és d'ús absolutament universal, encara que no estigui admès pel *diccionari Fabra* o per la llengua purista, per exemple l'adjectiu *fondo, fonda*, o allò que és d'ús enterament general en el lloc on vivim, encara que no ho sigui a d'altres comarques, com *tonto*, i fins tot allò que la gran majoria de la gent de Barcelona no té aquest escrúpol a usar parlant, encara que d'altres en tinguin, com *maco*.

»Però la veritat és que vós aneu força més enllà. He de reconèixer-ho per més que em requi, estimat amic Sales. [...] Sobretot són coses de fraseologia i de sintaxi les que em xoquen: [...]; també són usos acastellanats, no en dubteu, i sentits com a tals, *li va entrar un desfici...* o *li van entrar ganes* (nosaltres diem en aquest cas venir, verb vitand per als castellans mentre no es tracti estrictament de 'anar cap a mi'), *quan allò de, quan la guerra, quan la Renaixença* (en català això era completament desusat abans de 1930 o 1925, encara recordo quan van començar d'escriure-ho alguns periodistes pels volts de 1930, amb desaprovació bastant general; ha fet forrolla ràpidament, però continuen essent frases menys usuals que *arran de, llavors de, quan hi va haver, quan va venir, quan va passar...*, i no solament conserven regust foraster sinó que per al meu sentit donen a l'estil un to trivial de periodisme de mal gust), *no tinc per què fer tal cosa* (això no solament és acastellanat sinó que és absolutament desusat i detonant en la llengua parlada, per tant és inconseqüent per a vós que amb raó sortiu en defensa dels privilegis d'aquesta; no cal dir que el català viu té deu o dotze maneres de dir el mateix amb la mateixa eficàcia: [...]; el mateix diria dels qui escriuen *ha vingut fent*

i semblants), el *de* condicional com *de fer* o *de no fer tal cosa* (no se li veu cap avantatge sobre l'ús de *si* i és també desusat en el català viu) *acabar amb algú* o *amb alguna cosa* (per *acabar-ne la mena*, *posar-hi fi* o simplement *acabar-ho*) i d'altres (certament tenia raó el corrector que us indicava com a preferible *d'una comarca a l'altra* i no *d'una en altra comarca*, fórmula estilística desusada en català i que no ofereix avantatges). [...]. Però el més fort, i que ja surt de la fraseologia per entrar en els elements essencials de la llengua, és això que *amb tal de salvar l'honor*, *amb tal que visqueu*: estigueu segurs que el Sales de 1935 s'hauria revoltat contra qualsevol que hagués escrit això i li hauria dit, com li dic ara, que encara és preferible la castellanada impúdica *con tal* (que almenys és corrent) a aquesta grossera i artificiosa disfressa, però no cal gens ni l'una ni l'altra, car (fins i tot si no us voleu servir de *amb què*, al capdavant gens xocant i que a penes si sona una mica insòlit) teniu diversos girs familiaríssims, que omplen de sobres tots els oficis d'aquesta locució: *sempre que*, *a condició que*, *mentre*, *només que* (quan no serveix l'un serveix l'altre). D'altres coses, que en rigor potser es poden defensar, però que jo certament no escriuria mai perquè em sonen forasters i són innecessàries, quan s'ajunten a aquest conjunt fraseològic, acaben de reforçar-ne el to acastellanat:[...]

Efectivament, Coromines defensa els filòlegs perquè també han contribuït a donar forma a la llengua i la literatura i creu que la llengua literària no és el mateix que la llengua usual. Ho raona molt bé i retreu a Joan Sales «el to d'urgència desesperada» amb què demana els canvis lingüístics. Coromines defensa la llibertat d'estil de cada escriptor i anima Sales en la seva tasca d'escriptor i d'editor, tenint en compte que la censura li havia vetat cinc vegades *Incerta Glòria*. En la carta següent, a Sales, Coromines teoritza sobre el que ha de ser la llengua estàndard, el 10-4-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 231):

«Dieu sovint que la llengua literària, o la llengua en general, no l'han de fer els filòlegs sinó només estudiar-la. D'acord fins a cert punt, i fins i tot, en un cert sentit, molt d'acord, car aquesta és una de les meves grans batalles de tota la vida, contra alguns que semblen creure que el filòleg pot modificar la llengua o usar-la com un camp experimental, actitud que em fa angúnia i que és errada i perillosa. Però anem a pams. Jo dic «la llengua» i no pas tant «la llengua literària», car en aquesta, si bé és sobretot l'escriptor el qui la fa, pertot arreu els filòlegs, o almenys certs filòlegs amb la capacitat crítica i literària hi han col·laborat molt principalment o essencialment. Més important encara ha de ser la part d'aquests en

una llengua que està a la defensiva, en una pugna porfídiosa per salvar les seves essències, en condicions de terrible inferioritat. Castellanisme o no, l'escriptor ha d'usar indiferentment i amb una equitat perfecta allò que sigui moneda corrent i llenguatge eficient? La Secció Filològica de l'Institut, que és una corporació primàriament o únicament de filòlegs, s'ha de limitar a observar els fets de la llengua literària i a registrar-los? M'inclino a creure que un home com vós no pot admetre cap d'aquestes dues proposicions, i si les admetés em sentiria més lluny d'ell que dels membres de l'Institut més distanciat.

»Com que m'inclino, crec que aquell conjunt fraseològic i sintàctic no és resultat dels vostres principis, sinó d'una declinació poc conscient, deguda a la insuficiència de temps i de facilitats en què us heu trobat els darrers anys per prestar atenció a aquestes coses. Em sembla que hauríeu de tornar a reforçar la freqüentació amb ambients lingüístics més catalans o més purs, que els que heu hagut de freqüentar més: llegir un poc més els clàssics (renaixents o medievals) i la literatura folklòrica, córrer més pel camp i tractar més amb pagesos i tota altra gent de parlar més pur. La vida i la defensa de la nostra llengua i literatura us obliga a heure-us-les sobretot amb obres en castellà o en català dolent o mediocre? Però a això hi pot haver un límit abans que es torni abassegador; i fins us diré que una dedicació massa persistent i exclusiva a la vida actual i a la literatura del dia pot ser perjudicial per a la vostra actuació dins aquesta literatura i aquesta llengua quotidiana.»

Fixem-nos ara amb el criteri que Coromines transmet a Sales el 10-4-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 232-233):

«[...] De les esmenes de què us planyeu estic enterament d'acord amb vós en molts casos: *cine*, de l'interrogant, *xiripa*, *Sant Cristo gros*, *quint pis*, *incurable*, *abulló*, *anar i venir de* i algun altre (àdhuc *cima*, almenys amb gent del Migdia com vós, encara que sigui desusat en aquestes latituds, i àdhuc segurament algun en què convindria pensar una mica més, com *captiveri* o *calbo*). A algunes es pot obrir la porta amb caràcter limitat (estil col·loquial): *moreno*, *enfadar*, *despreciar*, *despedir*, accentuant encara una mica més la limitació o censura, *guapo*, *tonto*. Sobre *mimar*, us diré que encara que potser no li tancaria la porta amb pany i clau, el fet és que a moltes comarques és desusat i es rebutja com un mot purament castellà (no hi ha dubte que ho és històricament i en els altres aspectes), i en aquestes les vostres objeccions de matís contra *aviciar* manquen de tot fonament (a Mallorca pronuncien *avecjar* i no ho

senten ja com a derivat de vici), ara bé en aquestes condicions em sembla molt raonable de fer a l'ús barceloní la levíssima violència consistent a prescindir d'una distinció semàntica de tan poc gruix. Pel que fa a *ensomnis* o *somieig* les vostres raons són molt subjectives, segurament poc compartides per d'altres, i si no aconseguíu raonar-ho molt millor, em faran poc efecte; [...]».

Pel que fa al criteri de fraseologia i la pedanteria idiomàtica, a Sales, el 10-4-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 234-236):

«UN DICCIONARI DE FRASEOLOGIA CATALANA. I ordenat no pas alfabèticament sinó per idees: per exemple, comparacions, metàfores (de tal i de tal i de tal caràcter, en capítols separats), frases ponderatives, frases que indiquen dificultat, pena etc.; perífrasis equivalents a un adverb, a un verb etc.; i al final un índex alfabètic que permetés de retrobar-les ràpidament. Que útil que fóra disposar d'això per al llenguatge anèmic dels nostres joves escriptors; i dels vells i tot! Això en la nostra llengua (que n'és tan rica) no s'ha fet mai, i tanmateix existeix a quasi tots els idiomes. Magnífic lloc per ensenyar que en català natural, idiomàtic i eficaç es diu «posar fil a l'agulla» i no pas «mans a la obra» (com sentim per ací, castellanament, observeu ja el *la* no elidit); «se li va acudir de» o «la va donar per» i no pas «li va donar per»; «al capdavant» i no pas «al fi i al cap» (i ni tan sols a penes «al cap i a la fi», com ho volen arreglar alguns); «fet farina» o «fet a miques» i no pas «fet pols» o «fet papilla»; «no s'hi val» i no pas «no hi ha dret»; «a la babalà» o «sense a com va ni quant costa» i no «a la tumtum» o «a la bona de Déu»; «fer forrolla» més aviat que «fer el seu agost»; «me la fregeix» i no «me la pega»; «ras i curt» més aviat que «breu» (com diuen afrancesadament) i tant bo o més, i més enèrgic, que «en pocs mots» o «paraules»; que es pot dir «ça com lla» i no solament «així com així» o «de totes maneres»; recollir i reforçar usos que perillen de perdre's en el parlar anodí o acastellanat de les noves generacions, com «tant se val», «no hi fa res», «tinc molta feina» (se sent cada vegada més «tinc molt treball», horrible!), «campi qui pugui», «qui més hi sàpiga que més hi digui», «pendre paciència» (i no «tenir-ne»), «es va ensopegar o escaure que...», «si és servit» (i no «serveixi's», etc.), «tant se me'n dóna», «sempre hi troba un sis o un as», «tant se val en pla- [...] «a cor què vols, què desitges», «si molt convé», [...] com en quartos», «tant me té» o «tant m'estimo», «a tot drap» o «a tot estrop», «per naps o per cols», «anem a pams» etc. etc. Podríeu enriquir-lo enormement, i augmentar-ne el valor filològic, recurrent els nostres clàssics dels segles XIX i XX; un autor, tan

immerescudament negligit com Emili Vilanova, us en donaria a cabassos (obro el seu *Plorant i rient* i la seva pàgina u ja n'hi trobo tres de boniques: «de pura pensa», «donar-se vint-i-un plaer» i l'ensopegadíssim «tot són primeres medalles» i així tot al llarg dels seus llibres; citar la font no faria més que reforçar l'autoritat de l'ús i augmentar el valor filològic del llibre, sense que us costés quasi gens); i el mateix podria dir d'escriptors com Pons i Massaveu, Pere Coromines, J. Ruyra, M. Vayreda, Santamaria etc., molt especialment els primitius teatrals, Robrenyo, Escalante, Pitarra: quantes palletes de plata autèntica i catalaníssima es poden trobar en l'obra d'aquests homes tan injustament menyspreats per aquesta tendència que amb raó qualifiqueu de constant en la nostra història literària cap a l'esperit de pedanteria idiomàtica.»

Fixem-nos ara quins criteris té Coromines sobre les frases de relatiu en una seva carta del 10-4-1959 encara a Sales (Ferrer i Pujadas, 2004: 237):

«Aquell pròleg recordant que *n'hi = li'n*, *l'hi = li ho*, *els en hem* etc. són inadmissibles, no em sembla necessari; el que potser es podria fer és un llistat d'aquestes coses a màquina, amb els passatges de les obres d'En Fabra (incloent-hi les seves obres antigues, com la gramàtica de 1910 etc.) on les declara tolerables: aquesta llista es podria dur al si del a Secció Filològica, i probablement no costaria gaire d'aconseguir que l'Institut o un dels seus membres hi posés una declaració dient que continua considerant vigent aquest judici d'En Fabra; pel que fa a frases com «una casa que tots els fills són bojós», amb moltes limitacions i condicions, també se li podria incloure, però tingueu en compte que el consentiment general la mira com a excessivament familiar (si no és un diàleg vulgar o en una carta estrictament familiar) i prefereix en un cas així «una casa on tots els fills són bojós»; el judici seria menys sever en casos com «una cosa que en parla tothom» etc.»

Pel que fa als criteris sobre la llengua nacional, els reporta a Sales en una carta del 22-9-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 268-269):

«Hi ha tantes coses que m'agraden a les vostres cartes (d'algunes ja us ho he dit altres vegades). Excel·lents notícies com la d'un «tractat de pau amb els Aymàs». Els vostres grans encerts d'expressió i formulació. I certes idees en què teniu raó de debò: ben segur que no convé limitar la novel·la o el teatre a temes i personatges que permetin un llenguatge correcte, és evident que tots els camps hi han de restar amplament oberts. Que el 1935 no dúiem bona direcció?

Fent-hi la reserva que bona part de les desgràcies que ens han caigut a sobre han estat molt més grosses del que era raonable d'esperar i que en part corresponent a una marxa desastrosa del món, deguda precisament a haver volgut prescindir de la gent que ací i pertot pensen com nosaltres –un cop feta aquesta reserva, hi estic d'acord: també nosaltres vam mostrar força falta de previsió i una orientació que si no era la dolenta tampoc no era ben bé la bona; i això en matèria de direcció de la llengua com en totes les coses. Sí, teniu raó, el catalanisme s'ha de tornar a edificar sobre bases més sòlides. Cal reformar profundament l'actitud de 1935; compte només amb els qui prenen aquesta altra actitud: «cal reformar això, això i això: és de 1935».»

Vegem ara a quines conclusions arriba Coromines pel que fa a la conjuminació entre la llengua escrita i la llengua parlada i, en combinació d'aquesta última, sobre l'ús dels registres lingüístics. En definitiva, la resolució de com s'ha d'expressar una llengua. Ho fa en una seva carta del 22-9-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 270):

«Dieu que el paper dels novel·listes ha de ser «informar» els filòlegs del que es diu de fet o que no es diu! Aleshores que pleguin aquests filòlegs, aquests «rois fainéante», i que facin de rei els «maires du palais», perquè és evident que aquells filòlegs no serveixen per a res si no saben ni això. Vet aquí per què sentiu la necessitat de fer-me a saber que *enterrament* no es diu més que (etc.). A propòsit d'aquest detall, pensant-hi més veig clar que no teniu raó. L'actitud vostra en aquest detall, correspon a una positura d'indiferència completa davant el que és o no és bon català; que tingueu certa tendència a tal indiferència és natural en un escriptor, però que aquesta indiferència sigui completa no és possible en un escriptor català (ho serà en un de castellà, anglès, etc.). Posar *llur* o *nici* o *pendre comiat* en boca d'un personatge és destarotar l'ambient lingüístic possible, però fer a un personatge la levíssima violència de fer-li dir *bé* en lloc de *bueno*, o *enterrament* no pertorba sensiblement l'ambient lingüístic, no sols perquè no són coses desusades en estil oral sinó perquè es tracta de rectificacions lleus d'un mot que resta essencialment el mateix. Tota altra cosa és mostrar-se, no sensible sinó hipersensible, i si ho sou potser sí que us veureu obligat a passar-vos a una altra literatura, d'ambient lingüístic absolutament normal, que la nostra, per definició, no ho pot ser! No teniu por d'infligir a la vostra frase la greu violència que significa substituir-hi capellans per popes i us fa por aquesta altra bagatel·la?

»Petites coses: Cal anar amb compte amb el «parlar pagès»? Sí, bé; aquests pares tenen raó si no admeten coses de la mena d'«onze-cents» o «trumpfes» etc., però no s'ha de cedir als qui ho fan d'una manera poca-solta o poc intel·ligent com la d'aquest que renya un fill perquè diu *guaita*. Aquesta noia escriu el castellà al pare i a la germana gran «per por que si ho fa en català els xocaria i se'n riuen»? Ja veieu doncs que no és perquè el català sigui desmesuradament difícil.»

Joan Coromines, doncs, és un personatge puntal de la generació de Sales que en alguns aspectes té punts de vista coincidents, però amb el qual també s'acaba enfrontant per qüestions lingüístiques. L'acord amb Coromines, però, era parcial. A pesar que defensava algunes de les solucions lèxiques utilitzades per Sales, no totes les innovacions d'aquest li semblaven acceptables. Pel que fa al debat, acatament i, finalment, acceptació d'un determinat model de llengua, Coromines planteja a Sales quina ha de ser una bona actitud davant la llengua en una seva carta a 1-11-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 278):

«Entre altres coses que us podria dir, em cal repetir el que ja us he dit altres vegades. La vostra actitud seria justificable en una gran llengua literària de vida normal i no amenaçada, però és excessiva en la nostra. En realitat vós caieu en el mateix tort (però en sentit oposat) en què queien cert amics de l'Institut en els anys 20: voler fer en català allò que només estaria bé en francès, anglès, italià etc. Aquesta indiferència olímpica que preconitzeu pel que fa a si un fet lingüístic és correcte o és incorrecte amb que sigui usual, escau solament en una llengua que no estigui combatent en defensa pròpia, i en un país on hi hagi un règim perfecte de monolingüisme. En definitiva això correspondria a la positura d'un escriptor català (insubornablement català, és cert, com ho sou vós) però no catalanista. Per aquest camí no compteu que us segueixi.»

Coromines detecta certa intransigència en les actituds de l'editor, i l'avisava del perill que suposaria una bipolarització entre el Club dels Novel·listes i la Secció Filològica. Aquesta advertència es refereix a l'intent de Sales d'organitzar un Club d'escriptors, que entre d'altres qüestions hauria d'haver pres decisions sobre els problemes de la normativa. Coromines no compartia pas totes aquestes idees de l'escriptor a pesar que en algunes qüestions tots dos se separaven de la normativa. Sales, però, anava força més enllà que Coromines, que a pesar de ser molt respectuós amb la normativa —i fins d'estar ben allunyat dels debats sobre la llengua perquè vivia a Chicago— era bescantat. Una setmana més tard el

8-11-1959 hi torna, pel que fa a l'actitud davant la llengua (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 281):

«I l'essencial de la meva actitud és la tolerància. Jo no prohibiré mai a ningú de dir tal mot concret o tal altre. Menys encara llançaré anatemes públics. Actuaré *a manera de consciència*, i si em consulteu us diré que *erro*, podent dir *errada* o *error*, em semblarà un *erro* tant més greu que ja comença d'estar antiquat fins en la llengua parlada. Després, fareu el que voldreu.»

D'altra banda, l'amistat de tots dos amb Carles Riba va convertir el poeta en un element clau per evitar el trencament amb la Secció Filològica. Riba va actuar de mitjancer entre ells i Aramon per evitar que es produís un conflicte similar al de mossèn Alcover.

2.19.4 Joan Coromines i l'Institut d'Estudis Catalans

Al cap de poc, Coromines escriu a Moll per fer-li un seguit de confessions personals pel que fa a l'ambient de l'Institut en una seva carta el 5-12-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 322-325):

«Us prego que tingueu el que ara us diré en el secret més absolut. Ja us vaig dir un cop que hi ha en el si de la Secció Filològica una discrepància profunda sobre l'orientació que cal donar a les normes directives de la nostra llengua; un membre és partidari d'una actitud rígidament unitària, exclusivament barcelonina i purista a ultrança, i en front d'ell hi ha un grup que és partidari de molta més flexibilitat en aquests sentits i de limitar al mínim necessari les interdiccions lingüístiques de tota mena, solament evitant de caure en la castellanització i en una anarquia dialectalitzant o individualista: ens fa por una excessiva llicència però no en fa menys l'encotillament de la llengua. Aquest grup comprèn tots els altres membres, en forma més o menys decidida; per part meva, en forma ben decidida: per cartes meves d'aquests anys sabeu el detall fins on arribo i crec que vós i jo coincidim si fa no fa enterament; els anys recents més aviat han tendit a augmentar encara en mi la tolerància envers tot el que sigui *viu*, *arrelat* i no merament *local*. La tendència contrària, però, no solament està representada per un membre que no falta ni pot faltar a cap sessió i que és home terriblement obstinat i sense miraments, sinó que li fan costat en general tots els correctors de català i cert nombre d'escriptors i d'editors.

»[...] L'autoritat de l'Institut és un dic contra aquesta nova onada d'anarquia i apatuesament, però si no evoluciona cap a una actitud més tolerant, i cap a una línia més hàbil i elàstica que les preconitzades pel nostre secretari, l'onada es botirà fins a engolir-nos tots en un nou període anàrquic i confusionista que pot ésser el cop de *gràcia* per a la causa de la nostra llengua literària, molt necessitada d'una força directiva i prestigiosa com la que podem donar-li nosaltres.

»[...] A dins ja vós i jo, i encara millor si aconseguíssim entre tots dos ficar-hi un altre membre de criteri lingüístic liberal, podria canviar l'actitud passiva de la Secció Filològica. Els darrers anys ha estat fent el mort en espera que es curés la greu discrepància interna. Amb majoria liberal (car també el criteri de cada un dels altres quatre membres és més liberal que la del que critico) us puc assegurar que la Secció Filològica adoptaria un tarannà més actiu, que podria revestir la forma de diverses activitats concretes, de les quals ja he parlat molt amb Riba i amb En Casacuberta, i que penso detallar-vos,

sigui de paraula o en una carta d'un altre dia, car aquesta ja es fa massa llarga.

»Feu-me doncs el favor de dir-me com més aviat millor que us sembla de la pregunta que us faig. Potser és preferible, per a la seguretat del correu (ací es perden moltes cartes), que m'escrigueu a casa meva, i com que ací hi és més la meva dona que jo, no hi hauria inconvenient que adrecéssiu la carta així: Bàrbara de Haro, Hotel Fairfax, 51st and Dorchester, Room 805, Chicago (37) (no oblideu, però, que després del març que ve ja no tornarà a valer aquesta adreça).»

Hem de saber situar aquesta carta en un context molt difícil. El 1959 la policia interromp la festa anual de l'IEC que es fa a casa de l'arquitecte Lluís Bonet Garí. L'acte va ser prohibit ja d'entrada per la policia. Joan de Sagarra explica que quan el seu pare, Josep M. de Sagarra, hi assistí, va haver de tornar-se'n immediatament cap a casa perquè la policia va prohibir l'acte. Josep Maria de Sagarra destacava que la policia havia dispersat la trobada fins i tot en presència del cònsul de França.⁴⁸ També ho reporta Coromines en «La persecució de l'Institut d'Estudis Catalans, de Joan Coromines. Ampliació de les observacions de l'Honorable Charles O. Porter d'Obregon, a la Cambra dels Representants, dimecres, 17-IV-1959» dins Ferrer i Pujadas, 2009: 297. Al cap de poc, Coromines, torna a escriure a Lluís Nicolau d'Olwer per fer balanç de Joan Sales i Badia i Margarit en una seva carta escrita del 10-1-1960 a l'11-2-1960 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2008 a: 228):

«Després d'haver dubtat en el cas d'En Joan Sales, m'he d'adherir ara, sense gaire reserves, a l'oposició resolta amb què toparia per part d'altres; no han estat aquests qui m'han dut a coincidir amb ells (ja abans m'inspirava força dubtes), ha estat el mateix Sales amb les seves cartes (intransigents almenys en qüestions de lèxic, però tanmateix qüestions massa importants perquè obrim tant la màniga davant el castellanisme). Badia i Margarit: filòleg però menys bo que Sanchis Guarner i Moll (de la seva obra publicada 1/3 és francament dolent, 1/3 és insignificant, 1/3 és mitjà o molt barrejat de bo i dolent); bon català, potser sí, però platònicament; se li pot fer la mateixa objecció que a En Sales (vol que s'adoptin *apoiar*, *barco* etc.); i sobretot em fa por com a home de «lleialtats dividides» (com diuen ací): massa lligat amb la Universitat franquista i amb el règim (almenys amb els seus elements clericals) perquè ens en puguem fiar, tant que és ben possible que no acceptés l'elecció; altrament té molts

⁴⁸ Vegeu el programa *IEC, el centenari*, emès per TV3 el 19-3-2007.

anys per córrer, i resta com una possibilitat futura, en el mateix nivell que En Sales, si tots dos milloren.»

Coromines, al cap de dos mesos resumeix els passos aconseguits en el camp de la història de la llengua a partir del *Diccionari Fabra* en una seva carta a Josep Maria de Casacuberta el 19-4-1960 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 121-125). Aquí només en donarem uns fragments significatius, tot i que aquesta carta és de lectura indispensable els postulats dels quals sostenen part de les conclusions d'aquest estudi:

«Les reformes, segons el meu pensament, haurien d'ésser sobretot complementacions o addicions, de la mena de les que se us ocorreren fàcilment; el major nombre seria això.

»Quins «retocs» serien aquests que jo gosaria suggerir? Heus-aquí la llista dels que ara em vénen a la memòria o tinc a la mà en notes (pel que fa a coses d'alguna importància deu ésser una llista força completa). Acceptació sense reserves, amb poques reserves, de *viuda*, *-o*, *fondo*, *-a* (com a adjectiu només, és clar), *avorrir-se*, *cuidar-se*, *alabar*, *relat*, *juvenil* (que vós useu, crec que amb raó), *resar*, *catarro*, (= castellà *tos ferina*), *bover*. Potser també *verdader*, *pantalla*, i algun altre, si bé d'aquest cal parlar-ne i estudiar-los amb compte [...]. Declarar tolerable, almenys en certs casos, però no recomanables: *tonto*, *cego*, *calbo*, *ranco*, *manco*, i «potser» algun com *despedir* o *barco*, en què continuo tenint molts dubtes i solament m'hi decidiria si notava una grossa majoria d'opinions favorables pertot arreu. Mantenir en ple vigor l'oposició contra *apoiar*, *enterro*, *erro*, *comú* f., i coses més gruixudes com *posar ciçanya* que algú ha proposat seriosament en els darrers temps (!). [...]. En gramàtica hi hauria algun retoc a proposar? En general, cap. En casos rars simplificar alguna complicació, potser sí. Ací tenim el cas de *per a*. Les normes preconitzades per En Fabra s'han de mantenir plenament en vigor. Però En Fabra va insistir molt que no era admissible de regular l'ús de *per a* o *per*, segons el patró del castellà. Que en lloc de *para que* i *para siempre* en català s'havia dit en totes les èpoques *perquè* i *per sempre*, i que calia absolutament mantenir-ho així; que també calia escriure *per* i no *per a*, d'acord amb el català antic etc., davant un infinitiu «quan aquest constituïa la finalitat del verb de l'oració principal» (va ajupir-se *per* collir fruita per exemple); d'altra banda admetia que s'escrivís *per a* davant infinitiu quan no es dona aquella condició. La distinció és subtil i difícilment es pot aplicar sense vacil·lacions. Gosaria afirmar que cap escriptor no ha après a aplicar-la, que els gramàtics i correctors de català han vacil·lat moltíssim en la seva aplicació i fins i tot de la

ploma d'En Fabra tinc apuntats un petit nombre de casos en què aplica la regla malament (n'hi ha en el *Diccionari* etc. o va ésser culpa dels tipògrafs?,⁴⁹ però crec que n'he vist algun d'escadusser en manuscrits d'ell). Com volen (i sobretot en els nostres dies!) que els mestres de català aconseguixin ensenyar-la als seus estudiants, que assisteixen a les seves classes un dia sí i l'altre no, i que en tot cas no estudien? El resultat ha estat que la major part dels correctors de català ho han deixat córrer; algun posa sempre *per a* davant infinitiu segons la norma castellana; violen, doncs, obertament la doctrina d'En Fabra i van contra l'ús històric i medieval del català «amb adaptació a una norma castellana». [...]

»En gramàtica molt poca cosa més o potser res més. A tot estirar cedir a la insistència d'En Moll perquè no es condemni l'ús de *al* + infinitiu, o l'ús d'*en quant a*. Em decantaria a oposar un refús decidit als que suggereixen que s'estudiï de nou la qüestió del *lo* neutre. En ortografia, estic d'acord amb els immobilitistes.[...].»

Coromines reitera a Josep M. de Casacuberta que l'IEC no avança prou i que hi ha massa passivitat. Ho fa el 19-4-1960 (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 128):

«D'altra banda jo no puc desconèixer el fet que la nostra gent va bastant a la deriva i governada pel conformisme i la por; la tendència a deixar-se anar per la línia de mínima resistència és per desgràcia evident. Si l'Aramon aconseguix un bon nombre de sufragis, no és pas perquè gaires sincerament el creguin encertat; en la major part és peresa i conformisme amb la direcció que ha predominat fins ara, i en part por de posar-se de la banda d'un «roig» que, de més a més, difícilment serà mai aprovat de cor per la gent d'església. En Fabra va aconseguir triomfar de resistències semblants, però d'altra banda no puc deixar de reconèixer que aquestes pors i resistències existeixen.»

Els gramàtics i correctors demanaven que les necessitats expressives pròpies de l'escriptor se subjectessin a les necessitats generals de la llengua. Sales no rebutjava pas que els escriptors haguessin d'estar més subjectes a les necessitats de l'idioma que no pas a les pròpies com a creadors, però la seva idea de quines eren les necessitats de l'idioma era substancialment diferent de la que expressaven aleshores els correctors. Les circumstàncies havien fet que la llengua literària i la llengua comuna

⁴⁹ En aquest sentit cal ser conscients que un cop haver cotejat els manuscrits de les primeres tres pàgines de *El quadern gris* de Josep Pla amb la versió editada, ja hi ha el canvi entre el *per* + infinitiu utilitzat per Pla en els seus manuscrits, i l'edició amb *per a* + infinitiu un cop corregida i editada.

quedessin més distanciades que no convindria en una situació normal, cosa que portava a l'anomalia d'identificar la llengua amb la llengua literària. Aquest era el problema que més preocupava Sales, que considerava que la llengua havia d'estar a l'abast de tothom i havia de servir per expressar qualsevol modalitat idiomàtica, de les més formals a les més vulgars. Aquest allunyament era un problema acceptat per tots els gramàtics i escriptors, però en les reflexions sobre com s'havia d'aconseguir reduir-ne la distància es plantejaren opcions molt diferents. Vegem, com qui no vol la cosa, de quina manera tan cauta ens ho reprèn Josep Pla a propòsit de la normalitat legal a Andorra, a Pla, 2004 b: 585-586:

«Altres persones em diuen que el català que s'escriu a Andorra i és utilitzat per a retolar les coses és presentat amb grans coneixements i amb una perfecta i admirable intel·ligibilitat. I no pas solament les coses reals, sinó les paraules nascudes de les traduccions —que en aquesta època han creat una gran quantitat de paraules. Les paraules del fons de l'idioma i les traduïdes han estat, a Andorra, admirablement utilitzades; les primeres, sense cap pedanteria ni culteranisme; les segones, molt ben girades. Des del punt de vista de la llengua, els carrers d'Andorra són admirables —potser més que l'idioma que es parla en les converses normals i en els interiors de les cases.

»— Jo també ho crec... — dic a aquestes persones — . És clar que en el nostre país, en les anfractuositats de la nostra àrea lingüística, hi ha molts perfeccionistes, uns senyors que no estan mai contents, que no estan mai satisfets del que ells fan i del que tenen al davant i que pel que manifesten en els seus escrits tenen capacitat per a esmenar la plana al senyor Pompeu Fabra i fins i tot als filòlegs que saben molt més que Fabra, per exemple a Joan Coromines, que en l'enorme panorama de les llengües romàniques és el que en sap més, fins a l'extrem d'ésser una indiscutible autoritat universal. Jo he conegut alguns importants perfeccionistes, alguns lligats amb l'Institut d'Estudis, que no feren res perquè tot el que escrivien no arribà mai a la perfecció erudita que ells desitjaven. Eren uns erudits extraordinaris, que no havien vist que l'erudició és diferent cada cinc o deu anys. Quan vaig començar a escriure per a l'Editorial Selecta, del senyor Cruzet —li vaig donar 29 volums—, hi havia molt pocs correctors de proves per al català. Exceptuo el senyor Bardagí, al qual he d'agrair tantes hores passades revisant els meus originals. Com que la guerra civil anà sempre malament, l'ofici fou abandonat. Ara n'hi ha un fum. Ara, si més no, es pot escriure fàcilment, ordenadament i intel·ligiblement el català. Hem sortit de l'anarquia que imperà durant tants de segles amb gran dany del nostre idioma,

pel desinterès i les dificultats que produí en la gent, pel to baixíssim a què descendí l'idioma, pel camí groller i merament pintoresc que emprengué. No s'ha de caure en *el català que ara es parla*, com popularitzaren els fautors del desordre i de l'anarquia gramatical i lingüística, sinó que s'ha de parlar bé, normalment, intel·ligiblement.»

Joan Fuster, però, nega que hi pugui haver una equivalència entre parlar i escriure, i encara menys que en un context com el català es pogués parlar bé. El «català que ara es parla» torna a convertir-se en la pitjor amenaça de la llengua (Fuster 1990: 44):

«No obstant, algú de tant en tant, surt amb l'argument de tornar al llenguatge “viu”. Aquest “algú”, acostuma a ser una criatura del “Patufet” o de les escoles de la Generalitat, ni que sigui indirecta i de tercera generació. Per a ell, el “català que ara es parla” és un català “culte”».

Fuster, a pesar de la crítica profunda que fa a la teoria de l'ús viu, no és pas partidari d'un model de llengua centralista i rígid, sinó que creu en una via intermèdia que estengui l'ús de la llengua estàndard però que a la vegada respecti els registres geogràfics i socials. Si bé comprèn què vol assolir Sales, doncs, en critica la teoria que ho justifica. Joan Fuster mateix, però, és ben conscient dels punts forts de Sales, quan afirma que «admirar no és identificar-se», tot fent viva la consigna *sine ira et studio* (vegeu <http://www.terrificabras-filosofia.cat/cat/informacio2.asp?ID=8374> el 8-5-2009).

Sales està quàdrublement compromès amb la llengua: com a integrant d'una comunitat que la reconeix com a pròpia, com a escriptor, com a gramàtic i com a editor.

El convenciment que l'escriptor pot ajudar a millorar la societat el fa intervenir en l'expressió de les novel·les, i a vegades en el contingut. Sales és partidari d'una literatura adreçada no pas a catedràtics sinó a gent rasa, en definitiva, d'una literatura no elitista. La normalitat editorial i de la novel·la de Sales s'insereix dins d'un mercat editorial català per a tothom.⁵⁰ A més d'uniformitzar els criteris lingüístics, sovint amplifica, exclou o inclou fragments que parlen de la Guerra Civil.

Sales, tal com reconeixen els autors que va publicar, era un crític molt atent que creia que la funció de l'editor no era solament imprimir les obres, sinó ajudar els autors a millorar-les.

⁵⁰ Així ho afirmava Montserrat Casals en el programa televisiu *L'hora del lector* emès pel canal 33, el 13-11-2008 a les 23.10.

Una prova evident del xoc de Sales amb la seva generació i de la seva obstinació per la intervenció en els textos que editava es troba en la relació amb Mercè Rodoreda que, en una carta adreçada a Rafael Tasis l'11 de març de 1962, considera que el llenguatge és un dels elements de la seva responsabilitat generacional. Tinguem en compte que Mercè Rodoreda i el seu editor Joan Sales es van escriure durant 23 anys. Les seves cartes eren de caire professional, personal i suggereixen passió per la seva feina, detallista, exigent, pels dos cantons. «Tot comença el 22 de desembre de 1960. Rodoreda ha presentat *Colometa* al premi Sant Jordi i no l'ha obtingut. És un dels episodis més sonats de la història literària catalana. Joan Sales li escriu, en nom de la seva editorial Club dels Novel·listes, que estaria interessat a publicar el llibre. Ella, afalagada, hi accedeix. Però aviat comencen les discrepàncies: el títol s'ha de canviar, el model de llengua és discutit. Sales, editor intervencionista, topa amb un tità. Rodoreda es defensa, gairebé es produeix un trencament. Però Sales acaba traient al carrer *La plaça del diamant* el 1962.» (Pla, 2008 b: 12). Van més enllà d'una mera relació entre autor i editor perquè és una radiografia punyent de la situació de les lletres catalanes a partir del 1960 i dels neguits del panorama editorial.⁵¹ «Entremig, és clar, els habituals *potins* ciutadans, algunes desqualificacions sonades, crítiques contra la revista *Destino* (aquí anomenada *Cretino*) i els seus col·laboradors, el detall dels pagaments i els balanços dels llibres publicats.» (Pla, 2008 b: 12).

Sales introdueix el problema de recerca de la versemblança. Aquest problema d'ordre literari es resol a través de la llengua. La versemblança no es basteix únicament sobre llengua, però n'és un element important. Sens dubte, un dels motius que fan d'*Incerta glòria* una de les novel·les catalanes més bones del segle xx és la capacitat d'aconseguir definir personatges i les situacions amb una vivesa que presenten molt poques obres, i la voluntat de versemblança lingüística és el motor que fa buscar aquest estil. Els raonaments de Sales en aquest aspecte, però, són poc influents fora dels autors de la seva editorial. Ni els gramàtics i crítics ni molts dels escriptors que publicava podien seguir les seves propostes. Als primers, els atacs que rebia la llengua els impedia fer cap pas de renovació i arriscar-se a posar en entredit la normativa. Aquest mateix immobilisme va dur a la creació d'un registre de prosa únic que Sales considerava apte per als escrits de registre elevat de la Secció Filològica, però no per a la novel·la. Per això el Club esdevé una editorial que proposa un nou model

⁵¹ Vegeu *Mercè Rodoreda: Contra la vida la literatura: biografia de Montserrat Casals i Couturier*, de Montserrat Casals, Barcelona: Edicions 62, Barcelona, 1991, p. 213-215, a més de *Mercè Rodoreda, Joan Sales. Cartes completes (1960-1983)* editat per Montserrat Casals, Barcelona, Club Editor, 2008, vegeu la notícia recuperable per

http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=3052933,

http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=3052931 i finalment

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3052683.

força flexible, adaptat a les necessitats de l'obra. Els escriptors de l'editorial que s'havien format abans de la guerra tampoc no podien desentendre's d'un sentiment de responsabilitat sobre la llengua que els impedia de canviar els seus hàbits. És per això que a Mercè Rodoreda, Noel Clarasó i Xavier Berenguel els costa d'acceptar els canvis que proposa l'editor, per bé que acaben acceptant de manera parcial els seus raonaments.

2.19.5 El cas Artells

En aquells anys, només hi havia algunes publicacions de caràcter periòdic, com per exemple *Gorg* (1960) i *Serra d'Or* (que apareix sota el paraigua de l'Església). La revista *Serra d'Or*, va ser la principal revista per la qualitat i la diversitat dels col·laboradors. Hi col·laboren els intel·lectuals més importants d'aquest moment. Hi havia un col·laborador que era Eduard Artells. Aquest corrector i gramàtic va publicar uns quants articles recollits en un llibre. Aquest corrector, amb els debats que va tenir amb diversa gent, va ser la bèstia negra i va crear una sèrie de debats i reflexions entorn de la llengua literària que retraten molt bé la mentalitat d'aquesta època. Joan Fuster té un article que reflecteix una discussió que havia tingut amb Artells, que va generar un debat sobre la llengua literària. Fuster deia que al seu llibre mai no havia utilitzat *llur*, i en canvi hi apareix (sembla que al darrere de la correcció hi havia Artells). Es queixava de la manipulació a què havia estat sotmès. Artells es defensa dient que s'havia limitat a reflectir les opcions lingüístiques de l'editorial. Sembla que un dels promotors d'aquest tipus de llengua amb un regust arcaïtzant va ser Artells. Un altre d'aquests promotors serà Ramon Aramon i Serra que serà l'altre filòleg que va entrar en la discussió del tipus de llengua que els escriptors utilitzaven. Artells, doncs, era la mà dreta de les *altes esferes* (Solà, 1993 b: 79 i ss.). Fuster, sense ser ni gramàtic ni lingüista, entra en un debat sobre com havia de ser la llengua literària. Cap a l'any 1960 comença a haver-hi un espai en què hi participen escriptors, correctors i filòlegs. Vegem ara què en pensava Coromines. Dins la mateixa carta a Casacuberta del 19-4-1960 (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 128), una mica més avall, Coromines fa saber a Casacuberta la seva opinió sobre el cas Artells.

«En coses més essencials: en aquestes «converses» de l'Artells, per exemple, la direcció de la revista va preocupar-se d'obtenir l'assentiment o de saber l'aprovació d'altres membres de la Secció Filològica, però no del que en pensava jo.»

Tenim, seguidament, l'opinió de Joan Coromines sobre l'IEC i el cas Artells (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 129):

«En coses referents a l'*Onomasticon* observo fets semblants: per què l'Iglésies s'ha negat a tot intent de coordinar-hi el seu Premi Brossa i ajuda per mitjà d'aquest premi a alleugerir-me el pes de visitar pobles? *Serra d'Or* ha publicat la nostra crida, però ha estat gràcies a vós i hi pot haver contribuït el desig de daurar-me la píndola Artells. I n'hi ha d'altres referents a l'*Onomasticon*. Però hi ha per damunt de tot el cas de l'Institut mateix: en l'expoliació de què em van fer

objecte l'Aramon amb la complicitat d'En Riba en la nova edició del diccionari Fabra l'hivern de 1954-55, quina actitud vaig trobar en els col·legues? Hostilitat marcada per part d'En Puig i Cadafalch, En Riba i En López Picó; neutralitat desconfiada d'En Bohigas i d'En Coll i Alentorn, suport, però molt tebi, d'En Rubió i l'Abadal. A un home d'una altra tendència no li hauria passat això.»

Només cinc dies després d'haver escrit aquestes ratlles, el 24-4-1960, el Teatre de l'Ateneu de Santboià va organitzar un cicle de conferències diverses sobre la cultura catalana. La figura de Carles Riba va ser el tema triat per a la sessió del dia 24 d'abril i comptà amb les intervencions de Carles Martí (cronista de Sant Boi), Joan Triadú i Joan Coromines. Coromines va pronunciar una conferència titulada *Carles Riba i la llengua*. En aquesta conferència, de to commemoratiu, Coromines opinava sobre la llengua i Carles Riba, però també de retruc sobre la llengua nacional, debatuda dies enrere amb Joan Sales. És interessant destacar-ne les catorze últimes línies (Malé, 1998: 112):

«També en l'estil de Riba hi ha un domini admirable de tota la riquesa de recursos de l'expressió popular i natural [,] però plena de saba popular, catalana i només catalana. O vaig molt errat o va ser ell que primer va posar en circulació literària expressions tan populars [,] i tan idiomàtiques del català, com *el que és ell* (per donar èmfasi a un pronom, adverbí etc.), *i tant!* (on d'altres haurien escrit menys genuïnament *ja ho crec, per cert*), o bé “tan cert com voldria... que...”. No és estrany, doncs, que sovint en aquestes revisions de la Fundació Bernat Metge ens sorprengui amb mots i frases tan nostres i castissos com aquests: allà on l'altre deia que un esclau portava *meretrius* als seus amos ell posa *barjaules*, no “em parteixen els dolors” sinó “m'esqueixo de dolor”, “sigui el que vulgui” reemplaçat avantatjosament per “comsevulga que sigui”, “fer-li la seva” a algú substituït per “seguir-li la veta”, “fuetades” per “corretjades”, “cansats” per “cruixits”. Què hi ha en tot això d'artificial, de llibresc? Res. Però sí que hi ha autèntica riquesa, i hi ha vida pura i palpitant, però vida que no ha anat a trobar a cap racó de Catalunya ni ha anat a exhumar de cap clàssic polsós i ple de rancior: l'ha trobada en el llenguatge de tothom, dels barcelonins mateixos, però dels barcelonins que parlen amb eficiència i amb gràcia i tanmateix amb puresa catalaníssima. Què té de rebuscat un mot com *bastonejar* (“bastonejar fins a deixar per mort” allà on l'altre posava més dèbilment “deixar per mort a bastonades”) [?], però és un mot català que no existeix en altres llengües, que tothom usará sempre mentre es parli català, i que no obstant no usaran mai aquests escriptors

jovenets de llenguatge anèmic que ens voldrien fer creure que el seu és l'únic català viu avui en dia.»

Les paraules d'aquesta conferència ens suggereixen alguns canvis substancials. Potser amb Joan Sales *in mente*, Coromines, per una banda, fa un toc d'alerta a aquests «escriptors jovenets de llenguatge anèmic» que no saben diferenciar la llengua parlada de la llengua literària i que insisteixen a apropar massa aquesta última al registre estàndard. Per l'altra, lloa les glòries de Carles Riba tot destacant-ne la cara més genuïna del seu estil; i diem la cara més genuïna del seu estil per deixar clar que no tot l'estil de Riba era considerat igual de susceptible de ser aprovat en el si de la Secció Filològica de l'IEC, almenys en contrast amb algunes opinions de Coromines que es desprenen de la carta del 14-2-1955, per no parlar ja de la dels criteris de la carta del 9-5-1956. Per tant, només amb quatre anys i poc més, ens podria fer l'efecte que les idees sobre la concepció de la llengua entre Coromines i Riba fossin més pròximes del que ens havia semblat. Però tampoc no acaba de ser així. Tinguem present que Coromines i Sales seguien compartint moltes postures comunes en les batalles en el si de la Secció Filològica de l'IEC com ho demostra la carta entre ells dos del 4-10-1958. Potser, però, per desmarcar-se d'algunes posicions de Joan Sales, Coromines aprofita els punts forts de Riba en un context lingüístic força complicat.

A partir d'una carta de Joan Coromines a Albert Manent, podem constatar que Coromines en aquesta època, pel que fa a l'Onomasticon, fa seguir els criteris següents des de Chicago, l'últim trimestre de 1960, (Ferrer i Pujadas, 2009: 170-171):

«*Dialectalismes, castellanismes i formes familiars o incorrectes.* En general de tot això s'ha de respectar, amb algunes excepcions, que han d'ésser més nombroses en el cas dels castellanismes, mentre que el repecte ha d'ésser més complet envers els dialectalismes i formes familiars. No hi ha inconvenient a normalitzar *Pantano* convertint-lo en *Pantà*; d'altra banda és evident que no es pot canviar *Querido* (9) per més castellà que sigui; encara menys s'ha de canviar *viuda* o *viudo*, que com a màxim es podrien qualificar de formes familiars (qualsevol dia podrà declarar-les l'Institut formes enterament normals), en cap cas no són castellanismes; però no veig la necessitat de normalitzar l'article *lo, los*, canviant-lo en *el(s)*, i encara menys *Lo Fraginal* (6) en *El Farraginal* (n'hi ha prou amb saber, com ens diu la nota, que la forma antiga és *Farraginal*).

»Com que no s'ha de canviar *Fernando* en *Ferran* (realment potser era millor no fer-ho), encara menys s'havia de canviar *Camildo* en *Camild* (potser caldria procedir altrament si es tractés d'establir una

nomenclatura oficial per a un mapa etc., però el treball té naturalesa més folklòrica i dialectològica que normativa. Aprovo que canvieu dos *Carlos* en *Carles* (canvi de poc relleu fònic), i àdhuc *Rufino* en *Rufi*; *Muro* en *Mur* (13): està bé treure la -o; està bé posar *marbre* (p. 17) i *asil* (p. 19).»

Coromines encara tornarà a escriure a Casacuberta a propòsit d'Artells, al cap de set mesos, en una seva carta del 4-12-1960 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 135-136):

«He continuat pensant en les *Converses* de l'Artells. Ja sabeu que en desaprovo el caràcter excessivament repressiu, que sempre s'esforça poc o gens a mostrar, encoratjar i ensenyar els aspectes bons i positius de la llengua viva i espontània, i algunes vegades arriba a l'extrem intolerable de combatre fets lingüístics absolutament correctes; sense parlar de l'estil artificios i pedantesc en què les redacta. Ja sabeu també que hi veig un remei, en el qual, per més que hi penso, no trobo cap dificultat seriosa. Que les sotmeti (per indicació directa nostra o a través de la direcció de la revista) a la revisió de la Secció Filològica, amb un o dos mesos de temps; sigui al ple de la Secció Filològica, sigui a un comitè que aquesta designi (format, per exemple, per l'Aramon i jo i si pogués ser també vós i En Moll). Aquest comitè probablement aprovaria per unanimitat la major part dels originals (tenint en compte que «no es pot matar tot el que és gras», que es pot fer els ulls grossos davant el mal gust del seu estil i que cadascú té dret a les seves opinions) però de vegades, suggeriria alguna addició o retoc que compensés o fes innòcua aquella tendència massa repressiva, i en els casos extrems aconsellaria a *Serra d'Or* que retirés totalment l'article o en fes esborrar un paràgraf (qui diu a *Serra d'Or*, diu a ell mateix, si sembla més aconsellable); per això no caldria que hi hagués unanimitat dins el comitè: bastaria l'opinió de la majoria o la d'un membre: en aquest darrer cas la discrepància es podria dur al ple de la Secció Filològica; i en tot cas ni l'Artells ni ningú no es podria considerar molestat si membres de la Secció Filològica (o tots ells) li feien veure que toca qüestions delicades que és preferible no tractar en els articles destinats al gran públic, al qual, en aquest terreny, no es pot portar més que allò que és clar i no pot suscitar escrúpols. És clar que ell ha de sentir-se content, en qüestions on la disciplina és necessària, de sotmetre-les a gent que EVIDENTMENT sap més que ell; una de dues: o és així, o ens trobem davant un cas de megalomania que és preferible tallar de soca-rel, ara que podem fer-ho i abans que es torni perillosa.

Estic convençut que venint la indicació de la Secció Filològica ell no hi faria resistència, i potser ni li sabia veritablement greu.»

Una mica més endavant ho farà amb Moll. Coromines escriu a Moll aclarint la relació amb algunes de les publicacions de dins de la revista *Serra d'Or*, concretament la secció *De lingüística* signada pel corrector de tendència purista Eduard Artells en una seva carta el 18-2-1961 i fa una proposta de control per part de la Secció Filològica(vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 344-345):

«Em triga d'arribar-hi. Car hi ha sobretot una qüestió molt urgent. Com que té importància convindria que la iniciativa hi partís de tota la Secció Filològica. L'orientació de les converses que publica *Serra d'Or* (amb el títol arbitrari i pretensions «De lingüística»), sense ésser francament dolenta presenta sovint una desviació deplorable cap a un intervencionisme i prohibicionisme excessius; és sobretot en el sentit d'insistir massa en l'actitud repressiva i esforçar-se massa poc a mostrar, encoratjar i ensenyar els aspectes lloables i positius de la llengua viva i espontània que aquestes notes em semblen mal inspirades, però algunes vegades (no he vist els números que hagin sortit després de setembre i no sé el que poden dur) arriba fins i tot a l'extrem inadmissible de combatre fets lingüístics enterament correctes, com la passiva reflexiva o l'ús d'*avorrir* en el sentit de 'causar tedi', d'ús general una i altra cosa en totes les terres de la llengua i ja freqüentíssims en els millors i més purs clàssics medievals o bé comuns fins i tot amb els parlars occitànics. Àdhuc deixant de banda altres aspectes més secundaris (com el seu estil lamentable, artificios i pedantesc, i un to intel·lectual sovint massa baix) és clar que convindria mostrar a la direcció de *Serra d'Or* i a l'autor mateix els inconvenients, i perills i tot, a què s'exposa la llengua literària el fet que les úniques converses filològiques que ara poden publicar-se presentin defectes tan considerables. Aquests inconvenients en general es podrien obviar si l'autor enviés, amb un o dos mesos de temps, els seus originals a la Secció Filològica o a un comitè que aquesta nomenés per revisar-los (format per exemple per vós, en Josep M., en Ramon i jo, o bé dos o tres d'aquests, els més interessats): aquest comitè possiblement aprovaria per unanimitat la major part dels originals (tenint en compte que «no es pot matar tot el que és gras», que es pot fer els ulls grossos davant aquells aspectes secundaris, i que cadascú té dret a les seves opinions) però de vegades suggeriria addicions o retocs que comprenguessin o fessin innòcua aquella tendència massa repressiva, i en algun cas es podria aconsellar a *Serra d'Or* que retirés totalment l'article o en fes

esborrar un paràgraf. No caldria per a això ni que hi hagués unanimitat dins el comitè: bastaria l'opinió de la majoria o la d'un membre si només n'hi hagués dos de presents. M'agradaria de saber el vostre parer sobre aquest afer, i també per al cas improbable que tàctiques dilatòries massa prolongades creessin una situació inesperada. Us recomano, però, la més estricta reserva sobre aquest punt i, en general, sobre tota la carta.»

Coromines torna a escriure a Moll pel fet que l'IEC encara es manté vegetatiu davant del cas Artells, i davant de la situació urgent del país, com era donar solucions als problemes pendents de la llengua literària. Ho fa en una seva carta el 2-5-1961 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 357):

«En Casacuberta, jo i quasi tots els membres som de parer que ara ens hem de consagrar als problemes pendents de la llengua literària i que cal *diferir* l'erudició. Per això es va indicar en la darrera sessió que ara com ara, almenys no s'han de fer més «comunicacions» científiques o erudites en el si de la Secció Filològica. Persistir a fer-ho seria obstaculitzar d'una manera indirecta la tasca més urgent per al país. Sabem prou, d'altra banda, com esteu vós de sobrecarregat de feina, i hem de pensar que tampoc no tenim dret a demanar-vos-en. Quan la cosa urgent ja estigui en marxa, i en el moment en què a vós us vagui, llavors serà el moment de demanar-vos-ho, que estem segurs de sentir-vos coses interessantíssimes i tan valuoses com el vostre estudi sobre el *Liber elegantiarum* (al qual tinc un bon nombre de notes marginals i m'agradaria de parlar-ne).»

El gust de Sales pels clàssics, i especialment per *Tirant lo Blanc*, el va dur a fer-ne fins a tres adaptacions. Amb el seu coneixement profund del català medieval, no és estrany que la lectura de *Tibal Lo garrèll* el portés a reflexionar sobre alguns aspectes problemàtics de la llengua, a més d'aprofitar per fer retrets als puristes amb ironia filològicament fundada, a Sales, (1963: 30 nota 20):

«L'article masculí *lo*, que es conserva en occità, es conserva així mateix en tota aquesta banda occidental i meridional del Principat, incloent nuclis urbans tan importants com Lleida, Reus i Tortosa. Per cert que sempre m'ha admirat la incongruència dels nostres puristes, que s'aferrissen tant a imposar "l'obligatorietat del *llur*" (passant per damunt de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans) i en canvi no esgrimeixen l'article masculí *lo* (com sembla que seria lògic en un purista: és constant en tota la nostra literatura fins a principis del nostre segle, vivíssim encara damunt una gran part del territori i

comú a tots els parlars occitans). Els puristes d'ara fa seixanta anys (que van ser els més acèrrims enemics de Pompeu Fabra) eren en això molt més conseqüents en els actuals.»

Aquestes formes, doncs, no s'han de considerar al mateix nivell que les altres paraules no normatives que Sales fa servir a *Incerta glòria* i a altres novel·les del Club:

«a) Detalls morfològics: Posem *o* final, no sols a la 1.a persona singular del present d'indicatiu (cosa ja admesa de fa temps per les gramàtiques), sinó en una sèrie de substantius, d'acord amb la llengua parlada per les classes cultes de tot el territori lingüístic; en aquesta traducció apareixen només dos casos d'aquesta lleugeríssima llicència morfològica: *calbo* i *viudo* ***.

»b) Detalls de lèxic: usem alguns castellanismes, que considerem inevitables; són els següents: *caldo*, *guapo*, *silló*, *palmatòria*, *alabar*, *afició*, *monyques*, *acera*, *tonto*, *empolvat*. En canvi, ens valem de l'expressió «a retorn de correu», inusitada, en comptes de «a volta de correu» (que és com ho diu molta gent), perquè un castellanisme d'aquesta mena, que afecta la construcció i la fraseologia, sembla el més perillós. Usem certs mots catalans amb el canvi de sentit que els dona el llenguatge viu: *cuidar* (=tenir cura), *curar* (=guarir), *descuidar* (=negligir).»

El model lingüístic del Club, doncs, no és una opció individual, sinó un projecte de llengua al qual s'han d'adaptar tots els autors que hi publiquen, per això molts dels llibres tenen unes determinades característiques comunes. I aquest model s'imposa de la mateixa manera que s'imposava el model purista; l'única diferència és que té un objectiu diferent: acostar-se tant com sigui possible a l'ús col·loquial. Ja des dels articles dels *Quaderns* es proposa un intercanvi constant entre l'home de lletres i la seva societat, que li ha de proporcionar el tema i el llenguatge. La sociolingüística li dona nous arguments per reafirmar les seves idees a Sales, (1963: 8):

«Tota llengua, en efecte, que renunciï a la condició de plenament usual, que es resigni a no ser més literària, entra, a partir d'aquesta dimissió, en estat agònic –i la seva mort ja no és sinó qüestió de temps.»

Una llengua que està faltada de normalitat social corre el perill d'empetitir-se i de perdre progressivament àmbits d'ús, i per això en comptes de limitar-se a aplicar una normativa de manera intransigent cada

vegada més allunyada dels seus usuaris, al Club s'opta per agafar préstecs del castellà si això ha de contribuir a la seva supervivència i l'expansió.

Aquestes reflexions estan allunyades de les actituds comunes entre els intel·lectuals i gramàtics de postguerra, potser no prou conscients del fet que el perill més greu que amenaçava la llengua no era la deturpació lingüística, sinó la pèrdua d'àmbits d'ús. La ideologia conservacionista protegia la llengua dels seus parlants per evitar-ne la corrupció quan, de fet, l'autèntica amenaça era l'ús creixent del castellà.

Aquesta defensa de l'ús de registres era una aportació nova a la reflexió entorn de la llengua dels anys seixanta, i per això no és estrany que s'interpretés que Sales advocava per escriure en castellà les parts dialogades de les novel·les catalanes. En la qüestió del bilingüisme en la literatura, al segle XIX l'exigència de versemblança fornía arguments a favor de la catalanització. Evidentment, l'objectiu de Sales respecte a aquest tema no era pas fomentar la castellanització —podem constatar que la presència de l'espanyol a les novel·les del Club és escassa—, sinó que era una proposta estilística provocada pel seu acusat interès pel realisme.

En els cercles intel·lectuals de postguerra, les actituds lingüístiques se superposaven amb les consideracions polítiques i qualsevol intromissió del castellà era vista com un atac a l'especificitat de Catalunya i de la llengua catalana.

Sales no dubta pas de la capacitat de produir una llengua literària catalana, però es pregunta quina relació tindrà amb els seus parlants si és incapaç d'establir una relació de proximitat amb la llengua no literària, la parlada correntment. Sempre hi ha la possibilitat de fer una ficció lingüística o inventar un registre, però això no solucionarà pas el problema, ja que la solució no podrà imposar-se a la realitat. Parla, doncs, de la necessitat d'una realitat prèvia a qualsevol pretensió de fer literatura realista; ve a dir que la literatura no podrà pas crear una societat.

Per aquelles engires Joan Coromines nota hostilitat per part d'un sector de la secció filològica de l'IEC. Els procediments eviten que les seves propostes siguin prou tingudes en compte. Ho explica a Josep Maria de Casacuberta el 15-11-1961 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 144-145):

«Aquesta llista de propostes meves es va discutir en una primera sessió i es va aprovar sense objeccions; d'acord amb un principi que crec bo, i que jo mateix vaig defensar, s'havia de llegir un altre dia i, no havent-hi objeccions, restaria aprovada; s'hauria pogut fer en la sessió següent, on l'Aramon no hi era, i es va ajornar fins que hi fos: també m'hi vaig declarar ben d'acord; es va llegir per segona vegada en la sessió de setembre, en què ell participà, i tampoc no hi va haver objeccions; ara s'ha debatut per tercera vegada quan ja sóc fora (i aquest cop fins s'ha trobat temps per fer sessió de matí i tarda, que

essent-hi jo no es pogué fer mai) i ara s'hi ha fet un seguit de modificacions. En part em semblen poc importants o més ben dit gens, i fins n'hi ha alguna d'encertada. Com que d'altres no ho són i em seria ben fàcil de mostrar-vos-ho, podria dir-vos que ho deixéssiu en suspens fins el març, per escoltar-me.»

Mentrestant Coromines torna a escriure a Moll, a propòsit de la secció *De lingüística* signada pel corrector Eduard Artells de la revista *Serra d'Or* en una seva carta el 15-11-1961 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 367-370):

«Encara que no hem tingut prou ocasió de parlar-ne, em sembla que en la qüestió relativa a *Serra d'Or* vós i jo coincidim molt, potser del tot. Sempre he estat d'acord amb vós que és de gran importància moderar i en general limitar el paper massa gran que tenen els correctors professionals de català en la direcció de la llengua literària. A la nostra terra ells s'han pres massa iniciatives, sovint han arribat fins a forçar la mà de l'Institut exagerant l'aplicació de certes normes —en algun cas fins inventant-ne— i en general influint un poc massa, i de vegades força indiscretament, en el llenguatge dels escriptors (o intentant d'influir-hi).[...]

»L'Artells no és més que un corrector de català, i no pas dels més eixerits ni més cultes o de més altura intel·lectual, per exemple crec que l'Aymà o en Bardagí en tenen més. La idea del dirigent de *Serra d'Or* (no sé quin) d'encomanar-li una secció tan important d'aquesta revista, no va ser pas de les més felices. Però no hauria tingut importància si tot s'hagués reduït a una col·laboració de tantes o més o menys ocasional; per desgràcia el fer-ne una secció permanent i donar-li el títol pretensions i definidor «De lingüística» ho agreujava molt, i potser encara més ho agreujava el fet que *Serra d'Or* fos l'única revista publicada en català, i els aires que l'articulista es va donar de continuador de les *Converses filològiques* de Fabra. Si encara l'articulista o la direcció de la revista haguessin sotmès aquests articles a l'aprovació de la Secció Filològica, el mal almenys s'hauria pal·liat molt. Ja deveu saber, però, el que passa: en teoria consta que l'Artells escriu sense sotmetre's al judici de ningú, en la pràctica crec que demana consell (no sé en quina mesura) a dos col·legues nostres, Aramon i Foix; àdhuc si ho fes sempre i se sotmetés sempre a llur consell (que no consta cap de les dues coses, i pot variar en el futur), i àdhuc si aquest consell fos ben despersonalitzat i s'atingués sempre i ben estrictament a l'opinió general de la Secció Filològica, la cosa feta així, no deixaria d'ésser perillosa, més o menys. De fet ja sabem que no és així, i que un d'aquests consellers d'entre bastidors és home absorbent i que no

respecta gaire l'opinió dels seus col·legues, sobretot quan pot actuar entre bastidors;[...]

»Si ara la Secció Filològica passa a servir-se de *Serra d'Or* com d'un portaveu, el mal s'agreuja enormement: als ulls del públic apareixerà confirmat, tàcitament però en forma bastant eloqüent i inequívoca, el paper de definidor de la llengua literària que s'ha pres Artells, patrocinat per *Serra d'Or*.[...]

»M'agradaria de saber la vostra opinió sobre una idea que se m'ocorre. Potser una forma de parar el cop seria contraatacant: proposant que aquestes notes no surtin més que a les altres dues publicacions periòdiques, el *Cap d'any* de Raixa i *Critèrion*.[...] En lloc de fer-ho ara, i per escrit, potser serà millor esperar fins a la sessió del març en què jo ja hi seré.[...]

Coromines encara envia una última carta a Moll a propòsit de la secció *De lingüística* signada pel corrector Eduard Artells dins la revista *Serra d'Or* en una seva carta el 17-3-1962. Tinguem en compte que aquell context no era pas un context que preocupés només Coromines, ja que Moll, durant aquell any, també publicà una carta al director de *Serra d'Or* que tingué cert impacte (Miralles, 2005: 176). Vegem doncs la carta de Coromines (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 374-379):

«Una cosa molt dolenta, em sembla a mi, seria que la secció «De lingüística» de *Serra d'Or* continués com fins ara o sense modificacions essencials. I això és el que succeirà si els uns qui hem vist el perill no ajuntem les forces –prescindint de discrepàncies menors o diferint-les–, coordinem la nostra acció, i actuem amb energia, compatible amb l'habilitat i la suavitat de maneres.

»Però encara hi ha un mal pitjor: si tot continuant igual aquesta secció de *Serra d'Or* es publiquen en aquesta revista les notes oficials de la Secció Filològica. És possible i àdhuc fàcil que les circulars en què pensem no arribin a penes o gens al coneixement del públic; llavors la publicació a *Serra d'Or* de les nostres notes oficials conferirà a aquesta revista, per a la gent, el caràcter de portaveu de la Secció Filològica, i de retop donarà a l'Artells, als ulls innocents del públic el mateix caràcter portaveu nostre.

»Això cal evitar-ho de totes passades. [...] Perquè d'altra banda hi ha l'aspecte que ens toca més de prop, el de la secció de llenguatge. Es flaira que l'Artells és, almenys en gran part, una llengüeta a través de la qual parla, sí, el seu petit cervell propi, però hi parlen també un o dos personatges més eixerits, que vós i jo tenim més a la vora, Aramon i potser Foix. Ara bé, d'aquestes dues A. A., l'un és un home massa limitat, i l'altre és massa tossut i audaç perquè se'n

pugui esperar gaire o cap millora: aquell no sabrà i potser tampoc no voldrà, aquest no voldrà i potser tampoc no és prou fi per comprendre la prudència de la nostra actitud més liberal. Parlo per experiència.

»[...] És probable que la direcció de *Serra d'Or* (vull dir sobretot la direcció que he anomenat paternal) tingui interès a publicar les notes de la Secció Filològica; més: que tingui interès a poder dir que hi està autoritzada. Si hi té interès nosaltres podem posar-hi una condició: que els originals de les notes «De lingüística» siguin sotmesos prèviament a l'aprovació de la Secció Filològica. És evident que aquelles notes hi sortirien guanyant, així s'evitarien les coses ineptes que s'hi diuen a cada pas, la inoportunitat de moltes d'elles, la deficiència o parcialitat de les altres, alguna vegada fins s'hi podrien fer addicions o guiar-lo cap a temes més útils. També és evident que aquesta mena de guia és normal, i fins hauria d'ésser desitjada per part de l'autor: gent més apta i sàvia que l'Artells (Emili Vallès, P. Barnils, Carles Soldevila, Joaquim Ruyra) s'hi havia sotmès per part d'En Fabra en notes publicades a la *Veu* o la *Publicitat*; el cas d'E. Vallès és comparable al present, per més que Vallès fos home de més saber, de posició més respectada –era un ciutadà de caràcter molt venerable, que jo i tothom estimàvem molt. [...]

Vegem com l'endemà mateix, el 18-3-1962, escriu, en aquest cas a Manuel Sanchis Guarner, opinant sobre la secció *De lingüística* signada pel corrector Eduard Artells dins la revista *Serra d'Or*. Per a Coromines, la lexicografia de detall no pot entrebancar els problemes generals (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 140-141):

«Però ara la qüestió és que aquests menuts problemes lexicogràfics no ens entrebanquin en la solució de problemes més importants. Que són els de les circulars o notes al públic sobre qüestions pendents, i el de les relacions amb la revista *Serra d'Or*. Sospito que esteu d'acord amb En Moll i amb mi en judicar que a la secció d'aquest periòdic titulada absurdament «De lingüística» (tampoc no és «De Filologia», a penes es pot dir que sigui «De Llenguatge», car s'hi tracta quasi solament de les manies més masegades i rebregades dels correctors de català) s'han dit moltes coses ineptes, d'altres d'inoportunes, quasi totes més o menys deficientes o massa parcials, i algunes vegades enterament errades.⁵² Com que és l'única secció de

⁵² Vegem com en aquest sentit Coromines reafirma absolutament el mateix a Max Cahner el 15-10-1963: «d'altra banda, el títol que em proposa no m'agrada. Escriuria, doncs, sobre «Fabra, lingüista». Seria un article curt, com he dit. Altrament és possible que en proposar-me el seu títol i jo modificar-lo pensem gairebé en la mateixa cosa: és evident que quan usa la paraula «Lingüística» la redacció de *Serra d'Or* ho fa en un sentit errat i molt improp. El lingüista (i el filòleg) ha de saber gramàtica, però el

converses de llenguatge que apareix en la nostra llengua, cal témer que el públic cregui que el gasetiller que les escriu és home d'autoritat, car parla en to de molta suficiència, i si es deixa surar aquesta impressió vindrà un dia que pot fer més mal que pedregada. A hores d'ara ja n'ha fet i en fa, sobretot per la seva actitud sempre negativa i prohibitiva, mai constructiva. [...] Menys important és l'altre retret que se li pot fer de pendre un to excessivament de mestre Tites o de dòmine: retret real i també lamentable, perquè fa que gent que té l'instint de distinció intel·lectual, molestats per la vulgaritat d'aquests correctors que tenen l'exclusiva, es mostrin menys severos del que altrament es mostrarien amb els qui esgrimeixen aquells pretextos; en aquest aspecte hi ha certa contrapartida en el sentit que el nivell cada dia més baix de cultura a què per desgràcia va descendint la nostra gent, fa que realment sigui útil d'adoptar un to d'una senzillesa extrema i fins un poc exagerada: però és clar això no obliga a adoptar l'estil pedant i pretensions de les notes que critico.

»El seu autor no ha demanat mai el consell ni la revisió de la Secció Filològica, ni el dels seus membres en particular, almenys el de la majoria d'aquests. Car a un o dos sí que els en deu demanar: ho sospito i fins n'estic segur, tant que s'olora que en gran part, ell és una llengüeta a través de la qual parla, sí, el seu petit cervell propi, però hi parlen també un o dos col·legues –més eixerits que ell– que vós i jo tenim més a la vora: segurament l'A[ramon] i també potser En F[oix]. Encara que siguin gent d'horitzons menys limitats i amb més coneixements que ell, aquesta complicació no millora gens les coses. D'una banda perquè són la gent de posició més excèntrica i extremista dins la Secció; després perquè això de diluir la responsabilitat entre dos o tres, dels quals només un dóna la cara, i l'altre o altres fingeixen rentar-se les mans, és la situació que es presta més a escriure coses imprudents i mal medidades.

»Moltes vegades m'he plangut d'aquesta situació, al principi sense que ni m'escoltessin, després m'han promès que s'hi posarà pal·liatiu, però estic convençut que aquestes promeses (que altrament

gramàtic i el corrector de llenguatge poden no saber un mot de lingüística (i així i tot poden no ésser gramàtics dolents). No sap gens de lingüística el Sr. Artells, a qui vostès tenen encarregada una secció «De Lingüística» (ja que parlem d'ell i del número que projecten li diré que tampoc no té cap coneixement directe de «L'Oficina Lexicogràfica» que dirigeix Fabra, amb la qual no tingué mai res a veure, sembla haver-hi confusió amb l'«Oficina de Correcció de Català», de la qual tampoc no fou membre, o ho fou molt poc temps, però sí que li encarregà algun treball); la «Redacció», contestant una carta en el número de febrer, diu que *Serra d'Or* és l'únic òrgan que «la Lingüística» té a Catalunya: Déu nos en guard que dediquessin un òrgan que té missions tan urgents i necessàries per complir a divulgar coneixements tan tècnics, arduos i especialitzats.» (vegeu *Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner*, editat per Josep Ferrer, i Joan Pujadas, Edicions Curial, Barcelona, 2009, vol. XIV, p. 228-229).

se m'han fet a través de col·legues innocents, intermediaris de bona voluntat, mai directament per part de l'autor i menys per part dels altres col·legues que no crec innocents) en realitat no valen res. Dels dos A.[Artells i Aramon] l'un és un home massa limitat, i l'altre és massa tossut i audaç perquè se'n pugui esperar gaire o cap millora: aquell no sabrà i potser tampoc no voldrà, aquest no voldrà i potser tampoc no és prou fi per comprendre la prudència d'una actitud més liberal. I parlo, cregueu-me, per experiència.»

2.19. 6 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 60: la llengua parlada i la llengua escrita

Als anys 60 i 70 comencem a trobar cada vegada més espais culturals per a la llengua catalana. Hi ha una editorial que és Edicions 62. El gran espai de la llengua de masses als anys 60, però, serà l'aparició de la Nova Cançó. Comença a haver-hi aquests petits espais de presència pública de la llengua a través d'espais com aquests. Als anys 60 es constitueix una associació amb la voluntat de formar mestres de català: Òmnium Cultural, i també a València i a les Illes. Tot això intenta reforçar la idea que fins als anys 60 la cultura catalana passa és clandestina i que a partir dels anys 60 comença a haver-hi escletxes. A través d'aquests espais s'elaboraran els models de llengua literària d'aquesta època. Joan Fuster és l'autor del primer llibre de l'Editorial 62, *Nosaltres els valencians*. En aquest llibre, Fuster es converteix en una mena d'ideòleg del nacionalisme a València, en un referent per als intel·lectuals del moment. La seva procedència geogràfica el fa un cas atípic en aquell moment, perquè no hi ha gaire escriptors amb una repercussió tan important. S'acaba convertint en el representant valencià de la cultura catalana. Això va crear molts recels personals. Fuster és el gran intel·lectual valencià del moment i una persona que és un dels pares de la història social de la llengua catalana. Col·labora a la premsa catalana i valenciana, i va construint una obra de caràcter poètic, erudit, històric i assagístic.

Un element important és que en aquests espais la llengua hi té un paper central. Això es tradueix en una mena d'obsessió per la llengua en el petit mercat cultural català del moment. Té una obsessió per la llengua perfecta, sense marques de castellanismes. La situació era d'asfíxia, i quan comença a haver-hi aquests espais per poder-hi respirar, hi ha una autèntica set de donar a la llengua un petit espai i això produeix una sacralització de la llengua. Fuster fa el retrat de quin és el món mental d'aquest moment. La situació d'alarma es produeix en terrenys molt diversos. Hi ha tot un seguit de frases que posen de manifest que hi ha una autèntica desorientació que ve donada pel fet que la llengua no té una continuïtat en la societat. La llengua està tancada amb pany i clau, i això crea la mentalitat del perseguit que s'ha de posar a buscar espais per la llengua. Tot són exemples de la situació de desorientació que hi ha l'any 1969 (situació de xafarderia filològica, en la qual els parlants no tenen clar què han de dir). Això durarà fins als anys 80. Està descrivint el panorama global: els parlants no tenen una situació clara de quina ha de ser la seva referència. La situació és de desorientació, agreujada per dos fets. Un és que als anys 60 ja hi ha uns mitjans audiovisuals que afecten tota la població (ràdio i televisió en castellà). Per tant, l'oci ja té una llengua. La cultura de l'entreteniment només té la possibilitat d'expressar-se en castellà. L'altre és que la societat

catalana ha canviat molt arran de les allaus d'immigració des de diversos punts d'Espanya. Tot això tindrà un correlat en el debat intel·lectual. Intentarem veure els models de llengua literària predominants. Des dels anys 60 fins als 80, predomina un model de llengua artificiosa, arcaïtzant; i aquest model de llengua s'explica pel fet que l'únic àmbit on el català té una certa presència és la literatura. La llengua literària d'aquesta època és realment la llengua de la literatura. Això en la tradició del català actual fa que la literatura hagi tingut un paper predominant en la configuració de la llengua literària. Fuster rebutja aquesta concepció i s'hi oposa. Fa un crit d'alerta que va lligat a les rèpliques que en aquell moment té amb Artells. El model de llengua literària dels anys 60, 70 i 80 respon a usar un model de llengua amb formes estranyes i arcaïsmes. Joan Fuster, igual com Joan Coromines, finalment defensen un model de llengua literària no connotat. Parla d'un equilibri entre els residus (dialectalismes, arcaïsmes) i la norma. Tant Joan Coromines com Joan Fuster estaran donant llibertat de moviment als escriptors. Coromines, però, com notàvem en la conferència del 24-4-1960 advocarà pels escriptors però no ho farà a la bona de Déu, sinó vigilant de ben a prop «aquests escriptors joves de llenguatge anèmic que ens voldrien fer creure que el seu és l'únic català viu avui en dia». Però en aquesta època són més els creadors que els gramàtics els que fan una sacsejada en el món intel·lectual d'aquest moment i esdevindran un referent pels professionals de la llengua de la comunicació.

En aquest context pel que fa a la llengua catalana, Coromines al cap de dos dies, el 20-3-1962 torna a escriure a Sanchis Guarnier donant-li comptes dels noms i cognoms dels informants que té al País Valencià, informants de bona tinta que serviran per constituir les dades del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 150):

«Crec que us interessarà de saber que en els dos pobles de Vatadau i Alfarb, que he visitat fa pocs dies, es parla dialecte NO APITXAT, amb tot i estar de ple en la zona apitxada, si bé, com sabreu, arran de la frontera lingüística. El meu subjecte toponímic de Catadau, amb qui vaig fer una passejada de cinc hores pel terme, home molt locuac que va estar parlant sense parar, usava sistemàticament la -z- i la -(t)j- (j-, -g^{e,i}) sense cometre ni un sol error; ho vaig notar al cap de cinc minuts de conversar-hi i vaig prestar-hi atenció constant. És un home d'uns 65 anys, fill del poble, que parla amb un gran èmfasi i amb pronúncia acurada per a un llaurador; és jornalero, esporgador d'ofici i caçador, sense cap estudi, però esplèndid subjecte lingüístic; us el recomano per a d'altres enquestes: es diu Vicent Martínez Llorens, i està a sou d'un propietari, Josep Martínez Noverques, de la mateixa

edat (no són parents), que viu al carrer Ramon Esteve n.º 4. Em quedava algun dubte pel fet que de jove Martínez Llorens havia viscut a Algemés (encara que va néixer a Catadau i hi ha viscut quasi tota la vida), per tant, en tornar al poble, vaig interrogar altres tres llauradors, tots de la seva edat (el Martínez Noverques un d'ells): tots tres pronunciaven *zz* i *ğğ* perfectament conseqüents i sonores, sense excepcions.»

Vegem com Coromines planteja a Sanchis Guarner el model de llengua que cal construir perquè no hi hagi tanta distància entre la llengua parlada i la llengua escrita. Era un moment que calia plantejar a l'IEC si apropar la llengua escrita a la llengua parlada en una seva carta el 11-1-1964 (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 178):

«Ja deveu recordar que torna a haver-hi sessió de la Secció Filològica dissabte dia 25. O per a aquesta o per a la primera de febrer voldria que us poséssiu d'acord amb en Moll i amb mi perquè hi assistim tots tres. La d'avui s'ha gastat sencera en les acostumades menudes discussions sobre detalls sense cap interès lingüístic o filològic (que si *microsolc* ací, que si *sulfamida* allà), balafiant el nostre temps de gent entesa en altres coses, en els quals potser no tindrem mai substituïts. La llengua, que només nosaltres podríem deslliurar aptament de petites complicacions innecessàries, deixarem que vagi passant, sense ajuda nostra, a l'estat d'idioma felibrenc o brahmànic massa embullat i massa distant de la llengua parlada perquè ningú s'entretengui a aprendre'l per part del jovent apressat i aqueferat que ara puja. Cal una altra sessió en què siguem tots per convèncer En Casacuberta i En Bohigas (al capdavant carregats de bones intencions) que cal fer una cosa altra per accelerar.»

El 9 de febrer de 1964 Moll dona a conèixer l'article *Correctores conscientes*. Aquí posa en guàrdia sobre els excessos hiperpuristes o sobre la poca traça en general d'alguns correctors (Miralles, 2005: 207). Coromines, mentrestant, respon amb contundència a Sanchis Guarner en una seva carta el 21-9-1964 perquè preservi la unitat nacional, el país i la unitat de la llengua. Coromines manifesta una oposició frontal a la publicació del Nomenclàtor per mitjà de l'IEC per part de Sanchis Guarner (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 197-199):

«Quan vaig veure que insistíeu en el vostre projecte de Nomenclàtor a desgrat de la meua resolta oposició, vaig sentir la fonda tristesa del qui pressent la probable topada amb un amic. La fatalitat, qui sap si ajudada per consells de gent que té interès a separar-nos o a

paralitzar l'obra que tenia dret a esperar de nosaltres la nostra terra, l'obra de filòlegs, us induïa a aquest estrany projecte de fer cobrir amb el pavelló de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans una mercaderia gràfico-política que no té res a veure amb una Secció Filològica.

»Passi el que passi, espero conservar amb vós la bona amistat *personal*, i això m'obliga a fer-vos a saber lleialment i tot seguit que, si no us és possible renunciar a incloure en aqueix nomenclàtor la divisió comarcal, o almenys rectificar-la en el que crec atemptatori als interessos del país, heu de comptar d'ara endavant amb la meua oposició incondicional, i que recorreré a tota la meua força i a tota la influència que tingui damunt tots els membres per impedir-ne la publicació per part de l'Institut d'Estudis Catalans.

»Des d'ara m'abstinc de donar-vos tot altre consell ni informació referent a l'aspecte lingüístic i toponímic de l'opuscle. He estudiat detingudament les parts que ara m'envieu (noms de pobles agregats, hidrònims i orònims, noms d'accidents costers i noms de pobles de llengua castellana) i hi he anotat tota mena de detalls erronis:[...].

»En tot això sé molt bé que ens seria fàcil d'entendre'ns, com sempre ens hem entès en qüestions filològiques. Si algun cas no ens hem convençut l'un a l'altre, hem respectat mútuament la convicció de cada un, i en els noms valencians heu estat sempre vós el qui ha decidit en darrera instància. Recordeu que ja el 1935 jo us volia fer adoptar *Uixó* amb *i*, però vaig atènyer-me a la vostra decisió contrària. Després els fets us han provat que les meves raons (més teòriques) m'havien guiat bé, i heu rectificat (també el temps us farà penedir de no haver seguit el meu consell de no involucrar els filòlegs –i els filòlegs barcelonins menys que cap– en la qüestió comarcal). Ara també ens entendríem fàcilment en el que és grafia o forma i existència dels noms.

»Però jo vull rentar-me des d'ara les mans de tota intervenció en el vostre treball, i fer tot el que pugui per impedir-ne la publicació, almenys sota l'ègida de l'Institut d'Estudis Catalans, mentre contingui una divisió comarcal que em sembla atemptar els interessos nacionals i menystenir el més robust dels criteris científics, el més gran dels fets de geografia humana: la frontera lingüística. [...]]»

Coromines era conscient de l'animadversió disgregadora de molts sectors valencianistes i eren moments molt delicats pel que fa als atacs a la unitat de la llengua.⁵³ Argumenta la seva posició amb una reflexió pel que

⁵³ Vegeu en aquest sentit «Censura lingüística» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 1 de novembre del 2006, p. 39; «L'OCB avisa del “terrible” del català a les illes» de Sònia Pau, dins *Avui* (Barcelona), 15

fa el domini lingüístic i la territorialitat en una seva carta a Sanchis Guarner el 21-9-1964 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 200-204):

«Una frase que llegeixo a la vostra carta em sembla tan reveladora com alarmant: «La divisió dels partits judicials és més inacceptable encara *que la provincial*». Semblaria, doncs, que estiguéssiu més interessats en la picabaralla entre valencians (a la qual us conduirà fatalment la supressió de la capitalitat d'onze ciutats o grans viles: San Mateu, Carlet, Albaida, Cocentaina, Pego, Callosa, Novelda, Monòver, el Villar, Viver i Dolores) que a modificar o contrarestar la verinosa creació de 1833: les absurdes barreres provincials encaminades a rompre la unitat valenciana. [...].

»Amb moltes coses –potser amb això– es podria transigir mentre eliminéssiu les comarques bilingües: més clar les pseudo-comarques travessades per la frontera lingüística quasi mil·lenària (en el fons, ben sovint, potser molt més que mil·lenària). [...]

»Aleshores, en què us fundeu? [...]

»S'ha de pensar molt bé el que es fa en aquestes coses en què hi van interessos tan sagrats: altrament hi ha el perill que a còpia d'adaptacions, reaccions i transigències progressives, sota la seva pell d'ovella el marrà es vagi tornant llop i acabi per ser-ho. No us xoqui la franquesa de l'expressió: no oblidu gens que al llarg de la vostra vida heu demostrat amb nobles sacrificis que esteu de la banda de les ovelles; però necessito expressar clarament les meves idees. Sempre hem vist i han vist els bons valencianistes que hi ha dues posicions oposades en la concepció del País Valencià en relació amb la seva llengua, les seves essències i la seva evolució històrica. L'una sosté que els valencians són uns homes del tipus manxego-andalús que per un atzar de la Reconquesta vingueren a parlar, en llur majoria però no tots, un dialecte català: els valencians, siguin o no de llengua castellana, són uns, absolutament, sense cap diferència (o

de desembre del 2006, p. 36; «El govern valencià indignat amb l'IEC» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 1 d'octubre del 2007, p. 40; «El govern valencià reconeix a contracor el nom de “català” per al valencià» dins http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=2896281 (17-6-2008); «Independentistes i blaveros s'enfronten a València per les banderes en la diada del 9-O» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 10 d'octubre del 2008, p. 8; «Escola Valenciana presenta les Trobades 2009. L'acte de presentació s'ha fet al matí al col·legi Pare Català de València. El govern valencià va prohibir-ne la celebració a la Biblioteca Valenciana.» dins http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3564658 (1-4-2009); «El Palau de la Música de València ajorna l'òpera *Roger de Flor* per evitar polèmiques. Membres del cor van denunciar que els havien demanat de canviar les al·lusions al ‘poble català’ per ‘valencià’ o ‘aragonès’» recuperable per http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3639795 (6-10-2009); «Nou aval judicial a la unitat de la llengua» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 4 de maig del 2007, p. 31; «Una sentència reconeix de nou la unitat de la llengua» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 8 de gener del 2008, p. 31; «El Suprem torna a validar la filologia catalana a València» de Redacció València, dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer del 2010, p. 25; «València desmantella el teatre comarcal» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer del 2010, p. 41.

petitíssima, insignificant), són substancialment castellans-andalusos del migdia, que amb els catalans no tenen res a veure en el fons i en la manera de ser: la llengua és un detall sense cap relleu o d'importància merament anecdòtica. L'altra sosté que d'una banda la llengua, amb la cultura que en deriva, replasma a fons l'ésser dels pobles, que de l'altra banda les afinitats dels valencians, gent mediterrània i ibèrica, han estat sempre en forma preponderant amb els mediterranis i ibèrics de més al nord, i que aquests caràcters han estat reblats en forma inesborrable per la reconquesta i per la repoblació sobretot, també per la vida històrica en comú fins al temps d'Almansa i àdhuc més tard. Hi ha una transició paulatina i insensible cap al nord, que es va accentuant dèbilment i constantment sense arribar mai, però, a una oposició (o solament en detalls intrascendents); hi ha en canvi cap a l'oest el que és també una transició creixent, però aquesta és un parell de salts bruscos i profunds, i condueix breument a oposicions, sovint radicals.

»Ara bé, la posició del qui crea comarques idiomàticament mixtes és la del qui menysprea la importància de la frontera lingüística, la del qui no vol atribuir a la llengua més que el paper i el rang d'una pel·lícula transparent i superposada, i clou els ulls davant els altres fets que acompanyen el canvi de llengua. Avui ja no us torno a parlar d'aquests fets de caràcter i règim de vida, a què em vaig referir extensament en la carta anterior. Si admetem que la frontera lingüística no té força ni per determinar els límits de les comarques és clar que ens adherim als qui prenen la primera d'aquelles dues posicions, que és la dels castellans, imitats per molts valencians catalanòfobs.»

Finalment Coromines justificarà a Josep Maria de Casacuberta tots els arguments pels quals darrere el nomenclàtor valencià hi ha un criteri disgregador de la unitat nacional en una seva carta el 21-9-1964 (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 169-170):

«I aquest nomenclàtor valencià que ens ha dut tants disgustos. Contra la meua oposició resolta i persistent, ell i vós heu insistit fins a imposar-me'l. Des del començament vaig subratllar el costat més perillós de l'afer: la divisió comarcal, innecessària i més o menys desplaçada en aquest opuscle. Divisió que des de la seva Gramàtica de 1950 ha anat encarant amb un criteri cada vegada més semblant als del N. Primitiu, Almela, Mateu, Igual Úbeda etc. Déu me'n guard de confondre'l a ell amb cap d'aquests! La intenció d'ell és bona, els fets de la seva història són eloqüents. Però la transacció per no rompre amb certs sectors, la reacció contra l'actitud (noble i bona, si

bé un xic massa audaç) d'En Fuster, poden conduir molt lluny. D'altra banda la tendència a la picabaralla entre valencians, que el condueix a trepitjar els interessos d'onze ciutats o viles grans (vegeu paràgraf 2 de la pàgina 3), i a afluixar en canvi davant els límits provincials. En fi, el que és més inadmissible és el menyspreu de la frontera lingüística com a determinant dels límits comarcals. Amb això jo no puc creure que vós pugueu estar d'acord, i confio cegament que acabareu per pressionar-lo en sentit semblant al meu»

Vegem quin partit pren a partir d'aleshores Coromines pel que fa a la seva actitud envers l'IEC en una seva carta a Casacuberta, del 21-9-1964 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2005 a: 171):

«Noto que aquestes possibilitats em torturen molt menys que en els anys 1953-55. I és que els anys m'han anat fent obrir els ulls. Ha augmentat molt el meu escepticisme sobre la possibilitat de fer dins l'Institut obra d'alguna importància i utilitat per a la salut de la llengua. Continuo creient que el principal causant d'això és l'Aramon, certament, però cada vegada se m'ha imposat més la conclusió que el mal no ve d'ell sol. Per part dels altres hi ha més lleialtat, molta més noblesa de tracte, no hi ha el truquet lleig, aquella voluntat quasi pinxesca d'imposar-se, sense cedir en altra cosa que algun afalac verbal de tant en tant. Tot això canvia certament, desapareix; però les diferències quant a la voluntat de liberalització no semblen tant d'essència com de matís més aviat lleu.»

En la mateixa línia aniran els comentaris a Josep M. Batista i Roca el 16-2-1975 (Ferrer i Pujadas, 2009: 127):

«Perdoneu, amic Batista, que em permeti d'enviar-vos aquesta còpia. Per desgràcia veig que per un lapsus de màquina m'ha sortit només una còpia quan volia fer-ne dues. ¿Puc demanar-vos que després de llegir-la la feu passar de part meva a En Germà Colón, el professor de la Universitat de Basilea, Holeestrasse 3? Tinc interès que se sàpiga que si no vaig a les reunions d'estudis catalans és perquè evidentment els organitzadors agraeixen que no hi vagi. ¿Heu pensat en el que vaig proposar-vos a Perpinyà?»

La relació de Coromines amb Sanchis Guarner, per part de Coromines, no afectarà el terreny personal ja que Coromines diferencia en tot moment el terreny personal del científic. Sanchis Guarner havia de recordar que un arbre no havia d'obstaculitzar-li la visió de tot el bosc. I, de fet, tot el bosc era que fou justament Coromines que abans de sufocar les diferències entre

els dos diccionaris, havia fet propaganda del *Diccionari català-valencià-balear* per les Universitats americanes. De tot això, ens en fa memòria un fragment significatiu d'una seva carta enviada a Sanchis Guarnier catorze anys abans, el 21-9-1950 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 43):

«Aquest darrer temps he pensat molt en la manera de fer propaganda del diccionari Alcover per Amèrica. Se m'ocorre que potser es podria reproduir la declaració que els adjunto, que si s'enviava a les biblioteques universitàries americanes i als principals professors de castellà i llengües romàniques, anant firmada pel professor de la matèria de la universitat de Xicago, això els podria proporcionar algunes subscripcions. Ensenyi-la a En Moll, i vegin què els en sembla.»

Per a Coromines, tot i haver tingut una topada grossa o una forta discrepància en el terreny científic, en el terreny personal no deixa de ser una persona digne de tots els mereixements. (En aquest sentit cal fer constar que Coromines era molt directe, i molt clar, com també podem comprovar a dues cartes dirigides l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana el 16-11-1942 i el 10-5-1943 dins Ferrer i Pujadas, 2008 b: 220-222 i 226-227.) Vegem com li ho fa saber en una carta, ara sí, del 6-12-1964 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 206):

«No he sabut res més de vós des de la meva darrera carta. He de suposar, doncs, que continueu en els vostres tretze, com jo continuo en els meus, i convençut que el punt bàsic de la meva carta toca interessos sagrats de tots nosaltres. La discrepància, quan hi ha hagut explicació oberta i lleial, no és raó perquè no hi hagi entre vós i jo la col·laboració perfecta de sempre en el terreny personal i científic.»

Per explicar la detenció de Joan Coromines el 3 de març de 1967, ens referirem a la nota 10 dels editors Josep Ferrer i Joan Pujadas (dins Ferrer i Pujadas, 2002 b: 94 n. 10):

«El 3 de març de 1967 Joan Coromines participà en l'homenatge públic al Dr. Jordi Rubió i Balaguer, president de l'IEC, amb motiu del seu 80.è aniversari, que tingué lloc a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona. En acabar l'acte, Coromines fou detingut per la policia amb altres participants. En una nota manuscrita, féu la descripció d'aquest fet: "M'agafen el 3 de març de 1967 a les 9 del vespre estant sol a casa, i em posen pres per més de 80 hores, les 65 primeres en els calabossos subterranis de la Prefectura de Policia, la resta en una cambra de Palau de Justícia; incomunicat, en un calabós,

no obstant veia diversos amics acusats del mateix en els calabossos del davant. Érem disset: jo, Joan Oliver, Miquel Coll i Alentorn, [Manuel] Sacristán (professor d'uns 35-40 anys, castellà, però sap el català, destituït arran dels fets dels Caputxins), l'editor [Carles] Barral [i Agesta], el novel·lista castellà [Juan] García Hortelano, Joan Triadú, [Ernest] Lluch, exestudiant o jove professor, [Enric] Argullol (id.), Jordi Rubió i Lois, Jordi Rubió i Ors, el cineasta [Pere] Portabella, Joan Colomines i Puig, Joan Cornudella (d'E. Cat.), Casamajor [Francesc Casamajó], [Antoni] Gutiérrez [Díaz] i 3 més que no recordo de moment. [...]. En llibertat provisional a les 3 de la matinada del 7 de març. La policia torna el 8 de març a les 20,30 a expulsar-me i arribem a la Jonquera a les 23 i passem la ratlla en el Portús el dia 9 a les 9,30 del matí.”»

Efectivament ho reporta també Cortacans, 1997: 70:

«Aquest fet va tenir un gran ressò internacional, explica Josep Benet, llavors advocat de Coromines. “Finalment el jutge va deixar anar la majoria dels detinguts, però l’endemà van anar a buscar en Coromines. Com que tenia passaport nord-americà només el van poder dur a la frontera”. Benet recorda que “aquesta situació era desesperant per a ell”.»

Coromines també en dóna fe en el seu diccionari, en l’entrada LLOC V,236b14-29.

En el «Pròleg de l’editor» de *Lleures i converses d’un filòleg* (dins Coromines, 1989), que és l’últim que publica al Club —en l’edició de 1971—, Sales hi exposa els seus punts de vista d’una manera més clara que en els escrits anteriors. Hi parla a bastament de l’Institut d’Estudis Catalans, al qual elogia perquè s’havia mantingut ferm durant la clandestinitat. També, però, se li fa un retret (Coromines, 1989: 8 nota 1):

«S’ha remarcat que la composició actual de la Secció Filològica s’aparta força de la que li volgué donar fundacionalment Prat de la Riba (amb predomini dels escriptors o almenys equilibri entre ells i els erudits filòlegs), ja que els escriptors només hi són representats pel poeta J. V. Foix.»

I encara aquesta única representació li devia semblar escassa i poc útil, atesos l’estil i la llengua de Foix. També considera negatiu que la Secció estigui dominada pels filòlegs (Coromines, 1985: 8 nota 1):

«Una acadèmia exclusivament de filòlegs sols tindria sentit tractant-se d'una llengua ja morta».

En un dels fragments més singulars d'aquest pròleg s'afirma (Coromines, 1985: 8):

«no podent fer-se sentir la veu de l'acadèmia legítima, l'hora esdevenia propícia als delerosos de pontificar per compte propi; l'experiència ha demostrat que no escassegen.»

Els detractors del model de llengua que proposava Sales devien llegir amb perplexitat aquest comentari, que anava dirigit sobretot, a Eduard Artells, però també a Ramon Aramon i Serra. Aquests dos són els «pontífex d'ocasió» que tendien a convertir la llengua «en un jargó sacrosant i misteriós d'iniciats o de maníacs.» (Coromines, 1985: 9). La llengua, doncs, estava en perill a causa de dos pols oposats: els que la volien limitar a la literatura i a la intimitat i els que n'exageraven tant el control que l'allunyaven dels usuaris.⁵⁴ Totes dues actituds perjudicaven la llengua.

És responsabilitat del novel·lista, doncs, respectar la versemblança lingüística del text i no molestar el lector amb entrebancs que puguin perjudicar la lectura. Sales també explica que va parlar sobre qüestions lingüístiques amb membres de l'Institut d'Estudis Catalans, i que fruit d'aquelles reunions va començar a utilitzar una sèrie de paraules que ja havien estat acceptades però que encara no s'havia fet públic. Des del seu punt de vista, el purisme és una tendència que sempre està renyida amb les necessitats pràctiques de l'època en què es viu perquè intenta corregir inútilment l'evolució de la llengua que, es vulgui o no, anirà canviant, i no pas en la direcció que vulguin els gramàtics.

L'ús i la teoria lingüístiques de Sales, doncs, si bé són insòlits durant la segona meitat de segle xx, tenien molts precedents que hi van influir. De fet, més que la preferència per un autor o una facció específica oposada a les normes, s'hi troba expressat tot el corrent alternatiu que es manté al marge del que hem anat apuntant en el capítol del problema de la codificació lingüística en el cas de Pompeu Fabra. En el fons, Sales, és hereu del Modernisme i un gran seguidor del primer Fabra: l'examen que fa de la cultura anterior a la Guerra Civil el fa passar per sobre del Noucentisme i, en aquest salt, adopta posicions típiques de la generació anterior, la modernista, que encara inclou dins el que considera la Renaixença. La ponderació de la naturalesa per sobre de la cultura n'és un

⁵⁴ En aquest sentit vegeu Solà, Joan, *Del català incorrecte al català correcte Història dels criteris de correcció lingüístics*, Barcelona: Edicions 62, Barcelona, 1977, p. 230-233.

exemple clar. Inicialment el que rebutja és la interpretació noucentista de la llengua, i al cap d'uns anys rebutjarà la interpretació purista.

En les seves reflexions sobre la llengua, s'hi barregen influències diverses que van des de l'antinormisme fins a la sociolingüística, i per això acaben essent incompreses per gairebé tothom; el seu projecte queda circumscrit a l'editorial i no aconsegueix que les seves propostes siguin valorades objectivament més enllà dels prejudicis sobre el «català que ara es parla».

Sales tan bon punt retorna a Catalunya el 1947 es posa a treballar a l'editorial Ariel, des d'on impulsa una sèrie de quatre volums de rondalles escollides de Ramon Llull, Fredreic Mistral, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Esteve Caseponce i Antoni M. Alcover amb altres populars de totes les terres de parla catalana.

Sales considerava molt necessària la reflexió sobre el model lingüístic de les obres literàries que publicava i, en general, va ser més exigent amb el model de llengua que no pas amb els continguts, sempre que es limitessin a ser realistes i no fossin ofensius per als seus lectors catòlics. No es limitava, però, a aplicar inflexivament els criteris que creia vàlids, sinó que aquests van anar variant al llarg de les obres, i per això no és fàcil determinar quin corpus d'elements lèxics i sintàctics i morfològics és el que considera propi de la llengua a què aspira.

Podria semblar que Sales atorga una excessiva importància a la reproducció fidel de la realitat lingüística o dels dialectes socials com a elements per fer creïble una novel·la. Des del punt de vista teòric, aquests dos últims casos són possibles. El fet és que la majoria de vegades es prescindeix de la versemblança lingüística en totes les obres literàries i es fa servir una sola llengua en situacions que n'exigirien més; quan es presta atenció al problema és només perquè convé a l'argument o, eventualment, per donar alguna pinzellada de color local. Algunes de les solucions lingüístiques utilitzades per Sales ja eren defensades per les opcions alternatives al fabrisme. És important que reprenguem el capítol del problema de la codificació lingüística si tenim en compte que el pare Josep Calveras, per exemple, havia proposat la combinació *l'hi* en comptes de les solucions normatives *la hi* i *li ho* i *n'hi* per *li'n*, cosa que Sales també aplicarà trenta anys després a les novel·les del Club. Alcover i Calveras també defensen verbs com *endur-se* o *entornar-se*, utilitzats a *Incerta glòria* i al Club. Es constata, doncs, que Sales optava per unes formes lingüístiques que no coincidien amb les de la normativa, però que comptaven amb una bona tradició entre els opositors de Fabra. Sales, com Coromines o Ruyra, tampoc no es limitava a ser un usuari passiu de la llengua, sinó que en pretenia resoldre els problemes més evidents. És per això que les coincidències de criteri amb altres escriptors o gramàtics no havien d'estar causades necessàriament per la influència mútua; moltes de

les solucions no normatives que planteja resolen problemes que podia percebre qualsevol escriptor o gramàtic.

La relació del model teòric que proposa amb la pràctica lingüística aparentment és contradictòria. Molts dels crítics que l'han analitzada arriben a la conclusió que, a pesar del que exposa a la teoria, els efectes pràctics de les seves idees es redueixen a una llista de paraules molt concreta. En realitat això no és una contradicció, perquè Sales no es proposa mai que qualsevol forma espontània pugui entrar a la llengua escrita. No hi ha, doncs, cap separació entre la pràctica i la teoria. Aquest problema apareix perquè Sales no va definir mai prou clarament quins eren els límits que proposava (Cornellà 2002: 16-374).

Per tant, paral·lelament a aquests anys, del 1960 al 1971, hi ha un punt d'inflexió i un salt significatiu pel que fa a la manera d'atansar-se a la llengua.

Les circumstàncies lingüístiques que es va trobar Joan Fuster entre 1960 i 1971 van ser les de la polèmica sobre l'ofici i els criteris dels correctors d'aleshores. Fuster, en un article dedicat precisament a Artells, titulat «Rèplica, probablement inútil, al senyor Artells», dins *Serra d'Or* el 15 de gener de 1971, p. 33, es lamentava de la manca de presa de partit i de directrius per part de les *altes esferes*. Se'n lamentarà amb aquestes paraules:

«De fet, la disputa pendent no és entre escriptors i correctors [...]. Però [...] no hi ha hagut *voluntat* d'acceptar un plantejament clar i sense prejudicis, de la banda de les *altes esferes* acadèmiques. I, com que [...] les *altes esferes* callen com un mort, ho deixarem córrer.» (Solà, 1993 b: 79-86).

El 20-4-1972 Coromines escriu a Joan Fuster per convidar-lo a dinar. Sembla que el tema del dinar era la persona confident que feia de correu d'En Savalls, del general Savalls (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 b: 82):

«Feu-vos-ho venir bé per venir aquest dia amb nosaltres i us convidem a dinar a dalt de les serres, allà on el meu Pare i jo vam conèixer el Correu d'En Savalls,⁵⁵ la pagesa que serví de model a l'Úrsula, l'Avi dels Mussols. Us ensenyarem l'escenari de *Jardins de Sant Pol*, de la trilogia bajàltica, els llocs que l'ajudaren a viure optimista, sense diners, escrivint i lluitant sense parar i empenyent-

⁵⁵ Vegeu també el programa televisiu *Stromboli. Joan Coromines 90, anys*, dirigit per Vicent Sanchis, entrevista de Josep Maria Espinàs, canal 33 el dia 21-3-1995. Vegeu també *Primera volada*, de Josep Pla, Destino, Barcelona, 2004, p. 33: «En un revolt de la carretera, aparegué el poblet de la Pera, país del general Savalls.» a més de les referències de *Un petit món del Pirineu*, de Josep Pla, Destino, Barcelona, 2004, p. 97, 249, 255, especialment 264 (amb les referències a l'obra de Pere Coromines), 266, 268, 271-282, 290, 297, 300, 307, 330, 374 i 423.

nos a tots: aquella «casa amb tant deler bastida, ressonanta i humida de l'ona que davant plega i desplega els rulls».)»

El debat, al cap d'un any —i actualment— continua sent quin és el model de llengua que pot ser més ben rebut per l'usuari competent. El pretext, aquesta vegada, serà una carta de Coromines a Josep Pla de consol pel premi literari frustrat de Pla el 27-5-1973 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2001: 80-81):

«Distingit amic:

»No vull que en aquest moment deixi de sentir que sóc al seu costat. Vostè sap que jo poso la força de l'estil per damunt de la recerca preciosa, el gruix humà per damunt de l'alambí, la literatura d'abast nacional molt més alta que el brodat de cenacle, l'essència per sobre de la quintaessència, i comprèn què hauria fet jo. Ara el que cal és que això es reperi sense altre ajornament. Mani'm si puc fer res. Fins a l'octubre aniré molt malament de temps, però m'agradaria de veure'l aleshores, per això i per alguna altra cosa ¿El camí pràctic per demanar-li una entrevista llavors serà encara només el telèfon del seu germà ([862] 300 688) o n'hi hauria cap de més directe?

»Suposo que va rebre les Obres Completes de Pere Coromines, *Tòpica Hespèrica* i *Lleures i converses d'un filòleg*. Si vaig mal informat digui-m'ho.»

El 27-5-2008, per a Josep Maria Nadal, els correctors redueixen la llengua de l'escriptor a la seva pròpia, una de neutra. Nadal no creu que s'hagi de canviar la norma, però afirma que «no es pot obligar a la seva utilització»

(<http://www.udg.edu/LinkClick.aspx?fileticket=XrxliKC6Gk8%3d&tabid=12158&language=ca-ES>).

2.19.7 La tenacitat de Joan Coromines

És curiós notar com enmig de la feïnada que fa Joan Coromines durant aquesta època del 1975, pel que fa a les seves condicions laborals, però, sembla que no queda gaire reflectit. Efectivament, ens ho explica en una seva carta del 3-4-1975 a Moll que ens pot orientar (vegeu *Epistolari Joan Coromines i Francesc de B. Moll*, p. 538):

«La Universitat de Salamanca té en premsa un altre llarg treball meu sobre el sorotàptic (i cèltic) de Portugal, Galícia i Extremadura sobretot, però també amb moltes coses catalanes i toponomàstiques nostres i de tota Hispània. Aquesta llengua indoeuropea precèltica està aflorant en inscripcions i toponímia de molts llocs, però la inscripció més llarga (101 mots si bé en part llatins) que n'ha sortit per ara és la del nostre Arles. Importa, doncs, als *nostres* estudis preromans de contribuir al seu retrobament en totes les terres on es va parlar. I heus ací com he hagut de tornar-me epigrafista a les meves velleses! Acabo de fer 70 anys, i per celebrar-ho... m'han retirat l'ajuda de l'auxiliar pagat que tenia. Sembla que això de reivindicar la vida i l'obra d'un patriota i home liberal com el meu pare és un pecat que no té perdó.»

I, de fet, aquestes condicions variaran molt poc, fins i tot en després de mort de Franco. És oportú de destacar unes notes de Vila (1997: 5):

«Des que Josep Terradellas li imposà en 1980 la medalla d'honor de la Generalitat, ¿què ha fet el nostre govern autonòmic per aquest home? El *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* s'ha publicat gràcies a l'entossudiment personal d'un amic i editor, Max Cahner, a qui mai podrem agrair prou l'assumpció d'aquesta empresa tan arriscada, per a la qual va haver de rebre un ajut financer de "La Caixa". [...] Tots els sapastres que ens manen, sabien que en aquests darrers anys Coromines treballava contra rellotge acabant l'*Onomasticon*. ¿Què els costava, doncs, a les nostres institucions posar al seu abast tota la infraestructura necessària, de diners i de personal, per dur a bon port aquesta empresa en la qual Coromines ha invertit més de setanta anys?

»[...] El filòleg Joan Coromines, un dels romanistes més importants del món, quan vivia exiliat a Xicago, guardava les fitxes lèxiques en caps de sabates sota el llit. Persones que l'han tractat m'explicaren que la seva màxima il·lusió hauria estat ensenyar en una universitat de Catalunya, crear una escola de romanistes, preparar deixebles que continuessin la seva obra. A les universitats catalanes no el van

voler, se'l van treure de sobre, li van barrar el pas com també ho han fet amb un altre cervell excepcional, Joan Ferraté. Ens hem quedat sense uns mestres excepcionals per les enveges, els personalismes i les ideologies. Dit això, no continuo més per aquest camí. Podria aportar molts més exemples *ad nauseam* que diuen molt poc dels qui remenen les cireres del poder polític, cultural i econòmic en aquesta etapa de la nostra democràcia tan corcada. [...]»

El que potser feia més nosa de Coromines devia ser la fermesa de les seves conviccions, juntament amb el seu temperament. Coromines va ser un personatge que en tot moment va restar tolerat, més que acceptat com es mereixia. Una prova d'aquest temperament de fermesa exemplar la tenim en una carta del 13-10-1964. En aquesta carta, Coromines lluita a contracorrent —i contragovern: si no pot ser per conviccions, que sigui per justícia (Ferrer i Pujadas, 2005 a: 179-180):

«Car en Harrison ja és a Xicago, amb llicència per passar-hi un any treballant sota la meva direcció en la seva tesi. Aquest pobre noi s'ha jugat la seva modestíssima posició acadèmica per aconseguir aquest doctorat en filologia catalana, donant-li un permís que no se li tornarà a concedir en la vida, i ha vingut a Xicago a passar-la magra, car no li he pogut aconseguir més que *mitja* beca, i n'ha de viure ací ell, la seva dona i el seu fill. Ja s'han perdut tretze dies d'aquest any preciós, a causa dels retards i desdites inesperats en la qüestió del microfilm.

»La meva tendència natural ha estat sempre de no insistir a ficar-me allà on no em volen. Però la venço, car hi van els interessos d'aquest pobre noi, que no té cap culpa en el que em passi a mi, i que s'ha refiat de l'interès dels catalans perquè es treballi en la seva filologia.»

D'aquest temperament, juntament amb la feinada de Coromines, en tenim també una mostra ben clara en una carta que Francesc de B. Moll li envia a Coromines, admirat per tota la feina que estava fent, en una carta del 4-6-1978 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 559):

«La vostra carta del 20 de maig em confirma en una idea que duc dins el cap ja fa molts anys: que les moltes i grans obres que portau entre mans són *sobrehumanes*, i per tant, ve un moment que esdevenen *inhumanes*. Em referesc al sacrifici que representen per part vostra: feina dura, soledat, manca d'alleujament a base de distraccions, i en definitiva, minva de la salut. El *Diccionari etimològic castellà* ja donava la mesura de la vostra enorme capacitat

de treball. Les obres que actualment estau elaborant arriben més enllà i en una edat en què les forces comencen a fluïxegar. Per això comprenc bé la vostra preocupació per trobar manera de continuar la tasca sense arribar a l'esgotament.»

Parem esment ara a una carta de Coromines a Joan Fuster on tracta la concepció de llengua de Fabra: com Fabra integra el dialecte valencià. En aquesta carta, li tramet la que havia enviat al professor Antoni Ferrando. Aquesta carta és del 9-12-1982 (Ferrer i Pujadas, 2002 b: 101-102):

«Pineda, 15 de març de 1982 | Prof. Antoni Ferrando, València | Benvolgut senyor i amic: | L'actitud de Fabra és tan coneguda que dubto molt que calgui tornar-la-hi a explicar, i més havent-ne parlat ja amb En Casacuberta i En Sanchis Guarner, amb els quals coincidia jo i coincideixo absolutament. Recordo perfectament la visita a València amb Fabra i Casacuberta. Érem *tres*: també això recordo molt bé. Era *abans* de 1935, crec el 1932, en tot cas no abans de 1932. Potser hi va haver més tard una altra visita, i potser va ser amb ells dos i algú més: d'això ja no n'estic segur; en tot cas la important va ser la primera. No recordava el cas de la Sra. Llorente (és ben possible), però sí algun cas semblant, i és clar que a Fabra i a tots ens feia tristesa. | En Fabra no tingué mai l'actitud que «valencians i catalans del Principat cerquen paral·lelament i no conjuntament, en els nostres respectius clàssics les fonts etc.»: això sí que li ho puc garantir, i desmentir rotundament la versió donada; la veritat és: «paral·lelament i conjuntament, en els clàssics *comuns*», car no hi ha uns clàssics diferents ni una literatura diferent, encara que hi hagi importants i **respectabilíssimes** diversitats, que com vostè sap jo he estat sempre un dels qui més han treballat per estudiar-les i fer-les comprendre i estimar de cor per uns i altres. | Un altre punt que he de desmentir sense reserves és que la *Gramàtica* de Sanchis de 1950 vagi ser mal rebuda a Barcelona. TOT AL CONTRARI. Ben rebuda, aprovada i aplaudida amb totes les forces. Que hi va haver algú que la desaprovés...? Però *és clar que sí*, sempre hi ha hagut gent incomprensiva, *pertot!* La gran majoria, incloent-hi tots els més informats i tots els més patriotes pensàvem tot el contrari: cal dir-ho això? Cal explicar el que és inevitable tot arreu del món? Temo que hi ha algú que li diu aquestes coses... Li asseguro que és la primera vegada que sento dir això de la *Gramàtica* de 1950: malfiï's de qui ho digui. | Com vostè diu, ara ja no és possible venir amb Sanchis. Ai! La nostra pena és immensa: és un dol sense consol. Però

si ve vostè amb Joan Fuster o un altre com ell, quin goig: els convido a dinar a tots dos; [...]»

Així doncs, ens trobem davant d'una situació anòmala que afecta el conjunt del món intel·lectual a nivell del model lingüístic. Però a més, hem de tenir en compte el fet que es defensi la necessitat que la literatura ha de tenir un públic lector, un mercat. Joan Fuster esdevindrà el gran teòric de la nació lingüística i al mateix temps el gran teòric de la nació política. L'escriptor necessita respirar i un espai (delimitar quin és el públic lector). En aquest moment es teoritza sobre això.

Vegem com també se'ns en fa memòria a Pla, 2004 e: 68-69:

«Jo deia als intel·lectuals valencians que, de tota manera, alguns catalans s'han acostat a València. El filòleg Joan Coromines, insigne coneixedor de la llengua –molt millor que el senyor Fabra, que, de tota manera, tenia més gràcia que Coromines–, ha recorregut aquestes terres per fer el diccionari i l'Onomasticon, i s'hi ha fet una gran quantitat d'amics. Coromines té poca sensibilitat per a les coses oficials –que avorreix– i per a les coses socials, que encara avorreix més. Ara: és un home autèntic i positiu –cosa inaudita en aquest país. L'erudit i editor Josep Maria de Casacuberta, autor de l'edició dels «Nostres Clàssics» i de tants altres llibres catalans, no ha deixat mai, en el curs de la seva vida, de freqüentar aquest país, els seus arxius i el seu moviment literari.»

2.19.8 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 80

Els models de llengua no haurien de ser un obstacle per arribar al públic lector. A través dels debats i d'alguns textos teòrics hi ha tota una sèrie de tendències que van cap allà mateix. En aquesta època hi ha com una preferència per l'arcaisme, per la forma més artificiosa i la més allunyada del castellà, enfront de les formes més corrents de la llengua oral. Per exemple, hi ha una preferència pel *llur* enfront del *seu*. Els representants d'aquest model de llengua arcaïtzant són Ramon Aramon i Eduard Artells. Els pocs exemples d'escriptors renovadors que intenten optar per solucions més corrents són Rodoreda, Espriu, Joan Sales...

Josep Murgades, a Murgades 1994: 15-21, referint-se a les polèmiques lingüístiques plantejades durant els anys vuitanta, ha presentat nous arguments contra l'aspiració de la naturalitat. Defensa que una llengua no és allò que presenta de primigèniament natural, sinó un artifici que la converteix en específica i autosuficient. Aquest problema, però, en realitat no és tal si s'opta, tal com fa Sales, per defensar registres lingüístics aptes per a diferents nivells d'expressió, perquè allò primigèniament natural hi té tanta importància com els registres tècnics més complexos.

Les polèmiques lingüístiques que comencen a la meitat dels anys vuitanta, tenen un origen, però, molt diferent; són provocades pels nous mitjans de comunicació, que a causa de la seva immediatesa fan impossible un control sever de la llengua utilitzada. Encara que en algun moment d'aquest debat se citin alguns pròlegs de Sales, el punt de partida i les necessitats que expressen totes dues actituds són molt diferents, si bé en el fons volen aconseguir el mateix: una llengua més acostada a la llengua parlada.

Ens trobem amb una situació d'un model de llengua literària molt encarcarada, amb una tendència a optar per solucions arcaïtzants, artificioses, i a evitar solucions de la llengua oral i castellanismes. La contradicció interna en què es debatien els benemèrits correctors idiomàtics de l'època, convençuts de la general ignorància de l'idioma i de ser ells els únics mantenidors de la flama, per una banda, els portava a imposar raquítics dogmatismes de via estreta per salvar la llengua; per l'altra, els portava a la imposició que desesperava els pocs escriptors dotats del viu esperit de l'idioma, irritats per aquells forçats encotillaments ortopèdics (Maduell, 2002: 113). Aquest retrat el devem bàsicament a dos autors: Pericay i Toutain, amb *Verinosa llengua* (1986). Aquest llibre és un assaig d'estudi de models de llengua literària de diversos escriptors durant el segle XX. Després tenim *L'altra cara de la llengua* (1987), també de Pericay i Toutain. És una antologia de textos de reflexió sobre la llengua literària representatius del segle XX. És el llibre de les fonts primàries sobre les quals Pericay i Toutain van formular el seu assaig. Pericay i Toutain fan

l'estudi a partir d'una sèrie de solucions lingüístiques i observen que hi ha una preferència per formes del tipus *atansar-se* i *apropar-se* en comptes d'*acostar-se*, per exemple.

En resum, el model de llengua dels escriptors fins als anys 80 té aquest gust per la forma menys corrent i per la rarsa (en oposició a les formes menys marcades). En aquest sentit hi ha polèmiques lingüístiques a propòsit de la pugna entre *entregar* i *lliurar* i en aquesta mateixa línia hi ha la resposta de Terenci Moix a Artells a propòsit de la polèmica entre *Montse* i *Montserrat*. Són, però, polèmiques sobre casos molt concrets. El món de la correcció ha tingut molt mala fama i aquesta imatge del corrector com a massa purista ja venia molt de l'època dels anys 60, 70 i continuarà els anys 80. El corrector continuarà vist gairebé com un enemic de la llengua.

Aquí es planteja que caldria contrastar aquesta visió i que caldria veure un estudi a fons d'alguns escriptors per veure la feina del corrector del moment, perquè probablement això matisaria aquestes idees. Pel que se sap, hi havia models de llengua d'alguns correctors que eren realment modèlics, fantàstics, igual com n'hi havia que no gens. Hi ha una qualitat lingüística que matisaria la visió que actualment es té.⁵⁶

Arribem als anys 80, en què els escriptors joves són continuadors d'aquest model de llengua dels anys 60. A mitjans dels anys 80 aquest model de llengua rep una patxada descomunal: sobretot arran de la creació dels mitjans audiovisuals en català, hi ha uns professionals de la llengua que revisen a fons tots els models de llengua heretats i es plantegen que la llengua sigui apta per a tota mena de públics. Qualsevol persona hauria de poder consumir, llegir qualsevol producte cultural en català. El primer diari en català va ser l'*Avui*. L'any 1983 es crea Televisió de Catalunya i Catalunya Ràdio, i tota la premsa comarcal i les ràdios locals, majoritàriament en català. També és important el *Diari de Barcelona*, que era un dels grans diaris del segle XIX i que és molt important perquè és el primer mitjà de comunicació en català que publica el seu llibre d'estil. El primer llibre d'estil és el primer corpus normatiu que qüestiona i rectifica la tendència general cap a la qual havia apuntat el model de llengua dels anys 60 i 70. El tipus de gent que hi ha darrere d'aquests professionals de la llengua és gent jove, que no va viure la guerra; gent que vol ser moderna i actual; gent que dóna més importància a l'ús que no pas a la tradició gramatical ortodoxa; finalment, gent que es veuen a si mateixos com a professionals de la llengua en primer lloc, i no pas com a patriotes de manera prioritària. Un altre element important és que és gent que no necessàriament vénen de la filologia, sinó també del periodisme i del món de la traducció. És gent que van tenir la responsabilitat que la llengua no

⁵⁶ Vegeu «Correctors, assessors, lingüistes: reflexió sobre el procés de revisió de textos escrits» d'Anna Mir, dins *Llengua & Literatura*, 2003, núm. 14, p. 211-237.

fos un obstacle per al producte periodístic o cultural pel qual treballava. Això fa que moltes solucions lingüístiques se les pensessin dues vegades abans de posar-les en situació. Des del punt de vista lingüístic reivindiquen, a través de llibres teòrics o d'assajos, el model de llengua dels anys 60 menys artificiosa: autors com Rodoreda, Sales i Espriu. Des del punt de vista lingüístic, reivindiquen Fabra en tota la seva complexitat; i tenen també com a paraigua ideològic Gabriel Ferrater i Joan Coromines. Però cal deixar clar que Coromines també opinava sobre articles fets per gent d'aquesta generació i en aquest sentit era molt crític. Aquí és on es nota la capacitat d'influència i de xoc per part de grans personalitats forjades als anys 30 i i les generacions que ja venien provinents del món del periodisme. Notem el següent fragment, que fa referència a unes puntualitzacions de Joan Coromines des de Pineda de Mar, el setembre de 1990 (recuperables gràcies a Ferrer i Pujadas, 2009: 267, n. 1):

«A la portada del suplement hi ha el titular «Catalunya: deu reptes». Coromines ratlla el mot *reptes* i hi anota: «*repte* només vol dir ‘reny’, ‘reprensió’ en català de gent que pensa amb el cervell i no amb l'ordenador. Mot estúpid, calc ridícul, mecànic de gent que no sap català ni anglès; anglès, *challenge* és ‘envit’, ‘provocació’, ‘inducció’». A la p. 3 hi ha l'article «Catalunya: deu reptes», d'Albert Viladot, director del diari. Coromines ratlla novament el mot *reptes* i hi anota: «Tot és començar. El periodista baratet necessita paraules que substitueixin el pensar. Ara ja ho usen per a tot: enlloc *qüestió*, *problema*, etc.» A la p. 6 hi ha l'article «El repte de l'ensenyament». «Retrobar els valors ètics», de Joan Triadú. Coromines ratlla altre cop el mot *El repte* i hi escriu *L'afer*. Seguidamenta anota: «*tasca*, etc. Mots que hom vol escanyar o ofegar substituint-los per una barbaritat *única*! Cada dia s'usen menys? Pitjor: ja no s'usen, si de cas es declamen. (!). Com uns que ja van començar l'ofec: escarransint *reeixit* per ajaçar-hi “aconseguit” (<*logrado*)». En les pp. 24 i 25 hi ha l'article «El futur del català a la fi del segle xx.», de Ricard Fité Labalila. El sisè apartat d'aquest article diu: «El castellà a Catalunya s'ha parlat sempre, i per tant la influència sobre el català no és pas cosa de quatre dies...». Coromines ratlla el mot *sempre* i anota: «era desconegut fins al s. xv». En el mateix paràgraf l'articulista diu: «En la nostra història recent ens hem passat massa anys anant a la contra, defensant-nos d'atacs externs, i ara que ja no ens ataquen sentim la necessitat psicològica –i morbosa– de fabricar-nos l'enemic.» Coromines encercla els mots *ataquen* i *psicològica* i anota: «¡¡Aquest Sr. la balla doble!! Es dona bufetades contra el que diu bé En Cabana a la p. 5». Finalment, a la p. 26 hi ha l'article «Catalunya,

motor d'Europa», de Jaume Giné. Coromines encercla els mots *motor d'Europa* i anota: «això és cofoisme! pesta pitjor encara que el derrotisme», i ratlla novament el mot *reptes* que substitueix per *problemes*. Max Cahner presidí el consell d'administració de Premsa Catalana SA i fou editor del diari *Avui* de l'1-I-1987 al 13-XII-1991.»

Tota aquesta gent (professionals de la llengua, escriptors, correctors) han estat qualificats de català «light» (escriptors, correctors). Sota el català «heavy» hi ha gent sobretot del món acadèmic. El moment constitutiu del model de llengua dels mitjans de comunicació és a mitjans dels anys 80. Els professionals de la llengua fan una lectura determinada de la història de la llengua literària del segle XX i dels models literaris que es troben en la literatura dels anys 50, 60 i 70. Per primera vegada ja trobem una nova terminologia: entrarem de ple en el terme *llengua estàndard*, que va associat al món dels mitjans de comunicació (orals i escrits). A partir dels anys 80 començarem a trobar institucions que es dediquen a elaborar el seu llibre d'estil. Aquest model de llengua que trobem al *Diari de Barcelona* anirà guanyant terreny en els mitjans de comunicació i també en el món de l'ensenyament. És el model de llengua hegemònic. Els mitjans de comunicació aniran publicant els seus llibres d'estil. L'any 1990 es van publicar una sèrie d'articles (escrits durant els anys 80) de reflexions sobre diversos autors, que es van recollir en un llibre titulat *El barco fantasma*. Ricard Fité és un dels autors més importants d'aquesta època. És una persona que ha passat per diversos mitjans. Ve del món de la filologia catalana i del periodisme.

Hi ha la teoria entorn del model de llengua que defensaven aquests professionals dels mitjans de comunicació en català. Ricard Fité és un dels representants del català «light». Haurem de començar a parlar de *llengua estàndard*. Aquest text correspon al recull de textos de *El barco fantasma*. En aquest text hi ha un diagnòstic de la situació lingüística del moment i cap on ha d'anar la llengua. L'any 1982 és un moment molt important perquè és un moment de revisió. El diagnòstic subratlla dos fets clau. Denuncia una situació de barreja de registres (com l'arcaic amb el col·loquial). En la llengua literària hi ha una barreja de solucions lingüístiques que provenen de nivells diferents. El diagnòstic és que no hi ha un model de referència clar per als parlants i pels mitjans de comunicació. Denuncia que hi ha una mena de divorci entre la llengua parlada i la llengua escrita. Critica que hi ha una excessiva distància. Efectivament, no podia ser que tots els elements socials parlessin com el diccionari de Fabra, ni el de 1932 ni el de 1954.

Aquests professionals de la llengua insisteixen que la llengua de referència està excessivament decantada cap a usos arcaïtzants (en fa una llista). Hi ha un diagnòstic crític de la situació i una proposta de fer entrar

solucions més habituals de la llengua oral en la llengua escrita. El parlant no pot sentir-se estrany davant la seva llengua escrita o la que li ofereixin els mitjans de comunicació de masses. Aquesta és la idea central en el pensament de tots els professionals de la llengua.

Hi ha una sèrie de consideracions interessants. En primer lloc, els professionals de la llengua fan una lectura liberal de Fabra. En segon lloc, aquests autors fan una lectura més complexa de Fabra. El que fan és reivindicar-lo en la seva complexitat (es fixen en totes les seves publicacions, en tot el seu corpus). A l'hora d'optar per una solució lingüística determinada, sovint les referències a Fabra són múltiples. Hi ha una lectura complexa de Fabra. Fins i tot una lectura del Fabra com a escriptor (l'ús de la llengua que fa Fabra). En tercer lloc, una lectura atenta de Coromines en relació amb les seves reflexions sobre la llengua literària del moment. Al darrere, hi ha un intent de legitimació de les solucions lingüístiques per les quals ells advoquen.

Més enllà d'anar a buscar fonts d'autoritat en Fabra i Coromines, hi ha determinades opcions lingüístiques que són pròpiament les que ells fan entrant a la valenta. Per exemple, hi ha normes la referència d'autoritats de les quals és la gramàtica pòstuma de Fabra, Fabra (1956). En aquesta gramàtica Fabra té una tendència a recomanar la forma més culta. Aquests autors fan la lectura liberal d'optar per la forma més col·loquial. S'agafen a Fabra en el sentit que diu que es pot triar entre dues formes. Es trenca la tradició dels anys 50, 60 i 70, en la qual els escriptors optaven per solucions més cultes. Les seves opcions lingüístiques tenen alguna mena de presència en la tradició gramatical de Fabra, de la qual fan una lectura liberal optant per les solucions més corrents. Aquests autors es permeten algun salt normatiu. Als anys 60 el que era excepcional era l'ús del perfet perifràstic (per exemple, Joan Sales). Aquí doncs, ja s'obliga els escriptors a usar el perfet perifràstic. Per primera vegada trobem aquesta prescripció, que tindrà èxit en els mitjans de comunicació. Aquesta solució és representativa de moltes altres. Els llibres d'estil tendeixen a la solució col·loquial. En les normes d'ús, les que van tenir més ressò en el debat entre el català «light» i el català «heavy» van ser qüestions de lèxic. Els elements nous que introdueixen aquests autors són revisar i corregir aquelles solucions lingüístiques arcaïtzants que fins aquell moment eren més o menys generals en la llengua literària. Això és el futur del passat: el futur del «català que ara es parla». En una línia semblant, hi ha tot un altre paquet de paraules per les quals advoquen: paraules que són les generals de la llengua col·loquial, però que no eren les més habituals de la llengua escrita. Els llibres d'estil tenen la tendència a preferir les formes habituals.

Joan Fuster, entre 1982 i 1992 articula una polèmica sobre la llengua dels mitjans de comunicació, que s'insereix en un moment de gran indecisió pel que fa a la política i, per tant, la política lingüística del

català,⁵⁷ i massa inseguretat a l'hora d'advocar pels conceptes de nació i llengua i sobre el paper del català en la nostra societat i en el món. Aquesta perplexitat —actualment ho anomenarem així per fer-ho d'una manera neutra— encara continua afectant l'escola,⁵⁸ les Universitats catalanes,⁵⁹

⁵⁷ Cal haver de constatar que les persones puguin satisfer els drets lingüístics i que la Constitució ha de vetllar perquè estiguin garantits a dins del territori? En el cas de la llengua catalana, la Constitució espanyola només garanteix que tohom es pugui expressar en català però no garanteix en canvi que tothom entengui el català. Vegeu en aquest sentit «Dret lingüístic: i ara què?» d'Antoni Milian i Massana, dins *Avui* (Barcelona), el 3 de febrer del 2009, p. 21; «Atendre en català» d'Artur Bladé, dins *Avui* (Barcelona), 17 de març de 2009, p. 4; «Drets lingüístics» de Fernand de Varennes, dins *Avui* (Barcelona), el 2 d'abril del 2009, p. 23; «Més suport als perseguits» d'Ada Castells, dins *Avui* (Barcelona), el 16 d'abril del 2009, p. 40.

⁵⁸ Per contrastar informació d'actualitat cal confrontar: «Menys d'una quarta part de l'alumnat estudia en català al País Valencià» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 26 d'abril del 2007, p. 37; «Només una quarta part dels alumnes estudien en valencià» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 27 de setembre del 2007, p. 28; «Només el 5% de concertades fan català al País Valencià» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 18 de maig del 2007, p. 38; «València assigna professors sense capacitació en català» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 8 d'octubre del 2007, p. 27; «70.000 nens no poden fer l'ESO en valencià» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 7 de maig del 2008, p. 30; «Immigració multiplica per quatre els cursos de català» de Sònia Pau, dins *Avui* (Barcelona), 9 d'octubre del 2008, p. 28; «La llei d'acollida reforça l'aprenentatge del català entre els immigrants» de S. Pau, dins *Avui* (Barcelona), 3 de juny de 2009, p. 29; «Els empleats de Normalització Lingüística denuncien una reducció del 30% de professors» de Sònia Pau, dins *Avui* (Barcelona), 20 de novembre del 2008, p. 28; «Educació deixa més de 300 alumnes immigrants sense cursos de català» de Marcel Barrera, dins *El Punt* (Girona), dimecres 10 de desembre de 2008, p. 6; «El País Valencià segueix sense mestres que eduquin en català» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 9 de febrer del 2009, p. 29; «Professors i escriptors per la llengua», (Redacció, Barcelona), dins *Avui*, dimarts 20 de gener de 2009, p. 35; «El batxillerat» de Joan Solà, dins *Avui* (Barcelona), 20 de desembre de 2008, Suplement de Cultura, p. 6; «No tenim temps per reflexionar» de Xevi Xirgo, dins *El Punt* (Girona), dimarts 5 de maig del 2009, p. 15; «Camps elimina classes en català per fer-les en anglès», d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 11 de maig de 2009, p. 29; ««No es pot sacrificar el valencià per incorporar l'anglès»» entrevista a Diego Gómez, president de l'associació Federació Escola Valenciana feta per Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 21 de febrer del 2010, p. 38; «Camps nega l'ensenyament en català a 100.000 escolars» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 3 de juny de 2009, p. 32; «Alboraia suprimeix les oficines de valencià» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 1 d'octubre del 2009, p. 27; «El 6,2 % de la població no entén el català» de Joaquim Elcacho, dins *Avui* (Barcelona), 9 de juny de 2009, p. 32; «El català torna a ser l'os de la selectivitat» de Clara Ribas, dins *El Punt* (Girona), 10 de juny de 2009, p. 2; «Un 35,6% de la població té la llengua catalana com a habitual, i un 45,9%, la castellana» signat per ACN/El Punt, dins *El Punt* (Girona), 30 de juny del 2009, p. 33; «La meitat dels universitaris creuen que el castellà s'imposarà al català a l'aula» de Núria Astorch, dins *El Punt* (Girona), 15 de juliol de 2009, p. 5; «Normalització Lingüística elimina els cursos de nivell D» de Sònia Pau, dins *Avui* (Barcelona), 1 d'octubre del 2009, p. 27; Confronteu també «El PSOE inicia la pressió sobre la llei d'educació catalana», de Montse Oliva, dins *Avui* (Barcelona), 9 d'octubre del 2009, p. 6; «El govern espanyol es compromet a recuperar retallades del TC a l'Estatut» de Redacció de Barcelona, dins *Avui* (Barcelona), 11 d'octubre del 2009, p. 10; «ERC avisa que hi haurà “una abans i un després” si es retoca la LEC», d'*El Punt* (Girona), 11 d'octubre del 2009, p. 12; «Encara seguim parlant de l'Estatut. El sistema polític espanyol no sap tractar els estatuts que s'ha inventat» de Josep Maria Terricabras, dins *El Periódico* (Catalunya), 14 d'octubre del 2009, p. 5. «Segueix la reculada del català al País Valencià», d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 16 d'octubre del 2009, p. 24; «El PP recorre contra la llei d'educació al TC perquè blindi la immersió lingüística» d'Odei A.-Etxearte dins *El Punt* (Girona), 17 d'octubre del 2009, p. 10.

⁵⁹ Pel que fa a l'ús del català a la Universitat, les declaracions recents de totes les Universitats del Principat no poden fer complir l'ús del català ni tan sols al cap de dos anys. Vegeu en aquest sentit «Síntomes alarmanants» de Joan Solà, dins *Avui* (Barcelona), 21 de febrer del 2008, Suplement de Cultura, p. 6; i «El català a la Universitat Pompeu Fabra està en un clar retrocés» en l'entrevista que Andreu Mas fa a Roger Melcior, president de la Plataforma Universitària pel Català (PUC), dins *El Punt* (Girona), 10 de novembre del 2009, p. 15.

l'administració⁶⁰ i els grans mitjans de comunicació.⁶¹ Reprenem ara les reflexions de Jordi Ginebra a què fèiem referència al principi sobretot pel que fa als termes de *subordinació política*, perquè potser ens hauríem de fer la següent reflexió: aquesta *perplexitat* no es podria entendre com una *imposició política i lingüística* per part de l'Estat espanyol, fins i tot avui?⁶²

Segons Joan Fuster (Solà, 1993 b: 79-86), no hi va haver un veritable debat social sobre la llengua. A més, no n'hi ha prou que l'autoritat lingüística dictaminés els usos, sinó que també caldria que aquesta autoritat es fes pública aclarint conceptes i explicant criteris (per a detalls d'aquests criteris vegeu Solà, 1993 b: 80-81).

Hi ha un altre terreny en el lèxic: la qüestió dels castellanismes. És el fet més nou que distingeix aquest col·lectiu de professionals de la llengua. Tots aquells castellanismes amb una certa tradició escrita en català no han d'estar prohibits. Així com als anys 10, 20 i 30 hi ha una preferència per solucions que eviten els castellanismes, als anys 80 hi ha una rectificació en aquest punt. En aquest punt, pel que fa al llibre d'estil del *Diari de Barcelona*, totes les formes estan basades en Coromines (*clero, cuidar, decepcionar...*). Aquest és el model de llengua estàndard dels mitjans de comunicació. La situació d'aquesta gent, doncs, és absolutament diferent de la que havíem vist a propòsit del moment de la codificació.

⁶⁰ En aquest sentit vegeu la nota 10.

⁶¹ En aquest sentit vegeu la nota 106.

⁶² Vegeu i confronteu en aquest sentit «No té futur, el català. “Al mercat, el castellà té més valor que el català”» de Josep Murgades, dins *Avui* (Barcelona), 2 d'abril del 2009, p. 8; «Sense sobirania política no se salva la llengua» entrevista a Joan Solà d'Ignasi Aragay, dins *Avui* (Barcelona), 7 de juny de 2009, p. 46-47 a més de les declaracions «Aquí no hi ha pau lingüística» emeses en l'entrevista feta en vídeo per vilaweb dins <http://www.vilaweb.tv/?video=5707> del 10 de juny de-2009;

III ELS USOS LINGÜÍSTICS DE COROMINES: COROMINES COM A ESCRIPTOR

Sovint se sol dir que sobre gustos no hi ha res escrit, però potser, justament és amb gustos que s'ha arribat a escriure tant i tant. La paraula *abstracció* sovint ha estat utilitzada com a sinònim d'*estilització*, però en aquest cas, és clar, ja té poc a veure amb el que vertaderament propugna l'art abstracte dels nostres dies. *Estilitzar* és *imposar* alguna forma artificial a les formes naturals en funció de la concepció de realitat que tingui el pintor en aquell moment. *Estilitzar* és *deformar* i el pintor deforma sempre, fins i tot quan té les pretensions més grans de realisme per bé que la voluntat estilitzadora hagi arribat a minvar des del Renaixement fins al segle XX. A finals d'aquest segle l'estilització passa a tenir rang *estètic*. Seria ben absurd, doncs, pensar que els contemporanis de l'artista romànic trobaven el Crist que veneraven «lleig» (en el sentit pejoratiu que ara té aquest mot) ni tampoc bell. Si avui l'art és lleig o bell ens hem de preguntar si podria haver estat d'una altra manera ja que, el pintor s'expressa en la seva obra i expressa el seu temps en la seva obra: un temps que és ell mateix.

Ara bé, quan Josep Pla parla d'*estil* explicita:

«En realitat els partidaris de la normalitat som els únics que hem meditat amb profit el problema de la tradició literària grecolatina, la qual ens ensenya, si és que aquesta tradició té algun sentit, a escriure una determinada impressió, sentiment o idea amb la preocupació de la totalitat de l'objecte i alhora amb la menor quantitat possible de paraula, amb la més gran claredat, precisió i sobrietat». Vegeu Pla (1983: 372).

Observem doncs, que es fa valer la unitat i la simplicitat igual que Horaci a l'*Art Poètica*. De vegades la complexitat d'un pensament, la precisió de matisos, l'exploració de la pròpia subjectivitat o la voluntat d'abstracció proven si el resultat final és prou satisfactori. L'estil pot ser l'home, pot ser la visió subjectiva de cada individu, però aquesta visió no es pot concretar sense l'adquisició d'una tècnica compositiva, d'un llenguatge compartit, ja que no és res més que el resultat de la combinació produïda per les dificultats d'expressió i les possibilitats expressives que ofereix el llenguatge. Recordem que el llenguatge, tot i ser un art, també té una tècnica i unes lleis. Vegeu Fuster (2005:164-169, 173-174, 187-188, 199-205) i Toutain (2000: 189-190, 193-194, 205-206). Per acabar, farem referència a unes notes de Bonada, 1995 a: B 4:

«Per tant, l'obra de Coromines no és tan sols l'obra d'un enquestador i d'un etimòleg, sinó l'obra d'un escriptor, i els nou volums del seu *Diccionari etimològic* i els que aniran publicant-se de l'*Onomasticon* són, per a un lector corrent i inexpert en etimologia, una obra literària que nosaltres hem llegit i llegim amb el mateix plaer, admiració, interès i emoció que hem llegit *A la recherche du temps perdu* de Marcel Proust o *El quadern gris* de Josep Pla.

»En Primer lloc, per la llengua. La naturalitat, la frescor, de la frase de Coromines és modèlica. Fins i tot en les frases llargues, les més difícils de construir, no deixa que els termes gramaticals ofeguin o destorbin les paraules que es refereixen a coses o conceptes, virtut que és la clau de volta de tot bon escriptor, sigui quin sigui el seu estil.

»També és exemplar en el seu estil el fet d'evitar la monotonia sintàctica, perill en el qual cauen aquells que fan un ús limitat dels recursos de la llengua. En aquest àmbit és potser, amb Pla, l'escriptor català que ha arribat més lluny, sense utilitzar, és clar, el mateix camí de Pla: l'obra que fa tampoc no li ho demanava.

Coneixedor del català dialectal, la seva frase mai no cau en el dialectalisme. Sap que el català tan sols s'enfortirà si té, en expressió seva, una "llengua literària comuna". Coneixedor del cultisme, sempre l'evita, bo i coincidint amb Pere Bohigas que la deformació de la llengua es va donar "en moments que ha predominat l'abús del cultisme".»

Potser però, per influència de l'astúcia d'algú,⁶³ podríem aplicar la carta de presentació següent: «després de parlar, durant tants anys, del que és i del que no és la llengua de Joan Coromines, s'ha arribat a tenir d'aquest cànon una noció tan vaga, que tinc por que el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i els seus epistolaris podran ésser considerats uns gèneres com tants n'hi ha.» Pla (1984: 9).

Igual com ens indica (Abril, 2008 a: 14), llegint Coromines també se'ns genera el dubte conceptual, d'edició i crítica textual sobre com s'ha de fer una gramàtica, quin estil ha de tenir, quin o quins registres, i constatem la fal·làcia sobre què diu Coromines que pretén, a qui va dirigida la seva obra lingüística i qui n'és el destinatari... S'ha afirmat sovint que Coromines és una gran escriptor perquè redacta amb un model de llengua elegant i extremadament precís i perquè es mou pel seu *Diccionari* amb prou llibertat a l'hora d'incloure-hi aspectes que no són estrictament lexicogràfics. En aquest sentit, Coromines aprofitarà aquesta obra per incloure-hi part de les seves memòries personals. L'estil de Coromines està

⁶³ Faig referència clara al narrador de *El carrer Estret*, de Josep Pla, Edicions 62, Barcelona, 1984, p. 9.

força relacionat amb la seva memòria i serem testimonis de la part més íntima del Coromines escriptor: per una banda, dels seus records, per l'altra, dels seus sistemes d'escriptura propis d'una escriptura a raig.

Tot sovint, entremig de les entrades, Coromines es remet a records personals de la seva infantesa com per exemple, quan es va fer un trenc al front, jugant, en caure d'un tricicle el 1908, amb una cicatriu que, tornada séc, encara se li veia (TRENCA VIII,761b43-48); quan de petits aprenien a tirar el mocador al llangardaix perquè s'hi arrapés (LLANGARDAIX V,72b24-30); i quan, el 1909, anava amb el trenet, *el mina-gròt*, que anava des de la vall de Pedralbes a Sarrià per sota la muntanya de Vallvidrera (MENA V,565b13-24).

Ja una mica més grandet, també explica fets d'infància jugant al carrer, a Barcelona, com per exemple com i quan utilitzava el mandró, entre 1911-1914, tot prenent part en combats de carrer de 1912 en el barri del Pedró amb aquest aparell, i com als marrecs barcelonins, en els anys 1912-14, ja no els era conegut més que aquest nom (BASSETJA I,708a52-56, FONIA IV,85a31-52 i MANDRÓ V,419a6-24); quan el 1913 *jugaven a arriscats* a Barcelona (GUÈISER IV,717b40-42); de quan cantava les rimetes pels carrers vells de Barcelona, c. 1911: “nyigo-nyigo-nyigo, calces de paper – totes les *musiques* van pel meu carrer” (MUSA V,852b23-38); devia ser aleshores, quan tractava les noietes —aleshores nenes— de mico filós, el 1912, quan eren esquerpes o una mica deixades d'aspecte (FIL III,1028b30-43); quan, el 1912, feien rotllo de criatures cantant «L'ermità regava les cols, / *xirivies, xirivies*, / l'ermità regava les cols, / *xirivies* i fesols» (XIRIVIA IX,552b35-40) o bé quan jugaven *a parells i senassos* també entre 1911 i 1917 (SENAR VII,780b30-34); també de les berenades en el forn famós del carrer del Bisbe gairebé xamfrà amb la plaça de St. Jaume d'entre 1910-15 (MEL V,552a28-35). De l'àmbit escolar, a Barcelona, també se'ns expliquen alguns fets, com per exemple les baralles per la pega-dolça a les Escoles del Districte VI entre 1910 i 1914 (PEGA VI,371a26-30); o com feien ús de frases familiars com «aprofita't, home... ets una *tonta!*» o «aquella *tonta* d'en Pepet», quan s'ho deien els uns als altres a la seva escola barcelonina el 1913.

Gràcies a Coromines, el lector també es podrà capbussar amb les seves perilloses remullades i nedades a la platja de Sant Pol cap a 1915 amb borms (BORM II,119b10-21) o bé se'ns explica com prenia part a l'operació de l'*art de bou* o *de parella* a la platja de Sant Pol de Mar (ART I,436a15-23); també comprovem que, des de 1914, havia anat a ajudar a pescar *jurioles* (i veure'n pescar moltes) a la primavera i a l'estiu pels pobles a prop de Sant Pol de Mar (JULIOLA IV,916b42-51); o que «Des de criatura [1914] ho he sentit allà un centenar de vegades, i mai a ningú amb altra accentuació: “no us banyeu avui, sentiu? –Si no fa mala mar... – No ho sembla gaire, però hi ha molta *xurria*: fixeuvos-hi, amb la sorra,

com la rebaixa”.» (XORRAR IX,590b24-47); com havia pescat, els anys 1918 i 1920, la *gleva* a Sant Pol (BRESKA II,214b56-215a5); o que havia menjat un xanguet bo i cru en una fogaineta de platges, a Sant Pol de Mar, i quan de noiets i noietes feien colla, i els joves de cap a vint anys superbament els deien *el xanguet* quan els veien jugar o passejar-se, el 1917 (XANGUET IX,440a38-42).

També, en l'àmbit familiar, recorda sovint les activitats que feia amb la família com quan anava a buscar *cosconilla* amb la família el 1914, per Pedralbes i el Baix Montnegre (COSCOLL II,986b44-47); o quan recorda que la seva àvia i el seu pare li cantaven la *farandola* contra Lluís Felip (FARANDOLA III,884b59-885a26); com el seu pare va escriure una rondalla a partir d'un somni incoherent de Joan Coromines quan era petit (FLUM IV,58b35-49); les estades de 1912 a cal parent de prop de la plaça de St. Just, cent metres a l'oest de l'Ajuntament (REC VII,160b29-38); o quan recorda un joc d'infants que els ensenyava la seva mare entre 1908-9, on els preguntaven *s'envolen, s'envolen ---*, i havent de contestar a l'endevineta el nom d'un animal o objecte volador, si s'equivocaven els posaven una penyora (VOLAR IX,359b4-9); també recorda que, un cop, el seu pare li deia el 1926: «“fes-ne el que vulguis, no val gran cosa: si vols llençar-ho en una *xalera*. -? -Sí, home ja saps que és el nom que donen els vailets de Bna. a l'obertura de les clavegueres, a les voreres dels carrers: ja no ho dieu ara?” llavors vaig recordar-me vagament d'haver-ho sentit algun cop, rodant, de noi, pel barri del Carme i el Pedró» (XALADA IX,419b41-48).

Ja de més grandet, quan, a part de la Universitat també fa altres activitats, també recorda quin ambient hi havia entre el grup d'estudiants, i com es tractaven entre ells: del més intel·ligent dels seus companys era frase consagrada, per exemple, en la seva generació universitària, de dir “En X. és molt *llest*, tant de bo que ---” (LLEST V,170a7-10); que, el 1920, els estudiants que deien *empipar* en lloc d'*emprenyar* eren dels escolapis (PIPA VI,553b49-56); o com a Can Pitot, mas canigonenc entre Prats i Plaguillem, era fama, el 1923, que hi havia unes mosses “massa eixerides” (PETIT VI,491b21-23); o bé «“--- sento un lleu *xopineig* ---”, cançó que recordo cantada a l'Orfeó Cat., c. 1925» (XOPAR IX,538a4042). També recorda que en l'estada a Montpeller, el 1926 un grup d'estudiants van fer una caminada i van batejar una muntanya del massís de l'Aigoual (GREDA IV,640a21-29); quan a Sant Pol de Mar, el 1928 sortien a voga tirada de la platja carregats d'ormeigs, ineficients, quan un vell llop de mar els animava tot dient: “au, que trobareu mar *verge*...” (VERGE IX,163b57-164a2). Pel que fa als epistolaris, també deixen rastre d'algunes d'aquestes excursions amb barca per Sant Pol de Mar, juntament amb els seus germans, per exemple, en una carta del 30-7-1930 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 681-682) o bé quan guiaren el Mestre Fabra, des d'Espot al cim del Pui de

Linya, amb els Arnalots, des d'Espot, l'any 1931 (LÍNIA IV,958a27-29); o les caminades juvenils a Collsacabra i l'Esquirol, el 1934 (HALA IV,766a48-53); o com August Pi-Sunyer li feia redactar narracions d'*Història de Catalunya* a la secció del setmanari "l'Avorriment" (HORROR IV,818a48-58).

Algú altre, en aquest cas Solà, 2007: 109-110 també afirma que «pel que fa al contingut, la *sinceritat*, la *veracitat* i el mateix *interès* o *amenitat* de les coses que es contenen es podrien recollir amb el que Bonada en diu *estil proustià* o *estil de recerca del temps perdut* (secció 2.2.1):».⁶⁴

Sovint, Coromines ens explica els seus records a partir d'un element que surt en qualsevol de les seves explicacions etimològiques de les entrades del diccionari sense semblar, en cap moment, que ho tingui planificat. Aquest element sol ser en molts casos un pretext sensorial que, sense acabar de ser la magdalena proustiana, estimula prou bé l'evocació: ens referim, efectivament, al gust: els xetons degustats al mas de damunt de Sant Pere de Ribas amb Fabra, Casacuberta i Pau Vila (AIXETA I,112b41-47); el caluix de l'enciam, un tronxo gruixut i de color més clar, sovint ben saborós, que arriba a fer-s'hi al mig (CALUIX II,442a24-30); les sopes de farigola que menja des de noi i que, de més gran, ho fa cada dia (FARIGOLA III,891b25-30); el record que li va provocar el gust dels flaons de Menorca (FLAÓ IV,17a51-54) és el que va fer que, el 1958, anés a buscar les famoses flaones de Peralada, a Peralada i ningú li'n sabés fer i ni tan sols dir-li què eren (FLAÓ IV,17b17-30); l'assistència al concurs de romescos de 1957 de Tarragona (MESCLAR V,624a56-624b1); la truita de moixernons per a Mestre Fabra el 1935 a l'Alt Cardener (MOIXERNÓ V,731b16-21); la collida de múrgoles amb Mestre Fabra el 1930 dalt del pla de Busa (MÚRGOLA V,850a16-17); les empanades dels ranxos dels Andes argentins (PA VI,147b35-41); l'embotit de Tordera (PALTRÚ VI,216b20-24); que a Alp, el 1937 li vengueren el millor pernil que ha menjat en tota la seva vida (PERNA VI,455b29-39); el bon gust de les aigües fresques de les fonts del Rosselló entre 1959 i 1960 (ROVELL VII,504a35-45) i també que entre 1940-1945 havia begut moltes vegades a les *vertientes* dels Andes argentins i xilens (VESSAR IX,204b7-14); com la temptació dels pastissos de Mallorca a l'aparador van fer-lo entrar a la botiga (ROVELL VII,505a49-51); o al contrari, com detesta els *ravioli*, que no li van agradar gens (ROVELL VII,505b1-3); la menjada de tupí a l'hostal Cal Tupinet de Castellbisbal, el 1984 (TUPÍ VIII,931b59-932a1).

També es poden trobar records de més curt termini, a propòsit de l'ús de paraules quotidianes a llocs determinats, després de voltar tants anys pel territori de parla catalana i per l'Argentina: les excursions marines a les costes de Cabrera amb Miquel Duran i Ordinyana el 1968 arran de la

⁶⁴ Vegeu «Coromines torna a Proust» de Lluís Bonada, dins *El Temps* (València), núm. 595, 13-11-1995, p. 73-76.

descripció de marisc (BOGAMARÍ II,36a11-21); o com comprava el *tacó* tot preguntant pels mercats de la costa (TACÓ VIII,200a20-35 i TACÓ VIII,200b52-60); els pericons de Sant Pol de Mar i d'Hortsavinyà, que el 1969 feien enamorar les santpolenques (PERE VI,447a8-19); la famosa remullada entre Castellar de N'Hug i Montgrony, el 1926, quan la mestressa del mas Mataplana, amb no gaire hospitalitat, el va convidar a seguir el seu camí sense estar gaire *eixamorat* i com anys després, el 1956, una altra remullada en el Segre Mitjà a Molí de Guàrdia, l'hostaler li va repetir aquesta paraula (EIXAMORAR III,239b54-240a19); quan li van dir *ací* a prop de la Garriga i el mateix any també li van dir a prop de Sant Pol (EST III,722a46-60); quan pel Montnegre li diuen la paraula *fato* (FATO III,914b16-21); quan va patir una caiguda amb una convalescència de tres dies per culpa de la *garrula* i la sort que va tenir del seu acompanyant (GARRIC IV,393b28-37); que a Sant Climent de Mussuptà, on va recollir la toponímia, només el va acompanyar el senyor rector perquè era l'hora que feia massa sol (MIG V,673a10-21); que el maig de 1931 va collir un brot de *módega*, entre Tossa i Vidreres que encara guardava i es conservava enclòs dins un plec i que el 1964, a Castell d'Aro, a Madremanya i a prop dels Àngels i Juià hi abundava molt (MÓDEGA V,715b12-46); que conservava un brot dessecat de *sap* collit a les muntanyes de Tossa el 1931 (SAP VII,668b38-40); o bé l'ensurt el 1964, tot nedant per la platja de Deià, quan se li van enredar les cames en una *mota* d'algues (MOTA V,820a17-22); d'haver vist nedar un pingüí vora seu tot banyant-se una mica més al Nord de Valparaíso, el 1943 (PINGÜÍ VI,543b37-40); que el 1940 va haver de travessar tot sol l'ample riu Mendoza, en els Andes Argentins, dins un *sirgó* a causa de la falta de queviures (SIRGA VII,939a6-17); o de quan el 1972 anava amb la seva dona a l'hostal d'Hortsavinyà (TELL VIII,381a51-381b1).

Amb els sistemes d'escriptura de Joan Coromines, hi té, doncs, molt a veure la memòria (vegeu també la potent aportació de Solà: 2007: 111-112). En el transcurs de l'escriptura a raig de Joan Coromines, sovint se'ns explica, a través de comentaris, que té constància de fets que no pot demostrar perquè se li ha extraviat una nota. Vegem que Coromines té constància d'una nota perduda d'entre 1936 i 1945 sobre un joc que no acaba de recordar bé: «El cas és que jo de criatura també recordo, de minyonets de la meva edat, haver-los sentit sovint parlar de la *serra-la-vella*; cap a 1936-45 vaig pendre una nota de les meves recordances, nota que he perdut i ara no me'n queda més que una reminiscència; crec recordar ara que es tractava d'un joc inofensiu (cf. “jocari”, Belv.) en què jo mateix havia pres part, i on no es tractava de serrar bruixes ni sabíem per què es parlava de velles; en un nota presa fa uns vint anys creia recordar que era un joc consistent a moure's amunt i avall dues o més criatures (als extrems d'un tauló o d'una corda?).» (SERRA VII,841a54-814b5).

En altres ocasions, se'ns revelen directament els problemes que té el mateix Coromines amb la metodologia emprada en el sistema d'escriptura del *Diccionari*: «APITXAT, indico breument ací (tinc sobre això escrita una nota que no trobo) que el nom d'aquest [...]» (APITXAT I,34b54-55); «No puc assegurar-ho perquè no tinc a mà una nota que crec haver escrit, i per tant no sé si correspon a la definició recollida a Menorca o a la que apunten *AlcM* i *DFa*.» (CRESP II,1043b44-47); «Hi afegim ací dades documentals que s'havien extraviat.» (IVAÇ IV, 868a35-36); «En canvi ja fóra versemblant geogràficament de cercar alguna cosa d'això en el departament de l'Aude, si la memòria no m'enganya hi ha un *Lenes* o *Le(n)s* recollit en el *Dict. Top. de l'Aude* per Sabarthes, però ho deixo enlaire perquè no trobo la nota que en vaig pendre.» (LLENA V,148a17-22); «D'altra banda, una cala famosa de Tossa, entre aquesta vila i Sant Feliu, una de les més belles de la Costa Brava, porta el nom de *Giberola*, i recordo haver trobat *Lliberola* (o *Liberola*) com a nom del mateix indret en un document antic (que per desgràcia vaig oblidar de transcriure, o se m'ha esgarriat la nota).» (LLIM V,212b27-33); «Recordo que, en la monografia de l'*Onomasticon Cataloniae*, li he assenyalat un ètimon aràbic, nom d'instrument en *ma-* i en *-aq*, amb el significat de 'maça' o 'porra', a la qual remeto no tenint-la a mà.» (MACLOC V,349a60-349b3); «estic quasi segur que això es reapareix en els Pirineus centrals (crec que en el vessant gascó), però no en retrobo la nota;» (PATI VI,341a25-27); «No hi ha també un fr. ant. *repentailles?* o un ll. PAENITALIA? O em traeix la memòria?» (PENEDIR VI,422b10-11).

Altres vegades se'ns delimita el camp d'estudi del *Diccionari* i se'ns explica que la informació que hi ha d'un tema superaria amb escreix l'abast dels objectius d'una obra com el *Diccionari* i la cedeix a l'estudi de Gramàtica Històrica compost previsiblement d'un dossier sintàctic, morfològic, d'*estilètica*, fraseologia, i semàntica històrica: «Renunciant a publicar la massa de dades que tinc sobre l'ús d'*anar* (que llego aplegades a futurs continuadors), en dono en apèndix unes poques sobre detalls poc atesos.» (ANAR I,295b42-45); «Prescindirem de la major part dels usos fraseològics i gramaticals, a fi de reservar els materials aplegats per al Tractat en projecte de Gramàtica històrica;» (COM II,846a32-34); «No donaré més documentació dels diversos matisos, perquè ja basten els rics articles del *DAg.* i l'*AlcM*; tampoc de fraseologia, ni els nombrosos materials aplegats sobre formes flexives, tan derivades i evolutives en aquest verb, puix que això correspon a la *Gram. Històrica* en projecte.» (CÓRRER II,956a45-50); «[...], però això és morfologia, i encara que en tinc molta documentació recollida, en aquest llibre renunciem del tot a aquest aspecte. Una vegada aclarit un detall de forma, ací tractarem només d'algunes acc. especials i d'algun punt important de fraseologia.» (DIR III,141a59-141b3); «No usem en aquest article els copiosos materials

acumulats de primera mà sobre la flexió antiga i dialectal d'*eixir*, tot i deixar-los ordenats per quan es pugui escriure aqueixa *Morfologia* (cf. Supra, n. 1).» (EIXIR III,254b10-13); «Per desgràcia hem de deixar l'estudi d'aquesta qüestió (per al qual deixo aplegades un gran nombre de dades, reflexions i observacions en un dossier morfològic) per a la morfologia i sintaxi del projectat tractat de Gram. Històrica, i limitant-me a un parell de dades poc conegudes.» (ELL III,267a3-8); «En aquest article, fora d'això, prescindirem de tots els detalls gramaticals, que tinc aplegats en gran massa i deixo ordenats en lligall, per a les futures morfologia, sintaxi, estilètica, fraseologia i semàntica històriques.» (ÉSSER III,713b16-19); «La massa de dades i idees que tinc aplegada relativa a aquest mot pertany a la *Gramàtica Històrica*, i per a aquesta obra la deixo » (ESTAR III,750b39-41); «De tota manera fóra fàcil d'exemplificar-ne tots els usos en els escr. Renaix., i no ho faré per no envair amb el diccionari el terreny propi d'una gramàtica.» (GENS IV,469b27-30); «L'estudi històric i funcional d'aquest mot el deixarem per a la gramàtica, al qual pertany, i ens limitem a unes poques coses menys conegudes.» (HI IV,791a24-26); «Però fóra en va continuar: això és de la llengua de pertot i de sempre, i el seu estudi pertany per enter a la gramàtica (repertori d'exemples i usos arcaics en *VidesR*, vol.I, pp. 26-7).» (HO IV,797b33-36); «No és prou important aquest mot dins el nostre domini perquè puguem dedicar-li un estudi complet.» (PANIQUELLA o PANIQUERA VI,226b7-8); «Renunciem aquí, donat el caràcter no gramatical d'aquest llibre i màximament etimològic, amb complements històrics i dialectològics, a exposar i estudiar els altres usos de *pas*, remetent-nos als llibres de Fabra, a les obres sintàctiques de Par, Moll, etc.» (PAS VI,323b38-42); «Recomanem el mot a l'atenció d'En Riera i Sans.» (SAC VII,565b40-41); «Si aprofitava les incomptables notes que tinc de *Sent* --- perdurable en la pron. popular de topònims al P. Val., ens ofegarien » (SANT VII,665a43-45); «En el *DCEC* li dedico un llarg, crític i ben documentat article (IV, 859-861), que ací no escauria repetir, podent remetre-hi.» (SON VIII,72b48-49); «Així hem resolt aquí aquest espinós problema d'etimologia gascona, que podré exposar, ja més resumit, en el *D. Ar.-Gc.* que estic redactant.» (TOMBAR VIII,552a6-9).

Altres motius que depassen de l'abast del *Diccionari* són per causa del temps: són doncs, motius vitals: «En total: massa incògnites per poder acabar de pronunciar-se. Reservem-ho per a més joves investigadors.» (JULL IV,920b50-52); «Cerquin més proves els nostres continuadors.» (RONDALLA VII,442a51); «No sé si ja s'han fet altres anàlisis d'aquesta important inscripció, ni em lleu ja, a la meva edat, d'informar-me'n, a mi romanista.» (SENAR VII,782b49-51).

Finalment, altres vegades, a partir de la memòria, també se'ns expliquen indirectament alguns dels procediments utilitzats per Coromines per

avançar en el camp del coneixement científic. Es tracta, doncs, de premisses bàsiques, punts de partença, estats de la qüestió i enquestes del territori de les quals se'n desprenen conclusions (freqüència d'ús, estadística, etc.): «Amb traducció meva [Joan Coromines] *El Latín Familiar*, Madrid, CSIC, c. 1960, treball consciencios i amb addicions de l'autor i algunes notes meves, però publicada en forma deplorable, per sorpresa, sense proves ni correcció de ningú.» (AU I,493b58-494a2); «Per desgràcia tant a Saidí com en l'alta ocasió les angúnies de l'enquesta toponímica (sempre reeixida només amb restriccions de temps i de bona voluntat) em privaren de cercar confirmació col·loquial o demanar-ne expressament al subjecte. El 1956 servint-me d'un corresponsal vaig fer-ho preguntar a paletes i molta gent de Saidí, Fraga i altres pobles de la rodalia, i ell em contestà que tots havien estat unànimes a negar l'existència de tal mot i ús. El cas és que el 1965 vaig tornar a oir-ho en el sentit concret d'«escaló, esglaó» en un poble de l'Alt Cinca (llavors ni tan sols no vaig pendre'n nota, paralytitzat per les angúnies d'aquella crua fi de tardor).» (ESCALA III,457a5-18); «Cap lexicògraf no havia recollit aquest mot català el 1929, quan vaig incloure'l en uns esborralls que ja llavors escrivia del present diccionari (tan desconegut era el mot que Bofarull traduïa erròniament “los clavos”);» (ESCLAU III,523a2-6); «*Escolta* m. ‘minyó de muntanya, boyscout’ i *escoltisme* mots creats per l'amic meu i espill de tots nosaltres, J. M. Batista i Roca, c. 1930.» (ESCOLTAR III,537a58-60);⁶⁵ «Per ara i tant, no en tenim indicis prou sòlids i objectius. I fidels a l'esperit insubornablement crític de la nostra obra, hem de dir que hem vist altres camins etimològics.» (MALDAR V,391b18-21); «L'origen i explicació del nostre verb *pair* ‘digerir, fer la digestió’, i dels seus congèneres italians, és una de les qüestions més obscures de la lexicologia i l'etimologia romànica. Els estudiosos italians i alemanys se n'han ocupat durant generacions, i han acabat per declarar-la insoluble; entre nosaltres s'hi ha esforçat molta menys gent, però almenys jo me n'he preocupat incessantment durant cinquanta anys (la primera nota que en guardo escrita està datada de 1929). N'he escrit des d'aleshores moltes hores, que omplirien dotzenes de pàgines, sense publicar-ne mai res, perquè sempre acabaven en un carreró sense sortida; he estat recollint-ne dades, i informes que s'hi referien, al llarg de tota la vida. Ara hi veig almenys un raig de llum, que passo a explicar, car em sembla que per aquí està la sortida: que això deu ser, si fa no fa, la solució. Mes ai, la complicada solució!» (PAIR

⁶⁵ Per a arguments pel que fa a la confessionalitat consubstancial a la fundació de l'escoltisme català, és interessant de destacar la qualitat dels arguments que debaten Joan Coromines i Josep M. Batista i Roca. dins *Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca*, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner, editat per Josep Ferrer i Joan Pujadas, Edicions Curial, Barcelona, 2009, vol. XIV. De Joan Coromines a Batista i Roca el 14-11-1930 p. 19-20; De Josep M. Batista i Roca el 16-11-1930 p. 22-26, i finalment en un fragment de carta de Joan Coromines a Pompeu Fabra referent a l'Estatut i referent a Palestra, el 26-4-1932 p. 278-279.

VI,171a18-34); «En les enquestes toponímiques de l'*Onom. Cat.*, cavalcades inacabables per tot el vast territori de la llengua, durant 35 anys, a penes mai vaig sentir aquest mot com a genèric ni topònim: i s'explica perquè tot era cosa terrassana;» (PAR VI,258b8-12); «L'etimòleg modern ha de rebutjar els mètodes massa sovint isolants dels neogramàtics, i estudiar el lèxic com un conjunt íntimament travat en totes les seves peces, com ens varen ensenyar els egregis exemples de Jud i Grammont: "où tout se tient", mots predilectes d'ell i de Thurneysen: "hier liegt ja das geistige band!"» (POTA VI,755b42-48); «En un cas així, en què la filologia no decideix del tot, les raons de la lingüística són supremes, indisputables.» (RÒSSA VII,473b39-41).

Amb aquest estil també s'ha afirmat sovint que Coromines quan escriu ho fa tot mantenint una coherència rigorosíssima entre el que defensa i la seva manera d'usar la llengua.

En són exemples ben clars la dualitat de formes intercanviables: *malgrat de / malgrat* (COTAR II,101a5-21, GRAT IV,624a5-32); *més aviat que / abans de* (EGIPCIAC III,228a58-228b14); *pel que fa / pel que fa a* (SI VII,906a52-906b28) i *a vegades / de vegades* (VEGADA IX, 73b53-74a3). Altres preferències fan que es decanti per l'ús de *gràcia a Déu* (ENVIDES III,411b8-11, GRAT IV,625b58-626a4 i SÀRRIA VII,698a16-28) en lloc de *gràcies a Déu*. En aquest sentit, Coromines també fa aportacions directes pel que fa a l'estilètica: són les distincions elegantíssimes de matis entre *gegantí* i *gegantesc* (GEGANT IV,449b17-25), entre *grandesa* i *grandària* (GRANDESA IV,612a9-15), entre *glaç* i *gel* (GEL IV,450a33-51) o entre *rebutjar* i *refusar* (REBUTJAR VII,159b4-18). El mateix passa amb l'ús del mot *despiadat* en detriment de *despietat* (també amb les formes flexionades i derivades a MOTA V,817b4-37, PARIR VI,293a14-26 i RAMBLA VII,80a1-80b34) (amb els arguments que Coromines mateix aporta a DESPERT III,95a19-53, PIETAT VI,530a17-24 i PIETAT VI,531a5-23). Altres vegades hi ha dualitat de formes i explicacions de criteris per escriure, per exemple, *xafagor / xafogor* (FAVOR III,793b43-55); *racar / recar* (PARRACS VI,306b9-15, RECAR VII,169b18-24); *rasons / rasors* (RAURE VII,130a23-31, TACÓ VIII,199a60-199b6, TACÓ VIII,200a20-35); *almogàvers / almugàvers* (SUS VIII,153a56-153b4); l'ús de *soleiada* (MIG V,673a10-21, ROIG VII,398a39-398b1, SÀSSOLA VII,713a59-713b7 i SOL VIII,16b43-50 on explica els motius del seu ús); el de *cataracta* en lloc de *cascada* (RENYIR VII,254a45-47); També ens sobta trobar *empotrat* per *encastat* (PEROL VI,458b33-58), *fi d'any* per *cap d'any* (SAMFAINA VII,649a49-54) i *la plena valor llatina* (TÀCIT VIII,197a37-46) en lloc de *el ple valor llatí*. Com fa notar Solà (1990: 63-90), l'ús de *cita* per *citació* també apareix en el corpus estudiat (CÍMBAL II,702b39-48, DEBADES III,36b45-56 aquí dues vegades, DELER III,57b8-17, ENDERGAR III,335b34-38, ESCALLAR

III,460b13-17, FANTASIA III,460b13-17, FANTASIA III,880b1-14, FICAR III,1012a4-42, FLOR IV, 48b20-26, GUATLLA IV,716b37-43, LLEST V,172b5-29, PERUSSA VI,462b6-27, PLAGA VI,586b1-17, POLPA VI,659b17-44, SARDINA VII,678b25-33, SARMENT VII,689a39-43, SENYOR VII,822b47-823a1, SENYOR VII,826a19-25, SON VIII,73a1-5, SOU VIII,123b32-37, TECLA VIII,366b33-40, TENDRE VIII,401a39-54, TERRA VIII,451b59-452a10, VALER IX,23b18-36, VERÍ IX,169a39-46 i VEURE IX,241a2-33). Per l'ús de *cèdula* en lloc de *fitxa* (CÈDULA II,657a22-32, PAPER VI,253a4-8 i FICAR III,1011a56-1011b2). Per la utilització d'*hapax*, *ètimon*, *ací*, *degut a* 'a causa de', *inclús* 'fins i tot', *no obstant* sense subjecte, *rebuscat*, *estilètic*, *argòtic*, *jurístic*, *envist* + sintagma nominal 'en comparança amb', *preponderar* i *suplementar* (com a verbs transitius), vegeu també Solà (1990: 63-90). Com ja nota Solà (2007: 110):

«Pel que fa a la forma, el llenguatge de redacció de Coromines és estranyament *ric*, *matísat* i *precís* (secció 2.2.2): en mans d'un altre autor, molts d'aquests fragments podrien sonar pedants, tot el contrari de *planers*, *naturals*; però en boca de Coromines el lector té sempre la sensació d'un ús espontani, amorosament sabut, recordat i treballat: Coromines coneix i estima els mots, la gent que els usa i els llocs on els ha recollit (vg. [9], una autèntica meravella). Però, a més a més, ell és capaç d'aparionar les paraules més casolanes amb les més cultes, d'usar expressions populars per descriure els fets més tècnics (secció 2.2.3): el text de [25] produïria un gran efecte si es recités amb veu alta; i el cas [27] és una altra meravella: Coromines és capaç d'ajuntar sense solució de continuïtat una tonada popular catalana a uns versos gloriosos de Dante, que cita de memòria i ni tan sols es molesta a dir de qui són. I el gran domini de les modulacions de la llengua es veu també quan descriu fets que són per naturalesa difícils (delicats) de descriure (secció 2.2.4): el lector, lluny de molestar-se, es queda amb una sensació de naturalitat fins i tot agradable.

»En el contingut, els autors esmenten també el *patriotisme* com a ingredient d'atracció del lector, de *sinceritat* i de *personalitat*: en dono una mostra (secció 2.2.5). I tot seguit dono una altra mostra del que ell hem vist que en diu *grumeig* (secció 2.2.6), encara que tots els exemples d'aquest estudi podrien també anar aquí. Els jocs lingüístics (secció 2.2.7) són un altre dels sovintejats recursos formals que fal el diccionari *atractiu*, *suggeridor*, *agradable*.

»La poesia és l'expressió més alta de la llengua i de la literatura. Els autors esmenten també el tret *poètic* de l'obra del nostre autor. Coromines es complau a citar poesies de qualsevol llengua, molt

sovint de memòria (com hem dit per a [27]; vg. també [40]), ara i adés sense cap necessitat estricta per al seu discurs, simplement pel goig de recitar-los; però, a més a més, aquestes obres estan esquitxades de versos personals del mateix Coromines (secció 2.2.8). »Els conceptes de *claredat* i *riquesa* són difícils de controlar, perquè són relatius: per a una persona de ciutat és ric un text que conté paraules que són quotidianes a pagès però que ell desconeix, etc. Pel que fa a claredat, diré només que Coromines té un altíssim control de la sintaxi: a penes mai li ensopeguem un anacolut, etc.; la seva exposició se segueix molt bé, a desgrat de la gran complexitat d'aquests textos dels diccionaris (plens de signes, abreviatures, cometes dins cometes, cursives, transcripcions fonètiques, etc.); usa una sintaxi generalment prou simple (sense períodes allargassats); i en tot cas la puntuació sí que és en certa casos una mica personal o pròpia d'uns textos que precisament han d'evitar "grops" (obstacles): per exemple, no posa coma després de connectors com *en canvi* ("En canvi sembla tractar-se més aviat de l'altre matís" [DECat, V: 650a59]), *en fi* ("En fi passem, en cavalgada més ràpida, per PAsCI 'péixer' [...] [DECat, VI: 172a32]), *ara bé* ("Ara bé és un fet, tan sovint assenyalat que [...] [DECat VI: 173a45]) . Pel que fa a riquesa o precisió lèxica, el lector observa tot d'una d'obrir les pàgines de Coromines que les paraules s'integren plenament en el saber comú compartit per l'autor i lectors, en les vivències comunes, i la narració *proustiana* esdevé rondalla de fets familiars: vegeu, per exemple, la força que té el verb *enjoncar* en el cas de *possessio* del nostre §2,1,3. Naturalment, així que el lector deixa de "connectar" amb aquest fons comú ancestral, (perquè no és català, perquè no coneix el terreny específic, perquè és massa jove, etc.), automàticament un text admirable com [8] pot esdevenir insubstancial o pot semblar innecessàriament guarnit de "grops". Però, només que no confonguem una llengua viva amb un museu lingüístic per a turistes, almenys haurem d'acceptar que la riquesa immensa que Coromines llueix en el diccionari català és ben pròpia d'una obra com aquesta.»

3.1 Les proses de Coromines

Així doncs, també podem començar a posar *per se* el punt de reflexió en la forma d'escriptura: els *excursus*, de Coromines, els seus articlets i la prosa més literària del *Diccionari* i dels seus epistolaris. Podrem tenir també l'oportunitat de viatjar en el temps i l'espai, per tot tipus de territoris inhòspits i llunyans, d'aprofundir i explicar tot tipus de temes, a vegades impensables però també crucials dins de la nostra història de la cultura. Amb aquestes mostres de màxima erudició s'aconseguirà que, amb el pretext de les paraules del llenguatge, es trenqui, per moments, la seva pròpia funció referencial. En aquest sentit vegeu Bonada (1999: 53-65); Duarte (2007: 365-372); a més, la potent aportació de Solà (2007: 113-114).

Un bon començament seria permetre'ns d'endinsar-nos en el capítol històric de la fil·loxera, el 1884, a l'Empordà, quan la seva gent hagué de passar clandestinament la frontera francesa per anar al Rosselló a agafar brocs de vinya americana per poder regenerar les seves vinyes. Aquest *excursus* és sorprenent pel que fa a la prosa històrica que Coromines és capaç de crear (BROC II,247b5-24); també és sorprenent la capacitat per crear una prosa explicativa sobre els búlgars en el temps dels apòstols eslaus Ciril i Metodi (S. IX), (BÚTXARA II,362a10-46); quan se'ns trasllada a Valls el 1711 en temps dels bàndols felipistes i austriacistes i se'ns fa l'explicació històrica dels fets que van desencadenar el naixement de la institució i fundació del cos de mossos d'esquadra (CAIRE II,400b53-401a1); també ens trobem amb un *excursus* interessant per l'explicació de la història del vestit, des dels inicis romans fins a l'actualitat (CALÇA II,415b58-416a17).

També hi ha *excursus* que impressionen per l'aprofundiment en el domini d'una disciplina, com ara de la fonètica de les llengües antigues (CAMISA II,457a6-22) o bé els germanismes (MESURA V,640b44-641a39) o la ciència toponímica (TOPO- VIII,567a51-567b15); o bé sobre la Sorbona, amb una prosa ben pintoresca sobre els legionaris (CARA II, 545b1-55), o sobre les paraules del temps de les croades (CARCANYELL II,567a5-49). També hi ha *excursus* sobre el precatalà del Pallars (CORBELL o CORBELLA II,926b34-51 i ESCALABORNAR III,459a4-13); sobre la quintacolumna balear en l'expedició de Ramon Berenguer III (dins una carta a Moll del 25-2-1979, dins Ferrer i Pujadas, 2000: 568-569); o sobre la documentació històrica dels horaris dels àpats al llarg dels segles (DINAR III,134b59-135a28); sobre la història del carnestoltes al llarg dels segles (DISFRESSAR III,149a11-149b2) o bé d'institucions com la Universitat en el nostre país (TENDRE VIII,404b48-56).

Hi ha també *excursus* sobre Guzmán el Bueno, (ENDEGAR III,333a29-46); sobre els pobles germànics (dins una carta de Joan Coromines a Pere

Coromines del 15-12-1928, dins Ferrer i Pujadas, 2006 b: 450- 451); notes d'etnografia interessantíssimes (FEIX III,933a18-933b31), o bé informacions sobre els cants de gesta i les prosificacions (GEST IV,491a20-38), i fins constatacions del grau zero de la literatura catalana (RIM VII,326a24-36).

Dins el territori de l'erudició de Coromines qualsevol pretext és bo per poder parlar de llegendes com la de la fi de Joan de Serrallonga (SOPA VIII,75a33-45), o d'explicar-nos un conte popular de Menorca (XARAGALL IX,452a7-16); la poca diferència entre les tafaneres i les bruixes, el 1619 a Terrassa, (TAFANER VIII,203a15-27), *excursus* sobre el nou món i Ferran el Catòlic (TANDA VIII,270b4-14), sobre A. M. Alcover i Tarongí (TRAGÈDIA VIII,691b31-47), o bé sobre el seu metge Salvador Tió (XORRAR IX,590b24-47).

Ara bé, entre tots aquests *excursus*, també es pot observar que hi ha fragments amb prou cohesió textual com perquè siguin considerats articlets que, de manera erudita, han estat intercalats a les entrades del *Diccionari*.

Així doncs, per acabar d'arrodonir aquesta grandiosa varietat temàtica, ens podrem trobar amb receptes de cuina (MESCLAR V,622b48-623b45), proses culinàries sobre els bunyols (BUNYOL II,336b60-337a17 i FORMA IV,126a36-58), sobre la rambla de Barcelona (RAMBLA VII,81b59-82a35), proses com la història del canari de Jaume Roig (CANARI II,467b20-49), una prosa històrica de navegants antics (CANSAR II,479a35-479b10), una prosa amb una rondalla magnífica plena de dones d'aigua i encantaments (CANT II,485a5-26) o fins i tot una prosa de tema poètic extraordinària (ROSSINYOL VII,481a39-481b7).

Alhora, hi podem trobar textos molt vigorosos —també fins al punt de formar un articlet— que serveixin per justificar una proposta o una decisió com és el cas de *despiadat* (DESPERT III,95a19-53), *dur* o *portar* (DUR III,218b26-58) o bé *endegar* (ENDEGAR III,330b53-331a29), o sobre Alcover i *prendre* (PENDRE VI,414b41-415b41). També sobre el tractament de *vós* (VÓS IX,400b39-401b21), un article molt pintoresc arran de l'ús de *marxar* per *anar-se'n* (MARXAR V,508b48-510a24) o sobre la norma *-ss-* en els compostos (SON VIII,71b2-22); seguint aquesta tònica, també hi ha articlets que reflecteixen discussions com la d'una variant de Cerverí de Girona (LLISSA V,222a13-52), o d'altres que parlen d'una traducció amb Carles Riba (LLUSTRE V,312a32-312b5), o bé sobre el contrast entre A. Careta i M. Vayreda i sobre la història de la paraula *pantalla* (PANTALLA VI,233a39-234a32). També hi ha comentaris de text (com PORPRA VI,707b38-708a28, REBEC VII,143a42-53 SADOLL VII,572a21-24 i SAFARÓS VII,580b34-581a2), un articlet que parla sobre la carta a Josep Pla, unes referències interessants a J. M. de Sagarra i, de nou, als correctors (SON VIII,70b17-71a17) i sobre Pere Coromines i

Francesc Macià (PAS VI,322a43-52 SEGUIR VII,746b20-41 i TORN VIII,613a8-29).

També hi ha *excursus* on Coromines es veu amb cor d'inserir versos i on mai se cita la font ni l'autor (segons l'opinió dels seus col·laboradors estan fets per ell mateix), ja no per comentar-los sinó per aconseguir de crear bellesa, o fins i tot per potenciar alguns sentiments de rerefons que acompanyen aquesta obra titànica del *Diccionari* (en aquest sentit vegeu l'aportació de Solà (2007: 118-121):

«De qui és aqueix sonet?: “M’han dit que se n’ha anat i no el tornaré a veure: / hores de joventut, qui us podria oblidar! / Si per tornâ-us a haver ens haguéssim d’acreure / uns àngels de maldat, sabríem refusar? / Pro mai més del candor la flaqueza robusta / ni a un cos renovellat no podria tornar. / Primer que no arraulir-me a una ànima vetusta, / membres de vell amb cor de jove, vull servir. / I quan els ulls ja es cloquin a l’última esperança, / emportant-me amb ses ales celeste galivança, / no em treguis, *Il·lusió*, del teu excels sojorn. / Que el Màgic eternal, pintor de primaveres, / panteixant se m’endugui en àuries quimeres; / viure així em sigui dat encara el darrer jorn!” (1970.» (LUDIBRI V,317b11-24);

«Un anònim coetani ha vertit així els versos finals de l’Ègloga I, de Virgili –*Etiam summa procul - uillarum culmina fulmant, / maioresque cadunt - altis de montibus umbrae*–: “I en les masies, al lluny, de fum les *teulades* plenes, / ja cauen, més i més grans, les ombres d’altes carenes”.» (TEULA VIII,470a57-470b4).

Però alhora, també hi ha textos eminentment literaris pel que fa només a la forma, (que pot no coincidir amb el fons), que també destaquen pel seu tipus de prosa, susceptible de ser analitzada com un fragment embellit pels recursos retòrics típics de la poesia. Aquests fragments trenquen la funció referencial del llenguatge i creen el seu propi món literari. Com a artefactes literaris, també funcionen amb llengua però amb unes maneres concretes de dur-ne a terme les regles. Vegem alguns fragments d’aquestes proses colossals:

«[...], i que tampoc no es tracta d’una creació per homonimofòbia o per ampliació del cos massa esquifit d’un monosíl·lab: hi hagué com a resultat, imposat en francès per la viabilitat, però no havia estat el mòbil creador (confusió d’idees en què cauen el èmuls superficials de Gilliéron, per una espècie d’afabulació mosaica de la veritat darwiana).» (SOL VIII,15b58-16a5);

«Excel·lent terme, que per malastre tenim prou i massa ocasions d'usar a casa nostra per designar una fauna que no fa menys estrall quan el terrible morfeu porta pell d'anyell amb afilats ullals que quan llençant-la sorgeix el braç potent i els ulls fulgurants d'un drac.» (TANY VIII,284a9-14).

En aquest sentit també podem recuperar algun text del seu epistolari, en una seva carta a Pere Coromines el 14-5-1926 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 274):

«Sempre hi haurà un alemany (o d'altra banda) amb vocació de bèstia de càrrega que es prengui aquest treball i, si no es troba, tocarà fer-lo un mateix, però les veritables recerques no comencen fins després, quan ve l'hora d'interpretar d'extraure les lleis, infinitament delicades; inflexibles com les de la física, però no més subtils de tant com l'organització de l'home sobrepuja en finor la d'un insecte groller o d'una pedra insensible.»

O bé aquest fragment de metafísica etimològica:

«Potser, però, fariem mal fet de negar tot fonament a la idea de Leumann: reconeguem que la desaparició radical del mot general SCAPULAE és un poc xocant. Em semblaria més totalment versemblant admetre, que entre els dos sinònims i íntims parònims SPATULA es pogué produir una espècie d'atracció recíproca, com entre dos cossos celestes les òrbites dels quals s'atansen enormement l'una a l'altra, i es produeix entre ells una col·lisió, tornada fatal per les forces de gravitació convergent de tots dos. Potser SCAPULA fou responsable de l'evolució creixent de 'espàtula' cap a la designació d'una part de l'ossada humana o animal, designada fins llavors pel parònim *scapula*: des de llavors els parlants pogueren tenir la sensació que en dir *spatula* (que no es tornava *spacla*, però ho sentien com una possibilitat a evitar) cometien aqueixa ultracorrecció en què Leumann ens voldria fer creure: històricament això no fou mai veritat, però hipostàticament pogué haver-hi alguna cosa d'això.» (ESPATLLA III,627b16-25);

O altres fragments de prosa molt pintoresca:

«Això s'explica per la vella virtut valenciana d'organitzar les institucions de pietat pública, de bon règim social i de beneficència. Així com València fou el primer país on s'organitzaven els manicomis o "cases d'orats", i on es reglamentà rigorosament el

funcionament dels bordells, afrontant amb coratge i endegant el mal social inevitable de la prostitució, també foren els valencians els qui maldaren primer per dotar els pobres infants explotats per desvergonyits captaires adults, per mitjà de la institució dels *pares de brivons*. Però és clar que el nom a les pobres criatures no els venia d'ells sinó de l'ofici que els feien fer. *Bribón*, tant en castellà com en els seus pà·l·lids reflexos catalans, no és pas una criatura sinó un gran i insolent trapella, un “ganàpia” que viu bé com pot, sense esforç i sense escrúpols. La propagació castellanenca a la pobra criatura a qui li fan fer aquest trist ofici, vulgui o no vulgui, és secundària.» (BRIVALLA II, 245b23-40).

Però també hi ha fragments que són gairebé una novel·la:

«Semblances casuals? Costa de creure-ho! Pensem que les estepes, bosquines i garrigues de la plana central i oriental d'Europa van ser descobertes per onades i onades d'invasors sarmàtics i asiàtics, o quasi, durant un seguit de segles: escombrades per masses de cavalleria, primer d'escites, després d'alans, huns, tàrtars, gent de llengües irànies, urgofineses, baltoeslaves. Tenim present la imatge d'Àtila muntat, amb molta brida i poca sella, davant Lleó I i Aëtius; dels genets auxiliars, en un i altre camp, en les càrregues decisives de Soissons i dels Camps Catalàunics.» (BRIDA II,233b25-35).

Les cartes que envia Joan Coromines a Pere Coromines els dies 19-8-1938, 17-9-1938, 4-11-1938, 4-12-1938, 1-1-1939, 10-1-1939, 20-1-1939, 9-2-1939 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 864-870, 877-879, 883, 888, 901-902, 904-905, 909 i 914-915 respectivament) constitueixen un bon fragment d'una autèntica novel·leta de guerra. Actualment fins i tot el Museu d'Història de Catalunya encara ha de maldar per resseguir la Guerra Civil espanyola amb una òptica catalana.⁶⁶ Recordem que Coromines torna a empunyar les armes de 1936-39, també en defensa del seu país contra la rebel·lió del general Franco.⁶⁷

Coromines opina sistemàticament sobre temes que sobrepassen totalment els objectius d'abast pròpiament etimològic del seu diccionari, sobretot en temes d'erudició i de combat científic. Una de les habilitats dels grans genis és posar a l'abast de tothom allò que no hi ha estat mai, i fer-ho de manera que no es noti; saber transmetre nocions complicades de manera

⁶⁶ «“Aquesta exposició traça tot el que va representar la Guerra Civil a Catalunya. La perspectiva, a diferència de tantes altres exposicions sobre aquest tema, és Catalunya. No sempre coincideix amb la d'Espanya.”», vegeu «La Guerra Civil amb òptica catalana», de Maria Palau, dins *El Punt* (Girona), 14 de gener del 2009, p. 39.

⁶⁷ En aquest sentit vegeu «El filòleg que hauria guanyat la guerra». d'Oriol Cortacans dins *El Temps* (València), núm. 657 20-1-1997, p. 68-70.

senzilla, tangible. En alguns casos, Coromines fa referència a l'últim crit en les dialèctiques i discussions més candents entre tots els adversaris etimològics de nivell europeu (i a vegades mundial) com si parlés amb confiança, extraoficialment i sense embuts. Amb l'objectiu de voler-se fer entendre per tothom i perquè tothom que ho llegeixi i pugui judicar segons les seves pròpies raons —encara que no siguin de rang europeu o mundial—, Coromines argumenta temes especialitzadíssims d'una manera tan planera que sembla que ell mateix opini en veu baixa, o faci comentaris confidencialment, de manera espontània, sense protocols institucionals: en un registre corominià. Joan Solà, de manera clarivident s'ha adonat d'aquest fet i ens ha posat a l'abast immensitat d'exemples en el seu article recent, (Solà 2007: 114-115) i l'ha anomenat *ús del llenguatge popular*. Aquest registre de caire més popular, espontani, genèric i menys tècnic també l'adopta com un recurs més a l'hora enfortir les seves tesis o de rebatre'n d'altres, ja que fent més convincents els seus arguments i alhora més persuasiva la seva forma; estableix aquest grau de complicitat amb el receptor: el lector. Per fer-ho, sovint demostrarà un domini absolut de la llengua, fins i tot en aquest registre, i es valdrà d'expressions amb elements populars i comparacions amb referents ben a l'abast de tothom: posseïa, doncs, el do de la paraula escrita. N'aportarem només tres exemples:

«Em semblava a mi, quan llegia la nota de Tallgren, que això era obeir massa cegament a la guia semàntica, i després vaig continuar amb la impressió que tots ells, aclucant els ulls a tota explicació fonètica concreta, es llançaven simplement a una etimologia, per dir-ho així, de gallina cega o campaneta-la-ning-ning: car tothom callava, com fent el distret, davant una explicació dels sons.» (BALDA I,581a6-13).

«En efecte hagué d'haver-hi l'acció d'un mot torbador que comenci per *cat-* i que actuï sobre mots d'aqueix significat —bé podríem dir que ens trobem en la situació de Laplace quan s'adonà, sense haver-lo vist, que el planeta Urà havia d'existir, per les irregularitats que creava en l'òrbita d'altres cossos celestes— : [...].» (CATAU II,631a14-20).

«podria ser una solució per bandejar el deplorable castellanisme *crio*, que anys enrere hauria fet horror en la societat barcelonina com a mot ordinari de raspes i dides “castellufes”, però que avui, per a vergonya de tots, ho sentim a senyores, de les més presumides i tot, mentre que fins parlars mixtos ribagorçans resten en això més nacionals: [...].» (CRIAR II,1052a57-1052b4).

3.2 El temperament de Joan Coromines

Les conviccions de Joan Coromines, juntament amb la seva fèrria disciplina el van portar a l'expressió d'opinions que, sovint poden semblar —i potser ho són— desqualificatives dins el propi ram de la filologia i la lingüística, sobretot quan passen per sobre del protocol de respecte institucional i personal, entre col·legues que també tenen un gran prestigi professional i investigador. Però això no tan sols ho veiem en el moment en què prefereix fer passar al davant la ciència, l'esperit crític i l'ètica professional a qualsevol eufemisme de cortesia —a vegades, certament, no de la manera més encertada.

Les formes de resistència que adoptà Joan Coromines en la manera d'aplicar el deure de lluitar per la independència, fixesa i dignitat de la nostra llengua mil·lenària el van portar a passar per damunt de tothom — fins i tot per damunt de gramàtics, escriptors i lingüistes. Malgrat el parer dels que pensen que ja només per aquest fet aquestes opinions ja són més susceptibles de ser posades en dubte, les opinions del diccionari solen contenir sempre, amb més o menys grau, una certa recurrència confirmada per un empirisme rigorosament metòdic.⁶⁸ En aquest sentit és interessant contrastar dues opinions dins de Piñol (2003: 26). Per una banda, la de Joan Martí i Castell, President de la Secció Filològica de l'IEC:

«Las opiniones sobre Coromines no descubren nada nuevo a quienes conocen su figura humana y su obra científica. En cambio, en mi modesta opinión, no creo que contribuyan a nada positivo; mucho menos cuando quienes ahora hablan en esos términos son personas que sacralizaron su labor mientras vivía. No son el modo ni el medio más adecuados de criticar su visceralidad; habría que haberlo hecho antes, en honor, no sólo a la objetividad, sino también a muchos colegas arbitrariamente maltratados.

»Los reproches a Coromines no son ninguna primicia: ofensas personales, uso de fuentes documentales, marginación de autores, etcétera. Y, en cambio, no hacen justicia a algunos lingüistas que sí que tuvieron el coraje profesional de reprocharle en vida los excesos de subjetivismo inaceptables.

»Las debilidades humanas de Coromines, a menudo graves, han sido tan elocuentes que no cabe no haberlas percibido en una aproximación aunque sea superficial a su ingente labor. Me parece poco riguroso e incluso me duele que se le atribuya un conocimiento

⁶⁸ Més enllà dels seus personalismes, de les formes i de la forma, l'aportació de Coromines pel que fa al model de llengua que sol disputar-se amb el sector purista actualment, no tan sols és vigent sinó que no ha estat superada. Pel que fa a les crítiques als puristes vegeu «Les confessions de Coromines» de Lluís Bonada, dins *El Temps*, 22-27 de febrer de 1988, p. 60.

de lengua superior al de Fabra. Esas comparaciones, además de no tener fundamento, son indirectamente ofensivas para la figura intachable de Fabra; sobre todo son afirmaciones que no podrán nunca someterse a una comprobación objetiva.»

Per una altra, vegem quin aire del tot diferent tenien les opinions de Modest Prats, aleshores ja exprofessor de la Universitat de Girona:

«Es absolutamente saludable desmitificar. Y en nuestro gremio, tanto en conversaciones de corredor como en las clases, todos hemos subrayado estas críticas y objeciones, en algunos casos con sentido del humor. Aspectos como su visceralidad, su subjetividad en la elección de las fuentes, las excesivas invocaciones al padre en las citas de autoridades y ciertos rasgos pintorescos del diccionario son admitidos por todos los que han estudiado la obra de Coromines, y destacarlos no merece en absoluto la importancia de su extraordinario opus magnum.

»Algunos de los aspectos de su carácter, como los insultos y gritos que a veces profería, fueron reconocidos, aunque de forma elegante y delicada, por el mismo Alberto Varvaro, una primera figura de la romanística, en las jornadas que se hicieron en Sabadell.»

En els actes commemoratius del centenari del naixement de Joan Coromines van destacar el cicle de conferències de l'Institut d'Estudis Catalans del 5, 12, 19, 26 d'abril i 3, 10 i 17 de maig de 2005 on van intervenir Antoni M. Badia i Margarit, Eva Buchi, Max Cahner, Aitor Carrera, Germà Colon, Carles Duarte, Joan Ferrer, Josep Ferrer, Aina Moll, José Antonio Pascual, Joan Pujadas i Xavier Terrado. Segons l'IEC, «aquests actes acadèmics anaven destinats a fer conèixer i a divulgar l'obra de qui fou membre de l'Institut, patriota exemplar i lingüista insigne».⁶⁹ A més, també podem atestar la participació de l'IEC dins els actes amb que va participar en el resum de l'any Coromines que ofereix el web de l'IEC.⁷⁰

És significatiu, però, i tot sigui dit, que la corporació acadèmica de l'IEC, l'organisme que vetlla per la nostra llengua, no esmentés en cap moment una figura de rang sovint més que europeu com Coromines en el programa especial *IEC, el centenari* emès a per TV3 el 19-3-2007 en honor del centenari del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans.⁷¹

⁶⁹ Vegeu «Avui fa cent anys que va néixer el filòleg Joan Coromines» del diari digital *Vilaweb* recuperable per http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=975008, (3-6-2008) i «Cent anys del tità Coromines» d'Eva Piquer, dins el diari *Avui*, 20 de març del 2005, p. 49.

⁷⁰ Recuperable per http://www.iec.cat/Comunicacio_IEC/Resum_AnyCoromines.doc, (3-6-2008).

⁷¹ Vegeu «Entrevistes: Salvador Giner i Ricard Torrents. Els dos acadèmics opten a ser elegits presidents de l'IEC el 2 de juny. “Vull completar un salt de modernitat i racionalitat a l'IEC”. “A l'institut

Resituant-nos a l'any 2003, vegem ara el tractament que en donà Joan Solà quatre dies més tard, a Solà, 2003 a: I, 5:

«Entre los rasgos de la personalidad de Coromines hubo uno, que no sabemos a qué era debido, que en la práctica se tradujo en una especie de oposición o cerrazón hacia ciertos colegas de su talla, porque a los que no estaban a su altura los ignoraba. Se le hacía difícil aceptar las críticas y a veces esto se traducía en insultos o bromitas contra colegas, por lo cual algunos de éstos se le opusieron. [...].

»Cuando se hallaba ante una [dificultad], daba vueltas hasta emitir su hipótesis. Y es aquí donde muestra, aunque conscientemente, un flanco vulnerable. Se sentía muy fuerte y se sabía un gran lingüista, y lo era. Pero, como dijo Moreu-Rey, los errores de su obra son olas imperceptibles en un océano de aciertos. En todo caso, aunque su obra sea reconocida como imprescindible y de un valor incalculable, las críticas que se le han hecho no son equilibradas. En ellas se dedica más espacio a objetar pequeños detalles de sus conclusiones. Creo que esto es una injusticia internacional.»

Vegem, a més, com en aquesta mateixa línia, Modest Prats, relativitzava aquesta visceralitat ja l'any 1997, en Prats, 1997 a: 28. Modest Prats afirma que l'exili de Joan Coromines va provocar que la Universitat catalana es quedés sense un gran professor «que hauria pogut crear una gran escola de romanística». En reprendrem només unes notes:

»D'aquesta manera, la gent de la meva generació ens vam veure privats d'un mestre que hauria pogut crear una gran escola de romanística, i ens vam haver d'acontentar, en el millor dels casos, a tenir professors que no ens ajudaven pas gaire a superar la mediocritat dominant.

»Joan Coromines retreia, amb duresa i amargor, mesquineses i covardies de gent de casa que van frustrar el seu projecte d'integrar-se al país. Segurament les anècdotes són certes i il·lustren prou l'ambient sinistre d'aquells anys de postguerra, però ens han de fer perdre la visió de la realitat terrible que significà el franquisme per a la nostra cultura.

»L'esforç titànic d'aquests darrers anys ha aconseguit de posar a les nostres mans una obra que col·loca els estudis de lingüística històrica

hi fa falta debat i autocrítica"» d' Ignasi Aragay, dins *Avui* (Barcelona), 12 de maig del 2009, p. 40-41; «L'actual president de l'Institut d'Estudis Catalans surt reelegit en primera votació i per majoria absoluta en una jornada electoral marcada per l'alta participació», d'Ignasi Aragay, dins *Avui* (Barcelona), 3 de juny de 2009, p. 40.

catalana al nivell dels millors de què disposa qualsevol altra llengua romànica. L'agonia —la lluita esperançada contra la mort i l'oblit— de Joan Coromines no ha durat només aquestes darreres setmanes de 1996: ha estat una lluita d'anys. L'hem seguida, admirats i commoguts, i l'hauríem de saber convertir en un exemple.

»Segons que sembla, ha deixat establertes les bases per crear una Fundació en homenatge al seu pare. Com algú ha insinuat, la Universitat de Girona no podria intervenir en un projecte que hauria de fer particularment fecunda una obra construïda amb tant de treball, d'il·lusió i d'amor? És per aquí, més enllà de les paraules d'homenatge, que han d'anar ara els nostres esforços.

En començar l'any 2007, a l'Institut d'Estudis Catalans, es creà una Comissió del Centenari i es feren tres Jornades d'Homenatge, amb deu conferències, els dies 13 i 28 de novembre i el dia 11 de desembre de 2007. Dins aquestes tres Jornades d'Homenatge, es commemorava el centenari tant de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans com del naixement de Ramon Aramon i Serra, el seu secretari general. En aquesta última línia d'homenatge, Joan Martí i Castell impartia la ponència *L'activitat lingüística. La seva relació amb Pompeu Fabra*. En destacarem un petit fragment a Muntaner, 2008: 38, referent a la publicació, el 1954, de la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra (la negreta és meua):

«La publicació (1954) de la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana*, de P. Fabra, fou dirigida, durant una llarga etapa de preparació, per R. Aramon, que, així, el vinculava a l'Institut com a peça clau, si bé eventual, del lèxic català. “Aramon actuà pensant en allò que considerà que era necessari de fer. Cap obstacle no l'aturà.” **“L'edició fou la prova eloqüent que l'Institut existia de facto. I si eppur si muoveva era perquè rere i davant hi havia R. Aramon” (JMt). Malgrat que aquest indicà que era una “simple reimpressió”, J. Martí explicà que “de ‘simple reimpressió’ res. És una edició diferent, amb una tasca minuciosa i excel·lent de posada al dia; minuciosa i excel·lent, malgrat algunes reaccions enfurismades”.** “Tot plegat [el treball que hi fou fet] sumava una activitat lexicogràfica sorprenent, la qual ultrapassava la reflexió sobre el lèxic comú i atenyia la terminologia d'especialitat” (JMt).»

Ràpidament ens ve a la memòria: «En suma de “*simple reimpressió*”, com modestament apunta Aramon, res. És una edició diferent, amb una tasca minuciosa i excel·lent de posada al dia; minuciosa i excel·lent, malgrat algunes reaccions enfurismades de Joan Coromines, que solament

m'explico pel fet que hi hauria volgut tenir un protagonisme que no era possible des de la llunyania de l'exili.» (p. 7, dins http://www.iec.cat/butlleti/pdf/116_butlleti_aramoncastell.pdf) i la contundència de l'article «El desprecio del IEC a Coromines» de l'any 1997 (Bonada 1997: 2). Si prenem com a referent les opinions de Joan Solà expressades a Solà, 2008 f: 6: ens adonem de seguida d'aquest estat de la qüestió pel que fa a la memòria de Coromines dins de l'IEC:

«Coromines ha sigut persona non grata per a una part dels qui tallen el bacallà (segurament ajudant-hi l'enveja i algun etc. com ara el seu caràcter agressiu i de superioritat), i la seva obra no s'ha aprofitat com calia a les obres de l'IEC (en canvi, el *Gran Larousse català* va tenir en compte molt material seu). Però aquí hi ha més d'un aspecte. Primerament, una llengua de cultura pot suportar perfectament algun “error” històric (gràfic o lèxic o...): a totes les llengües hi ha coses que estrictament caldria “corregir”, però això només ho saben els grans especialistes, i a la llengua tant se li'n dona... L'important és que la llengua tingui recursos per expressar el que vulgui sense violentar-se. Segonament, en el cas del català, qui tingui més coneixements i més autoritat pot intentar eixamplar el marc normatiu, un marc que sempre té algun contorn poc clar: el fet que un mot sigui al *DIEC* és una raó per afirmar que és lícit; però el cas contrari no sempre permet la deducció contrària.»

Efectivament, Coromines va rebre el mestratge de Fabra, va aprendre la necessitat de conjuminar l'amor a la terra i el treball de camp amb el rigor de l'anàlisi lingüística, i amb Fabra va participar d'una obra de planificació lingüística. Aquest filtre blindat de formació i convicció científica i patriòtica passa, a més, per sobre de tot l'escamoteig purament pamfletari que se li sol atorgar des del moment que els arguments de les seves opinions tenen una base sòlida i científica. Algunes manifestacions de la tenacitat d'aquesta fisonomia moral i algunes de les premisses claus d'aquesta formació íntegra les podem trobar, per exemple, a BRIU II,243a5-33, FEMBRA III,941a58-941b59, FORA IV,112a58-112b18, GEL IV,450a33-51, GELÓS IV, 452b30-48, GUARDÓ IV,704a28-43, LLEPAR V,159a48-159b4, MESCLAR V,622a33-42, MORO V,796a43-48, DESAR III,75b41-76a4, FEL III,935b27-29, FEL III,936a17-22, PALÈS VI,192b60-193a9, PANDERO VI,222b57-223a3, PRIM VI,817b24-38, PROU VI,835b49-58, PUNT VI,864a17-24, RAI VII,49a40-45, RENILLAR VII,248b43-53, SEM VII,759a28-40, TENDRE VIII,401a39-54, TROBAR VIII,858a2-10, VOLER IX,380a7-18, VÓS IX,400b39-401b21, VIU IX,329a19-23, XE IX,488a11-24 i XIC IX,537a56-537b5.

En relació amb aquests fragments, farem referència a unes notes de Bonada, 1995 b: 74:

«Per Coromines, la recerca del temps perdut és també la recerca d'un passat històric. La gran serra de Busa, “altiplà cenyit d'enormes cingleres”, a prop de Sant Llorenç de Morunys, “és refugi d'àligues i gamarussos” i “també de carlins, quan no de guerrillers de la llibertat (uns dies fou capital de la República espanyola) que allí hi mantingueren ‘la desitjada’ [la Constitució de Cadis], en el segle passat, quan ja els castellans l’havien desertada pertot”. A causa d'aquests fets històrics “aqueixes cingleres no podien rebre un nom més adequat ni eloqüent”, diu, perquè el mot indicaria, com el portuguès *buçaco* i el francès *buse*, serra d'aligots, de falcònids.

»El fet que el nom de catalans aparegués primerament en la ploma de dos italians l'explicava d'aquesta manera: “Els italians necessitaven un nom ben clar per distingir aquest nou estel que s'aixecava, aquesta nació jove i ambiciosa, que tan aviat col·laborava com rivalitzava amb ells” (p. 336).»

Segons Solà: «*Cuando se hallaba ante una |dificultad|, daba vueltas hasta emitir su hipótesis. Y es aquí donde muestra, aunque conscientemente, un flanco vulnerable. Se sentía muy fuerte y se sabía un gran lingüista, y lo era.*» No oblidem que per entendre i valorar adequadament l'obra de Coromines s'ha de col·locar en el seu context històric.⁷² La Lingüística Romànica, en el sentit modern del terme, va néixer el segle passat i va venir marcada pel principis bàsics de les ciències: la classificació sistemàtica i rigorosa de les espècies, l'estudi de la seva evolució i l'establiment de lleis universals, com les que aleshores semblaven regir en el món de la física. La lingüística es va llançar decididament per aquest camí classificant totes les llengües, buscant-ne i reconstruint-ne tots els buits que permetessin arribar als orígens i formulant les lleis que seguia l'evolució. Coromines era conscient que en el terreny de l'etimologia les condicions d'estudi del francès eren les millors, i per això el diccionari de Coromines, publicat pocs anys després, va tenir una recepció pública de gran impressió, primer el castellà i després el català. Però en el cas del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, potser Coromines, a l'hora d'emetre una hipòtesi després d'haver tingut en compte totes les seves possibilitats, ja pretenia, a més de donar comptes d'un passat històric, donar autoritat i veracitat històrica des d'un punt de vista d'una obra sòlida; una gran obra de rang nacional.

⁷² Vegeu en aquest sentit, «Una ciència apassionada» de Modest Prats, dins *El Periódico* (Barcelona) del 4-1-1997, p. 29.

3.3 Algunes reflexions a propòsit de la figura de Joan Coromines

Modest Prats ens assenyalava encara el 2003 que és molt interessant veure que al segle XIX hi ha diversos intents, tots fracassats, d'escriure grans poemes èpics en català, dins els gèneres de més a menys importància classificats per èpica, lírica i dramàtica: saber la gran literatura grega la poesia llatina abans que res. Però és clar que tots els pobles que podien anaven lluint els seus poemes èpics respectius: «sóc un poble: tinc un poema èpic. Després feien alguna trampota com dir-te que *La Divina Comèdia* era un poema èpic, però és igual...», però si no tenies un poema èpic «no et podies pas presentar en el concert de les nacions». Perquè de fet, sense els mites seríem tots ben poca cosa. Els mites enfondeixen les seves arrels en els orígens més remots. Que tothom combregués que *La Divina Comèdia* era un poema èpic era un fet que no feia esquinçar cap vestidura absolutament a ningú del segle XIX, i encara menys a cap italià convençut de ser-ne. Cada nació ha creat i recreat al llarg del temps una colla de tradicions fabuloses i fabulades sobre el seu origen, els seus costums, i sobre alguns símbols que s'han convertit en referències i en senyals d'identitat per als seus membres. En el nostre cas l'engendrament de Jaume I, l'origen de les quatre barres o el timbaler del Bruc són bons exemples de mites literaris, igual que figures com Ramon Llull, Sant Vicenç Ferrer, Rafael de Casanova, Gaudí o el President Companys són figures històriques amb una càrrega significativa ben especial per al país. La història de cada país (sobretot els que tenen un estat al darrere) es revesteix sempre de mites.

Sovint, però, sembla com si el flanc vulnerable⁷³ (o d'altra banda ben enfortidor) que s'hagi atribuït a Coromines sigui més aquest que el pròpiament etimològic o, si es vol, metodològic o científic.⁷⁴ Hi ha crítics que es pensen que els mites pertanyen en un passat ignorant i obscur de la humanitat que hauria de ser *superat* pel pensament racional i científic, talment com si hi hagués els pensaments separats pels calaixets de què parlàvem a la introducció. Però potser aquesta visió —diguem-ne— «progressista» de la història és massa reduccionista o —encara pitjor— massa ingènua.⁷⁵

⁷³ Per l'estat de la qüestió sobre la història de la recepció pel que fa a l'obra de Coromines vegeu, a més, «Crítica internacional de la obra de Joan Coromines», d'Ernest Rusinés dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge*, Solà, Joan, (ed.), Fundació la Caixa de Sabadell, Barcelona, 1999, p. Solà, p. 169-181.

⁷⁴ En aquest sentit vegeu «Un duel d'alt nivell: Coromines i Riquer» de Cònsul Isidor, dins *Avui*. *Diumenge* (Barcelona), núm. 162 4 de juny del 1989, p. 15: «De tota manera, sura arreu un regust malaguanyat. És una llàstima, senzillament, que en un país petit com aquest, dos bulldozers de la cultura, dues intel·ligències esmoladíssimes i dues personalitats d'una vàlua indiscutible no puguin col·laborar plegats en comptes de fer-se mútuament la guitza.»

⁷⁵ En aquest sentit, una lectura veritablement crítica de l'obra de Joan Coromines ha de saber discernir els personalismes de Joan Coromines de les proeses de combat científic amb els seus principals oponents i adversaris, com eren Martí de Riquer i Germà Colon; en aquests aspectes, doncs, (en el combat científic

A més, Modest Prats ens feia notar com en el segle XIX va haver-hi certa incomoditat per incorporar la novel·la com a nou gènere literari. Ens explicava que segons Josep M. de Sagarra, hi ha un moment que els nostres poetes i escriptors comencen a distanciar-se de la poesia de Verdaguer. Els postulats estètics del noucentisme ja anaven per un altre cantó. «Fins i tot figures importants que han tingut una relació interessant amb el noucentisme com Joan Fuster riu també de la poesia de Verdaguer», en els anys més crítics de Verdaguer, que van des del 1920 al 1930. Des del punt de vista de l'estètica de la recepció verdagueriana, Modest Prats ens destacava, però, un fet realment interessant que és el següent: la prosa de Verdaguer serà molt més valorada que no pas la seva poesia, «Carner mateix», «no cal dir en Foix i no cal dir en Pla». Per aquest fet, seran tan importants els nous models de llengua literaris cultes. Encara al final del 2008, Modest Prats ens afirma «Verdaguer és importantíssim. En la llengua, per exemple, el seu paper és bàsic. Arriba en un moment molt difícil de trobar aquest equilibri de llengua culta, popular... i recuperació de la llengua genuïna. El mateix paper que Lull, quant a importància, el té Verdaguer. Hi ha altres escriptors importants, com Carner, és clar, però quins dos grans noms expliquen la llengua i la literatura? Lull i Verdaguer. [...] Coromines deia que, quan trobes una paraula de la qual no saps res i Verdaguer l'escriu sempre, vés tranquil, que segur que al final serà veritat».⁷⁶ L'obra de Coromines ha situat els estudis de lingüística històrica catalana en un dels llocs principals del panorama romànic. La seva erudició ens podria fer creure que és una obra oberta només als especialistes, però això seria un error greu, ja que es perdria una bona part del seu sentit. A propòsit de les reflexions que ens suscitava una mica més amunt la concepció de la història de la llengua segons Joan Fuster explicada per Modest Prats, reprenem i replantegem-nos ara dues preguntes més que ens hem de formular ara i aquí a partir de les reflexions de Casacuberta, *et al.*, 2008: 128: 1) ¿Actualment disposem de prou perspectiva narrativa per poder situar Coromines en el lloc que li toca dintre de la història de la llengua catalana? 2) ¿Quin és l'objectiu últim, en sentit aristotèlic, que busca Coromines amb la part de la seva obra que ara ens ocupa?

Joan Solà mateix, assenyalava com a punts forts de Coromines: l'acumulació de saber que de tant en tant es produeix en els seus diccionaris i el lligam indestriable entre la pàtria, el territori, la llengua i les persones i els pobles que parlen aquesta llengua.⁷⁷ És en l'obra de Coromines on els nostres escriptors, doncs, hi poden aprendre molt.

per falsar les teories dels adversaris) sabem que Coromines era un bon defensor tant de la ciència com de la científicitat i utilitzava totes les seves armes i mètodes que calien.

⁷⁶ Vegeu «Modest Prats, filòleg, professor, sacerdot» de David Pagès, dins *Llengua Nacional* núm. 65, IV trimestre del 2008, p. 29-32.

⁷⁷ Vegeu la conferència «El que podríem retenir de l'obra de Coromines», de Joan Solà acte final de l'Any Coromines, recuperable per http://www.iecat.net/butlleti/pdf/109_butlleti_sola.pdf.

Joan Pujadas afirmava a Castells, 2001: 51:

«en l'epistolari hi podem veure “l'estimació de Coromines cap a Pla. Sempre el reivindicava, com ja es va demostrar en el parlament que va fer en rebre la medalla d'Or de la Generalitat”, un dels últims honors de què va ser objecte abans de morir, el 1997. [...] “es veu que hi ha un apreci mutu. Pla llegeix el *Diccionari Etimològic* en les seves hores d'insomni i Coromines, les obres de Pla. Sense tenir excessiu contacte és curiós com van connectar”.»

És interessant, ara, contrastar les opinions en boca de Coromines mateix emeses en l'entrevista de Sanchis i Pérez, 1985: 47-48:

«P. –*Vostè ha estat un gran defensor de Josep Pla...* R. –Sí, perquè em sembla que és un gran escriptor, d'un estil molt diferent del que jo admiro més,⁷⁸ però un gran escriptor, i això se li hauria d'haver reconegut. ¿Que ell va haver de transigir en un moment donat per salvar-se? Això no es pot pas retreure a ningú. Els qui eren fora ho tenien més còmode, és natural. Continuo creient que se li hauria d'haver donat el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.»

Ens és difícil avui anar gaire més enllà en el cànon de Coromines pel que fa a Pla.⁷⁹ Ens podem remetre, només, a l'article «Coromines critica el IEC i defensa Josep Pla» del diari *Avui* del 19-4-1980, p. 1-2 d'autor desconegut. En l'acte de la Medalla d'Or de la Generalitat, aquest article reporta el text del discurs de Joan Coromines:

«He de manifestar-vos el meu viu agraïment, he de fer-vos saber que tinc el cor ple de mel, la dolça i fonda satisfacció de sentir-me comprès i apreciat. He de dir també com n'estic, de content, que els qui em fan de padrins donadors siguin un lloctinent màxim de Francesc Macià, figura grandiosa, i el fill d'August Pi-Sunyer, excelsa imatge en ciència i en pàtria, que en la meva joventut em digueren i testimoniaren que el país comptava amb mi. [...]»
»Senyors, tot això ja pertany al passat: l'explicació que us he donat ja no és més que una gran elegia. Diuen, i jo també ho crec, que a falta d'influència directa, el *Diccionari etimològic i complementari*,

⁷⁸ En aquest sentit és interessant confrontar per una banda la carta de Joan Coromines a Pere Coromines del 15-12-1928 dins l'*Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, editat per Josep Ferrer, i Joan Pujadas, Edicions Curial, vol. X, Barcelona, 2006, p. 453-454 i *Notes disperses*, de Josep Pla, Destino, Barcelona, 2004 p. 135-140 i 142-149.

⁷⁹ Vegeu en aquest sentit Bonada, Lluís (1999). «Les idees literàries en l'obra de Joan Coromines», dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge*, Solà, Joan, (ed.), Fundació la Caixa de Sabadell, Barcelona, 1999, p. 53-65.

l'*Onomasticon cataloniae* i altres obres meves poden encara fer un poc de compensació del que no em van deixar fer. Més ai!, ai de mi!, que els últims terminis s'escurcen, que ningú em pot ajudar gaire ja ni a acabar ni el *DECAT*. [...]

»Als vells se'ls permet sempre de donar consells. [...] Vàrem deixar que s'esvanissin sense l'apoteosi que mereixien les altíssimes figures de Josep Carner, de Ferran Soldevila, de Pere Coromines, d'Agustí Calvet. Es donaven excuses: [...]

»Un altre cop, Josep Pla, que per cert encara és viu, també ha publicat molt en llengua castellana, i conten que un cop va alçar el braç... Vam ser molts, senyors, els qui ens exiliàrem : jo no podia pas abandonar el meu pare hemiplègic; un altre s'escapava d'una sentència de mort dictada ja, o ja implícita; l'altre havia de salvaguardar la llibertat d'acció per a la denúncia internacional del genocidi, o per a la futura represa política. Als qui ens en vam anar ens era molt fàcil de restar immaculats: i sense taca hem tornat, valga'ns Déu! [...]

»No deixeu que Josep Pla se'n vagi sense tributar-li l'admiració de què és digne el seu vigorós estil, el seu poder de captivar l'atenció dels milions que pensen en català i que viuen catalanament. ¿És la nostra una literatura d'artistes només de la marqueteria poètica, o és una mascla manifestació d'idees xopa de sentit comú? Gràcies a Déu és això més que allò: no està castrada de vida, amb deliquescències a la manera occitana o gallega o preciosista francesa. [...]

»Dieu que creieu en mi, que doneu algun preu a la meua capacitat de judici? Tolereu, doncs, i escolteu el meu consell: no deixeu que el grandíssim creador Josep Pla desaparegui sense tributar a un dels dos o tres escriptors més grans que encara viuen, el deute que mai no li hem pagat. I perdoneu la ultracuidança de donar consells, a un home vell que no és mes que un modest *científic*.»

En aquest discurs, Coromines ens mostra un to tenaç i directe. Com diria José Ignacio Pérez Pascual, més que parlar sense embuts, escrivia sense embuts.⁸⁰ Vegem fins a quins extrems més incisius poden arribar les puntualitzacions de Coromines, en un petit article seu ni més ni menys que l'any 1996 a Coromines, 1996: 4:

«He llegit amb sorpresa i tristesa, en un diari català de l'11 de juny, que el senyor Borja de Riquer fa judicis públics sobre els fets que conduïren al gran cataclisme de Catalunya en el segle XX, judicis que pretenen definir críticament l'acció dels nostres homes, i de la nació

⁸⁰ Vegeu el programa *El documental: Joan Coromines* de Joan Coromines emès pel canal 33 el dia 21-4-2007.

tota, en aquell període. No és raonable ni prudent que faci de jutge qui, per respecte familiar, ha de silenciar l'acció d'una part d'aquells homes. Trobo lamentable i alarmant que diaris catalans ho fomentin prestant-li llur veu.»

També ho veiem quan adopta les formes més directes i incisives de recursos com la ironia, l'humor o l'ira, a més de ser-ne trets personals.

Però aquest mateix temperament de Coromines que, en el cas dels atacs d'ira, li va jugar unes quantes males passades, també va permetre que dins la seva obra hi consti una bona colla de fragments que fan referència a la forma i al fons: els recursos literaris d'ironia, ira i humor.

També podem desgranar totes les pujades de to de Coromines tant pel que fa al fons com en la forma, tenint en compte si es tracta d'ironia, ira o humor i si van dirigides, o no, als correctors. Solà, 2007: 115-116 s'adona d'aquest fenomen i l'anomena, efectivament, *delicadesa d'ús*. Aquests recursos literaris són processos de revisió de la realitat que permeten distanciar el narrador de la pretesa realitat que descriuen i fer una revisió de la realitat des d'un altre nivell: es crea, doncs, una perspectiva narrativa. Per això, si des d'aquest segon nivell, les coses no es veuen igual com si les veiéssim des del primer, és llavors quan ens produeix els efectes d'ironia, ira i humor. Aquests recursos descomponen la realitat, hi juguen, creen uns efectes determinats i es tornen a desfer. Coromines parteix d'una realitat heterogènia, la descompon per ensenyar la cara que més li convé i així pot crear, no només els efectes desitjats de la realitat, sinó que de retruc en mostra també la seva complexitat i la condició polièdrica d'aquesta realitat.

Començarem per mostrar alguns exemples humorístics o bé d'un color *verd pujat* que Coromines inclou al diccionari, tot picant clarament l'ullet al lector:

«En textos medievals molt antics i en passatges una mica posteriors però de llenguatge molt conservador, trobem encara el valor més ple i concret en què correspon més aviat al cast. *andar*, fr. *marcher*, ll. *ambulare*, cat. mod. *caminar*: “com lo se·n menave pres e él no volie *anar*, prez-lo pez collons e---” en un doc. del S. XII escrit a La Corriu, en l'alt Cardener [...].» (ANAR I,294b11-17).

«“Prez-lo pez *collons* e cuidà·l ociure”, en un doc. processal del S. XII, de l'Alt Cardener (la Corriu) (PPujol, *DocV gUrg.*, 4.34); “lurs dexendens seran tots los homes crebats en los *colós*”, *VidesR*, full 214r1.2 (trad. “in genitalibus rupti”, 660.10); “se tolc los *colons* ab lo coltell, e mès-se lo coltel per lo ventre”, id. full 145v2 (trad. genitalia sibi praescidit”, 427.30); “lo *coló* ni la vexiga ni·l budey ni la verga, ni re qui leig sia” en un doc. ross. de 1303 (Alart, *InvLC*, s.v. *lleg*).

No ens caldrà donar detalls de la llengua moderna.» (COLLÓ II,834b8-18).

«*Bragueta* [1515; expressió indirecta de les indulgències que es prenen alguns amb algunes, és general com a eufemisme per ‘membre viril’; està en ús [bər’ɣetə] fins a Formiguera de Capcir, 1960];» (BRAGA II,188a20-24).

«[...]: això quedà després encunyat en el llenguatge popular de les Illes, on hom satiritzava un enemic polític retraient-li “Els escúpols de Fra *Gargall*, / que... per no dir *fotre* deia carall” (fi del S. XVIII, JMBover, *BiEscrBal.*), frase encara viva a Ciutadella (Moll).» (GARGAMELLA IV,367b10-15).

«DERIV.: *Grapeta*; *grapetes*. *Grapejar* [Belv., en cat. central té molt sovint el sentit quasi obscè]; *grapeig* (un cert cine de Bna., c. 1914, tenia per això el sobrenom murriesc de *Can Gra*).» (GRAPA IV,619b3-6).

«[...]: i en efecte, *AlcM* ha recollit “*fer-se sa llevassa*: fer-se la clenxa les dones” a Sineu. I ¿què més semblant a un ‘bei’ o ‘clivella’ que la partió dels cabells? És veritat que de l’antítesi *cap/llevassa* semblaria deduir-se que el gros humorista ho aplicava jocosament a un altre... séc! Cosa que res no canviaria de la connexió etimològica.» (LLEU V,190a41-47).

«“moça d’hostal i figa verdal, *palpant* se maduren” (VCatalà, *Ombrívols*, *B. Pop. Av.* XVII, 68).» (PALPAR VI,210a3-5).

«i així mateix la dita proverbial, evidentment referent a l’anus: “any de nesples: picor a sa *regana*” (*Folkl. Men.* I, 146, 318).» (REGA VII,192b12-14).

«Amb connotació obscena: “*non habent dentes / et propter hoc sunt impotentes / --- / ¿què-y podeu dir, / sinó voler-ne inferir, / segons mostrau, / que sense dents no pot la clau / obrir lo pany? / I quants se’n troben entre l’any, / de bons manyans / ---*”, fi S. XV, *Somni de JJoan*, v. 2258; “no romp, mas presta; / mas si lo *pany* es de ballesta, / tantost hi obre”, id., 2277 (el “de ballesta” era, doncs, una mena de pany de molta durada i resistència, car aquí es refereix a un vell que encara...).» (PANY VI,238b37-46).

També hem pogut espigolar algun text prou humorístic de l'epistolari, en una seva carta a Pere Coromines del 30-4-1926 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 256):

«De l'estudi dels apunts de mercantil ha sortit la següent conclusió: és difícil de precisar qui sigui més digne de portar albardes, si el catedràtic que va dictar-los o l'alumne que els va pendre. Als dos mesos d'escoltar les seves doctes explicacions, vaig decidir que els Sr. Prof. Dr. J. M. Boix (així s'anomena en el programa) era un dels homes més burros de Barcelona; després de comparar els apunts que m'han enviat amb els que havia pres a classe, veig que un dels seus deixebles podria disputar-li aquest títol. (De tot això ni un mot a l'Hurtado, si els pregunta com me van els apunts, diguin que no ho saben, dintre dos o tres dies li escriuré.) Sortosament tinc el codi, que és el que cal apendre.»

També hi podem trobar fragments d'una ironia mordaç referida a diversos fets i també a persones concretes:

«fou imitat pels pagesos i obrers com *felipes*, potser no sense adaptar-ho al nom d'un rei odiós que el poble recordava.» (FELIPA III,937b1-4).

«Crec que la forma *ficte*, *-a*, que Escrig (1851) proposa amb aquest sentit (per una malentesa confusió amb el participi cultista de *fangir*), i que usà MGadea (*T. Del Xè* I, 44, 334; II, 144, traient-ne fins i tot un barbaríssim *fictar* 'fixar', ib. III, 16), no fou més que una creació improvisada i teratològica damunt la pronúncia rústica *fico* del recent castellanisme valencià. Aquestes coses ja estan mig oblidades, però és bo de consignar-les, perquè no les ressuscités algun sucursalista disfressat de "valencianiste" o de "savi croniste".» (FITA III,1054a21-31).

«*criptograma*. *Criptònim* [id.]. *Criptògama*. +*Cripto-feixista* espècie de la qual patim anys ha.» (GRUTA IV,685a27-29).

«*Peda*: suspecte: afegit en el Lab. de 1864 no se sap per qui, amb la impossible i alarmant insinuació que vingui del mot rar llatí *repedare* 'reular' (invenció d'un... *pedant* local?).» (PECAR VI,360b3-6).

«*Aportellar* mall. per 'encaminar, acarrerar, donar entenenent' mot que encantava a AMAlcover (*BDLC* XIV, 20), "en tot lo temps que caplleví devers l'Institut mai poguí *aportellar* aquella gent a fer res

per tal folklore” (BDLC XI, 230: oblidant el bon home que l’I.E.C. tenia Se.Filològica, no Se.Folklòrica).» (PORTA VI,725b5-12).

«D’on allò del “mossarabisme viscos” (no rellisquíssim!). Ai! “con la Iglesia hemos topado, Sancho”. D’intrigues i disputes internes clericals o monacals ve també segurament la resistència a admetre les evidents etimologies toponímiques de *Santanyí* SANTA AGNÉS (acus. AGNÉN o baix-grec AGNÍ), entestant-se en el “pre-fabricat” SANCTUS *AGNINUS; o *Santa-ponça* SANCTUS PONTIUS, *Santa Galdana* etc. Reconeguem que el món balear no és únic en això: sempre he cregut que la resistència a admetre la segura etimologia mossàrab de *Vallclara*, popularment *Beclara* o *Begglara* (i ja *Viclera* o *Vinclera* en el S. XV; *Ibn Beklarîš* ‘fill de Bicularès’, refugiat a Saragossa en el S. XII; *Joan de Biclara* pare de l’església visigòtica catalana), ve de la contrarietat que portava (i portaria) als interessos pobletans.» (PRIM VI,819a13-29).

Seguint aquesta tònica, igualment també hi podrem trobar els clàssics atacs d’ira:

«En canvi l’adverbi *fitament* és un grosser italianisme d’un parell d’escriptors irresponsables que no mereixia ser registrat.» (FITA III,1053a40-43).

«Qui vulgui beure a galet té dret a fer-ho, però aquí hi ha l’agreujant de posar aquesta escorrialla, recent i secundària, com a significat bàsic i acc. 1. I a la cua les grans autoritats literàries i medievals.» (PALTRU VI,214b19-23).

«Eugeni d’Ors volia enterrar Aristòtil i es declarava un dels “*peripatètics* matinals del Passeig de Gràcia” (*La Ben Plantada* I, 16); Coromines ni menyspreava la “filosofia *peripatètica*” (*O.C.*, 1043) ni li vagava de flairar ben plantades.» (PERIPATÈTIC VI,450b8-12).

«Des de c. 1950, alguns periodistes, i altres que volen ostentar certa “cultura” internacional (de lectors del *Reader’s Digest*), s’han posat a dir o escriure *repte*, calcant servilment una de les accs. de l’angl. *challenge*, acc. que el nostre *repte* no ha tingut mai, i que els escau tant com un Crist entre quatre pistoles; quan haurien pogut dir *un imperatiu*, o *un envit*, amb molta més efectivitat, claredat i elegància, i sense pecar contra la nostra llengua i el sentit comú, i “ensenyar la ceba” d’una deplorable manca de cultura poliglòtica, i

desconeixement de la llengua pròpia: *repte* no significa ni ha significat mai altra cosa que ‘severa reprensió’ o ‘provocació ofensiva’. Val a dir que els estralls que causa la barateta revista americana a la integritat i bon gust de les llengües i l’estil llatins i europeus són pitjors i més deplorables que els de la coca-cola i els “dónuts”.» (REPTAR VII,261a46-261b2).

En aquest sentit, els correctors solen ser els objectius d’atacs d’ira que, tot i ser poc afortunats, s’expliquen en el si d’un context força particular. Vegem-ne uns quants.

«I una dels Scacs de Cèssulis, en l’ed. sense valor filològic que en féu Manuel de Bofarull (Girona 1902), on s’imprimí *floronchs*, forma ultracorrecta, però que probablement no és més que un abús del corrector d’imprensa, “descastellanitzador a ultrança” com solia dir Fabra.» (FLORONCO IV,51b43-48).

«Usual pertot, i pertot termina i ha terminat sempre en -o (mall., *BDLC* IX, 256), car no existeix la forma *gerre* que *AlcM* atribueix a Noller, però no és més que de l’insolent corrector ultra-purista que alterà irrespectuosament al seu capritx l’ed. Gili de les *O.C.*» (GERRA IV,486a48-52).

«En acostar-se la fi del segle, l’ús de *llur* guanyà més terreny, però mai no s’ha cregut convenient d’imposar-lo, fora d’alguns extremistes, entre els quals certament no figurava Fabra. És irresponsable l’actitud d’alguns que recomanen abolir-lo, i no ho és menys la dels que el voldrien imposar com a obligatori. Veg. el que he escrit contra l’actitud dels uns i dels altres, a *LleuresC*, 48, n.9, i 83,85.

»M’hi escandalitzo dels correctors (corruptors diríem) de català que han canviat *son* en *llur* en clàssics nostres, com un del *Comte Arnau* de Maragall (v. 64), on aqueix criminal de lesa poesia ha deixat coix un vers per posar-hi *llur*. I no menys de la que ens voldria mutilar d’un recurs lingüístic útil prohibint una forma gramatical, viva i popular, encara, en una part considerable del nostre domini lingüístic, amb l’excusa de no sé quines suspectes teories: que, amb pretextos de geolingüística o al·legant tendències antifranceses (?), voldrien empobrir el català.» (LLUR V,310B28-46).

Com ens indica Soler (1999: 92): «La complementarietat té, doncs, per a Coromines un sentit lexicogràfic, i no estrictament normatiu. Adverteix que

qui vulgui consultar el *DECat* ha de tenir a l'abast el *Diccionari general de la llengua catalana* i el *Diccionari català-valencià-balear*.»

IV RECAPITULACIÓ

Aquesta recopilació esdevé una síntesi del treball de tesi. Consisteix a descriure i estudiar el paper de Coromines en la història de la llengua catalana del segle xx, especialment a partir del material donat a conèixer fa molt poc en els epistolaris de Coromines i de les informacions sobre les seves preses de posició en temes concrets que l'estudiós inclou dins els llargs articles de caràcter fonamentalment etimològic i històric del seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

4.1 El catalanisme i la llengua

Com a punt de partença pel que fa al context històric relacionat amb el catalanisme i la llengua hem considerat oportú d'escollir l'any 1898. Sovint els llibres d'història agafen com a punt de referència del segle xx no pas l'any 1900 sinó el 1898. Hem escollit el 1898, però, no només pel fet que de l'abril fins a desembre hi hagués la Guerra hispano-nord-americana i que posteriorment, amb la pau de París, Espanya perdés el seu imperi colonial i finalment Cuba, Puerto Rico i Filipines quedessin sota el control nord-americà. La data que hem escollit fa referència a la interiorització, cada cop més punyent, de l'anàlisi comparada de les societats que viuen en el que ara fa una cinquantena d'anys molta gent començà a denominar els Països Catalans: el món valencià, el balear, el rossellonès i el català.

El concepte de Països Catalans, tot i suggerir una juxtaposició de característiques moderadament federals, s'ha acabat tenyint d'un cert voluntarisme i d'una possibilitat d'instrumentació política. Tot i així, és de sobres conegut que hi ha una sintonia de fons que des de la darrerria del segle XIX va afectar de manera creixent no pas només la dinàmica exclusivament espanyola, sinó tota la dinàmica europea occidental. Els seus efectes foren evidents en el si de la societat catalana. Tots els historiadors —tots— han coincidit a remarcar el caràcter diametralment oposat amb què aquest punt d'inflexió històric fou viscut per la societat espanyola en general i per la societat catalana en particular. Com que des del punt de vista metodològic hem considerat del tot indispensable oferir una cronologia de referència, obligada en un qualsevol estudi històric amb pretensions de rigor, l'hem feta començar l'any 1898 i acabar el 1939.

Ja el 1880, el grup dels modernistes es plantegen convertir el català en una llengua gramatitzada i útil. Aquesta generació fa un diagnòstic d'un problema i veu que hi ha dues grans opcions: o bé castellanitzar-se de dalt a baix (des de casa a la universitat) o bé endegar l'aventura de la llengua catalana. Ja des de les campanya lingüística de la revista *L'Avenç* es volen representar dos objectius diferents des de dos punts de vista diferents: en el pla de les idees lingüístiques i en el pla del model de llengua.

Per una banda, la campanya oral és un conjunt de 5 conferències que van tenir lloc l'any 1891 en el Centre Excursionista de Catalunya. Pel que fa a les conferències, els conferenciants són Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra.

Per l'altra, la campanya escrita consisteix en la publicació de 5 articles a la revista *L'Avenç*. En la campanya escrita hi ha Eudald Canibell, Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra.

Aquestes són, a grans trets, les persones que impulsen i dirigeixen la campanya de reforma que va lligada a la plataforma de *L'Avenç* en la seva segona etapa. Hi ha un objectiu comú molt clar que és modernitzar la llengua. i donar-li una dignitat científica: digna de ser gramatitzada. És un moment de canvi importantíssim pel fet que és una operació inaudita en la tradició gramatical d'aquells anys. Pompeu Fabra utilitzarà la llengua antiga per tot allò que li interessi. Fabra tenia al cap que la llengua ha de ser llengua de cultura i tenir una repercussió social. Hi ha cinc qüestions bàsiques planen per sobre de tot: la llengua parlada és un objecte digne d'estudi; la llengua medieval no ha de ser la base del català modern actual; els arcaïsmes poden ser un obstacle per socialitzar la llengua; la llengua parlada que s'ha de prendre com a base és la del català central; finalment, hi ha la consciència que la proposta que estan fent és un model provisional.

4.2 El problema de la codificació lingüística

El segle XIX, però, s'acaba sense que cap institució avaluï la normativa i no és fins entrat el segle següent que es concreta una voluntat política i laica que vetlli per això. Si actualment tenim una ortografia unificada, la devem a Prat de la Riba amb l'obra de govern i no només exclusivament a la personalitat de Pompeu Fabra.

El primer quinquenni del segle XX vingué determinat per la irrupció política i la consolidació social del republicanisme i del catalanisme i, en menor grau, per la represa dels esforços de l'obrerisme per assolir una forma organitzativa general com les que havia assajat amb la Primera Internacional. A les eleccions generals del maig de 1901 i en les municipals del novembre del mateix any, els catalanistes de la nouada Lliga Regionalista i els republicans de la Unión Republicana, que començava a liderar Alejandro Lerroux, van desbancar la vella política oficial que depenia de Madrid. L'impacte dels primers catalanistes a les Corts va anar molt més enllà de la seva força numèrica. Les intervencions d'Albert Rusiñol i Prats sobre el regionalisme i les del doctor Bartomeu Robert i Yarzabal sobre la necessitat de concedir autonomia administrativa i un concert econòmic a Catalunya, van trasbalsar la política espanyola i van crear expectatives que el nou corrent arrelés entre les forces vives catalanes.

L'obrerisme i, explícitament, la qüestió social van continuar essent temes essencials, ja que possibilitaven la mínima estabilitat política, sobretot quan la societat donava senyals d'un dinamisme creixent. És per aquest motiu que l'onada de vagues iniciada al final del 1901 i que culminà en la vaga general del febrer de 1902, va tenir repercussions molt fondes i variades. A les Corts espanyoles, tot just iniciat el conflicte barceloní, es va desenvolupar un ampli debat on totes les forces polítiques es van pronunciar i van actualitzar el vell tema de la revolta catalana i de les responsabilitats que hi podia tenir el govern. Però a l'interior de Catalunya, les vagues i la seva brutal repressió van tenir efectes més concrets: la fractura entre el món burgès i el popular i obrer encara es va fer més palesa. En els ambients obrers es va dir que la repressió i el lerrouxisme havien estat els grans neutralitzadors i retardadors de la organització obrera moderna. En els sectors conservadors l'alarma va ser molt gran: les organitzacions patronals es van radicalitzar, es van crear comitès de Defensa Social, es va mirar d'aconseguir el suport dels sectors més tradicionalistes de l'Església, etc. Dins la Lliga Regionalista aquestes posicions trobaren ressò en la figura del seu president Albert Rusiñol i, a partir d'aleshores, s'inicià un procés clar de dretanització i l'allunyament dels nuclis més liberals, afins al republicanisme catalanista. L'escissió definitiva es va produir el 1904 amb motius de la visita d'Alfons XIII i Antoni Maura a Barcelona. A l'Ajuntament, Francesc Cambó va desoïr les recomanacions oficials del partit i va trencar el boicot amb un breu parlament molt reivindicatiu, que sembla que va molestar molt el monarca.

Ja el 1904, Prat de la Riba té molt clar que el poder polític fa la llengua, i que una llengua no només la descriuen els tècnics en la matèria sinó els poderosos en la matèria. Fabra, per la seva banda cercava la unitat de l'ortografia des dels seus primers anys com a gramàtic a *L'Avenç*. Però també s'han de destacar les institucions locals en la consecució dels desitjos fabrians. No es pot ignorar que sense la Diputació de Barcelona, que creà la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, no s'hauria aconseguit aquesta unificació. La importància de Fabra ha de jugar un paper clau no només per la unificació sinó en la seva competència com a gramàtic.

Fabra va reformar la ortografia tot i les limitacions que comportava l'assoliment de la unitat i les crítiques tant d'il·lustres membres de la intel·lectualitat més rànica (Jaume Collell, Francesc Matheu, Ramon Miquel i Planas) com més endavant d'escriptors de les noves generacions (Eugeni d'Ors) ancorats en l'habitud. La reforma ortogràfica de Fabra el 1911 serà total, modernitzadora, simplificadora, a més de descastellanitzadora. Fabra va prendre com a model de referència el dialecte central (més important demogràficament, més uniforme i regular, més fort, més característic i més oposat al castellà) però amb aspectes compartits d'altres dialectes. L'objectiu de Fabra a l'hora de fer això serà social i polític de fons.

4.3 Les idees sobre la llengua: els anys de l'educació

Joan Coromines fou el segon fill del matrimoni entre Pere Coromines i Celestina Vigneaux, i va néixer el 21 de març de 1905. La mort del primer fill, quan encara era nadó, convertí Joan Coromines en l'hereu de la família. Pere Coromines era el prototipus de persona culta i polifacètica del segle XIX: polític, líder de la Unió Federal i Nacionalista Republicana, director del diari *El Poble Català*, regidor a l'Ajuntament de Barcelona, diputat, conseller de Justícia, escriptor, economista. Celestina Vigneaux va ser una reputada pedagoga, introductora del mètode Montessori a Catalunya. Aquest matrimoni era el d'una família benestant.

La figura i l'obra del seu pare esdevenen un referent de primer grau i un model d'escriptor a seguir per part de Joan Coromines. Joan Coromines parla amb els seus pares sobre l'ambient de lletres barceloní d'entre el 1901 i 1905; el 12-2-1926, ajudava el seu pare a corregir els originals de les seves publicacions a més de les seves publicacions periòdiques a *El Poble Català*.

El segon quinquenni va estar presidit per l'eclosió del moviment de Solidaritat Catalana i per la fixació política del catalanisme i el republicanisme. Solidaritat Catalana va ser el nom que va prendre el moviment de repulsa envers l'assalt, per part d'uns militars de la guarnició de Barcelona, el novembre del 1905, a les redaccions de la revista satírica *Cucut!* i del portaveu regionalista *La Veu de Catalunya*. Aquest assalt era la resposta a un acudit aparegut a la revista, on es ridiculitzava l'exèrcit i s'al·ludia a la desfeta del 1898. Però, sobretot, Solidaritat va ser el moviment polític aglutinat contra l'actuació del govern liberal, presidit per Segismundo Moret, davant els fets de Barcelona: la ràpida aprovació d'una llei especial (la Llei de Jurisdiccions, que no s'abolí fins a la Segona República) que castigava tot atac contra la «pàtria» i els seus símbols.

Uns dels elements que palesen de manera més clara els canvis que s'estaven produint en el si de la societat catalana fou el catalanisme noucentista. No és estrany, doncs, que el seu origen es localitzés a la Catalunya urbana, concretament a Barcelona, l'àmbit més sensible a les transformacions.

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, del 13 al 18 d'octubre de 1906 a Barcelona representa, sobretot, un acte molt important de difusió de prestigi lingüístic per la dignitat del català i com a llengua de ple dret, per si algú en dubtava. Mn. Antoni Maria Alcover defensava la independència de la sintaxi catalana, que és la part més descuidada de la gramàtica catalana, fins i tot en obres posteriors de Fabra. Entre els debats sobre la necessitat de codificació i els desacords manifestos es va arribar a un ventall massa gran de propostes per tot. Els objectius principals del Congrés van ser reforçar el renaixement lingüístic, sociolingüístic i literari dels Països Catalans.

Fabra i mossèn Alcover no coincidien en matèria dels usos ortogràfics ni tampoc en la necessitat ni la urgència d'una fixació ortogràfica per al català. Mentre que Fabra pensava que el primer graó de l'obra de redreçament de la llengua havia de ser l'establiment d'un codi ortogràfic uniforme, mossèn Alcover no ho va concebre mai així.

Algunes opcions lingüístiques de Pere Coromines de 1909 s'anticipaven a les opcions assenyalades més tard per Fabra a partir de 1917. Joan Coromines ens fa notar que el seu pare ja era capaç d'observar molt agudament el llenguatge del poble i dels clàssics i d'extraure'n tot el que tenia de millor. Sobretot del vocabulari popular vivent i encara més de la fraseologia del poble. Com ens diu, li repugnava d'inventar mots i de treure'n dels diccionaris o dels estudis gramaticals filològics, li hauria fet horror; tampoc no era gens propens a imitar mots o frases de cap altra llengua (tot i que llegia molt en castellà, llatí, italià, anglès i enormement en francès). Però sabia descobrir la fraseologia i el lèxic populars fins en la boca de la gent més vulgar o corrupta o dialectal.

El Congrés de la Llengua de 1906 havia marcat una fita important. A més, hi havien sorgit propostes per a la creació d'un ens o una acadèmia que vetllés responsablement per la llengua catalana. Aquesta aspiració, molt compartida, era més compartida que canalitzada cap a una realització tangible, eficaç. Enric Prat de la Riba covava un magne projecte cultural per refer la nació malmesa feia segles, una acció que hauria de recolzar sobre la llengua recobrada. Elegit president de la Diputació Provincial de Barcelona (1907) i anticipant-se a la Mancomunitat (de les quatre províncies), que no fou aconseguida fins el 1914, Prat de la Riba es llançà a dur a terme, amb prudència però també amb energia, el seu pla polític i cultural, i sempre atent a les vicissituds de la política estatal i catalana.

4.4 Entorn de l'Institut d'Estudis Catalans

L'eficàcia organitzadora de mossèn Alcover i l'activitat frenètica que havia desplegat a favor de la llengua en aquells anys van fer que Enric Prat de la Riba, sempre envoltat d'intel·lectuals, hi pensés com la persona idònia destinada a dirigir l'Institut de la Llengua Catalana (actualment Secció Filològica) de l'Institut d'Estudis Catalans. El 9 de maig de 1911, el *Diccionari Alcover* li obria les portes de la màxima entitat científica del país que el 1918 les hi tancaria. Així doncs, mossèn Antoni Maria Alcover va ser fundador i president de l'IEC del 1911 al 1918. En aquest període, obres com les *Normes ortogràfiques*, el *Diccionari ortogràfic*, la *Gramàtica catalana*, el *Butlletí de Dialectologia Catalana* van donar prestigi a la Secció Filològica (recordem que el *Butlletí de Dialectologia Catalana* serà la primera tribuna pública de la Secció Filològica de l'IEC).

El 4 de febrer de 1911 la Diputació de Barcelona, a proposta del seu president Enric Prat de la Riba, va aprovar per unanimitat l'ampliació de l'Institut d'Estudis Catalans amb una Secció de Ciències i una altra d'Estudis Filològics Catalans amb una Secció de Ciències i una altra d'Estudis Filològics i d'Expansió de la Llengua Catalana. El text d'aquella proposició fou recollit al *Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana* de mossèn Alcover i detalla la raó per crear la Secció Filològica i la missió que se li volia encomanar i el caràcter que havia de tenir.

Per Prat de la Riba, la necessitat d'un organisme que s'ocupés de l'estudi i conreu de la llengua i la urgència d'instituir-lo es feien evidents en el cas d'un poble com Catalunya, amb un idioma que ha estat quatre segles sense conreu. Els objectius que s'havien confiat a la nova secció eren: codificar la llengua, normalitzar l'ús interior de la llengua i finalment normalitzar-ne l'ús exterior. Però la composició d'aquesta nova secció no va respondre totalment a aquella idea de Prat de la Riba, sinó que acabà sent una petita reunió de savis, heterogènia i, per tant, poc operativa. Hi havia, certament, dos lingüistes: Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover, el qual en fou elegit president en sessió solemne presidida pel mateix Prat de la Riba. Les altres persones que la Diputació designà per constituir la Secció Filològica no havien destacat precisament per llurs estudis lingüístics: mossèn Frederic Clascar i Lluís Segalà van ser triats pels seus mèrits com a traductors de llengües orientals i clàssiques (el primer fou nomenat bibliotecari i el segon vicepresident). Altres, com Joan Maragall i Àngel Guimerà com a autors de literatura de creació. Les úniques decisions que va prendre la Secció Filològica en els primers anys de funcionament foren la de confeccionar un diccionari català de caràcter normatiu que pogués satisfer les necessitats dels escriptors fins que no fos publicat el de mossèn Alcover i la d'ordenar alfabèticament els materials continguts dins la famosa calaixera del canonge mallorquí.

Tot el que s'ha pogut saber arran de les *Normes* és gràcies a uns papers de Pere Coromines que van ser donats a l'Ateneu Barcelonès, relligats sota el títol de *Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, que ens han permès aclarir el procés de construcció d'aquest text. Es tracta de sis galerades, en total, amb les correccions autògrafes de Pere Coromines, més una carta d'aquest a Manuel de Montoliu (el 7 d'abril de 1912) i el preàmbul manuscrit de les *Normes*. En primer lloc s'ha pogut saber quantes redaccions se'n van fer fins a arribar al text definitiu, així com les modificacions a què va ser sotmesa la primera redacció, obra de Fabra.

Les *Normes* ortogràfiques, al poc temps de ser publicades, van ser adoptades per la majoria dels escriptors catalans i això encoratjà l'Institut a prosseguir la seva obra de fixació de l'ortografia catalana. El primer pas ja estava donat amb la promulgació d'unes normes.

La Secció Filològica, del 1911 al 1913, havia funcionat a mig gas, en espera que Fabra tornés de Bilbao i que els becaris de la Diputació de Barcelona

s'incorporessin als treballs científics per als quals havien estat preparats. Mossèn Alcover tenia l'esperança posada en aquests tres joves per fer el *Diccionari Alcover* i per fer que l'ajudessin a convertir la Secció Filològica en un centre d'estudis superior, on es donaria prioritat a la investigació lingüística (fonètica, dialectologia i lexicografia) per damunt de les qüestions relatives a la fixació de la llengua i per damunt de traduccions i edicions de textos.

Entre 1914 i 1918 les esperances de mossèn Alcover es van convertir en desil·lusions perquè la plaça que havia ocupat Joan Maragall no es va cobrir i Prat de la Riba es va negar a fer membres de ple dret, com a personal tècnic, els becaris que hi treballaven, fins que no demostrassin que s'ho mereixien. A més, la Secció Filològica no funcionava perquè en quatre anys (des del juny de 1914 fins al juny de 1918) mossèn Alcover només va assistir a tretze sessions. En aquest temps, a la Secció Filològica es van prendre moltes decisions sense el seu vistiplau i els altres membres, per fer-les efectives, es van voler deslliurar d'ell oferint-li una presidència honorífica, que no va voler acceptar. Entre aquestes decisions hi havia la reforma de les *Normes* i la confecció d'una gramàtica normativa. Fins el febrer de 1917 Alcover no es va assabentar d'aquesta reforma, que ja havia seguit el seu curs.

La manca d'algunes normes necessàries per poder fixar l'ortografia, juntament amb el caràcter provisional d'altres normes i la necessitat de fixar cada mot de la llengua d'acord amb les normes establertes, portaren la gent de l'Institut a fer un segon pas, que es concretà en l'edició d'un vocabulari que va sortir a la llum amb el títol de *Diccionari ortogràfic* l'any 1917. Aquest fou el resultat de la tasca que dugué a terme una subsecció de la Secció Filològica de l'Institut, dirigida per Pompeu Fabra i formada pel mateix Fabra i dos col·laboradors, Emili Guanyavens, corrector de proves de l'Institut, i Emili Vallès, que va consistir bàsicament en la confecció d'una llista alfabètica de mots que havien de figurar en el vocabulari.

El *Diccionari ortogràfic* va aparèixer amb un pròleg on Fabra donava les raons de l'existència de cada una de les *Normes* promulgades per l'Institut i els motius que l'havien conduït a modificar-ne alguna i una *Exposició de l'Ortografia Catalana*. En aquest diccionari es donava l'ortografia d'uns 40.000 mots, amb tota una sèrie d'indicacions de gran utilitat per arribar a fer-ne un ús correcte. S'hi donaven paradigmes flexius de cada mot, la indicació de les combinacions vocàliques que formen diftongs i s'advertia sobre l'ortografia de mots homòfons. Acabava amb una relació de noms geogràfics estrangers grafiats d'acord amb les normes establertes a l'*Exposició*, amb la qual cosa s'iniciava una tasca que havia quedat ajornada en el moment de la promulgació de les *Normes* i que acabà amb la publicació el 1933 de la *Llista dels noms dels municipis de Catalunya*, treball confeccionat per Fabra, Josep M. de Casacuberta i el mateix Joan Coromines. L'èxit assolit pel *Diccionari ortogràfic* exigí una nova edició que aparegué l'any 1923 amb algunes modificacions —poques d'ortogràfiques— explicades pel mateix Fabra en un

segon pròleg, i encara una tercera (1931) i una quarta, preparada per Josep Miracle sota la direcció de l'il·lustre gramàtic el 1937.

Però mossèn Alcover tenia prevencions contra les *Normes*. Creia que algunes *Normes* no s'adequaven prou bé a la fonètica i la morfologia del dialecte balear i, per aquest motiu, a petició d'alguns escriptors mallorquins, va redactar unes «Normes especials pels escriptors balears» que va mostrar a Fabra abans de donar-les a la impremta. Fabra, amb la intervenció de Prat de la Riba, va aconseguir convèncer mossèn Alcover que l'aparició d'aquest opuscle faria esvaïr la imatge d'unitat de la llengua i que no el publicués sense el consentiment dels altres membres de la Secció Filològica. Així, va desistir de la seva intenció primera i es va avenir a fer-ne una edició gratuïta per als seus amics i coneguts. Aquest incident ja anunciava els conflictes que havien de venir a partir de l'abril de 1918 pel que fa als criteris del català que adoptaria Alcover.

Fabra no replicà a Alcover, però sí que ho feren els «fabristes» de la Secció Filològica, els quals, amb Josep Carner al capdavant, consideraven Alcover poc més que un aficionat, un *amateur* amb molt de voluntarisme però amb escassa formació científica. Va ser precisament Carner qui el juliol de 1917, en un intent de reduir al mínim les atribucions d'Alcover, li envià una carta proposant-li que la seva presidència fos únicament honorífica. A la darrera del 1917, Alcover no va acceptar la presidència honorífica que li oferien però el que no s'esperava la resta de components de l'IEC és que trigués tant a respondre. Mentrestant, va morir Enric Prat de la Riba, i tres mesos més tard li van enviar una altra carta, on deien que la manca de resposta a la proposta de presidència honorífica els feia pensar que havia renunciat a la presidència i que els ho confirmés. Mossèn Alcover els va presentar una proposta de reestructuració de la Secció Filològica, el «Redreç de l'Institut de la llengua catalana», en què suggeria que la part lingüística (*Diccionari Alcover*, Laboratori de Fonètica, *Butlletí de Dialectologia Catalana*) funcionés independentment dels literats i que se n'ocupessin ell, Fabra i els tres becaris. Fabra no podia acceptar una proposta com aquesta, ja que amb el nomenament de Barnils, Griera i Montoliu com a membres de ple dret quedava lligat de mans i peus per tirar endavant la seva obra de fixació de la llengua comuna. Mossèn Alcover va arribar a acceptar que els becaris no fossin numeraris de l'IEC i no va protestar quan se'ls va cessar dels seus càrrecs de secretaris redactors del *Diccionari Fabra* i se'ls va contractar com a col·laboradors externs, però es va mostrar inflexible en l'autonomia en la confecció del *Diccionari Alcover*. Trencades les negociacions, mossèn Alcover es va emportar la calaixera amb les cèdules del *Diccionari Alcover* cap a Mallorca i va començar a fer manifestos en contra de l'IEC i de la Mancomunitat, a difamar Fabra i les noves *Normes*.

Després del primer manifest, en una sessió general de l'IEC del 21 de juny de 1918 es va prendre la decisió de suspendre'l del seu càrrec. Un cop fora de

l'IEC, en la darrera fase del projecte del *Diccionari Alcover* i quan es debilitaven tant les seves forces com els recursos econòmics per engegar-ne la publicació, va recórrer al govern de Madrid, per obtenir el patrocini del rei Alfons XIII, durant set anys, després que els organismes polítics i culturals catalans li haguessin tancat les portes.

El que no veia Alcover, obstinat, era que les subvencions del *Ministeri d'Instrucció Pública* espanyol interessaven no pas per tirar endavant el seu projecte lexicogràfic de gran ressò per a la llengua catalana sinó per dividir profundament la unitat de la llengua catalana en el si dels Països Catalans. Això suposà el canvi de títol, que passava de ser el *Diccionari de la llengua catalana* a ser el *Diccionari català-valencià-balear*, que va aparèixer l'any 1926 el primer volum del qual mossèn Alcover només veurà publicat en fascicles.

En aquest context, Joan Coromines mai no podrà acabar de pair una traïció com aquesta feta amb la intenció de perjudicar no tan sols una institució catalana com l'IEC sinó el país.

Els polítics catalans van fer el buit a l'edició del *Diccionari Alcover* que havia sortit tant sí com no amb l'ortografia prefabriana. Però el projecte era tècnicament mancat de recursos i impossible de dur a terme, perquè no tenia cap subvenció econòmica, tenia l'oposició total de l'IEC i el suport nul de tot el Principat. Per sort, després, Francesc de Borja Moll, aprofitant el canvi de la lletra *B*, va poder reescriure el primer volum d'aquesta gegantina obra d'acord amb les *Normes ortogràfiques oficials*

En aquest sentit, el que Fabra i posteriorment Joan Coromines reprovaran d'aquest diccionari seran els criteris entossudits en la preponderància del dialecte baleàric a l'hora d'establir un ús general de la llengua i, per tant, l'extensió al Continent de l'estat propi de Mallorca-Menorca.

Els prejudicis lingüístics de mossèn Alcover, el portaven a considerar castellanismes formes que realment no ho són per culpa del fet de prendre el castellà com a llengua bàsica probablement pel gran pes de segles de la tendència a tenir un paper sempre preponderant del castellà, que es trobava omnipresent a tots els repertoris lexicogràfics d'aquest període; finalment, el fet que es mostrés molt intolerant amb formes que realment no són castellanismes i, en canvi, molt tolerant amb formes que sí que ho són.

Poc després d'haver estat publicades les *Normes Ortogràfiques*, Prat de la Riba des de la *Veu de Catalunya*, el 31-1-1913, cridava a la unitat del català escrit, unitat que, gràcies a les normes promulgades per l'Institut d'Estudis Catalans, començava a fer-se possible. A aquesta crida respongueren immediatament un gran nombre d'escriptors, publicacions i entitats.

A part del paper que representaren totes les institucions, tant públiques com privades, en la difusió de la codificació de la nostra llengua, hem de valorar la tasca realitzada per Fabra des de les pàgines de *La Publicitat* amb les seves *Converses filològiques* (publicades des de 1919-1928 i recopilades després per

l'editorial Barcino), les quals fomentaren, amb més èxit que tots els cursos, el coneixement popular de la llengua catalana.

La general acceptació de les *Normes* va ser considerada pels defensors de la tradició com una imposició contra la qual s'havien de rebel·lar. Unes quantes publicacions comarcals es van arrenjolar amb els impulsors de les *Normes* i acolliren, de bon inici, a les seves pàgines, les crítiques dels elements més repatanis del país, alguns de força significatius en el món cultural de l'època.

Ni l'Institut, com a institució, no va respondre a cap d'aquests articles ni Fabra no es va dignar a rebatre els arguments anticientífics dels detractors de la reforma lingüística que havia emprès.

Probablement això va ser el que va provocar que els insults i crítiques es desviessin cap a d'altres personatges, com ara mossèn Alcover, molt més disposat a reaccionar per qualsevol motiu ja que tothom sabia que no estava prou satisfet amb el resultat final de les *Normes*.

Fabra utilitzarà tots els seus recursos i instruments per incidir: *Normes Ortogràfiques* (1913, document molt curt que apareix com a document de la institució IEC però que és fet d'en Fabra); *Diccionari ortogràfic* (1917, on hi ha un pròleg, una argumentació i una justificació de l'ortografia. És un diccionari de formes recomanades i sense definicions); *Gramàtica catalana* (1918, feta oficial per l'IEC, volumet didàcticament dur de llegir, molt racionalista; una obra molt ben estructurada però amb una prosa molt eixuta. És més de referència que no de lectura ni de consulta); *Curs mitjà de gramàtica catalana* (1918, Fabra publica un curs de divulgació de la llengua catalana amb pretensions pedagògiques i amb continguts didàctics).

Hi ha, doncs, un esforç pedagògic per divulgar el que només comptava amb una gramàtica del 1918 molt eixuta.

Per aquests anys, Joan Coromines reconeix també que el seu pare li havia transmès el *nulla dies sine linea*, aplicat a les cèdules lingüístiques, que tota la vida ha estat per ell una consigna i, per dir-ho així, una recepta filològica. Joan Coromines conservava com un document preciós un plec de cèdules de vocabulari empordanès, escrites pel seu pare l'any 1898, quan va tornar a l'exili després del procés de Montjuïc i visqué a Llers i a Torroella de Fluvià, terra dels avis de Joan Coromines. Coromines va quedar marcat i fascinat per la seva primera educació, el que avui designaríem com l'educació familiar. Va veure sempre Pere Coromines com un gran model a seguir.

Segons ell, la passió patriòtica el portava a l'aprenentatge de la filologia catalana antiga i moderna i, més endavant, de la romànica en general. Pel que fa a la seva habilitat poliglòtica, cal assenyalar que estudiava alhora i aprenia en part sense mestre però amb gran eficàcia l'anglès, l'alemany, el llatí i l'àrab, una mica més tard el grec i el sànscrit, etc. i, a més, començava els estudis de la gramàtica comparada indoeuropea. Coromines tenia, a més, com a *hobby*, l'excursionisme, a què es lliurava cada diumenge amb una gran il·lusió, donava aliment als estudis de toponomàstica, on trobaven una

aplicació combinada amb els seus coneixements d'indoeuropeística i els de lingüística romànica.

Durant un període intermitent de gairebé nou anys Pompeu Fabra va utilitzar un article diari per difondre la seva reforma de la llengua catalana sota el títol de *Converses filològiques*. En aquesta època (abans del 1922), en què els articles de Fabra eren l'únic del diari escrit en la nostra llengua, el lingüista hi va publicar dos-cents quaranta articles en forma d'orientació filològica, sobretot pel que fa a normes ortogràfiques i gramaticals. Va deixar d'escriure aquesta sèrie d'articles al 1921 i els reprengué quan *La Publicidad* va passar a ser *La Publicitat*. En una primera etapa, que durà de 1923 a 1924, va publicar els articles de manera regular, ja que pràcticament escrivia un article diari (per això ja se'l considerava periodista), i va donar pas a una etapa menys creativa, de 1925 a 1928. Tot i això, són nou-cents articles els que Pompeu Fabra va publicar sota l'epígraf de *Converses filològiques* i que posteriorment van servir per a l'edició del seu llibre. Aquesta utilització dels mitjans de comunicació per fer arribar al públic els seus estudis va tenir molt efecte, ja que aquesta secció va ser una de les més llegides i amb més èxit de la premsa de l'època. Les *Converses filològiques* de Fabra en aquest sentit, són una escola de bon gust, exactitud i equilibri en l'ús d'arcaïsmes, dialectalismes, sinònims i innovacions. Els procediments solen ser la presentació del problema o fenomen; l'estudi dels avantatges o els desavantatges d'una forma o d'un significat; al·lusió a les solucions d'altres llengües; una mirada a l'estat de la qüestió en català antic; conclusió definitiva o provisional, ferma o proposada. La visió global és un dels punts forts de Fabra, i això fa que les *Converses filològiques* siguin el gran manual d'aprenentatge i fonamentació del català modern i que, alhora, donin una formació lingüística general al lector. Així, la majoria de catalans de 1918 no tenien cap dubte de quina era la referència que havia de guiar la normalització de la seva llengua. En aquest moment, l'inductor de la reforma ortogràfica catalana ja s'ha convertit en la peça clau de l'ordenació de l'idioma. La preparació de Pompeu Fabra, posada a prova en les campanyes de *L'Avenç* i reforçada amb les deliberacions del Congrés de 1906, disposava ara d'unes immillorables condicions per poder fructificar.

Desaparegut el president Prat de la Riba, la topada violenta de Josep Puig i Cadafalch, el seu substitut, amb Antoni M. Alcover li acaba d'aplanar el terreny. *El Diccionari ortogràfic*, imprès per primer cop el 1917, suposa per a Fabra un pas decidit en d'edificació del futur vocabulari normatiu. Aquell 1918 Fabra encara va a més, i completa el cicle amb la publicació d'una gramàtica que de cop passa a convertir-se en la guia oficiosa de la llengua dels catalans. I això també es produeix gràcies al fet que l'antagonista Alcover s'aparta del catalanisme.

Un cop acceptada la normativa hi ha temes en els quals la Gramàtica (la de 1918 i fins i tot la de 1956) no s'acaba de posicionar prou bé. Això ens

demostra l'interès lingüístic i gramatical però també l'interès de projecció pública i oficial de la llengua catalana.

En el procés de la construcció de la norma és clau tot l'aspecte dels gramàtics, però hi ha una altra peça que són els creadors, els escriptors. Tota aquesta generació de periodistes renovarà la prosa catalana, que serà vista com una prosa molt susceptible de ser treballada.

Paral·lelament, pel que fa a la política, es volen construir eines pel sistema educatiu, que traspuï un model de llengua: el *Curs mitjà de gramàtica catalana* el publica l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (i no pas l'Institut d'Estudis Catalans) perquè abordava una renovació pedagògica molt important en aquell moment. El sistema educatiu depenia —com segueix dependent actualment— de la voluntat política. (L'Ajuntament de Barcelona havia encarregat ja el 1908 un estudi dels pressupostos de 1908 a Pere Coromines, aprofitant la implicació directa amb l'ensenyament de Celestina Vigneaux, juntament amb Lluís de Zulueta i Joan Bardina, que també volien renovar l'escola.) L'escola de magisteri n'era la responsable tot i que això durà relativament poc perquè es frenarà el 1923-29 amb la dictadura de Primo de Rivera, que sancionarà i perseguirà la formació en català.

El 1921, la ruptura de Griera amb el seu antic protector, Antoni Maria Alcover, el seu treball a les Oficines Lexicogràfiques, que era on portava el *Butlletí de Dialectologia Catalana* (la revista de la Secció Filològica) la tasca de l'Atlas lingüístic de Catalunya i la preparació del diccionari de dialectes, van fer que es guanyés l'ingrés, com a membre adjunt, a l'Institut d'Estudis Catalans. El juliol de 1925, com a conseqüència de l'aixecament i cop d'Estat de Primo de Rivera l'estiu de 1923, les Oficines Lexicogràfiques passaven a dependre directament de la Diputació de Barcelona, presidida per Milà i Camps, amb el nom de Servicios de Investigaciones Filológicas. En aquests mateixos moments, el 1925, el renomnat lingüista Wilhem Meyer-Lübke dóna a l'estampa *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen*, que pretén confrontar la llengua dels catalans a les dues realitats a què se l'havia acostumat a adjuntar: la iberoromànica i la gal·loromànica.

4.5 Els anys de la formació acadèmica de Joan Coromines

Coromines va estudiar a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Va ser alumne de Joaquim Balcells, professor de llatí a partir del qual va poder conèixer Meyer-Lübke. Eren temps de la Dictadura de Primo de Rivera (setembre de 1923 i gener de 1930) i Coromines, juntament amb algun grup, es preparaven per prendre part en un alçament de Macià (entre 1924 i 1926).

Pel juny de 1925 s'implicà amb altres estudiants universitaris en l'atemptat de Garraf contra el rei Alfons XIII i el seu pare l'envià a França per evitar-ne

la detenció. Es va escapar per pocs minuts d'anar a passar una llarga temporada a la Model i va passar a França. Pere Coromines era coneixedor de les dificultats que es passaven a la presó, i conscient que aquest fet podia marcar-lo de per vida, l'envià immediatament a Tarragona i el dia 21 embarcà cap al port de Seta (Occitània) tement represàlies per part de Primo de Rivera. El dia 23 es traslladà a Montpeller amb la finalitat de completar a la Universitat d'aquesta ciutat els estudis de llengua i literatura romàniques amb el professor Georges Millardet i de lingüística amb el professor Maurice Grammont, recomanats per Josep Maria de Casacuberta. Assistí assíduament a les classes del professor Millardet per a qui féu un treball sobre la *Doctrina cristiana en lengua arábica y castellana* del bisbe Martín de Ayala i una altra sobre *La Queste del Saint Graal*.

L'estada d'un any a Montpeller, el 1925-26, va marcar Joan Coromines per tota la vida ja que, segons ens reporta, hi va tenir com a mestres dos lingüistes de primera qualitat: Maurice Grammont, i Georges Millardet.

Georges Millardet, era una persona amb força caràcter i molt exigent que de seguida s'interessà pel treball de Coromines sobre l'aranès. Tragué molts mapes per fer-se càrrec de la situació de la Vall d'Aran i en especial de Canejan, i per acabar li digué a Coromines «dubto que pugui fer la seva tesi en un any perquè (recalcant) ací a França som més exigents que a Alemanya quant a tesis doctorals». Coromines, a més, de seguida s'adona del seu talent, a més del talent de Grammont, i de l'avenç científic que aporten els coneixements d'aquest últim en el si de la lingüística romànica del panorama europeu.

Carles Riba era catedràtic de grec de la Fundació Bernat Metge des de 1925, i Joan Coromines es matriculà al *Grau elemental* del curs 1926-1927. Coromines col·laborarà amb la Fundació Bernat Metge revisant les versions que va fer el seu pare, Pere Coromines, de les *Comèdies* de Terenci, i fent ell mateix la traducció de les del darrer volum. Riba, cap a 1928, consultava Coromines sobre el text grec d'algunes edicions de Plutarc, i Coromines li responia des de Madrid, on rebia les classes de doctorat en filologia. El tracte s'amplià a partir de 1930, quan Fabra incorpora Coromines com a auxiliar a les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, de les quals Carles Riba era col·laborador des de 1923. També degueren coincidir a la Universitat de Barcelona, on Coromines comença a fer classes de filologia romànica, de la qual Riba era professor de llengua i literatura gregues des de 1927.

Coromines va anar a fer el doctorat a Madrid l'any 1928. Va ser on va seguir les classes d'Américo Castro i Menéndez Pidal. A la classe d'aquest últim, només hi assistien Rafael Lapesa, ell i dos o tres estudiants més. Menéndez Pidal no preparava mai la lliçó.

La relació entre Coromines i Menéndez Pidal és intensa però contradictòria. Coromines recorda que una vegada li va sentir criticar els qui deien, afrancesadament, «antiguo castellano» o «antiguo provenzal» per «castellano

o provençal antiguo», i, sigui per la voluntat de respectar els drets de la llengua genuïna que això revelava en un que tornava d'estudiar a França, sigui perquè insinuant Menéndez el dubte que una construcció així fos més acceptable en català que en castellà, Coromines li va replicar resoltament que no ho era i que no per fugir del castellà els catalans volíem caure gens en l'afrancesament. Com ens diu, Menéndez va cuitar a felicitar-lo. Sempre més va notar que el mirava amb més comprensió que a d'altres, i mai més no li va demostrar desconfiança ni discriminació en aquest respecte. Van ésser Menéndez Pidal i el seu deixeble Amado Alonso els qui ajudaren Coromines a obtenir una càtedra a l'Argentina; ell i el seu amic de confiança Navarro Tomàs els qui, juntament amb les publicacions de Coromines, li van obrir les portes de la Universitat de Chicago.

Coromines havia previst estudiar a Suïssa i França, però de molt abans ja havia llegit els escriptors clàssics grecs i llatins i havia portat a cap treballs de camp a la Vall d'Aran que li van ser útils i claus per a la seva tesi doctoral. A Montpeller va estudiar a despeses del seu pare. Després, la Junta de Ampliación de Estudios li donà una pensió d'un any, que li va servir per Suïssa i per París. Aquesta pensió, la va obtenir gràcies a Menéndez Pidal i Américo en l'edició dels seus glossaris llatino-castellans, cosa que feia evident que Menéndez Pidal no va dubtar a acceptar una pensió madrilenya a un nacionalista com Coromines. La Junta l'envià a l'estranger amb l'encàrrec d'aprendre lingüística germànica, amb l'intent d'estudiar els noms de persona hispànics d'origen visigòtic, i, en efecte, els estudis que hi va fer amb Bechmann, Hotzeköcherle i Vendryes que li van servir de base per l'*Onomasticon Cataloniae*.

Coromines havia après fonètica amb Grammont i alhora gaudia de la confiança del Centro de Estudios Históricos, durant l'any que passà a Madrid preparant la seva tesi.

El curs següent, el 1928-1929, Coromines ja va anar a Zuric, on va seguir els cursos de Gauchat, d'Arnald Steiger, de l'indòleg Manu Leuman i l'arabista Herx von Wyras, i sobretot de Jacob Jud. Aquest últim és el que va tenir una més gran influència en Coromines i el que va persistir més a guiar-lo, per carta, després de perdre's de vista. Jud, des del tercer dia el va acollir amb una cordialitat i un interès il·limitats; a part de les seves hores de càtedra i seminari li va reservar les tardes senceres de tots els dissabtes, li va prestar dotzenes de llibres i manuscrits inèdits, li va fer conèixer tots els seus col·legues i deixebles; i li va prodigar les seves atencions a una escala que rarament era comparable a cap dels seus deixebles suïssos. A més, Jud organitzava cada semestre sortides d'excursió amb els estudiants, que aquests esperaven amb veritable deler pel fet que sabia mostrar-los relació afectuosa. Coromines cada quinze dies rebia una postal seva proposant-li la visita a un investigador o doctor de la seva escola, que per demanda expressa d'ell sovint el convidava a dinar o se l'enduia al seu poble. Efectivament, així va conèixer

Hubschmied, Vieli, Gysling, Hotzenköcherle, Ribí, Keller. Així mateix, Jaberg el cridà a casa seva a Berna; la influència de Jud li va servir per cercar mestres d'alt alemany antic, d'àrab, així com de lingüística llatina i sànscrita, i també va empènyer Steiger a donar-li cursos privats d'hispano-àrab. Quan Wartburg (que no era dels més amics seus) va passar per Zuric, li escriví perquè Coromines el conegués, i va fer que li prestés (a canvi de certa reciprocitat per part d'ell) unes fonts gascones, manuscrites i inaccessibles, que em foren utilíssimes per a les seves recerques. Aquesta tutela continuà molt temps després de la partida de Coromines de Zuric: «les cartes seves són plenes dels noms de la gent que em féu conèixer: Duraffour, Schüle, Lorient, Hubschmid el jove, professors zuriquesos que passaven per París o per Xicago mentre em trobava en aquestes universitats. Tot això, a la Universitat de Zuric, i que en arribar-hi ja duia feta la seva tesi doctoral, que ell només li volia fer ampliar i perfeccionar!» (Coromines, 1989: 391).

Fins i tot després de deixar la Universitat, Coromines va continuar estant en contacte amb Jud. Vint anys després de marxar de Zuric, va rebre d'ell seixanta-cinc cartes. Coromines ens destaca, a més, alguns altres atributs que feien referència a la bona competència de Jud pel que fa a la seva figura docent i investigadora.

Segons un Coromines objectiu, Jud se situa, en la especialitat que compartien, com un home importantíssim i el temps ho confirma, ja que com a home de ciència la seva personalitat no ha fet més que créixer. Jacob Jud marca el moment en què la romanística, primer era mirada com una modesta rèplica de la lingüística indoeuropea, germana fàcil dels estudis de llengües clàssiques i germàniques i després (cap al temps de Meyer-Lübke) era admesa ja com a igual d'aquestes branques de la indoeuropeística. Per tant, amb Jud es col·loca a la capdavantera indiscutible i és contemplada com a model en el camp del mètode. La figura de Jud fou mirada per germanistes, celtistes, llatinistes i indoeuropeistes amb una admiració i un respecte igualment profunds que per als seus col·legues estrictes del camp romànic.

Des de Zuric, Joan Coromines es traslladarà a París, a la prestigiosa École des Langues Orientales Vivantes on segueix els cursos que hi fan Oscar Bloch, Paul Boyer, Clovis Brunel, Mario Roques i Antoine Meillet.

Coromines analitza els mètodes europeus, i a partir d'aquí la conversa deriva al mètode utilitzat pels tres becaris estipendiats i per mossèn Alcover, que són qüestionats per carta el 5-3-1929 i el 17-5-1929.

Mentrestant, als Països Catalans, el febrer de 1929, Barcelona està en obres. La ciutat es transforma per acollir l'Exposició Internacional i els canvis urbanístics provoquen canvis socials. L'arribada de milers de treballadors murcians canvia el moviment obrer a Catalunya. Fa set anys que el país viu sota la dictadura del general Primo de Rivera, amb el suport del rei Alfons XIII, però el règim cada cop rep més crítiques. No hi ha drets ni llibertats i mentre una minoria conserva els privilegis gran part de la població passa

dificultats. Del març fins al juny es produeixen aldarulls estudiantils a Madrid, Barcelona i València. Es tanquen les universitats.

Griera es va anar tornant de tendències polítiques excessivament conservadores. Després de la traïció a Fabra, Griera va ser expulsat de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, però malgrat això, el 1928, Griera va incrementar les relacions europees representant l'Institut d'Estudis Catalans al Primer Congrés Internacional de Lingüística Romànica i no serà fins el 1931, amb el canvi de règim polític, que la situació de Griera es tornarà precària.

El gener de 1930 l'Exposició Universal de Barcelona ha deixat de ser notícia i els obrers que van arribar per treballar-hi ara estan a l'atur. La dictadura de Primo de Rivera passa per moments difícils i la monarquia d'Alfons XIII també. L'oposició clandestina els vol fer caure, i en Macià, des del seu exili a Bèlgica mou fils per tornar a Catalunya. Tot i les convulsions polítiques, Fabra continuà al front de les Oficines Lexicogràfiques. A partir de 1930, Fabra comptava amb aquell jove filòleg format a Zuric i a París, a més de Barcelona, per acabar de desplaçar Griera. Es tractava de Coromines, el fill del president de la Secció de Ciències de l'Institut i conseller de Justícia de la Generalitat, Pere Coromines.

Primer, el 1931, Griera va perdre la direcció en exclusiva del *Butlletí de Dialectologia Catalana*. Els cursos de Ripoll van refermar la recerca de Griera d'un espai d'expressió propi. L'acompanyament de Barnils, l'altre membre de la primera volada de l'IEC que, com Griera se n'havia acabat separant, demostra la pretensió de contrapunt que animava aquells cursos d'estiu. Els estudis oficials obrien la porta a Fabra perquè hi ensenyés català, a Nicolau d'Olwer perquè hi fes literatura trobadoresca, i a Joan Coromines perquè restaurés la vella càtedra de provençal antic, fundada per Milà i Fontanals.

Algunes cartes que Coromines envia al seu pare, demostren la tensió d'aquest ambient de feina, a les oficines de l'Institut entre octubre i novembre de 1930.

El Pare Calveras havia acusat constructivament el model de Fabra perquè era massa rigorós, perquè era inventat i perquè bandejava massa segons quins aspectes tradicionals. Això es repetí cap a 1920. Cap a 1920, la crítica que Fabra s'havia tret de la màniga un nou model de llengua va ser comuna en persones ultraconservadores que tenien usos i costums escripturaris que no volien abandonar, i es decantaven pel continuisme dels gramàtics del segle XVIII i XIX. Aquesta dissidència durarà fins cap a 1935. N'hi ha una mostra en una carta de Joan Coromines a Pere Coromines el 29-8-1935.

Però el model de llengua és un factor que preocupa Joan Coromines cap al final dels anys 20. Ho sabem per una carta a Pere Coromines del 15-12-1928.

4.6 El contacte i col·laboració amb Fabra

Per Coromines, la personalitat de Fabra ultrapassava de molt i en tots els sentits els límits del llenguatge i de la filologia. Havia afirmat que només cal llegir alguns articles del seu diccionari referents a les principals ciències pures i aplicades, i observar la claredat, la precisió i alhora l'originalitat de les seves definicions, per adonar-se de fins a quin punt la seva cultura científica era vasta i sense llacunes.

Per afirmar-ho, es fundava en el seu tracte quotidià amb ell a les Oficines de l'Institut, un any darrere l'altre, on es comentava l'actualitat de les novetats literàries barcelonines (i sovint les parisenques, etc.), i era allà on podia sentir dels seus llavis tota mena d'observacions literàries inèdites i que Coromines judicava justíssimes. La influència de Fabra en la constitució de la lingüística catalana, tant o més que per les seves publicacions, es va exercir pel seu contacte amb els seus col·legues, a l'Ateneu Barcelonès, a la Universitat de Barcelona (durant un període curt), i sobretot a les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC. Cada dia, tot conversant, comunicava al grupet de Coromines una pila d'observacions que sempre més judicava com a justes i precises sobre aquest tema, i per altra banda amb els seus mots d'aprovació, o amb un silenci escèptic o reservat, els indicava a tothora, amb un judici seguríssim, quan anaven pel bon camí o bé quan es deixaven endur per la fantasia o per aparences enganyoses. Coromines comença a treballar com a professor de filologia romànica a la Universitat de Barcelona, i el 1931 ja inicia la recollida de dades per a l'elaboració de *l'Onomasticon Cataloniae*. A més, s'incorpora com a auxiliar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans en un moment de gran efervescència dins de l'Institut, ja que es treballava en el procés d'elaboració del *Diccionari general de la llengua catalana*.

El 1932 es va publicar el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, però era una publicació amb plena consciència d'una revisió relativament propera, ja que Fabra era conscient de la situació delicada del català i a més va ser prou hàbil per cobrir-se les espatlles metodològicament de cara a noves incorporacions que poguessin ser importants. Aquest diccionari va arribar en una època de transformacions sociopolítiques profundes a Catalunya (el 14 d'abril de 1931 es va proclamar la Segona República espanyola, que posava fi a la Restauració Borbònica). En aquest context, Fabra havia perdut un any abans la seva càtedra de Llengua Catalana.

Fabra, però, hi seguí treballant amb Joan Coromines, que era d'una generació més jove, però que ja des de 1930 va ser nomenat auxiliar de les oficines lexicogràfiques de l'Institut. Allà va ser on Coromines va rebre el mestratge de Josep Maria de Casacuberta i de Pompeu Fabra, de qui aprengué la necessitat de conjuminar l'amor a la terra i el treball de camp amb el rigor de l'anàlisi lingüística, i amb qui va participar d'una obra de planificació lingüística —d'una política de la llengua inserida en un context d'una política de construcció nacional— que s'emmarcava en un projecte nacional de sobirania lingüística de la llengua catalana.

Un cop Fabra va considerar que el deixeble ja havia superat el mestre, li cedí la plena autoritat intel·lectual en el camp de la normativa (CABELL II,368b1-7 i CERVO II,689a34-44 a més de Ferrer i Pujades, 2006 d: 121-142). Fabra va morir el 1948 però fins aleshores tot el que feia referència a la revisió del seu diccionari es va decidir conjuntament entre ell i Joan Coromines. Fabra va trametre una part de les llistes a Coromines.

Quan hi ha l'esclat de la Gerra Civil, Coromines és a Madrid participant en la reducció dels revoltats del Cuartel de Montaña. Al cap de poc, retorna a Barcelona i l'11 de novembre es casa amb Bàrbara de Haro, una jove dependent d'una sabateria. L'any següent s'incorpora com a voluntari a l'Exèrcit Republicà i és destinat, aprofitant les seves qualitats poliglotes, com a traductor. Un cop perduda la guerra, passa la frontera com a refugiat. S'instal·la a París amb la seva família amb la qual, poc després, s'exilia a l'Argentina, on a les darreries d'any mor el pare, Pere Coromines.

Per Joan Coromines, dedicar-se a l'execució del diccionari etimològic castellà li suposava una marrada provisional en la seva previsió fins que vinguessin temps millors. Coromines va arribar a posar a disposició del castellà tots els seus coneixements del català gràcies a l'argetí de tot el seu entorn a més de les seves lectures de la literatura castellana del període preclàssic.

Quan Coromines va arribar a l'Argentina va suggerir a Ramón Menéndez Pidal la possibilitat de fer un diccionari etimològic del castellà presentant-li com una pensada del moment justificada pel fet que, com que l'etimologia era el terreny on es veia més capacitat, s'hi sentia amb prou forces. Això mateix li explicava a F. de B. Moll el 7-7-1939 presentant-li com un entreteniment com aquell qui espera que arribin temps millors per poder-se dedicar al diccionari etimològic català.

Entre la infinitat de projectes que va tirar per terra l'ocupació de l'exèrcit franquista, també hi hagué l'homenatge que la Universitat de Barcelona, aleshores *Autònoma*, preparava per als 70 anys de Pompeu Fabra, el 1938. Aquest homenatge consistia en una *Miscel·lània Fabra* de treballs d'eminents científics de les terres de llengua catalana i d'altres països d'Europa i Amèrica.

Mentrestant, però, Coromines continuava treballant en el diccionari etimològic castellà.

Una altra prova de la provisionalitat d'aquesta altra tasca titànica és el fet que el 1946 Joan Coromines encara enviés a Fabra les esmenes que Fabra havia acordat amb ell mateix. En una carta de Joan Coromines a Fabra del 22-9-1946 hi ha les esmenes de Pompeu Fabra i Joan Coromines al *Diccionari Fabra* de 1932.

Al cap de poc, Coromines escriurà a Joan Sales, per provar-lo. Coromines es cura amb salut i, amb to tranquil·litzador però ponderatiu dóna a entendre a Sales que comparteixen un ideari que en aquells moments era crucial.

Fabra escriu a Joan Coromines, el 15-3-1948:

«Retardava la contesta de la vostra lletra perquè volia adjuntar-hi la llista de les innovacions ortogràfiques que penso proposar a l'Institut en ocasió d'haver emprès aquest la revisió del meu *Diccionari*. Però veient que a hores d'ara encara no tinc confeccionada sinó una petita part d'aquesta llista, no vull deixar passar més temps sense escriure-us acusant-vos la recepció de la vostra lletra, tot prometent-vos, però, que us la trametré com més aviat pugui, perquè abans d'enviar-la a la Secció Filològica voldria que ens poséssim d'acord vós i jo sobre les reformes que convé sotmetre a l'aprovació de l'Institut. I, a propòsit de l'Institut, no cal dir-vos quin va ésser el meu astorament quan vaig assabentar-me dels nomenaments d'en Segarra i de l'Aramon, fets sense consultar-los prèviament a en Nicolau i a mi. Vull creure, com vós, que aquests nomenaments foren fets amb caràcter interí. Vaig demanar aclariments, però encara no m'han estat donats.»

Així doncs, com han notat Ferrer i Pujadas (Ferrer i Pujadas, 2006 d: 128):

«Per tant, Fabra tenia com a únic interlocutor d'aquestes “esmenes i addicions” al diccionari Fabra Joan Coromines. Hi ha proves d'aquesta connivència entre Fabra i Coromines en les cartes posteriors, en què Fabra li trametia una part de les llistes d'esmenes que l'Institut havia de sancionar, canvis que eren “en conjunt els mateixos que vos proposàveu de fer anys endarrera”».

En una carta posterior, doncs, del mateix Fabra a Coromines el 20-4-1948 (Ferrer i Pujadas, 1998: 72-74):

«Fent els de l'Institut una revisió del meu *Diccionari general*, jo els trameto llistes de les addicions, esmenes i supressions que crec que cal fer-hi. En fer-se aquesta revisió, he cregut que era l'hora de proposar a l'Institut de canviar la grafia d'un cert nombre de mots. Els canvis que penso proposar són en conjunt els mateixos que vós proposàveu de fer anys endarrera. En les llistes que he tramès fins ara, ja he fet alguns canvis de grafia sense esperar l'aprovació de l'Institut, segur que no els ha de mancar ja que vénen a corregir veritables lapsus i grafies injustificables. Així, he adoptat sense vacil·lar les grafies: *desnerit*, *galàpet*, *escalunya*, *semal*, *tàpera*, (*pedallàs* ha estat, naturalment, reemplaçat per *padellàs* així com *sofisme* per *sofisma*), *buscall*, *romball*, *comptadoria*, *pagadoria*, *évols*, *envà*, *enciam*, *cimolsa*, *falcillot*, *naixó*, *regó*, *llauró*, *quinqué*, *roldor*, *autòmat*, *croat*, *enzim*, *mede*, *got* (en lloc de *god*), *albixeres*,

dextrogir, levogir, cugucia, arítjol, leucòcit, fagòcit, fortuït, gratuït. A les quals penso afegir *diaque, perpal, almugàver, sajolida, regalècia, esvinsar, arronsar, ars, bolig, estramordir* (m'ha semblat millor que *estamordir*)... Però hi ha canvis que cal evidentment sotmetre per endavant a l'aprovació de l'Institut, dels quals convé que parlem abans de proposar-ne l'admissió. Tinc motius per creure que alguns dels canvis que proposarem vós i jo no obtindran, absent jo, l'aprovació dels actuals membres actius de la Secció; però sense que això ens hagi de deturar de proposar totes les innovacions que creguem indispensables, vull dir-vos per endavant, jo, a qui no fan por les innovacions, que no crec que n'hi hagi prou que una grafia sigui indubtablement millor que l'actual perquè aquesta hagi d'ésser, sense més, *necessàriament* reemplaçada per aquella. A l'hora en què es fixà l'ortografia dita de l'Institut, donat l'estat d'anarquia ortogràfica del català renaixentista, hom era lliure d'adoptar per a cada mot la grafia que jutgèssim més bona; però, avui, fixada l'ortografia, ens hi hem de mirar abans de canviar la grafia d'un mot, sobretot si es tracta d'un mot important, d'ús freqüent, la imatge visual del qual la gent té ben gravada a la memòria. Això vol dir que [no] pel fet que la grafia actual d'un mot estigui en desacord amb la seva etimologia (és el cas de *endanyar*) hagi d'ésser necessàriament rebutjada, i, encara menys pel fet que no estigui d'acord amb alguna de les normes que es conjuminaren en el moment de fixar l'ortografia (és el cas de *encís*, de *amoïnar*). Altra cosa és que una grafia estigui en desacord amb la pronúncia d'un dialecte important (és el cas de *tivar*).

»[...] Em plau molt, com amic que us sóc i com a patriota, saber-vos esdevingut un lingüista de primera fila, que honora Catalunya; però això, enyorat Coromines, no em consola de la pena que em fa veure-us allunyat de la nostra terra, privat de dedicar-vos de ple a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua i d'ésser, com us pertoca, el cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut, de les nostres fins ara desgraciades Oficines. Jo que, quinze anys endarrera, esperava que, per fi, anàvem a redreçar-les un cop desembarassats dels qui tant entrebancaren el seu bon funcionament! Però confio que, amb mi o sense mi, l'obra interrompuda es reprendrà, i vós hi sereu.»

El 8-12-1948 Coromines escrivia a Pompeu Fabra que anava per les entrades que començaven per *EN*. Coromines sintetitza molt bé les idees lingüístiques de Fabra, en aquesta carta (Ferrer i Pujadas, 1998: 84-95).

Avui resulta certament interessant comparar les idees lingüístiques de Fabra sintetitzades per Coromines el 1949 amb els criteris actuals del Termcat en els manlleus i calcs terminològics (Ginebra, 2006: 21-24).

Al cap de molt poc, gairebé immediatament, Coromines es posà en contacte amb Carles Riba. Coromines se li queixa pel que fa a la legitimitat de la tria per part de l'Institut de membres adjunts i permanents el 16-2-1949.

Coromines a través d'una carta el 19-12-1950 a Sanchis Guarner, li fa saber la seva posició com a científic al servei de la llengua catalana. És una carta tan compromesa com sincera pel que fa als valors de Coromines. En primer lloc li parlarà sobre la seva gran prioritat: la unitat nacional. Una mica més avall, a la mateixa carta també li posa de manifest que, més enllà de tacticismes sobre judicis que poden molestar el poder vigent, sobretot pel que fa al prestigi de segons quines personalitats, s'ha de ser científic per sobre de tot. Encara una mica més avall, a la mateixa carta del 19-12-1950, notem com Coromines, en nom de la ciència, ha de rebutjar una doctrina, per molt que hi vagi el prestigi i el renom del mateix Menéndez Pidal.

El primer permís que es demana per poder publicar en català és per publicar les obres completes de Verdaguer i la condició del règim és que siguin escrites en ortografia prefabriana. Tot això va ser una maniobra que portava a associar tot allò que estigués escrit en català a una antigalla, i treure el català com a llengua de mercat cultural. El català és una llengua que queda a l'exili. La situació és que els escriptors que no s'exilien han de viure en la clandestinitat. El petit mercat ha de fer estratègies per publicar, com per exemple posar peus d'impresca anteriors al 1939. Ens trobem que a partir del 1939 hi ha un gran buit, perquè el règim de la dictadura de Franco aplica unes mesures d'asfíxia. Coromines, doncs, el 19-12-1950 torna a plantejar (des del 3-1-1930 d'una carta que havia enviat a Pere Coromines), la importància que té el poder i la ideologia sobre els mitjans de la ciència, i sobre la ciència al servei del poder. Coromines, però, en aquesta carta a Sanchis Guarner del 19-12-1950 també fa referència al seu posicionament en el moment que la ideologia s'interposa a la ciència i els que en saben més tenen poc poder de decisió.

En aquests anys, que hem de situar dins aquest mateix context, se'ns mostra com una institució com l'IEC es posava a prova a l'hora d'afrontar situacions prou compromeses. Podem comprovar que n'opina Coromines de la UNESCO, a través d'una seva carta a Lluís Nicolau d'Olwer ja una mica abans d'aquest congrés, el 15-12-1952.

El 1953 tornem a tenir cartes de Coromines. La primera que tenim descriu l'Institut l'any 1953 i li fa saber a Lluís Nicolau d'Olwer en una seva carta del 21-10-1953.

El 1953, Coromines assistirà al VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona. Hi ha la informació que dona la crònica crítica titulada *El Congrés Internacional de Lingüística de Barcelona*, que el mateix Coromines féu circular anònimament o sota pseudònim en revistes catalanes de l'exili de Mèxic (*La Nostra Revista* i *Pont Blau*) i de l'Argentina (*Ressorgiment*). També s'hi pot afegir la informació de la seva carta a Lluís Nicolau d'Olwer del 21-10-1953 sobre l'assistència de personalitats

obertament feixistes així com declaradament afines al règim del general Franco en aquest congrés.

Va caldre esperar el final de la Segona Guerra Mundial i un relaxament de les mesures repressores del franquisme contra l'edició en català per començar-se a plantejar la reedició del *Diccionari general de la llengua catalana*. Després d'haver recuperat els permisos necessaris, cap a 1954, va ser quan es va decidir procedir a l'execució de la 2a edició del *Diccionari Fabra* (que havia quedat aturada) i que va resultar ser una font de conflictes entre diferents tendències culturals de tots els membres que hi estaven implicats: els intel·lectuals del país, els intel·lectuals exiliats, els intel·lectuals de Barcelona i els d'altres territoris.

Entre el desembre de 1947 i el novembre de 1948, la Secció Filològica de l'IEC examinà una primera llista d'esmenes trameses per Fabra, la majoria de les quals foren assumides. Un segon bloc de modificacions proposades per Fabra va ser discutit, després de la seva mort el desembre de 1948, durant el 1949 i el 1950.

A partir de 1949, es reestableix la relació epistolar entre Coromines i Riba i gairebé sempre pels afers de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Precisament, al febrer d'aquell any, Coromines li escriurà des de la Universitat de Chicago en referència a la possibilitat de ser elegit com a adjunt de la Secció Filològica de l'IEC.

Però Fabra confeccionava una tercera llista el mes abans de morir que tenia projectada una quarta tramesa de modificacions. Sembla que aquesta tercera llista s'hauria perdut, segons la carta que Aramon escriví al gendre de Fabra, Ferran Rahola, el 8 de març del 1949, de la correspondència del secretari general entre 1944-1949 de l'arxiu de l'IEC.

Coromines no formà part de l'IEC fins el 21-1-1950 que serà quan el faran membre adjunt de l'IEC. És l'any que també fan president Carles Riba i Coromines es troba encara a l'exili.

4.7 La segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra

El silenci absolut sobre la revisió del *Diccionari Fabra* acabava sent força sospitós, però Coromines ja havia deixat enllestit un treball inèdit titulat *Addicions i modificacions al Diccionari general de P. Fabra* en data del 6-4-1948, de seixanta-tres pàgines, que la Fundació Pere Coromines té intenció de publicar tan aviat com sigui possible.

Però Coromines es veié envoltat d'alguns estratagemes i maquinacions per part d'un sector de membres de l'Institut. Concretament algunes al·legacions curioses, no tant pel que feia al contingut, sinó pel que feia a la forma, al procediment i a l'execució d'aquestes al·legacions. Tinguem present que Coromines era un bon tècnic i molt experimentat.

Per tant, la reedició del diccionari de Fabra de 1932 s'havia tornat urgent gràcies a l'interès dels editors de l'antiga editorial Catalònia (Josep M. Cruzet i Antoni López-Llausàs) i dels hereus de Fabra de fer-ne una segona edició. A més, com que l'IEC havia donat suport explícit a la represa del diccionari d'Alcover-Moll, aquesta iniciativa entrava en clara competència amb el projecte d'aquesta segona edició del diccionari.

Des de l'IEC s'havia considerat que Fabra havia fet el seu diccionari amb materials de la institució i que per això corresponia a l'IEC de fer pel seu compte la segona edició de l'obra augmentada i corregida. Però des d'un punt de vista legal, això no és tan simple, com reflecteix una carta de Nicolau d'Olwer a Coromines del 28-2-1954.

Per fer-nos el càrrec de com aquests esdeveniments van colpir Coromines hi ha una altra carta que Coromines torna a enviar una mica més tard a Lluís Nicolau d'Olwer el 31-8-1954. Finalment, li explica al mateix Carles Riba en una seva carta des de Chicago del 14-10-1954.

Finalment el diccionari sortí al carrer el 1954, amb un prefaci de Riba on feia una defensa no dogmàtica de la vigència de l'aportació fabriana, i una nota preliminar o un doble pròleg d'Aramon (que per encàrrec de l'Institut havia controlat la correcció de proves duta a terme per Josep Miracle i Bartomeu Bardagí), en què deia que s'havia assistit en la seva tasca per Jordi Carbonell i que havia comptat tothora «amb el valuós assessorament dels seus col·legues Carles Riba i Joan Coromines» (Balcells i Pujol, 2003: 719-721). El contacte entre Coromines i Riba s'incrementa l'any 1954.

Les esmenes i modificacions legítimament pactades entre Fabra i Coromines resultaren només parcialment incorporades i, en part, substancialment silenciades en aquesta nova edició del *Diccionari Fabra*. Hi havia qüestions gramaticals que Fabra havia deixat en dubte i que Ramon Aramon, secretari de la Secció Filològica de l'IEC, juntament amb altres correctors de l'editorial Selecta havien resolt de manera purista. Com hem pogut veure fa dues cartes, la de Coromines a Nicolau d'Olwer del 31-8-1954, Riba havia acceptat totes les esmenes «fora d'un parell de detalls», mentre que Aramon va mantenir la seva oposició en allò que no estava d'acord i va evitar que es fes una votació. La polèmica se centrà, com demostra aquesta última carta, en els mots *viuda*, *pendre* i *racó*. Segons Josep Ferrer, «Coromines volia un IEC més actiu i tenia una posició més oberta en qüestions de llengua. [...] Coromines creia que s'hi havien d'incloure termes vius de territoris diversos de parla catalana. Se n'hi van incloure alguns, però no pas tots. A més, ell considerava que li havien segat l'herba sota els peus, perquè creia que era ell qui havia de dirigir la segona edició del Fabra.» (vegeu http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=2864784 del 23-5-2008).

Això ja va significar tot un gest de desautorització legal i intel·lectual en la tasca d'aquesta 2a edició del *Diccionari Fabra* a càrrec de Coromines. La voluntat de Fabra perquè Coromines intervingués en aquesta revisió del

diccionari és explícita en tot l'epistolari entre Coromines i Fabra (Ferrer i Pujadas, 1998, especialment p. 77, Balcells, 2003: 717, Ferrer i Pujadas, 2008 b: 18, 140).

En la nova presidència, Carles Riba va fer prou elogis de Fabra tot i que hi va prendre un distanciament ideològic significatiu. Va assumir també la crítica literària. Al llarg dels anys cinquanta, la relació entre Coromines i Riba tindrà com a escenari preponderant l'Institut d'Estudis Catalans i el tracte més intens serà justament el 1954 arran de la polèmica suscitada per la pressa amb què es va enllestir la reedició, ja denunciada per Coromines, i que Riba justificava al·legant la conjuntura del país. De la represa d'aquesta relació a partir de 1954 en dona fe l'entrada LLUSTRE V,312a32-312b5. A més, encara va provocar molta més tensió el resultat d'una sèrie de propostes de Coromines a propòsit dels mots *viuda*, *pendre* i *racó* (que van resultar, certament, poc escoltades) que no va poder defensar personalment (ja que es trobava a Chicago) i va haver de defensar únicament a través d'informes.

També cal destacar les desavinences que ja hi havia entre Coromines i el llavors secretari de la Secció, R. Aramon, que era el responsable que les propostes de Coromines no haguessin estat prou ateses i a qui Coromines acusà de fer-li el buit. Coromines el 4-12-1954 envia una carta a Carles Riba donant-li comptes i aclariments perquè aquest reflexioni fins a quin punt s'ha de ser tàctic i fins a quin punt s'ha de ser coherent i conseqüent. Ho explica a Josep Maria de Casacuberta el mateix dia en una seva carta del mateix 4-12-1954, i encara hi torna en una carta que envia a Lluís Nicolau d'Olwer al cap de set dies, l'11-12-1954.

El prefaci de Riba tenia una significació especial atesa la dimensió pública que l'autor havia adquirit des del retorn del seu exili el 1943, més enllà de la seva condició de president de la Secció Filològica.

El prefaci era una defensa de l'opció fabriana feta des de la consciència del caràcter necessàriament provisional que tenia el diccionari de Fabra, com a fruit d'un moment històric determinat. La mateixa prosa que utilitza per escriure'l pretenia demostrar que l'adopció de la normativa fabriana no era incompatible amb la consecució d'un estil propi d'alta volada.

En aquest prefaci, Riba explicà la preeminència de les formes i del to del dialecte central amb l'argument que, com havia succeït arreu en altres processos semblants, la llengua comuna escrita s'havia forjat allà on «el moviment literari té més pes». El fonament a partir del qual Fabra havia elaborat la seva proposta era, segons el parer de Riba, l'assumpció d'una «llengua comuna escrita», cosa que implicava que el seu *Diccionari* havia d'ésser necessàriament normatiu. Per això, l'eficàcia d'aquesta obra com a instrument de treball s'havia de cercar «en la precisió i en la coherència amb què hi fossin definits i posats en relació els elements bàsics i essencials, justament els més coneguts», i no pas «tot allò que en una llengua és perifèric, especial, rar, merament saborós, repetició o pura excrescència». Per reforçar

aquesta idea, Riba precisà que tot i que Fabra havia dit que la seva obra era el «canemàs» d'un futur diccionari de la llengua literària no calia deduir d'això que el seu tingués «un valor normatiu precari a perdre així que surti un diccionari més gros», sinó que era senzillament el canemàs d'un repertori total, que compregués «tot allò que lingüísticament és català en l'ample sentit del mot»: arcaïsmes, dialectalismes, barbarismes, col·loquialismes, etc. Reconeixia que la confecció d'aquest diccionari totalitzador estava en curs, però precisava que es tractava d'un curs forçosament lent, ja que la seva urgència era molt relativa, sobretot perquè ja anava endavant la publicació del *Diccionari Alcover*. La reticència de Riba envers l'obra continuada de Moll es fa evident en aquest prefaci (Balcells i Pujol, 2003: 722-723). El to d'aquest prefaci i l'actitud envers la perifèria dialectal en matèria de concepció lingüística distanciaven força Riba de Coromines i, com veurem, encara més de Francesc de B. Moll.

Però la gota que va fer vessar el got va ser la discrepància entre Coromines i Riba pel fet que aquest afirmés, en el pròleg de la segona edició del diccionari, que Fabra gaudia d'uns coneixements literaris moderats, o concretament «que la curiositat literària [de Fabra] hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en l'*honnête homme*». Això va encendre Coromines, que després de dedicar un retrat a l'insigne lingüista dins *Lleures i converses d'un filòleg* escriurà que «això és un error enorme, és d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre que l'hauria hagut de conèixer millor». A més, presentà la dimissió de l'IEC que finalment, no dugué a terme. Aquesta dimissió la podem trobar a l'annex II de l'epistolari entre ell i Carles Riba titulada *Dimissió de Joan Coromines de l'Institut d'Estudis Catalans* el dia 15-1-1955.

Per tant, ja veiem que hi ha un punt d'inflexió entre l'IEC i les relacions amb Coromines. Coromines va presentar la seva dimissió com a mesura de pressió, a l'IEC, però va acabar decidint de no fer-la efectiva, per evitar l'escàndol. Carles Riba es va trobar entre l'espasa i la paret, entre Aramon i Coromines. Per un cantó l'irritava que Coromines no es fes càrrec de la seva situació però per l'altra era sensible a la part de raó que evidentment tenia i perquè Coromines el pressionava directament fins l'últim moment.

Coromines, després de Fabra, posa èmfasi en la necessitat de la formació i la instrucció i Riba posa més atenció al fet que no es perdi l'equilibri, que la idea de la llengua pugui sempre preservar-la, «gràcies al que ell anomena filologia, de la fragmentació, d'esdevenir “un camp d'experimentació de lingüistes”». «D'altra banda, per a Riba, a més de la lingüística i la filologia hi ha la literatura», i que «la Secció “ha de reunir representants de la lingüística, de la filologia i de la literatura; sense el degut equilibri entre aquests tres ordres del saber i de l'experiència, difícilment la seva tasca de vetllar per la vida del català com a llengua de cultura, podria ésser duta endavant”» (Miralles, 2003: 65). Serà justament aquest punt on Coromines serà encara

més crucial. Coromines farà de mitjancer no només entre Moll i Riba sinó també entre Riba i Joan Sales, el 1958.

Pels volts de 1957, com veurem, serà precisament aquest un dels punts forts de Coromines que serà clau pel que fa a la relació entre l'IEC i el Club dels Novel·listes amb Sales al capdavant. Coromines difereix amb Riba en la flexibilitat pel que fa al model de llengua. Tinguem en compte que l'IEC renunciava a introduir altres esmenes que les presentades per Fabra i Coromines (que ja havien estat aprovades) i les que s'havien inclòs en l'edició del 1937 del *Diccionari ortogràfic*. Aquesta renúncia, però, no es degué fer del tot explícita o bé no fou plenament assumida per tots els membres de la Secció Filològica, perquè Coromines aspirava a poder introduir-hi alguns canvis i addicions no plantejats en vida de Fabra (i fins i tot alguns en què Fabra mateix vacil·lava) i aprofitar l'avinentesa per «fer alguna petita concessió als valencians en les coses que tenen raó», com hem vist a la carta que havia enviat a Nicolau d'Olwer el 21-10-1953. Coromines lluita altre cop per donar un cop de timó dins de l'IEC amb les premisses de Fabra però amb les seves pròpies especialitats. Per Riba, en tot cas, tant la mateixa missió d'unificar la llengua literària com la manera de realitzar-la no corresponia amb la de Coromines, i no cal dir amb Fabra.

El conflicte de poder entre aquestes dues grans personalitats, juntament amb el *tour de force* per l'establiment de criteris del lideratge institucional dins la Secció Filològica de l'IEC, en aquest cas adopta el pretext de l'existència i legitimació del doble pròleg per part de Ramon Aramon a la segona edició del diccionari de Fabra, a més de la legitimació de les referències a l'autoritat fabriana en matèria de lectures per part de Riba.

Per aquestes dates tornem a tenir altre cop el mateix debat incòmode que Coromines ja plantejava per carta el 3-1-1930 i el 19-12-1950: la importància que té el poder i la ideologia sobre els mitjans de la ciència, i sobre la ciència al servei del poder.

Potser en aquest sentit, doncs, per aquest motiu, de manera oficial, l'IEC obviarà aquest fet, tot i que a vegades encara no es podrà desprendre d'un cert excés de corporativisme a l'hora de reconèixer, valorar i situar les aportacions de Coromines.

Això va fer que Coromines sempre es mantingués com a membre adjunt de l'IEC. A més, tampoc no participà pràcticament en la reedició del diccionari per diversos factors de caire més personal.

Quan el 1954 es va publicar la segona edició, hi introduïren addicions i modificacions decidides per la Secció Filològica però també per la censura franquista obligatòria, però val a dir que, en aquest sentit, gairebé no es va mutilar l'obra.

Així doncs, dins d'aquest context tan aferrissat, haurem d'entendre les referències directes a les llistes de Fabra (COLOR II,841a30-34, CUIDAR II,1090a55-1090b3), al·lusions directes a Aramon i companyia (PONDRE

VI,687a25-687b18), així com també a les indirectes (PLOR VI,540a28-35), a les esmenes de Fabra al diccionari (CERT II,684a40-49), fer-nos el càrrec que els plats trencats de la proposta de *pendre* els paga més A. M. Alcover que no l'Institut o, més ben dit, l'Institut en temps de Fabra (PENDRE VI,414b41-415b41 i Solà 1990: 63-90). En aquest sentit Solà també arriba a afirmar que: «*pendre* no va ser acceptat per Fabra, perquè si Coromines té arguments per defensar-lo, també n'hi ha per rebutjar-lo (i potser són més convincents);» (Solà, 2008 f: 6). És en aquest context, doncs, que hem de saber situar la importància que fa prevaler Coromines a alguns dels judicis que provenien directament de Fabra i d'ell mateix, ja fossin provinents de la seva pròpia correspondència (DIGNE III,132b54-133a7) o bé d'informacions de Ruyra i Riba aprofitades per Fabra a la primera edició del *Diccionari Fabra* de 1932 (DUBTAR III,215a3-18, ENLLEIR-SE III,368b24-26 i DUR III,221a11-32).

Fins i tot entrat ja el 1955, Coromines envia una carta a Jordi Rubió, que s'entendrà dins d'un context complicat pel que fa a la segona edició del diccionari de Fabra a més del clima de malentesos entre el conflicte dels dos diccionaris, la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* i el *Diccionari de la llengua catalana* que, per ironies del destí es va acabar malanomenant *Diccionari català-valencià-balear*.

En una seva carta del 21-1-1955 encara explica perplex a Lluís Nicolau d'Olwer el que li ha passat. El 14-2-1955 donarà part d'aquestes intrigues i conspiracions al mateix Carles Riba en la mateixa línia.

Entrat el 1955 les cartes de Coromines ens mostren un Coromines desencisat pel fet que una institució com la que ell concebia que havia d'ésser l'IEC estava sota la pressió d'uns pocs que, sovint, no estaven a l'alçada de la situació. Coromines prendrà distància amb un IEC que considera acaparat per Aramon. La carta següent, d'un to molt més confident a Lluís Nicolau d'Olwer, ens ajuda a comprendre i contextualitzar la carta que Coromines havia enviat el 20-1-1955 a Jordi Rubió. Ho explica en una seva carta del final d'aquest mateix any 1955, el 17-12-1955.

Pel que fa als seus membres, resulta interessant destacar-ne alguns judicis, tot i que s'han de saber situar en aquest context. Coromines un cop haver tingut un primer xoc contundent contra el que probablement era la capelleta dominant dins l'IEC estableix *in mente* el nou organigrama de l'IEC. Pel que fa a Riba, però, Coromines no canviarà la seva actitud malgrat «que en algunes coses pensem diferent» (Malé, 1998: 106). Algunes comentaris en els articles de les entrades del diccionari de Coromines no es poden entendre si no és en aquest context.

Coromines parla d'Aramon, de com percep Puig i Cadafalch, Bohigas i altres membres de la Secció Filològica com Faraudo, López Picó, Rubió, Soldevila, Abadal, Duran i Sanpere, Font i Quer, Casacuberta, Fontserè, Segarra, Moll i Sanchis Guarner.

En aquest context, s'hi barrejaven moltes tendències fins el punt que per qualsevol conflicte sortia tot a la llum. Si caiem en un presentisme obvi, resulta fàcil —tant com gratuït— opinar, a manera de converseta de tertúlia, sobre les distintes tendències en l'organigrama de l'IEC d'aquell moment. Però Coromines no calla. A més de les cartes, notem també algunes declaracions prou concises que Coromines deixa anar en ple diccionari com per exemple PONDRE VI,687a25-687b18, CICLE II,693b32-35, PILOR VI,540a28-35, etc.

De manera rigorosa, però, actualment ens costa fer-nos una idea de quina pressió s'havia de suportar en aquells moments dins d'una institució com aquella.

4.8 Joan Coromines entre els dos diccionaris: El *Diccionari català-valencià-balear* i el *Diccionari general de la llengua catalana*

Paral·lelament i per la seva banda, Francesc de B. Moll va ser l'encarregat de completar i culminar la tasca eminentment científica del projecte lexicogràfic endegat pel seu mestre Alcover. El 1924 ja treballa colze a colze amb mossèn Alcover en la redacció d'articles. El 1925 mossèn Alcover compra una impremta per treballar-hi. Moll tirà endavant aquest projecte fins i tot a partir de la mort de mossèn Alcover. Una obra amb centenars d'il·lustracions i uns 160 mil articles. El 1932, amb 28 anys, emprèn l'aventura editorial de l'obra. Ràpidament va refer les relacions amb el Principat i amb l'IEC per recuperar la confiança i el suport econòmic necessari per acabar de tirar endavant el projecte. Aquí és on va destacar Joan Coromines, que donà a Moll un suport incondicional en tot moment. Un suport incondicional excepte en un detall: el títol del diccionari.

Un cop enllestida la redacció del segon tom, Moll confessa que «el nostre Diccionari és mirat ja sense aversió, ans amb simpatia, en els cercles intel·lectuals més importants». Així Coromines, amb Fabra, havien anat aplanant el camí perquè la Generalitat subvencionés la continuació de l'obra (Rafanell, 2006: 1142-1143).

La Secció Filològica de l'IEC presidida per Fabra nomenà Francesc de B. Moll membre de l'IEC el 1936, però no en serà membre numerari fins el 1941, amb Manuel Sanchis Guarner, gràcies a l'elecció promoguda per Coromines. El 1937, per culpa de l'esclat de la Guerra Civil, es va haver d'interrompre aquest gran projecte de publicació del *Diccionari Alcover* quan estava pel fascicle 39 del tercer volum i no es reprendrà fins l'any 1949. En aquest període, Moll amb l'ajut de molts altres patriotes d'arreu de les contrades de parla catalana es va encarregar de difondre col·lectivament aquest diccionari, va crear una Comissió Patrocinadora, una Lliga de protectors i secretaris de Mallorca, Barcelona i València, de l'Obra del *Diccionari Alcover*, amb la intenció i el projecte de reunificar el símbol de la unitat lingüística disgregada

per aquell nom. Coromines es posà en contacte amb Carles Riba essent professor de Chicago, ja des de l'any 1946, i havent estat un any a Nova York gaudint d'una beca de la Fundació Guggenheim per a la preparació del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Finalment, Coromines, va ser fet membre adjunt de la Secció Filològica de l'IEC l'any següent, el 21-1-1950. Coromines tornarà a posar els peus a Catalunya després de la Guerra Civil pel maig de 1952. A partir d'aleshores i fins a la seva jubilació l'any 1967 com a *full professor* de la Universitat de Chicago, quan es reincorporà definitivament a Catalunya, Coromines pogué concentrar la docència a la Universitat i passar cada any un semestre a Catalunya fent enquestes per al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i per a l'*Onomasticon Cataloniae*.

Efectivament, Coromines feia aflorar un cop més el seu geni. En aquest sentit és significativa una carta que envia Francesc de B. Moll a Joan Coromines renyant-lo amicalment per intentar apagar les foguerades internes. Vegem-ne un fragment el 5-2-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 183-185):

«No cal dir que m'agradaria que mitiguéssiu també el rigor (d'expressió, no de fons) envers En Badia; per exemple, allò de «demostra ignorar tota la història de la llengua», ho trobo excessiu. Es poden cometre badades de detall i fins en coses fonamentals sense que impliquin una ignorància tan absoluta.»

Enmig de totes les tensions arran de la reedició del *Diccionari Fabra*, el filòleg menorquí va fer a Barcelona una conferència que va causar rebombori. Va ser el 20-5-1954 a la seu de la Caixa de Jubilacions i Subsidis del carrer Aragó, dins els actes de l'Obra del Diccionari.

En aquesta conferència, Moll donava resposta de manera bel·ligerant a una sèrie de rumors, alguns dels quals amb un bri de malícia i d'altres d'una mala fe declarada, en contra del *Diccionari català-valencià-balear* en curs de publicació. Aquesta polèmica no apareix en els annals de la història cultural del nostre país —només F. de B. Moll en fa esment en les seves memòries—, però, per exemple, com hem notat anteriorment, alguns fragments del prefaci de Carles Riba a la segona edició del *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra, no es poden entendre si no es té en compte aquest context. Aquesta polèmica va anar lligada a la confrontació comercial, tinguem en compte que al cap de poc, el setembre de 1954, apareixeria als aparadors de les llibreries la nova edició del *Diccionari general de la llengua catalana, de Pompeu Fabra*, beneït per l'IEC. Aquesta polèmica discutia en el fons quin havia de ser el model de llengua literària —que era el terme que s'usava aleshores per referir-se a la llengua estàndard— que s'havia d'usar i quin havia de ser el tipus de llengua, prou ample, sense arribar a ser

disgregador, que calia per tal que tots els parlants i escriptors dels Països Catalans s'hi sentissin còmodes.

Fuster, però, segons una seva carta a Vicenç Riera Llorca del 3-7-1954 ja intueix que «la qüestió és, però, que ha començat una petita polèmica escrita i que, darrere dels qui la mantenen hi ha, per una part l'Aramon i Riba, i per l'altra, Moll i Sanchis. Hi ha, segons les evidències, una discrepància “lingüística” en la superfície, i segons les meues sospites, un fons de rivalitat personal.». El 14-7-1954 Moll, en una carta a Coromines, es queixa de la forta censura franquista i que Ramon Aramon fa boicot al *Diccionari*.

Tot i això, Coromines serà lleial tant amb Moll com amb l'Institut d'Estudis Catalans, però ràpidament farà saber la seva posició davant d'una situació com aquella, el 26-8-1954. Al cap de poc, el 30-8-1954, Coromines fa saber a Carles Riba el partit que pren davant d'aquest conflicte i com pensa. Els resultats són uns renys amicals a Moll en nom de l'IEC, ja que per Coromines, l'Institut, per si algú en dubtava, passa per davant de tot.

També hem de tenir en compte la carta que Coromines envia l'endemà a Lluís Nicolau d'Olwer el 31-8-1954 on li explica fil per randa tot el que ha generat el conflicte amb els noms dels membres dels grupuscles enfrontats. En la carta que envia Coromines a Riba el 14-10-1954, Coromines puntualitza que cap dels dos extrems de les concepcions és saludable pel que fa a la unitat de la llengua: cal doncs, la unitat de la llengua de fons, per davant de tot i de tothom, fins per sobre les minúcies d'execució.

D'aquesta manera, Coromines creava en bona manera un contrapunt conciliador des del punt de vista de les dues òptiques, i s'ha de reconèixer que quan Francesc de B. Moll publicà la conferència, introduí les modificacions que els comentaris de Coromines suggerien. Cal tenir present que Coromines va ser el gran avalador de Moll —i també de Manuel Sanchis Guarner— pel que fa al seu ingrés a la Secció Filològica de l'IEC.

A més, tinguem en compte que ja des del mateix 31-8-1954 (en la mateixa carta on Coromines explica a Lluís Nicolau d'Olwer el conflicte dels dos diccionaris) Coromines es queixa del retard d'ingrés de Moll a la Secció Filològica. Al cap de poc, el 14-10-1954, Coromines escriurà a Carles Riba per parlar-li de l'elecció de Francesc de B. Moll

Finalment, al cap d'un temps, Moll dóna explicacions a Coromines a propòsit del conflicte dels dos diccionaris i de la seva conferència, però com tot torna de seguida a la normalitat. Ho fa en una carta de Moll a Coromines el 7-1-1955.

El dia 20-1-1955 (si ho recordem, el mateix dia que Coromines havia enviat la carta a Rubió a propòsit del sentiment d'hostilitat que havia notat per part d'alguns membres de l'IEC), Fuster donarà comptes a Vicenç Riera Llorca, de l'èxit pel que fa a la intervenció de Coromines en aquest afer.

És interessant com la 2a edició del diccionari de Fabra i el conflicte dels dos diccionaris susciten controvèrsies entre Coromines i Moll un cop enfortida la

seva amistat arran d'aquest conflicte d'interessos entre capelletes. De nou cal que posem èmfasi en aquest aspecte, per acabar de resseguir aquest panorama tan i tan difuminat que envolta aquest conflicte. Entre Riba i Moll, a parer de Coromines, hi ha una aportació més complementària que contradictòria. Per Coromines, es tracta de trobar la intersecció entre dos conjunts que, per separat, estan condemnats al fracàs. La intervenció és el judici sobre la revisió crítica del concepte d'idioma comú, fixat i unificat. Coromines es queixava a Riba del to mordaç dirigit a Moll en el prefaci de la segona edició del diccionari de Fabra en què justament aflorava aquesta qüestió, «la qüestió és immensament més complexa que no es pensen certs renouers». La controvèrsia ara, —això sí, molt més fructífera des del punt de vista científic—, és si hi ha prou lèxic valencià i balear al diccionari de Fabra i si n'hi hauria d'haver més. Ho fa a través d'una seva carta a Moll el 26-8-1954. El 16-10-1954 Coromines li reporta a Josep Maria de Casacuberta el ritme de treball pel que fa a les sortides filològiques. A més, tenim encara una altra prova de l'amistat tan sincera amb Moll. Es tracta d'una carta que Coromines envia a Moll el 3-5-1955 fent-li una consulta també arran d'una de les sortides filològiques que constituirà el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

Pel que fa a l'estranya relació entre Coromines i Josep Maria de Sagarra es pot rastrejar en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* a través de les entrades següents: ARVENSE I,442b32-44; DICTAM III,127b43-51; ESLIP III,591b38-60; ESTAFAR III,733b53-734a5; ESTALÓ III,737a12-16; ESTUGÓS III,813b34-42; FERRO III,984b44-51; FREU IV,201a41-47; ORBECINA VI,92a58-92b11; POC VI,630b9-33; PRIM VI,812a7-26; RACÓ VII,31a9-17; REGA VII,192b22-44; REMUGAR VII,239b43-48; RÒS VII,463a47-51; RÒSSA VII,470b54-56; ROST VII,487a16-19; SAL VII,608b38-46; SEXE VII,903b54-904a6; SOGA VIII,12a9-16; SON VIII,70b17-71a17; VIOLA IX,295b35-41; XAL IX,419b9-16; XORRAR IX,591b1-11. A més, és interessant destacar un fragment de Sagarra, a Sagarra, 1989: 80. És interessant de veure l'evolució de la relació de Coromines amb Josep Maria de Sagarra, ja que la carta que escriu Coromines contra Sagarra a Lluís Nicolau d'Olwer el 17-2-1955 és molt significativa.

El 9-5-1956 hi ha una carta de Coromines a Riba, amb un judici interessant sobre les esmenes que Riba li fa. Segons Malé, 1998: 105-106, és on veiem que Coromines, quan toca, discrepa pel que fa a les qüestions lingüístiques que no considerava prou fonamentades i a les quals havia dedicat tants anys d'estudi i sobre les quals s'havia format un sòlid criteri.

En aquesta carta, doncs, Malé, (Malé, 1998: 106) ja ens fa notar que Coromines «en relació amb algunes de les |correccions| que respectava no s'estava d'expressar-ne certs dubtes, com ara quan a la distinció sinonímica entre *dur* i *portar* —a la qual, precisament, es referirà a la conferència de

1960, bé que ja sense negar-li validesa.» Curiosament, Coromines també en parlarà a les entrades DUR III,218b26-58 i DUR III,221a11-32. A més, pel que fa a *temps ha*, també s'hi refereix a ESTONA III,785b44-58.

El 27-7-1956 Coromines escriu Josep Maria de Casacuberta arran de les seves relacions socials. El 7-1-1957 Coromines es lamenta que Sanchis Guarner no li hagués fet cap recensió del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Amb tot, per Coromines, les crítiques o recensions «amb esperit en el fons hostil» no són científiques, i les de «manca de preparació» no fan trontollar res. El dia 11-10-1957 Coromines escriu a Riba a propòsit de la polèmica suscitada arran d'un article d'Enric Guiter. Aquí és on podem comprovar com la lleialtat institucional de Coromines el porta a proposar al mateix Riba que canalitzi la resposta a l'atac frontal al *Diccionari general de la llengua catalana* a pesar que fos una de les seves pedres d'escàndol més grosses pel que fa a les polèmiques i diferències amb part de la Secció Filològica de l'IEC. El 3-12-1957 Coromines escriu a Joan Sales arran d'una sospita que li desperta una suposada relació entre una actitud per part de les editorials i els propòsits més o menys oportunistes que el mateix Coromines atribueix a Martí de Riquer.

Hem de tenir present que el desembre de 1957 se celebrava el cinquantenari de l'IEC al domicili de Lluís Bonet Garí. Un xic més tard, el 29-1-1958, Coromines torna a escriure a Sales, adscrivint-se com a partidari de l'orientació a l'ensenyament normatiu de la llengua.

4.9 Joan Coromines i les seves relacions epistolars

4.9.1 Joan Coromines i Joan Sales

Així doncs, aquesta és una bona carta de presentació entre Coromines i Sales. Joan Sales neix a Barcelona el 1912, és un escriptor pertanyent a la mateixa generació que Mercè Rodoreda, Pere Calders, Tísner, Xavier Berenguer i Pere IV i, en canvi, n'és el menys conegut. És una de les generacions que visqueren amb més intensitat els anys de la República i que viurà més dramàticament l'esclat de la guerra. Va ser un dels escriptors que va participar a la guerra i la va perdre i donarà justificacions dels motius de les causes perdudes i de per què la seva generació va perdre la guerra. Part d'aquesta generació s'interessa per les lletres; els seus pares els obliguen a fer dret, però mai no exerciran d'advocat. Joan Sales s'apassionà per la llengua. La primera feina que tingué va ser de corrector de *La Nau*, dirigit per Antoni Rovira i Virgili. Sortí els anys 20, però va durar pocs anys. Ideològicament Joan Sales va ser molt variant. Era un home independent, que no es va casar; no va voler pertànyer enlloc. En un inici va ser políticament independent. L'any 1928, però, comença militant al Partit Comunista Català (PCC) com a ideòleg marxista. És fundador del PCC que compaginava el catalanisme radical i el marxisme. Quan el PCC va esdevenir Partit Socialista Unificat de

Catalunya (PSUC) ell ja no hi serà. Sales s'interessarà llavors per l'espiritisme i la màgia negra. L'any 1930 Sales abandona progressivament la ideologia marxista i inicia l'evolució d'abandonament del comunisme al catolicisme, pel fet de participar en la guerra. Va estar molt influït pel que va veure durant la guerra, en el seu bàndol republicà i l'afusellament de capellans, la profanació de tombes i la crema d'altars el marcaran; es convertirà al catolicisme.

El 1932 Sales passa per un tribunal d'oposicions presidit per Fabra per ser professor de català, i en serà el primer professor de la República. Aleshores Sales tenia poques desviacions respecte a la normativa, però la seva visió de la normativa catalana durant els anys trenta ja era heterodoxa en la seva feina a l'Oficina de Català. Descobreix que el purisme afecta molts correctors, a més de la rigidesa del model de llengua que apliquen.

La trajectòria, però, és poc habitual: profundament republicana i catalanista i progressivament catòlica. A la Guerra Civil Espanyola també hi va haver gent afina al catolicisme, intermèdia, com Joan Sales que estaven al bàndol republicà i eren antifeixistes. A Itàlia, posem per cas, haurien estat feixistes. El conflicte ideològic i moral que viu Joan Sales és que el seu bàndol rep un cúmul de bàndols (comunistes, anarquistes, socialdemòcrates, democristians): «ni rojos ni negres» (ni comunistes ni anarquistes).

Com comprovem en el cas de Joan Sales, la seva biografia ens és útil a l'hora d'entendre la recepció de la seva obra. A Mèxic, serà molt mal rebuda per aquestes raons. Lluitarà en solitari i, si cal, es barallarà amb tothom. Joan Sales serà l'editor de Blai Bonet i de Mercè Rodoreda. Té predilecció per la reflexió lingüística. Té ideologia lingüística. Sales és una figura indispensable per entendre la cultura catalana de postguerra perquè simbolitza el naixement d'un nou tipus d'intel·lectual fins llavors sense precedent, de la segona meitat del segle xx, i és un nou tipus-model europeu: l'intel·lectual compromès. És un escriptor d'acció, militant i combatent (un escriptor i soldat que combat pels seus ideals). Després de la Segona Guerra Mundial, la figura que encarna Sales apareix a França com a escriptor adscrit al *engagement*, al compromís.

El febrer de 1939, Joan Sales abandona Catalunya, va a França, és detingut i empresonat en un camp de concentració al final de 1939. S'escapa a Haití, i s'instal·la a Mèxic del 1940 fins el 1948. Entre 1940 i 1948, reflexiona sobre la llengua, l'estil, la novel·la catalana i la literatura catalana, i ens sorprèn el 1943, perquè un grup d'intel·lectuals catalans funden a l'exili *Quaderns de l'exili*. Entre aquest grup hi ha Pere Calders, Avel·lí Artís Gener, L. Ferran de Pol i Joan Sales. Sales hi col·labora des del primer número i destaca per ser un polemista terrible. Escriu «Contra la poesia de Josep Carner», quan Carner també està exiliat a Mèxic, ni més ni menys que Carner, el príncep dels poetes. Al segon número fa un altre article «Els òrsides», que va contra Eugeni d'Ors, i els seus seguidors (els òrsides), i contra el noucentisme. Aquí defineix la seva ideologia lingüística i estilística. Sales no és elitista; és un partidari de la novel·la i la reivindica així, oposant-se als escriptors i poetes que ell

considerava que vivien a la torre d'ivori. Aquí diu que el principal culpable de l'allunyament entre el públic i la literatura a Catalunya és el noucentisme, pel model de llengua allunyat del model de llengua oral. Joan Sales té un altre model de llengua estilístic i és partidari d'acostar-se a la llengua oral, de tocar la realitat i estar-s'hi a dins: és partidari de ser un combatent, i no pas a la torre d'ivori. La llengua literària ha de ser tan igual a la llengua oral com ho permeti la correcció. No és partidari d'arcaïsmes noucentistes i propugna un model de llengua espontània i no enrigidida ni encarcerada. Prefereix una descripció directa dels fets que no pas la inhibició de la realitat per mitjà d'una façana o d'una postal (fent clara referència als noucentistes). És partidari de l'acceptació de castellanismes si ja estan dins la tradició. En una primera etapa, del 1940 fins el 1948, té una visió polèmica perquè està feta des de l'exili. Reflexiona i arriba a la conclusió que per normalitzar la literatura catalana, es necessita la novel·la, que és el gènere literari de la modernitat i com a escriptor propugna això. Sales és el principal ressenyador de *Quaderns de l'exili* i és un crític polèmic que, com els seus companys de la revista, tracta amb duresa els llibres que no li agraden. L'estil del llibre de Rafael Tasis *Històries de coneguts*, per exemple, és descrit així: «La prosa d'en Tasis rivalitza amb el plom».

El 1948 el règim franquista permet tornar als exiliats sense pena de mort, i Sales torna a Barcelona, s'instal·la i és condemnat a 30 anys de presó, tot i que serà amnistiàt. Ell era corrector, llicenciat en Dret i professor de llengua catalana. Com a poeta, el 1952 escriurà *Viatge d'un moribund* influït per la poesia francesa del s. XIX, Baudelaire (*Les fleurs du mal*). El 1948, però, torna i troba feina de linotipista a l'impremta i com a corrector a l'editorial Ariel. El 1948 Sales constata el grau zero de la literatura catalana amb l'estat de la llengua. El 1950 l'editorial Aymà i l'editorial Selecta comencen a publicar en català. Dins Aymà, Sales funda «El Club dels novel·listes» que és una col·lecció de llibres dirigit per ell a més de Joan Oliver i Xavier Berenguer. El 1952 es queda sol i es planta per lliure. Queda com a únic director, es baralla amb l'editorial Aymà, i funda la seva editorial: Club dels Novel·listes (1956) que després (1959) serà Club editor. Sales viurà aïllat a causa del trencament amb molts dels seus companys de generació. Sales, des del Club es vol evitar una llengua excessivament rígida i formalitzada i pensa que el contingut s'ha d'expressar de la manera més natural possible. Com que la gramàtica és un producte cultural que també es pot confrontar amb la vida, depenent de les circumstàncies se'n pot prescindir. Es rebutgen, doncs, les actituds conservadores basades en la paràfrasi de l'obra de Fabra, que s'accepta i s'elogia, però només es considera una base sobre la qual s'haurà de crear una llengua d'expressió cada vegada més natural.

Però a part de ser editor, Joan Sales també és novel·lista, amb *Incerta Glòria* (1956). Aquesta novel·la no és una novel·la dogmàtica sinó tolerant i autocrítica. Quan es publica el 1956, però, ningú no en fa cap elogi: ni els

franquistes, ni els comunistes ni tampoc els anarquistes. Com que Sales no és de cap partit i, a més a *Incerta glòria* es demostra que la realitat és complexa, aquesta novel·la serà silenciada per la crítica, i a més resultarà incòmode per la crítica catalana a partir de 1960, dominada pel marxisme. Els catòlics, que són els que en podrien fer elogis, no en fan. Joan Sales és un convers al catolicisme, i serà més papista que el papa: més catòlic que els catòlics. És un home d'acció, un activista polític i intel·lectual i és el model de l'escriptor militant de les causes que ell considera justificades: catòlic, republicà i catalanista. *Incerta Glòria* és una novel·la interessant per abonar la idea que Sales té el costum d'incloure una nota o un pròleg polèmic a la col·lecció «Club dels Novel·listes». S'inicia en el volum cinquè, que correspon a la primera edició d'*Incerta Glòria*, de l'any 1956.

L'any 1956 afirmar que el llenguatge vivent podia voler dir utilitzar formes no admeses per la gramàtica, com ho fa Sales en una nota d'*Incerta Glòria* era polèmic pel fet rebutjava la idea dominant —i gairebé única— de com havia de ser la llengua escrita. (Tinguem present que és en aquest any, el 1956, on les discrepàncies entre Coromines i Riba des de 1954 referents tant a la reedició del *Diccionari general de la llengua catalana* com pel conflicte amb Moll entre els dos diccionaris cuegen pel que fa al model de llengua.) No obstant això, la nota és més una defensa que no pas un atac; si l'autor adverteix als seus lectors que les formes vives no admeses al *Diccionari general de la llengua catalana* utilitzades no són producte de la ignorància és perquè, efectivament, un lector corrent amb prou coneixements de la llengua per descobrir-les hauria atribuït a una mala correcció. La frase final, en canvi, sí que sembla adreçada a proposar un nou model de llengua. L'any 1956 l'activitat literària i editorial en la llengua catalana encara era molt escassa, per això el conflicte entre gramàtica i vida que s'hi planteja és més proposat per al futur que no pas una crítica de la llengua escrita del context. A més hi ha una qüestió que podia haver influït en la seva retirada: les idees de Sales sobre la llengua i l'estil evolucionen, i en la segona versió —i encara més a la tercera— hi ha la tendència de normativitzar diversos aspectes lèxics i sintàctics del text; per això la nota perd força.

Contra una tradició gramatical que per raons històriques observa la llengua oral amb desconfiança, sempre suspecta de castellanització, Sales creu en la genuïtat de la comunicació espontània, i per això creu que no ha de ser el parlant qui s'acomodi a la gramàtica normativa, sinó que ha de ser la gramàtica que s'adapti al parlant. Sales no fonamenta mai la naturalitat i la senzillesa en la gramàtica, sinó en la llengua parlada. Aquesta premissa és l'origen de la diferència entre els criteris lingüístics aplicats al Club i els dels correctors i les altres editorials.

A les novel·les del Club es vol evitar l'ús d'una llengua desconnotada, bona i útil com a forma d'expressió neutra però incapaç de reflectir la varietat lingüística de la societat i per tant molt limitada des del punt de vista de la

creació literària. Sales inicia una discussió sobre el paper i la forma que han de tenir els registres en la literatura catalana que encara avui no s'ha solucionat. La falta d'una tradició i l'existència d'un estàndard sempre vacil·lant provoca encara controvèrsies sobre aquesta qüestió.

Els correctors, emfasitzant l'anticastellanisme, van provocar que la llengua escrita es trobés amb greus desequilibris que afectaven el lèxic, però també la morfologia i la sintaxi. L'aplicació rigorosa de la normativa i la correcció d'estil van conduir a un únic registre escrit contra el qual Sales va lluitar. En els anys cinquanta i seixanta l'estàndard tenia un ús molt limitat, perquè precisament era propi dels àmbits que estaven ocupats pel castellà, i això li impedia de tenir cap funció real.

4.9.2 La trajectòria de l'Institut d'Estudis Catalans

Mentrestant, pel que fa a l'Institut d'Estudis Catalans, Coromines explica l'ambient que s'hi viu en una seva carta a Moll el dia 2-2-1958. És interessantíssim, però, el que li contesta Lluís Nicolau d'Olwer a Coromines, el 19-2-1958 fent referència a les mentalitats immobiliàries de la nostra tradició acadèmica i al fet de justificar grans progressos amb canvis lingüístics de poca repercussió.

Als anys seixanta es creia que entre Sales i Coromines hi havia, en qüestions lingüístiques, una comunió d'interessos molt més gran de la que en realitat hi va haver mai.

Coromines, tal com Sales, pensava que el paper dels correctors era excessiu, però com demostra el fragment citat, creia que les idees defensades per Sales eren excessives, tot i que veia en les seves actituds una mostra important de la tolerància lingüística d'alguns cercles barcelonins en relació amb la intransigència de l'IEC, i especialment de Ramon Aramon. Així li fa saber Coromines a Moll el 8-4-1958.

Per tant, a partir del 1958, tant pel que fa referència a les cartes amb Lluís Nicolau d'Olwer com amb Joan Sales, ens mostraran els documents que atesten l'esforç per part de Joan Coromines per evitar una separació de la unitat ortogràfica que aleshores hauria pogut esdevenir fatal. Aquesta separació va ser promoguda pel grup d'escriptors vinculats a «El Club de Novel·listes» (Xavier Berenguer, Noel Carasó i Joan Oliver) que volien crear una «Acadèmia dels Novel·listes» capacitada per prendre acords en matèria de normativa al marge de l'Institut, atès que entenien —Joan Sales el primer de tots— que no es podia fer novel·la contemporània versemblant amb instruments obsolets. Sales aleshores plantejava un debat molt interessant i molt vigent, que era la permissibilitat quant al vocabulari i algunes construccions sintàctiques. Sales creia que calia forjar un model de llengua funcional, apte per a tothom, proper a la naturalitat, a la senzillesa i a la parla espontània (de les persones, naturalment, que parlaven amb correcció).

Però Coromines, que era un gat vell pel que fa a aquest tipus de propostes, quan caldrà rebatrà els arguments de Sales un per un, amb fermesa i convicció, a partir de la idea bàsica que no es podia actuar amb presses. Per exemple, pel que fa als models de llengua, Coromines adverteix Joan Sales que s'ha d'anar amb peus de plom amb els canvis i que, amb llengua, no sempre es pot matar tot el que és gras. És interessant com li ho explica en una seva carta el 4-10-1958. Una mica més avall Coromines li posa l'exemple del *per a* (interessantíssima per constatar i confrontar l'evolució dels arguments i els seus usos en aquest sentit). Coromines encara va més enllà en aquesta mateixa carta a Joan Sales a propòsit de la llengua dels escriptors. En aquest cas, fa referència a Emile Zola i reflexiona sobre els límits de l'eixamplament del model de llengua que cal triar en una novel·la on s'hagi de representar algun registre lingüístic amb poca o gens tradició escrita en el nostre idioma. Quins mecanismes ha d'utilitzar el català de la llengua escrita per crear un registre real però sense tradició escrita.

Aquest mateix dia, el 4-10-1958, Coromines escriu a Carles Riba i li dona els seu parer sobre aquesta reunió (on va haver-hi aquest intercanvi d'idees i de criteris lingüístics) que va tenir amb els escriptors. Li explica la relació que la Secció Filològica de l'Institut hauria d'anar travant entre els autors i els gramàtics per no fracassar en els seus objectius. Aquest mateix dia també escriu a Josep Maria de Casacuberta i també li fa saber alguns temes importants de la reunió amb els escriptors.

L'endemà mateix, el 5-10-1958, Coromines torna a cridar l'atenció i l'alerta a Joan Sales arran dels canvis que afecten més l'ortografia (que Coromines judicava com a herència intocable de Fabra) que no els que afecten els recursos de la llengua a l'hora d'adoptar registres, i ho fa a propòsit de la justificació d'un mot la reflexió del qual el porta a fer una digressió interessantíssima de la història de la llengua en temps de Fabra.

4.9.3 Alguns criteris de Joan Coromines

Coromines conta a Sales la manera com els criteris d'aquest model de llengua escrita no poden atemptar contra la unitat de la llengua i han de tenir els mecanismes adients per adaptar i normalitzar tots els dialectes del català. Per aconseguir aquest objectiu s'ha d'actuar de manera prou cauta i subtil perquè els resultats no es percebin com un pastitx fragmentari des de cap racó concret del domini lingüístic. Una mica més avall, i el mateix dia, Coromines explica a Sales com els seus criteris, eclipsats per altres tendències dins el si de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, són l'exemple d'antipurisme i de flexibilitat lingüística. Coromines és partidari de no enrigidir la llengua. Són claus els judicis de Coromines pel que fa a l'actitud i el partit que s'ha de prendre i sobre com incidir amb coherència, en una seva

carta del 7-2-1959. A la mateixa carta, Coromines exemplifica a Sales la tria de Stendhal.

És interessant que Coromines també fos sensible en qüestions relacionades amb sociolingüística, igual com Sales, pel que fa al retrocés del català al davant de les opcions del castellà, però alhora sense perdre com diria Modest Prats el «dring més autèntic del català parlat i que és susceptible d'expressar-se amb la riquesa, la precisió i la gràcia». En aquest sentit és interessantíssima la carta magistral de Coromines a Sales del 10-4-1959.

Efectivament, Coromines defensa els filòlegs perquè també han contribuït a donar forma a la llengua i la literatura i creu que la llengua literària no és el mateix que la llengua usual. Ho raona molt bé i retreu a Joan Sales «el to d'urgència desesperada» amb què demana els canvis lingüístics. Coromines defensa la llibertat d'estil de cada escriptor i anima Sales en la seva tasca d'escriptor i d'editor, tenint en compte que la censura li havia vetat cinc vegades *Incerta Glòria*. Els següents fragments de cartes, prèviament seleccionats i ordenats constitueixen la prova més irrefutable dels límits dels judicis que Coromines va arribar a emetre pel que fa a la conjunyació entre llengua oral i llengua escrita. Que en aquest sentit, les citacions de les cartes siguin llargues, per tant, trairia del tot la capacitat d'enfrontament metodològic d'aquest capítol en relació amb el rigor de les fonts. En la carta del 10-4-1959 de Coromines a Sales, Coromines teoritza sobre el que ha de ser la llengua estàndard. És interessant que ens fixem ara amb el criteris magistrals de Coromines:

«[...] De les esmenes de què us planyeu estic enterament d'acord amb vós en molts casos: *cine*, de l'interrogant, *xiripa*, *Sant Cristo gros*, *quint pis*, *incurable*, *abulló*, *anar i venir de* i algun altre (àdhuc *cima*, almenys amb gent del Migdia com vós, encara que sigui desusat en aquestes latituds, i àdhuc segurament algun en què convindria pensar una mica més, com *captiveri* o *calbo*). A algunes es pot obrir la porta amb caràcter limitat (estil col·loquial): *moreno*, *enfadar*, *despreciar*, *despedir*, accentuant encara una mica més la limitació o censura, *guapo*, *tonto*. Sobre *mimar*, us diré que encara que potser no li tancaria la porta amb pany i clau, el fet és que a moltes comarques és desusat i es rebutja com un mot purament castellà (no hi ha dubte que ho és històricament i en els altres aspectes), i en aquestes les vostres objeccions de matís contra *aviciar* manquen de tot fonament (a Mallorca pronuncien *avecjar* i no ho senten ja com a derivat de vici), ara bé en aquestes condicions em sembla molt raonable de fer a l'ús barceloní la levíssima violència consistent a prescindir d'una distinció semàntica de tan poc gruix. Pel que fa a *ensomnis* o *somieig* les vostres raons són molt

subjectives, segurament poc compartides per d'altres, i si no aconseguíu raonar-ho molt millor, em faran poc efecte; [...]».

També es constaten a quines conclusions arriba Coromines pel que fa al desafiament —encara ben actual— de la conjuminació entre la llengua escrita i la llengua parlada i, en combinació d'aquesta última, sobre l'ús dels registres lingüístics. En definitiva, la resolució de com s'ha d'expressar una llengua. Ho fa en una seva carta del 22-9-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 270):

«Dieu que el paper dels novel·listes ha de ser «informar» els filòlegs del que es diu de fet o que no es diu! Aleshores que pleguin aquests filòlegs, aquests «rois fainéante», i que facin de rei els «maires du palais», perquè és evident que aquells filòlegs no serveixen per a res si no saben ni això. Vet aquí per què sentiu la necessitat de fer-me a saber que *enterrament* no es diu més que (etc.). A propòsit d'aquest detall, pensant-hi més veig clar que no teniu raó. L'actitud vostra en aquest detall, correspon a una positura d'indiferència completa davant el que és o no és bon català; que tingueu certa tendència a tal indiferència és natural en un escriptor, però que aquesta indiferència sigui completa no és possible en un escriptor català (ho serà en un de castellà, anglès, etc.). Posar *llur* o *nici* o *pendre comiat* en boca d'un personatge és destarotar l'ambient lingüístic possible, però fer a un personatge la levíssima violència de fer-li dir *bé* en lloc de *bueno*, o *enterrament* no pertorba sensiblement l'ambient lingüístic, no sols perquè no són coses desusades en estil oral sinó perquè es tracta de rectificacions lleus d'un mot que resta essencialment el mateix. Tota altra cosa és mostrar-se, no sensible sinó hipersensible, i si ho sou potser sí que us veureu obligat a passar-vos a una altra literatura, d'ambient lingüístic absolutament normal, que la nostra, per definició, no ho pot ser! No teniu por d'infligir a la vostra frase la greu violència que significa substituir-hi capellans per popes i us fa por aquesta altra bagatel·la?

»Petites coses: Cal anar amb compte amb el «parlar pagès»? Sí, bé; aquests pares tenen raó si no admeten coses de la mena d'«onze-cents» o «trumfes» etc., però no s'ha de cedir als qui ho fan d'una manera poca-solta o poc intel·ligent com la d'aquest que renya un fill perquè diu *guaita*. Aquesta noia escriu el castellà al pare i a la germana gran «per por que si ho fa en català els xocaria i se'n riuen»? Ja veieu doncs que no és perquè el català sigui desmesuradament difícil.»

Joan Coromines, doncs, és un personatge puntal de la generació de Sales que en alguns aspectes té punts de vista coincidents, però amb el qual també

s'acaba enfrontant per qüestions lingüístiques. L'acord amb Coromines, però, era parcial. A pesar que defensava algunes de les solucions lèxiques utilitzades per Sales, no totes les innovacions d'aquest li semblaven acceptables. Pel que fa al debat, acatament i, finalment, acceptació d'un determinat model de llengua, Coromines planteja quina ha de ser una bona actitud davant la llengua en una seva carta a 1-11-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 278):

«Entre altres coses que us podria dir, em cal repetir el que ja us he dit altres vegades. La vostra actitud seria justificable en una gran llengua literària de vida normal i no amenaçada, però és excessiva en la nostra. En realitat vós caieu en el mateix tort (però en sentit oposat) en què queien cert amics de l'Institut en els anys 20: voler fer en català allò que només estaria bé en francès, anglès, italià etc. Aquesta indiferència olímpica que preconitzeu pel que fa a si un fet lingüístic és correcte o és incorrecte amb que sigui usual, escau solament en una llengua que no estigui combatent en defensa pròpia, i en un país on hi hagi un règim perfecte de monolingüisme. En definitiva això correspondria a la positura d'un escriptor català (insubornablement català, és cert, com ho sou vós) però no catalanista. Per aquest camí no compteu que us segueixi.»

Coromines detecta certa intransigència en les actituds de l'editor, i avisa del perill que suposaria una bipolarització entre el Club dels Novel·listes i la Secció Filològica. Aquesta advertència es refereix a l'intent de Sales d'organitzar un Club d'escriptors que, entre d'altres qüestions, hauria d'haver pres decisions sobre els problemes de la normativa. Coromines no compartia pas totes aquestes idees de l'escriptor a pesar que en algunes qüestions tots dos se separaven de la normativa. Sales, però, anava força més enllà que Coromines, que a pesar de ser molt respectuós amb la normativa —i fins d'estar ben allunyat dels debats sobre la llengua perquè vivia a Chicago— continuava bescantat. Una setmana més tard el 8-11-1959 hi torna, pel que fa a l'actitud davant la llengua (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 281):

«I l'essencial de la meua actitud és la tolerància. Jo no prohibiré mai a ningú de dir tal mot concret o tal altre. Menys encara llançaré anatemes públics. Actuaré *a manera de consciència*, i si em consulteu us diré que *erro*, podent dir *errada* o *error*, em semblarà un *erro* tant més greu que ja comença d'estar antiquat fins en la llengua parlada. Després, fareu el que voldreu.»

4.9.4 Joan Coromines i l'Institut d'Estudis Catalans

D'altra banda, l'amistat de tots dos amb Carles Riba va convertir el poeta en un element clau per evitar el trencament amb la Secció Filològica. Riba va actuar de mitjancer entre ells i Aramon per evitar que es produís un conflicte similar al d'A. M. Alcover. Al cap de poc, Coromines escriu a Moll per fer-li un seguit de confessions personals pel que fa a l'ambient de l'Institut en una seva carta el 5-12-1959.

Hem de saber situar aquesta carta en un context molt difícil. El 1959 la policia interromp la festa anual de l'IEC que es fa a casa de l'arquitecte Lluís Bonet Garí. L'acte va ser prohibit ja d'entrada per la policia. Joan de Sagarra explica que quan el seu pare, Josep M. de Sagarra, hi assistí, va haver de tornar-se'n immediatament cap a casa perquè la policia va prohibir l'acte. Josep Maria de Sagarra destacava que la policia havia dispersat la trobada fins i tot en presència del cònsol de França. També ho reporta Coromines en «La persecució de l'Institut d'Estudis Catalans, de Joan Coromines. Ampliació de les observacions de l'Honorable Charles O. Porter d'Obregon, a la Cambra dels Representants, dimecres, 17-IV-1959».

Al cap de poc, Coromines, torna a escriure a Lluís Nicolau d'Olwer per fer balanç de Joan Sales i Badia i Margarit en una seva carta escrita del 10-1-1960 a l'11-2-1960. Al cap de dos mesos resumeix els passos aconseguits en el camp de la història de la llengua a partir del diccionari de Fabra en una seva carta a Josep Maria de Casacuberta el 19-4-1960. Coromines reitera a Josep M. de Casacuberta que l'IEC no avança prou i que hi ha massa passivitat. Ho fa el 19-4-1960.

Els gramàtics i correctors demanaven que les necessitats expressives pròpies de l'escriptor se subjectessin a les necessitats generals de la llengua. Sales no rebutjava pas que els escriptors haguessin d'estar més subjectes a les necessitats de l'idioma que no pas a les pròpies com a creadors, però la seva idea de quines eren les necessitats de l'idioma era substancialment diferent de la que expressaven aleshores els correctors. Les circumstàncies havien fet que la llengua literària i la llengua comuna quedessin més distanciades que no convindria en una situació normal, cosa que portava a l'anomalia d'identificar la llengua amb la llengua literària. Aquest era el problema que més preocupava Sales, que considerava que la llengua havia d'estar a l'abast de tothom i havia de servir per expressar qualsevol modalitat idiomàtica, de les més formals a les més vulgars. Aquest allunyament era un problema acceptat per tots els gramàtics i escriptors, però en les reflexions sobre com s'havia d'aconseguir reduir-ne la distància es plantejaren opcions molt diferents.

Joan Fuster, per exemple, nega que hi pugui haver una equivalència entre parlar i escriure, i encara menys que en un context com el català, el català es pogués parlar bé. Per Fuster, el «català que ara es parla» torna a convertir-se en la pitjor amenaça de la llengua (Fuster 1990: 44). Fuster, a pesar de la crítica profunda que fa a la teoria de l'ús viu, no és pas partidari d'un model de llengua centralista i rígid, sinó que creu en una via intermèdia que estengui

l'ús de la llengua estàndard però que a la vegada respecti els registres geogràfics i socials. Si bé comprèn què vol assolir Sales, doncs, en critica la teoria que ho justifica. Joan Fuster mateix, però, és ben conscient dels punts forts de Sales, quan afirma que «admirar no és identificar-se», tot fent viva la consigna *sine ira et studio*.

Sales, tal com reconeixen els autors que va publicar, era un crític molt atent que creia que la funció de l'editor no era solament imprimir les obres, sinó ajudar els autors a millorar-les. A més, introdueix el problema d'ordre literari de recerca de la versemblança resolt a través de la llengua. La versemblança no es basteix únicament sobre llengua, però n'és un element important. Sens dubte, un dels motius que fan d'*Incerta glòria* una de les novel·les catalanes més bones del segle xx és la capacitat d'aconseguir definir personatges i les situacions amb una vivesa que presenten molt poques obres, i la voluntat de versemblança lingüística és el motor que fa buscar aquest estil. Els raonaments de Sales en aquest aspecte, però, són poc influents fora dels autors de la seva editorial. Ni els gramàtics i crítics ni molts dels escriptors que publicava podien seguir les seves propostes. Als primers, els atacs que rebia la llengua els impedia fer cap pas de renovació i arriscar-se a posar en entredit la normativa. Aquest mateix immobilisme va dur a la creació d'un registre de prosa únic que Sales considerava apte per als escrits de registre elevat de la Secció Filològica, però no per a la novel·la. Per això el Club esdevé una editorial que proposa un nou model força flexible, adaptat a les necessitats de l'obra. Els escriptors de l'editorial que s'havien format abans de la guerra tampoc no podien desentendre's d'un sentiment de responsabilitat sobre la llengua que els impedia de canviar els seus hàbits. És per això que a Mercè Rodoreda, Noel Clarasó i Xavier Berenguel els costa d'acceptar els canvis que proposa l'editor, per bé que acaben acceptant de manera parcial els seus raonaments

En realitat, Sales fonamenta les seves idees lingüístiques en una mica més pragmàtica que científica, perquè decideix anteposar la funció comunicativa del llenguatge a la simbòlica, cosa que fa possible l'allunyament de la normativa quan ho creu necessari. Aquest pragmatisme no serà gens entès després de la Guerra Civil Espanyola, en la qual el llenguatge i la normativa adquireixen una forta càrrega simbòlica. A causa dels intents de desprestigiar el català qualificant-lo d'idioma inventat o intentant convertir-lo en un dialecte, la defensa de la normativa esdevé un dels trets idiosincràtics del catalanisme en aquesta etapa de postguerra. Per això sorprendrà que un nacionalista reconegut com Sales adopti solucions lingüístiques contràries a la normativa.

Per Sales, doncs, la virtut principal de Fabra és que va intentar acostar el català escrit al català parlat, i per això sempre se'n va considerar un deixeble fidel. En la seva actitud lingüística, doncs, no hi ha cap voluntat de contradir-lo, sinó ben al contrari, de seguir i completar els objectius que el gramàtic

s'havia fixat. No era un punt d'arribada sinó un punt de partida susceptible de ser completat. Sales respecta l'ortografia i la base gramatical establerta per Fabra perquè considera que no es pot crear una tradició literària moderna sense una codificació. Per a un escriptor, comptar amb una llengua normativitzada és indispensable per poder depurar l'estil sense haver-se de preocupar de l'ortografia ni de les qüestions més bàsiques del llenguatge. Per això, durant l'exili revalorava la literatura de la Renaixença i en fa edicions amb l'ortografia regularitzada.

Com que en aquells anys, només hi havia algunes publicacions de caràcter periòdic, com per exemple *Gorg* i *Serra d'Or*, que apareix sota el paraigua de l'Església, la revista *Serra d'Or* va ser la principal revista per la qualitat i la diversitat dels col·laboradors. Hi havia un col·laborador que era Eduard Artells. Aquest corrector i gramàtic va publicar uns quants articles recollits en un llibre. Artells, juntament amb els debats que va tenir amb gent diversa, va ser la bèstia negra i va crear una sèrie de debats i reflexions entorn de la llengua literària que retraten molt bé la mentalitat d'aquesta època.

Joan Fuster té un article que reflecteix una discussió que havia tingut amb Artells, que va generar un debat sobre la llengua literària. Fuster deia que en el seu llibre mai no havia utilitzat *llur*, i que en canvi hi apareixia (sembla que al darrere la correcció hi havia Artells). Es queixava de la manipulació a què havia estat sotmès. Artells es defensà dient que s'havia limitat a reflectir les opcions lingüístiques de l'editorial tot i que quedava clar que va ser un dels promotors d'aquest tipus de llengua amb un regust arcaïtzant. Un altre d'aquests promotors serà Ramon Aramon i Serra que serà l'altre filòleg que va entrar en la discussió del tipus de llengua que els escriptors utilitzaven. Artells, doncs, era la mà dreta de les *altes esferes* (Solà, 1993 b: 79 i ss.). Fuster, sense ser ni gramàtic ni lingüista, entra en un debat sobre com havia de ser la llengua literària.

4.9.5 El cas Artells

Cap a l'any 1960 comença a haver-hi un espai en què hi participen escriptors, correctors i filòlegs. Coromines pren partit del cas Artells, dins la carta que havíem esmentat a Casacuberta del 19-4-1960 i una mica més avall, fa saber a Casacuberta la seva opinió.

Només cinc dies després, el 24-4-1960, el Teatre de l'Ateneu de Santboià va organitzar un cicle de conferències diverses sobre la cultura catalana. La figura de Carles Riba va ser el tema triat per a la sessió del dia 24 d'abril i comptà amb les intervencions de Carles Martí (cronista de Sant Boi), Joan Triadú i Joan Coromines. Coromines va pronunciar una conferència titulada *Carles Riba i la llengua*. En aquesta conferència, de to commemoratiu, Coromines opinava sobre la llengua i Carles Riba, però també de retruc sobre

la llengua nacional, debatuda dies enrere amb Joan Sales. És interessant de destacar-ne algunes ratlles (la negreta és meva):

«També en l'estil de Riba hi ha un domini admirable de tota la riquesa de recursos de l'expressió popular i natural [,] però plena de saba popular, catalana i només catalana. O vaig molt errat o va ser ell que primer va posar en circulació literària expressions tan populars [,] i tan idiomàtiques del català, com *el que és ell* (per donar èmfasi a un pronom, adverbí etc.), *i tant!* (on d'altres haurien escrit menys genuïnament *ja ho crec, per cert*), o bé “tan cert com voldria... que...”. No és estrany, doncs, que sovint en aquestes revisions de la Fundació Bernat Metge ens sorprengui amb mots i frases tan nostres i castissos com aquests: allà on l'altre deia que un esclau portava *meretrius* als seus amos ell posa *barjaules*, no “em parteixen els dolors” sinó “m'esqueixo de dolor”, “sigui el que vulgui” reemplaçat avantatjosament per “comsevulga que sigui”, “fer-li la seva” a algú substituït per “seguir-li la veta”, “fuetades” per “corretjades”, “cansats” per “cruixits”. **Què hi ha en tot això d'artificial, de llibresc? Res. Però sí que hi ha autèntica riquesa, i hi ha vida pura i palpitant, però vida que no ha anat a trobar a cap racó de Catalunya ni ha anat a exhumar de cap clàssic polsós i ple de rancior: l'ha trobada en el llenguatge de tothom, dels barcelonins mateixos, però dels barcelonins que parlen amb eficiència i amb gràcia i tanmateix amb puresa catalaníssima. Què té de rebuscat un mot com *bastonejar* (“bastonejar fins a deixar per mort” allà on l'altre posava més dèbilment “deixar per mort a bastonades”) [?], però és un mot català que no existeix en altres llengües, que tothom usarà sempre mentre es parli català, i que no obstant no usaran mai aquests escriptors juvenets de llenguatge anèmic que ens voldrien fer creure que el seu és l'únic català viu avui en dia.»**

Les paraules d'aquesta conferència ens suggereixen alguns canvis substancials. Potser amb Joan Sales *in mente*, Coromines, per una banda, fa un toc d'alerta a aquests «escriptors juvenets de llenguatge anèmic» que no saben diferenciar la llengua parlada de la llengua literària i que insisteixen a apropar massa aquesta última al registre estàndard. Per l'altra, lloa les glòries de Carles Riba tot destacant-ne la cara més genuïna del seu estil; i diem la cara més genuïna del seu estil per deixar clar que no tot l'estil de Riba era considerat igual de susceptible de ser aprovat en el si de la Secció Filològica de l'IEC, almenys en contrast amb algunes opinions de Coromines que es desprenen de la carta del 14-2-1955, per no parlar ja de la dels criteris de la carta del 9-5-1956. Per tant, només amb quatre anys i poc més, ens podria fer

l'efecte que les idees sobre la concepció de la llengua entre Coromines i Riba fossin més pròximes del que ens havia semblat. Però tampoc no acaba de ser així. Tinguem present que Coromines i Sales seguien compartint moltes postures comunes en les batalles en el si de la Secció Filològica de l'IEC com ho demostra la carta entre ells dos del 4-10-1958. Potser, però, per desmarcar-se d'algunes posicions de Joan Sales, Coromines aprofita els punts forts de Riba en un context lingüístic força complicat.

Coromines encara tornarà a escriure a Casacuberta, al cap de set mesos, en una seva carta del 4-12-1960 arran d'Artells. Coromines desaprova el caràcter excessivament repressiu, «que sempre s'esforça poc o gens a mostrar, encoratjar i ensenyar els aspectes bons i positius de la llengua viva i espontània, i algunes vegades arriba a l'extrem intolerable de combatre fets lingüístics absolutament correctes; sense parlar de l'estil artificios i pedantesc en què les redacta». Una mica més endavant, el 18-2-1961, ho farà amb Moll. Coromines escriu a Moll aclarint la relació amb algunes de les publicacions de dins de la revista *Serra d'Or*, concretament la secció *De lingüística* signada pel corrector de tendència purista Eduard Artells, i fa una proposta de control o de regulació d'aquesta secció per part de la Secció Filològica. Coromines torna a escriure a Moll el 2-5-1961 perplex pel fet que l'IEC encara es mantenia vegetatiu davant del cas Artells, i que fes el sord davant de la situació urgent del país, com era donar solucions als problemes pendents de la llengua literària.

Per tant, Sales, amb el model lingüístic del Club, doncs, aposta per una opció que no vol que sigui individual, sinó un projecte de llengua al qual s'han d'adaptar tots els autors que hi publiquen, per això molts dels llibres d'aquesta editorial tenen unes determinades característiques comunes. I aquest model s'imposa de la mateixa manera que s'imposava el model purista. L'única diferència és que té un objectiu diferent: acostar-se tant com sigui possible a l'ús col·loquial. Ja des dels articles dels *Quaderns* es proposa un intercanvi constant entre l'home de lletres i la seva societat, que li ha de proporcionar el tema i el llenguatge. La sociolingüística li dona nous arguments per reafirmar les seves idees: «Tota llengua, en efecte, que renunciï a la condició de plenament usual, que es resigni a no ser més literària, entra, a partir d'aquesta dimissió, en estat agònic —i la seva mort ja no és sinó qüestió de temps.» (Sales, 1963: 8).

Una llengua que està faltada de normalitat social corre el perill d'empetitir-se i de perdre progressivament àmbits d'ús, i per això en comptes de limitar-se a aplicar una normativa de manera intransigent cada vegada més allunyada dels seus usuaris, al Club s'opta per agafar préstecs del castellà si això ha de contribuir a la seva supervivència i l'expansió.

Aquestes reflexions estan allunyades de les actituds comunes entre els intel·lectuals i gramàtics de postguerra, potser no prou conscients del fet que el tant perillosa era la deturpació lingüística com la pèrdua d'àmbits d'ús. La

ideologia conservacionista protegia la llengua dels seus parlants per evitar-ne la corrupció quan, de fet, l'autèntica amenaça era l'ús creixent del castellà.

Aquesta defensa de l'ús de registres era una aportació nova a la reflexió entorn de la llengua dels anys seixanta, i per això no és estrany que s'interpretés que Sales advocava per escriure en castellà les parts dialogades de les novel·les catalanes. En la qüestió del bilingüisme en la literatura, al segle XIX l'exigència de versemblança fornïa arguments a favor de la catalanització. Evidentment, l'objectiu de Sales respecte a aquest tema no era pas fomentar la castellanització —podem constatar que la presència de l'espanyol a les novel·les del Club és escassa—, sinó que era una proposta estilística provocada pel seu acusat interès pel realisme.

En els cercles intel·lectuals de postguerra, les actituds lingüístiques se superposaven amb les consideracions polítiques i qualsevol intromissió del castellà era vista com un atac a l'especificitat de Catalunya i de la llengua catalana.

Sales no dubta pas de la capacitat de produir una llengua literària catalana, però es pregunta quina relació tindrà amb els seus parlants si és incapaç d'establir una relació de proximitat amb la llengua no literària, la parlada correntment. En aquest sentit aniran les conclusions a què arriba Coromines amb la carta del 22-9-1959 pel que fa a la conjuminació entre la llengua escrita i la llengua parlada i, en combinació d'aquesta última, sobre l'ús i la tria dels registres lingüístics.

Per aquelles engires, però, Joan Coromines nota hostilitat per part d'un sector de la secció filològica de l'IEC. Els procediments eviten que les seves propostes siguin prou tingudes en compte. Ho explica a Josep Maria de Casacuberta el 15-11-1961.

4.9.6 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 60: la llengua parlada i la llengua escrita

Als anys 60 i 70 comencem a trobar cada vegada més espais culturals per a la llengua catalana. Hi ha una editorial que és Edicions 62. El gran espai de la llengua de masses als anys 60, però, serà l'aparició de la Nova Cançó. Comença a haver-hi aquests petits espais de presència pública de la llengua a través d'espais com aquests. Als anys 60 es constitueix una associació amb la voluntat de formar mestres de català: Òmnium Cultural, i també a València i a les Illes. Tot això intenta reforçar la idea que fins als anys 60 la cultura catalana passa a ser clandestina i que a partir dels anys 60 comença a haver-hi esclatxes. A través d'aquests espais s'elaboraran els models de llengua literària d'aquesta època. Joan Fuster és l'autor del primer llibre de l'Editorial 62, *Nosaltres els valencians*. En aquest llibre Fuster es converteix en una mena d'ideòleg del nacionalisme a València, en un referent per als intel·lectuals del moment. La seva procedència geogràfica el fa un cas atípic

en aquell moment, perquè no hi ha gaire escriptors amb una repercussió tan important. S'acaba convertint en el representant valencià de la cultura catalana. Això va crear molts recels personals. Fuster és el gran intel·lectual valencià del moment i una persona que és un dels pares de la història social de la llengua catalana. Col·labora a la premsa catalana i valenciana, i va construint una obra de caràcter poètic, erudit, històric i assagístic.

Coromines encara envia una última carta a Moll a propòsit de la secció *De lingüística* signada pel corrector Eduard Artells dins la revista *Serra d'Or* en una seva carta el 17-3-1962. Tinguem en compte que aquell context no era pas un context que preocupés només Coromines, ja que Moll durant aquell any publicà també una carta al director de *Serra d'Or* que tingué cert impacte. L'endemà mateix, el 18-3-1962, escriu, en aquest cas a Manuel Sanchis Guarner, opinant sobre la secció *De lingüística* signada pel corrector Eduard Artells dins la revista *Serra d'Or*. Coromines insisteix altre cop que la lexicografia de detall no pot entrebancar els problemes generals.

Al cap de dos dies, el 20-3-1962 Coromines torna a escriure a Sanchis Guarner amb el pretext de donar-li comptes dels noms i cognoms dels informants que té al País Valencià, informants de bona tinta que serviran per constituir les dades del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. L'11-1-1964, però, Coromines planteja a Sanchis Guarner el model de llengua que cal construir perquè no hi hagi tanta distància entre la llengua parlada i la llengua escrita. Era un moment que calia plantejar a l'IEC si apropar la llengua escrita a la llengua parlada.

Moll, per la seva banda, el 9-2-1964 dóna a conèixer l'article «Correctores conscientes». Aquí posa en guàrdia sobre els excessos hiperpuristes o sobre la poca traça en general d'alguns correctors.

Coromines mentrestant, respon amb contundència a Sanchis Guarner en una seva carta el 21-9-1964 perquè preservi la unitat nacional, el país i la unitat de la llengua. Coromines manifesta una oposició frontal a la publicació del Nomenclàtor per mitjà de l'IEC per part de Sanchis Guarner. Coromines era conscient de l'animadversió disgregadora de molts sectors valencianistes i eren moments massa delicats pel que fa als atacs a la unitat de la llengua. Argumenta la seva posició amb una reflexió pel que fa el domini lingüístic i la territorialitat en una seva carta el 21-9-1964. Finalment Coromines justificarà tots els arguments pels quals darrere el nomenclàtor valencià hi ha un criteri disgregador de la unitat nacional en una seva carta el 21-9-1964. És interessant de comprovar que tot i que, per Coromines, l'IEC no era com ell pensava que havia de ser, no renunciava mai a les aspiracions últimes dels objectius a què havia d'aspirar l'IEC i que Coromines tenia per justos. Ho podem comprovar veient quin partit pren Coromines pel que fa a la seva actitud envers l'IEC en una seva carta a Casacuberta, del mateix dia, el 21-9-1964.

«Noto que aquestes possibilitats em torturen molt menys que en els anys 1953-55. I és que els anys m'han anat fent obrir els ulls. Ha augmentat molt el meu escepticisme sobre la possibilitat de fer dins l'Institut obra d'alguna importància i utilitat per a la salut de la llengua. Continuo creient que el principal causant d'això és l'Aramon, certament, però cada vegada se m'ha imposat més la conclusió que el mal no ve d'ell sol. Per part dels altres hi ha més lleialtat, molta més noblesa de tracte, no hi ha el truquet lleig, aquella voluntat quasi pinxeca d'imposar-se, sense cedir en altra cosa que algun afalac verbal de tant en tant. Tot això canvia certament, desapareix; però les diferències quant a la voluntat de liberalització no semblen tant d'essència com de matís més aviat lleu.»

La relació de Coromines amb Sanchis Guarner, per part de Coromines, no afectarà el terreny personal ja que Coromines diferencia en tot moment el terreny personal amb el científic. Sanchis Guarner havia de recordar que un arbre no havia d'obstaculitzar-li la visió de tot el bosc. I, de fet, tot el bosc era que fou justament Coromines que abans de sufocar les diferències entre els dos diccionaris, havia fet propaganda del *Diccionari català-valencià-balear* per les Universitats americanes. De tot això, ens en fa memòria un fragment significatiu d'una seva carta enviada a Sanchis Guarner catorze anys abans, el 21-9-1950. Per Coromines, tot i haver tingut una topada grossa o una forta discrepància en el terreny científic, en el terreny personal Sanchis Guarner no deixa de ser una persona digne de tots els mereixements.

En el «Pròleg de l'editor» de *Lleures i converses d'un filòleg* (1971), que és l'últim que publica al Club, Sales hi exposa els seus punts de vista d'una manera més clara que en els escrits anteriors. Hi parla a bastament de l'Institut d'Estudis Catalans, al qual elogia perquè s'havia mantingut ferm durant la clandestinitat. També, però, se li fa un retret (Coromines, 1985: 8 nota 1):

«S'ha remarcat que la composició actual de la Secció Filològica s'aparta força de la que li volgué donar fundacionalment Prat de la Riba (amb predomini dels escriptors o almenys equilibri entre ells i els erudits filòlegs), ja que els escriptors només hi són representats pel poeta J. V. Foix.»

I encara aquesta única representació li devia semblar escassa i poc útil, atesos l'estil i la llengua de Foix. També considera negatiu que la Secció estigui dominada pels filòlegs ja que «Una acadèmia exclusivament de filòlegs sols tindria sentit tractant-se d'una llengua ja morta». (Coromines, 1985: 8 nota 1). En un dels fragments més singulars d'aquest pròleg s'afirma que «no podent fer-se sentir la veu de l'acadèmia legítima, l'hora esdevenia propícia

als delerosos de pontificar per compte propi; l'experiència ha demostrat que no escassegen.» (Coromines, 1985: 8).

Els detractors del model de llengua que proposava Sales devien llegir amb perplexitat aquest comentari, que anava dirigit sobretot, a Eduard Artells, però també a Ramon Aramon i Serra. Aquests dos són els «pontífex d'ocasió» que tendien a convertir la llengua «en un jargó sacrosant i misteriós d'iniciats o de maníacs.» (Coromines, 1985: 9). La llengua, doncs, estava en perill a causa de dos pols oposats: els que la volien limitar a la literatura i a la intimitat i els que n'exageraven tant el control que l'allunyaven dels usuaris. Totes dues actituds perjudicaven la llengua.

És responsabilitat del novel·lista, doncs, respectar la versemblança lingüística del text i no molestar el lector amb entrebancs que puguin perjudicar la lectura. Sales també explica que va parlar sobre qüestions lingüístiques amb membres de l'Institut d'Estudis Catalans, i que fruit d'aquelles reunions va començar a utilitzar una sèrie de paraules que ja havien estat acceptades però que encara no s'havia fet públic. Des del seu punt de vista, el purisme és una tendència que sempre està renyida amb les necessitats pràctiques de l'època en què es viu perquè intenta corregir inútilment l'evolució de la llengua que, es vulgui o no, anirà canviant, i no pas en la direcció que voldran els gramàtics.

L'ús i la teoria lingüístiques de Sales, doncs, si bé són insòlits durant la segona meitat de segle XX, tenien molts precedents que hi van influir. De fet, més que la preferència per un autor o una facció específica oposada a les normes, s'hi troba expressat tot el corrent alternatiu que es manté al marge del que hem anat apuntant en el capítol del problema de la codificació lingüística en el cas de Pompeu Fabra. En el fons, Sales és hereu del Modernisme i un gran seguidor del primer Fabra: l'examen que fa de la cultura anterior a la Guerra Civil Espanyola el fa passar per sobre del Noucentisme, i en aquest salt adopta posicions típiques de la generació anterior, la modernista, que encara inclou dins el que considera la Renaixença. La ponderació de la naturalesa per sobre de la cultura n'és un exemple clar. Inicialment el que rebutja és la interpretació noucentista de la llengua, i uns anys més tard rebutjarà la interpretació purista.

En les seves reflexions sobre la llengua, s'hi barregen influències diverses que van des de l'antinormisme fins a la sociolingüística, i per això acaben essent incompreses per gairebé tothom; el seu projecte queda circumscrit a l'editorial i no aconsegueix que les seves propostes siguin valorades objectivament més enllà dels prejudicis sobre el «català que ara es parla».

Podria semblar que Sales atorga una excessiva importància a la reproducció fidel de la realitat lingüística o dels dialectes socials com a elements per fer creïble una novel·la. Des del punt de vista teòric, aquests dos últims casos són possibles. El fet és que la majoria de vegades es prescindeix de la versemblança lingüística en totes les obres literàries i es fa servir una sola

llengua en situacions que n'exigirien més; quan es presta atenció al problema és només perquè convé a l'argument o, eventualment, per donar alguna pinzellada de color local. Algunes de les solucions lingüístiques utilitzades per Sales ja eren defensades per les opcions alternatives al fabrisme. És important que reprenguem el capítol del problema de la codificació lingüística si tenim en compte que el pare Josep Calveras, per exemple, havia proposat la combinació *l'hi* en comptes de les solucions normatives *la hi* i *li ho* i *n'hi* per *li'n*, cosa que Sales també aplicarà trenta anys després a les novel·les del Club. Alcover i Calveras també defensen verbs com *endur-se* o *entornar-se*, utilitzats a *Incerta glòria* i al Club. Es constata, doncs, que Sales optava per unes formes lingüístiques que no coincidien amb les de la normativa, però que comptaven amb una bona tradició entre els opositors de Fabra. Sales, com Coromines o Ruyra, tampoc no es limitava a ser un usuari passiu de la llengua, sinó que en pretenia resoldre els problemes més evidents. És per això que les coincidències de criteri amb altres escriptors o gramàtics no havien de ser necessàriament a causa de la influència mútua ja que moltes de les solucions no normatives que planteja resolen problemes que podia percebre qualsevol escriptor o gramàtic.

Jordi Cornellà ja nota que la relació del model teòric que proposa Sales amb la pràctica lingüística aparentment és contradictòria. Molts dels crítics que l'han analitzada arriben a la conclusió que, a pesar del que exposa a la teoria, els efectes pràctics de les seves idees es redueixen a una llista de paraules molt concreta. En realitat això no és una contradicció, perquè Sales no es proposa mai que qualsevol forma espontània pugui entrar a la llengua escrita. No hi ha, doncs, cap separació entre la pràctica i la teoria. Aquest problema apareix perquè Sales no va definir mai prou clarament quins eren els límits que proposava (Cornellà 2002: 16-374).

Les circumstàncies lingüístiques que es va trobar Joan Fuster entre 1960 i 1971 van ser les de la polèmica sobre l'ofici i els criteris dels correctors d'aleshores. Fuster, en un article dedicat precisament a Artells, titulat «Rèplica, probablement inútil, al senyor Artells», dins *Serra d'Or* (el 15 de gener de 1971, p. 33) es lamentava de la manca de presa de partit i de directrius per part de les «altes esferes». Se'n lamentarà amb aquestes paraules: «De fet, la disputa pendent no és entre escriptors i correctors [...]. Però [...] no hi ha hagut *voluntat* d'acceptar un plantejament clar i sense prejudicis, de la banda de les *altes esferes* acadèmiques. I, com que [...] les *altes esferes* callen com un mort, ho deixarem córrer.» (Solà, 1993 b: 79-86).

Segons Joan Fuster, per a una història de la llengua és indispensable que s'hi interrelacionin: primer, la història política, social i econòmica; segon, la història de la cultura (ni només la cultura escrita ni només la que s'expressa en paraules) a partir de la qual podrem entrar la història de la llengua. I finalment, el complex món que s'estableix entre elles i les preguntes que cal que ens formulem si no volem esdevenir «simples acumuladors de dades» (Prats,

1993: 43-47). El debat, al cap d'un any —i avui— continua essent quin és el model de llengua que pot ser més ben rebut per l'usuari competent. El pretext, aquesta vegada, serà una carta de Coromines a Josep Pla de consol pel premi literari frustrat de Pla el 27-5-1973 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2001: 80-81):

«Distingit amic:

»No vull que en aquest moment deixi de sentir que sóc al seu costat. Vostè sap que jo poso la força de l'estil per damunt de la recerca preciosa, el gruix humà per damunt de l'alambí, la literatura d'abast nacional molt més alta que el brodat de cenacle, l'essència per sobre de la quintaessència, i comprèn què hauria fet jo. Ara el que cal és que això es repari sense altre ajornament. Mani'm si puc fer res. Fins a l'octubre aniré molt malament de temps, però m'agradaria de veure'l aleshores, per això i per alguna altra cosa ¿El camí pràctic per demanar-li una entrevista llavors serà encara només el telèfon del seu germà ([862] 300 688) o n'hi hauria cap de més directe?

»Suposo que va rebre les Obres Completes de Pere Coromines, *Tòpica Hespèrica* i *Lleures i converses d'un filòleg*. Si vaig mal informat digui-m'ho.»

Però fins i tot Joan Coromines, que com a romanista mai no va ser prou il·lús, ni abans ni després de 1934 (com ho demostra el seu article d'avantguerra «La situació lingüística de la Vall d'Aran» a *La Publicitat* el 16 de juny de 1932 i en una carta a Nicolau d'Olwer el 5-10-1951), tampoc no va ser prou cofoi per no plantejar-se l'àmbit d'ús i l'eficàcia del català de la maduresa de Carner. Les reflexions de Coromines pel que fa als criteris nacionals on bastir la llengua estàndard —la llengua nacional— en una carta a Sales del 22-9-1959 arriben a la conclusió següent (Ferrer i Pujadas, 2004: 268-269):

«I certes idees en què teniu raó de debò: ben segur que no convé limitar la novel·la o el teatre a temes i personatges que permetin un llenguatge correcte, és evident que tots els camps hi han de restar amplament oberts. Que el 1935 no dúiem bona direcció? Fent-hi la reserva que bona part de les desgràcies que ens han caigut a sobre han estat molt més grosses del que era raonable d'esperar i que en part corresponent a una marxa desastrosa del món, deguda precisament a haver volgut prescindir de la gent que ací i pertot pensen com nosaltres —un cop feta aquesta reserva, hi estic d'acord: també nosaltres vam mostrar força falta de previsió i una orientació que si no era la dolenta tampoc no era ben bé la bona; i això en matèria de direcció de la llengua com en totes les coses. Sí, teniu raó, el catalanisme s'ha de tornar a edificar sobre bases més sòlides. Cal

reformar profundament l'actitud de 1935; compte només amb els qui prenen aquesta altra actitud: “cal reformar això, això i això: és de 1935”.»

El 27-5-2008, per Josep Maria Nadal, els correctors redueixen la llengua de l'escriptor a la seva pròpia, una de neutra. Nadal no creu que s'hagi de canviar la norma, però afirma que «no es pot obligar a la seva utilització».

4.9.7 La tenacitat de Joan Coromines

El que potser feia més nosa de Coromines devia ser la fermesa de les seves conviccions, juntament amb el seu temperament. Coromines va ser un personatge que en tot moment va restar tolerat, més que acceptat com es mereixia. Una prova d'aquest temperament de fermesa exemplar la tenim en una carta del 13-10-1964. En aquesta carta, Coromines lluita a contracorrent i contragovern: si no pot ser per conviccions, que sigui per justícia. D'aquest temperament, juntament amb la feinada de Coromines, en tenim també una mostra ben clara en una carta que Francesc de B. Moll li envia a Coromines, admirat per tota la feina que estava fent, en una carta del 4-6-1978.

El 9-12-1982 tornem a tenir carta de Coromines a Joan Fuster on tracta la concepció de llengua de Fabra, de com Fabra integra el dialecte valencià. En aquesta carta, li tramet la que havia enviat al professor Antoni Ferrando.

Així doncs, ens trobem davant d'una situació anòmala que afecta el conjunt del món intel·lectual pel que fa al model lingüístic. Però a més, hem de tenir en compte el fet que es defensi la necessitat que la literatura ha de tenir un públic lector i, per tant, un mercat. Joan Fuster esdevindrà el gran teòric de la nació lingüística i al mateix temps el gran teòric de la nació política. L'escriptor necessita respirar i un espai. En aquest moment es teoritza sobre això.

4.9.8 El context cultural i lingüístic a partir dels anys 80

Les polèmiques lingüístiques que comencen a la meitat dels anys vuitanta, tenen un origen, però, molt diferent; són provocades pels nous mitjans de comunicació, que a causa de la seva immediatesa fan impossible un control sever de la llengua utilitzada. Encara que en algun moment d'aquest debat se citin alguns pròlegs de Sales, el punt de partida i les necessitats que expressen totes dues actituds són molt diferents, si bé en el fons volen aconseguir el mateix: una llengua més acostada a la llengua parlada.

Ens trobem amb una situació d'un model de llengua literària molt encarcerada, amb una tendència a optar per solucions arcaïtzants, artificioses, i a evitar solucions de la llengua oral i castellanismes. «La contradicció interna en què es debatien els benemèrits correctors idiomàtics de l'època, convençuts

de la general ignorància de l'idioma i de ser ells els únics mantenidors de la flama, per una banda, els portava a imposar raquítics dogmatismes de via estreta per salvar la llengua; per l'altra, els portava a la imposició que desesperava els pocs escriptors dotats del viu esperit de l'idioma, irritats per aquells forçats encotillaments ortopèdics» (Maduell, 2002: 113).

Arribem als anys 80, en què els escriptors joves són continuadors d'aquest model de llengua dels anys 60. A la meitat dels anys 80 aquest model de llengua rep una patxada descomunal: sobretot arran de la creació dels mitjans audiovisuals en català, hi ha uns professionals de la llengua que revisen a fons tots els models de llengua heretats i es plantegen que la llengua sigui apta per a tota mena de públics. Qualsevol persona hauria de poder consumir, llegir qualsevol producte cultural en català. El primer diari en català va ser l'*Avui*. L'any 1983 es crea Televisió de Catalunya i Catalunya Ràdio, i tota la premsa comarcal i les ràdios locals, majoritàriament en català. També és important el *Diari de Barcelona*, que era un dels grans diaris del segle XIX i que és molt important perquè és el primer mitjà de comunicació en català que publica el seu llibre d'estil. El primer llibre d'estil és el primer corpus normatiu que qüestiona i rectifica la tendència general cap a la qual havia apuntat el model de llengua dels anys 60 i 70. El tipus de gent que hi ha darrere d'aquests professionals de la llengua és gent jove, que no va viure la guerra; gent que vol ser moderna i actual; gent que dóna més importància a l'ús que no pas a la tradició gramatical ortodoxa; finalment, gent que es veu a si mateixa com a professional de la llengua en primer lloc, i no pas com a patriota de manera prioritària. Un altre element important és que és gent que no ve necessàriament de món de la filologia, sinó també del periodisme i del món de la traducció. És gent que va tenir la responsabilitat que la llengua no fos un obstacle per al producte periodístic o cultural pel qual treballava. Des del punt de vista lingüístic reivindiquen, a través de llibres teòrics o d'assajos, el model de llengua dels anys 60 menys artificiosa: autors com Rodoreda, Sales i Espriu. Des del punt de vista lingüístic, reivindiquen Fabra en tota la seva complexitat; i tenen també com a paraigua ideològic Gabriel Ferrater i Joan Coromines. Però cal deixar clar que Coromines també opinava sobre articles fets per gent d'aquesta generació i en aquest sentit era molt crític. Aquí és on es nota la capacitat d'influència i de xoc per part de grans personalitats forjades als anys 30 i les generacions que ja venien provinents del món del periodisme. Notem el següent fragment, que fa referència a unes puntualitzacions de Joan Coromines des de Pineda de Mar, al setembre de 1990:

«A la portada del suplement hi ha el titular «Catalunya: deu reptes». Coromines ratlla el mot *reptes* i hi anota: «*repte* només vol dir 'reny', 'reprensió' en català de gent que pensa amb el cervell i no amb l'ordenador. Mot estúpid, calc ridícul, mecànic de gent que no

sap català ni anglès; anglès, *challenge* és ‘envit’, ‘provocació’, ‘inducció’». A la p. 3 hi ha l'article «Catalunya: deu reptes», d'Albert Viladot, director del diari. Coromines ratlla novament el mot *reptes* i hi anota: «Tot és començar. El periodista baratet necessita paraules que substitueixin el pensar. Ara ja ho usen per a tot: enlloc *qüestió, problema*, etc.» A la p. 6 hi ha l'article «El repte de l'ensenyament». «Retrobar els valors ètics», de Joan Triadú. Coromines ratlla altre cop el mot *El repte* i hi escriu *L'afer*. Seguidamenta anota: «*tasca*, etc. Mots que hom vol escanyar o ofegar substituint-los per una barbaritat *única!* Cada dia s'usen menys? Pitjor: ja no s'usen, si de cas es declamen. (!). Com uns que ja van començar l'ofec: escarransint *reeixit* per ajaçar-hi “aconseguit” (<*logrado*)». En les pp. 24 i 25 hi ha l'article «El futur del català a la fi del segle xx.», de Ricard Fité Labalila. El sisè apartat d'aquest article diu: «El castellà a Catalunya s'ha parlat sempre, i per tant la influència sobre el català no és pas cosa de quatre dies...». Coromines ratlla el mot *sempre* i anota: «era desconegut fins al s. xv». En el mateix paràgraf l'articulista diu: «En la nostra història recent ens hem passat massa anys anant a la contra, defensant-nos d'atacs externs, i ara que ja no ens ataquen sentim la necessitat psicològica –i morbosa– de fabricar-nos l'enemic.» Coromines encercla els mots *ataquen* i *psicològica* i anota: «¡¡Aquest Sr. la balla doble!! Es dona bufetades contra el que diu bé En Cabana a la p. 5». Finalment, a la p. 26 hi ha l'article «Catalunya, motor d'Europa», de Jaume Giné. Coromines encercla els mots *motor d'Europa* i anota: «això és cofoisme! pesta pitjor encara que el derrotisme», i ratlla novament el mot *reptes* que substitueix per *problemes*. Max Cahner presidí el consell d'administració de Premsa Catalana SA i fou editor del diari *Avui* de l'1-I-1987 al 13-XII-1991.»

Tota aquesta gent (professionals de la llengua, escriptors, correctors) han estat qualificats de català «light» (escriptors, correctors). Sota el català «heavy» hi ha gent sobretot del món acadèmic. El moment constitutiu del model de llengua dels mitjans de comunicació és a la meitat dels anys 80. Els professionals de la llengua fan una lectura determinada de la història de la llengua literària del segle xx i dels models literaris que es troben en la literatura dels anys 1950, 1960 i 1970. Per primera vegada ens trobem una nova terminologia: entrarem de ple en el terme *llengua estàndard*, que va associat al món dels mitjans de comunicació tant orals com escrits. A partir dels anys 80 començarem a trobar institucions que es dediquen a elaborar el seu llibre d'estil. Aquest model de llengua que trobem al *Diari de Barcelona* anirà guanyant terreny en els mitjans de comunicació i també en el món de l'ensenyament. És el model de llengua hegemònic. Els mitjans de

comunicació aniran publicant els seus llibres d'estil. L'any 1990 es van publicar una sèrie d'articles, escrits durant els anys 80, de reflexions sobre diversos autors, que es van recollir en un llibre titulat *El barco fantasma*. Ricard Fité és un dels autors més importants d'aquesta època. És una persona que ha passat per diversos mitjans. Ve del món de la filologia catalana i del periodisme.

Hi ha la teoria entorn del model de llengua que defensaven aquests professionals dels mitjans de comunicació en català. Ricard Fité és un dels representants del català «light». Haurem de començar a parlar de *llengua estàndard*. En *El barco fantasma* hi ha un diagnòstic de la situació lingüística del moment i cap on ha d'anar la llengua. L'any 1982 és un moment molt important perquè és un moment de revisió. El diagnòstic subratlla dos fets claus. Denuncia una situació de barreja de registres (com l'arcaic amb el col·loquial). En la llengua literària hi ha una barreja de solucions lingüístiques que provenen de nivells diferents. El diagnòstic és que no hi ha un model de referència clar per als parlants i per als mitjans de comunicació. Denuncia que hi ha una mena de divorci excessiu entre la llengua parlada i la llengua escrita. Efectivament, no podia ser que tots els elements socials parlessin com el diccionari de Fabra, ni el de 1932 ni el de 1954.

Hi ha un diagnòstic crític de la situació i una proposta de fer entrar solucions més habituals de la llengua oral en la llengua escrita. El parlant no pot sentir-se estrany davant la seva llengua escrita o la que li ofereixin els mitjans de comunicació de masses. Aquesta és la idea central en el pensament de tots els professionals de la llengua.

En primer lloc, els professionals de la llengua fan una lectura liberal de Fabra. En segon lloc, aquests autors fan una lectura més complexa de Fabra. El que fan és reivindicar-lo en la seva complexitat (es fixen en totes les seves publicacions, en tot el seu corpus). A l'hora d'optar per una solució lingüística determinada, sovint les referències a Fabra són múltiples. Hi ha una lectura complexa de Fabra. Fins i tot una lectura del Fabra com a escriptor (l'ús de la llengua que fa Fabra). En tercer lloc, una lectura atenta de Coromines en relació amb les seves reflexions sobre la llengua literària del moment. Al darrere, hi ha un intent de legitimació de les solucions lingüístiques per les quals ells advoquen.

Tota aquesta gent està trencant amb la tradició dels anys 50, 60 i 70, en la qual els escriptors optaven per solucions més cultes. Les seves opcions lingüístiques tenen alguna mena de presència en la tradició gramatical de Fabra, de la qual fan una lectura liberal optant per les solucions més corrents. Als anys 60 el que era excepcional era l'ús del perfet perifràstic (per exemple, Joan Sales). Aquí doncs, ja s'obliga els escriptors a usar el perfet perifràstic. Per primera vegada trobem aquesta prescripció, que tindrà èxit en els mitjans de comunicació. Aquesta solució és representativa de moltes altres. Els llibres d'estil tendeixen cap a la solució col·loquial. De les 30 normes d'ús, les que

van tenir més ressò en el debat entre el català «light» i el català «heavy» van ser qüestions de lèxic. Els elements nous que introdueixen aquests autors són revisar i corregir aquelles solucions lingüístiques arcaïtzants que fins aquell moment eren més o menys generals en la llengua literària. Això és el futur del passat: el futur del «català que ara es parla». En una línia semblant, hi ha tot un altre paquet de paraules per les quals advoquen: paraules que són les generals de la llengua col·loquial, però que no eren les més habituals de la llengua escrita. Els llibres d'estil tenen la tendència a preferir les formes habituals.

Joan Fuster, entre 1982 i 1992 articula una polèmica sobre la llengua dels mitjans de comunicació, que s'insereix en un moment de gran indecisió pel que fa a la política, i per tant la política lingüística del català, i massa inseguretat a l'hora d'advocar pels conceptes de nació i llengua i sobre el paper del català en la nostra societat i en el món. Aquesta perplexitat — actualment ho anomenarem així per fer-ho d'una manera neutra— encara segueix afectant l'escola, les Universitats catalanes, l'administració i els grans mitjans de comunicació.

Segons Joan Fuster, no hi va haver un veritable debat social sobre la llengua. A més, no n'hi ha prou que l'autoritat lingüística dictaminés els usos, sinó que també caldria que aquesta autoritat es fes pública aclarint conceptes i explicant criteris (per a detalls d'aquests criteris vegeu Solà, 1993 b: 80-81).

Hi ha un altre terreny en el lèxic: la qüestió dels castellanismes. És el fet més nou que distingeix aquest col·lectiu de professionals de la llengua. Tots aquells castellanismes amb una certa tradició escrita en català no han d'estar prohibits. Així com als anys 10, 20 i 30 hi ha una preferència per solucions que eviten els castellanismes, als anys 80 hi ha una rectificació en aquest punt. En aquest punt, pel que fa al llibre d'estil del *Diari de Barcelona*, totes les formes estan basades en Coromines (*clero, cuidar, decepcionar...*). Aquest és el model de llengua estàndard dels mitjans de comunicació. La situació d'aquesta gent, doncs, és absolutament diferent de la que havíem vist a propòsit del moment de la codificació.

VI CONCLUSIONS

Hem pogut fonamentar i justificar que

1- «Cal situar com és degut Joan Coromines en l'àmbit de la història de la llengua catalana perquè constitueix un referent de primeríssim ordre pel que fa a la fixació d'un model de llengua catalana moderna i culta».

La justificació d'aquest postulat inicial l'hem poguda dur a cap a través de la combinació de diverses fonts documentals, que primordialment són el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* i l'epistolari de Joan Coromines durant tota la seva vida. Aquestes fonts, a més d'altres fonts colaterals especificades en el capítol dels objectius, actualment ens permeten redibuixar i entendre un panorama prou rigorós sobre la història de la llengua catalana des de la perspectiva de Coromines i dels seus interlocutors.

Donada la gran categoria de tots aquests interlocutors i el seu gran domini de la llengua (juntament, és clar, amb el domini de la llengua per part de Joan Coromines), totes les cartes que configuren aquest estudi representen un punt clau en la història de la nostra cultura i en concret de la història de la llengua, sobretot a partir de la darrera dictadura. (Aleshores la duríssima realitat diària no es reflectia a la premsa.) Alhora, és la darrera expressió d'un gènere literari important, el gènere epistolar, que actualment està condemnat a la desaparició a causa de la immediatesa dels nous mitjans de comunicació. Una lectura transversal de tots aquests epistolaris, com metodològicament no podria ser d'altra manera, ens obre moltes escletxes a partir de les quals podem tenir accés a les millors fonts escrites per tots aquests personatges de primer ordre en la història de la cultura.

Cal tenir en compte que fins que no es disposi d'una recopilació de dades completes i definitives tant pel que fa a la codificació lingüística, com pel que fa al caràcter de provisionalitat de la gramàtica *normativa* provinent de l'Institut d'Estudis Catalans i que, per tant, encara no és definitiva, ens haurem de refiar, per una banda, del que han donat a conèixer esporàdicament acadèmics, estudiosos, erudits, erudits locals i els investigadors d'arxius municipals o parroquials i, per l'altra, de la *Gramàtica del català contemporani* que és descriptiva (i també prescriptiva) però no *normativa*. Fins llavors, no es podrà comprendre en la seva totalitat tot un aspecte de la història de la codificació lingüística, actualment tocat només parcialment per les dades de què hem pogut disposar, que fan referència a la forma gràfica i comuna de la llengua catalana del segle XX. Tampoc no es podrà tenir prou noció del contrast, si n'hi ha, entre la presa de partit d'ideologia lingüística i gramatical que traspuja en tota l'obra de Coromines en relació amb les descripcions i, per

tant, prescripcions *normatives* de l'Institut d'Estudis Catalans. És en aquest sentit —i reprenc ara allò que dèiem al principi fent referència al postulat inicial del model de llengua— que Coromines també esdevindrà un puntal sòlid en aquest aspecte.

Les conclusions, doncs, afloren en la mateixa exegesi dels textos i són tan evidents com reveladores perquè permeten justificar un altre postulat fonamental:

2- A Joan Coromines també li correspon un lloc en la història literària catalana, i les seves intervencions en els grans esdeveniments constitueixen un referent de primeríssim ordre pel que fa a aquesta *Història de la llengua contemporània* —que encara no tenim— i, en concret, de la fixació d'un model de llengua catalana moderna i culta. Que aquest resultat és visible, l'obvietat ho manifesta.

El present estudi lingüístic i estilístic de tota aquesta obra i la influència que Coromines ha deixat en forma de llegat lingüístic s'insereix dins d'un model de llengua crucial en la història de la llengua d'aquest país. Tant l'estudi lingüístic, insinuat a través de simples observacions, com l'estudi historiolingüístic d'aquesta gran varietat temàtica de l'obra de Coromines demostra que, Coromines és un filòleg que uneix la tradició lingüística i la filològica i, en aquest sentit, ha de conjuminar aquests dos àmbits d'estudi i aquestes dues grans disciplines del principi del segle XX per poder-ne fer una tria paramètrica i crear un model de llengua tant en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, que és fruit d'un projecte dels anys vint, com al llarg de tot el seu epistolari durant tota la seva vida.

Per tant:

1. Joan Coromines va ser el deixeble de Pompeu Fabra. És el lingüista que, seguint els plantejaments del mestre, presenta amb molta diferència la formació més sòlida i el projecte de treball més ambiciós, als quals afegeix l'interès apassionat i alhora crític per l'obra de reforma lingüística. Podem constatar com el mateix Fabra, en la seva carta a Coromines del 20-4-1948, li reconeix aquest paper (Ferrer i Pujadas, 1998: 74).

2. Joan Coromines, col·laborador i deixeble de l'obra de Pompeu Fabra, és i ha de ser una figura indispensable a l'hora d'explicar molts dels grans esdeveniments de la nostra història de la llengua contemporània.

3. El llegat lingüístic de Coromines mostra i demostra que cal continuar avançant en l'estudi lingüístic confrontant qüestions d'abast actualíssim —

sovint encara massa incòmodes— amb les poques obres actuals de referència comuna que més s’hi adequen. Aquestes qüestions no poden ser obviades amb vista a la publicació de la nova gramàtica de l’Institut d’Estudis Catalans si es vol disposar d’una eina útil capaç de picar la curiositat de cara a futurs estudis, sobretot tenint en compte tant la magnitud com la complexitat del seu tractament. És en aquest sentit que la rellevància de l’obra científica i les aportacions de Coromines en la part de la seva obra que ha ocupat aquest estudi encara no han estat superades.

Joan Martí i Castell, president de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans, el 21 d’abril d’aquest any 2009, feia referència a la confusió, segurament historiogràfica, causada pel compendi de disciplines que s’han associat al concepte de *història de la llengua*, com han estat la gramàtica històrica, la lingüística, ja sigui en la seva història interna o externa, a més de la magnitud del concepte d’història, com és ara la història política, econòmica, social... Per aquest motiu, hem decidit de no fer cap observació lingüística des del punt de vista de la fonètica. En la part de l’obra de Coromines que hem analitzat, l’autor ja era conscient que el tractament de molts fenòmens lingüístics que simplement esmentava ja ultrapassaven els objectius del seu diccionari perquè els reservava per a un *Tractat de Gramàtica Històrica* que no va arribar a publicar, on tractava amb molt més de deteniment i rigor qüestions de *Fonètica Històrica*. Aquest va ser sempre un dels punts forts de Joan Coromines que ja depassaven aleshores els objectius del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* igual com continuen depassant els objectius d’unes simples observacions com les d’aquest apèndix.

Segons Joan Fuster, per a una història de la llengua és indispensable que s’hi interrelacionin: primer la història política, social i econòmica. Segon, la història de la cultura (ni només la cultura escrita ni només la que s’expressa en paraules) a partir de la qual podrem entrar la història de la llengua.

Finalment, per Modest Prats, el complex món que s’estableix entre elles i les preguntes que cal que ens formulem si no volem esdevenir «simples acumuladors de dades» (Prats, 1993: 43-47). Replantegem-nos unes quantes preguntes més que ens hem de formular ara i aquí a partir d’unes reflexions de Casacuberta (Casacuberta, *et al.*, 2008: 128):

¿Disposem actualment de prou perspectiva narrativa per poder situar Coromines en el lloc que li toca dintre de la història de la llengua catalana?

¿Quin és l’objectiu últim que busca Coromines amb la part de la seva obra que ara ens ocupa?

Els catalans que vivim en aquest començament del segle XXI i que intentem treballar per dignificar el nostre idioma i estendre’n l’ús, som plenament conscients de les dificultats que té aquesta llengua per superar

l'estat de subordinació política. ¿Quins són els motius pels quals aquesta subordinació política no es pot entendre com una *imposició política i lingüística* per part de l'Estat espanyol?

¿Per què la justícia espanyola no garanteix el dret lingüístic que tot territori ha de tenir, de ser entès en català en el seu domini lingüístic (i que a hores d'ara encara no està reconegut en la llista de dret humans)?

¿Podem parlar tan tranquil·lament del fenomen *normalització lingüística*?

Joan Martí i Castell es plantejava en aquest sentit, no només que la llengua és un problema polític, sinó que «el destí i evolució de la llengua no són un destí i una evolució exclusivament lingüístics». Joan Solà també s'ho ha plantejat dins el seu discurs d'investidura de doctor *honoris causa* el dia 7 de maig del 2009

(http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3580491 (7-5-2009);

en l'article «Sense sobirania política no se salva la llengua» entrevista a Joan Solà d'Ignasi Aragay, dins *Avui* (Barcelona), 7 de juny de 2009, p. 46-47 a més de les declaracions «Aquí no hi ha pau lingüística» emeses en l'entrevista feta en vídeo per vilaweb dins

<http://www.vilaweb.tv/?video=5707> del 10 de juny de-2009).

És a través d'aquesta combinació de fonts, que hem pogut resseguir els aspectes de la seva biografia que conformen i configuren la seva formació lingüística, la crònica de la Catalunya republicana i moderna en el si d'una família barcelonina, la crònica d'un jove en formació, d'un llarg i feixuc exili i d'una vellesa reclosa —entre molts altres aspectes. Una anàlisi aprofundida del model de llengua de la segona meitat del segle XX, doncs, no tan sols no pot obviar els textos escrits les primeres dècades sinó que també n'ha de donar comptes.

Tots aquests judicis, ens marquen —encara que sigui de manera força discontinua— una sèrie de trets que, ajuntats, poden anar conformant i redibuixant un seguit de peces clau per acabar d'investigar els buits del trencaclosques de la història de la llengua catalana: una història de la llengua força silenciada, que sovint ens ha esquinçat i desfigurat la immediata ombrívola d'aquest nostre passat.

APÈNDIX. ALTRES ASPECTES DE LA LLENGUA DE COROMINES.

6. Apèndix d'observacions sobre la llengua de Joan Coromines

Per si potser no és prou obvi per a tothom, començarem aquest apartat afirmant que constatar obvietats, en llengua, sol ser superflu a més de redundant. En la realitat, però —en la realitat quotidiana i diària, s'entén— sol ser molt freqüent. Constatar obvietats de la realitat és sa i fins i tot convenient per poder analitzar aquesta mateixa realitat amb alguns mètodes d'anàlisi. La llengua n'és un —a més de ser-ne un constructe sistemàtic i simptomàtic. Com que la *cultura lectora* ha estat considerada fins ara la cultura superior, s'ha volgut —sense aconseguir-ho— que arribés a tothom i que tothom aprengués a llegir i a escriure. Ara bé, llegir no és fàcil. Ho és, és clar, la lectura mecànica però encarar un text, amb atmosfera, amb la cultura, creences i les intencions d'un autor ja és més difícil. Entendre el text és entendre l'autor sense sentir-li la veu, veure-li la cara ni conèixer-lo de res, només a partir d'allò que diu el text i que cadascú és capaç d'interpretar. Quan llegim, estem sols amb el text. Carregats d'història i d'experiències, però sols. Per això, el lector que és capaç d'encarar-se amb textos, està aprenent també a encarar-se amb si mateix, amb els seus prejudicis, amb les seves idees, creences o tòpics (Tusón, 2001: 7-8). Llegir no tan sols fomenta la disciplina, l'opinió i el discerniment sinó que ho reclama. Quan el lector s'acosta a un text no ho ha de fer simplement pel que el text diu sinó sobretot pel que *li* diu, per allò que en pot extraure, per allò que li pot inspirar i proposar. El lector habitual i culte és un dialogador amb el text. Cada relectura, doncs, és una nova mirada, un context nou, una nova experiència.

En aquest apartat ens cuidarem de fer unes observacions lingüístiques que tracten sobre alguns fenòmens gramatical atribuïbles als usos lingüístics de Joan Coromines. Per fer-ho resseguirem la documentació corominiana, bàsicament a partir de les obres que indiquem a continuació i comprovarem si Coromines predicava o no predicava amb l'exemple, sobretot a partir dels seus usos lingüístics. Per aportar dades i coneixement nou en aquest sentit, malgrat que ja sigui a la llum de la bibliografia existent, s'indicarà a cada fenomen lingüístic el número en negreta referent a cada obra analitzada seguit del número de pàgina on es pot trobar, a més de la nomenclatura pròpia de les entrades del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*:

1 *Pompeu Fabra i Joan Coromines: la correspondència dels anys de l'exili*

2 *Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll*

- 3 *Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*
- 4 *Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*
- 5 *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*
- 6 *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d'Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís Balaguer*
- 7 *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*
- 8 *Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta*
- 9 *Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner*
- 10 «Dues cartes inèdites de Joan Coromines a Pompeu Fabra» publicades a la *Revista de Catalunya*, núm. 208, juliol-agost de 2005 p. 120-134
- 11 «Joan Coromines i el VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona» publicat a la *Revista de Catalunya*, núm. 220, setembre de 2006 p. 53-71
- 12 *Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*
- 13 *Epistolari Joan Coromines & Lluís Nicolau d'Olwer*
- 14 *Epistolari Joan Coromines & Francesc Cambó. La gènesi de la «Miscel·lània Fabra»*
- 15 *Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner*

6.1 Morfologia

6.1.1 Variabilitat o invariabilitat dels adjectius

Pel que fa a la observació que podem fer sobre la variabilitat o invariabilitat dels adjectius, començarem per referir-nos a unes notes de Solà *et al.*, 2002: 502:

«La condició d'invariable d'aquests adjectius no depèn de l'estructura dels adjectius; així, per exemple, mentre un adjectiu com *atent* – *atenta* segueix la flexió regular, un altre com *prudent* és invariable. La majoria de gramàtiques solen agrupar-los per la terminació, seguin pautes merament ortogràfiques, vg., p. ex. Fabra (1956: 22-23). Sanchis Guarnier (1950: 207-251) i Badia (1994: 427-431); i no tenen en compte qüestions rellevants des del punt de vista descriptiu, com és ara el fet que en els adjectius derivats qui estableix el caràcter d'invariable és la presència, com a terminació, d'un determinat sufix (vg. Mascaró 1986: 89-90).»

Però vegem com Fabra (1956: 134-135) s'adona d'aquest fet, en el capítol §148 referent als adjectius derivats de verbs:

«**ant, ent.** Ex.: *tibar, tibant; amargar, amargant; picar, picant; pesar, pesant; sagnar, sagnant; famejar, famejant; bategar, bategant; abundar, abundant; apressar, apressant; agreujar, agreujant; imposar, imposant; humiliar, humiliant; sufocar, sufocant;*

»*coure, coent; complaure, complaent; atreure o atraure, atraient; escaure, escaient; creure, creient; batre, batent; sorprendre, sorprenent; viure, vivent; saber, sabent; adir-se, adient; satisfer, satisfient;*

»*bullir, bullent; pudir, pudent; bronzir, brunzent; resplendir, resplendent; punyir, punyent; negligir, negligent; florir, florent; conduir, conduent; exigir, exigent; morir, morent; – venir, vinent; provenir, provinent; avenir-se, avinent; abstenir-se, abstinent; eixir, ixent; seguir, següent.*

»Notem: *punxent* (de *punxar*), al costat de *punxant*, *llisquent* (de *lliscar*) al costat de *lliscant*, *esquitllent* (de *esquitllent*).

»Terminats en *int*, hi ha *sortint* (de *sortir*), *sobresortint* (de *sobresortir*) i l'arcaic *oint* (de *oir*).

»V. § 135: *jeure, jacent; decaure, decadent; obeir, obedient; veure, vident; dissoldre, dissolvent; concórrer, concurrent; ocórrer, ocurrent, fondre, fundent.*

»[Observem que, en general, els adjectius en *ant, ent, int*, coincideixen amb els gerundis dels verbs corresponents. Això és el que passa sempre amb els de la primera conjugació], *anant, estudiant*, etc. [i també sovint amb els de la segona i la tercera:] *equivalent, adient, aprenent, atraient, caient, corrent, coent, creixent, naixent*, etc.; *sortint, sobresortint, oint.*

»[Però els següents, entre altres, difereixen:] *convencent, convincent; jaient, jacent; concorrent, concurrent; veient, vident; fonent, fundent; remetent, remitent; prenent, pretendent; dissolent, dissolvent; vivint, vivent; convivint, convivent; sobrevivint, supervivent;*

»*adherint, adherent; coincidint, coincident; convenint, convenient i convenient; convergint, convergent; excel·lint, excel·lent; influint, influent; negligint, negligent; servint, servent; abstenir-se, abstinent; avenir-se, avinent; bullint, bullent; contenint, continent; lluint, lluent; pudint, prudent; eixint, ixent; sofrint, sofrent; suplint, suplent; tenint, tinent; venint, vinent.*

»Exemples de noms en *ant* i *ent*: noms de persona, alguns dels quals posseeixen un femení en *anta, enta*. Ex.: *comerciant, anunciant, protestant, manifestant, signant, caminant, viatjant, navegant, habitant, combatent, suplent, anants i vinents, ajudant ajudanta, acompanyant acompanyanta, estudiant estudianta, aprenent aprenenta, servent serventa, president presidenta*. – Noms de cosa. Ex.: *girant, tombant, baixant, vessant, voltants, topants, minvant, batent, rompent, romanent, ascendent, caient, jaient.*»

Potser, però, la invariabilitat en la flexió de gènere d'aquests mots va relacionada amb el fet que massa sovint no sabem si tractar-los com a noms (o com a adjectius substantivats) o bé com adjectius. Pel que fa als usos de Coromines:

Aquella casa amb tant deler bastida, *ressonanta* i humida de l'ona que [...]: 4) 83.

6.1.2 L'article personal *el / en*

Pel que fa a l'article personal *el / en*, vegem què en diu Coromines a EN III,309b22-31:

«Sobre l'ús i extensió geogràfica en la nostra llengua se'n poden trobar moltes dades aplegades pes AMAlcover i els seus col·laboradors, en el *BDLC* III (1906), 20, 92; IX (1917), 248-62, 288, 338, 339; X, 7-10; X, 27, 71; X, 174; XII, 41, 43; XIV, 218. Que ací no repetirem perquè això és gramàtica i no diccionari i per tal com es tracta de fets molt divulgats. Sobre l'ús més digne de ser seguit en la llengua literària, vegeu la discussió Fabra-Ruyra-Rovira V., en les *Conv. Filol.* de Fabra IV, 6ss., i en Ruyra, *O. C.*, 800.»

Si mirem què en diu a DONA III,179a14-19:

«Pel que fa a *En*, *Na*, que en definitiva també són formes ultradesgastades de DOMINUS, DOMINA, no en tractarem ací ni en el diccionari, perquè descendits al nivell de meres partícules (un dia fins i tot esdevindrien veritables “articles personals”) no són ja del domini del diccionari sinó de la gramàtica.»

Pel que fa als usos, però, sobta anotar el següent:

Del Martínez (i no: d'En Martínez): **12**) 859.

Per tant, per concloure el que sabem actualment sobre l'ús de l'article personal, haurem de fer referència a l'últim document emès en aquest sentit, de Rabella, 2006: 215-216 i 227:

«Alguns treballs que els darrers anys han tractat aquest tema, de manera aprofundida en l'àmbit de la llengua francesa, com el llibre *Grammaire du nom propre* de M.-N Gary-Prieur, i molt més epidèrmica en el català, com el capítol de J. M. Brucart a la *GCC*, coincideixen a l'hora d'assenyalar el punt bàsic de la relació entre el nom propi i l'article: el fet que el nom propi no necessita article definit perquè ja posseeix el tret + definit, és a dir, que l'article determinat no fa cap funció gramatical davant del nom propi perquè aquest ja és determinant de mena (“Els noms propis són entitats intrínsecament denotatives i, consegüentment, no els cal la presència d'un determinant per fixar-ne la referència” BRUCARD 2002, 2: 1.477).»

Seguidament i per concloure, a Rabella 2006: 227:

«Contràriament al plantejament que trobem en alguns treballs, que remarquen la manca de sistematicitat en l'ús de l'article, i més concretament de l'article personal, l'anàlisi dels textos, i dels estudis

que s'hi han dedicat, evidencia l'existència d'un ús força regular i molt estès de l'article personal durant l'edat mitjana, amb una progressió ràpida que fa que es generalitzi a gairebé tots els contextos davant dels antropònims més enllà del nom de persones properes en el temps i l'espai, de manera que no solament es fa servir davant de noms catalans i occitans, sinó també de jueus i forasters, i fins i tot en alguns casos de musulmans i d'esclaus. La força del seu ús és tan gran que arriba a aparèixer en contextos gramaticals en què resulta clarament expletiu, com entre un demostratiu o l'expressió *el dit / la dita* i NP, i fins i tot davant de vocatius que no corresponen a noms propis sinó a noms comuns.

També hi ha una evolució clara en el seu valor, ja que en un principi és un tractament de respecte, però, després d'una convivència entre el valor anafòric i el de simple presentador, acaba esdevenint només un article de presentació buit de funcions i de significat, que resulta gramaticalment innecessari. En aquest punt i a partir de la coincidència de funcions amb l'article literari, juntament amb la valoració negativa de l'ús d'aquest article en algunes àrees del domini, es produirà un retrocés i la desaparició de l'article personal al País Valencià, les Terres de l'Ebre i l'Alguer, mentre que a la aresta del domini passarà de tenir inicialment un valor dignificador a ser una característica de la llengua popular i col·loquial.»

6.1.3 L'ús de *tot lo més*

Relacionada amb l'observació anterior i pel que fa a l'ús de *tot lo més*, vegem què en diu el mateix Coromines a MÉS V, 613a45-613b7:

«Així com es creà *al menys* (que hem acabat per grafiar *almenys*) també es féu la combinació *al més* per dir 'el màxim', ll. *maximē*, donant-li primerament el valor 'com a màxim': "neguna dona --- no gaus portar --- sinó tan solament --- parada enbotida d'argent daurada, valent, *al més* –en manteyl redon– 30 sous, e –en la capa– *al més* 50 sous", a., 1306, ross. (*RLR* VII, 54); "moltes mesquites / --- / lur amistança / --- / treba y amor, / sens oy, rancor, / gronyir, renyar, / no pot durar, / *al més*, un'hora", JRoig (*Spill*, 9809); el castellà diu *a lo más*, lògic en el seu sistema lingüístic: en català s'havia de dir d'aquella manera, i no pas *a lo més*, com diuen molts. »Modernament és més acceptable en el nostre sistema *tot lo més* (on *lo* és inobjectable, tal com s'ha dit *tot lo dia*, i es diu encara); i es pot continuar dient *tot lo més*, com una combinació ja fixada i estereotipada; però el català ho ha renovat amb combinacions seves i

noves, *pel cap alt, a tot estirar, màxim*, que són sens dubte les més recomanables, i més còmodes que l'expressió antiga; els balears usen sovint, amb aquest paper, *com a molt*, que també és excel·lent, viable pertot, i ben digna de ser recomanada.»

Ho reprèn a TOT VIII, 663a50-663b16:

«*Tot lo més, tot lo menys*: en lloc d'aquell és sobretot balear “com a molt ---”, però ni l'un ni l'altre em semblen incorrectes ni indignes de la llengua literària: és clar que no es diu (ni trobo necessari preceptuar-ho) *tot el més* o *tot el menys*, però recordem que en la combinació *tot lo* aquest article no és el neutre específic a la manera castellana, sinó amb el seu valor d'indiferent masculí o neutre que sempre ha tingut en català i que no es pot considerar blasmable, encara que avui estigui en decadència fora del cat. occid. i rossellonès.

»I, encara, acompanyant tot, es va usar a Bna. i cat. central fins als nostres dies (sempre es deia *tot lo dia* [cat. continental i mall.], *tot lo món, tot lo que* ---, de manera que posar *el* en *tot el dia* o *tot el món*, se sentia encara com a insòlit i neològic, fins en l'ús barceloní, encara pels anys 1915, 1920 ---). És, doncs, perfectament lícit mantenir-lo en la combinació adverbial *tot lo més, tot lo menys*. I notem que això ja era clàssic i fins documentat des de ben antic a l'E. Mj.: “mana lo Sr. rey que tota galea --- o uxers, armats a tres tires e ab 30 sobresallents --- o a *tot lo menys*, a dues tires e ab 60 sobresallents --- pusquen navegar ---”, ordres de la guerra amb Gènova a. 1356.»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs:

Tot lo més: **12)** 620, 655, 677.

6.1.4 L'ús de *ací*

Com que l'observació de *ací* ja es troba en Solà, 1990: 86, la remetrem i ens limitarem a aportar els usos personals de Coromines dins el seu epistolari:

«*Ací*. Llevat en valencià, el català no té l'oposició que presenta el castellà entre *aquí* i *ahí*, *éste* i *ese*, *traer* i *llevar*, *venir* i *ir*, ni és gaire clar que l'hagi tingut mai (almenys amb la solidesa i l'amplitud del castellà). Tanmateix, la nostra gramàtica de vegades ha aconsellat

d'oposar en llenguatge epistolar *ací* i *aquí*. Mai no ens hem familiaritzat amb aquesta semirecomanació (o ni tan sols l'hem acceptada) la immensa majoria dels qui no la coneixem. Però algun escriptor i algun gramàtic la practiquen més o menys (i, aleshores, ja no la limiten al llenguatge epistolar). Coromines usa *ací* sovint (evidentment, ja no es tracta de context epistolar), tot i que no descarta *aquí*. Exemples d'*ací*: I, 4a10, 35a2, 47b5, 49b22, 97a4; VII, 12-13; i d'*aquí*: I, 46b44, 109b4.»

Vegem però un fragment de Coromines a EST III,723b15-49:

«Es comprèn, doncs, que ja la situació medieval estava abocada, en si, a confusions posteriors, però sobretot a un tipus de parlar que ampliés molt el radi de l'aplicació d'*aquí*, admetent-lo fins en els casos en què, no havent-hi oposició, entre relacions de 1.ª i de 2.ª persona, una moderada ampliació de l'ús d'*aquí* no corria perill de danyar la claredat. És l'estat de coses que s'ha fet inevitable en la llengua moderna i que solen practicar en el Principat i a Mallorca fins els escriptors de llenguatge rigorós; ho veiem així fins en el Prefaci de les *Normes Ortogràfiques* de 1913, on hi ha relació de lloc, però en el camp menys material (un escrit): “Les Normes Ortogràfiques *aquí* donades no són totes les que foren posades a deliberació ---”. Res a dir contra tal extensió, mentre no es pretengui abolir l'ús distintiu d'*ací* i *aquí* en aquelles posicions (de lloc, en cartes, p. ex.), on és indispensable de mantenir-la inflexivament. No se n'aparten els models moderns, en casos com “*aquí*”ls tirans lluytaven, allà ciutats flirien”, “*aquí* estengué sos màrgens lo continent hesperi”, *Atl.* (42, 42); “lo senyor, *aquí* hont lo veu, és un pobre fadrí rellotger, un rellotger de pervindre demà que's planti” NOLLER (*Notes d. c.*, 21).

»Ja hem vist que a[k]í i a[s]í conviuen en el Migjorn del Princ. (Sarrocà, Els Torms), i des d'allà això continua fins a incloure-hi el Nord valencià: “*aquest* és viu --- en la ratlla Nord del P. Val. --- allà on són vives les paraules --- *aquí*=*ahí* (castellà), *anar-hi*=*anar allà*” (“El Camí”, 30-IX-33): de fet jo mateix vaig anotar [kap a'kí] a Herbés (1961), amb pron. ben valenciana i no pas amb el valor de ‘ací’ ni tampoc el d’‘allí, allà’, sinó el que cal (mentre que a Alcúdia de Veo, que és en el Baix Espadà, però ja de llengua xurra, “el corriente [paka'kí]” era l'acc. castellana, 1961);»

Encara a EST III,721b17-31:

«En el cas de l'adv., paral·lelament, això establí una diferència entre *ací* i *aquí* (oc. *aicí/aquí*), que, disposant-se de menys varietat en el camp adverbial, l'idioma no deixà decaure gens, i l'expressada distinció de matis li serví per fer la vital distinció: *ací* per designar les coses pròximes al lloc on jo sóc, *aquí* per a les no tan pròximes, veïnes de tu, o d'altres només vagament properes, i també amb el paper merament anafòric (l'indret mencionat, etc.). Aquesta és la distinció que mantingué, amb perfecte vigor, la llengua clàssica, i que ha seguit vigent generalment en l'idioma tradicional i escrit. Una distinció paral·lela practicà el gascó entre els dos compostos amb IBI, i la manté encara en gran part del territori, entre ECCE ĪBĪ >*ací*(*e*)*u* i ECCUM IBI >*aquí*(*e*)*u*.»

Pel que fa als seus usos personals dins els epistolaris:

Ací: **1)**124, **4)** 105, 111, **6)** 97, **8)** 35, 57, 85, 91, 97, 110, 117, 118, 123, 128, 135, 190, 193, 195, 218, **9)** 78, 83, **10)** 129, **12)** 67, 75, 77, 86, 87, 96, 99, 111, 114, 160, 177, 184, 187, 192, 221, 253, 254, 267, 281, 282, 289, 291, 293, 302, 303, 304, 305, 309, 311, 312, 321, 324, 327, 329, 331, 337, 341, 343, 353, 356, 359, 366, 367, 390, 403, 407, 424, 425, 427, 429, 432, 433, 438, 441, 446, 447, 451, 452, 453, 481, 493, 501, 502, 503, 506, 513, 515, 521, 525, 537, 539, 541, 542, 551, 555, 561, 562, 576, 582, 585, 642, 675, 680, 683, 700, 760, 765, 770, 771, 772, 775, 779, 785, 798, 799, 803, 805, 806, 811, 815, 816, 818, 826, 827, 828, 838, 844, 852, 872, 873, 874, 914, 915, 916, 917, 917, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 929, 930, 937, 938, 940, 941, **13)** 25, 26, 27, 47, 55, 79, 80, 83, 98, 99, 102, 108, 112, 124, 139, 141, 148, 150, 184, 185, 187, 214, 229, 230, 255 **14)** 19, 23, 42, 69, 72, 76, 77, 94, 95, 99, 109, 115, 117, 120, 128, 195, 339, 342, 363, 399, 405, 412, 431, 437, 453, 458, 472, 486, 488, 489, **15)** 52, 53, 69, 70, 87, 100, 101, 106, 126, 174, 185, 186, 188, 326, 435, 442, 444.

6.1.5 L'ús de *aqueix*

Pel que fa a *aqueix*, primer de tot hem de tenir en compte què en diu la *Gramàtica del català contemporani* a Solà *et al.*, 2002: 548-550:

«El sistema de demostratius i els adverbis de lloc en el català clàssic (segles XIII- XIV) sembla que distingia tres grans díctics de proximitat o llunyania:

- a) proximitat immediata a la persona que parla,
- b) proximitat mediata a la persona que escolta, i
- c) referència llunyana tant de qui parla com de qui escolta.

»Les formes d'aquest sistema ternari —clàssic i normatiu, però poc usat— són les que apareixen en el quadre següent

GRAU	MASCULÍ	FEMENÍ	MASCULÍ	FEMENÍ	NEUTRE	ADVERBI
DÍCTIC	SINGULAR	SINGULAR	PLURAL	PLURAL		DE LLOC
<i>a)</i> <i>primer</i>	aquest	aquesta	aquests	aquestes	açò	ací
<i>b)</i> <i>segon</i>	aqueix	aqueixa	aqueixos	aqueixes	això	aquí
<i>c)</i> <i>tercer</i>	aquell	aquella	aquells	aquelles	allò	allí, allà

»Exemples:

(17) a *Aquest* home i *aquesta* dona viuen *ací*; *Aquests* infants i *aquestes* fadrines et portaràn *açò*

b Agafa *aqueix* llibre d'*aquí*; A *aqueixa* persona no li agrada *això*; Porta-li *aqueixos* paquets i *aqueixes* maletes.

c *Aquell* home i *aquella* dona ja no viuen *allí*; Digues a *aquelles* senyores que agafin *allò* d'*allà*; *Aquells* no m'agraden

»Aquest sistema no té pràcticament vitalitat enlloc en la llengua parlada, fora de casos excepcionals, com ara la localitat valenciana de Tàrbena, repoblada amb mallorquins en el segle XVII. El sistema més estès actualment és el que distingeix dos graus, per als quals usa les formes *aquest* i *aquell*, *això* i *allò*, i *aquí* i *allí/allà*.

»En la llengua clàssica, al costat de les formes de primer i segon grau (*aquest*, *aqueix*) n'existien unes altres de més breus i més acostades al llatí (ISTUM, IPSUM): *est*, *eix*. Aquest sistema de tres graus de dixí de la llengua clàssica s'ha mantingut en valencià, en ribagorçà i en lliterà. Les formes valencianes actuals d'aquest altre sistema ternari són les que apareixen en el quadre següent:

GRAU	MASCULÍ	FEMENÍ	MASCULÍ	FEMENÍ	NEUTRE	ADVERBI
DÍCTIC	SINGULAR	SINGULAR	PLURAL	PLURAL		DE LLOC
<i>a)</i> <i>primer</i>	este, est	esta	estos	estes	açò	ací
<i>b)</i> <i>segon</i>	eix, eix	eixa	eixos	eixes	això	ahí
<i>c)</i> <i>tercer</i>	aquell	aquella	aquells	aquelles	allò	allí, allà

»Exemples

- (18) a *Est* home i *esta* dona viuen *ací*; *Estos* xiquets i *estes* xiquetes et portaran *açò*
b *Eixe* llibre d'*ahí*; A *eixa* persona no li agrada *això*; *Eix* home et portarà *eixos* paquets i *exes* maletes
c *Aquell* home i *aquella* dona ja no viuen *allí*; Digues a *aquelles* senyores que agafen *allò* d'*allà*; *Aquells* no m'agraden»

Una mica més avall, tot i que amb el títol *Variants dialectals*, a Solà *et al.*, 2002: 551:

«A les Illes Balears, a la Catalunya Nord i a l'Alguer la reducció dels antics tres graus de la dixi a dos ha produït la convivència en el primer grau de les formes generals *aquest*, *aquesta*, *aquests*, *aquetes* amb les antigues *aqueix*, *aqueixa*, *aqueixos*, *aqueixes*:

- (20) Dóna'm *aquesta* poma o Dóna'm *aqueixa* poma; Porta-li *aquests* paquets o Porta-li *aqueixos* paquets

»En alguns indrets del Baix Camp *aqueix* ha arribat a eliminar *aquest* en el primer grau de la dixi; aquí el sistema de demostratiu oposa *aqueix*, *aqueixa*, *aqueixos*, *aqueixes* a *aquell*, *aquella*, *aquells*, *aquelles*.»

Vegem però què en pensa Coromines a EIX III,234a6-11:

«La història dels valors de *eix*, *est* i anàlegs (i de llurs formes reforçades *aqueix* i *aquest*, avui predominants) pertany essencialment a la gramàtica i per consegüent ací no ens hi podem detenir gaire; algunes indicacions que complementaran aquestes es poden trobar en el *DCEC*, articles *ese* i *este*.»

A EIX III,234b24-36:

«En català això guanyà ràpidament terreny i va tendir a preponderar sobre l'ús simple del sinònim menys emfàtic *eix*; això sobretot en l'ús del Princ. i de les Illes; en el País Valencià on també s'havia dit bastant *aqueix*, modernament ha reculat tant que a penes s'hi sent, si no és a la part Nord, on resta encara força usat fins a l'Alt Maestrat (per cert allà en la forma masculina en *-xe* corresponent a la d'*eixe*): sento encara [a'kɛʃe ka'mi] a les Serres de Benassal (1935)

»Entre el d'*aqueix* i el d'*aquest* existeix, segons el vell ús gramatical, la distinció que *aquest* l'apliquem a allò que està a prop de 'mi' i *aqueix* al que està a prop de 'tu': [...]. »

A EIX III,234b44-47:

«En l'estil epistolar es diu *aqueix* (o *aquí*) referint-se al lloc al qual escrivim, però *aquest* (i *ací*) referint-se al lloc des d'on escrivim.»

Vegem però què ens en diu Solà *et al.*, 1165-1167:

«La dixi de l'espai presenta en català dos sistemes bàsics reproduïts en els dos quadres següents:»

Quadre 1

I	aquest, -a,-s, - es	aquí	això
II	aquell, -a, -s, - es	allí / allà	allò

Quadre 2

I	aquest, -a, -s, - es est(e), -a, -s, - es	ací aquí	açò
II	aqueix, -a, os, -es eix(e), -a, - os, -es	aquí aquí /ahí	això
III	aquell, -a, -s, - es	allí / allà	allò

»a) El sistema del primer quadre és el propi de la majoria de dialectes actuals i s'estructura en dos graus, pròxim i llunyà, respecte de la primera i segona persones (el *jo* i el *tu* de l'enunciació). Malgrat que a vegades s'atribueix el primer grau al que és pròxim a l'enunciador i el segon al que ho és a l'enunciatari, en realitat la proximitat es concep en relació amb l'espai de tots dos (és a dir, de l'un i/o de l'altre), i el segon grau es correspon només amb l'espai allunyat (no pròxim) alhora de l'enunciador i l'enunciatari. Aquesta caracterització es fa palesa en els següents exemples:

- (21) a ¿Quina hora és, aquí?
 b ¿Aquest soroll que se sent és una ràdio? (Col·loquial)
 c ¿Surt d'aquí!

»Si suposem que els enunciats de (21a-b) són preguntes en el si d'una conversa telefònica, en què els interlocutors, per tant, no comparteixen un mateix espai (almenys no metafòricament), ens adonarem que els dítctics *aquí* i *aquest* no fan referència a l'espai de l'enunciador, sinó al de l'enunciatari. L'ordre de (21c) és apta tant si l'enunciador i l'enunciatari són a prop o lluny l'un o l'altre (cf. *¿Surt d'allà!).

»b) El sistema del segon quadre s'estructura en tres graus de distància: pròxim, mediat i llunyà. En aquest cas els espais sí que es corresponen amb la gradació dels subjectes de l'enunciació: l'espai mediat per a l'enunciador és el pròxim per a l'enunciatari (i el llunyà és el *no pròxim* alhora de l'un de l'altre). Els tres graus es distingien en el català antic (per bé l'afirmació mereixeria algun matís),* i es mantenen en el valencià actual, amb formes *est(e)* – *eix(e)* – *aquell* (i la resta de la flexió); *ací* – *aquí/ahí* – *allí/allà* i *açò* – *això* – *allò*. També s'utilitza aquest segon sistema (amb les formes *este* i *eixe*) en alguns altres dialectes, com ara la Franja d'Aragó (fet que podria suggerir que els factors externs han contribuït a donar-li estabilitat) i, amb les formes *aquest/aqueix/aquell* (i flexionades) en alguns registres (com l'epistolar i l'administratiu), per bé que molt esporàdicament i amb un tot de formalitat elevat.*²»

«[* La majoria de les gramàtiques catalanes subscriuen l'afirmació precedent, però, a l'espera d'estudis més aprofundits, segurament s'hauria de posar en dubte que el sistema fos sempre de tres graus, donat que es produïen recobriments entre les formes dels dos primers graus (I i II), que són de fet les que acabaran fonent-se en molts dialectes (vg. Casanova 1993, Badia 1994: 500 i *DECat*, *eix*, *est*).]»

«[*² Badia (1994: 500) i Coromines (*DECat*, *est*) reconeixen l'excepcionalitat d'aquests usos, per molt que hagin estat recomanats tradicionalment per gramàtiques prescriptives i més recentment per algun llibre d'estil. Vegeu també Wheeler *et al.* (1999: 108).]»

Més enllà de l'excepcionalitat, però, són oportunes de destacar les opinions d'una figura de tants coneixements com Coromines, pel que fa a la dixi de l'espai, a EIX III,235b34-59:

«Al costat i enfront d'aquest ús visqué sempre el d'*açò* com a demostratiu pròxim a la primera persona, vivint tots dos amb igual vitalitat i com a elements distintius en totes les esferes de la llengua. No és sinó modernament que en els dialectes del Nord (no tant, però, a les Illes, Pirineus, cat. occid., ross., com en català central) l'ús d'*açò* ha decaigut tant que *això* ha anat assumint cada cop més tota la càrrega del clàssic i comú *açò*, fins a l'extrem que avui aquet sona com a mort a Barcelona, mentre que són molts els parlars locals, i especialment els valencians, que mantenen en el mateix nivell l'ús corrent dels dos, i la distinció de sentit rigorosa entre *açò* i *això*.

»Tanmateix trobo excessiu renunciar incondicionalment a tot manteniment de la distinció entre els dos demostr. La influència de la llengua clàssica i de l'ús valencià ha de ser-nos infinitament respectable, sobretot en un punt d'importància cabdal en les essències de la llengua, com ho és aquest. Veg. el que en dic, a l'article *EST*, de *açò*. Reparem que en un nombre incomptable d'usos *això* continua tenint encara el valor anafòric o de 'això que se'm diu', propi de tota la llengua: com en el consagrat *això rai*, que il·lustra tot un Marian Aguiló en la seva cançó famosa de 1866: "mon marit se n'és anat --- / *Això rai*, que se'n vaja a la bona hora! / ---".»

Amb Jordi Colomina i Castanyer, partíem d'una afirmació com: «aquest sistema no té pràcticament vitalitat enlloc en la llengua parlada, fora de casos excepcionals, com ara la localitat valenciana de Tàrbena, repoblada amb mallorquins en el segle XVII.» (Solà *et al.*, 2002: 549) que, sense ser del tot falsa potser és un pèl desajustada i per tant susceptible de ser matisada en una obra com aquesta, actualment de referència comuna i imprescindible.

Vegem com se'n plany Coromines, a *EST* III,727b2-12:

«El *DFa.* posa molt correctament "*açò*: aquesta cosa"; si la memòria no em falla portava "*això*: aqueixa, aquesta cosa", a la impremta se saltaren el mot *aqueixa*, i el mestre se'n planyia perquè els primers fulls s'hagueren de tirar amb presses (tant Macià com Cambó pressionaven). Altrament ja és sabut que no manca algun barceloní ingenu, però que es creu savi, i que troba que *aqueix* i *açò* són coses comarcals i ordinàries indignes de la capital: és el que devia pensar el responsable de l'ed. de Verd.»

Contrastem però, ara, quin aire del tot diferent tenen les explicacions de Josep M. Brucart en tot un altre tractament que en fa a Solà *et al.*, 2002: 1492, quan parla de les formes de segon grau del demostratiu:

«Les formes ombrejades han sofert un retrocés general, fins al punt que avui dia són pràcticament inexistent, i allà on són utilitzades tendeixen a tenir el mateix valor que les de 1r grau (Moll 1968: §175). El sistema resultant d'aquesta simplificació oposa les formes que indiquen proximitat al parlant o a l'oient a les que impliquen allunyament d'ambdós. El sistema de tres graus, en canvi, conservava la distinció: “En l'estil epistolar es diu *aqueix* (o *aquí*) referint-se al lloc al qual escrivim, però *aquest* (i *ací*) referint-se al lloc des d'on escrivim” (*DECat*, III, 234b44).»

Finalment, a Solà *et al.*, 2002: 1493:

«En el quadre (81) hi hem inclòs els adverbis demostratius de locació. Aquestes entitats no són, obviament, determinants del nom, però tant etimològicament com lèxicament són entitats demostratives. Cal notar que a Menorca l'oposició en el neutre i en el valor adverbial es fa entre les formes corresponents al 1r i 3r grau: *açò/allò* i *ací/allí*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

aqueix-a/-os -es: **4)** 62, 95, 120, **5)** 205, **6)** 53, **8)** 30, **12)** 77, 126, 171, 253, 273, 274, 282, 329, 862, 931, 941, **13)** 186, 415, **14)** 109, 202, 342, 404, 419, 431, 437, **15)** 100, 101, 125, 136, 228, 315, 316.

6.1.6 La utilització de la forma *llur*

Sobre la utilització de la forma *llur*, per part de Coromines, hem de tenir en compte el judici següent expressat a LLUR V, 310b28-46:

«En acostar-se la fi del segle, l'ús de *llur* guanyà més terreny, però mai no s'ha cregut convenient d'imposar-lo, fora d'alguns extremistes, entre els quals certament no figurava Fabra. És irresponsable l'actitud d'alguns que recomanen abolir-lo, i no ho és menys la dels que el voldrien imposar com a obligatori. Veg. el que he escrit contra l'actitud dels uns i dels altres, a *LleuresC*, 48, n.9, i 83,85.

»M'hi escandalitzo dels correctors (corruptors diríem) de català que han canviat *son* en *llur* en clàssics nostres, com un del *Comte Arnau* de Maragall (v. 64), on aqueix criminal de lesa poesia ha deixat coix un vers per posar-hi *llur*. I no menys de la que ens voldria mutilar

d'un recurs lingüístic útil prohibint una forma gramatical, viva i popular, encara, en una part considerable del nostre domini lingüístic, amb l'excusa de no sé quines suspectes teories: que, amb pretextos de geolingüística o al·legant tendències antifranceses (?), voldrien empobrir el català.»

Vegem què en diu Josep M. Brucart a Solà *et al.*, 2002: 1499-1500:

«Els possessius de tercera persona presenten una neutralització entre les formes que designen un posseïdor o més d'un: el SN *la seva mare* pot remetre a un únic fill o a qualsevol nombre d'ells. El context forneix en cada cas la interpretació adequada identificant-ne l'antecedent, però de vegades es poden produir situacions d'ambigüitat. Per evitar-les, el català té l'opció de recórrer al pronom *llur(s)* per a designar més d'un posseïdor. Aquesta forma procedeix del genitiu plural llatí ILLORUM. Desproveïda de la flexió de gènere, està atestada en la literatura de totes les èpoques, però l'ús actual d'aquesta forma se sent com a arcaic i no pertany a la parla espontània, sinó que és més propi dels registres escrits cultes i del llenguatge administratiu.* *Divendres, els ciutadans elegiran llurs representants al Parlament.*

[* Badia (1994: 505-507) assenyala que *llur(s)* és d'ús habitual al Rosselló, per influència de *leur*, l'equivalent en francès. Contra aquesta opinió, vg. *DECat* (V,310b47). Joan Mascaró ens ha proporcionat un exemple d'Alber Saisset, un poeta perpinyanenc molt popular de finals del XIX, que escrivia en grafia afrancesada: *Guèssen cragout d'habé pardout la llour journade* (Saisset, *Catalanades*: 91).]»

»El caràcter residual i no espontani de *llur* es palesa en la impropietat amb què l'usen alguns parlants fent-la servir per a un sol posseïdor, com si fos equivalent a *seu*: **Va morir perquè llur cor no va suportar tanta tensió*. Aquesta vacil·lació en l'ús afecta fins i tot escriptors de totes les èpoques (*DECat*, V,310a54).

»El comportament de *llur(s)* divergeix de la resta dels possessius tònicos i s'assimila més aviat als dels àtons. Com aquests, la seva sola presència atribueix caràcter definit al SN, sense que calgui l'article: *Salvador Dalí [...] va proveir els literats surrealistes d'un cos de doctrina sobre la pintura que esqueia a llur propòsit* (Fuster *Descrèdit*: 114). Noteu que en aquest cas l'ús de *llur* evita una ambigüitat, ja que seu podria referir-se indistintament a Dalí o als literats surrealistes. La realització fonètica de *llur* és àtona, cosa que

explica que no pugui aparèixer aïllat: a la pregunta *¿Quins falten?* Es pot contestar *Els seus*, però no **Llurs*.

»*Llur(s)* tendeix a ocupar posició nominal. No obstant això, també s'atesten casos esporàdics de postposició. Badia (1994: 506) cita *casa llur* com a expressió fossilitzada i Morey *et al.* (1995: §1354.2) addueixen un cas de concurrència amb l'article: *Hem vist en Joan, na Lluïsa i els cosins llurs*. En posició postnominal, *llur(s)* esdevé tònic.»

Pel que fa als usos de Coromines:

[...] que la inexistència *llur* [...]: 9) 82.

6.1.7 Sobre l'ús de ... *i tants*

Sobre l'ús de ... *i tants*, vegem què n'opina Coromines a TANT VIII,274b21-35:

«Evitem l'abús acastellanat de la paraula *escaig*, en lloc de la locució correcta: ...*i tants*, única expressió catalana per dir, afegint-ho a un xifra rodona, que aquesta no és exacta i la quantitat real és més o menys superior=fr. --- *et quelque*, anglès --- *and some*, al. *etwa*, cast. --- *y pico*; així és com s'ha dit en el català de sempre; consta de molt antic: “podeu pensar quanta gent podien ésser que 400 *e tantes* fustes entre quanta gent podien ésser que 400 *e tantes* fustes entre naus e galeres --- ne feren deu viatges” (Galba, *Tirant*, Ag. IV, 291; *NCl.* V, 198.8.).

»Usar en lloc d'això “*i escaig*” fou invenció de c. 1925, d'un pseudo-purista castellanitzant que, traduint simiescament del castellà, caigué en l'articlet “*escaig* (cast. *Pico*)” del *DOrt*. Amb estúpid malentès; V. aquell article, III, 453b.»

Pel que fa a l'ús, doncs, veiem que és coherent amb les seves conviccions.

300 i tantes pàgines: 5) 110.

“a 100 *i tants* pobles”: 7) 146.

6.1.8 L'ús de *un poc* i *un xic*

Per l'ús de *un poc* vegem què en diu Coromines a l'entrada POC VI,630a48-60:

«El català ha vacil·lat sempre entre les expressions rivals *una mica*, *un xic* i *un poc*: aquella la més popular (i alhora pertanyent a tots els nivells de llengua) en el cat. central; la segona popular més o menys a tot el Princ. i més que enlloc al Sud del Llobregat; la darrera és només literària en el Princ., popular a les altres regions, i sens dubte la de to més elevat en tot el territori lingüístic; si bé totes tres són bones i dignes de ser usades pertot, amb profit per a la varietat estilística. *Un poc* ja es troba en el S. XIV (*Cròn. del Cerimoniós*), i preferit en el Princ. mateix per escriptors de llenguatge conservador: “fent gana per dinar, qual ha estat después d’ --- sentir-se *un poc* de fred, [...]”.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Un poc: **2)** 278, **4)** 31, 57, 161, **5)** 169, **6)** 56, 121, 125, **8)** 36, 55, **10)** 132, **12)** 121, 291, 761, 863, 904, **13)** 104, 108, 242, **15)** 76, 100.

Un xic: **12)** 192, 221, 229, 291, 796, 899.

6.1.9 La concordança de *massa*, *gaire* i *força*

Sobre l'observació referent a la concordança de *massa*, *gaire* i *força* em basaré en informacions recollides a Solà *et al.*, 2002: 1541-1542:

«Hi ha processos de variació que afecten els quantitius de manera general en tot el domini parlat del català. Aquest és el cas de la substitució de *menys* pel castellanisme *menos*, habitual en els registres no cultes (vg. també §30.3.3.3). Més força té encara la tendència d'atorgar trets flectius de gènere a *bastant*, una entitat que en (21) només exhibeix flexió de nombre: tanmateix, avui *bastant* funciona amb les quatre formes flexives (*bastanta carn*, *bastantes dones*) a tot arreu (encara que al País Valencià és desconegut oralment). La flexió de gènere és acceptada i defensada per diversos autors (vg. Servitge 1996: 45; Ruaiç 1995: 236; 1998: 71; Solà 1999 §61), però l'IEC (1992: 20) la considera només “admissible en l'àmbit general [...] en registres informals”. La tendència a regularitzar la flexió dels quantitius també afecta les formes invariables que no duen *-s* final, les quals han desenvolupat formes de plural en registres parlats no cultes. D'aquesta manera s'han creat les formes *prous*, *masses* i *forces*, que substitueixen les invariables

corresponents quan el domini de la quantificació és un plural. En català nord-occidental i en alguns altres parlars, com ara el del Vallès, *prou* queda plenament regularitzat: ¿*en tens prouta / proutes, de sopa / patates?*»

Vegem què en diu Solà, 1990: 77-78:

«Finalment, Coromines accepta, no sense alguna vacil·lació o recança en algun cas, la flexió completa de **bastant** (ell usa sistemàticament *bastanta, -es*), **força**, **massa** i **prou** (I, 717b7; IV, 142b48; V, 512a26; VI, 834b45; les vacil·lacions i les distincions que trobem aquí ja venen de l'obra de Fabra).»

Pel que fa a l'ús:

Massa + SN plural (no concordat): **2)** 210, **5)** 110, **12)** 635, 785.

Masses + SN plural (concordat): **13)** 158, 223 **15)** 126.

Gaire + SN plural (no concordat): **2)** 377, 557, **12)** 203, 874, **14)** 140, 202, **15)** 107.

Gaires + SN plural (concordat): **3)** 30, **12)** 619, 864, **13)** 26.

Força + SN plural (no concordat): **5)** 170, **8)** 33, **9)** 111, **15)** 114.

6.1.10 *molt, massa i gaire*: distinció possible?

Per començar l'observació de la possible distinció entre *molt, massa i gaire* m'he de remetre al capítol dels quantitatius de polaritat negativa, fet per Josep M. Brucart i Gemma Rigau a Solà *et al.*, 2002: 1548:

«En els parlars valencians *gaire* és sistemàticament substituït per *molt*. També a la zona de Barcelona augmenta l'ús de *molt*. S'hi empra ¿*Te'n falta molt?* al costat de ¿*Te'n falta gaire?* (vg. Solà 1977: §5). En contextos negatius, també *massa* ocupa el lloc de *gaire*. En pot ser la causa el fet que *massa* expressa una quantitat o intensitat excessiva, mentre que *gaire* denota la pura existència de quantitat o intensitat. Per tant, *un problema no gaire difícil* és un problema poc difícil, mentre que *un problema no massa difícil* és un problema el nivell de dificultat del qual no es considera excessiu (tot i que objectivament pot tenir-ne fins a un cert grau). Segons Ruaix (1995: 43), en molts d'aquests canvis hi ha també la influència del castellà.»

Però vegem com aquest problema no acaba d'estar tractat en prou extensió per Coromines ja que potser era un problema en previsió de ser tractat en un altre llibre (com podria molt ben ser la *Gramàtica històrica* que no va arribar a sortir a la llum) en lloc del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vegem l'entrada GAIRE IV, 261a16-32:

«No podem ací endinsar-nos en qüestions d'ús sintàctic i morfo-semàntic. Limitem-nos a observar que els dialectes d'Oc moderns són els qui més han ampliat el radi d'aplicació del mot, duent-lo ja frec a frec de les aplicacions de significat positiu o directament negatiu, no sense relació amb els casos francesos i de Muntaner que acabem de tocar; o bé convertint-lo en un veritable pronom interrogatiu. Així en *açò vau gaire* és si fa no fa 'cela ne vaut pas grand chose', "Coum' èro / ren qu' uno chato de la terro, / enforo de la Crau se n'es *gaire* parlà" 'ben poc o gens se n'ha parlat fora de...' (*Mireio* I, 1); en aranès sovint serveix per a la interrogació directa "guaires ans has?" 'quants anys tens?'; i coses semblants s'estenen per terres d'Oc fins molt a l'Est, àdhuc els parlars valdesos: [...].»

Com veiem una mica més avall, a MASSA V, 519a57-519b46:

«Des dels orígens de les llengües catalana i occitana *massa* apareix situat com a partícula gramatical, sigui amb el sentit de gran cosa o de cosa excessiva. És possible que es tracti d'un simple ús del substantiu a manera de complement circumstancial (comparable a l'acusatiu grec): *riure massa*, *cantar massa*, com si diguéssim *riure* o *cantar en massa*, i també és possible (àdhuc potser més versemblant) que es tracti d'un abreujament de *gran massa de ---*, com podria induir-nos-hi la freqüència de construccions tals en vells textos d'Oc i d'Oïl: "presenteron-li *gran massa* de cavalers" en un doc. de 1178 de cap al Llemosí, "un pauc ai dig de la gesta / que dire volia, / mas tan *grans massa* n'i resta / que fort pauc embria" ('poc profit se n'ha tret') en Peire Cardenal; "Li reis Alred ki ers dedenz, / od *grant masse* de ses parenz, / kuida desfndre la cité", Wace (*PSW* V, 135; Rayn. IV, 164b); i en una inscripció parisenca datada de 1352 "Jehan, par la grace de Dieu roy de France, a fondé ceste chapelle --- et donné *grant masse* d'or à la chapelle" (Roques, *Rom.* LIX, 277).

»El cas és que en català aquesta gramaticalització es produí més fortament, i consta des de més antic, que enlloc, car ja trobem *massa pedres* 'pedres en quantitat excessiva' en un doc. del S. X, i ja petrificat com a NL: "alia terra in *Massa Petras*" en un doc. de 987 dels nostres alts Pirineus (Abdal, Comtats de Pallars i Ribagorça, n.º

271). El sentit oscil·la en una llengua i en l'altra de 'molt' i 'excessivament', advertint que el valor de 'molt' no és degut a cap expressió eufèmica ni gir atenuatiu (com ho és avui, quan diem, per exemple, *les llibertats que es pren la noia no m'agraden massa*), car un i altre valor els trobem des dels inicis literaris, i àdhuc podria ser que el matis d'excés fos en conjunt posterior (tal com s'esdevingué amb el germanisme *trop* o *troppo* de les grans llengües romàniques, que de primer només significà 'multitud'). Sovint, en efecte, fa de mal decidir en textos antics si preval un matis o l'altre, com en un dels més antics: "lo rey ere adormit, e no·l gosaven despertar --- era stat tres vegades e que no·y era pogut entrar, per neguna rahó, e respòs lo rey al scrivà: -Per ma fe, *massa* poria hom dormir!", Desclot (*Cròn.*, §134, *NCL.* IV, 84.19), car no oblidem que Pere el Gran està a punt de pendre una decisió violenta, però està menys preocupat pels mals judicis que pot provocar que per la conveniència de no alarmar abans del que li convé (insinua, doncs, el matis d'excés); ben ambigu entre els dos matisos és en "los parents se plevenen *massa* dels béns que hom lur comana" Llull (*Blanq.* I, 92.18).»

Per tant, fent referència als exemples de Solà *et al.*, 2002: 1548, potser podríem reformular que *un problema no gaire difícil* és 'un problema poc difícil' mentre que *un problema no massa difícil* és 'un problema el nivell de dificultat del qual no es considera excessiu (tot i que objectivament pot tenir-ne fins a un cert grau)' o bé també alhora 'un problema poc difícil', amb el "gir atenuatiu" o "expressió eufèmica" intuïda per Coromines a l'exemple *les llibertats que es pren la noia no m'agraden massa*.

Pel que fa als usos:

No fa molt vaig contestar [...].(i no: *No fa gaire* vaig contestar [...]): **5)** 79,

No massa important (i no: *no gaire* important): **2)** 370, 556, **4)** 34,

Però *no* m'ha sorprès *massa*, per allò de [...] (i no: Però *no* m'ha sorprès *gaire*, per allò de [...]): **6)** 100, **12)** 275, 338, 620, **15)** 37.

Pel que fa als casos dubtosos de *massa* o *molt* com a indicadors de terme de polaritat negativa o de quantitativitat: [...] *no* cal atribuir *massa* importància [...]: **8)** 24; [...] un viatge *no massa* curt [...]: **9)** 21,

La cambra *no és molt* gran, però [...] (i no: la cambra *no és gaire* gran, però [...]): **12)** 570 i casos anàlegs a **13)** 28, 70, 80, 83, 96, 103, 112, 114, 186

6.1.11 *Un i cap* en oracions negatives

«Un altre dia els puc explicar per menut que dels dos-cents cinquanta exemplars que vostès em deixen no crec que me'n sobri *un*.» (i no: «[...] no crec que me'n sobri *cap*».): 14) 216.

6.1.12 Sobre l'ús de *varis*

Pel que fa a aquesta observació és interessant començar amb el judici del mateix Coromines dins el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, a VESSAR IX,208a17-21:

«[...], cast. *varios* eviteu aquest ximple castellanisme en català, i eviteu tant i més encara el *varis* que ens han inventat alguns d'usar amb aquest valor, amb vergonyant i lletja peresa).»

Però Coromines ens fa ballar el cap parlant de l'aparició del mot *bigorrejat* dins el *Diccionari català-valencià-balear*, a BIGARRAT I,799a11-22:

«No deixa, en aquest sentit, de fer impressió la variant *bigorrejat* “pintat de colors *varis* i llampants”, més encara venint d'un parlar tan conservador com el de Llofriu i d'una informant tan exacta i de llenguatge tan ric com Irene Rocas, la col·laboradora que hi tenia l'*AlcM*.»

Segons Solà *et al.* 2002: 1550-1551:

«Hem col·locat els indefinits *diversos* i *diferents* com a formes que no admeten flexió de nombre perquè en singular aquests adjectius no funcionen com a quantificadors, sinó com a qualificatius. Així, *un conjunt divers* no és una diversitat de conjunts, sinó un sol conjunt caracteritzat per la diversitat dels seus membres. En canvi, en *diversos conjunts*, l'especificador actua com a quantificador del nucli nominal. El mateix passa en *diferent*: compareu *un problema diferent* amb *diferents problemes*. Naturalment, la forma plural també es converteix en un qualificatiu quan va posposada al nucli nominal: *A la reunió s'aboldaran dos problemes diferents* enfront de *A la reunió s'aboldaran diferents problemes*. Altres adjectius, com *nombrosos*, *innombrables* i *abundants*, que en la seva funció quantificacional seria preferible classificar com a quantitius, també manifesten

aquesta capacitat d'encapçalar un SN quantificant-ne el nucli: *Nombrosos testimonis donen suport a la versió de l'acusat, Abundants tempestes han assolat la comarca.*

»Tot i el que acabem de dir, alguns parlants accepten la funció quantificacional de *diversa* i *diferent* quan el domini de quantificació és un substantiu no comptable: ?{*Diversa / Diferent*} *gent ens ha confirmat la notícia.* Si s'accepten com a benformades les oracions anteriors, la col·locació d'aquestes dues entitats en el quadre de (30) hauria de canviar.

»A part de les unitats que consten en el quadre anterior, n'hi ha d'altres que o bé són normativament acceptades o bé corresponen a variants dialectals que no són generals a tot el domini de la parla. Entre les primeres hi ha *varis*, forma no normativa que substitueix *diversos*; *quansevol*, format per analogia amb *quan* i *qualsevol* i emprat en comptes d'aquest últim; *algo*, castellanisme usat pertot en substitució del cultisme *quelcom* o del sintagma *alguna cosa*, i l'ús pronominal de l'adverbi *demés* ('encara') per substituir *altre*: **Els demés vam marxar poc després.*»

Pel que fa als usos de Coromines:

[...] alteracions fonètiques *vàries*: 9) 198.

6.1.13 Sobre l'ús de la forma *altre tant*

Per començar l'observació arran de l'ús de la forma *altre tant* vegem què en diu Coromines a TANT VIII 273a48-56:

«*Altres tants, tres tants* etc. eren el mitjà d'expressar la reduplicació i els múltiples; ja en el S. XIII: “*Dos tants*” ‘el doble’ ja en un doc. de P. de Tous, a. 1251 (MitretS, *CongrLLCat.*, 528); “De la hora ençà no hac mester --- nostra ajuda la ila de Maylorques, ans la ha N. S. multiplicada, que val *dos tants* que no faïa en lo temps dels sarraïns”, Jaume I (Ag., 173, §124); “e fer-vos-he *mil tants* pus ric / e més honrat que may no fos”, BMetge (*Fort. e Pr.*, *NCl.* x, 79).»

Al *Diccionari català-valencià-balear* la forma *altre tant* surt de dues maneres diferents a dues entrades diferents. Per una banda a *tant* I. 5:

«***Altre tant***: en igual quantitat. *A tres hores del dia e altres tantes de nit*, Pere IV, Cròn. 46. *Mitja dotzena d'espelmes encabides en els*

colls d'altres tantes ampolles de cervesa, Pons Com an. 62. Ell me costa tres vegades altre tant, Lacavalleria Gazoph.»

Per l'altra, de manera, un xic més interessant pel que fa al significat, a *altre* LOC. j:

«**Altre tant**: una quantitat igual, i, per extensió, una cosa igual: *Fareu la entrada de la vostra cambra y reracambra y guarda roba al costat dret, y dexareu altre tant allotjament al altra part per los amichs, Agustí Secr. 150. Retriavan els blanchs,... feyen altre tant amb els de color, Pons Auca.»*

És interessant de fer notar que en italià *altrettanto* significa 'això mateix'. Pel que fa als usos de Coromines, veiem que el fa servir de totes dues maneres, tant pel que fa el significat 'en igual quantitat', com el seu significat per extensió 'una cosa igual':

Altre tant (i no: i no pas 'una cosa igual'): **2)** 278.

Altre tant (i no: 'en igual quantitat'): **8)** 195, **15)** 188.

6.1.14 Cada u, cada un i cadascun

Destaquem el següent cas pel fet que podríem commutar *cada u* i *cada un* per *cadascú*, ja que aquest últim disposa d'un matís més distributiu.

Cada u: **4)** 82, **12)** 185, **13)** 434.

Cada un: **13)** 283.

6.1.15 Sobre l'ús de la construcció tot Ø altre (sense cap article)

Pel que fa a l'ús de la construcció *tot Ø altre* (sense cap article), vegem què n'opina Coromines a ALTRE I,235b20-236a5:

«És clar que figura ja en el nostre primer monument literari: "Déu e l'esperit d'om, qui ja sempre durarà e totes *altres* coses periran" (*Homilies*, 1v22, i passim). Callarem la major part del que en aquest article es podia dir, remetent a les gramàtiques històriques i diccionaris cabdals, que ja en tracten bé; i ens limitem a alguns extrems que es poden datar o localitzar fàcilment, i no s'ha fet o es fa amb dades molt divulgades i no tan poc accessibles. Des del principi el romànic tendeix a usar *altre* en combinació amb els dos articles *el*

i *un*, amb caràcter no gaire diferent del que tot seguit pren l'ús dels articles amb els noms comuns; només és que ací ho retarda poc o molt i fins s'hi mostra particularment refractari (en alguna llengua de la família). L'ús amb l'article definit s'avança al de l'indefinit *un*: el castellà en general (i en part el portuguès) diu *el otro* però *otro* i no pas *un otro*, i coses semblants s'observen en la fase arcaica de les altres llengües romàniques, incloent-hi el català en els seus usos literaris més antics. Dialectalment els límits de l'ús d'*un altre* abracen si fa no fa tot el domini lingüístic, i fins per l'Oest vénen a coincidir amb la frontera lingüística, no sense algun afebliment local a l'extrem, menys per la banda valenciana, on sembla ser cosa de l'extrem Sud (“vull vore si crompe *atra* mula”, “*atre* dia serà”, en Canyís, p. 104) que per Ribagorça; encara més, el nostre ús s'estengué i s'estén a certs parlars aragonesos: *un otro* en alguns inventaris de la coneguda col·lecció aragonesa medieval (p. ex., el de 1379, *BRAE* II, 711), i avui fins en algun poble limítrof baix-aragonès (Olocau del Rei, 1961) si bé fins a l'Alt Aragó predomina la manca d'article, p. ex. d'*otra manera* (a Plan de Gistau, 1965).

»Endemés, en certes combinacions semblants a aquesta, la manca d'article es troba fins en l'ús més genuí i més intransigent, si es vol marcar el matís de vaguetat completa: “més madures reflexions m'han portat a considerar-ho d'*altra manera*”, Joaquim Ruyra (*Misc. Prat de la Riba*, p. 158). Cap al Nord ho hi ha límits en català, com sigui que això continua en les llengües ultrapirenaiques, i cap al NO. amb tanta antiguitat que en gascó (si bé en textos antics es troba la grafia *un aute*) es perdé la *-n-* com a intervocàlica en el gascó pirinenc, i resultà *uaute* en algunes valls, i a la d'Aran *iaute*.»

Pel que fa als usos de Coromines, vegem doncs aquesta construcció utilitzant aquesta forma quan *altre* és adjectiu a MÉS V,615a23-615b55:

«mentre que volia preceptuar *demés* (o *a més*) amb ***tot Ø altre*** paper i matís;»

Vegem ara aquesta mateixa construcció quan *altre* és pronom a 7) 186:

«***Tot Ø altre*** és el cas del vocabulari.»

6.1.16 L'ús de frases on apareixen els pronoms en forma plena

Com que tots els materials als quals s'ha pogut accedir sobre pronoms febles donen poca informació (per no dir gens) sobre els trets estilístics en

l'ús dels pronoms febles, la següent observació ha constituït un problema de classificació. Es tracta d'un seguit de frases on apareixen els pronoms en forma plena, però que potser no només s'haurien de classificar dins de la morfologia, sinó que hi ha algun altre component més estilístic que fa que apareguin d'aquesta manera: a vegades l'èmfasi, a vegades la cacofonia... Potser són, fins i tot, una mena frases-paquet; com un tot; com si a part de morfologia també hi hagués molt de fraseologia.

El que he pogut espigolar a Solà *et al.*, 2002: 573 no s'acaba d'ajustar al fenomen que ara ens ocupa, pel fet que es limita a dir que els pronoms febles en forma plena han quedat fusionats sota frases fetes. Però en els nostres exemples no només apareixen en frases fetes. Hi ha altres frases (que no són frases fetes) on també apareix aquest pronom i no són precisament del tipus «Déu te guard».

Algunes, certament, són frases del tipus: *ara que ne sóc grandet*, (a distingir de *ara que en sóc grandet* perquè té una síl·laba més), però també n'hi ha d'altres que crec que són una mica diferents (*No us podeu figurar com me fan servei el Diccionari Aguiló*, [...]). Sembla com si tinguessin un tret + emfàtic i, sovint, aquest pronom va seguit de *com* talment com si constituïssin construccions derivades de les clàusules quantificades, o com si hi fossin molt properes.

Vegem-ne tots els usos de Coromines:

(com *se* troba), **1)** 48.

com *ne* diuen: **9)** 154.

tot *me* marxa bé: **12)** 48.

quants *ne* falten: **12)** 60.

on *me* costava: **12)** 69.

molt *me* va agradar: **12)** 98.

com *me* sap greu: **12)** 87.

com *me* farà falta: **12)** 110.

[contraexemple: L'amic comú Girona i Ribera devia dir-li per encàrrec meu com *em* va saber greu [...]: **14)** 189, [...] com *em* sap greu que [...]: **14)** 195.]

me desorienta: **12)** 121.

me semblen: **12)** 126.

l'hauré de despertar quan *me* cridaran: **12)** 192.

No es poden figurar com *me* fan servei el Diccionari Aguiló [...]: **12)** 205.

Perquè us feu una idea de com *me* són necessàries les [...]: **12)** 212.

No cal que faci replega de llibres i roba com *me* diuen: **12)** 275.

Perquè no dubto que n'han llegits molts com *me* va prometre: **12)** 397.

[...] si els pregunta com *me* van els apunts, diguin que no ho saben [...]:
12) 256.

6.1.17. L'ús de Coromines de la forma verbal *desmento* per *desmenteixo*

Coromines utilitza la forma verbal *desmento* en lloc de *desmenteixo* (vegeu FRÈVOL IV,203b35-46) guiat, probablement, pel model del “genial autor de l’*Oda a la Pàtria*” en l’ús de la desinència zero en utilitzar *ment* en lloc de *menteix* (PARAULA VI,275a19-25).

Pel que fa als usos de Coromines:

desmento: 5) 116.

[...] la cortesia francesa no es *desment* mai [...]: 12) 575.

6.1.18 Els verbs velaritzats

Pel que fa als verbs velaritzats, ens remetrem a Solà *et al.*, 2002: 637:

«Normativament, en el cas dels verbs que presenten un segment velar, la 1a persona del plural prové, en general, del present de subjuntiu (*beguem*), i la 2a persona del plural prové del present d’indicatiu (*beveu*), tret que es tracti d’un imperatiu negatiu, que, en aquest cas, deriva també del subjuntiu (*no begueu*). Les realitzacions orals, que manifesten una vacil·lació destacable, no es corresponen, però, amb aquest aspecte de la normativa».

Pel que fa als usos de Coromines, n’hem trobat un sol cas d’alternança:

per molt que amb això violessin els principis fonètics de la nostra llengua. *Reconeixeu* que amb allò d’“insensat” jo no exagerava ni una engruna. (i no: [...]. *Reconegueu* que [...] 7) 184-185.

6.1.19 L'ús de la forma perifràstica en lloc de la forma composta

En aquesta observació tractarem la utilització de la forma perifràstica en lloc de la forma composta (*vagi rebre* en lloc de *hagués rebut*).

Coromines opta per construccions amb la forma verbal perifràstica com: «És estupend que després que [...] li *va indicar* l’evident etimologia, [...]

s'entesti en» (FETGE III,993a50-993b3) en lloc de: «És estupend que després que [...] li *indiqués* l'evident etimologia, [...] s'entesti en»; «Suposa després que al costat de *EL-EI- *vagi existir* una arrel paral·lela *EL-EU- [...]» (LLESCA V,167b31-47) en lloc de: «Suposa després que al costat de *EL-EI- *hagués existit* una arrel paral·lela *EL-EU- [...]»; «**Piorn* és un pur abús donar tal mot com a català perquè aparegui en el deforme i xampurrat pastitx dantesc d'Andreu Febrer, i perquè Espriu *vagi usar* una vegada la paraula italiana *piorna*.» (PINZELL VI,551b26-30) en lloc de «[...] i perquè Espriu *hagués usat* una vegada la paraula italiana *piorna*.»; «sigui del vague substrat proto-mediterrani, sigui un mot ibero-basc que, heretat pel català *vagi ser difós* per totes les costes del [...]» (SÀSSOLA VII,714b29-37) en lloc de: «sigui del vague substrat proto-mediterrani, sigui un mot ibero-basc que, heretat pel català *hagués estat difós / s'hagués difós* per totes les costes del [...]»; «El cast. *tormento*, amb la seva manca de diftongació, dóna indicatiu que per més que TORMĚNTUM *vagi ser* sempre més popular i arrelat que el sinònim *tortura* [...]» (TÒRCER VIII,592a23-44) en lloc de: «El cast. *tormento*, amb la seva manca de diftongació, dóna indicatiu que per més que TORMĚNTUM *hagés estat / fos* sempre més popular i arrelat que el sinònim *tortura* [...]»; «¿quina versemblança té que el mot llatí de tots els temps CORTEX, -ICIS, *vagi ser reemplaçat* en tot el grup de llengües romàniques, per un SCORTEA adjectiu que no hi tingué res a veure en l'origen i que no obstant, s'hi assembla més que una ovella amb un moltó?» (ESCORÇA III,547b46-52) en lloc de: «¿quina versemblança té que el mot llatí de tots els temps CORTEX, -ICIS, *s'hagués reemplaçat / hagués estat reemplaçat* en tot el grup de llengües romàniques, per un SCORTEA adjectiu que no hi tingué res a veure en l'origen i que no obstant, s'hi assembla més que una ovella amb un moltó?»; «Com fos que aquest nom de planta *vagi ser oblidat* en el *DOrt.* Ed. Fontserè (c. 1925) l'afegí en el marge del seu exemplar, però amb ortografia defectuosa *èbul*, [...]» (ÉVOL III,827b10-15) en lloc de «Com fos que aquest nom de planta *s'hagués oblidat / hagués estat oblidat* en el *DOrt.* Ed. Fontserè (c. 1925) l'afegí en el marge del seu exemplar, però amb ortografia defectuosa *èbul*, [...]»; i «Fins es podria suggerir que hi *vagi haver* tal procedència pre-romana en el cas d'oc. ant. *arrabar* (notem la -b-) “arracher, enlever, prendre”, *s'arrabar* “s'attraper, donner dans un piège” (*PDPF*).» (RAPAR VII,109a17-44) en lloc de: «Fins es podria suggerir que hi *hagués hagut* tal procedència pre-romana en el cas d'oc. ant. *arrabar* (notem la -b-) “arracher, enlever, prendre”, *s'arrabar* “s'attraper, donner dans un piège” (*PDPF*).».

Pel que fa als usos de Coromines:

1) 67, 87, 108, 112, 2) 527, 6) 43, 8) 98, 119, 180, 9) 220, 223, 13) 134.

6.1.20 L'ús de les formes del condicional optatiu en la forma composta

Ens crida l'atenció que Coromines utilitzi sovint les formes del condicional optatiu a la forma composta, per exemple *haguera cantat* (i no: *hauria cantat*). Això ho fa en els següents casos:

2) 339, 12) 63, 110, 121, 192, 194, 213, 323, 338, 358, 373, 390, 478, 492, 507, 512, 537, 582, 616, 634, 670, 700.

6.1.21 Els límits de la derivació successiva i la parasíntesi

Pel que fa a la derivació successiva i els seus límits, em remetré al que diu Solà *et al.* 2002: 740-741:

«El que és més freqüent, però també més difícil de controlar, són les combinacions successives amb prefixos i sufixos.[*] De fet, qualsevol mot derivat amb un sufix admetria de combinar-se amb determinats prefixos sempre i quan la semàntica no fos contradictòria. Pel que fa als prefixos àtons exclusivament, sembla que els únics que accepten de combinar-se amb radicals sufixats prèviament es limiten als intensificadors positius i als negatius (*in-*, *des-*, *re-*, i *con-* en alguns casos): *igual* – *igualitari* – *desigualitari*, *beure* – *bevable* – *imbevable*, *produir* – *producció* – *reproducció*.»

[* No ha de confondre's la combinació successiva de sufixos i prefixos sobre una base lèxica originària (*presó* – *empresonar* – *desempresonar*) amb la combinació simultània de prefix i sufix amb una mateixa base, fenomen que rep el nom de *parasíntesi* (*bony* – *abonyegador*, *fase* – *trifàsic*, *vitamina* – *avitaminosi*).]»

Però potser és massa prima la diferència entre *desempresonar* i *desabonyegar*. Vegem què en diu el *DIEC-2*. A l'entrada *desempresonar*:

«v. tr. [Lèxic comú] Treure (algú) del lloc on és empresonat. »

A l'entrada *desabonyegar*:

«v. tr. [Lèxic comú] Treure els bonys (d'un objecte abonyegat).»

Si mirem què ens en diu Bruguera, 2006: 21-22:

«Es formen amb prefix i sufix alhora: *a-consell-ar*, *en-catif(a)-ar*, *en-car-ir*. La diferència entre un mot parasintètic i un de simple derivat per prefixació consisteix en el fet que en un mot parasintètic, si en separem el prefix, resta un mot no existent en la llengua; en canvi, en un mot format simplement per prefixació, l'element restant és un mot primitiu existent en la llengua: *embrutar*, **brutar*; *encreuar*, *creuar*.

»Parlant de parasintètics, cal observar la certa arbitrarietat (fora que en algun cas hi hagi raons etimològiques) amb què la llengua ha format, a partir de substantius i adjectius, derivats verbals que expressen el procés en virtut del qual algú o alguna cosa esdevé posseïdor de la qualitat denotada pel nom primitiu: alguns d'aquests verbs derivats s'han format sense cap prefix: *a-*: *aclarir*, *afluixar*, *apuntalar*; d'altres, amb el prefix *en-*: *embrutar*, *empobrir*, *enquitranar*.

»Pràcticament, els derivats parasintètics són tots verbs derivats de substantius o adjectius, amb sufix o terminació *-ar* o *-ir* i, en un nombre limitat de verbs, amb terminació *-egar*: *abonyegar*, *amuntegar*. Notem també que en molts casos no trobaríem cap raó per la qual s'han format alguns d'aquests verbs derivats en la primera conjugació i d'altres en la tercera: *aprimar*, *apregonar*, però *amagrir*, *aprofundir*. A més d'alguns que han aconseguit doble forma: *entristir* i *entristar*, *enorgullir-se* i *enorgullar-se*, *emmalurir-se* i *emmalurar-se*.

»Els prefixos usats en la parasíntesi són sobretot *a-*, *des-*, *en-*, *es-* i, menys sovint, també *de-*, *entre-*, *ex-*, *extra-*, *fora-*, *in-*, *mal-*, *re-*, *tras-*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

ensalvatgits: 4)166.

apesantits: 12) 51.

enternir:⁸¹ 12) 940.

6.1.22 El sufix *-al*

El sufix *-al*, del llatí *-alis* serveix originàriament per formar adjectius formats per derivació. Significa 'relatiu o pertanyent a' (a part de 'mena de'

⁸¹ Aquest mot només l'hem documentat a TENDRE VIII,413a43-413b13 i ss.

i ‘objecte relacionat amb’) (GDLC). Vista aquesta definició, tampoc no ens esperàriem la definició del sufix *-esc*, *-esca*, del llatí *-iscus*, *-isca*, que significa ‘relatiu o pertanyent a’. A part del llatí, en aquest sufix també s’hi troba combinat el germànic *-isk*. Per sort podem afinar una mica més amb el matís ‘que té les qualitats pròpies de’ (GDLC). D’aquí és on podem deduir el matís de procedència o, en aquest cas, pertinença.

Ens estranya en aquest sentit veure com Coromines utilitza *caricatural*s (i no, per exemple, *caricaturesques*) a BASTARD I,719b8-25:

«A tot això hi ha un fons d’historietes apòcrifes, entretingudes i picaresques, que no tenen cap necessitat d’acostar-se a una veritat “històrica”, però que convé que siguin *caricatural*s i sovint macarròniques: [...]»

6.1.23 *Pirinenc* o *pirenaic*?

En el corpus estudiat, Coromines utilitza dotze vegades l’adjectiu *pirinenc* (amb les formes flexionades i derivades EIXAMORAR III,239b54-240a19, ESQUINÇAR III,702b51-703a8, ESTRÈNYER III,799a36-41, GERD IV,480a1-17, GUAL IV,692a47-55, HERC IV,779b1-25, LLET V,173b10-11, MESURA V,640b44-641a39, REVA VII,300a29-41, RONYA VII,456a16-24, TIÓ VIII,495b56-496a12 i XANDOCAR IX,438b24-439b24) i només l’utilitza quatre vegades amb la forma *pirenaic* (ENDEGAR III,330b53-331a29, ESCALABORNAR III,459a4-13, MODORRO V,720a2-18 i VIDRE IX,275b22-28). Aquesta distinció no és pas aleatòria. Pel que sembla, la forma *pirenaic* és força impopular. *Pirinenc*, en canvi, és un adjectiu format pel sufix *-ING>enc* que tant pot expressar pertinença com nació o procedència i per això sembla que Coromines hi deixi entreveure un matís semàntic diferent pel que fa a la territorialitat de l’adjectiu. Aquest cas és semblant —per bé que no idèntic— al de la utilització d’adjectius com *gironí* i *gironès* (penso en exemples com *comarques gironeses* dins TENIR VIII, 420a56 o *comarques tarragoneses* dins VERAL IX 141a26142a3). Recordem que tant el sufix *-ĪNU- ĪNA>-í*, *-ina* com el *-ĒNSE>-ès*, *esa* poden formar adjectius de procedència i, aquí, el matís aniria més relacionat amb la residència.

6.1.24 *Irani*, *irànic* o *iraní*?

La utilització de la paraula *irani* (amb les formes flexionades *iranis*, *irània*, *irànies* i derivades, a PATGE VI,336a23-50, POLTRE VI 669b23-31, PORRA VI,712a19-30, REVA VII,303b46-59 i SEDA VII,730a7-44) en lloc d'*irànic* (també amb les formes flexionades, 'grup lingüístic nascut de l'indoeuropeu i format per les llengües parlades a l'Iran') és una proposta per diferenciar clarament el significat d'aquesta paraula amb el d'*iranià* (que a part d'aquest significat també té el de 'natural de l'Iran' o 'habitant de l'Iran'). Com podem comprovar, també en el *Diccionari català-valencià-balear* es barregen aquests dos significats al darrere de l'entrada *iranià* però ens sobta que la traducció que en fa al castellà sigui només la de *iranio* (com el primer significat) i no, en canvi, *iraní*.

6.1.25 Derivats de Coromines amb afixos a la dreta del radical

És interessant observar que Coromines sovint utilitza derivats la forma dels quals ens constata o fa aflorar afixos a la dreta del radical com *-er-*. Ens referim ara a mots com el tipus *nierada*. Penseu també en mots que fan aparèixer un afix a la dreta del radical, en aquest cas *-ar-*, i que podríem establir un parell de grups:

A) afix a la dreta del radical *-ar-*

flamarada
pixarada
pastarada
tifarada

B) afix a la dreta del radical *-er-*

nierada
llarguerut
llenguerut
bequerut

Fet i fet, però, el dubte esdevé més metodològic que res. Bruguera, 2006, els tracta indirectament com a *infixos*, ja que apareixen després dels sufixos *-ar* i *-er*.⁸² Però són realment infixos? Hem de tenir en compte que l'afix que ens apareix a la dreta del radical *-er-* i *-ar-* s'emporta l'accent, com *-al-* perquè és tònic i sovint funciona en posició final (*nier*). Per això, com que

⁸² Pel sufix *-era* vegeu *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, de Joan Solà, Empúries, Barcelona, 1994, p. 74 i el *Diccionari de formació de mots* de Jordi Bruguera, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2006, p.167-168.

la sufixació és recursiva (*nacional, nacionalitzar, nacionalització...*) ens fa ballar el cap que per una banda puguem establir una dualitat de significat força estreta entre el mot que fa aparèixer aquest afix a la dreta del radical i el que no. Com veiem:

nierada/niada
llenguerut/llengut

En canvi, no ho podem fer a:

flamarada /*flamada
llarguerut/*llargut

Si espigolem la informació de caire etimològic i morfològic de *niada* al *Diccionari català-valencià-balear*:

«ETIM.: del llatí *nidāta* mat. sing.»

Si hi busquem *nierada*:

«ETIM.: derivat de *niera*, o doble intensiu de *niu*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

nierada: **2)** 484.

Pel que fa a la recursivitat lingüística, vegem com Coromines utilitza la prefixació d'una manera molt precisa, justament per crear un contrari neutre, sense cap tipus de connotació que desviï el significat del nou mot. Es tracta, de *inestudiat*, mot simplement contrari a *estudiat*, però utilitzat sense més ni més. Notem que l'objectiu de Coromines és defugir un significat proper a 'desconegut' o 'ignorat' el subjecte dels quals pugui ésser interpretat com a copartícip del resultat de qualsevol mancança. Amb aquest mateix objectiu escriu *inconegut*.

Pel que fa a l'ús de Coromines,

inestudiada: **2)** 428.
inconegut: **14)** 19.

Vegem com Coromines és capaç de crear una altra paraula el significat de la qual vol produir uns determinats efectes escèptics: *poli-psitacistes*. Notem la capacitat de Coromines per unir un procés morfològic recursiu

amb una actitud pròpia del registre corominià dins el seu diccionari i molt pròpia del Coromines narrador. Aquí Coromines es refereix al fet que els que passen per intèrprets en els hotels de Palma de Mallorca (d'aquí la referència malèvola a Moll) no són res més que uns lloros que repeteixen paraules de diverses ('poli') llengües.

Pel que fa als usos de Coromines:

poli-psitacistes INTÈRPRET IV,859a57-859b2.

6.1.26 Tria particular de sufixos

Coromines utilitza tots els recursos de la llengua que pot. A vegades escull sufixos que ens poden arribar a cridar l'atenció ja sigui perquè ens semblen estranys o bé perquè normalment potser pel nostre idiolecte n'utilitzaríem un de paral·lel. Segons Bruguera, 2006: 349:

«El sufix *-ura* prové del llatí *-ura*, sufix de substantius abstractes, originàriament forma neutre plural del participi de futur. Aquest sufix, aplicat a radicals verbals del participi passat, ha donat lloc a la variant *-dura*.(v. aquest sufix), en les formes *-adura*, *-edura*, *-idura*, segons les conjugacions.

»1 Substantius, alguns, abstractes, a partir d'adjectius o participis passats adjectivats; molts són pseudoderivats [...]. Observem que aquest sufix és sovint sinònim de *-or* i *-esa*, de mots abstractes (*amargura*, *amargor*, *amarguesa*).»

Pel que fa als usos de Coromines:

baratura (i no: barator): 12) 429, 14) 477.

6.1.27 *Esborrany* o *esborrall*: sobre el sufix *-all*

Pel que fa a l'ús de *esborrall*, vegem què en diu el *DIEC-2*:

«1 *m.* [Lèxic comú] Taca de tinta que es fa al paper escrivint.
2 *m. pl.* [Lèxic comú] Vestigis.»

Si consultem *esborrany*:

«1 m. [Lèxic comú] [Oficines] [Llenguatge administratiu] Escrit de primera intenció, sobre el qual es fan addicions, supressions i altres esmenes a fi d'assolir-ne la redacció definitiva.

2 m. [Lèxic comú] Paper o quadern on es fa d'esbós d'un escrit.»

Vegem però què n'opina Coromines dins BORA II,97b19-26, de refiló, a propòsit d'una altra paraula:

«|*esvoranc*| Com que el mot és estrany a l'ús balear i valencià (i més del N. que del S. del Princ.) això també dificultava la comprovació de si tenia -b- o -v-. A Mallorca alguns l'han usat recentment però confonent-lo amb *esborranc*, variant d'*esborrany-esborrall* 'escrit esborrallat, esbossat', cosa que no sé si és viva ni popular en altre sentit (cf. *BDLC* XII, 204; *AlcM*);»

Com veiem, doncs el significat que Coromines dóna a *esborrall* és el que pertocaria a *esborrany*. Una mica més endavant el tornem a trobar a BORRA II,129b11-19:

«*Borrador* [1803, Belv.] castellanisme (encara que *AlcM*₂ diu que és preferible *esborrall* [de fet s'ha dit molt i també el verb *esborrallar*, tots dos sens dubte preferibles al més artificios *esborrany*, que poc s'havia usat abans dels anys 1930, més rebuscat]), però que ja apareixia en OPou (crec que no, almenys no en l'ed. prínceps). *Borraire* (*AlcM* IV, 73).

»*Borrall* [1839, Lab.; escr. Renaix.];»

Encara una mica més avall, a BORRA II,130b51-59:

«*Esborrar* ['llevar la borra', 1490; 'fer invisible', *Vent. Pel.*, c. S. XVI; no *DTorra* ni *Lacav.*], cf. cast. i port. *borrar* [el doc. de cat. *borrar* en *AlcM* sembla text antedatat], ni l'un ni l'altre són oc. ni fr. (cf. prov. mod. *esbourrassà* "brouiller du fil; houspiller", *TdF*): *esborrada*; *esborrall* 'deixia', 'vestigi';* *esborrallar* 'dibuixar o escriure esboscassadament', i d'ací *esborrall* 'bosqueig escrit'. *Esborrament*.»

Vegem ara la nota desenvolupada una mica més avall a BORRA II,134a16-35:

«[* Tot i que no en tinc exs. a mà estic segur d'haver llegit *esborrallar* (i *esborrall*) en un parell dels millors escr. Renaix. (M. Aguiló?), figura en tot cas el verb en *Bulbena* i *DFa*. i crec que ja és

el que entén Lab. 1839 en traduir *esborrall* per “borrón” (cf. cast. *borrionar*); *esborrall* amb el valor del cast. *borrador*, recordo haver-lo usat i vist usar amb l’aprovació explícita de Fabra des de c. 1930; tanmateix el *DFa.* va registrar amb aquest valor *esborrany* (potser perquè aquest és el que es va trobar en un moment en què se cercava, en un article cit. de 1877 en el *DAG.* (potser aquest en féu cèdula a tall de curiositat, justament com a forma menys corrent, car de tota manera manca en els *DFiguera* i Amengual; *AlcM* en registra algun ex.); *AlcM₂* recomana, però, l’ús d’*esborrall*; des dels 30 els correctors de català han imposat *esborrany* a molta gent, però les analogies del lèxic semblen oferir més esperances de generalització a l’altre.]»

Finalment el tornem a trobar a ESBLAIMAT III,445a15-28:

«*Esborradís, esborrador, esborradura, esborrall*: també en el sentit d’*esborrany*, i forma que hauria estat segurament preferible adoptar, com a més viable, per eliminar el castellanisme *borrador*, tenint un sufix d’ús més corrent, i que recolza en el verb *esborrallar* (usadíssim des de molt abans de Bulbena), *esborrament, esborrenc*, V. *borra Esborranc* ‘forat, gros trau’, alteració recent i poc recomanable d’*esboranc / esvoranc (BORA)*

»*Esborrany*, V. *borra*: exclusivament mall., no s’havia usat mai a Barcelona (contra el que afirma *AlcM*) fins que van imposar-lo els correctors de català (temem que també és només obra d’aquests, i no pas de Noller, en el passatge que cita de la *Febre d’Or*).»

És interessant rumiar sobre la idea morfològica que apunta Coromines pel que fa al sufix *-all*. Vegem-ne, però, unes notes morfològiques a Moll, 1991: 182 (la negreta és meva):

«-ACÛLU>*all* (dial. *-ai*). Aplicat a radicals verbals, forma substantius indicadors d’instrument: *abrigall, batall, bolcall, espirall, fermall, mirall, raspall, rossegall, tapall, ventall*. Adherit al radical d’un nom, indica el mateix objecte significat pel primitiu, però amb un matís de vivesa, de manifestació o visibilitat especials de l’objecte: *blancall, **borrall**, escumall, esquenall, forcall, flocall* “cabellera de blat de moro”, *fusall* “fus de tòrçer” (més gran que el fus ordinari), *menudall, plomall, secall*. De vegades té un cert valor diminutiu: ros. *perdigall* “perdiu jove” (ROHLFS, *Btr.*, 131). Hi ha derivats en *-all* en què el valor del sufix ha desaparegut o bé ha substituït unes altres terminacions d’una manera una mica arbitrària: *brivall, cascalt, escarafall, gargall, parpall, petjagolall, rogall, ruscall, terrabastall*.

De radicals verbals, se'n forment derivats amb el sufix reforçat -*atall*: *aferratall, agafatall, amagatall*.»

Una mica més avall, a Moll, 1991: 183:

«-ĀNĒU>*any*, -ĀNĒA>*anya*. Servia en llatí principalment per a formar adjectius de pertinença, alguns dels quals s'han transmès en català: EXTRANEU *estrany*, FOCANEA *foganya*, INTERANEA *entranya*, LEMICANEA *lleganya*, MONTANEA *muntanya*, PEDANEA *peanya*. Té certa vitalitat per a formar derivats de veus catalanes: a) De verbs, en forma substantius d'instruments: *parany, esborrany, picany*; b) De noms, en forma substantius d'aproximació pejoratius: *bordany, carrerany, fusany, viarany*. La forma femenina -*anya* dona lloc a una sèrie de derivats també de matís despectiu (*buranya, cuaranya*) o diminutiu (*perdiganya*). Alguns noms en -*anya* són presos d'altres llengües romàniques, com ara *cucanya*<italià *cuccagna*. En *fogaina* s'ha produït una adaptació de *foganya* al sufix -*aina* < -AGĪNE. »

Però espigolant notes morfològiques, n'hem trobat algunes de Coromines mateix dins MENYS V,595b35-51:

«D'altra banda *menudalla* [Escrig 1851; *D*Ag. sense cites; no Lab. ni *D*Fgra.], col·lectiu per a moltes menes de coses menudes, en particular parlant de quitxalla, acc. pròpia almenys de les comarques gironines (Pous, Ruyra) i del val. central (un articulista de “Las Provincias”, 22-IV-75, p. 23, ho contraposa a l'ús barceloní de *canalla*), però també el trobem parlant d'articles de venda en alguna cançó popular en dial. or.: “set cargas de llansols – altres set de tovallas / y set de tovallons – y'l demés, *menudalla*”, MilàF (*Romllo.*, 307C). *AlcM* creu que ve de MĪNŪTALIA (plural neutre de *minutalis* o *minutal* ‘conjunt de coses menudes o capolades’) ço que és ben possible: necessari no, puix que -*alla* i -*all* són sufixos tan productius en el català de sempre, i el fet que ni *menudall* ni menys *menudalla* no es documentin fins a data moderna no ens invita gens a creure-hi.»

En fi veiem els usos pel que fa a Coromines:

esborrall 5) 89, 8) 70, 9) 170, 175, 177, 13) 102, 168.

6.1.28 Sobre el sufix -*ívol*

Pel que fa al sufix *-ívol*, em serviré d'una entrada del corpus annex on el mateix Coromines fa referència a la riquesa de matís que aporta aquest sufix, a més de fer-lo recursiu, al costat dels altres sufixos que hi han competit. Vegem l'entrada PEIXER VI,382a30-382b8:

«*Pastoril* [1617] data d'una obra clàssica de la nostra llengua, el *Llibre dels Secrets d'Agric., Casa Rústica i Pastoril*, de Miquel Agustí, nadiu de Banyoles, i prior del Temple de Perpinyà; ja *DTo.* 1647, Lab. 1840-88, *DFgra.* etc., mentre que *pastoral* no es registrà fins a Lacav.; és necessari, perquè expressa un matís diferent del de *pastoral*: 'propi de la vida ramadera, pecuària de les pastures i pasturatges o dels prelats', mentre que *pastoril* és 'propi de la manera de ser i viure dels pastors'. Encara que vagin decidir ometre'l alguns ultra-puristes de princ. S. XX (eds. tardanes de Lab., Bulbena, Vogel), amb el pretext del *pastorívol* creat per Verdaguer, i no l'hagi restablert Fabra, no crec que hi hagi raó per condemnar-lo: el fet que Verdaguer vagi crear igualment *llisquívol*, *cavallerívol*, *germanívol*, *paratgívol*, *fresquívol* etc. no ens ha pas impel·lit a prescindir dels tradicionals *llisquent*, *cavalleresc*, *fraternal*, *noble*, *frescal* etc.

»Igual que l'I.E.C. va restaurar *juvenil* al costat de *jovenívol*, amb matís diferent (a iniciativa de J.M. de Casacuberta i del qui signa), convindria restituir-nos *pastoril* que han seguit usant els més bons escriptors com Russinyol: "fins l'orgue tocaria la música més *pastoril* que hi hagués" (*Fulls de la Vida*, Barcelona 1898, 44); o Coromines: "Eixí de Montsant a la ventura; no duia més armes --- que el gaiato --- i com a eina --- un flabiol; ja era de dia quan entrava pel Portal Nou --- en essent al pla de la Boqueria, collà l'euga a la soca d'un arbre i --- va posar-se a tocar el flabiol. A les primeres passades la gent s'hi va aturar, i la tonada --- evocava tan festivament les sensacions d'un matí en les altes prades, que als oients se'ls soslllevava el cor --- una florista --- el va pujar dalt de la seva taula, i ell, més tibet que mai, va enfilejar de bell nou la *pastoril* melodia" (*Silèn* 1 x, p. 122; *O. C.*, 50a9). El matís estilístic o semàntic fa ben compatible la convivència distingida dels tres mots, *pastoril*, *pastoral* i *pastorívol*, en una llengua il·lustre, i alhora popular i culta, com la nostra.»

Segons un informant de Modest Prats de Medinyà (un home nat allà que amb el pas del temps s'ha anat tornant cada cop més sord fins a ser-ne del tot) es va tornar a constatar la convivència entre *errívol* i *errant*: «Ara ja no tinc galls dindi (o indiots), tinc només pollastres perquè els galls dindi són molt *errívols*». Segons Modest Prats, aquesta paraula no l'havia sentida

mai des que havia llegit Verdaguer. Sobre *-ívol*, vegeu també Moll, 1991: 189 i 193 a més de Rull, 2004, 181-183.

Pel que fa als usos de Coromines:

jovenívol/a: **3)** 43, **5)** 190, **6)** 96, **7)** 179.

errívola: **12)** 765.

mestrívolment (adverbi) (i no: magistralment): ESTEL III,763a9-13.

6.1.29 L'ús del sufix *-issa*

També és un cas susceptible d'observacions l'ús del sufix *-issa* en determinats contextos. Vegem-ne els següents:

«Estigueu segurs que tindríeu una gran *demanadissa* de la nova edició.» **2)** 542;

«Ja ho sap que hi ha una gran *demanadissa* de propietats?» **12)** 895;

«es veu que hi ha molta *demanadissa*, i que ells fan més cas [...]» **14)** 69

El sufix *-issa*, <-ĪCIA, és una forma femenina d'adjectiu de pertinença, que apareix substantivada en *pallissa*, *pellissa* i *bardissa*. Aquesta terminació, adherida a un radical de participi pretèrit, forma substantius que signifiquen acció col·lectiva intensa: *corredissa*, *criudadissa*, *demanadissa*, *escampadissa*, *mescladissa*, *trencadissa*, *xerradissa* (vegeu *Gramàtica històrica catalana* de F. de B. Moll, editada pel Servei de Publicacions de la Universitat de València, València, 1991, p. 189). En el cas de *demanadissa*, però ens trobem que hi ha un fenomen molt semblant al que descrivim entre *condemnació* i *condemna*. Ens podríem arribar a preguntar quins són els motius pels quals Coromines s'ha decantat per la forma *demanadissa*, amb el sufix *-issa* en lloc, per exemple, de *demanda*. Vegem què n'opina a MANAR V411a42-411b38:

«*Demanda*, per a la formació del qual basti el que he dit abans. El trobem ja en el doc. pallarès de c. 1260 (supra) i en un de 1251 (MiretS, *CongrLC*, 528.24). També, com en el cas de *comanda*, forma contrast *demanda* amb *demanar* en uns mateixos docs. de l'època arcaica: “A Pelicer, jurad, *demanad* de totes les *demandes*, respòs ---”, passim en un doc. de Tàrrega, *BABL* VII, 230-2, anterior a l'any 1300, després de 1293 (i que no hi ha error de lectura es comprova pel facsímil, p. 243). Des d'antic apareix en el sentit de ‘pregunta’: “per so que no semblen molt cuytosi en lur *demanda*”

(trad. *festina interrogatione*, 322.25), *VidesR*, f° 114r; “oí dir tota aquesta *demanda*” (transcrita abans), 1293-1300 (*BABL* VII, 232); “l’abat féu al cavaller aquestes *demandes*: –Sènyer cavaller, prec-vos que’m digats per què portats armes ---”, “ell féu al cavaller aquesta *demanda* --- ¿quan vos és semblant ---?”, Lull (*Ave Maria*, *NCl.* XIV, 127.30; *Blanquerna*, *NCl.* I, 257.9); “cant lo hermità hac satisfet al cavaller de la *demanda* que li hac feta, lo hermità *demanà* al cavaller: què era cavaller?” (*Merav.*, Ag. I, 17).

»Però igual es troba en el sentit de ‘prec, requesta’: “d’açò que él havia tengut 20 o 30 anys, e menys de clam e estan ella viva, que anc no li fo feta *demanda* ---”, Jaume I (Ag., 62); “si ira no-y mesclau en vostres paraules –dix l’ermità– bona *demanda* feu”, JoMartorell (Ag. I, 43); i vegeu-ne d’altres en el gloss. de les *VidesR*; en StVicentF (*Serm.* II, 201.20); en el Receptari val. de Micer Joan de 1466 (*BABL* VII, 427). Després de l’Edat Mitjana resta amb el paper cabdal de ‘demanda en justícia’: “*fer demanda* per lo deute: scribere; *demanar* o voler cobrar los béns per via de justícia,” OPou (*ThPu.*, 117).

»Sobre *demanda* s’ha format modernament en català el verb *demandar* [*DOrt.*]. *Demandant* [*Lab.*]. *Demandat*. Mots de llenguatge jurídic.

»*Demanador* [Joanot Martorell]: “sia solícit e fervent *demanador*, no de béns temporals, mas dels exemples dels antics e prínceps il·lustres” (Ag. II, 165). *Demanaire*. *Demanadissa*.»

Pel que fa al *DIEC-2* vegem què en diu de *demanadissa*:

«f. [Lèxic comú] Acció col·lectiva de demanar. *No hem fet prou invitacions: n’hi ha una gran demanadissa*.»

Vegem ara què en diu de *demanda*:

«1 f. [Lèxic comú] Acció de demanar allò que volem obtenir. *Una demanda de diners. Adreçar una demanda al ministre. Una demanda de matrimoni. Accedim a la vostra demanda*.

2 1 f. [Dret] Acció d’adreçar-se als tribunals per obtenir una cosa a la qual pretenim tenir dret. *Una demanda de divorci*.

2. 2 f. [Dret] Escrit presentat davant el jutge per iniciar un plet davant en el qual s’exerciten una o diverses accions.

3. f. [Lèxic comú] [Teoria Econòmica] Quantitat d’un article que un individu, els consumidors d’un mercat o tots els consumidors desitgen comprar tenint-ne en compte el preu, atès un cert nivell d’ingressos. *L’oferta excedeix la demanda. La llei de l’oferta i la*

demanda. La demanda individual. La demanda dins d'un mercat. La demanda agregada.

4. f. [Literatura] Composició poètica medieval que consisteix a plantejar una qüestió sobre un tema qualsevol.»

Tant *demanda* com *demanadissa* poden actuar com a derivats deverbals, expressen el mateix significat que el verb però poden funcionar com a substantius. Pel que es pot entreveure altre cop (ben igual que com s'entreveu en el cas de *condemnació* i de *condemna*) Coromines opta per referir-se als significats 1 i també de 3 de *demanda* amb el mot *demanadissa*, deixant l'ús de *demanda* pels significats de 2.1, 2.2 i contextos determinats de 3 i 4. Coromines doncs, és precís i matisat, però alhora exhaustiu amb la llengua.

Vegem però què passa en algun cas on el sufix *-issa* competeix amb algun altre com *-òria* de la seva mateixa classe. Ens hi trobem en el cas CRIDAR II,1057a37-1057b26:

«*Cridada. Cridadissa* [Verd.]. *Cridador* [Llull; segle XIV, *Questa de Reixac*; BMetge]. *Cridaire. Cridallar* ross.; *cridaller. Cridament; cridamenta. Cridaner* [c. 1890, NOLLER; oblidat pels dicc., fins a Vogel, 1909, tot i ser d'ús general, almenys en cat. central i *AlcM* en cita una frase en un text del *BSCC* de 1935, però manca Escrig 1851 i MGadea; el sufix *-aner* en casos semblants correspon a ac. *-andier* però el mot és també estrany al *PDPF* i *TdF*].

»*Cridant. Crider. Cridòria* [Lab. 1864, no en Lab. 1839]; encara que Lab. 1864 i 1888 el donin com a solament comarcal, i segons *AlcM* no és balear, és d'ús general en cat. central des de la meua infància, i ja l'aportava Verdaguer del seu ús vigatà, en l'escalaborn de l'*Atl.* de 1867, on ja figura, en l'actual cant VI, 54a: “feréstech retrunyia / lo tro a ponent, lo terbolí i *cridòria* / com d'algun continent que s'esllanega, / ab ses ciutats, sos tronos y sa glòria”; d'altres passatges només el podem citar en la versió definitiva: “ab cruxidera y gemegor s'aferran --- / y entre ays, *cridòria* y alarit salvatge, / ressona'l crit feréstech d'abordatge / y cent destrals rosegan com mastins”, introd. (p. 24), “allí, per esposar-les ab sos més braus sotmesos, / esperan ses germanes, les de mirar de cel; / de sobte, a un mal auspici, com de cent fúries presos, / a llur *cridòria*'l temple se torna altra Babel” (p. 98). L'usà el valencià Teodor Llorente un parell de vegades en versos on porta accent a la *o*, tot i que *AlcM* assegura que a CastPna. i Val. s'accentua *-òria* (?) (manca Escrig 1851; MGadea, 1891, el dona com a “antic” (!)).

»Però no és solament català, car hi ha el bearn. *cridòri* amb el sentit de “supplication, réclamation”, segons el *TdF*, però el testimoni

d'Arnaut de Salette (1578), que en cita, on *la cridori* rima amb *memori* em sembla significar ‘clamor’ o més aviat un ‘plany clamorós’; el dicc. bearnès de Lespy-R. en dóna un altre passatge dels Psalms de Salette “*la cridori e pregari*” trad. “*cris de supplication*”, i en un doc. d’arxiu, que no pot ser gens recent té quasi el mateix sentit que en català: “son anatz ab gran *cridory* trobar Moss. d’Albret”, ‘clameur’; Rayn. (II, 516) cita un hapax *cridora* (es apelat nausea e *cridora*), “*criaillerie, tintamarre*”, que més aviat no sembla gascó, d’una traducció de Beda; altrament hi ha *cridor* f. “*cri, clameur, bruit, bruissement*”, en context de sentit semblant al del mot català, en la *Vida de St. Honorat*, provençal del S. XIII, i *cridaria*=fr. *crierie*, cast. *gritería* en algun altre text occità antic.»

6.1.30 Tria del sufix *-í*, o *-ès*, per formar adjectius de procedència

El cas que ara ens ocupa, sobre l’aportació del sufix *-í* a integració *jaumina*, també té relació morfològica amb un altre cas. Aquest cas és semblant —per bé que no idèntic— al de la utilització d’adjectius com *gironí* i *gironès* (penso en exemples com *comarques gironeses* dins TENIR VIII, 420a56 o *comarques tarragoneses* dins VERAL IX 141a26142a3). Si en aquest cas la clau de volta és que tant el sufix *-ĪNU- ĪNA>-í, -ina* com el *-ĒNSE>-ès, esa* poden formar adjectius de procedència i aquí el matís aniria més relacionat amb el concepte de residència veurem què passa amb l’adjectiu següent. Si consultem la *Gramàtica històrica catalana* de F. de Borja Moll, ed. pel Servei de Publicacions de la Universitat de València, València, 1991, p. 191:

«*-ĪNU -ĪNA > -í, -ina*. Formava en llatí adjectius de pertinença, molts dels quals han passat al català: BOVINU *boví*, DIVINU *diví*, EQUINU *equí*, MARINU *marí*, MASCULINU *masclí*, PEREGRINU *pelegrí*, VICINU *veí*. Són nombrosos els que es van transmetre des del llatí després d’haver-se substantivat i que prengueren el valor de primitius: BACCINU *vací*, BUCCINU *bocí*, COTINA *codina*, COIXINU *coixí*, ILICINA *alzina*, LUPINDU *llobí*, MATUTINU *matí*, MOLINU *molí*, MEDICINA *metzina*, PATRINU *padrí*, PULLINU *pollí*, etc. En català ha conservat vigor per a formar derivats, els quals, quan són adjectiu poden indicar manera (*salvatgí*), matèria (*argentí, purpurí*), espècie (*cavallí, porquí*) o procedència (*barceloní, gironí, mallorquí, olotí, tortosí*), i quan són substantius, tenen valor diminutius: *boirina, cargolí, espasí, joguina, llagostí, plugina*. Es combina amb uns altres sufixos, unes vegades per a formar gentilicis (com *trempolí* “natural de Tremp”), d’altres per a intensificar el diminutiu formant les

combinacions *-olí* (*macolí, rajolí, ratolí*), *-arri* (*becarri, cossarri, nassarri, peuarri, veuarrina*), *-inoi* (*serafinoi*), *-inet* (*ratolinet*), etc.»

En el nostre cas, en l'adjectiu *jaumina* el sufix tant podria indicar pertinença com procedència, ja que la solució circular —i molt còmode!— adoptada manta vegada per part de molts diccionaris és la de 'relatiu o pertanyent a'.

Pel que fa als usos de Coromines:

[...] fins a la integració *jaumina*: 4) 120.

6.1.31 Una tria: retard o tardança, comparació o comparança, partida o partença i cobrament o cobrança

Pel que fa a l'observació sobre la precisió etimològica en tot el que fa referència a la formació de mots, i que també enunciem a la part de lèxic, començarem per fer una observació de matisos que hem pogut observar en la tria lèxica eminentment morfològica de mots que Coromines escull. Es tracta de matisos molt fins anotats per ell mateix, que fan referència a petites diferències entre mots que a priori es podrien considerar de manera planera com a sinònims. Un exemple que ens dóna el tret de sortida és el fet d'utilitzar *tardança* (i no: *retard*, per exemple).

Si consultem Moll, 1991: 183:

«-ANTĪA > *ança, -ància*. És un derivat en *-ia* del participi de present dels verbs de la primera conjugació llatina, com -ENTĪA ho és dels de les altres tres conjugacions. La seva forma popular en català és *-ança*: *confiança, esperança, fermança, usança*. En *bonança* >BONACIA tenim un cas de substitució d'una terminació rara (-ACIA) per un sufix usual (-ANTIA). Hi ha modernament la variant *-ància* (*arrogància, perseverància*) presa del llatí directament i sense modificar, per cultisme.»

Vegem què en diu a TARD VIII,309a55-310a9:

«*Tardança* [1352], “De continent, sens altra *tardança*, totes les coses que·ls mariners tenien se tornaren pedres”, *Eiximp.* (Ag. II, 152).»
»*Retardar* [Llull; 1321]: “no denegarà ni *-darà* dia [‘diferirà termini, cita’] a negun hom per amor --- ni per temor”, ross. i altres tres exs. medievals en l'*InvLC*; *retardació, retardament* [Lacav.], *-dador, -*

dant, -datari, -datriu, retarder. En lloc de *retardar* s'usà algun cop *atardar* i potser *entardar* (*DAG.*, s. v. *ret-*, però no documentat), però sobretot fou freqüent *detardar* [mj. S. XV]: “lo *detardar* no veda lo venir, / e creix desig e dobla·m passió”, Ausiàs (ed. Pag. I, 360); “los presos se'n talayen, / *detarden* la cançó / ---”, romanç popular; i altres quatre cites del S. XV en *DAG.*»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs:

tardança (i no: retard): **12**) 929.

Feta aquesta observació ens podríem preguntar si és exactament el mateix una *comparació* que una *comparança*, o bé si és el mateix el *punt de partida* que el *punt de partença*. Vegem què ens aporta Coromines a PARAR VI,267b58-268a12:

«*Comparació*: “la carn que·l fill de Déu pres de Nostra Dona val molt més, sense tota *comparació*, que tots los àngels e arcàngels”, Lull (*Merav.*, O. C. I, 78), *comparacions* id. (*Blanq.*, *NCl.* II, 236.8). Modernament és tant o més usual en el llenguatge col·loquial, sobretot en cat. central, *comparança* [Belv., com a var. poc usada, però en el S. XX se sentia a Bna., almenys tant com *comparació*, si bé en to més familiar; també escr. Renaix]: “per bé que hakis estat sempre, trobaràs que no hi ha *comparansa* ab ser casat ab una dona com cal”, Genís Aguilar (*Mercè de Bellamata*, *J. Flo.* 1878, 202); *comparanza* té també força extensió popular regional en castellà, a Astúries, argentina etc., però a diferència d'aquest, en català és ben susceptible d'ús literari.»

Pel que fa a *partença* o *partida*, ens sobta que mentre el *Diccionari català-valencià-balear* ens indica que «és paraula d'ús exclusivament literari» vegem què ens en diu Coromines a PART VI,311a44-48:

«*Partença* ‘el fet d'anar-se'n’ fou usat en cat. ant. poc sovint, però amb valor semblant al de l'oc. *partensa*, it. *partenza* etc.: “jassia so que la vostra *partensa* sia a mi molt dura”, *Filla del Rei d'Hongria* (*NCl.* XLVIII, 42);»

Vegem ara la llum de la bibliografia de Coromines sobre *cobrament* o bé *cobrança*, a RECOBRAR V,177b11-12:

«*Cobrament* [S. XIV]. *Cobrança* [1623], molt millor que *cobro*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

cobrança: 14) 446.

6.1.32 Sobre el sufix *-illa*

Abans de fer l'observació sobre el sufix *-illa*, potser hauria de ser convenient que tinguéssim en compte el que se'n diu a Solà, 1990: 75, a més d'alguns prejudicis d'història de la llengua que podem arribar a conèixer a partir del mateix diccionari de Coromines a FALDA III,859a19-26:

«Però dir, com fa *AlcM*, “*faldilla*, derivat amb el sufix castellà *-illa*”, no fa més que traïr una estúpida ignorància: sufix castellà el de *forquilla*, *barnilla*, *cordill*, *barranquill*, *conquilla*, *manilla*, *sargantilla*, *canalilla*, *Fontanilles*, *Ciudadilla*, etc.!; si no fos que, més que ignorància, deu haver-hi el prejudici de sempre: a Mallorca diuen *faldetes* ergo... *faldilles* castellanisme!»

Si busquem informació sobre el sufix *-illa* dins Moll, 1991: 190:

«-ĪCULU -ĪCULA> *-ill -illa*. Sufix diminutiu, amb el qual es van formar en llatí molts derivats que han passat al català com a primitius per tal com se n'ha perdut el primitiu vertader: CUNICULU *conill*, LENTICULA *llentilla*, PERICULU *perill*, VINICULU *vencill*. En uns altres casos, se n'ha conservat el primitiu, però s'ha afeblit el sentiment de la derivació i de la relació semàntica entre primitiu i derivat, com en CANICULA, *canilla*, CLAVICULA *clavilla*, CRUCICULA *cruïlla*, FALCICULA *falzia*. Finalment, la terminació *-ill* és operant com a sufix viu en algunes formacions com ara *cordill*, *esquerdill*, *puntill*. Quant a la fonètica, observarem que en baleàric els derivats en *-ill* redueixen aquesta terminació a *-ii* i fins i tot a *-i* (*coní*, *clavia*, *vencí*) tret de *perill* que sona [ʎ].»

Vegem què en diu Coromines mateix dins LLENTILLA V,153b40-42:

«LLENTILLA i més comunament LLENTIA, del ll. LENTĪCŪLA diminutiu del sinònim LENS, LĒNTIS.»

Una mica més avall, però, a LLENTILLA V,154a20-24: vegem què hi diu.

«Ens els dialectes catalans el mot ha sofert diverses dissimilacions. És *llentia* no sols en baleàric i en la zona NE. del català oriental sinó també a Barcelona i en general a tot el català oriental (fins i tot allà on *yl* dóna [ʎ]);»

Per això ens sobta el següent ús de Coromines:

llentilles (i no: llenties): **12)** 848.

6.1.33 El doble valor del sufix *-dor*

Aquesta observació és interessant començar-la pels exemples:

[...] em va fer *sabedor* de la reedició [...]: **5)** 106.

coneixedor **13)** 265, 269 i 274.

Enganyador: **9)** 269.

Cal matisar que hi ha adjectius on no està clar si l'arrel és nominal o verbal com ara *odiós* (té per arrel *odi* o *odiar*?) però en els casos que ens ocupen els adjectius provenen d'un mot psicològic (preferentment radicals verbals) i se'n deriva també un adjectiu psicològic. En aquest cas partim només dels estudis de Levin (1994), i Fullana (1995), tot i que se centren només en verbs i noms psicològics, no pas en els adjectius. També disposem de l'estudi de Gràcia *et al.* (1999), a més de Solà *et al.* 2002 759-760.

El sufix *-dor* a *sabedor*, com el sufix *-ós*, pot arribar a tenir un doble valor:⁸³ possessiu ('que té coneixença') i causatiu (que ha de causar coneixement o bé que ha de ser conegut), cas que el llatí resolvia amb els participis de futur actius, i en el cas dels passius la nostra llengua els sol sintetitzar amb 'digne/susceptible de ser'. És curiós notar el fet que quan és possessiu ha de tenir un subjecte amb un paper temàtic d'experimentador (EXP, amb el tret +humà) i quan té un valor entre causal i passiu, el subjecte ha de tenir un paper temàtic de tema o causa (TEMA-CAUSA⁸⁴ amb el tret -humà).

El sufix *-dor* a *enganyador* només té el valor actiu: 'que enganya'.

⁸³ D'això ja en dóna comptes *Lexicologia i semàntica*, de Maria Teresa Cabré i Gemma Rigau, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1986, p. 83-87.

⁸⁴ Belletti i Rizzi només parlen de TEMA, dins *Sintaxis de las lenguas románicas*, de Violeta Demonte i Marina Fernández Lagunilla, El Arquero, Madrid, 1987, p. 68, ja reconeixen que hi pot haver un cert valor causatiu. A partir d'aquí, Olga Fullana no distingeix entre TEMA i CAUSA i per això s'ha decidit seguir aquest criteri.

6.1.34 *Incompletat o incomplet?*

Coromines utilitza el participi passat *incompletat* quan esperàriem l'ús d'un adjectiu perfectiu *incomplet*, probablement perquè aquest també té gènere i nombre i perquè molts adjectius perfectius tenen bases lèxiques comunes amb els verbs i, a més, molts d'aquest adjectius són restes d'antics participis. Aquesta relació de matís morfològic i etimològic ens permet entendre millor que el significat verbal de *incomplet* desaparegui en l'evolució del participi, i només deixi la traça d'un significat que correspon a l'estat final. Per aquest motiu, esperàriem força més una construcció com: «És un quadro elàstic que en diversos punts quedarà sempre *incomplet*.» que no la construcció utilitzada per Coromines: «És un quadro elàstic que en diversos punts quedarà sempre *incompletat*.» (CARAGOL II,553a2-22). En aquest cas, doncs, *incompletat* actuaria més com un adjectiu que, lèxicament, ens mostra una propietat de l'objecte, que no pas com un participi que, sintàcticament, ens denoti l'estadi d'un objecte que manifesti el resultat d'una acció que se li ha exercit; per tot això, esperàriem molt més l'ús de *complet* que, com a adjectiu perfectiu, tindria aquestes particularitats. Vegem què hi diu el mateix Coromines, en aquest cas, però, en el *Diccionario Crítico Etimológico Castellano Hispánico*: «*Suelto* [Cid] al principio no fue más que participio, hasta que habiéndose hecho arcaico el verbo quedó *suelto* como adjetivo independiente, y a veces funcionó a modo de participio trunco de *soltar* ('fue suelto de la cárcel', *Guzmán de Alfarache* III, 220.8)» (DCECH: ABSOLBER I,23a45-49).]

Pel que fa als usos de Coromines

completat (i no: complet): **3**) 49.

6.1.35 Els prefixos preaccentuats

Els prefixos preaccentuats són un gran recurs de Coromines. Coromines també opta per la formació d'adjectius a partir de sufixos preaccentuats com *-ic*: *entusiàstic* (i no: entusiasta), **3**) 74, **7**) 151; *mamútic*, **3**) 48; i *euskèric* (POR VI,699a57-699b11), en lloc d'*èuscar*, probablement perquè d'aquesta manera es matisi semànticament aquest grau d'inconcreció i alhora semblança. Deixant a part que la grafia utilitzada sigui *k* o bé *qu* o bé *c* (en el cas d'*èuscar*), és significatiu que en el mateix sentit que *euskèric* utilitzi normalment el sufix *-oide*, provinent del grec, amb el radical català *basç*: *bascoide* (també amb les formes de plural incloses, a ESCALABORNAR III,459a4-13, ESPONA III,662b19-26, GERD IV,480a1-17 SENAR VII,782b9-19 i **13**) 204). Un altre ús que sobta de

Coromines és el de la paraula *expressivístiques* en lloc d'*expressives* a: «en la nostra realitat, contaminacions, reformacions *expressivístiques*, i fins alguna vera creació expressiva que ací o allà haurà pogut complicar-s'hi.» (CARAGOL II,553a2-22). El sufix *-ístic* prové del llatí *-isticus*, *-a*, i significa 'relatiu o pertanyent a' (GDLC). Vista aquesta definició no ens esperariem que en el *diccionari Alcover* hi figuri 'propi de' a l'entrada *apriorístic*. Mascaró, tracta aquest sufix com la suma dels sufixos *-ist* + *-ic* (Mascaró, 1985: 24-28): el primer és el sufix, del llatí *-ista*, que significa 'seguidor de la teoria o la doctrina corresponent' i el segon és un sufix àton, del llatí *-icus*, *-a*, *-um*, que significa 'relatiu o pertanyent a' (GDLC). Vegem, però, què diu Fabra sobre la definició del sufix *-ista*: «Per mitjà del sufix *-isme* es formen —derivats de noms i adjectius (V. §§140 i 141, sufix *isme*)— una munió de noms amb els quals es designen doctrines, sistemes, partits, etc.: a la majoria d'aquests noms corresponen noms en *ista*, que designen els qui professen aquestes doctrines, els partidaris d'aquests sistemes, els afiliats a aquests partits, etc.» (Fabra, 1956 §139). Tot i haver valorat prou bé el matís d'aquest sufix —de sufixos— potser encara tindriem la preferència de *expressives* en lloc de *expressivístiques*. Mirem què hi diu Coromines mateix en el cas de *expressionista* i *expressionisme*: «*Expressionista* i *expressionisme* moviment artístic que pren volada pels anys 1910-1920, amb termes creats com a eco i oposició de *impressionista*, *-isme*.» (PRÉMER VI,789b30-33). Però, en canvi, en el cas d'*expressiu*, mirem què hi diu Coromines mateix: «*Expressiu* [Lacav.: "ell usa de termes expressius"]; *creació expressiva* o *expressivitat*, termes de lexicologia i lingüística, c. 1910, +*expressivisme*.» (PRÉMER VI,789b30-33). *Expressivisme* (!). Potser finalment es poden lligar caps. En fi, probablement no sabrem mai si Coromines tenia *in mente* aquesta accepció de 1910, però en tot cas el que és segur és que no és, de cap manera, un cas d'ultrasufixació.

En canvi, Coromines es decanta per l'opció de *catequístic* (ELL III,272b13-20) en lloc de *catequètic*, que no figura enlloc d'aquest diccionari (com tampoc enlloc del *Diccionari català-valencià-balear*).

6.1.36 L'ús de derivats postverbals

Pel que fa als derivats postverbals, ens podem preguntar per quins set sous es consideren els noms postverbals com a derivats de verb, i no es consideren, al revés, alguns verbs com a derivats de noms de la mateixa família. El que és veritat és que en alguns casos hi hauria motius de dubte. En principi, si el nom es defineix més aviat en funció del verb, és a dir, com a acció o resultat del verb, n'és un derivat postverbal. Però cal reconèixer que en molts casos alguns diccionaris no ajuden gaire a

dilucidar el problema amb les seves definicions a vegades circulars. D'altra banda, la solució més segura sol ser l'etimològica: trobarem que la majoria de noms postverbals no existien en llatí, i sí, en canvi, els verbs que n'han estat la base. Per això els noms n'han pogut ser derivats després.

Pel que fa als usos de Coromines:

desembarc (i no: desembarcament). (Només l'hem pogut documentar a BARCA I, 641b47-48): **2)** 569, **12)** 111.

embarc (i no: embarcament). (Només l'hem pogut documentar a BARCA I, 641b47-48): **13)** 178.

arreplega (només al DCVB i GDEC però fins al *DIEC-2* no hi figurava) (i no: replega, que és a tot arreu: nom de verbal i participi rizotònic): **8)** 34, 35, **12)** 544, **14)** 76.

matisos (i no: matisacions): **4)** 60, **5)** 280, **6)** 224, **8)** 99, **9)** 107.

desafecta (i no: desafectada): **2)** 60.

assenyalament: **9)** 39.

despullaments (i no: despullades): **10)** 132.

oferiment (i no: oferta): **14)** 35, 87, 192, 477.

oferta (i no: oferiment): **14)** 39.

significació (i no: significat): **14)** 140, 476.

convocació (i no: convocatòria): **12)** 641.

condemnació (i no: condemna): **4)** 32, **5)** 229, 235, **6)** 211.

contestació (i no: contesta): **12)** 816, **14)** 202, 212.

contesta (i no: contestació): **14)** 37.

Vegem ara, però, què opina Coromines sobre l'ús de *contestació* i de *contesta* a TESTAR VIII,467b26-51:

«Encara que els diccionaris no registraren *contesta* fins al S. XX, fou sens dubte fent un cas indegut de les crítiques de gent acastellanada que ho creia vulgarisme, quan en realitat era tan normal en català com *conversa*, *lleva*, *pronúncia*, *conserva*, *reserva*, *protesta* etc., i ja fou usat per escriptors ben genuïns en el S. XIX, des de c. 1870 almenys: “Lo senyor Gabanyach havia acabat lo seu discurs, y parat de no tenir *contesta*, m'anava agoytant ---”, Genís Ag. (*La reyneta del Cadí*, 10); “vet aquí la *contesta* que'm va fer don Ignasi, el meu amo, el dia que l'hi vaig dir”, “vaig dirigir-li dues vegades la paraula, cercant *conversa*; y ella, sèria, sense tornar *contesta*”, EmVilanova (*Monòlegs*, 5, 36).

»Tan general era ja l'ús de *contesta* en els cercles cultivats i universitaris de Barcelona, que Coromines l'usa el 1897, en les notes preses de l'examen ocular als torturats de Montjuïc (§12.2, *Diaris i*

Records, vol. I, àdhuc en la versió que redacta en castellà per enviar-la als revisadors del procés). Amb gran raó el *DFa.* no sols ha consagrat *contesta*, sinó que li dedica l'article bàsic, amb remissió de *contestació* a *contesta*. Em semblaria recomanable descartar l'ús de *contestació* en el sentit de 'resposta', i reservar-lo per al sentit jurídic, processal o abstracte com a sinònim d' 'afirmació en contra'.»

Sobre l'ús de *pronúncia* i *pronunciació* vegem què en pensa Coromines a l'entrada NUNCI V,952b7-27:

«*Pronúncia*: en el sentit de 'acció de pronunciar (una sentència, un decret)' figura en un escrit de 1655 d'Eivissa (*AlcM*); com a 'l'acció d'articular (un so)' el donen Belv. (1805) i Labèrnia (1840), i tots dos com a sinònim de *pronunciació*; *DFa.*, fa la distinció de *pronúncia* definint-lo com a 'manera de pronunciar'* i *pronunciació* 'acció de pronunciar; l'efecte'; JCoromines (*LleuresC*, p. 31, n.2) entén *pronúncia* com a 'figura fonètica que rep el mot o frase tal o tal' mentre *pronunciació* com a 'el sistema fonètic d'una llengua, o el propi del parlar d'una localitat o d'una persona'. *Pronunciable*. *Pronunciació* ant. 'acció de pronunciar (una sentència, un decret)' en *CostTort.*, ed. Oliver, p. 306; 'judici, sentència': "los quals àrbitres, ausides les rasons de les dites partz, *pronunciaren* --- que la dita Dolssa, dels ditz 4000 sous, haja tan solament sexanta liures ---, la qual *pronunciació* dessús dita les dites partz lausaren" (doc. de 1314 de Perpinyà, *RLR XXX*, 260); en els sentit de 'acció de pronunciar un so etc.' en Aversó, *Torcim.* I, p. 29, 41, 241; II, 7, 43, i a més veg. supra. *Pronunciadament, pronunciador* [1398 Aversó, *Torcim.* II, p. 43]; *pronunciament* 'acció de pronunciar la sentència' [Lab. 1840] 'acció de rebel·lar-se un general' [Lab. 1888]; *pronunciat* [Lab. 1840].»

[* Careta, *Barbr.*, s. v. *pronunciació*, desaprova l'ús d'aquest com a 'manera de pronunciar'; notem l'exemple que ens dóna *AlcM* de MrnAguiló: "No s'y ha d'afegir més que una "s", que és lo únich que requireix sa seva *pronúncia*"; Vayreda en una nota a la seva obra *Sanch nova*, p. 503, diu: "el plural femení en *es* --- en res afecta la *pronúncia*, ja qu'adoptem un so equidistant de la *a* y la *e*".]»

A diferència del *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*, el *DIEC-2* no manté ni la diferenciació feta per Fabra ni la de Coromines, ja que sota l'entrada *pronúncia*:

«f. [Lèxic comú] [Filologia] Manera de pronunciar»

Sota l'entrada **2. 1.** de *pronunciació*, en canvi:

«**1. f.** [Lèxic comú] Acció de pronunciar; l'efecte.

2. 1. f. [Lèxic comú] [Filologia] PRONÚNCIA.

2. 2. [Filologia] [Literatura] *pronunciació erasmiana* Forma de pronunciació del grec clàssic defensada per Erasme enfront de l'itacisme.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Pronunciació (i no: pronúncia): **12)** 78, 112.

6.1.37 L'ús de *llogaret* en detriment del de *llogarret*

Pel que fa a l'observació de *llogaret* (en detriment de *llogarret*), vegem què en pensa Coromines a LLOC V,236b14-29:

«No obstant es llegeix molt una forma *llogarret*, l'iniciador de la qual és el dicc. de Torra, ed. 1757: és la primera data de l'aparició d'aquesta variant alterada, contrària a la formació del mot; de Torra la copiaren Belv., Lab. i els dicc. posteriors (crec que ni tant sols s'ha tingut en compte la possibilitat que sigui una mera errada tipogràfica d'aquesta obra, on n'hi ha moltes). Des de llavors la imposen a tothom els correctors de català. El meu pare ja va haver d'esmenar alguna vegada aqueixa impertinent esmena del corrector de la impremta; a mi mateix, que vaig usar *llogaret* en una conferència de març 1967, impresa després durant l'expulsió que em va costar aqueixa conferència, m'ho va esmenar així un d'aquests magistèrculs de la llengua. Aplaudeixo que *AlcM* hagi gosat a la fi repel·lir aqueixa imposició.»

Efectivament, el *Diccionari català-valencià-balear* l'entra però remet a *llogaret, m*:

«Llogaret; poble molt petit; cast. *lugar, aldea*.»

A l'entrada de *llogaret*, només reconeix *llogarret* com a variant formal. Pel que fa als usos de Coromines:

llogaret: **3)** 39, **7)** 137, **9)** 190, 192, 199, 201.

6.1.37 La composició i la juxtaposició de Coromines

Com es pot veure en l'opuscle de l'IEC del 1996 sobre la normativa del guionet, podem comprovar que hi prescrivia:

«S'escriuran sense guionet:

»b) Els mots construïts amb formes prefixades acabades generalment en *-o* i de vegades en *-i*, com *audio-*, *cardio-*, *coxo-*, *denti-*, *fisico-*, *gastro-*, *labio-*, *magneto-*, *socio-*, etc. Ex.: audiovisual, cardiovascular, coxofemoral, dentilabial, fisicoquímic, gastroenteritis, indoxinès, labiodental, magnetoelèctric, socioeconòmic. c) Els compostos que són manlleus adaptats. Ex.: exvot. d) Els mots adesiara i usdefruit, que, malgrat complir la condició de l'apartat 3.c, tenen una tradició consolidada amb aquesta grafia.

»Cal remarcar que els mots d'aquest apartat, encara que el prefix acabi en vocal i el segon component comenci en *r-* o en *s-*, no dupliquen aquesta consonant. Ex.: arxisatisfet, prerafaelita, presantificat, vicerector, vicesecretari; gal·loromànic, grecoromà, jocoseriós, politicosocial.»

Però en canvi, a la gramàtica normativa, encara provisional, de l'IEC (Ortografia, La grafia dels mots, p. 386) hi diu:

«En els casos no lexicalitzats, també es poden escriure amb guionet els compostos formats per dos adjectius o més que, llevat del darrer, prenen la terminació *-o*, sobretot si es vol remarcar la independència dels conceptes expressats per cada constituent: “Els països hispanoamericans esmentats al tractat hispano-america. Un recull de composicions èpico-lírico-dramàtiques”.»

Sovint, però, no es pot pas arribar a saber si el mot compost està més o menys lexicalitzat. Per exemple, el Banc Hispano(-)americà no es podria pas saber si hauria d'anar junt o no, perquè resulta que era producte de la fusió de capital tant hispànic com americà. Tot tindria sentit: escriure'l junt sense guionet i amb guionet.⁸⁵ Personalment el que faria és escriure-ho sense guionet. Només faria servir el guionet en els casos en què *realment* volgués remarcar la independència dels dos conceptes. Però potser quan escrivim o corregim no podem perdre temps en qüestions de què la majoria

⁸⁵ En aquest sentit vegeu *Gramàtica del català contemporani*, de Joan Solà *et al.*, Empúries, Barcelona, 2002, p. 817.

de lectors no s'adonaran. I la qüestió de l'ambivalència sovint és relativa: una bona majoria de les ambigüitats es resolen pel context.

En aquest sentit, Coromines utilitza mots compostos: lingüístico-filològic, **2)** 437; filològic-lingüística, **5)** 152; històrico-geogràfica, **2)** 556; geogràfico-política, **9)** 197; carpeto-vetònic, **4)** 91, 92; basco-romànic, **8)** 311. Però escriu també: prejutja, **9)** 174 i labiodental, **9)** 152; catalano-pisana, **13)** 149; greco-llatins, **13)** 150; històrico-literàries, **13)** 413.

De fet, utilitza altres tipus de mots compostos alternatius o paral·lels sense necessitat d'haver de crear sempre terminacions acabades en *-o*: castellana-aragonesa, **9)** 200.

Sovint Coromines es decanta per un altre recurs de la llengua molt proper a la creació d'un mot compost: fer una juxtaposició en lloc de fer un compost que esdevingui abusi (utilització molt peculiar de Coromines): lògic i constructiu; **12)** 634.

6.1.38 L'ús de Coromines d'alguns glotònims: *rètics o romanxes per retoromànics i llengua ucraniana per llengua ucraïnesa*

Com veurem, amb els *glotònims* passa que el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* a vegades complementa informació al *DIEC-2*. A l'entrada *rètic-a* el *DIEC-2* ens diu:

«*adj.* [Lèxic comú] Relatiu o pertanyent a l'antiga Rètia.»

El *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* ens aporta, però, una mica més d'informació que constarà en la mateixa *Hiperenciclopèdia de l'Enciclopèdia Catalana*; ho marquem en negreta:

«**1** *adj* Relatiu o pertanyent a l'antiga Rètia
2 m LING Retoromànic occidental.»

Si busquem *romanx-a* al *DIEC-2*:

«**1** *adj.* [Filologia] [Lèxic comú] Relatiu o pertanyent al romanx.
2 m. [Filologia] [Lèxic comú] Varietat del grisó parlada a la vall anterior del Rin.
3 *adj. i m.* [Filologia] RETOROMÀNIC»

En canvi, aquí el *Gran Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* queda més escrit i només ens diu:

«**1** *adj* Relatiu o pertanyent al romanx.»

2 m LING. Llengua retoromànica del grup occidental parlada al cantó suís dels Grisons.»

Si busquem *retoromànic-a* al *DIEC-2* ens diu:

«**1 adj.** [Lèxic comú] [Filologia] Relatiu o pertanyent al retoromànic.
2 m. [Filologia] [Lèxic comú] Llengua romànica parlada a la Suïssa oriental i al nord d'Itàlia.
3 [Filologia] [Lèxic comú] ***retoromànic central*** Conjunt de dialectes parlats a la regió de les Dolomites, al centre del domini retoromànic.»

Al *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* ens diu:

«**1 adj** Relatiu o pertanyent al retoromànic
2 m LING Conjunt de dialectes romànics constituït per tres blocs dialectals que s'estenen des del Sant Gotard fins a l'Adriàtica: el retoromànic occidental o rètic, el ladí o dolomític i el furlà.»

El *Romanx*, *retoromànic*, *rètic* o *grisó* són els noms amb què es coneix el conjunt de les varietats retoromàniques que es parlen en alguns pobles del cantó muntanyós de Grisons, a Suïssa. Però pel que podem afirmar amb aquesta informació:

Rètic, pel que ens ocupa, significa 'retoromànic occidental';

Romanx significa 'llengua retoromànica occidental parlada al cantó suís dels Grisons, a la vall anterior del Rin' i, a més, també serveix per designar 'retoromànic';

Retoromànic significa 'llengua romànica parlada a la Suïssa oriental i al nord d'Itàlia', 'conjunt de dialectes romànics: retoromànic occidental (o rètic), el ladí (o dolomític) i el furlà'. A més, també s'utilitza per designar 'retoromànic central'.

És fàcil deduir que *retoromànic* és un terme de creació relativament recent, ja que no figura al diccionari de Fabra. Coromines, com veiem, tampoc no s'hi refereix a partir d'aquest terme, i també és inexistent en el *Diccionari català-valencià-balear*. Com veiem, doncs, *retoromànic* pot servir d'hiperònim de *rètic*. Aquesta és una manera planera de referir-se a *rètic* a partir del terme *retoromànic*, igual que referir-se a *retoromànic* a partir del terme *romanx*. El nom de la llengua contribueix molt sovint a fonamentar la idea de la llengua com un ens autònom. Per això ens trobem sovint amb casos que la mateixa llengua és designada de manera diferent pels seus parlants, o a l'inrevés, varietats que des d'un punt de vista lingüístic són diferents però que són percebudes com la mateixa llengua perquè són designades amb un únic *glotònim* ('nom de la llengua' terme

que casualment també és recent però que avui encara no es documenta enlloc). Sovint aquest *glotònim* manca de tradició i sol vacil·lar.⁸⁶ Pensem ara en termes com, *friulà* o *friulès*, que sens dubte condiciona la dualitat *ucranià o ucraïnès. Aquesta última dualitat seria ben lògica pel que fa a la formació de l'adjectiu (a més, és clar, del *glotònim* substantiu) però hi entra en conflicte la part del lexema o radical (Ucraïna *versus* *Ucraïna, igual com per exemple Argèlia *versus* *Algèria).

Pel que fa a l'ús de Coromines:

rètics o romanxes (i no: retoromànic): **12)** 50.

la llengua ucraïniana (i no: ucraïnès): **12)** 578.

6.1.39 Lexicalització possible de mots compostos

⁸⁶ Vegeu com en aquest sentit s'hi refereix Josep Pla a *El Nord*, Destino, 2004, p. 141: «Els holandesos, de La Haia en diuen Gravenhage, els alemanys Der Haag, els anglesos The Hague, els francesos La Haye, els italians L'Aja. Nosaltres, com n'hem de dir? El millor seria acceptar el nom holandès pur i simple o, en tot cas, posar-se d'acord. No ho dic pas per mi, benentès. Sóc un decidit partidari de la diversitat i em faria gràcia ésser d'una població de nom múltiple. Però els turistes pateixen molt. El dia que En Fabra tingui temps caldrà que doni una ullada als noms de les poblacions. Això de La Haia no pot anar ni amb rodes. També s'ha d'esmenar la paraula Moscou. Els russos, de Moscou en diuen Moscba. La paraula italiana Mosca és la que s'assembla més a la paraula russa. ¿Per què nosaltres n'hem de dir Moscou amb totes les lletres? És lletgíssim. A més no guixa. En general, els noms de les poblacions corresponen amb el seu caràcter i amb el seu color. Moscou, amb totes les lletres, és una paraula que fa pensar en una població fosca, perquè la paraula és fosca. Ara bé: com que Moscou és una població perfectament clara, hem de crear, per anomenar-la, una paraula clara.»

Cal que confrontem i contrastem què en pensa Joan Coromines una mica més tard en l'article «Qüestions onomàstiques» publicat el maig de 1964 a la revista *Serra d'Or* que es retroba en l'*Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner* editat per Josep Ferrer i Joan Pujadas, Edicions Curial, Barcelona, 2009, vol. XIV, p. 443-444: «Si entrem en detalls, parlant d'aquests països, fóra natural de començar pel cas de Rússia, car aquí hi ha un problema en el nom de la capital, que no podem deixar en la seva forma russa («Moskvá», pronunciat «Maskvá»), primer perquè fóra impronunciable per a nosaltres, i després perquè ja existeix una forma catalanitzada tradicional, que no hi ha cap raó ferma per a modificar, és a dir «Moscou». Així, amb diftong, ens consta que ja es pronunciava en català en el segle XVIII almenys (i és ben possible que igual es fes alguns centenars d'anys més enrera). Sigui la que vulgui la gènesi d'aquesta forma, no ens escau de canviar-la; no ens hem de preocupar gaire de com pronuncien aquest nom el francès o el castellà, car aquests idiomes no tenen en diftong *ou*, tan freqüent i genuí en la nostra llengua, i, per tant, és natural que en aquells es pronunciés “Moscu”. No tenim cap raó per a imitar-los. En català “Moscou” sona bé, i al costat de “Moscova”, “Moscòvia”, “moscovita”, forma un joc que s'adapta perfectament al sistema dels mots catalans, i és paral·lel a “nou”, “nova”, “nòvia”, “novetat”, o a “tou”, “tova”, “tovera”, “estovar”. També fóra errat de voler-nos acostar més a la forma russa moderna, i oblidar la tradicional catalana. La forma “Moscuà”, que van llançar alguns irreflexivament, no solament té aquest defecte sinó el d'ésser una imitació molt grossera i poc aproximada de la russa; grossera i desencertada, car en rus hi ha molts femenins terminats en *-a* que s'accentuen en aquesta vocal, detall inadaptable al sistema català (on els femenins en *-a* s'accentuen sempre a la vocal precedent), per exemple “jená” (“dona”), “zvezdá” (“estel”), “izbá” (“casa de pagès”) o “zemlyá” (“terra”); si algun d'aquests mots s'adapta ocasionalment a qualsevol llengua romànica, és clar que s'ha de començar per traslladar l'accent fent-ne, per exemple, “íziba” o “zèmbla”, i de fet així ha estat ja tradicional (“Nova Zèmbla”, com si diguéssim “Terra Nova”, del rus “Nóvaia Zemlyá”).»

La grafia, sobretot l'ortografia, és una convenció. Per això Modest Prats tan hàbilment ens explicava en el curs de l'any 2000 que l'ortografia sovint és com posar-se unes ulleres que a vegades apropen però a vegades allunyen. Pel que fa a un seguit de mots compostos que avui ens resulten ja del tot lexicalitzats, els usos gràfics de Coromines ens fan dubtar de si realment ell els percebia com a tals, és a dir, com a lexicalitzats o si, complementàriament, tot i ser conscient de la lexicalització del significat del mot pretenia fer-ne prendre consciència de la procedència de cada part:

va-hi-tot (i no: vaitot): **12)** 621.

mestre Tites: **9)** 141.

mig-saber: **2)** 568.

mal de cap **12)** 282, 397.

mots-fantasmes: **3)** 86.

a contra-cor (compost de *contra* i *cor* que ha donat lloc a la locució adverbial *a contracor*): **12)** 840.

sub-dependència: **12)** 851.

Contràriament, ens trobem formes ja lexicalitzades però que sovint Coromines encara les escriu com si no ho fossin:

mig-savi (i flexió) (i no: *semiculte*: però és coherent, ja que *semiculte* és un altre cultisme superflu): **9)** 78, **13)** 149.

auto-òmnibus: **12)** 608.

mal de cap: **12)** 282, 397.

la no necessitat (i no: la no-necessitat): **12)** 739.

Així, ens trobem alguna vacil·lació, ja no pel que fa al significat lexicalitzat sinó pel que fa a l'ortografia:

maldecap: **13)** 114.

mal de cap: **12)** 282, 397.

Un ja està fet: **5)** 144, **13)** 70.

Un ja-està-fet: **13)** 104.

Efectivament, també ens trobem mots compostos la grafia dels quals (que posteriorment tantes vegades transgredirà les primeres normatives del guionet) ens indica que ja eren percebuts per Coromines com a mots el significat dels quals ja estava lexicalitzat:

malentesos: **5)** 205, **13)** 43.

no prejutja res **9)** 174.

cinquanta volums *a-parts* (notem que aquí *a-parts* té el significat ja lexicalitzat però ja no té el significat de la locució adverbial *a part* ni tampoc del substantiu *apart* ‘allò que hom diu a part, especialment en una representació teatral’ perquè ha passat a fer d’adjectiu): **2)** 73.

6.1.40 Formes negatives d’imperatiu

És interessant començar aquesta observació lingüística començant per un simple contrast d’exemples. Tinguem en compte les següents formes d’imperatiu en el dialecte central:

«escriguin-m’ho» (i no: «m’ho escriguin»); **12)** 100.

«donin-me» (i no: «em donin»); **12)** 100.

Però tot seguit tinguem en compte com les següents formes negatives d’imperatiu amb la utilització del subjuntiu amb negatiu també en el dialecte central ens recorden la forma d’imperatiu pròpies del septentrional a causa de la manca de conjunció. Des de la sintaxi, doncs, comencem a navegar entre la morfosintaxi i la dialectologia.

«Ø No passi ànsia la Mare, que ja m’he fet [...]». (i no: «*Que* no passi ànsia la Mare, que ja m’he fet [...]»): **12)** 495.

«Si el Pare té ocasió de [...], Ø no deixi de fer-ho, perquè [...]» (i no: «Si el Pare té ocasió de [...], *que* no deixi de fer-ho, perquè [...]»): **12)** 340.

Hi ha un fenomen relacionat amb l’exemple a què ens hem referit tractat a Solà *et al.*, 2002: 937-938:

«En el cas dels clítics pronominals, és generalment molt fàcil saber si actuen com a proclítics o com a enclítics. Quan el verb apareix en forma finita (deixant de banda l’imperatiu) els pronoms febles acostumen a ser proclítics en totes les varietats dialectals (vg., però, §3.9.2.4): “¿Em podries donar les claus?”, “Em continuen donant feina”, “S’ha menjat una poma”, “Encara no me les volen donar”. En la majoria de varietats dialectals són sempre enclítics quan el verb apareix en la forma imperativa (“¿Porta’m les claus!”) i també ho són quan apareixen darrere d’un infinitiu (“¿Podries donar-me les claus?”) o d’un gerundi (“Continuen donant-me feina”). En rossellonès, quan el verb apareix en infinitiu o en gerundi, els pronoms febles són sempre proclítics, com passa en occità i en francès (vg. Fouché 1924: 37): “Me faria plaer de vos hi veure”

(Bartre, *Bartranades*: 17), “*Miquel, s’estirant dins el fautull*” (Bartre, *Bartranades*: 25); els pronoms febles només apareixen darrere del verb en l’imperatiu: “*Posem-nos a taula*” (Bartre, *Bartranades*: 22). En alguerès, quan el verb es troba en infinitiu, els pronoms febles de tercera persona no reflexius i el pronom *hi* solen aparèixer com a enclítics: “*per donarlo*” (Pais 1970: 108), “*per trende les mans lliures de abraçar-la, / quan la trobava, i per posar-li encara*» (Catardi, *Rimes*: 85); tots els altres pronoms febles solen ser proclítics, quan el verb apareix en infinitiu: “*me’n prendre*” (Pais 1970: 110), “*de tirà en terra i te posar de un’ala...*” (Catardi, *Rimes*: 39), “*de ser n’ixir l’istiu pe’una pescada*” (Catardi, *Rimes*: 40), “*Si me ve de hi passar, i que só sol*” (Catardi, *Rimes*: 50), “*Anneta és a Vallverd, a se fer monja!*” (Catardi, *Rimes*: 85), però “*passa’l Fruntuni i ve a basar-te en front*” (Catardi, *Rimes*: 37); quan un pronom feble de tercera persona no reflexiu es combina amb un altre pronom, pel que sembla tots dos apareixen davant de l’infinitiu, encara que el de tercera persona pot aparèixer repetit darrere de l’infinitiu (vg. §10.3.6): *se’l lligir* (Pais 1970: 110). En la major part del balear (vg. Moll 1980: 48), en algunes varietats del català central (especialment a les comarques gironines) i en varietats del sud del País Valencià (vg. Montoya 1989: 114), els pronoms febles són proclítics quan el verb és tercera persona, singular o plural, de l’imperatiu: ¡*Li digui que no!*, ¡*En comprin tres!* Segons Pais (1970), en alguerès es dóna aquesta mateixa situació, però quan l’imperatiu és singular els pronoms febles apareixen com a enclítics: *cantalishi* ‘canta’ls (dat.)’ (Pais 1970: 108).»

6.1.41 L’alternança en la utilització de construccions de formes verbals amb el pronom enclíctic o proclíctic

Els usos lingüístics de Coromines ens mostren que la llengua catalana — a diferència de la castellana o la italiana— és flexible pel que fa a la utilització de construccions de formes verbals amb el pronom enclíctic o proclíctic, com per exemple: «però en altres parlars *es va arribar* a la sonorització, i llavors entra en certs punts el tractament que ens interessa, i en el Gascó del Gers el mot és *malauzo* (Durrieux II, 358);» (COLZE II,844b26) en lloc de «però en altres parlars *va arribar-se* a la sonorització [...]»; però, en canvi, al cap de quatre línies ens trobem: «en català mateix tals formes amb -IDU primerenc (en lloc de -ITU) *degueren produir-se*, car ha de venir d’això el derivat *malavejar* (>*malave(d)ejar*) ‘malaltejar’, oc. ant. *malavejar* “être malade”, *maláve*, “malade”, *malaveg* “maladie”. *Carcolze*, poble del Baridà, és el que l’Acte de la Seu de 839 anomena

Carcóbite (bc. KARRI-KO BIDE ‘camí del penyal’).» (COLZE II,844b30-31) en lloc de «en català mateix tals formes [...] *es degueren produir* ,[...]». Per la freqüència d’ús d’aquestes formes, vegeu, per exemple CARGOL II,553a2-22, CATAU II,631a14-20, CINC II,708a1-32, ESCOA III,531a43-531b7 i GIRAGONÇA IV,504b46-56.

Vegem què en pensa Coromines en una seva carta a Riba el 9-5-1956 arran d’unes esmenes que aquest li havia fet prèviament (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 166-167).

«També he de dir, però, que m’ha sobtat la gran quantitat de correccions merament *de català*. Pensava en el que hauria fet En Fabra amb un escrit d’En Nicolau o d’En Ruyra, i descartava completament la possibilitat que els n’hagués fetes tantes: no pas perquè ells fossin més disciplinats que jo, certament el contrari més aviat, ni tampoc perquè jo hagi reflexionat menys que ells en aquestes coses.

»Hi he pensat bé i, tot admetent la major part de les seves esmenes, moltes altres no les he acceptades; també ho he fet, en pocs casos, en punts referents a la forma de traduir o a la comprensió de l’original (esmenes molt menys nombroses que les de català en la correcció de vostè). Tot això ho he fet pensant-hi amb calma i li prego que respecti la meva decisió d’autor. No perquè no reti tot l’homenatge que mereix el seu saber superior sinó perquè jo (i el meu pare, de qui vénen algunes d’aquestes coses) tenim dret al nostre estil propi; i prenc el mot en un sentit ampli!

»Com ja sap crec que es va massa enllà per part d’alguns en la tendència a fer prescripcions i proscripcions de llenguatge. No veig cap fonament per al bandejament de l’enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d’auxiliar (*vol donar-me’l* i anàlegs canviats sempre en *me’l vol donar*).»

Pel que fa als usos de Coromines:

Enclisi: [...] havia de produir-se [...]: **1)** 107.

[...] de poder visitar-les [...]: **1)** 109.

[...] voldreu fer-vos càrrec [...]: **1)** 114.

[...] hauran d’entendre’s [...]: **1)** 125.

[...] va fer-me [...]: **2)** 59.

[...] no va poder celebrar-se [...]: **2)** 69.

[...] tornar a canviar-lo [...]: **2)** 79.

[...] hauré de valer-me [...]: **14)** 62.

[...] podrà fer-se [...]: **14)** 71.

[...] continua semblant-me bé [...]: **15)** 82.

[...] podria publicar-se [...]: **15)** 136.

Proclisi: [...] poder-vos tornar a escriure [...]: **9)** 122.

Enclisi extrema: [...] la meva dona i jo podrem acabar de dir-vos-ho tot de paraula, [...]: **8)** 49.

6.1.42 *Sortir-se amb la seva, sortir amb la seva, sortir-ne amb la seva o sortir-se'n amb la seva?*

La següent observació també és interessant que la comencem pels exemples:

«[...] i solament *vaig sortir amb la meva* –fins a cert punt– després de treure el geni i perquè el notari és catalanista i [...]. (i no: [...] i solament *vaig sortir-me amb la meva* –fins a cert punt– després de treure el geni i perquè el notari és catalanista i [...]): **6)** 144.

«[...] puc dir que generalment *surto amb la meva*. (i no: [...] puc dir que generalment *em surto amb la meva*.»): **12)** 781.

«L'Institut va acordar, contra el parer del Secretari, que d'ara endavant es donaria la preferència a la forma *somiar* (ja admesa en la primera edició del diccionari) sobre *somniar* (preferida en aquella edició); i el Secretari, per *sortir amb la seva*, ha donat el pretext que no havia pogut ésser per raons tipogràfiques.» (i no: «[...] i el Secretari, per *sortir-se amb la seva*, ha donat el pretext que no havia pogut ésser per raons tipogràfiques.»): **5)** 140.

La forma *sortir amb la seva* només està recollida en el *Diccionari català-valencià-balear*, dins l'entrada *sortir* II. 2.e):

«**Sortir** (o **sortir-ne**) **amb la seva**: aconseguir algú allò que es proposava. «Faig el que puc per ésser regidor, però no sé si sortiré amb la meva». *Mogueren plet... i a forsa d'untar ses corrioles en sortiren amb la seva*, Alcover Cont. 49.»

Surt també per l'entrada *eixir* 9:

«**Eixir amb la seva pretensió**, o simplement **amb la seva**: aconseguir allò que es pretenia, resultar vencedor. *No podian eixir ab la pretensió*, doc. A. 1678 (González Sugranyes Hist. Grem.)»

El *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina* (Labèrnia, 1864), també porta aquesta possibilitat a l'entrada *eixir*, vegem-ho:

«Abans de la preposició AB equival á conseguir lo que expresa'l nom que li segueix, com: EIXIR AB LA SEVA.»

El *Diccionari Aguiló; materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster; revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, (Aguiló, 1988-1989), també recull aquesta forma a l'entrada *sortir*:

«**sortir**: salir; — *sortir* amb la seva: conseguir ço que es desitja;»

Coromines a l'entrada SORTIR VIII, 102a10-15 recull *sortir-ne amb la seva* i també recull la forma *sortir-se'n amb la seva* però curiosament no recull la forma *sortir amb la seva* que és la que ell mateix utilitza.

«*sortir-ne* amb la seva, tan usual en cat. central (així o bé *sortir-se'n* ---) no sembla ser-ho gaire a Mall., però sí a Menorca (“fer el seu gust, guanyar, lograr lo que un desitja”, AFerrer Ginart, Rond. de Men., 226).»

Com veurem, la forma *sortir-se amb la seva* és la que està recollida per Fabra al *Diccionari general de la llengua catalana* dins l'entrada *sortir*, (la negreta és meva):

«Tenir tal o tal èxit, resultat, solució; produir-se, donar-se, ésser fet, com a efecte o resultat d'un procés, operació, sorteig, etc.; palesar-se en fi la qualitat o índole d'alguna cosa. *A aquell, tot li surt bé. Els comptes no li surten (bé). La comèdia ha sortit bé. Si ho multipliques per quatre, quant surt? Això ens sortirà a cinc pessetes el quilo. X ha sortit president. Sortir vencedor d'una lluita. **Sortir-se algú sempre amb la seva.** El xarop ha sortit massa espès. Ens ha sortit dolent.»*

En el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* a l'entrada *sortir*:

«**2. 5 Sortir-se (algú) amb la seva** Aconseguir algú allò que es proposava.»

Al *DIEC-2* també ho recull a l'entrada *sortir*:

«2. 2 intransitiu pronominal [Lèxic comú] **sortir-se algú amb la seva** Aconseguir allò que es proposava.»

Per tant, si reformulem les possibilitats ens queden les següents:

- 1-Sortir-se'n amb la seva (DECLC)
- 2-Sortir-se amb la seva (DGLC *DIEC-2* i GDEC)
- 3-Sortir-ne amb la seva (DECLC i DCVB)
- 4-Sortir amb la seva (DCVB; eixir amb la seva: DCVB, Dicc. Aguiló, Dicc. Lab.)

Tot seguit mirarem de desgranar-ho una mica:

1- *Sortir* és un verb que regeix un locatiu de procedència. *Sortir-se'n*, en canvi, és un ús figurat de *sortir* que, tot i ser pronominal (*sortir-se*), necessita el locatiu de procedència. Significa 'quedar airós en una dificultat, o solucionar-la':

- a *No em surto.
- b No me'n surto.

L'oració *a* no és pròpia del català perquè li falta un argument. «De què no te'n surts?», preguntariem tot seguit. La *b* ho és perquè aquest argument hi és. Observem les dues oracions següents:

c Volia resoldre un *sudoku* difícil, però no me'n vaig sortir.

L'antecedent d'aquest clític és *resoldre un sudoku difícil*. Per tant, dislocat, un complement així hauria de dur una coma:

d D'aquesta feina, no me'n surto.

Potser, aquí, el problema torna a consistir a saber si aquest *en* ha passat a ser un morfema del verb i el verb, per tant, és *sortir-se'n* o bé si aquest *en* és la traça d'un complement d'objecte regit.

2 i 3- *Sortir-se algú amb la seva* és una frase feta. No porta el clític *en*. Quan algú l'hi posa potser és perquè s'ha fet un embolic amb *sortir-se'n* ('superar una dificultat') i *sortir-se amb la seva* (frase feta). Recordem que *amb la seva* no és un sintagma lliure i no es pot pronominalitzar. Per tant, *sortir-se amb la seva* és una frase feta que no ha de portar *en*.

4- Intuïtivament *sortir amb la meva* es presta a no ser entès i fins i tot a l'equívoc graciós. Per què Coromines ho escriu? Ni molt menys no estem en cap mena de condicions de respondre-ho, però en el cas que sigui una badada és molt natural perquè és molt fàcil de cometre. Si no hi estem molt i molt contextualitzats no sé fins a quin punt la següent oració seria acceptable:

d */[?]Avui definitivament *sortiré amb la meva*.

L'oració *d* es prestaria a ser resposta amb la següent pregunta: “Amb la meva què?, amb la meva jaqueta?, amb la meva dona?”. Tot i que aquest equívoc lingüístic ens doni peu a algun acudit enginyós, ens demostra que hi ha alguna peça que balla. Per això quan a l'entrada *eixir* 9 del *Diccionari català-valencià-balear* ens diu ***Eixir amb la seva pretensió, o simplement amb la seva*** Ø, no sabem què és el que ha d'emplenar aquest buit semàntic si prèviament no ha sortit la paraula *pretensió* que puguem recuperar.

És interessant de veure que tot i que hi ha aquests arguments lingüístics interns en contra, el pes històric i en la tradició lexicogràfica catalana es fa forta en aquest sentit. La forma *sortir amb la seva* està documentada al diccionari de Pere Labèrnia (per l'entrada *eixir*) al *Diccionari català-valencià-balear* per part doble (entrades *sortir* i *eixir*) i el Diccionari Aguiló (entrada *sortir*). El pes de l'autoritat, en canvi, fa decantar la balança a favor de *sortir-se amb la seva*. Aquesta està documentada al *Diccionari general de la llengua catalana* de Fabra i al *DIEC-2*, a més del *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*.

6.1.43 *Venir bé o venir a bé?*

La següent observació és interessant començar-la per un exemple del mateix Coromines:

[...] que consolida la possibilitat de fer cada any el meu viatge de sis mesos, encara que la Universitat no *hi vingués bé*, de la qual cosa [...]. 12) 822 *Venir bé / venir a bé*:

Si busquem *venir* a Ginebra 1999:

«6. **venir** (*complement de manera*) Anar. *El vestit de neoprè li venia massa gran. Em ve de conya que em diguis això perquè així podré fer el mateix. Amb aquest civet em vindria bé un vi negre del Segre.*»

Al *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*, l'entrada *venir*:

«2. 11 **venir bé** (o **malament**) Anar bé (o malament). *ara no em ve bé d'anar-hi.*»

Al *DIEC-2*, en l'article de l'entrada *venir*:

«4. 3 intr. [Lèxic comú] Una cosa, ésser convenient, apetible, etc., a algú. *Ve molt bé que ell arribi avui. Em ve molt malament d'anar-hi. Em ve molt de gust.*»

És evident, però, que no descriu ben bé el significat que li busquem. Finalment si busquem l'entrada *venir* al *Diccionari català-valencià-balear*, fixem-nos què hi diu en el seu article de *a III LOC d*):

«**venir a bé**: donar conformitat, estar d'acord amb una cosa.»

Per tant, tot apunta que la forma a què ens referim seria amb preposició.

Però és curiós, que la tornem a trobar sense preposició. Encara en tornem a tenir rastre en el diccionari de Labèrnia sota l'article de l'entrada *venir*:

«VENIR BÈ. fr. Acomodarse, conformarse una cosa ab altra. *Venir bien, sentar; ser á propósito.* Aptari.»

A més, si resseguim les traces de fraseologia del diccionari de Lacavalleria (1696) veiem com també ho repesquem sempre sense preposició dins els articles de les següents entrades (la cursiva és meva):

«BE 86a 31: Be me eftà, jo hi *vinch be*.

CONSENTIR 207b 44: Io hi confento, jo hi *vinch be*.

CONTENT 214a 14-15: Si vos voleu exir, jo ne eftich content, ò jo hi *vinch be*.

MA 679a 24-25: Dar les mans, consentir, *venir be*.

MA 679a 27-28: Dar les mans en alguna cofa, *venir be* en alguna cofa.

MATRIMONI 703b 11-14: Ell me vingué á trobar, y me oferí de dar fa filla en matrimoni á mon fill. Io hi *vingí be*, y prometí á mon fill.

PAV 834b 31-33: Ell no vol faber res á aquefta pau, ell no vol *venir be* a aquesta pau.

VENIR 1010b 4: *Venir be*, consentir.

VENIR 1010b 5: Io hi *vinch be*, jo hi confento.

VENIR 1010b 6-7: Io no hi *vendré may be*, jo no hi consentiré may.

VENIR 1010b 9-10: Io no *vindrà* may *be* que ell aja ben fet, jo no consentir  may que ell se f a ben portat.

VENIR 1010b 11-13: A ninguna de aquestes condicions *vindrà* ell *be*, ell no acceptar  condició alguna de aquestes.»

Si donem un cop d'ull al *Diccionari d' s dels verbs catalans: règim verbal i canvi i caiguda de preposicions* de Jordi Ginebra i Anna Montserrat amb la col·laboració de Xavier Rull i Anna Saperas, Edicions 62, Barcelona, 1999: a l'entrada del verb *consentir*:

«3. **consentir [a una cosa]** o bé [a + oració d'infinitiu] Accedir. *Han consentit a la insistència del noi i li compraran la moto. Ha consentit a fer l'amor amb ella. Va consentir a pagar les despeses.*»

Comprovem com les valències verbals i, curiosament, en aquest cas, també el significat, corresponen del tot (els complements els marquem en negreta) amb la forma que tractem, *venir bé*:

«PAV 834b 31-33: Ell no vol saber res **  aquesta pau**, ell no vol *venir be* a aquesta pau.

VENIR 1010b 11-13: **A ninguna de aquestes condicions** *vindrà* ell *be*, ell no acceptar  condició alguna de aquestes.

MATRIMONI 703b 11-14: Ell me ving    trobar, y me oferí de **dar fa filla en matrimoni   mon fill**. Io hi *ving  be*, y promet    mon fill.»

En el segon cas:

«4. **consentir [en una cosa]** Donar el consentiment a una cosa o donar el consentiment que es faci. *Ha consentit en aquest punt de la demanda. Va consentir en la venda de la casa.*»

Efectivament, també correspon:

«MA 679a 27-28: Dar les mans en alguna cofa, *venir be en alguna cofa.*»

Aix , amb la forma *venir bé*, ens trobem davant d'un sincretisme? Pel que sembla, el problema   saber si el verb   *venir bé* o *venir-hi bé*, ja que sovint ens costa distingir si el pronom *-hi*   un morfema verbal (talment com un clític lèxic que fes variar el significat de tota la forma verbal i la igual s al verb *consentir*) o la traça d'un adjunt regit tant per la preposició *a* com per *en* (també ben bé igual que el verb *consentir*).

Pel que fa als usos de Coromines:

«[...] que consolida la possibilitat de fer cada any el meu viatge de sis mesos, encara que la Universitat no *hi vingués bé*, de la qual cosa [...]» (i no: «[...] que consolida la possibilitat de fer cada any el meu viatge de sis mesos, encara que la Universitat no *hi vingués a bé*, de la qual cosa [...]»): **8)** 68.

«Quan es va redactar l'Estatut els components de la Comissió volien demanar en diners una suma inferior a la que proposa el vot particular i tothom *hi venia bé*.» (i no: «[...] i tothom *hi venia a bé*.») **10)** 127.

«En Cardunets *va venir-hi bé* [...]». (i no: «En Cardunets *va venir-hi a bé* [...]»): **12)** 822.

6.2 Sintaxi

6.2.1 Elisió del verb *ser* i *estar*

En els següents casos s'elideix el verb *ser* i *estar*:

«Impossible pensar de fer aquesta publicació.» (i no: «*És* impossible pensar de fer aquesta publicació.»): **9**) 81.

«Impossible treballar en un lloc així.» (i no: «*Era* impossible treballar en un lloc així.»): **12**) 429.

«Impossible de ser a Nova York el dia 11 de juny.» (i no: «*És* impossible de ser a Nova York el dia 11 de juny.»): **15**) 113.

«Inútil dir quin favor fan els centralistes a ultrança [...]» (i no: «*És* inútil dir quin favor fan els centralistes a ultrança [...]»): **15**) 279.

«Molt d'acord amb [...]» (i no: «*Estic* molt d'acord amb [...]»): **4**) 62.

«Molt d'acord amb el que em diu a la representació a Brussel·les.» (i no: «*Estic* molt d'acord amb el que em diu a la representació a Brussel·les.»): **13**) 83.

«Cert que així no té tant de mèrit, però ell m'hi obliga [...]» (i no: «*És* cert que així no té tant de mèrit, però ell m'hi obliga [...]»): **12**) 338.

6.2.2 L'ús de les formes dels presentatius *heus aquí* o *vet aquí*

Pel que fa a l'observació lingüística de les formes dels presentatius *heus aquí* o *vet aquí* vegem què n'opina Coromines a HEUS i HEUS AQUÍ IV,789b31-790b37:

«en aquest i en els mots anàlegs s'han combinat, en proporcions variables, les partícules del català antic: 1) *ec* 'vet aquí' (sovint usat en la combinació *ec-vos* amb pronom), provinent del llatí vulgar ECCUM ID.; 2) *heus*, interjecció per cridar l'atenció, que ja s'usava amb aquest valor en llatí antic; i 3) *vet* (avui *vet aquí*), provinent del ll. VĪDĒTE 'vegeu'. 1.ª doc.: totes tres ja en el S. XIII.

»L'ús d'*ec* és ben freqüent en català medieval (tant o més que en oc. antic, d'on no hi ha cap raó per creure que el vàgim limitar). El més corrent és que vagi combinat amb el pronom *vos*, i és a tort que alguns l'han escrit amb *h*-. «plàcia-us madona, que --- yo torn en casa. --- Finalment lo fet se féu així; per què, al vespre, lo jove vinent de caça, *ec-vos* la dona que li ix a carrera e fa-li ses llempnies e abelliments; e aprovà-li la mort del cavall ---», Eiximenis (*Terç*, *NCl*).

VI, 31.27); “quatre són difinicions, / *ec-vos* lurs demostracions”, Llull (*Lògica del Gatzell*, 141) i en altres textos de Llull i d’altres.

»En l’Edat Mitjana, en una zona de l’Alt Aragó *ECCUM*, d’acord amb la fonètica d’aquest dialecte en la seva part oriental (on el trobem), donà *yec*, al qual tendeix a adjuntar-se-li la interjecció exclamativa *ah*, d’on *ayec* “ved aquí, mira atenció!” en el *Vidal Mayor*, de mj. S. XIII (ed. Tilander; cf. Steiger, *RFE* XXXV, 314-4; i els meus *TopHesp.* I, 206ss.). Paral·lelament constatem que en català se li ajuntava l’altra interjecció *eus* o *heu(s)* de valor semblant: “--- co’s vestia la sua camisa, él comensà autament a cridar e a dir: –Oy mé! *eus ec* tot cremi! Despulats-me aquesta camisa malaseta ---”, *VidesR*, 161r2 (n. 4), traduït “en aestuo, en ardeo, en totus exuror: estrahite --”.

»Hi ha, però, altres testimonis de l’exclamatiu *heus* en els nostres medievals: un en un doc. de Vic de 1234 (context menys clar, però aplicable, p. p. CaCandi, *Misc. Hi.Cat.* II, 362). Altres vegades hi ha d’altres combinacions semblants, amb pronoms, i en part ja amb contaminació del sinònim *vet* (VIDETE): “dementre que --- trencaua una lesqueta del pa, *vec-vos* que dos jovence<l>ls --- entreren en lo refretor, qui portaven los mantels plens de pa”, “éls li dixeren que éls hi farien tot sò que poguessen; e après poc de temps, éls li dixeren – *vec-te* que nós ho avem empetrat, ja sia que nós no ho ajam merit ---”, *VidesR* (162r2, 162v1); més de tots dos *ibid*, 173r1, 173r2; 172v1, 185v2, 198v1 etc.

»Que els nostres antics tenien consciència que aquest *ec* era l’equivalent del ll. *ECCE*, vulgar *ECCUM*, i de les seves prolongacions romàniques, especialment l’italià *ecco* i oc. ant. *ec*, es constata també pel fet que els catalanitzen així en llurs versions (p. ex. en l’*Inferno* de Alighieri, “ed *ecco* verso noi venire ---” III, 82, traslladat *ez ech vers ---* per Febrer).

»És desencaminat voler veure en *heus*, sigui en el de les *VidesR*, sigui en el del modern *heus aquí*, res del verb *haver* (com s’ha dit), car no sols fóra ben difícil d’explicar-ho morfològicament (la *-s* és inconciliable amb un plural *haveu* o *havets* o *heu*, i ja fóra un enorme anacronisme voler suposar en els Ss. XIII-XIV la recent forma contracta *heu* per *haveu*) sinó que és ben innecessari recórrer a aqueixes habilitats, essent així que *heus* ja es troba en llatí, i fins en els clàssics, en usos ben semblants; com en Terenci: “*PARMENO. Egon? Optume. / Verum heus tu, hac lege tibi meam adstringo fidem: / qua vera audivi taceo et contineo optume; / sin falsum --- continuo palam’st*”, per exemple, en l’*Eunuc*, v. 102, que Fabia comenta “interjection qui sert à attirer l’attention de quelqu’un: on la reconte soit seule, soit, comme ici, avec le pronom personnel”.

»Altrament és sabut que aquesta interjecció va passar al català, sigui amb la *-s* sigui sense (vegeu els diccionaris Aguiló i Balari), sigui grafiat amb *h-*, sigui sense; i és clar que és la llengua oral, especialment la vulgar i col·loquial, de què ens donen espècimens Plaute i Terenci –en fer parlar llurs esclaus i llurs xicots de casa bona, educats per l’esclau pedagog o vigilant–, el cultim més apropiat per trobar-hi tals infusoris lingüístics, que en canvi és natural que siguin absents o escassos en els textos d’autors eclesiàstics, assagistes i poetes que són més coneguts dels romanistes, disculpables, per tant, si s’han mostrat miops a l’explicació de tals mots, que el romànic féu emergir més tard en les llengües literàries.

»És ben sabut que amb funció semblant a la d’*ec* o *eccum*, ha tingut curs més abundós i més durador, la forma *vet*; que, com és ben sabut des de les obres de Fabra etc., prové del ll. VIDĒTE, imperatiu plural, ‘vegeu’. Els testimonis n’abunden des dels orígens. A l’Edat Mitjana és més freqüent que encara vagi desacompanyat de *aquí* o *ací*, sigui amb un pronom personal: “passà, per lo loc aquell, lo dit bon hom a qui lo grec havia dat lo bufet lo dia passat, e --- dix-li --- –Ja t’ho dix yo, que vendria qui ho pagria per tots: *vet* lo meu bufet, qui ara és pagat!”, Eiximenis (*Terç*, cap. 91, *NCl.* VI, 25.10); “*vet-me*, Sényer, tramet-me ---”, “*vet* que eu venc ---”, “*vet* lo Fil de la Verge”, “*vet* un ram de palma”, *VidesR* (cites en llur vol. I, 211).

»Ara bé aquest *vet* aviat es combina per contaminació amb *ec* i amb *heus*, d’on resultaren en cat. ant. formes com *vec* i *veus*. I, interpretada aquesta com si contingués el pronom personal *us*, aviat sorgeixen encara d’altres combinacions, com *ve·ls te* etc. (i a última hora els moderns *ve-li aquí* etc.). “Tornats a mi se<n>yors, *veus* un diner que eu he atrobat”, *VidesR*, 193v1 (trad. *ecce denarium colligatum*, 581.31; freqüent allí, p. ex., 6v2). En StVicentF també veiem *veus*, sigui sol, sigui en les combinacions *veus ací* (el vol. Harrison, fº 109v21, 112v5 i passim) o bé *ve·ls te aquí* (109r15).

»La contaminació es produí paral·lelament en occità antic: ja apareix *veus* en els trobadors més clàssics (com Guiraut de Bornelh, n.º 15.12, *ZRPh.* XXXIV, 500), i bastarà adduir-ne un cas en el *Jaufré*, poema on és molt freqüent: “Ab aitant, *veus* la nuit venguda” (v. 10225, de nou 10841 i passim). Aquesta *-u-* que, en la fonètica occitana, és incompatible amb una D etimològica, ja denuncia que és impossible l’etimologia VIDE, que sovint han donat com evident els provençalistes i catalanòlegs, per més comprensible que sigui a causa de llur freqüent ignorància del conjunt romànic, desviats per la superficial semblança amb els fr. *voi-ci*, *voi-là*, prov. mod. *vaquí*, *veici* etc.

»CPT.: *Heus aquí, heus ací; vet aquí, vet ací; veus aquí.*»

Més endavant en tornem a trobar algun esment a MIRAR V,699a29-44:

«DERIV.: L'imperatiu *mira*, usat exclamativament amb extensió tan general, apareix ja com una mera interjecció més o menys pertot. I això, amb el gran desgast que porta, condueix en molts llocs a mutilacions o breuments: que *mira aquí*, tornat *mi'quí* s'ha convertit en un ver adverbí demostratiu en el Ross., és tan conegut que no valdrà la pena de donar-ne les cites, que trobaríem a grapats en els versos de Saisset: s'hi ha convertit en l'equivalent del ll. *ecce*, angl. clàssic *lo*, it. *ecco*, cat. *vet aquí* etc.; i dels paral·lels fr. *voilà, voi-ci*, prov. *vaquí*; però també hi ha *mi-ci* en el mateix Saisset, i els altres escr. d'aquest domini dial.: “*mi'ci* que aquells segons que esperava la mort, el seu esperit es va aclarir com un gran dia de sol”, Ant. Cayrol (*Cont. Cerd.*, 19).»

A VEURE IX,230b16-22:

«Abans que aquelles formes d'ús imperatiu manlevades al subjuntiu, havien existit les formes pròpiament imperatives; VIDE donava *veu*, VIDETE donava *veet*>*vet*. Limitem-nos ara a donar-ne un parell de cites, puix que més avall ens hi haurem d'estendre més, a propòsit dels adverbis demostratius del tipus *vet aquí, veus ací.*»

Efectivament, a VEURE IX 247a31-248b6:

«COMPOSTOS ADVERBIALS. Havent tractat a fons de l'origen dels adverbis demostratius del cat. antic, *heus* i *ec*, en l'article *HEUS*, junt amb les combinacions com *heus aquí*, i allí també, més breument, de *vet* (amb *vet aquí* etc.), en l'article present hem d'ampliar el que ja hi diguérem de *vet* i altres formes provinents del radical de *veure*, sense fer més que suplementar aquell article pel que fa a les altres. Faré referència als passatges d'aquell article, 789b31ss. citant-ne només la pàgina i ratlla en aquesta forma. L'exposició d'*AlcM* defectuosa, rica –desbordant– en detalls recents, en parts insignificants, és ben antiquada i inacceptable, sobretot en l'aspecte històric i etimològic.

»Més testimonis de *ec* que posem allí (789b39-51) com una de les bases: “*ec-vos* de la condició / si m'ames, dar-t'és un cordó”, “*ech-te* lo terç mou ---”, “*ec-te* figura dicció, / e per qual mou falsa'l sermó”, Llull (*Rims* I, 13, 29, 45, i més de *ech-vos* en I, 4, 9, 13, 16, 24).

»*Vet* prové de l'imperatiu plural ll. VĪDĒTE. Freqüent des dels orígens: “Aparec un àngel --- e saludà-la --- com a Mare del Senyor -

-- Déu te sal, Beneseta --- *vet* un ram de palma --- que eu t'he aportada de paradís ---", *VidesR*, 173r1; "Nós te pregam, príncep --- *Vet* lo Fill de la Verge --- e *vet* lo teu Jutge, al qual s'aginola tot hom", id., 179v2, "*vet* lo juí de Déu", "*vet* lo meu bufet qui ara és pagat", "*vet* aquest com hi tenc manera aital ---", "*vet* quines coses fa lo Senyor per confirmació de nostra fe", *Eiximenis* (*Terç*, §§218, 91, 94; *Primer* §62=*NCl.* VI, 45, 25, 27, 19).

»També introduint una oració "*vet* que't liuram ací les claus", *Lleg. Sev.*, v. 958; "*vet* que eu ja són quaix tornat --- *vet* que ja muir ---", *B Oliver* (*Excit.*, 35); "*vet* que't recorda ---", *Decam.* VII, §10, 432.10; "d'ells ho he dit --- e *vet* per què ---", *Doctr. Compl.* (*NCl.*, p. 91). O bé seguit d'un pronom: "*vet-nos*⁸⁷ senyor en ton poder", *Lleg. Rim. Sev.*, 964; "*Vet-me*,⁸⁸ Sényer, tramet-me ---", *VidesR*, 212v2; "*vet-ho*: pus tu no creus ---", "Sospirant dix: *-Vet-ho*, Gisippo, no sé qual me diga", *Decam.* VIII, §2, 442.10f., 588.20f. (trad. "*ecco*, tu non credi", "*ecco*, Gisippo").

»I encara en altres combinacions: "Has fet pus? Ara't *vet*: la obra ja és passada, mas roman escrita", *StVicentF* (*Serm.* I, 60.32; *ibid.*, 66.16). Des d'antic ho tenim ja combinat amb adverbis de lloc, *aquí* ("*vet aquí* l'àngel", *StVicentF*, *Quar.*, 222.192), sovint *ací*: "*Vet* com és *ací* present Isaac, portant la lanya, e --- lo moltó --- sacrificat; *vet ací*, així mateix, Moisès ab la verga e ab ---", *B Oliver* (*Excit.*, 153). O intercalant-hi el pronom: "*vet-m'ací** que en lo meu jovent he menades moltes batalles a ultrança ---", *Curial* (*NCl.* I, 59).

»Després van apareixent altres combinacions més complicades i remodelades, en què ja s'insinuen les anàlisis secundàries de la llengua moderna. "—On avêts laxat lo meu ma(s)tra ---?—. E'l cavaler li respòs: *Ve-l-te* que jau fora la ciutat", *VidesR*, 133v2. "Demanaren a l'amic on era son Amat. Respòs: *-Ve-l-vos* en una casa pus noble que totes les altres nobilitats creades", "On és ton Amat?—. Respòs: *-Ve-l-vos* en lo multiplicament de mes amors", *Llull Amic e Amat*, *NCl.* XIV, 30.18; *Blanq.* III, 22.12). Notem que això apareix en textos que estergeixen l'estil col·loquial, persuasiu, del diàleg viu, íntim, com fingeix ser-ho el d'*Amic e amat*.

»Com ho és *StVicentF*, on és tan freqüent: "Com és alt, ve lo diable a lança·l, e *ve-l-te* en infern", "respon-li així com sent Pau 'Potens est deus etc.', e *ve-l-te* conclús", "“ego te absolvi”, e *ve-l-te* resuscitat!" (*Quar.*, 139.159; *Serm.* II, 227.23; *Quar.*, 279.18); o, altrament, i ajuntant-hi també l'adv.: "Dix ell: —A, *ve-l-vos* ací", "Bona gent, ara conexeu tal dona? *-Ve-la-us* allí!" (*Serm.* I, 218.24, 37.32, de nou

⁸⁷ Notem que aquí la cursiva no abasta el pronom.

⁸⁸ Notem que aquí la cursiva no abasta el pronom, i que el pronom està en forma plena.

192.2). “Los ypòcrites qui amen més --- que la honor de Déu: *ve-ls-te aquí* jahen malalts ---”, id. (vol. Harrison, 109r15).

»Ès més rar que en lloc de *vet* (VIDETE) aparegui *vets*, seguint la substitució de la desinència *-et* per *-ets* en l'ús lliure, no adverbialitzat, del verb (*prenet* → *prenets*): “*Vets ací ---*”, *Comtessa Fidel* (NCl. XLVIII, 112).

»No deixà de contribuir-hi un ús paral·lel de l'imp. sing. VIDE (>cat. *veu*), molt més estès en fr. i en oc. modern (*voi-là*, *v'aquí*), però en cat. poc estès, quasi esporàdic, potser (segons sembla) sols alguns val. entorn de l'a. 1400: “altre riu n'yxque --- Axí, *veu* dos rius ---”, “*veu* com al·lega Jh. Xr. ---”, StVicentF (*Quar.*, 93.85, 262.168); ““noli peccare’ en la ànima: *veu ací* la matèria que vull preycar” i afavorit per l'amanuense que prengué els sermons de la *Quaresma* de StVicentF (o el sant mateix?) que mostra dialectalisme d'una zona de l'Horta, car sovint hi apareix (en la combinació *veu ací* 43.79, 73.14, 134.185, 193.153); en veig un cas en la Bíblia val. de Bonifaci Ferrer (a. 1396-1402): “e *veu* que un home era en Jherusalem, al qual era nom Simeon, e aquest home ---” (trad. “et *ecce* homo erat ---”), p. p. Bohigas (extr. dels *Saggi Li Gotti* I, 1961, p. 11), que també assenyala un cas de *e veu* “vet ací” en el seu glossari d'Ausiàs (CXXVI, 16). Fou, doncs, en català, un brot d'abast limitat si bé degué contribuir a la formació de tot el complex d'aqueixos compostos adverbials demostratius.

»En IV, 790b11ss. ja s'ha explicat la gènesi de la forma *veus*. Que aviat pren una volada considerable. En les *VidesR* només en sé dos casos: “tornats a mi, senyors, *veus* un diner que eu he atrobat”, 193v1 (trad. “revertimini, domini mei, *ecce* denarium ---”, 581.31), 42r1, n. Però ja no és rar en Llull: “*Veus* lo cardenal”, “*Veus* la donzella: prec-vos que la retornets ---”, “*Veus* les claus de la porta: fets ço que-us vullats” (*Blanq.* II, 164.21, 258.21, 134.25); “*veus* lo marit de la dona qui ---”, *Decam.* VII, §6, 408.16f.; *Lleg. Rim. Sev.*, v. 708; o amb pronom: “*Veus*-la sots aquel arbre, la donzella que vós demanats” (*Blanq.* I, 263.26); “--- los dix: –*Veus*-ho, compare, e vós comare, açò és cosa que yo no entenia a fer --- mas ---”, *Decam.* IX, §10, 546.10f.; “*veus*-ne una auctoritat: ‘descendit Iesus ---’”, StVicentF (*Serm.* I, 80.1; 62.4).

»I segueix l'ús amb subordinades: “Estant que lo fill del rey enaxí --- jugava ab sos companyons, *veus que* vengueren gran res de cavallers”, Llull (*Merav.*, NCl. II, 35); mall. a. 1345 (*BSAL* III, 251b), Bna. 1462 (*RLR* LXV, 89); “*Veus que* per no res m'haguera hui mort si m'hagués pogut aconseguir ---”, Eiximenis (*Terç*, NCl. VI, 31). I la cita de StVicentF (*Quar.*, p. LII) que dono a *DEFICI*, i amb altres construccions oracionals: “*veus* on arribaren ---”, *Decam.* IX, §5,

531.7 (trad. “ed *ecco* ---”); ja en Cerverí: “Eva --- Ave --- aytals tres letres són / l’un co l’autre; *veus* com: / L’A, ‘ave’ dits primera, / Eva lodits darrera” (*Maldit*, v. 418); “*veus* quo(m) viu benanans!” (vet aquí que feliç que visc) exclama a la fi d’uns versos on s’ha plangut de la mala vida que li fan portar (113/112.5); “e *veus* per què·s volgué transfigurar”, StVicentF (*Serm.*, vol. Harrison, 112v3). I absolutament: “Girant-se als regidors, los dix: –Ara *veus*: yo us promet e us jur que no·s pot fer que si --- que tots no façau mala fi”, *Curial* (*NCl.* II, 32).

»En combinació amb els adv. de lloc: “E *veus ací* què vol dir ‘piscina’ ---”, “*veus ací* lo plant que fan”, StVicentF (vol. Harr., 109v21, de nou 112v5; *Serm.* I, 184.25); “--- La serventa --- dix: –Madona, *veus ací* lo senyor”, *Decam.* VII, §6, 408.10f.; “*veus ací* una petita vila: volets-hi vós anar?”, *Filla d. Contastí* (*NCl.* XLVIII, 73); “Senyors: *veus assí* lo noble comte de ---”, *Filla R. Hongria* (*NCl.* XLVIII, 45). I ja en Cerverí: “*Veus ací* mon libel que us vuyll dire xantant / ---” (22/9.8). I també amb *aquí*: “Senyor, *veus aquí* les mans, e *veus assí* los meus monyons”, *Filla R. Hongria* (*l.c.*, 37): ex. eloqüent que ens mostra la diferència: v. *ací* ‘on jo sóc’, v. *aquí* ‘davant meu, on ets tu’: car li han tallat les mans i les hi fa portar en un plat.»

«[* Corregeixo tàcitament les grafies analitzadores dels editors (*vet m’ací*, *ve-us lo* ---), errònies etimològicament i lògicament, encara que corresponguin a un sentiment posterior de la llengua. Ja Fabra i l’IEC hi reaccionaren i no s’ha de tornar endarrere (almenys en el que no sigui l’ús col·loquial modern, o de textos vulgars actuals).]»

Encara hi torna a VEURE IX 248b41-249a3:

«Val a dir que l’ús combinat amb els adverbis locatius regna avui en tot el domini, on en donaré cites des de més enllà d’Alcoi fins al Ross., i des de les Illes menors fins al capdamunt dels nostres Pirineus occidentals: “*bet-akí* se-com ho fan: ---”, Estaon de Cardós (1934). De les combinacions complicades amb pronom pers. no se n’estigué ni tan sols el fundador de la nostra moderna llengua poètica de gran estil: “Ara jo sa corona d’or fi ja me’n pujava: / *vet-a-l’aquí*, doncs, posa-l’hi, quan sia gran, al front”, *Atl.* IX, 49c (original i ed. definitiva de 1877); però degué penedir-se’n i reféu el vers en l’ed. definitiva de 1878: “*vet aquí* sa corona d’or fi, que me’n pujava: / del món, quan sia reyna, l’hi posaràs al front”.

»Les combinacions amb el *li* de ‘vostè’ ja en velles cançons tradicionals bandoleresques: “Senyó Batlle --- hi mort lo Tocasson: /

---”, *Romllo*. (110B, reco. MilàF a la muntanya del Penedès). A Eivissa un *vei-vos* resultant de *veis-vos*: anàlisi secundària partint de *vet-vos* i *veus* (sentit com si fos *ve-us*): “quan *veis-vos aquí* que un dia encertà a passar per allí un gatet blanc”, JnCastelló (*Rond. Eiv.*, 22).»

Vegem què ens en diu Mascaró a Solà *et al.* 2002: 477-478:

«Les locucions *heus aquí* i *vet aquí* presenten a l’interlocutor una persona, una cosa o un esdeveniment que poden ser passats, presents o futurs (com mostren els exemple col·loquials (17 e-h)). *Vet* prové històricament del verb *veure*, i *heus* de formes presentacionals llatines similars, llatí vulgar *ECCUM* i llatí *HEŪS* (*DECat*, IV, 789b-790b) –de *ECCUM* deriva l’italià *ecco*, que, com els mots catalans que estem discutint, permet elements enclítics, p. ex. *eccolo* = *ve-te’l aquí*. Aquests mots tenen encara valor verbal, com ho mostra la possibilitat que presentin enclisi pronominal. (17b, d) són paràfrasis de (17a, c), respectivament. Notem que l’*aquí tens* de (17b, c) és locucional també; en (17b), per exemple, l’interlocutor no té necessàriament els diners en el moment de l’acte de parla.

- (17) a Vet aquí les deu mil que et devia
 b Aquí tens les deu mil que et devia
 c ¡Ve-te’l aquí, l’últim que faltava!
 d ¡Ja el tenim aquí, l’últim que faltava!
 e Us acabo de presentar tres arguments ben raonats. Vet aquí el que demostra que en Fabra tenia raó.
 f Vet aquí el que li has de dir: que agafi el pa, que el pagui i que no s’entregui
 g (Traient el conill del barret) ¡Vet aquí el conill!
 h ¡Vet aquí el conill! (El màgic s’espera dos segons i treu un conill del barret)

»Aquestes formes fan la mateixa funció que faria el conjunt format per un subjecte i un verb que regeix un complement directe com mostren (17a-d). Si acceptem la forma gràfica *ve’t aquí* que és la que dona el *DIEC* s. v. *veure* (encara que també dona l’entrada *vet* que remet a *veure*), *ve* i *veu* foren dues formes quasiverbals que regirien un pronom de segona persona, singular i plural, respectivament (tal com indica el *DIEC*); donarien origen, per tant, a *ve’t*, *ve-t...* i *veu’s*, *veu-s...* Això implica, però, acceptar per al pronom feble *us* la forma asil·làbica *s* que admeten el *DGLC* i Fabra (1956), però que no apareix en el *DIEC*. Sigui quina sigui la solució ortogràfica, *veus* i

heus són formes paral·leles i es diferencien ben poc, en el català actual, de *vet*, que es pot usar fins i tot quan un s'adreça a algú a qui dona el tractament de vostè o de vós. Tant (18a) com (18b) resulten adequats (almenys per a certes varietats i nivells):

- (18) a Vingui, senyor Puig; vet aquí el que buscava
b Vet aquí el que passa quan no preneu el remei, avi

»Els diccionaris també enregistren la forma *ve-li*, que correspondria al tractament de vostè; la forma corresponent del plural, *ve'ls*, però, no hi apareix.

»*Vet aquí*, *ve-t'ho aquí*, presentant un element anterior, són també unes locucions i s'usen per indicar l'acabament d'un discurs (19a), i, en una altra accepció (sovint amb la pronúncia *vet aquí*), correspon a 'ara m'adono per què' (19b, c): [...].»

Pel que fa als usos de Coromines:

Vet aquí: **14)** 42, 98, 472, 477, **15)** 239, 244.

Vet ací: **12)** 78, 688, **14)** 453.

Vet-ací: **12)** 282.

Ve-te'l: **5)** 231.

Heus ací: **8)** 29.

Heus aquí: **9)** 81, 171, **15)** 435.

Heus-aquí: **8)** 122.

Heus-en (i no: heus-ne): **2)** 178 CAR II,541b2.

Heus-els (i no: heu-los): **5)** 227.

Vet-en-aquí (vet-ne-aquí): **12)** 358.

Vet-el (i no: vet-lo): **5)** 231.

Efectivament ens podem preguntar per què les últimes quatre formes adopten aquesta combinació amb el pronom amb forma reduïda i no, per exemple, en forma plena. Si consultem Solà *et al.*, 2002: 570:

«Cadascun d'aquests pronoms pot adoptar en la llengua comuna fins a quatre formes diferents: dues en posició proclítica (davant del verb) i dues en posició enclítica (darrere del verb). En proclisi poden adoptar formes diferents segons si el verb comença en consonant (formes *reforçades*) o en vocal (formes *elidides*), i en enclisi segons si el verb acaba en consonant o semivocal (formes *plenes*) o en vocal (formes *reduïdes*). En el quadre següent apareixen les diverses variants dels clítics pronominals o pronoms febles.»

També en trobem esment a Solà *et al.*, 2002: 943-944:

«Tal com es descriu al §3.9, la normativa prescriu l'ús de formes plenes darrere d'un verb acabat en consonant o semivocal (*donar-me, doneu-me*), l'ús de formes reforçades (i també plenes; vg. Fabra 1918: 43) davant d'un verb que comenci per consonant (*em dóna*), l'ús de formes elidides quan el verb comença per vocal (*m'agrada*) i l'ús de formes reduïdes quan el verb acaba en vocal (*agafa'm*).»

Després d'aquesta prescripció d'ús, ens hauria d'estranyar trobar formes com les que assenyalem. Però realment ens hauria d'estranyar? Vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 978-981 sota el títol *Altres formes d'imperatiu acabades en consonant*:

«En la major part de les varietats del català central, en parts del nord-occidental i també en altres varietats (no en valencià), moltes formes d'imperatiu agudes acabades en consonant se solen pronunciar amb una vocal neutra ([ɛ] en nord-occidental, [a] en alguerès) afegida quan van seguides d'enclític pronominal (cf. *rep* però [rɛβəm]; en canvi, *mou* i [ˈmɔwələ]). Per al barceloní, Fabra (1913-1914: I, 10) proposa que la [ə] pot aparèixer quan la segona persona i la tercera presenten el mateix radical (i posa com a exemple *rep-rebi*); s'inclouen en aquest grup totes les formes de la conjugació IIIa, que contenen l'increment *-eix* tant en la segona persona com en la tercera. Segons Fabra, aquestes combinacions amb [ə] “no han aconseguit bandejar completament les tradicionals (sostingudes per la llengua literària)”, que actualment se senten més, segurament per influència de la llengua escrita. Aquesta variació també es pot comprovar en les dades recollides a Alcover i Moll (1929-1933). Segons Fabra, la vocal neutra [ə] no apareix (ni en estil col·loquial) quan la segona persona i la tercera presenten radicals diferents (posa com a exemple *pren-prengui*). A continuació donem unes llistes amb exemples seguint la predicció de Fabra. Els casos de (38) presenten [ə] i tenen el mateix radical (les formes pertinents apareixen entre parèntesis); el pronom feble adopta en aquest cas la forma reduïda. Els casos de (39) no poden presentar [ə] perquè el radical és diferent; el pronom feble adopta aleshores la forma plena. Les llistes són llargues, especialment la de (38), perquè procurem donar exemples amb totes les consonants (i grups de consonants) possibles.»

(38) a recull-la [rə'kuʎələ] (cf. recull-reculli)

b	mor-te	[ˈmɔrət]	(cf. mor-
mori)			
c	tem-lo	[ˈteməl]	(cf. tem-
temi)			
d	empeny-me	[əmˈpɛɲəm]	(cf. empeny
empenyi)			
e	cus-ne	[ˈkuzən]	(cf. cus-
cusi)			
f	mereix-me	[məˈrɛʃəm]	(cf. mereix-
mereixi)			
g	afegeix-ne	[əfəˈʒɛʃi]	(cf. afegeix-
afegeixi)			
h	defuig-la	[dəˈfuʒələ]	(cf. defuig-
defugi)			
i	promet-li	[pɾuˈmɛtəli]	(cf. promet-
prometi)			
j	ajup-te	[əˈjuɔt]	(cf. ajup-
ajupi)			
k	adorm-los	[aˈðɔrməls]	(cf. adorm-
adormi)			
l	surt-me	[ˈsurtəm]	(cf. surt-surti)
m	perd-ne	[ˈpɛrðən]	(cf. perd-perdi)
n	interromp-lo	[inteˈrɔmpəl]	(cf.
interromp-interrompi)			
o	sent-me	[ˈsentəm]	(cf. sent-senti)
p	venç-nos	[ˈbɛnsəns]	(cf. venç-venci)
(39) a	mou-te	[ˈmɔwtə]	(cf. mou-
mogui)			
b	escriu-li	[əskɾiwli]	(cf. escriu-
escrigui)			
c	resol-me	[rəˈzɔlmə]	(cf. resol-
resolgui)			
d	pren-ne	[ˈprɛnnə]	(cf. pren-prenGUI)
e	detén-me	[dəˈtɛmmə]	(cf. detén-
detengui)			
f	respon-te	[rəsˈpɔntə]	(cf. respon-
responGUI)			

g	coneix-me	[ku'nɛʒmə]	(cf. coneix- conegui)
h	fes-la	[ˈfezlə]	(cf. fes- fagi; barceloní)
i	vés-me	[ˈbezmə]	(cf. vés- vagi)

» Molts dels exemples que apareixen a (38) i a (39) es poden trobar a Fabra (1913-1914) i també en molts altres escrits seus. Tots els exemples que dóna sense [ə] són formes verbals amb radical velaritzat (amb *g* a la tercera persona, com a (39a): *mogui*). Nosaltres hi hem inclòs també els exemples de (39h, i), *fes-la* [ˈfezlə] i *vés-me* [ˈbezmə], perquè s'adiuen perfectament amb la descripció del fenomen: la segona persona i la tercera no tenen la mateixa forma en el radical (*fes-fagi* i *vés-vagi*) i l'aparició de [ə] no és possible (en barceloní, la varietat que descriu Fabra).

» A (38) no hi hem posat cap exemple amb els clítics pronominals *hi* i *ho*. Amb aquests pronoms la vocal neutra es pot elidir. Aquesta elisió és impossible per a parlants de Barcelona i en zones més al sud ([ˈkuzəw], *[ˈkuzu]), és opcional per a altres parlants de Barcelona i en zones més al nord i a l'oest ([ˈkuzəw] o [ˈkuzu]) i és pràcticament obligatòria a les comarques gironines ([ˈkuzu], ?[ˈkuzəw]).

» Fabra (1956: §65) fa referència a l'ortografia de les formes amb [ə], exemplificades a (38). Diu que “cal evitar en la llengua escrita aquestes formes d'imperatiu en *e* [és a dir, amb la vocal neutra en el català central], de les quals no són potser tolerables sinó *more* i, davant de *hi* i de *ho*, *fuge*, *rebe* i anàlogues, amb què s'eviten combinacions com *mor-te*, *fuig-hi*, *rep-ho*, etc.” Sembla que pronunciacions com [ˈfudʒi] o [ˈrepu], a les quals podria portar la normativa més estricta, són inexistents en tots els dialectes del català. No sabem quina és la raó per tolerar formes com *more* (i no pas *promete*, per exemple), encara que es podria relacionar amb el fet que *more* és la tercera persona del present d'indicatiu en algunes varietats.

» La diferència entre (38) i (39) actualment està quedant una mica diluïda, perquè l'aparició de [ə] és possible, fins i tot en barceloní, per a alguns dels casos de (39). En aquesta varietat, el cas més propens a la pronunciació amb [ə] és l'imperatiu del tipus *resol*, a (39c); són possibles seqüències del tipus [rə'zɔləm] *el problema d'una vegada*. En generacions bastant joves i al nord de Barcelona també és possible la pronunciació amb [ə] de les formes verbals acabades en *n*, a (39d-f): [pr'ɛnən], [rəs'pɔn əm]. Formes com

[ˈfezəm] (per *fes-me*) o [ˈbezəm] (per *ves-me*) es poden sentir al nord de Barcelona i a les comarques gironines. Pel que fa a la forma de (39g), *coneix-me*, també es pot realitzar amb la vocal neutra, [kuˈnɛʃəm]; en aquest cas, però, aquesta aparició es pot atribuir al fet que cada cop és més corrent sentir la tercera persona de l'imperatiu sense velarització (*coneixi* en lloc de *conegui*), amb la qual cosa la forma del radical en la segona persona i en la tercera esdevé idèntica i, per tant, queda inclosa en els casos de (38), almenys per a un conjunt de parlants.

»Fabra (1913-1914: I, 10) deixa entendre que la vocal neutra que apareix en els casos de (38) (i per a alguns parlants en algunes dels de (39)) forma part del verb; diu que és “una segona persona tretada de la tercera canviant la *i* final d'aquesta en [ə]” (adaptem la transcripció de Fabra a l'AFI). Efectivament, una interpretació possible és que aquesta vocal neutra tingui un origen morfològic, no pas fonològic. Si tingués un origen fonològic, esperaríem que no aparegués mai davant els pronoms *hi* i *ho* ([ˈkuzəw], [əfəˈʒɛʃə]), ja que no hi hauria cap justificació relacionada amb l'estructura sil·làbica o els contactes consonàntics que motivés la inserció ([ˈkuzu], [əfəˈʒɛʃi] tenen una estructura sil·làbica més senzilla i no hi ha cap contacte consonàntic). A més, si fos inserida fonològicament, esperaríem trobar-la en formes com *fem-la* (*[ˈfɛmələ] per [ˈfɛmlə]), de la mateixa manera que la trobem en seqüències com *tem-la* ([ˈtɛmələ]). Es pot pensar, doncs, que aquesta vocal ja forma part del verb. Seguint aquesta interpretació, la segona persona d'imperatiu del verb *cosir* tindria dues formes, *cus* (que apareixeria quan no hi ha enclítics) i *cuse* (que apareixeria quan hi ha enclítics). La presència d'aquesta vocal neutra tindria el mateix efecte que tenia l'absència de la *s* en formes com *digues* davant d'enclítics (vg. §10.3.5.1, també en lletra petita): tots aquests imperatius acabarien tenint la mateixa forma que els imperatius de la primera conjugació (la conjugació més corrent): [ˈdiʝələ] (corresponent a *digues-la*) i [ˈkuzələ] (corresponent a *cus-la*) acabarien tenint la mateixa forma que [ˈpasələ] (*passa-la*, amb un verb de la primera conjugació).»

Si recapitem una mica, doncs, sembla que els casos dubtosos que ens ocupen, vindrien a ser com els casos dubtosos de (39) del tipus *resoldre* ([rəˈzɔlmə] [rəˈzɔləm]) o *entendre* ([ənˈtɛmmə] [ənˈtɛŋgəm]). Aquesta dificultat de classificar-los vindria donada per diversos motius. Pel que fa a *heus*, per una banda és impossible de relacionar *heus* amb res del verb *haver* i, a més, funciona com una interjecció per cridar l'atenció. Per l'altra, però, *heus* presenta encara valor verbal, com ho mostra la possibilitat que

presenta enclisi pronominal. Pel que fa *vet*, doncs, també permet l'enclisi pronominal i com se sap des de les obres de Fabra, prové del ll. VIDĒTE, imperatiu plural, 'vegeu' però ens trobem que tan pot ser *vet* com *ve*. Aquesta imprecisió a l'hora de segmentar el radical fa que les possibilitats de classificació a (38) o (39) es multipliquin i que cadascuna pogués rebre un tractament diferent en funció d'on s'establís el límit del radical.

6.2.3 La substitució pronominal

Pel que fa a la substitució pronominal:

«En Fabra treballa en el seu Diccionari reduït i trigarà algun temps a poder-se dedicar *a aquest* [...]» (i no: «En Fabra treballa en el seu Diccionari reduït i trigarà algun temps a poder-s'*hi* dedicar [...]», on el context deixa ben clar de quin diccionari es parla): **12)** 696.

«Un segon grup el formen sis articles deguts a universitaris d'altres rams, historiadors, historiadors literaris, pedagogs, folkloristes i arxivers sobre temes lingüístics; cal destacar un *d'ells*, el d'En Mateu Llopis, que [...]» (i no: «[...] cal destacar-*ne* un, el d'En Mateu Llopis, que [...]): **14)** 32-33, 97.

«La classe l'empipa i els deixebles encara més, tant si aquests s'interessen com si no *per ella*.» (i no: «La classe l'empipa i els deixebles encara més, tant si aquests s'*hi* interessen com si no.» / «La classe l'empipa i els deixebles encara més, tant si aquests s'interessen *per aquesta* com si no.»): **12)** 374.

«Ara també fóra excessiu de fer de detalls com *viuda* una bandera i barallar-nos a fons *per ella*.» (i no: «Ara també fóra excessiu de fer de detalls com *viuda* una bandera i barallar-nos-*hi* a fons»): **13)** 147.

«[...] i no cal dir que m'encarregaré *de la cosa*» (i no: «[...] i no cal dir que me *n*'encarregaré»): **8)** 50.

6.2.4 Un cas curiós de substitució pronominal

Ens trobem, efectivament, en un cas que ens remet a dos punts conflictius de la gramàtica catalana: el primer és la substitució pronominal pel sentit, en lloc del nucli del sintagma nominal (SN) al qual fa referència:

A la llibreria d'En Jud encara no *li* he comprat res [...]. (i no: A la llibreria d'En Jud encara no *hi* he comprat res): **12)** 635.

A la nota de peu de pàgina relativa a aquest autor no volia donar-*li* més abast del que deia literalment: [...] **13)** 149.

En el cas del primer exemple, podríem afirmar que el pronom *li* fa referència a *Jud*, que és el nucli del complement del nom (CN) en lloc de ser-ne el nucli de tot el SN, que en aquest cas és *llibreria*. Això ens indueix a pensar que Coromines opta per escriure *li* tenint *in mente* el nucli del CN *Jud*, quan deixa anar la ploma escrivint les seves cartes. Però la qüestió no passaria d'aquí si no fos perquè també toca de ple un altre punt conflictiu de la nostra gramàtica.

En segon lloc, doncs, es tracta d'escollir entre el datiu *li* o *hi* en el cas que el complement que ha estat dislocat a l'esquerra, tematitzat, sigui percebut com un objecte indirecte animat (i no inanimat) pel fet que porti un CN el nucli del qual sigui *Jud*. Gemma Rigau parla d'aquesta qüestió a «“Hi” datiu inanimat» dins *Els Marges*, núm. 12, gener de 1978, Barcelona, p. 99-102.

Pel que fa al segon exemple, només es tracta d'escollir entre el datiu *li* o *hi* en el cas que el complement que ha estat dislocat a l'esquerra, tematitzat, sigui percebut com un objecte indirecte inanimat pel fet que porti un CN el nucli del qual sigui *nota*.

6.2.5 La preposició *a* i davant d'un sintagma nominal en funció d'objecte directe

Per l'estat de la qüestió sobre la introducció de la preposició *a* i un SN (sintagma nominal) en funció d'objecte directe, i tenint en compte Segarra (1987: 157-162) m'he referir a la gramàtica de Solà *et al.*, 2002: 1097-1098 (per bé que alhora se citi Solà, 1994 163-177) confrontant amb Solà *et al.*, 2002: 1905. Començarem per Solà *et al.*, 2002: 1097-1098:

«En català l'objecte, que gairebé sempre és representat per categories nominals, no porta cap marca que l'identifiqui, com ara una preposició o la concordança; com s'ha vist en la secció anterior, la concordança està reservada a la funció de subjecte.»

Però pel que fa a usos de Coromines hi ha vegades que intercala:

«Els membres ens vol mantenir en el paper de comparses, necessaris per mantenir aquesta ficció: [...] (i no: *Als* membres, ens vol mantenir en el paper de comparses, necessaris per mantenir aquesta ficció: [...])»:**13)** 216.

I en canvi:

«per estudiar el *Glossari* em van posar el primer dia en una sala al mig del pas, d'on van treure'm al cap de poc perquè destorbava a uns que havien de donar classe: [...].»: 12) 302.

Tornant a Solà *et al.*, 2002: 1097-1098:

«Per això la prova de la concordança sol resultar efectiva per distingir dues funcions, la de subjecte i la d'objecte, que són representades per un SN. Una altra prova per identificar el CD, aquesta molt menys fiable, és la de la passiva: segons les propietats (bàsicament la funció semàntica, però no exclusivament) del SN objecte, aquest podrà esdevenir el subjecte d'una oració passiva que contingui el mateix verb però amb la forma adient de passiva (vg. cap 16).

»Malgrat el que hem afirmat pel que fa a la preposició com a marca de funció, val a dir que hi ha una sèrie d'elements, com són els pronoms tòpics i alguns indefinits, que demanen o admeten la presència de la preposició *a* (vg. §11.5.1.5.): *Et prefereix a tu, He vist a tothom*. En casos d'ambigüïtat, l'ús s'inclina clarament per la presència de la preposició: en l'oració *¿Qui ha convençut la Gemma de posar-se a treballar?* l'element interrogatiu *Qui* tant pot referir-se al subjecte (*Algú ha convençut la Gemma...*) com a l'objecte (*La Gemma ha convençut algú...*); la presència de la preposició *a* marcaria inconfusiblement que l'element és el CD amb entitats animades, en l'ús col·loquial l'aparició de la preposició *a* és generalitzada. Autors com ara Solà (1994: §9) o Ruaix (1994: 147-148) opinen que l'ús de la *a* s'hauria de fer extensiu a aquests casos: *A l'Enric fa temps que no el veig.*»

Pel que fa a Solà, 1994: 168-169:

«Moll, (al lloc citat de la *Gram. cat.*), vora l'exemple transcrit, en dóna un altre (que no figurava a les eds. anteriors de l'obra, 1937, 1962) que almenys per a la majoria de catalanoparlants ha de resultar no sols inacceptable sinó inconcebible:

Colliu-les, a les peres que ja són madures

»Aquesta mena de complements no animats amb *a* es troben, certament, en certs documents antics (concretament, al

Gazophilacium de 1696), però no ens consta que avui siguin vius. Per tant, caldria aclarir d'on surt, en quina realitat es fonamenta, l'exemple de Moll.»

Un xic més tard, Solà 2000: 7:

«Francesc de B. Moll, a la seva *Gramàtica catalana* de 1968, parlant de l'ús de la preposició *a*, diu això (β 239): “Pot dur la preposició *a* el complement acusatiu quan és un nom usat després de pausa, com a explicatiu del respectiu pronom personal expressat abans. Exemple: «No *la* cridis, *a* la senyora»; «Colliu-*les*, *a* les peres que ja són madures»”. El primer exemple no sorprèn a ningú, però el segon hauria de sorprendre a tothom, en principi. Tanmateix, si llegim bé el que diu Moll, ens haurien de sorprendre tots dos: l'autor no diu pas que en el català actual la presència de la preposició s'ha escampat molt, malgrat que no ho volen els gramàtics; no: diu (més amunt en el mateix paràgraf) que aquest cas és una *excepció a la prohibició*. L'autor ja ho havia dit a la seva gramàtica històrica, l'any 1951 (β 496), però aleshores només en donava un exemple de Ruyra en què el complement directe era una persona (“Ja sé com l'hai d'amoixar, *a Na Rosó*”), i per tant no ens sorprenia, i és per això que l'observació ens va passar a tots desapercebuda fins que ens va donar l'exemple segon, amb el complement *les peres*.

»Avui es pot dir que quan el complement directe es refereix a una persona i està desplaçat a l'esquerra o a la dreta del verb, tothom accepta que ha d'anar amb preposició, és a dir que constitueix una excepció a la regla que prohibeix la preposició: “Però, *a l'àrbitre*, els espectadors no el van insultar”, “L'excés de pairalisme ens podria trair, *als catalans*”. Però ens continua intrigant el segon exemple de dalt, en què el complement no es refereix a persona. Avui tenim més coneixença del fenomen perquè el recullen dues gramàtiques més: al llibre *Alfa. Mètode d'autocorrecció gramatical assistida*, de Jaume Morey, Joan Melià i Jaume Corbera (Palma1995), no s'indica l'extensió territorial del fenomen i es dedueix (β 1719) que només el trobem quan el desplaçament és a la dreta del verb: “Qui les rega, *a les plantes*, és el jardiner”; però al llibre *Catalan: A Comprehensive Grammar* (Londonand New York: Routledge1999), de Max W. Wheeler, Alan Yates i Nicolau Dols (l'últim autor és mallorquí), s'afirma (β 25.3) que és un fet del “baleàric” i que es dona precisament quan el desplaçament és a l'esquerra: “*A ses estovalles*, posa-les dins es calaix”. En un treball inèdit que he pogut consultar, la mallorquina Joana Rosselló afirma que “en mallorquí” la preposició (*a*; *an* davant vocal) es troba amb tots dos desplaçaments,

però que amb desplaçament a la dreta “tendeix a ser obligatòria” (és a dir que la manca de preposició sonaria estranya): “Ja ho sé, *an això*”, “No la tenc, *an aquesta*”, “Les he trobades, *ases faltes*”. En resum: deu ser un fenomen de tot el baleàric i deu ser més vivaç amb desplaçament a la dreta.

»Però el fenomen continua tenint un punt d'intrigant. Segles enrere devia tenir més extensió i deu haver evolucionat notablement. En un dels tres diccionaris manuals que considero més importants i més ben fets de tota la nostra història, el *Gazophylacium Catalano-Latinum* del barceloní Joan Lacavalleria (Barcelona 1696; els altres dos són els de Labèrnia i de Fabra), hi ha complements preposicionals referits a coses *però sense desplaçament*; i, a més a més, el fenomen és habitual en aquesta obra. Vegem-ne algun exemple (en respecto la grafia): “Traurer del dit *à un anell*”, “Aniquilar *à alguna cosa*”, “capàs de aver comès *à un crim*”, “Aturar *al corrent de la aygua*”, “Qui vos ha posat *à assò* al cap?” (pàgs. 34, 36, 72, 72, 128). Això és tot el que jo sé fins ara d'aquesta qüestió. Si algun lector me'n dóna més precisions (sola@lincat.ub.es), ja els ho diré.»

És interessant contrastar l'exemple de Coromines:

Perdonin *a* la meva poca memòria. **12)** 148.

Això farà moure *a* gent com un Casacuberta, Coll i Alentorn i Moll [...]. **13)** 171.

Pel que fa al capítol *Quins pronoms admeten la preposició*, a Solà, 1994: 169:

«Aquest és el segon punt sobre el qual la gramàtica oficial és explícita. Diu: “l'emprament de la preposició *a* en el complement directe és solament tolerable davant de certs pronoms, principalment *tothom*, *tots* i *el qual*”. Una norma redactada de manera tan implícita fa de mal seguir, i per això ha estat inevitablement interpretada i allargada per algun manual (Ruix hi inclou també *qui*). En lloc del qualificatiu de “tolerable” (que es converteix en “menys bo” en altres manuals), segurament que una bona gramàtica hauria de precisar les condicions en què aquesta llicència es convertiria en inevitable.»

Pel que fa al fet de no inserir la preposició *a* davant de pronom, notem Coromines:

[...] que no enganyarà Ø ningú: 5) 141.

A Solà *et al.*, 2002: 1905:

«A diferència dels casos dels §13.3.6.2a-b, l'alternança que presentem aquí no comporta un canvi en la valència del verb, sinó en la diàtesi: un complement argumental del verb pot realitzar-se com a complement directe o com a complement de règim (vg. §13.4.2). Així, tant podem dir *apel·lar la sentència* com *apel·lar contra la sentència*, tot i que la primera opció sembla la preferida en el llenguatge jurídic i periodístic. Com *apel·lar*, i en l'acceptació del verb en l'àmbit jurídic, funciona *recórrer*: *Han recorregut la sentència*, *Recorreran contra la sentència*. Encara en aquest àmbit, tenim *pledejar* i *pledejar per* (*Pledejar (per) l'herència*).

»D'aplicació en contextos més amplis és l'alternança que presenta *arremetre* (*La policia va arremetre (contra) els manifestants*). D'ús més freqüent encara és *contestar* (*contestar + SN / contestar + a + SN*), que, com els del paràgraf anterior, és un verb que selecciona un objecte de caràcter lingüístic, si bé d'entre una gamma més àmplia (preguntes, demandes, sol·licituds, cartes, etc.). A diferència del que s'esdevé amb aquells, però, pot argüir-se que no són ben bé sinònimes les realitzacions alternatives: *Contesta tot el que et sembli* no vol dir el mateix que *Contesta a tot el que et sembli*, com ho mostra el fet que únicament la primera part pot allargar-se amb un complement preposicional que denoti un objecte lingüístic (*Contesta tot el que sembli a la nostra pregunta*) o pot coocórrer amb un datiu (*Contesta-li tot el que et sembli*). A *contestar* sembla que s'hi pot assimilar *replicar*.»

Vegem què n'opina Coromines a TESTAR VIII,467b5-24:

«*Contestar* [Lacav.], pres del ll. *contestari* 'encetar o empendre una disputa invocant testimonis', d'on 'recórrer a un judici, confessant o negant una demanda', 'declarant-se d'acord, en conveni, amb algú', i en fi [Belv.] 'respondre a una carta, a una pregunta etc.'; en el present es pronuncia *cont[e]sta* en cat. central però amb *e* oberta en val. (*cont[ε]sten*, pres. 6, MGadea, *T. del Xè* III, 97). La bona construcció sintàctica em sembla ser *contestar una carta* o *lletra* (en el sentit de 'deixar-la amb resposta'): *les cartes contestades*; però intr. en cas com *li contesto que*, *contestant a la seva carta*, *contestar a tal pregunta*, *a tals o tals paraules*; aproximadament és també el que fan els millors escr. castellans. "*Contestando* a la de V., tenco el gusto de decirle que he recibido con gran satisfacción las noticias

que me da de ---” (Jovellanos), “Doña Lucía se presentó y --- *contestó a* las palabras de su primo que había oído desde lejos”, “*contestava a*”⁸⁹ los saludos, como si estuviese el alma puesta en ellos” (L. Alas, *La Regenta*). »

Pel que fa a usos de Coromines:

No dubto que ella o vós mateix voldreu *contestar*, quan us vagui, *a* les meves suggestions sobre els manuscrits del Mestre. **1)** 115

En veure que ni vostè ni el Sr. Fortuny no *contestaven a* les meves cartes del 4 de juliol, [...].**14)** 194

Cregui, respectat amic, que m’ha commogut la rapidesa i sol·licitud amb què vostè *respon a* la meva demanda d’ajut; **14)** 127

A Solà *et al.*, 2002: 1905:

«No són tampoc sinònimes les accepcions transitiva i intransitiva de *cridar*: *cridar algú (cridar-lo)* vol dir ‘requerir algú’, mentre que *cridar a algú (cridar-li)* és ‘fer crits a algú’.»

Pel que fa a usos de Coromines

Veient que això no donava resultat, va fer *avisar a* un antic deixeble seu, el Sr. Steiger, avui ja professor a la Universitat, per al qual jo duia [...]. **12)** 426

A Solà *et al.*, 2002: 1905:

«Semblantment, *obeir*, amb complement de règim (*obeir a*), vol dir ‘ser causat per’ i, consegüentment, es construeix amb SN que ha de designar entitats conceptualitzables com causes (*La previsible davallada de turistes no obeirà a l’ecotaxa*), mentre que la versió transitiva (*obeir + SN*) admet que el SN denoti una entitat animada o inanimada (*La joventut no obeeix la moda, Els infants han d’obeir els monitors*).»

Pel que fa a usos de Coromines:

⁸⁹ Notem aquí que, com que la cursiva no abasta la *a*, es deu tractar d’una errada tipogràfica.

Els petits fan bondat com mai, i mentre vam estar sols van *obeir a* les noies i a mi gairebé sense haver de dir-los-ho. 12) 37.

OPou havia d'*obeir als* editors i priors eclesiàstics que li feien la vida, i feren que, contra el seu costum, no doni a triar entre usos acceptables, quan posa [...]. SEURE VII 901b26-32.

Finalment a Solà *et al.*, 2002: 1905:

«Amb el mateix sentit que *obeir* + SN (de persona), tenim *creure* + SN (de persona); però hi ha també *creure* + *en* SN (de persona o no), que vol dir una cosa així com ‘tenir dipositada la confiança en una persona o cosa’ (cf. *Has de creure en la mestra*, *Has de creure la mestra*).»

6.2.6 *Dignar-se* + infinitiu o *dignar-se a* + infinitiu?

Pel que fa a l’observació a propòsit de *dignar-se* + infinitiu o bé *dignar-se a* + infinitiu és oportú de començar-la fent referència a Mestres *et al.*, 2007: 812 nota 61:

«A Coromines, (DECat, entrada *digne*), en canvi, li “sembla que sempre ha estat més usual la irreprotxable construcció sense preposició [...] no he sentit mai altra cosa, ni en recordo casos escrits, algun cop sí *dignar-se de*”».

La dualitat de formes *dignar-se a* + infinitiu o bé *dignar-se* + infinitiu (si tenim en compte que el resultat *dignar-se* + *que* + *oració* és el resultat de la caiguda de preposició davant de la conjunció) és una constant en els usos de Coromines. Però vegem primer què en diuen els nostres diccionaris (la cursiva dels exemples és meva):

El Gran diccionari de l’Enciclopèdia Catalana, a l’entrada *dignar-se*:

«v pron Condescendir a fer alguna cosa. Mai no es va *dignar a* respondre.»

El significat és, doncs, ‘condescendir’. Com es veu, només reconeix una de les dues possibilitats: la que porta la preposició *a* i prou. Certament és prou curiós i significatiu que quan es busqui el significat de la paraula *condescendir* en aquest mateix diccionari, només hi figuri la forma *dignar-se a* + *inf*. A l’entrada *condescendir*:

«v intr *Dignar-se a consentir* alguna cosa a algú, prestar-s’hi. No condescendir als desigs d’algú.»

Això també val per l’*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l’Enciclopèdia Catalana i per la *Hiperenciclopèdia de l’Enciclopèdia Catalana*. Pel que fa al *DIEC-2*, a l’entrada *dignar-se*:

«1 v. tr. pron. [Lèxic comú] Accedir, avenir-se, (a fer quelcom). Ella no es *dignà contestar*. S’han *dignat de venir*.

2 intr. pron. [Lèxic comú] No va *dignar-se a respondre*. Senyor, *digneu-vos a escoltar-nos*.»

Aquí sembla que fa una distinció: reconeix la forma amb la preposició *a* juntament amb la forma amb la preposició *de* però sembla que tampoc no hi ha cap matís de significat amb la que no en té: totes dues possibilitats porten el mateix significat: ‘Accedir, avenir-se’.

Pel que fa al *Diccionari català-valencià-balear*, a l’entrada *dignar*:

«v. refl. (i ant. intr.). Condescendir; cast. *dignarse*. *Déu ha dignat ferse home*, Lacavalleria Gazoph. *Ni solament se ha dignat mirarlo*, ibid. *Fonch enviat un recado... pera que esta mt. Rt. Comonitat y Clero se dignàs de acompañar lo frare*, Entrev. Eyv. 88.»

Només porta el significat ‘condescendir’, però no reconeix la forma amb la preposició *a*. Pel que fa a Ginebra, 2006, a l’entrada *dignar-se*:

«*dignar-se* [(a)+ oració d’infinitiu] o bé [(que) + oració] Condescendir. «No es va *dignar a respondre* (o bé No es va *dignar respondre*)». “Finalment s’ha *dignat a rebre ’ns* (o bé Finalment s’ha *dignat rebre ’ns*)”. “És tan saberut que mai no es dignarà que li donis un consell.”»

Porta el significat ‘condescendir’ però reconeix tant la forma amb preposició (tot i que només la preposició *a*), com la forma sense preposició. Seguidament repassa la forma amb l’oració subordinada el resultat de la qual seria *dignar-se+que+oració subordinada* com a resultat de la caiguda de preposició davant de la conjunció.

Pel que fa al *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, Edhasa, Barcelona, 1994, a l’entrada *dignar-se*:

«v. pron. Condescendir a (fer quelcom). *No va dignar-se a respondre. Senyor digneu-vos a escoltar-nos.*»

Porta el significat ‘condescendir’ però només reconeix la forma amb la preposició *a*. Pel que fa al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, del mateix Joan Coromines, a DIGNE III, 131b19-34:

«Més tard el reemplaçà la forma cultista *dignar-se* [1695, Lacav.] «ni tan solament se ha *dignat* mirar-lo» (més rarament i potser no sense influència francesa, tr.: «Déu ha *dignat* fer-se home», també Lacav.); el *DFa*. En dóna exs. amb una construcció de *a*: *no va dignar-se a respondre; Senyor, digneu-vos a escoltar-nos*, però em sembla que sempre ha estat més usual la irreprotxable construcció sense preposició, que és la que ja apareix en Lacav. i l’única que veiem en els nombrosos exemples del *denyar* antic (ací ni en *AlcM*): *s’ha dignat fer..., digneu-vos concedir-me...: no he sentit mai altra cosa, ni en recordo casos escrits, algun cop sí dignar-se de; denhar, o se denhar* és molt freqüent en oc. ant. des dels Ss. XII i XIII i sempre construït sense *a* (Rayn. III, 49). *Dignació. Condigne.*»

Com sembla la mà de Fabra, que va incorporar la forma amb la preposició *a*, només ha calat fonament en els exemples dels diccionaris de l’Enciclopèdia Catalana. Tot, doncs, ens porta a afirmar que *dignar-se + infinitiu* i *dignar-se + infinitiu*, tant amb preposició com sense, són dues variants de la mateixa forma. Segons Coromines, la forma sense preposició és la més antiga (l’única que recullen l’Alcover Moll i el mateix DECLC de Coromines). El que sembla força curiós, però, és que el *DIEC-2*, pel que fa a la forma, distingeix les dues formes: per una banda *dignar-se + infinitiu* (juntament amb *dignar-se de + infinitiu*) com a verb pronominal transitiu; i per l’altra *dignar-se a + infinitiu* com a verb pronominal intransitiu. De manera que tindriem una dualitat d’anàlisi com la següent:

1. a. S’han dignat venir

V OD

1. b. S’han dignat de venir

V OD

2. S’han dignat a venir

V [complement de règim verbal (CR)]

Com es veu, l’anàlisi d’1.a. tracta el complement com un infinitiu complement directe del verb *dignar-se*. A l’anàlisi d’1. b., es tracta el complement com un objecte directe (OD) introduït per la preposició *de* on aquesta preposició només faria la mera funció de *de* facultativa en verbs

que admeten la preposició en l'infinitiu complement directe. Però a l'anàlisi de 2 el complement no es tracta directament perquè el verb *dignar-se* és intransitiu. Si s'afina una mica, aquest complement només es pot tractar —indirectament, és clar— com un complement de règim verbal (CR) tot i tenir absolutament el mateix significat que 1.b. i que 1.a.

Pel que fa als usos de Coromines:

Dignar-se + inf.: **3)** 83, **12)** 122, 163, 183, 575 **13)** 169, 283, **15)** 325.

6.2.7 Un ús estrany del verb *penetrar*

En aquesta observació ens limitarem a constatar que no està recollit el verb *penetrar* en la forma que Coromines l'utilitza en l'exemple següent:

Me n'he penetrat profundament. **5)** 124.

6.2.8 Usos de Coromines de la concordança amb el participi passat

En aquesta observació aportarem els usos de Coromines pel que fa a la concordança amb el participi passat:

1) 56, **12)** 67, 111, 140, 162, 204, 212, 397, 309, 545, 343, 368, 375, 397, 667, 722, 779, 813, 819, 904, 914, **15)** 91.

6.2.9 Les discordances en relació amb l'absència d'una *de* per marcar la substitució d'un nom el·líptic

Per començar l'observació lingüística de la discordança primer ens hem de servir del document més recent de Solà, 2006: 11:

«Obro quatre o cinc llibres d'estil, la meitat dels quals no inclouen la qüestió de què ara els parlaré, però l'altra meitat en diuen literalment el següent (“A” i “B” són els dos de què em serveixo). A: “Quan el subjecte és un nom col·lectiu en singular, el verb hi concorda en singular”: La gent sortia de pressa. B: En aquest cas “donem com a preferent la construcció en singular”: La gent, que havia estat esperant tres hores, va començar a cridar (preferible a havien... van). A: Encara que l'esmentat col·lectiu porti un complement en plural, “és preferible que el verb hi concordi en singular”: La majoria dels

assistents aplaudia (preferible a aplaudien). B: En aquest cas, en canvi, “posem el verb en plural”: La majoria dels assistents podran seure (preferible –afegeix– a podrà).

»En principi, un llibre d'estil no és cap norma general i absoluta; és un auxiliar que afecta només l'entitat per a la qual s'ha fet: un diari, una emissora, una editorial, una universitat. I sovint el llibre d'estil no delimita pas el que és correcte del que no ho és, sinó que simplement ordena als afectats que no perdin temps en aquella qüestió i que facin el que es diu. Per exemple, no és cap norma que s'hagi de dir o escriure “15 d'agost de 2006”, i per això uns llibres d'estil ho recullen així (millor dit: ho arrossegueu així d'algun altre indret i s'estalvien de comprometre's) i uns altres ho preceptuen exactament al revés, “15 d'agost del 2006” (que és com hauria de ser, malgrat tots els malgrats i totes les rutines acumulades). Ara: com que els llibres d'estil generalment els fan gent experta, doncs cal suposar o esperar que el que diuen coincideix amb la norma, si n'hi ha, o almenys amb l'opinió general, també si n'hi ha. ¿Què passa, doncs, amb el cas que acabem d'il·lustrar?, perquè els dos llibres no diuen pas el mateix. Doncs el que passa aquí és molt simple (o no tan simple): que aquells exemples tant poden portar el verb en plural com en singular; però la tradició lingüística occidental era com el maniqueisme, que dictaminava que les coses eren forçosament així o aixà (així o al revés d'així). Les gramàtiques escolars i normatives es troben incòmodes amb possibilitats obertes o lliures i intenten imposar una de les solucions, que vol dir condemnar l'altra.

»Fabra sembla que no es va posar mai en aquest terreny, però en una conversa (221 de Pey, 251 de Rafel) diu això dels dos casos de dalt: “la gent, un singular, però que desvetlla la idea de pluralitat, pot adjuntar-se a un verb en plural, i és perfectament lícit [...]: La gent no sabien per on havien d'entrar”. Amb els col·lectius acompanyats d'un complement en plural “el verb concorda, segons els casos, amb el col·lectiu (singular) o amb el seu complement (plural)”: i diu que el cas “Un gran nombre d'escriptors cometen aquesta falta” és no sols correcte sinó l'únic correcte, afirmació estranya. Un dia mirarem què hi ha darrere això de “segons els casos”.»

Resulta ben interessant relacionar les discordances, concretament la *concordança ad sensum* amb els partitius pel que fa al comportament dels sintagmes i com aquests sintagmes són entesos o interpretats. Si a la concordança pel sentit hem vist que el nucli sintàctic és diferent del «pseudonucli» conceptual només pel canvi de número (singular o plural), també veiem que en els partitius el «pseudonucli» conceptual és diferent

que el nucli sintàctic i això també ens fa vacil·lar. Vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 1139-1141:

«En relació amb els sintagmes partitius, apareix un fenomen referit a la concordança ben interessant quan aquest sintagma conté una oració de relatiu. Ens referim a la següent alternança:

- (105) a Un dels estudiants que ha vingut és fill del rector
b Un dels estudiants que han vingut és fill del rector

»Si bé l'ús espontani es decanta per l'una o l'altra construcció, una anàlisi detallada ens fa veure que (105a) i (105b) responen a dues interpretacions diferents: en la primera, l'antecedent del relatiu *que* és l'indefinit *un*; d'aquí la concordança del verb en singular, *ha vingut*; per contra, en la segona, l'antecedent del relatiu és el nucli del complement de l'indefinit, és a dir, *estudiants*; d'aquí la concordança en plural, *han vingut*. Brucart (1999: 460-461) observa que, quan el complement de l'indefinit és una oració de relatiu, la concordança en singular del verb és perfectament factible amb el verb en plural: **Un dels que ha vingut és fill del rector*, mentre l'oració és perfectament factible amb el verb en plural: *Un dels que han vingut és fill del rector*. L'autor atribueix aquesta impossibilitat al caràcter clíctic de l'article determinat *els*, que no pot actuar com a complement del nucli, l'indefinit *un*, si no va acompanyat de la relativa, en el qual cas hauria de portar el verb en plural: *els que han vingut*. Igualment, notem també que, si la construcció partitiva apareix dislocada, només és possible la concordança en plural: *Dels que han vingut, un és fill del rector*; **Dels que ha vingut, un és fill del rector*. Això no treu que alguns parlars acceptin la concordança en singular: *Un dels que millor ho ha fet ets tu*. Vegeu §21.5.3.

Doncs vegem-ho, Solà *et al.*, 2002: 2518-2519:

«Són del mateix tipus “el pressupost és de 250 milions, *dels quals* el club n'haurà de finançar una part”, “La residència estava ocupada per nens de colònies, *entre els quals en* vam veure molts d'estrangers”, “aquella música [...] era com un alcohol de primera, del qual només n'hi restaven poquíssimes gotes” (Sagarra, Vida: 442), etc.*

»[* El sentiment lingüístic més incontrovertible rebutja les construccions d'aquest tipus sense el pronom *en*, però la situació de la llengua a què m'he referit en la nota 46 fa que puguem trobar-ne

d'impreses (tanmateix, és allixonador de veure que a la segona part del següent exemple de Moll l'autor o el corrector és "relaxa" o es "distreu"): "En el lèxic lul·lià apareixen sovint aquests vocables, *dels quals* Ø citaré només alguns" | "Llull usa moltíssim tals adverbis, *dels quals* em limitaré a anotar-ne alguns que per la forma [...] difereixen de [...]" (Fr. de B. Moll, *Estudios Lulianos* (Palma de Mallorca) I, 1957, pàg. 194 | 195), "Els tractats [...] de Ciceró [...] foren objecte de traduccions catalanes, *de les quals* Ø resten una del 'De officiis' [...] i dues de les 'Paradoxes'" (Riquer, *Història*, II: 463), "Pompeu Fabra va ser el darrer fill del matrimoni format per Josep Fabra i Roca i Carolina Poch i Martí, que sembla que n'havien tingut entre tretze i setze i dels quals només Ø havien sobreviscut dos" (*Homenatge*: 25). Dec l'anàlisi de (60) a Sebastià Bonet: per més evident que ara sigui, mai ningú no havia explicat aquest cas. Vegeu també §6.5.2]

»Deuen pertànyer al mateix fenomen casos com: Aquest paio és *dels que no en queden* | *Una ganga de les que en queden poques* (Simó, *Dones*: 56 | 59), que en anàlisi lògica i en estructura estàndard només podrien ser: "un paio d'aquells dels quals no en queden", etc. L'element que desencadena la presència del pronom com les de (60) és un quantificador que designa una part d'un tot (*dos, una part, molts, poquíssimes gotes*, etc.). Hi ha d'altres maneres de designar una part d'un tot que no semblen reductibles a l'anàlisi de (60b) perquè no contenen cap nom elidit; però la llengua espontània propaga a aquestes construccions, segurament per imitació de les altres, el clíctic (la supressió del qual, ara, no crearia una construcció impossible com ho fóra la de (60a) sense clíctic): "la reminiscència d'un senyoriu perdut, del qual no en quedava res més que *la propietat de les feixes*" | "aquest món selecte [...] que avui ha fracassat [...] i del qual n'era una mostra específica don Tomàs" (Sagarra, *Vida*: 41 | 100). Igualment crec que han de dur pronom feble d'altres casos com els següents, també difícils de reduir a l'anàlisi de (60b): *Tots aquests aparells i molts altres que jo en desconec contribueixen a fer funcionar bé la fàbrica* | *Més avall dóna les següents expressions, vora unes quantes altres que en recullo a la llista general* | *Aquests volums inclouen, com altres que n'hem vist, uns vocabularis temàtics*. Per tant, considero irregular aquest exemple: "[Al llibre] Cine o sardina [...] parlo de pel·lícules, una darrere l'altra, uns que Ø he vist, unes que Ø he tornat a veure, unes altres que Ø he vist de diferent manera" (Avui, 2.X.1997, pàg. I).*

[* En els casos següents trobem la forma *que* en lloc de l'estàndard *de la qual*, etc., probablement perquè els antecedents (*feina, crisi, pebre vermell, nom propi, neu*) són inespecífics i la forma *qual* més aviat demana antecedents específics; el cert és que la forma estàndard no s'hi sent còmoda: “es que estaven molt capficats per la feina, que no n'hi havia, i per la crisi, que n'hi havia massa” (Moix, *Marilyn*: 78), “en els afores de Ciutat anomenen pebre bord el ‘pebre vermell’, que en cullen molt, i en venen” (*DECat*, VI, 353a20), “*Guinarda* deu ser NP [nom propi], que n'hi ha molts en les llistes del *Torc[imany]*” (*DECat*, IV, 740a14), “Es passaven llargues mesades bloquejats per la neu, que allí aleshores en queia molta”.]»

També en relació amb les construccions partitives, a vegades ens sobta l'absència d'una *de* per marcar la substitució d'un nom el·líptic. Aquest cas ja el nota Solà 1994: 209-210. Parlant de *peces*, Coromines opta per:

«el català en conservava una \emptyset intacta en el prolongament fonètic de la mateixa forma indoeuropea» (SEURE VII,888a41-888b2) en lloc de: «el català en conservava una *d'*intacta en el prolongament fonètic de la mateixa forma indoeuropea».

«[...] no sé si volen que s'imprimeixi així, o si només hi posen guionet per indicar que s'han de reduir les dues paraules a una \emptyset sola. (i no: [...] no sé si volen que s'imprimeixi així, o si només hi posen guionet per indicar que s'han de reduir les dues paraules a una *de* sola)»: 9) 91,

«Dels 4.100 \$ argentins necessaris per a la impressió, adreçant-me a diverses persones o entitats de l'Argentina o de l'estranger, \emptyset he pogut obtenir fins ara 3.600 \$. (i no: [...] *n'*he pogut obtenir fins ara 3.600 \$.)»: 14) 41.

«forma part del vocabulari de Shakespeare, el qual el posa com a insult en boca d'un personatge que \emptyset maltracta a un altre qualificant-lo de [...]» (RIBOT VII,317b47-50) en lloc de «el posa com a insult en boca d'un personatge que *en* maltracta a un altre qualificant-lo de [...]».

«O almenys m'agradaria de veure que em consultaven casos d'aquests. De fet l'Aramon *em va consultar* sobre alguns.» 13) 101

S'ha de fer notar que tot i que aquesta oració és irreprotxable (i per això n'atestem algun altre exemple a 14) 72: «D'altra banda voldria *consultar-lo sobre* el que convé fer [...]») també hi ha la possibilitat d'haver escrit la

següent oració, tot i que com a resultat de la traça d'un OD sense cap article:

«O almenys m'agradaria de veure que em consultaven casos d'aquests. De fet l'Aramon *me'n va consultar* alguns.»

«l'únic fet nou i d'importància que ha ocorregut aquest any en això és que ell i els altres catalans que acudiren en aquell congrés han refusat d'assistir Ø a un altre Ø que es preparava amb el mateix caràcter, a causa de l'incompliment de les promeses que aleshores se'ls van fer.» (amb la possibilitat d'haver escrit: [...] ell i els altres catalans que acudiren en aquell congrés han refusat d'assistir-*ne* a un altre Ø que es preparava amb el mateix caràcter, a causa de [...]):**13**) 109-110 (vegeu l'observació que es desprèn arran de Solà 1994: 220-224).

«Avui totes dues formes són molt corrents en cat. central, [*a vegades / de vegades*] potser fins i tot una mica predominant *de v.*; històricament i dialectalment es nota que *de v.* apareix més de la meitat del Princ. cap al N., l'altra a la resta: no hi ha, però, cap raó per postergar Ø cap de les dues: [...]» (VEGADA IX, 73b53-74a3) (i no: [...]: no hi ha cap raó per postergar-*ne* cap de les dues.)

«L'Aramon també es va declarar d'acord en molts casos, però en molts altres s'hi va oposar. Vam tenir reunions prèvies per convèncer-lo, i vaig aconseguir que n'acceptés un o dos més, a canvi de renunciar Ø jo a algun altre. (i no: [...]a canvi de renunciar-*ne* jo a algun altre.)»: **13**) 103

Això ens sobta una mica quan també veiem que opta per:

«Jo no he sentit en ma vida tal cosa (no me *n* han pas mancat ocasions)» (GARROTXA IV,403b6-9) en lloc, per exemple, de «Jo no he sentit en ma vida tal cosa (no m'(*Ø*)han pas mancat ocasions)».

Si tornem a Solà, 2002: 2519:

»També són partitius els casos següents, en què la concordança del verb (o altres elements) de la subordinada ha de ser en plural: “Una de les qüestions que més {*preocupen / *preocupa*} és...”, “Aquest problema és (un) dels més petits que té *plantejats* la sintaxi”. Però hi trobem vacil·lació: “és d'aquells que la mort *li* fa pànic” | “Terradellas era d'aquella mena de persones que s'*havia* avesat a no menysprear cap informació” (Cabrè, *Viatge*: 157, per *els* | *Senyoria*: 363, per *havien*; vg.: “Uno de los argumentos que se *ofrece* más

frecuentemente”, “una de las cuestiones que *han* causado más polémica”: Bosque 1989: 45, 72). Cal no confondre el cas que ens ocupa (“Sóc (una) de les (poques) persones que *els* encanta la moda”) amb aquest altre: “Sóc una persona que *m’*encanta la moda”.[...]»

Confrontem ara Solà *et al.*, 2002: 1140:

«El cas potser més conegut de discordança és el que es coneix com a *concordança ad sensum*. A diferència dels exemples de (104), en la concordança *ad sensum* entre el subjecte i el verb hi ha coincidència en la persona però no pas en el nombre, i afecta, com els gramàtics han destacat des d’antic, els noms col·lectius (*gent, ramat, humanitat, gernació, reguitzell, corrua...*); també s’hi han d’incloure els indicadors de classe (*tipus, mena, classe, espècie, sèrie...*) (vg. §5.2.1.3 i 8.2.2.1c).* Així, sembla que és el contingut interpretatiu d’aquests mots el que ocasiona la concordança en plural més que no pas la seva forma en singular. En l’ús espontani hi ha tendència a fer prevaldre la concordança pel sentit, encara més en el cas dels quantitius i dels indicadors de classe, sobretot si són complementats amb SNs plurals, com és el cas de (106b, c, d):

[* Quan el sintagma introduït per un indicador de classe conté una oració de relatiu, la concordança en singular pot resultar estranya: *Hi ha una sèrie de llibres que {[?]* és útil / són útils} per aprendre a cuinar.*]

»(106) a El veïnat ha(n) votat majoritàriament a favor de la proposta
b La majoria dels diputats va(n) decidir plegar
c El deu per cent dels habitants d’aquell país pateix(en) gana
d Aquesta mena de programes no fa(n) més que desmotivar l’audiència

»La divisió entre noms col·lectius i noms quantitius dista de ser clara. Per exemple, noms com *grup, conjunt* o *sèrie*, que se solen classificar entre els col·lectius són més aviat noms quantitius (vg. Bosque 1999: §1.2.3.4). De vegades aquests noms, usats amb un article definit o indefinit, poden tenir una lectura, col·lectiva o quantitativa, que inicialment no tenen. Així, de la mateixa manera que un col·lectiu amb article definit (també sense article) pot assolir una interpretació quantitativa, i encara més si porta un complement delimitador (*{Un ramat de seguidors enardits / Ramats de seguidors enardits} perseguiren l’àrbitre*; cal notar aquí la interpretació,

metafòrica si es vol, de quantitat del mot *ramat* a partir del seu significat col·lectiu original), un quantitatiu amb article definit pot acostar-se a una interpretació col·lectiva (*el grup de persones, el conjunt de ministres*; a diferència del sintagma indefinit *un grup*, que designa una quantitat indefinida del total, aquí *el grup* es refereix al col·lectiu sencer). Aquest comportament ha fet observar a alguns autors que, quan un nom com *grup* forma part d'un sintagma indefinit, la concordança *ad sensum* és possible perquè el nom no s'interpreta com a quantitatiu; cf. {*Un / *El*} *grup de senadors votaren en contra* (Bosque 1999: 26; per a un tractament detallat de la concordança d'aquests noms, aplicat al castellà però vàlid en bona mesura per al català, vg. Martínez 1999: §42.10.1.3).

»Els fets, però, semblen encara més complexos, en particular si analitzem la natura dels complements que solen acompanyar aquest tipus de nom. Normalment, aquests noms quantitatius són nuclis de construccions en què apareix un complement del nom, introduït per la preposició *de*, al qual quantifica el nucli. Si en l'exemple anterior el complement conté un SN amb article definit, l'anomalia sembla esvair-se: *Un / El grup dels senadors votaren en contra*. Altres quantitatius poden admetre amb més facilitat la concordança *ad sensum*, tant amb l'article definit en el complement com sense l'article: *El conjunt de(ls) senadors votaren en contra, La {majoria / major part} de(ls) senadors votaren en contra*.

»Un altre factor que afavoreix la concordança en plural dels noms col·lectius i quantitatius és la llunyania respecte del verb. Així, en (106a) la concordança *ad sensum* pot resultar estranya atesa la proximitat entre *El veïnat* i *han votat*, però esdevé més acceptable si se separen: *El veïnat, després d'escoltar les paraules del regidor, han votat majoritàriament a favor de la proposta*. Evidentment, si en aquesta separació hi intervé un canvi d'oració (per coordinació, subordinació o juxtaposició), la concordança en plural és més probable o, fins i tot, l'única possible: *La família Pujol arriba a les sis. Quan {arribin / ^{??}arribi}, {els / ^{??}la} feu passar a la saleta; Hi ha molta gent que ho diu però, de fet, no ho {saben / [?]sap}*; en aquests dos exemples, la concordança amb el subjecte implícit de la segona oració s'estableix en plural (*arribin* i *saben*). Aquest fenomen també afecta la concordança anafòrica: *Quan arribi la família Pujol, {els / [?]la} feu passar a la saleta*. Aquests exemples són una mostra que allò que preval en el parlant és el sentit sobre la forma.»

»[...] La posició del subjecte, preverbal o postverbal, interactua amb els fets relacionats amb la concordança. Així, mentre el subjecte coordinat que precedeix el verb indueix la concordança d'aquest en plural (*El fill del drapaire i el seu gos {pujaven / *pujava} carrer*

amunt), la posició postverbal pot conduir més fàcilment a la falta de concordança (*Pujava / Pujaven carrer amunt el fill del drapaire i el seu gos*). Semblantment, quan els noms col·lectius i quantitius, que promouen la concordança *ad sensum*, apareixen posposats al verb, la concordança en singular és més natural; compareu (106c) amb {*Pateix / ^{??}Pateixen*} *gana el deu per cent dels habitants.*»

Quant als usos lingüístics de Coromines, pel que fa a casos de discordança: **2)** 212, **4)** 47, **7)** 164, 178, 268, **12)** 39, 114, 161, 162, 273, 321, 329, 425, 503, 581, 676, 698, 700, 763, 895, **13)** 56-57.

[contraexemple de concordança *ad sensum*]: **12)** 818.

6.2.10 L'ús de *allavores*

Pel que fa a l'ús de *allavores* vegem què n'opina Coromines a LLAVORS V,113b43-114a46:

«I no creguéssim, és clar, que en el sentit propi el nostre mot no s'usi també a les Illes: les dues cites que dona *AlcM* de Costa Llobera i Maria Ant. Salvà exemplifiquen l'ús propi en dos poetes mallorquins de primer ordre, i de llenguatge ben autèntic. Altrament també són coneguts a Menorca *llavores* i *allavores* (Ferrer Ginart, *Rond.*, 212, 231); i *llavores* a Mallorca: “com si davall les ones hi sonàs una música, i si guaites a la borda la sentiràs millor: *llavores* t'oblidaràs de la terra, i et sentirà com una ona més, lliure com el vent...” (Gabr. Cortès, *IdOr.* VIII, 1935, 15): és a dir, aquí també ‘tunc’ no pas ‘postea’ o ‘tum’. I *allavores* ja fou antic a Eivissa: “--- segons *alavores* se determenarà per dits Jurats” en una crònica eivissenca de 1505 (Macabich, *Feudalismo*, 41).

»És sabut el fet lamentable que s'ha produït en el valencià col·loquial, almenys el de la major part del País: la invasió del cast. *entonces*: per sort combatuda per tots els escriptors no merament costumistes o envilits, en els quals tinc anotats una bona dotzena d'exemples de l'ús correcte de *allavores*, *aleshores* i fins *llavors* en els anys 1925-38 i després; *allavors* ha restat popular i fins rústic a tot el Nord del País (allà mateix on es diu *anar-hi*, i fins *aquest*), com observava Carles Salvador (“El Camí”, 30-IX-1933). Fins MGadea, tan dialectalitzant, si bé usava de vegades el lamentable intrús, també se servia, ja que no dels correctes *llavors* etc., almenys: “totes les paraules --- y refranys usats *llavóns* pel poble”, “el Musèu se creà en 1849 --- portant dende *llavóns* son nom”, “que el paltròt de Ruçafa --

- se rifara --- y així seguix fent-se dende *llavóns*”, “les formes --- de Lluchent --- traslladades --- a Daròca --- en qual Església colegiata es veneren dende *llavóns*”, *T. del Xè* I, 17, 314, 321; III, 56. Del cat. occidental pirinenc em limito a espigolar [...].

»Quant a la llengua literària central, inútil entrar en detalls, tan coneguts i més propis d’altres llibres que d’aquest: *llavors* o *aleshores*, no sense reconèixer alguna tolerància a l’ús de *llavors*. Aquest l’emprava, per exemple, el B. de Maldà (“plovent *llavors* bé” etc.); després ja poc, si no és en poesia: en l’esborrall de 1867 de l’*Atlàntida*: “Y a cada passa feras veure li apar *llavoras*, / que ungletejan y roncan estols al seu entorn, / assí y allà badant-li sas barras trinxadoras, / cada punt abrandadas com la boca d’un forn” (VI, 68a); i segurament el desig d’evitar aquesta forma, no fou estrany al canvi donat a tota estrofa (val a dir millorant-la també en coses de és altura literària): “y monstres afigura *llavors* més espantables / --- / --- badant insondejables / ---”.

»En *Les Presons Imaginàries*, Coromines posava ja ben sovint *aleshores* en el primer autògraf, però també moltes vegades *allavors*, el qual apareix canviat quasi pertot en *aleshores* en la primera edició: “les pobres bestioles van ajeure’s boi mortes de candiment i de dolor; *allavors* els llops van pujar al corral, van escandallar un altre be, i van arraulir-lo abaix a la cova ben depressa” (VIII, 74): en aquest cas el mateix escriptor ho canvià ja damunt l’autògraf en *aleshores*; en d’altres la correcció d’*allavors* en *aleshores* no figura en l’autògraf però la degué fer ell sobre proves.»

Pel que fa als usos de Coromines:

allavors: 12) 245.

6.2.11 L’ús de *suara* i *adés*

Pel que fa a l’ús de *suara* i *adés* vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 1169-1170:

«Algunes d’aquestes formes, tanmateix, neutralitzen el contrast *abans/després*, i s’entenen, per tant, simplement en el sentit de “no ara”: és el cas de l’adverbi *adés*, viu en valencià i en registres cultes, amb el sentit de temps passat o futur molt pròxim al moment de l’enunciació (bàsicament, però, amb el valor de passat). També és el cas en principi de la forma *suara*, viva en valencià i balear i en algunes zones del català central, si bé en la llengua moderna ha tendit

a referir-se més aviat al passat molt recent, segurament alhora que s'estenia el significat de *ara* i *ara mateix* per recobrir també el passat i el futur immediats: cf. *Ara (mateix) se n'acaba d'anar / Ara (mateix) torno*. En definitiva, es pot dir que les oposicions o contrastos en l'eix temporal es manifesten inicialment en dos graus (*ara* / “no ara” o temps de la codificació de l'enunciat / altres temps, per exemple el de la interpretació) i s'acaben concretant en la direccionalitat marcada per l'*abans* i el *després*.»

Vegem ara què n'opina Coromines a SUS VIII,154a37-155a38:

«*Suara* és la més important de les paraules que nasqueren per aquesta via. Com ho mostra ja la forma antiga *susara*. No cal dir que *ARA* forma el segon component; i no perdem, naturalment, de vista, els desenrotllaments moderns tals com l'ús alternatiu “ara un, *suara* l'altre”, “ara això, *suara* allò” en els quals la força especial del mot s'ha rebaixat fins a fer-ne com un alter-ego de *ara*. Això és un resultat modern. Més substancial és i més antic és el fer-ne, diríem, un veí temporal de *ara*, aplicable tant als moments immediats que precedeixen com als que segueixen el moment designat per *ara*. És fet comú a mots semblants de moltes llengües com el fr. *tout à l'heure*, com certes aplicacions de l'al. *eben*; sobretot, és el cas del més antic sinònim nostre *ADÉS*. Però en el terreny del sentit i aplicabilitat hi hagué encara un nivell més pregon: el mer caràcter subratllador o emfasitzant, ‘just, ni més ni menys’. en definitiva ha estat també la història d'*ara mateix*, el seu bon equivalent més recent: “ara mateix era ací”, “ara mateix vindrà: no et moguis”.

»L'orientació inequívoca ens ve de la forma antiga *susara*: òbviament *sus! ara*. Tots recordem la història dramàtica d'En Pere del Punyalet i el barber Gonçalvo, demagog d'una turba valenciana, que li havia cantat allò de “malhaja qui se n'irà, encara e encara!”, que quan el capturarà vençut l'escarní amb un eco sangonent: “¿E qui no us rossegarà, *susara* e *susara*?”, en la *Crònica* del savi i implacable monarca (ed. Pagès, 285.30, cf. 271): “no demà, no, *ara mateix* al suplici!”.

»No s'estronca aquí la veta de la forma antiga: “si no fos la reverència e honor que dec a Déu, e la obediència que li dec servir en no matar hòmens sens gran delliberació, *susara* vos faera ací degollar!” Eiximenis (*Dotzèn, NCl.* VI, 85); “Lo rey li dix tantost: – Cavalcats *susara*, cuytadament, e anats en lo bosc ---”, *F. del Senescal d'Egipte (NCl.* XLVIII, 152); “perquè jo havia votat nunca llevar-me la barba fins fos rey o no-res: per quan ara só, e d'aquí avant seré no-res, lo meu vot és complit: he pensat, *susara*, abans

isque de esta ciutat, fer-me la barba”, *La Fi del Comte d’Urgell* (NCl., 31). Sovint en el *Decam.*: “aquesta vostra venguda és a mi pus cara que no fóra si *susara* hagués a despendre més que no he despès fins ací” (trad.: “più cara che non sarebbe se da capo mi fosse dato da spendere quanto per addietro ho già speso”, ed. 1961, 363.13); “ja hi vaig *susara*” (trad. l’exclamatiu “io vengo a te”); “si yo fos sà, yo·m levara *susara* e li donara tantes de bastonades ---” (v, §9, 335.22; vii, §3, 395.28; ix, §3, 520.20). “*Susara* vayg a Santa Ana”, StVicentF (*Serm.* III, 256.6).

»A tot això veiem el sentit de moment immediat i futur. Altres vegades es nota que *susara* no és cronològicament altra cosa que *ara*, però subratllant fortament el caràcter present: “Fortuna --- ¿penses tu que són yo la tua roda, que·m menes e gires en la manera que tu vols? No serà certament axí, ans *susara*, a despit teu, yo atorgue guiatge e salconduyt al cavaller”, *Curial* (NCl. III, 49); “que vosaltres sapiats ara ací set sciències, bé serà gran meravella, e yo ensenyar-les vos *susara*”, StVicentF (*Serm.* II, 224.3); “jo no vull ne desig lo archabisbat de Çaragoça, car jo us jur --- que *susara*, si lo rey me desliurave de la presó e que·m restituís tots mos heretatges, qui eren majors que tres archabisbats de Çaragoça, jo no·ls pendria”, *La Fi C. d’Urg.* (82).

»En algun cas és ben difícil de decidir si el que tenim és aquest matís o el que hem documentat primer; i no ens dolgui reconèixer-ho car justament són aquestes ambigüitats, són aquestes situacions de caire, les que expliquen que del mer èmfasi es vagi passar al futur instantani: “yo tenc, en aquesta encontrada, assats gran e molt bona heretat, del a qual *susara*, per a tots temps, vull que siats senyor” *Curial* (I, 67).

»Però d’altra banda, igual que en *ara mateix*, *adés*, *tout à l’heure*, apareixen també, ben de pressa, casos en què el moment, essent immediat, ho és en el passat: “Ja sabets ab quanta expressió de manaments --- lo Sr. Rey vol que dona Elienor li sie tramesa; e jatsia nós hajam sperat passatge competent per acomplir los manaments del dit senyor, emperò no·ns és ocorregut *tro sus ara* que aquesta ci. de Bna. ha deliberat de trametre certa missatgeria --- e serà bon passatge e segur” a. 1437 (*BABL* XIV, 337). El sentit passat és ben inequívoc en els casos següents: “*susara*, entorn de migjorn, havem resebuda una --- letra ---”, 1435 (*RLR* XLIX, 275); “*sus ara* he reebuda de la vostra senyoria una letra, yo, senyor, estant en la vetla de Madona”, CaCandi (*MiscHiCat.* I, 258).

»Com explicava en *LleuresC*, 264-5, en el fons es tracta de la combinació romànica (no llatina) d’*ara* amb l’exhortatiu *sus!*, el qual prengué el sentit de ‘tot seguit’: *sus, venits!* = ‘veniu ara mateix’. En

aquest cas, l'emmudiment de la -s entre vocals es feia més inevitable que mai, per la presència dissimilant de la -s- inicial, així que la combinació quedà soldada i la interna estigué en posició pretònica: és el conjunt de fets que exposo i exemplifico en *LleuresC*, 256 i 210. Fins avui, però, la forma amb -s- ha restat a Eivissa. Jo mateix vaig anotar su[z]ara en la conversa a StJoan de Labritja amb el valor de “suara, adés” (1953), i PzCab. porta “*suzara: ahora*”. *Susaroia*.
 »És sabut que en el Princ. és *suara*, que resta ben viu sobretot en les comarques del cat. or., aplicat al passat immediat: “pregunta a las vehinas si l’han vista passà: / –*Suara* n’ha passat una qu’amb els soldats se’n va”, MilàF (*Romllo.*, 296.12). Vulgarment, i més a pagès, se li anteposa *a*: “[ə’swarə] hi havia anat” Castellterçol, 1935. Ben popular també és l’ús mallorquí *suara* ‘fa poc’: “amb aquests dos / he vist entrà en Biel *suara*, / y Don Cosme en carretó”, PdAPenya (*IdOr* I, 21). En el P. Val., on regna *adés* amb aquest ofici, ple de vida, em crida l’atenció algun cas que hi he anotat, on té l’antic valor d’estricta present, però amb èmfasi: “El vinent llibre --- potser serà la consagració total d’aquest poeta que *suara* surt” ‘ara precisament’, JGTolsà (*Acció Val.*, 20-II-(-31). I el de futur immediat no està enterrat a Mall., almenys en el llenguatge tradicional de les frases proverbials: “si no és ara, serà *suara*” (*DFgra.*, p. 612b, amb equivalència cast. “si no es en esa barqueta será en la que se fleta”).»

Pel que fa *adés*, vegem què en diu Coromines a ADÉS I, 44b54-58:

«On es troba ja amb el sentit de ‘fa un moment, suara’ –el mateix que avui predomina en els parlars moderns– “audir e entendre devem Sent Mateu, l’apòstol e evangelista, què dix en Evangeli, que *adés* avez ozid”, 7r22 (*EntreDLle.* I, 148).»

Una mica més avall, a ADÉS I, 45b49-46a-47a23:

«Modernament l’ús de *adés* ha deixat de ser general: a Barcelona és un mot oblidat, i en general ho és en la major part del territori dels dialectes oriental i baleàric. A les Illes Balears, avui solament es conserva en la locució *adés i ara*, el valor que acabem de veure, només que girat en ordre contrari. L’ordre medieval el trobo supervivent en alguna localitat valenciana, particularment en la pronúncia relaxada i contracta *auadés* ‘a cada moment’, que sento a Alfàs (1963): “*ayadés* assoma’l cap”. *Adés-i-ara* és ben viu a tot Mallorca i Menorca, i sovint en forma plena, fins a ambients ben rurals: els bosquerols de Bunyola m’expliquen que han de [bəso’na ə’ðezi’arə pər’suj] (‘afegir-hi tronquets o branques pel forat del

mig’) per alimentar la sitja o carbonera (1963); sens dubte, però, és més freqüent en el llenguatge comú la variant amb afèresi: “jo estudiant les meves lliçons, des d’un terrat, alçava, *desiara*, la vista del llibre per mirar la fortalesa maleïda, i pensava en vós” (Gabriel Alomar, carta a Coromines, 7-VII-1907); a Ciutadella de Menorca *desiara* ‘a vegades’, *BDLC* X, 1918, p. 28.

»Però si el mot s’ha fet vell en aquests dialectes, i la restauració en la llengua literària s’ha limitat a les locucions cptes. *adés* --- *adés*, i *adés-i-ara*, que han restat merament literàries, en canvi el mot ha romàs ple de vida en el sentit de ‘suara, no fa gaire’ a Cerdanya, i sobretot en tot l’àmbit del valencià i del dialecte occidental. A qualsevol part d’aquest territori frases com “mira, d’allò que diem *adés* --- pensava que ---” (Borràs Jarque, *BSCC* XIV, 453), són d’ús general. He sentit frases com aquestes personalment a Algímia de la Baronia (1961) i en una munió de pobles valencians; tanmateix ¿quin objecte tindria enumerar-los puix que és una característica tan coneguda del valencià i tan general en tot el seu territori?»

Pel que fa als usos de Coromines:

suara (i no: ara mateix): **7)** 175, 226, **12)** 205 i PUIX VI,863a51.

Adés [...], adés [...], adés [...]: **12)** 253.

6.2.12 La *de* obligatòria que introdueix clàusules contrafactives i oracions de pseudonucli nominal

De la *de* obligatòria que introdueix clàusules contrafactives (i oracions de pseudonucli nominal com ara: *Dimontri de xicot!*) en parla Solà *et al.*, 2002: 1212:

«La diferència més marcada entre exclamatives i optatives radica en el fet que les primeres donen per suposat un fet (com les assercions, i per això s’hi relacionen); per exemple, en les indirectes del tipus *M’alegro que hagin arribat* o en les directes i prototípiques *¡Que bé que hagin arribat!* o *¡(Quina) sort que han arribat!*, es pressuposa sempre que algú ha arribat. Les optatives, en canvi, són contrafactives o, almenys, no són factives (en el sentit apuntat a §3.3.3.1), ja que l’expressió d’un desig pressuposa justament que és irreal (en el sentit que no s’ha acomplert) i per aquesta raó necessàriament presenten com a marca formal el mode subjuntiu, tant en les indirectes (*Desitjo que arribi*) com en les prototípiques (*¡Tant de bo que {arribi / arribés / hagi arribat / hagués arribat!}*).»

Pel que fa a l'ús:

Malaguanyat *de* no haver tingut tot això per l'hivern passat: **8)** 35,

6.2.13 Una construcció emfàtica

En aquesta observació, ens limitarem a aportar l'exemple de la següent construcció emfàtica:

Pensar que podré aquells dies de Setmana Santa que tant m'agraden!:
12) 340.

6.2.14 Alternança d'esquivar el pronom de represa en dislocacions

Sovint, en la prosa de Coromines, ens podem trobar que en el registre escrit s'eviten de manera flagrant alguns pronoms de represa en dislocacions que, a vegades, fan més entenedor el sentit d'algunes oracions. A vegades s'arriben a evitar tant que el remei és pitjor que la malaltia. A Coromines, també li podem notar alguna trajectòria d'esquivar el pronom de represa en una dislocació tot i que intercala, potser pel fet que es mou en el registre epistolar, que és molt més proper:

«Vostès diran *què pensen d'això*» (amb un sentit que potser ja podríem escriure: «Vostès diran *què en pensen, d'això.*»): **14)** 214.

També en tenim contraexemples:

[contraexemple: «Potser hi va haver més tard una altra visita, i potser va ser amb ells dos i algú més: *d'això ja no n'estic segur;*»: **4)** 101-102.]

[contraexemple: «L'altra la tinc jo, i em dol de no poder enviar-la-hi, perquè l'Aramon hi va posar al marge les seves observacions (adhesions i objeccions) i no voldria arriscar-me a perdre-ho perquè *d'això no n'hi ha còpia* per a vostè.» **13)** 102.]

El verb *pensar*, és transitiu, tot i que permetria la dislocació, per fer notar que estar actuant amb el sentit de 'opinar'. Com és que no es disloca? Potser per l'època, en la qual la rigidesa de la llengua escrita provocava un terror irracional d'incórrer al pleonasma (un pleonasma que no seria pleonasma, sinó que seria un pronom de represa com a producte de la

dislocació i que, una mica emfàtic i separat per una coma, seria ben i ben normal), feia que l'estil del registre escrit d'alguna oració, avui, ens pugui causar un efecte ampul·lós, o excessivament marcat.

6.2.15 L'ús de preposicions locatives que presenten usos temporals en la negació expletiva

Començarem aquesta observació per l'exemple:

«Però és el cas que està promesa i els seus pares no la deixen casar Ø que no sigui doctora.» (i no: «Però és el cas que està promesa i els seus pares no la deixen casar *fins* que no sigui doctora.»): 12) 428.

Vegem què en diu Solà *et al.* , 2002: 1711:

«Moltes preposicions locatives presenten usos temporals, com veurem tot seguit, i usos abstractes. Aquesta expansió de l'ús es deu al procés de gramaticalització experimentat, que comporta una creixent abstracció. El significat locatiu és incompatible amb un complement oracional (*davant que vinguis, *a sobre que vinguis). En canvi, si aquestes mateixes preposicions presenten un ús temporal o abstracte, en aquests casos sí que resulta acceptable el complement d'una oració introduïda per *que* (27):

- (27) a *A sobre* que no ens conviden, s'emprenyen
b Estic llegint un llibre *sobre* semiòtica
c T'esperaré *fins* que tornis (vs. Aniré { *fins* a Girona / * *fins* que vinguin })»

Però amb aquesta qüestió també s'hi barreja la negació expletiva. Vegem què ens en diu Solà *et al.* , 2002: 2778:

«En el cas d'oracions subordinades a certs verbs i preposicions que no expressen comparació de desigualtat, cal remarcar que la negació expletiva apareix en un context sintàctic en què el temps verbal és en subjuntiu i, per tant, és dependent del temps de l'oració principal. Amb el verb en indicatiu, o bé obtenim un resultat agramatical (139), o bé obtenim oracions subordinades negatives (140):

- (139) a *Abans que no arriba l'amfitrió, deixeu-me donar-vos la benvinguda
b *La policia evitarà que no es va produir un accident

- (140) a Tinc por que no arribarà l'ajut internacional
b De por que no arribaria puntual al casament, va llogar un helicòpter

»Sintàcticament, també és important adonar-se del fet que, si en aquestes oracions subordinades s'introdueix un mot negatiu que té relació de concordança sintàctica amb l'adverbi *no*, o bé s'hi introdueix un adjunt oracional (p. ex., *probablement*) que té un abast sintàctic sobre el marcador negatiu, aleshores l'expressió de la negació no es pot absorbir i les oracions només legitimen una interpretació negativa. És el cas dels exemples següents:

- (141) a *Dubto* que *ningú no* sàpiga la solució del problema
b L'amençaran *fins* que probablement no gosi sortir de casa

»Finalment, noteu que el fenomen de la negació expletiva també sorgeix en el context d'oracions principals, concretament en el context d'oracions amb exclamatiu que denoten alt grau.

- (142) a ¡Quin embolic (*no*) heu fet, vosaltres dos!
b ¡Quantes bestieses (*no*) deu haver dit, aquest noi!!

»En aquests exemples l'exclamatiu que denota alt grau s'ha traslladat a la posició preoracional, immediatament després apareix el marcador negatiu i tot seguit s'hi col·loca el verb, el qual té una lectura *de dicto* (és a dir, s'interpreta que hom fa referència no a un esdeveniment concret, sinó a un estat del món compatible amb les creences del parlant, que inclou l'estat de coses corresponent al moment present) i el subjecte és postverbal.»

6.2.16 Un pronom de represa *hi* sintàcticament prescindible però lèxicament imprescindible

Notem com en el següent exemple el pronom de represa *hi* és sintàcticament prescindible tot i que lèxicament imprescindible perquè pretén recuperar i alhora substituir una noció semblant a 'a la proposta' que apareix expressada sintàcticament pel verb en tercera persona del plural de l'imperfet de subjuntiu: *proposessin*.

«Vaig fer un parell de visites a membres de les altres seccions, perquè ho *proposessin*, i van fer el desentès; insistir-hi nosaltres, els dos interessats,

no era elegant; així i tot vaig proposar-ho en sessió, en termes indirectes però clars, i ningú no *hi* va respondre»: **13**) 215.

Vegem com la prosòdia pot arribar a alterar la sintaxi. Pel que fa al següent exemple, en el primer cas, el subjecte [la Secció Filològica] és pel sentit ja que no per sintaxi pel fet que és el subjecte de la subordinada i no de la principal.

La Secció Filològica, senyor Riba, trobo que no pot deixar aquest punt [...]. (i no: Senyor Riba, trobo que la Secció Filològica no pot deixar aquest punt [...].: **5**) 172.

6.2.17 Un tel molt fi entre la pragmàtica i la sintaxi pel que fa a la dosificació d'informacions

En aquest apartat aportarem tots els exemples de Coromines que demostren que, a vegades, la sintaxi i la pragmàtica estan separades per un tel de ceba. La pragmàtica s'aprofita de tot un context sobreentès o inferit que fa que la sintaxi pugui prescindir de tot allò que es pot recuperar fàcilment pel context sense que hi hagi una pèrdua econòmica del contingut referencial. D'aquests casos n'aportarem alguns exemples. Vegem quin tel tan fi que hi ha entre la pragmàtica i la sintaxi en la dosificació d'informacions contextuais en un exemple com el següent. Si no estiguéssim contextualitzats pel que fa a l'afer que estem llegint no entendríem l'exemple següent:

«La intransigència de l'Aramon arriba fins a l'extrem que aquestes quatre coses es va negar —valent-se d'ésser el secretari— fins i tot a deixar que constés en acta que jo les havia proposades.» (i no: «La intransigència de l'Aramon arriba fins a l'extrem —*valent-se d'ésser el secretari*— que es va negar fins i tot a deixar que constés en acta que jo havia proposat aquestes quatre coses»): **13**) 103.

«[...] les *contestaré* un altre dia, perquè mereixen ser-*ho* extensament.» (i no: «[...] les *contestaré* un altre dia, perquè mereixen *ser contestades* extensament»): **12**) 586.

«No puc escriure \emptyset més llarg [...].» (i no: «No puc escriure *res* més llarg [...].»): **12**) 691.

6.2.18 Elisió de la flexió verbal, recuperada pel sentit

En el cas següent s'elideix la flexió verbal perquè ja es pot recuperar pel sentit:

«[...] i us felicito pels vostres esforços a la recerca de remeis. D'eficaçø de debò no n'hi hauria, però, més que un: que [...]». (i no: «[...] D'eficaços de debò no n'hi hauria, però, més que un: que [...]»): 7) 221.

6.2.19 Inversió de subjecte i verb en oracions subordinades relatives

La següent observació és interessant començar-la per l'exemple:

«[...] reuneixo uns 5.800 mots, és a dir, el quàdruple dels que el Vocabulari del volum III del Butlletí conté.» (i no: «[...] reuneixo uns 5.800 mots, és a dir, el quàdruple dels que conté el Vocabulari del volum III del Butlletí.»): 8) 26.

Per fer aquesta a aquesta observació m'he hagut de centrar en Bosque i Demonte, 2000: 399-400:

«La necesidad de que los pronombres, adjetivos o adverbios relativos aparezcan al frente de la oración subordinada puede derivarse de su carácter de nexos de subordinación: la presencia de tal unidad funciona como marca de que el constituyente que los engloba contiene una subordinada relativa. A diferencia de lo que sucede con los pronombres interrogativos y exclamativos, que también deben encabezar sus correspondientes oraciones, la anteposición del elemento relativo no lleva consigo la colocación obligatoria del sujeto de la subordinada en posición posverbal [→Cap. 31]. Son, en todo caso, los factores rítmicos o los principios relacionados con la estructura informativa de la oración los que determinan la colocación del sujeto en las relativas cuando esa función no está representada por el propio elemento relativo (véase el cap. 65 sobre las funciones informativas: tema y foco). El contraste queda patente en los ejemplos de (5-6):

- (5) a. El libro *que Luis me regaló* era muy interesante.
b. El libro *que me regaló Luis* era muy interesante.
- (6) a. ¿Qué libro te regaló Luis?/*¿Qué libro Luis te regaló?
b. ¡Qué interesante libro te regaló Luis!/*¡Qué interesante libro Luis te regaló!

»Es probable que esta disparidad en la colocación del sujeto se deba a las diferencias semánticas que median entre los elementos relativos, por una parte, y los interrogativos y exclamativos, por otra. Estos últimos son operadores que marcan la modalidad del enunciado; en cambio, los primeros carecen de contenido modal (de ahí que no pueda hablarse de una modalidad relativa). Si se supone que la colocación posverbal obligatoria del sujeto es un fenómeno derivado de la presencia en la oración de una modalidad marcada (esto es, no enunciativa), la libertad de posición de tal elemento en las subordinadas relativas queda adecuadamente prevista.»

Vegem què en diuen ara Bosque i Demonte, 2000: 1958:

«En el caso de las construcciones relativas, el orden es más flexible. El pronombre o adverbio relativo puede ir seguido directamente del complejo verbal (153) o de otros elementos (154).

(153) a. El lugar donde vive Juan.

b. La manera como camina Pedro.

(154) a. El lugar donde Juan vive.

b. La manera como Pedro camina.»

6.2.20 Els pronoms forts referits a inanimats

Com que els pronoms forts referits a inanimats han estat tractats per Solà, 1994: 195-201, aquí seguirem el mateix model d'anàlisi:

«Des de fa temps s'ha observat un cert abús de pronoms forts referits a inanimats, particularment en certes posicions o amb certes funcions que no han estat mai precisades de manera clara i exhaustiva. El fenomen en algun moment ha afectat també d'alguna manera altres llengües. En català no fa sinó guanyar terreny, probablement pel model castellà, que admet la construcció. En un altre tema hem vist que també els possessius presentaven un problema que probablement té alguna cosa de comú amb el que ara ens ocupa: vegeu el tema 8, i concretament el §8.4.

»Sense preposició, amb funció de subjecte»

12) 635: A la llibreria d'En Jud encara no li he comprat res: valen massa diners els llibres que *ella* té i jo dispo de molt pocs.

[i no: A la llibreria d'En Jud encara no li he comprat res: valen massa diners els llibres que {hi ha / té / conté} i jo dispenso de molt pocs.]

13) 68: però la seva obra publicada és molt desigual, i en general tota *ella* és precipitada: molt del to general de les publicacions del Consejo.

»Amb la preposició *de*»

5) 311: D'altres escriptors es fan una glòria de la troballa de mots poc corrents, i es refien *d'ells* per donar un segell propi al seu estil: [...].

[i no: D'altres escriptors es fan una glòria de la troballa de mots poc corrents, i *se'n* refien per donar un segell propi al seu estil: [...]]

12) 446: Contestant a la carta de la Mare, els diré que, segons sembla, la cambra de 6.50 francs de què els havia parlat no es desocuparà pas per ara, però que en lloc *d'ella* el dia 17 menys al dia entre tots dos).

[i no: Contestant a la carta de la Mare, els diré que, segons sembla, la cambra de 6.50 francs de què els havia parlat no es desocuparà pas per ara, però que en lloc *d'aquesta* el dia 17 menys al dia entre tots dos).]

14) 19: Dels vint-i-cinc articles n'hi ha impresos, *d'ells* quinze a punt de tirar.

[i no: Dels vint-i-cinc articles n'hi ha impresos, *d'aquests* Ø / [?]*dels quals* Ø quinze a punt de tirar.]

14) 85-86: També he estat ajornant aquesta rendició de comptes per veure si mentrestant podia cobrar una quarantena d'exemplars lliurats en consignació, deu *d'ells* [i no: *deu d'aquests* / *deu* Ø] sé que els pagaran directament al Sr. Fabra i els altres no sé quan es cobraran perquè els he reclamats moltes vegades sense resultat.

14) 189: Em digué, en efecte, que la Direcció de l'entitat estava d'acord a contribuir amb la suma de 1.600 \$ més o menys a les despeses de la publicació, amb la condició, naturalment, que el llibre sortís com a publicació *d'ella* [i no: *d'aquesta*].

»Amb les preposicions *a, amb, dins (de), dintre (de), sense, per, entre*»

12) 161-162: [Llengües Romàniques]. Però ara que el meu coneixement d'aquestes ja comença ja d'adquirir una certa maduresa, crec que ha arribat l'hora de deixar sense efecte aquella prohibició, sense que això em faci perdre de vista que és *a elles* [i no: *a aquestes*] que m'haig de dedicar, que si altre no, ho faria per patriotisme.

2) 58: Estic subscript ja (la subscripció crec que és a nom del meu pare, però és igual) al *Diccionari* i junt *amb ell* [i no: *amb aquest*] rebo també el *Bolletí*;

12) 494: Ara bé, com que no podem esperar més per pagar, els agrairia que els diners del col·legi d'en Jordi ens els enviessin a nosaltres i, com que això corre menys pressa, mentrestant *amb ells* [i no: *amb aquests*] podríem pagar la despesa.

14) 94: Vaig acceptar-la malgrat les poques ganes que tenia de venir a Amèrica, més que per fugir dels mals presagis que es flairaven pertot, per tal d'obtenir així l'entrada per al meu Pare a l'Argentina, que fins llavors li refusaven, i *amb ella* [i no: *amb aquesta*] un refugi que bé es mereixia com a invàlid de resultes de feridura.

2) 324: Però la vostra presència freqüent a les sessions és indispensable si no volem afeblir excessivament la Secció Filològica i no volem donar la victòria *dins d'ella* [i no: *dins d'aquesta*] al grup purista unitarista ultrancer.

12) 784: això només és possible a través d'una llarga etapa de col·laboració continuada amb ell, però no el fem entrar bruscament a les Oficines ni li donem cap lloc ferm entre nosaltres, perquè ens exposem que en lloc d'assimilar-lo nosaltres sigui ell que introdueixi a l'Institut i li imposi la seva orientació, un cop compti amb un lloc segur *dintre d'ell* [i no: *(allà) (a) dintre / (a) dintre seu / dintre d'aquest*].

12) 110: Sobretot m'estranya que no m'enviïn el diccionari alemany, *sense ell* [i no: *sense el qual / sense aquest*] i amb el de Meyer-Lübke sóc un coix sense crosses;

12) 408: Però, si Vostè sentís que la presència d'un de nosaltres era convenient, no vacil·li a cridar-nos permor de les despeses del viatge, que per damunt de tot hi ha la seva salut i *sense ella* [i no: *sense la qual / sense aquesta*] el nostre benestar no tindria cap valor.

14) 39-40: Espero poder donar-li aviat notícies definitives, i des d'ara faig constar el pregon agraïment que m'inspira el seu acte. *Sense ell* [i no: *sense aquest*] semblava molt dubtós que arribéssim a poder publicar l'obra dignament.

12) 374: La classe l'empipa i els deixebles encara més, tant si aquests s'interessen com si no *per ella* [i no: *s'hi interessen com no*].

7) 151: Totes les recensions han estat favorables i molt elogioses, i *entre elles* [i no: *entre les quals / entre aquestes*] n'hi ha 3 o 4 (totes elles entusiàstiques) que són degudes als noms més grans de la lingüística mundial.

9) 76: Com ja sabeu, hi havia cinc treballs tots ells bons, i *entre ells* [i no: *d'entre els quals / entre els quals / entre aquests*] tres de primer ordre, el vostre, el premiat i el d'En Guiter.

12) 779: [...] i altres objectes *entre ells* [i no: *entre els quals / entre aquests*] paper d'escriure.

8) 309, 311, 12) 150 i 427 13) 99, 146, 14) 323, 488 casos anàlegs.

9) 177: Em semblaria bé de compensar-ho afegint-hi d'altres exemples. Me'n voldríeu indicar uns quants? O us estimeu més que jo us en proposi alguns per triar *entre ells* [i no: *entre aquests*] ?

»Precedits d'*un* (i flexió), *part*, *alguns*, *tots* (i flexió)»

5) 65: He estat fent gestions per tornar de seguida, sense esperar la fi del llibre, i potser encara *una d'elles* [i no: *una* Ø] doni resultat immediat: [...]

9) 153-154: Provisionalment m'inclino a creure que Perenxisa sigui PETRA ĪNCĪSA, equivalent mossàrab del Roca Foradada tan difós en la toponímia de pertot (de fet hi ha dues coves famoses, va dir-me el subjecte de Torrent, i me'n va dar els noms i la localització, si bé aclarint que *una d'elles* [i no: *una* Ø] avui ha quedat tapada);

12) 341: En l'últim volum (titulat si fa no fa *Le travail philologique*) se citen, en parlar de les edicions de textos, un o més diccionaris llatins ordenats amb l'ordre alfabètic a la inversa (començant per l'última lletra de la paraula). Necessitaria saber el títol i autor d'*un d'ells*, [i no: *d'un* Ø] que em fa falta per als glossaris, i diré a En Castro que el faci venir.

12) 447: Diumenge vam anar a visitar els Srs. Carreras, però va resultar que l'adreça donada era la de la taverna que tenen en el barri antic on ells no estan gaire: allí ens va donar d'adreça particular de cada un i ens vam dirigir seguidament a *una d'elles*, [i no: *una* Ø] que no aconseguírem trobar, perquè sembla que han canviat el nom del carrer, [...].

12) 850: Aquest mes passat he llegit alguns contes de Tolstoi en la llengua original. En *un d'ells* [i no: *un* Ø] es conta com [...].

13) 149-150: De fet la forma amb *-e-* (*Catelano*) és sobretot freqüent a Itàlia (encara molt estesa allà en els segles XIV i XV), n'he recollit moltes dades i *una d'elles* ja apareix en un manuscrit d'un trobador del segle XII, no sé si escrit a Itàlia (ara no tinc la dada a la mà). [i no: [...]] n'he recollit moltes dades i *una* Ø ja apareix [...].

14) 32, 97: Si aquests són els autors, els temes són d'una qualitat i d'un interès que rarament es troba en els volums d'homenatge. *Vuit d'ells* [i no: *vuit* Ø] són firmats per filòlegs professionals [...].

14) 32-33, 97: Un segon grup el formen sis articles deguts a universitaris d'altres rams, historiadors literaris, pedagogs, folkloristes i arxivers, sobre temes lingüístics; cal destacar *un d'ells*, [i no: cal destacar-*ne un* Ø] el d'En Mateu i Llopis [...]

14) 141: Només hi ha dues impremtes així a l'Argentina. *Una d'elles* [i no: *una* Ø] s'ha compromès a fer mil exemplars per [...].

9) 200: Això ja no pretenia ni pretén ésser «comarques naturals», són «governacions», divisió merament política, estructuració localitzadora: és natural que contingui *cada una d'elles* [i no: *cadascuna* / *cada una* Ø]

trossos de totes dues llengües, porcions de llengua castellana-aragonesa, als quals lògicament no voleu renunciar.

14) 487: Tota la vida de Pompeu Fabra s'ha orientat cap a la consecució d'un objectiu avui plenament assolit: la fixació d'una llengua literària basada en tots els dialectes catalans i que pogués servir de natural expressió escrita a *cada un d'ells* [i no: *cadascun / cada un Ø*]; (cas anàleg, 15) 431)

5) 113: No em semblaria malament que aquestes ratlles o una *part d'elles* [i no: *part Ø*] es llegissin en sessió de la Filològica, ni que constessin en acta.

14) 200-201: Hauran de regalar molts exemplars. És veritat que *part d'ells* [i no: *part d'aquests*] serà a mecenes extraordinaris que vostès tenen, i per tant aquests exemplars els donen en realitat un producte més gros que els altres.

12) 657: Així van aplegar més de 8.000 paraules. Bona *part d'elles* [i no: *part Ø*] no es troben en cap més lèxic i no semblen pas subsistir en el valencià d'avui.

12) 513: per altra part jo ja m'he acostumat d'ençà que sóc ací a consultar tots aquest llibres en el Seminari i el dia que em torni a instal·lar a Barcelona no me'n sabré passar; *alguns d'ells* [i no: *alguns Ø*] són a la Biblioteca de Catalunya, però de la meitat no n'existeix cap exemplar en el nostre país. (casos anàlegs, 15) 239, 249)

ESPARGIR III,614b30: [altres quasi-sinònims] Amb *algun d'ells* [*algun Ø*] l'acció pogué ser en sentit oposat o bé recíproca.

7) 219: [cartes]: Però no hi fa res, *totes elles* [i no: *totes Ø*] són per a mi valuosíssimes, sovint molt instructives i, d'una manera o altra, orientadores.

7) 151: Totes les recensions han estat favorables i molt elogioses, i entre elles n'hi ha 3 o 4 (*totes elles* [i no: *totes Ø*] entusiàstiques) que són degudes als noms més grans de la lingüística mundial.

8) 221: [noms del Maestrat+Qüestions onomàstiques] *Tots ells* [i no: *tots Ø*] em sembla que s'hi podrien incorporar avantatjosament.

9) 76: Com ja sabeu, hi havia cinc treballs *tots ells* [i no: *tots Ø*] bons, i entre ells tres de primer ordre, el vostre, el premiat i el d'En Guiter.

9) 98 : Us envio una còpia de la comunicació tramesa a En Moll, i que en bona part va per a vós, i en tot cas *tota ella* [i no: *tota Ø*] us interessa.

12) 425: [...]: sis grans armaris alts com jo que ocupen les quatre parets i el centre de la sala i contenen uns quants centenars de calaixets *tots ells* [i no: *tots Ø*] plens de fitxes.

13) 202: Per acabar el Principat ja només falten altres 177 ajuntaments (quasi *tots ells* [i no: *tots Ø*] de les vegueries de Manresa i Girona, que amb les de Barcelona i Vic són les que sempre he corregut millor, com és natural);

14) 141: Tots els articles són estrictament inèdits i *tots ells* [i no: *tots* Ø] de caràcter netament científic sense cap barreja política. (cas anàleg: **15)** 326)

»[...] I finalment hi ha un aspecte més interessant des del punt de vista estrictament teòric: els qui rebutjarien els exemples anteriors globalment, de tota manera potser no sentirien per tots (ells) la mateixa repugnància. Personalment, si hagués de triar els casos que la meua intuïció rebutja més indiscutiblement, triaria els casos de subjecte [...], els de règim verbal [...]. I entre els casos en què l'estridentia sembla més tènue hi ha aquells en què els pronoms van precedits d'un quantificador [...], o seguits de *mateix* o *sol* (si pertanyen a un sintagma preposicional) [...].

»No entro en la qüestió de saber com serien en català genuí les construccions que ens han ocupat. [...].»

6.2.21 Reduplicació emfàtica o pleonasme?

Vegem com l'èmfasi de l'estil porta Coromines a forçar la sintaxi fins el punt de vorejar el pleonasme:

«Tots dos seguim perfectament, i pensant que ja no falta gaire per tornar-vos a veure a vosaltres i les coses i cares estimades, més optimistes que mesos enrere.» **8)** 211.

6.2.22 Utracorrecció?

I al revés: a vegades sembla com si per evitar un pleonasme Coromines mateix incorri en una ultracorrecció:

«Si les trec totes, me'n quedaran només altres cinc, de les quals puc fer dues aquest estiu i les altres tres el curs vinent.» (i no: «Si les trec totes, me'n quedaran només altres cinc, de les quals *en* puc fer dues aquest estiu i les altres tres el curs vinent.»): **12)** 54.

«[...] valen massa diners els llibres que ella té i jo dispo de molt pocs.» (i no: «[...] valen massa diners els llibres que ella té i jo *en* dispo de molt pocs.»): **12)** 635.

6.2.23 L'ús dels clítics lèxics

Pel que fa a aquesta observació ens limitem a aportar els usos personals de Coromines dels anomenats clítics lèxics:

no *hi veu* de cap ull: **12)** 857.
després de *pensar-s'hi* molt: **12)** 113.
cal *mirar-s'hi* bé: **12)** 895.

6.2.24 L'ús del verb *venir-se'n*

Per la utilització del verb *venir-se'n*, vegeu Solà, 1994: 60-61:

«[**venir-se'n**] Com te'n véns tan tard? (Sanchis, *Gram. val.*, §293d) / Vine-te'n a casa. [...] [**venir-se'n** 'enfonsar-se, caure a sobre (un sostre, etc.)'] Esclata un talabastaix aborronador [...], just si el món se n'hagués de venir. (DCVB: Alcover, *Rundayes*.) [...]

I (49c) és un cas poc clar: Fabra (DGLC) dóna aquesta accepció sense el pronom *en* («*venir-se*, *enfonsar-se*, *caure al damunt*, *un sostre*, *volta*, etc.)), pronom afegit pel diccionari de l'Enciclopèdia (*venir-se'n*), en tots dos casos sense exemples. En canvi, el DCVB dóna una sèrie d'exemples antics de *venir-ne* i un de sol de *venir-se'n* (el que he transcrit). Lacreu assumeix la forma de l'Enciclopèdia (tant ell com Pardo asseguren que el verb és desconegut al País Valencià) i la il·lustra amb aquest exemple: «Val més que no hi entrem, no fóra cas que el sostre se'n vinga». Per tant, no tenim prou informació sobre aquest cas.»

Pel que fa als usos de Coromines:

me'n vindria (i no vol dir: 'enfonsar-se', com porta el GDEC): **12)** 684.

6.2.25 L'ús de *pensar-s'ho* i *pensar-s'hi*

Pel que fa a l'observació lingüística sobre la utilització de *pensar-s'ho* o *pensar-s'hi*, hauríem de tenir en compte un context com el següent:

–Em podries deixar 3000 euros?
–Home, noi... ara de cop...
–Bé, és que tinc una mica de pressa perquè vaig escanyat. Va, *pensa-t'ho* i demà m'ho dius / Va, *pensa-t'hi* i demà m'ho dius.

Per això, abans d'entrar a valorar la descripció que els diccionaris i la gramàtica fan d'aquest fenomen lingüístic cal que sapiguem ben bé què ens en diuen:

El *DIEC-2* a l'entrada *pensar*:

«**1** *1* v. intr. [Lèxic comú] [Filosofia] Exercir la facultat de concebre, de jutjar, d'inferir. És un home que pensa molt bé. La llibertat de pensar.

1 *2* v. intr. [Lèxic comú] [Filosofia] Posseir aquesta facultat. *Penso, ergo existeixo.*

2 *1* intr. [Lèxic comú] **pensar en alguna cosa, en alguna persona, a fer alguna cosa** Tenir-la o tenir-ho present a l'esperit, no oblidar-la o no oblidar-ho. *En qui penses? En què penses? Mai no penses en mi. Ja has pensat en les claus? No les has pas deixades a casa? No he pensat a fer-ho. No he pensat a dir-li-ho: se me n'ha anat de la memòria.* **2** *2* [Lèxic comú] **ni pensar-hi!** Expressió per a negar enèrgicament una cosa.

2 *3* [Lèxic comú] **no pensar en demà** No ésser previsor.

2 *4* intr. pron. [Lèxic comú] **pensar-s'hi** No llançar-se a fer una cosa irreflexivament.

3 *1* tr. [Lèxic comú] Concebre, judicar, (alguna cosa). *Jo et diré el que ells pensen. No diu mai el que pensa. Què penses?*

3 *2* tr. [Lèxic comú] Tenir el propòsit (de fer alguna cosa). *Nosaltres pensem sortir a les sis. Què penses fer?*

4 tr. pron. [Lèxic comú] Ésser de l'opinió, tenir com a cert. *Qui et penses que és? Jo em penso que és boig.*

5 tr. [Lèxic comú] Veure's en imminent perill (d'una cosa). *La patacada ha estat tan forta que he pensat trencar-me una cama.»*

Pel que fa el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* a l'entrada *pensar*:

«**v** **1** *intr 1* **FILOS** Copsar intel·lectualment, conscientment, exercir l'home la facultat de jutjar, d'abstreure, de fer inferències, etc.

2 Posseir la facultat de pensar. *Jo penso, doncs jo sóc.*

3 **pensar a** (fer alguna cosa) No oblidar-ho. *No he pensat a dir-li-ho: se me n'ha anat de la memòria.*

4 **pensar en** (una persona, una cosa) Tenir-la present a l'esperit. *En qui penses? En què penses? Mai no penses en mi.*

2 *tr* Concebre, judicar, alguna cosa, tenir el propòsit de fer alguna cosa. *Ja et diré el que ell pensa. No diu mai el que pensa. Nosaltres pensem sortir a les sis.*

3 *pron 1* Creure. *Qui et penses que és? Jo em penso que és boig.*

2 *abs* Veure's en imminent perill d'un mal, cuidar. *Ahir vaig pensar matar-me: fou per miracle que no em vaig estimbar.*

3 **ni pensar-hi!** Fórmula per a negar enèrgicament una cosa.

4 **pensar-s'hi** (o **pensar-s'hi bé**) No llançar-se a fer una cosa a la babalà.»

Pel que fa l'*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l'Enciclopèdia Catalana a l'entrada *pensar*:

«**pensar bé** (d'algú) Pensar que és bo, honrat, etc.

no pensar en demà/no pensar en el demà No ésser previsor
estar lluny de creure (alguna cosa)/ estar lluny de pensar (alguna cosa)/estar lluny de fer (alguna cosa) No creure-la, no pensar-la, etc, en absolut. *Estic lluny de pensar això que dius.*

pensar v/intr filos Copsar intel·lectualment, conscientment, exercir l'home de jutjar, d'abstreure, de fer interferències. *L'ofici del filòsof és pensar.*

Pensar v/intr Posseir la facultat de pensar. *Jo penso, doncs jo sóc.*

pensar a (fer alguna cosa) No oblidar-ho. *No he pensat a dir-li-ho: se me n'ha anat de la memòria.*

pensar en (una persona, una cosa) Tenir-la present a l'esperit. *En qui penses? En què penses? Mai no penses en mi.*

pensar v/tr Concebre, judicar alguna cosa, tenir el propòsit de fer alguna cosa. *Ja et diré el que ell pensa. No diu mai el que pensa. Nosaltresensem sortir a les sis.*

pensar amb els peus fig. anat anim Equivocar-se per manca de reflexió.»

Pel que fa al *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *pensar*:

«1. Formar idees; concebre en l'enteniment; exercir l'enteniment la facultat de concebre, de jutjar, d'inferir; cast. pensar. **a)** *intr. i no pron.*, amb el complement de matèria (si en porta) introduït per la preposició *en*. *Quan om és macip penssa així com macip*, Hom. Org. 2 vo. *Adonchs començà a pensar e maraueylà's molt fortment*, Lull Gentil 13. *Què és axò en què vós tant pensau?* Lull Blanq., c. 4. *Si tots pensàrem com ells y com tu*, Guinot Capolls 61. **Pensa-hi bé:** posa-hi atenció (en tal o tal cosa).—**b)** *intr. i refl. Que l'hom se sia... ben pensat en los seus peccats*, Eximenis Conf. 4. *E si bé t'i pensaves, e quantes persones són...?*, Genebreda Cons. 75. *Si algunes coses comenses, al comensament pensa't com finaran*, Jahuda Prov. 18. **Pensar-s'hi** (en una cosa, a fer una cosa): fixar-hi l'enteniment amb atenció abans de fer-la; no fer-la irreflexivament.

Pensa-t'hi bé, que és per tota la vida, Vilanova Obres, XI, 83. *No ens hiensem més*, Pons Auca 70.—c) *tr.*, amb complement directe de la matèria o cosa a què s'aplica l'enteniment. *Totes les obres que són fetes, primerament són pensades, e pux són meses en obra*, Hom. Org. 4 vo. *Quantes falcies ni avolees ni legees jo anc fiu ni dix ni cogité ni pensé*, Llull Cont. 21, 28. *Com pensaua que a morir hauia*, Llull Gentil 7. *Pensar pots qual injúria fas a tos sotsmeses*, Llull Cavall. 8. *E nós esgardan e pensan qual era aquest món*, Jaume I, Cròn. 1. *He pensades moltes malvestats*, Llull Conf. 15. *La comtessa... pensà com poria restaurar la sua ciutat*, Tirant, c. 5. *Pensau ab quanta alegria estauen los crestians*, Tirant, c. 19. *Grans coses tench pensades per a executar*, Alegre Transf. 54. *Quantes coses mos surten malament per no haver-mos pres sa molèstia de pensar-les una mica*, Roq. 21. *Tant dels altres ja só, que ni puga dir lo que penso*, Pons Auca 36. *Què pensarien de mi els companys?*, Ruyra Parada 18.

2. Formar o tenir el propòsit (de fer tal o tal cosa); cast. *pensar*. *Pensà que se n'anàs en una gran forest*, Llull Gentil 5. *Pensaren-se que faessen aquel matrimoni ab aquesta condició*, Jaume I, Cròn. 2. *Los moros pensauen dar la batalla e no veren negú*, Tirant, c. 320. *Els enganyaven amb seductores promeses que no pensaven en complimentar*, Pons Com an., 137. *Y penses fer-te'n corona?*, Costa Poes. 14.

3. Preocupar-se, tenir esment d'algú, d'alguna cosa, de fer quelcom; cast. *cuidar*. a) ant. Amb complement infinitiu introduït amb una de les preposicions *de* o *en*. *Cada un pensàs en apareylar-se*, Jaume I, Cròn. 55. *Giraren les testes los moros e fugiren, e éls pensaren de dar en éls*, Jaume I, Cròn. 60. *Que pensets d'apareyllar lo castell*, doc. a. 1307 (Miret Templers 370). *Pensem de anar, que per cert tots són nostres*, Muntaner Cròn., c. 82. *En res no pensam sinó en fugir*, Villena Vita Chr., c. 213.—b) ant., *intr.* Amb complement de persona o cosa introduït per la preposició *de*. *Rics òmens d'aquest segle... pensen de lurs riqueses*, Hom. Org. 3. *Altres vegetables hi ha que no cal que hom los costeasca ni que pens d'ells, car per ells meteys nexen e's conserven*, Llull Cont. 35, 10. *E féu bé pensar de aquell pomer qui moltes pomes leuaua*. Llull Felix, pt. v, c. 2. *En Bernat de Peratallada pensara dels cavalls*, Muntaner Cròn., c. 89. *Per part del senyor Rey foren acomanats a guardar e costehir et a pensar de totes coses sis hòmens secilians*, doc. a. 1405 (Arx. Gral. R. Val.). Amb complement de persona, equival a tenir-ne cura alimentant-lo i assistint-lo en malaltia. *Los hòmens rics donen als pobres de lurs diners... e en lurs malauties pensen d'ells*, Llull Cont. 84, 3. *Que'ls majorals fassen manament a certs confreres que de nit*

vetlen et pensen del confrare, doc. a. 1329 (Col. Bof. XL, 67).—**c**) *tr.* *Aquell cavall era sojornat e ben pensat*, Llull Arbre Sc. II, 437. *Les terres ben laurades e ben pensades*, doc. a. 1377 (Miret Templers 562). *Per guardar e pensar la major partida dels millors cans que nós hauem*, doc. a. 1393 (Est. Univ. XIV, 337). *Lo rich hom anava per l'orta e vey alguna possessió mal pensada*, Quar. 1413, p. 39. *De pensar bèsties e trobar detràs algun gentilhom fores estat content*, Curial, III, 6. *Hi som les dones com les mules, que ben pensades volem esser*, Somni J. Joan 2892. Amb complement de persona, significava especialment assistir-la, tenir-ne esment en la seva malaltia, curar-la. *Lo cirurgià vench...*, *lo dit senyor li demanà d'on venia; ell respòs que de pensar una filla de Faraig*, Curial, III, 53. *Que aquell tal prevera... durant la sua malautia fos acullit al dit espital e pensat en aquell*, doc. a. 1475 (BSAL, VII, 203).—**d**) *tr.*, especialment, Engreixar, donar menjar als animals per engreixar-los (Vall d'Àneu, Cardós, Vall de Barravés, Eiv.); cast. *cebar*. «Pensar els bacons». (L'accepció «castrar» que dóna com a eivissenca el Dicc. Labèrnia Salvat, és probablement una errada).

4. *Pensar en* (algú o alguna cosa), *pensar a* (fer quelcom): tenir aquella cosa o persona present en l'esperit, no oblidar-se'n; cast. *acordarse*. *No penseu més a aquestes boveries*, Lacavalleria Gazoph. *Sant Arnau no ha pensat a tapar es forat d'es vent per aquells paratges*, Ignor. 49. *No havia pensat a fer-ne posar cap a la tauleta de nit*, Ruyra Parada 19. *Hey pensareu? Si no, tornaré fer una passada*, Roq. 25. *No han pensat en mi*: no s'han recordat de mi, m'han oblidat.

5. *tr.* Creure, tenir per ver, opinar; cast. *pensar, creer*. **a**) Usat no reflexivament. *Lexaren lo dit Cressus pensant que no poria escapar*, Genebreda Cons. 63. *No pens que persona vivent li'n port avantatge*, Metge Somni IV. *Yo só galileu, no penses que menta*, Passi cobles 19. *Dormí ab sa muller pensant dormir ab altra*, Tomic Hist. 152. *Yo só catiu com esser pensí rey*, Ausiàs March, XCIX. *Ja pensava prou que no sou pas gens dolenta*, Massó Croq. 174.—**b**) Usat com a reflexiu. *Jo'm pensava saber tot vostre desig*, Llull Blanq. 1. *Lo senyor rey d'Aragó pensava's que'l rey d'Anglaterra fos a Bordeu*, Muntaner Cròn., c. 87. *No't penses però que aquells qui són condemnats a infern ne isquen*, Metge Somni III. *Ja m'ho penso, que ho diu de broma*, Vilanova Obres, XI, 158. *Sa moral que inclou aquesta rondaya és més important que no vos pensau*, Roq. 12. *Perque no se pensassen que anava derrera fer paper*, Roq. 27. *Que em penso que no l'heu sentida mai*, Ruyra Parada 41.

6. Estar a punt, veure's en perill imminent; cuidar; cast. *creer, estar a punto*. *Lo rey mirant la morisma e lo gran mal que feyen, de*

grandíssima dolor pensaua morir, Tirant, c. 5. Me pensaren matar, poch se'n faltà que no me matassen: *Prope occisus sum*, Lacavalleria Gazoph.

LOC.—**a**) *No pensis* (o *no penseu*) *que...*: fórmula per a introduir una oració negativa. *En maior loch no penseu yo m'estenga*, Corella Obres 410. *Mas gens no penseu yo cerque baralles*, Proc. Olives 865. *No pensets stiguessen sense faer res*, Boades Feyts 114.—**b**) *Heu de pensar que...*: fórmula per a introduir una frase narrativa. *Idò heu de pensar que quant he estat a sa porta... he pres per dins es camp*, Roq. 53. Hi ha una fórmula més complicada, que és: «Heu de pensar i creure i creure i pensar», molt usada en les rondalles (Mall.).—**c**) *Ni pensar-hi!*: fórmula enèrgica per a negar una cosa; cast. *ni por pienso*.—**d**) *Pot pensar!* (o pots pensar!, o podeu pensar!): fórmula intensiva per a negar o per a corroborar allò que un altre diu.—**e**) *Qui ho havia de pensar!*: fórmula exclamativa per a manifestar estranyesa davant un esdeveniment que no s'esperava.—**f**) *No pensar en Santa Bàrbara fins que trona*: no preocupar-se de les coses venidores, no preveure els perills.—**g**) *No me l'ha feta que no me l'hagi pensada*: es diu d'un que ens ha enganyat però que ja ens havia donat motius per a sospitar d'ell (Mall., Men.).—**h**) *Sense pensar-s'ho*, o *Quan menys s'ho pensen*: d'improvís, abans que un ho pugui preveure.—**i**) *Donar què pensar*: preocupar, donar motiu d'intranquil·litat.—**j**) *Pensar-se-les totes*: ésser molt previsor.—**l**) *Un «no m'ho pensava»*: un cas d'imprevisió, d'inconsciència del perill. «Això ha estat un no m'ho pensava».—**m**) *No pensar-se'n cap de bona*: obrar sovint en perjudici de la gent, no obrar bé.—**n**) *Tenir-la pensada*: tenir previstes les coses i estar disposat a vèncer les dificultats que es presentin.

REFR.—**a**) «Pensa mal i obra bé»: recomana no fiar-se de ningú, però obrar de manera que es puguin fiar de nosaltres.—**b**) «Pensa mal i no erraràs»: suposa que tothom obra per egoisme o amb mala intenció.—**c**) «Qui mal pensa, mal fa» (Men.); «Ningú pensa mal, sinó es qui en fa» (Mall.); «Ningú la se pensa, més que aquell que és per a fer-la» (Mall.): significa que els malpensats generalment no mereixen confiança, perquè malpensen dels altres considerant que són com ells.—**d**) «Qui mal no fa, mal no pensa»: vol dir que els qui obren amb lleialtat no solen sospitar que els altres vagin amb traïdoria.—**e**) «Tot dolent pensa mal de tota gent».—**f**) «Pensa bé de tothom, i no et fiis de ningú»: subtil distinció entre la teoria i la pràctica en quant al tracte del proïsme (Men.).—**g**) «Les coses ben pensades, ixen ben encertades».—**h**) «Qui bé pensa, bé parla».—**i**) «Cada u té una manera de pensar»; «Cada u pensa a la seva manera»: significa que cal respectar els punts de vista de cadascú.—**j**) «Qui no

té pa, moltes se'n pensa»; «El qui té gana, una se'n pensa»: significa que el qui es troba sense recursos, discorre molt per trobar solució. També es diu que «Més pensa un necessitat que cent advocats» (val.).—**l** «Es pensar no és sebre»: ho diuen quan algú s'excusa d'una cosa mal feta dient que no s'ho pensava, o que es pensava que era d'una altra manera (Mall., Men.).—**m** «Un, mai pensa en tot»: es diu per excusar algú o per excusar-se d'haver tingut un oblit.—**n** «Pensat i fet»: es refereix a coses fetes de pressa, tot just ideades i ja posades en pràctica.—**o** «Maria, pense hi, que en esser casada no hi ha remei»: es diu per recomanar que es tingui previsió en els assumptes greus (Mall.).—**p** «Pensant en la glòria, perden sa memòria»: es diu referint-se als qui es distreuen amb coses sentimentals i s'obliden de les pràctiques i necessàries.»

Finalment, pel que fa al *Diccionari d'ús dels verbs catalans: règim verbal i canvi i caiguda de preposicions* a l'entrada *pensar*:

- «1. **pensar** Tenir activitat intel·lectual. *L'ésser humà té com a característica que pensa. Atreveix-te a pensar lliurement.*
2. **pensar [algú o una cosa]** Imaginar. *Et pensa nua. Pensa un paisatge i dibuixa'l.*
3. **pensar [una cosa]** Decidir o tenir el pensament per prendre una decisió. *Ja has pensat la solució? Ara pensava si aquestes criatures no anirien més bé allí. Ja he pensat què cal fer amb aquest problema. Pensa bé el que diràs, perquè podries ficar la pota. He pensat el que m'ha dit i no en faré cas.*
4. **pensar [oració d'infinitiu]** Tenim intenció. *Per fotre'l, penso arribar tard. I ara què penses fer?*
5. **pensar [en algú o en una cosa]** o bé **[en el fet que + oració]** Tenir al pensament. *Només pensa en aquella nena. Penso en el sopar que vam fer. El noi pensava en el que li havia dit l'amic. Pensa molt en el fet que estarà sol.*
6. **pensar [en una cosa]** o bé **[a + oració d'infinitiu]** o bé **[que + oració]** Recordar-se. *Ja has pensat en les claus? No han pensat en ell i se l'han deixat. No poden obrir perquè no he pensat a prendre les claus. La mare no pensa mai que m'ha de deixar diners.*
7. **pensar [(sobre) una cosa]** Prendre com a matèria de pensament profund. *Necessito temps per pensar sobre tots aquests problemes. (Sense preposició, s'usa de vegades en àmbits formals, literaris i acadèmics: Ha escrit un llibre que es diu "Pensar la fe".)*
8. **pensar** o **pensar-se [que + oració] (de / sobre algú o de / sobre una cosa)** Considerar com a cert o possible. *Em penso (o penso) que hi podré anar.* Si el verb no s'usa en primera persona, quan no porta

pronom té caràcter neutre, simplement descriptiu (*El gerent pensa que això és un error. El paio pensa que és el millor*), però amb pronom expressa que el parlant recrimina o no comparteix l'opinió (*El gerent es pensa que tot això és un error. El paio es pensa que és el millor*). El contrast és encara més clar quan la frase és interrogativa (*Què penses?* enfront de *Tu què et penses, dient això?*). Pel que fa al segon complement, el trobem bàsicament en frases interrogatives (*Què penses d'ell? Què penses sobre això?*); en frases afirmatives apareix pronominalitzat (*En penso que és un poca-solta*), abans que el complement directe (*Penso d'ell que és un poca-solta*) o com a complement explicatiu (*Penso que no, d'això que em preguntes*).

9. **pensar-s'hi** Dubtar abans de fer una cosa. *Si s'hi pensa, ens dirà que no a la proposta. No t'hi pensis i tira't a l'aigua.»*

Per fer-nos una idea del ventall lingüístic que abasta aquest verb hem de tenir en compte que hi ha:

A: *Pensar-se-les* (clític lèxic, que fa variar el significat de tot el verb).

B: *Pensar-hi*, on *hi* seria el complement de règim verbal (*pensar en* + sintagma nominal (SN) / a + oració) (Solà *et al.*, 2002: 1111, 1114 i 1905).

C: *Pensar-se* 'creure'. (Solà *et al.*, 2002: 942).

Així doncs, estem en condicions de poder afirmar que *pensar-se* seria el verb *pensar* en forma i funció reflexives + *ho* que seria un OD d'un sintagma nominal (SN) o bé tota una oració, (confronteu Solà *et al.*, 2002: 2027).

Però passa que no podem tractar *pensar-se* exclusivament com un verb que, pronominalitzat, canviï de sentit com *florir* / *florir-se*, com el grup C (Oliva, 1989: 33), on *-se* actuaria només com a morfema verbal. També pot actuar com un verb transitiu en forma i funció reflexives on el pronom *se* de *pensar-se* actuaria com un pronom reflexiu del primer paradigma, per bé que amb un OD d'un sintagma nominal o de tota una oració representats amb *ho*.

En el cas que clarament hi hagués d'anar la forma *pensa-t'hi*, efectivament podríem afirmar que *pensa-t'hi* és una forma on *-t'hi* fa variar el significat de tot el verb, (Solà *et al.*, 2002: 1429) en aquest cas: 'no llançar-se a fer una cosa irreflexivament' (*DIEC-2*) 'no llançar-se a fer una cosa a la babalà' (GDEC), 'fixar l'enteniment en una cosa amb atenció abans de fer-la; no fer-la irreflexivament' (DCVB) 'Dubtar abans de fer una cosa' (*Diccionari d'ús dels verbs catalans: règim verbal i canvi i caiguda de preposicions*).

Però és cert que en aquest context es barregen i fins i tot se superposen dos significats: per una banda, el de *pensa-t'ho* on *pensar* actua com un verb transitiu ('concebre, judicar, alguna cosa'), *t'* és reflexiu i *ho* un pronom que recupera sintàcticament un OD o tota una oració; per l'altra, el significat de *-t'hi*: 'no llançar-se a fer una cosa irreflexivament.

Si tenim una forma *pensar-s'hi* en aquest sentit potser és millor que la utilitzem, però també penso que el més fàcil sempre és disparar i després pensar, i en aquest cas s'han de defensar les dues formes verbals *només* amb criteris lingüístics. Potser *pensar-s'hi* es fa servir quan la decisió comporta cert perill o, almenys, cert risc i que *pensar-s'ho* és simplement 'judicar-ho', sense cap tipus d'agreujant de risc. Em sembla que no n'hi ha prou d'afirmar que *l'únic* responsable d'això (per bé que sí que n'és un factor importantíssim i clau) sigui *exclusivament* la influència del castellà. Tenir sempre la referència castellana a la punta de la llengua és, sens cap mena de dubte, tenir un arbre que no ens deixa veure el bosc tot concedint unes grandeses absolutament gratuïtes al castellà. (*Em*) *penso* que en casos com aquests sempre s'ha d'anar amb peus de plom a l'hora combinar tres grans criteris claus i alhora reptes de la lingüística i la filologia del nostre temps: el de genuïtat, el d'adequació i el de flexibilitat.

Pel que fa als usos de Coromines:

Pensar-s'hi: **1)** 87, 92, **2)** 369, **5)** 91, 7) 221, 233, 234, 264, **12)** 113, **13)** 61, 63, **15)** 239, 446.

Pensar-s'ho: **8)** 165, **13)** 164.

6.2.26 La combinació de pronoms *els hi*

Per introduir l'observació arran de la combinació de pronoms *els hi* m'he de remetre a un article de Fabra, 1911: 23-34 :

«Fins en bons autors no és rar de trobar usada la combinació *els hi* en lloc del datiu *els*. Ex.: *Els hi fa mal el cap*, *No·ls hi agrada gens*, *Doneu·los·hi flors*, en lloc de *Els fa mal el cap*, *No·ls agrada gens*, *Doneu·los flors*. Molts cops ha cridat om l'atenció sobre aquesta falta de gramàtica; però ha estat completament en va.

»També es molt freqüent l'empleu de *els hi* en lloc d'altres combinacions pronominals. Ex.: *Aquest plec ja·ls hi portaran*, en lloc de *Aquest plec ja·ls el portaran*. *Això no·ls hi podran dur*, en lloc de *Això no·ls ho podran dur*. [...]

Pel que fa als usos de Coromines:

Els hi (i no: els): **12**) 253, 466, 871, 872, **13**) 101
[contraexemple: els (i no: els hi): **12**) 852]

[contraexemple: els els (i no: els hi): **14**) 215]

Els hi (i no: us els): **3**) 82,

Ens n'hi (i no: els en): **2**) 306-307:

«Per desgràcia la cosa ha sorgit molt a última hora i temo que no serà possible incloure-hi més que algunes publicacions recents de l'Institut d'Estudis Catalans. Temo que a Nova York no es podrà trobar cap de les vostres publicacions. Però si ho poguéssiu despatxar tot seguit que rebreu aquesta carta potser encara *ens n'hi* podríeu enviar alguna i estic segur que aquesta propaganda us donaria resultat.»

6.2.27 El creuament semàntic entre les formes *saber-hi*, *saber-ne* i *saber*

Un altre cas interessant que ens ocupa ara és el creuament semàntic entre les formes *saber-hi*, *saber-ne* i *saber*. Els diccionaris, en aquest cas, només ens serveixen per orientar-nos una miqueta. Del *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*, no en podem agafar cap definició que s'acosti gaire a la qüestió que estem tractant, perquè no hi ha cap definició d'aquesta forma verbal amb el clític *-ne* ni *-hi* al darrere. Del *DIEC- 2*, només en podem aprofitar la definició següent a l'entrada *saber*¹:

«**2 4** [Lèxic comú] **saber-ne un niu**: Saber-ne molt»

Només de la forma *saber-ne*, en podem espigolar la freqüència d'ús dins de l'*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l'Enciclopèdia Catalana. Tot seguit donaré l'entrada on es troba aquesta forma; l'entrada seguida de la frase on es troba el verb en qüestió:

«**beceroles** [...] No saber-ne les beceroles (o ni les beceroles), [...] **no entendre-hi ni un borrall/no saber-ne ni un borrall/etc poder ésser catedràtic d'una matèria.** *fig* Saber-ne molt
clau f Allò que cal conèixer per a entendre una cosa, per a saber-ne la solució.

perdre el compte (d'una cosa) Arribar a no saber-ne la quantitat, les vegades que s'ha esdevingut una cosa.

entrellat [...] Saber-ne l'entrellat.

escamnar-se *v pr* En comprovar que l'havia enganyat, s'escamnà tant que ja no volgué saber-ne res més.

extracte de compte *econ* Còpia o resum de les dades d'un compte per saber-ne l'estat en un moment determinat.

interessat/interessada [...] Estic interessat a saber-ne el resultat.

donar per mort [...] Després de tant temps sense saber-ne res, ja el donàvem per mort.

saber-ne un niu Saber-ne molt. De la seva matèria en sap un niu.

no tenir noció (d'una cosa) No saber-ne res.

senyal [...] fins a set anys permet de saber-ne l'edat.»

Pel que fa a la forma *saber-hi*, només se'n troba rastre al *Diccionari català-valencià-balear*, a l'entrada *saber* REFR.:

«e) Qui més hi sàpiga, que més hi digui.

f) Qui manco hi sap, més hi diu.»

Hem de tenir en compte que a Solà *et al.* 2002: 1541 Josep M. Brucart i Gemma Rigau ens donen el mateix refrany de manera següent (la negreta és meva): *qui manco en sap més hi diu*.

Tornant al *Diccionari català-valencià-balear*, a l'entrada *dir*, LOC.:

«nn) [...] Tant hi dic com hi sé.»

Com es veu, els exemples antics que dona el *Diccionari català-valencià-balear* semblen utilitzar la forma *saber-hi* en lloc de la que actualment utilitzaria tothom, *saber-ne* i fins *saber*. Però alhora passa que, si bé tant el *DIEC-2* com el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* reconeixen en les seves entrades el clíctic lèxic *-la* a l'entrada *saber-la llarga*, no n'hi ha cap que reconegui el clíctic lèxic *-hi* a *saber-hi*, en contextos com els següents:

«–El Puigsacalm es pot fer, com a mínim, per tres llocs diferents: pels ganxos, per Joanetes o pel coll de Bracons.

–Jo només podria fer el cim per Joanetes perquè pels ganxos i pel coll de Bracons no *hi sé*.»

El següent exemple l'he tret d'internet: http://clio.rediris.es/n32/guerra_avi.htm el dia 16-6-2008 (la negreta és meva):

«Plorant i espantat va venir a explicar-m'ho a la cuina, i li vaig dir: No hi vagis. Demà al matí, el que has de fer, és marxar. I va dir: Per on haig de passar?. Passa per la vora d'aquest camí, però sempre per dins del bosc, i quan seràs al capdamunt veuràs un pla gran. Quan l'hagis passat seràs a França (jo ja **hi sabia**...). Després de 40 anys vaig anar a Gelida. Feia tres o quatre mesos que s'havia mort de càncer. Em varen dir que no havia pas cantat mai missa...»

Per tant, la forma *saber-hi* potser a vegades ocupa un espai semàntic pertanyent a la forma *saber-ne* i fins i tot *saber*. Alhora, però, suggereixo que de la forma amb clíctic lèxic *saber-hi* (on *hi* faria de morfema verbal) potser també se n'hauria de deixar constància amb alguna definició semblant a 'saber-hi accedir, arribar, circular, saber-s'hi moure o orientar'.

Pel que fa als usos de Coromines, el següent exemple ens torna a fer dubtar:

«La mort d'En Riba per a la Fundació Bernat Metge temo que resulti un cop mortal. Mal pagat con és ara allò, ningú no *hi* vol *saber* res. En Joan Petit, que podria fer-ho i dirigir-ho molt millor que ningú dels que hi ha per allà, no vol *saber-hi* res, i les visites que vaig fer a ell i a En Salvador Millet perquè li ho encarreguessin, no donaran cap resultat.» 13) 212

Val a dir que el cas de la vacil·lació entre *saber* / *saber-hi* / *saber-ne* no només es dona a la forma verbal *saber*. Pel que fa a *entendre* / *entendre-hi* també es dona.⁹⁰ Tot seguit apuntarem que també es donen casos de vacil·lació en formes com *entendre-hi* i *entendre* en el sentit contrari, en casos com els següents, on potser sovint també podríem substituir la forma *entendre-hi* per *entendre* ja que com veiem sempre hi ha un OD que és *res*, justament com l'exemple que acabem de veure de Coromines.

«De vegades, les cames m'agafaven una determinada posició, i el dolor deixava d'existir. N'agafaven una altra, i el dolor augmentava. No *hi vaig entendre* mai *res*, i així no vaig saber mai com posar les cames per eliminar les molèsties.» (Pla, 2000 a: 18.)

⁹⁰ Sense anar més lluny, posarem quatre exemples ben tangibles de vacil·lació en aquests casos: —Jo no sóc esportista però *d'esports* sí que *n'entenc*. (guió del personatge Julià en la telenovel·la *Vent del Pla* emesa per TV3 el 30-9-2008); —Jo no *n'entenc*, *d'aquestes coses*. (guió del personatge Gabriel en la telenovel·la *Vent del Pla* emesa per TV3 el 13-10-2008); —No *hi entens*, *de dones* (guió del personatge Josep Montràs en la telenovel·la *Vent del Pla* emesa per TV3 el 10-11-2008); —Jo no *n'entenc*, *d'això de les custòdies*, [...] (guió del personatge Julià en la telenovel·la *Vent del Pla* emesa per TV3 el 17-11-2008).

«Per la manera de parlar em semblà que l'un era gavatx i l'altre suís. Sobre el fons de la qüestió, no *hi vaig entendre res*, de manera que em fou impossible d'esbrinar qui tenia raó.» (Pla, 2000 a: 77)

«Jo havia consultat un plànol de París, el sistema del metropolità, les coses importants. No *hi havia entès res*. Absolutament res. A l'aire lliure em puc orientar. a les ciutats, m'és molt més difícil.» (Pla, 2000 a: 99)

«Ara bé: la meva idea és que si els cadequesencs que hi viuen tot l'any i els forasters que s'hi projecten obliden les pissarres del litoral no *hi entenen res*. Aquest és un país diferent.» (Pla, 2000 a: 153)

«La vida humana és absolutament clara i senzilla, però de seguida que la política general, i diguem la política general europea, s'hi barreja –la gran i eterna política europea–, no *s'hi entén res*.» (Pla, 2000 a: 541)

«—Poca cosa. Li he dit que l'ensenyaria de nedar sense treure'm els calçotets llargs; però, com que parla tan diferent, em sembla que no *hi ha entès res...*» (Pla, 2000 c: 701)

«Un dia que Alexandre Plana, citant Pascal i Fénelon, li exposava els seus dubtes de si el camí emprès era el millor per a arribar a la fe, Junoy li digué:

—No passeu ànsia... Com més llegeixo, menys *hi entenc...*» (Pla, 2000 c: 641)

«Ara vostès em diran: “Senyor Souza, vostè és un home que no té la confiança biològica, profunda, en si mateix”. No sé... *no hi entenc res*. La causa d'aquestes obsessions, la desconec.» (Pla, 2000 b: 442)

El *DIEC-2* i el *Diccionari català-valencià-balear* ens han estat ben útils a l'hora de fer-nos distingir les quatre seqüències següents. Si mirem el *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *entendre* Loc. i)

«**1. Jo ja m'entenc:** es diu per significar que es tenen motius personals i ocults per a fer una cosa que als altres els sembla injustificada (Mall., Men.)»

Si mirem el *DIEC-2* a l'entrada *entendre*:

«**2. Jo ja no entenc res: (entendre):** 3 1 tr. [Lèxic comú] Percebre amb la intel·ligència el sentit (d'alguna cosa), tenir la intel·ligència, una idea clara (d'alguna cosa). *És ucraïnès i encara no entén el català. Entén el català però no el parla. Tu vas dir una cosa, i ell en va entendre una altra. Entendre les matemàtiques. Un zel mal entès.*

3 2 tr. [Lèxic comú] *PER EXT* [Per extensió] *Perdoni: no l'he entès. És un home que no sap fer-se entendre. No us entenc: no sé el que voleu dir. Ja t'entenc, ja conec el que vols, el que intentes.*

3 Jo ja m'hi entenc: (entendre-s'hi) **5** 2 intr. pron. [Lèxic comú] Veure en claredat una situació, per a poder obrar amb eficàcia. *T'hi entens? Sí que m'hi entenc. No m'hi entenc.*

4 Jo ja hi entenc: (entendre en una cosa) **5** 1 intr. [Lèxic comú] Ésser-hi intel·ligent. *No hi entenc.»*

Com es pot comprovar, la vacil·lació principal s'ha donat amb els significats corresponents a **2** (i el seu significat per extensió) i **4** on regeix un complement.

Ja per acabar, faré referència a unes notes de Ferrater, 1981: 18-19:

«I en català rendeix molt el pronom *hi*, que, en el pas de *tocar* a *tocar-hi*, de *veure* a *veure-hi*, de *sentir* a *sentir-hi*, amputa, com qui diu, el verb de la seva valència transitiva. És per això que, recíprocament és la frase 5) [*en aquest pis no hi toca el sol*], i no pas 6) [*en aquest pis no toca el sol*], la que tradueix correctament »12) *en este piso no da el sol*»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

«després, també, de moltes notes encreuades, de moltes consultes a gent que *hi sabia* més i que no tenia prejudicis formats, després de moltes noves lectures i viatges comarcals, que permetien aportar nous arguments o bé contrapesar els antics.» **2)** 210

6.2.28 Els sintagmes nominals escarits

Per entendre aquesta observació, en primer lloc s'ha d'advertir que els sintagmes nominals (SNs) sense determinació ni quantificació explícita són sempre inespecífics i que la seva distribució sintàctica està fortament restringida. Per raons de concisió terminològica, a partir d'ara anomenarem aquests constituents SNs escarits.

Per començar aquesta observació, doncs, m'he de remetre a Solà *et al.*, 2002: 1437-1459, però citaré el primer paràgraf de tots per constatar la dificultat d'aquestes nocions fins i tot en aquesta nostra gramàtica:

«A diferència dels noms propis i dels pronoms personals, els noms comuns poden aparèixer com a única realització d'un SN en la posició de subjecte preverbal:

- (1) a *Sidney* ha organitzat els Jocs Olímpics de l'any 2000
b *Nosaltres* no en sabíem res
c **Ordinadors* es van espatllar»

Ja de bona entrada és interessant contrastar algun ús de Coromines en aquest sentit, per exemple:

Ø *Perill* material fa temps que s'ha acabat: **6)** 43

Ø *Canvis* favorables dubto que es produeixin almenys ara com ara: en aquests sis mesos no he rebut ni un mot (i això no és bon senyal) de ningú de l'Institut i tampoc d'En Casacuberta [...]. **13)** 172

Són masses els escrúpols amb què ensopeguem. Ø *Problema* necessitat de revisió. **15)** 126.

Si llegim una mica més avall, Solà *et al.*, 2002: 1455-1457:

«a) Segons vèiem en (1), els SNs escarits no poden ocupar la posició de subjecte preverbal. En canvi, sí que poden desenvolupar aquesta mateixa funció en posició postverbal:

- (25) a Hi anaven *clients* des de la ciutat»
b Finalment, vam aconseguir que arribés *senyal* a l'altaveu
c. A *Parc Juràssic* hi surten *dinosaures*

»Com s'estudiarà més extensament en el §13.1.2, els predicats que més sovint apareixen amb subjectes postverbals formats per SNs escarits són els inacusatius, com els de (25). No obstant, també se'n poden trobar amb verbs intransitius purs (sobretot quan al davant de l'oració hi apareix un complement locatiu: *En aquell pis hi vivien jubilats*), i més esporàdicament amb verbs transitius (*Van demanar la indemnització pagesos de diferents comarques*). En general, les possibilitats d'aparició dels subjectes escarits augmenten si contenen complements especificatius, com en l'últim exemple (cf. *Van demanar la indemnització pagesos*) o si apareixen coordinats (*Van demanar la indemnització pagesos i ramaders*). En aquests casos és fins i tot possible trobar SNs escarits en posició els exemples següents, extrets de *El Periódico de Catalunya: Hostesses japoneses presenten una demanda per discriminació* (3.IV.1999: 20), i *Metro i bus es reforçaran avui en les 'hores vall' del Dia sense Cotxes* (29.IV.1999:1).

»Un altre context que afavoreix l'aparició de SNs escarits en funció de subjecte postverbal és el de les oracions passives (pronominals o morfològiques). Això es deu al fet que el subjecte d'aquestes oracions —que la tradició gramatical anomena *subjecte pacient*— és l'argument intern del verb, característica que comparteixen amb els dels verbs inacusatius:

- (26) a Es van enviar *missatges xifrats* als espies en territori enemic
b Durant l'acte van ser llegits *fragments dels seus poemes*

»També poden desenvolupar la funció de complement directe, sempre que el predicat no imposi una interpretació limitada del SN escarit:

- (27) a Va firmar *documents* {durant una hora / *en una hora}
b *Li va costar dues hores escriure *discursos* / Va estar dues hores escrivint *discursos*
c Firmats uns quants documents, va marxar / *Firmats *documents*, va marxar
d *Va acabar cartes / Va acabar unes cartes

»A (27), les oracions agramaticals presenten SNs escarits en posicions argumentals que han de rebre una interpretació delimitada. Les unitats que imposen aquesta lectura són el complement temporal *en una hora*, el predicat *costar-li dues hores*, la construcció de participi absolut i la modalitat d'acció (o aspecte lèxic) del verb *acabar* (vg. §22.3.2.2).

»La incompatibilitat dels SNs escarits amb la variant pronominal de verbs com *menjar*, *beure* o *saber* té el mateix origen, ja que el pronom imposa una lectura delimitada del complement directe (vg. §13.4.3.2).

- (28) a El nen va menjar carn / *El nen es va menjar carn / El nen es va menjar {la carn / una mica de carn}
b La Maria sap música / *La Maria se sap música / La Maria se sap la música de Ravel de memòria

»b) Una restricció sintàctica important que actua sobre els SNs escarits té a veure amb la flexió de nombre: quan el nom que funciona com a nucli designa entitats comptables, només poden funcionar com a arguments seleccionats per un verb si apareixen en plural (vg. §5.2.1.1). Així, en (25a,c) i (27) no es pot canviar el subjecte al singular, perquè *client*, *dinosaure*, *document*, *discurs* i

carta són noms comptables. No ho són, en canvi, *senyal* en l'accepció que pren en (25b) ni *carn* i *música* en (28), per la qual cosa poden aparèixer en singular formant un SN escaït.

»La restricció anterior, no obstant, té excepcions. En les oracions de (29) els SNs escaïts, tot i ser comptables, poden aparèixer en singular:

- (29) a Es necessita *cambrer*
- b No he vist *ciutat més bruta que aquesta*
- c Ahir hi va haver *concert*
- d Ja té *pis*
- e Fes *fotocòpia* d'això

»Diversos factors afavoreixen l'aparició de SNs escaïts en singular. Com passa en (29a), la presència de verbs intensionals com buscar, necessitar o voler permet legitimar aquest elements. En (29b), en canvi, és el fet que el SN aparegui sota l'abast d'una negació el que fa possible l'oració (vg. §24.3.2b). Els altres tres exemples tenen una característica comuna: contenen predicacions que expressen situacions o qualitats que consisteixen en un estereotip social. Així, no podríem commutar (29c) per un altre predicat existencial com *!Ahir hi va haver accident*, a no ser en un context on els accidents siguin activitats programades o habituals (en aquest cas, també es podria dir col·loquialment *Ahir tocava accident*). Finalment, en (29d, e) trobem construccions on el verb i el SN escaït expressen una qualitat del subjecte, formant un predicat complex. També en aquests casos la possibilitat d'aparició d'un SN escaït resta condicionada a l'acompliment d'un cert estàndard social. Podem dir *En Joan té gos*, perquè *tenir gos* entra dins d'aquest estàndard, però en canvi sonaria molt estrany dir *!En Joan té cocodril*. En aquest cas s'hauria de recórrer a l'ús d'un SN amb determinant o quantificador: *En Joan té un cocodril*.»

Pel que fa als usos de Coromines, destacarem els següents:

pot fer més mal que Ø pedregada: **9**) 141.

té entre mans Ø obra més important que aquesta: **4**) 36.

encara que tenim Ø còpia: **4**) 61, 63, **6**) 47, 143 **8**) 49, 51, 84, 85, 101, 134, 135, 171, 231, **9**) 170, **12**) 467, **14**) 190 [contraexemples: **8**) 68, 72, **14**) 143] **13**) 81, 156, 170, **15**) 257, 265.

[...] havíem fet el propòsit d'enviar Ø carta: **12**) 683 [contraexemple: **12**) 902].

rebut Ø carta **8)** 50, 51, **12)** 125, 163, 304, 929, **12)** 49, 464, 466, 766, 833, 872, **14)** 446.

no enviarem Ø postal perquè [...]: **12)** 476.

En tot cas torneu-me les que us incloc, després de treure'n Ø nota. **15)** 257.

era Ø feina ben senzilla: **12)** 49.

La planxa d'ell era grossa [...] però deguda evidentment a Ø distracció: **12)** 202.

A falta de Ø carta més recent: **12)** 230.

[...] a fi de veure Ø lletra de tots: **12)** 212.

Deixo ara això que és Ø qüestió que mereix ésser tractada a part, [...]: **12)** 351.

li escriuré en Ø data oportuna: **12)** 355.

En Ø sobre a part [...], **14)** 115.

estic decidit a no fer Ø treball de cap mena [...]: **12)** 445.

[...] serà Ø tasca feixuga i arriscada.: **5)** 76.

després li he fet Ø cara sèria [...]: **12)** 479.

eren els ordres d'idees on el català i el francès han obert Ø més ampla bretxa: **12)** 513.

perquè tinguessin Ø carta: **12)** 607, 886.

[...] i ja tinc pres Ø bitllet del vaixell. **13)** 114.

[...] però l'Estat no li assenyala per ara Ø consignació en pressupost: **12)** 692.

ja trobaré Ø manera de fer reconèixer: **12)** 776.

si no hi ha Ø entrebanc: **12)** 795.

no hi ha Ø manera: **12)** 876.

no crec que sigui Ø obstacle: **12)** 875.

i vàrem donar Ø ordre que no els la lliuessin [...]: **12)** 858.

l'escriure elegantment el català no és Ø cosa que es pugui [...]: **12)** 634.

No hi podia haver per a mi Ø recompensa més alta [...]: **5)** 87.

[...] per falta de Ø vaixell. **14)** 23.

és difícil que em puguin donar Ø cabina en aquest vaixell; **14)** 69.

[...] si no hi ha Ø canvi [...]: **14)** 453.

[...] em poden reservar Ø torn [...]: **14)** 69.

Els casos següents són curiosos perquè l'absència de determinació i quantificació explícita davant de Ø *bon tros* serveix per marcar que aquesta sintagma es comporta justament com el quantitatiu *molt* (que ja és un quantificador per ell mateix) tot i que sempre dintre de la posició d'especificador en el SN. Vegem-ne els casos:

[...] fins i tot anant Ø *bon tros* més enllà de la veritat; **13)** 108.

Contrasentit Ø *bon tros* ridícul, contradicció interna flagrant. HERBA IV,778b30-45.

posició Ø *bon tros* més unificadora [...]: 5) 283.

Per aquest fet, doncs, aquests exemples serien totalment agramaticals reformulats de la manera següent:

*[...] fins i tot anant Ø *bon tros* Ø;

*Contrasentit Ø *bon tros* Ø.

*posició Ø *bon tros* Ø.

A més, tampoc no significarien el mateix amb una marca d'especificació que bloquejaria aquest distintiu de sintagma lexicalitzat.

?* [...] fins i tot anant **un** *bon tros* més enllà de la veritat; ≠ [...] fins i tot anant Ø *bon tros* més enllà de la veritat / [...] fins i tot anant *molt* més enllà de la veritat

*Contrasentit **un** *bon tros* ridícul, contradicció interna flagrant. ≠ Contrasentit Ø *bon tros* ridícul, contradicció interna flagrant. / Contrasentit *molt* ridícul, contradicció interna flagrant.

*posició **un** *bon tros* més unificadora [...]: ≠ posició Ø *bon tros* més unificadora [...]: / posició *molt* més unificadora [...]:

Aquesta equivalència entre el sintagma lexicalitzat Ø *bon tros* amb el significat de *molt* o, si es vol, *bastant* o *força*, (sempre com a determinants dins la posició d'especificadors del nucli del SN) no l'hem poguda documentar enlloc.

6.2.29 Els possessius, la definitud i l'especificitat

Per bé que molt lligada a la qüestió anterior, fins i tot a dins mateix de la nostra gramàtica, per començar aquesta observació hem de fer referència a les pàgines següents del mateix Josep M. Brucart a Solà *et al.*, 2002: 1502-1503, concretament en el capítol *Els possessius, la definitud i l'especificitat*:

«En general, quan el SN és definit, el possessiu ocupa la posició prenominal, mentre que quan és indefinit es col·loca darrere el nucli. Hi ha, però, excepcions que estudiarem tot seguit:

a) Primer tractarem els casos de SN definit amb possessiu posposat. Igual que el demostratiu, el possessiu pot aparèixer posposat en SNs encapçalats per l'article: *els fills teus, el comportament seu*. Aquests sintagmes no reben una interpretació tan emfàtica com la que corresponia a la posposició del demostratiu, donat que aquí no es produeix redundància entre la informació de l'article i la corresponent al possessiu. No obstant això, aquest ordre és clarament marcat i la seva aparició comporta un tret estilístic que eventualment pot associar-se a l'èmfasi.

»Quan el SN conté un possessiu i un demostratiu, aquesta darrera unitat ocupa la primera posició, dona la seva condició de determinant. Normalment, el possessiu apareix en posició postnominal: *aquell amic teu*. Però també hi ha la possibilitat que el possessiu quedi entre el demostratiu i el nucli nominal: *aquell teu amic*. Aquesta darrera variant és marcada (no l'accepten tots els parlants) i resulta incompatible amb una lectura inespecífica del SN: **Aquell teu amic que sigui capaç d'ajudar-te es guanyarà el cel*. L'última combinació possible de demostratiu i possessiu és aquella en què el SN va introduït per l'article: *el teu amic aquell, l'amic teu aquell, l'amic aquell teu*. Es tracta de construccions redundants, per la qual cosa se senten com a emfàtiques.

b) En aquest apartat estudiarem els casos en què el possessiu apareix en posició prenominal dins un SN indefinit introduït per *un*:

- (92) a Un {meu company / company meu} assistí a l'acte
b Intento localitzar un meu company que em va ajudar molt
c *Intento localitzar un meu company que m'ajudi

»Algunes variants del català accepten les dues realitzacions de (92a). Cal, però, remarcar que la construcció més habitual fins i tot en aquests parlars és la de possessiu postnominal. La construcció amb anteposició només cobreix un dels valors associats a l'altra estructura, com mostren (92b, c): si el SN ha de rebre interpretació inespecífica, l'anteposició no és possible. D'altra banda, la condició marcada d'aquesta construcció es posa de manifest en el fet que sigui quasi exclusivament emprada en SNs que designen persones: *un meu cotxe* o *una meva camisa* sonen estranys.

»L'anteposició del possessiu en SNs amb altres quantificadors indefinits és poc freqüent: *dos meus amics*, ?*molts meus amics*, ?*bastants meus amics*. Segurament, la desviació que s'aprecia en els tres darrers casos té relació amb la tendència a interpretar els SNs encapçalats per un definit o un quantitatiu com a inespecífics.

c) Els possessius tòpics només poden aparèixer en posició prenominal precedits d'un determinant o un quantificador. Per tant, els SNs escarits duen possessius posposats, ja siguin arguments (*Van venir alumnes seus*), predicats (*És alumne seu*) o vocatius (*No, fill meu; ¡Mare meva!*).

d) En general, els SNs escarits que contenen un possessiu postnominal tenen interpretació indefinida. Constitueixen una excepció a aquesta principi certs sintagmes que apareixen com a complement d'una preposició i que reben aquesta lectura definida: *Vaig a casa meva; A parer teu, res no hem fet bé; El dinar serà a càrrec vostre; Digues-li, de part meva que és un mentider; Ho vaig fer en benefici seu*. Entre els exemples anteriors hi ha, però, diferències. Així, la combinació {*casa* + possessiu} pot concórrer amb el valor definit fins i tot quan no és complement preposicional (*Casa meva és molt lluny d'aquí*). En canvi, els altres SNs només poden rebre interpretació definida quan van precedits d'una preposició: **Parer teu és sempre ben rebut*.

e) Quan funciona com a atribut, com a complement predicatiu o com a adjunt, el possessiu pot aparèixer fora del domini del SN: *Aquest llibre és teu, Ell la considerava seva*. Aquest és l'únic cas en què admet modificació de grau: *Aquell discurs era totalment seu; És molt fet a la seva: no admet consells*.

f) Com a determinants que són, els possessius àtons han d'ocupar la primera posició del SN. Per això rebutgen qualsevol altre determinant: (**el*) *mon pare, ma casa* (**aquesta*).

Pel que fa als usos de Coromines:

Els plans nostres (i no: els nostres plans) (s'ha de tenir en compte PRIM VI, 813b3-21): **8**) 51.

6.2.30. La substitució del pronom relatiu per una forma de possessiu amb la inserció del possessiu seguit de l'antecedent

Altres qüestions d'estil podrien ser la substitució del pronom relatiu per una forma de possessiu amb la inserció del possessiu seguit de l'antecedent:

«[...] en defensa de l'obra d'aquest [...]». (i no: «[...] en defensa de la seva obra [...])»: **5**) 78.

6.2.31 L'ús emfàtic, i idiomàtic de *tots* posposat

També ens sobta, o ens crida l'atenció l'ús personal de construccions com: «*dels pastissos tots*» (DOLÇ III,163a38-50) en lloc de: «*de tots els pastissos*». Així mateix, també s'han de destacar formes com: «però un gran vident hi troba *el símbol de la Pàtria una*, de fit a fit» (SITJA VII,956a11-956b41) (aquí potser significant 'única?'); «*en la seva obra tota*» (SOL-SOLA VIII,23a35-55) en lloc de «*en tota la seva obra*»; «Jo no vacil·laria a recomanar que *escriptors, filòlegs i els ciutadans tots*, s'esforcin per [...]» (PITJAR VI,569a19-49) en lloc de: «Jo no vacil·laria a recomanar que *escriptors, filòlegs i tots els ciutadans*, s'esforcin per [...]»; «*i la púrria feixista tota*» (ROIG VII,398a39-398b1) en lloc de: «*i tota la púrria feixista*»; finalment: «*i les amoroses totes*» (VÓS IX,400b39-401b21) en lloc de: «*i totes les amoroses*». Coromines ens explica aquestes construccions a TOT VIII, 660b31-41:

«D'on l'ús emfàtic, i idiomàtic nostre de *tots* postposat (o *tot*, *tota*, amb col·lectiu –*els catalans tots*, *la família tota*–) fou certament molt descabdellat pel cat. medieval, amb raó exemplificat per Fabra en docs. del S. XIV i c. 1400 (en *La Coordin. i la Subord.*, 27), i ja tira cap aquí aquell *los vençrem tots* que he citat de 1251, però no creguéssim que és pròpiament un ús purista (per “els demás”, car verament encertava el mestre en presentar-ho com la manera de dir natural en la nostra tradició: “estes, amb nosaltres *tots*, anàrem ---”, B. de Maldà (*Col·l. B. V.*, 188)).»

Per aquest motiu, Coromines decideix utilitzar aquest ús emfàtic també a:

- Els catalans tots* (i no: tots els catalans): **7** 58;
- Els catalanistes tots* (i no: tots els catalanistes): **10** 125;
- [...] *de la nació tota* (i no: [...] de tota la nació): **4** 120;
- [...] *de la Secció Filològica tota* [...] (i no: [...] de tota la Secció Filològica): **5** 180;
- [...] els pagesos, els proletaris i *les dones totes* [...] (i no: [...] els pagesos, els proletaris i totes les dones [...]): **7** 183;
- [...] i *la cara tota* [...] (i no: tota la cara [...]): **12** 478;
- [...] *el viatge tot* [...] (i no: [...] i tot el viatge [...]): **12** 519.

És curiós notar que Coromines fa extensiu aquest fenomen al següents exemples:

[...] però un gran vident hi troba *el símbol de la Pàtria una*, de fit a fit» (SITJA VII,956a11-956b41) (aquí potser significant 'única?')

[...] i la brutalitat dels enemics de la nostra llengua i la nostra terra *total*.(‘completa’? ‘tota’?): **2**) 582

6.2.32 Sobre el *que* emfàtic, quantificat i ponderatiu

Aquesta observació, també resulta interessant començar-la per l'exemple:

«Si jo aconseguís resoldre aquesta qüestió de la correspondència, quasi *que* estaria satisfet de mi mateix.» (i no: «Si jo aconseguís resoldre aquesta qüestió de la correspondència, quasi Ø estaria satisfet de mi mateix.»): **12**) 648,

«La intransigència de l'Aramon arriba a l'extrem que aquestes quatre coses es va negar —valent-se d'ésser el secretari— fins i tot a deixar que constés en acta que jo les havia proposades! Va caldre una altra batalla per aconseguir que ho fes així en el cas de *viuda* i en el de *racó*; en el cas de *pendre* encara no he aconseguit (i quasi *que* em dono).» (i no: «[...] (i quasi Ø em dono).»): **13**) 103.

«Que lleig Ø és dir *tenir celos* (o *gelos*)!» (i no: «Que lleig *que* és dir *tenir celos* (o *gelos*)!»): GELÓS IV,452b30-48.

«Quina enveja Ø em fan quan parlen de Sant Pol: [...]» (i no: «Quina enveja *que* em fan quan parlen de Sant Pol: [...]»): **12**) 340.

«Si llegeix o ha llegit aquest llarg treball meu veurà quantes coses i que importants Ø són les que resten inèdites.»: **15**) 239.

«[...] (suposo definitivament).» (i no: «[...] (suposo *que* definitivament).»): **4**) 87.

Per fer aquesta observació em basaré Hernanz i Rigau, 2006: 435-452:

3. El caso de *que* “*accesorio*”

La forma que en español (y sus equivalentes en otras lenguas romances), amén de su función canónica como marca de subordinación, concurre con valores diversos y con distribuciones aparentemente caprichosas en infinidad de construcciones. Ello – como anota Kany (1970: 458)- ya fue observado por Bello (1874: 1006), quien afirma textualmente: “No hay palabra castellana que

sufra tan variadas y a veces inexplicables transformaciones”. Es a Kany a quien se debe el significativo término “accesorio” para referirse al estatuto de que en un heterogéneo elenco de construcciones en las que el denominador común de dicha forma sería su carácter reforzativo “tan típico del idioma español” (Kany 1970: 458). Un caso prototípico citado por Kany nos lo suministran las exclamativas en español:

- (3) a. ¡Qué bien (**que**) baila!
b. ¡Qué lista (que) es!

El formato que adoptan las exclamativas en (3), contrariamente a lo que a primera vista cabría suponer, dista de ser una opción marginal o meramente coloquial del español (ya sea en sus variantes peninsulares o latinoamericanas). Al contrario, se trata de una opción que, a la luz de la propuesta para el dominio SC que se acaba de esbozar, puede considerarse el resultado de la ocupación simultánea de las posiciones de especificador y núcleo de la categoría funcional (SFoco) a la que se desplazan los elementos-qu, según se ilustra en (4):

[...] La representación estructural ilustrada en (4) dispone de correlatos significativos en el caso de otras construcciones-qu, como sucede con las interrogativas en piemontés (5) o en francés coloquial (6):

PIAMONTÉS

- (5) Còsa ch'it veule?
¿Qué que-CLS quieres?
'¿Qué quieres?'
[Goria (2002: 89)]

FRANCÉS COLOQUIAL

- (6) OÙ que tu vas?
¿Dónde que tú vas?
5
'¿Dónde vas?'
[Radford (1988: 501)]

La presencia del complementante que resulta asimismo la solución no marcada, la obligada, en el caso de las exclamativas en catalán:

CATALÁN

(7) a. Que bé *(que) balla!
'*¡Qué bien que baila!*'

b. Que llesta *(que) és!
'*¡Qué lista que es!*'

(8) a. Quin fred *(que) fa!
'*¡Qué frío (que) hace!*'

b. ¡Quants *(que) serem!
'*¡Cuántos que seremos!*'
'*¡Cuántos vamos a ser!*'

De la contrastación de los ejemplos de (3) con los de (5)-(8) se desprende que el denominado que “accesorio” de las exclamativas españolas dispone de correlatos significativos –no necesariamente “accesorios”– en algunas variantes románicas de las oraciones de modalidad marcada, bien sea exclamativa o interrogativa. Más aún, a poco que se profundice algo más en la cuestión, puede constatarse que incluso en español el complementante que dista de ser “accesorio” en ciertas construcciones exclamativas. En efecto, tal como ha sido observado por diferentes autores¹, las exclamativas carentes de morfología-qu explícita exigen la presencia de que:

(9) a. ¡Los libros *(que) lee Julia!
b. ¡Lo bien *(que) baila!

Todos estos datos se pueden sistematizar asumiendo que la forma que, lejos de ser –volviendo al planteamiento de Kany (1970)– una peculiaridad idiosincrásica de ciertas variantes del español, puede reinterpretarse como una marca asociada a la modalidad marcada 2 ubicada en la posición de núcleo de SFoco:

La línea de análisis esbozada permite subsumir bajo una misma generalización relevante las construcciones discutidas hasta aquí y otros casos de que “accesorio” como los recogidos en (11):

[...]

(11) a. “Flojita que te estás volviendo”
b. “Gruñona que se está volviendo la tía”
c. “¡Sabrosita que estaba!”
d. “¡Gilidioso que te han de ver, mirá!”
[ejs. de Kany (1970: 459)]

En contra de lo que a primera vista pudiera parecer, las construcciones de (11), lejos de representar una “rareza” idiosincrásica confinada a ciertas variantes del español, responden a un patrón regular que es posible atestiguar en español peninsular, según se muestra en (12)³:

- (12) a. ¡Listo que es Juan!*
- b. ¡Guapa que es una!*

Tanto en (11) como en (12), nos hallaríamos ante un caso de focalización del SA, que se desplaza a la posición periférica que acoge este tipo de elementos, esto es, la posición [Esp, SFoco]. Cabe aportar dos pruebas a favor de este análisis. En primer lugar, el orden del V, que aparece antepuesto al sujeto, lo que supone un indicio relevante para diagnosticar la existencia de movimiento-qu. Compárense a ese respecto los ejemplos de (12) con los de (13), cuya mala formación cabe imputar al hecho de que el verbo no ha experimentado dicho desplazamiento:

- (13) a. *¡Listo que Juan es!*
- b. *¡Guapa que una es!*

La segunda evidencia reside en el hecho de que el desplazamiento del SA en (12) y la presencia de la forma que son fenómenos que se exigen mutuamente. En otras palabras, si desaparece el complementante, la secuencia resultante, con el SA en posición inicial, resulta agramatical, como puede observarse en (14):

- (14) a. *¡Listo es Juan!*
- b. *¡Guapa es una!*

El contraste entre (12) y (14) muestra bien a las claras que difícilmente puede ser tildado de “accesorio” un elemento de cuya presencia depende la gramaticalidad de la oración resultante. Nótese, además, que esta situación, lejos de ser inesperada, presenta paralelismos evidentes con el contraste recogido en (9). En otras palabras, parece posible formular en español –tal como ha sido observado por Brucart (1993)- una generalización descriptiva consistente entre, por un lado, la ausencia de morfología-qu explícita y, por otro, la presencia obligada del complementante que⁴.

Podemos, pues, concluir que la forma que, de forma semejante a lo que sucede en las exclamativas canónicas, ocupa en (11)-(12) la posición de núcleo de Foco

[...] Así las cosas, resta por explicar cómo se desencadena el movimiento a SFoco en los citados ejemplos de (11)-(12). Dado que en ellos –a diferencia de las exclamativas de (3)- no se materializa una palabra-qu, no resulta del todo evidente a primera vista que se den las condiciones para que se active el Focus Criterion (cf. Rizzi 1997). Nuestra propuesta es que en tales casos la fuerza-qu no se vehicula por vía morfológica (i.e., a través de un operador exclamativo explícito qué, etc.), sino que viene codificada léxicamente, como consecuencia del estatuto semántico valorativo-afectivo de los adjetivos desplazados⁵. Nótese a ese respecto que flojita, gruñona, sabrosita, al igual que lista, guapa, son cuando menos compatibles con esta caracterización. Semejante análisis predice que en aquellos casos en que el adjetivo no puede ser cuantificado –como sucede con los adjetivos relacionales- su anteposición arrojaría un resultado agramatical. La mala formación de (16) es una prueba de que tal predicción se cumple:

- (16) a. *¡Publicitaria que es esta valla!
b. *¡Rojo que estaba el semáforo!*

Una evidencia adicional a favor de la vinculación existente entre el estatuto valorativo de un elemento y su capacidad para desencadenar un proceso de movimiento-qu nos lo suministra el contraste entre los adverbios de gradación bien y muy en español, ilustrado en (17)-(18):⁶

- (17) a. María es bien guapa
b. Bien guapa que es María*

- (18) a. María es muy guapa
b. *Muy guapa que es María*

Supuesto que bien posee en español peninsular un valor enfático del que se halla desprovisto muy, tanto la gramaticalidad de (17b) como la mala formación de (18b) son fenómenos esperables: sólo el primero, en virtud de su naturaleza semántica, puede hacer las veces de elemento-qu y, consiguientemente, inducir la anteposición del sintagma al que modifica (cf. Hernanz 2005).

4. Del que “accesorio” a la modalidad

Según se acaba de sugerir, la presencia del denominado que “accesorio” parece obedecer a pautas de comportamiento regulares cuya explicación última hay que buscarla en la modalidad. Los datos del español que vamos a examinar a continuación corroboran de forma inequívoca la existencia de una correlación clara entre la modalidad marcada y el complementante que. Tal como muestran los siguientes ejemplos, que puede aparecer –en español y otras lenguas románicas⁷- tras una amplia gama de adverbios y partículas vinculadas con la modalidad:

- (19) a. ¡Evidentemente que María está enfadada!
- b. ¡Desde luego que hemos cenado bien!
- c. ¡Por supuesto que estoy de acuerdo!
- d. ¡Naturalmente que Pedro lo sabe!

El análisis pormenorizado de estas y otras construcciones queda fuera del alcance de este trabajo. Con todo, se imponen algunas consideraciones. Tal como ha observado Etxepare (1997: 47ss.) para los casos de (19), sólo un subconjunto de los adverbios relacionados con la expresión de la modalidad (cf. Cinque 1999) admiten la presencia de que. La agramaticalidad de (20) ilustra esta afirmación:

- (20) a. Sinceramente (*que) María está enfadada
- b. Francamente (*que) cenamos bien
- c. Lamentablemente (*que) Pedro lo sabe

En segundo lugar, la presencia de que en (19) no es meramente facultativa, lo que equivale a afirmar que tales ejemplos no son equivalentes a los de (21), en que no emerge el complementante: 8

- (21) a. Evidentemente, María está enfadada
- b. Desde luego, hemos cenado bien
- c. Por supuesto, estoy de acuerdo
- d. Naturalmente, Pedro lo sabe

Entre los ejemplos de (19) y los de (21) existe una diferencia clara de carácter discursivo: si bien los segundos pueden ser emitidos al inicio del discurso, los primeros poseen un claro valor enfático y sólo son apropiados como reacción ante un enunciado previo⁹. A partir de ahí, resulta plausible suponer que en el caso de (19), pero no en el de (21), se activa la capa SFuerza de la periferia izquierda,

*que acogería al adverbio en la posición de especificador y a que en la de núcleo*¹⁰:

[...]

Paralelamente al paradigma ilustrado en (19)-(21), la modalidad interrogativa constituye otra parcela interesante para atestiguar la presencia del complementante que en español y otras lenguas románicas. En efecto, a tenor de lo expuesto hasta aquí, no resulta del todo inesperado que en muchas oraciones interrogativas provistas de un operador interrogativo, éste a su vez seleccione que. Semejante fenómeno es particularmente productivo en catalán (cf. Rigau 1998):

(23) catalán central (Barcelona)

a. Oi que vindràs?

¿Op que vendrás?

catalán central, catalán occidental, rosellonés

b. Eh que vindràs?

¿Eh que vendrás?

catalán central (Tarragona)

c. No que vindràs?

valenciano

d. (Vi)tat que vindràs?

¿Verdad que vendrás?

catalán central (Girona)

e. Fa que vindràs?¹¹ catalán central (Girona)

¿Hace que vendrás?

Los enunciados de (23) se interpretan como preguntas de confirmación, esto es, presuponen una respuesta afirmativa por parte del oyente. En todos ellos concurre un operador – generalmente un término de polaridad o bien un operador de verdad-, seguido por el complementante que. Es interesante observar a ese respecto que la supresión del complementante que provoca la agramaticalidad de la secuencia resultante:

- (24) a. *Oi vindràs?
- b. *Eh vindràs?
- c. No vindràs? [(24c) ≠ (23c)]
- d. *Vitat vindràs?

El paradigma ilustrado en (23)-(24) es asimismo extensible al español (25), si bien en dicha lengua posee, al menos a primera vista, una extensión más restringida (26). Volveremos más adelante sobre esta cuestión:

- (25) a. ¿Verdad que vendrás?
- b. *¿Verdad vendrás?

- (26) a. *¿Eh que vendrás?
- b. *¿No que vendrás?

El análisis del fenómeno que se acaba de presentar exige una atención más profunda de la que le podemos dedicar aquí.¹² Con todo, los datos disponibles nos llevan a sugerir que los operadores que concurren con que en los ejemplos precedentes se generan en SFuerza, ya que dicho nudo es el locus de la fuerza ilocutiva de la oración (cf. Rizzi 1997):

[...]

Los operadores situados en [Esp, SFuerza] modulan la fuerza ilocutiva de la pregunta, que, según hemos dicho, en (23) se orienta positivamente.¹³ De forma congruente con el análisis propuesto en (27), la ausencia de dichos operadores reduciría la fuerza ilocutiva de (23) o de (25a) al de una mera pregunta neutra, lo que efectivamente es el caso en catalán, tal como se muestra en (28):

- (28) a. Que vindràs?
¿Que vendrás?
'¿Vendrás?'
- b. Que plou?
Que llueve?
'Llueve?'

Vistas las cosas así, el complementante que en el núcleo de SFuerza no sería sino el contrapunto –materializado morfológicamente– de los rasgos ilocutivos asociados al correspondiente operador abstracto de fuerza alojado en la citada proyección. Algo parecido

*sucede mutatis mutandis en gascón, lengua en la que la partícula preverbal que ha sido analizada como una marca de modalidad epistémica*¹⁴:

(29) a. *Que soi segur que cada primtemps ...*

ENC estoy seguro de que cada primavera ...

[ej. de Pusch (2002: 107)]

b. *Que me'n vau tà casa*

ENC me voy a casa

[ej. de Ané et al. (1994)]

c. *Que i a un arramat de llengües*

ENC hay un montón de lenguas

[ej. citado por Joan Solà, Avui, 1. II. 2006]

La relevancia del complementante que como marcador vinculado a la expresión de la modalidad marcada queda patente asimismo en español, lengua en que no son infrecuentes los casos en que emerge una forma que desnuda bien sea en las oraciones desiderativas o en las pseudo-imperativas:

(30) a. *¡Que le parta un rayo!*

b. *¡Que tengas suerte!*

c. *¡Que te calles, ya!*

Una vez más, nos hallamos ante un fenómeno de vastas dimensiones cuya magnitud requiere mucha más atención de la que le podemos prestar aquí. Valgan estos datos, en cualquier caso, como un primer paso para ilustrar la viabilidad de someter a un tratamiento unificado toda una gama de fenómenos aparentemente desconectados entre sí.

Notes

1 Véase, entre otros autores, Plann (1984).

2 Las condiciones que determinan la presencia (opcional o facultativa) de que en las oraciones exclamativas en español no están del todo claras, si bien en muchos casos parecen estar relacionadas con el grado de explicitud morfológica de la marca-que en ellas concurre. Volveremos en seguida sobre esta cuestión.

3 Dejamos para una futura investigación el análisis de las relaciones entre los ejs. de (11)-(12) y otras construcciones (focalizadas) en que emerge asimismo la forma que:

4 La comparación entre (3) y (9) es bien ilustrativa al respecto: en el primer ejemplo la presencia opcional de *que* se correlaciona con el pronombre exclamativo *qué*, mientras que en el segundo el carácter obligatorio del complementante viene condicionado por el uso del artículo –esto es, una forma no inherentemente exclamativa- como elemento-*qu*.

5 Semejante posibilidad ha sido sugerida por Bosque (1994) en relación con ciertas construcciones elativas.

6 Otro caso que cabría aducir en esa misma dirección nos lo suministran pares como el de (i), estudiados en Hernanz (2001):

a. ¡En bonito lío me he metido!

b. *¡En gran lío me he metido!

7 La situación ilustrada en (19) es extensible al catalán.

8 El paradigma ilustrado en (19) y (21) es extensible a otras alternancias en las que por razones de espacio no nos podemos detener. Particularmente interesante a ese respecto resulta el contraste entre *sí* y *sí* que en español:

(i) a. *Esto sí es un regalo*

De acuerdo con Kany (1970: 463), se trata, una vez más, de un *que* “reforzativo” que en opinión de algunos autores merece “eterna reprobación” y que “campea en el habla popular no sólo de España, sino asimismo de Hispanoamérica“. En contra de las apariencias, sin embargo, las construcciones (ia) y (ib) distan de ser equivalentes: esta última posee, en efecto, una carga enfática de la que está desprovista la primera. A efectos de ilustrar semejante afirmación, nótese el contraste reseñado en (ii), en donde (iia) procede de un bien conocido mensaje publicitario:

(ii) a. *Coñac Soberano..., usted sí que sabe*

Por otra parte, vale la pena constatar que la solución *sí* que supuestamente popular del español constituye la única opción gramatical en el caso del catalán:

(iii) a. **Això sí és un regal*

b. *Això sí que és un regal*

9 Un contraste particularmente claro en este sentido es el recogido en los ejemplos de (i), tomados de Etxepare (1997: 98):

(i) a. ¡*Cómo no ha venido todavía!*

10 En los casos de (21), en que no se materializa el complementante que, el adverbio se generaría en una posición más baja, bien sea, tal como propone Mata (2005), bajo el nudo Mod(ificador) -cf. Rizzi (2002)-, bien sea en alguna otra proyección funcional. Un indicio relevante de la diferente jerarquía estructural del adverbio en (19) y (21) deriva del hecho de que en el primer tipo de construcciones puede coaparecer con un término de polaridad, mientras que en el segundo dicha posibilidad resulta agramatical (cf. Etxepare 1997: 49):

(i) a. Desde luego / por supuesto que sí

11 La forma *fa* corresponde a la tercera persona del singular del verbo *fer* 'hacer'. El empleo de este verbo en las oraciones interrogativas está atestiguado en otros dialectos románicos. Manzini - Savoia (2005: 601-603) aportan datos sobre los dialectos italianos de la Val Camonica Alta en los que el verbo *fare* 'hacer' introduce una interrogativa neutra:

(i) *Fa-l pioer?*

hace clítico llover

'¿Llueve?

En los datos reseñados por estos autores, *fare* actúa como un auxiliar, mientras el verbo que ejerce de predicado aparece en infinitivo.

12 Particularmente interesante resulta la distribución divergente de elementos periféricos tales como tópicos y vocativos en las citadas construcciones:

(i) a. Los bombones, ¿verdad que te los comiste?

(ii) a. Mamá, ¿verdad que vendrás?

13 Es ocioso indicar que la presencia del marcador negativo no provoca que la pregunta se oriente negativamente:

(i) ¿Oí que no plou?

Pel que *fa* a Coromines és interessant contrastar què en diu a QUÈ VI 908b39-909a25:

«Pel que *fa* a la conjunció comparativa *que* el punt de partida era el ll. QUAM, que essent mot proclític degué donar en català ['kə] i la seva confusió amb la conjunció *que* era inevitable. Notem que com es fa constar a l'article QUE del DECH, en portuguès antic hom troba sovint *ca* (evidentment de QUAM) amb aquest valor i se'n

troben exemples encara en el S. XIV en els textos lleonesos (IV, 704a59ss.). En català els exemples de *que* abunden ja des del nostre primer text literari: “Caritad és pròpiament que om am Déu màs *que* nula res” (*Hom.*, 1v18), “Déus és pus car *que* nula res” (*ib.*, 1v20); “E puyx dox Don G. De Muntcada: –Senyor, lo deute que yo he ab vós nuyl hom del món no·l sap mils *que* vos, --- e yo, la mercè de Déu, he més *que*·ls altres” (Jaume I, *Cròn.*, cap. 33, I, 88), “--- per él faya més *que* per hom del món ---” (*ib.*, cap. 34, I, 90); notem la construcció *que no*: “tu sàpies en los seus secrets més *que* a tu *no* pertany” (Eiximenis, *Dones*, ed. Naccarato, I, 17); “car cascun benuyrat en sa persona poria haver molt més de bé *que no* ha” (*ib.*, cap. 13, I, 26) etc.

»L'ús adverbial o adjectiu de *que* amb valor quantitatiu o ponderatiu, conegut avui en frases com *que gent!* ('quanta gent'), *que corre!*, *que bonic!*, *que lluny es veuen!*, *que de pressa han anat!* (*DFa.*), no apareix en les nostres fonts lexicogràfiques fins a Lacavalleria (1696), que duu entre d'altres aquests exemples amb *que + adj.*: “*que* bonica és la virtud!”, “*Que* gran desig tenen ells de ser lloats!”, “*Que* gran és el número dels boigs!” Aquesta construcció adverbial fou usada algun cop per StVicentF (c. 1410): “O, *que* bella dona! Ja pogués parlar ab ella!” (*Sermons* III, 30.22, 32.27). Molt probablement aquí tenim, d'una banda, la continuació de l'adverbi clàssic QUAM i d'altra de QUID adverbialitzat en el sentit de 'en quin grau'. Algun ús podria originar-se en català mateix, com ara *que gent!* ('quanta gent!'), que probablement es vagi treure de frase tipus *que (de) gent que hi va!* En tot cas, però, crida l'atenció l'ús molt més ampli que en català actual fa StVicentF de la construcció adjectival ponderativa: “la cena fo millor, «*factum est ut moretur*» etc. (*Luc.*, XVI, ca.). Oo, *qué* cena!” (*Ib.*, II, 36.24), “Aquest suportave la muller, O, *que* bonesa d'om” (*Ib.*, 120.5), “Diran: *què* cor de juheu ha!” (III, 16.23), “Oo, *que* paraula tan terrible!” (*Ib.*, 9.33), “O, *que* dolor de la ànima que solia ésser de primera filla de Déu ---!” (III, 170.15).»

Un tros més avall a QUÈ VI 909a48-909b25:

«Segons fa constar JCor. (*DECH* IV, 705a34) *què cosa* es diu avui a Mallorca, però que és poc conegut o rar en el Continent. Sembla, doncs, que havent tingut cert ús en la llengua no va prosperar enfront de *quin*, usat normalment en aquesta construcció des d'un principi. És ben sabut, d'altra banda, que aquest ús adjectiu de *què* es dona en italià, portuguès i en castellà que diu *¿qué gente es ésta?*, *¿Qué gozo tendrá!*, i s'hi documenta des del Cid i sempre ha estat usual. Ara bé,

com observa JCor. (DECH IV, 705a24ss.) aquest ús constitueix una innovació de les llengües esmentades, i a més afegeix que el problema de la seva procedència no està estudiat encara en un context romànic. JCor. pensa en dues alternatives com a punt de partida: d'una banda, l'ús adverbial de *què* davant un adjectiu (com en castellà *¡qué grande es esta casa!*), ús que també es dona en català; d'altra banda, es pregunta si no es tractaria del canvi de pronom interrogatiu *què* en *què cosa* amb finalitats emfàtiques per a estendre's després als altres usos adjectius. Aquesta darrera tesi s'ha de tenir ben en compte, puix que el pronom interrogatiu *què* inclou, intrínsecament, la noció de 'quina cosa?': el que fa una pregunta com *què tens?* Suposa que l'interpel·lat *té (alguna) cosa* (que el preocupa), i partint d'aquí hom podia dir *què cosa tens?* Igualment en l'exemple següent que duu Lacav. (s. v. *que*), "Jo tinch en ma bossa que sé *què*", *no sé què* equival a *no sé (quina) cosa*, i, a més, la construcció *què cosa* (més profitosa)...?, que empra Eiximenis, val a dir *quina és cosa* (més profitosa)...? "*Què és cosa* al món pus profitosa --- a la donzella sinó orar en sa casa amagadament ---?" (*Dones*, cap. 22, I, 40). D'aquí també es podia passar a *què cosa és* ben fàcilment.»

6.2.33 El fenomen d'inserció de la preposició *de* en l'ús de construccions pseudopartitives

Pel que fa a l'ús de construccions pseudopartitives i, en concret, el fenomen d'inserció de la preposició *de* genera una construcció pseudopartitiva, el *Diccionari català-valencià-balear* ens ho explica a l'entrada de la preposició *de* IV **b)** i **c)**:

«**b)** S'usa molt com a lligam entre un numeral o quantitatiu indefinit (*tant, molt, poc*, etc.) i el seu substantiu: «Mai havia vist tanta *de* gent»; «Tenim molts *de* llibres»; «Ho he sentit a dir moltes *de* vegades»; «Fa molt *de* vent»; «Fa molt *de* fred»; «Quantes *de* vegades t'ho he dit?» (En el llenguatge actual, fora de València, no s'usa gaire *de* precedit de l'indefinit *poc*, però sí quan va precedit de l'indefinit *molt*; en la llengua antiga, en canvi, trobam prou exemples de *poc de*). *Que u acabariem en poch de dies*, Jaume I, Cròn. 429. *Per tal que més duren e més de fruit fassen*, Lull Cont. 121. *Venien tantes de pedres e tanta de calsina en les galeres*, Desclot Cròn., c. 113. *Com aquests que passats eren no poguessen haver gens de vianda*, Desclot Cròn., c. 147. *Havem perdut més de terra dins un mes que no deguérem haver perduda dins deu anys*, Desclot Cròn., c.

157. *E a pochs de dies tornaren aquells que anaren envers lo fill del emperador*, Muntaner Cròn., c. 220. *Diguí-los que'ls faria molt de bé si'm volien esser espies*, Muntaner Cròn., c. 220. *Que'ls ajudem moltes de vegades*, Flos medic. 139 v.º *No hi ha res de lletx que cadascú se besquetx p'es bec*, Alcover Rond. vi, 115. *Sé pas per què som tingut tanta de set en mig de tanta d'aiga*, Massó Croq. 10.—c) En valencià i en el llenguatge de certs pobles mallorquins, s'usa de entre el negatiu *cap* i el seu substantiu: «No hi havia cap d'home ni cap de dona» (Novelda, Monnòver, Petrer). «Cap de capellà hi assistí» (Benissa). «Jo no ment per cap de diner ni per tot lo món» (Sueca). «No hi ha cap de falcó» (Pego). «No tinc cap de martell» (Sanet). «Aquesta figuera no té cap de figa» (Pollença). «No he vist cap d'infant» (Búger, Campanet, Inca, Moscarí, Mancor, Biniamar, Llubí, Costitx, Selva, Caimari, Biniali, Porreres). «No ho faré per cap d'estil» (Porreres). «Jo no tenc cap de doblar | però no pens esser pobre» (gloses mall.). *No passeu per Benilloba, que no hi ha cap de diner*, Martí G., Tip. mod. i, 21. *No existeix cap de conveni, cap de raó*, Barberà Region. 18.—»

Però passa que, amb quantitatius com *tanta*, que admeten inserir o no la preposició, la tendència dominant és afavorir l'ús de la construcció sense preposició, que és sempre benformada. Tot i això, els quantitatius *quant*, *molt*, *tant*, i *poc*, que tenen flexió de gènere i nombre, presenten totes dues construccions, si bé l'esquema pseudopartitiu és menys usat, sobretot quan la concordança entre el substantiu i el quantificador fa que aquest aparegui en femení. El grau d'acceptabilitat de la construcció amb preposició és una mica més baix, probablement, per l'efecte d'interferència que té la preposició sobre la concordança entre el quantificador i el nucli nominal, i encara és més baixa amb substantius femenins en plural. Evidentment, però, aquest fenomen és perfectament natural en mallorquí. Aquest és un dels aspectes de la gramàtica del català més sotmesos a variació dialectal, per la qual cosa no és senzill de fer-ne una descripció acurada. Probablement, la reculada d'aquestes construccions i l'adquisició d'un registre diferent sigui relativament recent i per això Coromines no ho sentia així. Per aquest motiu, probablement, encara sigui menys prudent de prescriure'n l'ús amb classificacions de nivell de registre (vegeu Badia, 1994:526-527).

Pel que fa als usos de Coromines:

És clar que la força del mot s'havia anat desgastant en català mateix, si bé molt menys que a Castella, on *tanta de gent* s'identificava amb [...]» (MARXAR V,508b48-510a24) *tanta de raó* (2) 201),
tants de (2) 76)

tantes de cartes (3) 86)
donarà *bastant de feina* (5) 104)
molt de temps (5) 79)
més de (cinc vegades més de temps): 12) 185

6.2.34 La inserció de la preposició *de* davant de *altres* en relació amb l'aparició vacil·lant de la partícula *de* davant d'adjectius i participis passats

Per començar l'observació sobre la inserció de la preposició *de* davant de *altres* m'he de remetre a Solà, 1994: 219-220:

«El determinant *altre* es combina amb altres determinants (“*un altre*”, “*l'altra*”, “*molts altres*”, “*altres molts*”), i a més a més apareix amb *de* a la seva esquerra en casos que no han estat definits de manera totalment satisfactòria.

»Primer caracteritzarem el fenomen i després en veurem un cas especial.

»*Caracterització del fenomen*

»(i) Segons Brenda Laca, el *de* és obligatori quan *altre(s)* apareix sense cap altre determinant i el nucli nominal està elidit (com indicaria (13a)):

»(13)a Porto aquesta corbata perquè no en tinc *d'altra*

»Però, a desgrat de Laca, resulta que l'absència del *de* també és perfectament normal:

»(13)b Hem de comparar aquest fet amb (*d'*)*altres*

»(ii) Inversament, segons Laca, no hi hauria *de* si hi hagués altres determinants i el nucli també estigués elidit:

»(14)a En comprarem *molts altres*

»Però també aquí, almenys en algun cas, el *de* és tan natural com l'absència predita per Laca:

(14)b *En comprarem molts d'altres*

»(Caldria veure totes les combinacions de “determinant + *altre*”). Per exemple, no és viable la combinació “article + *de* + *altres*”: **els d’altres*.

»(iii) Si el nucli no està elidit i no hi ha cap altre determinant, Laca preveu optativitat per al *de*, cosa que sembla respondre a la realitat:

»(15) Deu tenir (*d’*)*altres* fills.

»(iv) Falta encara un quart cas (no esmentat per Laca): aquell en què no hi ha el·lipsi del N i *altre* va precedit d’un altre determinant. Potser aquest cas s’assembla al segon: sense *de* segons quin determinant hi ha al davant (“Hi ha via un altre pi mort”, “No direm res dels altres pins morts”), i qui sap si amb un *de* optatiu segons quin altre determinant hi ha (“Hi havia molts (*d’*)altres pins morts”). »L’optativitat que hem vist, algú la utilitza estilísticament per evitar hiats o altres cacofonies, i escriu, per exemple, “*En altres casos*” però “*Ens referirem a d’altres qüestions*” (on la *d* evita el contacte de la *a* amb la vocal inicial d’*altres*).»

Vegem què hi diu el mateix Coromines a ALTRE I,236b18-36:

«Pel que fa al plural *altres* quan no té un ús definit (*els altres, aquells altres, etc.*) ni és un indefinit que concreta o puntualitza (*uns altres*) ni predicatiu (*són altres les que m’agraden*) sinó francament indeterminat, s’aparia sovint amb una espècie de *de* vagament partitiu: *d’altres*. Alguns correctors de català han tendit massa a generalitzar aquest ús, i en tot cas trobo que tenia raó En Moll quan c.1960 m’escrivia que li sembla excessiu: no dubto que això no ha de ser imposat, en efecte. S’observa en l’ús dels millors i més planers escriptors de dialecte central, que ho usen sobretot quan és complement (*en veig d’altres que ---*) i més que res quan precedeix la preposició *a*: “de vi en distribuïm *a d’altres* convents”, Ruyra (*Entre Flames*, p.50), “que la dongui *a d’altres* diaris” en una carta de Pous i Pagès, a. 1911, al director d’“El poble català”, “això ha passat *a d’altres* ben sovint, tant si ho creus com si no”, PCoromines (*Pigmalió*, cap. 16, p.214).»

Però vegem què li responia el mateix Coromines a Moll el 16-2-1964 a Ferrer i Pujadas, 2000: 406-409:

«M’alegro que me l’hàgiu escrita, car jo no sabia que aqueixa construcció fos estranya a Mallorca i Menorca, com es veu que ho

deu ser. D'altra banda em sembla que la vostra informació no és completa en aquest punt i la puc completar. En correspondència us pregaria que, llegida aquesta nota, em féssiu a saber quins d'aquests girs, concretament, són estranys al parlar dels mallorquins i menorquins i quins no ho són o no ho són del tot, car això m'interessa per a la meva Morfologia en preparació.

»No es tracta de cap innovació, ni de res artificioses ni de cap gal·licisme, encara que no tothom ho ha usat en la mateixa escala, i estic molt d'acord que això no s'ha d'imposar a ningú, ni cal pressionar perquè s'usi més.

»Ho han escrit autors barcelonins, gironins, vigatans i d'altres, refractaris al gal·licisme: «un estudiant nos improvisà un solo amb la flauta; d'altres entonaren en cor corrandes no ben seminaristes» Genís i Aguilar, *Novel·les*, p. 25.

»“heus aquí [...] explicades les [...] limitacions [...] ni han <sic> d'altres d'ordre cerebral” Ruyra, *Discurs de Moià*, 1904 (*Obres Completes*, p. 662).

»“[...] Montaner i Ramon de Prats, que surten en d'altres poesies, eren joglars [...]” L. Nicolau d'Olwer, *Paisatges de la nostra història*, any 1929, p. 20.

»És una construcció que m'és familiar a mi, que l'uso bastant, i estic segur d'haver-la apresada del llenguatge del meu pare (barceloní) i de la meua mare (gironina), tots dos gent de ciutat i, si bé em sembla que jo li dono (habitualment, i sense preocupació purista) una mica més d'extensió, és perquè jo des de jove he estat sempre més propens a admetre maneres de parlar de la gent de muntanya; tanmateix estic segur que els meus pares la usaven ja de joves, i que la diferència (si realment n'hi ha, que això no ho asseguro) és només en el grau de freqüència de l'ús. Us defineixo els casos en què me'n solc servir:

»Molt més sovint com a pronom substantiu que adjectiu. Dic molt més *d'altres* fan això o allò que *d'altres* amics o *d'altres* coses. També me'n serveixo més quan és subjecte, predicat o complement directe, que (d'una manera general) quan va darrere preposició: n'hi ha *d'altres*, en veig *d'altres*, en sé *d'altres*. Darrere preposició també s'usa molt darrere *a* (ho vaig dir a *d'altres*, ho veig fer a *d'altres*), i alguns ho fan (jo mateix algun cop, però no molt) darrere *amb* i *en*. En canvi jo no recordo haver sentit *per d'altres* (com em dieu vós), encara que no vull negar-ho absolutament, i gosaria assegurar que NO ES DIU *sense d'altres*. En termes generals podeu refiar-vos que tot això correspon a l'ús parlat, espontani i sense preocupacions, del català central o oriental; no crec que en aquest punt hi hagi grans diferències locals en el dialecte central, però n'hi ha, em sembla, en el grau de freqüència: és un gir més freqüent a muntanya que a

ciutat. En la llengua escrita es nota tendència (jo mateix hi tinc propensió) a usar-ho molt més quan evita el hiatus que darrere consonant: per això, en aquest cas, s'usa força sovint fins i tot si és adjectiu: hi ha *d'altres* persones que...

»Fabra no en parla gaire a les seves obres. Ell mateix en els seus escrits no se'n serveix tant com *d'altres*; per exemple escrivia: «hi ha altres complements...» (així en la *Gramàtica* de 1946, § 81) on jo hauria escrit: «hi ha *d'altres* complements» (en canvi ell, encara que rares vegades, usa la preposició *de* en *d'altres* toms de frase, que tenen paral·lels en francès, si bé no manquen d'antecedents catalans; per exemple en la definició del mot *espècie* del seu diccionari, escrivia «tenir més d'atributs i comprendre menys d'individus», cosa que jo no hauria pas fet). Tanmateix ell dóna com a bones construccions idèntiques o íntimament relacionables amb la que us interessa; per exemple a la *Gramàtica* de 1912, § 124 (p. 161): «No t'agraden aquests mocadors? Vols que te n'ensenyi d'altres?» «Són magnífics! –D'altres n'hi ha de millors», «No ha volgut aquestos i jo no-n tenia d'altres», a la *Gramàtica* de 1946 (§ 38c): «uns altres països o d'altres països». Tot això en efecte són frases molt freqüents en el parlar més viu i corrent de Barcelona. En el mateix paràgraf, ell defineix: «refiriéndose a un sustantivo que viene representado en catalán por el pronombre *ne*, *no... otro* se traduce por *no... d'altre*: «no m'agrada aquest vi, però no n'hi ha d'altre», «haurem de fer-ho amb fusta de pi perquè no en tenim d'altra». En efecte això també és norma i general en el parlar central; però ja veieu que amb això entrem en un terreny un poc diferent, i que d'altra banda aquesta condició de la precedència del *ne* INDE, no s'aplica a tots els casos de la construcció que interessa, encara que potser sí a tots aquells en què apareix *en singular*. És un modisme emfàtic i molt popular ací el que esmenta Balari: «–El coneixes? –No en conec d'altre» (frase hiperbòlica per dir 'el conec d'allò més bé').

»Girs un poc diferents però evidentment relacionables:

»“La porta del fondo n'enfilava tres de altres” Narcís Oller, *La febre d'or* II, p. 40.

»“En Luybitan y dos d'altres, també hi van tots pensatius”, que el P. Nonell cita del barceloní Artur Masriera. Això ja no respon a l'ús barceloní, i jo no ho hauria escrit.

»El gir típic que ens interessa té, ben cert, antecedents clàssics, i no pas rarament.

»“Ab la muller de R. Riu e ab d'altres” document de Gósol, any 1250 (Pujol i Tubau, *Documents en vulgar*; 15.25)

»“Ssa muyler e d'altra companya venia en sa companyia” Llull, *Blanquerna*, Nostres Clàssics II, 93.

»“Per açò a provar meseren en un bassí pedres precioses e de altres joyes” Guillem Serra, *Gènesi de Scriptura*, p. 63.

»Força freqüent a l’Edat mitjana és *d’altrament*:

»“Non osava eissir d’altrament”, document d’Orcau, any 1242 (Pujol i Tubau, *op. cit.*, 8.15)

»“Quâ no·s agués vergonya de rês [...] car d’altrament el no·s podie salrvar”, en el mallorquí Rexach, *Questa del Sant Graal*, 49.27 (i de nou a 78.11)

»“Quan volen fer oració, agenollar-se [...] e llavors dir la oració: Quia si orem [...] spiritu et mente (P^a. Ad. Cor. XIII, ca.). D’altrament poch se val la oració” Sant Vicenç Ferrer, *Sermons I*, 26, 26.12.

»“Com d’altrament, si lo temps de la dessusdita suspensió sens prorrogació discorri los dits actes pendrien massa gran torp”, doc. rossellonès de 1437, *RLR XLIX*, 280.

»Certament no és segur que l’arrel primera d’això estigui solament en el nostre gir *d’altres*, *d’altre* (la influència de la locució *d’altra manera* etc. degué actuar), però també em sembla clar que hi ha una relació més o menys gran entre les dues coses.»

Però Solà hi torna, a Solà, 1994: 220-224:

«Vegem ara el cas especial a què he al·ludit. Quan, a més a més del determinant *altre*, hi ha un Adj. o PP (provinents de la dreta del N originari, ara elidit), en teoria l’Adj/PP hauria d’anar precedit de *de* (de manera semblant al cas (1c)), però en la pràctica aquesta partícula apareix amb una forta vacil·lació:

(16)a Tinc un terreny de 800 m² i un altre terreny *molt més gran*. → Tinc un terreny de 800 m² i un altre (de) molt més gran.

b A part aquella preposició, n’hi pot haver una altra (de) deguda a l’adjectiu final. / Un corpus per a l’anàlisi fonètica no pot ser igual que un altre Ø dedicat a la investigació en sintaxi. (Llibre de lingüística publicat a Gurb l’any 1988, p. 37.)

c A part aquests jocs, n’hi ha d’altres (d’) igualment vàlids per passar l’estona

d E prestament se despullà aquella roba e vestí-se’n una altra Ø brodada d’argenteria. (*Tirant*, cap. CIX; ed. Hauf, p. 201.10.)

e una situació similar a una altra Ø ja treballada. (*Escola Catalana*, novembre 1992, p. 41c.)

»Els dos textos següents, pràcticament idèntics, són paradigmàtics per fer veure la vacil·lació que dic:

(16)*f* Transtorns, d'origen traumàtic, de les funcions cel·lulars d'un òrgan, generalment amb repercussió en d'altres d'allunyats o acostats a aquest. / Transtorn, d'origen traumàtic, de les funcions d'un òrgan, generalment amb repercussió en d'altres Ø allunyats o acostats a aquest. (Definició de *commoció* al *Dicc. de la llengua cat.*, B. 1983 [ed. 1993: "en Ø altres d'allunyats"], i al *Dicc. enciclopèdic de medicina* editat per la mateixa empresa, B. 1990, i tots dos assessorats per membres de l'IEC.)

»Tant és un fet aquesta vacil·lació, que algun manual (Ruix) arriba a dir que *d'altres* no ha d'anar seguit d'un segon *de*, i proposa de suprimir aquest segon o bé el primer (17*bc*):

(17)*a* Tinc tots aquests i d'altres *de* semblants

b Tinc tots aquests i altres *de* semblants

c Tinc tots aquests i d'altres semblants

»Personalment, jo no sento cap repugnància envers (17*ab*), però no acceptaria (17*c*).

»Altres casos i altres detalls

»(i) Els casos vistos a (16)-(17) potser no són sinó exemples d'un fenomen més general que es podria descriure així: el nominal elidit, a part de dur un element quantificador (Q), va acompanyant (modificat) d'altres dos o més elements dels que en principi reclamen l'aparició de la partícula *de*. Aquests altres elements poden ser una seqüència d'adjectius o participis o bé la paraula *altre(s)* seguida de la dita seqüència.

»Aquests elements que reclamen *de*, al seu torn poden anar modificats per altres elements ("*molt Adj*", "*ja PP*", "*encara avui força Adj*", etc.). És possible que aquesta (relativa) complexitat (sumada potser a la foscor de la distinció entre elements atributius i predicatius) tingui una part de la responsabilitat de la vacil·lació que observem en el *de* en aquests casos. (Vegeu també el que dic al §3.4*b*

a propòsit de (44)-(45).) Millor dit: són casos que en general apareixen sense el *de*, però els professionals sovint es pregunten si aquest *de* hi falta o no, i no tenim resposta (subratllo els dos elements esmentats):

(18)a Però n'hi ha d'altres, d'aspectes, en què el progrés ha continuat [...], i n'hi ha de *nous Ø propiciats* per la nova situació. (Prats-Rafanell-Rossich, *El futur de la llengua cat.*, B. 1990, p. 21)

b La posició més generalitzada estableix dos eixos [...]: un de *vertical Ø basat* en la temàtica, i un altre d'*horitzontal Ø basat* en l'estil. (M. Teresa Cabré, *La terminologia*, B. 1992, p. 131.)

c Les divergències [...] responen [...] a dues línies. [...] En segon lloc, a la línia de defensar l'adopció sistemàtica de formes barcelonines i d'excloure'n de més genuïnes *Ø usades* en altres regions. (Carta d'un membre de l'IEC al director d'una editorial, II.1993.)

d Aquesta és una qüestió vella. Però n'hi ha *una altra de nova, Ø encara avui força polèmica, Ø referent* a la seguretat de les collites

e ...i en podem distingir *d'altres de complementàries Ø establerts* per mitjà de...

»Ajuntant-hi l'aspecte vist a (11a), obtenim altres exemples del fenomen com (18f):

(18)f N'hi ha una (de) *tercera (de) més fàcil*. / Hi havia nombroses banderes catalanes i no n'hi havia ni una (de) *sola (d')espanyola*.

»De vegades el *de* vacil·la fins i tot si hi ha un sol element dels que ara considerem però està modificat de la manera que hem dit:

(18)g Estudiarem dues lliçons noves i en repassarem dues (de) *ja vistes* al trimestre passat.

h N'hem trobat tres (de) més o menys amagades

»Si apel·lo a la “(relativa) complexitat” és perquè hi ha més casos que potser s'expliquen d'aquesta manera. Un catalanoparlant nadiu

del Principat no suprimiria mai el *de* d'una frase com "Tinc un despatx petit i un de *gran*", però més d'un vacil·laria en una construcció com la de (16a), on l'Adj. pertinent és *molt més gran*. Acabem amb un altre exemple perfectament assimilable a la sèrie que ens ocupa:

(18)*i* La moció laborista va rebre el suport de 314 diputats, enfront de 292 *en contra* Ø *procedents* dels lleials al primer ministre. (*Avui*, 9.III.1993, p. 2.)»

Pel que fa als usos de Coromines:

Ø altres: 7) 180, 8) 33, 12) 779 13) 103, 14) 201.

D'altres: 5) 104, 110, 310, 311, 7) 181, 189, 221, 226, 8) 30, 33, 9) 55, 160, 174, 177, 189, 12) 202, 310, 503, 775 13) 39, 56, 57, 58, 66, 67, 103, 110, 149, 156, 162, 169, 172, 176, 185, 214, 216, 257, 14) 200, 216, 15) 54, 67, 93, 186, 241.

Amb d'altres: 13) 137, 159.

Amb Ø altres: 12) 838.

En d'altres: 4) 60, 15) 185.

En Ø altres: 12) 843.

A d'altres (i no: a altres): 3) 45, 47, 5) 93, 13) 26, 111, 145, 171, 214, 15) 75, 188.

A Ø altres: cap

Entre d'altres: cap

Entre Ø altres: 10) 134, 14) 195.

Entre d'altres + SN: cap

Entre Ø altres + SN: 15) 101.

Per a Ø altres: cap

Per a d'altres: 13) 123.

Per a Ø altres + SN: cap

Per a d'altres + SN: 15) 245.

Aprofitarem per contrastar els següents exemples de Coromines relacionats amb aquesta observació:

«Per traçar una circumferència és necessari coneixe'n tres punts, el que en coneix un sol s'exposa a [...].» (i no: «Per traçar una circumferència és necessari coneixe'n tres punts, el que en coneix un *de* sol s'exposa a [...].»): 12) 204.

«[...] En Grammond [...], va llançar el seu llibre en què determinava la Llei que la regia i establia les vint formes en què podia manifestar-se, de tal

manera que fins avui no ha calgut corregir-ne una sola.» (i no: «[...] de tal manera que fins avui no ha calgut corregir-ne una *de* sola.»): **12)** 152.

«[...] no es podrà enquistar l'obra sencera en menys de cinc volums, que és com dir que en cada un hi entraran dos llibres, llevat d'un que en tindrà un sol.» (i no: «[...] no es podrà enquistar l'obra sencera en menys de cinc volums, que és com dir que en cada un hi entraran dos llibres, llevat d'un que en tindrà un *de* sol.»): **12)** 328.

«[...] no havent-hi consignació en pressupost per a pagar-la, ha decidit acumular-la (és a dir ajuntar-la amb una altra càtedra perquè el titular d'aquesta pugui explicar-les totes dues considerant-se pagat amb el sou d'una sola més una gratificació de 2.000 ptes.) [...]». (i no: «[...] pugui explicar-les totes dues considerant-se pagat amb el sou d'una *de* sola més una gratificació de 2.000 ptes.) [...]»): **12)** 704.

«La roba del |vestit| d'en Jordi s'havia acabat i me l'han fet d'una semblant.» (i no: «La roba del |vestit| d'en Jordi s'havia acabat i me l'han fet d'una *de* semblant.»): **12)** 48.

[contraexemple: «vaig enviar a En Balcells dues còpies d'aquest esborrall: una *de* completa i una altra en què [...]» (i no: «vaig enviar a En Balcells dues còpies d'aquest esborrall: una Ø completa i una altra que [...]»)] **12)** 670.]

6.2.35 Sobre el mot *inclús* amb el significat de 'fins i tot'

Pel que fa a *inclús* amb el significat de 'fins i tot, àdhuc' en parla Bernat *et al.*, 1991: 88. En parla també Solà, 1990: 87:

«*Inclús* ha estat una paraula tabú amb el significat de 'fins i tot' (castellà *incluso*): els escriptors prudents (degudament advertits pels correctors) l'evitaven amb compte (disposaven d'*àdhuc*, literari, i de *fins i tot*, popular), encara que se sabia que en alguna autoritat es podia trobar alguna justificació d'aquest valor. Coromines no evita aquest ús (I, 51b8, 86a49, 730a53, 832a36; més significatiu V, 940b56, on dóna així explícitament el significat de l'antic *negueix*: “‘àdhuc’, ‘inclús’”), per bé que a l'ordre alfabètic és estranyament lacònic (II, 776a37: “inclús [1518], adverbialment [1887]”).»

Efectivament doncs, com indica Solà, Coromines diu a CLOURE II,776a37-38:

«*inclús* [1518], adverbialment [1887, mall.].»

Solà *et al.* 2002: 3015 tracta *inclús* com a connector condicional concessiu, concretament com a locució condicional-concessiva i en diu el següent:

«Entre els connectors d'aquesta mena hi ha, en primer loc els compostos de *si* més alguna expressió d'operador escalar d'informativitat (vg. §28.3.1): *fins i tot si, ni tan sols si, ni si, ni tan solament si, àdhuc si*, etc.*

[* De fet, els tres primers són els més usuals, al costat del calc castellà *inclús si. Àdhuc si* sembla marcat com a arcaisme, malgrat una certa recuperació en la llengua culta.]»

Pel que fa a la freqüència d'ús d'*inclús* ('fins i tot'):

inclús ('fins i tot'): **4)** 38, **7)** 184, **12)** 76.

Si seguim llegint una mica més avall:

«Aquestes condicionals concessives de tipus escalar poden realitzar-se també amb l'operador seguit del gerundi, ja que aquesta forma verbal no finita és un bon vehicle de la condicionalitat (vg. §29.2.4.1-2 i 29.3.1.4).

(73) a Ni tan sols morint pagaria els seus pecats
b Car la tua bellea te fa merèixer encara desamant (martorell, *Tirant*: cap. X)

»Com podem observar, *encara* té, en el context de (73b), un valor d'operador escalar d'informativitat, que correspon a una de les fases d'evolució des del significat tempo-aspectual fins al connector *encara que*, que en català pot figurar tant en construccions concessives pures (vegeu l'ús de Coromines a) com en construccions condicionals concessives.*

»[* Per a un estudi detallat del procés de gramaticalització d'aquest connector (assimilable a l'espanyol *aunque* i al francès literari *encore que*) vegeu Pérez Saldanya i Salvador (1995).]»⁹¹

⁹¹ Pels processos de gramaticalització vegeu, a més: «Gramaticalització i reanàlisi: funció i estructura en el canvi sintàctic» de Manuel Pérez Saldanya, dins la 2ª reunió de la Xarxa Temàtica de Lingüística

Pel que fa als usos de *encara que* (i no: *tot i que*) per part de Coromines:

Encara que: 1) 65, 2) 494 13) 102, 137, 156, 178.

És curiós notar que Coromines no tan sols és capaç d'utilitzar *encara* com a conjunció concessiva sinó que a més a més és capaç de combinar-la al darrere d'una altra conjunció com *si*; de manera que en lloc d'utilitzar la combinació *...si tot i que...* arriba a utilitzar *...si encara que...* Pel que fa a aquest ús, doncs:

«Almenys ara com ara es pot descartar la possibilitat que la Secció Filològica s'aparti de la bona orientació lingüística assenyalada per Fabra i els seus col·laboradors, però és molt possible que qualsevol dia vingui un atac des de fora contra aquesta orientació; l'autoritat de la Secció per a oposar-s'hi restarà molt minvada, *si encara que* presidida per una persona del seu prestigi està integrada per una majoria d'escassa competència: més valdria aleshores que jo en restés fora, sense formar-ne part ni esperar de formar-ne, i pogués aportar des de fora el concurs dels meus coneixements i de la meua qualitat de deixeble del Mestre, en defensa de l'obra d'aquest.» 5) 77-78.

6.2.36 El canvi de preposició en els sintagmes preposicionals en complements verbals no obligatoris

Efectivament, el fet que Fabra assenyalés el canvi de preposició davant d'oracions subordinades d'infinitiu pel que fa als verbs amb un complement de règim verbal s'ha de tenir molt en compte. (Com és sabut, la normativa catalana obliga a canviar les preposicions *en* i *amb* per *a* o *de* davant d'infinitiu quan aquest és el nucli d'una subordinada exigida pel verb, és a dir, quan és un complement de règim, mentre que *a* i *de* s'hi mantenen.) Molt probablement aquest fet ha condicionat de manera clau l'evolució de la llengua fins als nostres dies: estic pensant en la premissa fabriana: «Pensa *en* mi» però «Pensa *a* dir-m'ho» amb relació a alguns complements com, entre altres, els dels noms deverbals no estatus. Generalment, els complements que en els verbs tenen forma de sintagma preposicional se solen mantenir en les nominalitzacions, i això afecta tant

Teòrica 26 de novembre de 2004, «Connectors i processos de gramaticalització» de Maria Josep Cuenca i Àngels Massip dins *Caplletra* núm. 38, primavera de 2005, pp. 259-277, «Entre *ir* y *venir*, del léxico a la gramática» de Manuel Pérez Saldanya, dins *VII Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, Mérida, 4-8 de setembre de 2006.

els complements d'objecte indirecte com els de règim preposicional. La presència d'aquests complements, però, no és obligatòria.

Vegem tot seguit com alguns exemples mostren l'ús de les preposicions següents:

«[...] amb tendència *a* millorar [...].»: **12)** 795.

«[...] tendència *a* estar malalta [...].»: **12)** 825.

«La meua tendència natural ha estat sempre *de* no insistir a ficar-me allà on no em volen.»: **8)** 179.

Si consultem a la *Hiperenciclopèdia de l'Enciclopèdia Catalana* la paraula *bruxomania*:

«Tipus de neurosi caracteritzada per la tendència *de* fer escarrinxos.»

D'aquesta definició també es desprèn que, a part de les oracions amb *a* + infinitiu també hi són possibles les de *de* + infinitiu. Que en aquest cas tinguem dualitat en la possibilitat de fer anar *a*, *de*, davant d'un infinitiu no ha de preocupar ni fer esquinçar les vestidures a ningú, ni tan sols a cap filòleg. Això ens demostra, un cop més, que la llengua és flexible. A la *Gramàtica del català contemporani*, Toni Badia, s'adona que passa aquest fenomen al capítol *Classes de complements nominals*, i en concret a *Els altres complements dels noms deverbals no estatus* de la *Gramàtica del català contemporani*, Joan Solà *et al.* Empúries, Barcelona, 2002, p. 1607. Efectivament se'ns explica: «Per altra banda, hi ha també noms que poden tenir oracions com a complements argumentals: A l'exemple (35c): la seva insistència *a* estudiar». El que passa és que a l'hora de donar comptes de per què passa això sempre hi ha arguments més semàntics que sintàctics o formals que fan que només hi hagi una descripció parcial (i, per tant, no total) d'aquest fenomen. Com sabem, qualsevol Gramàtica d'arreu hauria de poder donar comptes dels fenòmens lingüístics que pretén abastar. Si continuem llegint:

«Els fenòmens coneguts com de caiguda i canvi de les preposicions afecten també les preposicions dels complements oracionals dels noms, com s'ha indicat en el § 9.1.2.4 (vegeu també § 11.4.5.1): [...]; i la preposició de règim del nom *insistència* (*en*) es converteix en *a* (35c).»

Pel que fa als usos de Coromines:

Tendència a + inf.: **3)** 46, 48, **12)** 795, 824, 825, **13)** 63, 67-68, 84, 137, 148, 163, 238.

Tendència de + inf.: **8)** 179.

6.2.37 *Pregnant*: adjectiu amb predicació?

Pel que fa a *pregnant* és, un adjectiu que ha agafat el tema de present del llatí i prové de les antigues formes del participi de present. Aquest adjectiu, segons diversos autors de gramàtiques, ha perdut el seu valor verbal i quan es conserven, es conserven només com a adjectius (sense capacitat d'actuar com cap participi). Alguns d'aquests adjectius se solen substantivar, i d'altres es lexicalitzen ja de ben antic com a noms: *assistent*, *president*...

De fet, han perdut, però, el caràcter verbal en els casos que han quedat merament reduïts a adjectius (o adjectius substantivats) com: *amant*, *assistent*, *aspirant*, *ajudant*, *cantant*... Observem, però, casos com els següents:

- Els viatgers *procedents de* Barcelona arribaran tard.
- Els atletes *participants en* les proves eliminatòries s'inscriuran a les 3.
- Esborrarem les paraules *corresponents a* la mateixa família.

En aquests tres casos, representatius dels complements introduïts per les preposicions *a*, *de* i *en*, els participis de present o adjectius bé poden substituir una oració de relatiu:

- Els viatgers *que* procedeixen *de* Barcelona arribaran tard.
- Els atletes *que* participen *en* les proves eliminatòries s'inscriuran a les 3.
- Esborrarem les paraules *que* corresponen *a* la mateixa família.

Hi ha, doncs, tots els elements de judici per pensar que exigeixen un argument intern i que, per això, com que tenen predicació poden formar un predicat. Talment com un participi:

procedents *de* X
participants *en* X
corresponents *a* X

Amb això es convé que no s'han pas de confondre amb els gerundis i, fer-los servir excessivament amb caràcter actiu potser pot portar a un abús dels llatinismes poètics. Però pels que no són llatinismes potser el més convenient seria que no se'ls proscrivís la predicació.

Pel que fa a l'ús de Coromines:

Pregnant de sentit (participi de present: PRENYS VI, 795a5-8): 5) 91.

Però vegem ara què passa amb algun ús de l'adjectiu *prompte* per part de Coromines. Primer vegem, però, què en diu a PROMPTE VI,824b58-825a38:

«PROMPTE, pres del ll. *prōmptus*, -a, -um, 'visible, manifest', 'prest, disponible', 'resolut', participi passiu de *prōmēre* 'treure', 'exhibir', 'publicar, revelar' (derivat de *ēmēre* 'pendre'). 1.ª doc.: fi S. xv, Eiximenis.

»«Muyler enamoradiça / --- / que sia jamés consent: / en tota part e manera / tenir norma d'honestat: / nodrir-l' a *prompta* obediència, / e no reganyar per ren / ---», poema prosificat en el *Llibre de les Dones*, cap. 53 (*EntreDL* I, 175, v. 41). «Los asseguradors --- sien tenguts --- a pagar les quantitats que hauran assegurades --- per les quals sia feta *prompte* exequció» en un passatge poc antic del *Consolat de Mar* (ed. Moliné, p. 233). «Tot elector d'elecció s'enuja: / car l'esperit és *prompte* la mort pendre, / mas lo compost no's pot a tant estendre», Ausiàs CXII, 15i. «*Prompte* facilis, expeditus, promptus», JnEsteve. Es tracta d'un mot de propagació bastant tardana, com correspon a un llatanisme, un dels molts que s'adopten i popularitzen amb el renaixement: l'únic resultat possible en català, segons fonètica popular hauria estat **pront*.

»En l'epistolari oficial rossellonès la fórmula antiga era «*prest* a servir ---», que no comença a ser substituïda per «*promptes* en servir --- (a. V. Maj. etc)» fins cap a 1580 o 90 (*RLR* LIII, 405); veg. el que hem citat a *PREST*. En els segles baixos, però, fa grans progressos, i sobretot es popularitza molt en el P. Val.; i, en el cançoner popular, més o menys pertot: «Se posa a trucar la porta / --- / la seva mare fou *promta*, / *promptament* la baixa a obrir», *La Filla del Carmesí* (MilàF, *Romllo.*, 205.8). «La moneda està *prompte*: pecunia est in numerato», «*prompte* en apendre: celeris ad descendum», OPou (*ThPu.*, 118, 179). Convertit en adverbí, com és sabut, en val., però també bastant al Nord:[...]

Així, veiem que Coromines utilitza l'adjectiu *prompte* (de doble terminació: *prompte*, *prompta*) però amb les propietats no pas tant d'un adjectiu sinó d'un participi, com sigui que se serveix d'un complement preposicional que, com hem vist, antigament era introduït per la preposició *en*, i que davant d'infinitiu passa a ser *a* seguint la premissa fabriana:

«Procuraré portar-li un dia d'aquests un despullament ordenat de tots els documents d'aquest llibre així com una base perquè aquest estudi no sigui ja un mer projecte i ell, veient que *he estat prompte a* aprofitar la seva suggestió, vulgui ajudar-me assenyalant-me altres fonts.» **12)** 339.

6.2.38 L'ús de les locucions prepositives temàtiques

Pel que fa a les locucions prepositives temàtiques, hem de destacar el que en diu Solà *et al.*, 2002: 848:

«les estructures de significats concessius (*a excepció de, llevat de*), temàtics (*en referència a, pel que fa a*) o instrumentals (*per mitjà de, a còpia de*) poden incorporar abans de la darrera preposició un modificador adverbial o adjectiu que reforci el significat de base (*a excepció exclusiva de, llevat únicament de, en referència només a, pel que fa exclusivament a, per mitjà solament de, a còpia només de*).»

Una mica més endavant a Solà *et al.*, 2002: 849:

«El tercer gran bloc de locucions prepositives reflecteix significats relacionals diversos, que podem identificar amb funcions semàntiques com les argumentals d'agent, causa, instrument, meta o tema, com s'il·lustra en (20).

»[...]

»(20) e Tema: *quant a, en relació amb, en referència a, pel que fa a, respecte a*»

Així doncs, pel que fa als usos de Coromines:

en relació amb: **12)** 875, **13)** 37.

Però no diu res de la locució *amb relació a*. Al *Diccionari de dubtes i dificultats del català* de Jordi Bruguera, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2001, p. 92, distingeix la locució *en relació amb* 'amb referència a / en connexió amb' i la locució *amb relació a* que significa 'amb referència a / envers'. Però som a cap de carrer, ja que la locució *amb referència a* tampoc no apareix a Solà *et al.*, 2002.

El *DIEC-2* sí que reconeix *amb relació a*. A més, ens afegeix encara el matís de 'en correspondència amb' per la locució *en relació amb*, però

després, de manera circular ens remet altre cop a *amb relació a*. Reconeix també la locució *amb referència a* i ens remet a *pel que fa a*.

Tot i això, pel que fa als usos de Coromines:

Amb referència a: **12)** 518, 860.

Pel que fa a aquest ús ens podem preguntar si podria ser que fos justament aquest ús el que induís la normativa a fer prevaler *amb relació a* i a proscriure *en relació a*. Però no sabem què és el que fa que es proscriu *en relació a* i no, en canvi, *en referència a* indicada per Solà *et al.*, 2002: 849.

Coromines, a més, també utilitza la locució preposicional temàtica *en quant a* obviada (i a la pràctica també proscriu) per la normativa. Vegem què en diu a QUANT VI 896a53-896b7:

«La construcció *quant a* ‘pel que fa’ es documenta des del principi: 1291 “*quant als* altres qui són deguts --- sien pagats dels diners de la cambra” (CaCandi, *Misc.* II, 317); 1324 “--- *quant a* zo que els dehien ---” (Finke, *Acta Arag.* III, 463): “*Quant a* are (=ara) d’aquest fet no’ns poria respondre” (*Filla Constantí, NCl.* XLVIII, 61.3); “açò sia dit *quant a* la segona custòdia qui’s pertany a la donzella per guàrdia de sa honestat e estament virginal” (Eiximenis, *Dones*, ed. Naccarato, I, 52); 1575, *ThPu.* “les majors comprenen a les menors: lo qual és verdader *quant al* nom y proporció, mas no *quant al* verdader pes” (p. 219; *quant en*, p. 202); doc. 1553, Macabich, *Sta. M la Major*, 29; doc. de Bna., 1641 “--- *quant a* fer elecció de tercer o conseller” (*BABL* VIII, 121).»

Una mica més endavant, a QUANT VI,896b19-25:

«La combinació *en quant a* apareix des del S. XIV: “*en quant a* la relaxació del forment per la qual --- nos han escrit, --- és lo temps en esta terra tant inconstant que ---” (doc. ross. de 1589, Calmette, *RLR* LV, 82); “*En quant al* passeig nostre de la tarda, lo férem ---” (Maldà, *Col·l. BV*, 162), i en temps moderns per d’A. Penya (*Poes. Pop.*, p. 14).»

Pel que fa als usos de Coromines:

En quant a: **12)** 560, 563, 576, 584, 594, 607.

Si seguim llegint a QUANT VI, 896b26-39:

«En Llull *en quant* ‘en tant que’ (*AlcM*) i també en StVicentF: “E après, quinya festa féu Déu lo pare a son fill Jesuchrist, *en quan* hom!” (*Sermons* I, 34.22). Notem a més d’us poc modèlic *per quant* ‘per tal com, perquè’ en el *Proc Olives* (fi S. XV): “Al quan enculpau --- / --- d’olives menjar, / *Per quant* ab genives --- no pot mastegar” (v. 471); també en doc. de 1505 (*AlcM*), i evidentment era usual en el llenguatge notarial com es veu en les fórmules de fer albarans que dona el *ThPu.* (1575): “Y *per quant* yo no sé escriure, fas fer lo present albarà per mans de P. Bosc” i “--- y *per quant* so content de vós fas lo present <albarà ---” (p. 130).»

Ben paral·lels a aquests usos, també tenim uns usos de Coromines de la locució *en quant* utilitzada no pas de manera temàtica sinó amb el significat ‘en el cas que / en cas que / sempre i quan / sempre que / si + verb en indicatiu’. Pel que fa a aquests usos:

En quant: **8)** 29, **12)** 184.

6.2.39 Coromines utilitza simplement el mot central que constitueix la locució en lloc de la locució completa

A vegades, Coromines ens sorprèn perquè utilitza simplement el mot que constitueix la locució preposicional en lloc de la locució preposicional completa:

Intransigències dels immobilitistes *estil* Aramon [...] (cf.: *a l’estil d’Aramon/ a la manera d’Aramon/*): **7)** 186.

[...] sense cap preparació tècnica (*estil* Estelrich) [...] (cf.: [...] sense cap preparació tècnica *a l’estil d’Estelrich / a la manera d’Estelrich*): **12)** 574.

Però continuo *igual* decidit que sempre a tornar a Catalunya [...] (i no: Però continuo *igual de* decidit que sempre a tornar a Catalunya [...]): **14)** 77.

[Notem que l’opció de la locució ens marca que estem fent servir *igual* no pas com a adjectiu (que també hi té la seva accepció) sinó com a adverbi]

6.2.40 L’ús de la locució preposicional *de resultes de*

Coromines utilitza sempre la locució preposicional *de resultes de*, que és l’única que reconeix el *DIEC-2* dins l’entrada *resulta*. El *Diccionari de*

dubtes i dificultats del català proscriu la forma ***a resultes de** a la p. 26, donant per bones només les formes *de resultes de*, *a conseqüència de*. Però Coromines ens explica a SALTAR VII,630a28-36 que tant s'utilitzava la forma en singular *a resulta* com la locució prepositiva en plural *a resultes* introduïda per *a*. El *Diccionari català-valencià-balear*, dins l'entrada *resulta* també reconeix que hi ha la forma en singular tot i que «s'usa principalment en plural».

Pel que fa als usos de Coromines:

[...] de resultes d'això, [...]: **8)** 207, **9)** 165, **12)** 580, **14)** 94.

6.2.41 L'ús de la locució preposicional *per intermedi de*

Coromines utilitza la locució preposicional següent:

Em vaig alegrar molt dies passats de saber notícies teves *per intermedi d'En Pi i Calleja*. **14)** 398.

Segons el *DIEC2*, a l'entrada *intermedi*:

- «1 *adj.* [Lèxic comú] Que està entre dos termes
- 2. 2 *m.* [Lèxic comú] [Música] [Jocs i Espectacles] Espai de temps entre dos actes, entre dues parts d'un concert, etc.
- 2. 2 *m.* [Jocs i Espectacles] INTERLUDI»

Segons el *Diccionari català-valencià-balear*, a l'entrada *intermedi*:

«Situat entre dos termes; posat en mig (de dues persones o coses);»

Coromines, doncs, utilitza la definició 1 del *DIEC2* substantivada, a la manera del *Diccionari català-valencià-balear*. Notem que les propostes de Coromines són d'exhaustivitat i alhora precisió; fins i tot podent-se valer de la forma *intermediari*, ens ho justifica a MIG V,675a34-36.

6.2.42 Les locucions prepositives *respecte a* i *respecte de*

Pel que fa a la utilització de les dues locucions prepositives *respecte a* i *respecte de*, en parla el mateix Joan Coromines a ESPECTACLE III, 633a7-26:

«Amb aquest mot s’ha format una locució prepositiva *respecte a* o *respecte de*; igual que en castellà (per a una distinció en aquest, veg. RFCuervo, *Apunt. Al. L. Bog.*⁷, pp. 284, 285, i *DCEC* II, 387, n.1), s’han admès en català tots dos, i tots dos són antics: “al qui milloria haurà obtinguda / *respecte* dels altres, en lo més alt gremi, / un jachsí finíssim, obtindrà en premi, / gram premi e honra per ell merescuda”, Antoni Massot, a. 1502 (*BiEscrBal.* I, 475.2.6.); “lo sentiment tenim dels perills de V. S.” *en respecte* dels designes dels enemics contra eixa ciutat de Barcelona, zelant de sa llibertat” (a. 1649) correspondència Perpinyà-Barcelona (*RLR* LXIII, 96); “yo no sé res al *respecte* de vós”, Lacav., però d’altra banda *AlcM* cita *respecte a* i *en respecte de* en els *Quesits* d’Albert el Gran [c. 1500]. El *DFa.* només registra *respecte a*, i recordo que el meu pare escriu quasi sempre això en les seves obres, i que jo des de jove he escrit quasi només *respecte de*, que és, si no m’enganyo, el que tendeix a predominar entre nosaltres des de c. 1930.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Respecte de: **5)** 87, **9)** 89, 90, **11)** 66, **13)** 48, 106, 114, 136-137, 155, 165.

Respecte a: **12)** 96.

6.2.43 L’ús de *amb vista a* (o *amb vistes a*) i *en vistes de*

Pel que fa a l’ús de *amb vista a* (o *amb vistes a*) i *en vistes de* en parla Coromines a VEURE IX,241a2-23:

«No seria lleial que no donés a conèixer que Fabra, en la II llista de retocs al *DFa.*, que envià a la S. F. de l’*IEC* per a la projectada reedició (de la qual conservo còpia), proposava distingir entre *amb vista a* ‘pensant en, amb la intenció de’ i *en vistes de* ‘a les envistes’ (cf. la cita de JoMartorell supra); important perquè ell mateix havia estat vacil·lant un poc en algun detall d’aquests. I tinc a la vista la carta que m’havia escrit el 20-IV-1948, 8 mesos abans de la mort, i cosa d’un abans d’aquella llista (ai de mi!, jo encara no podia tornar d’Amèrica i encara em calgué esperar prop de 4 anys): “pensava revisar-la *en vistes a* fer una segona edició”; segurament foren aquests mots, que un cop escrits el farien reflexionar més en el detall de *en* o *amb*, amb tal sentit, i decidir-se resoltament per *amb*. Ben raonablement; i fins i tot, al cap d’altres trenta anys, sembla una

solució que s'imposa quant a la prep. Sols que, quant al nombre gramatical, sembla (majorment puix que és el que ell mateix fa en la carta) admetre indiferentment *amb vista a* i *amb vistes a* 'pensant en ---', i en el sentit locatiu *en vistes de*.»

Una mica més avall VEURE IX,241b29-38:

«Manca això en qualsevol grafia en el dicc. Fabra (no sols s.v. *envist*, sinó també a *veure*). Jo proposava la grafia *envist*, ja fa molts anys (i no sé que ningú m'hi respongués en contra), després en vaig pendre nota el 1956. I és que a la Gramàtica pòstuma, de 1948, ell ho havia escrit autògraf en la llista de preposicions de l'original, que em fou confiada per a la publicació: ara bé la nota era ambigua: es podia entendre *envist* o *en vist* (com si vacil·lés o ajornés encara un poc la decisió).»⁹²

Pel que fa a l'ús de Coromines, com veiem en el primer ús, vacil·la ja que utilitza la forma *en vistes a* amb el matis de *amb vistes a* (o *amb vista a*) 'pensant en, amb la intenció de' que proposava Pompeu Fabra.

En vistes al: **12)** 383.

En vistes a demostrar [...]: **12)** 577.

Envist: **5)** 257, **7)** 179, **12)** 636, **14)** 95 **15)** 38.

Amb vistes a: **3)** 64.

En vista d'això: **12)** 712.

6.2.44 L'ús de l'expressió temporal introduïda per *d'aquí, dintre, dintre de, dins i en*

La següent observació té relació amb l'expressió temporal introduïda per *d'aquí*. En aquesta observació, el nostre punt de partença són les últimes aportacions de Solà, en Solà, 2008 c: 6. N'hem escollit uns fragments prou interessants:

«Es tracta d'una expressió que ens permet calcular el moment en què es produirà un determinat fet, a partir del moment actual (a partir de l'acte de parla): *T'ho diré d'aquí mitja hora* vol dir 'quan hagi passat mitja hora a partir d'ara'.»

⁹² Per a *envist* + sintagma nominal, 'en comparança amb' vegeu *Lingüística i normativa*, de Joan Solà, Empúries, Barcelona, 1990, p. 63-90.

«La nostra expressió, doncs, marca un moment futur més o menys precís, no pas una extensió de temps: *Ho acabaré d'aquí 24 hores (o tres anys, o vint minuts, etc.)* és equivalent a *Ho acabaré demà (o l'any 2011, o a les 7)*.

»Les nostres gramàtiques es pot dir que no parlen d'aquesta expressió. En llengua oral tots els dialectes la pronuncien o tendeixen a pronunciar-la sense la dita *a*. Aquesta preposició *a* seria, de fet, muda; però també ho seria la que veurem la setmana entrant (*D'aquí a final de curs queden vuit setmanes*), i en canvi aquesta segona no és rebutjada sinó que simplement se sent com a fonèticament no realitzada. Els diccionaris no caracteritzen amb exactitud el primer cas però el porten amb una *a* (*d'aquí a vuit dies*). En conseqüència, els llibres d'estil i similars preceptuen la presència de la *a*; o, fent-ne una lectura correcta: «saben, senten» que en llengua oral no hi és, però miren de reüll el diccionari... i no volen problemes. De fet, doncs, s'igualen les dues construccions.»

Pel que fa a Solà, 2008 d: 7:

«Hi ha un altre cas que a primera vista es confon amb la nostra expressió però que tot d'una veiem que se'n separa amb una gran nitidesa. Es tracta de la construcció que delimita *un període de temps*: *Aquesta novel·la em durarà d'aquí al maig, D'aquí a final de curs ens queden setze classes, D'aquí a Nadal ja haurà plogut qui-sap-lo*. La vocal final de la paraula *aquí* fa elidir fonèticament la preposició *a* d'aquest segon cas, cosa que aparentment l'igualava amb l'altre en aquest aspecte. Però aquest segon cas, a part de la característica semàntica que acabem de dir, en té d'altres. Com que la funció ara és delimitar un espai temporal, podem intercalar-hi sempre (abans de la preposició *a*) la preposició *fins*, però no podem posar-la abans: podem dir *D'aquí (fins) a final de curs queden setze classes* però no *Fins d'aquí a final de curs queden setze classes*. Distingim els dos casos, a més a més, perquè en aquest segon l'element *d'aquí* és variable, no pas fix com en el primer, i per tant l'elisió de la *a* pot no produir-se. En lloc de les oracions anteriors tenim: «*Aquesta novel·la em durarà des d'ara fins al maig*», «*D'avui a final de curs ens queden setze classes*», «*D'abril (fins) a Nadal haurà plogut qui-sap-lo*». Aclarides i diferenciades les dues construccions, tornem a la primera (*d'aquí mig any*).»

Pel que fa a Solà, 2008 e: 6:

«Hem caracteritzat la construcció que serveix per assenyalar el moment futur en què tindrà lloc un esdeveniment (*D'aquí una estona he de lliurar aquest article*) i la que delimita un espai temporal durant el qual s'esdevindrà (*D'aquí/D'avui a Tots Sants em toca fer vint articles*). La primera normalment funciona sense la preposició *a*, al revés de la segona, però els diccionaris les igualen (amb *a*). Hi afegirem alguna cosa útil.

»Des del diccionari de Fabra fins al *DIEC-2* tenim l'expressió *dins* (o *dintre*) (*de*) *x temps*, que voldria dir el següent: «ocurrència en un temps comprès entre els seus moments inicial i final. *En èpoques reculades dins l'edat mitjana*. // No més enllà de tal distància, de tal durada, de tal quantitat, etc. *Lliurar una cosa dins un termini convingut. Dins d'una dècada, la població haurà augmentat molt*». Observin que el darrer exemple coincideix clarament amb el valor de la nostra primera expressió, i potser és per això que diversos llibres d'estil s'esforcen a precisar-ne la diferència; per això i perquè molts senten *dins/dintre* com a no (o com a menys) genuí. Però sobretot avui s'interfereix perillosament amb la nostra expressió la construcció amb *en*. En casos com els següents (trets dels mitjans de comunicació) crec que caldria substituir-la per la nostra: «Les nostres línies estan ocupades. *En breus moments us atendrem*», «Acabo de sortir d'una reunió i *en cinc minuts* en tinc una altra», «Les obres començaran *en poques setmanes*», «*En trenta segons* juguem a l'enigmàrius». No vol dir que no hi hagi una construcció amb *en* correcta, però crec que té un valor duratiu, no pas puntual: *En cinc minuts els posarem al dia sobre els esports* vol dir que només necessitem cinc minuts per fer-los-en cinc cèntims, no pas que ho farem *d'aquí cinc minuts*.

»Segons Coromines (*DECat*, III: 723-724), el nostre gir *d'aquí x temps* és «segurament més idiomàtic» sense *a*, a diferència del castellà i el francès. Doncs bé: en castellà sembla que l'expressió és (molt) poc usada, i en tot cas duria *a*, segons els dos únics autors que l'esmenten (Cuervo i Moliner). I en francès les obres més completes en aquest terreny (els manuals de Grevisse i de Hanse, en les últimes edicions, 2008 i 2000, respectivament) donen l'expressió de valor puntual com a existent amb *à* o (encara més sovint i en certs casos exclusivament) sense *à*, i ells no s'hi posen cap pedra al fetge: «*D'ici à 8 ou 10 jours, j'espère [...] faire partir [...] ce travail*» (Stendhal), «*Le monde d'ici peu connaîtra une nouvelle tuerie*» (L. Daudet). També l'expressió que delimita un temps o un espai és trobadissa en francès sense *à*: *D'ici après-demain, j'auré [...] réalisé qu'il est mort* (Curtis), *D'un chateau l'autre* (títol d'un llibre de Céline; aquest cas, però, és malvist pels gramàtics).»

Així doncs, el tractament que ha rebut aquesta expressió per part de les nostres gramàtiques i manuals d'estil ha estat prou ambigu perquè potser hi ha hagut un creuament preposicional per introduir un sintagma adverbial. A causa d'aquest creuament, però, a vegades es pot perdre la informació que Solà ens ha precisat en els seus articles i que hem sintetitzat en aquestes línies. Aquest fet, però, ja havia passat en llatí. Si reformulem una mica, doncs, pel que es dedueix:

1- *d'aquí* «serveix per assenyalar el moment futur en què tindrà lloc un esdeveniment»

Normalment s'utilitza sense *a*.

Per aquest cas els diccionaris també reconeixen *dins*, *dintre* i *d'aquí a* (!). Excepcions: L'examen és *d'aquí a* gairebé [gaire+bé] un mes; el partit comença *d'aquí a* tot just [tot+just] una hora),

Test semàntic: no podem posar *fins* davant de la *a*.

2- *d'aquí a* «delimita un espai temporal durant el qual s'esdevindrà, delimita un període de temps.»

Normalment s'utilitza amb *a*.

Test semàntic: sempre podem posar *fins* davant de la *a*.

Per aquest cas els diccionaris també reconeixen *dins*, *dintre* i *d'aquí* (!). Excepcions: *d'aquí fins* aleshores; *d'aquí allà*, *d'aquí fins allà*).

Oralment tant els usos d'1 com de 2 es fan sense *a*, tot i que pels diccionaris en 1 la *a* seria muda i en 2 la *a* seria no realitzada.

Però si observem una mica més el que en diu Solà a Solà, 2008 e: 6:

«Des del diccionari de Fabra fins al *DIEC-2* tenim l'expressió *dins* (o *dintre*) (*de*) x temps, que voldria dir el següent: «ocurrència en un temps comprès entre els seus moments inicial i final. *En èpoques reculades dins l'edat mitjana.* // No més enllà de tal distància, de tal durada, de tal quantitat, etc. *Lliurar una cosa dins un termini convingut. Dins d'una dècada, la població haurà augmentat molt.*». Observin que el darrer exemple coincideix clarament amb el valor de la nostra primera expressió, i potser és per això que diversos llibres d'estil s'esforcen a precisar-ne la diferència; per això i perquè molts senten *dins/dintre* com a no (o com a menys) genuí.»

Sabem que el *d'aquí* introdueix un sintagma nominal quantificat per un numeral, un quantitatiu, un nom que indiqui temps (de manera explícita o implícita), o una unitat que infereixi temps. Però el *d'aquí a* també, perquè

nocionalment ha de delimitar un espai de temps i un període. El complement introduït per *d'aquí a* a una de les excepcions de 2, però, no ens indica pas el mateix, ja que *allà* no es pot percebre com cap noció temporal sinó potser locativa. Potser si no hi ha la *a* en aquest cas és a causa del contacte vocàlic entre *a* i *allà*, que com que no es distingeix es resol amb l'elisió d'una de les vocals neutres. Com que hi ha tants contextos on sempre traiem la preposició *a* perquè s'elideix com a fenomen fonològic, sovint acabem simplement per no posar-la-hi.

Per tant, tot depèn del punt de referència aspectual a partir del qual el parlant tingui per *aquí*. En el cas d'1, pel parlant, el punt de referència se situa en un moment donat d'un espai de temps concret, precís, fixat. L'acció (a diferència de *dins* o *dintre* que es poden inserir tant en un passat com en un futur perquè són paral·lels a 'al cap de' i el punt de referència varia) haurà de tenir lloc o en un futur més immediat o més llunyà (una acció amb un aspecte o perfectiu o imperfectiu o duratiu). En el cas de 2, tot i fixar l'espai de temps, el punt de referència ara no és l'acció, sinó que és l'espai de temps comprès en el període. L'espai de temps també ha de tenir lloc en un futur, més immediat o més llunyà. En aquest cas, però, farem referència no tant a l'acció (amb aspecte perfectiu, imperfectiu o duratiu) sinó a la durabilitat de l'acció a dins d'aquest període. Si la perfectivitat del verb és curta, la interpretació és iterativa (*d'aquí (fins) a Nadal dispararà moltes bales*); si la perfectivitat és molt llarga la interpretació serà molt més imperfectiva (*dormirà d'aquí (fins) a Nadal*).

Pel que fa als usos de Coromines:

Dintre (i no: d'aquí): **2)** 76, **3)** 50, **5)** 65, 118, 223, **8)** 31, 40, **12)** 160, 172, 205, 256, 273, 291, 409, 599, **14)** 58, 62, 78, 446.

Dintre de (i no: d'aquí): **14)** 300, 412.

D'ací **14)** 72, 222, 457.

[contraexemples, amb *d'ací a*: **12)** 353, 367, 476, 810, **14)** 195, 222, 486, **15)** 52, 70.]

Dins (i no: d'aquí a, al cap de): **2)** 294, **9)** 111, 205, 206, **12)** 64, 256, 342, **14)** 64, 145.

Una mica més endavant, Solà fa referència a les construccions introduïdes per *en* quan corresponen a *d'aquí*, però en canvi destaca que també s'introdueix *en* per construccions que corresponen amb l'ús de *d'aquí a*:

«No vol dir que no hi hagi una construcció amb *en* correcta, però crec que té un valor duratiu, no pas puntual: *En cinc minuts els posarem al dia sobre els esports* vol dir que només necessitem cinc

minuts per fer-los-en cinc cèntims, no pas que ho farem *d'aquí cinc minuts*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

«Per obtenir aquesta beca, que m'ha posat costat una lluita dura i profidiosa, m'he hagut de comprometre a fer un diccionari etimològic castellà, i de fet ja fa cinc anys que estic reunint materials per a aquesta obra, i espero acabar la recollida *en mig any o més o en menys d'un any*.»: 13) 24.

6.2.45 L'ús de *dessota*, *lla* i *dellà*

Pel que fa a l'ús de *dessota*, *lla* i *dellà* vegem què en pensa Coromines a SOTA VIII,117b12-47:

«*Dessota*: ja n'hi ha un cas en Muntaner: “abans que no pogueren haver girat aquelles set galees, l'almirall los fo a dors, e pensà'n en tal manera, que més de mil e cent persones hi mataren: que tothom qui's trobà sobre coberta, morí, e amagaren-se *dessota*, tota hora, ben quatre-cents genoveses e ben dos-cents pisans; ab tota la gent morts e preses” (fets de 1325, §285, Casac. VIII, 48.13; però no en el §19, que diu “ab molts catius serraïns qui s'eren amagats *dejús*”, I, 52.22, cita falsa d'*AlcM*). “Jesu Xrist fill de Déu, *de sota* stava humil e baix, que estec bé 30 anys que no fo conegut”, StVicentF (*Quar.*, 255.139). Al·ludint al coit: “stan alegres com se'n poden metre una *deçota*”, *Decam.* VIII, §2, 441.9 (trad. “quando una se ni posson mettere *sotto*”).

»És clar que avui *dessots* està antiquat; però no ho està *dessota*, si bé poc usual vulgarment a Bna. ho és molt a les comarques, i vigorós en la llengua literària [*DTo.* 1647]; i això no sols amb el paper d'adv. (plou i són lluny de l'aixopluc “per a poder-nos-hi trobar *dessota*”, Verdaguer, *Excurs.*, 89) sinó també fent de prep.: “Mes lo gegant feréste la destrai pren, / --- / parteix al bon Zaldívar son elm de fèr, / ficant-la fins als ossos, prop del cervell / --- / s'asseu lo valent negre *dessota*'l vern / son escuder li llassa un elm més bell / ---”, MilàF (*ProsB*, v. 128); “L'Altíssim! Ell, de naufrag tesor umplint ta popa, / *de sota*'l cel més blau, darrera eix mur d'Europa, / y al breçoleig, com Venus, dedos rihentes mars”, *Atl.* I, 17c; “Fugiu també vosaltres --- aquí les flors són tristes, / est hort de roses blanques cobreix un gran fossar: / *dessota* cada llosa de marbre, un clot se bada, / la neu

és lo sudari ab què traydora fada / vos vol amortallar”, *Can.* IV, v. 260.»

Pel que fa a *lla* i *dellà* vegem què en diu a ELL III,268a34-56:

«*Allà* i *allí*, provinent dels ll. ĪLLĀC, ĪLLĪC, adverbis de lloc (del mateix radical que ILLE) en els quals fou general en llatí l’accentuació oxítone (ILLĀC, ILLĪC): diferenciant-se aquell d’aquest en el sentit d’expressar una localització més ampla i més vaga que ILLIC: ILLAC significava sobretot ‘per allà’ (passant per allà, d’aquella banda), cf. *DCEC*, s. v. *allà*. Tots dos apareixen des dels orígens, si bé en els Ss.XIII i XIV es troba molt la variant aferètica (*l*)là, i fins predomina aquesta en alguns dels autors cabdals, en contrast amb *allí* on no apareix altra forma que la variant plena.

»L’oposició en aquest sentit és rotunda en Jaume I, on no es troba quasi més que *là*: amb idea de repòs hi compto 24 casos de *là* (186.15, 188.1f., etc., pàgines 100-500), i amb moviment 35 (173.1, 207.18, etc.): “N’Oliver ha parada sa tenda e adobat de menjar, e *là* porets menjar”, “¿con podets anar *là*, car si menys de cavallers vos troben, tots vos ociuran?” (*Cròn.*, 109.11, 104.1). Amb una sola excepció: “que·ls cretians prenien tan bé d’açò del alcayt de Xàtiva con de ço de la guerra: e sobre apelido que havien hagueren a exir *alà*, e cobraven ço que els havia pres ---” (361.1).»

Una mica més avall, vegem què en diu, a ELL III,268b10-19:

«*L(l)à* és sens dubte la forma predominant en els textos de l’època, en general, car també és molt freqüent, i segurament predomina sobre *allà*, en Lull, Eiximenis i altres escriptors del XIV, p. ex. en la *Questa* de Reixac, on n’hi observo desenes de casos, sense que, però, n’hi manqui algun de la forma plena (almenys amb moviment): “cant él fo e<lt>là vangut” (141.6) (cf. cites d’*allà* en Lull, Eiximenis, Muntaner, Eiximplis, *AlcM*). “Segons que *lla* se deya”, Bna. 1305 (Finke, *Acta Ar.* III, 185).»

Vegem ara què en diu Solà *et al.*, 2002: 867:

«Des del punt de vista del significat, les locucions adverbials introdueixen, en general, informació sobre l’espai, el temps i la manera en què es desenvolupa un predicat. Les locucions adverbials locatives, quan són d’abast general i de sentit literal, solen vehicular-se mitjançant les combinacions de preposicions i adverbis (*per avall*, *per amunt*, *de dalt a baix*, *per amunt i per avall*, *cap avall*, *cap*

amunt). Les locucions adverbials constituïdes per estructures d'adverbis coordinats (*ací i allà, ça i lla, ça com lla, aquí i allà, allà dellà*) expressen un sentit distributiu, sovint figurat (*Per Setmana Santa, vaig voltar ací i allà*). Les locucions adverbials de lloc que responen a l'esquema de sintagma preposicional solen presentar un contingut més idiomàtic, a causa de la fixació formal del sentit figurat i dels referents culturals, com podem copsar en (41).»

Pel que fa als usos de Coromines:

dessota (DECLC SOTA VIII,117b27-47): **12**) 40, 79, 584.

per lla dins: **12**) 329.

dellà: **12**) 121.

6.2.46 Algun ús particular de les preposicions

També ens crida l'atenció algun ús de les preposicions per part de Coromines; com que no estem prou en condicions de postular cap canvi de preposició, simplement n'anotem l'alternativa.

«[...] torno *per* la tardor, i després *per* l'hivern, resulta [...]». (i no: «[...] torno *a* la tardor, i després *a* l'hivern, resulta [...]»): **5**) 79.

«[...] Com que ja estic atrafegadíssim enllestint *en* feines *en* preparació del nostre viatge de tornada [...]» (i no: «Com que ja estic atrafegadíssim enllestint *en* feines *de* preparació del nostre viatge de tornada [...]»): **7**) 164.

«[...] però poc apropiades *a* la llengua literària [...]» (i no: «[...] però poc apropiades *per a* la llengua literària [...]»): **9**) 40.

6.2.47 Un estil de llengua flexible

L'estil dels exemples següents és molt clarivident pel que fa a les idees de Coromines sobre la llengua, concretament, pel que fa a la flexibilitat de la llengua, i el ventall de possibilitats que ens ofereix:

«Aquest home, que és d'una supèrbia ridícula, es veu que es va ofendre *de* la carta que li vaig adjuntar i es va pensar que [...]» (i no: «Aquest home, que és d'una supèrbia ridícula, es veu que es va ofendre *per* la carta que li vaig adjuntar i es va pensar que [...]»): **12**) 193.

«[...] i li està molt agraït *del* seu amable ajut [...]» (i no: «[...] i li està molt agraït *pel* seu amable ajut [...]»): **4)** 47.

«No sé com regradar a la Maria *de* la llauna que ha hagut de suportar copiant tots aquests apunts.» (i no: «No sé com regradar a la Maria *per* la llauna que ha hagut de suportar copiant tots aquests apunts.»): **12)** 254.

«Cal anar amb compte *a* no agreujar [...]» (i no: «cal anar amb compte *de* no agreujar [...]»): **6)** 103.

«[...] gratitud que no hi hauria perill *a* donar tractant-se d'En Balcells [...]» (i no: «[...] gratitud que no hi hauria perill *de* donar tractant-se d'En Balcells [...]»): **12)** 381.

«Ves en compte *a* demostrar [...]» (i no: «Ves en compte *de* demostrar [...]»): **12)** 637.

«[...] han d'anar amb molt de compte *per* no embolicar [...]» (i no: «[...] han d'anar amb molt de compte *a* no embolicar [...]» / «[...] han d'anar amb molt de compte *de* no embolicar [...]»): **12)** 682.

«Aquest té dret de sobres *d'*estar ressentit de mi [...]» (i no: «Aquest té dret de sobres *a* estar ressentit de mi [...]»): **12)** 267.

«[...] (úniques a les quals tinc dret *de* presentar-me).» (i no: «[...] (úniques a les quals tinc dret *a* presentar-me).»): **12)** 480.

«[...] el cas és que no hi ha res a fer i que preferiria anar descalç pel carrer *a* haver de posar-me aquells instruments de tortura.» (i no: «[...] el cas és que no hi ha res a fer i que preferiria anar descalç pel carrer *que* haver de posar-me aquells instruments de tortura.»): **12)** 164.

«Ja m'he matriculat *de* les quatre assignatures de lletres [...]» (i no: «Ja m'he matriculat *a* les quatre assignatures de lletres [...]»): **12)** 375.

«El pare m'ha donat permís *de* presentar-me per setembre [...]» (i no: «El pare m'ha donat permís *per* presentar-me per setembre [...]»): **12)** 397.

«[...] em decideixo a usar el permís del Pare *per* a deixar-la per a l'estiu.» (i no: «[...] em decideixo a usar el permís del Pare *de* a deixar-la per a l'estiu.»): **12)** 402.

«[...] són molt pocs els que escapen *a* aquesta tendència: [...]» (i no: «[...] són molt pocs els que escapen *d'*aquesta tendència: [...]» / «[...] són molt pocs els que *s'*escapen *d'*aquesta tendència: [...]»): 12) 594

6.2.48 La utilització de *fins (a) / fins i tot*

Pel que fa a la utilització de *fins (a) / fins i tot* ens servirà força un fragment de Solà *et al.*, 2002: 1715-1716:

«La forma *fins (a)* desenvolupa diversos usos que, tot i relacionar-se semànticament amb el valor espacial estrictament preposicional de direcció cap a un límit (*El tren arriba fins a Portbou*), ja no es poden considerar preposicionals. Des d'un punt de vista semàntic, la idea de límit és present en tots els usos quantificadors. Aquests, o bé insisteixen precisament en el fet que una determinada quantitat és límit (40a), o bé marquen un element com l'extrem (situat al límit) d'una escala implícita, pressuposada, extrem que es considera inesperat, extraordinari o inversemblant (40b). Així, doncs, des d'un punt de vista pragmàtic, en (40b) *fins i tot* és un operador escalar, atès que marca la Júlia com una persona que és al límit del conjunt dels qui es podria esperar que comprassin loteria.

- (40) a En el candidat de l'Acció Democràtica havien dipositat la seva confiança *fins* un 54 per cent dels electors (Avui, 5.II.1992: 32)
b *Fins i tot* la Júlia ha comprat loteria de Nadal

»Des d'un punt de vista sintàctic *fins (i tot)* és un quantificador pressuposicional (vg. §8.4), amb la funció de predeterminant, ja que, com aquests, apareix davant dels determinants (com *tot* en *Tots els soldats porten fusell*) i presenta mobilitat dins de l'oració o el sintagma. A més, pot precedir qualsevol tipus de sintagma amb qualsevulla funció:

- (41) a Portes terra [*fins i tot* als ulls]
b [*Fins i tot* d'Ucraïna] han vingut atletes per fer la volta a peu
c Volen construir [*fins i tot* un centre comercial] al Cabanyal»

Pel que fa a algun ús de Coromines:

«D'ençà que tenim govern militar i reaccionari es va témer per l'Institut i per les meves càtedres però no solament aquestes temences no s'han fet efectives sinó que darrerament les autoritats acadèmiques m'han assegurat

que puc estar tranquil i *fi*ns hi ha perspectives d'un augment dels recursos de l'Institut.» (i no: «[...] que puc estar tranquil i *fi*ns i *tot* hi ha perspectives d'un augment dels recursos de l'Institut.»): 1) 46,

6.2.49 El fenomen del canvi i caiguda de preposicions

El fenomen del canvi i caiguda de preposicions està tractat a Solà *et al.*, 2002: 1718-1726. Comença de la manera següent:

«Les preposicions febles es caracteritzen pel fet de ser àtones des d'un punt de vista fònic i pel fet de presentar un significat força abstracte, adaptable a molts contextos. Aquests trets peculiars es troben a la base de la normativa catalana que exigeix l'elisió de les preposicions àtones *a*, *de*, *en* i *amb* davant la conjunció de subordinació *que*.[*]

[* Cal advertir que Fabra (1918) no hi inclou la preposició *amb*, si bé s'hi va referir, de manera irregular, en la seva gramàtica de 1912 (Fabra 1912: §151). Sobre el canvi i caiguda de preposició, vg. Solà (1972: 18; 1994: 76). Colomer *et al.* (1988) jutgen que la preposició *per* experimenta també el fenomen.]

»D'un altre costat, la normativa catalana obliga a canviar les preposicions *en* i *amb* per *a/de* davant de l'infinitiu que funciona com a nucli d'una subordinada exigida pel verb (és a dir que és complement de règim verbal), mentre que *a* i *de* s'hi mantenen. En (47)-(48) exemplifiquem aquests fenòmens.* La normativa fabriana en aquest punt es fonamentava en un ús corrent en el català medieval, que, segons el testimoni del mestre, encara era viu en el seu temps.*²

»[* Sobre la normativa en aquest punt, vg. Fabra (1918: §114.I-II (*a/en*), 121 (*de*), 126 (*en*)). Sobre el canvi i caiguda de preposicions vg. també § 18.2.1e, 19.3 i 20.2.]

»[*² Així ho va afirmar en diversos llocs de les seves *Converses* (Fabra: 1983-1984: §53-54, 117, 121, 258, 275, 326).]»

Tot i això, per començar aquesta observació em remetré a una nota del mateix Joan Coromines, el 20-2-1926 observada a 12) 178 i que ve a completar aquesta última nota *²:

«Jo em pensava que aquesta qüestió dels grups *de que, en què, a què* ja era resolta. És una regla general de la sintaxi romànica (i també de la germànica) que quan un verb té per complement tota una oració introduïda per *que*, es prescindeix de les preposicions que l'acompanyen en altres casos. Així en francès: *Je suis sûr que personne n'est venu*, en italià *Sono sicuro che nessuno è venuto*. En català antic no hi ha cap exemple de l'altra construcció: una ullada al llibre d'En Par l'en convencerà. En català d'avui (parlo del català *espontani* o sia del de les persones que no saben el castellà siguin de Barcelona o de fora) és també aquesta la regla. És només el castellà que amb la seva natural propensió a l'enfarfec s'ha permès aquest contrasentit de fer precedir una conjunció (*que*) per una *preposició* (*de, etc*) que equival a fer-la *declinable*, contràriament a totes les llengües del món, que no declinen més que els *noms*. Ben entès que parlo de *que* (conjunció) no de *què* (pronomen relatiu). El darrer *que* s'escriu i es pronuncia diferent, com a *nom* que es pot declinar; així en una frase com *hi ha casos en què...*, l'*en* no sols és lícit sinó necessari (amb tot i que el Pare el posa entre parèntesis en la seva carta) per tal com es refereix a *casos* i no és un pronomen.»

Però aquesta observació no aniria més enllà d'aquestes modificacions si no fos perquè es relaciona molt estretament amb el manteniment de la preposició de règim amb les oracions completives obliqües. Aquesta altra qüestió, però, està tractada a Solà *et al.*, 2002: 2332:

«En la llengua parlada actual, probablement de resultes d'una interferència amb l'espanyol, les completives obliqües, tant si ho són de verb (22a-d) com de nom (22e-h) o l'adjectiu (22i-l), apareixen sovint en construccions en què és present la corresponent preposició feble de règim, sigui *de, a, en* o *amb*, del tipus (vg. §11.4.5.1):»

- (22) a ⁺S'han beneficiat de que faci bon temps
 b ⁺Aspirava a que el reconguessin
 c ⁺Confio en que podran venir
 d ⁺Es va trobar amb que no hi havia ningú
 e ⁺Sentia un fort desig de que se l'estimessin
 f ⁺No hi ha hagut cap objecció a que es plantegi el problema
 g ⁺Han perdut la creença en que l'univers hagués estat creat
 h ⁺Això no té cap relació amb que s'hagi declarat culpable
 i ⁺Estic cansat de que sempre passi el mateix
 j ⁺Cal estar atents a que no ens ridiculitzin
 k ⁺Semblen molt interessats en que els escoltin

l ⁺L'ordre resulta incompatible amb que les decisions es puguin prendre lliurement

»Aquesta mena de construccions són interdites per la normativa, d'una manera explícita pel que fa als casos de *a*, *de* i *en* (vg. Fabra 1918: §114 II, 121, 131; 1956: §113, 114) i no tan clarament pel que fa al cas de *amb* (vg. Fabra 1912: §151). També es consideren normativament inacceptables, per una altra banda, les construccions consistents a mantenir la preposició feble i convertir en tònica la conjunció subordinant (*què*), fenomen que es deuria a un procés d'adaptació fonètica equiparable al que explica la formació de la conjunció *perquè*:

- (23) a ⁺S'han beneficiat de *què* faci bon temps
b ⁺Aspirava a *què* el reconguessin
c ⁺Confio en *què* podran venir
d ⁺Es va trobar amb *què* no hi havia ningú
e ⁺Sentia un fort desig de *què* se l'estimessin
f ⁺No hi ha hagut cap objecció a *què* es plantegi el problema
g ⁺Han perdut la creença en *què* l'univers hagués estat creat
h ⁺Això no té cap relació amb *què* s'hagi declarat culpable
i ⁺Estic cansat de *què* sempre passi el mateix
j ⁺Cal estar atents a *què* no ens ridiculitzin
k ⁺Semblen molt interessats en *què* els escoltin
l ⁺L'ordre resulta incompatible amb *què* les decisions es puguin prendre lliurement

»Cal remarcar el caràcter matisat del rebuig de Fabra d'aquest tercer tipus de completives obliqües, que pot llegir-se en les *Converses filològiques* (Fabra 1954-1956: §228). Efectivament, en el text de referència el nostre autor no s'estava de considerar la possibilitat que s'haguessin produït espontàniament, "enfora de tota influència castellana" mitjançant un procés que explicaria el canvi de *que* en *què* per analogia amb l'ús de *què* relatiu en funció obliqua, a la manera del *que* —d'acord amb una informació que reprenia literalment de Meyer-Lübke (1990: §581)— s'havia produït en el francès dels segles XV i XVI. La possibilitat, tanmateix, acabava desestimant-la, aparentment empès per la convicció que la difusió d'aquestes construccions en el català modern no podia sinó deure's a la pressió de l'espanyol (vg. també §21.6.1c).

»En aquest punt convé advertir el lector que en les exposicions que seguiran, de cara a evitar complicacions inútils, quan calgui

exemplificar una completiva obliqua sovint optarem per fer-ho respectant la solució normativa, sense més aclariments.»

Tot i això, Coromines alterna. Notem si n'és de curiosa l'opció de Coromines del següent exemple, on tot i poder constituir una clàusula absoluta de gerundi (*comptant rebre* [...]) manté la construcció següent:

«*Comptant amb rebre* una resposta immediata, encara que sigui provisional, el saluda molt cordialment el seu amic i servidor [...]: 14) 195

«[...] i com que l'impressor ja les torna a tenir, es pot comptar *amb que* es posarà a la venda [...]» (i no: «[...] i com que l'impressor ja les torna a tenir, es pot comptar \emptyset *que* es posarà a la venda»): 12) 563

«això si no em determina a començar ara mateix, *comptant* com a cosa segura *amb poder* reunir el que falta mentre duren els treballs d'impressió.» 14) 300

«Vaig declarar-me *d'acord amb assumir*-les jo.»: 14) 227

«Aquesta indiferència olímpica que preconitzen pel que fa a si un fet lingüístic és correcte o és incorrecte, *amb que* sigui usual, escau solament en una llengua que no estigui combatent en defensa pròpia, i en país on hi hagi un règim perfecte de monolingüisme.» 7) 278,

«Com es veu per la meva carta a En Riba insisteixo encara *en què* es voti sobre el cas, i per tant li [...].»: 13) 140

Però s'ha d'anar alerta a no ser excessivament taxatiu, sobretot pel que fa a les correccions gairebé automàtiques com a resultat de les esmenes que proposem. Hem de tenir en compte que si proposem la correcció derivada de la simple caiguda de preposició a aquesta última oració, incorrem a una ambigüïtat prosòdica i lèxica important. Aquesta última oració resulta ambigua pel contacte amb el mot precedent que és *encara*.

«Com es veu per la meva carta a En Riba insisteixo *encara que* es voti sobre el cas, i per tant li [...].»: 13) 140

Per obvi que pugui semblar, no podem prendre prosòdicament *encara que* com cap conjunció concessiva (com *tot i que*). Potser seria més adequat estilísticament commutar-la per *a més* o bé *a més a més*.

«[...] de l'altra banda perquè En Bohigas, després de declarar-se d'acord *amb nomenar* primer En Moll i En Sanchis, i després En Foix, l'últim dia que ens veiérem tornava a proposar que [...]». (i no: «[...] després de declarar-se d'acord *a nomenar* primer En Moll [...]»): **13**) 241.

6.2.50 El canvi de les preposicions *en* i *amb* per *a* o *de* davant d'infinitiu quan aquest és el nucli d'una subordinada exigida pel verb

La normativa catalana obliga a canviar les preposicions *en* i *amb* per *a* o *de* davant d'infinitiu quan aquest és el nucli d'una subordinada exigida pel verb, és a dir, quan és un complement de règim, mentre que *a* i *de* s'hi mantenen. Molt probablement aquest fet ha condicionat de manera clau l'evolució de la llengua fins als nostres dies. Segons la premissa fabriana, doncs: *Pensa en mi* però *Pensa a dir-m'ho*.

Coromines, però, alterna en alguns casos:

[...] ens decidirem *per* llogar cap casa. (i no: [...] ens decidirem *a* llogar cap casa.): **12**) 931.

[...] però no es pot pensar *en* passar a Catalunya tot aquest temps [...]. (i no: [...] però no es pot pensar *a* passar a Catalunya tot aquest temps [...]): **12**) 504.

6.2.51 Usos de Coromines d'estructures del tipus *entrar i sortir de casa*.

A Solà *et al.*, 2002: 1729-1730, es parla de les estructures del tipus *entrar i sortir de casa*:

«Un tipus d'estructura relacionada amb l'anterior és aquella en què es coordinen verbs que tenen com a complements SPs, però encapçalats per preposicions diferents (*L'Agustí va sortir de la facultat i va entrar en el seu cotxe*). Si tots dos complements són coreferents entre ells, normalment se n'elideix un (no diríem *entrar a classe i sortir de classe*) i aleshores s'ha d'esbrinar quina preposició hem de triar. Per raons d'estil o de bon gust s'aconsella l'ús de la preposició del complement més pròxim al verb.

(76) a No m'agrada que els estudiants *entrin i surtin de classe* constantment

b [...] suposarà [...] una millora substancial per al tràfic amb origen o destinació vers les zones de la Seu d'Urgell (*Avui*, 28.X.1984, *apud* Bonet i Solà 1986: 374)»

Vegem què en diu Bonet i Solà 1986: 373-374 quan en parla tangencialment a propòsit de la repetició de la preposició i dels articles en els complements dobles:

«Potser hi ha també alguna diferència entre la llengua oral i l'escrita. sigui com vulgui, pot ser útil l'afirmació de Bally: “Aquestes formes [sense repetició de l'article] són pròpies sobretot de la llengua administrativa i s'usen poc en el llenguatge corrent.”

»Però el fenomen s'esllavissa insensiblement cap a aspectes més curiosos, ara ja compartits per la llengua oral: a (184) l'article femení (i no pas el masculí, com seria gramaticalment normal) determina un conjunt de dos substantius de gènere diferent; a (185) el verb més pròxim del SPrep determina la preposició d'aquest (en els quatre primers casos el primer coordinat demana *a*; en el cinquè, *de*):

(184) La gosadia i malhumor d'aquest home

(185) a No es pot pujar {i / ni} baixar del tramvia en marxa

b Un bitllet d'anar i tornar de Mataró

c [...] suposarà [...] una millora substancial per al tràfic amb origen o destinació vers les zones de la Seu d'Urgell («*Avui*», 28.X.1984, p. 6)

d Tu et veus cada dia al mirall i t'aveses i acceptes la teva evolució (*Diàlegs a Barcelona. Avel·lí Artís-Gener, M. Antònia Oliver*, Barcelona 1984, p. 50)

e que el que passa per la terra sense adorar la bellesa no és digne ni té dreta a rebre la llum del sol (Santiago Rusiñol, citat per A. Manent, *Josep Carner i el noucentisme*, Barcelona 1969, p. 37).»

Pel que fa a l'observació de fenòmens com *anar i venir de* vegem què en diu el mateix Coromines en VENIR IX 106b47-55:

«Poques dades morfològiques (afer que pertany a la gramàtica i no ací), amb detalls encara poc precisats. Sobre l'extensió del participi *vingut* o *vengut*, cf. *LleuresC*, 266, i tindrem en compte que *vengut* ha reculat avui de part de la seva àrea antiga: “un prevere seria are novellament *vengut* de Narbona, lo qual comptava ---”, Castelló

d'Empúries, a. 1440 (*RLR* LXV, 86, més cita en vol. II, 857b38, d'interès també per a la qüestió *venir / anar*).»

També és oportú de destacar un judici del mateix Coromines a Joan Sales en una seva carta del 10-4-1959 (Ferrer i Pujadas, 2004: 232-233) (la negreta és meva):

«De les esmenes de què us planyeu estic enterament d'acord amb vós en molts casos: *cine*, de l'interrogant, *xiripa*, *Sant Cristo gros*, *quint pis*, *incurable*, *abulló*, ***anar i venir de*** i algun altre (àdhuc *cima*, almenys amb gent del Migdia com vós, encara que sigui desusat en aquestes latituds, i àdhuc segurament algun en què convindria pensar una mica més, com *captiveri* o *calbo*). A algunes es pot obrir la porta amb caràcter limitat (estil col·loquial): *moreno*, *enfadar*, *despreciar*, *despedir*, accentuant encara una mica més la limitació o censura, *guapo*, *tonto*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

He anat i vingut cada dia de Barcelona: 12) 759, 875, 13) 49.

6.2.52 La preposició *a* que introdueix un infinitiu en la funció de règim d'un substantiu o de pronoms

Per fer aquesta observació em centraré amb l'últim document referent a aquest fenomen, des del Servei d'Assessorament Lingüístic, a Abril, 1998: 19.

La segona edició del Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, el *DIEC-2*, recull, dins l'entrada *a*², la seqüència *a* + infinitiu: *Té moltes coses a dir. Hi ha moltes qüestions a tractar*. El cas que centra l'atenció d'aquesta observació és la preposició *a* que introdueix un infinitiu en la funció de règim d'un substantiu o de pronoms com *res* que té com a significat 'per', 'pendent de'. El *DIEC-2* avala aquesta construcció dins l'entrada *a*², com a accepció nova respecte a altres diccionaris, com el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* (GDEC) i el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (DGLC). Pel que fa el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), però, s'hi acosta molt a l'entrada *a* 2.A II, 5:

«Anteposada a certs infinitius, la prep. *a* forma amb ells un atribut equivalent a un participi futur passiu. “Això és *a* veure”, “és *a* sebre”

(= ‘això s’ha de veure’, ‘s’ha de saber’); “això encara és *a venir*” (= ‘ha de venir’).»

Abans de l’aparició del diccionari normatiu, el *DIEC-2*, diversos autors ja havien tractat aquesta construcció amb posicions diverses. Albert Jané l’admetia sense reserves, a més d’afegir-hi altres matisos:

«[...] aquest infinitiu depèn també d’un substantiu, però no (la preposició) amb una mera funció introductòria sinó amb un valor equivalent a ‘pendent de’, ‘destinat a’, ‘digne de’, etc.: *coses a fer, coses a dir [...], un valor a perdre, paraules a tenir en compte...*, que algun cop susciten vacil·lacions o reserves injustificades» (vegeu «Coses a fer» dins *Avui* (2-2-1980)).

Joan Solà i Xavier Fargas, en canvi, consideraven que era una fórmula provinent del castellà i admetien provisionalment la construcció, si més no en els formularis administratius (*quantitat a pagar*), però la rebutjaven (de la mateixa manera que Coromines, 1971: 110-111 (Solà *et. al.*, 2002: 1760)) si havia de portar l’afegit de l’agent (vegeu Solà, 1993 a: 35):

* *Quantitat a pagar pel contribuent*
Compl. Agent

Tot i això, puntualitzaven que construccions genuïnes i peculiars en català que semblen idèntiques al cas que tractem haurien de permetre dir o escriure la construcció qüestionada, o aleshores suspecte d’aprovació; per tant, a partir de l’exemple: *no hi ha res a dir, no hi ha res a fer...* podríem fer, en principi: *no hi ha res per dir, no hi ha res per fer*. Al cap del temps, però s’ha judicat que la construcció sense el complement agent és normativa, tot i que si n’abusem —segurament igual com si abusem de la construcció amb *per* (cf. Abril, 1998: 19)— pot afectar la naturalitat d’un text. Pel que s’ha vist, el fet que hi hagi diverses solucions no ha comportat la proscripció de la forma amb *a* sense complement agent. De fet Coromines se’n serveix força sovint:

Zona a visitar: 7) 147

[...] a pagar immediatament: 7) 158

[...] a fer efectiva: 7) 158

engrescaments a evitar: 7) 221

qüestions a discutir: 5) 152

qüestions a tractar: 2) 257

afegits a incorporar: 5) 76

actitud a pendre: 5) 79

- tasca a fer: **8)** 135
 tràmit a seguir: **8)** 137
 no hi ha res d'important a observar: **8)** 158
 no hi ha a esperar res més que [...]: **8)** 194
 llistes a compondre: **8)** 202
 [...] i el lingüista dialectòleg hi troba molta documentació a espigolar: **9)**
 38
 esmenes a fer-hi: **9)** 63
 fills a mantenir: **9)** 206
 cosa a modificar: **12)** 78
 conducta a adoptar: **12)** 111
 coses a acceptar, [...] coses a defensar [...] llibres sencers a despullar: **12)**
 139
 guia de la Vall d'Aran, de Soler, a manllevar de la Biblioteca de [...]: **12)**
 153
 cap obra pròpia a defensar: **12)** 170
 la quantitat a demanar: **12)** 186
 lliçons a perdre: **12)** 235
 tema a desenrotllar: **12)** 297
 res de nou a dir-los: **12)** 323
 treball a fer: **12)** 337
 documents a despullar: **12)** 339
 oposicions a preparar: **12)** 359
 cosa més a treure: **12)** 374
 molt a dir: **12)** 382
 coses a fer: **12)** 434
 coses a contar-los: **12)** 526
 més a aprendre [...] model a seguir: **12)** 526
 coses a veure: **12)** 544
 res a escriure'm: **12)** 568
 res a dir: **12)** 609
 gent a revisar: **12)** 641
 molt a rectificar: **12)** 648
 res a contar-li: **12)** 798
 un camí a intentar: **12)** 908

Tot i la freqüència d'ús d'aquesta forma, (que fins l'aparició del primer diccionari normatiu encara era suspecta i susceptible de ser normativa), també veiem que Coromines se serveix de les altres solucions l'abús de les quals no ha preocupat absolutament ningú fins el dia d'avui:

[...] tinc una reunió de coses urgents *per* resoldre i per això no m'allargo: **8)** 68.

6.2.53 Contacte entre preposicions i conjuncions

La següent observació la farem a propòsit del contacte entre preposicions i conjuncions. Com tard o d'hora ha acabat essent indefectible, per introduir aquest punt em serviré d'una citació d'algú que ha esdevingut un referent irrenunciable pel que fa a l'obra de Coromines: Joan Solà, dins Solà, 1990: 84:

«Igual que el francès i l'italià, el català evita el contacte de certes preposicions (*a, de, en, amb,*) amb el *que* de les clàusules subordinades. Aquest punt sempre ha quedat ben clar a la gramàtica, tot i que no el practica absolutament ningú (en la llengua oral i espontània) des de fa molts anys. Antigament també s'evitava el contacte de les dites preposicions amb les interrogatives indirectes i les dubitatives (a la construcció de Cervantes “*De cómo Don Quijote salió...*”, el català responia amb “Com...”, igual que les altres llengües al·ludides). Fabra inexplicablement no es va referir mai a aquest segon fenomen i *per tant* ningú no l'ha tingut en compte, tot i que fa anys que hom hi ha cridat l'atenció. Coromines no suprimeix les preposicions en aquest segon cas: “això va suscitar la qüestió *de si* el mot català s'accentuava” (I, 153b26), “*per si* fos poc s'hi suma...” (I, 299a32), “no hi ha tampoc certitud *sobre si...*” (I, 667a41), “a l'inrevés *de com* haurien d'anar” (VII, 92a54). Pel que fa a la subordinació amb *que*, hi trobem algun oblit: “...que la coincidència d'aquests tres mots ajudés *a que* el gal BLATO-esdevingués el nom d'una planta” (I, 832a57); “*En què* res d'això no hi ha hagut en català estan d'acord tots els altres diccionaris” (VII, 10b7).»

Així mateix, seguint la mateixa línia de detecció d'aquest fenomen, trobem:

per si: **4)** 65,

de si: **4)** 52, **12)** 889, 901, 924, 782, **13)** 70, 139, 147, **14)** 476

de com: **13)** 96, 125, **14)** 453

6.2.54 Sobre l'ús de la forma *per mor de / permor de*

Hi ha altres usos peculiars de Coromines, com l'ús que fa de la forma *per mor de / permor de*. Vegem què en diu Solà *et al.* 2002: 848 n.23:

«La locució *per amor de* presenta dues grans variants força més recurrents en registres col·loquials que la forma de referència: la interjecció constituïda per l'expressió fixada *¡Per l'amor de Déu!* i la forma reduïda i àtona *per mor de*, que ha perdut el contingut semàntic del seu nucli nominal i s'usa com a locució prepositiva, seguida de sintagma nominal amb significat causal (*per mor de la pluja*) o seguida d'infinitiu amb significat final (*per mor de fer estalvis*).»

A Solà *et al.*, 2002: 838-839:

«La gramaticalització és el procés gradual que transforma una paraula de significat lèxic en una unitat de significat gramatical. Algunes construccions sintagmàtiques també s'han vist afectades per aquest procés, quan a partir d'un sintagma preposicional com *al cap i a la fi* obtenim una locució conjuntiva, o amb l'adjunció d'una preposició l'estructura *per amor* esdevé la locució prepositiva *per amor de*.»

Vegem què en pensa Coromines a AMAR I, 261b15-22 i ss.:

«En la loc. *per amor* la *a* sol emmudir-se: “plorant les tues culpes, los pits batent, / perdona a qui t'agreuja, *per mor de Déu*”, Milà, *Pros Bernat*, v. 44. Això pren gran importància com a locució prepositiva amb el sentit de ‘a causa de’, ‘a fi de’. Ja en les *VidesR.*: “ela·l conjurà fortment --- per què, él o pres *per amor* d'ela⁹³”, “primerament fo *per amor de* l'orde a⁹⁴ demostrar” (veg. el gloss. de l'ed.);»

Una mica més avall, a AMAR I, 261b36-41 i ss.:

«Modernament se n'han servit escriptors de llenguatge literari-popular de pertot, també barcelonins: “Tu, dormidor! Estona ha que *per mor de* tu m'he hagut d'estar llimant només, sense poder picar”, Maragall traduïnt al. *wegen* (en *E. d'Ofterdingen* I, 580b);»

Ho reprèn encara a PERMOR DE, PERMOR QUE VI, 452a1-6:

⁹³ Notem que aquí la cursiva no abasta la preposició *de* apostrofada.

⁹⁴ No sabem el motiu de la cursiva d'aquesta *a* en aquest exemple. En tot cas ens corrobora que els exemples del tipus *orde a demostrar* són molt antics.

«PERMOR DE, PERMOR QUE, he tractat d'aquestes locucions, compostes de *per amor*, a *AMAR* (I, 261b15, 261a1-24), amb la detenció que mereixen aquestes importants partícules (que segurament hauria valgut més escriure com un sol mot + *de* o *que*, com es va fer en algunes edicions de la Gram. de Fabra).»

Finalment, a PERMOR DE, PERMOR QUE VI, 452a59-452b8:

«Constato ara, amb satisfacció, que els bons escriptors d'avui l'usen cada cop més: “--- / Mai no es banyava al mar, *per mor de* les varices, / i duia, pel cap baixant, quatre o cinc dents postisses / ---”, Joan Oliver (PQuart), *La Dama Ambivalent*; “és evident, des del punt de vista de l'Estat, que *per mor d'*allò que en deuen ‘el consens’, cal participar, donant o distribuint poder”, Lluís Sala i Molins (“El Món”, 3-VI-83, pp. 24, 23); i el veig sota bones firmes valencianes a la revista *L'Espill*, 1985.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Per mor de: **12)** 164, 337 ENDEGAR III,333a29-46, SEGUIR VII,751a31-59, XIBIU IX,526a55-526b2.

Permor de: **12)** 408, 414, 511, 541, 641.

6.2.55 Sobre l'ús de la forma *de més a més* en lloc de *a més* o bé *a més a més*

L'observació corresponent a l'ús de la forma *de més a més* en lloc de *a més* o bé *a més a més* correspon a una observació del mateix Coromines a MÉS V,615a23-615b55:

«Però també se li dona el paper de preposició, i usant-lo sense un gran èmfasi. Recordo que Carles Riba mirava i recomanava com a obligatori no usar *de més a més* sinó amb un valor molt emfàtic, amb el matís ‘per torna, com a cosa que tenim o trobem sense que calgui’; i com a desplaçat donar-li paper prepositiu (1955); mentre que volia preceptuar *demés* (o *a més*) amb tot altre paper i matís; no nego que només en aquell cas és de llei usar la forma duplicada, i em sembla legítim preconitzar-ho així, però és excessiu desaprovar l'ús més ampliat, sens dubte també admissible. I en tot cas no crec que convingui prohibir-ho.

»El fet és que ho han practicat autors dels millors, entre els qui no creuen en coercions lingüístiques no imposades per la llengua: ho

trobem en el text mateix de les *Normes Ortogràfiques* aconseguides pel Mestre i l'I. E. C. (1913): “la solució fonètica és força sovint imperfecta per ser molt més gran el nombre de sons que el de lletres per a representar-los, *a més a més de* ser causa de pertorbació la lluita entre les formes fonètiques dialectals”. “El fill que li endoncia la vellesa y li heretava, *a més a més de* una regular fortuna, la seva honradesa y la seva ciència”, MGenís Aguilar (*Julita*, p. 68); “--- la matinada --- com cap altra: el blau del cel s'estenia com un vel puríssim per damunt de les cingleres --- les pluges primaverals --- els arbres centenaris; *de més a més*, jo portava [quina torna...!] el cor sadollat d'amor i d'esperança: me creia en bona correspondència amb la Coralí, la rumbosa molinera de Balasch ---” (*La Puny*. I, 38 (37)).

»No siguem absoluts: Coromines usava molt més sovint *de més a més, a més a més, a més a més de* etc., però tampoc exclouïa el simple (*demés* adverbialment en una carta a la muller, juliol 1927). I acabem observant que aquí no tenim una singularitat capritxosa de la nostra llengua popular: Per què ho hauria de ser? Només perquè ho condemnen el francès i el castellà? Altrament no som sols, que una noble llengua afí de la nostra ens hi fa companyia: “como substituir -- un vocábulo antigo, expressivo --- por outro que *de mais a mais* já adquiriu também significações particulares?” (Leite de Vasconcelos, *RLus*. II, 73).

»*Endemés*. Ja hem vist que Llull havia usat una vegada *los endemés*, en lloc de *los demás* ‘la major part’, cosa ben excepcional. No és excepcional, en canvi, de trobar-ho ja a l'Edat Mitjana combinat amb *encara*: *encara endemés*, combinació emfàtica per a ‘ultra això, així mateix, de més a més’: Fabra hi crida l'atenció en les seves obres citades, com un gir antic i no pas digne de ser oblidat. Amb aquest valor el trobem ja en Llull: “--- *encara endemés*, que Déus li do memòria ---”, i en un cas crec veure-hi el matis auxiliar de introductor d'una cosa nova, particularment important: “Déus vol que hom sia bo en creure e en saber los 14 articles --- *Encare endemés*, és hom bo con té los Deu Manaments e los Set Sagraments” (*Merav.*, *NCl*. IV, 19; III, 92).

»Potser des d'aquí es va arribar a un peculiar descabdellament modern de *endemés*, com a partícula introductora d'un paràgraf en què es passa a parlar d'un tema més o menys diferent i no sempre presentat com a més important, al contrari sovint afectant de no donar-hi importància (i es pot esdevenir que de fet se li'n doni, però tot defugint de fer-ho contrastar). Totes les llengües occidentals tenen un eina per l'estil: fr. *d'ailleurs*, cast. *por lo demás*, angl. *anyhow*, it. *altrimenti*, al. *sowieso* etc. El català mateix usa així, quasi

amb el mateix paper, *altrament*. *Endemés*, expressió un poc menys usual, es pot usar, en forma ben eficaç i sovint elegant, i ha estat particularment usual en el diàleg de la gent ciutadana i dels pagesos intel·ligents, també en el teatre, però és ben digne servir per a usos més elaborats intel·lectualment.

»El veiem ja en alguna cançó popular, que no serà recent: “Les deu hores són tocades / és l’hora de retirar / --- / *Endemés*, les donzelletes, les que sou per a casar, / dispenseu los cavallers / si no hem sabut de cantar / ---” en una cerimoniosa cançó de dansa que era tradicional a la Vall d’Àger (Porcioles, *Folkl. d’A.*, p. 23). Pitarra hi requeia sovint, començant un dels parlaments de les seves coses en estil bonjant: “LLUÍS: Doncs sí, D. Pep. PEP. *Andemés* / ni’n feya més Mossèn Borra / ...!”, “Vaja, acaba. / sempre en formes molt extranyes: / un cop nos surtia ab banyes ---” (*Coses de l’Oncle; Lo Cantador: Gatades* I, 201, 87). En recordo casos en tragèdies d’alt coturn –bé que apagesades– de Guimerà (*Maria Rosa?*), i en tot cas: “Ai, si l’alcalde ho sapigués, que l’hi hem oberta i l’hi hem llegida! – Pst! En Tastets? Ah, quina por que em fa! *Endemés*, que a nosaltres ens l’ha donada el pare de l’Agneta” (*La Baldirona*, esc. 1).»

Pel que fa als usos de Coromines:

De més a més (i no: a més/a més a més): **2)** 335, 354, **5)** 217, 218, 225, **6)** 144, **7)** 158, 225, **7)** 280, **8)** 43, 88, 210, 275, **9)** 30, 121, 154, **10)** 133, **12)** 70, 338, 407, 446, 482, 505, 824, 875, 902, 904, 920 **13)** 49, 99, 102, 135, 148, 158, 200, **14)** 19, 58, 140, 141, 200, 216, 220, 301, 363, 457, 472 **15)** 67, 245, 326.

[contraexemple: a més a més: **12)** 855].

Endemés (i no: a més:): **12)** 76, 266, **13)** 217, **15)** 439.

6.2.56 La *de* facultativa al davant dels infinitius

Per començar l’observació arran de la *de* facultativa al davant dels infinitius complements directes, farà referència a Mestres, *et al.*, 2007: 717-718:

«Pel que fa als verbs amb infinitiu complement directe posposat, es poden establir tres grups: 1) verbs que exigeixen la preposició *de*, 2) verbs que l’admeten i 3) verbs que la rebutgen. [Els números són meus.]

4.1.2.1. Entre els verbs del primer grup hi ha *assajar*, *provar*, *veure* i *mirar* en sentit de ‘procurar’, *dir* en el sentit de ‘proposar’ i *pregar* [...].

4.1.2.2. El grup dels verbs que poden dur o no la preposició *de* davant el seu infinitiu CD constitueix una llista no tancada, caracteritzats com a verbs de projecte, desig, o voluntat.

Aquesta llista, Fabra la va anar variant. A la gramàtica “pòstuma” va donar la següent: *acordar*, *aconsellar*, *assajar* [!], *cercar*, *decidir*, *deliberar*, *desdenyar*, *desitjar*, *dignar-se*, *esperar*, *exigir*, *jurar*, *oferir*, *permetre*, *pregar*, *pretendre*, *procurar*, *prohibir*, *prometre*, *proposar*, *provar* [!], *provar*, *refusar*, *recomanar*, *resoldre*, *suggerir*, i també *veure* [!] i *mirar* [!] emprats en el sentit de ‘procurar’.»

Com es veu, dins els grups que hi ha després de cada numeret hi ha els verbs que corresponen a cada grup, però curiosament *assajar*, *provar*, *veure* i *mirar* en el sentit de ‘procurar’ no se sap si són del grup 1) que exigeixen la preposició *de* o del grup 2) que admeten la preposició *de*. Figuren a tots dos llocs: per una banda a les llistes de Fabra de verbs que *admeten* la preposició *i*, per l'altra, al primer grup que *exigeix* la preposició. El Dr. Joan Ferrer em fa adonar d'aquesta contradicció flagrant pel que fa a aquests criteris de fons utilitzats en aquest manual.

El cas és que la *de* facultativa és molt utilitzada per Coromines:

1) 45, 111, 112, 113, 2) 76, 77, 555, 568, 3) 27, 46, 4) 34, 61, 71, 89, 93, 110, 5) 66, 70, 75, 76, 79, 80, 91, 105, 107, 110, 111, 124, 145, 177, 189, 190, 229, 230, 6) 41, 89, 96, 99, 211, 212, 7) 58, 137, 159, 181, 227, 234, 281, 8) 35, 50, 57, 62, 71, 89, 126, 142, 147, 150, 191, 268, 310, 324, 325, 9) 20, 21, 24, 26, 27, 30, 56, 57, 80, 81, 82, 83, 90, 92, 107, 108, 112, 133, 141, 150, 153, 172, 173, 199, 204, 209, 225, 226, 269, 10) 130, 133, 11) 65, 68, 12) 41, 67, 81, 87, 98, 99, 112, 113, 114, 121, 132, 139, 140, 160, 163, 170, 177, 184, 187, 193, 202, 203, 213, 214, 221, 231, 232, 235, 274, 275, 281, 282, 291, 298, 300, 302, 310, 319, 329, 339, 343, 352, 357, 366, 383, 384, 407, 414, 424, 430, 432, 434, 446, 447, 452, 481, 506, 511, 535, 537, 560, 577, 578, 579, 580, 581, 585, 620, 635, 636, 638, 659, 670, 680, 695, 711, 726, 729, 767, 774, 775, 784, 818, 823, 824, 841, 852, 857, 862, 881, 889, 894, 918, 919, 940, 13) 45, 52, 53, 62, 63, 79, 80, 81, 82, 87, 88, 99, 101, 102, 108, 109, 123, 124, 137, 146, 154, 161, 163, 164, 168, 170, 171, 177, 180, 185, 217, 230, 255, 258, 413 14) 26, 34, 36, 39, 52, 58, 61, 62, 68, 69, 71, 78, 96, 98, 109, 117, 127, 128, 141, 190, 195, 215, 300, 323, 343, 364, 404, 416, 434, 437, 458, 476, 477, 15) 36, 38, 39, 40, 55, 86, 107, 113, 119, 152, 177, 245, 432, 447.

Per acabar aquesta observació, només faré referència a una curiositat. Quan amb el Dr. Joan Ferrer vam enllestir els documents de la preparació dels originals per a la impremta que van donar lloc al llibre *El català antic* de Philip Rasico, vam convenir a fer algunes observacions. En vam fer una que em va impressionar: el Dr. P. Rasico escrivia: «[...] he *assajat de* mostrar [...]». Llavors em va impressionar molt que un home americà tingués aquesta perfecció sobretot pel que fa a aquests nivells en els usos de fraseologia en català; i ho vam comentar. Vam constatar que es notava molt que el Dr. P. Rasico era de l'escola de Coromines i que aquests usos s'assemblaven molt als del seu Mestre. Ràpidament em va venir *in mente* l'exemple següent:

Això és el que *m'he esforçat d'adquirir* en aquests mesos [...]. 12) 230

Si consultem el *Diccionari d'ús dels verbs catalans: règim verbal i canvi i caiguda de preposicions* de Jordi Ginebra i Anna Montserrat amb la col·laboració de Xavier Rull i Anna Saperas, Edicions 62, Barcelona, 1999: a l'entrada *esforçar*:

«**esforçar-se (en una cosa)** o bé (**a + oració d'infinitiu**) Fer esforços (destinats a una cosa). *La Berta ja s'esforça, però no en sap més. Esforça't en la feina de cada dia. El Ferran s'esforça a ser amable. La Júlia s'esforçava per convèncer-lo que fes servir el preservatiu. S'esforça perquè tothom s'hi trobi a gust.*»

Com veiem, doncs, *esforçar-se de* no hi consta. A l'entrada *esforçar* 2 del *Diccionari català-valencià-balear* (el subratllat és meu):

«*refl.* Aplicar-se amb força. *Esforcem-nos que'ls pecats en què som nos lexen*, Hom. Org. 3 vº. *Convén-se que nós ab totes forses nos esforsem en entendre la bonea e noblea qui és en cosa eternal*, Llull Cont. 6, 4. *Lo demoni qui s'esforça aytant com pot a fer errar los hòmens*, Llull Blanq. 12, 1. *Ab tot lo poder de lur ànima se esforçauen com fahessen Déus amar*, Llull Fèlix, pt. I, c. 12. *Aquel leó se esforçaua aytant com podia de auciore lo porch*, Llull Fèlix, pt. VI, c. 4. *Tuyt nos devem esforsar que us ajudem de tot nostre poder*, Desclot Cròn., c. 18. *Tot almirall se deu esforçar que tenga alegres e rics aquells qui ab ell van*, Muntaner Cròn., c. 105. *Vosaltres qui aquest miracle oyrets... esforçats-vos de bé a fer*, ibid., c. 171. *Ab paraules verinoses e ergulloses se esforsen a saber-ho*, Metge Somni III. *Tant com poré me sforçaré sostenir bé e defendre la mia electió esser rahanable e bona*, Metge Somni IV. *He volgut yo*

sforçar-me a coses impossibles, Paris e Viana 14. *Me vaig esforçar a descriure les lluytes*, Aguiló Fochs foll. 8.»

Al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, FORT IV, 143b16-23:

«*Esforçar*: “fraires cars, *esforcem-nos* que·ls pecats en què som nos lexen, e nostres penitències prenam”, *Homilies*, 3v3; “s’*esforçà* de tots sos poders a pregar”, “dementre que·l abat *sforçava* e enagava aytant com podia lo monge ---”, Lull (*Blanq.* I, 264.24; II, 33.7), derivat comú a tot el romànic occidental (en cast., ja en el *Cid*; Juan Manuel, *Cab. e Escudero*, 476.22, etc.).»

Resulta estrany, doncs, que cap de les fonts no tingui en compte un verb com *esforçar-se de*. Suggerixo que potser —només potser—, en aquest cas, el verb *esforçar-se de* ha passat per malla a tot criteri semàntic pel fet que aquí, el *quid* de la qüestió, no es troba tant en què pot significar cada verb (i establir-ne així llistes interminables) sinó arribar a descobrir, amb criteris més sintàctics, com es pot arribar a comportar.

6.2.57 Canvis de preposició o de locució prepositiva dins la llengua escrita?

Alguns usos de Coromines ens poden arribar a cridar l’atenció pel que fa a les preposicions. Potser actualment el registre de la llengua parlada ha tendit a generalitzar certs canvis de preposició o de locució prepositiva dins la llengua escrita. Tinguem en compte els exemples següents.

[...] es practica *en* forma cada cop més intensa, [...]. (i no: es practica *de* forma cada cop més intensa): **5**) 76,

[...] rentar-nos-en les mans *en* forma ben pública [...]: **5**) 110,

[...] *en* forma que [...]. (i no: [...] *de* forma que [...]): **12**) 327, 908,

[...] *en* forma perfecta. (i no: [...] *de* forma perfecta.): **8**) 175, **12**) 319,

[...] han estat reblats *en* forma inesborrable [...] (i no: [...] han estat reblats *de* forma inesborrable [...]): **9**) 203,

[...] *en* forma bastant semblant [...] (i no: [...] *de* forma bastant semblant [...]): **12**) 352,

[...] *en* la forma [...] (i no: *de* la forma [...]): **12**) 696, 857, 895,

Casos anàlegs a **13**) 43, 57, 69, 100, 107, 113, 123, 134, 138, 136, 204, 254, **14**) 36, 202, 323, **15**) 35, 37, 39, 186, 246, 248, 438, 443.

Vegem però què en diu Coromines a MANERA V, 422a50-59:

«Altrament, és clar que, no menys que *per*, la partícula que hi podem ficar |davant *manera*| (potser amb matís més feble) és *de* o *en*, aquesta menys generalment però també, i ja d'antic: “manamvos que els dits empelts nos trametats de totes natures, e en cada maç fets-hi un albarà, *en manera* que hom conegue de qual natura serà”, doc. reial de 1409 (CaCandi, *MiscHiCat.* I, 26); “fer estibar aytants com conega que·l leyn ne puxa portar --- *en tal manera* que res no·s pusca asiure”, *CostTort.* (IX, §27.22).»

En els exemples següents ens trobem l'ús de la preposició *en* en lloc de *a* quan aquesta introdueix un complement circumstancial amb paper temàtic de locatiu figurat. Aquest és un punt de la gramàtica que actualment encara no està resolt. Vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 1735:

«En l'espai figurat, Ruaix (1989: 99-102) aconsella de mantenir la distinció entre *en* (situació estàtica) i *a* (direcció) (vg. (81a)). D'aquesta manera s'estalvien certes confusions entre el complement locatiu i l'objecte indirecte (81b,c).

- (81) a Treballa *en* l'ensenyament [situació estàtica]; vs. Ha tornat *a* l'ensenyament [direcció]
 b Anunciar-ho *en* la premsa [complement locatiu]; vs. Anunciar-ho *a* la premsa [objecte indirecte]
 c El desig expressat *en* l'assemblea [complement locatiu]; vs. El desig expressat *a* l'assemblea [objecte indirecte]»

Vegem els exemples de Coromines:

[...] qüestions *en* l'aire [...] (i no: [...] qüestions *a* l'aire [...]): **12**) 140,
 [...] havia deixat *en* les vostres mans [...] (i no: [...] havia deixat *a* les vostres mans [...]): **9**) 205, **10**) 127,
En les nostres mans (i no: *a* les nostres mans): **9**) 90,
 [...] deixar aspectes *en* la penombra [...] (i no: [...] deixar aspectes *a* la penombra [...]): **9**) 219,

Per començar l'exemple següent hem de tenir en compte què en diu Solà *et al.* 2002: 1782):

«Hi ha una certa tradició gramatical que aconsella, per raons estilístiques, la reducció de la preposició *des de* a *de* quan es troba en correlació amb altres expressions temporals (Badia 1994: 244). Aquest punt de vista es pot acceptar en casos, com ara *des de... encà*,

des de... endavant, que es podrien substituir per *de... encà, de... endavant*.

- (134) a *Del naixement del nen encà*, sembla molt feliç
b *Des del naixement del nen encà*, sembla molt feliç»

Vegem doncs, els exemples de Coromines:

[...] rumiava *de* molt temps (i no: rumiava *des de feia* molt temps): **12)** 41,
potser encara no i si en tenien havia d'èsser *de* pocs dies.

Altres exemples també ens poden arribar a cridar l'atenció:

Treball *de* gust. (i no: treball *a* gust): **9)** 225, **12)** 860,
Val la pena *de* l'esforç que ha costat. (i no: val la pena *per* l'esforç que ha costat): **8)** 230,

La forma adoptada *en* 1936 (i no: la forma adoptada *el* 1936.): **12)** 203, 355,

Això és el que m'he esforçat *d'*adquirir en aquests mesos [...]. (i no: Això és el que m'he esforçat *per* adquirir en aquests mesos [...]): **12)** 230,

És ben pobra la idea que es forma el cervell de l'home el qui creu que per trobar les lleis que regeix el seu més bell producte només cal omplir alguns milers de fitxes i distribuir-les en altres tants sobres preparats *d'*endavant. (i no: [...] en altres tants sobres preparats *per* endavant.): **12)** 274

[...] *de* por que qualsevol canvi [...] (i no: [...] *per* por que qualsevol canvi [...]): **7)** 188, **8)** 138, **12)** 37, 161,

[per indicar que no deixa d'utilitzar l'altra construcció paral·lelament, n'aportarem un contraexemple: *per* por que (i no: *de* por que)]: **12)** 619,

6.2.58 L'ús d'*haver menester* i *haver de menester*

Sobre l'ús d'*haver menester* (*haver de menester*) vegem què en diu Coromines a MENESTER V,575a25-575b25:

«Però J. Roig, en el llenguatge al dia, del *Spill*, desentès de tota preocupació distingida o conservadora, ja prefereix *menester* (vv. 2320, 6999), si no és que *mester* li sigui indispensable per poder encabir el mot en els seus versos curtíssims; llavors es dona cas que usi les dues variants, de carrera: “ab los diables / qui fa laurada / gran agullada / *ha menester*: / e ton *mester* / no bost' a tant”, (6999-7000;

mester 1325). Les formes *haver mester* i *ésser mester* són de molt les dominants en el català medieval: veg. Fabra que col·lecciona en la 2.ª meitat del S. XIV tres exemples d'aquesta i 18 d'aquella, en *Memòries Patxot I*, 1926, p. 30.

»La construcció antiga era doncs *haver menester* (o *haver mester*) sense *de*, i això és encara ben viu a les Illes, com hem vist. En el Continent avui això s'ha antiquat i es diu *haver de menester*; si bé encara ho trobem, en cançons populars dictades en les comarques centrals del cat. or., molt endins del S. XVIII: “quatre n'he menesté” comprovat pel vers en un romanço datable de c. als anys 1790 i recollit a les Guilleries (Tortadès, MilàF, *Romllo.*, 103.13). Però fora d'aqueix ambient de poesia tradicionalista, *haver de menester* ja estava generalitzat i és el que veiem en tots els escr. Renaix. del Princ.: NOller, Mar., Cor. etc.; Ruyra: “no havent-les *hagudes* mai *de menester*, no és estrany que les repugni ---” (*O. C.*, 805b; i *Pi. R.* II, 37).

»Així mateix és el que trobem a Mallorca: *haver de menester* diuen els segadors de Lluçmajor (*BDLC* XIV, 206), *haver de mester* (rondalla de l'Arx. Ll. Sal., supra). És també la construcció vulgar de la pagesia fins al cap dels Pirineus: “ço (ce) que més *han de menesté* és ---”, Tor de Vall Ferrera (1932). I en el País Val., si bé allà la pronúncia vulgar, com en tots els casos, desgasta tant la *d* i tota la preposició, que sovint s'hi sent *a menestér* i pron. semblants, però el *de* hi és, per dir-ho així, en la ment dels parlars.

»En OPou notem que usa molt *és menester* per ‘cal’, i també alguns cops amb *tenir* “qualsevol part vivent *té menester* aliment” (*ThPu.*, 274). *Fer me(ne)ster* es troba ja en els Ss. XIV-XV: “ací lo porets acabar, on haurets atzur e ço que *mester* hi *faça*, mils que no aquí”, 1367 (Rubió, *Doc. Cult. Mig-eval* I, n.º 224); i en JRoig: “Lo mercader, / molt poderós: / --- / ell m'afillà / e m'abillà, / com *fa mester* / --- / ell me tramés / --- / a Barcelona / ---” (*Spill*, 1325). Avui segueix viu, si bé és una construcció que se sent més a gent del Nordest: “L'aventura era arriscada: / *feia menester* coratge i desinterès per a empendre-la”, Pous i Pagès (1940 *PCoromines i el seu temps*, ed. 1969, p. 20); “els va dar dret a pasturar tantes cabres com els *fes menester*, en el terme d'Oleta” em deia un pastor conflentí (Jújols, 1959).

»La gènesi de les construccions *haver menester*, *ésser menester* és ben comprensible partint del significat llatí i etimològic del mot. ESSE MINISTERIUM (*ésser menester*), es prengué en el sentit ‘ésser servei’, d'on ‘ésser útil’ i des d'aquí ‘caldrà, serà necessari’; *haver menester*, paral·lelament, per dir-ho així, ‘tenir hom el servei d'alg. cosa’, ‘prestar-li serveis’ > ‘caldre-li’. Eren loc. de creació paral·lela

a les ja clàss. *est offici, opus est*, que ja en l'Ant. esdevingueren sinò. de 'caldre'.»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs, sembla que torna a ser coherent i utilitza les formes que «són de molt les dominants en el català medieval: veg. Fabra que col·lecciona en la 2.ª meitat del S. XIV tres exemples d'aquesta i 18 d'aquella, en *Memòries Patxot I*, 1926, p. 30.».

haver menester: 12) 383.

6.2.59 El comportament de les preposicions *a*, *en* i *amb*

Per introduir la nota sobre el comportament de les preposicions *a*, *en* i *amb* m'he de referir a unes notes de Ferrater, 1981: 31-33:

«Ara, ni la variació lliure ni combinatòria no es limiten als fonemes, sinó que es donen també en l'ús dels mots. No cal donar exemples de variació lèxica lliure, perquè és massa evident que no hi ha dos parlants catalans el vocabulari dels quals sigui idèntic. Un exemple de variació combinatòria és l'alternança de les dues formes *mal* i *malament*, la primera preposada i la segona posposada al terme que determinen (*mal escrit / escrit malament*). Doncs bé: arribant per fi al tema d'aquesta nota, certes variants combinatòries lèxiques són determinades fonèticament (som molts per exemple els qui diem *se separa* però *es prepara* —la determinant és aquí la sibilant inicial). I a la parla catalana, les tres preposicions *a*, *en* i *amb* són això: tres variants combinatòries d'un mateix mot, la selecció de les quals (amb tanmateix certes restriccions donades pel sentit, i que ara veurem) és determinada pel fet que el mot següent comenci amb una consonant o una vocal. És clar que quan dic "la parla catalana" generalitzo massa: en rigor només tinc dret a referir-me als dos dialectes catalans que si fa no fa conec, el de Reus (el natiu meu) i el de Barcelona. I precisament aquests dialectes no es comporten pas igual en el tractament d'aquelles preposicions. El barceloní reemplaça *a* per *en* davant d'una vocal, i diu *li ho* (o *l'hi*) *he dit en ell* al costat de *t'ho he dit a tu*, i també davant una vocal reemplaça *en* per *amb*, i diu *amb avió* al costat de *en tren*. O sigui que les tres preposicions formen una mena d'escala de reforçament davant d'una vocal, de tal manera que cadascuna reforça la precedent, segons l'esquema:

a → *en* → *amb*

»El reusenc és més dràstic, i passa directament a *ho he dit amb ell*, segons l'esquema:

a ↘
 amb
en ↗

»A Barcelona, doncs, el condicionament no és tan mecànicament fonètic com a Reus, i la individualitat de les preposicions és respectada una mica millor. De tota manera, aquesta equivalència combinatòria de les preposicions no és general, ni a Reus ni a Barcelona, i no es dona per exemple quan *a* introdueix una determinació de lloc: no he sentit mai ningú que digués *he estat en Amèrica* ni *amb Amèrica*.

»Aquest és doncs l'esquelet (al capdavant no gaire terrífic), i és inútil que provem de barrar l'armari mitjançant grafies hipòcrites com les que usaven els escriptors del segle passat (*an ell*, *a n'ell*, etc.), o que simplement fem veure que no hi és.»⁹⁵

Pel que fa a l'equivalència combinatòria, destacarem les formes i grafies següents:

[...] en En Riba [...] (i no: [...] a En Riba [...]): **5**) 208, **6**) 106,

6.2.60 *Per i per a*

Sobre la utilització del *per* i el *per a* s'ha arribat a escriure tanta bibliografia que en una observació com la següent haurem de ser tant sintètics com resolutius. Pel que fa als usos de Coromines a propòsit de *per* i *per a*, doncs, haurem de saber introduir l'estat de la qüestió actual sobre l'ús de *per* i *per a* i per això m'he de remetre a la *GCC*: Solà *et al.*, 2002: 1750-1752:

⁹⁵ Pel que fa a les grafies, és interessant confrontar *Història de la normativa catalana*, de Mila Segarra, Enciclopèdia Catalana, 1987, Barcelona:, p. 163-175. Pel que fa a la casuística, vegeu http://www.salvador-oliva.com/2008_08_01_archive.html (3-3-2009), especialment «Les solucions (3b', 3c', 3d' i 3e')», com en el cas de l'objecte directe, són pròpies de nivells col·loquials i no apareixen en l'escriptura sinó quan es tracta de reflectir-los. No m'estranyaria gens que, com que, tant en aquest apartat com a l'anterior (però no en els que examinarem més avall), l'equivalència combinatòria respon a un nivell d'elocució més col·loquial, si ens poséssim a examinar verbs de poca freqüència d'ús, ens resultaria impossible acceptar el canvi de preposició.»

«L'ús de les preposicions *per* i *per a* planteja el problema que varia d'acord amb les dialectes i amb els registres. Així, pel que fa als dialectes, el domini lingüístic català està dividit en dos grans grups. La major part dels dialectes orientals i occidentals coneixen únicament la preposició *per*, que expressa la causa i la finalitat, entre molts altres valors. *No hem anat al cinema per la Maria, El vestit vermell és {per la Maria / per sortir de nit / perquè el duguis a la tintoreria}*. El tortosí i els diversos parlars valencians distingeixen entre *per* i *per a* (o *pa*) de la mateixa manera que el castellà. És a dir, a grans trets, *per* expressa diversos valors (causa, agent, etc.: *Per culpa dels xiquets no anirem a la platja*), mentre que *per a* es reserva per indicar la finalitat: *El vestit verd és {per a / pa} {Maria / eixir de nit / que el dugues a la tintoreria}*.

»Coromines (1971: 123-125) escorcolla usos de *per* + infinitiu final en el valencià, on l'ús de *per* i *per a* (*pa*) s'apartaria de l'ús castellà. En algunes contrades valencianes (p. ex., a la Costera) encara en l'actualitat es poden sentir expressions com les següents: *No m'alçaria per no netejar, ¿Has dut el cotxe?, Ho dic per anar a Xàtiva*. Es tracta de casos clars de causa final. En tot cas, són usos molt limitats i marginals en relació amb l'ús general de *per a* (*pa*) + infinitiu per expressar finalitat.

»Respecte de l'ús normatiu, la postura clàssica és la representada per Fabra (1918: § 128); vg. també nota 89 i Fabra (1983-1984: §57-60). Coromines (1971: 105-179) va proposar una alternativa, que ha estat defensada també per Solà (1987: 119-218) vg. també §27.1.2.1

»A grans trets, la normativa fabriana assenyala que *per* i *per a* davant els noms s'emprèn distintament: *per* indica el motiu, la causa, el mitjà, l'autor, mentre que *per a* expressa l'objecte o la destinació (Fabra 1918: §128). Davant l'infinitiu, Fabra (1918: §128) considera igualment possibles *per* i *per a* “quan el circumstancial que conté el dit verb en infinitiu expressa el fi o l'objecte de l'acció expressada per un verb anterior i aquest fi o objecte és alhora el motiu d'aquesta acció, allò que ha mogut el seu autor a executar-la”. En canvi, Fabra (1983-1984: §325) de manera explícita rebutja l'ús de *per a* i recomana d'emprar *per* “davant un verb en infinitiu que depèn d'un altre verb que expressa una acció voluntària”. En la resta de casos, cal emprar *per a*: *Aquest ganivet no serveix per a tallar el peix*. Aquí caldria incloure aquells casos en què *per* (*a*) + infinitiu depèn de categories distintes del verb, sobre les quals la normativa fabriana no es manifestà explícitament. Coromines (1971: §121-122, 131-132) assenyala que Fabra emprava constantment *per a* + infinitiu com a complement d'adverbis (*Ara ja és tard per a enviar [...]*, *És molt d'hora per a telefonar-li*), d'adjectius (*Això és suficient per a fer [...]*,

Allò és bo per a curar [...] i de participis (Escolta: persona posada, tramesa, en un lloc per a escoltar allò que es parla, per a espisar). L'autor va descobrir també que Fabra usava *per a* en construccions impersonals, passives o passives pronominals (*Un espantall és un ninot que es posa en un indret per a espantar els ocells, Sovint per a distingir un individu li és posat un nom que en facilita la designació*)

»La norma fabriana ha motivat que en obres gramaticals posteriors hom proporcionï llistes de verbs que no expressen acció voluntària (vg. Solà 1987: 137-138). Coromines recull *bastar, tenir prou, necessitar, caldre* “i equivalents”; *mancar, faltar* “i anàlegs”; “verbs com” *usar, emprar, servir* (‘ser útil’); *servir-se de, valer-se de, valer més, aprofitar, utilitzar* “i anàlegs”; *haver-se de, caldre* seguit d’infinitiu; *coses a fer* (Coromines 1971: 128-129); *estar, haver-hi, existir* (129-130), *tenir* (136), *guanyar* (‘treballar per obtenir recompensa’) (147-148), *ser* (133-134) i *voler* (125, n. 6). Ruaix hi afegeix *convenir, fer servir, preparar* (1985: 185, n. 7), *viure i caber* (1989: 150); i Palau (1986: 45) hi afegeix *desitjar, donar temps, dubtar, haver de, pensar, perdre, prendre-ho per, semblar, ser a propòsit, ser menester, ser més útil, ser necessari, trobar, valer*. Per als casos en què no es marca el subjecte (*Per a estudiar tal punt, hem de distingir entre..., Treballant la mantega, la pasta, per a fer el pa*) i en casos en què el subjecte de l’oració principal i el de l’infinitiu no coincideixen (*Busquem una noia per a fer de dependent*).

»La proposta Coromines (1971) i Solà (1987) és d’emprar de manera distinta *per* i *per a* només davant dels noms, que és l’únic cas en què usar només *per* podria generar confusions (*Hem portat un regal per a la Maria, No anem al ball per la Maria*), i davant de les altres categories es podrà usar sempre *per*. Per ex., davant dels infinitius, tant si depenen de verbs d’acció voluntària (*Hem anat al poble per visitar els avis*) com si no en depenen (*Necessitem un carnet per entrar al castell*), davant dels adverbis (*Ens quedarem a Barcelona per sempre, Deixarem la discussió per després*) i davant de les conjuncions (*Li hem obert un compte per quan sigui gran*).»

Notem, però, que Coromines utilitza *per a* en casos que avui potser ens podrien resultar dubtosos a causa de la manca d’ús en la llengua parlada:

«Així i tot, *per a* descàrrec de consciència meu, he enviat un judici raonat dels originals que he rebut (només d’una petita part dels premis): [...].» **13)** 39.

«Però potser serà millor esperar *per a* tot plegat fins que torni a Xicago, que si no hi ha entrebanc serà el primer d’octubre.» **13)** 55.

«*Per a* més endavant hi ha una amenaça (vaga per ara) de reduir-me o suprimir-me la jubilació [...]» **13)** 79.

«*Per a* això el que cal només és que la Secció Filològica es decideixi a fer el mínim de dues o tres sessions [...]» **13)** 148.

«I aquests tenen molt poques ganes d'ésser-me útils ara, després del desengany que tingueren en portar-me a Amèrica del Sud convençuts que em sostreien *per a sempre*.» **14)** 119.

Però passa, com les dades següents ens indiquen, que Coromines evoluciona pel que fa a l'ús de *per* i *per a*. De jovenet (segons l'epistolari més antic de què disposem actualment) sembla que utilitzava molt freqüentment *per a* davant d'infinitiu (seguint la normativa fabriana) i de mica en mica la va alternant, cada cop més amb *per* davant d'infinitiu:

PER A + INFINITIU: **1)** 56, 65, 66, 88, 93, 106, **2)** 62, 66, 365 **5)** 75, 78, 79, 89, 90, 105, 110, 143, 150, 182, 208, **6)** 106, 122, 125, 128, **7)** 58, **8)** 36, 85, 138, 145, 269, 270, 274, 324, 349, **9)** 20, 21, 27, 77, 78, 90, 110, 121, 141, 186, **10)** 131, **11)** 66, **12)** 67, 80, 85, 112, 120, 149, 150, 173, 184, 202, 204, 221, 229, 231, 242, 247, 266, 273, 282, 290, 291, 300, 302, 304, 305, 310, 311, 329, 343, 352, 353, 366, 373, 374, 384, 389, 390, 402, 403, 414, 424, 429, 432, 433, 434, 438, 440, 445, 451, 452, 464, 466, 468, 475, 480, 481, 502, 506, 541, 542, 546, 551, 552, 561, 569, 582, 584, 593, 596, 598, 599, 619, 620, 621, 635, 636, 641, 658, 667, 681, 704, 740, 741, 770, 771, 776, 780, 781, 782, 784, 785, 798, 806, 814, 815, 818, 819, 823, 824, 825, 826, 828, 834, 840, 841, 845, 847, 850, 851, 856, 857, 866, 870, 873, 874, 878, 889, 891, 892, 897, 900, 904, 909, 940, **13)** 26, 49, 57, 64, 69, 70, 84, 99, 108-109, 114, 124, 134, 135, 137, 140, 168, 170, 172, 173, 175, 180, 186, 199, 202, 202-203, 203, 282, 417, **14)** 34, 35, 45, 57, 61, 62, 68, 69, 77, 85, 97, 98, 122, 126, 128, 141, 189, 195, 202, 213, 300, 399, 419, 422, 465, 472, 476, 477, 478, 484 **15)** 35, 37, 40, 84, 177, 430, 432, 439, 444.

Si seguim llegint, una mica més endavant, aquest punt de la gramàtica a Solà *et. al.*, 2002: 1765:

«Coromines (1971: 125) recomana *per* davant de *quan* (*Prepara-ho per quan el noi sigui gran*) i també davant de *com* o *si*, però posa exemples només del darrer cas: *Taparé el forat per si plovia*, *Guarda el pa per si tingués gana*. Solà (1987: 211) recomana *per* davant de conjunció, si bé en altres treballs s'ha manifestat en contra dels

aplecs preposició + conjunció (vg. §11.4.5.2, 11.5.4.4e (iii)). Ruaix (1989: 157) prefereix *per a*.»

Tot i això veiem que Coromines també havia vacil·lat en aquest punt:

per a quan: 7) 152, 12) 162.

per a mentre: 5) 152.

Abans d'assenyalar el número de vegades que Coromines utilitza la forma *per a* seguit de pronom, caldria que recordéssim el fragment següent; si seguim llegint aquest punt de la gramàtica a Solà *et. al.*, 2002: 1768:

«La tradició gramatical catalana ha vacil·lat respecte de l'ús de *per* o *per a*, sobretot en casos com (115a,b) [*Per (a) mi*, la llei d'estrangeria és molt injusta. La llei d'estrangeria és molt injusta, *per (a) mi*], (115d) [*Per (a) mi*, {que no vénen / que s'han perdut}], mentre que no hi ha hagut cap dubte sobre l'ús de *per* en el cas de (115e). Jané (1980b) jutja que a (115a, b) s'ha d'emprar *per*, a partir d'exemples de Fabra com ara *Per mi, és una altra cosa* (*apud* Ruaix 1989: 158, n. 88) o *Per l'Església el matrimoni é un sacrament; per l'Estat, un acte civil* (DGLC, *matrimoni*). Coromines (1971: 137, n.12) recomana d'emprar *per* i no *per a* “en frases familiars i el·líptiques del tipus ‘per mi, que no hi és tot’”, si bé en els seus textos, de naturalesa formal, vacil·lava entre *per* i *per a* (Ruaix 1989: 158, n. 88). [...]. En aquest sentit, Solà (1987: 174-175) ha remarcat aquesta diferència. Per contra, ha advertit una tendència en la llengua escrita dels usuaris que només empren oralment *per* consistent a distingir (115a, b) i (115d) (ús exclusiu de *per*) dels casos amb benefactiu, on usen *per a* (115c) (vg. també Mestres *et al.* 1995: § XXII. 5.1.).»

Pel que fa a la freqüència d'ús d'aquesta forma, doncs:

per a + pronom 1) 66, 84, 88, 106, 107, 108, 4) 58, 5) 77, 78, 87, 145, 150, 152, 217, 7) 219, 9) 58, 131, 14) 36, 52, 68, 70, 77, 83, 99, 110, 15) 20, 92, 152.

La funció del *per* en els casos següents és molt dubtosa i resulta ambigua. Tampoc no s'aconsegueix de trobar-ne cap descripció. Probablement només podria ser un *per* de finalitat, però no és una finalitat qualsevol. Efectivament, pot ser una finalitat però el sentit de l'oració és allora una enumeració d'esdeveniments.

1- En Meillet se'n va a l'estranger *per* no tornar fins a l'any que ve [...]:
12) 617,

1a Finalitat (per: 'per tal de'): Quan en Meillet se'n va anar a l'estranger, ja tenia previst tornar al cap d'un any'.

1b ¿Finalitat?: Quan en Meillet se'n va anar a l'estranger no tenia res previst però va resultar que, per atzar, s'hi va estar un any i com que quan es redacta aquesta frase ja ha tornat, se sap que s'hi va estar fins l'any següent.

2- A la tarda he baixat a peu [...] *per* passar demà a la Vall d'Aran [...]:
12) 719-720

2a Finalitat: (per: 'per tal de'): Des de bon principi l'objectiu del subjecte ja era baixar a peu i passar l'endemà a la Vall d'Aran.

2b ¿Finalitat?: L'única possibilitat de passar demà a la Vall d'Aran és que a la tarda baixi a peu.

2c ¿Finalitat?: Quan ha baixat a peu, per atzar o sense tenir-ho previst, es dona el cas que l'endemà passarà a la Vall d'Aran.

3- [...] passaré a peu cap a la Seu d'Urgell per arribar al vespre mateix a Barcelona:[...]

és un cas anàleg a 2.

4- [...] passaré a peu cap a la Seu d'Urgell *per* arribar al vespre mateix a Barcelona: **12)** 725

és un cas anàleg a 2.

5- [...] i fer el viatge de tornada el diumenge *per* venir a dormir al vespre a Barcelona. **12)** 734

és un cas anàleg a 2.

6- [...] en què passaré a la Vall d'Aran *per* estar-m'hi una setmana. **12)** 752

és un cas anàleg a 2.

7- [...] avui arribaré a Barcelona *per* passar a Sant Pol l'endemà. **12)** 779

és un cas anàleg a 2.

8- En canvi hi tornaré ja abans de Nadal, *per* estar-m'hi fins al juny de l'any que ve, i això és el que continuaré fent els dos anys consecutius.

és un cas anàleg a 2.

9- però almenys ara, sembla que definitivament, hagi deixat córrer les qüestions ortogràfiques i àdhuc les gramaticals, *per* parlar solament de lèxic.

És un cas anàleg a 2.

10- aquest dia he de tornar a Mendoza *per* no venir altre cop fins l'any que ve. 14) 27

És un cas anàleg a 2.

11- El dia 24 de novembre, si no hi ha canvi d'última hora, m'embarcaré a Buenos Aires cap a nova York *per* passar-hi cosa d'un any aprofitant la beca que m'ha concedit la Fundació Guggenheim. 14) 453

És un cas anàleg a 1.

Aquests exemples estan estretament relacionat amb l'exemple següent: *El sol surt cada dia a les set del matí per pondre's a un quart de nou del vespre.* Potser, per motius de genuïtat, alguns canviariem ràpidament aquesta oració per *El sol surt cada dia a les 7 del matí i es pon a un quart de nou del vespre.* Sovint, però, en les llengües romàniques hi ha creuament semàntic de les preposicions pel fet que una sèrie de fets simplement successius són interpretats com a causa i conseqüència. En aquest últim exemple, però, en verbs meteorològics, no sabem el motiu de l'aparició d'un *per*. Aquí el subjecte no és agent (i per tant no hi pot haver finalitat) però hi ha successió de fenòmens que com que indefectiblement s'han d'esdevenir, potser per això es pot arribar a optar per posar-hi *per*. És un fenomen certament curiós.

6.2.61 L'ús de la preposició *ultra*

Pel que fa a l'ús de *ultra* vegem què en pensa Coromines a ULTRA VIII,974a8-48:

«En els Ss. XVI-XVIII, *ultra*, havent cedit el lloc a *més enllà de*, *a més de*, *a part de*, ja devia ser ben poc usat, fora en funció de preposició en el sentit de ‘a més de, a part de’ i la frase *ultra mesura*: a. 1641 “perquè tots nos recordem de pregar a Déu --- *ultra* las demás rahons” (E.G. Bruniquer, *BABL* VI, 109); eprò en aquesta funció trobem tant o més sovint *ultra de*, evidentment per analogia de *a més de*: 1575, *ThPu*. “*vltra del dot donar vn camp: praeter dotem agrum largiri*” (p. 159); 1633 “Reb, pues, ó lector, aquestas poesías ab la voluntad que se te ofereixen , y veurás en ellas, *ultra de* lo que convé per ta salud, que la llengua mallorquina no és tan mala com la pintan” (Miquel F. de la Cárce, JMBover, *BiEBal*. I, 161); “*Ultra de* axò és menester combatrer” (1696, Lacav.); Baró de Maldà “el plat de cols amb alioli que hem menjat avui per dinar, *ultra de* la més bucòlica de la corrent feria sexta ---” (*Col·legi B. Vida*, 133).

»Avui dia *ultra* com a preposició (*ultra això* etc.) i la frase *ultra (tota) mesura* són de bon ús literari, molt cultivat, i de fet *ultra* ‘a més de, a part de’ es pot sentir en el llenguatge parlat en els cercles cultes. Encara més, l’expressió mall. *a les ultres* o *fins a les ultres*, pròpia del llenguatge parlat, sembla ser una continuació popular de *ultra* com queda suggerida ja a l’article d’*AlcM*: allí hom li consigna el sentit de ‘fins a l’extrem’, citant aquests sexs. d’ús diari: “Ara ja anam *a les ultres*”, “Sostindrè *fins a les ultres* que aquest homo és innocent”, i a més la frase verbal *fer les ultres a algú* ‘fer-li els comptes, plantar-li la cara’; Mn. AM-Alcover escrivia un cop: “És públic i notori que aquelles entitats són contràries *fins a les ultres* d’En F.” (*BDLC* X, 1919, 388). Tanmateix no s’hauria de perdre de vista que aquesta locució pot venir de *urtes* (*aürtes*): possibilitat inobjectable fonèticament i en l’aspecte semàntic, i que des del punt de vista lexical tindria l’avantatge d’evitar l’estranyesa que fa, en una locució vulgar, el vocalisme cultista i no *oltra*; veg. les cites de *a (les) hurtes*, *a belles utes*, i també *a les ultres* que s’han donat (vol. I, 501a8-19) del mall. Tomàs Aguiló, i de fonts del Principat.»

Pel que fa als usos de Coromines,

ultra: 5) 67, 9) 145, 12) 923, 14) 51, 98, 108, 339.

6.2.62 L’ús de les formes *malgrat* i *malgrat de*

Per començar aquesta observació em referiré a unes notes de Gabriel Ferrater dins Kafka, 1991: 24:

«Sovint, Kafka “feia faltes”, en part segurament perquè volia, i en part perquè era de Praga i tots els alemanys de Praga en feien moltes. Per exemple, el mestre-tites alemany insisteix que *trotzdem* només pot ésser una conjunció coordinant (equivalent a “malgrat això”), i quan Kafka l’usa com a subordinant (equivalent a “malgrat que”), Brod la reemplaça per un *obwohl*, que és la subordinant que dona bo al mestre-tites. Tot plegat, res que una traducció pugui recollir.»

Sobre l’ús de les formes *malgrat* i *malgrat de*, com a preposició, però, en parla Coromines a GRAT IV 624a5-32:

«En definitiva aquesta combinació acabà per convertir-se en una prep. soldada. (= fr. *malgré*). I Fabra observava (*Gram.* 1912, p. 190, n. 3): “Hoy suele escribirse *malgrat* en lugar de *malgrat de* [la forma que ell recomana més amunt, §134B], que es como se decía en lo antiguo: ‘per la força de l’òrs e de les altres bèsties qui mengen carn, *malgrat de* les bèsties qui mengen erba, fo elet lo leó a ésser rey”, Llull [*Merav.*, *NCl.* II, 91]; “ara vos tornaré a parlar del cèsar, que s’apareylà --- per anar a Andrinapol per veure X. M. --- *malgrat de* tots sos amics e sos vassalls”, Muntaner (Cp.: “--- e Nòs, *mal nostre grat*, reebem-los ---”, Pere III). A conseqüència d’això alguns tornàrem a construir *malgrat de*,* i totes dues construccions han tingut circulació en llengua correcta, si bé *malgrat* sense preposició ha continuat essent la més corrent.

»Alguns altres, encara, observaren que la fórmula catalana més original i ja tradicional també, era *a desgrat*, que ja recollia (amb construcció ben paral·lela a la de *malgrat*) el *DAg.*: “*a desgrat seu*: mal de su grado”; Manuel de Montoliu se’n serví sovint (enmig de paràgrafs de bon estil i planer), molts l’imitàrem, això entrà en l’ample torrent circulatori de la llengua literària moderna i per virtut de tal cosa la llengua comuna pot ara triar en una elegant i còmoda riquesa, que ja no deixarem marcir: “*a desgrat del seu amor propi*”, “*malgrat de* totes i de tothom” o “*malgrat tothom*” com es prefereixi.»

«* No sols ho faig jo: “gran amor a la llengua catalana --- *malgrat* d’èsser de formació domèstica castellana”, Nicolau d’Olwer (carta de III-1960), “funest tartarisme que es manifesta sovint entre nosaltres, *malgrat de* la fama que tenim de gent assenyada i positiva”, Farran i Mayoral (en el periòdic *Ciutat*, març 1926).»

Pel que fa a l’ús:

Malgrat de (i no: malgrat. Vegeu *malgrat de / malgrat* (COTAR II,101a5-21, GRAT IV624a5-32): **12**) 51, **15**) 35.

Malgrat de tot (i no: malgrat tot): **9**) 26-27.

6.2.63 *Si fa no fa en lloc de si fa o no fa*

El següent exemple, també és una opció estilística plenament conscient de Coromines:

Si fa no fa:⁹⁶ **2**) 323, **7**) 185, 186, **8**) 127, 193, **12**) 126, 214, 310, 341, 858, 871.

6.2.64 La juxtaposició de dos adverbis acabats amb *-ment*

L'estil de l'exemple següent està relacionat amb la cacofonia:

«Es poden fer *facilíssimament i econòmicament*.» (i no: «Es poden fer *facilíssimament i econòmica*.»): **8**) 218.

6.2.65 L'opció intransitiva del verb *escapar*

En el següent exemple hem de tenir en compte que l'opció intransitiva ve avalada pel DCVB i pel GDEC tot i que potser avui utilitzaríem la segona, probablement com a resultat de l'afegitó del pronom de marca de canvi de règim preposicional.

«[...] són molt pocs els que escapen *a* aquesta tendència: [...]» (i no: «[...] són molt pocs els que *s'escapen d'*aquesta tendència [...]»): **12**) 594.

6.2.66 Canvi de paradigma pronominal del verb *pregar*

Pel que fa al canvi de paradigma pronominal també hi ha algun cas interessant que potser s'hauria de comentar amb una mica de deteniment.

La prego que obtingui de la tia que em perdoni [...]. (i no: *Li* prego que obtingui de la tia que em perdoni [...]): **12**) 81.

⁹⁶ A SI VII,906a52-906b28 Coromines explica per què no utilitza la forma amb conjunció *si fa o no fa*.

El prego de saludar els companys [...]. (i no: *Li* prego de saludar els companys [...].) 5) 48.

Abans d'enviar la carta al seu destinatari vaig comunicar-ne el text íntegre a En Riba, demanant-li l'aprovació, i encara que *el* pregava de no trigar més de quinze dies a contestar-me i va tardar prop d'un mes i mig, jo vaig esperar la seva resposta favorable abans d'enviar-la. (i no [...] i encara que *li* pregava de no trigar més de [...]).13) 414

Profundament apenat d'haver de pendre aquesta decisió i pregant-*lo* de saludar atentament els Srs. Fontana i Fortuny, amb la seguretat que la resolució que prenguem de cap manera no ha d'entelar l'alta consideració que tinc per ells ni l'amistat que professo a vostè, es posa a les seves ordres el seu afectíssim amic i servidor. 14) 222.

[contraexemples: 13) 125, 13) 403, 14) 22, 14) 65, 15) 228.]

Es tracta d'una resta del doble acusatiu llatí, amb un acusatiu de persona i un acusatiu de cosa. Vegem com es documenta a Valentí, 1987: 41-42:

«Aquesta construcció ja la trobem en llatí amb els verbs de 'demanar', *proscere* i *flagitare*, i els de 'pregar', *orare* i *rogare*. L'acusatiu de cosa és exposat freqüentment per mitjà d'un pronom neutre (acusatiu intern) o una oració amb *ut*.

Nullus est tibi QUEM roges MUTUUM ARGENTUM? (Plaute, *Pseud.*, 294).

¿No tens ningú per demanar diners manllevats?

Observacions

»Primera: *Orare*, *rogare* i *interrogare* se solen construir amb un pronom neutre. Noteu la fórmula usual en les votacions del Senat *aliquem rogare sententiam*:

Tribunus ME PRIMUM SENTENTIAM ROGAVIT. (Cic., *Q. fr.*, 2, 1).

»Segona: A més d'aquestes construccions el complement de cosa es pot expressar amb *de* i ablatiu. (*SV* → *V + Ac + de + Abl.*).

L. Roscius DE HIS REBUS CÆSAREM docet. (Cès., *Bell. Civ.*, 1, 3).

»Tercera: Noteu la presència d'un acusatiu de relació en la veu passiva, especialment quan és un pronom neutre, que equivaldria a l'acusatiu de cosa en la construcció activa.

Non audimus ea quæ ab natura monemur? (Cic., *Cael.*, 24).

«No sentim aquelles coses que ens diu la natura?»»

Els exemples del *DIEC-2* tampoc no ens ajuden gaire a aclarir-ho:

«1 1 v. tr. [Lèxic comú] Demanar respectuosament (alguna cosa) a algú. *Li prego l'assistència. Li preguem que vingui. Li és pregada l'assistència.*

1 2 v. tr. [Lèxic comú] Demanar respectuosament alguna cosa (a algú). *Prega'l que t'ajudi.*

1 3 v. tr. [Lèxic comú] Demanar alguna cosa (a algú) molt i repetidament. *Si no en vol més, no la preguis. Vol ésser pregat.*

1 4 [Lèxic comú] **fer-se pregar** Negar-se a fer una cosa fins que no s'ha demanat molt i repetidament. *Vol fer-se pregar. Si li ho demanes, veuràs com no es farà pregar.*

2 1 tr. [Lèxic comú] [Religió] Demanar (a Déu, a un sant) la concessió d'una gràcia. *Prega Déu que no ho perdís tot.*

2 2 intr. [Lèxic comú] [Religió] Demanar a Déu, a un sant, la concessió d'una gràcia. *Prega a Déu per la pau al món.*

3 intr. [Lèxic comú] [Religió] Dir una oració. *Prega vora l'altar.»*

No sabem ben bé si l'ús del verb pregar a 1.1 (v. tr.) es pot estendre a 2.1 (v. tr.) o a 2.2. Pel que veiem, el problema sintàctic es transmet fins i tot al *DIEC-2* entre el significat 1.1 i 1.2. i la primera part d'1.3.

El significat 1.1 és el que proposariem enfront de 1.2 i de la primera part d'1.3 (ja que es pot arribar a acceptar *vol ésser pregat*), que avui semblen ja molt i molt allunyats. Però mantinc la pregunta: quina funció fa el pronom a 1.2?:

-Prega'l que t'ajudi.

És pot deduir que el sentit d'1.2 no sigui de 'demanar respectuosament' sinó 'insistir'(com l'1.3) i que, per tant, la funció de l'oració llarga pugui ser interpretada com una oració final (amb funció d'adjunt final), ja que no podria ser un objecte directe (pel fet que aquesta funció quedaria reservada al pronom i, per poder repetir la funció, els dos complements haurien d'anar coordinats). També n'he trobat algun altre cas, en aquest cas de Josep Pla:

«Així, vaig cridar el vailet i vaig pregar-*lo* d'anar al Restaurant des Palmiers i de comunicar-li al seu propietari, el senyor Morelli, que m'havia trobat en plena excursió, molt lluny de la vila, ocupat a treure, amb entusiasme, tot el suc possible dels paisatges corsos i dels fòtils que m'havia deixat generosament.» (Pla, 2004 a: 230)

Fixem-nos com de manera clarivident s'adonen d'això Bartra *et al.*2002: 213-232. A la p. 213-214:

«El primer cop d'ull al vers de Cerverí de Girona (*Oració*, v. 189, *apud* DECLC, s. v. *pregar*) que encapçala el títol del nostre treball ja ens fa veure que el règim dels verbs que hi apareixen pot haver canviat al llarg del temps. Així, el verb *pregar*, que en l'exemple de Cerverí regeix acusatiu de persona, es troba més sovint avui amb un complement datiu, com a (1a), tot i que encara és vigent el règim antic, com veiem a (1b):

- (1) a. *Li* prego que em perdoni els pecats
b. Preguem *Déu* per les ànimes dels nostres difunts»

»També el verb *perdonar* alterna actualment el règim acusatiu de cosa i el règim acusatiu de persona:

- (2) a. Que Déu li perdoni els pecats!
b. El perdonarà de tot

»Consegüentment, tant el SN de persona com el de cosa poden ser subjecte d'una oració passiva:

- (3) a. Tots els pecats ens seran perdonats
b. Tots serem perdonats d'aquestes faltes

»Contràriament a *pregar* i a *perdonar*, que mantenen encara vigent la recció acusativa per al SN de persona, el verb *plaure* ha perdut la possibilitat de regir acusatiu. Actualment el complement d'aquest verb pren datiu, tot i que un derivat seu, el verb *complauere*, manté el règim antic:

- (4) a. *Li* plauen els nostres actes
b. El complauen els nostres actes

»En aquest treball ens centrarem principalment en l'alternança entre l'acusatiu de cosa i el de persona en diferents verbs del català. Mostrarem com aquesta alternança comporta un canvi en la relació semàntica que s'estableix entre els dos complements. Compareu (5) i (6):

- (5) a. Excuseu en Pere del retard
b. Ha suspès deu nois de tercer d'*Història de la Llengua*

- (6) a. Excuseu el retard a en Pere

b. Ha suspès *Història de la Llengua* a deu nois de tercer

»En aquests dos grups d'exemples s'observa que la relació entre el complement de persona i el de cosa s'inverteix. La preposició que apareix a (5) per al complement de cosa és la preposició direccional (o dinàmica) d'origen *de*. En canvi, la preposició que apareix a (6) encapçalant el complement de persona és la pròpia del cas datiu, la preposició direccional (o dinàmica) de destinació *a*. Gràcies a aquesta alternança, que no és altra cosa que una alternança locativa direccional, les construccions de (5) i (6) són semànticament pròximes.»

Tornant a l'article, si llegim una mica més avall a Bartra, *et al.*, 2002: 223:

«La construcció amb el complement de persona en datiu es troba, malgrat tot, també ja a la llengua antiga:

- (41) a. Dix lo balester que [...] matava les bèsties salvatges; e lo prom li pregà que li mostràs com ho faïa (D. Comp., Els nostres clàssics, apud DECLC).
b. Los ciutadans [...] pregaren al frare que li plagués mostrar... (Regiment, a Els nostres clàssics, apud DECLC).
c. Abdós pregarem a Déu carament, e posarem-hi per mijancera la Mare de gràcia (Dotzen, a Els nostres clàssics, apud DECLC).
d. E pregam e manam a tots aquells qui seran... (Jaume I, Furs, apud AITCM)
e. E cadescú d'aquests pregà A mossèn de Vilaragut Que, com a bo e conegut, Volgués... (Masdovelles, apud AITCM)

»Com es pot veure als exemples anteriors, el genitiu d'origen de (40) es construeix com a objecte directe si el complement de persona apareix en datiu.

»Cal notar que l'alternança de la llengua antiga és la mateixa que registren els diccionaris i l'ús actuals: es posen en acusatiu els noms de Déu, Nostre Senyor Jesucrist i la Verge; en canvi, els éssers animats humans es construeixen en datiu:

- (42) a. Preguem Déu, Nostre Senyor, perquè ens perdoni
b. Li vaig pregar que no em deixés sola, però en Bernat se'n va anar

»Al costat d'aquestes construccions, és molt freqüent l'ús de *pregar* de forma absoluta, sense complements regits:

- (43) a. Va passar la tarda pregant
b. Prega, però treballa!

»En aquests casos, i amb un sentit proper a “insistir”, admet el complement de persona en acusatiu:

- (44) a. Si no vol menjar, no *el preguis*
b. Una dona, si ella no vol, no *la pregueu*, que no ho farà, i si s'hi presta us en penedireu (DECLC)

»A més del complement regit, el verb *pregar* admet un complement circumstancial de finalitat amb *per* que indica la persona per comptes de la qual es prega (vg. (45a)) o una oració subordinada amb *perquè* (vg. (45b)):

- (45) a. I digueu-li de part meva que, per treure'm l'ànima del purgatori, es faci monja de clausura, i acabi la seva vida pregant per mi (Coromines, *L'Amor Traïdor*, apud DECLC).
b. Preguem, germans, perquè aquests sacrifici meu i vostre sigui agradable a Déu Pare Omnipotent.»

Una mica més avall, a Bartra *et al.*, 2002: 225:

«Pel que fa a *pregar*, la diferència, avui ja arcaica, però explícita en les obres lexicogràfiques i ben viva en la llengua clàssica, entre l'acusatiu emprat amb els noms de Déu, Jesucrist i la Verge Maria i el complement preposicional usat per referir-se a éssers terrenals (ús que posteriorment es generalitza a tots els casos) tindria a veure amb diversos factors. D'una banda, perquè l'argument de persona és el preponderant amb aquests verbs. D'una altra, cal tenir en compte el fet que en molts casos es dona un predomini de l'ús en què no s'expressa la cosa pregada, com correspon al l'ús religiós del verb *pregar*; d'aquesta manera l'argument de persona no solament és el predominant des del punt de vista semàntic, sinó també des del sintàctic.

»Ara bé, si el complement de persona és humà i no diví, l'absència de l'argument de cosa no es justifica i per completar el significat de la predicació hi ha d'aparèixer la cosa pregada; això fa que predomini el tret semàntic [+humà] del complement de persona i es construeixi en datiu o com a complement preposicional amb *a*.

Posteriorment aquesta construcció es generalitza a tots els casos. Per això avui trobem també *pregar a la Verge*.»

Finalment, una mica més avall, a Bartra *et al.*, 2002: 230-231:

«Alguns verbs considerats en aquest treball es corresponen amb verbs que en llatí regien doble acusatiu: un acusatiu de persona i un acusatiu de cosa. *Grosso modo*, els verbs que en llatí regien doble acusatiu són verbs amb significats propers a ‘demanar’, ‘ensenyar’, ‘informar’, ‘anagar’: *rogare, postulare, flagitare, docere, celare* i, més tardanament, *precari, precontari, proscere, erudire, instruere, exuere*. Aquests verbs també impliquen una transició d’un dels dos objectes cap a l’altre: una transició d’un objecte, d’una informació, etc. [...].

»És sabut que, un cop perduda la morfologia casual, la relació semàntica i sintàctica expressada per l’afix es manifesta en una preposició. En el cas que ens ocupa, un dels dos arguments es construeix com a complement preposicional amb la preposició que denota la direcció de la transició semànticament expressada en la predicació. Així ho trobem en construccions com *perdonar els pecats a algú*. En el cas que només aparegui un dels dos complements verbals és possible que l’argument present mantingui el mateix règim que en el cas que apareguin tots dos (*pardonnez leur*) o bé que passi a construir-se en acusatiu, com a únic complement (*el perdono*).

»El fenomen que hem estudiat és la concreció d’un patró que la gramàtica universal posa a disposició de llengües diverses, tipològicament llunyanes i de famílies lingüístiques no relacionades, i que ha rebut noms diversos en la bibliografia de tipologia lingüística. Així, per exemple, en algunes llengües centreamericanes el verb marca amb prefixos quin dels dos complements es construeix com a objecte primari i quin com a objecte secundari (veg. Dryer 1986). En ulteriors investigacions caldrà investigar per què un tipus d’organització dels arguments acaba essent preferit sobre l’altre i quins processos intervenen en aquesta reorganització.»

Vegem què en diu a la p. 222-223:

«Verbs del tipus *pregar*

»Aquests verbs tenen l’alternança que mostrem a (38), tot i que la distribució dels arguments és més complexa:

- (38) a. pregar Nostre Senyor {que protegeixi els nostres germans / pels nostres germans}
b. pregar a la mare que ens deixi estudiar lingüística

»El verb *pregar* és un dels verbs més interessants pel que fa al règim dels seus complements. Sembla clar que la llengua antiga el construïa com a verb transitiu amb l'objecte de persona preferentment, però també amb la persona en datiu, i així es constata al *DECLC*. Extraïem d'aquesta font els exemples de (39), amb acusatiu de persona.

- (39) a. Tan fort *lo* pregave e li clamave mercès (*Homilies*)
b. Un capellan que prec Déu per mi (document ribagorçà, 1237)
c. Na Barcelona pregà·l que no·n fos dexalada (document Alt Cardener, 1250)
d. Aquells qui sean pregats que sien testimonis (Jaume I, *Furs*)

»La construcció amb el segon argument expressant una relació d'origen és ben clara en la llengua antiga, tal com indica el mateix Coromines:

Amb aquesta construcció d'acusatiu era normal que la cosa demanada es posés com a complement circumstancial introduït amb *de* o partícula equivalent (*DECLC*, s. v. *pregar*)

»I en dóna els interessants exemples de (40):

- (40) a. Plac als cardenals ço de què·ls pregava l'apostoli (Llull, *Blanquerna*)
b. *Lo* pregà decinc coses (*Amic e Melis*)
c. Yo·us en prec (Curial)»

Ara bé, si consultem al *Diccionari català-valencià-balear* el verb *pregar*:

«**Pregar** v. tr.

Demandar fervorosament, humilment, com a favor; cast. *rogar*. a) Amb complement directe de la persona a qui es demana, i amb la cosa demanada representada per un verb en subjuntiu. *Na Barcelona pregà·l que no·n fos dexalada*, doc. a. 1250 (Pujol Docs. 21). *Quant Fèlix hac pregat l'ermità que li digués si àngel és alcuna cosa*, Llull Felix, pt. II, c. 1. *Lo pregaren que no u faés per res*, Desclot Cròn., c.

148. *Tramès a dir que'l pregava que li dixés ço que ell havia en volentat de fer*, Muntaner Cròn., c. 47. *Anau donchs a pregar-la | que pugi, i cantarà*, Costa Trad. 44.—**b)** Amb complement directe de la persona a qui es demana, i amb la cosa demanada representada per un mot introduït per la preposició *de* o substituït per la partícula *ne*. *El ne pregue moltes vegades*, Muntaner Cròn., c. 227. *E preguar-la'n per part mia e vostra*, Tirant, c. 98. *E de ço lo pregaua lo Rey*, Tirant, c. 73.—**c)** Amb complement indirecte de persona a qui es demana. *E io pregué-li que me'n dés delme*, doc. a. 1242 (Pujol Docs. 14). *Si per aventura serà altre son enteniment, ... prec-vos-en resposta de part nostra*, doc. a. 1320 (Col. Bof. vi, 252). *Pregant ho al benaventurat mossènyer Sanct Gregori*, Boades Feyts 72. *Que lo y pregaua molt per lo plaher que avie pres*, Comalada PP 13. *Salvame-la, t'ho prego pels nins que et diuen pare*, Atlàntida VI. *S'aixecà de sobte, pregant-li ab sa vista una solució*, Pons Auca 274.—**d)** Amb complement, introduït amb la preposició *per*, expressador de la persona o cosa en favor de la qual es demana. *Pregar per son poble*, Hom. Org. 7. *Nós crehem que Mafumet pregarà Déus per lo poble*, Llull Gentil 259. *Que pregàs per nós al seu car fiyl*, Jaume I, Cròn. 1. *Perquè Déu y hom per l'ome pregassen*, Passi cobles 142. *Aquest és el caualler per qui tu tant de bon cor pregas*, Comalada PP 80.—**e)** *absol.*, sobretot en el significat de demanar humilment a Déu o als Sants. *L'església hont a Déu preguen*, Collell Flor. 75. *Cau de genolls i prega*, Atlàntida IV. *Les nines i donzelles no preguen gaire*, Canigó, I. *Diuen: Pregau y meditau!*, Costa Poes. 59. *Prop de l'altar fou enterrada | ahont sovint ella pregà*, Costa Trad. 128.»

Per tant, recapitulem:

a) Amb complement directe de la persona a qui es demana, i amb la cosa demanada representada per un verb en subjuntiu.

Ex. 1: Quant Fèlix hac pregat l'ermità que li digués si àngel és alguna cosa, Llull Felix, pt. II, c. 1.

Ex. 2: Lo pregaren que no u faés per res, Desclot Cròn., c. 148.

Ex. 3: Tramès a dir que'l pregava que li dixés ço que ell havia en volentat de fer, Muntaner Cròn., c. 47.

Ex. 4: Anau donchs a pregar-la | que pugi, i cantarà

En aquest sentit, la pregunta és: ¿quina funció sintàctica té el complement que introdueix la cosa demanada en subjuntiu en l'ex. 1: que li digués si àngel és alguna cosa; en l'ex. 2: que no u faés per res; etcètera?

b) Amb complement directe de la persona a qui es demana, i amb la cosa demanada representada per un mot introduït per la preposició *de* o substituït per la partícula *ne*.

Ex. 1: El ne pregue moltes vegades, Muntaner Cròn., c. 227.

Ex. 2: E preguar-la'n per part mia e vostra, Tirant, c. 98.

Ex. 3: E de ço lo pregaua lo Rey, Tirant, c. 73.

En aquest cas és clar que són formes arcaiques. L'únic que ens pot desorientar és això de la partícula *ne*. Què és la partícula *ne*? La partícula *ne* no podria ser el pronom feble *en*? Si fos així, no podria ser que en un estadi anterior el verb *pregar* regís un OD i un complement regit per la preposició *de*? Així, a l'exemple b1:

El ne pregue moltes vegades

Aquest exemple seria parafrasejable per: 'moltes vegades vaig pregar el germà (de) que em deixés diners' i per: 'l'en vaig pregar'.

c) Amb complement indirecte de persona a qui es demana.

Ex: E io pregué-li que me'n dés delme, doc. a. 1242 (Pujol Docs. 14). Si per aventura serà altre son enteniment, ... prec-vos-en resposta de part nostra, doc. a. 1320 (Col. Bof. vi, 252). Pregant ho al benaventurat mossènyer Sanct Gregori, Boades Feyts 72. Que lo y pregaua molt per lo plaher que avie pres, Comalada PP 13. Salva-me-la, t'ho prego pels nins que et diuen pare, Atlàntida vi. S'aixecà de sobte, pregant-li ab sa vista una solució, Pons Auca 274.

Potser l'opció *c* és l'única construcció amb legitimació sintàctica, ja que la sintaxi d'*a*, sense acabar de violar la teoria temàtica, aixafa del tot el filtre de cas.

6.2.67 Un ús estrany del verb *avisar*

Així doncs, ben relacionada amb l'observació anterior, és oportú, d'esmentar un altre tipus de construccions. Coromines utilitza els següents verb de la manera següent:

Us agrairia moltíssim que *m'ho aviséssiu* amb temps (i no: [...] que me *n'aviséssiu* amb temps): **2)** 330, **4)** 104-105, **8)** 312, **12)** 814, 878, **15)** 52.

Si no podeu avisar-me *el* vostre viatge (i no: si no podeu avisar-me *del* vostre viatge): **9)** 131, **9)** 218, **12)** 520,

L'observació d'aquest últim fenomen té relació directa amb el verb *avisar*. En els exemples de Coromines tindríem el verb *avisar* amb dos complements directes quan en aquest cas exigiria un complement directe i un de règim verbal introduït per *de* com en l'exemple següent:

Avisaré el meu germà del perill dels lladres nocturns.
V OD Complement de règim verbal

Tot i això, notem que una opció sense aquest complement de règim verbal en un exemple com el següent també és possible:

Avisaré el meu germà perquè vagi en compte
V OD Or. Subord. final en funció d'Adjunt de frase

En aquest cas, l'oració final actua com un adjunt de frase que no es pot pronominalitzar perquè ja és un complement massa perifèric al verb.

Però resulta certament curiós que el primer ús amb el règim preposicional no estigui recollit enlloc, ni tan sols a Ginebra 1999. És un cas una mica estrany ja que, com veiem, Coromines utilitzant el verb *avisar* fa que es comporti sintàcticament i semànticament com el verb *comunicar*. Si prenem l'article de Bartra *et al.* 225-226:

»Tot i que no és aquest el lloc per entrar-hi en detall, és interessant de constatar que, si prenem aquestes alternances com les diverses solucions que es donen en les llengües romàniques a la pèrdua de la flexió casual en llatí, la comparança amb altres llengües esdevé profitosa. Així, un verb com *advertir* té potser més clara l'alternança en castellà que no pas en català, on tenim exemples com (49):

- (49) a. L'han advertit de l'arribada del seu fill
b. Li he advertit que no toleraria un altre error

»En castellà, quan aquest verb és sinònim de 'informar, comunicar', es construeix amb complement directe de persona i complement de cosa amb *de*:

- (50) a. Nos advirtieron de la existencia de un poste caído en la carretera
b. nos advirtieron de que había un poste caído en la carretera

»En canvi, amb el sentit de ‘reparar, percatarse’ es construeix amb complement directe de cosa:

(51) Pronto advertí que querían robarme»

6.2.68 Un ús estrany del verb *posar*

És interessant començar aquesta observació per l'exemple, i intentar afinar bé el significat del verb d'aquesta oració:

[...] he *posat* un telegrama a Vostès. (i no: he *enviat* un telegrama): **12**) 567 (i com a cas anàleg, **15**) 101).

Com veurem tot seguit, només podem deduir que és un significat aproximat al que porta Ginebra 1999: 376 a *posar* 7:

«*posar [una cosa] [en una cosa o bé a + oració d'infinitiu o bé que + oració]* Destinar, dedicar o tenir. *L'he convençut que posi diners en aquest negoci. Sí que poso atenció en això que dius. No sé com és que el Ramon posa tanta obstinació a dir que no. Va posar molt interès que tot sortís bé.»*

Com veiem el significat només és aproximat ja que el règim verbal que indica aquest diccionari no es compleix.

6.2.69 Pronominalització optativa del verb

Els següents exemples fan referència a la pronominalització del verb:

«[...] i els meus honestos i llargs esforços [...] no han convençut ni *a mi mateix*» (i no: «[...] i els meus honestos i llargs esforços no *m'han* convençut ni *a mi mateix*»): SOBRE VII,980b16-20.

«Després de llegir-lo va agradar en principi *a tots dos*, però no tinc encara una resposta formal de la redacció i [...]» (i no: «Després de llegir-lo *ens* va agradar en principi *a tots dos*, però [...]»). **15**) 228.

6.2.70 El comportament del verb *quedar-se* com a quasicopulatiu

El comportament del verb *quedar-se* com a quasicopulatiu està descrit a Solà *et al.*, 2002: 1866-1867, 1954-1958. Segons Ginebra, 1999: 394 a l'entrada *quedar* 15:

«*quedar* o *quedar-se* [complement de manera] Ser o estar (com a resultat d'alguna cosa). *Després de l'operació, l'àvia va quedar divinament. L'oncle ha quedat malalt d'aquell disgust. Ha quedat el primer de la cursa. Si no rebles el clau, el tauló quedarà balder. Amb tanta gent, la casa (es) queda petita. Quan li van dir allò, el Ton (es) va quedar molt sorprès. (M') he quedat parat. Això ha quedat resolt. El Ramon, després del debat, ha quedat en una situació difícil. M'he quedat de pedra. Et quedaràs sense postres. La taxa d'atur femení va quedar en el 14,90 per cent. Amb aquell fracàs, (es) va quedar com un tòtil, com si res, com abans.*»

Segons el mateix Coromines a l'entrada QUIET VI 951b46-57:

«En tot cas, Belv. 1805, ja ens dona *quedar* amb tots els matisos del mot castellà, i *quedar* amb semblants valors fou usat pels escriptors de la Renaixença (Verdaguer, Em. Vilanova, Genís i Aguilar) i per altres com JRuyra, Costa i Llobera, Pons i Massaveu i pel mateix Fabra. No cal dir que el *DFa*. l'inclou amb els sentits del mot avui general en la llengua: int. 'restar', "No em *queden* sinó vint pessetes", "Els pocs amics que li *queden*", "L'afer *queda* arranjat", "Vam *quedar* que ---", i *quedar-se*, "Jo me'n vaig. Tu *queda't* i espera'l", etc., ultra el sentit de 'calmar-se el vent, l'oneig'»*

[* JCor. considerava *quedar* un castellanisme ja del tot arrelat (*DECH* IV, 709b5); en el seu ben conegut article "Fraseologia i vocabulari bàsics" (*LleuresC*, p. 73) fa constar que no hi ha inconvenient d'usar-lo però això no deu ser "per matar d'inanició --- *restar* (i *romandre*) ---".]

Pel que fa als usos de *quedar-se*:

[...] però em va passar una cosa que ja em succeïa a Barcelona: que *se'm va quedar a la butxaca*: **12**) 148.

En té la culpa la correcció de les proves, que no volia que *se'm quedés pendent per molts dies* [...]: **12**) 633.

6.2.71 Una pronominalització optativa?

Els exemples següents estan relacionats amb una pronominalització optativa, o potser dubtosa, si més no, de la que avui utilitzaríem:

Sempre *m'he sentit* una confiança instintiva per vostè [...]. (i no: Sempre Øhe sentit una confiança instintiva per vostè [...]): 9) 25.

«[...] em sembla natural i necessari que *us consulteu sobre* això, però [...]»: (i no: [...] em sembla natural i necessari que *consulteu* això, però [...]) 2) 554.

«D'altra banda voldria *consultar-lo sobre* el que convé fer [...]» (i no: D'altra banda voldria *consultar-li el que convé fer*) 14) 72.

El següent exemple, més que pel pronom *-se* (que des d'uns anys ençà sembla que ha guanyat força terreny) sobta pel fet que duplica el complement ja pronominalitzat.

Té tant de valor per a mi que ho he organitzat de manera que a la llarga no *me n'escaparà* cap número (i no: [...] no *me n'escaparà* cap Ø / no *m'escaparà cap número* / ?no *se me n'escaparà cap Ø* / ?no *se m'escaparà cap número*): 6) 70.

6.2.72 Verb *ser* o *estar*

Comencem amb una simple observació sobre els usos lingüístics de Coromines sobre els verbs *ser* i *estar*. Un dels punts més conflictius de la gramàtica catalana segueix essent el de l'ús, arbitrari o motivat, dels verbs *ser* o *estar*. Per començar aquest punt és gairebé obligatori de remetre'ns a Joan Solà, que ara fa uns quants anys ja l'havia introduït de la manera següent a Solà, 1990: 85:

«L'ús de *ser* o *estar* és una altra de les pedres d'escàndol dels nostres gramàtics i usuaris. En els últims anys *estar* ha avançat d'una manera espectacular, afavorit pel model castellà, contra *ser*, però algun ús d'*estar* és prou més antic. En concret, la gramàtica prefereix *ser*, per exemple, amb participis aplicats a subjectes inanimats. Coromines usa *estar* amb aquest context. Davant de preposició (amb valor altre que el locatiu), la gramàtica normativa no precisa res, però els puristes prefereixen *ser* per reacció contra l'avanç d'*estar*, sovint fent clara violència a allò que hom sent com a normal. També aquí Coromines usa *estar*: “està comprovat” (I, 299a54; altres: 529b34,

598b47, 599b18, 641b33; VII, 10a48, 894a2, i arreu), “està a la vista que...” (I, 109b3; altres: I, 85b49, 294a50, 319a20; VIII, 779a51).»

Pel que fa a als usos de Coromines, passa, com les dades següents ens indiquen, que Coromines evoluciona pel que fa a l'ús de *ser* i *estar*. De jovenet (segons l'epistolari més antic de què disposem actualment) sembla que utilitzava més freqüentment *ser* i de mica en mica va alternant, cada cop més amb *estar*. És interessant, doncs, comprovar com en escrits de joventut Coromines encara escrivia algunes formes amb *ser*:

La neu ja és fosa: **12)** 140,

[...] no *seria* de massa que la veiés per primera vegada: **12)** 493

Com ja sap, gran part de l'obra és dedicada a qüestions que són predominantment de lingüística catalana (potser no menys d'una tercera part de l'obra); **13)** 40

L'onze del mes entrant m'embarco ja cap a Barcelona. Aquest any, per desgràcia, no hi podré *estar* més que fins a finals de juny. **13)** 78

6.2.73 El tractament de la passiva pronominal

Per fer les observacions sobre el tractament de la passiva pronominal m'he de referir a Solà 1994: 22:

«D'una banda, en una part no petita del domini lingüístic (amb seguretat al dialecte nord-occidental, no sabem si totalment) no hi ha concordança amb el nostre verb ni amb dues altres construccions, que s'hi relacionen:

- (1) Hi *ha* moltes persones plantades
- (2) Enguany *arribarà/vindrà* molts turistes
Ja no *cal* més cadires
Per aquest carrer hi *passa* moltes motos
- (3) Enguany aquí *s'ha construït* molts pisos
De desgràcies, cada dia *se'n* veu més
Ja no *es necessita* aules tan grans, ara

»A (1) hi ha la construcció que ens ocupa, amb *haver-hi*; a (3) hi ha passives pronominals, i a (2) hi ha una sèrie de verbs que comparteixen amb altres construccions les característiques que especifico tot seguit.

»Els fenòmens que fan assemblar-se les construccions de (1)-(3) són els següents:

a) No són “accions”, sinó “esdeveniments”. El primer exemple de (2) no és una acció pròpiament dita, atribuïble als turistes. I els dos primers exemples de (3), on certament es pot dir que hi ha acció, tenen rebaixada aquesta característica (almenys pel que fa a la sintaxi) pel fet de ser passives pronominals. En aquest tipus de construccions (3) hi acostuma a haver un responsable de l’acció, cosa que les diferencia radicalment, pel que fa a la concordança, dels esdeveniments naturals (4), no atribuïbles a cap persona humana:

(4) Amb aquells aiguats *es VAN ensorrar* molts coberts

b) Els nominals que es pot dir que fan de subjecte (*molts turistes, desgràcies, aules, etc.*) no duen article determinat i van posposats al verb (en el segon exemple de (3) hi ha hagut un desplaçament a l’esquerra).

c) Aquests nominals es pronominalitzen, contràriament als altres subjectes: *n’hi ha, n’arribarà, ja no se’n necessita.*

d) Hi ha llengües o dialectes en què el verb no concorda amb aquests nominals. I n’hi ha en què sí que hi concorda. El francès, per exemple, es comporta exactament igual que el nostre dialecte nord-occidental: no fa concordança en cap dels tres casos vistos.»

Vegem tot seguit Solà, 1994: 307-308:

«Però, així com en el tipus 4 Fabra deia que el sintagma nominal era el subjecte, ara, amb *haver-hi*, diu que és complement directe: i, és clar, el verb no pot concordar amb el complement directe, i per tant es tracta d’una vel·leïtat de la llengua parlada, que confon aquest tipus amb el 4. Vet aquí la jugada. Doncs bé: avui els lingüistes consideren que les nocions de “subjecte” i de “complement” no són aplicables de manera estricta en aquests dos casos; i que, si de cas, el sintagma nominal faria la mateixa funció, no pas una de diferent, en tots dos. Però encara hi podem afegir més detalls. Fabra diu que *Hi havia el teu oncle* no pot pronominalitzar en *No l’hi havia*, quan de fet el fenomen és un altre: és que en català aquí ja no usem *haver-hi* sinó *ser-hi* i diem *No hi era*.

»Per tant, la construcció amb *haver-hi* s'integra definitivament en el tipus 4 de Fabra. Però encara s'hi integra una tercera classe de construccions: les passives pronominals. Observin les tres classes juntes, tal com se senten als dialectes oriental i valencià:

- a) Hi *han* quatre homes
- b) *Han arribat* molts turistes
- c) Aquest any *s'han construït* molts pisos

»Tots aquests verbs concorden amb el sintagma nominal que els segueix, i si subordinem aquests verbs a d'altres verbs, la concordança és assumida per aquests altres: “Hi *podien* haver quatre homes”, “Aquest any es *volen* construir més pisos”. Doncs bé: aquesta concordança no es practica en cap dels tres casos en el dialecte nord-occidental, encara que avui aquesta característica tan notable i espectacular està en retrocés per la pressió que el dialecte oriental exerceix a través dels mitjans audiovisuals.»

Vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 2160-2163:

«Els predicats intransitius no plantegen la qüestió de la concordança:

- (90) Si es viatja amb Ibèria se surt del Prat a les 5:00 i s'arriba a Heathrow a les 6:18

»Només les construccions de verb transitiu permeten variació. Pensem, contràriament al que defenses algunes línies de pensament, que l'existència de concordança no depèn de qüestions semàntiques d'interpretació de l'oració, sinó de factors formals, alguns dels quals estan subjectes a variació dialectal.»

Vegem què en diu seguidament:

«La distinció més coneguda és la que separa els parlars nord-occidentals del català central oriental i, en general, de la resta del domini. En el parlar central, el baleàric i el valencià les oracions amb verb transitiu tendeixen a fer-se sempre concordades:

- (91) a Aquest any s'han collit moltes pomes
b En aquesta empresa s'han acomiadat molts treballadors
c Cinc de les sèries s'han venut a botigues i bars (Avui, 17.XII.1998)

d Si s'aprecien irregularitats, es corregiran (Avui, 17.XII.1998)

e Els missatges que s'envien des de Xile són contradictoris (Avui, 3.XII.1998)

»En els parlars nord-occidentals, en canvi, no es fa (o feia) tradicionalment la concordança:

- (92) a Enguany aquí s'ha construït molts pisos
b Ara ja no es necessita tantes cadires
c D'obriers sense feina, cada dia se'n veu més *

[* Exemples (92) de Solà (1987:97).]»

»Oracions com les de (92) són inacceptables en les altres zones, de manera que en realitat no es pot parlar de coexistència de dues construccions, la concordada i la no concordada, sinó que cada parlar tria una de les dues versions.

»En tots els dialectes es produeix concordança quan el SN és definit i precedeix el verb i quan és el·líptic:

- (93) a Aquests vidres es netegen [*neteja] en un no-res
b ¿Quins vidres dius que s'ha(n) de netejar?
c Els pisos que s'han [*ha] fet a la vora de l'estació són de protecció oficial
d Les coses que s'han [*ha] de fer de pressa sempre queden mal fetes
e Ja es pot obrir les finestres, però encara no es poden [*pot] obrir gaire
f Enguany s'ha fet moltes pomes, en aquest poble, i se n'ha fet tantes perquè es *pagaven* [*pagava] bé
g Enguany es *plantarà* molts arbres, baldament s'*hagin* [*hagi] de plantar a mà
h Enguany aquí es *collirà* les trumfes quan es *puguin* [*pugui] vendre *²

[*² Exemples de Solà (1987: 99).]

»Les dades mostren que la concordança funciona com a identificadora del SN fins i tot en els dialectes en què aquesta concordança no és l'única possibilitat ni la forma més natural de construcció.

»La concordança del SN es converteix també en una altra prova per diferenciar les oracions pronominals de subjecte indeterminat (passives pronominals) de les oracions de verb ergatiu. Solà (1987: 100) presenta exemples d'oracions amb verbs ergatius concordades en el parlar del Segrià: Amb aquelles nevades es van (*va) enfonsar més de vint coberts.

»Alonso i Suïls (1998) aporten dades de manca de concordança en els parlars més septentrionals (pallarès, ribagorçà i benasquès) també en construccions inacusatives i/o mitjanes, cosa que ens mostra que es tracta d'un tret (l'existència o no de concordança) que admet variació en diversos tipus de construccions sintàctiques:

- (94) a S'ha perdut moltes cabres
b Se n'ha matat moltes

»Els exemples de (94) no són construccions agentives; la interpretació correcta és que les cabres s'han perdut o s'han mort totes soles (no les ha perdut ni les ha mort ningú).»

Si seguim llegint un tros més avall:

«En català central no pot haver-hi concordança si l'oració conté un verb modal o aspectual:

- (95) a I, si tant fos que es volgués expressar els dos fets (Fabra 1956: §98)
b No es pot dissociar dues parelles d'elements (D. Bernardó, *Treballs de Sociolingüística Catalana* 4, 1982: 98)

- (96) a Ara es comença a debatre les qüestions més importants
b No es pot concebre tantes esperances
c Si es vol admirar els monuments romànics del país
d Sovint no es gosa explicar les idees més brillants al director

»Pel que fa a la concordança, les oracions amb verbs aspectuals i modals poden comportar-se com a estructures monooracionals o com a estructures amb un verb principal i una oració subordinada d'infinitiu, de manera que el verb auxiliar aspectual o modal concorda aparentment amb el clític es i el SN en plural fa la funció de complement directe del verb subordinat.

»De tota manera, per a molts parlants del català central existeix una gradació en l'acceptabilitat d'oracions com les de (95) i (96), segons

l'estat de gramaticalització dels auxiliars modals i aspectuals (vg. §23.2.3.1). Així, les oracions amb la perífrasi amb l'auxiliar de perfet (*haver* + participi) són les menys acceptades sense concordança i les més acceptades són les que contenen els verbs semimodals *voler* i *gostar*, a grans trets seguint la jerarquia de (97):

(97) **haver* > ?*començar a* > ?*poder* > *voler* > *gostar*»

En aquest sentit és interessant exemplificar els usos de Coromines pel que fa al verb *haver-hi* concordat: **13**) 154

Com us deia, s'hauria de reproduir els nomenclàtors publicats sense cap modificació. (i no: com us deia, s'haurien de reproduir els nomenclàtors publicats sense cap modificació.): **9**) 90.

[...] i, si no la pot fer una màquina, és perquè no se n'haØ inventat encara de prou perfectes. (i no: [...] i, si no la pot fer una màquina, és perquè no se n'han inventat encara de prou perfectes.): **12**) 172.

Insisteixo que, a parer meu, us convindria més alguns divertiments que no aqueixos cursos de llengua francesa. **12**) 862.

[...] i sovint deixa que una sessió se'n vagi al cel sense cap excusa. En tota la primavera passada només se'n vaØ arribar a fer tres (potser quatre) i encara les dues últimes per l'energia amb què les vaig reclamar; (i no: [...] En tota la primavera passada només se'n van arribar a fer tres (potser quatre) [...]): **13**) 233.

6.2.74 Exemples de Coromines que ens poden sorprendre a causa de la manca de conjunció

Hi ha exemples de Coromines que ens poden sorprendre a causa de la manca de conjunció:

«Però jo estic decidit a no abandonar l'ensenyament universitari, mal hagués de fer oposicions» (i no: «[...] mal *que* hagués de fer oposicions/ tot i *que* hagués de fer oposicions/ malgrat *que* hagués de fer oposicions»): **2**) 76.

«Quasi tots són canvis ortogràfics, però en l'ortografia d'un mot individual, és a dir no afecten cap regla (i no: Quasi tots són canvis ortogràfics, però en l'ortografia d'un mot individual, és a dir *que* no afecten cap regla»): **7**) 187.

6.2.75 L'ús de les locucions conjuntives *amb tot i això* (o *amb tot i + oració substantiva*) o bé *tot i això* (o *tot i + oració substantiva*) o *tot i així*

Sobre l'ús de les locucions conjuntives *amb tot i això* (o *amb tot i + oració substantiva*) o bé *tot i això* (o *tot i + oració substantiva*) o *tot i així*, Coromines en parla a TOT VIII, 662b42-663a4:

«El més corrent, fins avui, és dir *amb tot i això*, igual a l'*amb tot* ja comentat, amb més descabdellament, o bé *amb tot i + subst.*: “he tingut el goig de veure que m'anava sobrevivint la meva obra, la qual, *amb tot i* les seves disbauxes de llenguatge i sa cortesa de dimensions, no sols no desdeia, sinó que s'afermava, a l'embat --- de la mudança dels gustos” Ruyra (*Parada*, p. 5).

»Se sent com a vulgar la duplicació de l'*amb* (“*amb tot i amb això* és vera ---”, cita mall. d'*AlcM*); i en canvi, d'altra banda, des de princ. del nostre segle s'ha propagat molt i esdevingut admès general *tot i això*, abreviació d'aquella: “ja la hi donaven la raó: *tot i això ell ---*”, i simplement *tot i + subst.* o oració substantiva: “*tot i els contratemps, ell avançava*”, “*tot i no podent (o tot i no poder) menjar gaire, de tant en tant ---*”. Més extraordinari i discutible, però també hi ha qui ho diu, i potser no s'ha de condemnar, és construir-lo amb *així*: “No callava mai, no estava quiet, es presentava sense saber les lliçons... *Tot i així*, el Pare Aleu no podia dissimular una invencible simpatia per aquest minyó singular”, Puig i Ferrater (*Cercle Màgic*, 160).»

Pel que fa a l'ús, doncs:

Amb tot i això: (i no: tot i això): **10)** 127, **15)** 278

Amb tot i que (i no: tot i que): **1)** 43, 67, **2)** 269, **3)** 30, 73, **5)** 113, 256, **8)** 187, **9)** 58, 151, 160, 190, 200, **12)** 78, 98, 123, 125, 151, 152, 170, 178, 252, 255, 290, 383, 407, 452, 453, 505, 514, 544, 569, 585, 599, 636, 641, 684, 719, 726, 764, 771, 772, 782, 803, 805, 837, 838, 885, 892, 917, 924, **13)** 103, **14)** 51, 72, 116-117, 127, 143, 190, 199, 400, 431, 484, **15)** 69.

Amb tot i +SN/+ INFINITIU (i no: tot i + SN/infinitiu. Ho explica a TOT VIII, 662b28-663a13): **7)** 227, **8)** 25, **9)** 78, 150, **11)** 68, **12)** 112, 148, 303, 429, 439, 492, 494, 514, 598, 676, 694, 770, 775, 818, 846, 919, 922, **13)** 87, **14)** 95, 212, 214,

6.2.76 Sobre l'alternança de formes com *si per cas / (per) si de cas / en cas de*

De l'alternança de formes com *si per cas* / (*per*) *si de cas* / *en cas de* en parla el mateix Coromines a l'entrada CAURE II 644a34-49 i CAURE II 644a45-644b7:

«*A cas, si cas*, etc. per a eventualitats, són ja molt antics, en els diferents usos fraseològics coneguts: “ordenaren que *si cas* s'esdevenia que fossen companyons qui haguessen tretes comandes de Barchinona --- e que fos discòrdia entre ells ---”, *Consolat*, ed. Mol., p. 210.»

«D'ací es formen les tres locucions conjuntives actuals, en concurrència: “ordonaren los dits consellers e pròmens que, *si per cas*, per los dits cònsols era vist los assegurats deure prestar caucions ---”, *Consolat*, ed. Mol., p. 224. *Si a cas* és freqüent en romanços dels Ss. XVI-XVIII: “no s'hi passejan gent d'armes - com per ací, / sinó lo bon rey de Fransa – que m'és cosí / y *si a cas* hi passa gaire lo vuy trahí”, MilàF, *Romllo.*, 529A9; “y *si a cas* no'm voleu creure mireu-li lo sabató”, ib., 218.19; “ay Verge de Montserrat --- / *si a cas* podem tornar / ya vindrem a visitarvos”, ib., 91.24; totes dues variants en un de c. 1800: “Malaparte --- *si a cas* te'n vas al mar / clamaran los peixos --- / *si per cas* te'n vols anà al cel / sortirà Sant Pere / --- *si per cas* se'n va a l'infern / no'l voldran admetre”, ib., 132.17, 21, 45. I en glosses mallorquines: “*si a cas* jo no us he tractat / conforme vos merexeu”, c. 1750, Tià de Sarreal (JqMBover, *BiEscrBal.*, §524, IV). Avui en català central i moll. potser el que predomina és *si de cas*: “es va enamorar d'una al·lota que nomia Martí, i a ca seva d'ell, s'oposaven al matrimoni, per *si de cas* fos *del carrer*”, Miquel Forteza (*Jueus Conv.*, p. 20).»

Pel que fa als usos de Coromines:

Si per cas (i no: *per si* / *en cas que*): CAURE II,664a45-664b7: **2)** 350, **12)** 140, 561, 839, **14)** 190, 471.

(*per*) *si de cas*: CAURE II,664a45-664b7: **5)** 132, **12)** 64, 67, 192, **15)** 82

En cas de: **5)** 112.

6.2.77 Sobre l'ús de *sigui* o *sia* com a formes que componen la locució *com sigui que* o *com sia que*

Pel que fa a l'ús de *sigui* o *sia*, (com a formes que componen la locució *com sigui que* o *com sia que*) vegem què n'opina Coromines mateix a ÉSSER III,713a58-713b5:

«en català, en canvi, *ser* és una transformació o metaplasme de l'antic i clàssic *ésser*, causada per l'analogia de certes formes de la seva conjugació (futur *serà*, cond. *seria*, ger. *sent* que, encara que com a forma minoritària, coexisteix amb *essent*, present *só*, *som*, *sou*, *són*, Subjuntiu *sia*, etc.), metaplasme que l'analogia de *fer*, *dur*, *dar*, posaria en marxa.»

Però no va més enllà d'aquestes indicacions. Una mica més avall, a ÉSSER III,713b16-21:

«En aquest article, fora d'això, prescindirem de tots els detalls gramaticals, que tinc aplegats en gran massa i deixo ordenats en lligall, per a les futures morfologia, sintaxi, estilètica, fraseologia i semàntica històriques. I em limito a algunes cites medievals, que ja exemplifiquen alguns d'aquests fets.»

Pel que fa a l'ús de *com sigui que* o *com sia que*, vegem què n'opina Coromines mateix a COM II,847a53-847b14:

«L'ús causal d'aqueixa locució conjuntiva *|com que|* no s'aferma fins al període modern de la nostra llengua, i no sembla improbable que el puguem mirar com a abreviació de construccions més complexes, sobretot *com sia que* (*com sigui que*), tan general en la llengua tradicional dels escriptors dels Ss. XVIII-XIX; en forma encara més plena es deia en el S. XIII *com sia cosa que*, ben paral·lela a la italiana clàssica (avui antiquada) *con ciò sia cosa che* (sovint escrit com un sol mot *conciossiacò*); aquella la trobem molt sovint en Llull, val a dir que més sovint amb subjuntiu (i no indicatiu), amb construccions que recorden la del cast. *como que*, i amb un matís alhora concessiu, que s'hi ajunta més o menys marcadament: “si Déus te mana que no aucies lo cors, quant més te mana que no aucies l'ànima en peccat! *com sia cosa que* l'ànima sia molt millor que'l cors” (*Doctr. Pueril*, Gili, p. 46, novament 104, etc.), “per qual natura és pus durable l'aur que'l ferre, *com sia cosa que* lo ferre és pus forts que l'aur” (*Merav.*, *NCl.* II, 65), “demanà a l'ermità, per qual natura la mare ama més fill que filla, *com sia cosa que* filla sia pus semblant a ella que son fill” (id. III, 36).»

Pel que fa als usos de Coromines,

sigui (...) sigui (...): **14)** 35, 99, 477.
com sigui que: **4)** 103, **14)** 339.
com sia que: **8)** 24.

O sia (cf.: o sigui): **12)** 297, 429, 430, 521.
O siga (cf.: o sigui): **12)** 551.
Sia [...] sia [...] (cf.: sigui... sigui...): **5)** 63, **12)** 310.
sigui [...] sigui [...] (cf.: sia... sia...): **14)** 35.

6.2.78 Sobre l'ús de *puix que*

Pel que fa a l'ús de *puix que* vegem què en diu Coromines a PUIX VI,860b44-861a48:

«En un mot d'aquesta mena ens podem estar d'entrar en més detalls, sobretot en els aspectes sintàctic i fins semàntic, ja tan estudiats en obres mestres gramaticals a l'abast de tothom. Subratllem que la combinació conjuncional *puix que* (abans *puis que*) és molt antiga i de tots els temps (molt més que la reduïda *puix* amb el mateix valor): “que negú teuler --- no gaus mesclar o tenir obra prima ab obra grossa, *puys que* sia cuytà” ordinació Perpinyà de c. 1284 (*RLR* IV, 362); “quant mal han entesa nostra bona intenció, *puix que* lo compliment havem usat ab V. M. en enviar-los exprés ambaixadors -- no ha bastat a ---”, correspondència oficial a. 1588 (*RLR* LV, 77). Per tant no sorprèn de veure que en el Princ. era encara la forma preferida dels cercles tradicionals i elevats, a la vigília del 1800: “si era republicà o realista, no ho sé, *puix que* no li ho vaig preguntar”, “com ho acredita l'experiència, *puix que* fins a l'última missa --- no es donaren per entesos”, B. de Maldà (*Col·l. B. V.*, 210.79, també 116).

»Però també en la literatura popular, on del *que* podem estar segurs que és del qui dictà el vers (que altrament fallaria la mida), no tant de la grafia, que és cosa del col·lector comarcal o del venedor de canya-i-cordill, o dels modestíssims tipògrafs a l'abast d'aquests: “*Puix que* Déu ho ha volgut / se són cridades las guerras” en la cançó popular nacional dels *Segadors*, versió recollida a les Guilleries (a Tortadès, MilàF, *Romllo.*, 81v^o, H), que altrament acabà tenint curs de fórmula encunyada: “*puig que* Déu ho ha volgut – ya som tornat de la guerra, / tan bon punt ne som tornat ---”; “cada hu torni a sas terras / --- / *puig que* Déu ho ha volgut – yo sóc tornat ab la meva” (c. 1680) (recollides al Gironès, id. 365.1, 92C). El català era poc manejat

llavors per escrit, llevat de cartes familiars, ordres comercials, papers administratius, tot això d'estil simplicitat, per gent de poques lletres que en canvi tenien molt per mà la mena d'escrits on surten sovint topònims i cognoms, entre els quals *Puig* i combinacions apareixen cop i recop. També hi apareix *puig* escapçat: “aqueix'és una pena, *puig* est volgut que la diga ---” (reco. a l'Alt Penedès, id., 373.21); i hi apareix alguna altra deformació del mot: “deixem-nos d'aquestas cosas – *puits* no [n]s' en acaba res ---”, ib. (394.21).

»En reprendre l'ús literari més articulat, en impresos ciutadans, el barbarisme *puig* per *puix* havia pres bastant: Casacuberta, en el seu anàlisi del llenguatge del periòdic pioner “Lo Verdader Català”, a. 1843, capítol 14, a propòsit de la grafia de l'africada dels mots com *mitg*, *desitg*, afegeix: “hi ha vacil·lació entre *puix* i *puig*” en el sentit de ‘puix’; per més que no tothom s'hi conformava, car també es troben en l'obra frases com “*puix* baix esta tomba jau”, “res direm, *puix* que bastant habem dit, del principal motiu ---” (cap. 17). En l'original autògraf de les *Presons Imaginàries*, primers capítols, escrits poc després o abans de sortir el castell, havia escrit Coromines: “Tenia'ls ulls oberts i no hi veia --- això no té res d'estrany: *puig* n'hi ha que passen així tota la vida”; però ja llavors anava reculant la forma viciosa entre la gent cultivada, i en la 1.ª ed. ja ho rectificà en *puix* (p. 45). Havia arribat a traspuar fins al poble rústic, car a un muntanyenc de Cerdanya li vaig sentir un cop: “[‘pu kə] m'ho dieu, ja miraré...” (Vallcebollera, 1934).»

Pel que fa als usos de Coromines.

puix que: 7) 188, 14) 39, 108, 203, 15) 27.

6.2.79 Sobre l'ús de la conjunció *car*

Pel que fa a l'ús de *car*, vegem què en pensa Coromines a CAR II,541a3-17:

«CAR II, conj. causal, ‘perquè, en efecte’: del ll. QUARE (adverbi interrogatiu i relatiu) ‘per què?’, ‘per la qual cosa’. 1.ª doc.: S. XIII, *Homilies*, *Usatges*, *VidesR*, Jaume I, Llull, etc.

»En llatí QUA-RE era compost del pron. interrogatiu-relatiu *qua* i el substantiu *re* ‘cosa’, posats en ablatiu de causa: *quā rē* pròpiament ‘per quina cosa’, ‘per la qual cosa, per tant’, i aquest resta l'ús general en la llengua clàssica. Però ja en llatí vulgar pren el sentit causal, i així apareix des del S. I, en una inscripció pompeiana

(Väänänen, *Le Lat. Vg. d'après les inscr.*, p. 213; *CIL* IV, 2421: “Rufa, ita vale quare bene felas”, veg. Kroll, *La Sintaxi Cient. y la Enseñanza del Latín*, 88-89), també en la *Peregrinatio Aetherae* funciona com a substitut de *nam* (Thielmann, *KJRP*. I, 78).»

Una mica més avall, a CAR II,541a34-541b21:

«Si passem ara a l'època romànica, QUARE ha restat només amb aquest valor del llatí vulgar, i no pertot, mentre que el castellà restava fidel a lús del clàssic QUIA (>*ca*) que QUARE va substituir; per ò en francès oc. i cat. *car*, que s'estén fins a l'aragonès antic: “aviene que un omne recibe dineros de otro, por los quales da fiança a él que los page a término debido, e *quar* el deudor no quire pagar los devanditos dineros a él en el término que es establido entr'ellos, la fiança --- pendrà el deudor”, fi S. XIII, *Fueros de Aragón* (Tilander, §6.2) i també freqüentíssim en el *Fuero de Jaca*; aquí, doncs, amb el paper d'element avantposat (com si fos cast. *por cuanto*), ço que també és molt corrent en català; no estem, però, segurs, que això no fos en aragonès un calc del català, i en altres textos castellans antics és més rar, per bé que també es troba en alguna poesia del *Cançoner de Baena*, princ. S. XV; de tota manera altres vegades es troba en els furs aragonesos *qual* amb el valor de “quod” “quoniam”, “quia”, “cum”, “ut”, en el mateix text legal i en el *Fur de Terol* (veg. Tilander, p. 534), i com que això es deu haver de pronunciar [ˈkwal], deu ser autòcton no estergint el català: probable, doncs, que hi vagi haver un aragonès real [kwar], de vitalitat molt més dèbil que la catalana, que alguns confonien fonèticament amb el pronom relatiu QUALIS i d'altres adaptaven a l'ús català.

»Els testimonis en el català inicial no escassegen, des dels textos més clàssics del S. XIII. Heus-en ací un petit repertori: “dix que's meraveyla molt en Guerau comte d'Urgell e tots, *car* d'açò que él havia tengut 20 o 30 anys, e menys del clam --- que ara li fos més en qüestió ---”; o bé anticipat “enans que donàssem sentència contra ell ni enantàssem, *car* açò era forma de dret, tornam a ella e dixem-li ---”, Jaume I (§35, *Ag.*, 62.14, 62.4). “Molt plach al comte com hac atrobat son nebot, e meravellà's *car* a tan vil offici s'era donat”, Lull (*Merav.*, *NCl.* I, 102; “ffo demanat com ho sap? Dix *quart* ho à vist”, doc. ross. de 1321 (*RLR* XXXII, 45). És clar que fàcilment en podríem donar testimonis des de llavors en usos més semblants al que ha restat més durable en la llengua literària, d'una conjunció que introdueix una raó llarga, després de forta pausa (Eiximenis, *Terç*, *NCl.* VI, 31), etc., però preferim citar aqueixos que hem donat introductors de raons breus a la manera llatina (“*credo quia*

absurdum”) que ens enllacen més òbviament amb el punt de partida llatí.»

Una mica més avall, a CAR II,542a10-18:

«En algun cas bastant rar semblaria com si *car* hagués servat en cat. ant. el valor clàssic d’adverbi relatiu: “Pensà·s una gran falsedat / en son cor: –Lassa, què faré? / De mon marit infans no é: / *car*, si él mor, tot son regnat / laxarà a son parentat”, *Llegendes R. de Sevilla*, v. 62, o sigui “per la qual cosa, ell llegarà el seu reialme ---”, que seria l’ús del QUARE clàssic; val a dir que les mateixes *Llegendes* porten exemples de l’ús normal de *car* causal, passim, i que l’anterior interpretació no és ben forçosa.»

Pel que fa a *perquè*, només ens podem guiar per l’entrada PER IV,439b19-37:

«Un diccionari com el nostre ha de dimitir de més estudi d’un mot que pertany per enter a la gramàtica. Ens limitem a aportar algunes indicacions esparses, a manera de petits mollons, que hi assenyalen punts de referència sobre certes combinacions complexes o peculiars. »Serà còmode de fer-ho amb remissió al passatge del meu assaig, per pàg. i ratlla d’aquest.

»P. 118.19. Per a la gent del Continent és curiós, i fins xocant, d’observar que *perquè* pugui sonar amb accent a la primera síl·laba a totes dues Balears: així ens ho mostra algun vers dels versificadors del llenguatge col·loquial: “Vaig prometre que el tendria / devés les dues, abans / de posar-se en taula, *perque* / fes planta en els seu dinar”, PdApenya, *IdOr.* 1, 115, potser. Encara més detonant sona això a Menorca que a Mallorca. La pronúncia [‘perkə] (amb *e* molt oberta) petava allà a cada pas a les meves orelles, i amb valor causal (Maó, Fornells, Alaior etc., 1964).

Vegem finalment què en diu Solà *et al.*, 2002: 2945-2946:

«Les oracions finites disposen d’una varietat més gran de nexes introductoris, d’acord amb propietats de dependència diferents, amb la seva relativa llibertat de col·locació i amb el registre en què normalment es fan servir. Moltes de les locucions que introdueixen infinitius esmentades suara poden introduir també oracions finites substituint la preposició *de* pel nexa *que*: *a fi que*, *amb la intenció que*, *amb l’objectiu que* o *amb el propòsit que* i, per descomptat, *per tal que*, per a les subordinades finals; i *pel fet que* per a les causals.

La locució *per tal com* legitima igualment adjunts causals, així com els nexes *ja que*, *atès que*, *puix que* i el més clàssic *car*: *Van trametre-ho a Sevilla, {per tal com / ja que / atès que / puix que / car} era rellevant*. El nexa *com que* introdueix adjunts causals en posició inicial, com comentarem més endavant: *Com que era rellevant, van trametre-ho a Sevilla*. Vegeu §18.2.2.3.»

Pel que fa a l'ús de *car* en Coromines, el podem trobar fins i tot en cartes:

Car: 1) 88, 5) 88.

6.2.80 La forma *no obstant* sense el subjecte

Pel que fa a l'aparició, per part dels usos de Coromines de la forma *no obstant* sense el subjecte, en parla Solà *et al.*, 2002: 1788-1789:

«La locució prepositiva *no obstant* té un valor concessivo-adversatiu i és sinònima de la preposició *malgrat* i de les locucions *a pesar de*, *a desgrat de*, etc. La posició de la normativa era que *no obstant* s'hauria d'emprar únicament com a preposició, seguit SN o pronom (140a). L'ús de *no obstant* com a connector concessivo-adversatiu ('tanmateix'), sense cap complement (140b), es jutjava castellanisme i s'havia de substituir per *això no obstant* o *no obstant això*. Avui dia diversos autors defensen l'ús de *no obstant* com a connector concessivo-adversatiu.[*]

»(140) a *No obstant* els seus mèrits, no ha estat reconegut pels sectors oficials del país.

»(140) b Té molts mèrits; *no obstant*, no ha estat reconegut pels sectors oficials del país.

»La locució prepositiva *no obstant* pot tenir com a complement l'infinitiu compost (*La protesta no ha tingut cap èxit no obstant haver signat el barri*) i subordinades introduïdes per *que* (*No obstant que no ho van dir, els han acusat de difamació*). En canvi, dóna resultats agramaticals o estranys amb la resta de complements: l'infinitiu simple (**no obstant {ara / aleshores / així / malament}*), i els SNs sense cap tipus d'especificador (**no obstant idea*).»

[* Sobre la genuïnitat d'aquest ús, vg. Solà (1990: 87), que assenyala que Coromines l'empra arreu del *DECat*. L'ús de *no obstant* com a connector concessivo-adversatiu es recull també en Solà (1995: 250)].

Vegem què en diu Solà (1990: 87):

«Un altre tabú ha estat l'ús de *no obstant* sense el seu subjecte, ús prohibit als manuals (caldría dir: *no obstant aquest error, això no obstant*). Coromines defensa explícitament la locució sense subjecte, bé que una mica confusament (III, 756b3-4; V, 940a20-32), i l'usa de manera sistemàtica i exclusiva: I, 238b40 (de tant que l'usa, no cal donar més exemples).»

Pel que fa als usos de Coromines, trobem el *no obstant* sense el subjecte:

2) 72, 3) 75, 5) 76, 168, 5) 235, 8) 325, 9) 78, 162, 12) 69, 111, 149, 185, 290, 343, 374, 409, 464, 524, 581, 601, 616, 643, 647, 701, 739, 897, 917, 930, 939, 13) 135, 14) 340.

Però efectivament, també hi ha alguns contraexemples, com ara quan la forma *no obstant* no és substituïble per *no obstant això* o bé *això no obstant* perquè equival al significat 'tanmateix':

12) 80 Finalment hi ha xemeneia, que potser caldrà encendre algun dia pel gener (pagant jo, no obstant).

12) 925-926 En Vehils, que també vaig veure, va rebre'm molt bé i va prometre interessar-se per la Júlia i sembla molt decidit a ajudar, potser tant o més que En Bausili (aquest potser és més sincer, no obstant).

13) 112 També està bé el grup Moll, i no obstant els frena i para els peus.

6.2.81 L'ús de *degut a* causal

Pel que fa a l'ús de *degut a* per part de Coromines vegem què ens diu Solà 1990: 87:

«*Degut a* 'a causa de, per'. En teoria (segons el diccionari normatiu), la construcció només es podria usar quan *degut* hi for adjectiu. ("Aquests desastres han estat *deguts* a la poca previsió de..."), bé que la gramàtica no ho diu amb la mateixa contundència que en els altres casos de què parlem aquí. Coromines usa habitualment *degut a* amb

valor conjuntiu ‘a causa de, per’ (I, 299b60; V, 925b43), tot i que no al·ludeix a aquest problema al lloc corresponent (verb *deure*).»

Pel que fa als usos de Coromines, n’hem aportat més exemples:

Degut a (i no: a causa de): **12)** 309, 368, 502, 551, 578, 635, **14)** 363.

[Com a mostra que alhora segueix utilitzant la locució conjuntiva paral·lela *a causa de* n’aportem un contraexemple: **12)** 445.]

6.2.82 Les oracions reduïdes

A propòsit de les oracions reduïdes, em referiré a Solà *et al.*, 2002: 2298:

«Hi ha un conjunt de verbs transitius que seleccionen un complement predicatiu (vg. §15.4.2), el qual forma una unitat predicativa amb el CD. Considereu els exemples següents:

- (115) a Van {considerar / trobar / jutjar} la proposta {*poc seriosa / d’escassa originalitat / una bajanada*}
b Vaig veure / sentir la Maria {*enfadada / de mala lluna*}

»En aquests casos el verb no selecciona semànticament l’entitat denotada pel CD, sinó un objecte semàntic amb valor proposicional: ‘La proposta és {*poc seriosa / d’escassa originalitat / una bajanada*}’ i ‘La Maria estava {*enfadada / de mala lluna*}’, respectivament. No endebades, en tots dos casos la relació entre el CD i el predicat té un equivalent oracional clar:

- (116) a Van {considerar / trobar / jutjar} *que la proposta era* {*poc seriosa / d’escassa originalitat / una bajanada*}
b Vaig veure / sentir *que la Maria estava* {*enfadada / de mala lluna*}

»Això ha portat alguns autors a parlar d’una oració reduïda, és a dir, d’una oració però sense els atributs de flexió i temps.»

Tinguem en compte Solà *et al.*, 2002: 2030:

«El concepte d’oració reduïda ha estat desenvolupat fonamentalment dins del marc de la gramàtica generativa. Se sol aplicar no només a aquests casos d’equivalència amb un subordinada completiva, sinó també a la resta dels casos de predicació no verbal. En aquest sentit,

s'integren en aquest enfocament no sols els exemples en què la predicació no verbal apareix al costat del constituent al qual fa referència, com ara la que incideix sobre el CD (obligatòria o optativa) (179a), sinó també tots aquells en què no hi ha una contigüitat immediata, com ara els casos predicatius referits al subjecte de l'oració analitzats en el §14.3.1 i en el §15.4.2 (179b). Cal advertir, però, que en els casos en què no hi ha una contigüitat, el concepte adquireix una perspectiva més abstracta, ja que es postula que, al costat de la predicació verbal, hi ha un constituent buit que és coreferent amb l'element al qual es fa referència (179b).»

En aquest sentit, doncs, potser és convenient relacionar el tipus de predicat d'alguns verbs l'ús pronominalitzat dels quals encobreix una oració completiva amb un verb copulatiu.

Coromines utilitza força aquest recurs:

I m'ha confortat molt de *saber-lo* decidit a [...]:(3) 59, ['I m'ha confortat molt de saber que estàveu decidit a']

Suposo que són esforços que fan per aconseguir que no me'n vagi, desig que ells *em saben* prou. 13) 40 [[...] desig que ells saben que (jo) 'tinc'.]

[...] amb el confort de *saber-nos* en un lloc segur. 14) 94

[...] *us sabia* per Mèxic, [...]:(14) 342

[...] *saber-lo* animat [...] 14) 108

Vegem què en diu Ginebra *et al.* 1999: 433 (el *Diccionari d'ús dels verbs catalans, règim verbal i canvi i caiguda de preposicions*):

«**saber** 3. *saber [algú (expressat per un pronom feble)] [sintagma nominal o adjectiu]* Conèixer que és. *Et sabia un malparit, però no creia que ho fossis tant.* (Es fa servir principalment en tercera persona i amb sentit reflexiu: *Se sabia el favorit, i això el va perjudicar. Se sap poderós.*)»

A continuació també tenim els següents exemples:

[...] amb el vostre ja ho vaig intentar, *creient-vos* a Llinars: 8) 167, ['[...]creient que éreu / estàveu a Llinars']

Públicament m'he abstingut de criticar-los, car són homes que necessitem i *els crec* ben intencionats [...]:(13) 63 ['[...] crec que són ben intencionats [...]']

En Moll (que potser *em creu* molt més d'acord amb l'Aramon i En Riba del que hi estic) [...]:(13) 108 ['creu que estic molt més d'acord amb l'Aramon i En Riba del que hi estic']

Jo, a desgrat de tot, estic carregat de bona voluntat amb ell, perquè *el crec* necessari i almenys coincidim en el punt més essencial: **13)** 114 [‘[...] perquè crec que és necessari [...]’]

i tampoc no és aquesta la raó principal, car *el crec* sincerament patriota al capdavall: [...]: **13)** 157 [‘[...] car crec que és sincerament patriota al capdavall: [...]’]

Pel que es pot deduir, és un significat intermedi entre l’entrada 25 del verb *fer* al *Diccionari d’us dels verbs catalans* de Jordi Ginebra:

«*fer [algú] [complement de manera]* Suposar que és. *Et feia amb els Llopis, aquesta tarda. Jo el feia professor a Reus. El feia més prim que no és. El feia d’aquells barris. El feia vivint a Gandia.* »

i l’entrada 4 del verb *creure*:

«*creure [algú o alguna cosa] [complement de manera]*: Considerar. *Els seus seguidors el creuen un Déu. La creu capaç de fer-ho. Creu il·legítima la seva unió. Em creuen de l’altre bàndol. Els colpistes es creuen amb la potestat de decidir per tots.*»

Tinguem en compte, però, els següents exemples de Coromines:

no li escric directament perquè *el suposo* [...]: **9)** 84, [‘suposo que sou / esteu’]

[...] que *suposo* a les vostres mans [...]: **9)** 112, [‘suposo que és / està a les vostres mans’]

El suposo aclaparat: **9)** 111, [‘suposo que està aclaparat’]

El supposem a Madrid: **12)** 708, 798, [‘suposem que és / està a Madrid’]

El suposo coneixedor: **13)** 265, 269

Amb el verb *suposar* hem hagut d’afinar una mica més del que hem trobat. Aquí hi hauria un significat intermedi entre l’entrada 2 del verb *suposar*:

«*suposar [una cosa]* Creure com a certa (sense seguretat plena): *Els qui esperaven al moll ja suposaven la notícia. Suposo que no et devia molestar allò que et vaig dir l’altre dia.*»

i l’entrada 25 del verb *fer*:

«*fer [algú] [complement de manera]* Suposar que és. *Et feia amb els Llopis, aquesta tarda. Jo el feia professor a Reus. El feia més prim que no és. El feia d'aquells barris. El feia vivint a Gandia.* »

Per tant, potser hauríem de considerar que oracions com les següents són molt properes i semblants semànticament, però sobretot —i important— sintàcticament:

Et sabia decidit a anar a Cuba

Et creia decidit a anar a Cuba

Et suposava decidit a anar a Cuba

Et feia decidit a anar a Cuba

Probablement el fet que aquestes oracions estiguin estretament lligades amb les oracions reduïdes descrites dins la nostra gramàtica és perquè també seleccionen un complement predicatiu (*decidit*), com vèiem a (115), el qual es pot fer extensiu a un complement locatiu (*a Cuba*).

Hi ha altres oracions reduïdes que apareixen amb el tipus de predicat d'alguns verbs (alguns, certament, causatius) l'ús pronominalitzat dels quals també encobreix una oració completiva. Aquí, en canvi, la coreferència del subjecte amb l'infinitiu fa que la interpretació dels constituents sigui totalment diferent.

[...] detall que *li deia saber* [...]. ('[...] detall que (jo) li deia que (jo) sabia'): **5**) 165,

[...] o *fer-m'ho telefonar*. (i no: '[...] *fer que (algú) em telefoni (això)*'): **3**) 79, **15**) 156.

[...] que *m'ho faci telefonar* al n. [...] (i no: que '*faci que (algú) em telefoni*' [...]): **14**) 27

Si abans d'anar-me'n volgués *fer-me telefonar*, em trobaria [...]. (i no: '*volgués que algú em telefonés*', em trobaria [...]): **14**) 19

faci-m'ho dir ('faci que (ells) m'ho diguin (a mi)' i no pas: '*faci que jo digui X (a ells)*'): **3**) 82,

Ens plauria molt de tornar qualsevol diumenge que vostè ens *faci dir*.: (i no: Ens plauria molt de tornar qualsevol diumenge que vostè '*faci que diguem*'.): **3**) 71

[...] si va poder *fer-se liquidar* l'import [...]. (i no: si *algú va poder liquidar-li l'import* [...]): **14**) 457

[...] *fer-nos conèixer* [...]: **14**) 416

[...] *fes confirmar* [...]: **14**) 83

[...] *fer fer* [...]: **14**) 42, 355

Altres vegades ens passa una mica al revés. El que pot inferir la llengua és el nucli del predicat nominal en lloc del verb copulatiu *ser* o *ésser*: Vegem com ens ho explica el *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *ésser* I 2 g) (el subratllat és meu):

«g) Amb complement introduït per una preposició (indicant manera, finalitat, etc.). *Ésser de l'ungla*: ésser lladre. *Ésser de plànyer*: ésser digne de compassió. *Los seus ulls foren en plore lo seu cor en tristícia*, Lull Blanq. 1, 13. *Alguna donzella qui fos de noble linatge*, ibid. 1. 2. *Era en convenença e en gran amistat ab l'emperador*, Muntaner, Cròn., cap. 32. “La ploma és per a escriure”.»

Per últim esmentarem què en diu Solà *et al.*, 2002: 2421-2422 per bé que posa més èmfasi en les interpretacions i restriccions semàntiques que en les sintàctiques:

«Hi ha altres construccions que, com l'esmentada *difícil d'entendre*, contenen una oració completiva d'infinitiu en què el complement directe de l'infinitiu és el·líptic i coreferent amb el subjecte del verb subordinant. Aquest és el cas de la construcció *és de lamentar*, exemplificada a (45):

- (45) a Les mancances que trobem aquí són molt de lamentar
b És de suposar que aviat trobaran una solució satisfactòria

»A l'exemple (45a) veiem que l'infinitiu *lamentar* apareix sense complement directe explícit, tot i que aquest verb normalment porta un complement directe obligatori (cf. **El comitè lamenta*). De tota manera, aquest verb s'interpreta com si portés un complement directe i aquest fos idèntic al subjecte de l'oració principal, és a dir, *les mancances que trobem aquí*. A l'exemple (45b) l'infinitiu *suposar* aparentment porta el seu complement directe, l'oració subordinada introduïda per *que*. ara bé, aquesta oració subordinada també es pot analitzar com el subjecte, posposat, de l'oració principal. De fet, és normal que les oracions subordinades amb funció de subjecte apareguin posposades al verb; per exemple: *M'estranya que no hagin trobat cap solució*, en comptes de *?Que no hagin trobat cap solució m'estranya* (vg. Solà 1977: 115-126; 1994: §10.2 i, en aquesta gramàtica, §1.3.3.3 i 19.2.1c)

»Una propietat molt curiosa de la construcció *és de lamentar* és que els infinitius que hi poden aparèixer exhibeixen una restricció semàntica: aquests infinitius només poden ser verbs que expressin un procés mental en què el subjecte denota l'individu que experimenta

aquest procés. A més dels verbs *lamentar* i *suposar*, il·lustrats a (45), altres verbs que apareixen en aquesta construcció són *creure*, *témer*, *agrair*, *admirar*, etc. Els exemples inacceptables següents il·lustren aquesta restricció: **Aquest llibre és de comprar*, **Aquest llibre no és gens de llençar*.»

El resultat d'inferir aquest adjectiu o aquest adverbi comporta que la interpretació de l'oració sigui passiva i que sempre esperem que hi hagi un subjecte postverbal. Això ens porta a relacionar els subjectes postverbals amb els SNs escarits que tractarem a la següent observació.

Vegem-ne alguns exemples:

És de creure ('És digne de creure' 'És susceptible de ser cregut'): **8)** 125, **12)** 839

És d'agrair [...]: **6)** 58;

És d'esperar [...]: **13)** 46, 101

És molt de tenir en compte [...]: **12)** 381-382;

És molt de doldre [...]: **13)** 220

És (molt) de témer [...]: **12)** 402, **13)** 98, 220, 224

No és d'estranyar [...]: **12)** 494

6.2.83 L'elisió de la conjunció que introdueix una completiva

Altres formes que criden l'atenció podrien ser oracions subordinades completives sense conjunció. L'elisió de la conjunció que introdueix una completiva s'utilitzava ja en llatí en verbs del tipus *demanar* i *pregar*... i segueix mantinguda actualment en castellà amb aquest tipus de verbs (recordem el cast. *rogamos esperen en la sala*). Per parlar d'aquest fenomen m'he de referir a Solà *et al.*, 2002: 2347-2348:

«El fenomen consistent a ometre la conjunció *que* en completives directes construïdes amb determinats verbs és objecte d'una taxativa condemna normativa formulada a Fabra (1918: §132) i desenvolupada en les *Converses filològiques* (vg. Fabra 1954-1956: §284), referències en què poden llegir-se els exemples següents:»

- (76) a ⁺Li feren dir que esperaven vingués amb sa filla
b ⁺Us prega vivament li escrigueu aviat
c ⁺Li agraiem tingui l'amabilitat de trametre'ns qualsevol publicació que cregui pugui esdevenir útil al nostre objecte.

»A més dels verbs *esperar, pregar, agrair* i creure controlats per Fabra, n'hi ha força altres, com ara *concloure, deduir, dir, dubtar, entendre, imaginar, pensar, pretendre, suposar, témer, trobar*, amb què també es pot trobar aquesta construcció llatinitzant, la qual sembla caracteritzar-se per l'exigència que el verb de la subordinada vagi en subjuntiu amb independència de quin sigui el mode que li correspondria si aquesta anés introduïda per *que*:

- (77) a ⁺Dedueixo {sigui / *és} una bona ocasió
b ⁺No pensava {pogué / *podia} fer-ho
c ⁺Em temo no {convingui / *convindrà} que se sàpiga

»Per bé que el fenomen es dona en altres llengües romàniques —en espanyol, més o menys tolerat pels puristes, resulta força estès, mentre que en italià estàndard és perfectament admès—, Fabra el rebutjava basant-se en la convicció que, tot i reconèixer que no era pas desconegut en català medieval, en la seva realitat contemporània no fóra més que una “imitació de la construcció castellana ja en castellà poc recomanable”, que en definitiva repugnarà “al geni de la nostra llengua” (vg. Fabra 1954-1956: §284).»

Vegem què en diu Bosque i Demonte, 2000:2026, en la gramàtica castellana:

«El mismo principio de oposición básica entre hechos presentados como pertenecientes o no a la realidad permite explicar, por otra parte, por qué verbos que suelen ir seguidos de una subordinada con indicativo pueden construirse con el subjuntivo cuando el verbo principal presente alguna forma de modalización que le quite asertividad. Así el subjuntivo podrá aparecer cuando el verbo va precedido de una negación, (287a), de un verbo auxiliar de tipo modal, (287b), cuando aparece en una frase interrogativa, (287b) o cuando el verbo del que depende la subordinada ya se presenta en el subjuntivo, (287c):

- (287) a No le {he revelado / contado / dicho} nunca que tuviera un hijo.
b ¿Puedes garantizarme que terminaremos antes de las cuatro?
c Quiere que le asegure que nos podamos ver pronto

»En este caso, sin embargo, el indicativo sigui siendo igualmente posible, (288). Compárense también (289a) y (289b).

- (288) a No me dijiste nunca que tenías un hijo
 b ¿Puedes garantizarme que terminaremos antes de las cuatro?
- (289) a Tampoco me negarás —dijo Elicio— que esta dama que contigo traes se llama Nísida. [Cervantes, *Comedias*; tomado del *DCRLC*, s.v. *negar*]
 b No te puedo negar que tuvo esto su castigo y que había muchos buenos a quien lo malo parecía mal. [Alemán, *Guzmán de Alfarache*; tomado del *DCRLC*, s.v. *negar*]

»Por último, cabe señalar que ciertos verbos que se construyen con una subordinada en el subjuntivo —sobre todo verbos de “voluntad y temor”, según la *RAE* (1973: 517)—, admiten que se omita la conjunción que, siempre que no haya sujeto preverbal expresado: *

- (290) a Le rogó fuese a Cádiz [*RAE* 1973: 517]
 b Le agradecería me mandara cuanto antes la información pedida
 c Adviértase primero no sea alguno de los espías o matador mío [Cervantes, *Don Quijote*; tomado del *DCRLC*, s.v. *advertir*]

[* *El uso de la subordinada sin que parece hoy en día más limitado que en español antiguo. Cuervo (DCRLC I: 175) ofrece varios ejemplos del siglo XVII: Achacábanle se inclinaba a la parte del conde de Fox [Juan de Mariana, Historia de España; tomado del DCRLC, s.v. achacar].*]

Pel que fa als usos de Coromines, doncs:

«en una forma que *temo* Ø no convencerà gaires lingüistes» (SÈGOL VII,739b20-26).

Encara que llavors, a primers de mes, ja vaig trobar la seva del 25 del passat, no vaig poder respondre-hi, i no calia perquè, havent-me visitat el seu company Albert Manent, ja li vaig donar a conèixer una resposta verbal, de moment, que *suposo* Ø li va transmetre de seguida, i que ara, acabat d'arribar, reitero per escrit. (i no: [...] que *suposo que* li va transmetre de seguida [...]) **15**) 227.

Subordinada completiva sense conjunció:[...] amb què *sembla* Ø ha volgut tractar-me. (i no: [...] amb què *sembla que* ha volgut tractar-me.): **5**)

Resulta estrany, doncs, que cap de les dues gramàtiques no observi la possibilitat d'ometre la conjunció en un verb com el de l'últim exemple, el verb *semblar*. Suggerixo que potser—només potser—, en aquest cas, el verb *semblar* ha passat per malla a tot criteri semàntic pel fet que aquí, el *quid* de la qüestió, no es troba tant en què pot significar cada verb (i establir-ne així llistes interminables) sinó arribar a descobrir amb criteris més sintàctics com es pot arribar a comportar.

6.2.84 El comportament del verb *témer* i els predicats de temor

Per la següent observació sobre el comportament del verb *témer* i els predicats de temor m'he de remetre a Solà *et al.*, 2002: 2757-2758:

«A continuació donem el tipus d'expressions que tenen la facultat de funcionar com a *inductors negatius*. (En els exemples donarem en cursiva tant aquests elements com els termes de polaritat negativa que els corresponen.)

- (i) Verbs de dubte, temor, oposició, privació i valoració negativa: *dubtar, ignorar, témer, impedir, evitar, negar*, etc. i també predicats (verbs, noms i adjectius) amb valor factiu: *empipar, molestar, ximpleria, estrany*, etc. (vg. § 19.8.3, 19.8.5b, 25.2.2.1d i 25.2.2.2a).»

Saltem, però, a Solà *et al.*, 2002: 2369:

«Els predicats de *temor* tenen un significat el valor dubitatiu del qual (que correspon a la incertesa amb què es pren allò a què es refereixen les seves subordinades) coexisteix amb un matís volitiu (per tal com 'témer' comporta, també, que allò que és temut 'no agradi') i, encara, amb un matís assertiu (en la mesura que 'témer' va associat a una 'creença'):

- (142) a Tenia por que esclatés el conflicte
b És de témer que us suspenguin

»Les subordinades amb el verb en subjuntiu d'aquests predicats, l'ús de les quals és clarament predominant en el català parlat modern, admeten, com a tret més o menys recessiu, la possibilitat de construir-se amb la partícula *no* usada expletivament (vg. §24.3.5). Tenint en compte que *no*, altrament, també hi és usat amb valor negatiu, resulta que poden donar-se amb facilitat construccions ambigües com les representades per:

- (143) a Va témer que no guanyés el València
 b Em fa por que no canti la Caballé

»És amb la intenció de foragitar aquest tipus d'amfibologia que Fabra va proposar, ja des de Fabra (1891: §107), i amb una formulació ambiguament prescriptiva a Fabra (1918: §107), una ordenació dels dits predicats que comportava una revalorització dels usos clàssics de les subordinades amb el verb en indicatiu (en futur i en condicional) i alhora l'arbitrarietat de condicionar els usos de les subordinades amb subjuntiu a un obligada presència del *no* expletiu, d'acord amb l'esquema que s'exemplifica a continuació:

(144) I. <i>Subordinades afirmatives</i>	II. <i>Subordinades negatives</i>
a Temo que no vingui	c Temo que no vindrà
= a' Temo que vindrà	
b Temia que no vingués	d Temia que no vindria
= b' Temia que vindria	

»Notem que aquesta mena d'usos de la subordinada en futur o condicional —força consolidats en la llengua escrita i més o menys represos o sobrevivents en la parlada—, però també, particularment, alguns altres usos ben vius en què l'indicatiu no se ceneix a la condició de futuribilitat, del tipus exemplificat en (145), és clar que es poden considerar com una manifestació del possible comportament assertiu dels predicats de temor (vg. també §25.2.2.1d):

- (145) a Em temo que estàs fet un tros de quòniam
 b Tinc por que ens hem equivocat de pel·lícula»

Saltem finalment a Solà *et al.*, 2002: 2825-2826:

«Els *verbs de temor*, com *tenir por*, *fer por* o *témer*, han estat descrits en la tradició gramatical catalana com a contextos de doble secció modal. Així, tant Fabra (1918: 15) com Badia (1962: §198.2) argüeixen que les dues combinacions de mode exemplificades a (58) són possibles.

- (58) a Tinc por que no li cridin l'atenció
 b Tinc por que li cridaran l'atenció

»Observeu que, tot i tenir un significat molt proper, a (58a) apareix una negació expletiva o espúria, és a dir, que no canvia el valor de veritat de la proposició subordinada (vg. §24.3.5). D'acord amb l'esquema normatiu descrit per Fabra i Badia, aquesta negació espúria queda exclosa quan la completiva és en indicatiu. Així, si neguem la subordinada de (58b) (*Tinc por que no li cridaran l'atenció*), rep una interpretació negativa i no pas afirmativa.

»Pérez Saldanya (1988: §7.1.3.1) observa, però, que aquest patró respon a un ús bàsicament literari i normatiu i que el català contemporani en realitat l'ha abandonat majoritàriament (vg. també Badia 1994: 628-631 i, en aquesta gramàtica, §19.8.5b). L'ús més estès avui dia és el del subjuntiu, on la negació no té un valor expletiu o espuri. Així, el patró dominant seria el de (58a), però on la negació és interpretada de manera plena, és a dir, que l'exemple esmentat s'hauria de parafrasejar com a *No m'agradaria que no li cridessin l'atenció*.

»Aquesta vacil·lació dels verbs de temor en la selecció del mode és fàcilment explicable per l'encreuament entre un verb emotiu i l'expressió d'una possibilitat o probabilitat en el seu complement. És justament aquest valor potencial o dubitatiu de la completiva el que ha acabat imposant la selecció predominant de subjuntiu. Això no vol dir, però, que els predicats de temor, com els verbs factivo-emotius, no apareguin amb completives en indicatiu quan són emprats assertivament. Observeu que la versió pronominal de *témer*, *témer-se*, és preferida amb aquest ús assertiu marcat per l'indicatiu (59).

- (59) a Em temo que m' {he / ?hagi} equivocat
b Temo que {m' ?he / hagi} equivocat

»Cal afegir que les lectures com a verbs de temor dels predicats *pensar* o *sospitar* van lligades a l'aparició de subjuntiu i negació expletiva en la completiva, com es comprova en els exemples de (60).

- (60) a Pensem que no hagi estat el vent
b Sospito que no li ho hagi dit»

Així mateix, lligant amb els exemples de (59b) per cert, amb interrogant, hauríem de destacar el següent ús de Coromines:

«*Temo que hi ha algú que li diu aquestes coses...*»: 4) 102.

«Jo em temo que són ells els que ho *retarden* esperant que baixi la lliura»: 12) 694.

«*temo* que es *fa* il·lusions, per ara només sé que li han fet certs oferiment respecte d'una càtedra de català a la Universitat de Madrid!»: 13) 47-48.

«*Espero* encara que En Riba no *té* aquest desig.»: 8) 52.

6.2.85 *Fer saber i fer a saber*

De la dualitat d'usos i formes de *fer saber* i *fer a saber* n'havia parlat el mateix Joan Coromines dins el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Si es rauta una mica el diccionari, se'n pot espigolar informació a FER III 955a57-956b16:

«S'ha discutit molt si és més acceptable i millor la construcció *fer a saber* o *fer saber*. No hi pot haver dubte que els qui exclouïen aquella obeïen a un mer prejudici (o cedien inconscientment al fet que només la segona s'accepta en el castellà i el francès normals); en realitat totes dues són igualment antigues, i no menys correctes i arrelades d'una de l'altra, segurament aquella encara amb més freqüència en la llengua popular i idiomàtica, i amb més amplitud social i geogràfica. La trobem en massa i ininterrompudament des del S. XIII.

»Ja en les Grans Cròniques: “e·l senyor rei --- tramès-me una barca armada en què·m *faïa a saber* que escombràs lo castella de Gerba de fembres i d'infants”, Muntaner (§ 259, Casac. VII, 34.19); “li *feya a saber* que, totes coses lexades, que ell se'n tornàs a Constantinoble ab tota la host”, id. (ed. Bof., 396). Però ja apareix fins en docs. del S. XIII: “li *ffa assaber*, que à volentat de uzar de totes les cozes --- així com on deu de 1298 (Finque, *Acta Arag.* III, 66); “a la Vostra Senyoria, senyor, *fem a saber* que ---” id. 1304 (ib. III, 124); “remembransa sia a Vidal Sacarrera --- *fas-vos a saber* que --- ordenen los termenals ---” doc. mall. de 1343 (veg. *hic HI*); “e·t *fêu a saber* que l'anamic te faria caser”, Reixac (*Questa*, 107.16, de nou 164.1); “*fa·ls hom assaber* que pagaran per pena, per cadascuna vegada que contra faran, vint sols.”, Tort., 1341 (*BABL XI*, 416); “*fas-vos a saber* que a·N Pere Eres, capellà e almoynier de la senyora Rayna són degudes les quantitats dejús scrites ---”, 1421 (CaCandi, *Misc.-HiCat.* I, 262); “quant les hi posaren ho *fassen a saber* als magnífics senyors Procuradors”, Tort., 1599 (Vergés Paulí, *Espurnes*, 97).

»L'estil noble i urbà del Consell de Cent, del nostre cap i casal admetia per igual les dues coses: “23 de Juny 1629 --- los Consellers anaren a donar lo norabona al Virrey per haver-li nat un fill, y haver-

los-ho *fet a saber*”, *Rúbriques de Bruniquer* (i també, dos anys més tard, carta «donant-li lo pésame de la mort --- en resposta de la que havia escrita *fent-los saber* aquella», vol. I, 220). En les crides municipals, etc., *fer a saber* sembla ser general: “ara ojats què·us *fa hom a saber*”, 1374 (CaCandi, *StHilari S.*, p. 155), id. A la Pobla de Lillet 1406 (Serra V. *Pinós i Matapl.* III, 163); a Capellades aa. 1476, 1600 (*BABL* III, 41, 44), a la Secuita aa. 1699 i 1708 (Dan. Recasens. *La Sec.*, pp. 3, 47); a Mallorca: “ara hoïu què us --- *fem a saber*”, 1674 (*BSAL* III, 70a). Tan arrelat és això que allà on el castellà ha aconseguit la imposició oficial, persisteix, però, tenaçment, la construcció catalana: així he sentit jo mateix el refractari *se hace a saber* en els pobles catalans annexats a la província d’Osca (en tinc nota d’Estopanya, 1956, i el nucli mateix em confirmà que igual ho diuen en els pobles veïns), i un doc. municipal de Tortosa de 1637 porta “*le havemos ha saber* que el Padre Espinel ---” (Vergés, *oc.* 88).

»El cas és que no és solament amb el cast. sinó també enfront d’altres llengües germanes que s’aixeca el sentiment d’una oposició catalan en aquest punt: allà on Dante ens contà “*e fa sapere a’ due miglior da Fano / --- / che --- / gittati saran fuor di lor vasello / e mazzerati*”, Andreu Febrer girava aqueix imperatiu per *fè a saber* (*Inferno* XXVIII, 76), ometen la *e* precedent per poder-ho encabir en el seu vers.

»L’àrea de difusió deu encloure tot o quasi tot el territori (per al val. veg. infra l’ed. cinccentista de *Blanquerna*): docs. rossellonesos de “*fem-vos a ssaber* quo<m> ---” el 1362, 1344, 1414 (*InvLC*, amb cita de *La Fi. Del R. d’Ungria*, 68; s.v. *assaber*) i 1561 (*RLR* LIII, 401); al Pallars: “*bos fas a saber*”, 1803, 1802 (docs. de Rodès i de Botella, llegits a Rialb, 1959); a Mallorca “la campana --- alarmà el vesindari *fent-li a sebre* que hi havia foc en la Sala”, a. 1894 (*BSAL* V, 224b). En els nostres prosadors Renaix.: “¿que·m dareu --- si us *faig a saber* una cosa que us convé?”, Feliu i Codina (*La Dida*, 1875, p. 128); Emili Vilanova (cita de Nonell, *Gram. L. C.*, p. 230); “el Bajalta els *fèu a saber* cerimoniosament que encomanaria a un escultor de Barcelona una llosa de marbre per a la sepultura”, Coromines (*Pigmalió. O.C.*, 215b, cap. 21).

»No és que fos universal aquesta construcció. Lull usava l’altra, potser sempre: “vos salut e·us *faç a saber* que en volentat són de sostenir mort ans que mi·us retessen”, *Blanq.* (*NCl.* I, 134.18), car si bé també trobem *faç a saber* en aquesta obra, és en el fragment on ens hem de refiar de l’ed. valenciana modernitzada, de 1251: “*fem-nos saber* que nós entram a Perosa deu dies enanz de Carnestoltes”, (PPujol, *DocsVgUrg.* XVI-5); i en docs. ross.: “*fau-vos saber*,

sé<n>yer, que ---” (RLR XXXII, 423), *vos fem saber que* 1321, *vos fau saber que* 1324, *per fer saber* 1349 (InvLC). Observo en la documentació cancelleresca medieval publicada per Finke que una construcció i l'altra són si fa no fa igual freqüents; i a penes noto cap indicatiu distintiu, si no és que sense *a* sembla aparèixer en textos de tot més rellevat i menys popular: “*fas-vos a saber*, madona, que som sana e alegre” explicava la barcelonina Alamanda Çapera, dama de companyia d'Isabel, reina de Romans, escrivint a la seva mare, l'any 1315, i més enllà “item *faç-vos a saber ---*” i en un altre passatge “item *faç-vos saber*” (Acta Ar. III, 285, 286).

»Altrament aquesta construcció no fou exclusiva de la nostra llengua, car si bé la repulsió que li ha mostrat el castellà no és cosa moderna sinó potser ja de sempre, en portuguès li trobem diversos paral·lels, i no és gens rara en aragonès: ja trobem: “*fendo a saber* las çaveçequies que ---”, doc. de Tarraçona que no és de 1106 com pretengué el seu falsificador, però aquest era del S. XIII (Est. E. M. Cor. Ar. III, 507); “*fazéndovos lo a saber*” en una comunicació enviada per Jaume I (MzPi., Docs. Ling., 365.27), i en el DCEC (II, 862a39ss.) en cito en altres 4 textos arag. dels Ss. XIII-XIV.

»En llengua d'oc la trobem en textos llenguadocians i gascons molt coneguts, des de primers del S. XIII, com la romàntica història de Jaufré Rudel: “lo condusseron a Trípol per mort, *e fo fach a saber* a la comtessa ---” (Appel, Ch., 122a7); “*vuelh-vos far a saber* que la sua mort serà venjada” (La Venjansa de la mort de Nostre Senhor, ib., 118.59); “no se·n deu l'hom apoderar, pos lo bayle l'ag aja *feit a saber*” en la Grande Chartre de Sant Gaudens, any 1203 (p. 52); “*deu fer liel(s)t ---* ab tant que lo beguee de Cagòs l'ag'aÿa *feyt a ssaber --* - au prior”, en el Libre Verd de Benac (Bigorra, a. 1463 (Cart. d'Ossau, p. 152, si bé crec haver-hi trobat també *fer saber*). Altrament no és, en oc. antic, un tipus de construcció limitat a aquest cas, car també hi deien *fer-se a pregar* (cf. el cast. *hacerse de rogar*): “*donna deu aver seinoria / d'aitant, que hom la deu pregar, / e la deu- o escoutar / --- / e si l'agrada ni tant és, / fassa'se'n a pregar tres ves: / car ja vergonna non serà / a aquel que l'amor querrà / s'ella s'en fa tres ves preguar; / ans la·n deurà tenir plus car*”, Jaufré (v. 7538). En fi, sobre tot això es pot veure encara el que ja va observar Diez, Gramm. III, pp. 219 i 208. »

Coromines reitera la seva posició a SABER VII, 556b13-43:

«*Fer a saber* (molt perseguit per correctorets de català) és ja ben antic i és construcció corrent en aragonès antic, amb moltes analogies en portuguès, i en altres parlars romànics, cf. DECH s. v.

HACER (III, 298b1-11): El meu pare hagué de sostenir moltes palestres amb tossuts correctors d'impremta que li esborraven aquesta *a* en els seus originals, com a “il·lògica” (volien dir, sense adonar-se'n, ‘com a contrària al castellà’): “*feren-ho a saber* als admirals d’aquelles 10 galeres”, Desclot (*NCL.* v, 123.38, text comú a cinc mss., incloent-hi *O*, que és de fi del S. XIV, i el restant porta *notificaren-ho*, cap no posa *feren-ho saber*); “missatges li vengren de l'emperador, en què li *faïa a saber* que --- se'n tornàs a Constantinoble”, Muntaner (§208, Casac. VI, 38.19); “la qual cosa *féu a saber* a Johan --- e *féu a saber* a ---”, *Decam.* v, §5, 313.31, 313.34. Ultra els ja indicats en la llengua moderna, l'han admesa altres bons testimonis del bon ús català: “tenim la horna de *fervos a saber* --- [el propòsit de] celebrar el Milenar de N. S. de Montserrat ---”, lletra de convit firmada per J. Verdaguer i J. Collell 1-I-1881 (*Epist. de V.*, III, 263).

»També construcció de l'it. ant., usada pel mateix Boccaccio (l'ed. de 1961 ho escriu aglutinat): “nè ho voluto fare nè dire cosa alcuna, che io non vel *faccia prima assapere*” (III, §3, 180.13), “per Dio *fagli assapere*” (X, §7, 629.15, anàlogament en la versió cat., 580.9f.). I hi ha antigament alguna altra construcció paral·lela: “no·n *féu a sentir* nenguna cosa a persona del món”, *Decam.* III, §10, 217.4f.; on Boccaccio construeix altrament: “*farne ad alcuna persona sentire*”.»

El *Diccionari català-valencià-balear* en diu el següent, a l'entrada *fer* IV:

«Amb complement infinitiu, expressa una acció causativa de l'acció significada pel verb complement. *Fem-vos saber que nós entram a Perosa*, doc. a. 1251 (Pujol Docs.). *Amor me feia amar vostre cors*, Lull Blanq. 6. *Les serenes fan dormir los mariners per dolçor del cant*, Gebreda Cons. 22. *Li feya dar molt més caritat que a tots los altres pobres*, Tirant cap. 4. *No'm faces estar ab tropich tan gran*, Proc. olives 750. *El convido a beure vi... per fer-lo garlar*, Massó Croq. 9.»

A l'entrada *saber* II.2:

«***Fer saber* o *fer a saber***: comunicar, donar notícia. *Fem-vos saber que nós som...*, doc. a. 1251 (Pujol Docs.). *Envià sos missatgers al rey d'Aragó fent-li assaber com se volia fer chrestia*, Muntaner Cròn., c. 44.»

Pel que fa a la freqüència d'ús, doncs, com veiem Coromines utilitza *fer saber* (i no: *fer a saber*) a **1**) 42, 67, **2**) 365, 562, **3**) 148, i *fer a saber* (i no: *fer saber*) a PUIX VI,860b14, VENT IX,124a10-17, **1**) 111, **2**) 75, 302, 354, 373, 378, 380, 406, 537, **4**) 60, 95, **7**) 72, 270, **8**) 145, 171, 177, **9**) 23, 40, 48, 59, 80, 131, 197, **12**) 637, 823, 839, 855, 857, 860, 880, 890, 902, 902, 903, 912, 915 **13**) 27, 18, 56, 134, 164 **14**) 61, 71, 78, 86, 117, 190, 192, 340, 412, 413, 431, 446, 457, 458 **15**) 55, 85, 101, 243.

Probablement pel mateix fet també escriu de manera paral·lela *fer a comandar* (i no: *fer comandar*): **10**) 133. És estrany, però, que aquest ús s'estengui només a aquest parell de verbs, ja que després notem que escriu només *fer notar* (**5**) 153, 169, **7**) 281); *fer donar* (**12**) 599); *fer explicar* (**12**) 537); *fer preguntar* (**2**) 427 i *fer conèixer* (**13**) 204).

6.2.86 *Veure venir o veure a venir?*

La descripció de les formes *veure venir* i *veure a venir* per part dels diccionaris en la nostra llengua constata, un cop més, que el llenguatge no funciona amb lògica. Com veurem, hi ha un seguit d'irregularitats lèxiques que fan que a vegades pensem que hi ha un desdoblament d'un sol significat en dues formes diferents o bé un sincretisme, és a dir, una sola forma que serveixi per a dues funcions o, en aquest cas, dos significats diferents. Tot seguit miraré d'exposar de manera planera l'estat de la qüestió.

En primer lloc, si consultem l'*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l'Enciclopèdia Catalana, a l'entrada de la preposició *a* (la cursiva és meva):

«**a** prep. De verbs que expressen una percepció dels sentits: Ho sentireu a dir. *T'he vist a venir.*». A l'entrada «**dissimular** v/tr/abs/ Tu dissimules però ja fa estona que et *veig venir!*» Finalment a l'entrada «**veure venir** (algú) fig. Penetrar les seves intencions.» Com es veu, doncs, la inserció de la preposició no faria variar el significat de dues formes com *veure a venir* i *veure venir*. En aquest cas tot ens faria pensar que hi ha un desdoblament de formes sota un sol significat.

En segon lloc, consultant la segona edició del *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, a l'entrada principal *venir* només hi ha la forma:

«**veure venir** algú: Penetrar les seves intencions».

En aquest cas, doncs, no hi ha cap possibilitat de dualitat de formes. En tercer lloc, consultant el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* (GDEC), a l'entrada *venir* només hi ha la forma:

«**veure a venir**: Adonar-se de seguida del que es prepara o del que passa. *Ja veig a venir que em demanarà diners.*»

En aquest cas, però, tot ens faria pensar que hi ha dos significats diferents. Però al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), només hi figura *estar a veure venir* que, com veiem, es troba sense la preposició *a* però fusionada dins un paquet on també hi ha aquesta preposició: *estar a veure venir*. Curiosament, el DCVB en diu dues coses diferents a dues entrades diferents. A l'entrada *veure*, hi trobem:

«n) **estar a veure venir**: estar a l'aguait, vigilant, sense actuar fins que es consideri oportú segons el que ocorre.»

A l'entrada *VENIR*, hi trobem:

«c) **estar a veure venir**: esperar amb paciència o amb calma els esdeveniments.»

Tornem a ser a cap de carrer. És exactament el mateix, *veure venir* que *veure a venir*? La confusió que provoca aquesta dualitat de formes en el dialecte central prové del fet que, en aquest dialecte, juntament amb el septentrional, el contacte vocàlic entre *veure* i *a* no es distingeix perquè es resol amb l'elisió d'una de les vocals neutres. D'aquesta manera, el camp d'estudi queda reduït a formes on *veure* no estigui en infinitiu ni en formes femenines de participi passat (vegeu Bastardas, 2003: 97-98). Només servirien, doncs, formes com per exemple: *ja he vist a venir* [...] o *ja he vist venir* [...]; *ja veu a venir* [...] o *ja veu venir* [...] on no hi ha cap contacte vocàlic.

Per altra banda, probablement també s'hi barreja el canvi de preposició dels verbs regits davant d'infinitiu que explica Fabra: *pensa en mi* però *pensa a dir-m'ho*; com que hi ha tants contextos on sempre traiem la preposició *a* perquè s'elideix com a fenomen fonològic, sovint acabem per no posar-la-hi.

Parem esment al fet si fem cas exclusivament del sentit que el GDEC dóna a *veure a venir*: 'endevinar les intencions':

Vaig *veure venir* en Pere per la rambla.

'Vaig *veure* que en Pere venia per la rambla / Vaig *veure* en Pere venir per la rambla.' Aquest fenomen s'explica detalladament a Solà *et al.*, 2002:

2423-2428, en el capítol 20.3 dels «Infinitius amb verbs causatius i de percepció»:

Vaig *veure a venir* en Pere.

‘Vaig endevinar les intencions d’en Pere.’

* Vaig *veure a venir* en Pere per la rambla.

Davant d’aquest primer acostament per començar a entreveure la presumpta distinció entre aquestes dues formes tan confuses i confoses, hauríem d’anar a la font important en els models de llengua en prosa dels autors de la primera meitat del segle XX: Coromines. Si en un inici el GDEC ja no deia el mateix que l’*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l’Enciclopèdia Catalana o el DCVB, en el cas de la prosa, pel que sembla ens tornen a confondre.

«Es *veuen venir* desacords públics cada vegada més grossos [...]» 8) 126.

«Si es *veu venir* que dos nomenaments simultanis després de nomenar En Moll són impossibles, és preferible doncs d’ajornar per ara [...]» 8) 126.

«La meva estada a Zuric s’acaba i *veig venir* que me n’aniré sense haver fet moltes coses que fora d’ací ja no podré fer;» 12) 555.

Com es veu, són opcions de l’entrada corresponent al GDEC però amb la forma sense preposició: ‘s’endevinen les intencions’: ‘Ens adonem que es preparen desacords públics cada vegada més grossos [...]’; ‘Si ens adonem que els dos nomenaments simultanis [...]’; ‘La meva estada a Zuric s’acaba i endevino que me n’aniré sense [...]’; Però en aquest cas tot ens fa pensar que hi ha un desdoblament de formes sota un sol significat.

«[...] ens cal estar *a veure venir*.» 5) 111.

Com podem comprovar, aquesta opció és la de l’entrada corresponent en el DCVB: ‘esperar pacientment per actuar oportunament’ i no té cap més interpretació possible.

«Quan a això s’afegeixen ressentiments personals, s’acut a atacs indirectes de mala fe (que se solen encomanar a d’altres) i que són tant més irritants com més l’ideal que ells defensen és noble. És en nom d’aquest i dels perjudicis petits o grans que li’n pervindrien, que cal perdonar-los i evitar una baralla. El que deixa al seu darrera dues o tres obres sòlides, que restaran, es pot riure de les pedretes; si endemés ha tret vuit rebrots

disposats cada un a fer-se un lloc en el seu país digne de la soca, i li queden 25 anys per a *veure venir*, es pot permetre el luxe de no sentir-les.» 12) 266

Aquest exemple és ambigu pel fet que sota la forma de *veure venir* s'hi superposen dos significats: el que porta el GDEC, a l'entrada amb preposició *veure a venir*, 'endevinar les intencions (en aquest cas, les intencions dels atacs)' i el que porta el DCVB a l'entrada *estar a veure venir* 'esperar pacientment per actuar oportunament (en aquest cas, en les reaccions dels ressentiments personals)'.

Sens dubte, que hi hagi la dualitat de significats tant a l'entrada *veure venir* com *veure a venir* (que totes dues entrades puguin significar indistintament 'endevinar les intencions' i 'vaig veure que X venia per Y' / 'vaig veure X venir per Y') no perjudica per res del món la salut de la llengua. El que potser no li és tan saludable és el culte al silenci absolut davant l'embull de criteris, sovint tant desorientadors com contradictoris, que s'hi observa d'una manera conjunta.

Pel que fa als usos de Coromines:

Veure venir: 8) 126, 12) 266, 555.

Estar a veure venir: 5) 111.

6.2.87 L'ús de *sentir dir / parlar / contar/fer* o bé *sentir a dir / parlar / contar / fer*

Per començar l'observació sobre l'ús, per part de Coromines de *sentir dir/parlar/contar/fer* o bé *sentir a dir/parlar/contar/fer* reprendré la mateixa citació del *Diccionari català-valencià-balear* de l'observació referent al punt 5.1.3 (*Fer saber i fer a saber*) i que aquest mateix diccionari s'encarrega de relacionar a l'entrada **a** II 5. *a* i *b* i que para esment a la descripció d'aquest fenomen:

«Anteposada a certs infinitius, la prep. *a* forma amb ells un atribut equivalent a un participi futur passiu. “Això és *a veure*”, “és *a sebre*” (= ‘això s’ha de veure’, ‘s’ha de saber’); “això encara és *a venir*” (= ‘ha de venir’). a) Aquest ús és l’origen de la construcció antiga dels auxiliars (*haver, tenir, etc.*) amb aquesta preposició, que modernament substituïm amb *de*. *Tot som bé a venir*, Eiximenis II Reg. 6. *Ho haurà a manleuar*, Consolat 243. *Com a cert temps tinch a voltar*. Vent. Pel. 210. *Jo m’he a partir de vosaltres*, Tirant, 2. b) Per analogia a aquesta construcció pot explicar-se l’ús de la prep. *a*

en frases com: “ho he sentit *a* dir”; “l’he vist *a* córrer”, “el sentires *a* fer remor” (Eivissa). “N’he sentit *a* parlar” (Ripoll, Berga, St. Feliu de P., Lluçanès). *E desitjantlo a veure stechlo sperant*, Eximplis, II, 289.»

Per tant, sembla que el que Xavier Villalba afirma d’entrada a Solà *et al.*, 2002: 2270 i en concret en el capítol *Els verbs de percepció* si no és una mica massa rígid potser és un xic precipitat:

«L’oració d’infinitiu complement directe d’un verb de percepció (vg. §20.3) també pot anar encapçalada de manera opcional pel subordinant *a*: *Han sentit (a) dir que vindrà*; *Jo no me’n refio, perquè ja l’he vist (a) venir*. No queda clar quin estatus s’ha de concedir a aquesta construcció. Fabra (1918, 1956; DGLC, *sentir*, *veure*) no recull aquesta possibilitat i els seus exemples són tots sense *a*: p. ex., dóna la frase feta *veure venir algú* (DGLC, *venir*). Ruaix (1975: fitxa 30), Mestres *et al.* (1995: §XXI.2.1.5) i Badia (1994: 668-669) donen totes dues variants com a equivalents. Lacreu (1990: §XXVII.2.8) considera que l’ús de *a* és estrany a la llengua estàndard oral i escrita i propi d’un estil recargolat. Si mirem la qüestió amb més detall, trobem que la suposada opcionalitat no és tal. Les formes amb *a* no són productives: **L’he vista a {caure / sortir / arribar}*, *Han sentit a {parlar / *comentar / *criticar} que vindrà*.*

»[* Lacreu (1990: §XXVII.2.8.) dóna *L’he vist (a) anar-se’n fa més d’una hora*, però creiem que la variant amb *a* és clarament agramatical]»

Vegem què en diu Lacreu, 1992: 301-302:

«*He oído decir que no vendrá*
He sentit (a) dir que no vindrà

Le he visto marcharse hace más de una hora
L’he vist (a) anar-se’n fa més d’una hora

»Val a dir, però, que aquest ús de la preposició *a* actualment és estrany al parlar espontani, i fins i tot en la prosa literària contemporània no deixa de ser un recurs molt poc utilitzat. En el discurs oral, convé evitar aquest ús si no es vol incórrer en un estil recargolat i artificios.»

Pel que fa a aquestes formes, jo encara he tingut ocasió de sentir-les oralment, per bé que només en el català septentrional (estàndard). Recordo que Jordi Barbosa i Molins, nascut a l'Armentera el 1977, un dia d'octubre de 2007 que buscàvem aparcament i no en trobàvem em va dir espontàniament: «—Aquest cotxe també deu buscar aparcament perquè ja *l'he vist a passar* tres vegades, el pillo».

El *Diccionari català valencià-balear* torna a utilitzar aquesta forma (que marcarem en negreta) per explicar un altre tema sota l'entrada *de IV b*):

«**b**) S'usa molt com a lligam entre un numeral o quantitatiu indefinit (*tant, molt, poc*, etc.) i el seu substantiu: «Mai havia vist tanta *de gent*»; «Tenim molts *de llibres*»; «Ho **he sentit a dir** moltes *de vegades*»

Pel que es veia al *Diccionari català-valencià-balear*, la llengua antiga feia ús d'aquesta preposició, ja fos per analogia o per una genuïnitat *tenaç*, com apuntarà tot seguit Coromines.

Ja dins el diccionari de Lacavalleria (1696), però, no hi ha cap forma amb preposició. Totes són sense preposició:

«NOTICIA 774a 12-13 Io tinch aqueixa noticia per oyr dir, jo fe aqueixa nova per oyr dir.
NOVA 774b 49-50: Nova aprefa per oyr dir.
OIR 793a 34: Oir dir. (...). Io he oit dir.
OIR 793a 36-37: Io he oit dir alló.
OIR 793a 40-41: Vofaltres avéu sens dubte oit dir, que los Filofofs, &c.
OIR 793a 42-43: De ahont fabeu vos axó? Io ho he oit dir. (...). Io no he oit dir res de alló.
OIR 793a 45: Io no fe axó, finó per oir dir.
OIR 793a 47-48: Io no fe axó, finó per oir dir.
OIR 793a 50-51: Fa fes noves, que no fe sabén finó per oir dir. OIR 793a 52-53: Sovint he jo oit dir á mon pare, que ell creya, &c.
OIR 793a 58-59: Vos creyeu tot lo que oiú dir.
OIR 793b 1-2: Io no oig parlar finó de affó.
OIR 793b 10-11: Ahon no fe ha oit parlar de aquesta vic`toria?
OIR 793b 14-16: Io temo que ell no aja oit dir alguna cofa de affó, jo temo que ell no aja tingut algun sentiment ó vent de affó.
OIR 793b 17-20: Io crech que aquell ha ja oit dir que jo tinch un trefor en ma casa, jo penso aver aquell tingut ja sentiment ò vent que en casa mia hi ha un trefor.
PARLAR 821a 24: Io no he oyt gens parlar de affó.

PARLAR 821a 25-26: Cofa de la qual no se ha may oyt parlar.
PARLAR 821a 37-38: Nofaltres no oym parlar finó de vofres crims.
VEGADA 1006a 56-57: Io me recordo de avervos oyt dir affò alguna vegada.»

La possibilitat que apunta Lacreu sobre l'ús d'aquestes formes amb preposició en la prosa literària contemporània actualment no està ni estudiada ni comprovada. Només per això, potser en comptes de qualificar aquestes formes de ser pròpies de «un estil recargolat i artificios» caldria basar-la en exemples concrets. D'altra banda, i fent referència a Xavier Villalba, potser la normativa hauria de saber donar comptes d'aquest tipus de fenòmens (amb un estudi que ponderés clarament l'opcionalitat d'aquestes formes) i no limitar-se a estigmatitzar aquesta forma simplement com a *agramatical*. Estem en condicions d'afirmar que en tot cas seria una *agramaticalitat* molt particular, amb un deix ben sa de genuïtat catalana, com a resultat d'una analogia, (al meu entendre encara ben productiva en el dialecte català central-septentrional) i potser més tard o més d'hora hauria de gaudir d'un rang semblant a *forma pròpia de...* Hauríem de tenir ben present que algunes altres «agramaticalitats», formes proscrietes (i fins perseguides en el seu moment per correctors de tendència purista) com per exemple *tenir de* + infinitiu han estat una arma de doble fil per a la llengua catalana.

Si recordem el que Coromines ens advertia a FER III 955a57-956b16:

«Tan arrelat és això que allà on el castellà ha aconseguit la imposició oficial, persisteix, però, tenaçment, la construcció catalana: així he sentit jo mateix el refractari *se hace a saber* en els pobles catalans annexats a la província d'Osca (en tinc nota d'Estopanyà, 1956, i el nucli mateix em confirmà que igual ho diuen en els pobles veïns), i un doc. municipal de Tortosa de 1637 porta “*le havemos ha saber que el Padre Espinel ---*” (Vergés, *oc.* 88).»

Pel que fa al *Diccionari català-valencià-balear*, a l'entrada *sentir* 3:

«Percebre amb l'orella; oir; cast. oir. *Sensualment sentim vous e brugits*, Llull, Cont. 326.4. *Com ells sentiren les trompetes*, Tirant, c.64. *Res tan pintoresc com sentir-li parlar d'aquella illa*, Massó. Croq. 10. **Sentir missa**: oir missa. **Sentir dir** (o **sentir a dir**): oir cosa que altri diu. *Jo aleshores no havia pas sentit a parlar de magnetisme*, Ruyra, Parada 24»

A la següent entrada, a la preposició *a*, l'*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l'Enciclopèdia Catalana també distingeix les formes amb preposició i les tradueix al castellà:

«prep de verbs que expressen una percepció dels sentits. *Ho sentireu a dir. T'he vist a venir.* CAST [no se traduce] T'he vist a venir, *Te he visto venir.* / S'ha sentit a dir..., *se ha oído decir...*»

Pel que fa a les formes que relacionava l'entrada del *DCVB* del tipus *l'he vist a córrer* i *el sentires a fer remor*, (explicades per analogia) s'ha de puntualitzar que en tot l'*Hiperdiccionari* només hi ha un sol exemple anàleg a aquestes construccions dins l'entrada *caure*: [...]:

«He vist caure un llamp.» [cf. He vist *a* caure un llamp]

En aquest sentit destacarem el següent ús de Coromines:

«[...] a veure passar les disfresses» (i no: «[...] veure *a* passar les disfresses»): **12**) 329.

De formes de participi passat, que és on més es podria veure la dualitat de formes d'aquesta frase, només n'hi ha una que estigui seguida d'infinitiu (vegeu Bastardas, 2003: 97-140).

Si mirem en el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* l'entrada *a*:

«7. Introdueix els verbs que depenen: [...] 2. De verbs que expressen una percepció dels sentits. *Ho sentireu a dir. T'he vist a venir.*»

A l'entrada *sentir*:

«3. **sentir a dir** (alguna cosa) Saber allò que la gent en diu, comenta, etc. *He sentit a dir que s'apujaran els lloguers.*

4. **sentir a parlar** (d'alguna cosa) Tenir-ne un coneixement superficial, haver-ne esment. *No n'havia sentit a parlar mai, de la biosfera.*»

Pel que fa a la freqüència d'ús, Coromines sempre utilitza totes dues formes indistintament, és a dir, quan no es dona el cas com el següent:

«El que alarmava era de sentir-los parlar de decisions que pensaven [...].» (**8**) 98), anàleg a:

«El que alarmava era de sentir com parlaven de decisions que pensaven [...]»

«El que alarmava era de sentir que ells parlaven de decisions que pensaven»

Aquest fenomen s'explica detalladament a Solà *et al.*, 2002: 2423-2428, en el capítol 20.3 dels «Infinitius amb verbs causatius i de percepció».

Pel que fa als usos de Coromines, doncs:

Sentir dir: SODEGAR VII,995b25-30 i TURO VIII,934a20-38): **3)** 43, **4)** 102, **7)** 173, 223, 227, **12)** 474, 545.

Sentir a dir: **5)** 240, **12)** 464, 595-596, 817.

Sentir parlar: **12)** 446, 520, 541, 545, 864.

Sentir a parlar: **6)** 89, **12)** 465, 466, 475, 539, 655, 676, 887, **13)** 415, **14)** 95.

Sentir contar: **12)** 303, 914.

Sentir fer: **12)** 656.

haurà vist i vist parlar (i no: haurà sentit i sentit a parlar): **9)** 160.

No sé si és més curiós o més significatiu —o potser fins i tot simptomàtic—, que a la mateixa *Gramàtica del català contemporani* (a Solà *et al.* 2002: 2762) s'utilitzi el verb *sentir a parlar* en les quatre oracions de l'exemple (97a-d).

6.2.88 Alternança entre donar entenent-donar a entenent i donar entendre-donar a entendre

En la següent observació, si ens fixem en les següents formes, és curiós que el mateix Coromines també alterni a l'hora d'escriure *donar entenent* (**12)** 300, **13)** 104) / *donar a entenent* (**12)** 637, 647) i *donar entendre* (**8)** 171) / *donar a entendre* (**8)** 177, **9)** 199, **12)** 384 **13)** 68, 94, 136, **15)** 433). Coromines explica de manera clarivalent el problema d'aquesta alternança d'usos a DAR III,24a59-24b11:

«*Donar entenent* 'donar a entendre, induir a, persuadir' ja S. XV, segons *D*Ag.; algun cop construït amb *a*: "lo trobà Jhesú Xrist, e dix-li: —*amplius noli peccare*; *donant a entenent* que per peccat li era venguda la malaltia", St. VicentF (*Quar.*, 77.141), però és probable que això resulti d'una contaminació per part de *donar a entendre*: és versemblant que sigui l'altra la construcció primitiva i hi ha

fonament per sospitar que es parteixi d'una construcció, ja nascuda en el llatí tardà, *dare (aliquod) intendendum* (en certa manera=*dicere a. intendendum*) 'comunicar o dir (alguna cosa) perquè s'hi posi atenció, perquè un s'hi esforci'.»

Notem també la capacitat de relació amb què Coromines explica aquest fenomen també a TENDRE VIII,406a5-406b3:

«*Entenent* 'el qui entén', 'entès en una matèria': "com per los *entenents* vist serà yo haja retut mon deute de fidelitat", JoMartorell (Ag. II, 174). Des d'antic es desenrotllà molt en català el grup fraseològic *donar* (o *dar* o *fer*) *entenent* (on es pot tractar ja d'una construcció llatina de gerundiu DARE INTENDENDO en dat., o DICERE AD INTENDENDUM, cf. infra oc. i port.). "Com lo senyor vol començar de fer --- el leyn --- deu dir als parçoners de quin gran --- lo farà --- e si açò *fa entenent* als parçoners, són-li tenguts de fer aquela part que cascú li aurà promesa", *CostTort.* (Ol., p. 448); "si reeberen dan, axí com a vós an feyt *entenent*, sab Déus que nós no·y merim mal" a.1310 (*BABL* II, 331).

»"Que em donen a *entenent* que·l dit noble se juste per venir en Payllàs", doc. cancelleresc de 1325 (Finke, *Acta Ar.* III, 481), "Ab l'om qui aja lo bec groc / fets companyia: / e si bella muller havia, *dats-li entenent* / que sòts son acostat parent / -o·l fets compare / ---" en les satíriques obres de BMetge, "Sermó" (Riq., 4.61); "segons nos era *dat entenent*" a. 1379, i *donar entenent* en dos docs. de 1399 i en un de 1409, *InvLC*; "florins --- la *intenssió* de Mn. Bernat ere de no donar-n' i sinó 21 o 22 mília: e així ere estat *dat entenent* per alscuns frares dels espital" a. 1403 (*BABL* XII, 125); "un gavaig --- emplir-l'heu de sanc --- a la primera nit, com lo marit haurà haüda la fadrina --- sclafarets lo gavaig e *dareu entenent* que la ha haüda puncella", Men.-Bna. a. 1410 (Riera i Sans, *Cavaller-Bagassa*, p. 110). "Donà *entenent* al pare un diumenge --- que ella volia anar a la perdonança", *Decam.* IV, §7, 267.15 (= "dato a vedere al padre --- che andar voleva alla perdonança"); "ab letres li havia a dar *entenent* lo treball que ella per la sua amor sofferia", id. IX, §5, 529.25; veg. cites del *Tirant* de Galba i altres del S. XV, en el *DAG*.

»*Donar entenent* segueix molt viu avui en català central i a Mallorca, i crec que en tot el domini, amb abundor d'exemples en els escript. Renaix., de la zona central com: "Ja en seria de llest qui em *donés entenent* d'embarcar-me mai més de la vida!", Ruyra (*Rem de 34* = *Pinya de Rosa* II, 89); no menys a Mall.: "*entenent* te donaré / que et vui, i no te voldré" (Moll, *Amoroses*, 89); etc.

»En les altres llengües romàniques és cosa abans que tot de l'oc., on *faire entendén* “donner à entendre” és ben conegut en diversos trobadors (*PDPF*, *PSW* III, 576) en concurrència amb *dar entendén* id.: hom proposa corregir *darai entenén* en *farai entendén* en el *planh ab lo cor trist* (*Grundr.*, 461.2) (*ARom* I, iv; *ASNSL* CXXXVII, 266, sense que sigui necessari car *entenén* pot ser degut a un trobador llgd. del S. o gc. o cat., amb ND>n); també hi ha *far a sabent* “faire savoir” (*PDPF*). En antics textos portuguesos: “o ãmiigo fez *entendente* aos fíees de Deu que quanto fazia todo era por ypocresia” en els *Padres de Mérida* de c. 1400 (*RLus.* XXVII, 34), que podria ser formació no ben paral·lela, o manlleu de l'oc. ant. amb -ND'>-nt assimilat a -entre port. -ENTEM.»

Pel que es pot intuir, sembla que la utilització de les dues formes i l'alternança estan prou justificades i, probablement, pel mateix motiu també intercala a l'hora d'escriure *donar conèixer* (5) 63) i *donar a conèixer* (4) 66, (5) 155, 181, (8) 170, 171, 177, (13) 96, 164, 283, (14) 33, 97, (15) 101, 227, 432) per bé que avui ens resulti estranya la forma sense preposició.

6.2.89 La caiguda d'article davant d'infinitiu

Per començar l'observació sobre la caiguda d'article davant d'infinitiu m'he de referir a Solà *et al.*, 2002: 2439:

«Amb el terme de *nominalització de l'infinitiu* hom se sol referir a una varietat de fenòmens. Com a il·lustració, adonem-nos que el sintagma el parlar dels estudiants, en una oració com *El parlar dels estudiants em molesta*, té tres interpretacions diferents. Podem destriar aquesta ambigüitat, com veiem en els exemples següents:

- (64) a El parlar tan sovint dels estudiants em molesta
 b El parlar constant dels estudiants em molesta
 c El parlar americanitzat dels estudiants em molesta

»L'exemple (64a) es pot parafrasejar per *El fet que parlem (o parlin) tan sovint dels estudiants...* on *els estudiants* és el tema de què es parla. L'exemple (64b) es pot parafrasejar per *La manera de parlar constant dels estudiants...*, on *els estudiants* és l'agent de l'acció de parlar. L'exemple (64c) es pot parafrasejar per *El dialecte americanitzat dels estudiants...*, on *els estudiants* és el possessor del dialecte en qüestió. Per raons que s'exposaran més endavant, em

referiré a la construcció d'infinitiu il·lustrada a (64a) amb el terme *nominalització impròpia* de l'infinitiu i la il·lustrada a (64a) amb el terme *nominalització pròpia*, i en tractarem als §20.4.1 i 20.4.2 respectivament. Les construccions corresponents en castellà i italià han estat estudiades a Bosque (1990) i a Zucchi (1993) respectivament.

Vegem què diu sobre aquest punt Solà *et al.*, 2002: 2446 en el capítol sobre la posició dels gramàtics prescriptius en aquest punt:

«En la tradició normativa catalana actual hi ha autors que censuren la nominalització de l'infinitiu perquè la consideren poc genuïna. segurament, l'expressió més clara d'aquesta censura es troba en Badia (1962: §219; 1994: 665-666). Ja que els autors normativistes no fan una distinció entre els dos tipus de nominalització descrits aquí, és difícil saber si aquesta censura va dirigida a tots dos o només a un d'aquests dos tipus de nominalització. Dels exemples donats a Badia (1994: 665-666) es pot inferir que aquesta censura va dirigida només a la nominalització impròpia, que se suposa que és un manlleu del castellà. La censura normativista de la nominalització de l'infinitiu s'aguanta en fonaments molt dèbils, per quatre motius:

- a) Com demostren Par (1923: §789) i Solà (1972: §55-60), la nominalització de l'infinitiu, de tots dos tipus, es troba abundantment documentada en els textos literaris antics. Per tant, no es pot dir que no tingui tradició literària catalana.
- b) Tots dos tipus de nominalització de l'infinitiu són part del català actual, per bé que els textos escrits no en contenen gaires exemples, especialment de la nominalització impròpia, a causa del rebuig normativista que pesa sobre aquesta construcció. La nominalització impròpia (per no dir res de la pròpia) es troba en la producció oral de parlants nadius del català sensibles a les qüestions de genuïtat (per exemple, professors d'universitat de l'àrea de coneixement de filologia catalana) i Solà (1972: 68-69) cita molts exemples de tots dos tipus de nominalitzacions de procedència diversa.
- c) Si el castellà fos l'única llengua romànica a part del català que coneix la nominalització de l'infinitiu, tindriem una raó per sospitar de l'existència d'un manlleu. Tanmateix, els mateixos dos tipus de nominalització de l'infinitiu es troben en italià, com demostren Zucchi (1993) i Gunver i Salvi (1991: 559ss). Per tant, sembla lògic suposar que és un fenomen autòcton de totes tres llengües romàniques.

d) Si la nominalització impròpia de l'infinitiu fou un manlleu del castellà, el català no s'hauria limitat a incorporar l'article *el* amb la funció d'introduir oracions d'infinitiu, deixant de banda l'article *el* amb la funció d'introduir oracions finites. En castellà, aquest article introdueix oracions d'infinitiu, com *El leer libros no te ayudará*, i oracions finites, com *el que lea libros no te ayudará*. En català, aquest segon ús de l'article no existeix: **El que llegeixis llibres no t'ajudarà* (vg. §19.7). Badia (1962: §219) considera "poc genuïna" una construcció com *L'ignorar on era el neguitejava*, mentre que jutja impossible una traducció literal de l'oració castellana "el que hubiessen llegado tarde les perjudicaba". Aquesta opinió corrobora la idea que l'ús de l'article definit existeix en català per introduir oracions d'infinitiu (ús que Badia titlla de poc genuí), però no existeix per introduir oracions finites. No sembla gaire lògic pensar que s'ha produït un manlleu parcial o selectiu de l'article amb funció de nominalització impròpia.»

Vegem què en diu una mica més tard Solà, 2008: 6:

«L'excel·lent traductor que és Xavier Pàmies em consulta si pot usar l'expressió *mal m'està el dir-ho*, que un corrector d'editorial li canvia o "arregla" en *mal m'està dir-ho*, sense l'article. Es tracta bàsicament de la coneguda qüestió d'usar els infinitius amb funcions nominals i amb marques nominals. Dic *bàsicament* perquè hi hauria també la qüestió de saber si l'expressió és genuïna. Sembla que podem esbandir aquest segon dubte i per tant ens concentrarem en el primer. (Observi, lector, que uso el verb *esbandir* amb el valor de 'bandejar, expulsar', no recollit al diccionari normatiu però ben fonamentat històricament.)

»El català coneix l'ús de l'infinitiu amb valor i marques nominals. A part de casos ben populars com ara "D'aquells préssecs me'n va cobrar mil euros, sense comptar-hi *el collir-los*", "*El llegir* li fa perdre *l'escriure*", vegem-ne d'altres d'autors gens sospitosos de mandra o de poc coneixement de la llengua: "¿On són les orgulloses primaveres, /.../ i *l'ignorar* les fines coses veres / i *el no tocar* fondària en el descans?" (Carner), "Una de les coses que més varen espantar-me fou *el veure* que els nostres filòlegs no estaven d'acord" (Ruyra), "Deixeu-me acabar amb els rebles d'un vell, enyorós *del seu rondar* per aqueixes terres"(J. Coromines), "em faig fort en la tirada cap *al procedir* reservat d'aquest vull i aquest no vull" (J. Triadú). Rodin té una escultura que en una exposició duia el títol (en

català) *El despertar*, contra el qual jo no objectaria, com tampoc contra el títol del llibre *L'essència del córrer*, de Ramon Oliu.

»Tanmateix, el català fa d'aquesta capacitat un ús més limitat que, per exemple, el castellà i l'italià. Generalment nosaltres recorrem a altres possibilitats, com ara posar l'infinitiu com a complement d'un nom o pronom: “*La manera de cantar* de Frank Sinatra era tan aparentment fàcil com *la manera d'escriure* de Josep Pla”, “*Quin tip de riure*, aquell dia!”, “Hem d'assumir *el fet de pertànyer* a una empresa petita”, “Li esqueia molt *allò de fer de parallamps* entre el director i els becaris”. Un altre recurs és usar l'infinitiu tot sol, sense marques nominals, o precedit de *de*: “Un altre recurs és (*d'*)usar l'infinitiu tot sol”. Per a moltes mares és un maldecap *criar* els fills. I, encara, podem recórrer a un nom en lloc d'un verb: “*La dedicació* als fills li omple de sobres tot el temps”. És una qüestió relativa, doncs, i el quid està en l'equilibri.

»Però, a més a més, el cas de Pàmies és una expressió feta, lexicalitzada, i com a tal opino que no seria lícit de modificar-la: o la volem tal com és o n'usem una altra. És el mateix cas de l'expressió *al meu entendre*, acollida pel diccionari normatiu (“*Al meu entendre* no hem de fer el túnel del TGV per la Sagrada Família”). Un cop he donat aquesta resposta al col·lega Pàmies, em plau de dir que Albert Jané, una de les persones vivents més sensibles a la llengua, em diu que està “absolutament” d'acord amb la meva opinió.»

Pel que fa a altres usos de Coromines:

Caiguda d'article davant d'infinitiu:

«*El poder-hi fer desfilades enormes [...]* suggereix un pas sense entrebancs» a VERGONYA IX,165b55-166a21;

«Més substancial i més antic és *el* fer-ne, diríem, un veí temporal d'*ara*, aplicable tant als moments immediats que precedeixen com als que segueixen el moment designat per *ara*.» SUS VIII,154a44-48;

2) 368, 378, 3) 47, 5) 91, 150, 241, 7) 184, 8) 210, 12) 51, 172, 185, 186, 202, 253, 301, 310, 352, 396, 449, 447, 511, 521, 15) 244.

Pel que sembla, a l'exemple següent també hi ha un article davant d'infinitiu però resulta que si l'eliminem l'oració perd el sentit.

[...] quan els fets dispersos i aqueixes irregularitats i estranyeses que *al dir* d'alguns fan la gràcia d'una parla, [...]: 12) 274].

Pot ser que sigui perquè: l'oració que introdueix l'article en aquest cas no és completiva i potser perquè l'infinitiu en aquest cas no té predicació

possible i actua merament com un nom ('murmuració'). Probablement corregiríem aquesta frase segons els registre. Si corregíssim una novel·la que volgués reflectir la parla popular, o per voluntat expressa de l'autor, etc., deixariem *dir* amb article (és un cas anàleg a *saber* a l'exemple "el saber dels erudits"). Ho deixa ben clar el *DIEC-2* a l'entrada *dir*²:

«1 m. [Lèxic comú] Allò que hom diu. *El dir de la gent. Una cosa és el dir i l'altra, el fer. Bé: això és un dir; ja s'hi mirarà a fer-ho.*
2 m. [Lèxic comú] Manera de dir o proferir. *Té un bell dir.*»

No hi ha cap problema amb el *dir*, doncs. Probablement en un text molt formal (un text jurídic, per exemple), sí que no dubtaríem a canviar-ho per *murmuració*, que no seria la solució normativa, com intuïm, sinó una possible solució, com *parer*, *judici*, etc. Vegem què diu sobre aquest punt Solà *et al.*, 2002: 2440:

[(64) a El parlar tan sovint dels estudiants em molesta
b El parlar constant dels estudiants em molesta
c El parlar americanitzat dels estudiants em molesta]

»Pel que fa a (64c), no podem dir que hi hagi un infinitiu, sinó un nom, *parlar*, que és homònim amb l'infinitiu *parlar*. El fet que la paraula *parlar* d'aquest exemple sigui homònima d'un infinitiu no té cap interès des d'un punt de vista sincrònic, ja que podem substituir aquesta paraula per altres de sinònimes, com *parla* o *dialecte*, que no són infinitius, sense que canviï el significat ni l'estructura sintàctica de l'exemple. En canvi, si substituïm la paraula *parlar* en els exemples (64a, b), el substitut no solament haurà de ser sinònim, perquè no canviï el significat, sinó que haurà de ser un infinitiu, perquè les oracions siguin sinònimes i acceptables. Si canviem *parlar* per *dialecte* en els tres exemples de (64), obtindrem una forma acceptable i sinònima a (64b) (*El dialecte constant dels estudiants em molesta*). Per motius històrics, hi ha molts noms en català que són homònims d'infinitius, com ara *menjar*, *beure*, *esmorzar*, *deure*, etc. Es diferencien dels infinitius il·lustrats a (64a, b) pel fet que poden denotar entitats (concretes o abstractes), pel fet que no es relacionen d'una manera regular amb aquest verb pel que fa al significat, entre altres diferències. En general, els noms que no són infinitius nominalitzats es poden pluralitzar, mentre que els infinitius nominalitzats no, com s'adverteix al § 20.4.3.1.»

6.2.90 Ço que com a pronom relatiu

Per fer l'observació sobre el *ço que* com a pronom relatiu hem de tenir en compte que el mateix Coromines ja en parla a EST III 720a34-720b37 i QUÈ VI 911a38-46. A més, però, també en parla Solà a Solà *et al.*, 2002: 2480-2481. Vegem què en diu:

«Quan l'antecedent és una oració, el relatiu (forçosament explicatiu: vg: §21.1.2.1a (v)) hauria d'adoptar una forma neutra. Però el català estàndard actual no té un relatiu neutre com el té alguna altra llengua (castellà *lo cual*; francès *ce que / qui*) i recorre a certes estratègies. La més comuna consisteix a reproduir l'antecedent amb la paraula *cosa* precedida del relatiu adjectiu *qual* (18a) o seguida d'una altre relatiu (18b); i en són variants les altres formes de (18c-e):

(18) a Ell ho deixà tot als seus cosins; *la qual cosa* ningú no s'hauria esperat mai (Fabra 1956: §123) | Va estripar els documents, *amb la qual cosa* no hi havia proves del delicte.

b Voldríem viure amb llibertat absoluta, {*cosa que* és una utopia / *cosa sense la qual* no val la pena viure / *cosa amb què* molts s'acontentarien}

c Es tracta de tenir més present la història, *saviesa que* no té res a veure amb recitar la llista dels reis gots (“Quadern” de *El País*, 30.X.1997, pàg. 8) | Ara queda per definir les fonts d'on sortiran aquests milions, *problema sobre el qual* treballa Rodrigo Rato (*Avui*, 4.IX.1997, pàg. 1)

d Anirem a esquiar al Tarter, *el mateix que* hem fet cada any | Comptàvem sopar al Tramoia, *la mateixa bona pensada amb què* coronem cada any el final de curs

e valdrà més assenyalar-los, donant-ne algunes raons, *ço que* almenys tindrà la utilitat de [...] (*OnCat*, II, 25a58)

»En lloc de *cosa*, doncs, hi pot haver qualsevol altre nom (N) que reproduïxi la semàntica de l'oració-antecedent (18c). Les formes “article + *qual cosa* / N” i “*cosa* / N *que*” s'utilitzen quan el relatiu fa de subjecte o de complement directe del seu verb; si la funció del relatiu és preposicional, aleshores tenim les variants “P + article + *qual cosa* / N”, “*cosa* / N + P + {article + *qual* / *què*}”: “Van estripar

els documents, {*amb la qual estratègia / estratègia amb la qual / estratègia amb què / amb la qual cosa*} desapareixien els rastres del delictes.” Quan hi ha l’element *mateix* (18d), la preposició no pot precedir el nom. Finalment, el català modern fa un cert ús de la forma *ço que*, arcaica (equivalent a la francesa actual): J. Coromines l’usa sovint (18e), probablement perquè se li fa pràctica per la seva brevetat.* Per al relatiu *com*, vg., més avall, (96).

[* *Ço que* s’usa també en les construccions amb antecedent implícit, com a equivalent de *allò / el que* (vg. §21.3): vg. detalls en Solà (1972: 155-159, 166.37) Fuins a la 4a ed. (1926: §62), Fabra (1918) deia que “la llengua literària pot recórrer amb avantatge al demostratiu arcaic *ço*” (*Ço que veig crec*); a partir de la 5a ed. (1930: §66.III) diu: “També s’ha usat molt, modernament, la combinació arcaica *ço que*, que avui és més aviat evitada.” Més tard (1956: §110) ho deixa així: “En concurrència amb aquest *el que* neutre, es pot usar *ço que* (arcaic) i, en certs casos, *allò que*, *això que* o *la cosa que*.”]»

Pel que fa als usos de Coromines:

Ço que: **5)** 116, **9)** 78, **12)** 254, 330, 429, 430, 617, **13)** 123, 157, 172, 179, 217, **14)** 34, 98, 416, **15)** 27, 114, 186, 276.

Cosa que: **8)** 324, **12)** 384, 389, 449, 512, 582, 584, 636.

6.2.91 Un ús curiós de Coromines de construccions amb l’adverbi *on*

Coromines utilitza també unes construccions curioses amb l’adverbi *on*: «i *fatumbar* “meter alguna cosa para que no sea vista o reconocida, *zambucar*” *ço que* suggereix la probabilitat que sigui realment un compost de *fotre + tombar* pròpiament ‘fer caure a terra una dona per estuprar-la’, *d’on fotumbo* ‘bordell improvisat’, etc.;» (FOTRE IV,154b15-22); «la nostra gent se’n degué mirar amb sornegueria els moviments de pausada i afectada dignitat, *d’on* el sentit de ‘aturat, curt de gambals’ que li donà el poble, [...]» (PAVANA VI,350b45-54); «Recordem que de PLANTARE vingué el cast. antiq. i port. *chantar* ‘plantar, clavar’, *d’on* biscaí *achantar-se* [...] (PLANTA VI,590b9-23); «*D’on* allò del “mossarabisme viscos” (no rellisquéssim!). Ai! “con la Iglesia hemos topado, Sancho”.» (PRIM VI,819a13-29); «[...] es tractaria de *gat* en el sentit de ‘animal que es baralla’ (esgarrapaire), *d’on* ‘propens a discutir, regatejar’.» (REGATEJAR VII,208a30-208b17); «I especulàvem: puix que a RĪCĪNUS se li ha trobat parentela indoeuropea, qui sap si podria venir d’una base itàlica *RICĀNO (ǎ

> *ĩ* és normal), *d'on*, per una banda, RÍNACO- (> *rè nec* així sense la gran objecció a la metàtesi), d'altra banda *rikan-lo*, *-allo-*, > *karillo-* (> *garrell*) --.» (RÈNEC VII,243a9-14); «*D'on* la bàrbara rima *rost / most* en el *Comte Arnau* de Sagarra (p. 292), poeta de balanci més que d'aire lliure, un cop acabada la seva sana i inspirada joventut.» (ROST VII,487a16-19); «[...] en el capítol final del primer llibre, el deuteragonista maligne, el cabrer *Silèn*, abeura les dones, assedegades en el maldar del setge, amb una beguda afrodisíaca, *d'on* l'escena lúbrico-tràgica del desenllaç» (SAVINA VII,723b19-36); «*Dissident* [Lab. 40], ll. *dĩssĩdens*, *-ĩntis*, part. actiu de *dĩssĩdĩre* pròpiament 'asseure's lluny', *d'on* 'estar separat', 'discrepar': [...]» (SEURE VII,894b48-58); «*Sinal-lagama* 'contacte' [Lab. 1840], pres del grec *συνάλλαγμα* id., d'on *sinal-lagmàtic* [1868, *SLitCosta*], derivat de *συναλλάττειν* 'posar-se en relació amb un altre' [...]» (SIMUN VII,927b46-982a2); «sovint popularitzat o deformat pel poble: *tempres* 1406, *Dag.*; *d'on* l'exercici religiós, i dites populars i molt repetides.» (TEMPS VIII,392b23-35); «*Trabinell* 'filaberquí'; *d'on* adj. 'entremaliat', *un tr.* '(nen) entramaliat': [...]» (TREPAR VIII,771b46-50); «*D'on*: 'les maresmes del Prat de Llobregat', aplicat fam. a aquella zona, el gran camp de caça dels senyors barcelonins.» (VOLAR IX, 355a52-355b7).

En totes aquestes construccions formades per l'adverbi *on* sembla que s'hagin elidit verbs que semànticament siguin de 'trajectòria', per bé que sigui més física o més figurada. Aquesta càrrega semàntica i oracional de 'procedència' o fins i tot de 'conseqüència' sembla que és atorgada a la construcció *d'on*, que és la que deriva directament de UNDE a diferència — clau — de UBI. En aquest sentit, veiem que Coromines se'ns mostra molt sintètic pel que fa a satisfer uns requisits sintàctics i semàntics que fàcilment podem recuperar.

Pel que fa als usos de Coromines dins el seu epistolari:

«[...] i és també per això que m'esforço a contar-los per carta tot el que m'ha causat una impressió a mi, *d'on ve* el retard de la meva correspondència.»: 12) 607.

6.2.92 L'ús d'algunes oracions de relatiu

En aquesta observació es destacaran algunes oracions de relatiu que fan referència a l'estil:

«[...] *en el qual cas* [...]» (i no: «[...] *cas en què* [...])»: 9) 139.

«L'advocat diu que espera que li commutin la pena per un any de presó, *en el qual cas* es podria [...]» (i no: «[...] per un any de presó, *cas en què* es podria [...]»): **12)** 820.

«[...] o també tres a l'estiu *en el qual cas* ja seria advocat [...]. (i no: [...] o també tres a l'estiu *amb la qual cosa* ja seria advocat [...]»): **12)** 54.

«[...] no havia vist el vostre magnífic *discurs* [...] *llegint el qual* s'aprèn i es coincideix en tantes coses»: **4)** 113.

«[...] veig que alguns punts *dels que* en la meva declaració al Ple incloïa [...]» (i no: «[...] veig que alguns punts *dels quals* incloïa en la meva declaració al Ple [...]»): **5)** 154.

«Com que pel març de l'any passat no vaig escriure-li cap carta i tinc resposta seva *a la que* li vaig enviar pel juliol, suposo que es tracta de la meva carta del 1.^r de setembre de 1944, en què demanava la seva ajuda [...]» (i no: «[...] i tinc resposta seva *a la qual* li vaig enviar pel juliol, [...]»): **14)** 126.

Fixem-nos ara amb l'opció d'oració de relatiu:

«A l'Hotel de la Productora hi viu ara un tal Sangenís, *el qual* no crec que ens conegui [...]». (i no: «A l'Hotel de la Productora hi viu ara un tal Sangenís, *que* no crec que ens conegui [...]»): **12)** 66.

6.2.93 Usos de la *consecutio temporum*

En aquesta observació aportarem els usos de Coromines d'allò que en llatí ja se'n deia *consecutio temporum*, la correlació de temps verbals:

Consecutio amb pretèrit imperfecte d'indicatiu en lloc de pretèrit imperfecte de subjuntiu: si se m'*ocorria* cap idea útil [...]. (i no: si se m'*ocorregués* cap idea útil [...]): **1)** 54, 90, 91, **2)** 63, 72, 323, 377, 378, 484, 537, 555, **4)** 46, 57, 104-105, **5)** 116, 132, **6)** 56, **7)** 158, 174, 176, 183, 230, 232, **8)** 35, 50, 124, 138, 211, 325, **9)** 43, 58, 111, 138, **10)** 133, **12)** 72, 77, 81, 139, 150, 160, 170, 184, 203, 230, 254, 282, 396, 408, 430, 551, 593, 595, 668, 705, 783, 825, 851, 859, 913, **13)** 99, 101, 111, 138, 139, 139-140, 229, **14)** 39, 77, 141, 203, 221, 399, 486, **15)** 39, 82.

També en tenim alguns contraexemples: **5)** 116, **12)** 584, 712.

Consecutio amb condicional simple d'indicatiu en lloc de condicional compost, o bé el pretèrit plusquamperfet de subjuntiu: quan jo *tornaria* [...]. (i no: quan jo *hauria tornat/hagués tornat* [...]): **5**) 125.

Consecutio amb condicional simple d'indicatiu en lloc de pretèrit imperfecte de subjuntiu. [...] em penso que és més probable que ho *publicarien* millor a Catalunya [...] (i no: em penso que és més probable que ho *publiquessin* millor a Catalunya [...]): **8**) 88, **12**) 352, **13**) 134.

Cosecutio amb el futur d'indicatiu en lloc del present de subjuntiu. Espero que aquesta vegada em *llegireu* [...] (i no: [...] em *llegiu*.): **8**) 168; digueu-m'ho quan ens *veurem* (i no: digueu-m'ho quan ens *vegem*): **8**) 50; Espero que *consentireu* a [...] (i no: Espero que *consentiu* a [...]) ; [...] farà tot el que *podré* per evitar-ho. (i no: farà tot el que *pugui* per evitar-ho.): **9**) 48, **12**) 86, 99, 132, 254, 275, 419, 475, 494, 515, 599, **14**) 31.

Cosecutio amb el futur compost d'indicatiu en lloc del pretèrit perfect de subjuntiu: [...] vull esperar que *hauran tingut* [...] (i no: vull esperar que *hagin tingut* [...]): **12**) 114, 162, 172.

Consecutio amb el futur d'indicatiu en lloc del present d'indicatiu. Poseu-me dos mots així que sapiguen quin dia veniu (encara que sigui amb una aproximació d'un o dos dies) i jo farà el mateix tot seguit que ho sàpiga, però temo veure'm obligat a fer canvis de darrera hora si no sé quan *vindreu*. (i no: [...] si no sé quan *veniu*): **9**) 131.

En aquest cas o bé pot ser la *consecutio* o bé que hi hagi altres possibilitats en la tria del temps verbal. En aquest cas el present d'indicatiu en lloc del present de subjuntiu:

«Però encara que ja *fa* mitja centúria que es va emetre [...] no se n'han trobat proves» (en lloc de: «Però encara que ja *faci* mitja centúria que es va emetre [...] no se n'han trobat proves»): SÀRRIA VII,699a31-36.

«Encara que generalment s'*ha admès* que és un derivat ll. [...] m'*inclino* ara a descartar-ho» (en lloc de: «Encara que generalment s'*hagi admès* que és un derivat ll. [...] m'*inclino* ara a descartar-ho»): TRAMA VIII,698b26-39.

«Encara que no *sabem* els fets històrics (cf. la nota de Coll, *Ncl.* II, 62), i *hi ha* descabdellament llegendari (al cap d'un segle i mig ens ho conta Desclot, primer que ningú) la veu popular ens la fa conèixer el joglar [...]» (en lloc de: «Encara que no *sapiguem* els fets històrics (cf. la nota de Coll,

Ncl. II, 62), i *hi hagi* descabdellament llegendari (al cap d'un segle i mig ens ho conta Desclot, primer que ningú) la veu popular ens la fa conèixer el joglar [...]): SEMBRAR VII,772a22-52.

«com seria possible que un home com jo que *ha viscut* [...] i *hi tingué* molta parentela, no ho *hagués sentit* mai», (en lloc de; «com seria possible que un home com jo que *hagi viscut* [...] i *hi tingui* / *hagi tingut* molta parentela, no ho *hagués sentit* mai»): INXA IV,861b31-40.

«[...] i solament començo de tenir por que no *es recorden* d'allò de la caritat ben ordenada [...]» (i no: «[...] i solament començo de tenir por que no *es recordin* d'allò de la caritat ben ordenada [...]): 12) 888.

«jo el vaig imitar, i per sort he pogut redreçar l'ensopegada dels pioners. I si no ho *hagués?*» SEURE VII,894a30-56. Pel que fa al significat del verb *haver*, es tracta d'un ús arcaic d'aquest verb amb el significat del verb 'tenir' que s'ha mantingut restringidament en el català modern. Però no sempre és aplicable indiscriminadament en lloc del significat transitiu 'tenir'. Té un matís de 'tenir a l'abast', 'disposar (d'alguna cosa)', 'apoderar-se (d'alguna cosa)' gairebé superposant-se amb el significat del verb analògic *hajar* (HAVER IV,771b24-772a37). Sembla però que la *consecutio* hagi quedat coixa del participi: «[...] I si no ho *hagués hagut?*» Això fa pensar que no sigui descartable un error d'impremta i que falti el participi del verb *haver* o *saber*, o qualsevol altre verb.

Pot ser *consecutio* o error en el temps verbal: pretèrit anterior en lloc del pretèrit perifràstic:

«En canvi Vostès la setmana passada no *m'han enviat* ni una lletra.» (i no: «En canvi Vostès la setmana passada no *em van enviar* ni una lletra.»): 12) 324.

6.2.94 L'ús de Coromines del futur amb valor de probabilitat

Pel que fa als usos, per part de Coromines, de futur amb valor de probabilitat primer s'ha de tenir en compte a Solà, 1990: 82-83:

«Un dels advertiments més constants dels nostres manuals és el següent: no es pot usar el condicional amb valor de probabilitat. I així, al castellà "Pedro no vino: se *quedaría* dormido", el català oposa "En Pere no va venir: es *devia quedar* adormit". Doncs bé: Coromines usa constantment el temps prohibit (sense desconèixer

l'altra construcció: “*Adesso degué començar essent...*” I, 47b36; “A l'Alt Aragó [...] n'hi *deu haver* de més pròxims” VII, 11b8; etc.): “entre nosaltres hi *contribuiria* molt la moda” (I, 776a8), “Però encara que això ja s'*esdevindria* en el segle XV, no crec que...” (I, 830a14; altres exemples: I, 153a60, 795b8/10; VII, 57b48, 92a53, 327b35, 526a16, 778a37, etc.). Amb el mateix valor usa també el futur (que tampoc no és “normal”): “a Bielsa hi *haurà hagut* encreuament amb el grup de GARRIGA” (VII, 11b8), “aquestes formes [...] no *tindran* gran cosa a veure amb...” (VII, 890a23).»

Pel que fa a l'ús:

12) 331: La *Revue de Philologie* de què em parla el Pare no sé quina és; *serà* la *Revue de Philologie Française et Provençale* de Clédat? Però aquesta no s'ocupa d'obres llatines, que jo sàpiga.

6.2.95 Començar a + infinitiu i començar de + infinitiu

Sobre la possibilitat d'emprar la dualitat de formes *començar a* + infinitiu o bé *començar de* + infinitiu en parla el mateix Coromines a INICI IV,855a21-57:

«Deixant de banda aquesta acc., que de per si és transitiva, quan el mot té caràcter de verb modal, es podia construir antigament sense preposició (encara en el S. XV): “ella·l metia / en grans rahons / de mugorons / e de mamelles: / què·s faran elles / --- / per no ser grosses; / fer altres brosses / de més parença / ella *comença*; / ell coneixia / bé què volia, / dix –Espachem / qu'a fer havem”, JRoig (Spill, 5861), construcció caduca després de l'Edat Mitjana i avui oblidada.

»Però les modernes, amb *de* i amb *a*, es troben ja totes dues en els vells clàssics: aquesta no sols en Llull, *Homilies* i Muntaner, com hem vist, sinó BMetge, Jafuda, *VidesR* etc.; aquella, en el *Cerimoniós* i d'altres; devia ser un ús indiferent, compartit en forma arbitrària fins en el llenguatge d'un mateix individu, com notem en StVicentF: “si un hom ere alt en una montanya, e *començave* de devallar, què dirie hom? –Aquell hom devalle –E tantost *començà* a devallar ---”(Serm. II, 145.11).

»Fins avui seguim amb aquesta dualitat convivent, amb totes dues construccions, genuïnes i sense matis que les diferenciï, mentre la construcció amb *a* és única admesa per les llengües germanes –fr., cast.,– i fins la llengua d'oc i l'italià almenys en llur fase clàssica i

antiga: *comensar a faire* en el *Castiagilós, Antiocha, Pistola de Sant Esteve*, Appel, *Chr.*, 5.352, 6.189, 104.52; “s’*incomincia* a udir di fuore / il suon de’ primi dolci accenti suoi” (Petrarca). En efecte ara segueixen vives per igual les dues construccions, fins a Barcelona, potser amb alguna preferència per *de* cap al Nordest (“del lluminós altar / *comença* de baixar”, Verdaguer) i per *a* cap al Sudoest: “los raigs de la lluna, sens maca fins aleshores, *començaren a* entelar-se per la interposició de la boyrina”, “quan tingué la muda aparejada, la desà al fons d’un cistell, *començant a* vestir-lo”, Pons i Mass. (*Trascant p. l. S.*, 18, 13). »

Pel que fa a l’ús, doncs:

Començar de (i no: començar a): **1)** 66, **2)** 211, **4)** 29, **5)** 43, 148, **8)** 312, 325, **10)** 132, **12)** 47, 59, 61, 66, 132, 204, 229, 296, 357, 439, 440, 446, 465, 493, 502, 505, 545, 562, 564, 569, 586, 860, 888, 915, **14)** 45, 52, 76, 342, 418, 430, **15)** 36.

Com que hi ha dualitat, també n’aportarem contraexemples: *començar a* (i no: *començar de*): **5)** 205, **7)** 91, **14)** 86.

6.2.96 *Acostumar a* + infinitiu, *acostumar de* + infinitiu o *acostumar* + infinitiu; *aprendre a* + infinitiu i *aprendre de* + infinitiu

Quan Coromines ens parla de la possibilitat d’emprar *acostumar a* o bé *acostumar de* (a COSTUM II, 1005b39-1006a17) ens torna a sorprendre: també ens parla de l’antiga possibilitat d’emprar *acostumar* + infinitiu, sense cap preposició entremig:

«*Acostumar* [fi S. XIII; llavors també *costumar*, veg. *AlcM co-*], tot seguit apareix el participi *acostumat* amb ús més adjectiu que verbal: *ésser ben acostumat* ‘ben educat, tenir bons costums’, *VidesR* (veg. el gloss.); *acostumat*, Lull (*Blanq.*, *NCl.* i 123.23, 110.14; ii, 30.15); “*fluctus decumani: ones molt majors del acostumat*”, OPou (*ThPu.*, 113). Observa APar que BMetge admetia alhora les tres construccions *ac. de*, *ac. a*, *ac.+ inf.*: “on jo havia *acostumat* star” (Somni ed. Miquel, lín. 9), “marit e muller *acostumen* haver”, 2224, però “com Valter hagués *acostumat* de passar sovèn”, Vàlter, 125; cf. *començar* 13 exs. amb inf., 2 amb *de* i 4 amb *a*). Totes tres coses són antigues i genuïnes amb el nostre verb:

»a) “Aquelles armes que havia *acostumades a* portar” (*Blanq.* I, 253.25); “les dones, qui en especial han *acostumat* molt *a* peccar per la lengua”, Eiximenis (*Dones*, §264, f° 184r1, ms. A, però *de peccar* en l’incunable).

»b) “--- En los davant ditz losc que de la senyoria del senyor Rey sien *acostumatz d’esser*”, *Cartoral* de Vilafranca de Conflent (a. 1324, f° 6r); “com la dita vila haja *acostumat de* embotigar ---” en un pergami de Biar, a. 1418 (que llegeixo a l’ajuntament d’allí, 1963); “en la forma que *acostuma de* anar lo justícia”, val. 1460 (Gual Camarena, *Congr. Hi. Cor. Ar.* IV, 487); “histància hon *acostumen de* reposar les naus poc temps: statio”, “la terra que un parell de bous *acostumen de* llaurar en un dia”, OPou (*ThPu.*, 74, 81).

»c) *Acostumar* + infinitiu: document rossellonès de 1445 (*RLR* XLIX, 293); “*acostumen* dir los auctors ---”, “lo qui se *acostuma* emborrachar”, OPou (*ThPu.*, 95, 189); “*acostuman* anomenar quatre personas”, doc. de 1611 en el *Llibre Roig* de Prats de Molló, f° 21v; en poesia popular menorquina: “parlant amb una bandua / no *acostum* ratllar cortès”, glossa tradicional (Camps Merc., *Folk. Men.* I, 269).»

Pel que fa a l’ús, doncs:

Acostumar de + inf. (i no: *acostuma a* + inf.): **1**) 45

Acostumar + inf. (i no: *acostumar a* + inf.): **14**) 57

Pel que fa al verb *aprendre*, escrit sempre *apendre* per Coromines, es comporta paral·lelament al verb *acostumar*. Coromines no parla del règim preposicional d’aquest verb, però amb els seus exemples en reconeix la dualitat de preposicions: *aprendre a* i *aprendre de*. És curiós constatar que la freqüència d’ús d’aquest verb en l’*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l’Enciclopèdia Catalana és gairebé la mateixa. Tot seguit en negreta exposo les entrades en els articles de les quals s’utilitza *aprendre a* + infinitiu i *aprendre de* + infinitiu, i tot seguit la forma verbal en infinitiu, entre claudàtors:

Aprendre a:

aprendre [parlar]

declamar [declamar]

educar [distingir]

intel·ligència [fer-ho]

nidífug / **nidífuga** [alimentar-se]

quadrar-se [quadrar-se]

rodalanya [nedar]
sil·labari [llegir]

Aprendre de:

abecedari [llegir]
aprendre [parlar]
conduir [conduir]
còngruament [parlar]
do de llengües [parlar]
aprendre de lletra [llegir]

En el *DIEC-2*, l'article de l'entrada *aprendre* obvia totalment aquesta dualitat de preposicions. (Els subratllats són meus.)

«1 verb transitiu [Lèxic comú] [Pedagogia] Adquirir la coneixença, la pràctica, (d'alguna cosa) amb l'estudi, l'atenció. *Aprendre la lliçó. Aprendre de memòria.*

2 verb pronominal [Lèxic comú] *aprendre's la lliçó de memòria. Aprèn-te de memòria els mots següents.*

3 intransitiu [Lèxic comú] *Aprèn a callar.*

4 intransitiu [Filologia] **aprendre de lletra** *Aprendre de llegir.*

5 intransitiu [Lèxic comú] [Música] **aprendre de nota** *Aprendre de música.»*

A l'entrada *aprendre* 1c del *Diccionari català-valencià-balear* ens indica el següent:

«Amb complement verbal unit per la prep. *de* o *a*: *Lo mostren als infants al començament que apendran a parlar*, Lull Blanq. 94. *Et que aprenge a apellarlos així com l'apostol et Jhesu Christ los apelle*, Arnau de Vilanova [s. XIII] (ap. Menéndez Pelayo Heter. I, 749). *Apreneu de fer justícia e de non menyspresar Deu*, Metge Somni III. *Les persones savies aprenquen de contrastar a la sensualitat*, Genebreda Cons. 10. *Los qui no podran aprendra de tirar bé*, doc. a. 1627 (Hist. Sòller, II, 17). *En el vostre respecte inesperat | apenga a respectar-se a si mateixa*, Alcover Poem. Bíbl. 87.»

Pel que fa a l'ús:

Aprendre de (i no: aprendre a): **12** 390.

6.2.97 Alternança entre *tornar a* + infinitiu i *tornar* + infinitiu

En aquesta observació se citarà un fenomen curiós: l'alternança de *tornar+a+infinitiu* i de *tornar+infinitiu* explicat a TORN VIII,606b41-607a13:

«La construcció general en català com a verb modal de l'acció reiterada és *tornar* + infinitiu units per mitjà de la prep. *a*; però també ha existit la construcció (de tipus italià i occità) sense preposició, que ha restat viva i popular en zones del NE., particularment a Mall., Ross., i NE. del Princ., on ha perdut terreny, car no crec que hagi estat mai normal a Bna. i avui sona apagesada en cat. central, i ha reulat fins en l'ús ciutadà del NE. No obstant és encara com es diu popularment en el Maresme (*tornàvem venir ---*, StPolM, Pineda 1959 etc.), i és la que usava el gironí OPou en el S. XVI: “*tornar* cavar les vinyes: repastinare”, “segarr segona vegada o *tornar* segarr: siliceo, -ilitium” (*ThPu.*, 84, 85); [...]; “Es vespre *tornaren* partir cap a Xorrigo”, Arx. Lluís Salvador (p. 221); “Un moment de pausa: *torna* cantar ---”, PdAPenya (*IdOr* I, 3).

»En fi, aquest era l'ús espontani de Verdager: “--- les muntanyes, -- - ja em *tornas* tenir al peu d'aquestas de Galícia”, carta de 1875 (*Epist.* I, 177); “que'l fustam *torna* aviar ---” havia escrit en la *Cançó del Raier*, v. 20, i no fou sinó Balari que li ho va fer canviar en “*torna a* aviar” en revisar les proves de la “Pàtria” (p. 54) (*Epist. Verd.* VI, 223).

»A penes cal dir que *tornar a* és l'ús de l'idioma comú: fins en moments transcendents, com aquells en què ha mogut la virilitat i grandesa d'un poble, als mots del President Màrtir: “*Tornarem a lluitar! / tornarem a sofrir / tornarem a guanyar!*”, 15 de febrer de 1936, que al capdavant foren tot profètics, si volia dir: *tornarem a maldar, el meu cos pot morir, pro el País triomfarà!*»

En aquest sentit, és significatiu que en el diccionari de Lacavalleria (1696), també hi hagi descuits en aquest sentit; vegem-ne alguns dins els articles de les següents entrades:

MONEDA 739b 17-18: *Moneda defec̃tuosa pera tornarla á fondrer.*

MONEDA 739b 21: *Moneda trofsejada pera tornarla á fondrer.*

MONEDA 739b 23-24: *Aplegar la moneda defec̃tuosa pera tornarla á fondrer.*

MONEDA 739b 25-26: *Aplegador de la moneda defec̃tuosa per a tornarla fondrer.*

MONEDA 739b 27-28: *Obra de tallar la moneda y de tornarla fondrer.*

RESCALFAR 922a 56-57: *alguna cosa, tornar escalfar alguna cosa*.
RESCALFAR 922a 58-59: *Rescalfarfe, tornarfe escalfar*.

Vegem un ús de Coromines que li escapa:

Però a última hora ha *tornat haver-hi* alguna alarma. **13)** 177

6.2.98 L'ús de la perífrasi d'obligació *tenir de* + infinitiu

Pel que fa a l'ús de la perífrasi *tenir de* + infinitiu, en parla Solà *et al.*, 2002: 2715:

«Es tracta d'una perífrasi rebutjada per la normativa (no apareix, p. ex., al *DIEC*). Fabra (1956: §97) afirma: “No és recomanable la substitució de *haver de* per *tenir de*; la de *haver de* per *tenir que* és del tot inadmissible.” Es tracta, però, d'una perífrasi idèntica sintàcticament i en interpretació a *haver de* + infinitiu. Que enlloc de *de* en aquest context es considera unànimement castellanitzant. Pel que fa a *tenir de*, Coromines (*DECat*, VIII, 417a3-8) escriu: “És un prejudici que ha tingut gran crèdit, i encara són tants que hi creuen que potser serà en va de reaccionar-hi, que *tenir de* és vulgarisme recent i inacceptable en bon català escrit: la construcció *tenir de* per *haver de*. Sigui així, o bé amb *a*, o fins ometent la preposició, es troba ja en molts bons escr. medievals.”»

Pel que fa als usos de Coromines:

Tenir de + infinitiu: **12)** 374, 382, 473, 526, 540, 560, 636, 659, 674, 693, 722, 897.

6.2.99 Un ús amb el quantificador *pla*

Pel que fa a la següent observació, només em puc remetre a Solà *et al.*, 2002: 2742-2743 i a Rigau, 2004: 25-54.

Pel que fa als usos de Coromines:

Menéndez Pidal se'n riu *pla* bé d'aquelles preferències de l'Américo Castro.: **12)** 562.

6.2.100 L'estructura SN + *no* + V+ *sinó* + SN en lloc de SN + *només* + verb *ser* conjugat+ SN

Pel que fa a l'estil de Coromines podem destacar una certa preferència per l'estructura SN + *no* + V+ *sinó*+ SN en lloc de SN + *només* + V *ser* conjugat + SN.

Solà s'adona que la casuística de *sinó* és més rica que la de *si no* en l'article Solà, 2007 b: 6:

«L'esmentat primer membre pot ser el·líptic si és de significació molt general: *altres persones o llocs, (cap) altra persona o cosa, res (més), ningú (més), mai*, etc.(el donaré entre parèntesis); i fins i tot pot fer estrany que aparegui explícitament (ho indicaré amb interrogants inicials capgirats): *A la boda no hi havia (altres persones, ningú, cap altra persona) sinó la família més pròxima, No es queixa (de res més) sinó del sou, No han anat (enlloc) sinó al Tibidabo, aquestes amenaces no són (altra cosa) sinó foc d'encenalls. El diagnòstic no es podrà fer (?mai) sinó després de les anàlisis, Aquestes queixes no poden ser (?altra cosa) sinó ateses*. En són variants aquests altres exemples: *No té (?? altra sortida) sinó una sortida*; i: *Ningú sinó ell no podria fer-ho*, etc. I el segon terme es pot reforçar amb *únicament*, etc.: *No hi havia sinó (únicament, (tan) sols, només) la seva família*. Els nostres codis normatius no esmenten cap altre ús, però n'hi ha d'altres.»

Tot seguit n'aportem algun exemple:

«[...] però aquestes raons en lloc de dissuadir-me'n *no* fan *sinó* encoratjar-me més a fer-li aquest prec: [...]»: 14) 36, 99.

«De molts *no* es pot esperar *sinó* que sobrevisquin en moments tan durs.»: 14) 109.

Tot i això, el mateix Solà, reformulant els casos una setmana després, a l'article Solà, 2007 c: 6:

«Dijous passat descrivíem uns casos en què teníem una adversativa (*sinó*) i no pas una condicional (*si no*). Els podem reduir a quatre: [1] *No van a París sinó a Londres* (el més clar). [2] *A la boda no hi havia (altres persones, cap altra persona) sinó la família més pròxima* (el terme optatiu, entre parèntesis, és un negatiu genèric; *i no... sinó* ara vol dir 'no... més que', 'llevat de', 'excepte'). Podríem ajuntar amb aquest cas el cas invers, en què no es nega el primer

terme *sinó* el segon: Van arribar tots els trens *sinó* els de Lleida (i ara *sinó* vol dir ‘llevat, excepte’). [3] [...]»

Ara, l’opció 2, que és la que ens ocupa, no té tant el matís de ‘només’ *sinó* el de ‘excepte’.

N’aportarem també algun exemple:

«[...] es comprometessin a *no* tractar amb l’impressor *sinó* per conducte meu.»: 14) 222.

En els nostres exemples, però, potser tenen més el matís de ‘només’ (tot i que aquests matisos ja són tan fins que costen molt de percebre). Vegem, doncs, quins usos ens aporta Coromines:

[...] que *no* ha fet d’hebreu *sinó* un curs de lliçó alterna [...]. (i *no*: [...] que *només* ha fet un curs d’hebreu de lliçó alterna [...]): 12) 343.

[...] *no* trobaria *sinó* dificultats [...]: 12) 353.

[...] *no* li vaig saber dir *sinó* uns quants [...]: 12) 355.

[...] *no* puc *sinó* desitjar-los sort [...]: 12) 396.

[...] *no* pot reposar *sinó* lluny de Barcelona [...]: 12) 412.

[...] *no* parla *sinó* francès [...]: 12) 448.

[...] *no* es pot estudiar *sinó* partint de [...]: 12) 452.

[...] *no* vaig rebre *sinó* la meitat [...]: 12) 467-468.

[...] *no* donen *sinó* una idea incompleta [...]: 12) 513.

[...] *no* és *sinó* un de més. 13) 263.

No em resta *sinó* afegir que [...]14) 144.

En general *no* puc *sinó* [...] 15) 38.

En aquest cas, però, Coromines es cobreix les espatlles. Ens argumenta la legitimitat de totes dues classes d’oracions a SI VII, 908a50-60.

6.2.101 La doble negació

Per parlar de la doble negació m’he referir a Solà, 1990: 83:

«La doble negació, que està clarament en retrocés, ha estat considerada més genuïna que la simple. Coromines fa servir totes dues construccions, potser amb predomini de la negació simple: “*Cap* lexicògraf *no* ho ha recollit” (VII, 10a28), “*res* d’això *no* hi ha hagut en català” (VII, 10b7; altres: VII, 943a16, 534a35); però: “*tampoc* ací Ø manquen els escrúpols” (I, 49b22), “*mai* Ø ho he dit” (I, 116a23), “per més que *ni* l’un *ni* l’altre Ø n’indiquin el significat”

(VII, 16a14; altres: I, 116a28, 117b33, 149a19, 576a1; VII, 11a34, 262a40/49, 780b23).»

Pel que fa als usos de Coromines:

- 1) 112.
- 12) 923.

6.2.102 La construcció *al* + infinitiu amb valor temporal

Per introduir la següent observació m'hauré de remetre directament a Solà, 1990: 85:

«Un altre punt conflictiu de la nostra gramàtica normativa és la construcció “*al* + infinitiu” amb valor temporal, paral·lela a la castellana i la més usual en llengua parlada. Hi ha autors tan significatius com Moll i Sanchis que l'accepten si es refereix a un temps pretèrit (“a l'obrir la porta *el vaig veure* estès a terra”); els altres autors es mantenen en la posició rutinària de rebutjar aquesta construcció, com si Moll i Sanchis no existissin. Coromines no sembla tenir cap aversió a “*al* + infinitiu” (referida a temps pretèrit o no), encara que usa més “*en* + infinitiu”: “A l'anar apaivagant-se, en el segon quart del nostre segle, l'ardor de la polèmica, la major part compregué que...” (I, 295a21); “per l'Alt Aragó [...] predomina [...] *rapatán*, on veiem l'ensordiment de les geminades aràbigues al passar al romànic” (VII, 9b10); però: “Alcover tenia raó en planye's en aquest punt” (I, 727b46, exemple de matís poc clar; altres: I, 109a41, 776b16; VII, 904a4).»

Quant a la freqüència d'ús d'aquestes formes pel que fa als epistolars de Coromines:

Al + infinitiu: **12**) 164, 519.
En + infinitiu: **1**) 114.

Segons la *Gramàtica del català contemporani* a Solà *et al.*, 2002: 3069 nota 46:

«La partícula *en* que precedia alguns gerundis (*en sortint*, *en marxant*...) fa decantar, com el cas de *tot*, una lectura temporal de simultaneïtat. Actualment, l'ús de *en* davant d'un gerundi és testimonial. Sobre aquesta expressió en castellà, vg. Mozos (1973 i

1974). La construcció *en* + infinitiu, equivalent en molts contextos als gerundis temporals (*En tornar a casa, vam veure en Joan; Tornant a casa, vam veure en Joan*), s'ha substituït gairebé totalment en la llengua parlada sota la pressió de l'expressió sinònima *al* + infinitiu (*Al tornar a casa, vam veure en Joan*). Sobre l'equivalència d'aquestes dues construccions, vg. Rigau (1993) i Solà (1994: §10.1); en aquesta gramàtica, § 26.1.3.»

Quant a la freqüència d'ús d'aquesta forma, pel que fa als epistolaris de Coromines:

en + gerundi (amb formes verbals simples i compostes): **9**) 137, **12**) 73, 75, 81, 96, 123, 126, 126, 139, 152, 183, 215, 229, 242, 281, 291, 303, 337, 341, 373, 383, 425, 438, 440, 473, 501, 522, 585, 593, 681, 726, 733, 777, 885, 920, **13**) 213.

6.2.103 L'ús de *de tard en tard* i de *de tant en tant*

Pel que fa a l'observació a propòsit de l'ús de *de tard en tard* ens haurem de remetre a l'entrada *tard* II 1, al *Diccionari català-valencià-balear*:

«***De tard en tard***: algunes vegades, a llargs intervals. *Sols que de sa labor la casa ofrena | acollís el prohóm de tard en tard*, Alc. Poem. Bíbl. 24.»

Però vegem com el mateix *Diccionari català-valencià-balear* gairebé en diu el mateix a l'entrada *tant* I, 2:

«***De tant en tant***: algunes vegades, a intervals, *S'havia d'aturar de tant en tant per a revenir-se*, Ruyra, Parada. 29.»

Pel que fa a Coromines, no hi ha rastre de *de tard en tard* i només trobem rastre de *de tant en tant* a l'entrada TANT VIII, 274b44-56:

«Quan va precedit d'una partícula. *De tant en tant* 'ara i adés, en lenta repetició', és d'ús general a tot el domini, no sols del Continent: "*De tant en tant*, una bassa d'aigo llimosa on s'afiquen, espantats des trepig, calàpots i serpentons ---", Coloma Rosselló (*Valldemossines*, p. 75). És la forma usada pertot, i la recomanable, encara que popularment està molt estès afegir-hi un altre *en*, una mica paràsit: fins en escr. de llenguatge naturalista en cat. or.: "*d'en tant en tant*, una ombra passava rabenta per sos ulls y perdian un

moment son brill hermosíssim ---”, Genís Aguilar (*Julita*, 93); “joiós recullir d’*en tant en tant* una mirada d’esperança”, Coromines (*Presons*₁, 137).»

Si cerquem *de tant en tant* al *DIEC-2*, dins l’entrada *tant 2. 2*:

«[Lèxic comú] **de tant en tant** locució adverbial. Alguna vegada, a intervals.»

Si cerquem *de tard en tard* a l’entrada *tard 3*:

«[Lèxic comú] **de tard en tard** locució adverbial. A llargs intervals.»

Cerquem ara aquestes mateixes definicions al *Gran diccionari de l’Enciclopèdia Catalana* a l’entrada *tant 3* (per *de tant en tant*):

«**De tant en tant** De temps en temps, a intervals.»

Si cerquem a l’entrada *tard 3* (per *de tard en tard*):

«**De tard en tard** de tant en tant, a llargs intervals.»

Com sembla, la segona edició del *Diccionari de l’Institut d’Estudis Catalans* (*DIEC-2*) estableix el mateix matís de significat que el *Diccionari català-valencià-balear* pel que fa a les definicions: *a intervals* (per *de tant en tant*) confrontat a *a llargs intervals* (per *de tard en tard*). El *Gran diccionari de l’Enciclopèdia Catalana*, però, no ho fa pas ben bé de la mateixa manera, ja que a l’entrada *tard 3* equipara les dues locucions adverbials. L’*Hiperdiccionari català-castellà-anglès* de l’Enciclopèdia Catalana fa exactament el mateix que aquest últim.

Pel que fa als usos de Coromines, vegem que vacil·la en una ocasió:

De tard en tard (i no: de tant en tant): **1**) 107.

6.2.104 L’ús de *quasi* i *gairebé*

Per començar l’observació arran de l’ús de *quasi* i *gairebé*, començarem per saber què n’opina el mateix Coromines. Vegem l’entrada *GAIRE IV*, 263a34-263b40:

«CPT.: *Gairebé* ‘quasi’, mot estrany a la llengua clàssica, que usà sempre *quaix* (o *caix*), després re-llatinitzat en *quasi*; i negligit fins i tot pels moderns: cap lexicògraf no va registrar-lo fins al S. XX (ni Lab. 1888), i no sé ni si hi ha gramàtics que en parlin abans de Fabra (*Gram.* 1912, §14); no s’usa a les Balears (Moll, *Gram. Hist.*, 1912, §106; manca *DAMen.* que porta un article *casi* força detallat) i menys en el P. Val. (J. Giner M., 1915);

»No en tinc a mà cap exemple anterior als de Narcís Oller i A. Careta Vidal: “fora’l temps d’anar y venir de la fundició hont trevallo, *gayre bé* no’m moc de casa” (*J. Fl.* 1876). Tot seguit l’usa sovint NOller (*Notes de color*, a. 1876): “Confesso que al pujar l’escala *gayre bé* me’n penedia --- Era un quart pis, ab honors de quint, del carrer Trafalgar ---”, “ell l’abrassà *gayre bé* fins a desconjuntar-la” (pp. 51, 23); “com que hi ha artigues y camps de sègol, *gayre bé* al cim de la serra, s’han de portar les garbes al coll fins a l’era del mas”, “lo Casal del Comte, situat *gayre bé* al centre de la cassera”, Bosch de la T. (Recorts d’un exc., a. 1887, pp. 35, 159); “Y en tant s’esquitllaven esgarriats, *gayre bé* fonedissos, empenvuts sens repòs pel correu-cuyteu!, correu-cuyteu! de la Mariona”, Pons Mass. (*Trascant p. l. S.*).

»Tot plegat són, doncs, autors de llenguatge poc acolorit comarcalment, de Valls, Empordà, Vallespir i Segarra, i fins Careta que crec barceloní era home molt nodrit de parlars apagesats; de fet recordo que fins cap a 1920 passava a Barcelona per mot foraster, de regust comarcal, i mai no es va usar en el meu ambient familiar, almenys fins alguns anys més tard encara; però que a partir d’aquella data guanyà terreny ràpidament fins a perdre tota connotació forana, si bé prenent per a alguns un matís literari. Altrament l’he sentit bastant per tot el Princ., sense excloure’n les terres lleidatanes: a Sarroca de Segre el pronunciaven, amb variant ben local i popular, [gaiŋe’βe] (1935). L’alaba Ruyra, tot declarant *quasi* legítim, però blasmant la combinació *casi-bé* que, com ja diu ell, té tot l’aire de ser una alteració de *gairebé* per contaminació de *q(u)asi*.

»El cas és, però, que el seu substitut menys respectable està en ús també a Menorca (com observa Moll *AORBB* III. 59), i ja es troba en els escrits del B. de Maldà: “amb ingenuïtat, *casibé* un poc massa” (*Col·l. B. V.*, 113),* d’on es dedueix que *gairebé* degué haver-se usat ja abans del S. XVIII i haver-se estès almenys fins a alguna part de les Balears. Per comprendre la formació tinguem en compte la particular freqüència amb què el *gaire* negatiu va acompanyant *bo* i *bé*: “no estic *gaire bo*”, Ruyra, “això no vos està *gaire bé*, axò vos és poc decent”, Lacav. (s. v. *gaire*), “era molt fadrí e no *gaire bé* nodrit” Pseudo-Boades (63), “mon pare no està *gaire bé*: ha tingut de tornar

fer llit”, Bosch de la Tr. (*Lena*, 212), “perdonin si no enraho *gaire bé*, que só un pobre y no tinc cap lletra”, A. Careta (*J. Fl.* 1876). És clar que, sobretot en un cas com el darrer, era fàcil el pas de frases com “no el trobo *gaire bé* enlloc” (‘gaire fàcilment’) a ‘quasi enlloc’, sobretot si tenim en compte que els usos locals, comentats supra, en què *gaire* es torna prescindent de *no* (*lo coneixi gaire, gaire que sí* etc.), facilitaven el que es pogués passar de *gairebé enlloc* a *gairebé pertot*.»

[* De fet recordo que en la meva infància a Bna., on no s’usava gens *gairebé*, i poc *casi* o *quasi*, l’ús de [kazi’βe] era bastant general.]»

Fixem-nos què en diu a QUASI VI, 898b41-899a10:

«Notem que *quasi bé* (documentat ja en el S. XVIII en el fals Boades, *AlcM*) fou usat pels escriptors de la Renaixença com EmVilanova i també en el Prefaci de les Normes ortogr. I., 1913, de l’I.E.C.: “haurem augmentat en una mida *quasi bé* incommesurable l’escassa facilitat que avui té el poble”; però no admès en el *DFa.*, molt probablement pel regust popular que té i a més perquè amb els sinònims com *gairebé*, *no ben bé*, i *quasi*, ja n’hi havia prou, d’elements per a aquesta funció.*

»CPT.: *Quasi-*, ‘en certa manera’, serveix de primer element de compostos com *quasi-contracte*, *quasi-delicte*, *quasi-dipòsit*; la forma *quasi fill* amb equivalent llatí de “filiaster” figura en JEsteve, 1472 (*DAg.*). Notem també (*diumenge de*) *quasimodo*, dit així perquè l’introït de la missa d’aquest diumenge comença amb *quasi modo*.

[* Per semblants raons l’ús de *quasi bé* fou combatut per JRuyra en una nota publicada en «La Revista» (30-VIII-1916), en *O. C.*, pp. 855-6.]»

Però vegem què en deia Joaquim Ruyra en un article a «La Revista» del 30-8-1916 titulat *Quasi bé* a Coromines, 1972: 855-856:

«Aquesta locució adverbial l’accepten avui en dia molts de literats, que són acuradíssims en el llenguatge i posen els cinc sentits a fugir de tota impuresa. I certament no és pas impura en el sentit d’ésser previnguda de forasteria; és, al contrari, ben catalana de naixença i força corrent a Barcelona, a la Costa de Llevant i, tal vegada, més i més enllà; però constitueix, al nostre entendre, un solemníssim disbarat.»

»Per modificar l’acció del verb en un sentit de seminegació el bon català tenia, i té encara en l’actualitat, dues locucions adverbials

sinònimes, quiscuna d'un matís especial: la llatínica *quasi*, sense additament (quasi no hi veig, no hi veig *quasi*, *quasi* camina, camina *quasi*) i la popular *gairebé*, que, anteposada al verb, pren un sentit equivalent al de la primera (*gairebé* camina, *gairebé* no hi veig) i, posposadament al verb, adquireix una valor especial, que sols és admissible acompanyant-la de negació (no camina *gaire bé*, no hi veu *gaire bé*).

»La tendència a confondre mots i empobrir-se, que el nostre idioma adquirí per manca de conreu literari durant centúries, ha fet sens dubte que modernament, dins certes comarques, s'hagi format una sola locució amb la mala barreja d'ambdues, carregant a l'adverbi *quasi* la partícula qualificativa *bé*, que li és inaguantable, i deixant l'ús de la castissa expressió *gairebé*, on la dita partícula queia com l'anell al dit.

»Jo entenc que els literats, no sols vénen obligats a extirpar de la nostra llengua els barbarismes, sinó també les barbaritats que el nostre mateix poble comet; i el nou adverbi *quasi bé* n'és una, tan condemnable per falsificar una noble paraula llatina com per motivar el desús d'una locució genuïnament catalana. No ho dic per molestar cap dels excel·lents escriptors que per inadvertència l'han emprat. De quantes inadvertències del mateix estil o pitjor no dec acusar-me jo mateix tot sovint, sovint. El pecat gros no ve de caure en alguna tara, cosa quasi inevitable en els actuals moments, sinó de sostenir-la per mal entès orgull un cop advertida.

»Ara al qui cregui que disbarats de la naturalesa del que acabo de senyalar han d'acceptar-se literàriament per ésser d'ús corrent i fills de bon ase català, no em caldrà més remei dir-li: "passi-ho bé tingui" tot recomanant-li que s'apunti aquesta graciosa salutació, que ja va usant-se de valent.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Quasi (i no: *gairebé*): 1) 46, 67, 108, 2) 76, 7) 146, 147, 12) 852, 899, 917, 919, 921, 13) 67, 70, 103 14) 472,
Gairebé (i no: *quasi*): 12) 919,

6.2.105 Les construccions absolutes dins una part de les oracions subordinades sense predicat verbal

En aquesta observació, es tractaran les construccions absolutes dins una part de les oracions subordinades sense predicat verbal. Per començar a introduir aquesta observació haurem de tenir en compte que les

construccions absolutes (CAs) es tracten a Solà *et al.*, 2002: 3042-3047. Hem de notar que Coromines arriba al límit de les restriccions de les (CAs) en un cas com el següent:

Demanat Ø pressupost a les dues úniques impremtes portenyes que disposen de tipus fonètics, va resultar que el més favorable era el de la Coni: [...]: **14**) 190.

Tot i això farem referència a Solà *et al.*, 2002: 2295-2297:

«Tot i que la funció de predicat no està restringida a les categories verbals, sí que és cert que la possibilitat de formar una predicació principal i, per tant, una oració va associada per norma general a un verb (vg. §1.4.1-3). No obstant això, el català disposa de diversos mecanismes per establir relacions de tipus subjecte-predicat amb valor oracional sense necessitat de recórrer a cap verb. Considereu l'exemple següent:

(107) *Un cop netes les verdures, les tallem a la juliana*

»La relació entre l'adjectiu *netes* i el SN *les verdures* en aquesta oració no és gens diferent de la que trobem en una oració copulativa normal:

(108) *Un cop siguin / estiguin netes les verdures, les tallem a la juliana*

Notem algun ús de Coromines:

«[...] l'any que ve *un cop lliure del doctorat* per treballar en el centre de Estudios Histórics i, com que jo sempre li responc que Vostès [...].»: **12**) 302.

«*una vegada la tasca en marxa* [...].»: **5**) 102.

Si seguim llegint aquest mateix capítol:

»Aquesta semblança en el valor proposicional, va acompanyada d'altres coincidències. D'una banda, la presència del predicat adjectival és necessària en tots dos casos ((109b) és possible amb un ús del verb estar amb el valor de 'estar fet'):

(109) a **Un cop les verdures, les tallem a la juliana*

b. **Un cop siguin / estiguin les verdures, les tallem a la juliana*

»D'altra banda, no hi ha cap diferència en el valor adverbial que aporta una construcció i l'altra: en tots dos casos tenim una modificació temporal del predicat principal.

»Aquestes semblances ens permeten considerar que el fragment en cursiva de (107) és una oració subordinada amb un predicat no verbal equivalent a la subordinada adverbial temporal de (108). A continuació fem un breu repàs dels principals contextos en què trobem oracions subordinades sense predicat verbal.»

Si llegim una mica més avall:

«Molt a prop de les construccions absolutes amb participi i amb gerundi que acabem de veure a §18.4.2.2 i 18.4.2.3, respectivament, trobem un seguit de construccions amb valor adverbial però que no contenen cap predicat verbal. Considereu:

(110) a *Un cop rossos els calamars*, s'han de retirar del foc | (*Una vegada*) *lliure la ment de qualsevol pensament*, va començar a adormir-se | *Brut i tot*, feia molta patxoca
b *Amb la Maria* {*de directora / malalta / així*}, l'empresa funciona millor

»Les propietats d'una construcció i de l'altra són prou singulars per merèixer un tractament separat. Ens ocupem en primer lloc de les construccions sense preposició i a continuació de les construccions encapçalades per *amb*.

»a) *Construccions absolutes sense preposició*

»Per norma, el predicat és un adjectiu amb valor perfectiu i la construcció modifica temporalment l'oració principal (vg. §29.2.3.1):

(111) *Un cop nets els xampinyons*, s'han de passar per la paella | *Un cop rossos els escamarlans*, cal afegir-hi el conyac | *Un cop plena l'ampolla*, ja no té sentit afegir-hi més líquid

»Si l'adjectiu té un valor clarament no delimitat ni espacialment ni temporalment, la construcció esdevé impossible: **Un cop en Joan* {*tímid / intel·ligent / rus*}, *tothom va poder descansar*.

»b) *Construccions absolutes introduïdes per amb*

»Al costat de les construccions absolutes que acabem d'esmentar, el català disposa d'una construcció similar introduïda per la preposició amb (vg. §21.5.5c i 29.2.7.1):

(112) *Amb la Maria {malalta / allà / de baixa}*, tots anem de bòlit |
Amb en Joan {alegre / aquí / a casa}, no puc parlar amb ningú

»El predicat pot ser un adjectiu no necessàriament perfectiu, un adverbi o un sintagma preposicional, que forma una unitat predicativa amb el subjecte, el qual apareix obligatòriament davant del predicat. Aquest constituent aporta un valor adverbial difícil de precisar, com es pot veure quan fem la paràfrasi de (112) amb una oració finita:»

Pel que fa als usos de Coromines és oportú de destacar que el predicat en casos com els següents és un sintagma preposicional introduït per una locució adverbial particular en Coromines: *tot seguit de*: (Per aquest fet, si la locució adverbial *tot seguit* significa 'immediatament' vol dir que aquesta forma també pot arribar a formar una locució adverbial com la forma adverbial *immediatament*, o bé *després* com per exemple: *immediatament de* o bé *després de*. A més a més, també li és permès de crear una locució conjuntiva amb *que* (ben igual que *després*): *tot seguit que*.).

Pel que fa als usos de Coromines:

«*tot seguit d'acabat [...]*»: **8**) 35.

I en previsió d'això, *tot seguit que* vaig saber que En Moll anunciava una conferència a Barcelona [...].**13**) 107-108.

Ja finalment, si seguim llegint:

«(113) *{Com que / Si / Quan} la Maria {està malalta / és allà / està de baixa}*, tots anem de bòlit | *{Com que / Si / Quan} en Joan {està alegre / és aquí / és a casa}*, no puc parlar amb ningú

»Sense un context, totes tres lectures (causal, condicional i temporal) semblen igualment possibles.»

6.2.106 La legitimitat funcional que Coromines atorga a formes com per exemple *tot seguit* / *tot seguit que*

Alguns usos lingüístics de Coromines arriben a cridar l'atenció pel que fa a la legitimitat funcional que atorga a algunes formes com *tot seguit* / *tot seguit que*. Com veiem a l'entrada SEGUIR VII, 744a26-29:

«*Seguit* adj. ‘continu’ [cobles de 1537, p. p. Aguiló] i molt corrent en tots els escr. Renaix. del Princ. i de Mall. D'aquí *tot seguit* ‘immediatament’ (Verdaguer etc.), comú i normal en cat. central;»

Per aquest fet, si la locució adverbial *tot seguit* significa ‘immediatament’ vol dir que aquesta forma també pot arribar a formar una locució adverbial com la forma adverbial *immediatament*, o bé *després* com per exemple: *immediatament de* o bé *després de*. A més a més, també li és permès de crear una locució conjuntiva amb *que* (ben igual que *després*): *tot seguit que*. Vegem com se'n serveix a l'entrada EN III, 308a49-52:

«*En ser que* es converteix en una locució adverbial (relatiu de sentit temporal), amb el valor inicial ‘tot seguit que’, però generalment atenuat fins a fer-ne un equivalent, poc més emfàtic, de *quan*.»

Aquesta proposta pretén omplir un buit amb un significat intermedi entre ‘immediatament de’ i ‘després de’ i per això esdevé creativa però alhora molt precisa. Vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 3058-3059:

«Pateixen un procés semblant algunes CAs [construccions absolutes] que tenen una completiva que fa funció de subjecte. Tal és el cas de *donat que*, *atès que*, *posat que*, *tret que* o *vist que*, entre altres casos, construccions en què els participis implicats han perdut part de les propietats sintàctiques i semàntiques que tenien com a formes verbals i han passat a ser simples nexes especialitzats en valors adverbials concrets.* A (50a, e), per exemple, les subordinades adverbials introduïdes per *donat que*, *vist que* o *atès que* tenen un valor causal, mentre que en (50b, c) *posat que*, *llevat que* i *tret que* encapçalen condicions i *tot seguit que* en (50d) és l'inici d'una subordinada temporal.

- (50) a {*Donat que* / *Vist que* / *Atès que*} no hi havia acord possible, es va ajornar la reunió
b *Posat que* passi el que dius, ja trobarem una solució
c Irem a Salardú aquest cap d'any, {*llevat que* / *tret que*} nevi molt

d *Tot seguit que* hauran arreglat el micro, reprendrem la sessió
d Aquell eslògan del maig del 68 de la imaginació al poder
és tan fals com impossible, *atès que al poder no hi ha hagut
mai ni hi pot haver imaginació* (Boix, *6 milions*: 20)

»En tots els casos els participis gramaticalitzats de (50) introdueixen fets anteriors als que presenta el verb de l'oració principal, en sintonia amb el caràcter perfectiu del participi. A aquest valor d'anterioritat s'hi poden sumar matisos adverbials com causa, concessivitat o condició, depenent de factors com la correlació temporal amb el verb de la principal, la contraposició lògica entre els dos fets que expressa l'oració i el caràcter hipotètic de l'acció o estat de coses a què al·ludeix la CA. La confluència d'un o més d'aquest factors pot determinar que la CA s'interpreti com la pròtasi d'una oració bipolar (vg. 29.2.4).

[* Dintre d'aquesta nòmina de locucions caldria fer una distinció entre les que es fan servir habitualment en la llengua parlada, com *vis que* o *posat que*, i les que, dintre d'aquest mateix àmbit, resultarien pedants, com, per exemple, *atès que*, que té un ús reduït a la llengua escrita i en un registre molt formal.]»

Potser gràcies a la normalitat i freqüència d'ús amb què Coromines utilitza la forma *tot seguit que* segurament avui aquesta forma sense deixar de tenir un ús a la llengua escrita (i si es vol a un registre formal, per bé que potser molts d'altres), resultaria enterament esbiaixat titllar-la de pedant.

Pel que fa a l'ús, doncs:

Tot seguit de (i no: després de): **7)** 146, 147, **8)** 54, 102, 209, **12)** 177, 247, 854, 870

Tot seguit que + verb conjugat (i no: després de + forma no personal): **8)** 175, **12)** 814, 843, 875, **14)** 42, 484,

Seguint aquesta mateixa tònica, Coromines utilitza les locucions conjuntives *primer que tot*, *abans que tot* en lloc d'utilitzar les locucions preposicionals *primer de tot*, *abans de tot*.

més aviat que (i no: abans de): EGIPCIAC III,228a58-228b14

Primer que tot (i no: primer de tot): **7)** 58, **8)** 35, **10)** 125,

Abans que tot (i no: abans de tot): **5)** 75, **12)** 711, **13)** 140, 186, **14)** 476

Abans que res (i no: abans de res): **12)** 872

Finalment, també legitima la locució *contra de*, a més de la preposició simple *contra* i la locució *en contra de*. Vegem com ho explica a CONTRA II 890a45-49:

«En carta al Bisbe d'Urgell, anys 1230-1250, parla el Comanador de Vilamur de “les letres que m'enviàs --- *contra del*⁹⁷ abat Sent Michel e *contra* en G. de Moncada---” (PPujol, *Docs. Vg. Urg.*, número 13.6);»

Vegem ara CONTRA II 890b48-59:

«Vejam encara alguns extrems que de vegades passen per vulgarismes; i que, si ho són, en tot cas no són recents, ni menys corrupcions. Ja hem vist un cas de la construcció *contra de*, en el doc. de 1230-50; sense preconitzar-ho, no cal tampoc sobtar-se'n si ho retrobem algun cop en grans prosadors moderns: “S'organitzà una revisió del procés --- la instrucció no fou dirigida *contra* els veritables autors dels delictes (perquè aquests no podien ésser d'altres que els afusellats) sinó *contra* dels ‘còmplices i encobridors’”, Coromines (*Prometeu*₁, cap. 9.2, p. 158, *O. C.*, 278b11).»

En el diccionari de Lacavalleria també hi ha exemples de tot (la cursiva és meva):

«ESPATLLA 421b 28-31: Les tropes se posaren en cobro, detràs de la cafa del Duch, la qual los feya espatlles, ó los servia de reparo *contra* Ø la envestida del enemich.

FINS 487a 9-10: Fins als homens mes vils no reparaven de cridar *contra* dell.

ONADA 796a 59-60: Les onades se rōpen *contra de* les roques.»

Vegem què en diu també en l'entrada *contra* V del *Diccionari català-valencià-balear*:

«constr. La preposició *contra* es pot usar acompanyada de la preposició *de* (*contra de*), com es veu en aquest passatge: *Com a caualler esforçat se posà en lo camp contra d'ell*, Comalada Pierres Prov. 12. Però aquesta construcció *contra de*, té l'aspecte d'un italianisme. Quina locució és completament catalana és la formada

⁹⁷ Notem que la cursiva no abasta la preposició *de*.

per tres preposicions, *en contra de*: *Se ha denunciat un ban en quantra del batlla*, doc. a. 1622 (arx. parr. de Bellmunt).»

Pel que fa als usos de Coromines:

contra de: **13**) 66, 68, 110

6.2.107 L'ús de *bo i* + participi passat i *bo i* + gerundi

Pel que fa al comentari sobre *bo i* + participi passat i *bo i* + gerundi, vegem què en pensa Coromines a BO II,11a23-12a11:

«Un gran desenrotllament fraseològic ha rebut en català la combinació amb un altre adjectiu o verb impersonal provinent de *BONUS ET*: *bo i llest*, *bo i acabat*. El primer punt d'arrencada venia ja del llatí vulgar. Spitzer ja el 1914 hi assenyalava casos de *bonum plenum* (*BDR* VI, 113) amb el valor de *bene plenum*, i així ho corroboraren Löfstedt (*VRom.* II, 201 i Tallgren *NphMgn.* XIX, 85), i ja Balari havia aplegat dades sobre la qüestió (*Intensivos y Superlativos*, pàgines 81-82). el cas no queda limitat al català, car també es troben frases d'aquesta mena en el castellà arcaic de l'Arx. de Hita (veg. nota a 1484c en la meva ed.), que allí aviat desaparegueren. En italià trobem una combinació paral·lela, i ben bé amb els mateixos valors, a base del quasi-sinònim *bello*: *una veste bell'e fatta*, *è bell'e giunto*; amb variacions en els dialectes i en el llenguatge popular de pertot, en especial *bello che*: Spitzer feia notar frases com *belli che scoperti* en cartes de presoners italians (*It. Kriegsgefangenenbriefe*, p. 38); observa Rohlf's que això és viu sobretot en romanesc: “er pallone è *bello che* abotato” (*ASNSL* CXLIV, 287); i d'altra banda en els parlars de la Suïssa francesa tenim, amb ús semblant, la forma patuesa corresponent al fr. *en beau*: *in bé vannã* + inf. (*Gloss. P. S. R.* II, 300). En el mateix català antic tenim la combinació igual a la de l'italià correcte, *bell e*: “aquest ordi deu ésser *bel e* purgat”, a. 1282 (Hinojosa, *Reg. Señor. en Cat.*, p. 355).

»Endemés, en cat. ant. a penes es pot dir que *bo e* tingui ja el valor modern, i només s'observa l'especial freqüència de la combinació, que denuncia la tendència creixent a l'estereotipació moderna: en “liurar-vos-he 2500 servents, *bons e triats*”, Desclot, cap. 153 (*NCl.* v, 32.30), és versemblant que la idea de ‘bo’ en si, al costat de ‘seleccionat’, romangués ben sentida; i encara pot ser que Tarafa i Diago no s'allunyin gaire del sentit originari quan ens expliquen com

el bisbe de Barcelona, en els anys 1346-61, dotà “la sua iglésia dels quatre caps que vui té, del es santes --- Benigna y Lefana, *bons y guarnits* en plata” (*BABL* VI, 106).

»Les primeres dades que ens proven la fossilització ja consumada es remunten fins als últims anys del S. XIV, en el *Llibre de les Dones* d'Eiximenis: “aquesta alta amor que tota és en Déu, en quant *bo e tota* és especial de Déu; e axí de Déu, que no per neguna altra via ne d'altre donador sinó sol d'Ell” (cap. 372, A, fº 253v1, = en B i I); i n'hi ha encara un altre passatge no gaire diferent en els caps. 300-350. L'ús del masculí *bo e* aplegat amb un femení revela ací la consolidació d'una nova entitat gramàtico-estilística. no es devia haver arribat tan lluny en temps de Desclot però ja hi devia ser embrionàriament, jutjant per la reiteració de la frase “*bons e triats*” a v, 32.30, 34.7.

»Ni avui, però, no s'ha arribat a abolir pertot la construcció a base de doble femení, ni quan ja és amb el sentit innovat i la pèrdua del sentit propi de *bo*; car almenys cap a la comarca lluçanesa sentim encara, per exemple, *tinc una truita bona i feta* (Sora, 1934) o sigui ‘ja feta, cuinada ja’, i “és sortida la maleta perduda entre Solsona i Cardona, *bona i plena* de cabal lexicogràfic”, Ant. M. Alcover (*BDLC* XII, 234), que és quasi (poc més emfàtic) que dir el mateix que ‘plena’ o més aviat ‘ben plena’: però ací no podem assegurar si es tracta de fraseologia verament mallorquina o bé de l'ús de les comarques Ter-Cardener, on es refereix el succés, car el que és a Mallorca (on, endemés, aquest gir només circula en la combinació *bo i ple*), el que se sol dir és *bo i plena*, com pertot (*BDLC* VII, 300).

»Després de l'Edat Mitjana és, però, quan aquesta construcció s'ha desenvolupat més ricament, i amb preferència marcada per a la construcció amb participis passius (“sis lliures, y són per un burro ho ase *bo y enbastat*”, ff S. XVI, Seu d'Urgell, *EUC*, 1933, 76) i també amb gerundis (*ja estava bo i acabant, bo i treballant cantava*, tec.), però també amb adjectius de moltes menes és això freqüent (*ja ho tenia bo i llest, bo i gelosa no deixava de fer-ne denteta tant com podia a les altres*). No hi ha comarca del català central on aquest ús no sigui ben vivaç, si bé els barcelonins solen trobar que és més propi del català comarcal: per ex. Argullol (cap a 1880) trobava que el gran ús de frases com *treballar bo i dret, se'n va a beure una copa bo i freda, hi portaven un home bo i mort* era propi del Pla de Bages (*L'Excursionista* I, 467). De tota manera el fet és que un escriptor tan ciutadà i conservador com el baró de Maldà se'n servia en frases com “Atlantes que lo aguanten al coll *voi arrupits*” (*Excursions*, p. 92).

»Es tracta, com Fabra definia tan bé en les seves converses filològiques, d'un lleu mitjà de reforçament emfàtic d'un altre adjectiu o temps impersonal del verb, de vegades intensiu, altres vegades “mera falca”, i d'això últim convé certament no abusar. Però, especialment en les comarques del Sud de la capital, la combinació pren el sentit d'un sinònim, sovint un poc atenuat, de ‘gairebé’, o ‘si fa no fa, aproximadament’: “com vostè ja ha donat el pas per l'harmonium, tot quedarà *bo y arreglat* fins a nova ordre”, escrivia el tortosí F. Pedrell a P. Coromines el 1907; ho restringia massa el vilafranquí Josep Estalella quan ho considerava típic del Penedès (1926); també en el Camp de Tarragona el sentim i els exs. següents ens ensenyen l'ampla elasticitat que allí n'adquireix l'ús, davant preposicions i pronoms, p. ex. en Puig i Ferrater: “els pagesos ho havien demanat a préstec *bo i res*, però entre els deu o dotze propietaris havien gairebé esgotat el crèdit” (*Cercle Màgic*, p. 305), “el Bugatell ja és *bo i damunt* de Vallmoll” (Nulles, 1964).

Pel que fa als usos de Coromines:

Bo i + participi passat: **2)** 339, **7)** 159, **12)** 287, 514, **14)** 342.

Bo i + gerundi: **9)** 153.

6.2.108 Els usos de *en tant que*

Per introduir l'observació arran dels usos de *en tant que* em referiré a Solà *et al.*, 2002: 2106:

«El nom predicatiu introduït per *com a* expressa la propietat del subjecte o de l'objecte per la qual es duu a terme la situació expressada pel verb. Per això són possibles oracions com *Et respecto com a marit, però no com a jutge*. Precisament perquè distingeixen la qualitat per la qual té lloc la situació verbal, les construccions amb *com a* solen comportar una implicació causal. Així, doncs, l'oració de més amunt té un significat pròxim al de l'oració *Et respecto perquè ets el meu marit, però no perquè siguis jutge*.

»El nom *ponent* que apareix a *Hi va participar com a ponent* també pot quedar legitimat si fa de complement del nom *qualitat* (o *concepte*) dins un SP encapçalat per *en*: *Hi va participar en qualitat de ponent*. Modernament s'empra també *en tant que* per encapçalar un nom predicatiu: *L'honoren en tant que salvador de la pàtria*. Però no tots els noms predicatius accepten aquest encapçalament amb la mateixa facilitat: [?]*Et respecto en tant que marit*. Sobre aquesta

construcció, que més d'un autor considera espúria, vg. Solà (1977a: §35; 1977b:122), Ruaix (1994: 144-146) i Mestres *et al.* (1995: §XXI.2.3.)»

Tenint en compte Solà 1977 a: 156-157 (§35 i §37):

«Trobem l'expressió usada també amb uns valors fàcilment deduïbles de l'anterior: “en la mesura que”, “des del moment que”, “considerant que”, “com a elements que són” (exemple 17):

a Catalunya se'l troba [...] en totes les cases, fins en les més humils –en tant que hi hagués algú capaç de confegir la lletra d'estampa (Miquel i Planas, ed. de les *Faules d'Isop*, 1908, pàg. V)

i al costat seu posem [...] totes les altres formes [...], en tant que això és possible (Fabra, al *Diccionari Aguiló*, I, 1915, pàgs. IX-X)

PASSA [...] Pas, esp[ecialment] en tant que es compnta llur nombre en una marxa (Fabra, *Diccionari general*, 1932)

En la sintaxi hem d'estudiar les paraules en tant que són elements d'una frase, i en tant que la funció que facin tingui l'expressió d'un pensament (*Curs superior de català* professat per Fabra el curs 1936-1937; apunts taquigràfics d'A. Pi Pousa, pàg. 87)

Meillet diu que verb és la paraula que designa els processos, però s'ha de dir “en tant que succeeixin”, perquè el procés [...] (ídem., pàg. 98)

Una de les més noblement folles empreses [...]. Folles, en tant que es parteix cap a elles amb una certa inconsciència (Riba, Pròleg a la 2.ª ed. del *Diccionari general* de Fabra, 1954)

formen conjunts que són [...] comparables a una proposició en tant que els dos termes hi apareixen contraposats (Fabra, gramàtica pòstuma, 1956, pàg. 107)

ell fou també el nostre primer lingüista, en tant que la Lingüística [...] es distingeix de la Filologia (Coromines, «Serra d'Or», des. 1963, pàg. 38)

INFINITIU. Forma nominal del verb [...], en tant que no duu marca de persona (Bruguera, dins *Gran encicl. catalana*, 1975).

»[...] Tant ha arrelat l'ús vist als exemples 5 a 22, que Albert Jané el recull a la seva *Gramàtica catalana* (1968, pàgs. 221) i als *Aclariments lingüístics*, III (1971, pàg. 11): hi diu que com a “és usat amb un sentit equivalent a les expressions *en tant que*, *en qualitat de*”. Mentre no es demostrï el contrari, jo diria que és una expressió no genuïna.»

Pel que fa a l'ús amb el sentit de ‘com a’, ‘en qualitat de’:

2) 76: Jo era a la Universitat des d'abans de 1931, com a auxiliar, però en tant que professor de Lingüística Romànica, estic afectat per la suspensió.

Pel que fa a l'ús amb el sentit de 'en la mesura que', 'des del moment que', 'considerant que', 'com a elements que són':

«Un aficionat, molt interessat a allunyar els valencians de la llengua literària comuna, pretenia en un article de 1975 que “*bolets* no és valencià, sinó *esclata-sangs*”; no crec, però, gaire en allò, i menys això, en tant que impliqui igualament semàntic, car dubto que aquell nom tingui aplicació genèrica a totes les menes. *Bolets* deu haver-se usat tant, que d'ací n'extrauen alguns un pseudo-primitiu *bolos* (Alcalà de la J., etc.)» ESCLATAR III,521b40-48.

«*Pesacartes. Pesalicors. Pésam*. Recordem que l'ús de *ho sento o tinc el sentiment de* etc, ja va ser denunciat per Fabra, en excel·lents Converses Filològiques, c. 1925, com a calc del castellà, majorment humiliant en tant que són usuals i més encertades les expressions catalanes i irreprotxables: *em dol, me'n condolc, em sap greu, us envio el meu condol*.» PESAR VI,471b11-20

«Participo de la seva repulsa contra els patriotes fàcils, més o menys extremistes en política quan són lluny del país, però que mai no compren els llibres dels nostres escriptors. I ho faig amb tanta menys reserva en tant que conec, a través del comú amic J. M. de C., la fibra dura i durable del seu patriotisme.» 4) 33

6.2.109 El superlatiu en la predicació

Pel que fa al superlatiu en la predicació, m'he de referir a Solà *et al.*, 2002: 3154-3156:

«Estudiant l'anomenat “article neutre” (vg. §7.3.1.3), Solà (1994: 34-35) dóna, distribuïts en tres grups, dotze exemples extrets de textos reals que no pertanyerien ni a “l'abstracció” ni potser a la “intensificació”. Vet ací el primer exemple de cada grup:

- (95) a Va ser el més a la vora que hem estat mai
b Ho hem de fer al més breument
c Es parla d'abstenció [...] com si es tractés d'una actitud cívica [...]. A mi em sembla al contrari

»Solà opina que “totes tres construccions [...] es troben avui amb constants vacil·lacions en la pràctica; i en la teoria, es pot assegurar que ningú o molt pocs saben què dir-hi”. Deixant de banda el tercer cas, jo diria que les construccions de (95a, b) sonen tan malament perquè consisteixen bàsicament en l’aplicació del superlatiu a constituents de la predicació i, per tant, hi ha un ús irregular de la construcció superlativa.

»La presència d’aquestes construccions en la llengua culta actual deuen ser el resultat dels factors que veurem ara. Fabra (1912: 195; 1956: §89; 1954-56: §196, de 1920, núm. 138 de l’edició de Rafel) va constatar que a l’Edat Mitjana teníem la construcció següent:

(96) a E la dona conech que l’infant havia malvolents e guardà-lo al millor que poch (Desclot)

b ... que s’apareylassen de venir al més tost que poguessen (Desclot)

c ... que dins quinze dies, o al pus luny tres setmanes, lo’us faran tornar

»Aquest lingüista era partidari de recuperar la construcció esmentada, ja que hi veia una manera d’evitar el *lo* castellà (*lo millor que podreu, lo més lluny possible*), com insinua algun lingüista (vg. Solà 1994: 36). Cal dir, però, que, al costat de la construcció de (96), també hi havia aquesta altra:

(97) a Yo replegaré los més diners que poré (*Tirant lo Blanch*)

b La entrada del sol en la figura... mostra pau per la més part del any (document de 1533)

c Lo appetit dels fleumàtics les més vegades és mentirós (*Questa*)

d En los més alberchs de la ciutat (Barcelona)

»Això és, per raons que caldria saber quines són, els nostres avanpassats medievals podien aplicar una construcció molt semblant al superlatiu dins la predicació (96) i dins la quantificació del nom (97).

»Actualment, hem de considerar, sens dubt, que l’aplicació del superlatiu dins la predicació és genuïna (i pròpia de més llengües romàniques), no debades hi ha, simplement, una dada empírica. Ara bé, el fet que aquesta construcció sigui genuïna i que qualsevol catalanoparlant tingui dret a usar-la, no implica pas que l’hàgim de

potenciar en la llengua comuna. Hi han parlants que es distancien davant l'aplicació del superlatiu en la predicació, i les causes d'aquesta sensació negativa podrien ser les mateixes que les que expliquen la repulsa que sentim davant l'aplicació del superlatiu a la quantificació del nom (97: *els més metges*).

»Ben mirat, tenint en compte que el període temporal de creació de les dues aplicacions irregulars del superlatiu (a la quantificació del nom i la predicació) sembla que és el mateix, podríem investigar si el període de retrocés torna a coincidir, més que més si resulta que, segons Coromines (*DECat*, V, 614a54), el superlatiu de la quantificació del nom tenia poca força (potser la mateixa que el superlatiu dins la predicació).

»Si la possibilitat anterior s'acomplís, hi hauria una implicació important: el fet que, en els nostres dies, l'ús massiu del superlatiu en la predicació (*Tira al més lluny que pugues*) representaria, simplement, una submissió al castellà, una manera encoberta d'acceptar el *lo* castellà.⁹⁸ A més, cal dir que la llengua col·loquial dels nostres dies no solament disposa d'una construcció perfecta (la comparació d'igualtat), sinó que aquesta construcció és exactament la mateixa que usem ara en compte d'aplicar el superlatiu a la quantificació del nom:

- (98) a No havíem estat mai tan a la vora (95a)
b El va mirar tan bé com va poder (96 a)
c Arreplegaré tants diners com podré (97a)

»Pel que fa a les construccions de (96c) i (97b-d) (on no podem usar comparacions d'igualtat), la llengua d'ara disposa de construccions ben populars: *com a màxim, com a molt, pel cap alt*, etc.»

Pel que fa als usos de Coromines:

«convindria que comencés la campanya *al més tard als* quinze dies de la nostra arribada, [...]»: 8) 151.

6.2.110 L'ús de les construccions superlatives

Pel que fa a les construccions superlatives, vegem què ens en diu Brucart a Solà *et al.*, 2002: 1489:

⁹⁸ En aquest sentit confronteu, «'Lo' necessari» d'Albert Pla, dins *Avui*, 22 de gener del 2008, p. 26.

«Els SNs superlatius expressen qualitats en un grau que sols és assolit pel referent (vg. §20.5.1). Per tant, es tracta de SN's definits que sempre van encapçalades per l'article perquè acompleixen la condició d'unicitat:

- (76) a Busquem *el candidat més fotogènic*
b El *concurrant que va obtenir més punts* era de Ciutadella
c Donarem el premi *al concursant que contesti més ràpidament*

»Els exemples de (76) mostren que hi ha dos tipus de SNs superlatius: en (76a) la qualitat extrema apareix com a complement del nucli; en (76b, c), s'inclou a l'interior d'una subordinada relativa que actua com a complement especificatiu del nucli nominal.

»Si canviéssim qualsevol dels sintagmes de (76) per un SN indefinit el que obtindríem ja no seria un superlatiu, sinó un comparatiu: *un candidat més fotogènic (que tu)*. El domini dintre del qual es predica la qualitat superlativa va introduït per *de: el candidat més fotogènic (de tots)*. Els sintagmes que inclouen una comparació poden ser definits o indefinits (cf. *El concursant més alt que jo va guanyar el primer premi*), però els superlatius han de ser definits (* *un candidat més fotogènic de tots*).»

En aquest sentit ens sobta veure el següent ús de Coromines,

[...] per alguna cosa hi ha una amistat *més total* [...]: **8)** 150.

I potser ens sobta, perquè *total* és un adjectiu que significa 'que comprèn totes les parts, de tot sense llevar-ne res' i com que fa referència al tot, l'associem ràpidament a un adjectiu en grau superlatiu, com seria per exemple *millor* 'més bo'. D'altra banda, o s'és *el millor* o no se n'és, (com ens ha indicat Brucart més amunt) igual com si no s'és *total* vol dir que hi falta alguna part per completar aquest tot a què fem referència.

6.2.111 L'ús de *a l'últim*

Pel que fa a l'ús de *a l'últim*, per part de Coromines és interessant destacar el següent. Quan consultem l'entrada *últim* al DCVB hi trobem:

«*Al últim* o *Per últim*: al capdavall, finalment; cast. *por último*. *Al últim vingué lo dia onze*, López Rel. 51. i. *per últim penso en les*

vaques, Massó Croq. *El pare escoltava i aprovava, fins que, a l'últim se li va girar d'esquena*, Ruyra Parada 16.»

Tanmateix, una oració com la següent (paral·lela a l'últim exemple de Ruyra): *Afortunadament aquell malalt a l'últim va poder sobreviure* té un significat substancialment diferent que *Afortunadament aquell malalt per últim va poder sobreviure* que, a més, resulta ambigua gràcies a la casuística de les possibilitats de paper temàtic de la preposició *per*.

És interessant destacar que Coromines, a l'entrada ULTRA VIII, 975a45-59 ha de matisar el significat d'aquesta locució adverbial:

«De la mateixa arrel són: *Últim*, -a, 'darrer', pres del ll. *ultimus* id. [Sor Villena "Senyora, siau molt certa que les dolors --- us acompanyaran fins al *últim* de la vida vostra" (*Vita Chr.*, cap. 20, 1, 117); 1498, Egidi Romà (*AlcM*); 1507 Busa-Nebr.; *DTo.* 1647; *en últim lloc* 'últimament' (Lacav. 1969); *a l'últim* 'per fi, al capdavant', "Al *últim* vingué lo dia onze" (Joan López, m. 1781, *AlcM*); *per últim* 'finalment' (Belv. 1805, Lab. 1840), estar als últims 'estar molt pròxim a morir', 'estar a punt d'esdevenir una cosa' (Belv. 1805, Lab. 1840 i *AlcM*) actualment es diu més aviat *estar a les últimes*]; mot molt usual avui en tot el domini sobretot quan expressa la idea de 'darrer' en l'ordre de coses, *l'últim dia del mes*, *l'últim tren del dia* etc.; la locució adverbial *a l'últim* és l'única registrada pel *DFa.*, d'ús general; *per últim* l'usen alguns com cast. *por último*; es troba en algun escriptor, però només amb caràcter especialment emfàtic, 'com a última cosa de totes': "a la nit va omplint el cel --- dormirà amb mi a la cabana --- Ja sóc a dintre de la barraca, ajaçat damunt la palla --- repasso les grans impressions del dia --- penso en els tres pastors --- un món els-e separa; i *per últim*, penso en les vaques batallan dalt de la serra, com --- els omes" (Massó Torrents, *Croquis*₂ I, 25). »

Pel que fa als usos de Coromines:

a l'últim: **3)** 83, **6)** 41, **9)** 150, **12)** 47, 55, 58, 96, 151, 193, 229, 304, 329, 354, 478, 570, 767, 879, 893, **13)** 49, 82.

6.2.112 Sobre la genuïnitat fraseològica de l'ús de *al capdavant* i *al cap* i *a la fi* o *al fi* i *al cap*

Sobre els criteris de genuïnitat del català pel que fa a la tria lèxica i fraseològica de l'ús entre *al capdavant* i *al cap* i *a la fi* o *al fi* i *al cap*, en

parla Coromines en una seva carta del 10-4-1959a Joan Sales (Ferrer i Pujadas, 2004: 234-236).

«“al capdavall” i no pas “al fi i al cap” (i ni tan sols a penes “al cap i a la fi”, com ho volen arreglar alguns);»

Però vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 3199 (la negreta és meva):

«En el nivell procedimental, hi hem inclòs el significat de conclusió, que es pot definir com a intermedi entre el valor de conseqüència discursiva, el significat additiu —i dins d’aquest el distributiu— i el significat disjuntiu de resum. Segons el context, predominarà un valor o un altre. Indiquen conclusió els connectors parentètics: *en fi*; *en conclusió*; *en definitiva*; *al capdavall*; ***al cap i a la fi***; *total*; *tot plegat*.»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs, com veiem és molt coherent:

Al capdavall: **3)** 48, **5)** 116, **8)** 171, **9)** 37, **11)** 69, **12)** 561, 695, 815, 868, 870, 922 **13)** 103, 157, 171, **14)** 338.

6.2.113 Un cas del verb *haver-hi* com a connector que, a més, pot elidir informació

En el cas següent ens sobta pel registre familiar que Coromines adopta, ja que fins i tot el verb *haver-hi* pot elidir informació sobreentesa com *hi ha (de nou)*, i fins i tot arriba a actuar com un mer connector, com seria *a més*, acompanyat de *també* i seguit de *que*:

«Hi haØ també que [...]» (amb el significat de ‘a més’: fa de connector): **12)** 493.

6.2.114 Usos de Coromines que ens sorprenen

Hi ha alguns usos de Coromines que ens sobten però són imputables a *lapsus calami* provinent d’un cop de ploma, ja que les cartes des de les quals s’han extret aquestes exemples eren escrites a raig sense cap revisió posterior. Vegem-ne alguns:

«La vostra carta és plena de suggeriments i impulsos molt valuosos i per a mi de grandíssim estímul: us en dono grans gràcies i també a la vostra

muller li aprecio molt el costat que us hi fa i *en què* em fa participant. (i no: [...] a la vostra muller li aprecio molt el costat que us hi fa i \emptyset *que* em fa participant)»: 7) 302,

«Com que hi insistíreu, hi he pensat més, i decideixo resoltament que en aquella frase no s'hi pot afegir ni treure'n cap mot. (i no: Com que hi insistíreu, hi he pensat més, i decideixo resoltament que en aquella frase no s'hi pot afegir ni treure \emptyset cap mot.)»: 7) 317,

«Crec que caldria fer un esforç a fons perquè de la lectura i correcció de les proves, *es* pogués encarregar un bon corrector de català, sense cap relació amb [...]. (i no: Crec que caldria fer un esforç a fons perquè de la lectura i correcció de les proves, *se'n* pogués encarregar un bon corrector de català, sense cap relació amb [...].)»: 5) 109

«SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA: Puig, Bosch i Gimpera, Rubió, Abadal, Soldevila, Serra i Ràfols; el setè crec que és Mn. Anglès, actualment en absència permanent (d'aquest setè lloc no estic segur). (i no: [...] (d'aquest setè lloc no *n'*estic segur).)»: 13) 85

6.3 Lèxic

Com que un dels punts de la llengua en què Coromines ha estat més determinant és en el lèxic, hem d'advertir que per aquest apartat hem hagut de tenir en compte els següents treballs: *Lingüística i normativa*, de Joan Solà, Empúries, Barcelona, 1990; «El diccionari de Coromines (DECat) i el lèxic conflictiu» de Carme Bogner, Rosa Galí i Rubio i Joan Soler i Bou, dins *Sobre lexicografia catalana actual*, editat per Joan Solà, Empúries, Barcelona, 1992 p.153-181; «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» de Joan Soler i Bou dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge* / Joan Solà (ed.); amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (aula de ciència i cultura; 4), Sabadell, 1999, p.89-105; finalment «Joan Coromines, escriptor», dins *Revista d'Estudis Catalans*, núm 20, (2007) recuperable per mitjà del web

http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/20/07_Sola.pdf, p.101-122.

En aquests treballs doncs, he hagut de tenir en compte tot el que s'ha tractat sobre les paraules següents:

Abreviar, agilitar, annex/anex, apertura, aprecí, apremiar, apremi, arxipreste, atmòsfera, atur, barco, biombo, branc, briu, briós, cabalós, calbo, caldo, caliquenya/caliquenyo, caricaturitzar, cataracta, caute, ceguera, cervo, cíclop, cigarro/cigar, clavegueram, clergat/clero, coixo, coixera, commocionar, confegir, contactar, consumició, correferència, cotilla/encotillar/encotillat, cristo cuidar(-se)/descuidar(-se)/descuidat/descuit, culer, cursa/carrera/correguda, curva, descampat, despedir, despreciar, dragar, èlit, emocionar, enregistrar, entorpir, envist, enzima, esborrall, esnob, espacial, esprit (esperit de vi), estilètica, feligrès, flonjo, fugar-se, garaig, garbo gasa/gassa, gasto, granel, gravar/gravació, guapo, guenyo, guerxo, habitança, hapax, hiat/hiatus, imbecil/imbècil, influenciar, interessar (intr.), invadir, jargó, làmpara/làmpada, lata/llauna, lladrocini, llimó, llosco/llusco, llomillo, llumí, maduixot, Marià/Marian, melancolia, misto, motllo, observació, passat que, patricó, pillo, possessió/finca, professó, puntual ('concret'), quadro, raure ('consistir, estar'), reeixit, rotllo, sonso, sordera, tacany, tartamut, toldo, tonto, tràfec, trobada, verdader, vitxo.

6.3.1 *Deixar córrer i deixar-se córrer*

En els fragments següents, Joan Coromines utilitza la forma *deixar córrer*, descrita mes avall pels nostres diccionaris:

«Però vaig comprendre que [no] els podria convèncer i *ho vaig deixar córrer*;»: **12)** 785

«És clar que no *ho deixo córrer*.» **13)** 169

«Si es tractés d'un afer d'interès particular, *ho deixaria córrer*;» **14)** 17

Si mirem en el *DIEC-2* l'entrada *deixar*:

«2 4 [Lèxic comú] **deixar córrer una cosa** No insistir-hi.»

Si mirem en el *GDEC* l'entrada *deixar*:

«3 **deixar córrer** (una cosa) fig No insistir-hi, cessar d'ocupar-se'n. Volia comprar una casa, però ho he deixat córrer»

Ara bé, els dos fragments següents de Joan Coromines ens mostren l'ús de *deixar-se córrer* en lloc de *deixar córrer*:

«[...] si quan m'esforço a explicar una cosa que he fet o pensat noto que no m'escolten o que m'escolten distretament, *m'ho deixo córrer*.» (i no: «[...] si quan m'esforço a explicar una cosa que he fet o pensat noto que no m'escolten o que m'escolten distretament, *ho deixo córrer*.»): **12)** 619, (casos anàlegs: **15)** 147, 185, 277)

«[...] ja *s'han deixat córrer* [...]». (i no: «[...] ja *han deixat córrer* [...]»): **10)** 133,

Com es veu a continuació, només el *Diccionari català-valencià-balear* reconeix a l'entrada *deixar* IV 2 la forma amb pronom, tot i que no equival al sentit del nostre cas:

«**Deixar-se córrer** a un lloc: anar-hi corrents. *Lo senyor rey qui vaé la sua gent en aytal pressa, dexà's córrer sobre los enamichs*, Muntaner Cròn., c. 134.»

Una mica més avall, a *deixar* IV 3, però, veiem que només hi ha el sentit de 'no insistir-hi' només sota la forma *deixar córrer*:

«c) Cessar d'ocupar-se d'una cosa; prescindir-ne, fer-ne cas omís. Deixa anar aquesta temor, Alcover Cont. 7. «Deixau anar Manacor | i

la gent que hi coneixeu; | devers Felanitx vendreu | i alegrareu lo meu cor» (cançó pop. Mall.). En el mateix sentit es diu *deixar estar*, *deixar fer* i *deixar córrer*. «Gent hi ha en es meu carrer, | que, en caminar, ja tropessen; | d'es meus pecats se confessen | i es seus los deixen fer» (cançó pop. Mall.). *Dexa estar aquexas querelas*, Alegre Transf. 63. *Deixau-me fer solament, jo me venjaré de bona manera*, Lacavalleria Gazoph. *Dexi-la estar, que va de plaga sempre*, Vilanova Obres, xi, 148.»

Finalment, sota l'entrada *córrer* Loc n) d'aquest diccionari, hi figura només la forma *deixar córrer* 'no insistir-hi'.

«**Deixar córrer** una cosa: deixar-la anar, prescindir-ne, no preocupar-se'n. *Dexa-ho córrer, era broma*, Vilanova Obres, xi, 18. *Què haig de fer? Prench lloch o ho deixem corre?*, Pons Auca 93. *Tinc ganes de passejar, de deixar córrer tot el que no sigui delícia de viure*, Carner Bonh. 89.—»

Tot fa pensar que ens trobem davant d'un morfema verbal *-se* que formi part del mateix verb tot i que en aquest cas (a distingir del que descriu el DCVB) no en modifiqui el significat. Salvador Oliva em fa notar que probablement es tracti d'un morfema verbal que simplement abaixi una mica el nivell i que col·loquialitzi un xic el mateix registre d'aquest discurs.

6.3.2 La vacil·lació entre *medis* i *mitjans*

Sobre la vacil·lació sobre *medis* / *mitjans* en parla el mateix Coromines a l'entrada MIG V, 666a43-56:

«No és que en català no es vagi usar amb aquests significats cultes la forma sàvia *medi* tal com cast. i it. *medio* (*ceto mèdio, intelligenza mèdia, quantitat mèdia*): “que's fassa dit manifest, pàr serà convenient *medi* per què se fassa lo que tenim”, “los *medis* necessaris”, 1597, 1603, en la correspondència municipal Perpinyà-Bna. (*RLR* LV, 80; LX, 57; LXII, 285). En definitiva s'acordà des de les obres de Fabra (Gram. 1912, pp. 415-416; *DOrt.* 1917; *Converses Filològiques* 1920 ---) que aquest *medi* es podia mantenir reservant-lo per al sentit de 'medi ambient' 'substància o element que envolta una cosa', 'societat en què vivim' (fr. *milieu*, it. *ambiente*) i *mitjà* per a 'allò que serveix per arribar a un fi'.»

Notem, però, com a Coromines li n'escapa algun:

medis universitaris (i no: mitjans universitaris): 1) 48, ESTEL III,763b2-5.

6.3.3 L'ús de Coromines del verb *reparar*

Pel que fa a l'ús del verb *reparar*, utilitzat molt freqüentment per Coromines, vegem què en diu ell mateix a l'entrada PARAR VI, 270b37-55:

«És popular en cat. central en el sentit de 'observar, notar': "en lo altar major --- imatge de Christo crucificat --- tota negra y se li *reparan* algunes com gotes de sanc, que yo he vist y adorat ---", B. de Maldà (*Exc.*, p. 92); més familiarment encara en la variant *arreparar* (Bna. i Emp.): "ara que hi som, *arreparem* una cosa que no falla: entre els vençuts abunden els fills de les grans ciutats" Coromines, conferència sobre Ibsen («La Renaixença», 19-IV-96, p. 2379). És també pop. en el cast. de Cuba, *DECH*, n. 15, on és peculiar de l'E., fent pensar per tant si és catalanisme: "Per a mi la travessera <'caminada muntanyenca'> resultava més llarga i representava anar dues hores de nit, mes això no em preocupava gaire, majorment no portant entrebancs que em fessin anar *reparat*", MrnVayreda (*Puny.* IV, 89 (74)) 'amb cautela'; AMAlcover, que tenia un prejudici contra aquest mot, denuncia com a «castellanisme» en un poeta mallorquí *reparar* (*forces*) per 'recobrar, rependre' (*BDLC* VIII, 134).»

Pel que fa a l'ús:

Reparar (amb/en): 5) 116, 7) 139, 182, 188, 278, 9) 41, 83, 135, 161, 13) 43, 102, 230, 15) 442.

6.3.4 L'ús de Coromines de *sojorn*

Seguint una mica les opcions lèxiques que es deriven de la llengua de Coromines, pel que fa a l'ús de *sojorn*, vegem què en diu el mateix Coromines a JORN IV,907a19-47:

«*Sojornar*, formació amb *so-* < SUB-, comuna amb el fr. *séjourner*, it. *soggiornare* i oc. *sojornar*, *sej-* ("séjourner, se reposar, *se sojornar* id. = se délasser; se plaire, trouver du plaisir", *PDPF*). (Llull,

Desclot, *sejornar* dissim., després *soj-* com *redó* > *rodó*, *fonoll*, *jonoll* etc.): “Na Renart consellà al Bou que estigués en una bella pradera --- e que menjàs e *seyornàs*, per tal que fos bell a veher, e que fos fors a bruvolar”, “hom ama més diners, castells, cavalls, bells vertiments, cassar, *sejornar*, que just recordar, entendre e amar”, Llull, *Merav.* II, 107; IV, 82; “no deu hom viure per menjar, / per honrament, per *sajornar* / ---”, Llull (*O. C.*, ed. Ross., 218); l’*InvLC* cita encara “e lo dit vestiar *sejornant* e no caminant”, doc. de 1419, junt amb altres cinc de *sajornar* (tres d’ells en els rims de Llull), tres de *sejornar* i un de *sojornar*, Llull (*ib.*, 356); “no s’aturà gayre ne *sajornà* son cors molt”, Desclot (*Cròn.*, 74).

»Pel que fa a *sojorn*, ja el tenim en el *Concili* de R. Llull, v. 101, ‘repòs, complaença’, en la variant antiga *sej-*: “un bisbe se donava a gran treball com stava en son bisbat e havia a usar de son offici: aquell bisbe empetrà ab lo apostoli que pogués star fora son bisbat, e stava en *sajorn* e en deport”, “lo bisbe estave en son *sajorn* e sa gran benança, e feya tot quant podia com pogué viure longament”, Llull (*Marav.* I, 125; II, 51). *Sojornament. Sojorniu, -iua*, adj. que manca al *DFa.*, però que trobarem en un full solter de lletra recent d’ell (rossellonès segurament).»

Pel que fa als usos de Coromines:

aquest *sojorn*: **8)** 25.

6.3.5 Sobre *fi d’any* i *cap d’any*

Sobre *fi d’any* / *cap d’any* vegem què en diu Coromines a CAP II, 502a14-16:

«‘Extrem, cap d’una cosa’ és també en Jaume I, etc., i amb l’aplicació especial al *cap d’any*: “era en aquell temps entre Nadal e *Cap d’Any*” (131).»

Vegem però que Coromines alterna en aquest punt.

Cap d’any (i no: *fi d’any*): **1)** 108, **12)** 465, **14)** 457

fi d’any (i no: al final d’any):⁹⁹ SAMFAINA VII,649a49-54: **8)** 49

⁹⁹ Prendrem com a descuit el desajustament que hi ha dins el *Diccionari de dubtes i dificultats del català*, de Jordi Bruguera amb la col·laboració de Josep Torras, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000, pel que fa al tractament d’aquest tipus de formes. A la p. 24, a l’entrada **a darrers de**: «Locució prepositiva, juntament amb *a últims de* i *a finals de*, recollides només al *DCVB*; són locucions ben formades a partir dels adjectius *darrer*, *últim* i *final*, que, substantivats, volen dir ‘darrer dia’ (*el darrer de*

6.3.6 Sobre l'ús de *servar* i *conservar*

Sobre l'ús de *servar* i *conservar* vegem què ens en diu Coromines a SERVAR VII, 858b15-31:

«*Conservar*, mot força cultista en la primera època, anà guanyant terreny en l'ús oral, a mesura que *servar* prenia cada com més certa pàtina d'or vell en la llengua comuna; però era ja clàssic en llatí (allí amb un matis aspectual determinatiu 'aconseguir el manteniment de --' encara perceptible en els nostres medievals) i probablement fou sempre del fons hereditari de la llengua: "molt se meravellà la donzella de la volentat que li era venguda en peccar ab lo cavaller e en corrompre sa virginitat, que molt havia *conservada*", Lull (*Merav.*, Ag. I, 55); "la devoció que ella havia a religió, aquell qui la·y havia presa la pot *conservar* quant se vol", id. (*Blanq.*, *NCl.* I, 130.25); "la fi del món: seà tost! --- e, quan vindrà, aquellavòs, lo Credo nos *conservarà*", StVicentF (*Serm.* I, 208.27); de l'ús posterior, tornat trivial, inútil donar exs.; en lexicografia des del Busa-N., 1507.»

Vegem-ne l'ús:

Servar (i no: conservar): 1) 108,

gener). Equivalen a la locució *a la darrerria de*. *A darrers de gener*. *A darrers d'any* (o *de l'any*), *de mes* (o *del mes*). Cf. **a primers de**.» Si a la mateixa pàgina consultem l'entrada **a finals de**: «V. **a darrers de**.» A la pàgina següent, p. 25, proscriu la forma ***a mitjans de**: «*A mitjan*. No tornaran fins a mitjan febrer. Obrirarn a mitjan setmana que ve. Semblantment, *de mitjan*, fins a mitjan segle XVII fins a mitjan segle XVIII. També és possible la construcció *a mig*, *a mitjà*. *A mig febrer*, *a mitja setmana*.»

Si consultem la p. 26, a l'entrada **a primers de**: «Locució prepositiva, recollida només en el DCVB; és una locució ben formada a partir de l'adjectiu *primer*, que, substantivat, vol dir 'primer dia' (*el primer de maig*). Equival a la locució *a la primeria de*. *A primers d'any* (o *de l'any*), *de mes* (o *del mes*). Cf. **a darrers de**, **a principis de**.» Seguidament, a la mateixa pàgina 26, a l'entrada **a principis de**: «Locució prepositiva, no recollida en els diccionaris normatius i inexistents en altres llengües romàniques fora del castellà, que sembla poc genuïna (de 'principi', només n'hi pot haver un). El mateix cal dir de les locucions equivalents *a començaments de*, i *a començos de*. D'altra banda, l'expressió *a principi de* (o *a començament de*, o *a començ de*) és ambigua: tant pot indicar el primer dia com els primers dies, cosa que no passa amb les locucions *a primers de* ('a primers dies de') i *a la primeria de*. Cf. **a primers de**.»

Aquesta forma, que sembla força proscriu pel que fa a la seva genuïtat tot i no portar l'asterisc, ens fa ballar el cap la seva presència si consultem més endavant la p. 226 dins **altres expressions temporals**:

«**a mitjan**; **a mig**, **a mitja**: *a mitjan setembre*, *a mitjan setmana*, *a mitjan mes*, *a mitjan any*, *a mitjan 1945*, *a mitjan segle XVII*; *a mig juliol*, *a mitja setmana*, *a mig mes*, *a mig any*.

«**a la primeria de**; **al començ(ament) de**; **a l'inici de**; **a primers de**; **a principis de**: *a la primeria de gener*; *al començament de la sessió*; *a l'inici del curs*; *a primers de mes*; *a principis de 1936*.

«**a la fi** / **la darrerria de**; **a l'acabament de**; **a darrer(s) de**; **a les acaballes de**, **a fi** / **final(s) de**: *a la fi dels temps*, *a la darrerria de 1948*; *a l'acabament del segle XVI*; *a les acaballes de l'estiu*; *a fi de mes*, *a finals de mes*.

»No s'admet: ***a mitjans de**.»

6.3.7 Sobre l'ús d'*oir* i *sentir*

Sobre l'ús d'*oir* i *sentir* en parla el mateix Coromines a l'entrada OIR VI, 39b48-40a10:

«Mot ben usual en el llenguatge medieval i freqüent també després (l'inclouen *ThPu.*, 1575, p. 295, *DTo.*, i Lacav. 1696, aquest amb exemples molt abundants, Belv. 1805, Lab. 1840); però va perdre progressivament la seva vitalitat davant *sentir* que n'esdevingué sinònim, potser ja abans del S. XVI (veg. *SENTIR*). Avui encara té una relativa vitalitat en el territori valencià, i a la Catalunya francesa, i continua bastant usat pertot en locució *oir la missa*; altrament és d'ús literari o tècnic. És sabut que aquest mot va caure en desús també en francès (ja des del S. XVI) i en italià, que l'han reemplaçat per *entendre* i *sentire* respectivament; fins i tot, el cast. *oir*, que té plena vitalitat a Espanya, ha perdut considerablement el terreny davant *sentir* al Río de la Plata i en diversos països d'Amèrica del Sud. Aquesta decadència tan estesa en l'ús de *oir* es deu essencialment a l'extrema brevetat del cos del mot, ben evident en català i en francès antic *oir*, per bé que altres factors com desgast fonètic (recordem que l'inf. cat. *oir* era pronunciat *uí* en molts llocs) o homonímia (segons suggereix M.-L. per al mot francès, *REW*, 779), també haurien pogut contribuir-hi.»

Vegem què en diu a *SENTIR* VII,802b58-803a34:

«Però en català es nota encara més, i ja en autors medievals, que, sense estar-hi especialitzat, apareix més i més quan es tracta d'audició: “Si prim *sentiu*, oireu los sanglots / que m'arma fa, d'aquest debatiment”, Ausiàs (ed. 1560, 79). I és que en un pla de llengua més vulgar substituïa ja llavors el verb *oir*: “com *sentreu* les campanes, veniu a la missa”, StVicentF (*Quar.*, 256.180); “les veus de dits òrguens seran ben proporcionades, que pertot se *sentiran*” a. 1421, “*sentí* belar lo dit cabrit” a. 1440 en docs. ross. (*InvLC*); “y aquí *sentreu* bombardas e balestas, / trons e trequits, de fletxes prou remor / ---” en un poeta de c. 1400 del *Canç.* de Saragossa (297).

»En aquesta tendència la nostra llengua ha anat més acompanyada amb l'italià i fins l'occità, que amb el francès i el cast., que s'hi ha mostrat refractari: el francès, del tot, mentre que en cast. clàssic i sobretot el modern d'Amèrica no és així: detalls abundants sobre els fets castellans i port. en el *DECH* (v, 208a43-b28). Per al

paral·lelisme perfecte amb l'italià i els fets d'aquesta llengua i alguna altra romànica, podem remetre a la nota de la *Misc. Fabra*, 283-285, ben concreta (que devem a la intel·ligent percepció de Tuulio-Tallgren); els italians van fins i tot un poc més enllà que els nostres, en el sentit d'usar-lo per 'escoltar' (paper aspectual de 'determinatiu'): “*senta amico...*”, “*mi faccia il piacere di sentire ---*”. »En la llengua moderna, amb la defallença creixent d'*oir* en el llenguatge parlat (el pres. *ou* ja no se sent més que en val. i ross.: *Misc. Fabra*, 197), el verb ha vingut a ser l'exponent normal de la noció auditiva: “El pardal, quan s'ajocava – feya remô, / per veure si'l *sentiria* – la sev' amô / ---”, obra mestra de la cançó popular, potser ja del S. XVI (MilàF, *Romllo*. amb versions de l'Empordà: C (però reco. enllà de l'Albera) i altres de tot el cat. or. (B), també Gironès (D) i Penedès).»

Pel que fa als usos de Coromines:

Oir (i no: sentir): 1) 108, 4) 161, 5) 217, 9) 83, 151.

6.3.8 Sobre l'ús de *dar* i *donar*

Sobre l'ús de *dar* i *donar* vegem què en diu el mateix Coromines a DAR III,23a12-17:

«DAR, del ll. DĀRE id.; en el curs de la història del català, *dar* va anar essent substituït cada vegada més per DONAR, que se li féu sinònim, i acabà per convertir-lo en un verb defectiu; *donar* ve del ll. DŌNĀRE 'fer donació', derivat de DŌNUM 'do', i aquest, de DARE.»

Si llegim una mica més endavant, però, a l'entrada DAR III 23a38-56:

«L'ús del verb *donar* com a substitut de DARE ja apareix en les *Homilies*: “cel qui *dóno* almosna a sson proxme fa bé, e Déu plader e amor e onoranza” (f° 2r9), “Nostre Senior --- que ns *do* alumenament de la sua virtud” (f° 4r22). Des del començament del segle, en efecte, ja veiem que *dar* i *donar* s'usaven com a equivalents i alternativament l'un al costat de l'altre: “que me·n *dés* delme (bis) e no me·n volg *donar* --- e pregé-li que me·n *donàs* lo delme e dix que no me·n *darie* gens” en un doc. de la Conca de Tremp de 1242 (P. Pujol, *Docs. Vg.*, 8.4-8); però ja per aquell temps predomina l'ús de *donar* quasi en les mateixes formes en què ha quedat establerta la supletivitat dels dos verbs en la llengua posterior, i així en un altre

doc. poc posterior, de la mateixa col·lecció: “maestre Andreu *done-m* ço que obs m’*é*” (16.168)

»En general la repartició de les formes entre *dar* i *donar* ha variat poc des de la fi del S. XIII fins avui»

Pel que fa a l’ús de Coromines:

Dar (i no: donar): (CARA II,545b1-55, EIXABUC III,238a11-20 i ENDERGAR III,335b34-38) amb formes com *dadora* (REBEC VII,143a3-15), **2)** 537, **3)** 41, **4)** 47, **5)** 309, **7)** 87, **8)** 36, 143, **12)** 97, 98, 110, 123, 184, 193, 201, 214, 252, 411, 434, 472, 479, 482, 522, 546, 620, 638, 689, 695, 766, **15)** 126.

6.3.9 Sobre l’ús de l’alternança entre les formes *ésser* i *ser*

Sobre l’ús de l’alternança entre les formes *ésser* i *ser* en parla el mateix Coromines a ÉSSER III, 713a4-43:

«En català ha predominat *ésser* des dels orígens: “quan se dec morir, devezí tot son aver --- estirs dos besans que li oblidaren; e per aquels dos besans deg *ésser* perdud en infern”, *Hom.* (5v2, també 1v21, etc.). Més modernament, en lloc d’aquella (encara vulgar a l’Alt Empordà i Rosselló), han aparegut variants *essèr* (balear sobretot) i *ser* (pron. [‘se], val. [‘ser]), aquesta última molt estesa, més o menys en tot el domini; la llengua literària moderna ha oscil·lat entre *ésser* i *ser*, que ha guanyat terreny sobretot en el S. XX i potser és la que hi predominarà;* llevat amb valor substantivat, amb el qual fóra molt aconsellable de continuar donant la preferència a *ésser*. Des de c. 1915 fins c. 1950 s’usava generalment *ésser*, però només com a forma escrita, car l’ús oral del català comú va mantenir sempre *ser*.»

»Aquesta, de tota manera, no és pas recent ni estranya als clàssics antics i moderns: és ja la que usen alguns dels més grans poetes que hem tingut: “Si per noll temps - creguí *ser* amador, / en mi conec - d’amor poc sentiment: / si mí compar - al comú de la gent, / és veritat - qu’en mi trob gran amor, / però si quart - algú del temps passat / --- no só passionat”, Ausiàs (XCVII, 1). “Lo Sant, des del cavall, vestit de malla, / --- / Gentil, l’aligó tendre, sa armadura / contempla y, ab coratge que no dura / –Mon pare –diu– voldria *ser* cavaller com ell”, *Canigó* I, v. 12. “La tenebrosa nit torna a *ser* dia!”, Maragall (*O. C.*, 1918, p. 158).

»Però aquests mateixos mantenen *ésser* quan és un substantiu: “Paor no·m sent - que sobreslaus me vença, / loant Aquell - qui totes

lengües loen, / guardant honor - a ‘quell eternal *ésser* / on tota res - en Ell és pus perfecta / ---”, ausiàs (LXXII, 1); “Ell contra mi! dels *éssers* aquell que més amava, / com plau als astres veure’s lluhir en la mar blava, / y a un rey, sa noble estampa mirar als ulls d’un fill”, *Atl.* (IV, 35a, estança afegida l’any 1878).

[* Alguns mallorquins i menorquins que insisteixen molt en *essèr*, forma híbrida, estranya enterament al català antic, molt més recent que *ser*, clouen els ulls a fets tan importants com que el millor dels escriptors menorquins (potser de tots els temps) Àngel Ruiz i Pablo, usava *ser*: “açò deu *ser* una cosa semblant ---” (*Novel·letes Men.*, *IdOr.*, 68), i al fet que això introdueix una discrepància regional innecessària entre les terres catalanes.]»

Per completar una mica aquest judici de Coromines aportarem una informació suplementària. Es tracta d’un fragment de carta que Coromines va enviar a Manuel Sanchis Guarner el 21-9-1950 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 a: 39):

«*Esser*. Coneix algun vers antic que autoritzi l’accentuació *essér* en lloc d’*ésser*? Jo no en conec. Sens dubte així pronuncien a la banda de Girona i potser en altres zones; també, però, se sent *ésser* o *èsser* dialectalment, i no sé si és bo introduir *esser* en la llengua literària quan ja hi ha *ésser* i *ser*.»

Pel que fa als usos de Coromines, destacarem un parell d’usos que ens podrien arribar a cridar l’atenció

Ésser: 1) 90, 111.

6.3.10 Sobre l’ús dels verbs *haver*, *heure* i *tenir*

Pel que fa a l’observació sobre l’ús dels verbs *haver*, *heure* i *tenir*, farem referència a una entrada de Coromines mateix . Vegem què en diu a HAVER IV, 769a1-8:

«Com que l’estudi d’aquest verb instrumental i bàsic pertany per enter a la gramàtica històrica, la hi haurem de deixar, i ací em limitaré a donar-ne unes dades esparses poc conegudes i curioses. El seu ús com a verb principal, equivalent de ‘tenir’, va extingir-se en català des de la fi de l’Edat Mitjana; solament n’han quedat rares romanalles locals, en vells parlars del Rosselló i de les Illes.»

Una mica més avall a HAVER IV,769a55-769b11:

«*Haver* es manté, en construcció transitiva, amb el matis aspectual de ‘venir a tenir’, ‘apoderar-se de’: se n’ocupa Spitzer, *LexikK*, p. 66. L’infinitiu en aquesta acc. fou de primer, pertot, *haver*, igual que amb els altres valors. Així resta viu, tot i que en català central s’ha fet més corrent *heure*, i en alguns parlars veïns, sobretot de fonètica occidental, *haure*. “Una vegada va trobar --- un esglaó dels que s’havien fet a la paret i, el va entrar a coll com una criatura”, Coromines (*Prometeu* 1 XI, §1, p. 185); i és la forma que ell usà generalment.

»Ja antigament s’anaven marcant alguns plecs diferencials, en les formes del mot, entre aquests dos papers, car observem que Muntaner emprà el perfet *hagren* quan li dóna el valor ‘tenir’, i en canvi *hagueren* quan és ‘heure’: [...]

Vegem ara què en diu a TENIR VIII,416a6-15:

«El fet cabdal en la història d’aquest mot és la seva invasió del terreny semàntic de ll. *habēre*, amb el sentit de possessió pura i simple. Es tracta d’una innovació pròpia de les tres llengües de la Península, i estranya a les de França, incloent-hi tots els parlars antics i moderns de la llengua d’oc: els seus límits Nord han coincidit sempre amb la frontera septentrional del català i els castellà, de manera que és ja el verb HABERE el que s’usa en llenguadocià Sud i en gascó fins i tot el de la Vall d’Aran.»

Pel que fa els usos de Coromines:

Heure (i no: tenir): **12** 255.

Haver (i no: tenir): **12** 817, **13** 134, 216 (a l’apartat de fraseologia hem pogut recollir-ne un parell d’exemples que precisen i matisen molt bé aquest significat).

Tenir (i no: haver): **13** 80.

6.3.11 Sobre l’ús de *rompre* i *trencar*

Sobre l’ús de *rompre* i *trencar* ja en parla Coromines a l’entrada ROMPRE VII, 433a33-46:

«La repartició sinonímica entre *rompre* i *trencar* no és ben bé la mateixa pertot; particularment en l'ús intr. el cat. central ha afavorit l'ús d'aquest una mica més que el dels extrems. Es diu *trencar l'alba*, *les onades trenquen* cap a Bna., mentre que del Maresme recordo (StPolM., c. 1920) *les onades rompen*, i més es nota cap al Cap de Creus: a Cadaqués “[...]”, i la gent de Roses, costejant m'explicaven el nom del *Cap Romput*, ensenyant-me la mar, “[...]” (1964). A Mallorca es pot usar, p. ex., en un cas on la gent central no ho diríem pas, parlant d'aigües intermitents: dient-ho a Artà d'una font que *romp* o que només “*rebeta* quan ha plogut fort” (1964).»

Pel que fa als usos de Coromines:

Rompre (i no: trencar): **6)** 106, **7)** 184, **12)** 162.

6.3.12 Sobre l'ús de *cloure* i *tancar*

Sobre l'ús de *cloure* i *tancar* en parla el mateix Coromines a l'entrada CLOURE II, 772b46-52:

«La concurrència amb el pre-romà *tancar*, verb tan vigorós en la nostra llengua, va fer que des dels orígens *cloure* tendís a quedar per a matisos més abstractes o translaticis, sovint especialitzats. No manquen antigament excepcions, sobretot amb finalitat intensiva: “aquels qui aquels forats e finestres hi auran feyts, deven-los *tancar* e *cloure*”.»

Però vegem què ens en diu a l'entrada TANCAR VIII,256a57-256b9:

«Sembla que llavors encara es percebés entre els dos un matis distintiu, que després es va esmussar, quan el mot *tancar* va matar definitivament el seu contrincant llatí *cloure*, reemplaçant-lo i submergint-lo en tot ús material, no moral o translatici. I no deixa d'haver-hi encara un matis fort en els altres exs. que aquest text forneix de l'ús de *tancar*: “él se·n anà a la cort del cònsol, car trobà les portes *tancades*, él les obrí per forsa; per què, enaprés lo cònsol venc a él de correntes ---”, 10v1; sobretot si ho comparem amb els exs. de CLAUDERE, encara prou freqüent en aquesta obra, amb sentit força material, els quals es trobaran aplegats en el vol. I, p. 99.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Cloure (i no: tancar): **12)** 132, 173, 254.

6.3.13 Sobre l'ús del mot *companyonia*

Sobre l'ús del mot *companyonia* en tenim la mateixa explicació a PA VI, 154a10-22:

«*Companyonatge* [1910], Coromines: “La societat catalana passa una crisi de sentiment: l’home polític --- observa un refredament en el sentiment --- no s’anomena la superioritat col·lectiva: totes les classes socials, fins la mitja, aprofiten les ocasions per exterioritzar un esperit de franca relació, d’amable *companyonatge*; seria temerari obrar com els ocells que tanquen els ulls ---”, Conferència fundacional de la U.F.N.R., en el Teatre de Novetats, 6-II-1910; mot no registrat pels lexicògrafs fins a Bulbena, Vogel (1911) i *DOrt.* (1917). *Companyonia* [*DOrt.*, 1917]. Que basten per evitar l’escandalós castellanisme *companyerisme*, que encara tenim de vegades.»

Pel que fa l'ús de Coromines:

Companyonia: 2) 59.

6.3.14 *Gran o gros?*

Pel que fa a l'ús de *gros* (distingit de *gran*) n'ha parlat Solà, 2003 b: 7; Solà, 2003 c: 7; Solà, 2003 d: 7; i Solà, 2004: 7. Tot seguit reprendrem un fragment Solà, 2003 d: 7 que ens serà d'utilitat per situar-nos en aquesta observació.

«En principi els objectes mentals, com que no hi compten les dimensions físiques, sembla que haurien de demanar *gran*, que és un adjectiu més neutre, menys precís; i això tant en posició anterior com posterior al nom. I, en efecte, diria que aquest és el cas per a *proporcions*, *poder*, *paciència*, *velocitat*, *bondat*: diem *un tirà de gran poder* o *de poder molt gran*. Però amb altres noms les meves notes i la meva intuïció em mostren alguna vacil·lació: “és un miracle dels *grossos*” (Marià Aguiló, 1868), “cal evitar d'establir un divorci massa *gros* entre la llengua escrita i la llengua parlada” (Fabra, 1927), “Tenim, doncs, una *grossa* tasca a fer” (Fabra, 1934), “un *gros* escrúpol” (Coromines); Aguiló defineix *baluern* com a “tro, *gran* soroll”, i Fabra el defineix com a “tro, *gros* soroll”; amb *pena*,

preocupació, aflicció, fortuna (de diners), escrúpol, disgust, inconvenient, terrabastall, desig, negoci, obstacle, festa i potser amb esforç, dificultat, mal, alegria, tristesa, benefici, perjudici em sembla que *gros* també hi pot ser, davant o darrere, encara que potser de manera més marginal; però en certs casos diem més aviat *gros*: *Hi haurà festa grossa.*»

Pel que fa als usos de Coromines quan utilitza *gros*, (i flexió) i no *gran* (quan va anteposat al nom he indicat el complement del nom posposat entre parèntesis):

públic, tasca, resistència, contribucions: **2)** 61, 84, 209, 538.
volums: **3)** 50.
desgràcies, obres (científiques): **7)** 268, 278.
diccionari etimològic, majoria (d'opinions), desacords públics, pàgines, alegria, part i error: **8)** 34, 122, 126, 138, 158, 168, 210.
defectes, llibres, estudis i quaderns (manuscrits): **9)** 55, 223, 224, 269.
planxa ('catúfol', 'lapsus'), revista, favor, defecte, provisió (de diners), quantitat (de diners), sacrifici, erudició, felicitat, progrés, cosa, errors, alegria i satisfacció: **12)** 202, 215, 267, 477, 546, 551, 608, 609, 635, 636, 701, 760, 818, 882.
raó, coses, topades, gota, quantitat, inconvenients, defectes: **13)** 43, 64-65, 67, 140, 203, 227, 228.
factura, quantitat (de diners), perill, rebaixa, producte, diferència, **14)** 86, 194, 192, 201, 201, 201.
alteració, **15)** 448.
innovació: CONCEBRE II,868a40-46.
divergència: DONZELL III,184b47-60.
lletres ENTERC III,392a22-33.
formiga FELIPA III,937b4-47.
castellanisme FITA III,1049a2-5, GRAS IV,621b2-12 i SEGELL VII,735b9-12.
ganiveta GANSALLA IV,339b11-14.
aportació GERD IV,480a1-17.
serpent GODALL IV,534b27-40.
dificultat HOME IV,805a40-805b5.
llamàntol LLAMÀNTOL V,37b19-33.
humorista LLEU V,190a41-47.
vulgarisme MATÍ V,544a21-31.
onades MORRO V,804a33-35.
penca PENCA VI,408b54-409a9.
bestiar RÈNEC VII,242a26-42.
llagost PAROT VI,296a7-19.

Sant Cristó SANT VII,665b45-666a3.
sépia SÉPIA VII,827b38-53.
cua TALP VIII, 243a49-243b2.
receptacle +TMESI VIII,520a19-27.
error TORCAR VIII,581a36-47.
vilipendi VERGONYA IX,165b55-166a21.
moviments XORRAR IX,591a17-56.
disbarat XORRAR IX,591a17-56.

[contraexemple: Va ésser una sort gran [...]]: **10**) 133.

6.3.15 Alternança entre *conquerir* i *conquistar*

És interessant notar que Coromines sovint alterna *conquerir* amb *conquistar*. Vegem què en diu a alguns fragments dins de QÜESTIÓ¹⁰⁰ VI 942b33-944a10:

«*Conquerir, conquerre* (variant *conquerer*) ‘conquistar’ [totes dues formes, usuals a l’Edat Mitjana però en reculà l’ús enfront de *conquistar* cap a fi S. XV, si bé *conquerir* segueix avui en ús literari], d’un recompost *conquaerere* (ll. *conquĩrẽre* ‘ cercar pertot, fer una recerca’), que es va especialitzar en els sentits ‘adquirir, guanyar’, ‘adquirir (un territori per armes), conquistar’. [...]
»*Conquistar* [...]. En l’accepció fig. de ‘conquistar (una dona)’ ja en *Spill*: [...].
»*Reconquistar, reconquista* [Lab. 1840, usat per Verdaguer], *reconquistable, reconquistador* [DFa.]; [...].»

Pel que fa als usos de Coromines:

Reconquistar (i no: reconquerir): **2**) 276, 280.

Conquistar: **14**) 77.

6.3.16 Sobre l’ús del mot *suggestió*

¹⁰⁰ Aprofitem per cridar l’alerta a causa d’un descuit –o enormitat!– que hi ha en l’entrada *qüestió* dins la locució *posar en qüestió* en el *Gran diccionari de l’Enciclopèdia Catalana*: «7. **posar en qüestió**: Posar en dubte una afirmació, controvertir un punt dubtós» quan a la pàgina 163 del *Diccionari de dubtes i dificultats del català*, de Jordi Bruguera amb la col·laboració de Josep Torras, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000 se’ns proscriu aquesta mateixa locució: «***posar en qüestió**: *posar en dubte, qüestionar, dubtar de*.». També aprofitarem, de passada, per cridar l’alerta al fet que en el web del *DIEC-2* aquesta paraula s’hagi de consultar sense dièresi (*questió*), però és clar que això ja són qüestions de lingüística computacional.

Pel que fa a l'ús del mot *suggestió*, vegem què en diu el mateix Coromines a GEST IV,493a38-55:

«*Suggerència* és un mot recent, que fins c. 1930 recordo inoït tant en català (manca encara *DFa.*) com en castellà d'Espanya, mentre que el 1939 era ja paraula de moda a l'Argentina; n'hi ha algun cas espars entre nosaltres: “no solament en fou el *primum movens*, aportant-hi una pila de *suggerències*, sinó que també m'auxilià quan la vaig escriure”, JRuyra, *O.C.*, p. 1141a; però fins en aquest moment encara tothom usava *suggestió* en aquest sentit en cat. (Belv.) i a Madrid *sugestión* (“cualquier *sugestión* de Vd. será para mí muy útil”, carta de MzPidal a PCoromines, 1930); de llavors ençà l'ús del cast. *sugerencia* s'ha introduït fermament en el cast. d'Espanya i en cat., perquè té l'avantatge de distingir l'acció de suggerir o donar una idea de la de suggestionar, però en català s'ha usat i usa molt *suggeriment* [S. XVII; *DFa.*] que més aviat sembla preferible amb aquest ofici.»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

Suggestions: 2) 294, 3) 64, 5) 118, 7) 264, 9) 89, 14) 221, 465.

6.3.17 Sobre l'alternança de l'ús de *vejam* i *veiam*

De l'alternança de l'ús de *vejam* i *veiam* també en parla Coromines a l'entrada VEURE IX 232a60-232b18:

«Amb un caràcter exclamatiu es diu *veiam* en català central. això ja no és vulgarisme sinó una mera partícula d'ús general en la conversa. No hi ha res a corregir: almenys dins els límits del parlar col·loquial, familiar. Mentre que val més dir *vegem* com a Subj. (“cal que *vegem*” etc.); amb el caràcter d'exclamació i de partícula demostrativa s'ha mantingut. excepcionalment, el vocalisme arcaic -*am*; i el mateix que aquesta anomalia, també és respectable que es digui amb [j] i no hi cap necessitat de canviar-ho en *vejam*. En el parlar popular de Bna., per encreuament amb *a-veure*: *av(e)iam*: “Sí senyor, d'aquí una mica... / *Aviam*, toqui la música, / que em semblava boniqueta”, Abdon Terradas (*Rei Micomicó*, Barcino, 158); “CLAPAT: ara tu --- *aveiam* com t'expresses com t'expresses. L'HEROE: Els soldats no parlem. *He dicho!* CLAPAT; Ben xafat! ets un trumfo”, Russinyol (L'Heroe1, p. 53).»

»És clar que aquí ja hi ha vulgarisme, i que amb això ja sortim de la llengua correcta.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Veiam: 2) 354, 7) 181, 230, 12) 312, 367, 434.

6.3.18 Sobre l'ús d'*assentar* / *sentar* 'establir' i de *sentada* / *sentar* 'seure'

Pel que fa a l'ús d'*assentar/sentar* 'establir' i de *sentada/sentar* 'seure' en parla Coromines a SEURE VII 892b18-44 i 893a1-894a46:

«Fins avui segueix ben viu i usual en cat. central i en la major part del domini, i en trobaríem a dotzenes d'exs. en els escr. Renaix., des dels primers: “*asseure's* al llit” ‘incorporar-s’hi’, Noller (*La Pap.*, 189); “*assegut* en un coixí està donant audiència lo baixà de Tànger”, Verdagner (*Excurs. i V., O. C.* VI, 44); “uns llucaven amunt, encimant-se per les costes; altres *s'asseyen* pels marges, bescantant a la núvia ---” Pons i Mass. (*Trascant p. l. S.*, 52); “baix del ciper *m'assec*”, Costa (1873, ed. *Il. Cat.*, 16.9b); amb funció de transitiu: “se tira sobre de l'Heroe, desesperat; però l'Heroe, segur de la seva força, l'agafa per una solapa i l'*asseu* sobre una cadira, aon queda pantejant”, Russinyol (*L'Heroe*, p. 141). Sense que calgui condemnar l'ús d'*assentar-se* en aquest sentit (*sentar-se* sí que és dolent i a proscriure), cal insistir a usar *asseure's*, *assegut*, sempre i tant com es pugui.

»D'altra banda la llengua antiga admetia encara *seure's*, que avui ens apareix com una afèresi del parlar descuidat, i cal deixar per a la gent que parla així. La llengua arcaica devia vacil·lar una mica en aquest punt: “l'onso --- va-sse'n als camins e *seu-se* ascí”, StVicentF (*Serm.* II, 89), i repetit en JoMartorell: “Tirant, mon germà lo duc de Mecina, vos sta sperant, que no's vol *seure* en la erba, prop d'ell” (Ag. I, 304, 115) i *AlcM* hi afegeix una cita de Llull i dues del S. XIV.»

Pel que fa a SEURE VII 893a1-894a46:

«*Assentar*: la formació derivada *ADSENTARE, peculiar del ll. vg. hispànic i que tanta amplitud i enorme volada prengué des dels orígens en castellà i portuguès (gràcies a la mort prèvia de SEDERE en aquestes llengües), apareix també des d'antic en català, però molt

menys usat, i amb tendència a fixar-se en els sentits morals i figurats i reservar *asseure* per a l'acció del cos humà: 'instal·lar-se, establir-se': "com la Companya fo *assentada* (en les ciutats de Redistó i Panido) ---", Muntaner (c. 1325, *NCl.* VII, 105.18); "los tres pilars hon lo bé d'hom *s'assenta* ---", Ausiàs CIV, 24e; "*assentem* tots nostres fets e escrivam la regla a la qual nos obliguen en fer penitència" que no gosariem afirmar de Llull, puix que és a la part de *Blanquerna* on s'han perdut els mss. (*O. C.*, 1914, I, 27), ni negar que pugui ser-ho, però que de tota manera exemplifica un ús que ja es tenia per antic a primers del S. XVI.»

»D'altra banda és cert que també es troba de vegades antigament en el sentit corporal; i una persistent recerca mantinguda molts decennis ens permet citar-ne curiosos exs., però no perdem de vista que en lloc d'això s'ha cregut útil col·leccionar-ne més ni tampoc de l'*assentar* moral peculiaritat dels *Set Savis*: "Com venc l'endemà, / lo senyor en taula *se assentà*", "la dona bon maytí se levà, / en la péra *se assentà*", "e féu ensendre bon foc / e és-se *asseguda* de prop; / una pe<l>lissa s'à vestida, / tota d'esquirols e d'erminis / --- / los cans se vénen escalfar; / la lebrera a ell s'acostà, / sobre la *pelissa se santà*: / la lebrera era muylada, / tota la palissa li ha so<l>lada", vv. 2725, 1099, 1844 (en aquest, Mussafia corregeix *pelissa:s sentà* per raó mètrica, però com sigui que *sentar* no es troba en català antic, posats a esmenar l'esmena hauria hagut de ser "en la pelissa *s'esentà*"="s'assentà"). "En cadira *assentar* / mi fan, per llur cortesia, / prop la cadira reial / --- / en la qual viu *assentada* / una dona molt placent / ---", Turmeda (*Div. Mall.*, *NCl.*, 111); "*assenta't* assí!", StVicentF (*Serm.*, I, 34.14).

»Molt més corrent fou sempre usar *assentar* en els sentits figurats i morals, en què era útil, per als quals es tendí des del principi a reservar-l'hi: "tot bon --- jutge se deu mostrar e ésser --- volenterós a escoltar e a entendre, *assentat* en examinar, madur en deliberar ---", Eiximenis (*Do.Comp.*, *NCl.*, 78); ús que continua vigorós pertot, sense excloure, naturalment el dels valencians: E. Valor i J. Giner són unànimes amb tots els seus coterranis a assegurar-nos (1950-55) que el sentit verament valencià de *assentat* és "assenyat", "calmós". I d'aquell exemple modèlic en trobaríem molts més casos, que el de l'adverbi corresponent, on vol dir el mateix: "que esties e menges *assentadament* e ab bon gest, e no així com alguns, que no poden estar segurs a la taula, ne callar, e fan leig gàlip de si mateix; specialment que quant prenen la vianda, més acosten la boca a la mà --- que la mà a la boca, ço que és gran bestialitat", id. (*Do. Comp.*, 48).

»No és estrany que en els segles baixos la influència deletèria d'una llengua veïna, manejada per uns governants prepotents (bestials amb ales de cera angèlica i fusible), vagi infiltrar gèrmens pertorbadors en aquest savi sistema: cap a la fi del S. XVI ja hi havia alguns valencians i no valencians que trobaven grossers *seure* i *asseure's*, i ho esborraren o rient-se'n imposaven l'abús d'*assentar*, *sentar*;* fins aquests cercles, però, tenien encara consciència dels usos apropiats: “*assentar* la entrada o lo crèdit: *acceptum referre*; *assentar* los fonaments ---”; “no saber fer foc --- que reste la llar en lo mig, neta --- la llenya està mal *assentada*: *ligna sunt male collocata* ---; acostar-se al foc ---; penjar l'olla en los capmascles --- *assentar* los ferros en lo foc y posar-hi la olla; *accommodare tripodes ad ignem* ---” (*ThPu.*, 122, 7, 222, 223).

»I fins avui els usos correctes predominen encara pertot arreu. en el sentit de ‘consignar atentament’, ho sentim a cada pas al bon llaurador valencià, al peixcador, al regnant: a l'Albufera, p. ex. el monitor, en adjudicar les pesqueres diu, posem per cas: “[asen]tem] la Séquia de l'Oliveró: el número u” (oït i fins presenciat al Palmar, 1962); “*assentar*: poner en un asiento, en un libro; *assentar-se*: inscribirse”, *DBal.*; i, d'altra banda bastin un parell de paraules de gent que encara no havien tingut temps de tornar-se puristes. ‘Consolidar-se’, ‘posar-se fermament’: un home esgotat per la resistència en els calabossos dels reus de mort i per enèrgic surmenage, atronat per dolor cerebral: “ara ja no faré res més”, escriu a la núvia, “per veure si aquesta millora *se m'assenta*”, Coromines (carta de 22-i-1903); en l'esborrall de l'*Atl.* escrit pel jovenet a folgueroles: “cau s'entrebanca, / l colga sovint l'ona negrenca, / d'ahont cerca refugi ne veu sortir un horch, / l'abet a què s'agafa, de soca a arrel s'arrenca, / ahont son peu *s'assenta* s'obre fondíssim gorg” (1866, VI, 66*d*); en la versió d'estil refinat de 1877-8: “on posa'l peu se bada, per engolir-lo, un gorg”; o sense coturn: “se agafa les solapes del gech, sacsejant-lo per *assentar-se'l* millor”, EmVilanova (en un sainet barceloní dels 1880, *O.C.* XI, 98).

»No cal prohibir-se l'ús del verb per a la idea de pendre seti o seient físic, però millor que sigui només quan inclou el matis de fer-ho amb ferma o amb accentuada comoditat: “lo lloch a hont se *assenta* lo qui té lo timó: enclima” (si no s'hi *assenta* bé el trontoll de la maror li farà oscil·lar el governall, o caure a l'empostissat), OPou (*ThPu.*, 70); a l'amic que presidirà el gran àpat familiar de Totssants: “abans no tornin les llargues vetlles de l'hivern, m'agradaria veure't *assentat* al cap de taula de casa nostra”, Coromines (*Cartes d'un Visionari*₁ X, §32, 148).

»Amb el que cal ser intolerant és amb *sentar(-se)*. Deplorem que *AlcM* hagi publicat un article amb l'indulgent capçal “*assentar o sentar*”. Amb tarannà bonjant, i aires de fred i indiferent observador “científic”, inclou aquí com si fossin bona cosa tot allò de “*sentar plaça de covard*” (d'aquell poeta desenganyat, de casa bona), “ets absurdos que has *sentat*”, “*senta't, Cirilo*” i un escrit parroquial de 1605. Certament hi predominen els exs. de *assentar*, sobretot aquells, que n'hi ha d'excel·lents, on *assentar* està ben usat, pel sentit i matis, i per la inicial que li cal. Però hauria calgut mirar *sentar*, sigui com una pronúncia de gent deixada (*gafa't aquí, costa't més que m'escalfis* etc., “fets de paraula” no “de llengua”), o sigui altrament, però no amb aquest fred cedir als reveridors de l'ús “de la Corte”: no costaria així d'anar a para a una... altra cort, com hi anava una mica massa *AMAlcover*, fent brou suculent d'allò de “aquest carabassot teu no *s'assanta*” (*Rundayes Mallorquines* II, 268); *assanta* per *assenta*! Ja ho sabem, respectables savis, que en el llenguatge es produeixen aquestes desviacions (*empeta* per *ampata*, *espanya* per *espenya*), però l'*assanta* fa riure i penar alhora: escombraries de la parla, que calia deixar en un calaix de la “calaixera”. I és clar: allò de “*siéntese Usted reverendo Padre*”, era tan falaguer i animador...

»No ens defensem amb aquell “llatí vulgar”. Suposem que **SEDENTARE* ho fos, això no excusaria l'alteració de l'augusta llengua catalana. Finalment ha resultat que allò era “llatí vulgar” fantasma. Ni en castellà o portuguès *sentar* no aparegué... fins a 1490! En portuguès no en trobo testimonis fins a 1813 (Moraes₂), en castellà fins i tot Nebrixa el silencia el 1495 tot descabdellant *assentar-se en la mesa* etc.; en tota la caterva d'escriptors i documents medievals en castellà, en tota la processó esplèndida dels clàssics portuguesos, pertot *assentar* no pas *sentar*.

»En català molt més, perquè ha resistit fins avui a la innovació de la Corte... del oso y del madroño. Sempre? Potser antigament conegué *sentar*? (és clar que això tampoc no excusaria els qui volguessin escrostonar la bona doctrina feliçment restaurada). Heus aquí, però, un cas alligador per als adoradors supersticiosos de la lletra salvada en els arxius i biblioteques. Alart, que en sabia mola, devia fregar-se els ulls quan va llegir *AntCanals*: “miserables aquells --- per sobreabundància de benaventurança temporal: tot quant los esdevindrà los serà nou; car les coses vigoroses e terribles e dures, més toquen e turmenten aquells qui no han *sentada* speriència; greu cosa los és ---”, però com que ho trobava en l'ed. de *Sèneca De Providència* per A. de Bofarull (*BABL* II, 573) ho inscriví

conscienciosament (no sabem si amb pampallugues a la vista) en l'*InvLC*.»

[*Gent de l'alt clero¹⁰¹ i la negligent i malavesada noblesa amb aspiracions madrilenyes. OPou havia d'obeir als editors i priors eclesiàstics que li feien la vida, i feren que, contra el seu costum, no doni a triar entre usos acceptables, quan posa "*assentar-se en taula*: *accumbere mensae, incumbere*; *assentar-se* al cap de taula: *sedere ad caput mensae*", "*assentar-se* prop del foc: *sedere ad ignem*" (*ThPu.*, 188, 222).]»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs, vegem com és absolutament conseqüent:

Assentada: 2) 376, 379, 9) 145 13) 168, 15) 250.

Assentar: 3) 149.

Assentar: 4) 97.

Sentada: 9) 20, 12) 581, 693.

Sentar: [...] «*sentar* plaça de covard» [...]: SEURE VII,893b54-59.

[...] «*sentar* jurisprudència» [...]: 7) 263.

6.3.19 Sobre l'ús del verb *eixeribir*

Pel que fa a l'ús del verb *eixeribir*, l'hem documentat al *Diccionari català-valencià-balear*. Aquest ens remet a *eixerivir*, v. *tr*:

«Deixondir (físicament o intel·lectual); fer anar més viu; cast. *avivar, animar, despabilar*. *L'impressió de l'aygua al esbandir-se en el gibrell l'aixeriví una miqueta*, Pons Auca 36. *Encara m'absorbien els tals presagis potser funestíssims, quan m'eixeribí un fred que a Barcelona podríem dir foraster*, Gaz. de Vich, 16 gener 1926.

ref. Deixondir-se, sortir de l'ensopiment; cobrar vivesa (física o intel·lectual); cast. *avivarse, animarse, despabillarse*. *En parlant del Diputat, totes les minyones s'axeribien*, Vilanova Obres, XI, 64. El carreter... aixeribint-se i engrescant-se com tenia per costum sempre que menjava i bevia, Vïc. Cat., Ombr. 69.

FON.: [...]

ETIM.: V. EIXERIT»

¹⁰¹ Per *clero* vegeu *Lingüística i normativa*, de Joan Solà, Empúries, Barcelona, 1990, p. 68 i «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» de Joan Soler i Bou dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge* / Joan Solà (ed.); amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (aula de ciència i cultura; 4), Sabadell, 1999, p. 96.

Coromines només documenta de refiló *eixeribir* a MICA V,661a29-32:

«*|xemicar|* [...] només que en *(ei)xemicar* s’hi ha afegit de nou EX-, com en *eixalvar* (EX-ELAVARE), *eixamostar* EX-EMUSTARE, it. *scegliere* EX-ELIGERE, EX-ERIGERE, EX-ERIPERE > *EIXERIBIR* i alguns més.»

Pel que fa a *eixerit*, doncs, sí que hem pogut remetre’ns a Coromines, ja que només apareix aquest mot en forma de participi passat a l’entrada *EIXERIT*, amb *EIXERIBIT*, i amb *EIXORIBIT* i *EIXORIT* III,250b9-12:

«La documentació d’aquest adjectiu és tan recent, com és natural que passi amb els mots de l’esfera afectiva, que no podem esperar que en forma directa ens guiï gaire.»

A *EIXERIT* III,251b49-252a34

«B) *Eixeribit*, *-ibir-se*, que més generalment solen grafiar-se amb *-v-*. És veritat que el *DOrt.* i el *DFa.* no registren més que la variant en *-o-*: *eixorivit*. Però jo a Barcelona, a casa meva i en els ambients en què he viscut, ho he sentit dir quasi sempre amb [ə] (*eixi-* ve a ser el mateix i el poso en el mateix grup), i de fet aquesta (i no pas amb *-xo-*) és la forma que trobo en tots els escriptors de més autoritat, de tot el domini cat. or.; o, almenys, la que absolutament hi predomina: “aquells dias en què’ls malalts se troban més *aixeribits* ab una ullada de sol que ab moltas culleradetas de medicina” EmVilanova (*Esc. Barc.*, 71). Ja hem precisat supra que aquest seria el sentit bàsic i etimològic (conforme amb l’oc.-cat. ant. *eiss-eribir* ‘deslliurar de l’opressió, del letarg’). “Un cop resolt a viure aquí, cal que’t belluguis d’una altra manera, que’t presentis més content y *aixeribit*” Noller, *Vilaniu*, 138; “vaig creure prudent fer un esforç per *axeribirme* una mica, preparar bé’l terreno, y esperar lo aplech dels francesos a Sant Aniol, com a diada la més apropiada per a donar el salt mortal” MVayreda (*Puny.*₁ II, 74).

»O els de l’*Avenç*: *aixiribir* tr., la forma que Massó i Torrents, usava quan parlava per boca pròpia, en els *Croquis Pirinencs* (a diferència d’*aixurit* que és la que posa en boca de la gent del país). La forma pròpia de Coromines era certament la mateixa (oralment no li’n vaig sentir mai d’altra): era ja la que usava en totes les seves cartes a la família; a la fi del drama de Montjuïc: “va a fer-se un míting a Barcelona demanant una informació, i quan l’opinió comença a *eixiribir-se* en el lloc mateix del terror, tot fa pensar que és l’hora

d'aprofitar-se" (carta del 9-XI-1897, *Diaris i Rec.*); "pujaven, en sentit contrari, per la Rambla dos joves que, en veure-les venir s'havien *eixeribit* com el que es disposa a rebre un xoc, que hom es fia una mà a la butxaca, o es cargola el bigoti, o bé ---", id. (*Llàgrimes de StLlor.* III, iv, p. 213); "l'ànsia per no arribar tard a Peralada l'*eixeribia* tota i els seus sentits s'intensificaven i li eixamplaven el camp d'observació" (*Prometeu*). En fi, el dicc. *AlcM* hi afegeix testimonis de la forma *aixeribir* (s. v. *eixerivir*), en el verb i en els seus derivats, en Pons i Massaveu, Víctor Català, Joaquim Ruyra i tres més en EmVilanova. Bé podem dir, doncs, que és la preferida per tots els prosistes del cat. or.

»C) *Eixerovir-se* o *eixorivir-se*. De la segona d'aquestes variants ja acabem de veure'n algun cas entre els d'*eixeribir-se*, i ja he dit que és la que va preferir Fabra en el *DOrt.* i el *DFa.*»

Pel que fa als usos de Coromines, veiem que torna a ser molt coherent:

eixeribir: 12) 682.

6.3.20 Sobre l'ús del mot *trifulca*

Pel que fa a l'ús del mot *trifulca* només l'hem pogut documentar al mateix diccionari de Coromines a TRIFULGA VIII, 832a38-832b4:

«En cat. central se senten *trifulca* i *trifulga*, aquest un poc més, i és el que vaig aprendre de la meva família. "En --- la vera amiatat, un petit reonet, hont reposar-hi el fei de mes *trifulgues*", "capolat pel tragí y encaparrat per ses *trifulgues*", Pons Mass. (*Colla del C.*, VI, 59; *Auca de la Pepa*, 158). Coromines vacil·là un poc entre les dues formes, però més sovint usà la de *-ga*; ja en una carta familiar de 1891: "vaig escriure a En Janssens explicant lo que jo sabia de les *trifulgues* d'en Lerroux" (on el sentit sembla participar de l'acc. dominant cat. però tant o més de la mall.-cast.); després, netament aquella: "és això lo que té de bo Barcelona, la seva jove propensió a oblidar aviat les *trifulques* passades" (així en l'autògraf, però s'ho corregí en *-gues* damunt les proves, i així en les dues edicions), *Prometeu*₁ III, p. 59).

»Totes dues variants en escrs. Amb *-ca*, el barceloní Feliu i Codina, c. 1875: "la família --- passava totes les *trifulques* qu'acabaren ab la mort del cap de la casa" (*La Dida*, p. 33); "que lluny són aquells temps! Y que me n'han passat de *trifulques* -aquí's parà un moment com si anés a contar-me-les ---", Noller (*La Bogeria*₁, VII, 132.3f.);* "per referències se sabia que havia passat moltes *trifulques*, que

algun temps havia patit molt, y que totes les seves xacres provenien de ferides y galipàndries atrapades al darrera dels trabucayres”, MrnVayreda (*Puny*.^{1.4}, pròleg, 21 (25)).

[* Era, doncs, la forma que usava Oller, que l’abusiü corrector de les *O. C.* (VI, 86.16) la hi canvia en *trifulgues*. En *O. C.* VIII, 150.3f., on llegim “durant dos anys, en voleu de *trifulga* en aquest mes --- tot ho tractava a lo bruto” suposo el mateix abús. La variant en *-ga* predomina, però, en els escr. barcelonins i del NE.: “pobre quisso --- amb una cossa l’envià rodolant tres passes lluny --- gemegant --- a sepultar el seu dolor --- entre’l pilot de canyes seques que li serví de refugi en aquella *trifulga*”, Pous Pagès (*Per la Vida*, 17.8). MassóT conta que FSoler el rebé un dia a casa seva amb la frase “Li faig saber que aquesta és la casa de les *trifulgues*”, pobre Pitarra, aclaparat per crítiques familiars en la caiguda de les seves velleses (M.T., *50 Anys Vida Lit.*, 12.9).]»

Així doncs, de manera coherent, pel que fa als usos de Coromines:

trifulques: 12) 390.

6.3.21 Sobre l’ús de *recrutes*

Igual com ens passava amb l’observació anterior, pel que fa al mot *recrutes* només hem pogut recórrer a l’entrada CRÉIXER II, 1038a16-45:

«*Reclutar* [1695], pres del fr. *Recruter* id. [1691], derivat de *recrue* ‘recluta’ [1550], pròpiament participi de *recroître* ‘tornar a créixer, a brotar’: en català *recluta* ja apareix en *DTo.* (1757, i segons sembla ja en les eds. De 1640 i 1660, “supplementum, accessio copiarum”), i el verb en Lacav. (1695: “*recluta de soldats, reclutar soldats: supplere legiones --- augere exercitum ---; lo Rey manà ferse recluta de cinch-cents soldats pera cada tersio ---*” (des d’on passà al *DTo.* De 1757), i el verb ja figura en cançons populars que no semblen més recents o no gaire: “el dia tretze d’abril – un’ ordre nova ha arribada: / no sé si és per *reclutà* – o si hem d’anà en campanya”, MilàF (*Romllo.*, 355.10); el mot francès va passar també al castellà en la mateixa forma i per les mateixes dates (*-utar*, 6790; *-uta*, 1728), veg. el *DCEC* I, 936a9-19 per a la història d’aquest gal·licisme en castellà i en italià, i per a l’explicació de la *-l-*, a la qual ultra la dissimilació degué contribuir certa confusió amb el fr. ant. *recluter* ‘apedaçar’, derivat d’un germanisme fr. ant. *clut* ‘drap, parrac’, però

sembla haver-hi ajudat també la memòria del fr. *récolter* ‘collir la collita’, de sentit així mateix connex, com ho mostra l’ús de *recultar* ‘reclutar’ en versions ja antigues de la cançó nacional dels *Segadors*, potser no gaire posteriors als fets de 1640: “llicència’ls he donat jo, molta més se’n poden pendre-. / Es posan a *recultà* – catalans ab gran prestesa; / entraren a Barcelona – mil persones forasteras / ---”, MilàF (*Romllo.*, versió C, recollida a Ripoll, 81.20); *reclutador*, *reclutament*.»

Vegem doncs la informació que ens aporta Coromines al *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, DCEC I, 936a9-19:

«Reclutar [1690, Cornejo], del fr. *recruter* *id.* [1691] *id.*, derivado de *recrue* ‘*recluta*’ [1550], *propiamente participio de* *recroître* ‘*volver a crecer, a brotar*’, *bajo el influjo del fr. med. recluter* ‘*remendar*’ (*God. VI, 670; derivado del fr. ant. clut, germ. klût, ‘trapo’*), *vid. G. Paris, Rom. XV, 454; Tobler, Misc. Caix-Canello 71ss.; es dudoso si los it. reclutare [Montecuccoli, S. XVIII] y recluta [de fecha anterior] se tomaron directamente del fr. o por conducto del cast.; reclutador, reclutamiento.*»

Sembla, doncs, que Coromines no les tenia totes pel que fa a aquesta -l-, i veiem que quan usa aquest mot ho fa en conseqüència:

recrutes: 12) 841.

6.3.22 Sobre l’ús del mot *decepcionar*

Vegem què pensa Coromines de *decepcionar* a CONCEBRE II,868a40-46:

«*decepcionar* [neologisme també usual en cast., però que l’AcadEsp. encara no admetia el 1939, ni en cat. el *DFa.*: aquest admet l’ús de *decebre* amb aquest sentit, imitat de l’acc. francesa moderna, ço que és una innovació tan grossa i tan poc o menys tradicional que l’admissió de *decepcionar*];»

Si mirem en el *Diccionari català-valencià-balear* l’entrada *decepcionar*, *v. tr.*:

(Causar decepció; cast. *decepcionar*.

FON.: [...]

ETIM.: derivat de *decepció*.»

Actualment el *DIEC-2* tampoc no reconeix aquest verb, tot i que reconeix *decepció*:

«f. [Lèxic comú] Desengany de qui ha estat decebut.»

Pel que fa als usos, doncs:

decepcionat: 12) 69.

6.3.23 Sobre l'ús del mot *estres* 'estris'

Pel que fa a l'ús de *estres* ('estris') vegem què en pensa Coromines a ESTRI III,801b43-802a26:

«ESTRI, 'atuell, eina', o bé ESTRE, manllevat dels parlars occitans, on es tracta d'un ús del verb *estre* 'ser, ésser', substantivat, i usat per referir-se a coses i persones que no reeixim a anomenar per llur nom, o no ens convé o ve a tomb de fer-ho: p. ex., es deia *porta l'...estre* 'porta la cosa, el daixonses' (que ara no dic, que ara no trobo el nom), i d'ací es va passar a usar *estres* amb el valor de 'trastos, objectes que no detallem pel nom'. 1.ª doc.: 1903, Ruyra; en llengua d'oc ja era usual almenys en el S. XVI, i amb el paper d'infinitiu del verb 'ésser' és ja del S. XII.

»«En un instant, vaig tenir preparats els meus *estres*: poques vegades he pintat amb més gust i delit”, “sospitant que dintre les obscures xombes submarines de Sa Forcanera havien d'amagar-s'hi grossos déntols --- havia davallat per la cinglera, arrapant-se a les crétues i tavelles de la penya, després d'haver tirat daltabaix de la timba els seus *estres* antollats amb el gec ---”, JRuyra (*Pinya de Rosa* II, 61, 207). Fins a llavors encara no s'havia publicat a cap dicc., si bé Ag. havia anotat “*estres* (Plana de Vic): arreus, eines, trastos, chismes”, com a variant d'un *estris*. “Un *estre* de llauna”, Coromines (art. en el diari “La Nau”, 25-II-1928), “la finesa no s'aprèn: o bé l'escriptor produirà les seves obres originals amb els *estres* del propi esperit, o bé serà un vil imitador, una freda rata-pinyada, que reflecteix la llum, però no l'escalfor”, id. (1931, *Revisió de Valors del S. XIX, l'Esperit de Finesa* X, p. 181, comprovat amb l'autògraf).

»«No és un mot conegut dels valencians” ens certificava en Josep Giner i March (1955). Però és que tampoc ho era de la gent de Barcelona ni del Princ., en general (fora, segurament, d'algunes

comarques): puc donar fe que mai no s'havia sentit a Barcelona ni en el Maresme fins després de 1920: va començar d'escampar-se poc després, amb èxit tan ràpid que tots ens hi vam acostumar; i en això, més encara que Ruyra i molt més que el meu pare, degué tenir gran influència l'exemple de Josep Carner, i segurament no tant perquè aquest l'usa en algunes de les seves obres dels anys 20, sinó per conferències de cenacle, i per damunt de tot, per la influència d'un gran nombre de gent (en part prestigiosa) de les mateixes tendències.»

Efectivament, si mirem en el *Diccionari català-valencià-balear* l'entrada *estre m*:

«Estri. *En un instant vaig tenir preparats els meus estres*, Ruyra Pinya, II, 61. *És una cosa absolutament comprovada que cada estre de vestir té el seu fat*, Carner Bonh. 107.»

Pel que fa als usos de Coromines:

Els estres (i no: els estris): **12**) 81.

6.3.24 Sobre l'ús de *puja-i-baixa*

Pel que fa a l'ús de *puja-i-baixa*, el documentem en el TERMCAT com a terme d'Oceanografia:

«Moviment ascendent i descendent de les onades o d'un cos flotant sotmès a llur acció.»

És clar, però, que l'ús en Coromines no acaba d'anar per aquest cantó. Si mirem què en diu el *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *puja-i-baixa*:

- «1. m. Successió alternada de moviments de pujada i de baixada; cast. sube y baja. “Estic marejat, aquest camí és un puja-i-baixa”.
2. m. Nàusees, ganes de vomitar (Empordà). A la Mila va venir-li puja-i-baixa al pahidor, Víct. Cat. Sol. 93.
3. f. Volva de card (Trempe); cast. vilano.»

Vegem ara què en diu Coromines a l'entrada PUIG VI,858a11-21:

«CPT.: *Puja-i-baixa*, *AlcM* no recull l'acc. més corrent *fer un puja-i-baixa* 'pujar a un pis etc. i tornar a baixar de seguida'. *Pujos-i baixos* Vimbodí (*AlcM*), però el que trobo documentat és: "els pagesos arriben a sentir una mica de compassió pels seus confreres dels pobles de muntanya, mig penjats a les roques, amb tot de ⁺*pujons i baixons*, i on les cases, pel davant, donen a un carrer i pel darrera, a nivell de la teulada, a un altre" (*Benissanet*, ABladé i Desumvila, "La Humanitat" de Mèxic, nov.-des. 1948): que sembla contracció de **pujaons*, **baixaons*, amb sufix -ATIONES.»

També el documentem a RANC VII,90b17-28:

«CPT.: *Anar ranca-sega*: AMAlcover li dóna el sentit de 'anar coixejant' (fig.); "si'm veis que vaig *ranca-sega*, / ben diferent d'altres temps, / i faç esforços suprems, / com un mariner que es nega / --- / PdAPenya (*Po.Pop.*, 67); "finalment un y altre comensaren a anar *rancassega*" en la *Rond. de Rond.* de TAguiló (1815). Com a component 1 s'imposa *ranc*, pel sentit i forma; el 2 no estic segur que sigui del verb *seguir*, però així ho suggereix la combinació amb un altre terme de moviment (a la manera de *puja-i-baixa*, *va-i-ve*): potser ja d'herència mossàrab, dos imperatius, 'ranqueja-segueix' (ll. vg. SEQUE = ll. cl. *sequere*).»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs:

puja-i-baixes: 12) 711.

6.3.25 Sobre l'ús del mot *peató*

Sobre l'ús de *peató*, vegem què en diu Coromines a l'entrada PAVIL VI,352b32-46:

«*Peató*, rebutjat amb raó per Fabra com a nom acastellanat: es diu amb avantatge *gent de peu*;* fóra útil un terme comparable al fr. *piéton* i cast. *peatón*; com que usar *peons* com l'it. *pedoni* per a la gent que va a peu i no en vehicle, per carrers i carreteres, toparia amb gran resistència, potser, doncs, podríem decidir-nos a dir-ne *els pedestres*, que fóra llatanisme correcte i viable (angl. *pedestrians* en aquest sentit). *Vianant* no era ben bé això, però si convé, sembla acceptable. En el sentit §2 de l'*AlcM* (*peató*) sempre s'ha dit en bon català *un propi* o *l'ordinari*

[* “Pont --- amb contribució pecunària tarifada per carruatges, cotxes, cavalleries y *gent de peu*”, B. de Maldà, *Excursions*, p. 102.]»

Pel que fa als usos de Coromines, però, veiem com li n’escapa algun:

peatons: **12)** 711.

6.3.26 Sobre l’ús del mot *bufa*

Sobre l’ús de *bufa*, en parla el mateix coromines a BUFAR II,320a50-320b7:

«L’homònim *bufa* [1803, Belvitges] ‘veixiga, *bufeta*’ es basa en la idea d’objecte que hom bufa per dins, i en què hom bufa endins, inflant-lo; i encara que documentat des de data recent, degué existir des d’antic, puix que s’usa més o menys pertot en el domini continental, des de Guardamar (*AlcM*, §1) fins a la Vall Ferrera (*la bufa* ‘la bufeta de l’orina’, a Tor, 1932) i el Ross.; el dim. *bufeta* [1640, “vesica”; *bufeta de vent ques vanagloria*–, 1640, *DTorra*; “*bufeta plena d’aygua, bufeta del fel, bufeta de gos, herba*”, 1670, *DTorra*], avui general a Mallorca i la major part del Principat, i es deu haver estès fins a València, car s’usa fins en murcià (Ga. Soriano); almenys a l’Alt Pallars el reemplaça un derivat *bufaldella* per a la de l’orina (V. d’Àneu, Pol, p. 11, i anotat a Farrera i els pobles de Cardós, com Estaon, si bé a Tavascan pronuncien *baldufella*, i a Esterri de Cardós ho canvien més, en *bufarella*, 1933-34).»

Pel que fa als usos de Coromines:

bufa de llard: **12)** 886.

6.3.27 Sobre l’ús del mot *transsucrònic*

Pel que fa a l’ús del mot *transsucrònic*, m’he de referir a Solà, 2007 a: 112-113 (la negreta és meva):

«Pascual (2006) diu que Coromines s’abellix d’usar personalment en la redacció un terme que ha descobert en un text o en un indret qualsevol. Doncs bé, això Coromines ho fa constantment al

diccionari català. Però fa més: usa abundantment termes cultes, derivacions de termes populars, fraseologia o construccions que de vegades ni ell mateix no recull al diccionari o que fins i tot no es troben en altres diccionaris, prova claríssima del domini personal de la llengua i de la llibertat d'usar-la. Em limito a deixar-ne constància. Termes o construccions usats per ell i no recollits per ell (si no dic res, són del *DECat*): *a mitges dites* (II: 283b50), *acreure* (V: 317b14), *afligent* (Epistolari amb Pla: Ferrer / Pujadas, 2001: 73), *anar de folga*, *anar de tro* (IV: 269a28), *ergològic* (IV: 258a21), *fonosimbòlic* (II: 1069a27), *metempsicòtic* (VII: 501a57), *pantalonada* (IX: 74a2), *quadrifini* (*OnCat*, VII: 332a58), *transpalàntic* 'dellà el riu Palància', ***transsucrònic*** 'dellà el riu Xúquer' (*OnCat*, IV: 92a16; VIII: 148a34), *zòlic* (VIII: 71b28). Termes usats per ell i recollits al diccionari però amb ben poca informació, cosa que no li impedeix de conèixer-los bé: seria el cas, per exemple, de *cagacalces* i *mamadits* ("el matís afectiu i ponderatiu l'emparenta més de prop amb *petarrell* i anàlegs [...], amb la idea bàsica de 'infant cagacalces, caganer, mamadits'" [*DECat*, VI: 484a44]); *cagacalces* consta simplement esmentat a II: 395b42; *mamadits* consta a V: 406a40 com a afegit personal de Fontserè al *Diccionari ortogràfic* de Fabra.»

A més, pel que fa als seus usos personals, dins els epistolaris, destacarem el següent:

transsucrònica: 9) 145.

6.3.28 Sobre l'ús de *llomes*

Pel que fa a l'ús de *llomes*, vegem què n'opina Coromines mateix dins LLOM V,244b45-75:

«Aplicat a la toponímia és, sobretot, el femení *lloma*, que és d'ús general i fundament arrelat de cap a cap del P.Val., però estrany als altres dialectes de la llengua; si bé ja el registrava Ll. d'Aversó (c. 1390): "*loma*, per prat lonc de Muntanya" (262.12); i en docs. valencians ja el trobo en docs. de dates a penes més tardanes: "en lo mig del dit àlveo y rambla, y à tanta arena morta, que parex una *lloma* de muntanya", doc. de 1591 (*ACCV* VIII, 43); "ab la *lloma* de Bernat" en un doc. municipal de Maestrat any 1594 (que lleigeixo a Casa de la Vila de Xodos, 1961). És sabut que se'n serveixen tots els valencians (vites de Teo. Llorente i Enr. Valor en *AlcM*);»

Pel que fa als usos de Coromines:

les llores: 9) 151.

6.3.29 Sobre l'ús del verb *colrar*

Pel que fa a l'ús de *colrar*, documentem aquest mot al *Diccionari català-valencià-balear*, corresponent a l'entrada *colrar* 4:

«4. *tr.* Covar una malaltia, especialment un constipat, tenir-ne cura, fer llit perquè el constipat maduri (Ripollès, Empordà, Plana de Vic). “Has de fer llit a fi de colrar el constipat”. “Tu no colres aquest constipat i arribaràs a emmalaltir-te”.

FON.: [...]

ETIM.: del llatí *cōlōrāre*, ‘donar color’. El filòleg Barnils establí una distinció d'origen: segons ell, el *colrar* de l'expressió *colrat del sol* venia segurament de *cōlōrāre*, però el *colrar* del || 4, *colrar un refredat* podria ser que fos derivat de *colre* (cf. BDC, II, 9). Sembla també verosímil l'explicació que dona Spitzer considerant el *colrar* || 4 procedent de *colrar* || 3, és a dir, que *colrar un constipat* seria originàriament com *madurar un constipat* (cf. BDC, XIX, 257).»

Però vegem què n'opina Coromines dins COLDRE II,817a42-817b3:

«Avui no és que sigui “paraula de poc ús en el llenguatge parlat” (*AlcM*), car en tots els centres de la llengua és ben morta des de fa segles. A penes en quedava alguna supervivència, a princ. del nostre segle, en alguna comarca extrema, en el sentit de ‘cuidar un mal, pendre'n cura’: “si tenim mal de coll hem de *coldre-ho* ([kɔɫˈdrew]) he oït a gent d'edat de la vall de Camprodon (1935), i no a la vila sinó a Vilallonga i només una vegada. Amb aquest sentit el mot encara s'usa o usava a diverses comarques del Nord-est (allí, i a Osona i Empordà segons *AlcM*), però confós recentment pel poble amb el verb *colrar* (d'altre sentit i origen, i sense arrels semàntiques i etimològiques en aquest, mal que ho volgués Spitzer, *BDC* XIX, 257) amb aplicació especial als encostipats o cadarns; si s'adonà Barnils de l'origen veritable (*BDC* II, 9) és segurament perquè en la seva vila de Centelles encara devia haver-ho sentit dir a algun vell en la forma correcta *coldre*. També AMAlcover ho usava en to popular, per a ‘celebrar (una festa)’, en el seu mallorquí rústic (“no anomenes cap festa que sia *colta?*”, *Contarelles*, 468).»

Vegem però com hi torna a COLOR II,841b13-16:

«En canvi és recent, i confusionari, l'ús de *colrar un cadarn* per *coldre'l*, com he indicat a l'article *coldre* (malgrat de Spitzer, *ZRPh.* LIII, 1933, 295-6).»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs, ell mateix utilitza aquesta paraula tot i que indicant-ne aquest ús confusionari entre cometes.

9) 155: Després d'un parell de dies a Barcelona, treballant per l'Institut d'Estudis Catalans i de passada «colrant» un refredat que [...]. (i no: covant un refredat.)

6.3.30 Sobre l'ús de *casc urbà*

Pel que fa a l'ús de *casc urbà*, m'he de remetre a Casellas, 1997: 18:

«Quan a la televisió parlen del *casc antic*, sempre ens queda el dubte de saber de què parlen: ¿d'un *casc* dels primers motoristes —i, per tant, molt antic— o d'un barri d'una ciutat? En una ciutat com Girona, mai de la vida a cap gironí, no se li acudiria de parlar del *casc antic*, i suposo que això no és degut a cap diferència rellevant entre el barri vell de Girona i el d'altres poblacions. A Barcelona, per exemple, el nom tradicional del barri és *Ciutat Vella* (mai no se'ns acudiria parlar de la *ciutat antiga*). Doncs, per què parlen del *casc antic*?»

Pel que fa als usos de Coromines:

casc urbà: 9) 171.

6.3.31 Sobre l'ús de la substantivació de *endret*

Pel que fa a l'ús de la substantivació d'*endret*, vegem què en diu Coromines mateix dins DRET III,206a8-16:

«més antic i estès és el substantiu *endret* 'la cara millor d'una cosa (oposada al revers)' [1549]; el cat. central diu més aviat *el dret*, com ja feien JoMArtorell i JRoig, especialment en la loc. composta (*no guardar*) *dret ni envés*: "he ben vista experiència / de llur prudència,

/ dret y envés” (*Spill*, 5357), “tu més cruel que leó famejant, no guardant *dret ni envers*, has donada tanta dolor”, JoMartorell, cap. 231 (Ag. III, 121; Riq., 714).»

Pel que fa a l’ús de Coromines:

«La dispersió de materials entre Barcelona i Xicago m’entrebanca molt: als trenta anys això no m’hauria passat, l’esperit més minuciós i alhora més exigent és una qualitat (avantatge per l’endret i inconvenient pel revers) [...]»: 8) 138-139.

6.3.32 Sobre l’ús del verb *deure*

Pel que fa a l’ús de *deure* vegem què en diu el *DIEC-2* a l’entrada *deure*¹³:

«1 *1 v. tr.* [Lèxic comú] [Teoria econòmica] Haver de donar o pagar (una quantitat prestada, imposada per la llei, etc.). *Em deu molts diners. Pagueu-me el que em deveu. Encara li és deguda la quantitat que va avançar. Ell deu a tothom.*

1 2 *v. tr.* [Lèxic comú] *PER EXT.* *Encara em deveu una resposta. Deure obediència als seus superiors. Deure respecte als pares. Deure agraïment als seus benefactors. Cal donar-li l’explicació que li és deguda.*

2 1 *tr.* [Lèxic comú] Haver d’atribuir (un resultat bo o dolent). *Aquest resultat, el deuen al bon entrenament. La pèrdua de la batalla és deguda a la defecció dels aliats. Ho dec tot a ell. Ho deus als teus mèrits.*

2 2 [Lèxic comú] **deure la vida a algú** Ésser salvat per ell de la mort. *Jo li dec la vida.*

3 *tr.* [Lèxic comú] Haver (de fer quelcom), no poder deixar (de fer quelcom). *L’home deu menjar per viure. Un noi deu obeir els seus pares. A mi deu atribuir-se tota la culpa.*

4 *aux.* [Lèxic comú] Davant d’infinitiu, ésser d’inferir l’ocurrència de quelcom. *Deu haver plogut, perquè tot és mullat. Encara no són ací: deuran arribar amb el tren de les deu. Seieu: deveu estar cansats. Se’n va anar corrents: devia tenir pressa.»*

De l’entrada que fa al cas, la 3, vegem què en pensa Coromines a DEURE III,115a26-115b15:

«DEURE, del ll. DĒBĒRE id., derivat de HABĒRE ‘tenir’. 1ª doc.: orígens.

»“*Devem* clamar mercé, de dia e de nuit, a N. Seinor que él nos traga de tenebres de mort e de no-fe”, “u monge fo, e quan se *dec* morir, devezí tot son aver e partí·l”, *Homilies* (4r10, 5r23). Com a verb principal ‘haver de pagar’: “jo é gran obs aquest aver que vós lo·m pagets --- que si no·ls mi *deviets*, sí·us pregaria que·ls donàssets a tan gran obs com ara m’é”, carta de D. de St. Martí al Bisbe de la Seu c. 1240 (PPujol, *Docs. en Vg.* XI, 12); “Hee, sényer, e pagau-me-. –E què? Com? Què·us *deyg* yo?”, StVicentF (*Sermons* I, 247.21).

»De l’ús de *deure* com a subordinat a un de principal donaran suficients exemples uns quants clàssics medievals: “N’ermità, cell qui vol molt servir e honrar / son bon senyor no se·n *deu* per nulla re lezar / ni d’ell a servir no·s *deuria* enujar”, Llull (*Desconhort*, 34.2, 3); “lo senyor rey dix·li: quan serà aquell jorn qu’ells açò *degen* fer ---”, Muntaner, §53; “Per demostrar la honor e senyoria que los cavallers *deven* haver sobre lo poble”, “com foren dinats e Tirant conegué que lo Emperador *devia* dormir, ell e Diafebus anaren al palau”, JoMartorell (Ag. I, 12; II, 65). Però s’observa que en aquesta construcció, quan el verb *deure* està en imperfet de subjuntiu, en els Ss. XIII i XIV, *degués* debilita el seu sentit fins a convertir-se en un quasi-expletiu: “Ramon s’enfellowí, e no volia *ausir* / l’ermità qui·l pregava com se *degués* jaquir, / del dol que menava, e començà a dir ---”, Llull (*Desconhort*, 35.2); “com --- haja manat a mi, Jafuda, juheu de Barchinona --- que yo *degués* ajustar e ordenar paraules de savis ---”, Jafuda (p. 7); “en açò la senyora infanta, mare nostra, instava ab la reyna madona Elichésen --- que açò se *degués* complir”, *Cròn. del Cerimoniós*.

»L’antic infinitiu *dever* apareix substantivat ja en època ben antiga, si bé de vegades no expressa el mateix que avui, ‘deute moral (subjectiu)’ sinó ‘obligació objectiva que té hom envers algú’: “ma ànima creix son joiós / remembrament, e son voler / en Déus, qui·m fai tots jorns jausir / en son *dever*”, Llull (*Sényer ver Déus*, NCl. III, 28.45); en altres passatges ja coincideix amb el sentit modern:* “null hom no pot valor haver / qui fall contra negun *dever*”, Llull (*Obres Rim.* ed., 1859, 287); i Alart, *InvLC* cita “lo Senyor Rey y farà son *daver*” d’un text de 1310. Però l’ex. que cita el *DAG.* del *Blanquerna* no és de Llull sinó de l’adaptador Bonllabi del S. XIV.

»[* Però guardem-nos de pendre aqueixos textos de 1300 com una legitimació de l’ús del substantiu *dever* en català, com ho feren

alguns en el S. XIX.¹⁰² Que no hi hagué en l'Edat Mitjana un equivalent establert de la idea d'obligació moral, principi deontològic', que cobrés el concepte del gr. *τό δέον, τα δέοντα*, i dels *officia* ciceronians, es veu ja per la duplicitat del concepte en Llull, i pel fet que més sovint, amb aquest valor es troba *dèbit* (missatge perpinyanenc als barcelonins, a. 1588, *RLR* LV, 80) i sobretot *deute* (trasllat de *sentit* paral3131 al gr *δέον* i a l'angl. *duty*): “mos pensaments --- són del grau *deute* en què és cavayler con mantenga la alta honor de cavayleria”, Llull (*Cavall.*, 6), “havem ordonat --- què pertanyerà a cascun per *deute* de son offici”, *Ordinacions Palatines* del Cerimoniós (9, a. 1344). Si en el S. XIX es va usar *dever* o *deber* en aquest sentit era per imitació del castellà, com ho prova ja el fet que això es deia [də'βer] amb -r fònica, pronúncia unànime en tot el Principat i els Comtats: està totalment mancada de fonament la pronúncia [də'βε] que *AlcM* penja a Barcelona (els meus passats i jo mateix podem garantir-ho) (que a Palma de Mallorca diguin [də'və] no té cap valor indiciari puix que també diuen *amor, mar, cor* amb *r* muda). Quan la llengua va substituir l'infinitiu arcaic *dever* per *deure* (ja en el S. XV, es troba aquesta forma en els *Scachs* de Cèssulis, 74) era conseqüència no sols lògica, sinó a la llarga inevitable, que hom canviés el substantivat *dever* en *deure*. De *dever* substantivat no en cita *AlcM* més que un parell d'exs. del S. XIX (car la *Comèdia* d'Andreu Febrer, no és un text català sinó una transliteració de l'italià), i si una vegada ho escriviren així Verdager i JAlcover és perquè els hi obligava el vers, i per tant se'ls ha de pendre com a llicència poètica. Altrament ningú no nega que llavors el substantiu *dever* estava en ús; Coromines va usar-ho així en alguns passatges de *La Vida Austera*: es vacil·lava encara, però *deure* figura ja en molts altres: “el primer *deure* que has de complir devers la humanitat ---”, “mancament als *deures* substancials de la teva naturalesa” (II, IV, pàgines 118, 119, 1.ª ed.); comprovat que ja figura així en l'autògraf allà i en d'altres passatges (120, 128, etcètera.)]

Pel que fa als usos de Coromines:

8) 145: «Establim precedents, fixem un estil preceptiu que després se seguirà, posem les bases per a unes negociacions que *deuran* ésser necessàries i que segons el que es va dir seran delicades.»

¹⁰² Tinguem en compte que el mateix Joan Coromines utilitza *el deber* (i no: els deures) a *Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Curial Edicions Catalanes, vol. X., Barcelona, 2006, p. 291 per bé que ell mateix ja el marca en cursiva.

6.3.33 Sobre l'ús del verb *despatxar*

Pel que fa a l'ús de *despatxar*, vegem primer de tot què en diu el *DIEC-2*:

«1 1 v. tr. [Lèxic comú] [Teoria econòmica] [Llenguatge administratiu] Desfer-se (d'algú), donar-li comiat perquè no es necessiten o no es volen més els seus serveis. *Aquest mosso no ens serveix: l'haurem de despatxar.*

1 2 v. tr. [Lèxic comú] *PER EXT.* Què fa aquest importú, aci? Apa, despatxa'l.

2 1 tr. [Lèxic comú] [Teoria econòmica] [Llenguatge administratiu] Vendre (un gènere) en una botiga. *Avui sol hem despatxat 100 quilos de panellots. Érem tres a despatxar i no podíem donar l'abast.*

2 2 tr. [Lèxic comú] Servir (un client) en un establiment públic, atendre'l. *Que ja us despatxen? Manquen molts clients per despatxar.*

2 3 tr. [Lèxic comú] Acabar (un afer). *És un assumpte que em cal despatxar aviat.*

2 4 tr. [Lèxic comú] Expedir. *On despatxen les cèdules?*

3 tr. [Lèxic comú] [Telecomunicació] Trametre (un missatger, un propi, un correu).»

Pel que fa a Coromines, el documentem a EMPAITAR III,293b11-28:

«Com a correlatiu negatiu d'*empatxar*, provinent netament del fr. ant. *despeechier* (avui *dépêcher*), ll. tardà *EXPEDICARE*, va entrar *despatxar*, que ja es troba en Muntaner; des de l'origen hi ha diverses variants: *desempatxar* (que trobem sovint des de Lull a JoMartorell, Gaçull, etc.); *espatxar* en les *Ordinacions Pal.* del Cerimoniós (veg. s. v. *alguitzir*); i el rigorosament genuí *espeegats*, diversos cops en Muntaner: “ab pocs capítols hi hac assats; mas emperò tot anà per orde; e així, con foren *espeegats*, presenren comiat de frare Roger e anaren-se'n envés l'emperador”, “foren a Brandís, on se recolliren, e jurcaren tant a *espeegar*, que l'hivern los aconseguí”, cap. 198 i 261 (Casac. VI, 19.24; VII, 40.2). *Desempatx; desempatxament. Despatx [-atg, DTo., 1647: “mandatum, nuntium; dar despaigs pera algú; rebrrer despaix ---; portar despaig ad algú”]; Lacav.]. Despatxada. Despatxador. Despatxant. Despatxat. Altrament cf. DESEMPALLEGAR.»*

El tornem a trobar a IMPEDIR IV,841b29-34:

«Així com el llatí vulgar substituï IMPEDIRE per IMPEDICARE, també va introduir, en lloc del seu negatiu, el ll. vg. EXPEDICARE: d'aquí l'oc. ant. *espezegar* “expédier” (PDPF), fr. ant. *despeechier*, d'on el modern *dépêcher*, i d'aquest el nostre manlleu *despatxar* (EMPATXAR).»

Finalment el tornem a trobar a propòsit d'una especulació a IMPEDIR IV,842a51-842b2:

«Un mot rar no recollit en cap lèxic és ⁺*espeülar*, ‘anar-se'n, posar-se en camí, cuitar’, que només conec per un passatge de Guimerà: “Y ara que Déu te guihi y l'àngel bo... Au, *espeüla*: de pressa!... Y com hi ha món, que si't trobo pel bosc t'enjego l'escopeta” (*La Santa Espina* I, esc. 4, ed. 1907, p. 28). Segurament també encreuament d'*espeït* / *espegat* / *despatxar*: potser amb *reclar*?, amb *espeuar-se* o *espeüllar-se* ‘malmetre's els peus caminant’? ¿Amb *paül* ‘pantà’ (cf. *empantanegat*, *desempantanegar*)? És veritat que no satisfà l'encreuament amb tals verbs i que caldria tenir més notícies del mot.»

Pel que fa als usos de Coromines:

despatxar: **3)** 82, **8)** 190, 207, **14)** 69, 226.

6.3.34 Sobre l'ús del mot *bolado*

Pel que fa a l'ús de *bolado*, vegem què en diu Coromines a SUCRE VIII,141b13-16:

«En lloc del castellanisme *bolado* (usual a Bna.), a València i Mall. es conserva el correcte *sucre esponjat* (“barreta de *sucre* esponjat: panal, pan de azúcar rosado, azucarillo, bolado”, Lamarca, *Dic. Val.*).»

Pel que fa als usos de Coromines:

un bolado: **12)** 318.

6.3.35 Sobre l'ús del mot *gimnàssia*

Sobre l'ús de *gimnàssia* vegem què en diu el *Diccionari català-valencià-balear*, tot i que l'hem trobat en l'entrada amb una *s*, *gimnàsia*, *f*.

«Gimnàstica. Els nins de les escoles m'obsequiaren amb un extens número de gimnasia rítmica, Vidal Mem. 25.

FON.: [...]»

Vegem què n'opina Coromines a GIMNÀS IV,496b27-31:

«no curant de consignes madrilenyes (massa ateses sempre per *AlcM*) no creiem que s'hagi d'acceptar *gimnàsia*, que a penes s'ha usat mai en català (no en *DFa.*, no Lab. etc.)»

Tot i això, veiem que a Coromines li escapa algun ús, per bé que pronunciat amb *s* sorda (com ens indica la grafia *-ss-*):

gimnàssia: 12) 58.

6.3.36 Sobre l'ús del mot *tom*

Pel que fa a l'ús de *tom*, vegem què en diu el *Diccionari català-valencià-balear* en l'entrada *tom*, *m*:

«1. ant. Secció, porció d'una cosa que es fa a tongades. *Quant los sobreposats auran a judicar algun mal drap o pessa, per mala obra, hajen de entrar en lo taler, e hajen a texir un tom*, doc. a. 1613 (Est. Univ. XVIII, 61).

2. Gruix, volum d'una cosa (Artesa de S.); cast. *grueso*.

3. Cadascuna de les parts en què es divideix una obra escrita de molta extensió i que se solen enquadrar separatament; cast. *tomo*. *Lo primer tom de les sues obres*, doc. a. 1592 (Aguiló Dicc.). *Per contestar-li, prepararà La Roqueta un tom extraordinari*, Roq. 6. **a)**

Fer coberta amb un tom: (ant.) fer dues coses al mateix temps, matar dos ocells amb un tret. *E diu-se que's fa assí que, si'l Duch d'Anjou era vengut que ab un tom puxen fer cuberta*, doc. a. 1376 (BSAL, II, 52).

FON.: *tóm* (or., occ., val., bal.).

INTENS.:—a) Augm.: *tomàs*, *tomarro*.—b) Dim.: *tomet*, *tometxo*, *tomel·lo*, *tomeu*, *tomiu*.—c) Pejor.: *tomot*.

ETIM.: pres del llatí *tōmus*, mat. sign.»

Vegem ara què en pensa Coromines a TOM VIII,545a20-28:

«TOM, ‘divisió d’un llibre’, pres del ll. *tōmus* ‘tros tallat’, ‘tom, fascicle’, i aquest del gr. *τόμος* id., derivat de *τέμνω* ‘jo tallo’. *I.^a doc.*: 1592 (“lo primer *tom* de les dues obres”, *DAG.*). La cita de 1376 no és d’aquest mot sinó de *tomb* (*TOMBAR*), confós amb aquest mot per *AlcM*. Uns pronuncien [‘tomu], altres [‘tom], altres [‘tòm], aquesta sense dubte única pronúncia recomanable, puix que [‘tom] produeix confusió amb *tomb*. »

Vegem com el *DIEC-2* intenta diferenciar implícitament el que és un *tom* del que és un *volum* a l’entrada *tom*:

«*m.* [Lèxic comú] [Biblioteconomia] [Arts Gràfiques] Divisió que s’estableix en una obra impresa per ordenar-ne el contingut. *És una obra en tres toms i un únic volum.*»

No podem dir el mateix de la definició que ens en proporciona el *Gran diccionari de l’Enciclopèdia Catalana* a la seva entrada a *tom*:

«[1592; del ll. *tomus*, i aquest, del gr. *tómos* ‘tros; fascicle, tom’, der. *témno* ‘tallar’]
m Cadascuna de les parts en què es dividida una obra impresa o manuscrita de molta extensió. Hom el sol anomenar també *volum*.
HOM: *tomb*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

tom: **12)** 184, **14)** 143, 472.

6.3.37 Sobre l’ús de *quint*

Pel que fa a l’ús de *quint* per part de Coromines vegem què en diu ell mateix a CINC II,706b20-707a58:

«*Quint*, -a, i *cinquè*, -ena, s’han fet concurrència des d’antic; era un prejudici d’alguns puristes* entorn de l’a. 1900 la inclinació a creure que *quint* fos un llatinisme balder (com *sext*, *sèptim*, *octau*) afavorit modernament per la influència castellana: tant *quint* com *cinquè* apareixen, alternativament, en la *DoctrPu.* de Lull (aquell pp. 196-7G, i, quatre cops a la p. 195...; l’altre 192, 273); *quint* i *quintament* (en canvi *sisenament*) en Eiximenis (*Terç*, *NCl.* VI, 114; *DComp.*, 311, 313), *quint* doc. ross. de 1309 (*RLR* VIII, 67); “–quarta, *quinta*,

sisena ---”, Eiximenis (*Règim. C. P.*, 24.7); “Comense lo *quint* libre, qui és de les plantes ---”, Lull (*Merav.*, *NCl.* II, 39); “lo pregà de cinc coses; lla primera, que ---; la *quinta*, que ---”, *Amic e Melis* (*NCl.* XLVIII, 123); “--- lo tercer, habitació sacramental; lo quart, percepció sensual; lo *quint*, recepció usual”, StVicentF (*Serm.* I, 254.32). En particular, l’adverbi “primerament ---, *quintament* ---”, c. 1390, *Mem. de Greuges de Val. a Joan I* (*BABL* XI, 73); l’ús partitiu o fraccional: “no’s hom al món / haja vist quart / ne *quinta* part / del que yo sé”, JRoig (*Spill*, 7038); “calia --- el sufragi favorable dels quatre *quints* de membres votants de l’Institut”, prefaci (I) de les *Normes Ortogràfiques* IEC, a. 1913; “*quincunx* --- és la *quinta* part del peu”, OPou (*ThPu.*, 76).

»A penes cal dir que *quint* segueix essent l’expressió popular a tots els dialectes i regions de la llengua –Principat, rossellonès, valencià, mallorquí menorquí, etc.–, i això no sols amb paper adjectiu sinó encara més com a substantivat, *un quint* (pertot, men., etc.). Sens dubte en els mateixos autors medievals no menys des dels orígens, es troba també *cinquè* (Lull, Desclot, Muntaner, etc.); “la quarta ---, la *cinquena* homelia”, id., *Règim.*, 45.1; “al *sinchê* yorn ---”, Reixac, *Questa*, 26.34, 26.35; “la quarta condició --- la *cinquena* condició ---”, StVicentF (*Quar.*, 23.91, 178.57); d’ací: *sinquena* ‘moneda antiga del país’ eiv. (PzCabrero).

»A un ambient lingüístic menys genuí pertanyen alguns derivats de *quint*, en especial alguns dels avui més coneguts (generalment no en el sentit d’un manlleu sinó en el d’haver seguit una impulsió vinguda de fora, sovint del castellà). En el substantiu *quinta* [Jaume I] distingeix bé *AlcM* els fets de les diverses accs.; en la §5 ‘sorteig de joves per ser soldats’, un moment decisiu és c. 1817: en un romanço de cap aquesta data: “la orde va arribà / els fadrins de Catalunya se n’haguessin de *quintà(r)*; / una *quinta* tan sobrada, tan fora de la rahó ---”, MilàF (*Romllo.*, 98.8); *quintar* (c. 1817, supra); *quintat*; *quinto* < cast. *quinto* ‘soldat quintat’; *quintada*. El *quint* nom d’un dret que es pagava pel sequiatge, a la zona albuferenca, d’on *quinter* ‘l’encarregat de cobrar-lo’ (Sollana, 1962, fins convertit en aquest poble, en NL; anàlogament ja 1393, *CoDoACA* XLI, 81).

»A les Balears la pron. de la c^a com a [k], amb la consegüent tendència a tancar i palatalitzar la vocal següent, i més si és àtona, ha fet que hi hagi tendència a sumar i reduir a un els radicals *cant*’- i *quint*’-, d’on l’aplicació d’aquest a noms de pedres i de cops de pedra (pròpiament *cantal*, *cantalada*, etc.): *quintera* ‘pedra, dreta’, ‘pedra feixuga’, mall.: “el *Cantó* (Alt-Urg.) és una *quintera*, una gran pedrassa drete per indicar --- el camí, com tot allò és tapat de neu”, (AMAlcover, *BDLC* III, 298); eiv. *quintalada*; men. *quintina* “toc,

cop, cinglada, fuetada” (AFerrer Guinart, *Rond. Men.*, 225). *Quintar* intr. +“arribar al nombre de cinc” (DiccMGad.), especialment ‘arribar la lluna al seu cinquè dia’, referint-se al temps que fa llavors: “no mires com pinta, / sinós com *quinta*”, 1736, CaRos, *AdagesR*, p. 80; *quintar un bosc* ‘aclarint-lo, traient-ne un arbre de cada tants’ (*CostCatManc.* I; Conca Barb., *AlcM*). *Quintal* adj. *Quintern* (substituït algun cop per *quinterer?*, *AlcM*); *quinternat*. *Quintet*, de l’it. *quintetto*. *Quintilló*.

»De *quinta*, en qualitat de terme musical (dicc. Fabra, §3, *AlcM*, §1); *requintar* intr. ‘sobrepujar’ (en diverses accs., especialment la musical), Josep Pla, *Empordanet*, p. 38; +*requintar-se*, oblidat pels diccs. balears (*DFgra.*, *DAmen.*, *DAG.*, Febrer Card., Unos Am., i pràcticament fins per *AlcM*, que no dóna més que l’acc. cast., tr. ‘encarir d’un quint els arrendaments’) usat per AMAlcover amb el sentit de ‘sentir-se content’, quan després de ponderar la replega de mots en textos: “però no *mos requintam* ab lo llenguatge escrit, sinó que --- cent col·laboradors ens repleguen lo llenguatge vivent ---” (*BDCL* XII, 1921, 133); *requint* i *requinta* instruments musicals, alt-arag. *requinto* (Bielsa, 1965); altres usos, fins en altres parlars hispànics, vénen en general de la musical: *requinta* ‘enrabiada capritxosa i sorollosa’ [1695, Lacav.; E. Vilanova], “aquesta noia diu coses fan so d’esquerdat, i, si no li segueix la veta, agafa unes *requintes* de la ingra de bet”, JRuyra, *Pinya d. R.* I, 160, i veg. els usos cubans i argentins exemplificats en *DCEC (CINCO)*, I, 807b10-11; gall. *requintado* (Castelao, *Escolma Don.*, 97.17, 101.16); cat. *requintós*.»

[* Careta, *Barbr.*, p. 340, assenyalant algun ex. Medieval tardà de *cinquèn*, es meravella de trobar *quinta* en un passatge d’Eiximenis (com si en dubtés). Alcover, *BDLC* VI, 1911, 231, s’entreté a posar de relleu que en el llibre de Niepage es troba *cinquè*, -*ena*, i prou (ex. Ja en Llull, *Ll. de la Conexensa de Déu*), però no s’adona que al jove doctorand estranger el ll. i pan-romànic *quint* no li cridava l’atenció i no l’anotà.]

Pel que fa al *DIEC2*, a l’entrada *quint*:

- «1 *adj.* [Lèxic comú] [Matemàtiques] Cinquè. Carles V. Sixt V.
- 2 *f.* [Lèxic comú] Sèrie de cinc cartes seguides del mateix coll.
- 3 *f.* [Música] En mús., interval que abraça cinc graus consecutius de l’escala i està format per tres tons i un semitò.
- 4 1 *m.* [Lèxic comú] Tret a la sort d’entre cinc.
- 4 2 *m.* [Defensa] Home que, per sorteig, havia d’èsser soldat.

5 m. pl. [Antropologia] [Jocs i Espectacles] [Lèxic comú] Castellers que formen el cinquè pis d'un castell humà.

6 1 f. [Història en general] Cinquena part dels ingressos municipals que algunes ciutats catalanes, d'acord amb els termes de llurs cartes, pagaven a la tresoreria reial.

6 2 f. [Història en general] Part corresponent al rei en el botí de guerra o d'expedicions corsàries.

6 3 f. [Història en general] Dret corresponent a la cinquena part de la collita de cereals que pertocava al senyor.

6 4 f. [Història en general] Cinquena part de la presa que es feia en una cavalcada, quan aquesta no era reial.»

També és oportú de destacar un judici del mateix Coromines a Joan Sales en una seva carta del 10-4-1959 (Ferrer i Pujadas, 2004: 232-233) (la negreta és meva):

«De les esmenes de què us planyeu estic enterament d'acord amb vós en molts casos: *cine*, de l'interrogant, *xiripa*, *Sant Cristo gros*, **quint pis**, *incurable*, *abulló*, *anar i venir de* i algun altre (àdhuc *cima*, almenys amb gent del Migdia com vós, encara que sigui desusat en aquestes latituds, i àdhuc segurament algun en què convindria pensar una mica més, com *captiveri* o *calbo*). A algunes es pot obrir la porta amb caràcter limitat (estil col·loquial): *moreno*, *enfadar*, *despreciar*, *despedir*, accentuant encara una mica més la limitació o censura, *guapo*, *tonto*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

quint: **8)** 201, **13)** 136, 173.

quinta part: **12)** 868.

cinquè: **8)** 201.

6.3.38 Sobre l'ús del mot *imbècil*

Pel que fa a l'ús de *imbècil* accentuat, vegem què en diu el *DIEC-2*:

«imbècil [o imbecil]

»**1** *1 adj.* [Lèxic comú] [Psicologia] ESTÚPID. *És un pobre desgraciat, mig imbècil.*

1 2 adj. [Lèxic comú] PER EXT. Una conducta imbècil.

2 adj. i m. i f. [Medicina i Farmàcia] [Psicologia] Que pateix imbecil·litat.

Vegem ara què n'opina Coromines a *IMBÈCIL* IV,839b13-18:

«És clar que accentuar *imbècil* fou una imbecil·litat (causada precisament pel fet de manllevar-lo del fr.), però essent així que tothom està d'acord que no té remei, em sembla una actitud poc reflexiva declarar que *imbècil* és només tolerable (“habitual”) i que s'hauria de dir *imbecíl*; cf. *DECH*.»

Pel que fa a l'ús de Coromines, doncs, vegem com en aquest cas va prevaler la flexibilitat i la llei de l'ús de la llengua al criteri de genuïnitat i de la tradició.

Imbècil: 12) 839.

6.3.39 Sobre el gènere del mot *anàlisi*, mot *entreviu* i *corrent*

Pel que fa a l'observació del gènere del mot *anàlisi*, l'únic que podem fer és remetre'ns al seu ús i a la seva prescripció en la tradició lexicogràfica. Tenint en compte el que s'ha tractat a Beaulieu *et al.*, 1992: 226-227, el *DIEC-2*, el porta com a femení. Vegem, però, com Coromines ens il·lumina pel que fa a la lexicografia d'aquesta paraula tot i que no en diu el seu gènere. Vegem-ho a ANA- I,292a58-292b1:

«*Anàlisi* [1803, en els diccionaris de Belvitges i de Lab.], del gr. *ἀνάλυσις* ‘dissolució d'un conjunt en les seves parts’, deriv. d'*ἀναλύω* ‘deslligo’ (de *λύω* ‘jo amollo, desfaig’))»

Vegem ara, però, què en diu el *Diccionari-català-valencià-balear* a l'entrada *anàlisi*:

« *m.*, neol.

»Separació real o mental de les parts d'un compost per a conèixer la naturalesa dels seus components; cast. *análisis*. *Després del magistral anàlisi que Cirici Pellicer ha fet del Modernisme*, Pla, Rus. 202.

ETIM.: pres del llatí **analysis** (<*ἀνάλυσις*), mat. sing.»

Pel que fa a aquest diccionari, doncs, és un neologisme masculí i d'això en dona comptes l'ús masculí que en fa un exemple de Josep Pla. Segurament atenint-se a aquest ús, Coromines també l'utilitza com a masculí en un cas:

«Molt valuós el vostre anàlisi del *Liber elegantiarum* d'Esteve.» 2)
548, i PUIX VI,861a31

Passa una cosa semblant amb el mot *entreviu*, que el *DIEC-2* el porta com a masculí:

«*m.* [Lèxic comú] [Comunicació] Entrevista 2 i 3.»

El *Diccionari català-valencià-balear* també el porta com a masculí a l'entrada *entreviu*:

«*m.*

Visita o entrevista en què s'interroga una persona per conèixer les seves opinions i publicar-les després; cast. *entreviu*. Em permeteren una mena d'entreviu, Casp Proses 82. ETIM.: pres modernament de l'anglès *interview*, 'entrevista'.»

Vegem què en diu Coromines a VEURE IX, 235a39-41:

«*entrevistar-se*; en el sentit publicista és calc de l'angl. *interview*, i fins molt després de 1920 no es va dir altra cosa que *una intervú*, *entreviuar*.»

Pel que veiem, doncs, Coromines és l'únic que en fa un ús femení, tot i que també masculí.

una intervú (femení): **3**) 70, **12**) 193.
pel bon entreviu (masculí): **15**) 269.

Vegem què en diu Beaulieu *et al.*, 1992: 227:

«*b*) Canvis de categoria gramatical en la traducció d'un mot. Hem estudiat quaranta-un mots que tenen diferent gènere en català que en castellà.*

[* Els mots estudiats són: *afores, allau, anàlisi, aroma, avantatge, bacteri, calor, climax, compte, corrent, costum, dent, deute, dot, dubte, escafandre, espinac, espinada, esplendor, estratagema, front, full, hematia, entreviu, llegum, lleixiu, marge, olor, pendent, postres, remor, resplendor, resta, senyal, sour, síncope, síndrome, torpor, tèrmit, verdor, xocolata.*]»

En el *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *corrent* III:

«m. (i a vegades f.)

1. Massa d'aigua que corre (d'un riu, font, etc.); cast. *corriente*. *La mula... cada matí meteu-la en alguna corrent d'aygua e banyau-la tota*, Dieç Menesc. I, 4. *Les ones ondulantes | tornen al llit de sa corrent primera*, Atlàntida VII.

2. Moviment de l'aigua més ràpid en uns llocs que en altres d'un riu, de la mar, etc.; cast. *corriente*. **Navegar** o **anar contra corrent**: anar en direcció contrària a la del moviment de l'aigua; –fig., obrar contra l'opinió o els costums predominants. **Deixar-se dur de la** (o **del corrent**): obrar en consonància amb les opinions o costums predominants. *E més fort era lo vent | com més la nit se'n venia | ... | nos leuaua la corrent*, Cobles tristor. *Obrint-se entre ells aspre camí, lo grec s'engolfa, | contra corrent y a palpes, sens atinar aont*, Atlàntida VI. *La nostra distracció ens havia abandonat al corrent, que ens duia a un paratge perillós*, Ruyra Pinya, I, 23. *Aquell dia el corrent era de gregal*, Ruyra, Pinya, I, 36. **Donar-li** (a qualcú) **per la corrent**: parlar-li de coses que li agraden i fer-lo parlar, donar-li corda. **Prendre la corrent**: prendre el vici de fer alguna cosa. **Corrent marí** (o **marina**): moviment de les aigües de la mar en una direcció determinada en virtut de causes naturals; la massa d'aigua que té aqueix moviment. **Corrent superficial**: el que es mou en la superfície de la mar. **Corrent submarí** (o **submarina**): el que es mou a certa profunditat de la mar. **Corrent de marea**: agitació brusca i violenta de la mar, produïda per la topada de dos corrents contraris. **Corrent equatorial**: el que recorre l'Atlàntic en direcció d'Est a Oest tot al llarg de l'equador per a bifurcar-se després. **Corrents polars**: els corrents marins que van des dels pols a l'equador. **Corrent del golf**: ampla i extensa faixa de corrent càlid que travessa des del golf de Mèxic a l'Atlàntic pel canal de la Florida. **Corrent de caramells**: filera de caramells de gel que segueixen una determinada direcció dins la mar o dins un riu; cast. *corriente de carámbanos*. **Anar a so de corrent**: fer camí un vaixell amb el sol impuls del corrent de la mar (Barc.).

3. Moviment sensible de l'aire entre dues obertures; cast. *corriente de aire*. “No vull estar amb les finestres obertes que hi ha corrent”. *Cada “cric” que feia la porta... pels corrents que movien les altres en obrir-se*, Oller, Pap. VI.

4. Moviment d'un fluid o força natural. **Corrents telúrics**: els que hi ha entre dos llocs de la terra que tenen diferents potencials. **Corrent elèctric** (o **elèctrica**): transport de càrregues elèctriques entre dos punts que tenen diferència duradora de potencial. **Corrent continu** (o

continua): el que circula sempre en la mateixa direcció. **Corrent altern** (o *alterna*): el que canvia alternativament de direcció.

5. fig. a) Emoció simultània o mútua en dues o més persones. *Va néixer una corrent de simpatia entre'ls dos*, Massó Croq. 89. *Les mans, els llavis,... tot son cos, s'extremien per la corrent nerviosa de l'expectació*, Galmés Flor de cart 25. b) Curs de les coses immaterials subjectes a canvis (el temps, les idees, etc.). *Tu veus passar les races fent onades | del temps en la corrent*, Costa Poes. 24. *Entraren per primera volta dins la corrent literària... documents y textos antichs*, Obrador Arq. lit 87. *Tot seguix en la terra sa corrent*, Llorente Versos, I, 30.

5. Caràcter i manera d'ésser, conjunt de tendències que formen el caràcter de les persones (Tarr.); cast. *genio, natural*. “No feu cas de les seves rareses; té aquest corrent!” (Tarr., Fullea).

7. El vessant de la teulada (Alcoi, Pego, Altea); cast. *vertiente*. “Aquesta casa te el corrent molt pronunciat”.»

Vegem què en diu Coromines a CÓRRER II, 957a34-957b6:

«En aquest sentit en el S. XIX, i no sense influència castellana, es troba sobretot com a femení en els escriptors, no sols en el Continent [Atl. VII] sinó també a Mallorca: “si'ls estels del cel no surten, / si en el camp no's troven flors, / si s'aturen les *corrents*, / si no canta el rossinyol / --- / és que, malalta ma Filis, / roman el món com un roc”, Josep Togores, c. 1820; (JMBover, *BiEscrBal.* II, 441.1.3); mentre que el S. XX la llengua literària s'ha decantat resoltament pel masculí. Val a dir que encara que no manqui de fonament, és exagerada la creença que el femení sigui simplement degut a la influència del cast.,* o que la del francès sigui causa de la preponderància del masculí; car aquest ha estat sempre preferit en llocs, comarques i ambients on una influència francesa és inconcebible i el femení en altres on ho és una influència castellana: els pescadors de Blanes i Sant Pol l'havien dit sempre en masculí (“el corrent ve de llevant”) [1923]; d'altra banda a Banyuls de la Marenda sento [ləku'ren] a vella gent de l'ofici (potser només els de mar en el Rosselló, i no en regatge, car a Canet de Ross. “*el Corrent*” és nom d'un veral de les terres, avui, 1960, i ja a princ. S. XIX); i en canvi en terra valenciana ho sento com a masculí i no sols dins els límits de la llengua (“El Corrent” partida d'Almasora) sinó també en el xurro de la Serra d'Espadà (“diremos primero los nombres del *corriente* pac aquí”, Alcúdia de Beo, 1961). En una expressiva frase estereotipada per dir que no responem de la certitud o bona font d'un rumor important que corre: “*jo sé el vent però no se la corrent*: com

que no és cosa segura no te'n pots fiar per res", carta familiar de PCoromines 14-II-1902.

[* El masculí s'ha usat en castellà mateix: el poeta Arbolanche, navarrès de Tudela (a. 1566) l'usa sempre així "la yerba verde cerca *los corrientes*", "los claros *corrientes*", fº 56v3, 93v16 (ed. González Oller, 1970).]»

Pel que fa a l'ús, però:

«En aquest sentit el seu diccionari està d'acord amb les corrents reals del moment i amb la tendència a l'objectivitat de l'època.»¹⁰³ 3) 76.

6.3.40 Sobre la dualitat d'usos dels mots *estrafolari* / *estrafalari*

Pel que fa a la dualitat d'usos pel que fa als mots *estrafolari* / *estrafalari*, tenint en compte el que ja s'ha tractat a Bogner *et al.*, 1992: 153-181 indicarem tot seguit la freqüència d'ús d'aquestes formes per part de Coromines:

(COLZE II,884a48-884b40, PAROT VI,296a7-19, SUS VIII,153a9-16 i VERRO IX,181a36-44).

6.3.41 Sobre l'ús del verb *sirgar*

Pel que fa a l'ús de *sirgar*, vegem què n'opina Coromines a SIRGA VII,940a60-940b9:

«Dura manera d'esforçar-se la d'aquesta gent de mar i de ribera. Per això, en el cat. comú, *sirgar* és 'treballar de valent, maldar de veres' (*DAg.* i Barnils II, 9, 10); i així ho tenim ja en JRoig, quan ens pondera com les dones es qualifiquen a si mateixes de "--- oca, / curosa lloca, / lisa de ploma, / *sirgant* formiga, / simpla coloma, / lisa de ploma / e sense fel" (v. 7752). Vet aquí, doncs, perquè aquest mot de tanta força afectiva, s'ha propagat des del català fins a mig camí de Marsella.»

¹⁰³ Pel que fa aquest ús, podem sostenir que aquesta oració es troba ja en el qüestionari que envia Josep Pla a Joan Coromines en una carta del 21-11-1967 però es troba repetida exactament en una carta de Joan Coromines a Josep Pla el 12-1-1969 amb el qüestionari completat però amb aquesta oració intacta.

Pel que fa als usos de Coromines:

Sirgar: **12)** 112, 679.

6.3.42 Sobre l'ús del mot *carpó*

Pel que fa a *carpó* vegem què en diu Coromines a CARPÓ II, 584b17-28:

«Dialectalment l'extensió en l'ús del terme és molt àmplia, i no sols pel Princ. i aplicat al bestiar de ramat (*BDC* XIX, 112): tort. *corpó* (Moreira, *Folkl. Tort.*, 217); maestr. *copró*: “La part de l'esquinàs e la persona corresponent als renyons” (*Morella, Benassal*: Ga. Girona); “Artal --- el cavall desvia / i, al passar lo bou, li envia / una llançada al *copró*: / brama la ferida bèstia, / i al cavall d'un tranc s'entorna ---”, Ga. Girona, *Seidia*, 106. *Copró* sens dubte és la forma més estesa avui en valencià (“rabadila”, Lamarca), però en comentar JRoig Chabàs (p. 310) observa que avui a València diuen no sols *copró* sinó també *crepó*.»

Si consultem el *Diccionari català-valencià-balear* el mot *carpó*:

«**CARPÓ** (i ses variants *escarpó*, *crepó*, *cropó*). *m.*
L'os que forma l'extremitat inferior de l'espina; cast. *rabadilla*. *Ni'n pega garrotada, ni fa petà'l carpó, cançó pop. catalana* (ap. Milà Rom. 287). *Sobre lo crepó ha un altre tall*, Robert Coch, fol II vº. *¿Vols tu que'l toch... desobre del cropo?*, Febrer Inf. XXI, 101. *Agafant amb sos dits ets ossos de s'escarpó y de sa galera*, Ignor. 73.»

Però és interessant que també l'entri per *corpó*:

«**COPRÓ** o **CORPÓ** *m.*
L'os que forma l'extremitat inferior de l'espina (val.); cast. *rabadilla*. En les aus, extremitat movable on estan les plomes de la coa (val.); cast. *obispillo, rabadilla*. Lo ocell se scarba e pica molt souent al derredor del *copró* en la esquena, Anim. caçar 77 vº. La carn del coll e los coprons, Spill 4751. Tomba-tossals de tres patades en lo *copró* los féu volar en tres direccions diferents, J. Pascual Tirado (BSCC, v, 69).»

Pel que fa als usos de Coromines, doncs:

Carpó: 12) 850.

6.3.43 Sobre l'ús del mot *petxuga*

Pel que fa a *petxuga* vegem què en diu Coromines a PETXINA VI,501a35-36:

«*Petxuga, petxugar*, castellanismes, de *pechuga* (PECHO, DECH).»

Tot i això vegem com li n'escapa algun ús:

petxuga: 12) 850.

6.3.44 Sobre l'ús de *nadiu* i *natiu* (amb totes les formes flexionades)

L'observació pel que fa a l'ús de *nadiva* (i no: *nativa*) va en concordança amb la preferència per l'ús de *nadiu* (amb les seves formes flexionades *nadiua*, *nadius*, *nadiues*). A PÉIXER VI,382a30-382b8, PLEGAR VI,606a29-50 i RÀFEGA VII,37a42-37b2 Coromines escriu *nadiu* en lloc de *natiu* (i les seves formes flexionades). Això ens mostra que l'ús de la llengua de Coromines es decanta —igual que l'ús de la llengua dels escriptors— per la utilització de la paraula evolucionada regularment segons els patrons de la llengua, en detriment del cultisme *natiu*; això es pot comprovar a les explicacions dins l'entrada NÉIXER V,904a12-37:

Pel que fa a l'ús de Coromines:

nadiu 9) 112.

6.3.45 Sobre l'ús de *menuderies* en el sentit de *minúcies*

Sobre l'ús de *menuderies* en el sentit de *minúcies*, vegem què en pensa Coromines a MENYS V,595b52-596a12:

«Molt més antic és l'equivalent *menuderies*: “a la porta de Muntblanc vos responem que·ns semblen *menuderies* e ocasió que·ns volets trobar”, a. 1259 (CaCandi, *MiscHiCat.* II, 499); “tota carga de merceria o d'altres *menuderies*, qui·s desfassa en ostal, 12 drs.” ross., 1284 (*RLR* IV, 375). *Menuder. Menudència* [1492], -

dància. *Menudesa*. *Menudeig*. *Menudejar*, castellanisme intolerable per ‘sovintejar’ (que amb escàndol veiem admès en *AlcM*).

»*Minúcies*, descendent mig-savi de MĪNŪTĪA ‘partícula’, també cast. *minucia* [1611], fr. *minutie*, en el qual el caràcter erudit és més clar encara, i fins evident; entre nosaltres sembla haver-se usat des de més antic per a menjars cuinats: *menucie cuzine* en un doc. de 1158 (Balari, *Oríg.*, 572), cosa persistent en certes zones apartades: pall. (“*menúcies*: carne picada para hacer embutidos”, Pol, *Vall d’Àneu*, 21), eiv. *menusias* “menudos” (PzCabr.). Més culte el derivat *minució*s [“exacte, massa difús”, Lab. 1840]; *minuciositat* [no Lab. 1840-1900], però usual des de primers de segle almenys: “~ de detalls”, Coromines (*Silèn*₁, 217.17).»

Així doncs, el criteri de Coromines d’evitar l’ús de cultismes o semicultismes superflus el porta a fer aquesta substitució. Pel que fa als usos:

Menuderies: **8)** 169, 172, **15)** 187.

6.3.46 Sobre l’ús de *espaial* / *espacial* i de *anual* / *anyal*

L’observació present ens remet als postulats dels criteris de Coromines explicats a ESPAI III,609a2-41:

«DERIV:+*Espai*al o +*espacial* ‘relatiu a l’espai’ des dels anys 1950-60 els avenços de la tècnica física, balística i neurològica moderna han obligat a usar més i més un adjectiu així = angl. i fr. *spatial*; he preguntat a físics nostres com ho havíem de dir en català, i m’han contestat que “naturalment, *espacial*”; em temo que no ho han reflexionat prou bé: que així es digui en aquestes dues llengües i d’altres semblaven adduir-ho com una raó que tanca de cop. És estrany, perquè de cap manera no és forçós aquest raonar. Sembla que no tenen prou en compte la dignitat de la nostra llengua quan la supediten tan servilment a les conveniències d’altres idiomes. *Una expedició espacial, una empresa espacial, una cambra espacial*: tot això sona igual que *especial*, almenys en el parlar d’una forta majoria de la gent de la nostra llengua, i així resulta que aquest mot és una eina inservible en l’idioma català (fins entre els valencians i extrem-orientals *espacial* i *especial* sonen tan perillosament semblants, que hi ha confusió imminent: fins per a ells és un mot incòmode). Un d’ells semblava creure que *espaial* sonaria a

barbarisme. Cosa que denota una humiliant desconeixença del funcionament del nostre sistema lingüístic.

»No és veritat que el llatí governi en aquest terreny. El fet que el derivat de *avus* sigui en llatí *avītus*, que el de *nupta* o *nuptiae* sigui *nuptialis*, que els de *terra* siguin *terrestris* o *terreus* o *terrenus*, no ha pas impedit a la nostra llengua de crear sobiranament un *avial*, un *nuvial*, un *terrenal*, o que s'hagin format contra el model llatí *pairal*, *anyal*, *coral*. I el dia que s'organitzin *trens* “*espacials*” ja es veurà qui s'entén, parlant així. Digueu *espaial*, amics físics, i procureu que ningú torbi l'avenç dels catalans en aquest camp, com a gent poc capaç d'entendre aqueixes coses en llur llengua.

»Altres savis nostres, per sort, s'han acostumat ja a usar el terme catalanament més correcte: els neuròlegs parlen de *sensacions espacials*, *orientació espaial* (així ho he sentit usar espontàniament al Dr. Jordi Ponces, 1980, i tant ell com la Dra. Júlia Coromines m'asseguren que així ho diuen tots ells).»

La preferència per l'ús de *anyal* (amb la seva formes flexionada de nombre *anyals*) en lloc de *anual* (cultisme segons ANY I 337b30), és una tònica coherent en Coromines. Ho podem comprovar pel que fa a la seva freqüència d'ús:

anyals (i no: anuals): **5)** 255, **7)** 221, **8)** 171, 312, 324, **9)** 70, **12)** 545, 608, **13)** 136, 148, **15)** 35, 87, 177, 296, 297, MESCLAR V,624a56-624b1, TEMPS VIII,392b23-35.

anuals (i no anyals): **8)** 312, **13)** 135, 139, TRÀNSIT VIII,710b39-49.

6.3.47 Sobre la vacil·lació de mots com *alternància* per *alternança* o bé *creències* per *creences*

El fet que Coromines a vegades vacil·li amb mots com *alternància* per *alternança* o bé escrigui *creències* per *creences* (**15)** 19, 28) és perquè existeix aquesta dualitat de les formes, per evolució del sufix llatí: aquest és, doncs, un dels punts més forts de Coromines —el Dr. Joan Ferrer m'ho constatava en recordar que Coromines li havia hagut de preguntar algun cop si era *concordància* o *concordança* quan escrivia la seva obra a raig.¹⁰⁴ En aquest mateix sentit, etimològic, escriu també de manera alternada *rodonament* i *rotundament* (ROIG VII,399a53-399b2) o *rodona* per *rotunda* (SENAR VII,781a55-781b13 **12)** 657 **13)** 153) i fins i tot

¹⁰⁴ Per aquest fenomen vegeu *Diccionari de formació de mots*, de Jordi Bruguera, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2006, p. 77-78, a més de *La formació de mots: qüestions de normativa*, de Xavier Rull, Eumo, Vic, 2004, p. 215-218.

rodonament per *rotundament* (6) 125, 11) 65, 12) 127) per bé que segueixi escrivint *rotund* (MÀ V,321b54-60) i *rotundament* (DIA III,120b35-39, SENSE VII,798b55-799, SON VII,69b17-41 i VIUDA IX,331b10-26).

6.3.48 Sobre l'ús de Coromines de formes cultes

Pel que fa a l'ús de formes cultes, però, ens sobta, per exemple, l'ús de *memoràndum*, *mínimum*, *rododèndron*, *vale* i *velàrium*. Per *memoràndum*, per començar, vegem què en pensa Coromines a MEMÒRIA V,563b30-33:

«En forma sàvia: *memorar* ant. [S. xv]; *memorable* [Llull]; *memorabilitat*; *memoràndum*, del neutre del gerundiu llatí *memorandus*, -a, -um, 'que cal recordar';»

Pel que fa a l'ús de *mínimum*, Coromines no en diu res. Només trobem rastre de *mínim* a MINGO V,691b29, i ens remet a MENYS, on finalment tampoc no en diu res. Veurem què en diu el *Diccionari català-valencià-balear* en l'entrada *mínimum*, *m*:

«Valor mínim; quantitat mínima; cast. *mínimum*. Per conèixer es *mínimum* que dóna dita font, Ignor. 10.

ETIM.: pres de la forma llatina neutra **mīnimum** 'el més petit'.»

Pel que fa a l'ús de *rododèndron*, només l'hem pogut documentar al *Diccionari català-valencià-balear* i a Coromines mateix. Tots els altres diccionaris recullen només la forma *rododendre*. Vegem que en diu el *Diccionari català-valencià-balear* en l'entrada *rododèndron*, *m*:

«Gènere de plantes ericàcies, del qual abunda en el Pirineu l'espècie *Rhododendron ferrugineum*, arbust de flors vermelles, anomenat també *gabet*; cast. *rosa de los Alpes*. Tot són abets i rododèndrons, l'arbre més gros i el més petit de les regions fredes del Pirineu, Massó Croq. 18.

ETIM.: pres del llatí **rhododendron** (< gr. *ροδόδενδρον*), 'arbre de roses'.»

Vegem ara què en diu Coromines a l'entrada RODA VII,465b24-25:

«*Rhododèndron* [-dre, Vogel], format amb *δένδρον* 'arbre'.»

Pel que fa a *velarium*, vegem què en diu Coromines a VEL IX,83b60-84a10:

«ALTRES DERIV. de *vel*, de *vella*, i del mot llatí. *Velari* [Lab. 1888] (de vegades escriviu amb *-ium* llatinitzant), ll. *velarium* ‘baca’, ‘envelat’, ‘gran cortina que cobricela (un teatre, p. ex.)’: “--- / Tranquila, a poc a poc, venia la vesprada, / a sota de l’altar, la tribu congregada / bevia la dolçor d’aquell sagrat moment / --- / --- passava, fugissera / -- l’alè dels immortals / --- / i la claror darrera / d’aquell agònic jorn, pujava una fumera / per sobre l’ara ardent, en amples espirals”, Alomar (*Després del Sacrifici*, 1911).»

Pel que fa a *vale*, (‘adéu’ clàssic, a vegades escrit *val*) vegem què en diu Coromines a VALER IX,22b35-60:

«Aplicant aquestes coses a Mallorca, ¿per què, contraient-se això, se n’ha fet allà *fer el val-Déu* o (*es val Déu*) per dir ‘enllestir’? Doncs, és clar, que l’home senzill demana l’ajut de Déu quan ha de fer un esforç, i si és una fenja que exigeix un gran esforç, com ho implica això d’‘enllestir’, ja no era del tot faltar al segon Manament: car no sols l’home rústic, sinó tots, una mica, ens esparverem davant les grans obrades i ens sentim necessitats d’aquell ajut (ben bé amb raó): “*fer el val-Déu a---*” tal o tal cosa ‘enllestir-la’ (*BDLC* X,66; XIII, 122), ja *Dag.*: “ja està fet el *valdeu*” ‘estar llest, acabat, mort’; amb article *es* a les *Rond. Mall.*: “A’s temps de dir una part de rosari, va haver fet *es cal Déu*: ni un grumet ni pus res que s’ossam, en quedà de tanta arrossada i de tot aquell cavallarro”, “es gigant s’hi aborda i --- ab un instant va haver fet *es val Déu*: només en quedaren ets ossos” (VI, 227, 100).

A penes cal dir que L. Spitzer, *Lexikk*, 147, es passa de viu en voler-hi veure el cast. *baldeo* ‘rentada de la nau’ (en alguna frase argòtica que cita potser sí que hi ha filiació, però en sentit contrari). Però també *AlcM* ho torça amb supòsits inventius, car no és veritat que mai s’hagi dit (posem per cas) “*val-Déu*, amic” (res té a fer aquí el *vale* ‘adéu’ clàssic).»

Pel que fa als usos de Coromines:

memoràndum: **8)** 310.

mínimum de: **5)** 105, **8)** 181, **12)** 467.

velàrium: **12)** 917

rododèndron: **12)** 724.

Vale: **12)** 79, 293.

Val: **12)** 913.

6.3.49 Sobre l'ús de *plovinejar* i de *plovisquejar*

Vegem què en diu Coromines de l'ús de *plovinejar* (per *plovisquejar*) a PLOURE VI,622b43-47:

«Però en cat. or. té gran extensió *plovinejar*, que no sols és el que havia heretat de criatura dels meus pares i avis gironins-empordanesos, sinó el que sentia a StPolM ([pluβi'nezə], quan sortia en mar amb pescadors, 1919 ---), [...]»

Pel que fa al seu ús:

Plovinejar (i no: plovisquejar): **12** 519.

6.3.50 Sobre l'ús de *cessar (de)* i *deixar (de)*

Pel que fa a l'ús de *cessar (de)* i *deixar (de)* (juntament amb *deixar-se de*) vegem què en pensa Coromines a CEDIR II,654b46-49:

«*Cessar* [S. XIII: *Homilies*, fº 8; Llull; *Cròn.* de Jaume I; *Cost. de Tort.*], del ll. *cessare* 'entretenir-se', 'descansar', 'parar-se, cessar', freqüentatiu de *cedere*;»

Vegem què en diu a DEIXAR III,46a10-57:

«Per això suggeria en el *DCEC* que hi havia hagut influència de la preposició *de* en la construcció tan freqüent *deixar de fer una cosa*, amb anticipació de la *d* gràcies a la pronúncia una mica ràpida i relaxada del verb modal o quasi-auxiliar. amb els anys me n'he convençut, i ara vull fer valer els punts següents:

»1) La combinació *deixar de* ha estat sempre més que freqüent en totes les llengües afectades pel canvi de la L- de LAXARE; la trobem ja en Llull: "hom li fa injúria con per nulla cosa *lexa de* amar, honrar e conèixer Déu" (*Merav.*, *NCl.* III, 128) abans, i després d'aplicar el... descolorant: "yo *dexaria de* amar a tots los altres e amaria un tal com aquest", JoMartorell (§86), "si jo *deix de* veure-us me serà la mort" en les *Cobles de Na Juliana* de c. 1500 (*Cançonet* d'Aguiló); "ben à fol sén d'enfan / tota dona que, per cridar / de lauzengier, *laisa d'amar* / cel de cui sap que ---", *Flamenca*₂, 6306; "fes-se mercadier e venc rics, e *laisset d'anar* per cortz", *Vida del Tr. Pistoleta*; portuguès clàssic "*deixar de fazer, deixar de dizer alguma coisa*"

(Moraes), “*deixemos de zombar*” (Michaëlis); i, per al castellà, on això es troba en masses potser més grans que enlloc, remetem simplement a Cuervo, *Dicc. Constr.* II, 849aa., amb frases tòpiques, repetides ara i adés, pertot arreu: *deixar d’existir*, ‘morir’, *no deixar d’alabar*, *de comprendre*, *de saber*, etc. en qualitat d’“understatements”.

»2) No és aquesta l’única construcció amb *de* repetida a cada moment, perquè no sé quin a és més antiga, si aquesta o l’altra: “la infanta no’s volgué *dexar de* dançar”, JoMartorell (§96), que ja trobem en els trobadors més clàssics “per pauc *de* cantar no *mi lais /* quar vei mort jovén valor”, Peire Vidal, “e *de* cantar del tot *si laissa*”, *Flamenca* 2385, amb una dotzena d’exs. en G. Faidit, P. d’Alvernhe, etc. (*PSW*, §17); altrament aquesta porta també complements substantius i es retroba així pertot: “*deixa’t d’orgues*”, Em. Vilanova, “*deixem-nos d’aquestes bogeries*”, Lacav.; “*lasciamo di questo*” i fins (regionalment) “*laciati di fandónie*”, poc usuals en toscà, val a dir-ho; “*déjese de amoríos*”, “*déjate de fumar y curarás*”; “*deixese d’isso*”, “*deixemo-nos de palavras*”. Vet aquí l’explicació d’Ascoli, M-Lübke i Rohlf, de l’aparició de la *d-* en parlars piemontesos i tessinesos només en l’imperatiu *dasa* o *daga*, justament perquè és en imperatiu que en el setanta per cert dels casos s’usa el tipus de frase popular *lásciati di fandónie!*

Pel que fa als usos de Coromines doncs,

Cessar de (i no: deixar de): **12**) 220, 352.

Però pel que fa a la relació de *deixar* amb la de *prestar*, vegem què en diu el *Diccionari català-valencià-balear* a l’entrada *deixar* III tr **b**):

«Cedir una cosa per usar-la cert temps; prestar. *Los diners deixats o prestats, són poch segurs per la mala fee dels deutors*, Lacavalleria Gazoph. *Jo te dexaré cent duros*, Penya Mos. III, 16. *Deixau-me serafins les vostres ales | per fer-li de dosser*, Verdaguer Idilis.»

Vegem què en diu Coromines a PRESTAR VI,800b54-801a18:

«El sentit bàsic intransitiu es concretà, ja en llatí, seguit per la nostra llengua, addicionant-lo amb complements que en detallaven el contingut. *Prestar ajuda, suport* etc.: “cascun advocat --- jurarà que en les causes que veurà desesperades --- *patrocini no prestarà*” ban barceloní de 1401 (Arx. Mun. Bna., 25). És clar que la prestació per excel·lència fou la de diners i béns: “Dinés qui per mà de corredors

se fassen *prestar*, per apagar a Montpestler ---” tarifa de 1271, dels corredors barcelonins (*EntreDL* I, 159, §159, §82); “aquell qui és posat en pressura --- va-sse·n al logrer, e diu –*Prestat-me* 10 florins, e *preste·ls-li*: mass que al cap del any sien 12---”, StViventF (*Serm.* II, 218.15).

»Essent tan primordial aquest ús, sovint es prescindeix ja del compl.: “no serà tamps de *prestar* a renou [‘amb usura’], ni poyrà hom reubre res a *préstei*”, *VidesR*, 198v1; cosa que també es deia amb un altre terme: “que degú no *presto* a logre” StVicentF (*Serm.* II, 1218.12). O bé préstec de béns, de coses: “com lo ric hom anava per l’orta, e veyà alguna possessió mal pensada, deya: –De qui és açò? – e feyen-lo·s venir davant, e *prestaven-li* ab què pensàs la possessió --”, StVicentF (*Quar.*, 39.75); “*prestar* moneda a algú: dare alicui pecuniam mutuo; *prestar* qualsevol cosa: commodare”, OPou (*ThPu.*, 115, 155).»

Pel que fa als usos de Coromines:

Prestar: 7) 147.

6.3.51 Sobre la dualitat de formes del verb *treure* (i tots els seus derivats) i *traure*

Sobre la dualitat de formes del verb *treure* (i tots els seus derivats) i *traure* en parla Coromines. Ho reprèn però Sanchis Guarner, 1990: 62-63:

«Prou que sabem que hi ha catalans –i no sols del Principat– que lamenten les concessions a la morfologia regional, que hem fet els gramàtics valencians i mallorquins, per tal com vénen a significar una duplictat de formes en la llengua literària.

»Podríem objectar-los que mai no ha estat “unitària” la comunitat històrico-cultural que formen els Països Catalans, ni en l’ordre intel·lectual ni en el polític, car la Corona d’Aragó fou una Confederació d’Estats lliures, amb monarques normalment itinerants, és a dir sense capital “federal” fixa. I si entenem per capitalitat literària el lloc on l’idioma és servit amb més llustrei vigor, cal proclamar que si bé des de la Renaixença és Barcelona el cap i casal espiritual i material de la nostra comunitat cultural, fou la ciutat de València la veritable capital de les lletres catalanes en el segle XV, és a dir en el seu període auri, i fou ensems aleshores la capital financera de la Corona d’Aragó.

»Ningú té cap dret –i seria una ofensa greu a la seua memòria– a titular d’insinceres les paraules del mestre Fabra damunt adduïdes. El mestre codificador de la llengua catalana moderna, no s’esquinçava les vestidures si havia d’admetre doblats. Al Diccionari Fabra –al qual ha atorgat el caràcter d’oficial la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans– hi ha diversos casos de duplicitat de formes, com *nàixer* = *néixer*, *arrancar* = *arrencar*, *llançar* = *llençar*, *ser* = *ésser*, *seu* = *llur*, *desset* = *disset*, *denou* = *dinou*, etc. Però així com sempre hi ha persones que són més papistes que el Papa, també n’hi ha qui són més fabristes que Fabra.

»El Dr. Joan Coromines, el nostre gran lingüista professor de la Universitat de Chicago, ha declarat taxativament: “A la llarga, les dualitats gramaticals poden aprofitar-se per a enriquir l’idioma o establir-hi distincions ideològiques útils. Contra l’actitud lingüística unitarista dels castellans i els francesos, tinguem en compte que llengües com l’anglès, el rus i l’italià, presenten un sistema gramatical i lèxic més flexible, codificat molt menys estrictament, en el qual regna una actitud més liberal davant les dualitats lingüístiques. ¿I per què no preferiríem aquesta actitud liberal en la nostra llengua?” Són ben convincents les raons que hi al·lega: “No seria pas el poble català el qui sortiria guanyant si volíem abolir tots els casos de dualitat lingüística: com més prohibicions de llenguatge hi hagi, més gramàtica haurà d’aprendre l’home comú per a poder escriure en català, i no convé a una llengua amenaçada, com la nostra, que aquest pes augmenti més del que cal. Tampoc no hi guanyaria l’escriptor, per a qui la varietat de mitjans d’expressió pot ésser sempre útil.”»

Vegem però què en diu directament Coromines, aquest cop a TREURE VIII,799b9-51:

«Ens limitarem igualment en la llengua moderna. En l’aspecte fonètic, la forma *traure* s’ha convertit avui en *treure* en els dialectes de fonètica oriental: cat. or., ross. i bal. Com hem precisat al principi, i en la n. 1, això no va començar a estendre’s literàriament fins prop de 1800. El resultat fonètic modern, en línies generals ha estat [‘trewrə] en cat. central i cat. or. S. i O., i a les Illes, [‘trewrə] en cat. or. N. i NE., [‘trewrə] amb *é* intermèdia en ross.; a les indicacions d’*AlcM* cal rectificar això últim (el ross. neutralitza les dues *ee*, per tant és fals atribuir-li *è* oberta); la tancada cobreix tota la diòcesi de Girona: pel Nord fins a les Alberes, al NO. fins a Camprodon i potser alguna part del Ripollès, pel Sud fins al Maresme oriental (contra el

que diu *AlcM*): almenys la gent vella fins a la zona Pineda-StPolM-Canet.

»A les Illes Balears és *treure* (veg. les cites menorquines infra), amb una [ɛ] oberta ([lə'trɛβən] 'la treuen' Llubí, 1964); si no m'enganyo, pertot: Felanitx no hi fa excepció fonemàticament, car és sabut que allí tots els fonemes vocàlics anteriors exageren el timbre palatal ([a] sembla [ɛ] etc.); això es devia comunicar a les colònies mallorquines de la zona valenciana repoblada per ells, terra endins de Dénia-Gandia: així anoto ['trɛwən] a la Vall d'Ebo (1963) i *AlcM* ['trɛwrə] a Tàrbena.

»En termes generals l'àrea de *traure* es mantingué intacta en tota la zona del cat. occid. i la val., i només allà, si bé en quedaren alguns illots en zones or. extremes, el més persistent és el de Valls, i sembla que també es mantingué a la Garrotxa: "almenys t'hi casesses ab la Mònica: la fas pretenir, i en *traus* el suc de l'escarràs", MrnVayreda (*Puny*._{1, 4} XI, 182 (144)). Avui la *e* tendeix a propagar-se del cat. or. cap a l'occid., almenys per la banda de muntanya: *AlcM* atribueix ['trɛwrə] a set localitats de Pall.-Ribag., a la SdUrg., Balaguer, Cervera i Bellpuig: crec que exagera, car en particular jo he sentit ['trawrə] generalment fins en el Pall. sembla ser on més ha penetrat; no n'hi tinc nota de la meva joventut però sí més recent: [...].»

Vegem però què en diu en una seva carta a Fabra el 8-12-1948 (vegeu Ferrer i Pujadas, 1998: 84-95):

«Aquesta dualitat tanmateix no és important ni és un cas únic en l'idioma: tothom diu *treure* i *retreure* però la majoria diuen *contraure*, *extraure* i *retrotraure*. Etc.»

Pel que fa als usos de Coromines, fins i tot en això es mostra coherent:

treure: **5)** 179, 313, **6)** 57, **7)** 152 **8)** 57, **12)** 304, 338, 374, 441, 696, 819, 877, 915 **13)** 68, 81, 137, 148, BORRATXA II,138a40-48, BOSSOGA II, 149b4-29, BRESCA II,214b56-215a5, BUSCA II,351b44-51, EIXAUGAR III,248b23-33, ESDERNEGAT III,573b48-56, ESLIP III,591b38-60, ESTAFAR III,733b53-734a5, ÉVOL III,826b59-827a22, FEMBRA III,941a58-941b59, LIRA IV,960b24-34, LLAVAR V,106a12-21, LLUM V,302b52-303a6, PARRACS VI,306b9-15, PEU VI,501b60-502a29, POLPA VI,659b17-29, REPROPI VII,259a47-56, SALPAR VII,623b42-44, SUC VIII,133b48-53, TAL VIII,218a54-218b4, XORRAR IX,591a17-56.

retreure: **12)** 576, GAITA IV,265b8-37, PETÓ VI,495a26-40, TROS VIII,885a26-37, **13)** 134.

extreure: ROSTOLL VII,490b55-491a1.

distreure: **12)** 782.

extraure: **12)** 153, 274, LLESCA V,167b31-47, POTABLE VI,762b2-8, atraure: CÍMBAL II,702b39-48, DESAR III, 76b16-34, TIRAR VIII,500b42-55.

sostraure: ESCORXAR III,555b60-556a19.

contraure: FAR III,881b37-50.

abstraure DRET III,205b39.

6.3.52 L'ús de *fadat*

Pel que fa a l'ús de *fadat*, ens trobem que el *DIEC-2* ens diu el següent:

«1 v. *tr.* [Antropologia] [Lèxic comú] Una fada, exercir el seu poder (sobre algú).

2 v. *tr.* [Antropologia] [Lèxic comú] Encisar, encantar.»

Vegem però què en diu Coromines a FAT III, 909b 12-13:

«*Fadar* ‘destinar (el fat), encantar, fixar (parlant del destí)’.»

És en el sentit etimològic (<FATUM) que relaciona la màgia amb el destí, que Coromines utilitza aquesta paraula. Pel que fa als usos de Coromines:

fadat: **2)** 568.

6.3.53 L'ús del verb *cotejar*

Pel que fa a l'ús de *cotejar*, només consta al *Diccionari català-valencià-balear*, com a verb transitiu:

»Comparar una cosa amb una altra tenint-les totes dues a la vista; cast. *cotejar*. En après tocar e cotejar ab la toca real o assajar ab lo assayador, doc. a. 1409 (Arx. Cor. Ar., reg. 2626, fol 149). Los segles... cotejen los fets qu'en sa carrera | notaren en lo llibre ont queden tots els escrits, Maura Aygof. 187.»

Vegem què n'opina Coromines dins COTA II, 1008b39-1009a5:

«*Quota*, que n'és un duplicat, en forma més erudita i sentit diferenciat, ja Belv. 1803, i Lab. 1839. Més antigament es troba *cot* i *quot* 'tipus de canvi, cotització' en un doc. de 1346, i *quota part* en un de 1385-95. Entre els derivats és important *cotejar* que ja es documenta el 1409 (*AlcM*, S. XVI Bna., *DAG.*) i hagué de ser anterior puix que d'ell ha de ser el manlleu el cast. *cotejar* (com prova la forma del sufix, puix que el mot no existeix en italià ni en llengua d'oc) i en castellà és ja freqüent en el S. XVI i documentat des de 1348: s'explica semànticament per la comparació de cites i quantitats en la confrontació d'escriptures; posteriorment s'ha mantingut més vigorós en castellà que en català [on *confrontar* li ha fet concurrència més forta, i el *DFa.* arriba a excloure'l com si fos un castellanisme], però el registren *DTo.* des de 1640 com a equivalent de *comparar* amb la traducció "confero comparo, comparisonem facio", així com Belv., Lab. 1839, etc. ; *coteig* [1500, *Viudes y Donz.*; text de c. al S. XIII o XVII? en *DAG.*], d'on cast., *cotejo* [1640]; *cotejable*, *cotejament*. *Cotisar* [-isar, Lab. 1888; *DBal.*], potser pres indirectament per via del castellà [c. 1830-40] o adaptació directa del fr. *coter* [1843] per confusió amb *cotiser* 'imposar una contribució pecuniària a alguns, indicant a cada u la seva quota' [1513]; *cotització* [-isació, 1868, *SLitCosta*]; *cotitzable*.»

Pel que fa a l'ús de Coromines,

cotejar: 13) 100.

6.3.54 L'ús del mot *babarota*

Pel que fa al mot *babarota*, vegem què en diu el *DIEC-2*:

«1 *f.* [Lèxic comú] ESPANTALL.

2 [Lèxic comú] **fer babarotes** Mostrar, fer, a la vista d'algú, coses que li despertin un desig.»

Vegem què en diu el *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*:

«*f* 1 Ninot per a espantar ocells; espantall.

2 **fer babarotes** 1 Mostrar, fer, a la vista d'algú, coses que li despertin un desig.

2 Fer ganyotes davant d'algú per riure-se'n.»

Hem de fer notar que el significat amb el qual Coromines utilitza *babarota* s'adiu més amb 'ganyota' que amb els altres.

Pel que fa a l'ús, doncs,

una *babarota*: 7) 182, 183.

6.3.55 L'ús de *reconegut per agrait*

En aquesta observació podem constatar fins a quin punt els coneixements i el domini de la llengua de Coromines li permeten que vagi fins al límit de la lexicografia i la semàntica. Ens referim al fet d'utilitzar *reconegut per agrait*. Efectivament, si busquem *reconèixer* al *DIEC-2*, és només a l'entrada **3 4**, que pot arribar a significar pròpiament 'agraïr' i encara només documentat a través d'una locució com *reconèixer un favor*:

«**3 4** [Lèxic comú] **reconèixer un favor** Agrair-lo.»

Fixem-nos com els usos de Coromines arriben a fer-se extensius només en aquesta accepció:

[...] els estic molt reconegut per la [...]. **5**) 88.

6.3.56 L'ús de *solt* i *solter*

Sobre l'ús de *solt* i *solter* en parla Coromines a *SOLDRE* VIII,38b25-38:

«Després de mj. S. XIV comença a decaure l'ús del mot, fora d'alguns usos tradicionals, ja sempre en els sentits figurats, i amb tendència a reduir-se a algunes de les formes, en particular el participi *solt*, sigui en el seu paper adjectival o amb verbs auxiliars (*era solt*, *fo solt*), ja poc en les altres formes, com en l'índex del *l. del Crestià* d'Eiximenis: "cap. 36, qui *sol* les rahons ---", "cap. 40, qui *sol* al terç argument ---"; "Los meus fets me forcen de *solre* la dura qüestió de aquests dos: --- negú --- és culpable", *Decam.* x, §8, 595.2 (trad. "--- solvere ---"). Ja no en literatura creativa en el S. XV, però continua havent-n'hi alguns exs. estereotipats fins a la fi del segle en textos legals, bíblics etc. (vegem-ne en el *Dag.* s. v. *solre* i en *AlcM*).»

Però vegem què en diu una mica més avall a SOLDRE VIII,38b54-39a32:

«DERIV.: L'antic participi *solt* sobrevisqué més vigorosament amb caràcter propi d'adjectiu: “com fon en lo dit castell, ell descavalcà cuytadament e jaquí son cavall *solt*” mall., a. 1462 (*Vida St. julià, Eximplis, Ag.*, 322). Però el que és corrent és que llavors prengui el sentit de cèlibe, no casat: “fornicació --- és cant hom seglar, qui és sens muyller, conex fembra *solta* e sens marit”, Eiximenis (*Dones*, §229, f° 161v2 = I, 159r1); devia ser d'ús prou general, però sobretot terminologia sens dubte comuna entre confessors: “hom que no ha muller, e la dona que no ha marit, que són *solts*, si usen abduys, quin peccat fan?”, “--- No faràs fornicació -, que és lo pus petit peccat de luxúria, axí com usar *solt* ab *solta*”, StVicentF (*Serm.* II, 184.8, 272.32); també, però, en termes legals: “Fill natural és dit aquel qui és nat de *solt* e de *solta*, y entr'eyls poria ésser matrimoni”, *CostTort.* (Ol., p. 293); que és des d'on això degué passar als Furs de València (“nascut de fembra e de hom *solt* e *solta*, e seran tals que porien ésser marit e muller”), ho vegin o no, Colon i Garcia (*Furs de Val.* I, 41).
»En general l'adj. *solt* no ha mort ni en la llengua actual, però s'ha anat usant menys després de l'època medieval, reduït cada cop més a alguns grups fraseològics, espt. en el femení, i menys vius en el Princ. que en les regions del Migdia, un poc més en l'adv. *soltament* (cita del *Tirant de Galba, DAG.*), anar a *soltes* ‘a lleure’ S. XV, *DAG.* Entre els colombaires valencians *la solta* és “la coloma que amollen en els concursos de solta de coloms (per veure quin colom se l'enduu), proveïda d'una cua artificial, sobreposada a la pròpia amb plomes grans i brillants, vistents de lluny”, “cada colomaire *solta* un estol dels seus coloms, i el colom que se separa de l'estol es diu el *solter, un solter*”, J. G. M. 1956. De *anar a soltes* hi ha un cas en *Contempl.* (IV, 345), però els dos casos que se citen del verb *soltar* no deuen ser de Llull, car un és del Blanq. de Bonllavi i l'altre de les *Hores de Sta. Maria* (ed. 1915, 244) que crec mal atribuït a Ramon.»

Per últim vegem què n'opina de *solter* a SOLDRE VIII,39b47-52:

«*Solter* és simplement un derivat de *solt, solta*, que amb el sentit de cèlibe hem documentat més amunt. Ja vaig deixar refutada la falsa etimologia SOLITARIUS en el *DCEC/DECH* (n. 3 a ABSOLVER) (de la qual crec que no era culpable MzPi. sinó Carol. Michaelis, *KJRPh.* IV, 339).»

Pel que fa als usos de Coromines,

solt (amb la seva flexió): **7**) 153.
solter: (amb la seva flexió): **1**) 163.

6.3.57 L'ús de *conrear* i *conreuar*

Vegem què n'opina Coromines de la freqüència d'ús dels mots *conrear* i *conreuar* a POU VI,768a43-768b6:

«*Poar*: derivat comú al cat. amb l'oc. *pozar*, fr. *puiser* i alguns dialectes italians, que possiblement ja es remuntava fins al ll. vg.; *poar* i no pas *pouar* és la forma tradicional i de sempre, única admesa fins al *DOrt.* (1917), que després (*DFa.*) es decidí mudar en *pouar*: em sembla decisió revisable i no crec que vagi ser assenyada, perquè encara que en les formes accentuades en la *o* molts (la majoria entre els populars) diguin [ˈpowə], també hi ha qui diu [ˈpuə] i bastants [ˈpoə] en el mateix cat. central; i, en els altres dialectes, poc o gens amb diftong; en tot cas en les formes arrizotòniques enlloc no es pronuncia amb diftong sinó [pu'a] (en part: [po'a] el mall., val. i molt poc cat. occid.). L'ortografia actual invitaria a pronunciar [pə'wa] (tal com es diu [pləw'ra], [məw'ra], per *plourà*, *mourà* almenys en cat. or.; i també a fora), cosa que alguns certament assajaran i introduirà confusió en la llengua comuna, com a forma ambigua.

»Si en casos com *conreuar* o *preuar* o *niuar*, on la forma amb [w] està molt més estesa i on no creava cap inconvenient, s'ha mantingut la variant en vigor sense -u-, ¿quina solta té introduir-la en *pouar*, on a penes existeix en la llengua viva, i en un cas tan entrebancador? Fou certament un error.»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

conrear: **12**) 918, **13**) 61.
conreuar: **12**) 540, 850.

6.3.58 L'ús de *quadro*/*quadre*

Tenint en compte el que s'ha tractat a Solà, 1990, pel que fa a l'ús de *quadro/quadre*¹⁰⁵ en parla Coromines a CAIRE II,400b5-14:

«*Quadro*, en part duplicat mig-savi de *caire*, ll. *quadrum*, però sobretot pres del seu equivalent it. *quadro*; en cat. s'ha usat bastant una variant purista *quadre* [S. XV en els *Escacs* de Cèssulis i els *Scachs d'Amor* de Fenollar, segons ha predominat *quadro* [1617, Agustí] a l'acceptació definitiva del qual, amb caràcter preferent, ens hem inclinat sempre els millors, avui ja sense vacil·lar; l'exemple de 1403 és de *quadró*, i no pas de *quadro* on el posa *AlcM*].»

Pel que fa als usos de Coromines:

quadro: 12) 80, 97, 162, 600.

quadre: 13) 49.

6.3.59 L'ús de *tio*

Pel que fa a l'ús de *tio*, només l'hem documentat al diccionari de Coromines i al *Diccionari català-valencià-balear*.

Vegem què en diu el *Diccionari català-valencià-balear* en l'entrada *tio*, *m*:

«1. Oncle (occ., val. mall.); cast. *tío*. *Saludarem es nebots qui cerquen pescar el sarró del tio*, Ignor. 9. *Va ser procuraor de Sant Jaume mon tio Garcia*, Guinot Capolls 54.

2. Padastre, segons l'anomenen els fillastres (Benilloba, Benialí, Biar, El Pinós, Guardamar).

3. Sogre (Tortosa)

4. Tractament que, seguit del nom propi, serveix per a designar a persones d'estament humil, encara que no sien parents del qui les anomena (val.); cast. *tío*. Encontre al tio Miquel Totigual, Martínez Folkl. I, 41.

5. Tractament que els mariners donen als que són més vells que el patró o als mariners desconeguts (Manacor).

6. Individu, home en general, sobretot si és desconegut o si se l'anomena en to despectiu; cast. *tío*. «Vaja quin tio hi ha amb tu!»»

¹⁰⁵Vegeu «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» de Joan Soler i Bou dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge* / Joan Solà (ed.); amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (aula de ciència i cultura; 4), Sabadell, 1999, p. 89-105.

Vegem ara què en pensa el mateix Coromines a TIA VIII,473b48-49:

«Per al masculí, veg. l'article *ONCLE*; l'ús de *tio* amb aquest paper en el Princ. i les Illes, no és més que un vici castellanitzant de famílies negligents de la llengua pròpia, mentre que en el P. Val. *oncle* està molt oblidat en la llengua viva, i *tio* és el que se sent, almenys en l'ús oral, fins en la gent de llenguatge més acurat i conscient (“mon *tío*” deia sempre Sanchis Guarner parlant de Sanchis Sivera);»

Pel que fa als usos de Coromines, veiem com en fa algun ús:

tios (i no: oncles): **12)** 66.

6.3.60 L'ús de *pors* / *porus*

Pel que fa a l'ús de *pors* / *porus*, vegem què n'opina Coromines a PORUS VI,738a36-53:

«PORUS, pres del ll. tardà *porus*, i aquest, del grec *πόρος* ‘pas, via de comunicació’, ‘porus’. *1.ª doc.*: Llull.

»“En jugar s'escalfen e s'obren los *porus*, d'on ix la calor en vapor e en suor, e per massa vestir, los *porus* no han ab què fredor los tanc”, “en stiu són oberts los *porus* de la terra, per hon hix la calor”, Llull (*Do. Pu.*, ed. Gili, p. 253; *Merav.*, *NCl.* II, 32). “En la pell ha certs foradets molt prims, qui's diuen *poros*: *porus*, -ri. Per estos passa la suor y alguns humors prims”, “les anses del coll --- *claviculae*, *iugula* --- tenen molts *poros*, per on entren moltes venes, per nutrició y conservació d'elles.” *OPou* (*ThPu.*, 276, 261); “Sols les durícies de les mans y'l sombrejat negre que'l ferro li ha incrustat en los *poros*, vos revelaran l'ofici a què's dedica”, Noller (*Notes de c.*, 55). *Porós* [c. 1310, Arn. de Vilanova]; *porositat* [fi. S. XV].

»CPT.: *Poricida. Porogàmia. Poliporacis.*

Pel que fa a l'ús, però, ens sobta el següent:

però no hi fa res, les paraules i fins la sola presència dels Pares i germans omplen l'ambient, traspuen per tots els *pors* de l'esperit i retornen i humanitzen. **12)** 255.

6.3.61 L'ús de *forro*

Pel que fa als usos de *forro*¹⁰⁶ i vegem què en pensa Coromines a FOLRAR IV,82a25-58:

«Pel que fa a la variant *forrar*, a penes és menys antiga: [...].
»Modernament han seguit usant-se totes dues formes: *forrar*, si no m'enganyo, predomina molt en l'ús ciutadà de les capitals dels cinc dominis dialectals, però també se sent *folrar* en molts llocs, almenys del Princ.: els dos trabucaires “anaven igualment bruts, amb la roba emplastada al cos per l'habitud de no despullar-se: gec i calces de vellut, calçons de cuiro ros, sabates *folrades*, i al coll, a més de la manta virada de blau, un sarró de tela crua”, MVayreda (*Puny*.₄ V, p. 88, i ja igual a la 1.ª ed.). En canvi la forma de OPou, *aforrat*, avui ens sona acastellanada: “gipó senzillo: thorax simplus; gipó *afforrat*: th. diplois” (*ThPu.*, 306).

Vegem què en diu una mica més avall, a FOLRAR IV,82b37-

«En fi ens acostem ja a la variant moderna *folro*, amb -o, i amb [r] en les dues dades següents: *fourres*, doc. de Tort., a. 1341 (*BABL* XI, 420), “una spasa de dues mans ab son *fouro*”, doc. de Bna., 1437 (*BABL* XI, 155). No hi ha dubte que de *foure* es passà a *folre*, amb una consonantització de la [w] tal com en *malalt* < *malaut*, *galta* < *gauta*, ross. *helra* < *heura*. I la -o moderna és deguda normalment a l'assimilació que ens és ben coneguda en mots com *motllo*, *moro*, *suro*, *nostro*, etc.

»Però si atenem al significat comprenem que primer es degué formal la derivació verbal *folrar* ‘cobrir com una beina o funda’, i solament partint d'aquest es crearen posteriorment, amb caràcter postverbal, *folradura* i el modern *folro*. Amb el nou sentit postverbal, no registra *AlcM* el modern *folro* o *forro* fins a un doc. dels hospitalets, de 1518 (“un *forro* de ropó de pells negres”). Avui, en el nou significat, s'usa també encara, en molts llocs, la variant amb *lr*, *folro*, certament més freqüent en el nom que en el verb *folrar*. Així sento [‘folro] a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera (llevat del més oriental, tor, on anoto [‘foru], 1932-4). Segurament partint del verb *afolrar* es traslladà la *l* a *alforrar*, d'on *alforro*: “l'hermilla de mitja seda, / l'*alforro* d'encotonat” en un romanço datable de 1748, recollit cap a Girona (MilàF, *Romllo.*, 178).

¹⁰⁶ Vegeu també «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» de Joan Soler i Bou dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge* / Joan Solà (ed.); amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (aula de ciència i cultura; 4), Sabadell, 1999, p. 89-105.

»Entre gent de mar el *forro* de l'orla és part de la barca: la part de l'obra morta que dona l'alçada; en altres termes, una de les fustes que componen l'orla; i també hi ha el *forro* exterior, igualment dit *forro del casco*, i el *forro interior*. Així a l'Escala els calafats, mentre que alguns diuen *folro*, sobretot entre els pescadors (1937). Per a Eiv. defineixen “*forra*: cubierta, encuadernación” (PzCabr.), però és un poc imprecís el significat d'això i encara més el gènere: femení o masculí.»

Però per l'ús de *motllo*¹⁰⁷ vegem què en diu a MODE V,712a21-712b18:

«*AlcM* sembla voler ignorar-ho, silenciament absolutament l'ús literari d'aquesta forma, amb una conclusió que almenys és desorbitada: “*mode*, escrit modernament per prurit de fugir de la semblança amb el castellà”. Ningú no podria insinuar que jo sigui ultra-purista, i que no hagi defensat la forma en -o com a legítima en un nombre bastant considerable de mots catalans (*viudo*, *suro*, *moro*, *cervo*, i preferint les formes com *cuïro*, *borratxo*, *quadro*, *motllo*, *rotllo* a *motlle*, *rotlle* (que en forma inconscient prefereix *AlcM*, quan són mortes quasi pertot); veg. el meu treballat estudi de *LleuresC* (197-209, 16-17); però dir allò és exposar-se que els retorqueixin acusant-los de prurit de fugir del fr., angl. i altres llengües eur., per posar-se sota l'ala de la que aspira a devorar la nostra.

»Apleguen una desena de testimonis literaris o documentals de la forma *modo*. Bella proesa! Tothom sap que en els segles baixos, i fins a part del s. XIX, se sentia com a acceptable catalanitzar a mitges qualsevol mot llatí amb una final en -o: *triumfo*, *ànimo*, *mòdulo*, *Túlio* etc.; després la llengua decidí desar aquestes antigalles i catalanitzar del tot (*ànim*, *triomf*...). Llavors és quan es deia, així mateix, *mètodo*, *período*, *absurdo*, *ritmo*, *iodo*... Qui defensaria això avui? Ja sé que ells també ho han descartat sense vacil·lar (i àdhuc volen *motlle*, *model*, en forma ben inconseqüent, i declaren que *còmodo* és un castellanisme!). Per què callen, doncs, que hi ha hagut grans mestres com JoCarner, Fabra, Riba, JRuyra, Pous i Pagès etc. que han usat *mode*: és clar que no valen menys que EVil. o FSoler.

»I haurien hagut de començar per dir que el que fan els bons parlants i tots els clàssics moderns és reservar *mode* a l'ús com a terme de lògica, de gramàtica i poca cosa més; que és un castellanisme com una casa usar *mode* o *modo* o *modus* (o qualsevol forma) en lloc de

¹⁰⁷ Per *motllo* vegeu «Repercussió de l'obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» de Joan Soler i Bou dins *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge* / Joan Solà (ed.); amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (aula de ciència i cultura; 4), Sabadell, 1999, p. 89-105.

manera (calcant el cast., que el prefereix); en cat. no s'ha de dir més que *d'aquesta manera, un home de bones maneres, hi ha una manera més elegant de parlar, de cap manera* (no pas *de ningun modo* o *de cap modo* estil pretensions molt amadrilenyat) etc. Això és el que han fet sempre els bons escriptors d'estil planer com Maragall, Coromines, Pous, Segarra, Bertrana, Pla, Fuster etc. Guardem *mode* per a la gram. i l'exposició de tirat filosòfic, per a l'altra doctrina abstracta.

»O si no, deixem que l'ús decideixi, que la llengua imposi lliurement el veredict. Com que *clero* és necessari, *ritu* necessari, s'han mantingut (car llavors havíem de recórrer a neologismes com *clergat* o *clerecia* massa diferents) perquè no hi havia forma d'adaptar-ho catalanament, com no es podia acceptar *cult* i per això hem admès *culte*, però en el cas de *mode* el mot pertany molt menys a les esferes corrents de la llengua. Si la llengua imposés *modo*, en bona hora. Però no ho vulguem precipitar i més aviat acceptem, almenys en els nostres dies, el consell profundament meditat de Fabra, que ja exposava magistralment la qüestió de *mode*, i de tots aquest cultismes, en la seva *Gramàtica Cat.* de 1912, pp. 32-33 i 418.»

Pel que fa als usos de Coromines:

motllo : 12) 139.

forro: 12) 427.

6.3 62 L'ús coherent de *fondo*, *pregon* i *profund*

Sobre l'ús coherent de *fondo*, *pregon* i *profund* en parla el mateix Coromines a l'entrada FONS IV,94b59-95a11:

«En català modern l'ús de *fondo*, *fonda*, com a adjectiu (de procedència moderna) s'ha imposat pertot; però en la major part dels parlars, i netament el en català central, almenys, s'ha estabilitzat la situació mantenint la distinció entre *fons* i *fondo*, *-da*, adscrit aquest a la funció adjectiva, i aquell a la funció de substantiu. *Fondo*, *fonda*, és un resultat estrany a la fonètica històrica catalana, i no hi ha dubte que el català de l'època comtal no conegué altra cosa que *preon* (més tard *pregon*); *fondo*, *-a*, sorgeix tardanament, fins al S. XV no comença a guanyar terreny, però des de llavors va envaint ràpidament la literatura.»

Una mica més endavant, FONS IV,95b21-26:

«El cas és, però, que el mossarabisme *fondo*, des de la fi del S. XV, es consolida i guanya terreny ràpidament. És l'època en què, en la direcció de la llengua, els termes s'han invertit, en el que Badia anomena “eix Barcelona-València”; i és València la que assoleix una posició més conspícua.»

Vegem com encara hi torna a FONTS IV,95b42-48:

«És en va que el diccionari Ortogràfic, el *DFa.*, i d'altres encara, li refusin, provisionalment, l'entrada: això ja no pot conduir més que a la situació que ens presenten certs grans escriptors, que semblen no haver usat l'adjectiu *fondo* més que en la forma femenina, positura que difícilment ens estariem de qualificar de subterfugi:*)»

[* Fa una estranya impressió d'haver de reconèixer que en aquest punt foren més conseqüents i ben orientats Belv., Lab., *DFa.*, *Damen.*, Escrig 1851, o escriptors com Pitarra o el B. de Maldà (“un gran i *fondo* safareig amb peixos”), que els nostres grans mestres. Se n'adonava ja CRiba (*LleuresC*, 46n), que el que és de purista no n'era pas poc!)]»

A l'entrada PREGON VI 785b20-21:

«Pel que fa al cultisme *profund*, el tenim ja en BMetge: [...]»

Pel que fa als usos de Coromines, sembla que torna a preferir la forma evolucionada regularment segons els patrons de la llengua que no pas el cultisme:

fondo-a/-os -es: **4)** 85, 95, **5)** 234, **8)** 195, **9)** 197, **12)** 851, **14)** 434.
fondament (i no: profundament: coherència): **3)** 46, 64, **9)** 83.
pregon: **6)** 53, **8)** 275, **14)** 39, 489.

6.3.63 L'ús de *amanyagar* i *acariciar*

Pel que fa a l'observació sobre els usos, per part de Coromines de *amanyagar* i *acariciar*, em remetré a Coromines mateix a CAR II,542b37-48:

«DERIV.: *Caret* (JRuyra); *caretó*. *Carer*. *Carícia* [x. 1460, Joanot Martorell]: “Tirant li feya moltes *carícies* e dava-li de sos béns”, cap.

144, Ag. II, 262, pres de l'it. merid. *carizzə*, potser en una forma siciliana *carízia*, que correspon normalment (segons la fonètica d'aquest dialecte) a l'it. *carezza*; id., pròpiament 'amabilitat, carena'; altrament el mateix *carízia* no fou estrany al principi a l'italià literari dels florentins: Dante l'usà en rima amb *inízia* en el *Paradís* v, 111; id. veg. *DCEC* I, 684b85a; *acariciar* [1803, Belv.], *acariciador* [id.], *acariciament*; *acariciant* [Maragall]; *cariciós*.

Vegem però què hi diu a MANYAC V,447a23-31:

«[...]» *amanyagaro mitigar algú*: *animum delinire, demulcere; ell ho ha aconseguit ab ses manyagaríes*”, “*amanyagar o afalagar a algú*: *alicui assentari ---*” junt amb *amanyagement* i *amanyagador*, però no l'adj. *manyac* ni el subst. *manyaga*; aquest tampoc no figura en Lab. 1840 ni el Belv.; el qual porta *manyagadura* i *manyagaría* “mimo, blandítia” i “*manyag, -a, apacible manso, mego, placidus, mansuetus; vedella manyaga, de tots mama ref.*” i *amanyagador* i *amanyagar* “popar, acariciar, *blandiri*” (poc més estès en el Lab. 1839-40).»

Seguidament a MANYAC V,447b14-37:

«D'altra banda, el vivacíssim verb *amanyagar*, que més que als animals, s'aplica a la gent que hom tracta d'amansir i apaivagar: “Com que tenian en los soldats més confiansa que en ells mateixos, *amanyagavan* aquella poderosa ajuda que tants bons serveys los podia fer”, escrivia el manresà J. d'Argullol (*La Guerra*, 1872, p. 107); “la popularitat, que capgira a tanta gent, era la flaca del Forner de les Monges, y a satisfacer-la posava tota la voluntat, procurant-se les simpaties de pobres i rics, *amanyagant* a tothom y no ofenent a ningú”, Noller (*Croquis del N.*, 102); amb el coral·lari *amanyagador*: “era un dia d'hivern molt hermós --- un dia benigne, de cel blau, net, sense pedassos blanquinosos ni interrupcions descolorides: ab un sol tan *amanyagador* que els els fredolics dexavan la capa al penja-robes”, EMVilanova (*Escenes Barcelonines*, p. 98). Un concepte tan dolç i coral s'enlaira naturalment fins als cims més alts de magnànima humanitat: “Lluís de Catalunya, President d'ombra enscesa! / --- / llargament *amanyagues* les muntanyes maternes, / i, com un foc vestit de boira i de lluernes, / davalles a abraçar les captives ciutats!”, Agustí Bartra (*Coral a Companys*, 1954).»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

acariciar: 7) 221.

6.3.64 L'ús de *convidar* i *invitar*

Pel que fa a l'ús de *convidar* i *invitar*, ja en parla Coromines a CONVIDAR II,896a33-37:

«CONVIDAR, del ll. vg. *CONVĪTARE id., variant del ll. cl. ĪNVĪTARE id., comuna a totes les llengües romàniques d'Occident; probablement alteració contagiada per *convit*, que es deuria a la influència del sinònim ll. cl. CONVĪVĪUM. 1.ª doc.: S. XIII.»

Una mica més avall segueix a CONVIDAR II,896a59-60:

«Seguí usant-se sense interrupció fins als escriptors de la Renaixença;[...].»

Encara a CONVIDAR II,896b55-60:

«*Invitar*: [Lab. 1839; mot d'influència forastera, tardà, que manca encara en *DTo.*, Lacav. i Belv.], pres del ll. cl. *invitare* id. (probt. influït pel cultisme fr. *inviter* i pel tardà cast. *invitar* [un cop el 1607, però no s'estén fins al S. XIX]); *invitació* [manca encara Lab.]; *invitatori*, com a terme litúrgic [Belv. 1803].»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

invitar: 12) 213, 555, 14) 486.

convidar: 12) 213.

6.3.65 L'ús de *acomiar* i *despedir*

Per l'alternança de l'ús entre *acomiar* i *despedir* m'he de remetre a COMIAT II854a33-854b24:

«*cumiat* Es partí sempre del significat de 'autorització que es dóna, al soldat, de deixar l'indret on l'han destinat, permís d'anar i tornar, d'on després llicència que pren qualsevol que ha d'empendre un viatge o qualsevol trasllat'. En el llarg període decadent el mot va

caure quasi pertot en progressiu desús, almenys en les principals accs.; més encara el verb *acomiar*.

»En la Renaix. es van tornar a reforçar, però seguiren amb caràcter llibresc, que els feia poc simpàtics a la gent sense preocupació per la llengua, i fins als literats poc puristes; la gent senzilla hi han seguit freds, quan no els ignoren del tot: recordem el pas còmic de *Gente Bien* de Russinyol, quan la vella dama ofereix servir alguna beguda, “vostès què pendran?”, i contestant-li l’impacient: “–Jo pendré *comiat*”. “–Ai, no sé pas si n’hi haurà de fet”.

»Coromines féu sempre resistència a servir-se’n, sobretot del verb *acomiar* (tr.) i més encara *acomiar-se*: sempre l’usà, però amb reserva i gran moderació. En les *Presons Imag.* ja l’usava, sobretot *comiat*: “de primer va esser el *comiat* d’amics i parents: els uns m’esperaven a la carretera, i els altres, a l’estació del camí de ferro” (així ja en l’autògraf i 1.ª ed), p. 206; d’*acomiar-se* un sol cas en tota l’obra (on sovint s’ha dit *despedir-se*): “en arribar a la primera estació vaig *acomiar-me* a corre-cuita d’un amic del meu carrer” (ja autògraf i 1.ª ed.), p. 207: sembla que la tremenda solemnitat del moment, li fa acceptar el mot emfàtic; cap a la fi de la seva vida li seguia poc amic. Quan escrivia el *Viatge a Amèrica* (c. 1930) jo li feia de censor purista i li proposava canvis amb llapis damunt l’original: recordo que en aquesta i altres obres del temps em rebutjà quasi sempre el canvi de *despedir-se* en *acomiar-se* però sovint es conformà amb *pendre comiat* i altres cops *dir adéu*; d’altra banda una vegada usà espontàniament *acomiar*, però és transitiu, ús en què sens dubte el trobava menys revés: “Pel portell d’estribord vaig veure els ulls negres de Nina: --- aixecava el braç, i els seus dits ens *acomiadaven* entremaliadament” (cap. 37).

»El nostre mot no s’ha transmès al portuguès ni al castellà, però sí a les altres llengües romàniques, oc. *comiat* o *comjat*, fr. *congé*, it. *commiato*. D’alguns passatges de poetes nostres sembla deduir-se que també en català antic hi va haver una variant (poc freqüent) *comjat*.

»DERIV.: *Acomiar* [S.XVIII, *CostTort.*, Desclot], oc. ant. *acomiar*, com derivat que no es va formar (o a penes) en francès ni italià, llevat que en aquest tardanament es creà *congedare* sobre un duplicat galicista *congedo* (d’on més tard fr. *congédier*, c. 1400); *acomiament*.»

Vegem però què en diu a DESPEDIR-SE, DEPEDIDA III,90b48-91a10:

«DESPEDIR-SE, DEPEDIDA, ‘comiat’, mots manllevats del castellà si bé ja tan antics i bastant arrelats en la llengua; en castellà

són derivats de *pedir* amb el sentit originari de ‘demanar llicència per anar-se’n’; veg. *DCEC* (II, 154). *1.ª doc.*: S. XVII, i ja amb algun rar cas c. 1500.

»Molt deficient l’article d’*AlcM*, que confon el mot amb el llatí *expedir* (escrit algun cop *despedir*), amb el qual no té res a veure per l’origen ni pel significat. El castellanisme és indiscutible, si bé cal reconèixer que no és fàcil de desarrelar. En el S. XIX l’usaren en el Principat i a les Illes fins autors de llenguatge tradicional i bastant pur, com Verdaguer (ja el 1867 en l’escalaborn de l’*Atl.* X, 21d); “l’avemaria --- nos hem *despedits*, després d’haver-la resada, del bon Garrigó, de sa muller i filles”, B. de Maldà (*Col·l. B. V.*, 108). Que es tracta de *PETERE* (*EXPETERE*) es veu no sols pel que explico en el *DCEC* sinó també per la *-t-* del bearn. ant. *espetir*, del mateix origen: “que se esdigue l’Ossalés a l’omi de Pau de VI *espetitz* ab tres que l’omi de Pau los picarà --- e si los testimonis *espetitz* no eren en la terre, qu’en mentave d’autres”, a. 1278 (*Cart. d’Ossau*, 58.35, 46).»

Pel que fa als usos de Coromines:

despedir: 12) 252, 282, 353, 403, 447, 545.

6.3.66 Sobre la distinció entre *grandesa* i *grandària*

Per comentar la distinció de matís entre *grandesa* i *grandària* em remetré a Coromines mateix, dins el seu mateix diccionari a l’entrada: *GRANDESA* IV,612a9-15:

«Avui hi ha una ferma diferència entre *grandària* ‘dimensions’ i *grandesa* (la moral): Rovira i Virgili forjà damunt bella enclusa una coral ovació, el 1922, en reivindicar per a Catalunya més *grandesa* que *grandària*: matís que no germinava encara en el S. XIV (Reixac, supra, i “veges per gran que tu sies si poràs sobrar en *granesa* l’orifan”: *Boeci*, 133), [...].»

Pel que fa als usos de Coromines:

grandària: 7) 224.

grandesa: 7) 224.

6.3.67 Sobre la distinció entre *gegantesc* i *gegantí*

Pel que fa a la distinció de matís entre *gegantesc* i *gegantí*, ens remetrem a GEGANT IV,449b17-25:

«aquesta és la que en els meus temps d'adolescent comptava com “la veritable forma catalana”: després, sense extingir-se, ha anat reprenent els seus drets des de c. 1925, el *gegantesc* de remota prosàpia italiana i de tan bon tast rabelsià: riquesa que podríem esmerçar útilment si generalitzàvem la distinció, que noto practicada pel meu pare (en les memòries del seu Viatge a Amèrica), emprant *gegantí* per als homes i *gegantesc* per a les coses.»

Pel que fa als usos de Coromines:

gegantesca: **3)** 46, 48, **8)** 349, **9)** 154, 185.

6.3.68 L'ús de *nano*

De l'ús de *nano* vegem què en diu Coromines a NAN, -A, V,875b37-40:

«A Barcelona i en alguns altres llocs del Principat *nano* s'usa familiarment en el sentit de ‘nen o xicot’, i *nanot*, *-ta*, en sentit semblant en Alt Empordà segons *AlcM*.»

Pel que fa a l'ús:

nano: **12)** 38.

6.3.69 L'ús de *postura* i *positura*

Pel que fa a l'ús de *postura* i *positura* en parla Coromines mateix dins l'entrada PONDRE VI,684b3-7:

«|postura| A penes cal dir que és injustificada la guerra que han fet alguns ultra-puristes a aquesta forma: la distinció semàntica que indica el *DFa*. és decididament recomanable, però (com ja indica ell mateix) sense exclusions dogmàtiques.»

Vegem què en diu una mica més avall, a PONDRE VI,684b19-27:

«*Positura*, s'introduí en qualitat de variant originàriament cultista de *postura*, a la qual alguns, des d'antic, la preferiren. Busa reemplaça

així sistemàticament el mot *postura* de Nebr.: “*positura*: positio; *positura* ajustant: appositio; *positura* en diverses parts: dispositio; *positura en guarda*: repositio; *positura en son loc*: collocatio; *po. en preu*: licitatio; *po. de ous*: partus ovorum” (E-III-6); *positura* en Torras i Bages i en Bosch de la Tr. (*D*Ag.).»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

positura: 7) 270, 278.

6.3.70 L'ús de *cita* i *citació*

La següent observació és sobre l'ús de *cita* i *citació*. La remeto a una informació ja notada per Joan Solà, a Solà (1990: 63-90). L'ús de *cita* per *citació* també apareix en el corpus annex estudiat (CÍMBAL II,702b39-48, DEBADES III,36b45-56 aquí dues vegades, DELER III,57b8-17, ENDERGAR III,335b34-38, ESCALLAR III,460b13-17, FANTASIA III,460b13-17, FANTASIA III,880b1-14, FICAR III,1012a4-42, FLOR IV, 48b20-26, GUATLLA IV,716b37-43, LLEST V,172b5-29, PERUSSA VI,462b6-27, PLAGA VI,586b1-17, POLPA VI,659b17-44, SARDINA VII,678b25-33, SARMENT VII,689a39-43, SENYOR VII,822b47-823a1, SENYOR VII,826a19-25, SON VIII,73a1-5, SOU VIII,123b32-37, TECLA VIII,366b33-40, TENDRE VIII,401a39-54, TERRA VIII,451b59-452a10, VALER IX,23b18-36, VERÍ IX,169a39-46 i VEURE IX,241a2-33).

Pel que fa als usos de Coromines:

cita (i no: *citació*): 5) 76, 8) 38, 9) 200.

6.3.71 L'ús de *cércol*

Pel que fa a l'ús de *cércol* en parla Coromines a l'entrada CERCLE II,676a40677a9:

«Amb el significat de ‘cèrcol de bóta o altre vaixell, o de rodes’ apareix *cercle* en un doc. de 1317, publicat per Alart (*RLR* XXXI, 19), i en variant *selcle*, que suposa una assimilació de la vibrant, en dos documents ross., també publicats per Alart, 1309: “que poguessen talar e fer obra de torn de tot arbre que no fos bo a *selcles*, al nosch de Querensà” (*RLR* VIII, 69); l'altre ex. en 1308 (*RLR* VIII, 52). Avui

cercle en aquest darrer significat continua al nord del Principat des del Montseny fins als Pirineus orientals, pronunciat com a [ˈsɛsklə] (amb dilació de la sibilant inicial)¹⁰⁸ o més comunament com [ʃɛsklə] (amb palatalització de la s-, com en *ximple* < *simple*); en algunes parts diuen [ʃɛkklə], i al territori del Pallars és comú [ˈsɛgglɐ] ‘cèrcol de ferro de les botes’, i ‘formatgera, motllo de forma circular per a fer formatges’, registrat per Coromines a Tor, Àreu, Farrera, Tavascan, Esterri de C. (*BDC* XXIII, 1935, 284).

»*Cèrcol* ‘cercle’ (ant.), en StVicentF: “Així com si yo prenia ara hun compàs e fahya hun *cèrquol* entorn, què serie lo punt del pern en comparació del *cercle*?” (*Sermons* II, 34.22); “fent bé lo senyal de la creu com està figurada, no així .O., *cèrcol*” (ibid. I, 235.31); altres exs. en *DBal.*, *DAG.*, *AlcM.* Com a ‘peça de bóta o de roda’, que és el seu sentit actual, ja en doc. de 1410 (*AlcM.*), de 1430 (*DAG.*), etc. i 1575, OPou (*ThPu.*, 19), i és general al territori, excepte la zona de *cercle* o *xescle* indicada amunt. Com a ‘peça de fusta o metall corbada amb què juguen els nois’ en *DFa.*»

Pel que fa a l’ús de Coromines:

cèrcol: 12) 803,

6.3.72 L’ús de *veral*, *espenyar*, *caio*, *almogàver/almugàver* i *xampurrar*, *llaga* i *poliglòt/políglota*

Pel que fa a la tria lèxica i freqüència d’ús en la llengua de Coromines hem de destacar la utilització de paraules com *veral*, *caio*, *almogàver / almugàver* i *xampurrar*. Vegem què en diu Coromines en un article seu sobre les raons que l’indueixen a proposar els canvis al «Diccionari Fabra» publicat a l’Annex II de Ferrer i Pujadas, 2002 a: 228-235 en una seva carta del 13-4-1954:

«De casos d’aquests ja n’hi ha uns quants a la llista que s’ha enviat a la impremta amb l’aprovació de tothom. Per exemple «*ESCARPRE m.* Escarpra», «*ESME m.* Esma» i d’altres. No vacil·lo doncs a propugnar que s’hi incloguin els altres casos semblants que ja recomanava Fabra: *amerar*, *endenyar*, *aguar*, *darrere* (amb *rere*, *enrere*, *arrere*). La inclusió de la forma *darrere* no ens ha de fer por, com sembla,

¹⁰⁸ És interessant constatar actualment l’abast de la pronunciació de [ˈsɛsklə] el dia 29-08-2006 en el programa televisiu *El medi ambient* amb el títol «El castanyer a través de la història» emès el dia 29-08-2006 per TV3.

puix que només la declarem tolerable i no la imposem a ningú. El públic no notarà cap modificació. Ningú no pot témer que s'escandalitzi! Així com així, en el País Valencià ja **tothom** sense excepcions escriu *darrere*. Ens limitem doncs a reconèixer un estat del fet, i a declarar públicament legítim allò que realment ho és i ho seria encara que no ho volguéssim reconèixer. Recordem el que escrivia el Mestre: «no planyeré cap esforç per aconseguir l'admissió de casos **ben clars** i importants com *darrere*».

»[...] Però si admetem com a variants *darrere*, *amerar*, *endenyar*, *racó*, *escarpre*, *esme*, variants valencianes sobretot, també haurem de fer el mateix amb *aladre*, *colp*, *corriola*, *faena*, *prompte*, *guaixar*, que aleshores ens van passar per alt, i en favor dels quals militen raons almenys tan fortes. I encara més en aquells casos en què balears i valencians coincideixen a reclamar la forma exclosa: *desset* (*devuit*, *denou*), *llogaret*. I si tenim aquestes atencions tan merescudes envers els escriptors valencians, com podem refusar l'admissió de variants mallorquines tant arrelades, antigues i genuïnes com *enganar*, *bístia*, *bolla*, *calça*, *coa*, *compatir*, *cussa*, *llivell*, *prest*, *pus*, *qualcú*, *siular*, *tomar*, *tupar* i *vertader*?

»[...] *Canvis ortogràfics que s'han rebutjat* o ajornat. Són de la mena del següent. Els valencians o alguns d'ells reclamen que s'escrigui *devallar* (per *davallar*) i tenen bones raons: pronúncia predominant, i potser general, amb *e*, a tot el País Valencià. Argument que té més pes perquè *devallar* en terres valencianes és un mot d'ús popular (mentre que no ho és *baixar*), i no purament literari, com entre nosaltres. La grafia amb *e* és absolutament general al *Tirant* (ho he comprovat en moltes dotzenes de casos en l'edició prínceps), i es troba en molts manuscrits medievals dels que distingeixen *e* de *a*, per exemple en els *Sermons* de Sant Vicenç Ferrer. En tots ells? No puc assegurar-ho, i sé que la investigació que he fet no és prou completa. D'altra banda *davallar* amb *a* és la forma etimològica, car segons tota aparença és un derivat de *davall* (DE més AD VALLEM), adverbí que àdhuc els valencians pronuncien amb *a*; i si bé no em consta si es troba o no la grafia *davallar* en autors valencians i occidentals antics, sí que em consta que *davalat* és la forma predominant (si bé també hi és freqüent *devalat*) en occità antic, llengua on mai no es confon la *a* amb la *e*. Ara bé en el cas de *e* o *a* *abans de l'accent* és on el valencià té menys autoritat, perquè en aquest hi abunden les alteracions: *Micalet*, *Viçantet*, *sancer*, *llançol*, *llaganya*, *astarnudar*, *canalobre*, *ariçó*, *barruga*, *anclusa*, *astendre*, etc., d'altra banda *Bertomeu*, *abeltir-se*, *borrelló*, *ferratge*, *flamerada*, *passetger*, *menescal*; tots ells, casos on és segur que no s'ha de canviar l'ortografia, i en la major part això és d'una evidència total. El cas de

devallar és diferent de tots aquests; hi ha certes raons de pes a favor de la *e*, però estem lluny de tenir seguretat: cal mantenir el cas en estudi, amb la possibilitat que el canvi no es faci mai. Calia, però, admetre *devallar* com a variant secundària tolerable? Potser sí. Però reconec que aquest recurs convé reduir-lo al mínim de casos indispensable. Ara bé l'existència en valencià de moltes variants en el cas de la *e* pretònica, i de moltes discrepàncies respecte de la forma literària (*astendre* i *estendre*, *passetger* i *passatger*), crea en els valencians el sentiment que en aquest cas llur pronúncia *no és una guia segura* (com ho és, en canvi, en el cas de la *e* postònica), i això fa que molts d'ells i potser la majoria es puguin adaptar a la grafia *davallar* sense gran resistència. Per això no recomano (almenys mentre no tinguem un dossier més clar i unànime) que es legítimi *devallar*.

»Semblants a aquest cas n'hi ha molts, dels quals cito només uns quants com a mostra: *erer*, *arraulir*, *enraveixinar-se*, *rebaixi*, *rebaixi(nc)*, *diaca*, *amatent*, *desapamlligar*, *fanal* (herba), *farigola*, *medís*, *melangia*, *Judas*, *entrebancar*, *esquerrar*, *màscara*, *meravella*, *abaltir*, *arguenell*, *balcar-se*, *bàlsam*, *pèlag*, *barballera*, *esgallar*, *ferreter*, *estómac*, *vaixell*, en la qüestió de la *a* o *e*; *cussolí*, *enfuti(s)mar*, *engronsar*, *futesa*, *molà*, *socarrar*, *tudó*, *arrupir*, *atorrollar*, *atribolar*, *julivert*, *mostela*, *murgó*, *afarrossar*, *Agustí*, *almogàver*, *boscar*, *Sadurní*, *tupí*, en la qüestió de *o* o *u*; *ahucar*, *sanedrí*, *amoïnar*, en la qüestió de la *h*; *anèlid*, *crisàlide*, *maquiavèlic*, *protocolar* en la *l* o *l·l*; *arç*, *bosell*, *cassa* (amb *cassó* i *cassola*), *civera*, *coïssor*, *ciar*, *encisar*, *esvinçar*, *regalèssia*, *cussolí*, *engronsar*, *granza*, *gronsa*, en la de *ç* o *ss* o *s*; *bolitx* en la de *-tx* o *-g*; *coïssor*, *picor*, *roger*, *alambó*, *carcavà*, *molà*, *molla*, en la de la *-r* final; *rec*, *renec*, *fatic*, *aljub*, *almud*, *càstig*, en la de les sonores finals; *allén*, *aquén*, *ciclop*, *diatriba*, *hemoptisi*, *metamòrfosi*, *anatema*, *filantrop*, *misanthrop*, *opim*, *poliglot*, *pristí*, *projectil*, *càstig*, *ricí*, *estròbil*, *parasceve*, *pèmfig*, en la dels accents (sense parlar dels noms propis *Edip*, *Èsquil*, *Equines*, *Ifigènia* etc.); *entrebancar*, *llavi*, *pavelló*, *pebet*, *rebaixí*, *revifar*, *saballó*, *entabanar*, *baqueta*, *borm*, *endívia*, *escarabat*, *revoltó*, *ribet*, *volea*, *volta*, *volva*, *xàvega* en la de la *v* o *b*; *ve-te'l* i anàlegs (o *vet-el*), en la separació de mots.

»En aquests problemes n'hi ha molts que, tot i tenir-los en estudi, s'hauran de deixar segurament sense canvi, amb caràcter definitiu (per exemple *diaca*, *civera* etc.). N'hi ha d'altres, en els quals s'haurà de canviar l'ortografia i segurament ben aviat (per exemple *almogàver*, *rebaixí*, *bàlsam*, *allén* etc.). D'altres que s'hauran de tenir en estudi més temps abans de canviar res. De tots ells, ara com ara, em sembla que convé no tocar res.

»[...] Per la mateixa raó he adoptat quasi sempre una actitud negativa en el cas de possibles addicions al diccionari. Tenia apuntades addicions de mots o d'accepcions, que en llur major part ja havia acceptat el mestre Fabra, i que afectaven els mots *abandonar, abell, abrigar, acampada, aclarir, acondicionar, acudit, adherir, agaricina, així, àmec, amigar-se, anecdòticament, aplacar, apremiar, bobejar, bolei, bordó, bot, bütgera, cadell, caio, cindri(a), coba, despallar, disàmara, disgraciós, emmanillar, empatar, empriu, escallimpar, (i d'escallimpantes), escatir, espunyir, esquàlid, esquila, estrompassar, fanfàrria, fotjar, freàtic, gatput, grimpador, gusarapa, inesgotable, llum, majestat, mal, malànima, menar, menstrual, místic, nou nat, nyerro, ollada, palier, parterir, partida, pastoreig, patxo, piulots, prudent, puja-i-baixa, ras, rastellera, rebentapisos, rutiga, sègle, sissejar, soladissa, sòmies, sucentor, surrar, tapàs, tirat, veure, virago, xampurrat. N'hi havia afegits d'altres, no consultats a Fabra, com *aflux, antorxa, borniassa, espenatat, grèmola, generè, llestar, mastollar, rogle, tarambana, turturà, veremell* etc.*

»Els mots i variants mallorquines i valencianes que s'haurien d'afegir, i que per ara m'abstinc de recomanar que es faci, són moltíssims. Entre ells hi ha, per exemple, *engrunsar, batiar, disforjo, possessió* ('finca'), *saüinyar, traspelar, llandera, espenyar, sus*, (adv. modificatiu), *barquera, mòpia, galanxó, pèntol(a), sarzir, engospar, maig, (fer~), coverbo, renou, fetxada, envencar, llambriner, fi de la balança, cossiòl, avanar-se, pobil, -ila, saltigó, escarrufar-se, arpella* (ocell), *pesadura, regirar* ('trasbalsar'), *sullaca, messions* ('aposta'), *empènyer* ('ajustar'), *marruell, rauja, andoiar, doi, xibiú, parer v., flòvia, grell, grellar, xarec, jas, jau, daça*, (potser no *daçau*), *trobiguera, xuquí*; després *rogle, xàquera, sorolla, bambolla, carrís, cementeri, clotell, clivell, colombaire, corfa, edre, escarotar, esguit* (i *esguitar*), *lliró, oroneta, polp, visc, rail, tacsim, randell* ('parrac'), *jugueta*, etc. Tot això és més o menys important, però tot em sembla ajornable.

»També caldrà (i segurament ben aviat) alçar l'anatema que pesa, amb més o menys raó (en alguns casos no gens), contra mots acusats de castellanisme, però arrelats en català, sovint per moltes centúries, tals com *alabar, cuidar, verdader, fondo* (adj.), *llaga, lladrocini, melancolia*, certes accepcions d'*avorrir* etc. Algun d'aquests mots (com *alabar* i *llaga*) són efectivament presos del castellà, però ja arrelats sense remei. El diccionari és **ple** de mots d'origen castellà, que hem admès perquè ja no és possible de bandejar-los, com *cabdill, borratxo, burro, senzill, quedar, amoinar, arrissar, llàstima, almívar, finca* etc. En una part dels casos això no vol dir que s'hagi

d'abandonar del tot la lluita contra aquests antics intrusos, sobretot en l'estil elevat i en la dicció purística; som molts els qui en la major part dels casos preferim *capitost* a *cabdill*, *simple* a *senzill*, *romandre* o *restar* a *quedar*, *malaguanyat* o *és de doldre* o *és una pena* a *és llàstima*, *possessió* a *finca*; i naturalment que encara que es llevi la prohibició contra *alabar* li preferirem en molts casos *lloar*, preferirem *nafra* o *plaga* a *llaga*, *tenir cura*, *curar* o *anar amb compte* a *cuidar*; *pregon* o *profund* a *fondo*. Però si en algun d'aquests dos casos com *cuidar* o *lladrocini* o *verdader* hi ha bones raons per a dubtar del castellanisme o àdhuc negar-lo, si en tots ells sabem que ja fa centúries que s'han arrelat en la llengua i són imprescindibles, almenys en certs tons de l'idioma (qui gosarà dir *lloar* o *pregon* en la conversa, o qui gosarà posar-los en boca d'un personatge d'enraonar planer?), no traiem res de negar obstinadament l'existència de tals mots en el català comú i acceptable. I és una actitud estranya la de negar-se a admetre *fondo* (arrelat des de principis de segle XV almenys, i potser més aviat mossarabisme valencià-mallorquí després generalitzat, que no castellanisme) quan admetem sense escrúpol els seus derivats *fondària*, *fondal*, i *enfondir*, que mostren indirectament la fertilitat i popularitat de llur primitiu en la nostra llengua. En realitat adoptant aquesta actitud purista irreal i a ultrança l'única cosa que aconseguim és donar a la gent la impressió que el diccionari de l'Institut és una obra més que res teòrica, definidora d'un ideal de llengua inassequible, i no pas de l'ús dels escriptors i dels parlants que usen un català tan pur com és humanament possible. La conseqüència d'això és que perd tota efectivitat la nostra oposició contra els castellanismes condemnables i més o menys fàcilment evitables, àdhuc contra els castellanismes intolerables que van guanyant terreny cada dia més, com *tropeçar*, *puesto*, *hasta*, *luego*, *averiguar*, *apurat*, *despejar*, *antes*, *en veç de*; i encara més contra aquells castellanismes més arrelats però que encara podem tenir esperances de posar a ratlla, com és ara *apretar*, *apoiar*, *enterar*, *barco*, *cuidado*, *menos* etc. És típica l'actitud d'En Badia i Margarit (*Gramàtica històrica* § 11, V) quan diu que *barco* i *apoiar* ja tenen carta de naturalesa i «estan autoritzats per bons autors» (!). I el que el duu a aquest judici errat o exagerat és precisament el fet que *alabar* sigui bandejat irrealísticament del diccionari.

»Tot això és motivadíssim i àdhuc urgent, però no he oblidat que el que estem fent és una reedició, quasi una reimpressió, del *Diccionari Fabra*, i que per tant no tenim dret a substituir el criteri d'ell per un criteri nostre, encara que potser s'hagi de considerar més motivat, sobretot avui, després de les terribles experiències dels darrers anys,

imprevisibles quan el diccionari va publicar-se el 1933. No obstant estic convençut que en un cas d'error tan clar i immotivat com el de la condemnaçió de *viuda*, tenim des d'ara el deure i el dret de llevar la prohibició que pesa contra aquesta variant legítima (puix que de tota manera conservem la definició a l'article *vídua*).»

Pel que fa a l'ús d'aquestes paraules:

Caio: **5)** 232.

Xampurrat: **5)** 233.

Espenyar: **5)** 233.

Almogàver: SUS VIII,153a56-153b4, **5)** 231, 232.

Almugàver: SUS VIII,153a56-153b4, **5)** 231, 232, **9)** 173.

Si ens remetem a Bogner *et al.*, 1992: 157-159:

«Coromines recull en el *DECat* algunes observacions i objeccions fonamentals sobre l'adaptació d'alguns cultismes com a oxítions. Segons l'autor, això és degut a factors de desviació. Respecte al mot **ciclop** diu que “és una innovació introduïda per un grup de l'I.E.C” de “tendències antiverdagerianes”*, i conclou que “es perd el temps amb aquestes esmenes innecessàries de formes tradicionals ja, i perfectament legítimes” [II,693b32]. En la mateixa línia es manifesta en el cas de la terminació culta -**antrop (filantrop, misantrop**, al quadre): “voto, sense vacil·lar, perquè es restableixi” la forma -*àntrop* [V,705b17]. En relació amb aquesta qüestió, posa de manifest la contradicció existent entre aquestes formes i l'arraconament tàctic de la forma tradicional **filosop***² en favor de *filòsof*. En el cas d'**atmosfera**, el *DECat* no es mostra clarament contrari a la forma plana, però comenta especialment la dificultat de la seva implantació: “Com més anys passen més sembla que l'esforç per fer acceptar a la gent l'accentuació *atmosféra*, per més que teòricament motivat, pot restar infructuós. i no sé si realment val la pena” [I,474b44].

[* Diu Coromines: “L'accentuació *ciclòp, filantrop*, era una preocupació personal de Carles Riba acceptada per Fabra” [III,1034a13].]

»[*² L'autor diu que “fins hem descartat l'antic *filosòp*, anant contra el corrent dels segles” [III,1034a19]. I es mostra favorable a aquest arraconament]»

Una mica després, segueix:

«Entre les conseqüències d'aquestes observacions de Coromines en els repertoris lexicogràfics consultats, cal assenyalar l'entrada única *cíclop* del *DFM* i l'entrada alternativa sense marca valorativa *atmòsfera* del *GLC*. De tota manera, val la pena assenyalar que cap dels diccionaris (tret de la 1.ª edició) no recullen formes com *enzima* o *misàntrop* (noteu, però, l'entrada *filàntrop* al *DCVB*). La forma *filosop*, en canvi, es troba a tots els diccionaris com a sinònim de *filòsof*, i només el *DFM* l'acota amb la marca *obs*. Noteu també la inclusió de *catarata* al *DCVB*. Pel que fa a *melancolia*, només és recollit al *DFM* i previst al *GLC*.»

Pel que fa als usos de Coromines:

poliglot: **5)** 310.
políglota: **12)** 453.

Ja per últim, ens referirem a Coromines per acabar de donar llum a aquests castellanismes arrelats a PLAGA VI,585a52-59:

«D'ús general a l'Edat Mitjana, amb el valor en què després s'ha usat el castellanisme *llaga*, 'úlceras, nafra', propagat pel llenguatge corrupte i acastellanat de predicadors i sagristans, parlant de les del Senyor. Avui ja no té remei i és en va mostrar-se intransigent amb aquest intrús, fonament arrelat; per més que no en tinguem notícies lexicals fins a Lacav. ni literàries fins a Verdaguer.»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

llaga: **12)** 427.
[cf. l'exemple: els peus macats: **12)** 519.]

6.3.73 L'ús del verb *parterir*

Pel que fa a l'ús de la paraula *parterir*, haurem de fer referència a un article de Coromines sobre les raons que l'indueixen a proposar els canvis al «Diccionari Fabra» publicat a l'Annex II de Ferrer i Pujadas, 2002 a: 228-235 en una seva carta del 13-4-1954 on esmenta aquesta paraula. Però a més d'aquest article, ja citat anteriorment, Coromines també en parla a l'entrada PARIR VI,293a14-47:

«El modern *parterir* ‘sofrir cruels dolors’, especialment *fer parterir*, ‘fer patir despiadadament, prolongadament’, té tot l’aire de ser-ne una lleu desviació semàntica (amb levíssima evolució fonètica: un **partrir* resultat de fonètica normal també hi hauria pogut arribar espontàniament, majorment amb la influència de *partera*): és molt viu en cat. or. (Bna., Nordest etc.) (oblidat en el *DFa.*), ja en Belv. (“patir algun dany o molèstia que redhueix al últim extrem, *pereo*; impacientar”, Lab.), i ja S. XVII almenys, en romanços de bandolers: “te’n durem a Barcelona / per fer-te més *parterir*”. Ho sentia jo a cada instant, ja de criatura, al pare, la mare i l’àvia.

»En els prosadors més distingits de l’alba del S. XX, d’estil ciutadà i popular: “la gent que més ens *fa parterir*”, Feliu Elias (J. Sacs, *Vida i Mort dels Barcelonins*, p. 131); “bútxara carregat d’orgull que --- rumiava traidories per fer *parterir* la Sra. G., i quan podia armar un gran etzigi entre la tia i la neboda se’l sentia riure tot aol a rialla batent”, Coromines, 1902 (*La Dona Lletja*₁ IV, p. 171), i en molts passatges de les seves obres, quasi sempre amb igual matís i construcció; en alguns pocs se n’aparta en alguna forma que no he oït viva d’ell ni d’altres: *parterir-se* ‘consumir-se, delir-se iradament’: “En R. es mor de gelosia --- al veure que visito en F. i que aquest em reb bé, *es partereix*; però el veure lo succehit am les accions P. l’ha fet ferir de ràbia” (en lluites financeres), carta d’ell familiar 21-I-1902; o bé precisament sofrir tortures del part: “¿qui --- no és capaç de robar per un fill que es mori de fam, per l’esposa que us traspasa el cor, en els dolors del *parterir*, per un pare en vies de mort ---?” (“La fortalesa moral”, 26-VII-1912, *Di. i Records* II, III, 90).»

Una mica més avall, a PARIR VI,293a59-293b50:

«És molt més rara una construcció sense *fer* (com en Coromines, supra), que veiem una vegada en Pons i Massaveu, en ell amb un sentit on domina el matís duratiu (‘porfidiejar penosament i inacabable’): “En Lluís --- repugnant-li lo del estudiant, tornà una de les deixes al clavetayre; per cert que, al allargar-li’ls vint duros, se refermà en sos dubtes --- No ‘ls hi volia pas! --- Insistí en Lluís, s’hi enfadà: *perteniren* una estona --- fins que en Lluís, enquimarant-s’hi’ls hi entatxonà per la pitrera” (*L’Auca de la Pepa*, p. 251). També *fer empertenir* ‘fer gruar pel desig d’obtenir una cosa’ (“no em facis *empertenir*”) usual a Valls, i que *AlcM* localitza també a l’Empordà (però la seva col·laboradora de Llofriu ho entén malament desviant-ho cap al sentit de ‘pretendre’, sentit i verb amb el qual no ha tingut mai res a veure).

»Algun d'aquests matisos ens pot fer dubtar, i alguna altra dada encara més, però en tot cas rebutjarem sense vacil·lació la presentació d'*AlcM* (cf. Spitzer, *Nphil.Mittgn.* 1913, 157ss.) que incloent aquest mot (estrany a les Illes) dins els articles *pretenir* (i *pert-*) voldria fer-lo venir del cultíssim llatíisme pres del ll. *praetenire* (*ire* 'anar' + *praeter* 'pel costat'), a través d'unes suposades accepcions 'desaparèixer' i 'morir' (que tampoc ha estat mai el sentit de *praeterire* en llatí, ni en cat.): en ll. significa el que és ben conegut, no res de morir, absolutament mai com a verb, i només *homines praeteriti*, adj., 'homes oblidats', arriba indirectament a aplicar-se a difunts; el manlleu llatí *preterir*, -èrit, és mot recent en totes les llengües romàniques, en català no registrat fins a 1700 [Lacav. *pretèrit*, terme gramatical; "*preterir*, forense, *praeterire*", Belv.], 1737 en cast., rar en fr. etc., sempre terme forense; l'ambient purament escolàstic i legal del mot també ens ho treu del cap.

»El sentit de 'sucumbir, morir' que té el mot en terra tan conservadora com el Maestrat, ens assenyala una pista molt més raonable, car aquesta sí que és una via semàntica normal i ben gressada, i un medi lexical apte per crear en el llenguatge viu: "Moncada era fill de Guillem de Montcada, qui *preterí* en el desembarc de Mallorca", GaGirona (*Seidia*, 270). La influència inevitable del patir de la partera, i del verb quasi idèntic *partoir*, era natural, i ben planer, que canviés *perperir* en *parterir* (no descartem que l'equiparació de sentit de ll. *puerpera* amb el seu sinònim i parònim català *partera* també hi fes un paper auxiliar). A València el llatíisme *perire* 'sucumbir, traspasar' pogué ser usat com a mot savi (Cros, 1764, p. 309), però en els dialectes orientals no era mot viable en absolut (confonent-se amb *parir*).»

Coromines també en parla de refile a TENDRE VIII,409a6-15:

«En el segle XIX hi hagué alguna vacil·lació popular en la forma de l'infinitiu, i alguna altra, d'aquest verb; i no va mancar qui digués i fins escrivís *pretenir*, cosa de cap manera pertanyent, ni menys, "predominant en el llenguatge vulgar" (*AlcM*): eren mers barbarismes de gent semiculta, ja enterrats i fins oblidats en el nostre segle (no confongueu amb *pretenir*, variant de *parterir*, MrnVayreda, *Puny.*₁, 181 (144) aquesta sí viva i respectable).»

Hi torna a TRÀNSIT VIII,710b23-25:

«insistim de nou ací en el caràcter enterament falsejat i arbitrari de l'article *preterir* d'*AlcM*, que ja hem denunciat i explicat a la P (IV, 293b, *parterir*, *PARIR*).»

Pel que fa a l'ús de Coromines,

Parterir: 5) 233.

6.3.74 L'ús de *veral* i *rodal*

Pel que fa a la observació lingüística entre l'ús de *veral* i de *rodal*, val la pena de veure què en diu Coromines mateix a l'entrada VERAL IX 141a26142a3:

«Fins aquí es tracta, doncs, de l'ús en plural i amb la idea de 'paratges apartats, rústics, fora de poblat'. És l'acc. en què el mot és conegut en l'ús ciutadà, en el Princ., incloent-hi Bna., cosa que explica la definició del *DFa.*, "paratges extraviat, fora de camí"; poc exacta perquè si es diu "on aneu per aquests *verals*?" només pren aquest valor gràcies a la situació en el diàleg, com sigui que *veral* és sempre un paratge rural, i el mateix sentit vindria a atènyer la frase si diguéssim "on aneu per aquests *indrets*?"

»Però hi ha l'altra acc., més arrelada en el terreny, on sol aparèixer, més i tot, en singular com en la cita antiga, de 1512, en la qual es designa una zona precisa i determinada, incloent terres despoblades, cases rurals, conreus i fins veïnats de masies o altres habitacions. Parlant del rector d'un poble, un seu auxiliar "l'aliviava del servei de tot aquell *baral* de la parròquia, celebrant missa matinal, els dies festius, en la capella pública de Serra Bruna, assistint com un vicari als malalts ---", MrnVayreda (*Sang Nova*₁ I, §13, 96).

»En l'ús viu del camp català, *veral* és un mot conegut de tothom: cert que se'n parla més a les comarques compreses entre el Llobregat i el Ter, i ben segur és en la zona entre Bna. i la Costa Brava, i endins, fins al Montseny, on pren un sentit més definit que enlloc, junt amb els que ja hem exemplificat: cada una de les zones de mitjana extensió en què es divideix un terme municipal és "un *veral*"; solen ser en nombre de 3, 4, 8, 10; algunes vegades àdhuc una bona dotzena, si es tracta d'un municipi molt extens.

»En el 1931, després de les primeres enquestes per a l'*Onom. Cat.*, ja ho vaig resumir així, afegint-hi "corresponen generalment a alguna petita vall o al vessant d'una muntanya"; i també és cert que cada una té un nom, i sovint és nom propi independent del de cada un dels

indrets (masos, clotades, esteses de camps, muntanyes etc.) que formen part de cada un dels verals. Ja a Badalona hi ha el veral de Jornet; a Premià, el de la Cisa; a Canyamars, els de Rimbles i de Rupit; a Canet, Pedracastell i la Murtra; i a St. Cebrià, les Índies.

»El terme de StPolM es divideix entre Joncarols, Cassarell, el Farell, el de la Fava, Morer, Borinons (o Go-), i només el d'en Roca pren nom d'un dels masos més antics. Així segueix costa enllà: a Calella hi ha l'Arboceda, a Pineda Valldemaniu, a Blanes Sabanell, a Lloret Canyelles, a Tossa Llorell etc. S'advertirà que són noms d'aspecte antic, la major part deuen ser mil·lenaris, i d'etimologia sovint poc clara. I terra endins trobaríem una situació semblant per gran part del Vallès o de la Selva. A quasi tot el cat. or. el veiem també en termes més vagues: un rodal concret o paratge rural, format per una extensió de terreny reduïda: la part alta o baixa d'un sot, un planell de muntanya etc. —assenyalant un indret molt concret (però no, p. ex., una casa, una font, un turó, un riuet, una cova) podeu preguntar 'com se'n diu d'aquell *veral*?'.

»Val a dir que no és un mot usat pertot en la nostra terra. A les Balears no sols no s'usa sinó que no li sé equivalent semàntic ben comparable (el concepte del mall. *Sementer* és ben diferent, molt més reduït, el del men. *lloquet* o *llocarró* tota altra cosa); a Eivissa, on *veral* tampoc no és conegut, hi ha un equivalent exacte, *la vénda* (veg. a *VEGADA*), que només el reemplaça en l'acc. estricta, no en l'altra més vaga. Tampoc no crec que s'usi, ni tinc nota d'haver-lo sentit, en el CpTarr. ni a les terres de l'Ebre. Certament no en el P. Val., però allà hi ha *partida*, d'ús allí vivíssim, com en cat. occid., i en les comarques tarragoneses, i també usat en el Llobregat enllà; *partida* reuneix les dues accs. descrites de *veral*, i en l'estRICTA és un mot més conegut encara que *veral* (notem que tant *partida* i *vénda*, com *veral*, manquen del tot, en llurs accs. topogràfiques, en el *DFa.*).

»L'àrea total del nostre mot és més àmplia que en els sentits precisats. En el Penedès és encara prou conegut ([*umbə'ral*], nota no espontània, Castellví de Rosanes, 1953); a Igualada "andurrial" (*DAG.*); de bages i tot el Llobregat mitjà i el Cardener, és més típic i repetit "un *pegat*" ("tot aquell *pegat*", quan diuen "el *pegat* de Bages", etc. és quasi el mateix que *veral* en l'acc. estricta, però no és perquè allà *veral* no s'usi també, Sallent, *DAG.*, jo mateix); el mateix diria d'alguna zona pirinenca: a la Serra del Port del Comte, on encara vaig sentir *veral* un cop, deien mol més *partida* (1964); a l'Alt Ripollès (Ogassa) empraven [pər'adzə] en l'acc. estricta tan com en l'ampliada: —de manera que aquí no dieu *veral*? —un [bə'ral]? I és clar que també ho diem (1935).

»Per definir l'àrea màxima anomeno en cercle els pobles extrems on l'he sentit, des de les Alberes fins al Penedès —Cantalops d'Emp., Ripoll, Cerdanya (a Das, 1935), i tot al llarg del Segre fins a Bassella, Odèn-Canalda, Riner de Solsonès, Igualada, Castellví. Concloem, doncs, que l'àrea d'impopularitat en el Princ. Només comprèn la part ponentina i baixa del català occid. I les comarques tarragoneses.»

Vegem què en diu de *rodal* a RODA VII 370b17-370b33:

«*Rodal* adj. només recollit pel *D*Ag. 'situat a la rogalia d'un paratge': "els pobles *rodals*". Però des d'antic degué quedar fixat en forma substantivada en el sentit de 'petita zona, paratge no gaire extens', que ja tenim, aplicat al cos, en el S. XV: "recepta per a guarir --- ti<n>ya a aquell qui's pert la barba a *rodals*" en el receptari del val. Micer Joan, i més encara com "gent d'aquells *rodals*", "anant per aquells *rodals*": "escampada pel poble i fins per tots aquells *rodals*", Massó Torrents, "diuen que eren uns divuyt pagesos d'aquest *rodals*", Noller. Però amb ús més lliure no ha quedat gaire més que en el P. Val., i en amples zones dels dos vessants pirinencs i pre-pirenaics orientals.»

Quedem impressionats, un cop més, del potencial de Coromines. Vegem la capacitat de relació de Coromines, una mica més avall, a RODA VII 370b54-371a11:

«En el domini ross. ho tinc anotat de pertot "és un *rodal* que en diuen Valmunt" Llo. No sols hi té el sentit vague de 'paratge' sinó que sovint ve a ser l'equivalent del que en cat. or., prop de la costa se'n diu un 'veral', i Princ. endins i en el P. Val., una 'partida', en tant que divisió important del territori d'un municipi: "la *Creu Esfaçada* és un *rodal* que els d'aguatèbia nos van pendre" Ralleu; "El Clot és un *rodal* ample" Noedes; "*Els Cortals* és un *rodal* de la muntanya, on hi ha la Font d'en Saures" Clarà de Cft. En el Vallespir i el Ross. estricta indica més aviat indrets determinats i poc extensos: "és que hi ha punts que en diuen *L'Estany*, en *rodals* diferents" StEsteve del Monestir; "*El Pelaire* és un *rodal* que hi ha entre Can Pitot i el Clot de la Galdrica" Prats de Molló; i anàlogament a Montferrer, Tellet, Clairà, Bompàs, La Clusa, StGenís de Fontanes: "*El Romar*, *L'Esclopera*, *La Treta* --- tot això són *rodals*" Argelers, 1959-60.»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

Rodal: **15)** 212.
Veral: **5)** 232, **7)** 137.

6.3.75 L'alternança d'ús entre *melancolia* i *malenconia*

Pel que fa a l'alternança d'ús de *melancolia* i *malenconia* vegem què en diu Coromines a MELANCOLIA V,554b9-16:

«Jo diria que la forma internacional i etimològica de cap manera no podria ser exclosa, i cal deixar entera llibertat a l'ús perquè es decideixi (sense impertinents intervencions dels correctors), i que pel meu gust són aconsellables o bé *melancolia/melancòlic* o bé *malenconia/melancòlic*, sense excloure *malenconiós*, però reconeixent que aquest ja ens resulta desusat i més o menys xocant.»

Efectivament, se n'adona Bogner *et al.* 1992: 158:

«El *DECat* es mostra contrari a l'abandó d'*enzima* feta a la 2.ª edició del *DGLC*, i condemna la forma *enzim*: “això [*enzima*] ha estat canviat en *enzim* no se sap per què ni per qui”,* i afegeix que aquest canvi és “contrari a l'etimologia” i “a les formes de les altres llengües cultes” [III,414b17]. És també clara la defensa de **melancolia**: [...].

[* Coromines arriba a insinuar que el canvi podria deure's a una errata. Això és poc probable, ja que el canvi és esmentat en l'*Advertiment* que encapçala la 2.ª ed. del *DGLC*.]»

Pel que fa a l'ús de Coromines:

Melancolia (DECLC): **5)** 233.
Malenconia (DECLC): **12)** 824, 901.

6.3.76 *Caut* i *caute*

Tenint en compte el que ja s'ha tractat a Solà, 1990: 74, pel que fa a l'observació sobre l'ús de *caut* i *caute* en Coromines, m'he de remetre a uns judicis fets a CAUT o CAUTE II,646b3-647a3:

«*Home caute* figura fa en el *Liber Elegantiarum* del valencià Joan Esteve, sotmès a aprovació el 1472 i publicat poc després; el *DAG*.

dóna un exemple de *caut* en un doc. de 1462 i un altre de Bernabé Assam.* Per establir quina és la forma amb més tradició en realitat hauríem de comptar més amb el negatiu *incaut(e)*, que ha estat sempre d'ús més freqüent que el positiu. És bo de tenir en compte el vot d'escriptors independents i aquests han usat més aviat la forma amb *-e* en l'un i en l'altre: “Per ell obliden mos sentits *incautes* / el llanguiment de violins ---”, Josep Carner (*La inútil ofrena*, 1924, 207); “caminaven llargues estones donant-se la mà --- la por de l'aigua, que s'insinua traïdora fora dels canyissos, per entre els braçats de boga i els jonquerars, els feia *cautes*: per això solien dirigir-se cap als relleixos de ---”, Coromines (c. 1932, *Prometeu*₁ XI, ii, p. 188; *O. C.*, 289b48). Certament la major part dels diccionaris anteriors a l'IEC no registren més que *cauto* o *incauto* (*DTo.-Lab.* 1888); els més moderns, que es decideixen a escapçar la *-o*, vacil·len entre *-ut* i *-ute* (Escrig, 1851); és només Bulbena el qui es decideix per l'apòcope, i el seu exemple arrossega els més recents, fins i tot el *DFa*. Em sembla que s'hauria fet més bé de desdenyar el vot d'un lexicògraf de tan poca autoritat, i atènyer-se al principi que observà Fabra en la seva *Gramàtica* bàsica de 1912 (en la qual, és veritat, no s'esmenta el mot), en establir la norma (p. 33) que es deixa una *-e* darrere els grups de diftong + consonant: *Plaute, faune, centaure, aire, El Caire* (apòcope només —subratlla— darrere *-st, faust* i *holocaust*, on la *s* crea condicions fonètiques especials). Amb raó perquè a això obeeix el tipus evolutiu en els mots bàsics de la llengua: *lluete, deute, roure, lliure*, etc., i en les combinacions *retrau-te, beu-te, riu-te, mou-te, asseu-te* (mai no existí un tipus *beu't*, etc.); si alguna vegada s'ha admès alguna excepció, per raons lèxiques especials, ha estat si de cas en el sentit d'ampliar una mica l'abast de les variants en *-e*: *culte, recinte, mite, terreny inculte*.

»DERIV.: *Cautela* [Llull], pres del ll. *cautēla* ‘prudència, precaucions’; per a l'acc. ‘engany’, bastant freqüent en el nostre S. XV (“muyra lo traïdor que ab *cautela* e decepció és entrat en aquesta cambra”, Jo. Martorell, §247), veg. els paral·lels a les altres llengües modernes que aplego en el *DCEC* I, 735a45-52; *cautelós* [1399, BMetge]; *cautelosament* ja apareix abans, en *Fortuna e Prudència* de Bernat Metge, 99; *cautament*, ja en les *Ordinacions Pal.* del Cerimoniós. *Caució* ‘cautela’, ‘fermança d'un pacte’ [tercer quart S. XIV, *Ord.* del Cerimoniós], pres del ll. *cautio, -onis*; id.: *precaucionar-se* [Lacav.], *-cionadament* [id.]; evitar el fort castellanisme *precavut* (<*precavido*), en què han caigut alguns: més val, si no acontenten *caute* o *cautelós*, reórrer, com ha fet Josep Pla, al *precaucionat* que com a adverbi ja fou iniciat per Lacav.

»[*: Altres testimonis primerencs per diverses raons corresponen a homònims: *cáut* en Aversó és CALIDUS, en Jacme Marc i en algun altre passatge de JEsteve es tracta d'una variant d'un adjectiu CAVUS o bé de l'antic *caüt = caigut*.]»

Vegem, però, com hi torna a Ferrer i Pujadas, 2002 a: 168-170 en una seva carta del 9-5-1956.

«Detalls individuals. Vers 959: noti que *tibi* ha estat suprimit en el meu text. Vers 1.071 *Mala sor!* (sovint pronunciat *mala sort!*) s'usa com a imprecació dirigida a una noia (amb bastant mal sentit), cosa que correspon bé a la ràbia amb què parla ací Parmenó; pertany a un to de llenguatge molt popular, àdhuc un poc baix; ho he sentit moltes vegades, sobretot a la Costa de Llevant, crec recordar que també a Barcelona. Preferible a l'italianitzant *mala pècora*. Un de tants arcaïsmes del llenguatge popular (*sor* 'germana', cf. cast. *un mal hermano*). Galerada 1: hauria d'ésser *homeoteleute*, no *-leut*: Fabra, *Gramàtica* de 1912, p. 33, fa notar que els mots en diftong més consonant es catalanitzen amb *-e*: *Plaute, faune, centaure, aire, Caire*. Efectivament: i *lleute, deute, beu-te, riu-te, mou-te, retrau-te*. El cas *caut* és únic, pel que sé veure, i molt sovint s'ha dit *caute* (Josep Carner etc.), que certament s'hauria hagut de preferir; potser no val la pena d'entretener-se a rectificar-ho en el cas de *caute*, però els altres mots s'han d'ajustar a la norma general i no a aquest únic cas capritxós (que sembla degut a una improvisació de Bulbena car els diccionaris més antics diuen *caute*, casualment confirmada per algun document medieval; encara que dos dels exemples que cita Aguiló són en realitat dels arcaïsmes *caüt = caigut* i *caut = calent*). Vers 74 *captiveri* sona ben català i encara que sigui mot estrany al llatí, francès i italià, i no l'hagi admès el Diccionari Fabra, és antic en català (segle XV) i més ho és l'occità *caitiv(i)er* (segle XIV), d'on degué passar tant al català com al castellà, un poc vestit a la llatina. Respecto quasi pertot l'eliminació d'*alabar* i *alabança* per bé que en discrepo en principi, perquè ja són mots de tradició multiseccular en la nostra llengua (però hi faig una excepció, en un passatge on resulta incòmoda).»

Pel que fa als usos de Coromines,

caute: PEU VI,501b60-502a29 i 5) 168-170): 12) 351.

6.3.77 L'ús de *sèrio* i *serietat*

Pel que fa a l'ús de *sèrio* i *serietat*, en parla Coromines a **SERIÓS VII** 834b36-835a12:

«Del que hi ha notícies és de l'adverbi *seriosament*, del qual se cita un ex. de 1404: “axí com aquestes coses, e altres en la dita vostra letra responsiva, són vistes affermar e contenir *seriosament*” en una del plec de “Cartes comunes” de l'Arxiu de la Ciutat de Bna. (31-v-1404, Careta, *Barbr.*, p. 380). L'adj. i l'adv. en Lacav.: “*seriós* o *sèrio*: *serius*, *gravis*; *seriosament*: de bo, *serio*, *extra jocosum*, *semoto joco*”, Lacav.; Belv. i Lab. donen *seriós* i *seriosament* com a poc usuals (“ant.” segons llur habitual etiqueta) en lloc de *sèrio* i *sèriament*. Però en avançar la Renaix. es va descartar cada cop més la forma *sèrio* i *seriós* ha tendit a usar-se generalment: avui ja és un fet consumat (*Dag.*, Bulbena, Vogel, i totes les obres de Fabra), usat per tots els escriptors: “—Sempre tant garbosa, tan bonica! —Ayre, Roc, vés cantant, que això m'agrada—. --- La Madalena i en Roc se miraven i remiraven ben embadalits; se posaven *seriosos* a estones, fins que esclafien a riure”, Massó i Torrents (*Croquis Pir.*₂ I, 67).

»En llatí era *serius*, però els derivats *seriosus* i *seriositas* apareixen en baix llatí des del S. XIII (Du C.): d'aquí també el fr. *sérieux* [S. XIV] i *sérieusement* [1380], *FEW* XI, 514-5, it. clàssic *serioso* (Boccaccio-Salvini c. 1600), després antiquat a profit del lletinitzant *serio*, oc. *serious* (comú a tots els dialectes, i amb fraseologia popular *TdF*).

»DERIV.: *Seriositat* ni *seriesa* no s'han usat gaire: tothom prefereix *serietat* [Belv.], ll. *serietas*, *-atis*: “Desde llavors refujo tota amistat -- ploro ma desgràcia; per mi'l món està ple de bufons: enlloc veig *serietat*, y tanta folga no la trobo natural ni de bon esser”, Emvilanova (*Esc. Barcelonines*, 154); “la *serietat* del Bajalta, i fins les seves ruixades filantròpiques, havien produït al jutge una impressió clament ---”, Coromines (*Prometeu*₁ XIV, iii, p. 233). *Enseriosir-se*, Pons i Massaveu, 1918.»

Pel que fa a l'ús de Coromines, però, veiem com utilitza *serietat* però també l'adjectiu *sèria*:

serietat: **12)** 358, 502, **14)** 30, 96, 476.

sèria: **12)** 479.

6.3.78 L'ús d'*estel* i *estrella*

Pel que fa a l'ús *d'estel*, i *estrella*, en parla Coromines en un llarg article a ESTEL, ESTELA i ESTRELLA III,762a6-766a55. Però pel que ens ocupa ara n'extraurem un fragment clau a ESTEL, ESTELA i ESTRELLA III,763a21-763b1:

«El masculí resisteix millor, però aquest, en el Principat, era el que s'usava per al joc potser més popular de tots, el de la 'miloca' o 'grua', que tant feien volar els nois (i aquests es feien grans) i... els adults (cf. Coromines, *Pigmalió*, cap. XVI, *O. C.*, 188-93): també això degué contribuir més o menys al triomf d'*estrella*, donada la peresa lingüística o lèxica que fa estrall en el parlar de les ciutats, car el duplicat es podia usar per afectar cada mota a un sentit diferent.

»Els escr. Renaix. tornen a servir-se'n cada vegada més: "tots roden per la neula prop dels *estels*, / al mitj dels raigs que llansa encesa Creu", MilàF (*Mort de Galind*, v. 72). Verdaguer en l'*Atl.* se serveix d'un o altre segons li dicta el vers: "gronxant-lo com en braços de sirenes, / lo posen en blaníssimes arenes, / de joncs i coralines en coixí, / quan, com ull amorós en gelosia, / d'entre'ls cingles de Bètica sortia, / per veure'l món, l'*estrella* del matís" (36); però més sovint s'até a la forma genuïna, i ja en l'escalaborn de 1867: "d'un *estel* --- al apuntar" (II), si bé aquest vers desapareix en la versió definitiva (estr. 6), en aquesta també apareix a cada pas: "mes entre'ls plecs del ròcec daurat, que'l jorn retira, / desencastades perles, llambrega algun *estel*, / espurnes que restaren d'aquella immensa pira, / petjades, ay! de l'astre gegant que omplia'l cel", "per ço, dels fills de Grècia la somiosa pensa / lo veyà, com montanya, tot coronat d'*estels*, / y ajupit, sens decaure, devall sa volta immensa, / servant ab ferma espatlla la màquina dels cels", "fou lo gegant que pinten ab tot l'Olimp en guerra; / l'ixent sol ab sos braços tocava y lo que's pon / y, no content d'estrènyer, com dintre'l puny, la terra, / d'*estels* volgué pujar-se'n a coronar son front" (184, 44, 46).»

»*Estrella* s'ha imposat fins en els medis més nacionals: "--- va morir tan bella / que mai ningú no la gosà enterrar: / damunt de cada tomba un raig d'*estrella*, / sota de cada *estrella*, un català". Però si els escriptors de robusta fidelitat barcelonina a la llengua viva es feien més aviat enrere, com amb un "Déu-nos-en-guard-d'un-ja-està-fet", no fou pas sense mantenir l'ús concurrent dels dos mots: "On la vida subterrània d'En Tomàs de Bajalta es pon sense desaparèixer, com els *estels* quan es fa dedia" és el títol que dóna Coromines al cap. 6 de *Pigmalió*; "com els *estels* del firmament en llevar-se el dia, que ara se n'apaga un, ara un altre i ràpidament ve que tots s'enaiguen en una nova claror, així --- aquelles ondulacions --- s'aplanaren" (*Silèn*,

O. C., 317b); i l' "*Oda als estels del meu firmament*" que va escriure quan en prengué comiat per sempre (fi de les *O. C.*).

»Si fins en català central passava això, l'ús de les altres regions i comarques es resistí més al mot foraster. A Mallorca *estel* té sens dubte menys gust literari que en el parlar central: és de l'ús distingit i fins del vulgar, de la poesia popular i de l'estil prosaic: "si'ls *estels* del cel no surten, / si en el camp no's tròban flors, / si s'atúran las corrents, / si no canta el rossinyol / --- / és que, malalta ma Filis, / roman el món com un roc", versos de l'aristòcrata, irònic encara que tradicionalista, Josep Togores, comte d'Aimans, c. 1820 (JMBover, *BiEscrBal.* II, 441.1.1); en la cobla popular: "tan possible és es mudar / l'amor que en ell he posada, / com una nit *estrellada* / los *estels* del cel comptar" (Moll, *Amoroses*, 58); encara que en vers, és bona prosa l'estil de PdAPenya: "Arran de mar soparia, / quan el sol fos post del tot, / y ab los *estels* tornaria / a jeure en la possessió" (*Poes.*, 304), i veg. la planera fraseologia que apleguen *Damen.* i *AlcM* a la secció LOC. i REFR. (*veure els estels* amb el sentit que en el Princ. ningú no diria altrament que "m'ha fet veure les estrelles").»

Pel que fa a l'ús d'*estel* per part de Coromines,

estel: 5) 309.

6.3.79 L'ús de *rublert*

Pel que fa a l'ús de *rublert*, veurem que ens passa un cas curiós. En primer lloc hem de dir que *rublir* només figura al *Diccionari català-valencià-balear*, (ja que no al *DIEC-2* ni al *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*) a l'entrada *rublir*, v. tr:

«1. Omplir completament, cast. *rellenar*. *La qual peyxera y cèquia... no pugue ni gose tocar ni roblir de deu anys*, doc. a. 1539 (arx. de Montblanc). *Arreu arreu les planes roblint i les boscúries*, Atlàntida VII. *Cada vela que se'n va | la rubleix de recordances*, Collell Flor. 82.

2. Cobrir, tapar de terra (Empordà, Tortosa).»

Vegem què en pensa, però, Coromines a OMPLIR VI, 65b55-66a19:

«Una variant fonètica *roblir* o *rublir* és molt difosa (usual segons *AlcM* a l'Emp., Tort., Cast., Pna. i Benassal) i ja apareix en un doc.

de 1539 de Montblanc (Conca de Barb.): “la qual peyxera y cèquia -- no pugue ni gose tocar ni *robblir* de deu anys” (*AlcM*); “la riera venint grossa ha causat y causa alguns prejudicis, *rublint* de arena lo terreno, com també en la salut de sos vehins que solen ser molestats de febres” (Baró de Maldà, *Excursions*, p. 122), i fou emprat també per Verdaguer (“Arreu, arreu les planes *roblint* i les bosquíries” *Atl.* VIII) i Collell. El castellanenc JPorcar va usar *arrubllir*: “en la part corma hi ha un sots avui *arrublits* de cudols” (*BSCC* XIV, 238). *Dag.* (s.v. *rublir*) fa constar que a Mall. significa ‘soterrar’ amb aquest exemple de l’ús oral: “abans del ferrocarril quan eixia molta sardina la havien a *rublir* per manca de comprador”; segons *AlcM* l’acc. de ‘cobrir, tapar de terra’ es dóna a l’Emp. i Tortosa. Aquest verb s’usa ben sovint en la forma de participi adjectiu *rublert*: *Dag.* inclou aquest exemple de l’ús diari: “--- amb els ulls *rublerts* de llàgrimes ---”; i trobem en Noller: “L’esdevenidor se li presentava negre com gola de llop; tant més *rublert* de perills com més clar veia” (*Febre d’Or* II, 92). Per a *reblar* ‘reblir’, fet damunt *reble*, vegeu infra i nota 16.»

Pel que fa a *rablert*, hem de dir que aquesta paraula no l’hem poguda documentar enlloc. Però més enllà d’aquest contratemps, si hi rumiem una estona potser és fàcil relacionar-la amb alguna forma ben propera. Si busquem què en diu Coromines de *reblir* a OMPLIR VI, 65a7-17 (la negreta és meva):

«*Reblir* [des de fi S. XIV], del ll. REPLÈRE ‘omplir de nou, omplir’; és molt usat en les accepcions de ‘omplir atapeïdament’, ‘omplir de reble, de terra o pedres’: “--- ne caues e forats fer, ne pous *reblir* ---”, a. 1398 (*BSAL* VIII, 381); “Moltes altres claugueres no podents buydar per lo embossament e *reblertes*” (cita *AlcM*, s. v. *embussament*); “cavar fossa és levar de terra les falde plenes de pedres: no restava sinó que-l *reblissen*” (StVicentF, *Quar.*, 243.151);»

És magistral de quina manera ens il·lumina Coromines i com ens demostra un cop més la seva capacitat de relació amb el que diu a l’entrada CLOURE II, 774a50-55:

«En lloc del participi *clos* es creà analògicament *cloert*, rar, segons el model de l’anònim *obert* i que degué restar només empordanès (d’on són els casos extrems d’aquesta creació analògica catalana, com

*collert, clafert,*¹⁰⁹ *avorrert*), veg. ex. de les *Ordinacions d'Empúries del S. XIV en AlcM;*»

Efectivament, al *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *reblir*, (v. tr.) hi ha *reblert* i *reblerta* en els exemples (que assenyallem entre claus en negreta):

«1. Omplir atapeïdament, completament; cast. *llenar, rellenar*. *Los vells... han los membres pus durs... perque abans se tanquen les vies e els ca nons se reblexen pus forts tots*, Collacions 191 (Aguiló Dicc.). *Per tenir es serró sempre ple, reblit y sonant*, Roq. 32. *S'inflava un pujolet reblit de pinar*, Galmés Flor 36. *Lo Castell remoreja... y sos merlets negregen reblits de caps*, Costa Agre terra 81. *Tenia sa casa reblida de mobles antichs*, Roq. 52. *Alicia en son llit de xicaranda, {reblert} d'escultures*, Roig Flama 94. a) fig., de coses immaterials. *La filla de Tàntalo... me rebleix de injúries*, Alegre Transf. 49.

2. Omplir de terra o pedres la cavitat o cavitats d'una paret, marge, pou, camí, etc., de manera que desapareguin la cavitat o cavitats i romanguí una superfície aplanada; cast. *ripiar, rellenar, cegar*. *Atrobaren una fibla qui havia hun palm e mig d'ampla e era tota {reblerta}*, Codi Çagarriga 122. *Ne caues e forats fer, ne pous reblir*, doc. a. 1393 (BSAL, VIII, 381). *Lo clot que faràs per al mayol no la y torns més, rablex-ho d'altra terra*, Palladi 151. *Mentres que les bombardes e artelleria turmenta o combat la torre, aquella reblexen que no y havia loch per a estar la gent de peu*, Esteve Eleg. m 1 vo. *Granets menuts per reblir... les enclètxes de les muntanyes*, Peña Mos. III, 63. *Na Patarrà té una semblança d'aljub i de pedrera..., quedà {reblerta} a força de tirar-hi es codolam de s'espedregar*, Camps Folk. II, 58. ***Reblir una ferida, una úlcera***: (ant.) fer regenerar la carn de manera que les vores de la ferida tornin ajuntar-se i desaparegui la cavitat. *La úlcera de tot en tot sie reblida*, Cauliach Coll., II. VII, d. 1a, c. 6.

3. Cobrir de pedres o d'altre material llançat. *Ja havien pres de la terra les faldes plenes de pedres; no restava sinó que'l reblissen*, Quar. 1413, 243. *Hon pluia de morters de coure allí'ls reblesca*, Coll. Dames 879.

¹⁰⁹ Coherentment, Coromines utilitza *clafert* a *Epistolari Joan Coromines & Francesc Cambó. La gènesi de la «Miscel·lània Fabra»*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Curial Edicions Catalanes SA, 2008, p. 214, tot i que també utilitza *complides* per *complertes*, opció avalada també pel DIEC 2 i pel GDEC tot i que Coromines mateix en dona comptes a OMPLIR VI, 64a29-43.

4. Soterrar (Monnòver, Biar, El Pinós); cast. *enterrar*. *T'encontres en que el gat s'ha mort de fam... No tens més remey que reblí-lo... Abans de reblí-lo, l'escorches*, Cañís 65.

5. Passar els fils de la trama per entre els de l'ordit (Mall.); cast. *tramar*. «Aquest tros ha d'anar reblit de blau». *Dues stovalles rablides de cotó squequadas*, Inv. Grau, a. 1489.

FON.: [...]

CONJUG.: segons el model *partir*, però el participi passat té dues formes: *reblit* i {*reblert*}.

ETIM.: del llatí **replere**, mat. sign.»

Per tant, si tenim en compte aquest fenomen és explicable que el participi *rablert* surti de més de *reblir* que de *roblir* o *rublir*. Vegem, però, com Coromines no confon pas els termes, a OMPLIR VI, 68a60-68b7:

«Això presenta la qüestió de si *reblar* ‘doblegar la punta del clau clavat’, *rebló*, el subst. corresponent, podrien ser una extensió de *reblar* i *rebló* aquí tractats, però la gran diferència semàntica fa impossible de pensar en una relació, veg. *REBLAR*: no s’ha de relacionar, com ho fa *AlcM* (s. v. *reblar*), *reblar* ‘omplir de rebles’ amb aquest mot.»

Pel que fa als usos de Coromines:

rublert: 3) 51.

rablert: 9) 50.

6.3.80 L'ús del mot *delfi*

Pel que fa a la paraula *delfi* vegem què n’opina Coromines a DOFÍ III,156b14-55:

«Tampoc no hi ha més que formes amb *l* en la lexicografia tradicional, començant per *delphin* en el *Vocab. Cat-alemany* de 1502 (§143), i seguint amb OPou (“*delfi*”, p. 64), *DTo.* (1670), Lacav., Belv. i totes les eds. de Lab., *DAmen.*, Vogel, etc.; fins i tot el *DOrt.* (1917). No altrament en els escriptors antics del S. XIX: “la dita Llanterna és obra nova --- tota de pedra picada, ab un llanternó dalt ---, ab quatre *delfins* dorats a cada àngul del llanternó”, B. de Maldà (*Excursions*, p. 4); “no és no que’l bram m’aglaye d’udoladora onada, / ni’l *delfi* que, colcant-las, a mi dret veig venir, / sos caixals xarricant, que’m moldran tal vegada / ---”, “tot ofegant-

se'ls tigres ab los *delfins* se baten / ---” en la primera versió de l'*Atlàntida*, de 1867 (VI, 13c i 57a, estrofes canviades en la versió definitiva).

»Els primers escriptors que usaren *dofí* semblen haver estat Àngel Guimerà i J. Ruyra, 1902, en el recull *Marines i Boscatges* (amb grafia *dufins*); el primer lexicògraf, Aguiló, l'article del qual va encapçalat *delfí* però amb variants *dofí* i *dufí*, i una cita inconcreta de València a. 1324, la qual, però, suposo que es refereix a la forma *delfí*. Adoptà *dofí* per primera vegada el *DFa*. I segurament tingué raó de rompre així amb la forma tradicional (EdFontserè, *Elem. de Ci. Fi. Nat.*, 1933, p. 203, hauria votat per mantenir *delfí*), car aquella és certament la més estesa avui, i en tot cas és *dufí* la pronúncia unànime en el català central: a Barcelona, Badalona, Maresme (Sant Pol, 1915 ---), Blanes (1913), Tossa (1952), Roses (1958): no ho he sentit en altra forma. I de llavors ençà ho han escrit així els escriptors de cap de brot: “el Sèpia --- amb el seu parlar --- no es cansa d'afegir: *Avui sí que els dofins no li esqueixaran la xarxa dels sardinals al nuvi*”, Coromines (*L'Avi dels Mussols*, O. C., 565a40); en uns versos sublims: “a un batre d'ulls, abans de caure, / la gran Invocada veié, / com una barca tota sola / però menada pels destins: / per uns destins d'ales nacrades / i el guspireig de les onades / i els salts de joia dels *dofins!*”, Josep Carner (1952, oda a Lluís Companys).»

Pel que fa a l'ús de Coromines:¹¹⁰

delfí (i no: dofí): 12) 682.

6.3.81 L'ús de *sòmies*, *somiar* i *somniar*

Pel que fa a l'ús de *somiar* i *somniar* vegem què en pensa Coromines. Coromines mateix hi fa referència en una seva carta a Francesc de B. Moll el 14-10-1954 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2000: 124-128)

«Hi havia encara algunes qüestions en què hi va haver unanimitat o majoria, i l'Aramon no va recordar o no va voler incloure en acta. En part es tracta de la part tirada des de bon principi, i per tant han d'anar a l'addenda i corrigenda. Els vaig recordar per escrit a l'Aramon en una carta del 12-VI-54, de la qual tinc còpia a la vista. Eren *darrere* (*rere*, *enrere*, *arrere*), com a segona forma; *desset*,

¹¹⁰ Vegeu com s'hi refereix en aquest sentit «Delfí?» de Màrius Serra, dins *Avui* (Barcelona), 4 de febrer del 2010, Suplement de Cultura, p. 9.

devuit, denou, com a segones formes; *endenyar* id.; i donar la preferència a *somiar* sobre *somniar*. I encara una dotzena més, aquests de poca importància. De tots ells va assegurar-me l'Aramon, després de llegir la meva comunicació, que hi estava d'acord ell, com tothom, que no figuraven a l'acta per oblit, i que anirien així en el diccionari (o l'addenda, respectivament). S'ha fet així? Vaig oblidar aleshores d'assenyalar-li el cas de *prompte* adverbí, i ho feia en la meva darrera carta a vostè: d'altra banda recordo que en aquest cas no hi va haver oposició de l'Aramon ni de ningú.»

Una mica més tard hi torna a fer referència en una seva carta del 4-12-1954 a Carles Riba, (vegeu Ferrer i Pujadas, 2002 a: 140-143):

«Ja endevino de què ve el que vostè em deia. No és difícil, perquè només hi havia *un* cas en què es tractava de donar *preferència* a una forma diferent de la que la tenia fins ara: el cas de *somiar*. L'Institut va acordar, contra el parer del Secretari, que d'ara endavant es donaria la preferència a la forma *somiar* (ja admesa en la primera edició del diccionari) sobre *somniar* (preferida en aquella edició); i el Secretari, per sortir amb la seva, ha donat el pretext que no havia pogut ésser per raons tipogràfiques. Pretext fútil que no enganyarà ningú. Però naturalment que per això no ens barallarem. Els defensors de les formes vives de la llengua contra les vegetacions parasitàries, invencions arbitràries de gramàtics i lexicògrafs, igualment estranyes al llenguatge parlat i a la llengua literària i poètica –*somniar, vídua, prendre* etc.– ja estem acostumats a transigir per esperit patriòtic, acontentant-nos amb el segon lloc per a les úniques formes reals. Potser un dia ens adonarem que fem un error adoptant aquesta actitud de transigència.»

Hi tornarà a fer referència en una seva carta a Josep Pla del 8-4-1974 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2001: 84-86):

«Com que vaig redactant articles del meu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, fet amb un caràcter no gaire diferent del meu *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, de tant en tant em trobo amb petites qüestions en què convindria tenir alguna dada sobre l'ús que han fet de certs mots els nostres bons escriptors.

»Aquí n'hi ha una. Des de la meva infància i joventut recordo haver usat i sentit molt un mot popular que no figura en els diccionaris, però que és ben viu a Barcelona i en molts llocs. Aquest home és un *sòmies*: un home que viu una mica als llimbs, que està més o menys

fora de la realitat, que no obra eficaçment, sense que per això sigui una nul·litat o el tinguin per un beneit. Recordo haver-lo sentit MOLTES VEGADES en l'ús familiar i pintoresc de persones que parlaven bé, com Pous i Pagès, Amadeu Vives, el meu pare etc. Una vegada vaig veure una espècie de variant d'això impresa en una obra de Josep Maria de Sagarra, un *sòmines*; tinc una vaga memòria d'haver-li preguntat si ell ho deia així i que em va respondre que era una errada tipogràfica deguda a la impertinent intervenció d'un corrector de català, que li havia canviat *sòmies* en *sòmnie* (per la mania que llavors tenien els correctors de fer-nos escriure *somniar* en lloc de la forma corrent i correctíssima *somiar*), correcció que el tipògraf entengué malament. Com dic, és una memòria molt vaga, car d'això ja fa uns 40 anys i no en vaig pendre nota. Però després he trobat aquest mateix *sòmines* imprès en dos o tres passatges d'obres de vostè, i he acabat per preguntar-me si no vaig fer una confusió i no he pres per un record una cosa que jo merament havia suposat.

»Però també em pregunto: hi ha correctors capaços d'haver fet el mateix amb els escrits de l'admirat amic Pla, i haver-li canviat un *sòmie* que ell vagi escriure per aquests *sòmines* espuri que trobaven en una obra corregida per la pretesa «autoritat» de tal o tal corrector de fama, que havia tingut cura de la impressió de la *Vida privada* d'En Sagarra. Si fos així vet aquí com neixen els mots-fantasmes («ghost-words» diuen més enllà dels mars). Si fos així importaria que en la meua obra faci jo constar que no existeix aquest *sòmines*, i que és una deturpació que els ha infligit a vostè i a En Sagarra la plaga dels audaços correctors de català imperits, que tants estralls han fet en els escrits catalans moderns, sense respectar ni els millors escriptors, ni els més perfectes estilistes. Si, però, jo m'equivoqués en la meua sospita i aqueixa forma ha tingut algun curs real en el llenguatge espontani, faci'm el favor, admirat amic, d'advertir-m'ho. Dels passatges de vostè sí que en tinc nota: *Un senyor de Barcelona* (ed. B. Selecta) 36; *Homenots*, del vol. X de la seva «Obra Completa», vol. X, pp. 37, 40, 68.

»Ja sé que no li és fàcil de contestar a tantes de cartes com li adrecen. I per això, si no li vaga ara de respondre'm, només li pregaria que posés un sí o un no a les preguntes del full adjunt, i me'l torni. O bé que em doni un cop de telèfon després de Pasqua (fora dels caps de setmana) al 230 76 56. ¿Cal dir que si li semblés oportú i possible d'escriure'm més explícitament encara em faria més content?»

Si anem al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* també veurem què en pensa a SON VIII,69a29-60:

«Modernament: des de l'arrencada, els escriptors *somien*, els correctors... *somnien* imposar-se'ls. Són ells els amos de la llengua! Callin pensadors i artistes. “En llemosí al senyor pregava cada dia, / e cànctics llemosins *somiava* cada nit”, Aribau, v. 36. Verdaguer escrivia *somiar* en l'*Atl.* (encara que el consistori barceloní i el “gran Papà” de Vic li ho censuressin): “Al temps que'm coronaven mos dies amorosos / de flors de juvenesa, qu'emmustehí'l neguit, / prop de ma pàtria, a l'ombra de boscos alterosos, / d'Atlas bell *somiava* recolzadeta, al pit” VI, 14*d*: així no sols en la versió inicial de 1867, sinó que, quan en la definitiva de 1877 ho millora en “als soleyosos / cims, d'Atlas s. rec. al pit” continua posant *somiava* amb *-mi-* i així li ho deixaren imprimir en la ed. de 1877, però un cop de ploma d'un pontífex o d'un “prote” li ho canvià en *somniava* en l'ed. floralasca de 1878; sense escarmentar encara posava “*somià* Grècia veure'l ab sa corona d'estels” en l'original de 1877 en el cant I, 7.2, i “los ulls de mes Hespèrides, llur front *somidor*” en VI, 18*b*; i, si bé també s'hagués de canviar en l'ed. de 1878, fins i tot en aquesta, es degué revoltar el poeta obligant a deixar *somidor* al front de les mítiques donzelles.

»D’“aquella Catalunya que *somien*” escrivia Pijoan a Coromines, com he constatat en l'autògraf de la carta de 3-III-1912 (impresa sense canvi en *Diaris i Records de P. Coromines*, vol. II). “Aneu a peu, poetes, cercant de *somiar* / l'alta bellesa duradora” escrivia Carner, *La Bella Dama del Tramvia*, en *Auques i Ventalls*, a. 1914, O.C., 176 [¿es tracta del moment que m'explicava confidencial el 1956 a Brusel·les, remembrant un pas decisiu?].»

Una mica més endavant, a SON VIII,69b17-41:

«Fabra va posar, no cal dir-ho, *somiar* i *somni* en el seu dicc. (el recordo com corregint-ne proves em cridava des del seu despatx: “*somiar*, eh? però és clar que deixant *somni*, oi?”); en la 1.ª ed. *somniar* i *somiar*, en la 2.ª, per carta d'ell de 1948, ho canvià en *somiar*. *AlcM*, que insinua una esmena als dos pecaminosos *DAG*. i *DFa.*, encapçalant el seu article “*Somniar* o *somiar*”, honestament reconeix que la forma única usada és la que transcriu en els cinc dominis dialectals: mall., val., occid. [somi'a], or., pir.-or. [sumi'a], aclarint que *somniar* és forma literària i sobretot poètica”. Tothom negarà rotundament: anti- o apoètica! Recordo la frase de dos grans escriptors nostres en els anys 1930 –amic, parent–: “si me'l fan *somniar* al pobre... hauré d'esborrar la frase”, “*somniar* és... *el meu malson*”. Els petits dictadors no reculen ni davant el ridícul. A Josep Pla, en el seu *Russinyol* li deixaren imprimir *somiatruites*, però en

Un senyor de Barcelona se'l va trobar metamorfosat en *somniatruïtes!*

»D'on surt aquesta "guinea"? És clar que de lexicògrafs o impressors. No cal dir que ja Busa-N., el primer (1507) va posar *somniar*, i el *Vocab. Cat.-Al.* de 1502: "*somniar*" i "*ensomniat: entraumet*" (§2571). Manies de dòmine cofoi de saber un poc de llatí. Ja seria hora d'arxivar-ho.»

Si continuem llegint a SON VIII,70a6-28:

«*Somnieig*. Com que és més derivat de *somni* que de *somiar* (cf. el fr. angl. *rêverie* etc.), jo diria el mateix pel que fa a *-mn-*. Recordo que jo l'havia usat, amb certa por de fer un neologisme inviable, i per tranquil·litzar-me pensava que tanmateix era una equivalència ben passadora del concepte internacional: fr. i angl. *reveire*, al. *träumerei*, no ben bé (però acostant-s'hi) cast. *ensueño*, i l'ausiasmarquià (o petrarquesc) *il fantasiare*; crec que fou després d'una audició de *Träumerei*, i que era c. l'a. 1930; crec, però, que no el vaig inventar i que ho havia oït a algú de l'Ateneu o llegit no sé de qui; el *DFa.* és la primera data controlable (*somieig, somiejar*), i la primera d'escriptor Josep Pla: "a l'hivern, quan els ametllers estan en flor, flota sobre l'illa com un *somnieig delicat*, un aire subtil (1934?, 1925?, selecció que no puc controlar, en Villangómez, *Llibre d'Eivissa*, 188); "els poemes, mig reflex dels meus camps, mig empensamentat *somnieig*, que amb el títol de *Terra i somni* [1948], constituïren el meu primer llibre", Villangómez, *La Miranda*, p. 7. Temps ha que funciona com a terme tècnic: "*somnieig* = angl. *reveire*, fr. *rêve diurne*" segons la *Rev. Cat. de Psicoanàlisi* 1, vol. 2, 164, 168.»

Encara a SON VIII,70b17-71a17:

«*Somiatruïtes* [*DOrt.* 1917, i abans], crec recordar-lo del teatre vuitcentista, i ja hem vist la història del mestre-tites que alliçonà Josep Pla. Això fou abreujat semi-jargonescament com *un sòmies*. Copio d'una carta que vaig escriure a Pla el 8-IV-1974, després d'explicar-li com ja havia començat la redacció del meu llibre: "--- Des de la meva infància i joventut recordo haver usat i sentit molt un mot popular que no figura en els diccs., però que és ben viu a Bna. i en molts llocs: "Aquest home és un *sòmies*": un home que viu una mica als llimbs, que està més o menys fora de la realitat, que no obra eficaçment, sense que per això sigui una nul·litat, o el tinguin per un beneit. Recordo haver-lo sentit moltes vegades en l'ús familiar i

pintoresc de persones que parlaven bé, com Pous i Pagès, Amadeu Vives, el meu pare. Una vegada vaig veure una espècie de variant d'això, impresa en una obra d'En J. M. de Sagarra –*un sòmnes*–; tinc una vaga memòria d'haver-li preguntat si ell ho deia així, i que em va respondre que era una err. tip. deguda a la impertinent intervenció d'un corrector de català, que li havia canviat *sòmies* en *sòmnes* (per la mania que llavors tenien els correctors de fer-nos escriure *somniar* en lloc de la forma corrent i correctíssima *somiar*), correcció que el tipògraf entengué malament.

»Com dic, és memòria molt vaga, car d'això ja fa uns 40 anys, i no en vaig pendre nota. Però després he trobat aquest mateix *sòmnes* imprès en dos o tres passatges d'obres de vostè, i he acabat per preguntar-me si no vaig fer una confusió i no he pres per un record una cosa que jo merament havia suposat. Però també em pregunto: hi ha correctors capaços d'haver fet el mateix amb els escrits de l'admirat amic Pla, i haver-li canviat un *sòmies* que ell vagi escriure per aquest *sòmnes* espuri, que trobaven en una obra corregida per la pretesa “autoritat” de tal o tal corrector de fama, que havia tingut cura de la impressió de la *Vida Privada* [ecs!] d'En Sagarra. Si fos així, vet aquí com neixen els mots-fantasmes, però importaria que en la meua obra faci jo constar que no existeix *sòmnes*, i que és una deturpació que els ha infligit a vostè i a En Sagarra aquesta plaga de correctors imperits que hem patit. Si, però, jo m'equivoqués en la meua sospita i aqueixa forma ha tingut algun curs real en el llenguatge espontani, faci'm el favor, admirat amic, d'advertir-m'ho. Dels passatges de vostè, sí que en tinc nota: *Un senyor de Barcelona* (ed. B. Selecta), 36; *Homenots*, del vol. X de la seva *O.C.*, pp. 37, 40, 68.”

»No va contestar. La seva habitual agràfia? ¿Allò cervantí de “peor es ---” que tingué ocasió de dir altres cops en la seva vida? Fa uns deu anys, en conversa lleugera amb algú (que he oblidat, perquè sé que em féu poca impressió, com a home de poca edat), vaig sentir-li “crec que sí que es diu *un sòmnes*”. I fins n'hi ha una erudita explicació d'*AlcM*: “encreuament amb *andròmnes*” (però un *sòmies* què és...?; és una andròmina...??). Encara crec que el fet històric és: un correctoret poc savi provà de corregir *sòmies* en *sòmnes*; el tipògraf ho espatllà; un correctoret més saviet, llegint en l'imprès sagarrenc *sòmnes*, s'ho apunta, i els correctorassos ho han difós.»

Finalment a SON VIII,71a18-29:

«El més curiós de tot és que *sòmies* ja és una supervivència (“vida cloacal” si se'm perdona el neologisme llatí) del llatí vulgar. O

algú voldrà parlar de metempsicosi, però quasi tant se val. Un esclau adulator s'exclama en els *Adelphi* terencians: “Tu... nisi sapientia es: ille, *somnium!*” (v. 395). I en qualsevol diccionari llatí es poden trobar diverses cites de l'ús que fan Plaute i Terenci de la frase el·líptica: *somnia!*” que bons llatinistes ens tradueixen “rêveries, chanson!”, “tu rêves!” (*Phormio* III, 2.9; *Ad.* II, i, 50;»

Pel que fa als seus usos:

sòmies: **3**) 84.

somiar (i no: somniar): **4**) 71, **12**) 939.

6.3.82 L'ús dels mots *novici*, *compatrici* i *compatriota*

La coherència de Coromines arriba fins a extrems que no ens imaginem. El domini de la llengua present en els seus usos pot arribar a explicar-nos fins i tot l'aparició de les següents paraules: *novici* a NOU V,973b15-20:

«És possible que fos format d'una base **novicer*, derivat de *novici* ‘home novell en un ofici’ (i per tant curiós de saber), que ben aviat s'havia d'alterar en *novitxer* per la influència de *batxiller*, *batxilleria*, o bé el canvi fou efectuat mitjançant el sufix *-txer* que és d'origen mossàrab.»

Compatrici a PARE VI,282b8-15:

«[...], Maragall (*E. d'Ofterdingen* I, 584b): “benvolgut *compatrici*” solia encapçalar les seves cartes Fr. Cambó quan volia ser amable, sense excedir-se: com ho féu el 1941, en acceptar la meua proposta de contribuir per parts iguals amb R. Patxot a cobrir el dèficit de la impressió i edició de la Miscel·lània Fabra, que vaig fer jo sol a Buenos Aires.»

Compatriota a PARE VI,282a20-41:

«*Compatriota* [1695, Lacav.], no rebut del francès *compatriote* [S. XV] car ja s'usa en el nostre baix llatí el 1062 (supra) i en català ja surt almenys des de 1502, i cosa no indiferent, parlant de Lull: “Doncs, *compatriotes* - fassem vuy gran festa, / puy d'aquest la fama - per tot lo món sona, / tan gran y tan alta - a tot hom s'entona: / sols canonitzar-lo, - altre ja no resta” (el mall. Jordi M. Albert, JMBover, *BiEscrBal.* I, 8.11.5); canonització que no ha vingut mai

perquè el Vaticà té un cert punt a no fer sants sinó l'Església... Triomfant. El sant de Randa pronuncià aquelles heroiques paraules “condemni'm jo si se salven milers de mils de pagans”; i cert britànic escriví còmodament *Catalonia Infelix*; només Ramon: *accidia vade retro!*

Pel que fa als usos de Coromines:

novici: **12)** 452.

compatrici: **4)** 29, 158, **6)** 41, **14)** 323, 325.

compatriota: **8)** 23.

6.3.83 L'ús de *vergonyós* i *vergonyant*

Pel que fa a la distinció entre *vergonyós* i *vergonyant* vegem com ho resol Coromines dins VERGONYA IX,165b55-166a21:

«Quedem, doncs, que és un barbarisme grosser, de gent inculta, usar *vergonyant* amb el sentit de ‘*vergonyós*’ o ‘ignominiós’, vilipendi més gros, si és d'un que creu parlar amb més energia, apartant-se de l'ús més general, sense mostrar altra cosa que el seu menyspreu de la llengua.»

Per tant, doncs, Coromines utilitza aquesta paraula a consciència:

vergonyant (i no: *vergonyós* DECLC): **12)** 865.

6.3.84 L'ús de *atrevit* i *atrevir-se*

De l'ús de *atrevit* vegem què en diu Coromines a ATREVIR-SE I,477a51-477b22:

«És el sentit etimològic del cast. ant. *treverse* (“*treviés* en su fuerça: cuidólo destruir”, *L. de Alexandre*), i igualment el del nostre mot, que es percep encara (ja en transició cap al sentit modern) en algun altre dels nostres exs. medievals d'*atrevir-se*: “com fou al ferir, gran res dels nostres almogàvers avallaren dels cavalls, que més *satrevien* a peu que a caval”, Muntaner, §221 (Casac. VI, 58.11); “tots cells que en fer mal *s'atreveixen*”, BMetge (*Fortuna*, NCl. 94.3). En efecte ultra d'altres escriptors del S. XIV és bastant freqüent en Metge: “perquè no *s'atrevesquen* a mal corregir los injusts” (ibid. 97.19);

“no pot haver poc estament l’hom *atrevit*”, *Sermó* (47.12). “En confiança de mantenidors e pregadors *se atreveixen* de certa sciència e malícia a fer fraus e engans e falcies”, Eiximenis *DComp.* 73. Allò que es troba més sovint en cat. antic és *atrevit*, de manera que és probable que sigui manlleu del català (i no pas del castellà, que allà no influí gaire) el sic. *attrivito* “che ha ardire”. L’ús d’aquest participi-adjectiu, en efecte, és ja freqüent a l’E. Mj.: ultra el citat cas de B. Metge el trobem, p. ex., en StVicentF: “Sent Pere, que era pus *atrevit*, dix ‘Domine, bonum est’” (*Quar.*, 82.120).»

Pel que fa als usos de Coromines:

atrevit: **12)** 452, 616, **14)** 202.

atrevir-se: **6)** 71.

6.3.85 L’ús de derivats no rizotònics

Sobta la utilització de derivats no rizotònics en formes com *reformació* (CARAGOL II,553a2-22) derivada amb -TIO, -ONIS del llatí REFORMATIÖNE, en lloc del derivat postverbal de *reformar* que és *reforma* (CARAGOL II,553a2-22). Semblantment passa amb la forma *oferiment* (i no: oferta): **12)** 77, 259, 879, derivada amb -MĒNTU del llatí OFERIMĒNTU en lloc del derivat postverbal d’oferir, que és *oferta*. El sufix -MĒNTU s’aplica a radicals verbals, prenent la forma *-ament* per als verbs de la classe I i *-iment* per als de les classes II i III. Serveix per formar substantius expressadors de l’acció verbal abstracta indicada pel radical, o bé l’estat, o l’efecte i l’objecte que en resulta. És un sufix molt viu, i ho era encara més en català antic a jutjar per la freqüència d’ús que en fa Ramon Llull (Vegeu *Gramàtica històrica catalana* de F. de B. Moll, editada pel Servei de Publicacions de la Universitat de València, València, 1991, p. 193). El mateix passa amb la forma *condemnació* (ALBIRAR I,151a51-56, DEFENDRE i DEFENSAR III,41b6-45, ESCOMBRAR III,539a18-31, REGNES VII,210b53-211a5 i **13)** 71). en lloc del derivat postverbal de *condemnar* que és *condemna*.

Com que tant *reforma* com *condemna* poden actuar com a derivats deverbals, expressen el mateix significat que el verb però funcionen com a substantius. El fet que impliquin, en el seu significat, ‘acció de reformar’ o ‘acció de condemnar’ probablement tingui més a veure amb el fet que els dos verbs siguin agentius que no amb el fet que tots els derivats deverbals impliquin ‘acció o efecte de...’. En aquests casos el derivat no fa cap més referència a l’acció que desenvolupa l’agent que la que ja era implícita en el verb, és a dir, *reformar* i *condemnar*. A més, en aquests casos hi ha hagut

una lexicalització que ha fet que *reforma* signifiqui ‘canvi introduït per...’ i *condemna* signifiqui ‘sentència judicial’ i, per aquest fet, el significat original del deverbals queda, d’alguna manera, desdibuixat. Això fa que el deverbals es mantingui però que el parlant o l’oïdor pugui interpretar-ho de dues maneres i per això crea ambigüitat.

6.3.86 *Habitació o habitacle?*

En aquesta observació, podríem fer notar un altre detall que ens podria fer ballar el cap. Coromines utilitza la paraula *habitació* en el següent context, dins VERAL IX 141a26142a3 (la negreta és meua):

«Però hi ha l’altra acc., més arrelada en el terreny, on sol aparèixer, més i tot, en singular com en la cita antiga, de 1512, en la qual es designa una zona precisa i determinada, incloent terres despoblades, cases rurals, conreus i fins veïnats de masies o altres **habitacions**. Parlant del rector d’un poble, un seu auxiliar “l’aliviava del servey de tot aquell *baral* de la parròquia, celebrant missa matinal, els dies festius, en la capella pública de Serra Bruna, assistint com un vicari als malalts ---”, MrnVayreda (*Sang Nova*₁ I, §13, 96).»

En aquest cas, el primer que ens ve al cap és que una sufix com -TIO, -IONIS, potser s’adequaria millor al significat d’‘acció d’habitar’ en lloc d’utilitzar aquest sufix per crear un mer substantiu. En aquest sentit el *DIEC-2* és ben lúcida, a l’entrada *habitació*:

- «1. *f.* [Lèxic comú] Acció d’habitar en un indret.
2. 1. *f.* [Arquitectura] [Lèxic comú] HABITACLE
2. 2. *f.* [Arquitectura] [Lèxic comú] Cambra d’una casa. *Al davant hi ha dues habitacions més que poden servir de dormitori.*
3. *f.* [Ecologia] Regió on naturalment es cria una espècie animal o vegetal.»

L’accepció 2. 1. és la que ens desfà l’ambigüitat del significat, i potser és pel fet que *habitacle* és un mot format amb el sufix *-cle* que prové de *-CUL-* evolucionat per iod segona. De totes maneres, en aquest context concret també podríem utilitzar *habitatge*. El sufix *-AGĪNE* > *-aina*, *-atge*. s’usava en llatí principalment per formar noms de plantes i s’ha conservat en català amb la terminació *-atge* per formar, o bé derivats de verbs, o bé derivats de radicals diversos, no sempre d’origen clar. Coromines juga aquí al límit de les possibilitats de la llengua pel que fa a la intel·ligibilitat i la competència receptiva del lector tot fent competir —o potser només fent entrar en joc—

en igualtat de condicions inicial dos sufixos que juguen cadascun la seva carta de productivitat en aquest radical. *Habitacle, habitació, habitatge...*¹¹¹

¹¹¹ Aprofitem per cridar l'alerta en els criteris utilitzats per certs mitjans de comunicació pretesament nacionals i estandarditzadors en substituir aquest mot pel castellanisme superflu *vivenda*, desviant i empobrint així el sistema recursiu —i vulnerable— de la llengua catalana. Vegeu en aquest sentit «El català xitxarel·lo» d'Ignasi Aragay, dins *Avui* (Barcelona), 23 de gener del 2009, p. 38; «La llengua i els mitjans» de Francesc Codina, dins *Avui* (Barcelona), 23 de gener del 2009, p. 8; «La llengua, la violència i la publicitat, les queixes més habituals dels espectadors de TV3» de Gemma Busquets, dins *El Punt* (Girona), 28 de juny del 2009, p. 53; Tenint en compte que actualment són els llenguatges audiovisuals els que reflecteixen la vivacitat de la llengua («Els adolescents cada cop llegeixen menys») d'Ada Castells dins *Avui* (Barcelona), 19 de febrer del 2010, p. 45), en aquest sentit són ben interessants les següents declaracions en l'entrevista al directora de TV3 Mònica Terribas: «**—Alguns consideren que a TV3 s'ha de treure la “crosta nacionalista”. Des d'altres sectors es critica l'espanyolització de la cadena. Quin ha de ser el marc de referència? No es mira massa cap a l'Estat espanyol i poc cap al País Valencià, les Illes i la Catalunya del Nord?** —Catalunya és el marc de referència de TV3 i és el marc des d'on emet i és el país on es treballa. I nosaltres ens mirem el món des de Catalunya. I aquesta és la nostra realitat perquè és aquest l'esperit amb què es va crear i això no ho canvia en funció de qui dirigeixi la tele sinó d'un Parlament que el 1983 va crear unes televisions autonòmiques vinculades a uns territoris que són els nostres, que tenen un món referencial propi i que tenen una llengua vehicular que és el català. I que tenen un àmbit d'incidència que és la nostra cultura. Aquí no venim a fer política.» (vegeu l'entrevista que Gemma Busquets fa a Mònica Terribas, directora de TV3, a Busquets, Gemma, (2008): «No som aquí per fer un gir radical, perquè TV3 és referència, èxit i identitat») dins *El Punt* (Girona), 15 de juny, p. 66-67); Però el fet és que encara avui es discuteix si la televisió ha de donar prioritat a les qüestions del país. Confronteu *TV3 a traïció: Televisió de Catalunya o d'Espanya?* de Víctor Alexandre, Proa, Barcelona, 2006; «TV3 i el català» d'Antoni Dalmau, dins *Avui* (Barcelona), 25 de novembre del 2009, p. 20. Vegeu també «Televisió nacional» de Josep Maria Terricabras, recuperable per <http://www.racocatala.cat/noticia/9438/terricabras-televisio-nacional> (8-12-2005); «TV3, la nostra?» Un estudi del Grup Barnils palesa que els informatius de TVC solament dediquen el 2,5% de les notícies al País Valencià i el 2,2% a les Illes, recuperable per http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3640285 (7-10-2009); «Un estudi constata que TV3 prioritza el marc espanyol en política i economia» signat per *El Punt* (Girona), 7 d'octubre del 2009, p. 38; «Model de llengua», de Joan Solà, dins *Avui* (Barcelona), 26 de novembre del 2009, Suplement de Cultura, p. 9. «El català, prioritari als mitjans públics» de Redacció Barcelona, dins *Avui* (Barcelona), 12 de febrer del 2010, p. 45; En aquest sentit també és interessant confrontar si és o no és fer política vetar la cobertura legal que té el català com a llengua vehicular a uns territoris que són del domini lingüístic català: «Comença l'ofensiva» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 23 de març del 2007, p. 63; «Compte enrere a València» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 24 de març del 2007, p. 62; «El govern Camps veta una entitat que reivindica l'àmbit dels Països Catalans» d'E. Orts, dins *El Punt* (Girona), 25 de febrer del 2009, p. 17; «Camps rep un altre revés judicial pel tancament de repetidors de TV3» d'Ester Pinter, dins *Avui*, 14 d'octubre del 2008, p. 11; «La Catalunya Nord sense TV3?» de L. Artigas, dins *El Punt* (Girona), 26 de febrer del 2009, p. 38; «Català per a bebès a Perpinyà» d'Anaïs Cifuentes, dins *El Punt* (Girona), del 26 de maig del 2009, p. 33; «Els governs català i balear signen la reciprocitat televisiva a partir de febrer» dins Vilaweb, del 22 de gener del 2009, recuperable per http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3413144; «Les Balears ja reben tot TVC» de Redacció Palma, dins *Avui* (Barcelona), 19 de febrer del 2010, p. 53; «ACPV vol garantir TV3 al País Valencià amb una iniciativa legislativa popular» d'E. Orts, dins *El Punt* (Girona), 11 de febrer del 2009, p. 37 (també reflectida en el Vilaweb: «Acció Cultural comença una acció legislativa popular perquè totes les televisions en català es vegin a tot el país» recuperable per http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3521718&_edi=General); «Catalunya i les illes actualitzen l'acord de reciprocitat televisiva», signat com *El Punt*, dins *El Punt*, 23 de gener del 2009, p. 45; «IB3 es podria veure per TDT a Catalunya a finals d'any» de Laura Moyà, dins *Avui*, 23 de gener del 2009, p. 6; «Unanimitat en el Senat per demanar al govern estatal que garanteixi la recepció recíproca de TV3 i Canal 9» d'Agències, dins *El Punt* (Girona), 12 de febrer del 2009, p. 37; «El PP valencià rebutja a les Corts la reciprocitat de TV3 i Canal 9» de T. Rodríguez, dins *El Punt* (Girona), 29 de maig del 2009, p. 46; «Pujol i Maragall donen suport a una televisió sense fronteres per resoldre el conflicte de TV3 al País Valencià» d'Agències, dins *El Punt* (Girona), 16 de setembre del 2009, p. 38; «El TSJPV autoritza el tancament del repetidor de TV3 que cobreix València», de *El Punt*, dins *El Punt* (Girona), 22 d'octubre del 2009, p. 46; «Comença una campanya per un espai televisiu propi en català» dins Vilaweb, del 26 de

només el temps i l'ús, és clar, decidiran quin sufix serà el que ha guanyarà aquesta partida (vegeu Rull, 2004: 62-63).

6.3.87 *Cínyer o cenyir?*

Per documentar la forma *cinyen* (<*cínyer*) vegem què en diu Coromines mateix dins CENYIR II,667b42-667a2:

«CENYIR, del ll. CĪNGĚRE id. 1.ª doc.: S. XIII.

»“Oýda la missa de sent Esperit nos *cenyim* la espasa”, Jaume I, *Cròn.*, 19; “Lanselot li *sa<n>yí* la spase”, “la spase --- él la·s *sa<n>yí*”, Reixac (*Questa*, 3.16, 10.9); “ha *cinyides* ciutats de mur”, Metge, *Somni* (*NCL.*, 30.11). El perfet arcaic era *cins*, de CĪNXIT: “e·l *cins* ab una cinta d'aur”, “e·s *sins* él una corda per correya”, *VidesR*, 203v2, 217v1; si bé a la fi del segle següent, Bernat Metge l'usa ja en perfet feble, *cinyí* (*Somni*, *NCL.*, 136.8). També, en efecte, es digué antig. *cinyir* i *cínyer* en el S. XIV (altres cites en *AlcM*, s. v.). Avui que ja no ens *cenyim* espases ni ens *cenyim* els lloms amb cilicis (Ant. Canals, *Carta*, §23), seguim usant el verb però més aviat amb sentits més translaticis: un hort *cenyit de bardissa*, B. de Maldà (*Col·l. B. Vida*, 101); els pescadors *cenyeixen el bol* (L'Escala, 1937) o sigui que ‘encerclen un sector de mar amb una xarxa, les dues puntes de la qual són portades per dues barques, que s'acosten a terra arrossegant-la, per copsar d'una vegada tot el peix que hi hagi’ (Sant Pol de Mar, 1928).»

El *Diccionari català-valencià-balear*:

«ETIM.: del llatí *cingere*, mat. sign. sense canvi de l'accentuació del llatí clàssic.»

Per això ens sobta l'ús següent de Coromines:

juny de 2009, recuperable per http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3601866; «Mònica Terribas admet que el nivell del català de TV3 és “dolent” i ho atribueix al mal ús que se'n fa al carrer», ACN, dins *El Punt* (Girona), 19 de febrer del 2009, p. 37; «Una altra Catalunya? Aprofitant el debat entre Quim Monzó i Jordi Pujol a propòsit de Catalunya, la cultura i la llengua, l'autor assegura que és una pèrdua de temps si al darrere no hi ha planificació i actuació en el procés de normalització de la llengua» de Joan Abril Español, dins *El Punt* (Girona), 12 de febrer del 2009, p. 14. Confronteu en aquest sentit: «Campanya per convèncer que el català és útil» de Sòni Pau, dins *Avui* (Barcelona), 5 de juny del 2008, p. 30; «La primera paraula que sigui en català» de Raül Magí, dins *El Punt* (Girona), 17 de febrer del 2009, p. 30; «La llengua no s'encomana» d'Albert Pla Nualart, dins *El Punt* (Girona), 26 de febrer del 2009, p. 25; «Només la meitat dels adults gironins parlen habitualment en català. Llengua habitual i majoritària pels pèls» de Xavier Castellón, dins *El Punt* (Girona), 17 de setembre del 2009, portada i p. 2-3. «El castellà s'imposa», de Teia Bastons, dins *El Punt* (Girona), 17 de febrer del 2010, portada i p. 9.

cinyen¹¹² (<cínyer i no: cenyeixen <cenyir): 9) 192.

6.3.88 L'ús de *contentar* o *accontentar*

Atès que en el *DIEC-2* no hi ha l'entrada al verb *contentar*, per parlar de l'ús de *contentar* o *accontentar* hem hagut de recórrer al *Diccionari català-valencià-balear* a l'entrada *accontentar* o *contentar*, v. tr.:

«1. Fer content, satisfer; cast. *contentar*. *E posàs en son cor que contentàs a Aloma en fer penitència en casa*, Lull Blanq. 4. *Aquestes delectacions no poden contentar nostre appetit*, Egidi Romà. ll. 1, pt. 1.ª, cap. 6 *Ninguna persona pot accontentar-lo*, Lacavalleria Gazoph. *Vet aquí ab què fan lo negoci y accontenten los parroquians*, Vilanova Obres, IV, 226.

2. refl. Satisfer-se, sentir complit a bastament el propi gust, cast. *contentar-se*. *E bé voleu esserfart de honor*, *Tirant lo Blanch*, que no us contentau hauerlos morts, que encara voleu hauer mes d'ells, *Tirant*, c. 70. *Y cercareu un lloch comodo y particular per ellas y donant-los-ne se accontentaran de restar-hi*. Agustí Secr. 187 *Jo me contentaria de no veure altra cosa an aquest mon*, Alc. Cont. 15 *Els botiguers... s'accontenten adreçant los un cop de cap cerimoniós*, Llor Laura 62.

3. tr. Complir, satisfer un deute. *Sots estada requesta deguessets pagar e pagant contentar certs drets pertanyents a nos*, doc. a. 1446 (arx. parr. Sta. Col. de Q.).»

Vegem què en diu Coromines a CONTENT II,888b39-58:

«DERIV.: *Contenta*. *Contentable*. *Contentació* [“les grans dolors foren convertides en abundosa alegria e *contentació*”, *Tirant*, Ag II, 75; i “tots los cavallers estaven admirats com veyen tenir al rey tanta *contentació*” I, 36, i de nou I, 180; I, 19; I, 116]. *Contentadís*. *Contentar*. *Contentament*. *Contentensa*. *Contentar* [“no us contentau de haver-los morts, que encara voleu més d'ells”, *Tirant*, cap. 70]; l'ex. que hom cita de Lull no val per al S. XIII, puix que es troba només en la part modernitzada del *Blanquerna*; *accontentar* és la forma que modernament ha predominat [*DTo*. 1660;

¹¹² Però Coromines no és pas l'únic que escriu *cínyer* per *cenyir*. N'hi ha un cas curiós en Carles Riba. Es tracta del seu llibre *Estances*, en una petita antologia de butxaca de la col·lecció “Els Poetes d'Ara”, amb el pròleg de M. de Montoliu, editat per Lira, 1923, a la p. 22 a l'estança X a l'últim vers de la tercera quarteta: «i a l'adoració que la *ciny*, i a la febre» canviat ja a l'edició feta per Edicions La Mirada, Sabadell, 1930, p. 21 en aquest cas per: «i a l'adoració que l'*estreny*, i a la febre». A partir d'aquesta edició ja no es torna a canviar.

lacav.; i ja 1617, M. Agustí], *accontentable*, *accontentadís*, *accontentador*, *accontentament*. *Descontentar*, *descontentament* [NOller]; *descontent* “non contentus” [c. 1500, Is. de Villena; *DTol.* 1640], *descontentar* [S. xv; *DTol.* 1757], *descontentació* (Jo. Martorell); *desaccontentar* [1695, Lacav.]. *Malcontent* (supra); *malcontentament*, en lloc del qual (o si es vol *descontentament*) no és correcte d’usar *descontent* com a substantiu, calcant el castellà.»

Pel que fa als usos de Coromines:

accontentar: **12)** 96, **14)** 221, 486, **15)** 445.

contentar-me: **12)** 309, 503, 679.

descontentar (i no: desaccontentar): **9)** 182.

Tot aquesta observació no passaria d’aquí si no anés lligada amb l’abast dels prefixos aspectuals. Vegem què hi diu Solà *et al.*, 2002: 1889-1890:

«Hi ha verbs, d’altra banda, que no resulten fàcils de situar en la classificació proposada. Pensem, per exemple, en els verbs de (canvi de) posició, i considerem en concret l’oposició asimètrica *seure* vs. *asseure-asseure’s*. Aparentment, el membre complex denota un esdeveniment tèlic (de canvi d’estat/posició) i sembla que s’ajusta a la pauta de l’alternança causativa que veurem més endavant (vg. §13.3.6.3a). Però, ¿i *seure*? Doncs bé, si la intuïció no lingüística ens portaria a pensar que al darrere de *seure* hi ha un estat, el cert és que les proves lingüístiques ens inclinarien més aviat cap a un esdeveniment atèlic no estatiu, una activitat: només així s’entén que *seure* pugui anar en imperatiu (¡*Seu, d’una vegada!*) i que requereixi la inversió locativa (vg. §13.3.4.3e) per poder acollir el clític *en* (cf. *N’hi seien tres, de nens, al banc* vs. *??En seuen dos, de nens*). Noteu finalment aquest contrast que instaura la confrontació del *seure* atèlic amb l’*asseure’s*: *Als vells sovint els costa força asseure’s, però no els costa gens ni mica seure tot el dia*. Com la sèrie relacionada amb *seure*, s’hi comporta la de *jeure* (*jeure* vs. *ajeure-ajeure’s*).»

Pel que fa als prefixos aspectuals m’he de referir a GEC, 1992: 218:

«**afruitat**: *adj.* Dit del vi que té gust de fruita, fruitat. (Derivació; cf. *avinagrat* i **afincar-se**.)»

Vegem però què en diu Solà, 1999: 66 (la negreta és meva):

«Caldrà estudiar amb compte aquest material, que és de qualitat i fonamentació força heterogènies. Jo no entenc, per exemple, que calgui admetre *vèrtig*, *per tot arreu* (separat), *quasibé*, *recado*, (*en sèrio*, *veiem* ‘vegem’, *gimnàsia*, *heredar*, i molts altres termes; i per tant, en principi, no en seria partidari. La duplicació de formes és un problema fonamental de la proposta: ¿caldrà tenir *fruitat* i *afruitat*, *agilitar* i *agilitzar*, *extremament* i *extremadament*, *mèdul·la* i *medul·la*, *provar* i *tastar*, *remat* i *rematada*, *revalorar* i *revaloritzar*, *riure's* i *enriure's*, etc., etc.? (Una part molt important de la llista afecta aquest aspecte.) No ho veig gens clar, amb franquesa.»

Pel que fa als usos de Coromines:

apujat (i no: pujat): **12**) 45, 214, **14**) 192.

ajeure (i no: jeure): **12**) 329.

s'envolin (DECL) (i no: volin): **12**) 850.

acomplert (i no: complert): **7**) 179, **12**) 574.

amoblat (proscrit pel *DIEC-2* i el *GDEC*, i no: moblat): **12**) 425.

aconsolar (i no: consolar): **12**) 300.

6.3.89 L'ús de la forma *da-li*

Pel que fa a la forma *da-li*, notem que la 2a persona de l'imperatiu del verb *dar* ha quedat merament reduïda amb la forma pronominal *li*. Pel que fa als usos de Coromines:

«I *da-li* de nou amb el manlleu»: MESURA V,639b4-33.

Da-li: **8**) 38.

6.3.90 L'ús dels numerals cardinals

Pel que fa a l'observació dels numerals cardinals, ens remetrem a la Gramàtica de l'IEC, La morfologia dels numerals cardinals, p. 146, dins el web per

<http://www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>:

«El numeral *un* és inherentment singular, però pot adoptar la forma plural en aquells casos en què especifica un nom amb el valor de *pluralia tantum* (cf. § 11.4): *Només hi van trobar unes tises*, *Sols m'he comprat uns pantalons*. Tots els numerals cardinals, d'altra banda, presenten flexió de nombre quan s'usen, per un procés de

conversió, com a noms: *Això són **vuits** i **nous**, i cartes que no lliguen; una fonda de **sisos***. En canvi, tendeixen a mantenir-se invariables quan s'usen, també per un procés de conversió, com a adjectius: *Van quedar per a les **vuit** (hores) en punt, la crisi del petroli dels (anys) **setanta**, els feliços (anys) **vint**, la dècada dels (anys) **seixanta**.*»

Pel que fa als usos de Coromines, però, ens sobta el següent:

anys quarantes (i no: anys quaranta): **12**) 610.

anys + numeral cardinal escrit en singular i sense xifres: AIGUA I,92a37-42, BES I,776a30-43, DESAR III, 76b16-34, EIXIR III,256b2-24, NIN V,928a35-41, OMBRA VI,61b22-30, PALÈS VI,192b60-193a9 i PAS VI,318a12-41.

6.4 Ortografia: opcions ortogràfiques de Coromines

- Enrera (i no: enrere): **2)** 276, **5)** 80, **7)** 228, 230, 233.
Darrera (i no: darrere, quan és preposició, s'entén): **5)** 167, **9)** 81.
Endarrera (i no: endarrere): **5)** 228.
Reraguarda (i no: rereguarda): **5)** 207.
Tranquila (i no tranquil·la): **1)** 111, **14)** 94.
Tranquil·la: **12)** 140 (confirma que *tranquila* **1)** 111, i *tranquil·litat* de HERBA IV,778b30-45 i *tranquilament* de MENT V,583b24-43 són errades tipogràfiques).
Digue'm'ho (i no: digues-m'ho): **12)** 853.
Planye's (i no: plànyer-se): **12)** 538.
Coneixe'l (i no: conèixer-lo): **12)** 535.
Coneixe'n (i no: conèixer-ne): **12)** 204.
Reconeixe'ls (i no: reconèixer-los): **12)** 202.
Convence'm (i no: convèncer-me): **8)** 168, 169.
Convence-us (i no: convèncer-vos): **8)** 171.
Convence'l (i no: convèncer-lo): **2)** 375, **8)** 126.
Convence'ls (i no: convèncer-los): **2)** 422, **13)** 137, 201.
Ens en hauríem d'anar: **2)** 562.
Ens en aniríem: **12)** 42.
Quan ens en anem: **2)** 570.
Se'ns en ha anat: **7)** 137.
Us en he volgut: **4)** 58.
Us en envio: **4)** 60.
Ens en encarregarem: **8)** 191.
[...] ell ja us en ha parlat: **15)** 28.
Preneu's-ho (i no: preneu-vos-ho): **7)** 147.
Penseu's-hi (i no: penseu-vos-hi): **7)** 221.
Xicago (i no: Chicago: DECLC FENDRE III,953a29-33, ISARD IV,886a40-42 i LEXÚS IV,952b34-39): **5)** 155, 177.
el quepis (i no: el quepis): **12)** 712.
chor (i no: cor): **3)** 73.
destroça: **12)** 171.
hostal d'Embàs (i no: l'hostal d'en Bas): **12)** 42.

6.4.1 L'ús de les formes *pendre* (i derivats) i de *recó* (i derivats)

Com que l'explicació i la justificació de l'ús de les formes *pendre* (i derivats) i de *recó* (i derivats) tenen més a veure amb la història de la llengua que amb la llengua pròpiament, en aquesta observació només farem

referència a la freqüència d'ús d'aquestes formes per part de Coromines. Com podem observar, la manca de contraexemples ens fa adonar del gran rigor i coherència que tenia Coromines amb les seves conviccions lexicogràfiques.

Pel que fa als usos de Coromines:

Pendre (i no: prendre): **2)** 175, 366, **3)** 46, 74, **4)** 31, 60, 61, **6)** 43, **7)** 188, 221, **8)** 50, 58, 99, 132, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 274, 311, **9)** 83, 141, 191, **10)** 126, **11)** 65, **12)** 139, 313, 236, 245, 247, 256, 274, 282, 303, 338, 343, 352, 446, 727, 760, 842, 855, 889, 897, 901, 902, 908, **13)** 57, 79, 85, 114, 134, 135, 160, 164, 171, 177, 203, 241, 242, **14)** 194, 216, 222, 227, 339, 404, 458, 483, 486

Aprendre: **3)** 41, **12)** 70, 100, 256, 448, 453, 467, 526, 541, 634, 900,

Emprendre: **3)** 47, **7)** 158, **9)** 126, **12)** 67, 150, 338, 352, 659, 691, **13)** 24, **14)** 202

Compendre: **1)** 112, **3)** 49, 50, 51, **4)** 102, **7)** 225, **8)** 195, **12)** 86, 111, 112, 161, 321, 328, 466, 474, 478, 451, 562, 607, 610, 679, 732, 775, 785, 881,

Reprendre (només hi ha un cas de *reprendré*: **6)** 211 en una carta publicada per «La Nostra Revista» (Mèxic), III, nº 28 (30-IV-1948), pp. 129-130 on hi ha la mà del corrector): **4)** 46, **6)** 57, **8)** 37, 195, **9)** 155, **12)** 214, 220, 255, 598, 621, 733, **13)** 26, 47

racó: **12)** 329,

recó: **1)** 56, **5)** 239,

arraconar: **9)** 108,

6.4.2 Un guionet estrany: *no-res* però **no-ningú*

Si consultem al *DIEC-2* la paraula *res* no hi porta la possibilitat d'escriure *no-res* en cap exemple. Però si consultem la paraula *res* al *GDEC*, hi veiem la dualitat distintiva entre poder escriure: *No res* l'espanta/Aquest noi és un *no-res* (amb guionet per distingir-hi el canvi de categoria gramatical). En canvi, si busquem la paraula *ningú*, també hi ha aquesta dualitat distintiva: *Ningú* no l'espanta / Aquest noi és un *no ningú* (o un *ningú*). Curiosament, però, aquí no porta cap guionet. Aquesta qüestió no aniria més enllà de la grafia d'un mer guionet si no fos perquè també toca de refiló un dels punts més delicats de la nostra gramàtica: la doble negació. En aquesta sentit, Solà ja ens fa notar l'ambigüitat de frases com: «*no res* el distreu»/«*res no* el distreu» quan signifiquen 'res el distreu' a Solà, 1973: 96. Què fa que una forma porti guionet i l'altra no? No

sabrem mai si realment és una badada. Perquè, de fet, també es podria tractar d'un signe diacrític: un guió per diferenciar el significat de *no res/no-res*, mentre que no cal diferenciar *no ningú*, perquè, per exemple, no té sentit dir: *no ningú* l'espanta. Em remetré a Solà, 2008 b: 6:

«Oh, però *quan los gossos buixen* [borden], *alguna cosa senten*, diuen els savis del meu poble. I el que sentíem tots plegats és que sí però no. Que aquell *vuitcents* no era ben bé un *vuit-cents* (ni un “800” ni un “1800”) sinó un “segle XIX”, com ja diu ben clar el gran *GDLC* (que, però, ho escriu *vuit-cents*, i en algun altre lloc ho trobo amb majúscula); ei, però el no menys gran *DIEC* no li dóna aquesta accepció: ¿li nega el pa i la sal o simplement se'n descuida? No ho sabem. Som al límit, doncs; al carrer que no passa: amb el codi a la mà en traiem l'aigua clara. Perquè, de fet, aquest ús és un italianisme: ells diuen *il Duecento*, *il Quattrocento*, *l'Ottocento*, etc. (a la vora de *il tredicesimo secolo*, etc.), on la majúscula hi és un signe distintiu, desambiguador del perill d'interpretar-ho com un numeral, majúscula també necessària en el nostre llibre. En efecte, a part d'un italianisme, si aquest *Vuitcents* no és un derivat-derivat, com demanaria el representant de la llei, sí que és un derivat-habilitat, un humil numeral esdevingut senyor Nom (¿no distingeix ja el mateix *DIEC* entre el “nom” *vistiplau* i l'expressió *vist i plau*, encara que aquesta última no hi consta?). Però nosaltres no hem generalitzat l'italianisme: no tenim gran cosa més que *Noucents* i *Vuitcents*, aquell aplicat només al conegut moviment cultural i aquest... (al meu departament de la Universitat de Barcelona hi ha el “Grup d'Estudis de la Literatura del *Vuitcents*”). Som al límit del límit. ¿Què cal fer?»

Pel que fa als usos de Coromines:

un ningú: **12**) 594.

un no-ningú: **6**) 72.

6.5 Fraseologia

«UN DICCIONARI DE FRASEOLOGIA CATALANA. I ordenat no pas alfabèticament sinó per idees: per exemple, comparacions, metàfores (de tal i de tal i de tal caràcter, en capítols separats), frases ponderatives, frases que indiquen dificultat, pena etc.; perífrasis equivalents a un adverb, a un verb etc.; i al final un índex alfabètic que permetés de retrobar-les ràpidament. Que útil que fóra disposar d'això per al llenguatge anèmic dels nostres joves escriptors; i dels vells i tot! Això en la nostra llengua (que n'és tan rica) no s'ha fet mai, i tanmateix existeix a quasi tots els idiomes.» Carta de Coromines a Joan Sales, del 10-4-1959 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2004: 234 i ss.).

Aquesta carta, fa referència als criteris i a la selecció genuïna de fraseologia a l'hora de constituir un bon diccionari.

Però avui ens és difícil de definir i acotar de manera prou satisfactòria i rigorosa què són (i què no són) ben bé les unitats fraseològiques, anomenades també frasemes o bé fraseologismes. Es partirà d'una definició que considerem prou àmplia i alhora precisa: 'combinacions estables de paraules que constitueixen expressions idiomàtiques'. Efectivament, ens trobem sovint que en el *DIEC-2* (i això també val pel *Gran diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* i el *Diccionari català-valencià-balear*) només es recullen algunes unitats fraseològiques a través dels exemples que donen a dins dels articles de les entrades, i això en limita i en dificulta la seva cerca. Per això, potser seria convenient establir un sistema de referències creuades que solucionés aquest problema.

Un exemple, seria el frasema *cel a cabassets, aigua a cantirets*.¹¹³ No cal dir que aquesta també és una de les principals dificultats de la recerca interna del *Diccionari català-valencià-balear*.¹¹⁴ Però, a més, també ens trobem que hi ha molts fraseologismes no recollits, per exemple *la por guarda la vinya* o bé *les parets tenen orelles*. També ens trobem amb fraseologismes que estan recollits però no definits. Dins d'aquest apartat, doncs, s'ha de ser rigorós i coherent d'acord amb el criteri que s'utilitzi a l'hora de remetre la lematització d'aquests fraseologismes, com ara sota quina entrada (i per què) s'hi troben definits. Així mateix, trobem el

¹¹³ Aquest exemple i els següents s'han extret del seminari del professor Károly Morvay de la Universitat Eötvös Lóránd, Budapest, *El tractament de les unitats fraseològiques al nou diccionari de l'IEC* dimecres 21 de maig de 2008 que va tenir lloc a les 15.00 a l'aula A-4 de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Per a més informació, consulteu *Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*, de Károly Morvay, Nyitott Könyv, Budapest, 2006.

¹¹⁴ Per a més informació, consulteu <http://lexicografia.blogspot.com/2010/03/refranys-al-primer-diccionari.html> (6-3-2010).

frasema *l'home proposa i Déu disposa* a dos llocs diferents (entrades *proposar* i *disposar*) sense saber per què (perquè són verbs?). Tradicionalment es feia sota entrades la referència de les quals remetien a substantius. A tot això, hi hauríem d'afegir els problemes derivats de les remissions unidireccionals: el frasema *tirar llenya al foc* (sota l'entrada *tirar*) remet a *afegir llenya al foc* (sota l'entrada *afegir*) però no a l'inversa, i això és una mancança. Pel que fa als fraseologismes sinònims, ens trobem altre cop amb les definicions circulars. Sota l'entrada *cap*, ens trobem el fraseologisme *no tenir una cosa ni cap ni peus*, definit com 'no tenir ordre ni concert, ésser un disbarat'. Sota l'entrada *ordre* trobem el fraseologisme *sense ordre ni concert*, definit com 'sense cap ordre, d'una manera que no té ni cap ni peus'. A més, ens trobem també amb fraseologismes dins dels articles de les entrades, que encara dificulten més la seva cerca. Sota l'entrada *os*, hi ha el fraseologisme *no tenir més que ossos* (fins aquí tot correcte) definit per un altre fraseologisme: '*no tenir més que la pell i l'os*'. També ens trobem amb fraseologismes recollits en forma reduïda, per exemple, en l'entrada *cara* hi trobem el fraseologisme escapçat *a la cara de* definit amb el fraseologisme complet '*dir, fer, alguna cosa a la cara d'algú*'. Finalment, també ens trobem amb la manca de relació entre variants d'un mateix fraseologisme, com ara, dins l'entrada *mà*, que no hi relaciona els frasesmes *tenir la mà trencada en alguna cosa* i, un xic més avall, *tenir les mans trencades en una feina*.

Coromines, doncs, advertia Sales sobre la necessitat de fer un bon diccionari de fraseologia justament perquè no passés el que avui encara ens passa. El *DIEC-2*, en aquesta segona edició, ha realitzat una gran tasca en l'operació global que ha dut a terme i en els criteris que l'han guiada. Hi ha hagut una forta intervenció en la llista general d'articles inclosos a més d'una forta intervenció en l'elaboració de la informació dels articles. En el camp de fraseologia, però, ha faltat rigor pel que fa a la selecció, a la lematització, a les solucions de les remissions, a la presentació de la forma dels frasesmes, a la definició dels seus significats i a l'exemplificació dels usos. Comptat i rebut (frasema que no consta al *DIEC-2*), potser els professionals encara hi tenen, doncs, molt a dir.¹¹⁵

¹¹⁵ En aquest sentit vegeu també «L'IEC aposta per “repensar” les seves funcions en la cloenda del centenari» de Raül Magí, dins *El Punt* (Girona), 24 de gener de 2008, p. 46: «Acabades les celebracions, arriba l'hora de la reflexió. L'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que ahir va concloure formalment el seu centenari, ha anunciat un procés de debat per “repensar” l'acadèmia, la qual cosa significa discernir sobre les seves competències, l'estructura interna, el funcionament i l'adaptació a les noves eines de difusió del coneixement del segle XXI, tot plegat sense perdre el seu compromís nacional amb la cultura i la societat catalanes.» Vegeu a més, «L'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes centra un simposi», d'*El Punt* (Girona), 13 d'octubre del 2009, p. 31; «El curs de la UdG s'obre amb una brillant crítica de Terricabras a la universitat» de Ramón Estéban, dins *El Punt* (Girona), 14 d'octubre del 2009, p. 6; «El castellà irromp a l'escola gràcies als llibres digitals. Els nous manuals no tenen el català com a primera opció. A més, el material presenta deficiències.» de Carol Biosca i Sònia Pau, dins *Avui* (Barcelona), 15 d'octubre del 2009, p. 1 (portada) i 19-20; «Educació garantirà la prioritat del català als llibres digitals», de Carol Biosca i Sònia Pau, dins *Avui* (Barcelona), 16 d'octubre, del 2009, p. 23.

En aquest subapartat de *fraseologia*, se seguirà el mètode d'anàlisi del manuscrit de Károly Morvay *Problemes de fraseologia i fraseografia* que distingeix, 1) unitats inferiors a la frase, 2) unitats equivalents a la frase i 3) grups purament gramaticals com locucions adverbials, conjuntives, preposicionals. A més, també es tindran en compte el següent:

«Delimitant les fronteres de la fraseologia i aplicant consegüentment les lleis draconianes d'eliminacions del material no fraseològic, caldrà excloure d'aquest camp també totes les construccions de tipus: *ballar-la, matem-ho!, som-hi* (que es troben al diccionari de Raspall, Martí) igual que els grup de fraseologismes formats pel verb *ser* o *estar* i un mot usat en sentit figurat: *ser una conilla* (una dona), *ser una guineu / guilla* (una persona); *estar gat*. I també les formes que neixen com a conseqüència de la derivació fraseològica: *ser un somiatruites* de somiar truites. Evidentment també aquesta és una qüestió delicada per la relació d'aquestes combinacions amb les UF comparatives: *estar (boig) com una cabra; ser / anar (brut) com una guilla; pudir com una guilla; ser (més) covard com una guilla; ser més tossut com una mula, ser (més) lleuger com una daina; córrer com una daina*, etc. També l'existència de fraseologismes que són només un xic més desenvolupats com: (*ser un*) *gat escaldat; (ser un) gat vell; (ser una) gata maula / moixa* pot confondre'ns.

»Representen aquí un grup especial les combinacions freqüentíssimes en català amb el verb *fer*: *fer un petó, fer la verema, fer ous, fer el llit*. Si les eliminem com explicarem per exemple les diferències entre *fer un salt, fer salts* i *fer el salt; fer la barba* i *fer la barba* (a algú), o com relacionarem les diferents significacions d'unitats com *fer pudor?*[...]

»Dit això evidentment no es pot oblidar que és molt difícil traçar una línia divisòria exacta entre UF i combinacions "habitualitzades" d'altra mena. Hi ha una relació estreta entre fraseologismes i unitats sintacticosemàntiques no del tot fraseologitzades ("col·locacions" i estructures / construccions / combinacions sintàctiques més o menys fraseologitzades). Per evitar molts maldecaps i per no bandejar completament aquestes combinacions es poden prendre en consideració en la descripció (però preferentment no als diccionaris fraseològics) com a fenòmens limítrofs relacionant-los amb diferents grups de les UF. Per assenyalar llur parentiu amb els fraseologismes proposo anomenar-los "fraseoides".»

6.5.1 Diversos usos fraseològics de Coromines en relació amb postulats seus

En aquesta observació ens limitarem a aportar opcions fraseològiques de Coromines, seguint el mètode classificatori de Morvay:

fraseologismes:

[...] (qui sap si en això també hi ha algú que *em sega l'herba sota els peus*), [...]. **13**) 174.

No us diré que això sigui anar a *cercar una agulla en un paller* [...]. **15**) 125.

«Alguns —Badia i Margarit, Germà Colon— cregueren prudent de *cremar un ciri a Déu i un altre al diable*, fent una comunicació en català i una altra en castellà»: **11**) 63, LLOC V,238a1-13 i SERVIR VII,865b42-58.

Us volen *fer combregar amb rodes de molí*: **7**) 222.

No es pot matar tot el que és gras: **8**) 136.

Agafar el rave per les fulles: **4**) 30.

«*Qui no hi és no hi és comptat*» (l'Institut, doncs, és *la taula d'En Bernat*): **13**) 413.

interjeccions:

Ai de mi: **1**) 107, **4**) 88.

col·locacions i usos figurats:

els *peixos grossos*: **4**) 93.

Deixar *arreglat* (en el sentit de 'acordar'): **2**) 563.

[...] i **7**. còpia d'una llarga postdata que he afegit a la carta d'En Moll, on *reblo el clau* amb reflexions sobre aspectes nous de la polèmica. **13**) 125.

[...] *li burxi l'orella* **13**) 157, 160.

[...] i així no *donaria greix* a ningú [...]:**14**) 121.

Un *raig de bastonades*: **7**) 221.

Garrotades de cego: **7**) 221.

Bastonejar: **5**) 314.

[...] la família de Fabra *hi vagi d'acord* (cf.: hi estigui d'acord): **5**) 104.

El 1952-53 van fer elegir un nou membre (Faraudo) sense el vot de vostè i el meu, i consta que en aquest cas *van anar d'acord*; (cf.: [...] van estar d'acord): **13**) 134.

Paraules galdoses: **5**) 190.

Els vaig *fer a mans de* [...]:**5**) 177, **8**) 208, **12**) 820, 861, 901, **14**) 471.

Cap de brot en la seva especialitat: 3) 74.
Es va deixar sentir: 9) 27.
 La conca del Cardener també està quasi per *encetar*: [...]: 7) 147.
 [...] condemnar-los al paper de *comparses* o *escolans d'amén*; 13) 134.
 [...] al paper d'*escolà d'amén* 13) 218.
Ésser eixut ('sorrut'): 13) 157.
 [...] li *estimaré* que no parli d'això, [...]: 5) 88.
 [...] us ho *estimaria* [...]: 7) 152.
 [...] *el blat al sac i ben lligat*: 12) 848.
 deixar molt d'*embastat* i res d'acabat: 9) 109.
 vaig deixar diverses empreses científiques *embastades* o a mig fer i les
 vull acabar; 14) 95.
de pol a pol de migjorn a tramuntana: 4) 120.

perífrasis verbals:

Si estiguéssim a fer: 1) 89.
Si fóssim a decidir: 1) 91, 13) 170.
Si fóssim a fer: 1) 93, 2) 72.
Hi trobem a triar: 2) 568.
 Per *veure de* convèncer En Casacuberta (cf.: per *mirar de* convèncer En
 Casacuberta): 2) 400.
Vegin si ens poden enviar la Veu [...] (cf.: *Mirin* si ens poden enviar la
 Veu [...]): 12) 434.
 Avui he escrit una carta a En Naccarato dient-li que allò que havíeu
 posat (en el pròleg d'*Entre dos llenguatges*) de l'edició del *Llibre de les*
dones era, per desgràcia, «wishful thinking», i que *veiés de fer* alguna
 contribució econòmica [...].(i no: [...] i que *mirés de fer* alguna contribució
 econòmica [...]) 15) 256.
Va venir a dir-me: 12) 310.

usos del verb *fer, estar, haver*:

[...] que *fem* un error [...]. (cf.: [...] que *cometem* un error [...]): 5) 141,
 13) 153, 227, 284.
 em *fa* molt de plaer [...] (cf.: em *produeix* molt de plaer [...]): 9) 108.
 [contraexemple: em *plau* moltíssim (i no: em *fa* moltíssim plaer): 9)
 108.]
 Ens ha *fet* gran alegria [...]: (cf.: (Ens ha *causat/donat* gran alegria [...]):
 8) 68, 202, 218.
 Em va *fer* molt de plaer [...]: 14) 323.

[...] i em *faria* un gran honor [...]: **12)** 648, **13)** 19, **14)** 36, 86, **14)** 86.
 [...] *fer* molt de plaer [...]: **14)** 36.
 [...] perquè la demanda del públic està creixent tant que pot *donar* atreviment als de la Catalònia [...] (cf.: [...] que pot *fer* / *causar* atreviment als de la Catalònia [...]). **13)** 70.
 [...] que m'excusi per no haver *fet* una resposta completa a les seves cartes [...] (cf.: [...] que m'excusi per no haver *donat* una resposta completa a les seves cartes [...]): **8)** 139.
 [...] es va *fer* moda [...] (cf.: [...] es va *posar de moda* [...]): **9)** 27.
 Tampoc no us farà estrany [...]: **2)** 211.
 No fa també un poc estrany de posar l'article [...]: **9)** 83.
Fer-se sentir: **9)** 141.
Fer-me venir algun diari (i no: fer-me arribar algun diari): **12)** 87.
 He de *fer*, doncs, mea culpa [...]: **2)** 514.
 Ací no *estic* gaire ric de llibres catalans (no tinc el Balari; de l'Aguiló em falta des de la *P*): **14)** 405.
 [...] i faria tots els passos i despeses que calgués per *haver-lo*. (i no: [...] per 'tenir-lo / aconseguir-lo'): **2)** 571.
 Ens en podríeu *fer haver* un exemplar?: **2)** 282.
 Només l'homenatjat *n'haurà* esment [...]: **14)** 36.

girs i locucions adverbials:

Per l'ús de *anys ha*, *estona ha* o *temps ha*, vegeu ESTONA III,785b44-58, GRUTA IV,685a27-29, MUSA V,852b23-38 i SON VIII,70a6-28.
 Temps ha: **1)** 125, **4)** 93, **5)** 66, **7)** 420, **12)** 274, **14)** 212, 323, 342.
 Anys ha: **3)** 73, **12)** 440, **15)** 124.
 Sentir-se *amb cor* ('veure's amb cor'): **5)** 164.
 Li donen *de cor* les gràcies: **2)** 448, **5)** 69.
 D'acord *coralment*: **2)** 484.
 De nits (cf.: de nit): **2)** 506, **5)** 154, **12)** 138, 806, 905.
 De nit (cf.: de nits): 149.
 De sobre (cf.: de sobres): **8)** 50.
 Us escric en *una esgarrapada*: **7)** 73, **8)** 49, **9)** 30, **12)** 298, **15)** 212.
 [...] ací caic, aquí m'aixeco [...]: **12)** 304.
 A penes si:¹¹⁶ **7)** 229.
 A genollons (cf.: de genolls): **12)** 230.
 S'ha consumit *com bresques*: **3)** 72.
 fet i fet [...]: **12)** 879.

¹¹⁶ Confronteu, per exemple, *El carrer de les camèlies*, de Mercè Rodoreda, Club Editor, Barcelona, 1980, capítol VI, p. 33: «Vaig sortir i corria pels carrers i en arribar a casa em van haver de venir a obrir i amb *prou feines* si podia respirar tot explicant que la Mare de Déu ja duia el vestit.»

Ras i curt: **3)** 42.
Val a dir: **1)** 45, **8)** 36, **9)** 25, **12)** 39, 49, 127, 366, 541, 577, 582.
millor dit (cf.: més ben dit): **9)** 95.
a soles: **4)** 97.
[...] se'm va *fer nit*. (cf.: [...] se'm fa fer *de nit*): **12)** 42.
In fraganti: **12)** 924.
a cosa de... (i no: *cosa de*): **9)** 173.
de cap manera: **12)** 871.
de retop: **9)** 154, **12)** 637.
l'enquesta no la podré estendre *de ferm*: **9)** 109, **12)** 78.
explicar *per menut* **14)** 216.
a tot tren: **12)** 805.
a "tot gas": **12)** 823.

Preposicions i locucions preposicionals

De cara a (cf.: de cares a): **9)** 40, **14)** 23, 95.
A manera de + SN: **3)** 27, 50, **4)** 86, **5)** 111, **9)** 219.

conjuncions i locucions conjuntives:

Mai que es presenti [...] (cf.: sempre que es presenti/ si mai es presenta)
1) 108.

Un si és no és guillat (i no 'una mica, un poc'): **12)** 845.

«Aquests exèrcits eren plens de joves oficials, no enterament incultes, als quals plaïa d'usar, *un si és no és* sardònicament, grans paraules, èpiques, poètiques, tenyides de fanfarroneria;»: CARA II,545b1-55.

[...] enviés *com* més aviat *possible*. (i no: [...] *al* més aviat *possible* / *com* més aviat *millor*): **1)** 115, **14)** 435.

Altres opcions lèxiques i gramaticals

Donar compte (cf.: donar comptes): **2)** 59, **12)** 834, **13)** 83, **14)** 51, 52, 119.

Donar comptes (cf.: donar compte): **12)** 874, **14)** 78.

Retre compte (cf.: retre comptes): **14)** 64, 116, 145.

Retre comptes (cf.: retre compte): **14)** 78, 453.

[...] em limitaré a *acusar-vos rebut* de la vostra amable carta. (cf.: acusar recepció): **7)** 164.

[...] tenia *més bon semblant* [...]: **13)** 112.

[...] que em cuida ofegar [...]: **8)** 159.
Patriotisme: **5)** 19.
Separatista: **5)** 191, **6)** 97.
No val la pena (i no: no paga la pena): **5)** 228, **9)** 39, 269, **13)** 82.
Estiracordetes: **11)** 66.
Les llengües literàries *neollatines* (cf.: les llengües literàries *romàniques*): **3)** 47.
Hom: **2)** 60, **15)** 28.
[...], i les coses que *un* fa pels seus amors *un* no les ha de cobrar [...]. (cf.: [...] *hom* [...] *hom*): **2)** 566.
[...] *un* no sap [...]. (cf.: [...] *hom* no sap [...]): **12)** 701, 940.
Un no pot arribar a sentir-se bé [...]. (cf.: *hom* no pot arribar a sentir-se bé [...]): **10)** 131, 132.
Jo també penso que quan *un* treballa per coses de la pàtria [...] (cf.: Jo també penso que quan *hom* treballa per coses de la pàtria [...]): **7)** 58.
em *reca*: **2)** 555, **3)** 46, **6)** 99, **12)** 205.
[...] que per *un voler de Déu* no s'ha perdut [...]: **8)** 134.
Posar de relleu: **6)** 124, **12)** 480, **14)** 30, 96, 141.
principi d'any: **12)** 45.
del primer d'aquest mes: **4)** 57.
primer(s) de + nom de mes: **4)** 57, **13)** 79, 202, 255, **14)** 126.
fi de mes: **6)** 99, **9)** 126, **12)** 111, 161, 342, 367, 414, 468, 474, 491, 494, 503, 504, 505, 560, 563, 596, 617, 620, 634, 635, 654, 682, 695, 703, 726, 727, 760, 761, 891.
fi de + nom de mes: **9)** 126, **13)** 80, 177.
A finals de: **9)** 145, **12)** 330, 786.
a *últims d'*octubre: **8)** 134.
Dar a llegir: **12)** 161, **13)** 160.
Donar a triar: **12)** 912, SEURE VII, 901b28.
[...] que *si altre no*, ho faria per [...]: **12)** 162.
[...] (cosa natural fins a cert punt amb un *vingut de nou*) [...]. (i no: [...]) (cosa natural fins a cert punt amb un *nouvingut*) [...]): **12)** 426.
L'alemany de la Júlia *marxa* molt bé. ('va' 'progressa'): **12)** 409.
En gran manera (cf.: molt): **12)** 248, **13)** 179.
Tots els divendres (i no: cada divendres): **12)** 132, 875.
Una a una (i no: d'una en una / una per una): **12)** 151.
un per un: (i no: un a un / d'un en un): **13)** 137.
Punt a punt: **12)** 281.
D'un a un (i no: d'un en un / un per un): **12)** 803.
Es va *posar* una tramuntana (cf.: va fer una tramuntana): **12)** 41.
Posar tranquil·la (cf.: *quedar tranquil·la*): **12)** 215.
Posar contenta (cf.: *estar contenta*): **12)** 889.
És ver: **12)** 172.

[...] perdre l'últim *auto* ('cotxe de línia, autobús'): **12**) 373.
no es podia ficar en un *auto*. **13**) 179.
pendre l'auto/tren (la mateixa estructura que en italià): **12**) 373, 544,
764.
[contraexemple: *agafar* l'auto: **12**) 777.]
[...] no *saben un borrall* de [...]: **12**) 921.
Passar-me de (vegeu *DIEC-2* 16 *GDEC* 18: 'saber-se'n privar' 'prescindir
de'): **12**) 513, 582 i 595.
Deixarem de petja: **12**) 861.
a manta taverna: **9**) 160.
En especial: **9**) 57, 269.
Especialment: **9**) 84.
Al millor (i no: *potser* o bé *per ventura*): **12**) 293.
Passat (de) ('excepte'): **6**) 90, **12**) 242.
Passat que ('excepte que'): **8**) 57, **9**) 57.
[...] llevat si [...] ('[...] excepte que [...]'): **8**) 133.
a don Ramón (i no: a En Ramon): **9**) 70.
per dissort: **9**) 80.
de primer: **9**) 79.
semblaria molt *posat en raó* que [...] (i no: semblaria molt posat *a la* raó
que [...]): **9**) 161.
en la *forma* de fer-ho segons la meva experiència (i no: en la *manera* de
fer-ho [...]): **9**) 112.
a mida que (i no: a mesura que): **12**) 221, 330.
quina enyorança em *dóna*: **12**) 329.
dóna la impressió: **12**) 427.
molèstia que sempre *dóna*: **12**) 427.
[...] que m'ha *donat* ganes de [...] (i no: [...] que *m'ha fet venir/m'han*
vingut ganes de [...]): **14**) 221.
Fa de molt mal acontentar: **12**) 96.
Fa de mal portar: **12**) 205.
Fa de bon llegir: **12**) 601.
Això de la revisió de quintes és la cançó de *no acabar mai*. (i no: [...] la
cançó de *mai acabar*. Notem que fins i tot en un registre familiar
Coromines hi posa la doble negació): **12**) 356.
Totes les grafies del *dit* nomenclàtor es basaven en estudis [...]: (i no:
Totes les grafies d'aquest nomenclàtor es basaven en estudis [...]) **2**) 319,
12) 204, 213.
[...] la lliçó *aquesta* [...] (i no: [...] la lliçó dita / aquesta lliçó / la dita lliçó
/ la referida lliçó): **12**) 302.

En relació amb el que diu Coromines diu a Sales el 10-4-1959 a 7) 234-235:

De tota manera (cf.: de totes maneres): **2)** 554, 571, **4)** 36, 46, 61, 62, 66, **8)** 109, 149, 171, 202, 207, 321, **9)** 163, 174, 199, 207, 209, **12)** 42, 367, 397, 477, 481, 522, 553, 576, 577, 584, 599, 617, 654, 676, 677, 681, 682, 773, 782, 822, 827, 833, 835, 838, 854, 859, 864, 868, 870, 876, 878, 885, 889, 894, 898, 908, 909, 941, **13)** 61, 62, 96, 102, 107, 110, 111, 114, 150, 153, 160, 265 **14)** 22, 52, 62, 109, 121, 201, 212, 216, 302, 360, 399, 405, **15)** 37, 76, 119, 125, 250.

De totes maneres (cf.: de tota manera): **8)** 176, **9)** 191, **12)** 705, 712, 868, **14)** 78.

En relació amb el que Coromines postula a VEGADA IX, 73b53-74a3:

De vegades (cf.: a vegades): **9)** 55.

En relació amb el que Coromines postula a MÉS V,615a23-615b55:

A canvi i per torna (cf.: a canvi i a més a més): **2)** 571.

En relació amb el que diu Coromines diu a Sales el 10-4-1959 a 7) 234-235.

No tinc dret a [...] (cf.: **No hi ha dret [...] però no s'hi val [...]*): **5)** 76.

6.5.2 Alguns usos figurats que Coromines intenta restablir tot atorgant-los la legitimitat del registre literari

Com que per temps i per context, Fabra s'havia de dedicar a temes més urgents, pel que fa a Coromines i salvant totes aquestes distàncies, ràpidament ens venen el cap les paraules de Modest Prats parlant de Verdaguer com a «el “recreador” d'una llengua literària», dins Garolera, 1997: 14-16:

«Una llengua que s'ha de restablir, després que el seu ús culte s'ha aprimat tant que gairebé arriba a trencar-se'n la continuïtat, no es converteix de cop i volta en un instrument apte d'alta expressió literària»

«I no és tan sols perquè mancava una gramàtica o un diccionari normatiu, sinó perquè no hi havia cap model vàlid en què s'hagués pogut reconèixer el lector contemporani.»

«En el nostre poeta, deixant ara de banda tota consideració del geni personal, conflüen les línies de força que, assumides en una síntesi harmoniosa, podien desencallar el problema: la tradició lingüística popular que s'havia mantingut amb tota la seva riquesa en els nostres pobles, i una certa familiaritat amb els models literaris cultes als quals Verdaguer tingué accés en els seus estudis al Seminari de Vic.»

«Verdaguer retorna, amb la seva obra, la confiança —no pas morta, sinó no nascuda— en una llengua que desplegava amb una esplendor insospitada totes les seves virtualitats expressives. Mossèn Cinto recupera la riquesa d'una tradició i la revesteix d'aquella dignitat que la retòrica culta exigeix. Entrats als darrers anys del segle XIX, els catalans redescobriren, admirats, les possibilitats d'una llengua que manté el dring més autèntic del català parlat i que és susceptible d'expressar-se amb la riquesa, la precisió i la gràcia que ja només semblava possible de trobar en aquelles literatures forasteres que havien viscut la normalitat de la història cultural europea.

»Aquest mèrit, com hem dit, li ha estat sempre reconegut.»

També ens sobten alguns usos figurats que Coromines intenta restablir tot atorgant-los una legitimitat de registre literari.

[...] i el lingüista dialectòleg hi troba molta documentació a *espigolar* [...]: **9**) 38.

[...] col·lecció de mots balears no registrats en els diccionaris *espigolats* en autors mallorquins, etc.: **14**) 142.

[...] en espera que les generacions venidores podran *llaurar* el terreny que nosaltres només podem *desembrossar*. **12**) 503.

S'esgarriaria (i no: s'erraria o s'equivocaria): **12**) 214.

Desenrotllament d'idees: **12**) 139, 297, 298, 585, 634, 658, 882.

Estic *enfangat* fins al coll: **8**) 187.

Un *escull* que defuig [...].(en sentit figurat): **9**) 40.

Garlariem de gust: **9**) 225, **12**) 366.

Els nostres estudis pateixen d'un tal *esmicolament*: **8**) 26.

Que li *vingués a tomb*: **9**) 50.

estar *dejú* de ('estar sense'): **9**) 172.

[...] *assegurariem* més *el tret* [...]: **9**) 217.

Donar-me una trucada (i no: fer-me una trucada): **9)** 225.
Treure frases de context i *de polleguera*: **4)** 30.
Que em vaig empassar com bresques: **4)** 33.
rient per sota el nas: **4)** 60.
en forta majoria (i no: en gran majoria, majoritàriament): **4)** 61.
picar-se les crestes: **4)** 62.
em trenca l'alè ('em reca'): **4)** 112.
Fer els ulls grossos: **8)** 136, **12)** 120.
[...] que fan rodar el cap... (en el sentit que fan 'ballar el cap', però notem que potser, *rodar el cap* també té el sentit de 'marejar-se'): **8)** 191.
Sol com una òliba: **8)** 195.
Eixugar el dèficit: **6)** 35, **14)** 400, 427, 477.
El pobre jovent que *puja*: **6)** 41, **12)** 615.
La *planxa* (en el sentit de 'lapsus, patinada, errada desafortunada'): **12)** 202.
No cal dir que no he gosat acceptar aquesta *gorra*: **12)** 213.
[...] que n'*acana* [...] (notem el registre col·loquial): **12)** 297.
jo *em quedo* bastant a l'*escapça*: **12)** 300.
[...] que no *hi entenen pilota*, [...]: **12)** 367.
És una *bola* ('mentida'): **11)** 68.
no creguin les *boles* que fa córrer la premsa: **12)** 909.
estem sense una *mallà* (vegeu DCVB "no tenim ni una mallà" 'no tenir res'; DECLC MALLA V,396a25-27): **12)** 472.
Es pica ('s'empipa'): **12)** 478.
Vam passar un Sant Joan dels més *moixos*. **12)** 555.
reaccionar *virilment*: **12)** 643.
en realitat tot ha estat *foc d'encenalls*: **12)** 700.
[...] i hi ha amors que ens *posen el cor en roda*. **15)** 316.
Aquestes coses *corren com un reguer de pólvora*: **11)** 68.
escrit *d'esma*: **9)** 152.
oir de llavis de [...]: **9)** 83.
caràcter de vell llebrer: **9)** 140.

6.6 Puntuació

6.6.1 Ambigüitat prosòdica?

L'exemple següent, també esmentat dins l'apartat de puntuació, pot crear ambigüitat prosòdica. Com que l'agrupació en unitats melòdiques no ha de coincidir necessàriament amb la divisió sintàctica, en el cas següent l'agrupació prosòdica pot ser diferent. Coromines escriu:

Ara bé s'ha publicat [...]: 7) 151.

[Ara bé] [s'ha publicat]
[Ara][bé s'ha publicat]

La manca de coma després del connector *ara bé*, fa que en aquest cas ens sigui possible de limitar la frontera entre unitats melòdiques de manera diferent. El mateix passaria en el següent cas on l'ambigüitat prosòdica només es donaria en dialecte balear:

carregat tant de classes, [...] 5) 87.

[carregat tant] [de classes]
[carregat] [tant de classes] ('carregat tantes classes' en dialecte balear)

6.6.2 Manca de coma després de connectors com *ara bé* i *de fet*

Pel que fa a la puntuació, Solà ja nota, en Solà: 2007: 111:

«i en tot cas la puntuació sí que és en certs casos una mica personal o pròpia d'uns textos que precisament han d'evitar “grops” (obstacles): per exemple, no posa coma després de connectors com *en canvi* (“En canvi sembla tractar-se més aviat de l'altre matís” [DECat, VI: 172a32], *ara bé* (“Ara bé és un fet, tan sovint assenyalat, que [...]” [DECat, VI: 173a45]).»

En aquest sentit, nosaltres també en podem aportar aquí alguns exemples:

«Ara bé com que en català [...]» (i no: «Ara bé, com que en català [...]»): 7) 180.

«Ara bé [...]» (i no: «Ara bé, [...]»): 7) 228.

«Ara bé la composició [...]» (i no: Ara bé, la composició [...]): **14**) 214.

«En canvi en Gramàtica i en Ortografia, hi enteneu menys» (i no: «En canvi, en Gramàtica i en Ortografia, hi enteneu menys»): **7**) 186.

També hem notat que hi ha altres connectors on Coromines tampoc no posa coma:

«[...] finalment En Codina i l'Averoles quedaran encarregats dels més meridionals: Balsareny, Puig-reig, Viver-Serrateix i no sé fins a quina línia hauria arribat amb això és prudent no fer cap poble de la latitud de Berga cap al sud» (i no: «[...] finalment, [...]): **7**) 147.

«De fet la teniu publicada dues o tres vegades la vostra divisió comarcal.» (i no: «De fet, la teniu publicada dues o tres vegades, la divisió comarcal»): **9**) 199.

6.6.3 L'accentuació de les unitats melòdiques a dins d'un límit de domini entonatiu

Des d'un punt de vista del ritme prosòdic de l'oració, ens sobten algunes construccions ara ja no pas només per la puntuació sinó també per la l'accentuació de les unitats melòdiques a dins d'un límit de domini entonatiu. En aquest sentit destacarem algunes opcions prosòdiques que poden estar marcades o no amb la puntuació pel que fa als usos de Coromines:

Havent la llengua refet el mot sota [...], sempre es podrà [...]. **1**) 86.

[...], **que**, [...]' (i no: [...] **que**, [...]): **2**) 60.

Notem com Coromines puntua les següents locucions per introduir una frase explicativa o equivalent que l'anterior, i les que sol utilitzar.

[...], **això és**, [...] (i no: [...], és a dir, [...]): **2**) 62.

[...], **és a dir**, [...]: **3**) 49.

6.6.4 Manca de coma per marcar una dislocació a l'esquerra

A més, també hem notat que algunes altres oracions també estan mancades de puntuació, en aquest cas per marcar una dislocació a l'esquerra:

«A vos i a mi el que ens preocupa [...]» (i no: «A vos i a mi, el que ens preocupa [...])»: 7) 181.

«Les negociacions és més natural que les diguessin vostès, que [...]» (i no: «Les negociacions, és més natural que les diguessin vostès, que [...])»: 5) 105.

6.6.5 Manca de coma pròpia d'una escriptura a raig

Algunes comes ens acaben de constatar l'escriptura a raig de Coromines, el fet que no hi hagués hagut cap revisió posterior de les seves cartes:

«Adjunto un paper de 5 dòlars amb el qual i els 20 ja rebuts per En Moll completaré les 1000 ptes. de la quota [...]» (i no: «Adjunto un paper de 5 dòlars amb el qual, i els 20 ja rebuts per en Moll, completaré les 1000 ptes. de la quota [...])»: 9) 31.

«Precisament perquè m'ho pensava això que no sortiu ni veieu ningú, vaig escriure-us el que us vaig escriure. No heu de fer-ho això» (i no: «Precisament perquè m'ho pensava, això, que no sortiu ni veieu ningú, vaig escriure-us el que us vaig escriure. No heu de fer-ho, això.»): 12) 856.

6.6.6 La puntuació de Coromines després del reformulador *total*

Pel que fa a la puntuació de Coromines després del reformulador *total*, primer vegem què n'opina Coromines a TOT VIII, 663b54-59:

«DERIV. SAVI: *Total* [“*total* perdició del món”, segle XVI, *DAG*]. Gramaticalitzat col·loquialment, com a partícula adverbial: “Punyal de moça, lo que m'ha fet!... *Total*, per una abraçada...”, VCatalà (*Ombrívols*, 82) ‘sense més, sense altra raó’ (= al. *ohnehin*, it. *senz'altro*).»

Però vegem què en diu Solà *et al.*, 2002: 3199 (la negreta és meva):

«En el nivell procedimental, hi hem inclòs el significat de conclusió, que es pot definir com a intermedi entre el valor de conseqüència discursiva, el significat additiu —i dins d'aquest el distributiu— i el significat disjuntiu de resum. Segons el context, predominarà un valor o un altre. Indiquen conclusió els connectors parentètics: *en fi*;

en conclusió; en definitiva; al capdavant; al cap i a la fi; total; tot plegat.»

Si consultem el *DIEC-2* a l'entrada *total*:

«**2 3 m.** [Lèxic comú] EN CONCLUSIÓ. *Total*: res.

2 4. m. [Lèxic comú] *en total loc. adv.* Tot plegat, comptat i debatut.

En total érem trenta-dos.»

Pel que fa als usos de Coromines, el *total* que pertoca a l'ús de **2 4.tot** i que en contextos també podria voler dir 'en conclusió', com a **2 3.:**

Total res. (i no: total: res.) **13)** 61.

Total [...]. (i no: total: [...]): **4) 62, 12)** 700.

En total l'únic fet nou i d'importància que ha ocorregut aquest any en això és que [...]. (i no: En total: l'únic fet nou [...]) **13)** 109.

7. Les «Converses Filològiques» no publicades

Aquest apartat va dedicat tots els fragments de les cartes de Joan Coromines que tracten aspectes relacionats tant amb la llengua com amb la història de la llengua. Per aquest motiu, doncs, l'objectiu bàsic i final d'aquest capítol serà simplement donar a conèixer tot aquests materials que, sense deixar de ser d'un caràcter eminentment fragmentari, epistolar i personal, pel fet de provenir d'una sensibilitat com la del nostre il·lustre filòleg, tampoc no ens deixen de sorprendre pel que fa al seu interès.

Tot seguit, titularem els següents fragments, i en donarem la referència per data i font.

Sobre el *doncs* causal, el 29-1-1926 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 148):

«La Carme no fa pas faltes d'ortografia, com li diu la Maria, però sí de construcció, que són més greus: que procuri assabentar-se de què és el *doncs* causal i que no l'usi més perquè és terriblement lleig i en la seva carta n'hi havia dos o tres. Però la qüestió és que m'escrigui, amb faltes o sense.»

Sobre la caiguda de la preposició, el 20-2-1926 (vegeu Ferrer i Pujadas, 2006 b: 178)

«Jo em pensava que aquesta qüestió dels grups *de que, en què, a què* ja era resolta. És una regla general de la sintaxi romànica (i també de la germànica) que quan un verb té per complement tota una oració introduïda per *que*, es prescindeix de les preposicions que l'acompanyen en altres casos. Així en francès: *Je suis sûr que personne n'est venu*, en italià *Sono sicuro che nessuno è venuto*. En català antic no hi ha cap exemple de l'altra construcció: una ullada al llibre d'En Par l'en convencerà. En català d'avui (parlo del català *espontani* o sia del de les persones que no saben el castellà siguin de Barcelona o de fora) és també aquesta la regla. És només el castellà que amb la seva natural propensió a l'enfarfec s'ha permès aquest contrasentit de fer precedir una conjunció (*que*) per una *preposició* (*de, etc*) que equival a fer-la *declinable*, contràriament a totes les llengües del món, que no declinen més que els *noms*. Ben entès que parlo de *que* (conjunció) no de *què* (pronom relatiu). El darrer *que* s'escriu i es pronuncia diferent, com a *nom* que es pot declinar; així en una frase com *hi ha casos en què...*, l'*en* no sols és lícit sinó necessari (amb tot i que el Pare el posa entre parèntesis en la seva carta) per tal com es refereix a *casos* i no és un pronom.»

Sobre les llengües que es moren, el 23-5-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 544-545):

«A l'estació ens esperava el seu Secretari, que l'ajuda en l'arreplega de noms sobre el terreny. Fins al castell hi havia mitja hora de camí, que va ser una passejada deliciosa entre els prats plens de flors en el fons d'una ampla vall voltada de grans muntanyes que em recordava molt la Vall d'Aran. Al cim dels turons més baixos que cauen sobre el riu es veuen dos o tres castells, no en ruïnes com ho són sempre els nostres, sinó habitats. El vessant esquerre de la vall, que puja més suau que l'altre, està pigallat de poblets. Els meus companys me'ls anaven enumerant amb tristesa: aquest ja fa deu anys que parla alemany, en aquell ja només els vells parlen romontsch, en el tercer ja comencen de parlar en alemany a les criatures; en aquesta vall la mort del romontsch es pot preveure per a dintre cinquanta anys; la vall de Dísentis i l'Engadina per ara resisteixen, però si es perd en el Rin Posterior quedaran isolades l'una i l'altra. Aquesta és la sort de totes les petites llengües que no estan defensades per un sentiment nacional. Ací l'Estat no fa cap pressió, ben al contrari, el Govern Cantonal i la Federació paguen fortes subvencions anyals per a la defensa del romontsch (i el més bonic és que són suïssos alemanys els que les han fetes votar), aquest llenguatge és el nen mimat de tots els suïssos, que el consideren com l'única llengua genuïnament suïssa, pobre de l'estranger que gosés parlar-ne amb menyspreu, però el pagès se'n desentén i ensenya l'alemany al seu fill, que dona més recursos de vida.»

Vegem com l'evidència i la bona percepció lingüística porta el Coromines romanista a publicar el maig de 1964 (dins la revista *Serra d'Or*) «Qüestions onomàstiques» on especifica quina ha de ser l'actitud a prendre pel que fa els noms occitans (Ferrer i Pujadas, 2009: 445-446): (p. 445-446,)

«Finalment hi ha el tema especial dels noms occitans o del Migdia de França. Es tracta d'unes terres on la llengua més antiga és un parlar estretament emparentat amb el nostre (si bé no pas idèntic, com ho són, en canvi, el valencià i el rossellonès), i de gent amb qui existien afinitats també en d'altres aspectes, sempre excloent, però, tota idea d'equiparació al cas dels valencians, rossellonesos i balears. Però cuitem a reconèixer que avui aquestes terres estan quasi totalment afrancesades, i no podem ni ens escau d'ésser més occitanistes que els mateixos occitans. ¿Què en traurem, de voler restablir "Lorda", si

“Lurdes” és la forma usada en català des que aquesta població començà d’èsser coneguda, i és una forma que ha arrelat ja en la toponímia catalana, com a nom de diferents santuaris? ¿Com podríem restablir “Nemze” o “Arle” si aquestes formes han estat abandonades pels mateixos occitans que usen el francès “Nimes” fins quan escriuen en llengua d’Oc? Limitem-nos a adoptar una mitjana prudencial, mantenint-nos fidels a la forma occitana quan hi hagi més probabilitats d’èxit, i sobretot quan aquesta compti amb una tradició catalana.»

Prejudicis d’història de la llengua: el prestigi d’una llengua, el 25-11-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 578):

«Hi havia no sé què d’hostil en aquesta rebuda, que em va estranyar, com d’algú que està desfavorablement previngut contra una persona, i constata amb més alarma que goig en conèixer-la que està més ben preparada del que es pensava. És clar que essent-li jo fins ara perfectament desconegut, no és possible que tingués cap prevenció personal contra mi, però podia tenir-la contra la col·lectivitat de què formo part. La paraula «dialecte» aplicada al català, com han vist més amunt, no té, val a dir-ho, en boca d’un lingüista francès els sentit ofensiu que hi donen els espanyols i que aquí s’aplica al mot «patois», però de tota manera denota la desconeixença intencionada de la nostra vella llengua literària i denuncia una certa malvolença o menyspreu contra el nostre país. Per aclarir els meus dubtes, vaig cercar a la Biblioteca de la Universitat l’únic llibre d’En Meillet en què parla de la llengua catalana, que és també l’únic que no he llegit, almenys en la seva forma actual, degut al seu caràcter vulgaritzador i elemental, *Les Langues dans l’Europe nouvelle*. La primera edició d’aquest llibre és de l’any 18; el Pare va comprar-lo llavors i jo la vaig llegir, però ja fa molt de temps: al català només fa dues ràpides al·lusions, però això podia explicar-se per l’escàs coneixement del nostre problema que es tenia a l’estranger abans de la guerra. Però en la segona edició, que va sortir l’any passat, és francament i obertament hostil. Comença per l’error fonamental de col·locar en un mateix pla la Renaixença catalana i el Felibritge provençal, moviments sense esdevenidor, obra d’uns quants literats desenfeinats (això per a nosaltres). Si a Espanya es posa un problema català mentre que a França una qüestió occitana no existeix, això ve del fet accidental de la puixança econòmica de Barcelona, però la llengua catalana està condemnada a l’absorció i ja actualment els catalans o l’han abandonada del tot uns, o no la parlen els altres més que com una «llengua segona» al costat de l’espanyol. Insisteix molt sobretot

en la importància, segons ell nul·la, del moviment català en el Rosselló; sembla com si tot el que ha dit fins ara fos només per arribar a aquest detall únic que l'interessa. En resum, l'esforç per ressuscitar les llengües «locals» a l'Oest d'Europa és artificial i destinat al fracàs; àdhuc, si reeixís, no tindria per efecte més que el posar un grapat d'infeliços en una situació inferior.»

Els tòpics: França, com sempre, reticent amb el català com a llengua. L'exemple del presoner arran dels fets de Prats de Molló, el 25-11-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 578-581):

«Com veuen, tot això no és més que una hàbil combinació dels vells tòpics avui desacreditats (és curiós de notar que en la primera edició parlava en termes semblants de la llengua ucraniana, que ha triomfat completament d'ençà de la instauració dels Soviets, i que l'eslovè, que ell sentenciava a molt, avui és reconegut oficial pel govern de Iugoslàvia: ara, en la segona edició, l'home es veu obligat a fer «amende honorable») amb una sèrie de fets senzillament falsos: és fals de parlar de resurrecció de la llengua literària perquè en català no s'hi ha deixat d'escriure mai del tot i el seu ús en els textos legals i en les escriptures dels notaris, en la correspondència particular i en la predicació arriba fins a la Renaixença i àdhuc fins avui; és fals notòriament que una part dels catalans hagi abandonat la llengua materna i que els altres parlin habitualment l'espanyol, quan tants n'hi ha que no hi saben dir una paraula i que a penes l'entenen! El que és molt de tenir en compte és la utilització que poden fer els malèvols de la vella comparació del nostre cas amb el del Migdia de França (comparació que alguns catalans, indignes d'aquest nom, s'entossudeixen ara a revifar), comparar el nostre admirable instrument d'expressió amb un llenguatge relegat al rang de *patois*, renegat pels que el parlen, trossejat en dialectes, bandejat de les ciutats! Ja els toquem els resultats d'aquesta perillosa mania de ficar-se a casa dels altres: perquè el cas d'En Meillet aquí és general, tots el que saben alguna cosa de nosaltres ens miren amb desconfiança i el silenci que s'ha fet a París a l'Exposició de Barcelona n'és un bon símptoma. Si avui es repetís el complot d'En Macià, no en sortiríem tan bé, estiguin-ne segurs. Vaig a contar-los un fet que a Barcelona no es deu haver sabut. Fa un any van detenir un tal Gimeno, acusat d'haver estat l'intermediari entre En Macià i els subministradors de l'armament; sense entretenir-se gaire a comprovar-ho, el condemnen a dos anys de presó i a una multa enorme: per si fos poc, els de la policia li claven una tremenda pallissa de resultes de la qual se li gangrena un peu, el metge de la presó es nega a fer-lo entrar a

l'Hospital. L'hi duen dos mesos més tard i al mateix dia li han de serrar les dues cames; però ja era tard: fa dos mesos que ha mort després de sofriments horribles. L'advocat Henri Torrès i alguns altres homes imparcials van fer clavar pels carrers uns anuncis grocs que jo mateix he pogut llegir explicant aquesta trista història en termes d'indignació i convocant a un míting de protesta. El perfecte l'ha suspès.

»Aquesta reacció és natural i lògica per a qui coneix el nacionalisme exacerbant dels francesos i el Pare recordarà que ja fa dos anys que jo ho preveia. És a dir, pensen ells, que no contents de tornar a usar la vostra llengua donant un exemple perillós, encara us fiquen a casa nostra a despertar un problema que per ell sol ja estava ben mort?

»La nostra actitud és la que té goteres a casa seva i es posa a tancar les del veí, o encara més, la del que es fica a casa d'un altre per impedir que aquest pegui la seva dona: i el que sol passar és que la dona el treu a puntades de peu per indiscret. No dubtin que, si fóssim derrotats en la nostra palestra i els espanyols aconseguissin atarrar-nos, els provençals aplaudirien, perquè no hi ha res que irri més el que s'ha venut l'ànima que veure un altre que es nega a fer-ho i la llengua és l'ànima dels pobles. D'home a home es pot ser generós i altruista, però per als nacionalismes l'egoisme és un deure sagrat.

»Tornant al cas personal d'En Meillet, el que a mi m'indigna i m'ha causat un cruel desengany és de veure'l posar el seu saber de lingüista i la seva autoritat d'home de ciència fred i objectiu al servei d'aquests interessos del patriotisme que ell afecta de condemnar d'un cap de llibre a l'altre. És l'eterna història dels francesos: tot el que sigui patriotisme dels altres és migrat, estret de mires i menyspreable, però si es tracta de França, el xovinisme més exasperat és cosa santa. Jo que, sense deixar d'ésser patriota, en fer de lingüista m'havia esforçat sempre a oblidar-ho i a veure totes les coses amb ulls freds i imparcials! Quin desconsol de veure un home que admiro entre els primers cedint a la temptació d'abusar de la seva autoritat científica. I això és una lliçó també per a aquells dels nostres que no volen treballar de cara a l'estranger i es limiten a les tasques interiors: si ara tinguéssim un lingüista de renom universal, ell podria denunciar aquesta hipocresia, però ara, qui ens escoltarà si protestem contra aquest home de qui la veu és escoltada com un oracle?»

Qüestions de metodologia, el 18-12-1929 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 585-586):

«M. Antoine Thomas és per a mi un ídol romput. En els primers temps dels meus estudis els seus tres llibres d'etimologies franceses i provençals eren per a mi el non plus ultra. Després, sobretot des que vaig anar a Montpeller, no he cessat d'allunyar-me i avui el seu mètode em sembla d'una perfecta escrupolositat, però també d'una estranya miopia. Ara, en sentir-lo, m'ha caigut l'ànima als peus i el que abans tenia per escrupolós ara em sembla minucios fins a ser infantil. És bo, però, de sentir-lo per veure els esculls que cal evitar i ho faig amb un respecte, perquè en la seva joventut aquest home va fer un gran progrés i els Grietas i Montolius encara van coixos de no haver passat per aquí.

»El senyor Oscar Bloch és un seguidor de Gilliéron. Mort el seu fundador genial, aquesta tendència em sembla condemnada a la desaparició; sense el talent del mestre, els deixebles ja no gosen defensar les seves absurdes idees. L'altre dia parlava aquest senyor amb un somriure d'aquells temps en què encara es creia en les lleis fonètiques i jo també somreia per dins pensant que ja comencen de ser lluny els temps en què es van posar en dubte. Vaig als seus cursos perquè En Jud, i sobretot Mossèn Grieta, m'ho van recomanar i ell m'ha rebut amablement, però les seves explicacions són d'una buidor perfecta.»

Sobre l'estil, el 5-2-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 633-634):

«La Mare em parla, en la seva carta del 27, del que ella anomena el bon estil de les meves cartes. Es fa moltes il·lusions; la seva estimació li fa veure les coses de colors més bonics que no són. El meu llenguatge és pedantesc i l'estil eixut; aquest defecte el dec sobretot a la llengua en què he estat educat i és segur que en francès i en espanyol jo ho faria millor; l'escriure elegantment en català no és cosa que es pugui aprendre a causa de la falta de clàssics, sinó que exigeix dos excepcionals de divinatge i d'improvisació, que manquen completament al meu talent lògic i constructiu. Encara això és cosa purament de forma, però l'escriptor per interessar ha de tenir una visió humana i emocionada de les coses, mentre que el meu temperament és objectiu i fred: d'aquí que estigui tan ben dotat per a la recerca científica, però també que sigui una veritable antítesi del poeta i del literat. Tot això no vol dir que mai no podré escriure obres d'interès general, que se'n poden fer sense sortir del camp de la ciència; altrament, fins ara el meu desenrotllament ha estat sempre lent, però incessant, i jo sento dintre meu que aquest desenrotllament tot just comença; qui sap si temps a venir se'm despertaran altres aptituds.»

Un bilingüisme mal entès, el 5-2-1930 (Ferrer i Pujadas, 2006 b: 636-637):

«mentrestant et diré que, si el teu castellà fa l'efecte de català traduït, inversament quan escrius en català sembla (aquest cop ja no tant) que tradueixis del castellà: aquest és el mal dels bilingües, que fan malbé totes dues llengües pel coneixement que tenen de l'altra. Tots ens han format entremig d'una confusió lingüística espantosa, els nostres mestres barrejaven les dues llengües molt més del que es creien. Ens hem avesat a un llenguatge mixt en el qual posàvem una mica de cada una i unes vegades el vestíem amb terminacions castellanques, altres amb terminacions catalanes: resultaven dos híbrids informes. Has d'acostumar-te a viure alhora en dos mons radicalment diferents: un món lingüístic enterament castellà i un món exclusivament català, no aprenent ni escrivint mai res en espanyol que no pensis com ho diries allò en català. El teu català hi guanyarà i de retop el castellà també. Llegeix molt, però a poc a poc. Tal com llegeixes tu, a penes hi ha temps d'entendre les idees, la manera d'expressar-les passa desapercebuda: ara bé, en la teva edat importa més assimilar-se bé el mitjà d'expressió; llegint sempre amb crítica et formaràs un gust lingüístic que no et pot donar cap gramàtica. El Sr. Fabra no es pot ocupar naturalment de fer-vos preguntes i exercicis, això és feina d'un repassador o, si no n'hi ha, de l'alumne mateix, un home de l'edat i el prestigi del Sr. Fabra no pot descendir a aquests detalls.»

Sobre *curva* i *corba*, el 9-7-1935 (Ferrer i Pujadas, 2000: 79):

«He rebut la vostra atenta del dia 6 i les proves que us havia enviat. Sobre les vostres observacions puc contestar-vos que no hi ha inconvenient a admetre *un part altre* (no ignorava que així es diu correctament en mallorquí i en català occidental, en lloc de l'*un per altre* usual a Barcelona, que no passa d'ésser una cacografia dialectal a bandejar; no era jo qui ho havia marcat sinó el corrector d'impremta) i *encallar* en el sentit d'«enfonsar». En canvi crec que no teniu raó amb això de *curva*: la utilitat d'una distinció entre *curva* i *corba* és ben dubtosa (ni el francès ni l'italià no tenen res d'això) però sobretot la forma *curva* és desusada en bon català i és ja tradicional d'usar *corba* amb sentit geomètric; altrament com faríeu el masculí; no diríeu pas un *traç curf!*»

Sobre *altres* i *d'altres*, el 16-2-1964 (Ferrer i Pujadas, 2000: 406-409):

«M'alegro que me l'hàgiu escrita, car jo no sabia que aqueixa construcció fos estranya a Mallorca i Menorca, com es veu que ho deu ser. D'altra banda em sembla que la vostra informació no és completa en aquest punt i la puc completar. En correspondència us pregaria que, llegida aquesta nota, em féssiu a saber quins d'aquests girs, concretament, són estranys al parlar dels mallorquins i menorquins i quins no ho són o no ho són del tot, car això m'interessa per a la meva Morfologia en preparació.

»No es tracta de cap innovació, ni de res artificiosos ni de cap gal·licisme, encara que no tothom ho ha usat en la mateixa escala, i estic molt d'acord que això no s'ha d'imposar a ningú, ni cal pressionar perquè s'usi més.

»Ho han escrit autors barcelonins, gironins, vigatans i d'altres, refractaris al gal·licisme: «un estudiant nos improvisà un solo amb la flauta; d'altres entonaren en cor corrandes no ben seminaristes» Genís i Aguilar, *Novel·les*, p. 25.

»«heus aquí [...] explicades les [...] limitacions [...] ni han <sic> d'altres d'ordre cerebral» Ruyra, *Discurs de Mojà*, 1904 (*Obres Completes*, p. 662).

»«[...] Montaner i Ramon de Prats, que surten en d'altres poesies, eren joglars [...]» L. Nicolau d'Olwer, *Paisatges de la nostra història*, any 1929, p. 20.

»És una construcció que m'és familiar a mi, que l'uso bastant, i estic segur d'haver-la apresada del llenguatge del meu pare (barceloní) i de la meua mare (gironina), tots dos gent de ciutat i, si bé em sembla que jo li dono (habitualment, i sense preocupació purista) una mica més d'extensió, és perquè jo des de jove he estat sempre més propens a admetre maneres de parlar de la gent de muntanya; tanmateix estic segur que els meus pares la usaven ja de joves, i que la diferència (si realment n'hi ha, que això no ho asseguro) és només en el grau de freqüència de l'ús. Us defineixo els casos en què me'n solc servir:

»Molt més sovint com a pronom substantiu que adjectiu. Dic molt més *d'altres* fan això o allò que *d'altres* amics o *d'altres* coses. També me'n serveixo més quan és subjecte, predicat o complement directe, que (d'una manera general) quan va darrere preposició: n'hi ha *d'altres*, en veig *d'altres*, en sé *d'altres*. Darrere preposició també s'usa molt darrere *a* (ho vaig dir a *d'altres*, ho veig fer a *d'altres*), i alguns ho fan (jo mateix algun cop, però no molt) darrere *amb* i *en*. En canvi jo no recordo haver sentit *per d'altres* (com em dieu vós), encara que no vull negar-ho absolutament, i gosaria assegurar que NO ES DIU *sense d'altres*. En termes generals podeu refiar-vos que tot això correspon a l'ús parlat, espontani i sense preocupacions, del català central o oriental; no crec que en aquest punt hi hagi grans

diferències locals en el dialecte central, però n'hi ha, em sembla, en el grau de freqüència: és un gir més freqüent a muntanya que a ciutat. En la llengua escrita es nota tendència (jo mateix hi tinc propensió) a usar-ho molt més quan evita el hiatus que darrere consonant: per això, en aquest cas, s'usa força sovint fins i tot si és adjectiu: hi ha *d'altres* persones que...

»Fabra no en parla gaire a les seves obres. Ell mateix en els seus escrits no se'n serveix tant com *d'altres*; per exemple escrivia: «hi ha altres complements...» (així en la *Gramàtica* de 1946, § 81) on jo hauria escrit: «hi ha *d'altres* complements» (en canvi ell, encara que rares vegades, usa la preposició *de* en *d'altres* tóms de frase, que tenen paral·lels en francès, si bé no manquen d'antecedents catalans; per exemple en la definició del mot *espècie* del seu diccionari, escrivia «tenir més d'atributs i comprendre menys d'individus», cosa que jo no hauria pas fet). Tanmateix ell dóna com a bones construccions idèntiques o íntimament relacionables amb la que us interessa; per exemple a la *Gramàtica* de 1912, § 124 (p. 161): «No t'agraden aquests mocadors? Vols que te n'ensenyi d'altres?» «Són magnífics! –D'altres n'hi ha de millors», «No ha volgut aquestos i jo no'n tenia d'altres», a la *Gramàtica* de 1946 (§ 38c): «uns altres països o d'altres països». Tot això en efecte són frases molt freqüents en el parlar més viu i corrent de Barcelona. En el mateix paràgraf, ell defineix: «refiriéndose a un sustantivo que viene representado en catalán por el pronombre *ne*, *no... otro* se traduce por *no... d'altre*: «no m'agrada aquest vi, però no n'hi ha d'altre», «haurem de fer-ho amb fusta de pi perquè no en tenim d'altra». En efecte això també és norma i general en el parlar central; però ja veieu que amb això entrem en un terreny un poc diferent, i que d'altra banda aquesta condició de la precedència del *ne* INDE, no s'aplica a tots els casos de la construcció que interessa, encara que potser sí a tots aquells en què apareix *en singular*. És un modisme emfàtic i molt popular ací el que esmenta Balari: «–El coneixes? –No en conec d'altre» (frase hiperbòlica per dir 'el conec d'allò més bé').

»Girs un poc diferents però evidentment relacionables:

»“La porta del fondo n'enfilava tres de altres” Narcís Oller, *La febre d'or* II, p. 40.

»“En Luybitan y dos d'altres, també hi van tots pensatius”, que el P. Nonell cita del barceloní Artur Masriera. Això ja no respon a l'ús barceloní, i jo no ho hauria escrit.

»El gir típic que ens interessa té, ben cert, antecedents clàssics, i no pas rarament.

»“Ab la muller de R. Riu e ab d'altres” document de Gósol, any 1250 (Pujol i Tubau, *Documents en vulgar*; 15.25)

»“Ssa muyler e d'altra companya venia en sa companyia” Lull, *Blanquerna*, Nostres Clàssics II, 93.

»“Per açò a provar meseren en un bassí pedres precioses e de altres joyes” Guillem Serra, *Gènesi de Scriptura*, p. 63.

»Força freqüent a l'Edat mitjana és *d'altrament*:

»“Non osava eissir d'altrament”, document d'Orcau, any 1242 (Pujol i Tubau, *op. cit.*, 8.15)

»“Quâ no·s aguéis vergonya de râs [...] car d'altrament el no·s podie salvar”, en el mallorquí Rexach, *Questa del Sant Graal*, 49.27 (i de nou a 78.11)

»“Quan volen fer oració, agenollar-se [...] e llavors dir la oració: Quia si orem [...] spiritu et mente (P^a. Ad. Cor. XIII, ca.). D'altrament poch se val la oració” Sant Vicenç Ferrer, *Sermons* I, 26, 26.12.

»“Com d'altrament, si lo temps de la dessusdita suspensió sens prorrogació discorren los dits actes pendrien massa gran torp”, doc. rossellonès de 1437, *RLR* XLIX, 280.

»Certament no és segur que l'arrel primera d'això estigui solament en el nostre gir *d'altres*, *d'altre* (la influència de la locució *d'altra manera* etc. degué actuar), però també em sembla clar que hi ha una relació més o menys gran entre les dues coses.»

Sobre *en i ho*, el 20-3-1964 (Ferrer i Pujadas, 2000: 410-411):

«Noteu que no és aquest l'únic punt en què construccions més o menys relacionades amb el partitiu medieval han pres més volada a Terra Ferma que a les Illes. El vostre mestre escrivia (*Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana* XI, 307) «Devers Catalunya sentireu per pa i per sal expressions per l'estil d'aquestes: No en soch de polític; no n'era ell de dolent; jo en seria també de catalanista [...] a Mallorca no feym tal construcció <a Menorca tampoc?> [...] i així direm 'No hu som polític, No hu era dolent [...]» D'altra banda també és cert que hi ha frases d'arrel partitiva que es diuen per aqueixes terres i no gaire o gens per ací: «vos costarà del pebre!» (VI, 175 *Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana*) «demandar de noves» (*Botlletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, I). Em penso <o vaig errat> que a Mallorca no es diu *de vegades* = *a vegades*, però ací allò és molt corrent i idiomàtic, encara que alguns ho eviten (i la tutela castellana potser no és estranya, en aquest cas, a la repugnància d'aquests). J. C.»

Una monografia de *per* i *per a*?, el 20-3-1964, (Ferrer i Pujadas, 2000: 417):

«Us he de demanar que em torneu l'exemplar del 2.ⁿ volum del vostre diccionari. No puc fer més viatges a la Biblioteca de Catalunya per consultar-lo. Perdoneu-me però ja veieu com vaig de temps.

»Us adjunto la monografia que he fet de *per* ~ *per a*; serà a manera de capítol de la meua *Gramàtica històrica*, traient-ne, quan aquesta es publiqui alguns paràgrafs mancats d'interès erudit.»

Sobre *racó* i *recó*, el 30-8-1954 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 117):

«També els recordo que va restar per a resoldre la qüestió de *racó*, i insisteixo que excepcionalment, en un cas de tanta importància, si no es gosa imposar la grafia amb *a*, es podria admetre almenys com a variant (ja que en la meitat del territori lingüístic no té caràcter purament ortogràfic).

»Ja tinc pres el bitllet de tornada per al vaixell que surt de nova York el 15 de desembre, i aquesta vegada vinc amb llicència de 6 mesos.»

Un altre argument contra *vídua*, el 14-10-195 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 133):

«Encara hauria pogut afegir que *vídua* és un d'aquests falsos purismes que fan mal, perquè la gent pedant i vulgar, un cop han dit o escrit això (o bé *guixeta*, *llumí*, *tarja* i altres futilitats així) ja creuen haver donat proves sublimes de catalanitat, i no tenen escrúpol a deixar el seu parlar esmaltat de castellanismes horribles com *fruita temprana*, *llimpiesa*, *en veç*, *letxera*, etc.»

Sobre *caut* i *caute*, el 9-5-1956 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 168-170):

«Detalls individuals. Vers 959: noti que *tibi* ha estat suprimit en el meu text. Vers 1.071 *Mala sor!* (sovint pronunciat *mala sort!*) s'usa com a imprecació dirigida a una noia (amb bastant mal sentit), cosa que correspon bé a la ràbia amb què parla ací Parmenó; pertany a un to de llenguatge molt popular, àdhuc un poc baix; ho he sentit moltes vegades, sobretot a la Costa de Llevant, crec recordar que també a Barcelona. Preferible a l'italianitzant *mala pècora*. Un de tants arcaïsmes del llenguatge popular (*sor* 'germana', cf. cast. *un mal hermano*). Galerada 1: hauria d'ésser *homeoteleute*, no *-leut*: Fabra,

Gramàtica de 1912, p. 33, fa notar que els mots en diftong més consonant es catalanitzen amb *-e*: *Plaute, faune, centaure, aire, Caire*. Efectivament: i *lleute, deute, beu-te, riu-te, mou-te, retrau-te*. El cas *caut* és únic, pel que sé veure, i molt sovint s'ha dit *caute* (Josep Carner etc.), que certament s'hauria hagut de preferir; potser no val la pena d'entretenir-se a rectificar-ho en el cas de *caute*, però els altres mots s'han d'ajustar a la norma general i no a aquest únic cas capritxós (que sembla degut a una improvisació de Bulbena car els diccionaris més antics diuen *caute*, casualment confirmada per algun document medieval; encara que dos dels exemples que cita Aguiló són en realitat dels arcaïsmes *caüt = caigut* i *caut = calent*). Vers 74 *captiveri* sona ben català i encara que sigui mot estrany al llatí, francès i italià, i no l'hagi admès el Diccionari Fabra, és antic en català (segle XV) i més ho és l'occità *caitiv(i)er* (segle XIV), d'on degué passar tant al català com al castellà, un poc vestit a la llatina. Respecto quasi pertot l'eliminació d'*alabar* i *alabança* per bé que en discrepo en principi, perquè ja són mots de tradició multiseular en la nostra llengua (però hi faig una excepció, en un passatge on resulta incòmoda).»

Raons que indueixen Joan Coromines a proposar els canvis al «Diccionari Fabra». Idees de fons de Coromines (entre diferents textos) el 13-4-1954 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 226):

«Estem, doncs, davant dues rengleres de raons contraposades, però vàlides i fundades unes i altres. Davant això, cal arribar a una justa transacció, que podríem definir en els termes següents:

»1.^r Com menys millor de rectificacions radicals, és a dir rectificacions que consisteixin a dir: «no s'ha de dir això que preconitzàvem fins ara, sinó tot el contrari». Es pot ésser més liberal, en canvi, en els casos on es tracta de dir: «mantenim el que dèiem, però això no significa que no sigui tolerable de dir-ho d'aquesta altra manera»; entre altres raons, perquè en un cas així es pot entendre que la variant no figurava en el diccionari per un simple oblit, o en altres casos es podrà dir que s'havia proposat l'exclusió a manera d'assaig, i amb el temps s'ha vist que no calia o no es podia ésser tan rigorós.

»2.ⁿ D'altra banda: cal ésser molt mirat a fer canvis en mots que ja estiguin molt arrelats en la memòria de la gent. Sobretot si es tracta del que he anomenat «rectificacions radicals». En mots d'ús poc freqüent, pertanyents a lèxics especials etc., ens podrem mostrar menys refractaris, tot mantenint, però, l'actitud conservadora.

»3.^r Si es tractés de publicar un diccionari nou podríem mirar d'ésser complets, i hauríem de fer molts afegits a la nomenclatura actual del

Diccionari Fabra. Com que es tracta d'una reedició d'aquest diccionari amb levíssimes modificacions, ja no solament hem d'ésser molt moderats en matèria d'*addicions*, sinó extraordinàriament parcs.

Raons que indueixen Joan Coromines a proposar els canvis al «Diccionari Fabra». Proposició de variants: criteri equitatiu i coherència (entre diferents textos) el 13-4-1954 (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 228-235, Annex II):

«De casos d'aquests ja n'hi ha uns quants a la llista que s'ha enviat a la impremta amb l'aprovació de tothom. Per exemple “ESCARPRE *m.* Escarpra», «ESME *m.* Esma” i d'altres. No vacil·lo doncs a propugnar que s'hi incloguin els altres casos semblants que ja recomanava Fabra: *amerar, endenyar, aguar, darrere* (amb *rere, enrere, arrere*). La inclusió de la forma *darrere* no ens ha de fer por, com sembla, puix que només la declarem tolerable i no la imposem a ningú. El públic no notarà cap modificació. Ningú no pot témer que s'escandalitzi! Així com així, en el País Valencià ja **tothom** sense excepcions escriu *darrere*. Ens limitem doncs a reconèixer un estat del fet, i a declarar públicament legítim allò que realment ho és i ho seria encara que no ho volguéssim reconèixer. Recordem el que escrivia el Mestre: “no planyeré cap esforç per aconseguir l'admissió de casos **ben clars** i importants com *darrere*”.

»[...] Però si admetem com a variants *darrere, amerar, endenyar, racó, escarpre, esme*, variants valencianes sobretot, també haurem de fer el mateix amb *aladre, colp, corriola, faena, prompte, guaixar*, que aleshores ens van passar per alt, i en favor dels quals militen raons almenys tan fortes. I encara més en aquells casos en què balears i valencians coincideixen a reclamar la forma exclosa: *desset (devuit, denou), llogaret*. I si tenim aquestes atencions tan merescudes envers els escriptors valencians, com podem refusar l'admissió de variants mallorquines tant arrelades, antigues i genuïnes com *enganar, bístia, bolla, calça, coa, compatir, cussa, llivell, prest, pus, qualcú, siular, tomar, tupar* i *vertader*?

»[...] *Canvis ortogràfics que s'han rebutjat* o ajornat. Són de la mena del següent. Els valencians o alguns d'ells reclamen que s'escrigui *devallar* (per *davallar*) i tenen bones raons: pronúncia predominant, i potser general, amb *e*, a tot el País Valencià. Argument que té més pes perquè *devallar* en terres valencianes és un mot d'ús popular (mentre que no ho és *baixar*), i no purament literari, com entre nosaltres. La grafia amb *e* és absolutament general al *Tirant* (ho he comprovat en moltes dotzenes de casos en l'edició prínceps), i es troba en molts manuscrits medievals dels que distingeixen *e* de *a*, per

exemple en els *Sermons* de Sant Vicenç Ferrer. En tots ells? No puc assegurar-ho, i sé que la investigació que he fet no és prou completa. D'altra banda *davallar* amb *a* és la forma etimològica, car segons tota aparença és un derivat de *davall* (DE més AD VALLEM), adverbí que àdhuc els valencians pronuncien amb *a*; i si bé no em consta si es troba o no la grafia *davallar* en autors valencians i occidentals antics, sí que em consta que *davalalar* és la forma predominant (si bé també hi és freqüent *devalalar*) en occità antic, llengua on mai no es confon la *a* amb la *e*. Ara bé en el cas de *e* o *a* abans de l'accent és on el valencià té menys autoritat, perquè en aquest hi abunden les alteracions: *Micalet*, *Viçantet*, *sancer*, *llançol*, *llaganya*, *astarnudar*, *canalobre*, *ariçó*, *barruga*, *anclusa*, *astendre*, etc., d'altra banda *Bertomeu*, *abeltir-se*, *borrelló*, *ferratge*, *flamerada*, *passetger*, *menescal*; tots ells, casos on és segur que no s'ha de canviar l'ortografia, i en la major part això és d'una evidència total. El cas de *devallar* és diferent de tots aquests; hi ha certes raons de pes a favor de la *e*, però estem lluny de tenir seguretat: cal mantenir el cas en estudi, amb la possibilitat que el canvi no es faci mai. Calia, però, admetre *devallar* com a variant secundària tolerable? Potser sí. Però reconec que aquest recurs convé reduir-lo al mínim de casos indispensable. Ara bé l'existència en valencià de moltes variants en el cas de la *e* pretònica, i de moltes discrepàncies respecte de la forma literària (*astendre* i *estendre*, *passetger* i *passatger*), crea en els valencians el sentiment que en aquest cas llur pronúncia *no és una guia segura* (com ho és, en canvi, en el cas de la *e* postònica), i això fa que molts d'ells i potser la majoria es puguin adaptar a la grafia *davallar* sense gran resistència. Per això no recomano (almenys mentre no tinguem un dossier més clar i unànim) que es legítimi *devallar*.

»Semblants a aquest cas n'hi ha molts, dels quals cito només uns quants com a mostra: *erer*, *arraulir*, *enraveixinar-se*, *rebaixi*, *rebaixi(nc)*, *diaca*, *amatent*, *desapamlligar*, *fanal* (herba), *farigola*, *medís*, *melangia*, *Judas*, *entrebancar*, *esquerrar*, *màscara*, *meravella*, *abaltir*, *arguenell*, *balcar-se*, *bàlsam*, *pèlag*, *barballera*, *esgallar*, *ferreter*, *estómac*, *vaixell*, en la qüestió de la *a* o *e*; *cussolí*, *enfuti(s)mar*, *engronsar*, *futesa*, *molà*, *socarrar*, *tudó*, *arrupir*, *atorrollar*, *atribolar*, *julivert*, *mostela*, *murgó*, *afarrossar*, *Agustí*, *almogàver*, *boscar*, *Sadurní*, *tupí*, en la qüestió de *o* o *u*; *ahucar*, *sanedrí*, *amoïnar*, en la qüestió de la *h*; *anèlid*, *crisàlide*, *maquiavèlic*, *protocolar* en la *l* o *l·l*; *arç*, *bosell*, *cassa* (amb *cassó* i *cassola*), *civera*, *coïssor*, *ciar*, *encisar*, *esvinçar*, *regalèssia*, *cussolí*, *engronsar*, *granza*, *gronsa*, en la de *ç* o *ss* o *s*; *bolitx* en la de *-tx* o *-g*; *coïssor*, *picor*, *roger*, *alambó*, *carcavà*, *molà*, *molla*, en la de la *-r*

final; *rec, renec, fatic, aljub, almud, càstig*, en la de les sonores finals; *allén, aquén, ciclop, diatriba, hemoptisi, metamòrfosi, anatema, filantrop, misantrop, opim, poliglot, prísti, projectil, càstig, ricí, estròbil, parasceve, pèmfíg*, en la dels accents (sense parlar dels noms propis *Edip, Èsquíl, Equines, Ifigènia* etc.); *entrebançar, llavi, pavelló, pebet, rebaixí, revifar, saballó, entabanar, baqueta, borm, endívia, escarabat, revoltó, ribet, volea, volta, volva, xàvega* en la de la *v* o *b*; *ve-te'l* i anàlegs (o *vet-el*), en la separació de mots.

»En aquests problemes n'hi ha molts que, tot i tenir-los en estudi, s'hauran de deixar segurament sense canvi, amb caràcter definitiu (per exemple *diaca, civera* etc.). N'hi ha d'altres, en els quals s'haurà de canviar l'ortografia i segurament ben aviat (per exemple *almogàver, rebaixí, bàlsam, allén* etc.). D'altres que s'hauran de tenir en estudi més temps abans de canviar res. De tots ells, ara com ara, em sembla que convé no tocar res.

»[...] Per la mateixa raó he adoptat quasi sempre una actitud negativa en el cas de possibles addicions al diccionari. Tenia apuntades addicions de mots o d'accepcions, que en llur major part ja havia acceptat el mestre Fabra, i que afectaven els mots *abandonar, abell, abrigar, acampada, aclarir, acondicionar, acudit, adherir, agaricina, així, àmec, amigar-se, anecdòticament, aplacar, apremiar, bobejar, bolei, bordó, bot, bútgera, cadell, caio, cindri(a), coba, despallar, disàmara, disgraciós, emmanillar, empatar, empriu, escallimpar, (i d'escallimpantes), escatir, espunyir, esquàlid, esquila, estrompassar, fanfàrria, fotjar, freàtic, gatput, grimpador, gusarapa, inesgotable, llum, majestat, mal, malànima, menar, menestral, místic, nou nat, nyerro, ollada, palier, parterir, partida, pastoreig, patxo, piulots, pudent, puja-i-baixa, ras, rastellera, rebentapisos, rutiga, sègle, sissejar, soladissa, sòmies, sucentor, surrar, tapàs, tirat, veure, virago, xampurrat*. N'hi havia afegits d'altres, no consultats a Fabra, com *aflux, antorxa, borniassa, espenatat, grèmola, generè, llestar, mastollar, rogle, tarambana, turturà, veremell* etc.

»Els mots i variants mallorquines i valencianes que s'haurien d'afegir, i que per ara m'abstinc de recomanar que es faci, són moltíssims. Entre ells hi ha, per exemple, *engrunsar, batiar, disforjo, possessió* ('finca'), *saüinyar, traspelar, llandera, espenyar, sus*, (adv. modificatiu), *barquera, mòpia, galanxó, pèntol(a), sarzir, engospar, maig, (fer~), coverbo, renou, fetxida, envencar, llambriner, fi de la balança, cossiòl, avanar-se, pobil, -ila, saltigó, escarrufar-se, arpella* (ocell), *pesadura, regirar* ('trasbalsar'), *sullaca, messions* ('aposta'), *empènyer* ('ajustar'), *marruell, rauja, andoiar, doi, xibiú, parer v., flòvia, grell, grellar, xarec, jas, jau, daça*, (potser no

daçau), *trobiguera*, *xuquí*; després *rogle*, *xàquera*, *sorolla*, *bambolla*, *carrís*, *cementeri*, *clotell*, *clivell*, *colombaire*, *corfa*, *edre*, *escarotar*, *esguit* (i *esguitar*), *lliró*, *oroneta*, *polp*, *visc*, *rail*, *tacsim*, *randell* ('parrac'), *jugueta*, etc. Tot això és més o menys important, però tot em sembla ajornable.

»També caldrà (i segurament ben aviat) alçar l'anatema que pesa, amb més o menys raó (en alguns casos no gens), contra mots acusats de castellanisme, però arrelats en català, sovint per moltes centúries, tals com *alabar*, *cuidar*, *verdader*, *fondo* (adj.), *llaga*, *lladrocini*, *melancolia*, certes accepcions d'*avorrir* etc. Algun d'aquests mots (com *alabar* i *llaga*) són efectivament presos del castellà, però ja arrelats sense remei. El diccionari és **ple** de mots d'origen castellà, que hem admès perquè ja no és possible de bandejar-los, com *cabdill*, *borratxo*, *burro*, *senzill*, *quedar*, *amoïnar*, *arriassar*, *llàstima*, *almívar*, *finca* etc. En una part dels asos així no vol dir que s'hagi d'abandonar del tot la lluita contra aquests antics intrusos, sobretot en l'estil elevat i en la dicció purística; som molts els qui en la major part dels casos preferim *capitost* a *cabdill*, *simple* a *senzill*, *romandre* o *restar* a *quedar*, *malaguanyat* o *és de doldre* o *és una pena* a *és llàstima*, *possessió* a *finca*; i naturalment que encara que es llevi la prohibició contra *alabar* li preferirem en molts casos *lloar*, preferirem *nafra* o *plaga* a *llaga*, *tenir cura*, *curar* o *anar amb compte* a *cuidar*; *pregon* o *profund* a *fondo*. Però si en algun d'aquests dos casos com *cuidar* o *lladrocini* o *verdader* hi ha bones raons per a dubtar del castellanisme o àdhuc negar-lo, si en tots ells sabem que ja fa centúries que s'han arrelat en la llengua i són imprescindibles, almenys en certs tons de l'idioma (qui gosarà dir *lloar* o *pregon* en la conversa, o qui gosarà posar-los en boca d'un personatge d'enraonar planer?), no traiem res de negar obstinadament l'existència de tals mots en el català comú i acceptable. I és una actitud estranya la de negar-se a admetre *fondo* (arrelat des de principis de segle XV almenys, i potser més aviat mossarabisme valencià-mallorquí després generalitzat, que no castellanisme) quan admetem sense escrúpol els seus derivats *fondària*, *fondal*, i *enfondir*, que mostren indirectament la fertilitat i popularitat de llur primitiu en la nostra llengua. En realitat adoptant aquesta actitud purista irreal i a ultrança l'única cosa que aconseguim és donar a la gent la impressió que el diccionari de l'Institut és una obra més que res teòrica, definidora d'un ideal de llengua inassequible, i no pas de l'ús dels escriptors i dels parlants que usen un català tan pur com és humanament possible. La conseqüència d'això és que perd tota efectivitat la nostra oposició contra els castellanismes condemnables i més o menys fàcilment evitables,

àdhuc contra els castellanismes intolerables que van guanyant terreny cada dia més, com *tropeçar, puesto, hasta, luego, averiguar, apurat, despejar, antes, en veç de*; i encara més contra aquells castellanismes més arrelats però que encara podem tenir esperances de posar a ratlla, com és ara *apretar, apoiar, enterar, barco, cuidado, menos* etc. És típica l'actitud d'En Badia i Margarit (*Gramàtica històrica* § 11, V) quan diu que *barco* i *apoiar* ja tenen carta de naturalesa i «estan autoritzats per bons autors» (!). I el que el duu a aquest judici errat o exagerat és precisament el fet que *alabar* sigui bandejat irealísticament del diccionari.

»Tot això és motivadíssim i àdhuc urgent, però no he oblidat que el que estem fent és una reedició, quasi una reimpressió, del *Diccionari Fabra*, i que per tant no tenim dret a substituir el criteri d'ell per un criteri nostre, encara que potser s'hagi de considerar més motivat, sobretot avui, després de les terribles experiències dels darrers anys, imprevisibles quan el diccionari va publicar-se el 1933. No obstant estic convençut que en un cas d'error tan clar i immotivat com el de la condemnaió de *viuda*, tenim des d'ara el deure i el dret de llevar la prohibició que pesa contra aquesta variant legítima (puix que de tota manera conservem la definició a l'article *vídua*).»

Consideracions de Joan Coromines sobre «pendre», «viuda» i «racó» amb una observació sobre la prosa catalana (entre diferents textos), sense data, (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 237, Annex II):

«Fa molts anys que tothom està d'acord que el català no ha de pendre com a model la uniformitat monolítica del francès (imitada simiescament pel castellà d'Espanya solament des de l'època borbònica)¹¹⁷ sinó l'actitud liberal i tolerant de les llengües literàries anglesa, italiana, portuguesa i alemanya. En italià es pot escriure *spagnolo* o *spagnuolo, io avevo* o *io aveva, fo* o *faccio, visto* o *veduto, l'ho ucciso* o *l'ho morto, ha preso* o *ha presa moglie*, a gust de cada u; en anglès són igualment legítims *gaol* i *jail, I do not have it* o *I have it not, honour* o *honor, busier* o *more busy, Mohammed* o *Mahomet* etc. etc. En Fabra solia escriure en les seves converses filològiques que el català no ha d'imitar l'arranjament minuciós i

¹¹⁷ Josep Pla, *El que hem menjat*, Destino, Barcelona, 2004, p. 306-307: «Els puristes diuen, mentrestant, que el senyor Ballester escriu amb els peus, i ho diuen amb aquell airet de displicència tan conegut i petulant. A mi, francament, m'és absolutament igual que aquest senyor escrigui amb els peus o amb les mans. El que em sembla és que escriu molt bé, amb una gran claredat i una gran precisió, i en aquest sentit és admirable, perquè una de les més grans dificultats de l'escriptor que tracta de descriure coses concretes i reals és arribar a donar als seus papers un mínim d'intel·ligible realitat. El senyor Ballester, en realitat, imita rarament els grans estilistes francesos, que és el que gairebé fan tots els escriptors castellans.»

rígid d'un jardí francès sinó la bella varietat i graciosa amb què els jardins anglesos estergeixen la naturalesa –sense la salvatgia de la naturalesa autèntica, no cal dir-ho.

»Si hi ha algú que em digui que admetre la coexistència de *viuda* i *vídua*, de *pendre* i *prendre*, també és una forma de complicar les coses, li replicaré resoltament que adopta el punt de vista estret i poc respectable del professoret de català o del corrector de proves, i avantposa aquest mesquí interès privat als interessos del poble català. Anem ara a cada un dels casos particular.»

Consideracions de Joan Coromines sobre «pendre», «viuda» i «racó»: més arguments per «racó» (entre diferents textos) sense data (Ferrer i Pujadas, 2002 a: 241-242, Annex II):

«En tots els parlars que distingeixen la *e* de la *a*, des dels Pirineus fins a Elx, és absolutament general la pronúncia *racó*, sense excepció. A València és també l'única grafia usual en la llengua escrita; vaig citar-ne molts testimonis en el meu article del *Butlletí de Dialectologia Catalana* XXIV, 7-10. A la ciutat de Lleida hi ha *Fonda El Racó*: segurament aquella gent s'admiraria molt si els deien que ho escriuen malament i protestarien que les seves orelles no hi estan d'acord.

»És també l'única grafia usual, a tot Catalunya, fins a finals del segle passat (vegeu els diccionaris de Torra, Belvitges, Saura i totes les edicions del Labèrnia).

»I és l'única que conec en els textos medievals, entre ells els escrits per autors occidentals: Jaume Roig, v. 2.395; *Curial* II, 232; *Eiximplis e Miracles* II, 88; *Diccionari de Rims* de Jacme Marc, §. 1.039. Documents murcians de 1275 duen *raconada* (G. Soriano 157, 194). El nom del poble mallorquí de *S'Arracó*, encara escrit així per tothom, ja apareix grafiat *L'Arracó*, en el segle XIV. Tot això està d'acord amb l'etimologia àrab vulgar *rakûn* (o *rokûn*), que vaig demostrar en el meu article citat (en castellà l'alteració de l'antic *rancón*, usat per Berceo, en *rincón* és secundària).

»En Fabra, en una carta que conservo del 20-XI-1948, em recordava que *racó* era la pronúncia occidental i em suggeria si no caldria acceptar aquesta grafia.

»Jo no hi vacil·laria gens. És un altre cas d'allunyament innecessari de la llengua escrita i la parlada, car tinguem ben present que en el País Valencià i a la meitat del Principat no es tracta d'una diferència gràfica; amb l'agreujament que aquest és un dels casos contra els quals han protestat els escriptors valencians i que els donen la impressió que el nostre diccionari és fet solament per al dialecte

central. D'altra banda és un mot massa important perquè pugui passar inadvertit a ningú. L'única cosa que em sembla discutible és si hem d'acceptar la grafia *racó* com a única (com ja acceptava la Secció) o, reconeixent que *recó* ja s'ha fet usual, admetre-les totes dues. És un recurs prudent al qual sovint recorria Fabra, per acostumar primer la gent a una innovació. I insisteixo que no és un pur duplicat gràfic.»

Sobre *1 d'agost del 2000* o *1 d'agost de 2000*: legitimació de Fabra, el 21-10-1946 (Ferrer i Pujadas, 2004: 59-60):

«I ja que tots dos ens preocupem per la correcció de la llengua literària, deixi'm comunicar-li una observació concreta. Fa uns quinze anys i més que es va cridar l'atenció sobre la incorrecció de la fórmula «tal cosa es va fer en 1940» (per exemple), que cal substituir per «es va fer l'any 1940» o «el 1940», amb article. D'ací alguns correctors gramaticals van deduir erradament que en les dates els anys han de dur sempre article i que no es pot dir «l'hivern de 1940» o «20 d'agost de 1940», per exemple, sinó «del 1940», i el costum d'escriure d'aquesta darrera manera (o més ben dit, de corregir les proves de manera que la gent escrigui així, perquè això és una mania de corrector gramatical) s'ha estès de tal manera que perillament de deixar que aquesta innovació artificial es consolidi. Ben entès que sempre s'ha dit «l'hivern del 40», manera abreujada de dir «l'hivern de l'any 40», i per això hi ha d'haver article. Però no hi ha cap raó per a canviar el costum tradicional de no usar l'article amb l'any complet quan va precedit del nom d'un mes o una estació o en general quan duu una preposició davant. Fer-ho d'una altra manera ens conduirà, si som conseqüents, a escriure «20 de l'agost del 1940», per exemple, cosa que és ridícula; car si diem «això va passar el 1940» també diem «va passar l'agost» o «per l'agost» i no pas «en agost». No hi ha doncs cap raó en aquest cas per a violentar l'ús tradicional. Així m'ho havia dit moltes vegades Mestre Fabra abans de 1939, i no dubto que continua pensant igual. És de doldre que no hagi trobat ocasió d'escriure-ho públicament, però el cas és que així ho practica en la seva correspondència: tinc a la vista una carta seva on parla d'una del «30 d'agost de 1944».

Sobre el *per a*, el 4-10-1958 (Ferrer i Pujadas, 2004: 173-174):

«*Per a* és la forma viva a més de la meitat del territori lingüístic, o sigui a tot el territori occidental i valencià; alguns allí el mutilen en *pa*, però això no és general enlloc, i encara menys diuen *per* en

aquelles regions. Amb astorament vaig sentir a un company vostre afirmar que l'ús de *per* amb aquest valor no pot donar mai lloc a equívocs; no devia ser aquesta la impressió d'un col·lega d'ell quan va escriure una frase així: «no tenia prou instrucció *com per ser* mestre» (recordeu alguna cosa d'això?), locució que no sols no és catalana sinó tampoc a penes espanyola, i només hispanoamericana: «... instrucció *per a ser* mestre» hauria estat perfecte, i en un cas així fins un barceloní s'hauria pogut permetre, per èmfasi, de pronunciar *per a* en dues síl·labes; per què no?

»A la vostra novel·la –parlem de tot– em semblen bé gairebé tots els detalls lingüístics fora de la proscripció de *per a*; en tot cas jo no hi criticaria res de lèxic, o no ho criticaria severament, i àdhuc quan hi llegeixo *primorós* o *no està mal*, el context em recorda que esteu fent el retrat d'un ambient lingüístic impuríssim, i reconec que aneu molt menys enllà per aquest camí que un Narcís Oller. Raríssimament hi trobo algun tomb sintàctic o alguna torçada semàntica que em fan saltar: «en el *propi* Barcelona» (per què no *a Barcelona mateix?*), «un forat on arraulir-se, on oblidar...» (diem *per a arraulir-s'hi, per a oblidar-hi*, en aquesta llengua nostra tan poc amiga dels relatius, com ho és *on*, i que en canvi disposa del pronom demostratiu *hi*, que fa tanta falta al castellà). Però no hi ha cap obra humana on no es pugui trobar algun pèl o senyal si ho cerquem amb lupa!»

Sobre l'àmbit de pronúncia diferenciada entre [v] 25-12-1949 (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 28):

«Sonores i sordes no sempre van pel mateix camí. Ni ha dubte que en el Nord de Catalunya, Rosselló, Llenguadoc, Roergue, Carcí etc. la *v* ha estat bilabial des d'antic i no per cap influència castellana (un castellanisme a l'Aveyron!) i tanmateix aquests parlars no han tingut mai cap dificultat a pronunciar una *f* labiodental.»

Sobre *esser* el 21-9-1950 (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 39):

«*Esser*. Coneix algun vers antic que autoritzi l'accentuació *essér* en lloc d'*ésser*? Jo no en conec. Sens dubte així pronuncien a la banda de Girona i potser en altres zones; també, però, se sent *ésser* o *èsser* dialectalment, i no sé si és bo introduir *esser* en la llengua literària quan ja hi ha *ésser* i *ser*.»

Crítiques sobre l'ús del guionet el 12-6-1954 (Ferrer i Pujadas, 2006 a: 91-92):

«El que més em crida l'atenció és el gran ús que feu del guionet. La veritat és que no sé si voleu que s'imprimeixi així o si només hi poseu un guionet per indicar que s'han de reduir les dues paraules a una sola. En tot cas escriure *Al-Genovès* (aquesta è deu ésser lapsus per *é*), *Al-Miserà*, *Al-Canalí*, *Al-Verger* no em semblaria gens encertat. Si escrivim *algeps*, *albercoc*, *almorratxa* etc. per què hem de posar guionet en els noms propis? I és inconseqüent no fer-ho en el cas d'*Albalat*, *Alcalà*, *Alcàntara*, *Algar* etc. i fer-ho només en aquests quatre noms. Més valdria doncs *Almiserà*, *Alcanalí*, com ja és tradicional;

»[...] També us aconsellaria d'escriure *Lloc Nou* (Xàtiva, Gandia), *La Vila Joiosa*, *Poble Nou*, sense guionets; ara no sou conseqüent puix que adopteu *Poblenou* sense guionet i els altres dos amb guionet. A les altres terres de llengua catalana s'escriu *Poble Nou* separat, i és lògic que *Joiosa* es deixi separat puix que la gent diu generalment *La Vila* demostrant així la consciència popular que *Joiosa* és un mot separat. No dubteu que la incomprensió de la gent de llengua castellana (per a la qual *lloc*, *nou*, *poble* etc. no signifiquen res) haurà ajudat a la propagació de les grafies unides. En últim terme, si s'ha d'unir, més valdria encara unir del tot, car aquest ús del guionet no està d'acord amb les normes ortogràfiques generals, que reserven l'ús del guionet gairebé exclusivament per al cas d'un compost el segon element del qual comença per *r* o *s* (a fi de no haver de duplicar-les). En definitiva en totes aquestes coses, heu de decidir vós, naturalment.»

Sobre *sòmies* i *somiar* el 8-4-1974 (Ferrer i Pujadas, 2001: 84-86):

«Com que vaig redactant articles del meu *Diccionari etimològic* i complementari *de la llengua catalana*, fet amb un caràcter no gaire diferent del meu *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, de tant en tant em trobo amb petites qüestions en què convindria tenir alguna dada sobre l'ús que han fet de certs mots els nostres bons escriptors.

»Aquí n'hi ha una. Des de la meva infància i joventut recordo haver usat i sentit molt un mot popular que no figura en els diccionaris, però que és ben viu a Barcelona i en molts llocs. Aquest home és un *sòmies*: un home que viu una mica als llimbs, que està més o menys fora de la realitat, que no obra eficaçment, sense que per això sigui una nul·litat o el tinguin per un beneit. Recordo haver-lo sentit MOLTES VEGADES en l'ús familiar i pintoresc de persones que parlaven bé, com Pous i Pagès, Amadeu Vives, el meu pare etc. Una vegada vaig veure una espècie de variant d'això impresa en una obra

de Josep Maria de Sagarra, un *sòmines*; tinc una vaga memòria d'haver-li preguntat si ell ho deia així i que em va respondre que era una errada tipogràfica deguda a la impertinent intervenció d'un corrector de català, que li havia canviat *sòmies* en *sòmnie* (per la mania que llavors tenien els correctors de fer-nos escriure *somniar* en lloc de la forma corrent i correctíssima *somiar*), correcció que el tipògraf entengué malament. Com dic, és una memòria molt vaga, car d'això ja fa uns 40 anys i no en vaig pendre nota. Però després he trobat aquest mateix *sòmines* imprès en dos o tres passatges d'obres de vostè, i he acabat per preguntar-me si no vaig fer una confusió i no he pres per un record una cosa que jo merament havia suposat.

»Però també em pregunto: hi ha correctors capaços d'haver fet el mateix amb els escrits de l'admirat amic Pla, i haver-li canviat un *sòmies* que ell vagi escriure per aquests *sòmines* espuri que trobaven en una obra corregida per la pretesa «autoritat» de tal o tal corrector de fama, que havia tingut cura de la impressió de la *Vida privada* d'En Sagarra. Si fos així vet aquí com neixen els mots-fantasmes («ghost-words» diuen més enllà dels mars). Si fos així importaria que en la meua obra faci jo constar que no existeix aquest *sòmines*, i que és una deturpació que els ha infligit a vostè i a En Sagarra la plaga dels audaços correctors de català imperits, que tants estralls han fet en els escrits catalans moderns, sense respectar ni els millors escriptors, ni els més perfectes estilistes. Si, però, jo m'equivoqués en la meua sospita i aqueixa forma ha tingut algun curs real en el llenguatge espontani, faci'm el favor, admirat amic, d'advertir-m'ho. Dels passatges de vostè sí que en tinc nota: *Un senyor de Barcelona* (ed. B. Selecta) 36; *Homenots*, del vol. X de la seva «Obra Completa», vol. X, pp. 37, 40, 68.

»Ja sé que no li és fàcil de contestar a tantes de cartes com li adrecen. I per això, si no li vaga ara de respondre'm, només li pregaria que posés un sí o un no a les preguntes del full adjunt, i me'l torni. O bé que em doni un cop de telèfon després de Pasqua (fora dels caps de setmana) al 230 76 56. ¿Cal dir que si li semblés oportú i possible d'escriure'm més explícitament encara em faria més content?»

Sobre el bilingüisme, el 19-12-1954 (Ferrer i Pujadas, 2008 a: 145-148):

«Pel que fa a la premissa del bilingüisme, de bilingüisme n'hi ha de diverses menes (des d'estats molt lamentables per a la llengua minoritària, com el dels occitans, fins a d'altres molt menys perillosos, com el de Portugal cinc i sis-centista, el de Sud-àfrica o el de Puerto Rico o Panamà). Jo no pensava en cap varietat determinada i per tant no ha de veure cap pronòstic en el que jo

escrivia. Però no solament és evident que vivim en una varietat de bilingüisme des del segle XVIII i àdhuc abans, sinó que les esperances de monolingüisme que es podien concebre en les primeres dècades del segle XX, ja van restar eliminades en el tercer i quart decenni quan no es va produir cap alçament català contra l'Estat espanyol trontollant i els republicans catalans —conseqüència lògica d'aquesta falta d'alçament— vam acceptar com a permanent una varietat de bilingüisme, varietat molt favorable sens dubte, però encara tanmateix bilingüisme. Ja aleshores era urgent d'adoptar una política lingüística que pensés en l'existència inevitable ja d'aquest bilingüisme; un dels aspectes d'aquesta política hauria hagut d'ésser reduir al mínim les diferències de luxe, les diferències imaginàries com aquelles a què em referia en el meu escrit i concentrar l'esforç en la defensa de les diferències reals de gramàtica i vocabulari (entre elles les del tipus *glaç – gel*, que vostè em recorda tan oportunament) i també les de fraseologia (per mitjà de molts llibres tan intel·ligents com les obretes que van publicar Alexandre Galí i C. A. Jordana — per desgràcia excepcions poc nombroses); es van malgastar bastant de forces en *llumins*, *penombres*, *guixetes*, *vídues*, *targes* i altres infantilitats com aquestes. No cal inflar la importància de la cosa; si Fabra, tot duent essencialment la bona direcció, va tenir alguna transigència excessiva amb gent donada a aquestes minúcies (Sánchez Juan etc.) o amb escriptors massa decantats a una llengua literària arbitrària (certes èpoques de Carner i Riba), aquestes excrescències s'haurien anat liquidant en una evolució tranquil·la i feta amb temps.[...]

»Amb això m'allunyava del bilingüisme sense haver dit que em sembla massa aviat per a fer pronòstics. El perill d'un empitjorament considerable a causa dels fets demogràfics està reduït per ara a les ciutats de Barcelona, València i Alacant (ultra Perpinyà) i en definitiva encara és ben possible que la pilota en aquests llocs caigui pel bon costat de la teulada: tot depèn de si el jovent masculí continua rebutjant vigorosament (com sembla que ho fa fins ara) l'actitud d'algunes noies de casa bona de continuar parlant en castellà provincial quan surten de l'escola; si continuen posant-ho en ridícul no baixarem més avall de com estàvem quan Narcís Oller es va posar a fotografiar lingüísticament aquesta societat barcelonina fa setanta anys. Al cap de molt més de setanta anys d'aquest estat, encara *glaç* és viu i popular (per més que molts només diguin *gel*), com ho són *trigar*, *cal*, *cuitar* etc. (d'acord a afavorir aquesta mena de mots però els qui ho hem fet sempre impertorbablement, faríem com aquells que proscrivien *arruïnar* per *enrunar* si ens posàvem a evitar *haver de* cada cop que *caldre* fos en vigor possible, i no

usàveu cada un dels dos allà on escau més). En tot cas encara som força lluny del cas dels occitans, o d'estar en el cas de preveure que estem perduts si no podem treure'ns del damunt el bilingüisme. Està bé que insistim a tocar la campana d'alarma: té raó En Riba quan diu que és suïcida obrar com si el català tingués una mena d'immortalitat inherent, i restar amb les mans a la butxaca; una reculada greu a Barcelona seria un cop terrible per a nosaltres. Cal una activitat més gran de la gent de l'interior, i viatges o retorns cada cop més abundats dels emigrants que no se'n vegin privats per raons poderoses.»

Com nota Soler, 1999: 89, el que «solem entendre com a normativa en realitat és un conjunt d'orientacions (ortogràfiques, morfològiques, lèxiques i sintàctiques) que presenta, respecte la llengua parlada, una certa falta d'exhaustivitat en la inventariació i en la descripció d'estructures. Aquestes estructures, pel fet de no trobar-se descrites satisfactòriament, o pel fet de comptar amb descripcions parcials, poden considerar-se “conflictives” des d'un punt de vista normatiu. Així, doncs, en uns casos podem parlar de “conflictivitat” normativa en aquells punts en què les obres de referència s'allunyen excessivament del seu component descriptiu;». Així doncs, tot i que no ens acostem a la seva obra ni amb presses ni amb neguits (i sense ànims de buscar-hi respostes taxatives ni de resoldre-hi temes de normativa d'urgència), veiem que la seva aportació, pel que fa als criteris, sovint deixarà d'adequar-se amb alguns dels codis de la normativa actual (Solà, 1990: 63-90 i Bogner *et al.*, 1992: 153-181).

Però l'ús personal de la llengua de Coromines, com sabem, afecta totes les paraules estudiades en el *Diccionari etimològic* i en tots els epistolars de Coromines, però també a una sèrie de formes i construccions que no han figurat enlloc i que farem per manera d'incloure en aquests apartats. Certament algunes preferències pel que fa als usos personals de la llengua de Coromines potser seria bo que també s'inclouessin en el silenciats apartat d'*estilètica* proposat per Coromines mateix. (No oblidéssim que la proposta de distinció de matís de Coromines del mot *estilètica* amb el significat de ‘part de la ciència lingüística que estudia l'estil i els recursos expressius de la llengua general’ enfront d'*estilística* amb el significat de ‘part de la tècnica literària i retòrica que exposa l'estil, i els recursos expressius, en literatura’ ha quedat silenciada o condemnada a l'ostracisme darrere del terme *estilística* que proposa l'IEC (Solà, 1990: 70).

Aquest apèndix fa referència a aquests punts de la gramàtica que són més susceptibles de destacar com a resultat d'opcions personals¹¹⁸ que no pas pel fet de passar pel sedàs d'una normativa insensible a tota variabilitat de registres. Vegem, doncs, com de manera clarivident s'hi refereix Soler (1999: 91):

«Al costat de les seves propostes en matèria normativa, Coromines manté uns usos personals que han influït *de facto* en els hàbits de molta gent a l'hora d'escriure i, sobretot, en les recomanacions fetes pels correctors i responsables de serveis lingüístics. Solà (1990) fa una descripció força detallada d'aquests usos.»

¹¹⁸ El Dr. Josep M. Nadal em fa adonar que des del mateix moment que es *descriu* (igual que quan es *prescriu*) ja s'està fent gramàtica *per se* (pel mer fet de donar forma i nom a un concepte i destriar-lo). Aquestes opcions i propostes personals (propostes alternatives pel mer fet que no són incorporades per la normativa) també són, doncs, propostes gramaticals susceptibles de ser analitzades.

Quan per l'abril de 2007 es va publicar la segona edició del *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, el *DIEC-2*, els usuaris normals de la llengua el vam acollir amb una certa satisfacció. Aquesta satisfacció prové del fet que ara ja podem atènyer-nos de veritat a allò que digui l'Institut per seguir el camí més correcte. El diccionari de l'Enciclopèdia Catalana també ha estat fent aquesta feina aquests darrers anys tot i que no és tampoc el diccionari de l'Autoritat. Aquest diccionari, també ha estat ben fet i ha estat, fins i tot, «recomanat» amb satisfacció i amb l'expectació, per veure quines eren les millores que comportava i per veure si realment els redactors havien fet cas d'una de les reivindicacions més antigues i repetides: que s'hi incorporessin tantes i tantes paraules i expressions que eren pròpies d'altres parlars a part del central (i de vegades també d'aquest) i que tampoc no es trobaven a les edicions passades del *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*. En aquest sentit el *DIEC-2* ha suposat un avenç. Però potser un diccionari és molt més que una llista de paraules (vegeu Esteve *et al.*, 2003: 7-35). (Com hem comprovat, l'obra de Coromines tampoc no és tan sols l'obra d'un enquestador i d'un etimòleg, sinó que també és l'obra d'un escriptor.) Un diccionari és una eina al servei del consultant i per això ha de tenir una sèrie de qualitats (maneig fàcil, claredat en les definicions, ordre, coherència) que el facin atractiu i segur. És evident, doncs, que la importància final d'un nou diccionari normatiu com el *DIEC-2* no és pas la inclusió de tal o tal paraula, o és que *ara ja es pugui dir* (vegeu Solà, 2007, p. 6) sinó l'operació global que s'ha realitzat i els criteris que l'han guiada. Hi ha hagut, doncs, una forta intervenció en la llista general d'articles inclosos. També hi ha hagut, doncs, una forta intervenció en l'elaboració de la informació dels articles.¹¹⁹ Però si el torn dels professionals serveix per valorar-ne els aspectes (no sé pas si més positius o més negatius, tan se val), ha de ser en to constructiu i amb esperit crític, ja que, per responsabilitat, ser l'autoritat no eximeix pas del deure de la qualitat ni de retre comptes de rigor. El mètode, doncs, ha de gaudir del valor científic de la revisió (i no només del prestigi) que hauria de ser feta no només pels especialistes en les diferents matèries —que hi han de donar suport quan calgui— sinó pels lexicògrafs. Aquests haurien de ser els més ben preparats, amb més experiència i visió global del desenvolupament lexicològic i lexicogràfic de la llengua, treballant molt coordinadament, a partir de criteris molt homogenis, a fi de donar uns resultats ajustats i equilibrats per a tot el corpus lexicogràfic i que signifiquin veritablement un pas endavant de depuració i d'enriquiment. El *DIEC-2*, doncs, té

¹¹⁹ En ret comptes el treball *Novetats del diccionari*, consultable a través del web <http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=cataleg&subModuleName=&idCatalogacio=6448> (consultada el 7-1-2009), com reporta el diari *El Punt*, (Girona) del 30-12-2008, p. 36 amb una notícia sense signar.

l'obligació de ser el millor diccionari català general i prestar al país aquesta voluntat de servei.¹²⁰

Recordem que després de l'ús social, el problema més greu que ha de resoldre la comunitat lingüística catalana com a tal és la definició i l'elaboració de l'estàndard: l'elaboració i la generalització d'un model de llengua que sigui alhora acceptat pel conjunt dels usuaris i que constitueixi un instrument apte i plenament disponible per a les necessitats d'una societat complexa com l'actual. Si Sòcrates o Plató feien filosofia als banys o a la plaça pública no és perquè fossin uns perversos, sinó perquè era l'espai de què disposaven per fer filosofia amb els altres. Ara tenim els diaris i la televisió però fins i tot avui la mentida s'ha convertit en una constant del poder, que practica la perversió del llenguatge.¹²¹ És cert que ningú no té dret a apropiarse dels termes, però també ho és que, tant en llengua com en literatura com en història de la llengua, una certa claredat terminològica contribueix molt positivament a la transparència, però també a la claredat estructural de la ment. És en aquest sentit que les humanitats han de tenir en compte el mercat i la indústria però aquests no es poden convertir en els referents únics i últims de la tasca docent i investigadora (pròpiament la recerca bàsica) perquè si no, estaríem en una societat postindustrial o, encara pitjor, hipermercantil. Aquesta no seria pas una societat més crítica i, per tant, tampoc més democràtica ni amb més benestar. Si les Humanitats (amb majúscula) poden ser tots aquells trets de la nostra cultura que ens ajuden a tenir sentit d'humanitat, també ens ajuden a entendre el món tal com és i ens obren possibilitats de transformar-lo. Això només ho podem fer si no tenim actituds autistes i esquizofrèniques en el terreny de la cultura. L'escriptura ha de donar comptes —sempre— de tot el que passa i de l'experiència i, per això, les paraules poden ser, efectivament, molt perilloses.

¹²⁰ Vegeu en aquest sentit «Una primera anàlisi del DIEC2» de Jordi Ginebra, dins *Llengua i ús*, núm. 40, tercer quadrimestre del 2007, p. 36-43.

¹²¹ Vegeu «El nostre Estat no és nostre: és un Estat contra nosaltres», dins *L'Avenç*, núm. 281, juny de 2003, p. 20-21, 23-24, a més del discurs *La paraula*, de Joan Solà al Parlament de Catalunya, el dia 1-7-2009 recuperable per <http://www.vilaweb.cat/media/attach/vwedts/docs/solaparlamentt.rtf>. «L'Estat es nega a catalanitzar els topònims nord-catalans a les carreteres» d'Oriol Mas, dins *El Punt* (Girona), 24 de gener del 2010, p. 7. Vegeu també el fragment «Amb els canvis de noms, ¿canvien també les realitats designades? Sovint em sembla més aviat que aquests canvis pel que serveixen és per dissimular, per entretenir-se i per no afrontar els veritables canvis que necessita la nostra societat», dins «El Consell Escolar fa vacances» de Josep-Maria Terricabras dins *El Periódico* (Catalunya), 4 de novembre del 2009, p. 5; «Els socialistes valencians es canviaran el nom per oblidar les sigles del País Valencià» d'Ester Pinter, dins *Avui* (Barcelona), 19 de juliol del 2008, p. 10; «El llenguatge és una de les eines més complexes que tenim» entrevista de Josep Martinoy a Louise McNally dins *El Punt* (Girona), 9 de desembre del 2009, p. 15; «Amb llenguatge nou, idees noves» de Josep-Maria Terricabras dins *El Periódico* (Catalunya), 31 de març del 2010, p. 7.

VI. BIBLIOGRAFIA UTILITZADA

6.1 Llibres, articles i miscel·lànies

ABRIL, Joan, (1997): «Joan Coromines literari» dins *El Punt* (Girona), 14 de gener, p. 5.

ABRIL, Joan, (1998): «Moltes qüestions “a” tractar» dins *Llengua i ús*, (Barcelona), 1r. quadrimestre, p. 19.

ABRIL, Joan, (2008 a): «Hi havia una Gramàtica...» dins *El Punt* (Girona), 29 de gener, p. 14.

ABRIL, Joan, (2008 b): «¿Els mots estrangers també son catalans?» de Joan Abril Español, dins *El Punt* (Girona), 28 de desembre, p. 18.

ABRIL, Joan, (2009): «Una altra Catalunya? Aprofitant el debat entre Quim Monzó i Jordi Pujol a propòsit de Catalunya, la cultura i la llengua, l'autor assegura que és una pèrdua de temps si al darrere no hi ha planificació i actuació en el procés de normalització de la llengua» de Joan Abril Español, dins *El Punt* (Girona), 12 de febrer del 2009, p. 14.

AGUILÓ, Marià, (1988-1989): *Diccionari Aguiló; materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster; revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu*, Barcelona: Alta Fulla.

ALEXANDRE, Víctor, (2006): *TV3 a traïció: Televisió de Catalunya o d'Espanya?*, Barcelona: Proa.

ALÓS, E., (1997): «Polémica por las relaciones con el IEC» dins *El Periódico* (Barcelona) 4 de gener, p. 18.

ALSINA, Victòria, (1990): «La Censura en el Diccionari General de la Llengua Catalana», dins *Miscel·lània Joan Bastardas-3*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990, p. 203-209.

ÁLVARO, Francesc-Marc, (2006): «Coromines o la necessitat de mites» dins *Serra d'Or* (Barcelona) núm. 561 (setembre), p. 30-31.

AMAT, Jordi, (2006 a): «Fèrtil cicle noucentista» dins *El Periódico de Catalunya. Llibres*. (Barcelona) 29 de juny, p. 9.

- AMAT, Jordi, (2006 b): «Les cartes d'un geni» dins *El Periódico de Catalunya. Exit. Llibres*. (Barcelona), 26 d'octubre, p. 4.
- ARAGAY, Ignasi, (2009 a): «El català xitxarel·lo», dins *Avui* (Barcelona), 23 de gener, p. 38.
- ARAGAY, Ignasi, (2009 b): «Entrevistes: Salvador Giner i Ricard Torrents. Els dos acadèmics opten a ser elegits presidents de l'IEC el 2 de juny. “Vull completar un salt de modernitat i racionalitat a l'IEC”. “A l'institut hi falta debat i autocrítica”», dins *Avui* (Barcelona), 12 de maig, p. 40-41.
- ARAGAY, Ignasi, (2009 c): «L'actual president de l'Institut d'Estudis Catalans surt reelegit en primera votació i per majoria absoluta en una jornada electoral marcada per l'alta participació», dins *Avui* (Barcelona), 3 de juny, p. 40.
- ARGENTER, Joan A., (1997): «Joan Coromines en el record», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 447, març, p.20-22.
- ARIÑO, Gerard, (2009): «Actors i escriptors denuncien setanta anys d'agressions contra el català», dins *El Punt* (Girona), 20 d'abril, p. 33.
- ARTIGAS, L., (2009): «La Catalunya Nord sense TV3?», dins *El Punt* (Girona), 26 de febrer, p. 38.
- ARTIGAS, Lurdes, (2009): «Els joves releguen el català», dins *El Punt* (Girona), 9 de desembre, p. 38.
- ASTORCH, Núria, (2009): «La meitat dels universitaris creuen que el castellà s'imposarà al català a l'aula», dins *El Punt* (Girona), 15 de juliol, p. 5.
- BACARDÍ, Montserrat, (2004): «En Sales proposa i en Coromines disposa» dins *Serra d'Or* (Barcelona), núm. 538 (octubre), p. 73-74.
- BADIA, Antoni M., (1994): *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BALCELLS, Albert, (2000): «La Dictadura de Primo de Rivera i Pompeu Fabra», dins *Revista de Catalunya*, (Barcelona) núm. 156, novembre 2000, p. 30-48.
- BALCELLS, Albert i Enric Pujol, (2003): «La polèmica segona edició del Diccionari General de Fabra (1954) al si de l'Institut d'Estudis Catalans»,

dins *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, (Catarroja, 2000) núm. 46, vol. XVIII, p. 715-732.

BALCELLS, Albert, *et al.*, (2002-2007): *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

BARCELÓ, Carme, (1996): «Mossàrabs de València i “Llengua mossàrab”», dins *Caplletra*,(València) núm, 20, primavera 1996, p. 183-205.

BARRERA, Marcel, (2008): «Educació deixa més de 300 alumnes immigrants sense cursos de català» dins *El Punt*, dimecres 10 de desembre, p. 6.

BARTRA, Anna, *et al.*, (2002): «“per què lo prec, si'l plats, que·m perdó mos pecats”. Vigència de l'alternança acusativa en català» dins Rossich, Albert *et al.* (2002): *Estudi General*, 22 (Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats), editat per la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, Girona.

BASTARDAS, Joan, (2003): «La concordança dels participis dels verbs de percepció: sentir i veure seguits d'un infinitiu» dins *Llengua i literatura*, (Barcelona), núm. 14, p. 97-140.

BASTONS, Teia, (2009): «El castellà s'imposa» dins *El Punt* (Girona), 17 de febrer, portada i p. 9.

BEAULIEU, Hélène, *et al.*, (1992): «Comparança de tres diccionaris bilingües» dins Solà, Joan, (1992), *Sobre lexicografia catalana actual*, Empúries, Barcelona, p. 223-256.

BENET, Josep, (1964): *Maragall davant la Setmana Tràgica*, Barcelona: Edicions 62.

BERNAT, Francesc, *et al.*, (1991): «La llista de la Ràdio i Televisió Valenciana» dins Joan Solà (1992), *Sobre lexicografia catalana actual*, Empúries, Barcelona, p.75-121.

BLADÉ, Artur, (2009): «Atendre en català» dins *Avui* (Barcelona), 17 de març, p. 4.

BIOSCA, Carol i Sònia Pau, (2009): «El castellà irromp a l'escola gràcies als llibres digitals. Els nous manuals no tenen el català com a primera opció. A més, el material presenta deficiències.», dins *Avui* (Barcelona), 15 d'octubre, p. 1 (portada) i 19-20.

- BIOSCA, Carol i Sònia Pau, (2009): «Educació garantirà la prioritat del català als llibres digitals», dins *Avui* (Barcelona), 16 d'octubre, p. 23.
- BOGNER, Carme, *et al.*, (1992): «El diccionari de Coromines (DECAT) i el lèxic conflictiu» dins *Sobre lexicografia catalana actual*, Empúries, Barcelona, p. 153-181.
- BONADA, Lluís, (1988): «Les confessions de Coromines», dins *El Temps*, (València) 22-27 de febrer, p. 57-60.
- BONADA, Lluís, (1995 a): «Un grandíssim escriptor» dins *Avui. Cultura i Espectacles* (Barcelona), 19 de març, p. B 4.
- BONADA, Lluís, (1995 b): «Coromines torna a Proust» dins *El Temps* (València), núm. 595 (13 de novembre), p. 73-76.
- BONADA, Lluís, (1997): «El desprecio del IEC a Coromines». dins *El País. Catalunya* (Barcelona), 3 de gener, p. 2. (aquest no el cito)
- BONADA, Lluís, (1999). «Les idees literàries en l'obra de Joan Coromines», dins Solà, Joan, (ed.): *L'obra de Joan Coromines, cicle d'estudi i homenatge*, Fundació la Caixa de Sabadell, Barcelona, p. 53-65.
- BONET, Sebastià i Joan SOLÀ, (1986): *Sintaxi generativa del català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BOSQUE, Ignacio i DEMONTE, Violeta, (2000): *Gramàtica descriptiva de la lengua española*, Madrid, Real Academia Española, Colección "Nebrija y Bello", Espasa Calpe.
- BRUGUERA, Jordi, amb la col·laboració de Josep Torras, (2000): *Diccionari de dubtes i dificultats del català*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BRUGUERA, Jordi, (2006): *Diccionari de formació de mots*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BUSQUETS, Esteve, (1987): *Els animals segons el poble*, Barcelona: ed. Millà.
- BUSQUETS, Gemma, (2008): «“No som aquí per fer un gir radical, perquè TV3 és referència, èxit i identitat”» dins *El Punt* (Girona), 15 de juny, p. 66-67.

- BUSQUETS, Gemma, (2009): «La llengua, la violència i la publicitat, les queixes més habituals dels espectadors de TV3» de Gemma Busquets, dins *El Punt* (Girona), 28 de juny, p. 53.
- CALVERAS, Josep, (1925): *La reconstrucció del llenguatge literari català*, Barcelona: Balmes.
- CANETTI, Elias, (1982): «La profesión de escritor», dins *La conciencia de las palabras*, ed. FCE, Mèxic.
- CAPDEVILA, Germà, (2009): «No pots entendre el català mediàtic si no saps castellà», entrevista a la lingüista Rosa Calafat, dins *El Punt* (Girona), 30 de setembre, p. 15.
- CARBONELL, Jordi, (1997): «Coromines, el de Prats de Molló» dins *Avui* (Barcelona), 5 de gener, p. 48.
- CARNER, Josep, (1979): *La primavera al poblet*, Barcelona: Edicions 62.
- CASACUBERTA, Margarida, et al., (2008): *La llengua de 1907*, Girona: Institut d'Estudis Catalans, CCG Edicions, Universitat de Girona.
- CASALS, Montserrat, (1991): *Mercè Rodoreda: Contra la vida la literatura: biografia de Montserrat Casals i Couturier*, Barcelona: Edicions 62
- CASALS, Montserrat, ed. (2008): *Mercè Rodoreda, Joan Sales. Cartes completes (1960-1983)*, Barcelona: Club Editor.
- CASELLAS, David, (1997): «L'ús del casc» dins *Llengua Nacional*, (Barcelona), núm. 18, març, p. 18.
- CASTELLS, Ada, (2001): «El festeig epistolar entre Coromines i Pla» dins *Avui* (Barcelona), 1 de juliol, p. 51.
- CASTELLS, Ada, (2009): «Més suport als perseguits» dins *Avui*, (Barcelona), 16 d'abril, p. 40.
- CASTELLS, Ada, (2010): «Els adolescents cada cop llegeixen menys» dins *Avui* (Barcelona), 19 de febrer, p. 45.
- CIFUENTES, Anaïs, (2009): «Català per a bebès a Perpinyà», dins *El Punt* (Girona), del 26 de maig, p. 33.

- CODINA, Francesc, (2009): «La llengua i els mitjans», dins *Avui*, 23 de gener, p. 8.
- COLLELL, Jaume, (entre el 16-10-1891 i el 19-12-1891) «Síntomas de descomposició» dins Requesens i Piqué, Jaume, (ed.) *Collell i la llengua catalana*, Eumo-UdG, 1994, p.89-91.
- COMAS, Antoni, (1969): *Les excel·lències de la llengua catalana*, Barcelona: Ed. Dalmau.
- COMADIRA, Narcís, (1998): *Aprendre de lletra*, Girona: Universitat de Girona.
- CÒNSUL, Isidor, (1989): «Un duel d'alt nivell: Coromines i Riquer» dins *Avui. Diumenge*. (Barcelona), 4 de juny, p. 15.
- CORNELLÀ, Jordi, (2002) *Teoria i pràctica lingüístiques a l'obra literària i editorial de Joan Sales*, dirigit per August Rafanell, Treballs de recerca de doctorat (Universitat de Girona. Departament de Filologia i Filosofia).
- COROMINES, Joan ed., (1972): *Obres Completes* de Pere Coromines, Barcelona: Selecta.
- COROMINES, Joan, amb la col·laboració de José A. Pasqual, (1980 a): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid: Gredos (6. vol.).
- COROMINES, Joan, (1980 b): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions Curial (10 vol.).
- COROMINES, Joan, (1989): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona: Club Editor.
- COROMINES, Joan, (1996): «Coromines a Borja de Riquer» dins *El Temps* del 29-7-96, p. 4.
- CORTACANS, Oriol, (1997): «El filòleg que hauria guanyat la guerra» dins *El Temps* (València), núm. 657 (20 de gener), p. 68-70.
- COSTA, Joan, (2004): «Notes sobre les “converses filològiques” de Pompeu Fabra», dins *Estudis Romànics*, núm. 26, p. 247-264, recuperable per <http://www.iecat.net/pperiodiques/openlink.asp?URL=ShowArticleFile.asp?FileID={01BC2567-EBFA-497D-AFB3-810BF669DC3A}&FileType=application/pdf> (9-6-2008).

- CUYÀS, Manuel, (1997): «Joan Coromines o l'obsessió pel pare i pel paisatge i els homes del Maresme» dins *El Punt* (Girona), 3 de gener, p. 4.
- DALMAU, Antoni, (2009): «TV3 i el català», dins *Avui* (Barcelona), 25 de novembre, p. 20.
- DIAZ-PLAJA, Guillermo, (1967): *La defenestració de Xènius*, Andorra la Vella: Editorial Andorra.
- DUARTE, Carles i Àlex ALSINA, (1984): *Gramàtica històrica del català*, Barcelona: Curial. [Duarte, 1984:] (no sé segur si la cito directament, em sembla que no. Tot i això em sembla que li he de posar perquè n'he tret informació)
- DUARTE, Carles, (1997): «Una vida plena al servei de la llengua catalana», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 447, març, p. 23.
- DUARTE, Carles, (2007): «El valor literari del DECat», dins Casanova i Herrero, Emili; Terrado i Pablo, Xavier (eds.): *Studia in honorem Joan Coromines*, Pagès editors, Lleida, p. 365-372.
- ELCACHO, Joaquim, (2009): «El 6,2 % de la població no entén el català», dins *Avui* (Barcelona), 9 de juny, p. 32.
- ESTÉBAN, Ramon, (2009): «El curs de la UdG s'obre amb una brillant crítica de Terricabras a la universitat», dins *El Punt* (Girona), 14 d'octubre, p. 6.
- ESTEVE, Francesc, *et al.* (2003): *Diccionaris, normativa i llengua estàndard. Del Fabra al Diccionari de l'Institut*, Palma (Illes Balears): Edicions Documenta Balear.
- ETXEARTE, Odei A., (2009): «El PP recorre contra la llei d'educació al TC perquè blinda la immersió lingüística», dins *El Punt* (Girona), 17 d'octubre, p. 10.
- FABRA, Pompeyo, (1891): *Ensayo de gramàtica del catalán moderno*, Barcelona: L'Avenç.
- FABRA, Pompeu, (1911): *Qüestions de Gramàtica Catalana*, Barcelona: L'Avenç.
- FABRA, Pompeu, (1932): *El català literari*, Barcelona: Barcino.

- FABRA, Pompeu (1954): *Diccionari general de la llengua catalana*, Pompeu Fabra, Barcelona: Edhasa.
- FABRA, Pompeu, (1956): *Gramàtica Catalana*, Barcelona: Teide.
- FERRATER Mora, Josep (1980): *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*, Barcelona, Edicions 62 i “la Caixa” MOLC.
- FERRATER, Gabriel, (1979): *La poesia de Carles Riba: cinc conferències*, Barcelona, Edicions 62.
- FERRATER, Gabriel, (1981): *Sobre el llenguatge*, Barcelona: Quaderns Crema.
- FERRATER, Gabriel, (1987): *Foix i el seu temps*, Barcelona: Quaderns Crema.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (1993): *Epistolari Joan Fuster i Vicents Riera Llorca*, Barcelona: Edicions Curial.
- FERRER, Josep, (1997): «L’obstinació per la feina» dins *Repòrter* (Pineda de Mar). núm. 55 (febrer) p. 10-11, 13, 15, 18.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (1998): *Pompeu Fabra i Joan Coromines: la correspondència dels anys de l’exili*, Barcelona: Edicions Curial, vol I.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2000): *Epistolari Joan Coromines & Francesc de Borja Moll*, Barcelona: Edicions Curial, vol. II.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2001): *Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*, Barcelona, Edicions Curial, vol III.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2002 a): *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, Barcelona: Edicions Curial, vol. IV.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2002 b): *Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*, Barcelona: Edicions Curial, vol. V.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2003): *Epistolari de Joan Coromines amb exiliats catalans d’Amèrica: Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís Balaguer*, Barcelona: Edicions Curial, vol. VI.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2004): *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, Barcelona: Edicions Curial, vol. VII.

- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2005 a): *Epistolari Joan Coromines & Josep Maria de Casacuberta*, Barcelona, Edicions Curial, vol. VIII.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2005 b): «Dues cartes inèdites de Joan Coromines a Pompeu Fabra» dins *Revista de Catalunya*, núm. 208, juliol-agost, 120-134.
- FERRER, Josep (2005 c): «Joan Coromines, “opus” filològic», dins *Revista de Catalunya*, (Barcelona), núm. 203, febrer, p. 45-61.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2006 a): *Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner*, Barcelona: Edicions Curial, vol. IX.
- FERRER, Josep i PUJADAS, Joan ed., (2006 b): *Epistolari Joan Coromines & Pere Coromines*, Barcelona: Edicions Curial, vol. X.
- FERRER, Josep i Joan PUJADAS, Joan, (2006 c): «Joan Coromines i el VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona» dins *Revista de Catalunya*, (Barcelona), núm. 220, setembre de 2006 p. 53-71.
- FERRER, Josep i Joan PUJADAS, (2006 d): «Entorn de l'epistolari de Joan Coromines», dins *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca filològica, LVII, p. 121-142.
- FERRER, Josep, (2006): «Els anys d'aprenentatge de Joan Coromines» dins *Llengua i Ús* (Barcelona) núm. 35 (primer quadrimestre), p. 6-15.
- FERRER, Josep i Joan PUJADAS, (2008 a): *Epistolari Joan Coromines & Lluís Nicolau d'Olwer*, Barcelona, Edicions Curial, vol. XII.
- FERRER, Josep i Joan PUJADAS, (2008 b): *Epistolari Joan Coromines & Lluís Francesc Cambó. La gènesi de la «Miscel·lània Fabra»*, Barcelona, Edicions Curial, vol. XIII.
- FERRER, Josep i Joan PUJADAS, (2009): *Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner*, Barcelona, Edicions Curial, vol. XIV.
- FERRER, Joan, (2007): «Josep Pla i Joan Coromines: dos homenots» dins Emili Casanova i Xavier Terrado (ed.) (2007) *Studia in honorem Joan Coromines*, ed., Pagès editors, Lleida, p. 373-387.

- FINESTRES, Jordi, (2009): «Dossier especial Francesc Macià», estudi monogràfic dins *Sàpiens*, núm. 84, octubre del 2009, p. 21-54.
- FERRER 2, Josep, (2008): «Un episodi de l'exili cultural» dins *Avui*, Suplement de Cultura, 15 de novembre de 2008, p. 9.
- FULLANA, Olga, (1994-1995): «Els noms psicològics en català: un estudi descriptiu», dins *Llengua & Literatura*, núm. 6, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 173-200.
- FUSTER, Joan, (1990) «18 desembre 1969» dins *Escrits sobre llengua*. Barcelona: Pirene, p. 40.
- FUSTER, Joan, (2005): *El descrèdit de la realitat*, Romanyà-Valls: ed. Bromera.
- GAROLERA, Narcís, (ed.) (1997) *Canigó: llegenda pirenaica del temps de la Reconquista* / Jacint Verdaguer, amb el pròleg de Modest Prats, Barcelona: Quaderns Crema.
- GAROLERA, Narcís, (2005) «El cànon de Coromines», o «Verdaguer, Maragall, Pla...» dins *La Vanguardia*, (Suplement *Cultura/s*) del 15 de juny, recuperable per <http://www.geocities.com/inforeflex/coromines.html> (16-8-2008).
- GIMENO, Lluís, (1993) «Les idees lingüístiques de Joan Fuster: l'aportació personal a la llengua literària comuna», dins *Fuster entre nosaltres*, València: Generalitat Valenciana, p. 189-193.
- GINEBRA, Jordi i Anna Montserrat, amb la col·laboració de Xavier Rull i Anna Saperas, (1999): *Diccionari d'ús dels verbs catalans: règim verbal i canvi i caiguda de preposicions*, Barcelona: Edicions 62.
- GINEBRA, Jordi, (2006): «Criteris del Termcat en els manlleus i calcs terminològics» dins *Llengua nacional*, (Barcelona), núm. 55, 2n trimestre, p. 21-24.
- GINEBRA, Jordi, (2007 a): «El Fabra que vindrà. Encara més sobre els fonaments ideològics de la reforma fabriana» dins *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*, Cossetània Edicions, Valls, p. 51-60.

- GINEBRA, Jordi, (2007 b): «Una primera anàlisi del DIEC2» dins *Llengua i ús*, tercer quadrimestre del 2007, núm. 40, p. 36-43.
- GRÀCIA, Lluïsa, *et al.* (1999): *Configuración morfológica y estructura argumental: léxico y diccionario*, Leiva, Servei de Publicacions de la Universitat del País Basc [*et al.*: Maria Teresa Cabré, Soledad Varela, Miren Azkarate]
- GRAU, Josep, (2006): *La lliga regionalista i la llengua catalana (1909-1924)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Grup d'Estudis Catalans ed., (1992): *El barco fantasma*, Barcelona: Llibres de l'Índex.
- HERNANZ, Mª Lluïsa, i Gemma Rigau, (2006): *Variación dialectal y periferia izquierda*, dins B. Fernández i I. Laka (eds.) *Andolin Gogoan: Essays in Honour of Professor Eguzkitza*, Servei editorial de la UPV-EHU: Bilbao, 435-452, o bé recuperable per <http://seneca.uab.cat/ggt/publicacions/reports/pdf/GGT-06-6.pdf> (16-6-2008).
- IBARZ, Mercè, (1984): «El pensament fermat de Joan Sales» dins *L'avenç*, gener de 1984, núm. 67, p. 12-17.
- JANÉ, Albert, (1980): «Coses a fer» dins *Avui*, (Barcelona), 2 de febrer, p. 3.
- JANÉS, Josep, (1954): *Homenatge a Carles Riba en complir seixanta anys: Poesia, assaigs, traduccions clàssiques*, Josep Janés Editor, Barcelona.
- JULIÀ, Lluïsa, (2003): «El conflicte dels models literaris: creadors i gramàtics», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 521, maig, p. 24-26.
- KAFKA, Franz, (1991): *El Procés*, (traducció i pròleg per Gabriel Ferrater) Proa, Barcelona.
- LABÈRNIA, Pere, (1864): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, Barcelona: Espasa Germans, Editors, Robador, 39.
- LACAVALLERIA, Joan, (1696): *Gazophylacium catalano-latinum: dictiones pharasibus illustratas, ordine literario comprehendens: cui subjicitur irregularium verborum elenchus*, Barcelona: n. 1640 Postrat ac venit Barcinone [Barcelona]: apud Antonium Lacavalleria...,

- LACREU, Josep, (1992): *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València: Institut de Filologia Valenciana. Universitat de València.
- LEVIN, Beth, (1994): *English verbs classes and alternations: a preliminary investigation*, Chicago i Londres, The University of Chicago Press.
- LÓPEZ, Raquel i Àrit Roig, (2006-2007): «L'experiència del Fabra periodista» dins *75è aniversari del Diccionari general de la llengua catalana, 1932-2007*, publicat per la Universitat Pompeu Fabra, Estudis de periodisme, p. 17.
- LUJAN, Daniel, (2008): «Cartes a un àcid gentilhome» dins *El Punt* (Girona), 10 de juny, p. 46.
- MADUELL, Àlvar, (2002): «Guia de lectura, *Epistolari Joan Coromines & Joan Fuster*», dins *Revista de Catalunya*, núm. 179, desembre, p. 112-114.
- MAGÍ, Raül, (2008): «L'IEC aposta per “repensar” les seves funcions en la cloenda del centenari» dins *El Punt*, (Girona) 24 de gener, p. 46.
- MAGÍ, Raül, (2009): «La primera paraula que sigui en català», dins *El Punt* (Girona), 17 de febrer, p. 30.
- MANENT, Albert, (2004): «El debat Joan Sales-Joan Coromines» dins *Avui* (Barcelona), 6 de juliol, p. 20.
- MALÉ, Jordi, (1998): «Una conferència inèdita de Joan Coromines sobre Carles Riba», dins *Revista de Catalunya*, (Barcelona), núm. 135, desembre, p. 103-113.
- MALÉ, Jordi, (1999): *El Pensament literari de Carles Riba: els anys del postsimbolisme: 1920-1938: tesi per optar al títol de Doctor en Filologia Catalana : Programa : Literatura Catalana Contemporània : de la teoria a la pràctica IV : 1991-93* Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.
- MARCO, Joaquim, (1983): *El modernisme literari i d'altres assaigs*, Barcelona: Edhasa.
- MARÍN, David, (2009): «La llengua dels mil noms. Les Corts d'Aragó debaten una llei de llengües que nega la cooficialitat del català a la Franja i obre la

- porta a denominacions localistes», dins *El Punt* (Girona), 11 d'octubre, p. 12.
- MARTINOY, Josep, (2009): «El llenguatge és una de les eines més complexes que tenim» entrevista a Louise McNally dins *El Punt* (Girona), 9 de desembre, p. 15.
- MAS, Andreu, (2009): «estimem molt poc el català», dins *El Punt* (Girona), 26 de febrer, p. 15.
- MAS, Andreu, (2009): «El català a la Universitat Pompeu Fabra està en un clar retrocés», dins *El Punt* (Girona), 10 de novembre, p. 15.
- MAS, Oriol, (2010): «L'Estat es nega a catalanitzar els topònims nord-catalans a les carreteres», dins *El Punt* (Girona), 24 de gener, p. 7.
- MASSOT, Josep, (1997): «Un gegant de la filologia», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 447, març 1997, p. 24-25.
- MASSOT i MUNTANER, Josep, (2002): «La singular amistat entre Joan Coromines i Josep Pla» dins *Serra d'Or* (Barcelona), n.º 505 (gener), p. 74-75.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, (1972): *Orígenes del español: estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*, Madrid: Espasa-Calpe.
- MESTRES, Josep M, *et al.*, (2007): *Manual d'estil, la redacció i l'edició de textos*, Eumo Editorial, Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra i Associació de Mestres Rosa Sensat, Romanyà-Valls.
- MILIAN, Antoni, (2009): «Dret lingüístic: i ara què?» dins *Avui* (Barcelona), 3 de febrer, p. 21.
- MIR, Anna, (2003): «Correctors, assessors, lingüistes: reflexió sobre el procés de revisió de textos escrits», dins *Llengua & Literatura*, núm. 14, p. 211-237.
- MIRALLES, Carles, (2003): «Joan Coromines i Carles Riba, corresponsals» dins *Serra d'Or* (Barcelona), núm. 525 (setembre), p. 61-65.
- MIRALLES, Joan, (2005): *Francesc de B. Moll i la llengua literària*, Barcelona, Universitat de les Illes Balears Departament de Filologia

Catalana i Lingüística General i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, i Palma de Mallorca.

MOLL, Francesc de B, (1991): *Gramàtica històrica catalana*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València.

MOLL, Aina, (2005): «Paraula de Coromines» dins el diari *El País*, *Cataluña*, (Barcelona), dijous 17 de març, Suplement Quadern, p 3-4.

MONTOYA, Brauli, (1992): «Per una recerca de la llengua parlada en català», dins Ferrando, Antoni i Albert G. Hauf (ed.), (1992): *Miscel·lània Joan Fuster: estudis de llengua i literatura-v*, Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 391-417.

MORVAY, Károly, (19??): *Problemes de fraseologia i fraseografia*, [manuscrit] [consultat en la sala de la Biblioteca de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, 10-11-2009].

MORVAY, Károly, (2006): *Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*, Budapest: Nyitott Könyv.

MOYÀ, Laura (2009): «IB3 es podria veure per TDT a Catalunya a finals d'any» de Laura Moyà, dins *Avui*, 23 de gener, p. 6.

MOYÀ, Maria, (2006-2007): «L'experiència del Fabra periodista» dins *75è aniversari del Diccionari general de la llengua catalana, 1932-2007*, Universitat Pompeu Fabra, Estudis de periodisme, p. 8-9.

MUNTANER, Josep M, (2008): «Crònica d'un desafiament inimaginable. El centenari de Ramon Aramon i Serra» dins *Llengua Nacional* (Barcelona), núm. 64, III trimestre, p. 31-42.

MURGADES, Josep, (1994): «Debats sobre la llengua de 1968 ençà» dins *Seguem*, núm. 32, febrer, p. 15-21.

MURGADES, Josep, (2009): «No té futur, el català. "Al mercat, el castellà té més valor que el català"», dins *Avui* (Barcelona), 2 d'abril, p. 8.

NADAL, Josep M., (1992): «La llengua dels escriptors», dins *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona: Quaderns Crema, p. 180.

OLAÑETA, J. de, (1935): *Arxiu de les tradicions populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres*

- aragoneses de parla catalana*, dirigida Valeri Serra i Boldú, Barcelona: Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1928-1935, fascicle III.
- OLESTI, Isabel, (2009): «Manual per a editors», dins *Avui* (Barcelona), 8 de gener, p. 24.
- OLIVA, Montse, (2009): «El PSOE inicia la pressió sobre la llei d'educació catalana», dins *Avui* (Barcelona), 9 d'octubre, p. 6.
- OLIVA, Salvador, (1988): «Tipologia dels verbs pronominals», dins *Estudi General*, 8, editat per la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, Girona, p. 31-49.
- OLLER, Narcís, (1962): *Memòries literàries. Història dels meus llibres*, Barcelona: Aedos.
- ORTS, E., (2009 a): «ACPV vol garantir TV3 al País Valencià amb una iniciativa legislativa popular», dins *El Punt* (Girona), 11 de febrer, p. 37.
- ORTS, E., (2009 b): «El govern Camps veta una entitat que reivindica l'àmbit dels Països Catalans» dins *El Punt* (Girona), 25 de febrer, p. 17.
- PAGÈS, David, (2008): «Modest Prats, filòleg, professor, sacerdot», dins *Llengua Nacional* (Barcelona) núm. 65, IV trimestre, p. 29-32.
- PALAU, Maria, (2009): «La Guerra Civil amb òptica catalana», dins *El Punt* (Girona), 14 de gener, p. 39.
- PANYELLA, Jordi, (2010 c): «Futurs jutges qüestionen la necessitat d'usar el català», dins *Avui* (Barcelona), 14 de març, p. 32.
- PASCUAL, José Antonio PÉREZ, José Ignacio ed., (2006): *Epistolario Joan Coromines y Ramón Menéndez Pidal*, Barcelona, Edicions Curial, vol. XI.
- PAU, Sònia, (2006): «L'OCB avisa del “terrible” del català a les illes», dins *Avui* (Barcelona), 15 de desembre, p. 36.
- PAU, Sònia, (2008 a): «Campanya per convèncer que el català és útil», dins *Avui* (Barcelona), 5 de juny, p. 30.
- PAU, Sònia, (2008 b): «Immigració multiplica per quatre els cursos de català», dins *Avui* (Barcelona), 9 d'octubre, p. 28.

- PAU, Sònia, (2008 d): «Els empleats de Normalització Lingüística denuncien una reducció del 30% de professors», dins *Avui* (Barcelona), 20 de novembre, p. 28.
- PAU, S., (2009 a): «La llei d'acollida reforça l'aprenentatge del català entre els immigrants», dins *Avui* (Barcelona), 3 de juny, p. 29.
- PAU, Sònia, (2009 b): «Normalització Lingüística elimina els cursos de nivell D», dins *Avui* (Barcelona), 1 d'octubre, p. 27.
- PEREA, Maria Pilar, (2001): «Antoni M. Alcover i la lexicografia catalana», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 497, maig, p. 23-27.
- PEREJAUME, (1997): «El cedulari de Joan Coromines» dins *Repòrter* (Pineda de Mar). núm. 55 (febrer) p. 8.
- PEREJAUME, (2005): *Amidament de Joan Coromines*, Barcelona: editat amb col·laboració de la Fundació Pere Coromines i la Fundació Caixa de Catalunya.
- PINTER, Ester, (2006): «Censura lingüística», dins *Avui* (Barcelona), 1 de novembre, p. 39.
- PINTER, Ester, (2007 a): «Comença l'ofensiva», dins *Avui* (Barcelona), 23 de març, p. 63.
- PINTER, Ester, (2007 b): «Compte enrere a València», dins *Avui* (Barcelona), 24 de març, p. 62.
- PINTER, Ester, (2007 c): «Menys d'una quarta part de l'alumnat estudia en català al País Valencià», dins *Avui* (Barcelona), 26 d'abril, p. 37.
- PINTER, Ester, (2007 d): «Nou aval judicial a la unitat de la llengua» dins *Avui* (Barcelona), 4 de maig del 2007, p. 31.
- PINTER, Ester, (2007 e): «Només el 5% de concertades fan català al País Valencià», dins *Avui* (Barcelona), 18 de maig, p. 38.
- PINTER, Ester, (2007 f): «Només una quarta part dels alumnes estudien en valencià», dins *Avui* (Barcelona), 27 de setembre, p. 28.
- PINTER, Ester, (2007 g): «El govern valencià indignat amb l'IEC», dins *Avui* (Barcelona), 1 d'octubre, p. 40.

- PINTER, Ester, (2007 h): «València assigna professors sense capacitat en català», dins *Avui* (Barcelona), 8 d'octubre, p. 27.
- PINTER, Ester, (2008 a): «70.000 nens no poden fer l'ESO en valencià», dins *Avui* (Barcelona), 7 de maig, p. 30.
- PINTER, Ester, (2008 b) «Els socialistes valencians es canviaran el nom per oblidar les sigles del País Valencià», dins *Avui* (Barcelona), 19 de juliol, p. 10.
- PINTER, Ester, (2008 c): «Independentistes i blaveros s'enfronten a València per les banderes en la diada del 9-O», dins *Avui* (Barcelona), 10 d'octubre, p. 8.
- PINTER, Ester, (2008 d): «Camps rep un altre revés judicial pel tancament de repetidors de TV3», dins *Avui* (Barcelona), 14 d'octubre, p. 11.
- PINTER, Ester, (2009 a): «El País Valencià segueix sense mestres que eduquin en català», dins *Avui* (Barcelona), 9 de febrer, p. 29.
- PINTER, Ester, (2009 b): «Camps elimina classes en català per fer-les en anglès», dins *Avui* (Barcelona), 11 de maig, p. 29.
- PINTER, Ester, (2009 c): «Camps nega l'ensenyament en català a 100.000 escolars» d'Ester, dins *Avui* (Barcelona), 3 de juny, p. 32.
- PINTER, Ester, (2009 d): «Alboraia suprimeix les oficines de valencià», dins *Avui* (Barcelona), 1 d'octubre, p. 27;
- PINTER, Ester, (2009 e): «Segueix la reculada del català al País Valencià», dins *Avui* (Barcelona), 16 d'octubre, p. 24.
- PINTER, Ester, (2010 a): «València desmantella el teatre comarcal», dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer, p. 41.
- PINTER, Ester, (2010 b): «“No es pot sacrificar el valencià per incorporar l'anglès”» entrevista a Diego Gómez, president de l'associació Federació Escola Valenciana, dins *Avui* (Barcelona), 21 de febrer, p. 38.
- PIÑOL, Rosa Maria, (2003): «Los filólogos comparten las críticas de Solà a Coromines» dins *La Vanguardia* (Barcelona) (20 d'agost), p. 26.

- PIQUER, Eva, (2005): «Cent anys del tità Coromines» dins *Avui* (Barcelona), 20 de març, p. 49.
- PLA, Josep, (1970): *Homenots. Segona sèrie*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (1979): *Notes del Capvesprol*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep (1979): *Els pagesos*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (1983): *Caps-i-puntes*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (1984): *El carrer Estret*, Barcelona: Edicions 62.
- PLA, Josep, (1985): *Pensió a Cambridge street*, Barcelona: Edicions 62.
- PLA, Josep, (2000 a): *Notes del capvesprol*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2000 b): *La vida amarga*, Josep Pla, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2000 c): *El quadern gris*, Josep Pla, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2004 a): *Les illes*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2004 b): *Un petit món del Pirineu*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2004 c): *Notes disperses*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2004 d): *El Nord*, Barcelona: Destino.
- PLA, Josep, (2004 e): *Direcció Lisboa*, Barcelona: Destino.
- PLA, Albert, (2008 a): «'Lo' necessari» dins *Avui*, (Barcelona) 22 de gener, p. 26.
- PLA, Albert, (2009): «La llengua no s'encomana», dins *El Punt* (Girona), 26 de febrer, p. 25.
- PLA, Xavier, (2008 b): «Guanyant batalles» dins *Avui*, Suplement de Cultura, (Barcelona) 15 de novembre, p. 12.
- PORTELL, Raimon, i Salomó MARQUES, (2008): *Els mestres de la República*, Badalona: Ara Llibres, SCCL.

- PRATS, Modest, (1993): «Joan Fuster, historiador de la llengua» dins *Homenatge universitari a Fuster*, València: Universitat, 1993, p. 43-47.
- PRATS, Modest, (1997 a): «La lluita contra la mort i l'oblit». dins *El Punt* (Girona), 4 de gener, p. 28.
- PRATS, Modest, (1997 b): «Una ciència apassionada» dins *El Periódico* (Barcelona) 4 de gener, p. 29.
- PUIG, A., (2010): «Els articles artesanals o amb denominació són els únics afectats per la llei de política lingüística», dins *El Punt* (Girona), 8 de març, p. 3.
- PUJADAS, Joan, (1997): «La solitud del savi de Pineda» dins *Repòrter* (Pineda de Mar), núm. 55 (feb.), p. 16.
- PUJADAS, Joan, (1998): «Cahner: “Volem editar el patrimoni de Coromines”». dins *Repòrter* (Pineda de Mar), n.º 67 (juny-juliol), p. 26-27.
- PUJADAS, Joan, (2005): «Joan Coromines, una vida al servei de la llengua i del país», dins *Revista de Catalunya*, (Barcelona), núm. 203, febrer, p. 31-44.
- RABELLA, Joan Anton, (2006): «L'article i el nom propi» dins *Homenatge a Joseph Gulsoy*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 215-230. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, 53.)
- RAFANELL, August, (2002): «Antoni Griera. El filòleg català de Franco», dins *L'Avenç*, núm. 266, febrer 2002, p. 30-39.
- RAFANELL, August, (2006): *La il·lusió occitana*, Barcelona: Quaderns Crema.
- RAMIÓ, Narcís, (1978): «Joan Coromines o la tenacitat d'un filòleg», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 222, març, p.19-21.
- RAMISA, Maties, (1985): *Els orígens del catalanisme conservador i La Veu de Montserrat 1878-1900*, Vic: Eumo.
- RIBA, Carles, (1923): *Estances*, en una petita antologia de butxaca de la col·lecció “Els Poetes d'Ara”, amb el pròleg de M. de Montoliu, Barcelona: Lira.
- RIBA, Carles, (1930): *Estances*, Sabadell: Edicions La Mirada.

- RIBAS, Clara, (2009): «El català torna a ser l'os de la selectivitat», dins *El Punt* (Girona), 10 de juny, p. 2.
- RIGAU, Gemma, (1978): «“Hi” datiu inanimat» dins *Els Marges*, núm. 12, gener Barcelona, p. 99-102.
- RIGAU, Gemma, (2004): «El quantificador focal ‘pla’: un estudi de sintaxi dialectal» dins *Caplletra*, València, núm. 36, primavera, p. 25-54.
- RIQUER, Borja de, (1977): *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona: Edicions 62.
- RIQUER, Martí de, et al., (1986): *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona: Ariel, vol. 8.
- RODOREDA, Mercè, (1980): *El carrer de les camèlies*, Barcelona: Club Editor.
- RODRÍGUEZ, T., (2009): «El PP valencià rebutja a les Corts la reciprocitat de TV3 i Canal 9», dins *El Punt* (Girona), 29 de maig, p. 46.
- ROIG, Josep, (1951): *Montnegre, (novel·la de muntanya)*, Barcelona: Selecta (4a. ed.).
- RULL, Xavier, (2004): *La formació de mots: qüestions de normativa*, Vic: Eumo Editorial.
- RUYRA, Joaquim, (1916): «*Quasi bé*» dins *Obres completes / Joaquim Ruyra*, Selecta, Barcelona, 1949, p. 885-886.
- SAGARRA, Joan de, (1989): «Joan Coromines» dins *El Temps* (València), del 19 al 25 de juny, p. 80.
- SAGARRA, J. M. de, (1993): *All i Salobre*, Barcelona: Proa.
- SALES, Joan, (1942): «Pronoms i adjectius possessius» dins *Full Català*, núm. 7, abril, p. 7.
- SALES, Joan, (1963): «Pròleg del traductor», dins DELLUC, Loís, *El garrell*, Barcelona: Club Editor.
- SALES, Joan, (1976): *Cartes a Màrius Torres*, Barcelona: Club Editor.

- SANCHIS GUARNER, Manuel, (1990): *La llengua dels valencians*, València: Eliseu Climent.
- SANCHIS, V. i, F PÉREZ, (1985): «La batalla amb els diccionaris» dins *El Temps* (València), núm. 52 del 17-23 de juny, p. 46-49.
- SEBASTIÁN, Josep Maria, (2010): «El català no s'utilitza ni en la meitat dels judicis a les comarques gironines» dins *El Punt* (Girona), 4 d'abril, p. 2 i portada.
- SEGARRA, Mila, (entre 18 i 22 de desembre de 1984): «Problemes ortogràfics. Procés de codificació» dins *Estudis Universitaris Catalans* (ed.), (1992): *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, Curial, Barcelona, p. 195-210.
- SEGARRA, Mila, (1985): *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries. [abreviat per (vegeu Segarra 1985: 252) (vegeu Segarra 1985: 308, 288-382)]
- SEGARRA, Mila, (1987): *Història de la normativa catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- SEGARRA, Mila, (1997): «L'aportació de Joan Coromines a la llengua normativa», dins *Escola Catalana*, (Barcelona), núm. 341, juny 1997, p. 19-20, 25-26.
- SEGARRA, Mila, (2000): «Pompeu Fabra i el català de Barcelona», dins Argenter, Joan A, (2000): *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, p. 199-226.
- SEGARRA, Mila, (2001): «Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 504, desembre, p. 28-31.
- SEGURA, Albert (2010): «Europa prescindeix del seu únic traductor de català» d'Albert Segura, dins *Avui* (Barcelona), 22 de febrer, p. 7.
- SERRA, Màrius, (2010): «Delfí?» dins *Avui* (Barcelona), 4 de febrer, Suplement de Cultura, p. 9.
- SISTACHS, Maria, (2010): «Una oferta que arracona el català», dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer, p. 24.

- SOLÀ, Joan, (1973): *Estudis de Sintaxi 2*, Barcelona: Edicions 62.
- SOLÀ, Joan, (1977 a): *A l'entorn de la llengua catalana*, Barcelona: Laia.
[Solà 1977a §35 i §37 (ens referim a *A l'entorn de la llengua catalana*, Solà, Laia, Barcelona 1977) és oportú de destacar-ne un petit fragment que podem trobar a la p. 156-157]
- SOLÀ, Joan, (1977 b): *Del català incorrecte al català correcte Història dels criteris de correcció lingüístics*, Barcelona: Edicions 62.
- SOLÀ, Joan, (1980): «El català que ara es parla» dins *L'Avenç*, (Barcelona), núm. 27, p.47-55.
- SOLÀ, Joan, (1990): *Lingüística i normativa*, Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan, ed. (1992): *Sobre lexicografia catalana actual*, Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan, (1993 a): «Quantitat a pagar» dins *Avui. Diumenge*. (Barcelona), 31 d'octubre, p. 35.
- SOLÀ, Joan, (1993 b): «L'actitud lingüística de Joan Fuster» dins *Homenatge universitari a Fuster*, València: Universitat, 1993, p. 79-86.
- SOLÀ, Joan, (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan, (1997): «El llegat de Joan Coromines», dins *Serra d'Or*, (Barcelona), núm. 447, març, p. 26-27.
- SOLÀ, Joan, (1999): *Parlem-ne*, Barcelona: Proa (la mirada).
- SOLÀ, Joan, (2000): «Un complement directe intrigant» *Avui* (Barcelona), 9 de novembre, Suplement de Cultura, p. 7.
- SOLÀ, Joan, *et al.* (2002): *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan, (2003 a) «Algunos críticos no podrán reconocer jamás el valor de la emoción de Coromines» dins *El País. Catalunya* (Barcelona) 24 d'agost, p. 1, 5.

- SOLÀ, Joan, (2003 b): «‘Gran’ i ‘gros’ (1)» dins *Avui*, (Barcelona), 4 de desembre, Suplement de Cultura, p. 7.
- SOLÀ, Joan, (2003 c): «‘Gran’ i ‘gros’ (2)» dins *Avui*, (Barcelona), 11 de desembre, Suplement de Cultura, p. 7.
- SOLÀ, Joan, (2003 d): «‘Gran’ i ‘gros’ (3)» dins *Avui*, (Barcelona), 18 de desembre, Suplement de Cultura, p. 7.
- SOLÀ, Joan, (2003 e): «El nostre Estat no és nostre: és un Estat contra nosaltres», dins *L’Avenç*, núm. 281, juny, p. 20-21, 23-24.
- SOLÀ, Joan, (2004): «‘Gran’ i ‘gros’ (final)» dins *Avui*, (Barcelona), 24 de juny, Suplement de Cultura, p. 7.
- SOLÀ, Joan, (2005 a): «Llegiu-lo» dins *Avui* (Barcelona), 20 de març, p. 49.
- SOLÀ, Joan, (2005 b): «L’epistolari de Coromines», dins *Avui*, (Barcelona), Suplement de Cultura, 26 de maig, p. 7 o bé <http://www.traces.uab.es/tracesbd/avui/av06052.pdf> (30-5-2007).
- SOLÀ, Joan, (2005 c): «Més sobre els ganyips» dins *Avui*, (Barcelona) Suplement de Cultura, el 16 de juny, p. 7 o bé <http://www.traces.uab.es/tracesbd/avui/av06105.pdf> (26-1-2009).
- SOLÀ, Joan, (2006): «‘La gent parla massa / parlen massa?’» dins *Avui* (Barcelona), 23 de novembre, p. 11.
- SOLÀ, Joan, (2007 a): «Joan Coromines, escriptor», dins *Revista d’Estudis Catalans*, núm 20, p. 101-122, recuperable per mitjà del web http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/20/07_Sola.pdf (10-6-2008).
- SOLA, Joan, (2007 b): «Sinó» dins *Avui*, 22 de novembre, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLA, Joan, (2007 c) «un ‘si no rebec’» dins *Avui*, 29 de novembre, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLA, Joan, i Antoni M. Badia i Margarit (ed.) amb la col·laboració d’Ernest Rusinés (2008): *Joan Coromines, vida y obra*, Madrid: Gredos.

- SOLÀ, Joan, (2008 a): «‘Mal m’està el dir-ho’» dins *Avui*, (Barcelona), 17 de gener, Suplement de Cultura, p.6.
- SOLÀ, Joan, (2008 b): «Per un guionet», dins *Avui* (Barcelona), 13 de març, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLÀ, Joan, (2008 c): «‘D’aquí mig any’» dins *Avui* (Barcelona), 27 de març Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLÀ, Joan, (2008 d): «‘D’aquí mig any’ (2)» dins *Avui* (Barcelona) 3 d’abril, Suplement de Cultura, p. 7.
- SOLÀ, Joan, (2008 e): «‘D’aquí mig any’ (i 3)» dins *Avui* (Barcelona), 10 d’abril, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLA, Joan, (2008 f): «Dubtes de professionals» dins *Avui* (Barcelona), 27 de setembre, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLA, Joan, (2008 g): «‘N’hi dono cinc’/‘Li’n dono cinc’» dins *Avui* (Barcelona), 25 d’octubre, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLA, Joan, (2008 h): «‘Deixa-l’hi’» dins *Avui* (Barcelona), 1 de novembre, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLA, Joan, (2008 i): «El batxillerat», dins *Avui* (Barcelona), 20 de desembre, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLÀ, Joan, (2008 j): «Síntomes alarmants», dins *Avui* (Barcelona), 21 de febrer, Suplement de Cultura, p. 6.
- SOLÀ, Joan, (2009 a): «Sense sobirania política no se salva la llengua», dins *Avui* (Barcelona), 7 de juny, p. 46-47.
- SOLÀ, Joan, (2009 b): «Model de llengua», dins *Avui* (Barcelona), 26 de novembre, Suplement de Cultura, p. 9.
- SOLER, Frederic, (1935): *Pitarresques: monòlegs, diàlegs i poesies / de Frederic Soler (Serafi Pitarra)*, Barcelona: Salvador Bonavia.
- SOLER, Joan, (1999): «Repercussió de l’obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual» dins Solà, Joan, (ed.) amb la col·laboració de Narcís Garolera, Ernest Rusinés, Antoni Tobella (1999): *L’obra de Joan*

Coromines, cicle d'estudi i homenatge / Joan Solà (ed.); Aula de Ciència i Cultura; 4), Sabadell, p.89-105.

STRAKA, Georges, (1985): «Consultant el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana. Notes de lectura.» dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/X Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit-2*, Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 5-19.

TEDÓ, Xavi, (2009 b): «Agur Euskal Herria. El nou mapa del temps de la televisió pública exclou Navarra i Euskadi Nord. Era un dels punts de l'acord amb el PSE», dins *Avui* (Barcelona), 30 de juny, p. 8.

TERRICABRAS, Josep-Maria, (2009): «Encara seguim parlant de l'Estatut. El sistema polític espanyol no sap tractar els estatuts que s'ha inventat», dins *El Periódico* (Catalunya), 14 d'octubre, p. 5.

TERRICABRAS, Josep-Maria (2009): «El Consell Escolar fa vacances», dins *El Periódico* (Catalunya), 4 de novembre, p. 5.

TERRICABRAS, Josep-Maria (2010): «Amb llenguatge nou, idees noves», dins *El Periódico* (Catalunya), 31 de març, p. 7.

TIÓ, Pere, (1988): «Un antic company d'armes» dins *Avui*, 22 de juny, *Avui Cultura*, p. 4

TIÓ, Pere, (1995): «“Era vergonyós que Barcelona no recordés Pere Coromines”» dins *Avui. Cultura i Espectacles* (Barcelona), 28 d'abril, p. B2.

TORRA, P., (1653): *Dictionarium, seu Thesaurus Catalano-Latinus verborum ac phrasium*, Barcelona: Rafael Figueró.

TOUTAIN, Ferran, (2000): *Sobre l'escriptura*, Barcelona: Blanquerna Tecnologia i Serveis, S.L. Facultat de Comunicació Blanquerna.

TUSÓN, Jesús, (2001): *Una imatge no val més que mil paraules*, Barcelona: Empúries.

VALENTÍ i FIOL, Eduard, (1987): *Sintaxi llatina*, Barcelona: Curial.

VARENNES, Ferran de, (2009): «Drets lingüístics», dins *Avui* (Barcelona), el 2 d'abril, p. 23.

- VENY, Joan, (1980): «Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana» dins *Serra d'Or*, núm. 246, març, p. 38.
- VIDAL, G., (2010 a): «Marginació del català a la justícia i la publicitat», dins *El Punt* (Girona), 22 de gener, p. 39.
- VILA, Pep, (1996) «Lletres de mossèn A. M. Alcover i de F. de B. Moll a Irene Rocas, corresponsal de l'Obra del Diccionari a Llofriu» dins *Randa*, (Barcelona) núm. 38, 1996, p. 111-150.
- VILA, Pep, (1997): «Joan Coromines i les institucions catalanes» dins *El Punt* (Girona), 9 de gener, p. 5.
- XIRGO, Xevi, (2009): «No tenim temps per reflexionar» dins *El Punt* (Girona), 5 de maig, p. 15.
- ACN, (2009 a): «Mònica Terribas admet que el nivell del català de TV3 és “dolent” i ho atribueix al mal ús que se'n fa al carrer», dins *El Punt* (Girona), 19 de febrer, p. 37.
- ACN, (2009 b): «Un 35,6% de la població té la llengua catalana com a habitual, i un 45,9%, la castellana», dins *El Punt* (Girona), 30 de juny, p. 33.
- AGÈNCIES, (2009): «Unanimitat en el Senat per demanar al govern estatal que garanteixi la recepció recíproca de TV3 i Canal 9» dins *El Punt* (Girona), 12 de febrer, p. 37.
- AGÈNCIES, (2009): «Pujol i Maragall donen suport a una televisió sense fronteres per resoldre el conflicte de TV3 al País Valencià» dins *El Punt* (Girona), 16 de setembre, p. 38.
- ANÒNIM, (1980): «Coromines critica el IEC i defensa Josep Pla» dins *Avui*, (Barcelona), 19-d'abril, p. 1-2.
- ANÒNIM, (1892): «El modern vocabulari català» dins *L'Avenç*, núm. 27, p. 223-224.
- A. A., (1988): «Coromines surt de casa per un acte nacionalista» dins *Avui*, 22 de juny, *Avui Cultura*, p. 4.
- REDACCIÓ BARCELONA, (2009): «Professors i escriptors per la llengua» dins *Avui* (Barcelona), 20 de gener, p. 35.

- REDACCIÓ BARCELONA, (2009): «Aena no es fa responsable del català a l'aeroport» dins *Avui* (Barcelona), 17 de març, p. 25.
- REDACCIÓ BARCELONA, (2009): «El govern espanyol es compromet a recuperar retallades del TC a l'Estatut» dins *Avui* (Barcelona), 11 d'octubre, p. 10.
- REDACCIÓ BARCELONA, (2010): «La llengua frega el 60% d'ús a internet», dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer, p. 25.
- REDACCIÓ BARCELONA, (2010): «El català, prioritari als mitjans públics» dins *Avui* (Barcelona), 12 de febrer, p. 45.
- REDACCIÓ BARCELONA, (2010): «Alerten que el català és la llengua més desprotegida a la UE», dins *Avui* (Barcelona), 18 de febrer, p. 26.
- REDACCIÓ PALMA, (2010): «Les Balears ja reben tot TVC» dins *Avui* (Barcelona), 19 de febrer, p. 53.
- REDACCIÓ VALÈNCIA, (2010): «El Suprem torna a validar la filologia catalana a València», dins *Avui* (Barcelona), 2 de febrer, p. 25.
- EL PUNT, (2009): «Catalunya i les illes actualitzen l'acord de reprocitat televisiva» dins *El Punt* (Girona), 23 de gener, p. 45.
- EL PUNT, (2009): «Un estudi constata que TV3 prioritza el marc espanyol en política i economia» dins *El Punt* (Girona), 7 d'octubre, p. 38.
- EL PUNT, (2009): «ERC avisa que hi haurà “una abans i un després” si es retoca la LEC» dins *El Punt* (Girona), 11 d'octubre, p. 12.
- EL PUNT, (2009): «L'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes centra un simposi» dins *El Punt* (Girona), 13 d'octubre, p. 31.
- EL PUNT, (2009): «El TSJPV autoritza el tancament del repetidor de TV3 que cobreix València» dins *El Punt* (Girona), 22 d'octubre, p. 46.

6.2 Webs

Opuscle de l'IEC sobre la normativa del guionet de 1996 recuperable per <http://www.iec.es/institucio/seccions/Filologica/llenguacatalana/documentos/normatius/docsf5.htm> (6-5-2008).

Gramàtica de l'IEC (Ortografia, La grafia dels mots, p. 386) recuperable per <http://www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp> (6-5-2008).

Gramàtica de l'IEC (La morfologia dels numerals cardinals, p. 146) (recuperable per <http://www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp>) (16-6-2008).

Hiperdiccionari català-castellà-anglès [recurs electrònic] versió 1.0/ [direcció editorial: Jesús Giralt i Radigales], Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1993.

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=2864784 (23-5-2008).

<http://dcvb.iecat.net/> (6-6-2008).

<http://www.enciclopedia.cat/> (6-6-2008).

<http://dlc.iec.cat/> (6-6-2008).

<http://www.termcat.cat/> (6-6-2008).

http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=2896281 (15-6-2008).

<http://www.terrincabras-filosofia.info/cat/informacio2.asp?ID=6493> (7-9-2005).

<http://www.terrincabras-filosofia.info/docs/h410gs6Entrevista%20El%20Punt%2029-8-04.pdf> (7-9-2005).

<http://www.terrincabras-filosofia.info/docs/w06Evi2La%20cultura%del%20futur.pdf> (7-9-2005).

<http://www.terrincabrasfilosofia.info/docs/El%20mite%20de%20les%20humanitats%20en%20crisi-qu480ba.pdf> (7-9-2005).

<http://www.ensayistas.org/filosofos/spain/zambrano/> (5-9-2005).

<http://www.racocatala.cat/noticia/9438/terrificabras-televisio-nacional> (8-12-2005)

El que podríem retenir de l'obra de Coromines Acte final de l'any Coromines IEC, 14.V.2007

http://www.iecat.net/butlleti/pdf/109_butlleti_sola.pdf (16-10-2008).

Mercè Rodoreda, Joan Sales. Cartes completes (1960-1983), vegeu la notícia recuperable per

http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=3052933,

http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=3052931 i

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3052683 (4-11-2008).

<http://www.terrificabras-filosofia.cat/cat/informacio2.asp?ID=8374> (3-12-2008).

<http://publicacions.iec.cat/PopulaFitxa.do?moduleName=cataleg&subModuleName=&idCatalogacio=6448> (7-1-2009).

<http://www.tv3.cat/historiesdecatalunya/capitols> (20-1-2009).

«Els governs català i balear signen la reciprocitat televisiva a partir de febrer»

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3413144 (22-1-2009).

http://www.noerivas/rev._publicacions/publicacions.htm (26-1-2009).

<http://es.geocities.com/mitologics/Llegendes/> (26-1-2009).

<http://www.prodiemus.com/arxiu/00381t.pdf> (27-1-2009).

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3521718&_edi=General (10-2-2009).

http://www.salvador-oliva.com/2008_08_01_archive.html (3-3-2009).

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3564658 (1-4-2009).

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3580491 (7-5-2009).

«Es publica ‘Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner’»

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3576762 (20-5-2009).

<http://www.vilaweb.cat/media/attach/vwedts/docs/DoctoratHonorisCausa.pdf>
(10-6-2009).

<http://www.vilaweb.tv/?video=5707> (10-6-2009).

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3601866 (26-6-2009).

<http://www.vilaweb.cat/media/attach/vwedts/docs/solaparlamentt.rtf> (2-7-2009) *La paraula* Joan Solà Parlament de Catalunya, 1.VII.2009.

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3639795 (6-10-2009).

http://www.vilaweb.cat/www/noticia?p_idcmp=3640285 (7-10-2009).

http://www.iec.cat/butlleti/pdf/116_butlleti_aramoncastell.pdf (25-3-2010).

http://www.iec.cat/butlleti/pdf/104_butlleti_casassas2.pdf (25-3-2010).

<http://lexicografia.blogspot.com/2010/03/refranys-al-primer-diccionari.html>
(6-3-2010).

<http://www.udg.edu/LinkClick.aspx?fileticket=XrxIiKC6Gk8%3d&tabid=12158&language=ca-ES> (6-3-2010)

6.3 Pel·lícules, documentals i altres espais televisius

Programa *Stromboli. Joan Coromines 90, anys*, dirigit per Vicent Sanchis, entrevista de Josep Maria Espinàs, canal 33 el dia 21-3-1995.

Sèrie de producció de TV3 *Històries de Catalunya*, capítol 4, *La llengua*, emès el 12-5-2003 per TV3.

Sèrie de producció de TV3 *Històries de Catalunya*, capítol 15, *La força i l'ordre*, emès el 20-1-2005 per TV3.

Programa *El documental: El viatge de paraules* emès pel canal 33 el 21-04-2006 a les 23.40, coproducció de La Perifèrica Produccions, TVC, la Direcció General de Política Lingüística del Govern Balear i el Consell Insular de Mallorca.

Programa televisiu *El medi ambient* amb el títol «El castanyer a través de la història» emès el dia 29-08-2006 per TV3.

El coronel Macià, (2007) de Josep Maria Forn, 105 min., produïda per Sandra Forn, Francisco Vargas, Carles Balaguer.

Programa *IEC, el centenari*, emès per TV3 el 19-3-2007.

Programa *El documental: Joan Coromines* emès pel canal 33 el dia 21-4-2007.

Programa *L'hora del lector* emès pel canal 33 el 13-11-2008 a les 23.10.

Programa del serial *Vent del Pla* emès per TV3 el 30-9-2008.

Programa del serial *Vent del Pla* emès per TV3 el 13-10-2008.

Programa del serial *Vent del Pla* emès per TV3 el 10-11-2008.

Programa del serial *Vent del Pla* emès per TV3 el 17-11-2008.